

IVAN NOVIKOV

PUSKIN
PAGENDUSES

IVAN NOVIKOV

PUSKIN
PAGENDUSES

IVAN NOVIKOV

PUŠKIN
PAGENDUSES

ROMAAN

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

TALLINN
1960

Originaali tiitel:

Иван Новиков
Пушкин в изгнании
Роман

Советский Писатель, Москва 1954

■
Tõlkinud
A. Selge

Värsid tõlkinud
R. Paavel

Kunstiliselt kujundanud
E. Tali

Pühendan
Olga Maksimilianovna
Novikovale

AUTORILT

Romaan «Puškin pagenduses» ei saanud oma lõplikku kuju ühekorraga. Hulk aastaid olid teoksil kaks eraldi romaani: «Puškin Lõunas» ja «Puškin Mihhailovskojes».

Esmane kavatsus selleks tööks tekkis autoril juba sõidul Mihhailovskoje külasse 1924. aasta augustis, mil tähistati saja aasta möödumist Puškini väljasaatmisest Pihkva kubermangu, tema vanemate mõisasse. Sellest ajast algasidki aastaid kestnud uurimised mitmesuguste allikate kaudu ja Puškini elu ning loomingu hoolikas kõrvutamine, hiljem aga ka töö romaanide kallal. Puškini surma sajandaks aastapäevaks oli esimene romaan «Puškin Mihhailovskojes» lõpule viidud; hilisem töö varasema epohhi kallal andis romaani «Puškin Lõunas».

Pika aja jooksul, mis hõlmab nüüd juba enam kui veerandsajandi, muutusid ja süvenesid loomulikult ka autori vaated paljudele elunähtustele ning Puškini loomingule, ja see tõi muidugi suure hulga uut tööd kogu Puškini pagendusaja ulatuses. Nii sündiski see terviklik romaan «Puškin pagenduses», mis koosneb nagu kahest poolest, mida kumbagi võib võtta omaette romaanina.

Nõnda kasvatab mõnikord looduski aja jooksul kokku
kaks kõrvuti sirguvat sõsarpuud — kaks tüve üheks —
ja katab need ühise koorega.

1953

PUŠKIN LÕUNAS

ESIMENE PEATÜKK

STEPID

Oli alles maikuu keskpaik, kuid siin valitses säärane palavus, nagu seda Peterburis ka kõige kuumemal suvel ei juhtunud.

Jekaterinoslavi linn, millest Potjomkini kavatsuste järgi pidi tulema Novorossia pealinn — ümbermöödult viiskümmend versta ja kolmekümne sülla laiuste tänavatega — oli jäänud pooleldi välja ehitamata. Keisrinna Katariina ise oli pannud nurgakivi suurele katedraalile mäel, nüüd aga oli sellest tööst loobunud; üle linna kõrguv uhke loss, kust olid näha kõik Dnepri küürud seitsmekümne versta taha ja kaugemalegi, võis iga silmapilk kokku variseda; suur varjurohke iidsete tammedega lossiaed, mis ulatus jõeni, oli hooletusse jäetud ja võsasse kasvanud, kuumuse eest varju otsivad kitsed armastasid näksida värskaid võsusid ja lehti rohtunud puiesteedel; legendikel võis vahel jänestki hüppamas näha; lossi ja katedraali juurde viis mitu puhast tänavat, kus asusid mõned õitsvate aedadega kivihooned, kirikud ja sünagoogid. See õigupoolest oligi linn, agulites ja servadel aga olid kummalises korratuses laiali pillatud juutide hurtsikud.

Ühesse niisugusesse viletsasse hurtsikusse koliski Puškin linna ainsast rāpasevõitu võõrastemajast, kuhu ta esialgu pärast kohalejõudmist oli peatuma jäänud.

Lõuna-Venemaa asukate peahooldajale kindral Inzovile tekitas kõigi rohkete ja tülikate askelduste kõrval muret ka ruumi leidmine oma uuele ametnikule, kuigi

asjasaabunu ise sellega ei rutanud ja ootama jäi Rajevskite perekonna kohalejõudmist Kiievist. Rajevskid pidid Kaukaasia kaudu ringi tehes Krimmi sõitma; Rajevskitega olid seotud Puškini erilised lootused.

Juba Peterburist kirjutas ta 1820. aasta kaheküm-nenda aprilli paiku Moskvasse oma vanale sõbrale vürst Pjotr Andrejevitš Vjazemskile: «Peterburis on poeedil raske hingata, igatsen võõraste paikade järele; ehk elustab mu hinge lõunamine öhk.» Ta kirjutas parajasti selle kirja mustandit, kui sai rõõmustava teate sõidu võimalusest koos Rajevskitega: tema sõber, noor Rajevski, oli ise selle mõtte algatajaks ja võttis ka asja korraldamise enda peale. Uue lootusega süda-mes hakkas Puškin kirja ümber kirjutama ega suut-nud lisamata jätta vihjet mõnele lahenduse võimalusele omaenda segases olukorras, mis teda alles hiljuti oli ähvardanud kas Siberi või Solovkiga.

Kindral Rajevski tütar Jekaterina Nikolajevna, kel-lega Puškin juba pisut tuttav oli, kirjutas omastele isegi kirja, et pagendatul oleks põhjust sõita tema isa juurde otse Kiievisse. Puškin oleks väga tahtnud seda juhust kasutada ja kirja ära viia: iidne Vene linn Dnepri ääres, mida ta alles hiljuti oli «Ruslanis» ülis-tanud, võlus teda ja vahel tundus talle, et ta

ju näeb kuldkuplitega linna...

Kuid tuli end valmis seada ja välja sõita peaaegu ootamatult: niisugune oli käsk kõrgemalt poolt.

Jekaterinoslavi tõi ta teistsuguse kirja — ametliku läkituse kindral Inzovile. Läkituse oli alla kirjutanud välisasjade minister Nesselrode ja kinnitanud keiser Aleksander ise. Puškin ei teadnud läkituse sisu, kuid ta teadis, et kirja oli kirjutanud Žukovski ja Karamzini hea tuttav krahv Kapodistrija: juba see üksi oli talle heaks endeks. Muide, see suurnikust kreeklane tundis ka noore poeedi enda vastu sümpaatiat.

Kuid Puškin uuris siiski tähelepanelikult ja suure huviga oma tulevase ülemuse kuju, oli ta ju temast juba Peterburis mõndagi kuulnud. Inzovist räägiti, et ta olevat keiser Pauli vallaslaps. Isegi tema nime tõl-gendati kui mõistusõna, I n - z o v pidi tähendama: i n -

z o v - u t¹. Paljud leidsid, et ta oli oma oletatava isaga väga sarnane; esimese mulje järgi võis seda ka õigeks pidada.

Kindral võttis teda vastu seistes. Munder oli tal kuu-muse tõttu eest lahti ja ametliku riietuse alt vaatas välja midagi üsna kodust: särk kortsunud, traksid ühelt poolt kahtlaselt kinnitatud — ainuke nõop ripnes pikaksveninud niidi otsas. Kogu rüht polnud seejuures küll liiga sõjamehelik, kuid siiski omamoodi mehine ja kindel. Inzov polnud kasvult pikk, kuid ulatus siiski Puškinist üle oma suure pea tõttu, mis oleks nagu palju pikema mehe jaoks mõeldud olnud ja juhus-likult teisele, väiksemale sattunud. Üht näopoolt val-gustas kardina tagant langev ere päikesekiir, teine näopool jäi varju. Päikesepoolne nägu oli kaetud vara-jase tugeva päevitusega ning helkis pronksina, meenu-tades vanade väepealikute büste. See nägu oleks nagu kujuri poolt lõpetamata jäänud, seal olid veel justkui säilinud skulptori sõrmejäljed, ebatasa-rused — lohukesed ja kühmud, ent siiski: küllap jah — keisri poeg ning tõeline kindral.

Teine, varjus olev näopool ei meenutanud aga üldse kõrget aukandjat: see oli lihtne, juba aastates mees ja tema nimi oli Ivan Nikitiš — kõigiti tore inimene, lihtsameelne filosoof. Ja konarused näol ei meenutanud sin enam sugugi skulptuuri, vaid pigem külamaastikku kün-gaste ja nurmedega, värske niidu karedust, looduse enda poolt loodud tuttavat maastikku, mis harmoo-niliselt ja täiuslikult peegeldub ja kehastub lihtsas vene näos; ja kurrud jooksid pehmelt selles näos nagu ojakesed; ei jälgegi keiser Paulist.

Nii oleks ehk kogu see iseloom jäänudki varjatuks iga teise noore mehe eest, kes oleks sattunud Puškini olukorda ja olnud pimestatud päikese ning kindrali-mundri särast, Puškinile aga, vastupidi, avanes see iga silmapilguga üha täielikumalt, sedamööda kuidas Inzov tähelepanelikult ja äeglaselt ametlikku kirja luges.

Tema huuled ajuti liikusid veidi ning ta pomises

¹ Inako zovut — teisiti nimetatakse, Tõlkija.

endamisi: «... vaid kirglik püüdlus sõltumatuse poole... teha temast riigile väarikas teener...» Nüüd heitis ta põgusa pilgu enda ees seisvale noormehele ja kerge muie libises üle ta huulte. «Miks te siis istet ei võta?» Ise aga jäi seisma. «Või vähemalt esmaklassilise kirjaniku... Vähemalt! Jah-ah... kui lihtne see kõik on!...»

«Istuge ometi... Ma palun teid!» kordas ta, lõpetanud lugemise ja visanud paberi hooletu liigutusega lauale.

Kuid selle asemel, et ise istuda, lähenes ta Puškinile ja pani oma väheldase, kuid küllaltki laia käe talle õlale. Käsi oli kuum, sõbralik.

Nii viivitas ta hetke, kuid ei sülelnud Puškinit ega tõmmanud teda isegi ligemale, mis loomulikult oleks pidanud sellele liigutusele järgnema, vaid otse vastupidi, täiesti ootamatult juhtis ta endast eemale ja pani ta kõvale madalavõitu tugitoolile istuma. Seejärel istus ta kohe ka ise. Tema sinised silmad polnud karmid, kuid ei naernud ka mitte, need olid üksnes mõtlikud: võib-olla meenus talle tema enda noorus, kui ta oli kahekümne aastane...

Niisugune oli see ebatavaline kindrali vastuvõtt, ja vestlus muutus kohe koduseks.

«Ma arvan, et ka Peterburis on nüüd palav,» ütles Ivan Nikitiš hetke pärast, tugitooli seljatoele nõjatudes ja jalgu vabalt ette sirutades; Puškin pani tähele, et kindrali saapaninad olid kulunud.

Ta vastas, ja algaski vestlus nii, nagu tunneksid nad teineteist juba ammu ja nagu poleks nende vahel lahutavaid eluaastaid.

Niisiis, Peterburi oli jäänud kaugemale seljataha. Algas uus elu. Vormiliselt oli see kõik lihtne teenistuselane ümberpaigutus — pealinnast provintsi, sisuliselt aga väljasaatmine, pagendus. Puškinile oli see täiesti selge.

Ta oli rõõmus, et tema pikk poeem «Ruslan ja Ludmilla» oli lõpetatud; vaevalt oleks ta seda nüüd teha saanud. Enne ärasõitu andis ta Karamzinile lubaduse, et ta saadab hiljem ka epiloogi ja et ta ei kirjuta kahe

aasta jooksul midagi valitsusevastast. Lubaduse andis ta vastu tahtmist, formaalselt. Ent siiski andis... Millest siis kirjutada?

Sarnas Pjotr Andrejevitš Vjazemskile saadetud kirjas, milles ta rääkis igatsusest «võõraste paikade» järele, väljendas ta ka niisugust mõtet: «Ütle mis tahes, kuid meie ajastu ei ole poeetide ajastu.» Kui aga loobuda kirjutamisest, mida siis tuleks tegema hakata?

See küsimus tõi palju uusi mõtisklusi meie vabaduse ja rändurile, kes, nagu ta lootis, Jekaterinoslavi ainult ajutiseks peatuma oli jäänud. Jah, rännak: rattad vuravad, nende all laiub maa, avarused vahelduvad avarustega; päike ja tähed; tuul vuhiseb näkku; ja see kõik on Venemaa, kodumaa. Lihtsa elurõõmu, vabade hingeliigutuste ja tegude kõrval on noorus ühtlasi aeg mõtisklusteks — maailmast ja endast, oma osast selles elus ja elu tõelisest eesmärgist. Uus illemus ei koormanud oma noort alluvat teenistuskohustustega, ja iseenda hoolde jäetud Puškin tunnetas seda kõike eriti intensiivselt.

Linn, kuhu ta nüüd oli sattunud, teda selles ei seganud. See linn sarnanes rohkem külaga ning noormees hulkus meelsasti metsades, mis ulatusid linna piiridesse, äärelinna konarlikele tänavatele. Kaharate latvadega iidised puud elasid sõpruses võimsa jõega, millel ujusid praamide ja parvede karavanid. Puškin armastas ka ise paadiga sõita, supelda ja seejärel kaldaliival puhata.

Dnepr oli kaunis — poolsuikuv, peegelsile ning kindude harjadelt vaadatuna ääristatud mägise kalda tiheda männisaluga ja roheliste, kaugusse kaduvate nõgudega. Mahe tuul tõi sealt kaasa stepi kuuma hingust; nagu õitsev meri laius stepp kerges uduvines, pilvede ja päikese all.

Puškin seisis kõrgendiku ja nagu oleks püüdnud haarata pilguga eelseisvat elu. Seal kaugel oli igal lillal oma eriline tugev lõhn, kuid siia kandus ainult stepi ühtne hingus. Nii olid ka tema hinges ühte segunenud erinevad tunded — mure ja uudishimu, kurbus ja vabanemisrõõm, rahu ja tundmatute elamuste janu.

Ja see kõik lahenes äkki ainsa liigutusega: ta pistis jooksu ja sööstis nõlvakust alla, takerdudes jalgadega kuumas rohuses...

Kuid mitte üksnes loodus, ka elu ise hingas talle sellel rännakul vabalt ja avaralt vastu: inimesed, keda ta kohtas, nende erinevad kombed, kõneviis, rõõmud ja pisarad, mured ja erutused, töö, vaesus, uhke iseloom, nukker laul — kõik see oli ajaloo hingus... Muljed kuhjusid üksteisele nagu pilved enne äikest. Ja nagu enne äikest tundis ta end piinlevat ega leidnud sellele lahendust.

Üsna teekonna algul sai ta, kuigi ainult silmanurgast, pilku heita araktseejevlike pärusmõisate kasarmukorradele, kus iga samm oli orjalikult mõõdetud, kus oldi tähtsuse järgi rivilisse tardunud ja mõeldi komando järgi. Ka Puškin ise oli vaevu pääsenud «Kogu Venemaa rõhuja» araktseejevlike küünte haardest.

Kuid Venemaa palged tõmbusid aeg-ajalt ka stiihiliselt krampidesse. Jekaterinoslavile lähenedes kuulis Puškin mitu korda ka linna lähemas ümbruses tekkinud talurahva rahutustest. Kõneldi, et ligikaudu viiskümmend küla oli mässanud mõisnike vastu, kelle hulgas nimetati ka niisuguseid mõisnikke nagu Rajevski ja Puškin. Kuigi need olid ainult nimekaimud, tõi see neid sündmusi otsekui lähemale ja huvi nende vastu suurenes veelgi. Nõnda oli stepi hinguse kõrval tunda niisama kuumu elu hingust.

Aga linn, kust alles üsna hiljuti olid läbi käinud talupoegade ülestõusu maha suruma saadetud väeosad — jalaväelased ja kasakad — oli selle sootuks unustanud... või just nagu oleks unustanud. Kui seda poleks teadnud, siis ei oleks seda ka kuidagi taibanud. Tänavad olid unised ja tühjad. Need elustusid ainult turupäevadel, mil talurahvas ärevatest aegadest hoolimata siia kokku sõitis, ja linna väljakud lõhnasid mõrkjalt sõnniku, tõkati ning lambavilla järele. Vankrid ja plaanvankrid, härjad, mõisnike mahukad kalesid ja üksikud ratsanikud, laulev ukraina keel, pappide laiaäärelised kaabud, naiste riietuse kirevus — kõik see oli midagi hoopis muud kui Peterburi: Nevski, Neeva, salongid ja restoranid! Ja Puškinile meeldis.

luunda koormate vahel, kuulatada kõnesuminat ning laulu...

Koht, kuhu ta elama oli asunud, kandis nime Tsõganski Kut¹. Seal oli nõgudes, tolmuse maantee ääres avara kõrtsi lähedal laiali pillatult juutide majahütte. Mitte kaugel neist, inimeste ja hobuste poolt tallatud väljakul oli üles löödud mustlaste laager. Puškin külastas ka nende telke. See rändurite suguharu avaldas tema kujutlusele eriti suurt mõju õhtuti, kui sinetava videvikus süttisid mustlaste lõkketuled ja selgesti kuulis kurguhäälset laulu ning nende muusikat — kord kaeblikku, kord uljast, tantsuheliseid.

Õhtuti Puškin tuld ei süüdanud. Nikita, tema ustav reisikaaslane, sai ruttu tagasi oma kunagised maaelu kombed ja heitis varakult, juba videvikus magama. Pererahvas, juudieit ja -taat, sõi ja elas mustlaste kombel õues, kus neil oli maa sees väike savist potsitud ahi. Nende kõne oli juudi, ukraina ja vene keele segu. Eit, kes polnud rahul viletsuse ja vaesusega, tavaliselt nurises kõvasti, korrutades juttu naabrite rikkusest ja varast. Taat oli teistsugune: ta oli pärinud mõtliku väärikuse oma esiisadelt, kes iidsetel aegadel karjatasid Palestiina mägimaadel loomi, öösiti aga jälgisid mõttesse süvenenult tähtede liikumist. Vaikselt, rahulikult ja kiirustamata manitses ta oma eakat kaasakest, seletades, kui kaduv on maine vara ning et kõik siin on tühi töö ja vaimu närimine. Mõlemad jäid endale ustavaks ja iga nende õhtune kõnelus oli eilse kordamine.

Ja selliseid kodusid oli ümbruskonnas rohkesti, igaühes neist hõõgus elu. Ja selliseid unustusse jäetud linnu ning külasid oli lõunapoolsetes steppides loendamatult palju! Neist õhkus rahulikkust ja unist alandlikkust, mis tekitasid noore pagendatu hinges ärevust ja muret ning kutsusid esile leegitsevaid mõtteid. Ent kõik need mõtted ja muljed ei viinud siiski veel mingitele kindlamatele järeldustele, need tärkasid ja sadestusid hinge sügavusse, jäädes just nagu kasulike mõtete varuks. Puškin oli veel väga noor

¹ Tsõganski Kut — Mustlaste Nurk. Tõlkija.

² Puškin pagenduses

ja kõik isiklik, tema enda mina tormitses temas nagu mürdlained. Millal ometi näeb ta Lõuna merd? Vahel muutus ta kannatamatuks, ei kärsinud paigal püsida ja talle näis juba, et Rajevskid iialgi ei saabu...

Puškin lamas sonides naril. Juba teist päeva viskles ta palavikus. Ta oli läinud kord ettevaatamatult öhtu eel suplema ja nagu öeldakse, külmetanud end ära. Eriti halvaks läks seisukord öösel, kui teda painasid häirivad nägemused.

Algul oli see ainult tõelisuse kordumine — kuidas ta hiljuti Mandrõkovkale jalutama läks ja põõsaid laiali lükates nägi: vangla poolt jooksid neid ühendavat ahelat ragistades kaks inimest. Kallas oli lähedal, ja koos Nikitaga, kes kodus ootamisest oli tüdinenud ja teda siin üles otsis, kuulsid nad mõlemad kõrgelt kaldalt vette langevate kehade sulpsatust ja nägid järgmisel hetkel, kuidas põgenikud teineteise külge needitult ühtlaste jalalöökidega kiiresti edasi ujusid. Siis äkki aga näis, et need ei olnud kurjategijad, vaid tema ise, tema ja Nikita, — pärast vanglast põgenemist istuvad nad, jalad ristamisi, saare liivaluutel. Ahelatest vabastatud jalad valutavad. Hing kipub pingutusest kinni jääma, on ühtaegu rõõm ja hirm. Jälitajad on lähedal, kuid ta ei lase neid enda juurde! Ja — avab silmad: vangivalvurid on siinsamas, nad seisavad tema ees...

Ei, mitte vangivalvurid, vaid kaks sõjaväelast!

Murelikult süütab unine Nikita rasvaküünlajupi, üle seinte libisevad kiiresti tõhutu suured varjud. Näib, nagu oleks hulk inimesi korraga sisse tulnud; nägemus kestab... Puškin äigab käega üle silmade: Rajevskid! Ja ähmase, võibseva tule valgel näevad Rajevskid: paljastel laudadel, pooleldi istukil, toetudes küünarnukile, vaatab üksisilmi nende poole kõhn ja kurnatud ning habemesse kasvanud Puškin. Tema ees tühjal laual on veekruus, suhkur ja sidrun.

«Näib, et ta on haige ja sonis,» ütles kindral. «Hõõruge teda piiritusega! Tõenäoliselt on see külmetus.»

Nikolai tõttab sõbra juurde ja võtab tal õlgadest kinni.

«Tunned sa mind ära, Saša?»

Äkilisest liigutusest libiseb ta õlgadelt sinel põrandale. Nikita astub aeglaselt lähemale ja tõstab selle üles.

Puškin vaikib hetke. Talle näib, et ta alles nüüd kõigest õigesti aru saab. Kui nad kord juba koos on... kes saab neid veel lahutada — kui nad kord juba koos... põgenesid — tema ja Nikolai! Ja nagu see juhtub ainult sonides, kui uni pole veel täiesti lahkunud, teadvus aga siiski tagasi on tulnud, sosistab Puškin juba sellest õnnelikust tegelikkusest:

«Noh, räägi ometi! Kas õnnestus? Kõik õnnestus?»

Noorem Rajevski noogutab talle jaatavalt.

«Siis, tähendab, olen ma nüüd vabaduses?»

Ja Puškin püüab isegi naeratada, tema hääli küll pisut väriseb, kuid juba kõlab selles naljatlev noodike:

«Näib, et sel korral ma... Näib, et ma tõepoolest põgenesin! Tere, Nikolai Nikolajevitš, kui rõõmus ma olen teid lõpuks ometi nähes!»

Kindral Rajevskit oli Puškin juba lapsest saadik austama õppinud ja nüüd oli ta siiralt liigutatud, et kindral koos pojaga oli ise sellesse hurtsikusse tulnud, ja veel kelle juurde? — põlu all oleva noormehe juurde! — ja nii hilisel tunnil!

«Kuidas te mind üles leidsite? Nikita, paku istet!»

«Ega me kohe leidnudki. Meid juhatati kogu aeg kuhugi Mandrõkovkasse.»

«Nii! Seal käin ma alati jalutamas ja mind on harjutud seal nägema. Ööbin aga siin, Tsõganski Kutis. Aga kuidas teid vastu võtta? Pole ju toolegi!»

Tõepoolest, toole ei olnud. Reisikohver ja järeike — see oli kogu sisustus.

Kindral naeratas.

«Näib, nagu oleksite sõjaretkel. Saadan teile kohe meie arsti.»

«Olengi juba terve! Te ravisite mind terveks ainuüksi oma ilmumisega. Millal te saabusite? Ja kus te peatute?»

«Oota, Aleksander, kas pole sulle kahjulik nii palju korraga rääkida? Peatume kubeneri juures.»

Puškin pöördus vilkalt Nikolai poole:

«Karageorgi juures? Tean. Tal on soolatüügas põsel.»

«Kohale jõudsite õhtul, tund aega tagasi.»

«Ja otsekohe minu juurde?»

Puškin pani tuhvli jalga, võttis Nikolai varrukast nagu metsas puuksast kinni, et kergemini end sirgu ajada ja tõusta, kargas püsti, jooksis kindral Rajeovski juurde ning surus tal tugevasti kätt.

«Käsi on kuum,» vastas kindral tervitusele. «Pole viga, kõik läheb hästi. Te peate midagi sooja jooma. Aitame teid jalule ja te sõidate meiega kaasa. Kaukaasias aga saame päris terveks. Rääkisin juba Ivan Nikititš Inzoviga, ta andis loa teid kaasa võtta.»

Puškin hoidis end vaevu tagasi, et kindralit mitte sülelda.

Arst — pikakasvuline, kõhn, kitsavõitu silmades uuriv pilk — oli hommikul oma õist patsienti nähes lausa jahmunud. Värskest raseerituna Karageorgi juurde tulnud Puškin oli lõbus ja isegi käratsev; ta oli küll veidi kahvatu, kuid naljatas ja lobises vahetpidamata noore Rajeovskiga.

«Tead, Nikolai,» kõneles ta temale eine ajal. «Ma ei unusta ilalgi sinu teenet, usu, see jääb mulle igaveseks meelde. Sest kui poleks sind, oleksin siia istuma jäänudki, ilma tegevuseta ja ilma inimesteta, ning neelaksin edasi seda tolmu.»

Puškin tundis Peterburis veidi Rajeovskite ema ja vanemaid tütreid Jekaterinat ning Jelenat. Jekaterina Nikolajevna oli tõeline kaunitar ja Puškin õhkas salaja tema järele. Kuid ka Jelenat ei suutnud ta nii kergesti unustada. Kord kohtas ta neid mõlemaid Vassili Andrejevitš Žukovski pool. Jelena istus emaga väikesel poolümarikul diivanil. Tema kõrval seisis väikeses kõhukas tünnikeses noor sihvakas küpress, mille keegi oli Žukovskile Athoselt kingituseks kaasa toonud. Puškinile meeldis see puuke väga ja ta oli mitu korda pooleldi naljatades avaldanud oma imestust selle üle,

onke muistses Kreekas ei pärjatatud küpresside, vaid talle endaga. Ning ta kandis endaga kaasas nägemust: see oleks neiu ja samasugune küpress tema kõrval.

Juba siis, tundes mingit südamevalu iseenda pärast, mõeldis ta, kui üksmeelselt see perekond elas. Kuid alles nüüd, kus ta nägi Rajeovskit siin oma nooremate tütarde seltsis, mõistis Puškin täiel määral, et kogu selle hingesoojus tuli temalt — isalt — ja talle vastati

Nikolaiga lobisedes ja eelseisva reisi üle rõõmu tundes jalgis ta ka Rajeovski-isa jutuajamist kubeneri ja Inzoviga ning heitis ühtaegu pilke ka tütarlastele, kes kuulekalt oma range inglanna miss Matteni kõrval istusid. Rajeovski otsustas kõige üle rahulikult, kainelt ja arukalt.

«Kuigi räägitakse, et suurvürst Nikolai Pavlovitš Potjomkin lossi vaadates korranud kellegi poolt varem öeldud sõnu: «See inimene ainult alustas kõike, kuid ei viinud midagi lõpule», ometi suutis ta palju korda saata! Ta asustas inimestega mõõtnud alad, tema loodud on ka seesama Jekaterinóslav ja Nikolajev ja Herson...»

Sünkohal oleks Puškin peaaegu ta jutu katkestanud. Puškin pani Hersoni oma vanaonu Ivan Abramovitši arvele. Ega see olnudki nii ammu, vaevalt nelikümne aastat tagasi! Vanaonu ehitas Hersoni ja läks Potjomkiniga tülli, kuid keisrinna andis talle õiguse ja andis ta rinnale Aleksandri-lindi. Puškin tundis hasti oma perekonna pärimusi ega tahtnud selles mingeid järeleandmisi teha. Kuid ta ei soovinud seda vaidlust Potjomkini üle enne reisi alustada.

«Aga kes ehitas Musta mere laevastiku?» jätkas kindral. «Kes hävitas vaenlaste pesa ja võitis Vene impeeriumile Tauria? Nüüd küsime, mida ta pole lõpetanud? Lõpetamata jättis ta ainult inimesele ettenähtud eluringi, ei jõudnud määratud piirini ja suri õitsva tervise ning mõistuse juures.»

Karageorgi oli paks ja piiratud mõistusega mees. Temalt tulid kuuldavale ainult lühikesed repliigid:

«Täiesti õige, teie ekstsellents. Tauria vürst Potjomkin oli nagu täht... foonil.»

Siis hakkas ta nagu abi otsides sõrmega soolatüügast silitama, kuid ka see ei aidanud, ja mille foonil, — see jäigi mõistatuseks.

«Mis sa naerad?» küsis Nikolai, märgates, et Puškin ei suutnud naeru tagasi hoida ja turtsatas.

«Ma naeran... tarkade juttude foonil,» vastas ta kiiresti ja noogutas kergelt kuberneriga suunas.

Inzov oli söögi ajal sõnaahter, isegi mõtlik. Puškini julget märkust oli ta siiski kuulnud ja heitis nüüd üle laua temale pilgu. Puškin pani tähele, kuidas kindrali sinised silmad tihedate, juba pisut hallide kulmude alt lõbusalt läigatasid, ning ta ei suutnud end talitseda ja vastas talle poisikeseliku noogutusega.

Tütarlapsed jälgisid vanade jutuaajamist, kuid heitsid vargsi pilke ka Puškinile. Temast olid nad palju kuulnud. Kõige noorem, Sonja, istus väärikalt ja kuulekalt. Marialt nõudis see ilmselt vaeva. Piruka söömise ajal juhtus tal mingi viperus, ja puudus vähe, et ta laua äärest ära oleks jooksnud; seda kõike märkas Puškin. Pärast lõunat läks Puškin tema juurde ja hakkas teda usutlema.

«Seda ei tohi öelda,» vastas tütarlaps punastades.

Puškin istus diivanile. Ta tundis end halvasti; jälle palavik ja külmavärinad.

Seda märgates muutus Maria rahutuks. Mõtelnud hetke, kummardus ta Puškinile lähemale ja küsis tasa:

«Aga teie ise... kas teie ka kärbse alla neelasite?»

Puškin pahvatas lõbusalt naerma, haaras Maria jahe-
dad sõrmed oma kuuma pihku, tõstis seejärel oma pea tütarlapse mureliku tõmmu näo ligidale ja sosistas vandeseltslase toonil:

«Näete, ma saingi teie saladuse jälile: piruka sees oli kärbes?»

«Kuid sellest mitte sõnakestki ja mitte kellelegi. Jumala pärast!»

Nüüd naeris Puškin lausa avalikult tema haruldase enesevalitsemise üle: neelas siiski kärbse alla... See on alles iseloom!

Sellest hetkest algas nende sõprus. Nende juurde tulnud arstile ütles Puškin:

«Jah... Jälle. Kirjutage retsept. Aga ainult midagi head: igasugust sodi ma suhu ei võta.»

Seejuures tegi ta nii naljaka ja hapu näo ning vaatas nii kavalalt ja kaastundlikult Maria poole, et see unustas miss Matteni ja purskas viimaks ohjeldamatult naerma.

Kogu Rajevskite voor koosnes ühest kalessist ja kolmest nelja istmega tõllast. Ühes tõllas sõitsid tütarlapsed, punapäine miss Matten ja nooruke tatarlanna Zara — tütarlaste seltsineiu ja kindrali ristitütar; teisel päraselt kutsuti teda Anna Ivanovnaks. Kindral ise sõitis koos oma arsti Rudõkovskiga. Puškin ja Nikolai Rajeovski istusid algul kalessi. Mõlemale meeldis, et nad sõitsid ees ega tarvitsenud end vanade juuresoleku tõttu tagasi hoida. Kuid Puškini enesetunne oli vahetevahel ikka veel halb ja noormehed asusid lõpuks siiski kindrali juurde tõlda. Arst poputas haiget ravimitega.

«See armastusväärne meedik piinab mind surnuks,» ütles Puškin pärast igakordset hiniini sissevõtmist. «Jah, te andke sõna, et te mind teel surnuks ei piina!»

Tema halb aga hakkas tal alles õhtuti ja sedagi ainult unestel päevadel. Tema noor, tugev organism sai halgusest pikkamööda võitu. Reisimuljed ja ka sõit ise andsid talle uut jõudu.

Valge akaatsia kaharad oksad, mis neile kuberneriga olid kaasa murtud, närbusid varsti ja neid asendasid nüüd karikakarde, nelkide ja kellukate värsked kimbud. Nii Puškin kui ka tüdrukud hüppasid ühtelugu maha ning sukeldusid kõrgesse rohtu kord ühe, kord teise ahvatleva lille järele. Maria lisas kimpu alati ka peotäie kasteheinu ja asetas need maitsekalt lillede vahele.

Sellegi nagu tajusid õhku, steppi... Kuidas te seda ometi ei taipa?» ütles ta poollapselikult edvis-
tades.

Puškin taipas kõike suurepäraselt ja imetles teda.

Kuigi Sonja käitus väärikalt, isegi pisut mondäänselt, oli ta siiski veel päris laps. Maria aga tunnetas kõike väga teravalt. Tal oli tõsine iseloom ning ta oli enda

arvates juba täiskasvanud neiu. Puškinile tulid nüüd elavalt meelde ta vanemad õed. Maria polnud küll nii kaunis kui nemad, lihtsalt ilusakski ei saanud teda pidada, kuid siin, stepis, maheda, paitava tuule käes, keset lilli oli ta lausa hurmav.

Maria oli selles vanuses, kus tütarlastel, nagu pois-
tel häälemurdumise ajal, ainult märksa nooremas eas, samuti «murdub» kogu välimus ja käitumisviis. Nende näo- ja iseloomujooned, arenedes ebaühtlaselt, otsekui kuhjuksid üksteisele, ja kui üks joon on kadumas, võib teist, uut kas aimata või selles eksida. Elava ja pideva kokkupuutumise juures oli seda päevast päeva väga huvitav jälgida. Maria ja Puškin oleksid nagu omavahel tülitšenudki, kuid ainult selleks, et naerdes ja naljatades kohe leppida, vahel aga kõnelesid nad ka tõsiselt. See lakkamatu liikumine, siseelu ja iseloomu kujunemine asendasid kuhjaga ilu.

Oli hetki, kus Maša Rajevskaja oli tõeliselt kaunis — selle erilise sisemise iluga, mis sügavusest helkides muudab näo ja selle tuttavad jooned erakordselt ilmekaks, kütkestavalt elavaks. Tema sügavad mustad silmad vaatasid Puškinile otsa sellise aususe ja siirusega, et neid ei saanud üksnes imetleda — nad rääkisid millestki suurest ja tähtsast, otsekui ennustades tütarlapse kannatuste- ja katsumusterohket tulevikku. Kuid kõigest muidugi ei saanud tütarlaps oma armsale teekaaslasele avameelselt rääkida: neljateistkümne-aastaselt on ju nii hirmus suuri saladusi! Ja kohutav on mõteldagi, et neid võiks kellelegi avaldada või et keegi neid võiks aimata...

Puškin muide ei püüdnudki neid avastada: see oleks olukorra kuidagi õigustamatult keeruliseks teinud, sellel reisil aga tundis ta eelkõige vabanemist, unustust elu keerukuses, mis teda viimasel ajal oli piinanud mitte üksnes pealinnas, vaid ka väikeses rahulikus Jekaterinoslavis enne Rajevskite saabumist.

Harva oli tal kellegagi nii erakordselt mõnus ja kerge kui Rajevskite isaga. Selles vanas sõjamehes, korpuse komandöris, näisid vaprus ja vägilasmeel rahu-aastail nagu puhkavat. Temas oli segunenud ilmselt palju erinevaid ja omamoodi määratlevaid iseloomu-

jooni, millest igaühest oleks jätkunud inimese iseloomu väljakujundamiseks.

Tod kull, vahel oli ta sapine ja armastas pilgata. Kuid sealhulgas oli temas ka heatahtlikkust, tugevale inimesele omast avarat ja lihtsat headust, ja kui talle seda loodi oleks öelnud, siis oleks ta siiralt imestanud. Nii selles kui ka teisel oli temas ühine tüvi: tõe ja õigluse tunne inimeste vastu; mida kõrgem, upsakam ja kelkivam oli mõni võimukandja, seda järsem oli temaga ühtne; ent rahulikult nägi ja austas ta inimest seal, kus seda näha ei tahetud. Ta oli eelkõige küll sõjamees, kuid sealjuures siiski ka perekonnainimene: jätav ja mõnevõrra vanamoeliselt nõudlik ning despootlik. Ometi tuli ta despootlikkus armastusest, ja see-
tõttu ei seganud isa võimukus lapsi teda armastamast. Ka tema armastas neid sügava hellusega. Ta oli nagu inimene, mis kaitstud tugeva koore võimsa soomusega, mille aastate kurrud on uuristanud ja mis ka ise mitu korda on pikselöökidest haavu saanud, ent sirutab kaugete laiali oma vägevaid harusid, millest igaühest saaks juba puu, samal ajal aga väristab päikese käes oma noort pitsilist lehestikku, mille ühtekuuluvust ja terviklikkust ta rangelt kaitseb ja tugevdab.

Sellisena oleks Nikolai Nikolajevitš Rajevski-isa pöördunud kaugelt, aastate vahemaalt. Kuid tema kaastööd ei näinud teda niisugusena, vaid igaüks oma-
moodi: imeväärse vägilasena, perekonnaisana, maa-
omanikuna.

Puškin tajus kogu seda keerukust. Kuid kõige täht-
sam, mis Rajevskist hoovas ja märkamatuks, kuid kind-
lalt hinges püsima jäi, oli elav ajaloo hingus. Kahe-
teistkümnenda aasta ja Žukovski poolt ülistatud legen-
daarne kanglane:

Rajevski suur on sõjamees,
kel vaprus rinda ehib —
ta rivis ikka kõige ees
viib tulle vapraid mehi...

Siin ta nüüd istub tõllas sinu vastas: elav ja lihtne
kellest tundub inimlikku soojust hoovavat, kelle
lõud ei ole sugugi kivilinenud kuulsuse õlakute all...

Potjomkin, kelle suhtes Rajeovski teatavat nõrkust tundis, oli kindrali vanaonu, täpsemalt öeldes — Rajeovski oli tema hiilguse õetütre poeg. Omal ajal oli Potjomkin talle kirjutanud manitsevaid õpetusi. Kord meenutas Nikolai Nikolajevitš kirja esimesi ridu: «Esiteks püüa järele proovida, kas sa pole mitte arg; kui ei ole, siis muuda oma sünnipärane julgus tugevamaks vaenlasega sagedase läbikäimise teel.»

Puškin rakendas vahel neid sõnu ka enda suhtes. Sõda ega vaenlast ei olnud, kuid ta polnud arg ja oli valmis oma sünnipärast julgust tugevdama vastasega sagedase «läbikäimise» teel — duellidel. Alles hiljuti oli teda meelitanud ka sõjaväeteenistus, kuid õiget kiindumust siiski ei tekkinud. Oleks sõda, siis teine asi!

Tihti tuli Puškinile reisil meelde ka Ivan Nikititš Inzov. Ta oli kuulnud, kuidas tema ülemus Rajeovskiga vesteldes kõneles «poeedi laostunud tervisest» ja tema ravimise vajadusest, sellest, et ta noorusaastate tõttu on sattunud «ebameedivasse olukorda» ja et seepärast tuleb teda aidata ning anda talle võimalusi «kahjutuks meelelahutuseks». «... Seepärast, kui mitte teie, eks-sellents, minu poole poleks pöördunud, siis oleksin ma ise sedasama teie käest taotlema hakanud. Aga Peterburisse ma kirjutan, las teatavad võimalikul korral krahv Kapodistriasele...»

Puškinilt nõudis suurt vaeva varjata, et ta oli kuulnud Inzovi sõnu, mis kostsid teisest toast nagu hoolitseva maamesilase kume*sumin, kui see kannatlikult üht õit teise jarel katsub. Ainult huvasti jättes surus Puškin eriti tugevasti, Inzovi sõbralikku kätt.

Rajeovski vastu tundis Puškin sügavat ja tõsist lugupidamist ega oleks endale kunagi lubanud tema üle naerda või nalja heita. Inzov aga, vastupidi, otsekui kutsus seda ise esile juba selle lühikese aja jooksul, mil ta Puškiniga Jekaterinoslavis kokku puutus, kuid ühtlasi mõjus ta ka väga liigutavalt. Tõepoolest, mida maksis kas või üksnes see hool ja headus, kui ta laskis oma valvealusel Kaukaasiasse reisida. Et seda suurepärast inimest täielikult mõista ja tunda, ei tarvitsenud teda mõtiskledes eemalt vaadelda: näe, ta on praegu küll kaugel, kuid ometi viibiks ta nagu siinsamas, ja mitte

muugi kindralina, vaid — imelik mõelda — peaaegu otamehena, kelle juures ei tarvitse auastet arvestada. Inzov tundis, et kuigi tema austus ja lugupidamine kuulnud Rajeovskile, võis ta Inzoviga tõeliselt sõbraks saada, teda kogu südamest tugevasti armastada.

Laenu stepid on üksluised, kuid mitte igavad. Kui on see teekond!

Jah — kõikjal teeveertel piimalilled ja pujud, kummelid ja sigurid, aga ilus on ka lihtne hõbedane stepirohi, kui ta tuule käes kergelt ja helklevalt lainetab. Hõbekad ja rohutirtsud, õhulilledena hõljuvad liblikad, meelased, kimalased, kiivitajad ja suslikud. Näe, häitunud põldpüüde parv tõusis äkki lendu. Tahtmatult loolad pilgu: väljasirutatud tiibadega röövlind varitseb aial. Kord koidu ajal virgudes nägi Maria: pöösas otub janes ja peseb silmi. Maria naeratas talle ja mõtles «Jutustan Puškinile.» Kuid noorte uni on magus ja sügav: unustas ära.

Jah — tee ääres külad ja sepikojad, kalmistud, viljapõllad, kaevuvinnad, loomakarjad ja koerad; on ehk tõesti õige, et ikka üks ja seesama. Kui ilus aga on hommikul silmapiirile kerkinud kauge linn oma kellatornide teravate tippudega; aimad ärkavat elu linna-õhul; tuviparved välgatavad korraaks päikese käes, laavad ja välgatavad jälle.

Viljapõllud ja aasad. Väliköök suitsu- ja rasvelõhnaga valmistatakse munarooga. Lillakad varjud ja lõppjate rütmiline muusika. Kaste, hommikune jahe-õhk ja tähistaevaga ööd. Dnepr on ammu seljataha jäänud ja tuul toob idast juba teise suure jõe jahedust; seal kuskil veeretab samasuguste steppide vahel oma voo üle kallaste tõusnud Don — Vaikne Don Iva-

...! Hõimadid olid sealkandis käinud: suur õnn, kui leiba on, kuid soolata sa seda ei söö; soola toodi Manõ-

«Kuidas teil tänavu seal Donil ka läheb: kas vene-õel on rohkem kui kasakate oma?»

Tänavu, vennas, on kasakad teie omadega mestis, sõnnjooksul oli suur kähmlus, lepiti kokku.»

Ja kutsar seletab pukist, just nagu poleks Puškin aru saanud:

«Vaadake, noorhärja, vene vesi — see on ülemjooksul, kasakas aga istub allpool. Kui nüüd vesi alamjooksul hiljemaks jääb ja veed ülemjooksul kiiremini lahti lähevad, siis tulevad suurveedki korraga, ja kevad on siis vee poolest üsna rikkam.»

«Don, Don, Don...» — see sõna kõlas ja kordus nüüd ikka sagedamini. Ja tekkis soov kiiremini näha seda iidset jõge, sedasama jõge, mille poole Venemaa ka vanasti püüdis suure kirega, et «rüübata kiivrist Doni vett.» Žukovski tõlkis «Lugu Igori sõjaretkest», ja Puškin oli sellest tööst teadlik; ise ta oli «Lugu» õppinud lütseumis Gretši lugemiku järgi, kus oli ära toodud katkend «Venelaste sõjaretk polovetside vastu» Šiškovi tõlkes. See kõik tuli nüüd elavalt meelde.

Hakkas koitma, kui Puškin ärkas. Kõik ümberringi magas, võib-olla oli kutsargi veidikeseks tukkuma jäänud, hobused astusid sammu, aeg-ajalt hirnatades ja sellega koidueelse tunni jahedat vaikust häirides; lõhnas mägimündi ja koirohu järele; nägemusliku hügelvaibana hõljus stepirohi, kaugenedes lainetena ja kadudes silmapiiril kerkinud uduvinesse. See kõik oli ääretu iidse maa öine hingus.

See oli juba seesama ähvardav polovetside väli, kus öösiti kägisesid rändrahva vankrid. «Öö pikkamisi kadus. Koit valgust tõi, kuid udu väljad kattis.» Selline udune hommik kerkis kunagi ka tema kujutlusse, kui ta «Ruslanis» kirjeldas petšeneegide poolt piiratud Kiievi linna... Ta toetus küünarnukile ja lasknud tõllaakna tasakesi alla, hakkas vaatama sellesse üdu- ssesse ja pisut hõljuvasse avarusse. Nagu juhtub pärast sügavat und, mida pole katkestanud ainuiski väljast- poolt tulev heli ega tõuge, oli teadvus eriti selge: sellisel silmapilkudel ei alusta aju veel oma tavalist rahu- tut tööd ja ainult peegeldab endas kogu ääretut, samuti vaikivat maailma. Ja polegi midagi vastandada maailmale, mille osakese sa end nii harmooniliselt ja lihtsalt tunned olevat. See pole tormine päevaelu, kuid mitte ka uni: see on aja enda võnkumine — läheb ega kao. On ajalugu kaduv või hingab ta, olgugi varjatult.

... ta too tausti, elab edasi igas tänaseski päevas? Ei, ei, ta ei sure liialgi, ja milline rõõm, kui seda elavalt ja inimlikult õigesti tunnetad...

... ta oli ka too «polovetside öö» stepis; sellised ööd olid ka Puškini mõtted... ei mitte mõtted, vaid loomuliku olemus.

... ta kavatses akna jälle sulgeda, kuid käsi lõtvus ja vajus vaikselt alla; niisama vaikselt sulgusid silmad, hingamine muutus tasaseks, rahulikuks. Puškin ajas rahulikult käe sirgu ja uinus.

Hommik oli kastene ja õiterikas. Tuuleveskid vehki- olid laisalt tiibadega. Rajevski-noorem ringutas, siruta- tes kangeks jäänud liikmeid. Elu ärkas tavalises korras: kõik oli nagu alati, nagu oli saanud harjumuseks selle naine reispäeva jooksul. Ja Puškin unustas täielikult oma naise virgumise, mis sarnanes ilmsi nähtud unega.

Kuid midagi oli siiski jäänud. Ja alles hiljem, kesk- päeva paiku, kui oli juba nii mõndagi kõneldud, tulid meelde teised, päevale vastavad ja nüüd juba kõlavad meele sadolevad read sellest samast «Igori sõjaretkest», Puškin armastas seda «tandril seisva» metsiku kuu Vsevolodi kuju. Ta tegi käega liigutuse ja dekla- meeris seda, mis ta juba lütseumis oli pähe õppinud:

Ol, raevunud sõjasõnn Vsevolod, eel teiste sa tap- pite tandril — nooli üle vaenlase külvad, raiud kiiv- rild raudsete mõõkadega. Kuhu tormad, tarvas, helki- d! Kõbara kuldse, seal lamavad neetud polovetside...

Kui suurepärase mälu sul on! Kuid ma ei taha sulle alla vanduda ja loen sulle ühe teise poeedi...

Loe, Kuulan sind.»

Võib-olla tunned nad ära,» hakkas Nikolai valgete tummaste väljatades naerma ning luges «Ruslanist ja Ladmillast»:

«Kus ka ei raiu mõõgalööki,
kus tormav hobu ka ei kappi,
seal lendab päid ning kostab rõök
siis rividest, kes saavad tappa.»

Ka Puškin hakkas naerma.

«See ongi jälle sellest samast «Venelaste sõjaretkest petšeneegide vastu,» ütles ta koomilise tähtsusega. Ja muigas, et Nikolai teda ei parandanud.

Vahel käskis kindral Rajeovski sammu sõita, ja siis hüppasid mõlemad noormehed tõllast maha ning kõndisid kõrvuti, lobisedes elavalt Peterburist, tulevikuväljavaadetest ja lumiste mägede lähedusest.

Muide, vahel olid neil kõneaineks argipäevastest asjadest kaugel seisvad teemad. Vaatamata oma noorusele tundis Rajeovski juba nüüd tõsist huvi ajalooküsimuste vastu. Pärast «Igori sõjaretke loo» arutlemist ja imetlemist kaldus jutt kasakate priiusele.

Tšumakid lühendasid oma kauget teekonda pikkade lauludega.

Oi, lenda sa, hakipoeg, mustvares, lenda,
Donil kaladest taita võid pugu.
Lenda tagasi, hakipoeg, mustvares, lenda,
koševoist mulle vesta siis lugu...

Rajeovski kogus kasakate kohta käivaid mitmesuguseid epiteete: ustavad, vaprad, kelmid; alamjooksu vabavägi; kõrtsikaltsakad; aus kasakavägi.

Siin Doni lähedal mäletati veel kohutavat Stenkat, ja Nikolai mõlgutas mõtteid materjalide kogumisest Razini ülestõusu kohta.

Rajevskite perekonda võeti kõikjal vastu austusega ja pidulikult. Neile toodi soola-leiba, et tervitada isamaa vaprat kaitsjat. Kindral tõusis istmelt ja tegi kummardusi, Puškinile aga ütles ta hiljem heasüdamliku laia naeratusega:

«Sa loe neile õige ette oma «Ood». Mida nad sellest arvavad?»

Ta mõtles selle all oodi «Priius», ja sedapuhku lubas Puškin ka endale vabadust käitumises:

«Mis siis ikka, kindral, loengi, kui selleks paras juhus tuleb.»

Parajat juhust muidugi ei tulnud, see-eest aga talletas ta Doni-mail mõned laulud — röövlilaulud:

...Ei tuvid need, kes kudrutavad mestis,
siin röövlid lärmi löövad isekeskis...
...Ei metsad mühise, — vaat mis siin oli:
siin märulit teeb atamani voli.

Kunagi oli Puškinil juhus kuulda üht priiuselaulu, mida ta tundis Tšulkovi kogumiku kaudu. Tookord see laul tema tahelepanu eriti ei köitnud. Nüüd aga avaldasid laulu sõnad ja sügavat kurbust tulvav lauluviis talle tugevat mõju.

Oli ohtu, helkis ehapuna, vaikuses kõlas stepi kohal abika tugev, talitsetud hää:

Kaugel, kaugel, seal avaral väljal,
helkis puuke, nii kõrge ja kaunis,
puu all rohi nii lopsakalt kasvas;
rohus aga rohkesti lillesida,
õied siin puhkesid taevasinised;
vulp maha on laotatud lilledele,
kaks venda vaibal seal istumas,
kaks venda, kaks kallist on kaimukest...
Noorem vend, veljeke, nõnda pajatas:
«Mennuke kahte meid ilma toonud,
laulike sõõtnud kui kaht kotkapoega,
sõõtnud ja jootnud, kuid õppust ei andnud...
Elu meid võõrsil on kasvatand meheksi,
õpetand, kasvatand alajõe linnades...»

Stepi ehapuna helgis kostnud õhtune laul põimus mehe Jekaterinoslavi vanglast põgenenud kurjate naatusega. Neid põgenikke nägi ta ainult kaugelt nad ahelatega ragistades kallakust alla jõe jooksid, kuid talle näis, nagu oleks ta selgesti tundnud ka nende nägusid: kui palju selliseid hulki silmu armuandi paludes.

Siis poetasid äraõitsenud stepirohud seemneid, kus need puhkavad niikaua, kuni saabub õige aeg sama poetus ka see seeme — vennastest-röövlite Puškini loovasse ajju.

Siis pakitses veel ka teine teema: röövlite atamandid, kaupmehe tütre ja atamani kallimast. Lapsepõlves kuulis ta hoidja suust liigutavat laulu:

Oli meil merda mõõda,
oli meil merda mõõda,
merda mõõda, meres sinises,
sinises Hvalõni meres...
Luik seal ujumas,
luik seal ujumas,
ujumas koos luigepoegadega,
oma tillukeste maimudega...

Ujades seal
ujades seal,
ujades seal akki sirgus ta,
luige all lõd lained virguma...

Hoidja ei hääldanud mitte «oli meil», vaid pehmelt «õli meil», ja kui ta laulis «ujades seal», neid sõnu kaks korda korrates, siis ujus luigeke vaikselt ja väarikalt, rahulikult, pisut oma lumivalget tiiba sirutades, aga kui «akki sirgus ta», siis hakkasid tiivad pekslema ja merepind lõi korraga vahule nii lauluviisis endas kui ka hoidja haales. Ka Tsarskoje Seloo lutsumis Katariina luikesid vaadates tajus Puškin tihti hardalt seda sõnade ja neis peituva ning nendega kokkusulanud muusika kahekordset võlu...

Laule Donist ja ulistatud sinavast Hvalõni merest¹ oli nüüd alatasa kuulda, just nagu sahistaksid nad kallastel pilliroos. Tuli kuuldavale isegi lihane sõsar lapsepõlve hoidja-laulule — nii meloodia kui ka refraani poolest.

Oli merda mööda,
oli merda mööda,
merda mööda, meres sinises,
sinises Hvalõni meres
Näha merella,
nana merella,
merella üht kerget laevukest...

Mitte enam lauk, vaid paat, mida ehivad helmendavad (jälle sõnake «Loost»!) — helmendavad parlid. Ja selle paadi ahtris tuurib jessauul, paadi võoris seisab ataman püssiga, paadi keskel aga on kuldne aare, kuldsele aardele on heidetud uhke rõivas, uhkel rõival istub kaunis neiu, atamani armsam.

Rohi, lilled, laul, ajalugu — kauge ja lähedane — kõik see hingas, lõhnas, helises ja voogas heldele neile Puškini rännaku imekaunitel päevadel avarates lõunamaa steppides.

Need päevad aga lõppesid — silmapiiril laigatas kitsaribane Aasovi meri. Femalt vaadatuna ei olnud ta eelmise tormine ega sinav, ta näis rahulikult uinuvat, lamade laisalt kallaste vahel ja soojendades end päikese kaest. Ta oli suitsukarva hall ja helkis pärlmutrina tema peegelduvate pilvede tõttu. Tütarlapsed sattusid rõõm

¹ Kaspija mere muistne nimetus Tõlkija

... ja nõudsid lähemale sõitmist. Aga tee ... ranna poole. Lõpuks peatati Maria tungival ... ed, tütarlaps hüppas tõllast välja ja sõstis ... mõni hetk hiljem valkusid ta valged kingad ... rannaliival. Ta vallatles nagu laps, ... jooksul ja erkkollase lindiga juuksepalnik ...

... metles teda eemalt. Tasa kohisesid randa ... ja sealt tagasi valguvad lained, tütarlaps ... neile järele ja taganes kiiresti, et need teda ei ... See oli väga kena, miss Matten aga oli vas ... arvamusel. Ta hüüdis Mariat tagasi, ent oli ... lainete kohin, mis segas missi hurjutamist ... või ei tahtnudki tütarlaps teda kuulda, kuid ... oli distsipliin seekord kõikuma löönud.

... kui ka kuulekas ja vaheliikuv Sonja õe ees ... kaasakistuna päris vee lähedale läks, otsustas ... Matten, et tal endal tuleb vahele astuda. Tema ... positsioon kindrali perekonnas ei lubanud lausa ... kuid ta ruttas siiski; ja see, kuidas ta astus ... aeglase sammu jaoks kohandatud kõnna ... votles samal ajal tavalisest pikemaids ja kiire ... amme, oli nii veidralt saamatu, et Puškin ei ... naeru pidada.

... see äkiline lõbusus ja pilkav naergi ei seganud ... tema juures alati) tema teist, selget ja puhast ... — vaadata ja vaadata, kuidas hullab randa ... laineatega see armas vallatu tütarlaps, nelja ... me-aastane naeruhimuline, tõsine Maria Ra ... kelle mustadesse silmadesse vaadates taht ... mõtled: mida kull tulevik talle toob?

... jalad said märjaks, kuid seda ta muidugi kel ... öelnud; ta jooksis kaares miss Mattenist mööda ... peaaegu hüpates tõlda. Ja see, et kingad olid ... et ta seda varjas kõigist eest ja eriti läbinägeva ... eest, — kõik see ainult suurendas rõõmu, ... rõõmu, millest koosnebki varajane noorus.

... ei jooksnud lainete järel, kuid kõik see, mis ... temani valjastpoolt, muutus omaks, tema enda ... talle ei olnud võõras suure andumuse ja ...liku maailmatunnetuse rõõm.

Mariupol ja Taganrog on mastide ja purjede metsa piiratud mereäärsed linnad. Telliskivist hoonete kõrval seisavad mullustest õlgedest katustega lihtsad majad: küla. Kuid siin saad tunda ka meretagust hõngu ja kuulda vöörast kõnet. Kaubeldakse peamiselt vilja ja loomadega. Meri on madal, sadamasilda pole ja vankrid sõidavad otse merre. Öhtuti on kõrtsid tulvil madruseid, laadijaid ja väikekaubitsejaid kohalike kreeklaste seast. Niisama on ka Rostovis, ainult et kreeklaste asemel on seal Nahhitševani armeenlased.

Taganrog jai muide Puškinile eriti meelde.

Reisiseltskond lõunatas ja ööbis linnapea Papkovi pool, kes oli oma maja kroonule müünud ja sellesse siis oma ametikoha tõttu edasi elama jäänud. See talibukus valmistab kõigile nalja. Ka külalisi võõrustades lõunatas ta muidugi emakese-kroonukassa arvel...

Maja ise oli õige suur, kolmteist akent esiküljel, kantseleiruum, kabinet, saal, söögituba, serveerimissaal, kaks võõrastetuba ja kolm elutuba. Üsna sügava jarsaku kohal olevalt terrassilt avanes vaade Aasovi merele. Rajeovski kiitis nii maja kui ka vaadet.

Peremees oli väga meelitatud ja hakkas kohe hoopilema, seejuures oma lõuga eriti tugevasti mundrikuue kitsasse kaelusesse surudes:

«Ma olen õnnelik, teie ekstsellents, meenutades, et ka keisrihärra Aleksander Pavlovitš, meie jumaldatud isevalitseja, suvatses kahe aasta eest nagu nüüd teie, ekstsellents, kiita nii maja kui ka vaadet: «Sinul Papkov, on selles elus tagasihoidlik osa,» — pean tähendama, et ta suhtus minusse, võib öelda, eriti leebelt, — «aga sellest vaiksest merest ja neist rahulikest puudest hoovab tasasust ja tühisuse äratundmist...» Aga nad ei suvatsenud lauset lõpetada...»

Siin siis Aleksander ööbiski! Tunded, mis nüüd Puškini südames leegitsema löid, ei olnud ei leebed, ei tagasihoidlikud ega rahulikud. Ta oli need just nagu unustanud, ja imestas ise, kui teravalt ta nüüd jälle neid tajus. Ei, see haav ei olnud kinni kasvanud, ja kas kasvabki?...

«Sa tuled koos minuga tsaari ruumidesse magama, ütles Nikolai Nikolajevitš öhtul Puškinile.

Ja tõepoolest, just see avar tuba oligi tsaari magamiskambril olnud. Toas oli kaks täpselt ühesugust voodit. «Kas teab,» mõtles Puškin, «väga võimalik, et just selles voodis kängis magaski Papkovi jumaldatud isevalitseja...» Just see mitte päris rahulik öö jäigi Puškinile meelde. Öö Taganrogis.

Hoopis midagi muud oli Aksai staniitsa. Lõpuks ütles Don! Puškin ei suutnud kiusatusele vastu panna ja läks vaiksesse Doni suplemis. Veepind roosatas kerget tühikäeva peegeldusest ja nais peaaegu liikumata silmad ainult nais Tarvitses vaid vette sukelduda, ta ei näinud, kogu oma kehaga tundis, kuidas see vesi teda Tanais tõepoolest vaikselt, kuid seejuures siiski nagu uhtse elava lamena edasi liikus. See hõlmas elamus — tunnetada nõnda seda vaikset jõudu.

Ka täumakkide jutustused suurveest osutusid õigeks: need olid näis ääretuna.

Puškin püüdis lennult kõnelusi. Näe, kasakad võtavad kuldal lökke juures lõunaoodeid, söövad kala mitte helva, vaid hirsipudru kõrvale.

«Elasime siin enne kui valvekoerad,» kõneles talle vanha kasakas. «Märgatakse midagi — kohe hobuse selga; märgatakse midagi — ja nogaide juurde liinile. Puud hõljahu ja katel üle sadula.»

«Aga võrgud?»

«Mida võrgust tassida! Tõmbad püksid jalast, seod need maha kinni, ja ongi sul kahv või mõrd valmis.»

«Atamitsast saatis Rajeovski kasakast kulleri ataman Denissovi juurde lühikese teatega: «Tulen homme...» See peatus reisiröömustas kõiki.

Doni kasakate staniitsa Novõi Tšerkassk, kus ataman oli Aksai jõe mööda kolmekümne viie versta kaugusel Sinna mündi kogu seltskonnaga ja sõit kujunes tühjaks. Teel olid nad huvitava sundmuse pealtkäijateks, ühes staniitsas jagasid kasakad parajasti kühvel heinamaad. Kõik on hobustel ja kihutavad kühvel vanema märguandel — kuipalju keegi ratsutab, seda jaoks maad välja piirab, niipalju ka niitku. Seda möödeti veskitiibade tiirudega. Tiirude arv oli kolmle ühtlane, kuid kelle hobune väledam, see sai

ka rohkem maad. See vanaaegne komme pani kõiki imestama.

Ataman andis vägeva lõuna, eriti kiitsid kõik tsimljanski veini: korgid aina lendasid lakke. Denissov jutustas:

«Juba tsaar Pjotr Aleksejevitš, kui ta oma uutel laevadel Voronežist Aasovi merele sõitis, andis käsu, et olgu Podoljes viinamarjad. Siis toodi Prantsusmaalt siia viinamarjaväädid, ka aednikud. Ja tänutäheks selle eest saatis tsaar pärast seda, kui ta Pariisis oli käinud, kus ta ka invaliidide kodu külastas, Louis XIV veteranidele mitu vaati doni veini. Ja räägitakse, et veterane olevat see vein üsna imestama pannud...»

Akendest paistis Aksai jõeke. Suurvete ajal ühines ta Doniga mitme versta ulatuses ning näis siis päris võimsa jõena, mida mööda oleks meeldiv reisida. Ja mitte kellelegi teisele kui just kindralile enesele tuli see mõte — sõita tagasi mitte hobustel, vaid jõgepidi. Ataman andis külaliste kasutada suure nelja paari aerudega paadi. Oli nii mõnus puhata maismaa teedest. Paat sõitis pärivett kiiresti ja pärast stepi ääretuid tasandikke oli tore jälgida, kuidas kõrgel kaldal ujub mööda paplite alla peitunud klooster, üsna madal ja kuidagi kodune, ent päikeselõomas erendavate sibulakujuliste kuppeltornidega, seejärel ilmuvad hõredas reas majad — suvilad kergele rõõmsavärviliste taradega, lillede ja aiakestega, siis verstade viisi metsatukki ja viinamarja alla võetud künkaid: nagu hoopis teine Venemaa!

Stanitsasse jõuti hilja, ja sel ööl oli kõigil uni hea.

Hommikul saadeti tõllad tubli jõelaevaga üle vee teisele kaldale: ei vähem ega rohkem, kui terve kaheksateist versta! Veidi hiljem sõitsid ka reisijad ise paatidega üle, jõudes teel tõldadele järele.

Kaldale astudes pöördus Rajeovski-isa Puškini poole ja ütles teda õlast puudutades:

«Ja nüüd, nagu öeldakse, olemegi Aasias.»

Pärast Doni ületamist sõideti mööda steppe veel üle kahesaja versta, sõideti ilma peatusteta, magati sõidukites.

Ootavatune hommik. Puškin ärkas enne teisi ja pistis juba tõllaknast välja. Silmapiirilt paistis otsekui mingi tohutu suur sinakas heinasaad. Ta laskis pilgul ringi sõita — ja veel, ja veel... Kauaoodatu oli äkki ilmunud mäed! Veel mitte küll lumiste tippudega mäed, vaid siiski juba tõeline Kaukaasia!

Kuigi, kuid ettevaatlikult, et mitte oma teekaaslast äratada, hüppas Puškin sõidukist välja ja jooksis ühe tõlla juurde, kus sõitsid tütarlapsed. Aken oli neil avatud.

«Maria! Maria!» hüüdis ta tasa.

Maria magas ega kuulnud hüüet. Siis aga nägi Puškin ootamatult kaht teist silma, mis särasid nagu smaragd. See oli Anna Ivanovna — tatarlanna Zara, kes kuulus sudamelähedase, tõelise Aasia lähenemist.

«Kas näete? Näete seal?»

«Naen,» ütles Zara ning tegi käega õhus liigutuse.

Ja selles nurgeliselt hoogsas liigutuses endas viiras Puškinile iidne, kauge Idamaa. Ta vaatas veel kord rohelistesse silmadesse, astus siis eemale ja hinnanult hommikust karget õhku, vaadates kaugete, tohutu hommiku säras järjest lähenevate mägede poole, tundis äkki vääramatu kindlusega, et ta hakkab... — Kaukaasiast!

TEINE PEATÜKK

KAUKAASIA

Kaukasuse eelmäed võtsid reisijaid vastu ootamatu ja tugeva äikesega, mis sundis neid ööbima 40 versta laugusel Georgijevskist.

Õhtuks ilmusid selgesse taevasse rasked tumedad pilved. Need tekkisid nagu iseenesest, tormasid sedakord kokku ja kuhjusid mürisedes üksteise otsa. Maa ja korrapealt nagu tardudes vait; hobused liigutasid rahutult kõrvu. Ja äkki veeres võimas mürin üle taevavõlvist, valgud sähvatasid ühtaegu mitmes kohas, maapinnal tõmbus nende helkivas valguses sinakaslillaks ja

jäi surmvaikseks. Otsekohe pääses valla ka äge vihma koos rahaga. Ulgudes ja tormitsevalt keerutades mässas tuul. Äkitselt saabunud pimeduses oli võimatu maad taevast eraldada.

Vahel hakkas otse õudne. Tuul raevutses sellise jõuga, et tundus — veel hetk, ning ta paiskab ümber ning pühib minema kõik: nii hurtsiku, kus neile öömaja oli antud, nii hobused kui ka inimesed. Puškinisse aga mõjus see loodusjõudude vihane heitlus nagu mingi õnnistuslik tõuge, mis äratab suikuma jäänud jõudusid. Ta isegi ei teadnud, kuidas seda väljendada, ja läks toast hurtsiku trepile, kus valjude hüüatustega püüdis tormi mõirgamisest üle karjuda. See ei õnnestunud: vaevu kuulis ta iseenda häält. Rahe peksis Puškinile näkku, juuksed said märjaks, külmad tilgad valgusid krae vahele, kuid see tegi asja veelgi lõbusamaks. Ah kui tore!

Nikita püüdis teda kainestada ja kutsus teda sisse, kuid Puškin kihutas ta ilma pikema jututa minema. Siis läks arst Rudõkovski, sinel seljas, ja hakkas kutsumise asemel lihtsalt sõimama.

«Kui tore!» hüüdis talle Puškin. «Teiegi ronisite minu juurde välja! Tubli!»

«Te olete hulluks läinud!» kisendas omakorda maru-vihane arst. «Vaevalt saite jalule ja tahate uuesti haigeks jääda. Võtan kätte ja teatan kindralile...»

Sellele ähvardusele ei pidanud Puškin vastu. Läbi märjana, kuid õnnelikuna tuli ta hurtsikusse tagasi.

Äike möödus nagu tormihoog. Hommikul helkis äsja pestud taevas nii sügavas, nii neitsilikus puhtuses, et kõigi nägudel peegeldus rõõm.

Sellised puhtad, selged ilmad püsisid nüüd ka Pjati-gorjel. Puškinil algas siin uus elu — paikné, samal ajal aga ka rändurielu: Gorjatšije Vodõ, Zeleznõje Vodõ, Kislõje Vodõ. Ka siis, kui kohal püstiti, oldi pooleldi rännaku olukorras: võib kauemaks jääda, kuid iga hetk võib ka jälle teele asuda.

Ka looduses endas oli esimesel pilgul näha võimsate kuid suure pinge hetkel tardunud puhangute imepärast korratust. Kõik oli siin tulvil jõudu ning kirge, ja kõik murdumised, iga üksiku mäeharja nurgad meenutasid

olude tulise ja tormitseva poeemi mustandit, mis erutas loodust ja alnuüks oma lõpetamatusega. Põõsastikud igipõlvete puude vahel olid kõikjal metsikud ja läbipääsmatud, lopsakad rohttaimed hingasid otse näkku vännel ja tuliselt; tulised olid ka ravivee joad, mis siin-sin-sin pruunide ja hallide kaljude lõhedest jõuliselt välja tungisid. Nende lakkamatu melodiline sulin segunes loodusjõudude saagimisega, üksikute tsikaadide lauluga, ja kuukil kitsas kuristikus näis neile isegi tuul kaasa laulvat. Tuul... aga mine tea — võib-olla hoopis faun või kantiir, kes maailma vapustanud katastroofides juhuslikult oli terveks jäänud. Selle mõtte juures ei meeldnud Puškin hoiduda kelmikast naeratusest.

Kuuk sunn erutas ja innustas teda. Kuum veri, noor ja loomamine, voolas veel kiiremini. Liikumisjõu leidis taljeliikku rahuldust. Füüsiline väsimus tõi Puškinile sügava kosutava une.

Oleval kõige selle kohal aga püsis imekaunis taevadna värskete, alatasa vahelduvate pilvede kummalise mänguga. Ajuti laskusid pilved mägedele, kattes uhkete varukadena Beštai mäeharusid. Hommikuti veeresid pilved valgete vahulainetena üle järsandikkude, roolaglaselt allapoole, vahepeal sulades, et mõnes kohal orukeses jälle tiheneda ning uuesti kõrgusesse tõusta.

Puškin polnud kunagi yarem mägesid näinud ja nau-dis neid nüüd väsimatult. Ehtsad lumised mäed, igiva-nud Kaukasuse esivanemad, olid alles ees. Nende lumine ahelik roosatas silmapiiril iga päev päikese tõusu ja loojangu ajal ning näis peaaegu joonistatuna. Kaugust arvestades võis ette kujutada, kui tohutu suu-ruud need mäed pidid olema. Elbrus valitses kõige üle ja oli imetore suurteik, mille mõlemal küljel oli rida valgeid telke. Ja kõige kummalisem oli see, et ka enesest hoovas kõigutamatut rahu ning täius-ust.

See oli teine, juba sügavam mulje, mille Puškin sai selle mägede riigis. Kuigi vaimne erutus, mis valdas teda esimestel päevadel, ei raugenud, muutusid muljed lakkamatult kindlapiirilisteks. Beštai, Mašuk ja Zeleznaja ning teised naabermäed ei tundunud enam

looduse lihtsa tujuna, vaid olid just niisugused, nagu nad olema pidid, luues omavahel imelise kooskõla. Kummaliste hieroglüüfide tagant ilmus täiuslik lihtsus.

Nii omandasid ka elavalt ja lõbusalt veedetud päevad järjest kindlama rütmi. Päike äratas, õhtu kutsus magama. Ja nagu kõik elav ümberringi, sooritas inimene oma mõõdetud igapäevase teekonna ning iga eluvusehetk, isegi erutus, tõusis harmooniliselt, leides koha kõrgendikuna rahu ja endassesüvenemise orgude vahel; mõtte ja tundmuste hingeline seos leidis rahuliku kooskõla ümbritseva maailmaga. Sellest tuleneski täiusliku olemasolu tunne, millest oli tulvil iga päev.

Eriti kindlaks ja kuidagi veenvalt lihtsaks kujunes Rajevskite isa Nikolai Nikolajevitši päevarežiim. Ta oli nii täpne, et tema järgi oleks tõesti võinud kella-aega määrata: kell viis ta tõusis, võttis esimese vanni, kell kuus jõi juba hommikukohvi, siis luges ja jalutas; kella ühe ajal oli lõuna, mille järel ta oma vanusele vaatamata uinakule ei läinud, vaid vestles veidi, siis jalutas jälle, käes mõni raamat või lihtsalt jalutuskepp, unustamata seejuures kordusvanni võtmast ning ühtlasi ka rõdul istumast, et imetleda seda maalilist vaatepilti, mis iialgi ei muutunud tüütuks; kell seitse joodi teed, siis jalutati jälle või istuti kaardilauda, kuid magama heideti alati tingimata vara.

Puškini päev möödus kirevamalt ja mitmekesisemalt. Peale ühiste jalutuskäikude ja vahel koos noortega ratsa sooritatud kaugemate matkade armastas ta üksinda kuskile metsikusse kohta kaduda. Seejuures ei jäänud temast eemale mõtted. Nimelt just mõtted, mitte värsid ega rütmid. Päeva jooksul saadud eredatel muljetel ei olnud veel kindlaid kontuure; need tunglesid ja kirendasid ega allunud veel poeesia muusikale, ei olnud veel leidnud selle vaba, kuid ühtlasi ka ranget laadi. Vahel näis talle, et ta ei suuda enam üldse kirjutada, kuigi ta seda päris tõsiselt ega lõplikult ei uskunud.

Väike Gorjatševodski staniitsa asus mäeveerul üsna Mašuki jalamil. Staniitsas oli üldse ainult kaks tänavat väga erisuguste majadega; nende hulgas oli üsna

puškini, suviseinte ja muldpõrandatega kergelt ehitatud maju.

Vaavhullikate kõrval otse kaljudesse raiutud iidsete aegade kōnelesid sellest, et Kaukasuse vete tervistavat toimet tunti juba vanasti. Rajevski-isa teadis perekonnapiimuste järgi rääkida, et juba Peeter Suure ajaastast oli Pärsia sõjaretke ajal – sellest oli möödunud juba sadu aastat – sattunud Terekil kuumaveeallikatele ja kiitnud neid väga, aga möödunud kaheksateistkümnend sajandi keskpaiku oli üks teine arst valinud välja kümnekonna soldateid, kes väga erinevate haiguste all kannatasid, ja lasknud neil kõigil korraga võtta suures augus nagu külatiigis supelda, et näha, kas see kellelegi mõjub. Niiviisi raviti Kizljaris.

Puškini kiitles poisikeselikult tembutades, et temal oli rohkem haigusi kui kümnel soldatil kokku. Daamid kuulustel ja imestasid, doktor Rudōkovski aga ähvardas teda selle jutu peale tõsiselt sõrmega.

See arst, kunagine seminarist, kes oma kutset nähtavasti kõigiti armastas, teadis üht-teist omalt poolt juurde lisada ning nimetas Katariina Teise aegset tuntud arsti Pallast, kes oli teaduslikke uurimusi teinud sõjaväe lasakate kaitse all. Need kõik olid üksikute inimeste tuleretked ja alles nelikümmend aastat tagasi oli Mašuki ja Beštou mäestiku vahel olevasse orgu komandantinogorski kindlus – üks lüli terves kindlustusahelas Aasovist kuni Mozdokini.

Kõigest oli näha, et vene inimesed olid siin alles üsna hiljuti peremeheks saanud.

Ja ometi oli mõningaid tunnuseid, mis lasksid oletada, et siin kavatseti laialdast majapidamist rajada.

Algu oli elu siin katku tõttu seisma jäänud, sest juba kaheistkümnendal aastal hakkas siia jälle voolama rikkaid inimesi, jälle mustendasid rohelist maad veergudel tõllad ja kalessid; inimesed ravisid end, loodused aga läksid lopsakatel aasadel rammusaks.

Kulgi kaheistkümnend aastal oli ammu möödunud, säilinud järele pooleldi rännakuolukord tänini: siin-seal puude vahel allikate ligikonnas olid üles löödud kalade kibitkad ja lihtsad sõduritelgid. Sissesõitnud rahvas asus samuti laagrisse, kus kellelegi meeldis.

Kuid juba oli valja raiutud kapitaalne kivitrepp ja rajatud mägitee sõidukite jaoks. Ehitati uusi vanne ja puhastati teed mäe alumisel terrassil. Ja mullu külastas Gorjatševodskit kõigi Kaukaasia vägede ülemjuhataja Aleksei Petrovitš Jermolov ise, kes nagu Rajevskigi lähedases minevikus oli kangelaslikult võidelnud Borodino all. Ta vaatas kõik oma silmaga üle, tegi kõige kohta peremehelikke korraldusi ja kinnitas tööde plaani seitsme aasta peale ette.

Kuidas see kõik tulevikus välja näeb? Praegu Puškin sellele ei mõelnud. Pigem vastupidi, teda köitis just selle uue maa metsik, romantiline pale. Talle meenusid Deržavini pateetilised stroofid ja Žukovski tiivustatud visandid. Vahel kippusid esile ka tema enda üksikud luuleread; esialgu ei omistanud ta neile mingit tähelepanu.

Puškin käis samuti nagu noor Rajevski suplemas kuumas väävlirikkas vees ja suutis vaevu leppida nii rahuliku kehahoiakuga, nagu seda kõige rangemalt nõudis Rudõkovski. Talle meeldis rohkem see, kuidas mõni hulljulge mäenukilt vintsi abil korviga põhjatusse, tugevasti väävli järele lõhnavase sügavikku lasti, nagu oleks sinna mingi rüsa heidetud. Puškinil oli endal suur kiusatus sooritada õhurännak ja supelda maa-aluses «laukas». Nikolail polnud sugugi kerge sundida teda sellest mõttest loobuma.

Siinsete olude ürgsus veetles ikka veel noort Puškinit. Ta võis vanemate inimestega asjalikult vestelda sõjast ja poliitikast ning vaielda innukalt kuni unustamiseni kirjanduse üle, samal ajal aga elas temas edasi poisike, kes mõnuga jõi allikavett kasetohu-torbikust või pudelipõhjast; see, kuidas lõhnas värske kasekoor või läikis päikesepaistel klaas, — kõik need armsad pisiasjad valmistasid talle lõbu ja rõõmu.

Jah, hea oli olla ka inimeste seas, kellega ta oli harjunud ja kellest ta lugu pidas, kuid kõige meeldivam ja nauditavam oli ikkagi see, kui ta valis endale kaaslaseks avaruse — mäed ja metsad, üksildase allika. Piinavaid mõtteid oli liiga palju, kuid lahendust ta ei leidnud. Ja vastuoluliselt iseenda, oma hingelaadi ja elava, seltsiva iseloomuga, otsis ta sageli üksindust.

Lõunad metsas ei pärinud temalt midagi; põõsad olid omaette; vesi voolas lakkamatu meloodilise rahuga ega hoolinud kuulajast.

Tal kaugeti vaatas ta mõttes veel kord tagasi hiljuti Peterburis elatud elule, oma tööle esimese suure poeemi kallal, millele Žukovski oli nii kõrge hinnangu andnud; muudumistele ja harrastustele; keelepeksule ja laimujuttudele; teda ähvardanud karistusele ja sõpradelt saadud abile. Seda kõike meenutas ta lõpuks oma «lõunade» kirjutatud lühikeses lüürilises epiloogis: «Kord selline moment tema uuel Parnassil, nagu ta oma kauge armsamat mäge Beštaud nimetas, — kui ta kõik oli temas settinud ja luulevormi nõudis ning vooli meelevaldselt ka paberile reastus.

«Aab naha, missuguse epiloogi ta oma poeemile loob,» kirjutas Karamzin vürst Vjazemskile varsti pärast Puškini ärasõitu Peterburist. Seda epiloogi, mille ta oli lubanud kirjutada, ei oodanud üksi Karamzin... Poeedi vanemaile sõpradele näis, nagu arvata võib, et kui mitte just patukahetsust, siis vähemalt muudõnu kõrgemalt poolt ülesnäidatud heatahtlikkuse tõttu peaks see ikkagi sisaldama. Seda aimas ka Puškin, ja ta meenutas tõesti soojade sõnadega oma sõpru, kuni... ainult neid.

Veel enam, vihjates küllaltki arusaadavalt oma lubadele teatava aja jooksul mitte midagi valitsusevastast kirjutada, ei püüdnud ta varjatagi, vaid pigem rebutas, et

mul nagu ikka tulvab peas
ühtjarge tüütav mõtterodu —
kuid tuld ei sütti luulereas.

Nõndaks, mu sõbrad, ärge kartke, et ma olen muutunud, ei, olen truuks jäänud endale ja kõik on nagu enne, mõte on seesama — ainuke... Kuid ma pean ka antud sõna — vaikin, ei kirjuta: kui sellest ei tohi, millest siis kirjutada?

Nõed kaks peamist küsimust: millest siis kirjutada, kui aga kirjutamisest loobuda, mis siis õieti teha? — ei jättnud teda ka Kaukaasias, siin nad õigupoolest isegi

teravnesid. Kaukasus vallutas teda oma metsiku iluga, kuid... ta ise kirjutas:

Ma toitun tunnetest, mis tummad...

Kindral Rajevskit ootas Gorjatševodskis ta vanem poeg Aleksander, erupolkovnik. Nikolai oli Puškinist pisut noorem, Aleksander aga vanem.

Kuid vendi ei lahutanud mitte üksnes vanusevahe. Välimuselt olid nad sarnased — mõlemad pikad ja saledad. Puškin näis nende kõrval alaealise poisikesena. Mõlemas vennas oli märgata ühe ja sama tõu jooni; mõlemad kandsid prille; mõlemad olid targad ja haritud; ja lõpuks — mõlemad olid ka sõjaväelased. Ometi olid nad niivõrd erinevad, et neil peaaegu üldse polnud millestki omavahel rääkida, ja pidi olema Puškinitaoline, et temast kolmanda jutukaaslasena jätkuks mõlema jaoks.

Kummalisel kombel hakkasid tütarlapsed Gorjatšije Vodõs Puškinist, samuti Nikolaist üsna märgatavalt kuidagi eemale hoiduma, otsekui oleks vanema venna juuresolek neid lastetuppa tagasi surunud. Maria oli arvatavasti veidi kibestunud, meenutades meeldivaid matkapäevi Lõuna steppides. Ent ta oli väga uhke ega lasknud oma solvumist ainsagi liigutusega välja paista.

Miss Matten sai oma võimu jälle tagasi, ja endamisi imestas ta, kui barbaarsed on venelased, elades siin, tervisvetel, sellise lihtsusega, milleni tema arusaamine ei küündinud. Mis aga puutub Anna Ivanovnasse, keda Puškin eelistas hüüda tema rahvusliku nimega — Zara, siis käitus ta veidi salapäraselt, ja Puškin oli mitu korda tabanud endal tema tumeroheliste ilmekate silmade uurivat pilku. Ent Puškin ei omistanud sellele erilist tähtsust.

Kui Puškin ei hulkunud üksinduses keset metsikut põõsastikku, olid kõik ta mõtted seotud Aleksander Rajevskiga. Ka Aleksander pööras talle rohkesti tähelepanu. See tähelepanu ei olnud omakasupüüdmatu. Tülpinud Aleksander Rajevski armastas tunda ja proovida oma mõju teistele, ja seda tal tõepoolest oli. Ta hindas noort poeeti esimesest pilgust, nagu hin-

ti kogunud dresseerija tema kätte sattunud erksat ja tugevat loomakest. See võrdlus oleks võinud tekkida ka Aleksander Rajevskil endal — selline iseloom ja sellised vaated asjadele olid tollel karmil inimesel.

Ta meeldis Puškinile ja võitis tema poolehoidu esialgu väga lihtsate võtetega. See kuivavõitu, üleolev, tervav ja napolisõnaline inimene, kes tuttavate ja võõraste hulgas käitus, nagu oleks ta erilist tõugu, ja kes veel harukordadel lubas endal teiste tasemeni laskuda, lei Puškiniga kohe lähedase vahekorra. Ta vestles Puškiniga tosiselt, peaaegu usaldavalt ja ironiseeris samal ajal nappiselt ning teravalt kõigi teiste üle.

Puškin ei aimanud ega näinud selles kuidagi mängu. Ta oli ka ise valmis naerma selle üle, mis oli tõepoolest ootusuurine (seda aga oli rohkesti tervisvetele sõitnud ootuspulgelise ja kireva rahva hulgas), ega saanud hõlpsamata jätta oma jutukaaslaste peent ja tarka kõnet. Ent kui Rajevski, tundes oma tärkavat ja üha tugevnevat võimu, kõike eitades ja kõike laostades katatas lahata oma noorema sõbra mõtteid ja tundeid, muutus Puškin valvsaks ja põgenes sageli tema eest Nikola juurde.

Aleksander Rajevskil oli kollakastuhm, varakult kordunud nägu ja laialõikeline suu, ta näole ilmus sageli harjumuslik sarkastiline muie, mis näis niisama lahinguvana kui tema pähkelpruunide teineteisest kangel asetsevate silmade puuriv, hüpnootiseeriv pilk, karmilt leebe ja varitsev; tal oli haruldaselt suur kumer laup, juuksed olid lühikeseks püगतud. Kõik see jättis jutukaaslastele niivõrd sügava mulje, et vahel nagu oleks üngistanud hingamist, ja seepärast tundis Puškin alati füüsilist naudingut, kui ta pärast sai vaadata Nikolai tugevalt päevitanud põski, täidlast, pisut nagu moodunud huuli, mille kujus oli Nikolai suurele kasvule ja tugevusele vaatamata säilinud midagi hoopis lapse-likku; nii armas oli Puškinile tema silmade vaade, milles lakkamatult säras mõtlikkus, otsiva mõtte peegeldus.

Nikolai oli see, kellega ta sai lobiseda kõigest, mis mõttesse tuli, ja mõtteid ning unistusi jagada! Jah, ka unistusi... See avameelsus ja vastastikune usaldus

oli niisama selge kui taevas pea kohal ja niisama värske kui tuulepuhang orus. Jutuajamine Nikolaiga ei väsitnud teda iialgi. Muidugi juhtus ka seda, et nad omavahel ägedasse vaidlusse sattusid, kuid seejuures ei olnud jälgegi vägivallast, survest ega orjastamisest.

Eriti aga armastas Puškin, kui nad õhtuti teistest eemaldusid või vahel öösiti külg külje vastas lamasid, kuulata Nikolai lihtsameelset juttu oma perekonnast, õdedest.

«Ma kirjutasin hiljuti emale. Ma kardan väga Katja pärast. Meie Jelenal on nõrgad kopsud ja Katerinatki soovitasid arstid Itaaliasse saata. Isa aga on patrioot ja ütleb, et meie Krimm ei ole Itaaliast halvem. Üldse on ta meil suur meedik ja armastab kõiki ise ravida.»

«Jah, ta ei lase ka mind silmast. On mitu korda Rudõkovskit korrigeerinud.»

«Aga kas tead, kuidas ta oma tädipoega Grigori Samoilovit arstis? See oli Türgi sõja ajal. Isa sundis teda lahingute vaheajal klaaside kaupa eesliipiima jooma, see tegevat rinna tugevaks!»

«Ja sai ta siis terveks?»

«Oh ei, ta suri pärast seda üsna varsti... tõsi küll, haavadesse. Kuid isa saab pahaseks ja vastab: «Poleks teda surmatud, siis oleks ta terveks saanud!»»

Puškin arutas naljatades:

«Ehk aitab see ka palaviku vastu? Kui hakkaksin õige ka jooma?»

«Mis seal ikka, tee proovi! Ka Katjale kavatseb isa vist seda naudingut appi tuua. Ainult et Katja on isemeelne: küllap ütleb, et ohvitserile see veel kuidagi läheb, kuigi on ime, kuidas ta nõustus, kuid keisrinna õukonna seltsidaamile on see lausa ebaviisakas!»

Nii naersid ja naljatasid nad sageli; ja nii puhkas Puškin Aleksandrist.

Kuid Aleksander märkas iga kord seda põgenemist noorema venna juurde, kuigi ta kunagi märgata ei lasknud, kuidas see teda ärritas. Ta muutus ainult nii ühe kui ka teise suhtes pisut tagasihoidlikumaks, arvates, et aitab sellestki. Kui see aga ei aidanud, pani ta käiku oma järeleproovitud võtted. Ta haaras Puškini käevangu, nagu poleks üldse midagi olnudki, ja

... ta kihugi endaga kaasa, kõige sagedamini Podkonnaki kaldale, ja kuidas ta oskas rääkida neil enamasti ohtuohusetel tundidel ning ka hiljem, kui süttid tuled!

Iga kord alustas ta järjekindlalt mõne intiimse pihtimusega, mida saab usaldada muidugi ainult kõige lähemale sõbrale, — näidates, nagu oleks ta nende meeltega juba mitu päeva ringi käinud... Ainult ja üksnes Puškinile saab seda usaldada, ei kellelegi muule, kes teine võikski seda mõista ja sellist avastust hinnata!

Vaati hakkasid nad teineteist sinatama.

«Tunnet sa Orlovi?»

Puškin tundis teda juba Peterburi päevist.

«Kas sa ka tead, et ta kavatses organiseerida salaliitu — vene rüütlite seltsi? Need pidid olema kõige auasumad inimesed, kes oleksid välja juuritud ebaolulised kitsendused ja liigkasuvõtmise.»

«Ma tean, et ta «Arzamassis» soovitas samal eesmärgil hakata vabade ideede žurnaali välja andma.»

Rajevskil olid palju suuremad kahtlustused, kuid ta mähkis, teeseldes, et ta usaldab Puškinile kõik oma mõtled.

«Mihhail Fjodorovitšil on väga terav ja tabav keel,» ütles ta. «Ta nimetab meie riiki «korraldatud korraldatusena», ise aga oleks ta valmis «tormiliselt elama kulumaa eest». Tsaar saatiski ta minu isa tiiva alla kaitsestaabiülemaks.»

«Ja kuidas nad läbi saavad?»

«Aga suurepäraselt. Isa saab ju üldse kõigiga hästi läbi peale minu. Mind ta ei armasta.»

«Kuid sa ju ise hoidud temast eemale.»

«Mis siis sellest? Tema on omaette ja mina omaette. Mulde, veel Orlovist. Tead sa, ma olen temaga kirjade vahetuses, mõnda kohta ta kirjadest mäletan peastki. «Jab ka sulle meelde: ajavaim! Noh, kas või mõnda aastal saadud kiri...»

Rajevski hakkas otsekohe tsiteerima, deklameerima veidi pateetiliselt: ««Minu nooruse kuldsed päevad kuuvad ja kahetsusega märkan ma, kuidas mu hinge-
puhangud, neis asjatu is jõupingutustes hajuma hakka-

vad. Ometi ärge tehke sellest järeldust, et mehisus mind maha jätab. Üksainus sündmus — ja kõik minu ümber muutub. Tuleb värske tuulepuhang ja minu paat purjetab edasi. Kes meist teab, mis võib juhtuda. Kõigeks valmis olles lähen ma kas üksindusse või tegevusareenile puhta südametunnistusega — eelisega, mille üle meie ajastul vähesed võivad uhked olla.»

Ja näe, see siin on üsna hiljuti saadud... Kannan seda kirja endaga kaasas, ja kellele peale sinu oleksin saanud temast kõnelda? Ta kirjutab, et Roomas olevat paljastatud vandenõu ja kolmkümmend viis tuhat austertlast minevat maha suruma ülestõusu, mis võivad iga silmapilk puhkeda... «Kõikjal hõõgub tuha all tuhi ning ma usun väga (seda kirjutab tema)... ma usun väga, et üheksateistkümmes sajand ei jõua veerandini välja, ilma et ei toimuks mõningaid imelikke sündmusi...»

Üheksateistkümmes sajand! Puškinile meenus elavalt üks tema armsamaid perekonnalegende, kuidas nääri päeval 1801. aastal tulnud Sergei Lvovitši juurde kula-lised ja vestelnud elavalt teemal, missuguseks kujuneb küll algav uus, üheksateistkümmes sajand ning mida ta endaga kaasa toob — milliseid leiutusi ja mis muudatusi riigielus; meenutatud ka sajandi kuulsaid mehi, naljakana tundunud öelda mõõdunud sajand... Ja kui vestlus parajasti täies hoos olnud, astunud kellelegi märkamatuks sargikese väel üle läve alles hiljuti kõndima hakanud väike Saša, keda jutukõmin, klaaside kõlin ja elaguhüüded olid üles äratanud. Harjumatu rohkete küünalde särast pimestatuna jäänud laps seisma. Keegi oli teda märganud, nüüd vaadatud kõik tema poole, ja Nadežda Ossipovna, siis veel noor ja kaunis naine, tundnud piinlikkust, ehkki ühtlasi ka vaimustust ning olnud südames pahane hoidjale, et tolle lapse järele ei vaadanud... Ta tõusnud kiiresti tugitoolist ja jooksnud vapra ränduri juurde, kuid selle asemel, et poissi sulle võtta, kükitanud ta äkki ise maha ja võtnud lapse tiplikese käe oma pihku.

«Näete, kes astus üle uue sajandi läve! Näete, kes temas elama hakkab!» hüüdnud ta «äkilises tunde-
puhangus.

«... ja ta oli sel silmapilgul!» lisas Sergei Lvovitš, kui seda mälestusvaarset sündmust meenutas poolt juurde, jättes jutu keskpunktist välja noor taskasvanud Aleksandri Puškin aga mälestas seda juttu — enesest Mäletas ja mõtisk-
tas üle sageli...

«...» kordas ta Rajevski või õieti Orlovi sõnu: «Üheksateistkümmes sajand ei moodu ilma sünd-
lata. Kui palju on jaanud aega sajandi veerandini? Puhked viis aastat...» Ja nüüd kandusid mõtted jälle
tunale endale...

Ent Aleksander Nikolajevitš, vallutanud nii Puškini
tulelepanu kui ka avameelsuse, nüüd õieti alles alus-
tas. Ta esitas küsimusi nii karmi selgusega ja lahendas
nõutud halastamatult ja teravalt, et talle vastata või
võimaldada oli peaaegu võimatu. Ometi oli talle ka
võrd vähe, ta tõmbas Puškinist vaidlusesse, et kaaslane
võimaldamisega ei saaks varjata oma vastupidist
mõtlemist ja sõltumatust.

Liik pikkamööda, nende jalge ees voolava sogase vee
sõnnilava vulina saatel alistus Puškin jälle nendele sala-
kavalatele kõnedele. Ta kahvatas ja jäik kibedus ängis-
tas ta hinge. Armastus, vabadusetung, rahvas — kõik
see lühnus järk-järgult tema südames, nii nagu nende
ümber tihenes udune videvik, kustutades ereda päeva
kõiklaid värve. Sellele saatanale inimese näol ei olnud
midagi püha ega puutumatu, ning ta tundis
tekketu naudingut oma jõust ja võimust teise hinge
sis oli nii rikas oma loomingulise olemuse süga-
vusest elavast ülekeevast uljast noorusest. Siit lõhestab,
kui lõhestab — ja ongi murdnud, sobitades üksikuid
osid omaenda kuju ja tahtmise järgi.

Kui teravdatud tundlikkuse juures tõmbusid ta
kord pingule, kord lõtvusid; see viis ta vahel
ajaks minestusele lähedasse haiglasesse seisun-

Aleksander Nikolajevitš tundis seda ega püüdnud
vältida, et peale oma võimu nautis ta ka seda nähta-
vust, mida ta tekitas. See oli otse mefistolik suhtu-
sus. Kuskil hinge sügavuses rikastas see Puškinit
mõnede leudmistega inimsüdamest. Kuid saadud elukoge-

mused ei ulatunud veel täiel määral tema teadvuseni ja seepärast vallutas ta meeli piinav tusk.

Järgmisel hommikul sõbra kahvatut ja väsinud nägu märgates küsis Nikolai hämmastunult:

«Mis sul on? Sa oled ju öö jooksul kõhnaks jäänud.»

«Jäin Podkumoki kaldale kauaks istuma.»

«Ja mis siis sellest?»

«Tead sa, seal on mürgised aurud... Istusime Aleksandriga.»

Nii sai ta oma südant kergendada ja öelda teravuse oma nimekaimu aadressil, kes oli juba liiga pealetükkivaks muutunud.

Aleksander Nikolajevitš armastas raakida ka poeesiast. Selle vaim oli talle küll võõras, kuid ta oskas peenelt ja löikavalt välja naerda mõne värsirea, mille ta vägivaldselt üldisest tekstist välja kiskus. Puškin hindas seda ja oskas temaga nõustuda ka siis, kui see juhtus olema ta enda värsirida. Kuid Rajeovski ei piirunud sellega. Lõhkudes võib-olla tõesti habrast vormi, pihustas ja naeruvääristas ta möödaminnes ka tunnusdamist otsivat mõtet ennast.

Kas Puškin murdus Rajeovski pealetungi all? Kas sattus ta võõra mõju alla? Aleksander Nikolajevitš oli tema elus vist küll ainuke inimene, kellega peetud võitlusest ta vahel longates välja tuli. Kuid see võitlus ühtlasi tugevdas teda. Ta oli kui noor puu, mis tormi käes kord looka paindub, kord sirgub ja oma haavadelgi laseb kattuda armidega, jättes aja hooleks siluda viimaks need armidki. Ja tõepoolest, Puškin muutus palju mehisemaks, kuid mitte Aleksander Rajeovski tüübi kohaselt, vaid omaenese isikupärasusega. Ja nagu see elus tavaliselt sünnib, ei toimunud muutused ainult ühes inimeses, vaid ka teises. Vahel juhtus sedagi, et Rajeovski oli valmis tervenisti alistuma noore poeedi võlule ja tema hinges tärkasid siira sõpruse impulsid. Olgugi väga harva, kuid siiski juhtus, et ta ootamatult haaras oma suurde jahedasse pihku Puškin väheldase kuuma kae ja surus seda hetkelise siira tundepuhangu ajal. Ja Puškinile oli see meeleliigutav sõnadetagi selge.

Võib isegi öelda, et kui Puškin kuu aja pärast koo-

... ja Zeleznõje Vodõsse sõitis ja Aleksander Nikolajevitš üksinda Gorjatsiije Vodõsse oma ravikuuri ootama jät, kannatas selle lahusoleku pärast pigem hull Rajeovski, kellel ei puudunud mitte üksnes tema julm meelelahutus, vaid ka midagi muud, rohkem tututut. Puškinil oli kõik — terve maailm nii endas kui ka väljaspool, Aleksander Rajeovski aga pidi üksi püüduma ainult endaga, ja nagu tal enesele tututusega tunnistada tuli, sarnanes see olukord talle kodusest kõrvetatud elutu lagendikuga.

... oli see võitlus kahe inimese vahel; nii julm ka — ja mitte üheksainsaks aastaks — nende vahel, tugev ja keerukas sõprus.

... kuidugi igatsust ei tundnud. Aleksander Nikolajevitšist tundis ta küll puudust, kuid samal ajal oli tal ka mingi kergendus- ja vabanemistunne. Pikka-ajalist kankudel joovastus ta uue jõuga loodusest, ja ta veelgi metsikum. Tervis oli muutunud tugevaks ja tarve liikuda üha kasvas.

Alles ärsna hiljuti ei käidud Zeleznaja mael teisiti kui ... kaitsealga saatel. Tihedas, peaaegu ... metsas võis ka nüüd veel sattuda varit- ... magilaste kätte. Vähemalt liikusid niisugused ... Kuid see näis Puškinil veelgi rohkem ahvat-

... lahele, teid tabatakse, seotakse nööridega ... tassitakse kaugele mägedesse,» raakis Maria ... kuid pisut ka muret tundes; siin, Zeleznaja ... hakkasid nad uuesti sõbrutsema.

... mis siis! Esiteks ei kavatse ma võitluseta alla ... kui tabavad, kirjutati seal poemi.»

... kuidas ma seal teie järele igatsesin!»

... õnnumusse näkku kerkis puna, kuid piinlikku- ... saades püüdis ta vastast siiski pisut õrritada. ... Küllap armute jalamaid mõnesse kenasse ... neiusse!»

... ta jooksis minema, jättes «pilkaja» hetkeks ... Millest küll?

... aja mäel asuv mets — tammed ja lepad, jalakad ... hobukastanid, iga puu omamoodi kaunis —

oli tulvil linnulaulu: sädistamist, laksutamist ja vilistamist; üksteise võidu haalitseid rastad ja ohakalinud, roosakad kuldnokad ja punase vestiga leevikesed, peremehelikult kopsisid oma nokaga tahnilised rähnid, jarsult ja rõovellikult kostsid punanokaliste ilusate hakkide kraaksatused.

All rohus ja samblas hüplesid ning saagisid piduehtes läikivad rohutirtsud nagu frakis solistid.

Puškinil õnnestus näha ka rebaseid, kelle leekpunased sabad välgatasid orus puude vahel nagu paganate tulelondid; oravad nüppasid oksalt oksale ja jänesed karglesid üsna koduselt põõsastes imestunud hamste — käpad valged ja must vööt üle lauba — viitav viivu, peatub ja heidab siis akki oma tuuritõmbunud keha kuidagi küljetsi tagasi... Eriti hammastas Puškinit ümariku, otsekui püगतud mnaga ja suurte karvaste käppadega metsskasside rohkus: nad surusid end maad ligi, olles iga hetk valmis hüppeks, ja nende kolalakad tigidad silmad näisid hüppe kaugust matemaatilise täpsusega välja arvutavat. Puškin pidas mõne hetke sellele pilgule vastu, sirutas siis akki kaed kaugemale ette, hakkas käsi plaksutama ja süostis kummargil olles kiskja poole, ning oli päris imelik, kuhu ta akki kadus.

Ükskord näitas ta seda piltlikult Rajevski tütardele, kujutades kord kassi, kord iseennast. Sonja oleks peaaegu nutma puhkenud, Maria küll naeris, kuid tundis salajast hirmu Puškini pärast. Ainult Zaral, kes veidi kaugemal seisis, läigatas silmis elav leek, nagu oleks ta selles tunnetanud midagi lähedast ja omast.

Maria esitas nõudmise, metsskasse ei tohi õrritada!

«Ma pean vaprustest lugu,» ütles ta, «kuid ainult siis kui selleks on tõsised põhjused.»

Õöd siin kõrgel olid tihti kulmad. Tähed paistsid palju suurematena ja eredamatena, oleksid nagu maal lähemal olnud. Kuuvalgel kaugused imeliselt ahendatud, neid looritas uduvine. Kõik ümberringi muutus teistsuguseks kui päeval. Mäed nihkusid üksteise lähemale ja kogu maa muutus väiksemaks, kitsamaks. Selles muutunud maailmas tundus inimese hääl eriti lähedasena, erutavana.

...oli olnud võõraste jaoks üldse maju... kalmõkkide kibitkades, selles oli Nikolai Rajevskit ja Puškinit ei seganud... eraldi telgis kitskarvade lõhnaga... nad vahel hilisooni. Nikolai... tulekut päevaseid muljeid läbi sõet... meelde tuletada. Vahel, kui nad... äratas nende rõkkav naer nii... majutatud perekonnaliikme.

«...oletel!» ütles kindral hommikul... naerdes. «Raagitakse, et siin... ja pean tunnistama, ma juba

...oli tõesti, kuid neid keegi ei kuulnud... neid kandis Puškin endas. Need... mil noor ohjeldamatu vaprus... kokku mälestuste ja unelmate, sol... vangipõlve ja kammitate kibe... labis võimas tung vabadusele; see oli... kaotuse tusk ja kujuteldavate võitude... nais sageli, et ta täiesti hukkub... kus mäed üksteisega võitlesid ja nende... pulbitsesid allikad tulise... olnud tardunud Kaukasus ega rütmili... — Kaukasus oli nagu uuesti sündimas... eluliste jõudude keerises iseennast... oli nagu tihenemas ja keemas kokku... ning selle kärsitu tuleviku vahel, ... nõudis olevikuks muutumist.

...olevil, vahseltki erutatud Puškin kandis... üksi, iseendas, ja ainult mõnikord jahedal, ... salaparatseval ööl kõneles ta tuliselt, otse... pihitides Nikolaile armu- ja loo... ning vabadusihast. Ning ta leidis... sügavas vaikimises, vastuseks öeldud eruta... Mõlemad armastasid teineteist, ja Puškin... vestlustega jälle oma südamerahu tagasi.

...tungis sügavalt Puškini teadvusse ja... Teda praegu ümbritseva uue elulaadi kõr... ta tähelepanelikult jalgis, mõne ilmeka... või silmapiiril kappava ratsaniku silueti

kõrval kõnelesid talle midagi ka endasse sulgunud Zara pilgud. Tõsi, too ei olnud tütarlaps mägedest, ta polnud tserkessi tütar, vaid lihtsalt tatarlanna, kuid ürgne roheline helk neiu silmis erutas teda.

Zara oli vaikne, kuid Puškinile näis, et see oli vaid petlik vaikus...

Ükskord, alles steppides, kui ratta rikke pärast oli tehtud peatus ja teised rahulikult magasid, läks Puškin tasakesi magavasse steppi. Kuu paistis, kõikjal valitses vaikus. Ta sammus kaugemale. Avarusi üleujutav kuuvalgus virvendas uduna eemal ja hiilgas tillukeste tähekestena kastetilkade pärlites, mis olid kogunenud magava kasterohu sakilistele lehtedele. Teistsugune oli nüüd maa, ja pilvedki, mille servad kuu naabruses hõbedaselt helkisid, näisid öises rahus kergendatult hingavat.

Tagasiteel, enne sõidukiteni jõudmist, kuulis ta imelist tasast laulu, milles ta ei eraldanud ega mõistnud aimatki sõna. Ta peatus, kuulas vaikselt, läks siis sõnagi lausumata ja astus tasakesi tõlda. Ent tatari neiu hääling ning varjatud kirglik meloodia ja see öö ning stepp jäid sügavalt ta hinge ja mällu.

Sellisenä meenus ka nüüd see öö. Kummaline neiu! Kogu ta olemuse varjatud tulus väljendus ka tema kergelt valvsas ja kuidagi nagu luuravas kõnnakus. Nii võiks ta pimedä öö kätte all märkamatu äkki ka telgi ukseava ette ilmuda...

Mis oli siin tõde ja mis oli kujutus? Muide, just kujutus tababki sageli selle poeetilise varjatud tõe, mis ei tagane ka kõige kindlama fakti ees. Nii sai ka see unelmais, mitte aga tegelikkuses läbielatud romaani tõepäraseks faktiks Puškini enda loomingulises elus.

Ei miski — ei külm sünge vari, mille heitis temale nagu mingi üksik kaljurahn elust pettunud polkovnik Rajeovski, ei tema enda «maavärisemised», ei teadmise eelseisvast ja üha lähenevast elust sundasumisele saadetud olukorras, ei mingi tusk, mis vahel temale möödalendava pilvena laskus, — miski ei suutnud Puškini eest päikest varjata.

Kui jõuti Kislõje Vodösse, nende ravikuuri viimasesse etappi, paistis Kaukaasia päike eriti sädelevalt. Otsekui tederhelmed lükkusid päevad üksteise kõrvale: särav päev ja pime öö. See oli klassikaliselt range ja kaunis.

Kuid omuenda sisemine päike oli palju, palju noorem ega olnud nii klassikaliselt range. See säras silmis ja meeliluses, mis avas läikiva ühtlase hammasterea, isegi hõõgudes — hoogsates ja graatsilistes, mis meenutasid elust toomu tundva metsloomakeste liigutusi.

Kui ajal sai Puškin Inzovi kaudu kätte Žukovski poolt saadetud tuhat rubla — oma esimese honorari «Ludmilla ja Ludmilla» eest. Ent rahadele oleks nagu veel milgedest peale puhunud, need olid alatasa liikvel ja läksid nii kergesti lendu... Puškin istus ka kaudu taha, tundis lapselikku rõõmu juhusliku vahetu puhul ega kurvastanud kübetki kaotuste korral, mille juhtus palju sagedamini.

Ta oli lakkamatult rõõmus ja naeris vahel päris tühjade asjade üle.

Kui ta armastas kõige enam nalja heita arst Rudõkovski kulul. Sel päeval, kui nad Gorjatšije Vodösse jõudsid, kirjutas ta palgivirna otsas istudes ja naerdes ühele külalisraamatusse Rudõkovski nime kindral Rajeovski saatjaskonna «ihuarsti» tähtsa tiitliga, enda kirjutatud ta sisse märkusega «äbarik». Rudõkovskil ei olnud pärast küllaltki palju sekeldusi, kuid «ihuarsti» hüüdnimi jäi siiski kindlalt püsima.

Nad mõlemad tavatsesid sageli teineteist torkida. Rudõkovski, kes teadis üht-teist poetikast, püüdis luuletusi kirjutada ning neid teistele deklameerida. Tema luuletused olid halvad ja pikad, kuid see-eest valmis- ja kõigile lõbu lühike nõuanne, mille Puškin auväärt meedikust poeedile läkitas:

Sa apteek unusta, kui luulepärja ihkad,
siis terveid sügutasid ning haiged sinil ei vihka.

Nim, kihiseva veega allikal tuli Puškinil mõttesse korrata doktor Reineggssi «teaduslikku katset», millest talle oli jutustanud sama Rudõkovski: «Üks allika juurde tulnud haige jõi kaks klaasi narsaani ja tundus hõõgumust, vajus sügavasse unne, mis kes-

tis kaks tundi ja seitseteist minutit.» Basseini lasti aegsasti nõõri otsas pudel šampanjat, ja kui kogu nende flotill, klaasid käes, saabus «jootmiskohale» nagu kindral allikat naljatades nimetas, kuulati Puškin soovil veel kord jutustust ajaloolisest katsest ja seejärel tõmbas Puškin pudeli välja ning hüüdis pidulikult:

«Olgu tervitatud teie teadus! Ulatage klaas. Vastutan, et see teile samasugust mõju avaldab.»

Kõigile oli väga hästi teada, et vein Rudõkovskile kergesti pähe hakkas.

Viimased päevad möödusid kiiresti. Varsti tuli Kaukasusega hüvasti jätta. Ka siin kais Puškin kõigil ümbruskonna mägedel — Sinistel mägedel, Bugurustanil Podkumoki jõe taga, järsul mornil Kabanil. Ahvatles ka Suur Sadulamägi, kuid Rajevski-isa oli teda selle eest tõsiselt hoiatanud. Isegi üsna allika lähedasel Piketi mäel olid alatised valvepostid. Suurt Sadulamäge aga varjas Väike Sadulamägi, mis orule lähemale ulatus; isegi seal oli kardetav käia.

Puškin aga tahtis sooritada just nimelt ohtlikku retke. Koos Nikolaiga meelitasid nad ühe vana kasaka oma nõusse, ja see lubas neid öisel ekspeditsioonil saata. Võis arvata, et nende kavatsused ei jäänud kindrali ees täiesti saladusse, kuid nende imestuseks ei lausunud too sõnagi.

Juba enne keskööd asusid nad kõiki ettevaatusabinõusid tarvitusele võttes retkele. Teejuhi hooleks jaeti ka korv toiduainete ja veiniga: oli otsustatud ööbida mägedes ja oodata seal päikesetõusu.

Taevas oli kaetud pilvedega, mis ilmusid juba päikeseloojangul, ja öö oli täis kahvatut hajuvat valgust; kaljurahnud, seljandikud ja mäenukid ilmusid ootamatult ja kadusid märkamatult. Tee kulges ümber Siniste mägede, mis kerkisid otse narsaani oru kohal. Tõus oli aeglane, kuid sõideti sammu ja vaikselt. Selles oli oma võlu.

Tee ei olnud kuigi pikk ja poolpimeduses, kui pisut valgenes, oli juba eemalt näha Sadulamäe rässakaid piirjooni. Kivine jõesäng lõppes ja hobused astusid kõrge lopsaka rohu sisse. Äkki kostis mäel, võib-olla

«...mau taga, hobuse hirnatus. Nii Rajevski kui ka ... kätt kättasid kõrvu. Ainult vana teejuht säilitas ... rahu. Aeglaselt ja hoiatavalt tõstis ta käe.

«Võite, kõrgeausused, tulistada mõtelge, meid võib-olla ... magilasteks pidada!»

«Miks ütlesid?» sosistas Puškin peaaegu valjusti. «... magilasteks pidada?»

«Aga just nii,» vastas kasakas rahulikult, «mind ... hoiatati: vaata ette, ära sa pussiga mõtle mänd ... , vaimuks ei tunne omaid ära.»

«...tunnen ma oma isa ära!» hüüdis Rajevski. «... Suurele Sadulamäele kasakate ratsapatrulli ... »

«...Tema ekstsellents andsid juba öhtul selle ... korralduse.»

«...oli Rajevski-isa neid üle trumpanud. See oli ... tema poolt liigutav hoolitsus, kuid Puškin ... sadamast, kord süngestus seda kindrali ... kavalust meenutades. Ta oleks päris viha- ... , kui ta poleks veendunud, et kasakate pat- ... ei teadnud midagi põhjusest, miks neid öisel ajal ... Sadulamäele oli komandeeritud.

«...ma ööbima ei jääd,» ütles Puškin tasa Rajevs- ... «Kuid laskume alla kusagilt järsakult.»

Juba nende vandeseltslase toonis öeldud sõnade ... ajas Rajevski, et Puškinil oli midagi erakordset ... »

«...see ka oli. Kui nad alla olid laskunud, — lasku- ... aga oli järsk ja kardetav ning seetõttu ka suure- ... — jõudis Puškin kasakast teejuhiga kiiresti Ta oli juba varem kuulnud kuulsast ... mäetipust. See oli tükk maad lõuna pool, tähen- Elbusele lähemal, ja muidugi mõista palju See sütitas teda: ... kavalusele kavalusega, ettevaatusele riskiga.

«...teejuhti ei tarvitsenud eriti keelitada. Nais, et ka ... oli nakatanud see nooruslik uljus. Ainsaks tingi- ... : täiesti salajane! Seda rõhutas eriti Niko- ... kellelegi rääkida ega isegi mitte kirjutada. ... kiidelda! Ta ei tahtnud, et isa kuidagiviisi sel- ... teada saaks

Nüüd sai ekspeditsioon teise ilme — liiguti varjatud visaduse ja tõsise ettevaatlikkusega. Midagi lütseumiaegsetest tempudest parinevat ühtis hoopis teistsuguse tunnetusega: see oleks nagu tõeline sõjaline luurekäik olnud.

Tee tõusis algul vahehaaval, kuid sõideti sammu. Vaikiti. Tihti vaheldusid teel rohu ja lillede lõhnad: mida kõrgemale jõuti, seda enam kaugenesid meie ratsanikud suvest ja lähenesid kevadele. Hakkas jahe. Tõus läks korraga järsuks, vaevu eraldatava teeraja suund muutus sageli ja väga tunduvalt.

«On veel kaugel?» küsis Nikolai tasa.

«Olemegi kohal,» vastas vanamees. «See siin ongi Džinal.» Ja korvi maha tõstmata hüppas ta hobuse seljast, vaatas teraselt ringi ja asetas siis püssi ettevaatlikult maha.

Pilved üleval muutusid hõredamaks ja tähedki tuhmi-maks. Kõik ennustas peatset hommikut. Piimjas udu täitis silmade ees avanevat ainetut orgu. Udu oli kerge ja virvendav ning liikus lakkamatult. Kus on siis Elbrus? Kuski ta oli, tema tugevast hingusest õhkus külma, kuid ta ise jäi nähtamatuks. Noori rändureid valdas kerge pettumus. Oli üsna jahe, üle keha jooksid judinad.

Rajevski pidi tahtmatult haigutama ja haigutust naer-ratusega liites ütles ta muhedalt:

«Kahju, et me ka vaipu kaasa ei võtnud... Nii mõnus oleks pikali visata.» Ta oli suur unimüts.

«Poleks paha ka kuidagi teisiti sooja saada!» vastas Puškin naerdes.

Ärevus kadus, niipea kui nad hobustelt maha hüppasid. Kõikjal valitses imetaoline vaikus, mis oleks nagu taevast maa peale kallatud ja kümnete verstade ulatuses kõik enda alla matnud. Mitte üksnes et polnud kuulda ega näha inimesi, vaid veel enam: inim-tühjus eksisteeris mingi erilise reaalsusena.

Noortel tekkis söögiisu. Tuli tahtmine ka rääkida, ja mõlemad, juba rõõmsas tujus, laskusid kükakile ning hakkasid korvi tühjendama. Tõttamata tegi vana kassakas ristimärgi ja ühines sööminguga. Ka selles ei jäänud ta noortest härrastest sugugi maha. Süües ja

... mõlemad noormehed viivuks täiesti unustasid eesmärgi. Kuid juhuslikult peadki Puškin huppas äkki püsti ja peaaegu kar-

... «Vaata... Ta tuleb meie poole!»

«Kus?» Ja Rajevski kargas võitlusvalmilt püsti. Kohvatus vanahommiku valguses piimjatest udupilve-... oma õisest virvendavast rüüst vaevu eral-... ätt, iludus, vägilane oleks nagu iga het-... liikumalt ja võimsamalt esile kerkides ning... muutudes tõepoolest nende poole lenna-... Ta oli tavatu! Tema mõlemad tipud, mida oldi har-... jutud luuletama — «see ongi Elbrus ise!» — olid nüüd... pead, mis kroonisid tema poolest saadik hiigla-... kaetud vägevast keha. Ta oli mää-... kuid sealjuures ebatavaliselt kerge oma õhu-... proportsioonides; ja kui peened ning saledad olid... piirjooned, kui habras ja valge kogu ta... Ja kuigi tema hoogsa lähenemise mulje... ning mõjus peaaegu harmoonilise muusi-... näis see siiski loomulikuks ja usutavaks.

Kõikjal ajal rullus lahti ja avanes kogu oma muinas-... ulatuses lõputu avarus, mis näis ühtse oruna, ... udu, mis samuti aegamööda valgenes.

... muutus Elbrus, seda lähemal... ta olevat, kuid mida laiemalt ja täielikumalt... org, seda selgemaks sai, kui kaugel ta siiski on!... liikumine ja silmapettest üllatunud pilgule... meeväärne lumerahn tohutusse kaugusesse. Ja... bulikuna ning väarikana seisis ta udumere või... kohal, mis kõrgelt uduna näisid!

«Vasakul... vaata!»

... ütles seda tahtmatult sosinal.

Vasakul paistis veidrakuju line lumiste mäetippude... Otsekui ülestõstetud, mõõk sulges aheliku pil-... löikuv Kazbek.

... see algas; ning — jätkus! Aovalgus langes... ja algul kahvatult punetav lumi muutus üha... vavamaks, lääneservadel aga hakkas üha sügava-... sinendama. Siis langes esimene päikesekiir... tipule ja see lõi päikeses särama nagu rõõm

ise. Kirendama ja helkima hakkasid ka teised mäetipud, Elbrusest aga langes pikk sinakas vari.

Nii mängles ja sillerdas kõik lõunas, ent kui ilus oli ka vaade põhja poole! Juba tuttavatena, peaaegu kodustena seisis seal Puškini ees nagu tohutud heinakuhjad (meenuse esimene mulje) Pjatigorje tipud ning nende naabrid. Päike nendeni veel ei ulatunud, nad näisid olevat üsna lähedal ja võis peaaegu tajuda neilt hoo-vavat hommikuse kaste kargust. Läänes piki Bugurus-tani ahelikku lookles hõbedase lindina Podkumoki jõgi; nais, nagu võtaks ta oma veed otse taeva lätetest. Vaadata, ainult vaadata, pilku pooramata!

Mõne aja pärast nõudsid väsimus ja uni siiski oma osa ja noored rändurid unustasid ettevaatuse ning otsustasid tunnikese tukastada. Nii nad uinusidki külmast lõdisedes ja ennast teineteise vastu surudes ruttu ning magusalt.

Ärasõit on juba homme! See salajane matk oligi vii-manne mulje kahekuisest Kaukaasias viibimisest; selles oli ühte sulanud midagi suurt ja suurepärase.

Puškin ei tahtnud sel päeval hetkegi nukrutseda. Sellest matkast aga ei rääkinud nad kumbki kellelegi ühtki sõna. Puškinil oli kerge hoida saladust unustamatust hommikust mägedes: nii nagu too sündis inim-tühjas vaikus, nii jäigi ta puutumatuks. Kuid kõigil oli selge, et ta oli suurepärase meeleolus. Oma puhta rõõmu, mis peitus selle algallikas, talletas ta küll endasse, kuid ka teiste hulgas oli ta nüüd liikuvam, naljatas rohkem, naeris valjemini.

Maria jõi jumalagajätkuks allikast vett, kuulas Puš-kinit ja vaatas kord teda, kord üleskeevat narsaani, mis kümneid tuhandeid mulle välja paiskas — ammen-damatuna, elavana ja väsimatuna.

Puškin tabas Maria pilgu ja astus tema juurde.

«Te tahtsite mulle midagi öelda?» küsis ta usalda-valt. (Isa seisis veidi eemal.)

«Aimasite õieti,» vastas Maria samuti tasa. «Ma tahtsin öelda, et te sarnanete... Jah, tõesti... et te olete nagu see narsaan!»

Ning ta punastas, tõmbus häbelikult tagasi, kuid ei jooksnud ära nagu enamasti ikka. Vastupidi, ta vaatas

otse silma. Tütarlapse silmades ei olnud
Need vaatasid avalt, siiralt ning olid

KOLMAS PEATÜKK

UUS TEEKOND

Teekond mere äärde ja sealt edasi piki
Teekond läbi Kubaani

Kaukaasias juhtus ikka veel kokkupõrkeid
ja ärev sõjaolukord, millega oldi juba
igapäevasesse ellu. Ka ettevalmistu-
teekonnaks meenutasid sõjaretkele asumist.
kuuekümnest kasakast koosnev väesalk tore-
tel, mitte küll suurtel, kuid see-eest nagu terasest
tugevatel hobustel pidi kindralit ja kogu tema
Veel enam, nende kannul kolises aeg-
laetud kahur. Kõik oli iga hetk valmis
kui seda tarvis läheks.

Puškin oli isegi pisut pettunud, et lahingut siiski ei
Aeg-ajalt ilmus kuskil õige kaugel ehapuna
juba tuttavaks kujuks muutunud
ratsanik, burka õlgadel, mis seetõttu eriti laia-
paistavad, hobusel pea püsti, ratsmed lühikesed,
terava põhjaga müts viltu peas, ja kõik see on
ühete sulanud, hobuse saba aga lehvib tuule
Muudkui võta pliiats ja joonista! Ent selline
seisab ainult hetke tardunult paigal, pöörab
ümber kujuteldava telje ja muutub vaevalt
tumedaks täpiks, ning see täpp veereb
silmapiiri taha...

Akki lajatab ja veereb kõmisedes kaugele üksik
See on keegi kasakatest, kes tühjendas mitte nü-
püssi, kui ootuse tuska. Muide, osalt oli see ka
ajaviide, ja Rajeovski tegi varsti korralduse
lõpetamiseks.

Siiski öösiti, kui laagrisse jäädes süüdati lõkke-
tuled ning asetati püssid hakki, kui haosuitsuga segu-

nes soldatite päevamoona, pannil praetava peki ja kibeda mahorka lõhn, kui paljude inimeste eraldi kostvad hääled sulasid üheks pisut summutatud, kuid siiski elavaks jutukõminaks, — just siis tekkiski see eriline sisemine seisund, milles ootus, arevus, valmisolek ja pinevus olid ühte sulanud; võib-olla oleks sõna «pingulolek» siinkohal kõige täpsemini edasi andnud niihästi füüsilist kui ka kogu hingelist seisundit.

Puškin ei sõitnud enam kalessis; Zara ja tütarlapsed võisid nüüd imetleda tema väheldast, kuid saledat kaju hobusel niipalju kui süda soovis. Tervenemistunne temast enam ei lahkunud. Põdur olla ei sobinud talle kuidagi, ja nüüd uinus ning ärkas ta rõõmsa teadmiselega: terve!

Ta jäi mõnikord üldisest voorist maha ja tegi siis, kannustanud hobust ning virgutanud teda ratsmeist ja hõigetega, omal riisikol küllaltki kaugeid kõrvalepõikeid. Kui kiiresti tema tuline võitlusratsu ka oleks kihutanud, ikka kandusid ratsaniku mõtted nagu kodunt põgenenud poisikesel palju kaugemale... Tuulehoona lendasid need muretult, omaenda elu elades, ja nagu lapsena kuulnud muinasjutus Bovast ja Jeruslanist olid nad tulvil kõige kummalisemaid seiklusi.

Kui oli kaugelt ringi ümber kogu voori sõidetud, laskis ta hobusel puhata. Ajades laiali ainult lambakarju ja moodudes aeglastest väsimatuist kuürukaist kaameleist, ratsutas ta pikkamisi ja tähtsalt nagu vastutusriikka ülesande täitnud sõjamees omadele vastu.

Jõudnud näost lõkendavana ja elavana tütarlaste tõlla kõrvale ning võtnud tõsise ja aupakliku ilme, kummardus ta asjalikult nende tõlla avatud akna poole:

«Mul on au teatada: tee on vaenlastest puhastatud!»

Rajevski-isa neid Puškini retki ei pooldanud, kuid ta ei väljendanud seda millégagi; tütarlapsed aga olid neist suures vaimustuses, ja isegi tõsine Maria ei mõtelnudki neid ära keelata.

Sõideti rahulikult, kiirustamata. Peatustes sageli vesteldi. Kindral, kes oli hästi välja puhanud ja tervist

... ja matka kaiguga rahule; see reis, eriti aga Puškini olukord tegid teda nooruslikumaks; ta tundis end üldiselt hea meele ja teekonna kestel oma turjalt. Tema ärkas vana ratsaväelane, ja ta ohtut kutsus ta enda juurde ühe kasaka, kelle oli talle juba ammu silma hakanud.

«Moi, kasakas...»

... mõistis kohe poolelt sõnalt ja viipelt ning ütles nagu õun puu otsast pehmelt maha. «Kas te oma musta saduldada, teie ekstsellents?»

... kontrollides.

... kordas vaevumärgatavat sõrmeliigutust talu suunas.

... kauge parem hobune kasakate hobuste hulgas. Kasakas ja rõõmustas väga selle üle, et ta ja tapselt oli kindrali soovist aru saanud. ... ole oli ta uhke. «Soovite selga istuda, teie ekstsellents?»

... minuga,» vastas Rajevski jalga jalusesse

... talutati kasaka juurde teine hobune.

... hobust proovides sõitis Nikolai Nikolajevitš ... salga etteotsa. Nii ta ratsutaski vähe aega, ... apisi ergutades, ometi talle voli andmata ja ... pingul hoides.

... e ja tolmune; soojalt kuldas madal õhtu ... juba pisut longu vajunud rohtu niitudel; ... lungasid punakad pilved loodes; kerge tuul ... ltselt ja kutsuvalt. Ja akki, tundes oma ... kannustas Rajevski hobust ning kihutas ... teistest ette...

... ei suutnud varjata vaimustust kui ilus see ... ootamatu, ehkki seda oodati. Puškin kahvatas ja surus huuled tugevasti kokku, et end vaos ... mitte järele kihutada kaskjalale, kes oli ... vorra Rajevskist taha jäänud. Mõni hetk hiljem Puškini põsed uuesti lõkendama. Ta ratsutas ... tõlla juurde ja, püüdnud kinni Maria imetleva pilgu, ütles talle:

«Moi, ma armastan teie isa.»

... vastanud, kuid tema huuled tõmblesid.

Rajevski ei mõtelnud mõjule, mida ta võis avaldada ega sellele, kas ta on parast haigust küllalt tugev ja kas vana käehaav end tunda ei anna: ta kuulas vaid endas kasvavat kuuma nooruslikku tulva ja andus sellele... Kui ta aga lõpuks täie hooga kihutama hakkas, jättes enda taha pika roosaka tolmupilve, ei mõtelnud ta enam midagi vaid tundis, et noorus on tõeliselt tagasi tulnud. Nüüd mõistis ta Puškinit; selles puhangus olid nad praegu võrdsed. Ja kui tema ja ta hobusel oli liikumisest villand, poordus ta taga juba ühetasase, rütmilise sammuga ja mütsi serva alt väljaroninud juuksesalgud kōditasid kergelt ta meelekohti. Unustanud nii oma aukraadi, aastad kui ka selle, kuidas ta vahel Puškiniga endamisi oli tõrelnud, lubas ta endale veel vallatuse või vabaduse, mis oli temas, muide, spontaanselt tärganud. Ta juhtis hobuse otse Puškini poole.

«Mul on au teatada,» ütles ta naeratust tagasi hoides, «et tee on vaenlastest puhastatud.»

Ja Puškini silmad löid särama, kui ta kuulis seda omaenda poolt väljamõeldud raportit. Ta isegi ei osanud midagi vastata.

See-eest ajas end sirgu Maria, kes nagu valvas linnuke tõlla akna juures oli istunud. Tema poollapselikus südames ärkas mingi uus tunne. Ta imetles ise ja tema kaudu näis ka Puškin kuidagi eriti meeldivana, võib-olla isegi rohkem kui meeldivana... Kuid ta ei tahtnud isegi hääletuid sõnu. Ta käed tõusid, peod vastamisi koos, ja püsinud nõnda hetke, langesid jälle rüppe.

Aga jutuajamised peatuspaigal... Millest?

Tühjad auulid tee ääres, üksikud mahajäetud mägilaste hurtsikud, lahingutes käinud kasakate jutustused kogu elu nendes staniitsades, kus pool päeva istutakse hobuse seljas järjekordse pealetungi ootel, valmis igal hetk võitlusse sööstma, — kartsele asuma või ise pealetungima, — elavad legendid ohvitseridest, keda viskooslinguga olevat kinni püütud ja lunaraha lootuses katgetesse mägedesse viidud, — sellest kõigest õhku tänapäeva, elavat ajalugu Jermolovi nimi oli kõigis suus; meenutati Bakuninit ja Tšitsianovit, kes olid

õnnunud lahingus, ning hirmu tekitanud Kotljarevski. Üksikud hauasambad, kurgaanid — kõik rääkisid, kui ägedaid lahinguid siin juba vanasti oli lõõtnud.

Rajevski ja Puškin, üks hallipäine, teine nooruk, olid nagu kaks riigimeest sageli Venemaa üles- ja allkäimisel Idas, ohutu kaubanduse arendamise võimalust Põhja ja teistest tahtsatest küsimustest.

Enne Vodõ tervisvetel olles käis Puškin kord ka Rajevskiga Teheranis asuva Inglise saatkonnas ametniku Willoc'i juures. Esimesed tervitused, mis teel selgeks õpiti, ütlesid külalised inglise keele Willoc vastas neile lahke naeratusega samade tervitustega viletsas vene keeles. See oli ulinuse avalduseks selle rahvuse esindaja poolt, kelle oma emakeele uhtki teist keelt ei tunnistanud. Laksid kolm vestluskaaslast kõigile mõistele, rääkides üle prantsuse keelele, kuna peaaegu kõik vaba mõttevahetuse võimalused olid juba kaotatud. Puškin rääkis hiljem naerdes, et tal oli küll, midagi tagavaraks olnud: ta võivat öelda inglise keeles ammuda või ka midagi aru- tuda haugutada — «Nii, nagu seda miss Matten reparaaselt teha oskab...»

Võitlus oli huvitav. Kuigi inglane oli tagasihoidlik, ei hoidnud vene külalised ometi, kui suured huvid olid mängus Idamaadel. Nähtavasti tahtis ta teada inglaste kavatsustest midagi teada saada. Kuid inglased ei tahtnud inglise diplomaatilise ametniku ettevaatlikku mahshimulikele küsimustele samuti diplomaatiliselt skondliku mittemidagiütleva viisakusega. Puškin haigutas inglane, kes oli nähtavasti oma ootuspärane pottunud, küllaltki tähelepandavalt, ajades see- ja oma lairli oma vägevad lõualuud ja näidates häbi- kortsaseid hambaid. Külalised vaatasid seda ette pilti, vahetasid omavahel pilke ja ruttasid. Tagasiteel naersid sõbrad südamest inglase

... kuidas oleks küll Puškin imestanud ja raevut- tud, kui ta oleks teada saanud, et mõne päeva pärast kohalik ülipüüdlik major nende külaskaigust

ette krai kõige kõrgemale ulemusele. Kuid Puškin ei saanud sellest kunagi teada.

Vesteldes kindral Rajevskiga, puudutasid nad korralduslikult seda teemat — Venemaa ja Idamaa — ning nende väsimatu jutuaajamine venis vahel nii pikale, et kindralile tuli hommikueinet meelde tuletada.

Juhtus ka seda, et Rajevski äkki keset jutuaajamist peatus, märgates, et see nii noor mees mitte üksnes seltskondlikkuse pärast ei võtnud osa vestlusest, vaid puudutas isamaa kõige elulisemaid huvisid, vaid et ta oli sellest tõsiselt huvitatud ja avaldas omalt poolt arukaid ning vahel omapäraseid arvamusi.

Kindral tundis hästi nii Puškini oodi «Priius» kui ka tema teravaid epigramme: ta oli ise kaugel sellisest «liberaalitsevast» mõttelaadist, kuid ta hindas väga kõrgelt Puškini julget otsekohesust ning ka seda, et see oma seisukohtadest ei taganenud. Nüüd aga oli ta lisaks kõigele meeldiv näha, et see vabadust armastav noormees oli siiras ja tulihingeline patrioot. Vahel juhtus, et Puškin oma sõjakuses ehk liiga kaugelt läks, kuid sealsamas muutus ta kohe tasakaalukaks. Kui kõrvuti vaimustusega oma unistustes kujuteldava võitluse üle juurdles ta ikka jälle Kaukaasia sündmuste mõtte ja nende riikliku tähtsuse üle, mida ei saanud arvestamata jätta.

Mitte vestluse ajal, vaid hiljem, enne une tulekut kui Rajevski lamas oma välivoodil, mõtles ta vahel ikka veel oma jutukaaslasele. Puškin oli öelnud: «Kindral, siin, kus me praegu sõidame, on sõda vaibumas meie konvoi on vist küll liiga rohkearvuline. Kui mööduvad aastad ja kogu Kaukaasias saabub rahulike töö aeg.» Jah, kindrali meelest ühines nendes sõnad ühendamatult, Puškini vabadusearmastus ja patriotism leidsid temas eneses imelikul kombel kooskõla. Sõda on sõda. Kuid rahvad ise võivad elada rahu.

Kindralile ei olnud selles mõni asi selge ning see kutsus esile neid mõtteid, mida kindral enda juures ei sallinud. Ta oli alati lugu pidanud vaenlasest kui sõdurist, kuid ta ei lubanud endal mõelda sõjakoledest kui niisugustele: sõjas on sellised mõtted võrdsed sissetoomisega. Ta ei oleks sallinud selliseid mõtteid ka

juures. Kuid Puškini juures oli see teisiti. Väiksed ja jõuetuks tegevad mõtted olid talle võõrad. Ta ei mõtleb ja räägib ta rahvast ning ta soovib, et rahvad elaksid omavahel mitte vaenus, vaid sõprus.

Ja Rajevski hakkas rida-realt meelde tuletama Puškini hiljuti loodud luuletust, mida ta oli kuulnud mitte kindrali enda, vaid Nikolai käest, kes seda peast teadis.

Mees õitsvais aastais, ustav vabaduse sõdur

See varsirida tegi teda rahutuks. Kõigepealt sõda, kuid ilma igasuguse vabaduseta; aga kui hästi, lühidalt ning tihedalt:

On armas mulle sõjariista keel,
ju noorest east ma mehes austan vaprust,
ma kõrgelt hindan sõja verist taplust,
ning surma mõttest rõõmu tunneb meel.

Kuidas ta seda kõike teab? Nagu oleks ta tegelikult lahingus olnud! Siin nad on... kaheteistkümnenda aasta mälestusväärse Isamaasõja järelhelid... Kuid milleks siis edasi see rida:

Mees õitsvais aastais, ustav vabaduse
sõdur,
kes surma silma ees veel pole näinud,
see õiget lõbu maitsmas pole käinud
ja naise armu jaoks on vääritud ning nõder.

Ikka ole ka siin patriootiline leek liitunud valmisoleku vastu minna surmale võitluses vabaduse eest... Kuid hea see kõik kokku siiski on! «Ja naise armu jaoks on vääritud ning nõder...».

Siis juhtis Rajevski oma mõtted lõpuks mujale ja meenunud midagi naljakat, naeratas äkki: ka tema oli ulatunud Puškini veider hüüdnimi, mille talle oli andnud Kislõje Vodõst ärasõidu päeval Maria, «mustapäine tark tütreke (kindral oli kõva kuulnuga, kuid mida tarvis, seda kuulis ta hästi). «Imelik narsaan,» mõtles ta, mugavamalt paremale küljele pöördudes, «imelik narsaan on see Puškin, tema ei ole kuidagi magama jääda.»

Ja juba otse une künnisel kerkisid nad mõlemad ta suletud silmade ette: Puškin rääkis midagi lõbusalt Mariale ning ta niisketel huultel mängles naeratus. Maria aga kuulas veidi pead langetades ega naernud. Siis tõstis ka tema silmad, mustad ja tõsised, ning ta huuled juba liikusid... Mida ta vastab?

«Ei tohi! Ei tohi... Ma keelan seda teile!» hüüdis Rajeovski valjusti ja erutatult ning ärkas hetkeks.

«Mis see on? Mis minuga oli? Või oli see häire?... Ei, kõik on vaikne.»

Nüüd unustas ta lõplikult kõik. Pea langes padjale ning ta uinus rahulikult, vajudes sügavasse, õiglasesse unne.

Jälle meri. Tamani linnake. Mõned saviseintega hurtsikud, kunagi aga oli see Tmutarakani vürstiriigi pealinnaks. Puškin meenutas uljast Mstislavi, kes kunagi oli seda vürstiriiki valitsenud. Sellest püha Vladimiri pojast kirjutas Karamzin ning tema lahingut kassoogidega meenutab ka «Igori sõjaretke» laulik. Ja kuskil siin — juba hiljem polovetside ajal — oli seisnud seesama «Tmutarakani puuslik», mis juba lüüsemipõlves oli erutanud tema kujutlust kas või oma veidra nimetusega. «Otsida Tmutarakani linna»... kas tähendas see õiguste esitamist sellele linnale, «hagi» alustamist: oli ehk see maa Venele kuulunud ja temalt siis ära võetud... või tuli seda sõna otseses tähenduses mõista: otsida, nagu otsitakse kaotatud eset? Ja tõepoolest, kas see salapärase linn ei asunud saarel, mis hiljem mere põhja vajus, nagu selle kohta on veel praegugi liikvel tumedaid kuuldusi? Võib-olla sealtkaudu valitsesidki vene vaprad mehed rannikualade üle, — tähendab mitte Zaporozje, vaid Aasovi-äärne Setš... Kes teab, kuidas see tõeliselt oli?

Nüüd aga on siin lausa kõrb! Ja kui imelik on praegu, üle väina viiva parve ootel, mõelda sellele omamoodi tormilisele ja sündmusterohkele ajastule... Kallas on nukker ja tühi, ja meri ise? — kitsas väin, kahvatu ja pleekinud; näib, nagu pääseks siit läbi ka või jalgsi... Tahtmatult poeb kurbus uduna hinge.

Ja selliseid meeleolusid elas üle ka Puškin. Ta ei

...tund, halgi ookeani näinud, kuid ta tundis enesest, et ta tähendab mõõn, kui tunded hakkavad hajuma ja kujutlusvõime tuhmub; või siis, kui meri on tuuletu ja pool-poolipendavad tühjalt. On see ehk uuesti korduv jutt palavik? Ei, asi on vist lihtsam: kogu selle kuu pinget, hülgust ja mäng, Kaukaasia päikese kiirgust, külmust õhkuvad lumised mäed, ääretud kaugust, kus pilved jooksevad all niisama vabalt kui eel taevast, need ratsa sooritatud matkad — mõtete, fantaasia ja fantaasia ohjeldamatu lend — ja nüüd... it tuldagi: tibab igavalt halli vihma nii maal kui ka merel ja need on omakorda ükskõikselt alistuvad ning tühjad, nagu oleks... imelik, kuid tõesti tundub nii, nagu oleks elu ise kuskil viletsas postijaamas hobuseid ootama pandud...

Maral valutab pea; Zara oli end tõlga nagu telki ära jätanud ega näidanud oma nägu; Puškin uitas kaldal ja ta jalad vajusid kleepuvasse savipinda... Hakkasid mõteli kas või hambad valutama, oleks vähemalt «püüa ja põhjust vihastudagi!

...Püüa ehk lahutas tema meelt vana kaluri jutustus kindrali kindral Wanderweidest, kelle sõdurid olid «suure läheduses ühe kurgaani lahti kaevanud ja sealt hõimamatuid varandusi leidnud.

«Ja kindralile endale, teie ekstsellents seda ehk...» ei pane, viidi kingituseks säherdune jäme käevõtt... See oli küll puhtast kullast, näed sa, aga ikka oli kuidagi piinlik: nagu ahelad. Ja punased kivid... need oleksid nagu verd jäis olnud...»

Rajeovski ei suutnud naeratust tagasi hoida.

«Ta tundis pisut arheoloogiat ja küsis huvitatult:

«Kas seal vaase ka oli?»

«Needsamad vaasid löid nad puruks. Neid olnud...»

«Ja ta viipas käega väina taha.

Teisel kaldal, vaevast viisteist versta eemal, ootas... kindureid jumal Paanile pühendatud linn — muinane Pantikapoon, Bosporose riigi pealinn ehk Karamzini meeldejäätava väljenduse järgi, «kõigi Mileetuse linnade ema Bosporuse ääres»; Karamzin oli kedagi

tsiteerinud... Kogu Rajevskite perekond igatses näha Mithridatese kuulsa hauamonumendi varemeid.

Lõpuks ometi sõideti üle väina Krimmi kaldale ja Puškin astus kauaoodatud Tauria pinnale. Kuid pahandav hingeline loidus, mis talle sugugi omane polnud, ei lahkunud temast kohe ka siin. Öhtu eel lakkas küll vihm ja öösel sirendasid taevas tähed, kuid järgmine päev oli jälle hall ja vihmane. Päike liikus kogu aeg kerges pilvevines ja ainult harva langes kahvatu, sügist meenutav üksik päikesekiir rasketest kividest varemetele ning kaljusse rafutud astmetele — inimeste kätetööle...

Kõigest hoovas minevikku. Vanaaegsest võimsast linnast olid järele jäänud vaid rohtu kasvanud kraav, linna kunagi läbinud tänavate jäljed, vanad telliskivid. Ent olgu kuidas tahes, just siin oli Mithridates Eupator — see iidsete aegade suur sõjamees, Kreeka vallutaja ja Rooma kolooniate hirm — viimses võitluses Pompeiuse poolt puruks löödud, sellelsamal mäel oli ta rinnuli langenud väljasirutatud mõõga otsa ja sedasama mulda oli niisutanud tema taltsutamatu veri. Kuulsa väepealiku hauamonumendi varemete juures Puškin kummardus ja murdis metsiku mooni punase õie; kahvatu päikesekiir valgustas õit, nagu oleks sellest helkinud kaugete sajandite nõrka valguskuma. Ta pani selle lille mälestuseks raamatu vahele, mis tal kaasas oli.

Kindral Rajevskile pakkus end juhiks muistset linna tutvustama keegi prantsuse emigrant Paul Debreux, kes nüüd venelaste juures teenistuses oli. Ta oli sõjasete soolatóöstuste juhataja, kuid kõik hüüdsid teda «surnukirstude avajaks». Ta oli väga rõõmus haritud reisijate üle ja lobises vahetpidamata.

«Ma elan siin juba kümme aastat, kuid mis tähendavad need kümme viletsat aastat! Tahaksin elada vähemalt sada aastat! Ja ka siis saaksin ma hõivata vaid väikese osakese sellest kiivast maast. Ah, maa — ta on väga kiivas ja väga kitsi. Nõuab raha ja ikka jalle raha! Ma olen juba kõik oma säästud matnud sellesse maasse. Hiljem subsideeris mind veidi krahv Langeron ja siis riigikantsler Rumjantsev... Suur

... Nikolai Pavlovitš isiklikult annetas sada rubla. Tahtis ma tahan avada siin muuseumi, nagu see on juba... Kaffas.»

Tal oli seljas loendamatute taskutega jahimehekuub, millelgi tasku oli kinni sarvnöökikesega.

«Ma näitan,» ütles ta üht taskut avades. Ta pistis tasku välja ja kõlistas münte. «Vaadake! Kas pole huvi-»

Heleda müntidel olid kujutatud oina ja härja pea ning pakuvimeline kala...

«Näe, palun, vaadake, on eriti huvitav! Näete, see on hõlab vitsakest hammaste vahel ja valvab viljapõõsa, ta valvab Bosporose rikkusi. Ja kuningas ise istub siin — kas pole see võimas valvepost! Ma näitan teile pärast oma kaarte; kuigi ma vanasti olin kaardimänglane, olen ma osalt ka topograaf...»

Münt oli tõepoolest huvitav, ka kuningas oli tore; ta näis olevat punakas habemetutt otse lõomas vaimustusest, kuid Puškinile näis — kriitilises meeles, nagu ta oli —, et kas see entusiast ei kavatsenud mõjuka vahendite kaudu mõnda uut subsidiumi välja kaubelda.

Kaardid ja plaanid, mida Paul Debreux hiljem näitas, olid hoolikalt ja isegi kuidagi kuivavõitu artistlikkusega ettevalmistatud, ent kui temaga taheti kõnelda maakidest, siis ta ütles, et ta peale oma soola midagi ei teadnud. Ometi kui Puškin jalutas, olid ühes ja teises kohas tema sõrmpõlve ärritanud roostekarva urbsed kivid; tõepoolest oli see rauamaak. Ka paljudes teistes küsimustes osutus nende jutukas kaaslane puruharimatuks. Ta ajaloost aga teadis ta ainult anekdoote... Kõik see ei parandanud.

Juba märksa rohkem meeldis talle Semjon Mihhailovitš Ilhonevski — eakas mees, kelle juures nad Feodor peatusid. Ta oli kuus aastat olnud kohalik muuseumi juhataja, enne seda aga teeninud Gruusias Tsitsianovi sõjaväes, tundis hästi Speranskit. Nüüd oli ta juba neljandat aastat erus ja elas oma majakeses linnast poolteist kilomeetri eemal. Oma maatükile oli ta istutanud viinapõõsaid ja mandlipuid. See aed oligi tema ülalpidamiseks. Kui endine linnapea oli ta praegu juba all; tal oli palju vaenlasi, nagu sageli juhtub

väga heade ja tublide, kuid iseseisvalt mõtleivate inimestega. Ta oli endiselt väarikas ja säilitanud oma hingerahu. Puškinile meenutas ta vanameest Vergiliust «Georgicast», kes elas aias ja toituis omaenda pooli kasvatatud puuviljast.

Bronevski oli juba tublisti üle viiekümne ning ka Rajeovski oli just poole sajandi künnisel, ent vaadates neid kaht nii rahulikult ja mõnusalt vestlevat auväärset meest, tundis ka nooruk Puškin ootamatult rahu ja päevade ühetasase voolamise vaikset võlu. Ja nende aastadki ei paistnud talle vanadusena, vaid ennem küll rahuliku mehisuse, küpsuse eana, ning ta oli neile mõlemale tänulik temas tärganud tunde eest.

Aed oli ilus, meri laksus vastu kallast, läbi mandlipuude tihkelt läikiva roheluse valendasid siin-seal Parose saare marmorist raiutud, tuultest ümberpaisatud ja ajavoolust uuristatud sammaste rusud. Oma uudses, kuidagi nagu rauges meeleolus tahtis Puškin üksi olla ning ta väljus aeda, võttes kaasa peremehe käest saadud raamatu. See oli Bronevski enda teos — «Krimmi lõunapoolsed kaldad»; raamat sisaldas rohkesti elavaid tähelepanekuid ja väga huvitavaid andmeid. Midagi taolist oli tal teoksil ka Kaukaasia üle. Puškin võttis kätte oma reisimärkmiku ja kavatses ühteist üles tähendada... Leheküljele, kuhu ta oli pannud murtud punase mooniõie, oli jäänud vaid selle kahvatu jälg. Õis oli kadunud. Kas oli tal kahju? Ei, tal ei olnud sellest kahju.

Märkmik oli suletud, kuid kujutlusse oli jäänud õie kahvatu jälg. Kas pole samasugused ka mälestused? Seda, mis kunagi hiilgas või soojendas või piinas, pole elus enam olemas, kuid selle jälg on säilinud hinges ja see mälestuste nähtamatu õis lõhnab suuremat eluna — nii valu kui ka vaimustus elavad edasi! Ja nagu oleks tuulepuhang lehestiku kahisema pannud vee allikas päikesevalgusse pursanud ja naeratavana ühe kivide vulisenud, — nii ka Puškin, unustanud oma märkmed, unustanud Bronevski raamatu, mooniõie ja teda äsja vallanud mõtted, tõusis hoogsasti pingilt ja nagu see vahel temaga juhtus, tõttas peaaegu jooksmisammul mere poole, mere poole, vabadusse!

Kõik tõusis ja vajus ebatasaselt, künklikult: lained tõusid mässates kokku ja purunesid üksteise otsas, tõusis värske, tugev tuul. Jahedad pritsmed katsid ta nägu, ja peaaegu füüsiliselt oli tunda, kuidas tõusis nende päevade jooksul ängistatud südamelegi vabandid tohutu suured, värsked lained: ookean tuli tagasi. Muhise, ookean!

Uing värske tuul paisutas tugevaid purjesid. Kindral Rajeovski käsutusse antud sõjabriik liikus kindlas suunas. Taania kallaste lähedal. See erutas rõõmsalt: mitte ainult mõnda mere kallast juba tüütuks muutunud sõjakalade, vaid piki kallast ilusa sõjalaeva pardal.

Kõik läks juba õhtu eel merele. Päike kaldus lootele ja laotas merepinnale, laeva liikumisteele, punavärvil jahtunud kiirtevihkudest laia kuldse lindi; kerkis otsades lõikas seda terav laevanina. Kõrval ujuti mõnda rannad, mida purjed ei varjanud...

— nii tujukalt kääruline ja ühtlasi korrapärane joon ning rulluvate lainete ühtlane liikumine tõendasid teineteist nagu rütm ja meloodia. Lühikestid lainevulksatused, otsekui värsiread, vaheldusid pikema ja laiade lainetega — juba pikemate ridadega, tõi hingust ja voolavust, ning elu ja liikumise igavesti ühtne meloodia, uhtudes rahus seisvat ranna-arabeski, tõlles lakkamatult kord iseeneseks jäädes, kord tujuvalt mitmekesiseks muutudes ja tekkivale uuele vormile alustades. Nii voolas tärganud tunnetest vabalt ka meloodia, väga hingestatud, väga rahvalik ja vaimupärane, kuid sõnade taha jäi püsima mineviku künkeline rand. Ka tema hinges rullus laine lainele, uing uhtudes mälestuste käärusid, löid nad endale vaba ja vajaliku rütmi.

Oh kohise täis tuult, mu nõtke puri,
sünk ulgumeri, laineta mu all.

(Tõlkinud A. Sang)

Jah, juba muutus meri tumesiniseks, õhtune udu tõusis ta pinnale, taevast süttisid eredad tähed. Purjed tõusid tuules ja all kerkisid määratu suured tumedat vood. Kuud ei olnud ja lähedased kaldad ujusid uluvinest mööda nagu nägemuste rivi. Puškin ei maga-

nud sel ööl üldse. Mälestused tunglesid hinges. Talle näis, et laev viib teda nooruse kallastelt eemale, ning ta ei tahtnudki sinna möödunud elamuste maale tagasi pöörduda.

Et hinge täidaks uued muljed,
ma sinust lahkusin, oh kodumaa...

Ja siiski valdasid teda enneolematu jõuga mälestused varajasest armastusest, millest ta Nikolailegi polnud jutustanud, — kadunud, ammumöödunud armastusest. Kas on võimalik, et seal tundmatus ja nõiduslikus riigis, kuhu ta nüüd kogu igatsuse ja erutusega püüdis, ootas teda õnn?

Ma tunnen: jällegi mu silmad vett on täis,
mu rinda muistne valu vaotab
ja tuttav unistus mu ümber tiibu laotab
ja ilmub kõik, mis kord nii kallis näis,
kui rinnas leekis arm, kui puudus kahtlus kuri,
kui lootust uskusin veel rõõmsal õhinal...
Oh kohise täis tuult, mu nõtkes puri,
sünk ulgumeri, laineta mu all.

(Tõlkinud A. Sang)

Nii voogas erutus ja nii tõstis häält kurbus: kirev, rahutu noorus on möödas ja unustatud, —

...kuid haavad rinnas sügaval,
mis lõõnud armastus, need ilalgi ei kao...

Ent ka see kannatuste tusk tundus muusikana. See ei lasunud elutu kivina südamel, ei tõkestanud teed. Veel enam: tunde sisemise valguse ja ranguse ajal kutsus ta edasi, imeväärsele ootuste maale...

«Vaadake, seal on Tšatõrdag,» ütles kapten Puškin juurde astudes.

Puškin vaatas korra, kuid kuulsa mäe piirjooned olid udus ähmased, ka polnud Puškin «teadmishimuline reisija», kes tingimata kõike nägema pidi, mida vaatamisväärseks peeti. Niigi oli ta enda avali jätnud ja oma sisemusse lasknud selle uduse küüvalgeta öö ning selle laeva liuglemise mägise ranna läheduses, mis oli kaetud

aplite, yunapuude, loorberite ja küpressidega. Ja selles vedas ta kogu oma olemusega, mis helises nagu muusika ja harmoneerus mere muusikaga, — vastas oma meeleleegiaga.

Hunniku eel Puškin uinus ja magas lühikesel madratsil vahest ehk paar tundi; muide, sellestki näis talle olevat.

Vahuhommik oli värske nagu kümbelus mägiallika. Laev õõtsus kergelt ja kogu Rajevskite perekond oli luba pardale tulnud. Nad rääkisid küll omavahel palju elavalt, kuid mitte kõvasti, nagu ikka siis, kui nad tunnil loodus ja maailm on täis vaikust.

Laev peatus Gurzufi lähedal, mis oligi nende teemaks. Mägedega piiratud avar laht lebas rahulikult oma kallaste vahel. Puškin, kes teistest hiljem oli ärganud, tuli nähtamatult üles laevalaele ega olnud ka seal endast märku. Ta seisis vaikselt ja vaatas enda ette, jättes tahtmatult nii silmade kui ka südamele, kuidas hiilgasid kauguses mitmevärvilised mäed, kuidas tillukeste majahüttide lamedad katused hiilgasid mägede vastu ja meenutasid eemalt mesilastele, kuidas saledad paplid nagu rohelised sambad tõusid üles kerkisid. Paremal pool oli Ajudag, mis ulatus kaugele merre.

Laev pilt jäi talle kogu eluajaks meelde.

NELJAS PEATÜKK

GURZUF

Puškin virgus ega taibanud kohe, kus ta on. Ta polnud ikka veel harjunud uute kohtadega.

Ta oli parajasti näinud und: algul on ta purjetava laeva pardal, siis algab tugev õõtsumine, ning ta on peaaegu laevapardalt vette komistanud. Kuid ta selgub, et ta pole sugugi laevapardal ega olnud komistanud, vaid seisab õnnelikult lütseumi aias vee ääres ja seal hüppab naljahammas Wilhelm Küchelberg, et end uputada, tiiki, kus ehk kanapoegki

uppuda ei saa. Tahtmatult kerkis kohe kujutlusse kogu see ammune lugu, kuidas vallatu Malinovski kalas mõtteisse süvenenud Kuhlja pea kohal ümber taldrikutäie suppi ja Kuhlja närvivapustusest palavikku haigestus ning hiljem haiglast ära jooksis, porilompi sööstis ja sealt välja tõmmati...

«Küll võivad aga unenäod olla!» mõtles Puškin. «Aga kus ma siis ikkagi olen?» Ja kohe meenutas ta rõõmsalt, et ta on juba mitmendat päeva Gurzufis. Teisel asemel lamas, käed pea all, Nikolai Rajevski. Nüüd hakkas too oigama... Kui palju olid nad roninud üheskoos Kaukasuse mägedes, kõik möödus õnnelikult, kuid Mithridatese mäel Kertšis komistas ta ja vigastas raskesti jala. Puškin arvas, et Nikolai oigamine vist ärataski ta üles ja vist sellepärast ta nägigi unes, et ka tema ise pidi peaaegu merre kukkuma...

«Mis on, Nikolai?» küsis ta tasakesi.

Kuid Rajevski tõmbas käed ruttu pea alt, ja keeranud oma hiigelsuure keha kägarasse, leidis nähtavasti viimaks mugava asendi ning pomises uniselt:

«Ei, pole midagi, kõik on hästi!»

Toa aknad on avatud ja eesriietega katmata. Augustikuu öö on lõppemas, kuid tähed justkui sulistaksid tuules õõtsuvate puude värelevas lehestikus kord sukeldudes, kord jälle välja karates. Puud õõtsuvad hääletult, pehmelt, ja vaikust häirib ainult läheduses vastu kallast pörkava laine kaugenev kohin. Puškin armastas mere raugematut, ühetoonilist juttu ja oli valmis seda tundide viisi kuulama. Nii hea oli lamada, kuulates rütmilist loksumist, ning mõtiskleda ja endamisi korrata nagu iseenesest tekkivaid kergeid luuleridu: riimid ei jätnud teda ka öösel. Süüdanud küünla, aga vahel ka pimedas, viskas ta sageli paberile lühikesi poolikuid sõnu, et neid päeval täielikkudena meelde tuletada. Muusa oli tema juurde tagasi tulnud.

Lamades ja mõtiskledes hakkas ta mõistma, et matkad Lõuna steppides ja Kaukaasias olid justkui ettevalmistuseks selle uue maanurga jaoks. Hing oli Tauria rahule ja vaikusele avatud.

Ka praegu, öövaikuses, meenusid talle ikka jälle saabumisehommik ja see, kuidas nende saabumisel tõu-

ma majas elav sagimine. Rajevski vanemad tütreid, visandid kiiruga selga kerge kleidi, jooksid otse une pealt üles vastu... Räägiti kõigest korraga, sadas küsimusi, hõlpatasi, suudlusi. «Miks ometi on mul selles majas nii hea?» tuli alatasa Puškinil mõttesse, kuid vastuse asemel tueratas ta endamisi, heitis silmanurgast pilgu aknalaiale, tõmbus ise niisama mugavalt kerra ja uinus rahunad.

Rachelieu maja, mis oli ehitatud mitte väga ammu ja lühialalahke majaperemehe poolt kindral Rajevskile kogu ta perekonnale kasutada antud, asus üsna eeslähedal. Peafassaad suundus mägede poole; sealpool oli ka aed. Maja koosnes ühest korrusest ja veel ühest suurest mansardkorruse kabinet-toast; sinna saadki Puškin koos noorema Rajevskiga. Õieti oleks see pidanud kuuluma kindral Rajevskile endale, sest see maja oli märksa suurem kui ükski alumistest, kuid maja viiv trepp oli liiga kitsas ja sealt ülespääsmine üsna ebamugav. Vaatamata oma vigastatud jalale, Nikolai seda isale ei lubanud. Tõtt öelda, vanale Nikolai Puškinile oli raske midagi lubada või keelata: ta oli lahke ja vastutulelik, kuid pidas kogu maja ja taluseid kindla käe all. Ometi hindas ta poja head tahet ja andis talle järele, jäädes alla väikesesse nurgatuppa.

Alamasugune nurgatuba oli ka maja teisel küljel, seal elas Rajevskaja-ema. Tütarlastel oli rohkem ruumi — neil olid kaks tuba, ja need olid ka teistest suuremad. Ometi oleks neil öösel olnud umbne, kui poleks olnud noorust ning pärani avatud aknaid, millest koosnes peaaegu kogu sein. Ühes nendega magas ka miss, kes pidas ebaviisakaks muutuda sarnaseks lapsehoidja ja võtta daami Anna Ivanovnaga. Viimase asukohaks oli valitud, asemeks öled.

Kolmest küljest piiras maja rõdu, millele viisid tihedate astmetega välistrepikesed akendeta kõrge keldrituuri kohalt. Ka merepoolsest küljest oli maja väga ilus, särades akende läikest, valgete seinte ja kitsaste kollakandiliste rõdusammaste heledusest ning rõõmusades silma treppide ja käikude nikerdustega ning uhke katusetorniga. Kogu selle maja juures ei olnudki silmas peetud mugavust, vaid ilu. Majas polnud isegi ahjusid,

ja talvel ei saanud seal elada. Sellepärast olevatki majanomanik hertsog Richelieu siin ainult ühe korra käinud.

Aga mis sellest? Milliseid mugavusi on veel vaja, kui päev möödub värskes õhus ja kogu maja on avalil!

Unenägusid enam ei olnud. On hommik. Pea on värsk ja selge. Palja jalu otse voodist, kiiresti ja kuuldamatult, et mitte Nikolaid äratada, läks Puškin akna juurde. Amfiteatrina asetsevad mäed hingasid veel kauget õist kargust. Kui erinevad on nad Kaukasusest! Näis, et isegi kaljud elasid siin kuidagi eriliselt, koduselt, — lihtsatena, ilma uhkusega, täis kuldse päikesesoojust. Just nüüdsama tõusiski päike paremalt pool mäeaheliku tagant, ja kallas sealt valgust läbi imekerge uduvine, ujutades üle ja pannes sädelema crudi. Majas magasid veel kõik, kuid juba keerles õrn suitsu- ja väikese köögi korstnast ja kojamees viis ämbriga vett härrastele pesemiseks... Puškin aga armastas pärast magamist kohe merre sõosta.

Nii tahtis ta ka nüüd juba rõivaid haarata, kui ta pilk langes vihikule, mille ta õhtul oli lauale unustanud. Seal oli lehekülje keskele kirjutatud:

KAUKASUS

Poeem

1820

Ja all märge:

Gurzuf — augustis.

Pööranud lehekülje, jäi ta veel kord mõttesse epi-
graafi üle «Faustist»:

Gieb meine Jugend mir zurück...

Jah, see Kaukaasia poeem pidi sisaldama just neid
mõtteid ja tundeid, millega oli täidetud tema nooru-

! Mu noorus tagasi mul too...

... nüüd olid temast jäädavalt lahkunud... Kas
... Praegugi tundis ta end nii noorena, võib-
... nooremana kui kunagi varem! Ja tahtmatult
... üle naeratades libisesid ta silmad põgusalt üle
... alguse:

Kus mäed on kuhjund raskusest,
jõekaldal Kaukasuse kuras
tšerkess seal üksi valvas orus,
kaes valkus mõök Damaskusest.
Ta ahnel pilgul põõsast pulus,
kust rada kaugusesse viis,
õel rangus igas mantlisiilus,
ta oma saaki ootas siin.

... ei tahtnud veel päris hästi välja tulla — see
... mägilaste kätte vangi langenud vene noormehest
... kauni tšerkessi neiu armastusest tema vastu. Ka
... ise... Talle ei meeldinud kõrvuti sellised eri-
... verbid: valvas orus — see on üks asi, see on
... inimese seisund kui tema tegevus, ja siinsamas
... valkus mõök! Kas ta siis vehkis sellega? Miks? See
... on töepoolest nagu mõõgahoop, raiub lõhki kogu
... Halb!

Puškini laup tõmbus kipra ja käsi puudutas näritud
... juppi, kuid Rajeovski oli üles ärganud ja hüüdis
... teda.

Sa oled juba üleval, Aleksander? Vara veel!»

Kui vara, siis maga...»

Oh-oh-oo!» ja Nikolai ringutas oma võimsat keha
... tugevasti, et kondid ragisesid ja õnnetu säng tema
... oigas. Ei, näib, et peab tõusma! «Kas suplema
... tuleme?»

Jah, ma just pidingi minema!»

Kui see neetud jalg ei segaks, küll oleks hea ratsa!»

Mina aga olen harjunud istuma, nagu see muide
... memmepojale ka, sobib: memmepoeg aina
... tub!»

Mõlemad hakkasid riietuma ja elavalt lobisema, nagu
... lobisesid igal hommikul.

Noh, meie linnud on üles ärganud,» tähendas all
... häält kuuldes Rajeovski-isa.

Haaranud käterätid, läksid nad välja. Õuekoerad, kes nendega juba harjunud olid, surusid end nende põlvede vastu. Kruus krigises jalge all. Tütarlaste akende all märkas Puškin katkirebitud paberitukke. Tahtma tult kummardus ta ja korjas need üles.

«See on Jelena,» ütles Rajeovski, pilku käekirjale heites; kirjutatud oli prantsuse keeles. «Las ma vaatan...»

«Miks?» vastas Puškin elavalt ja surus punastades paberitükid pihku. «Ma viskan need merre. Võib-olla on see kiri.»

«Kui kiri oleks, siis poleks seda ära visatud. Anna ometi siia! Nii see ongi: see on Byron ja see Walter Scott...» Aga kuidas edeneb su «Kaukasus?»

«Ta siis tõlgib?»

«Sina ära hakka talle ütlema! Ta teeb seda salaja.»

Puškin peitis lehekeseid hoolega ära: tõlgib Byronit! Ja just sedasama, mida tema praegu loeb.

«Kabinetis», kus nad mõlemad asusid, tuhnis ta kohe esimesel päeval põhjalikult läbi väikese raamatukogu jäänused. Seal, nurka virna pandud raamatute hulgas sattus ta kätte tema kunagise lemmiku Voltaire'i üksikuid köiteid, seal oli ka Walter Scott. Byroni aga oli endaga kaasa toonud Jekaterina Rajevs-kaja ja nad mõlemad Nikolaiga lugesid nüüd innukalt «Korsaari». Puškin oli varases lapsepõlves veidi inglise keelt õppinud, see vähenegi aga oli peaaegu täiesti ununenud. Kuid Nikolai abil, kes pisut rohkem inglise keelt oskas, said nad, ehkki üsna tihti komistades, siiski jagu paarist leheküljest, otsides raskematel juhtudel abi Jekaterinalt, kes seda keelt vabalt valdas. Oma vanusele toetudes — vanem tütar! kakskümmend kolm aastat! — oli ta nende vastu üleolev, ja seletanud «poistele» raske väljendi, lahkus ta kohe. Puškin ei sõandanud sellise pisut nagu teeseldud uhkuse üle vihastuda: nii kaunis ja ligipääsmatu oli see neiu. Kuid nüüd ilmnes, et ka Jelena — seesama sinisilmne seitsmeteistkümnepaastane Jelena, kellele ta mõtles sõandamata nimetada oma tunnet mingi sõnaga —, et ka tema oli innustunud «Korsaarist». See erutas Puškin.

Hommik ja meri!

Hommikune merevesi oli jahe. Suure naudinguga istis Puškin otsemaid vette ja hakkas ujuma. Rajeovski segas haige jalg, ja tema suples ainult kalda lähedal.

Puškin ujus kaugele, kuigi ta polnud eriti osav ujuja. Lõgasi pöördudes nägi ta nüüd juba tuttavat, kuid iga kord teisiti värsket mägede panoraami ja orge lopsaka rohusega, mida hilissuve hõngus ainult pisut oli puudutanud. Väikesed harvad majakesed liitusid peaaegu täielikult maaga ja Richelieu maja paistis nende kõrval päris lossina.

Jumalaga, Nikolail!» hüüdis Puškin käsi toruna suu ette pannes, võttis hoogu ning, visanud käed üle pea, sukeldus.

Puškin oli seda endale harva lubanud ega osanudki seda kuigi hästi. Hüüdnud veel kord juba otse vee põhjal: «Jumalaga, Nikolai!» tõmbas ta kohe alguses vett kurku ja pidi peaaegu lämbuma. Sogased opaalsed vullid kerkisid tal silmade ette. Taevast ei olnud, ka põhja polnud näha, paremas jalas tõmbles sooneke; segas tema jõupingutust vee peale tõusmiseks...

Nikolai vaatas seda kalda lähedal seistes ja hakkas ta ärevust tundma. Ta katsus ujuda. Kuid vaevalt oli ta teinud mõned käelöögid, kui nägi sõpra veest välja hüppavat.

Mis naljad need on!» hüüdis ta poolpahaselt, kuid laules kõlas varjamatu rõõm.

Tere, Rajeovski,» vastas talle Puškin kaugelt, nagu poleks midagi juhtunud, kuid ta hää oli nii nõrk, et seda kaldale polnud kuulda.

Viimaks kõhis ta kopsu puhtaks ja heitis selili — lüüge tõmbama. Ta laskis pea sügavalt vette vajuda, meri kandis teda kergesti. Teda valdas õndsustunne. Ta sügavsinine taevaskõõr ilma ühegi pilvakeseta säras tema kohal. Meri kord kergitas pisut, kord laskis vajuda kergeks muutunud keha, kiigutades teda nagu laatu, mis on lainete meelevalda antud. Puškin liigutas vaid veidi sõrmi, ja nendest pisiliigutustest jätkus, et hoida end veepinnal. Ta hingamine oli rahunenud, kuulda helises laulvalt ja tugevasti Puškinil ei olnud

sel hetkel peas ainsatki mõtet, teda valdas üldine võimetus ja avar tunne: elada on hea.

Äkki tundis ta endas paisuvat jõudu, liikumise vajadust; keeranud rinnuli, suundus ta kalda poole.

«Meres on tore olla, kuid maal on siiski kindlam...» naljatas ta kaldal riitudes.

Temas pulbitsema hakanud nooruse jõud nõudis endale väljapääsu ka tagasiteel.

«Olen vetesügavustes kuidagi kangeks jäänud...»

Ning ta hakkas jooksuma, tehes tiire ja siksakke, et mitte maha jätta aeglaselt sammuvat Rajevskit, kes teda muheda naeratusega jälgis.

«Sa oled nagu kutsikas pärast vettekastmist.»

Puškin naeris vastu ja tegi, nagu raputaks ta tõesti karvu.

Maja juurde viivast teest pisut kõrval kasvas noor küpress, mida Puškin igal hommikul, harilikult veel enne kümblust, vaatamas käis. Ta armastas teha seda üksinda. Täna aga takistasid teda Nikolai ja see Byroni tõlke leidmine. Seetõttu jättis ta nüüd Rajevski mahaniipea kui küpress paistma hakkas. Lennates nagu tuulelil, kämmalt jooksul valmis seades, libistas ta otsekui tervitades käega üle küpressi tumerohelise tihke kuue ja jahedad käpataolised oksakesed ajasid end kaugalt vabanedes kohe jälle nõtkelt sirgu.

Seistes seljaga Rajevski poole, puudutas Puškin kergelt küpressi tüve ja kujundas sellel sõrmega kaht tähte, nagu oleks ta sellele noorele puukesele, millele nii elavalt meenutas toda küpressi Peterburi mingi saladuse usaldanud.

Kui mahajäänud Rajevski äkki oleks taibanud, mida Puškin seal teeb, siis poleks talle perekonnanime tähtsust mingit kahtlust tekitanud: see täht oli muidugi R, kuid kes õdedest, milline neist? Puškin oli kõigi vastu ühtviisi kena, oma saladusi aga ei usaldanud ta kellelegi.

«Mis sinuga küll täna juhtunud on?» päris Nikolai lähemale jõudes.

«See, et miski on mind täna jäägitult haaranud. Täna peab tulema seiklusrohke päev.»

«Miks nii?»

«Nagu Küchelbeckerit unes. Ta tahtis end ära uputada. Põnnaegu oleksin ka ise uppunud.»

«Hoi, ennast. Ise tahad veel ratsutama minna...»

Rajevskeid polnud kuulda ega näha. Kuid õues askeldas juba mustasilmaline põngerjas, kirju tatari mütsike kukkunud, lukatud, kõhuka, halvasti puhastatud samovari kullal. Ta puistas torru terved kamalutäied männikottidest, ja sellest tõusis lõhnava sambana paksu vaime õhku, kõdistades nina ning varjutades orge ja nägu. Kõögist kostis hääli, aeglaselt jalutasid õuel sammeldes, vahetevahel pead tõstes ja tähtsalt ümbritsetes.

Puškini toodi hobune. Ta võttis lühikese ratsapiitsa kätte ja hüppas osavalt sadulasse. Hobune hakkas liikuma.

«Magedes, Aleksander, hoi, ratsutit pisut lähemalt,» kordus värske, sugesttiivne haäl.

Ta tundis selle kohe ära ja ümber pöördudes nägi otse kindral Rajevskit — veel koduselt, öökuues.

Puškin sõitis aknale lähemale ja raporteeris, naljalt au andes:

«Juust nii, teie ekstsellents. Mul on au ette kanda: teie seikluste jahile.»

Kõik need päevad oli Rajevski-isa suurepärases meeleolus. «Aleksander Sergejevitši» oli ta juba ammu jätanud sõbraliku, lihtsa «Aleksandriga», seda enam, et vanem poeg polnud ikka veel saabunud ja et ta ei oleks nimelt ei tekitanud mingit segadust. «Tõnu» mõtiskles ta vahel endamisi, «näib, et neil on nüüd kõik vaikne, aga palju siis tütarlastele tarvis on, et kiinduda?» Selles asjas oli tal terane tunne noorte inimeste suhtes ja kord jutustas ta naerdes tehaletapanekuist naisele:

«Sofia, näib, et meie poeet on kolme männi ümber sattunud... ja ära eksinud.»

Monossovi mustasilmne lapselaps vaatas oma nohelo tõsiselt otsa. «Ta oli hoolitsev ema ja ustav sõber, kuid nalja mõistis ta halvasti; ja tema suurimaks puuduseks oli õieti ainult üks — mehe heaolu. Ta ei naerunud, ei taibanud, et Nikolai Nikolajevitš ainult naljatas ja et selle taga peitus lihtsalt ta hea meeleolu.»

«Annaks jumal, et midagi ei juhtuks,» vastas naine kuivalt, kuid murelikult.

Mees talle rohkem ei seletanud ja sirutas käe heatajuliselt oma piibu järele.

Puškin pidi just hobusega ümber pöörama, kui ta kindrali õlgade tagant Jekaterina peakest nägi. Naine oli juba kammitud ja tema juustesse kinnitatud roosäras nagu hommikune kaste. See oli nii lihtne ja ühtlasi õhkus sellest nii kütkestavat ilu, et Puškin tahtmatult imetlema jäi.

«Niipea kui samovar lauale pannakse, pole Puškinil kuskil, Puškin on jooksus!» ütles Jekaterina naeratades.

Puškin muutus tema juuresolekul araks, ja — muidu alati nobe vastama — pomises ta nüüd päris tühises sõnu, sealjuures iseenda kohmetuse üle vihastudes:

«Kuid samovar pole ju veel laual...»

«Nii võib tõesti ainult poisike vastata!» Kuid nähes, et Jekaterina Nikolajevna millegipärast just selle vastusega rahule jäi.

«Ärge siis ära kaduge!»

Puškin laskis hobusel sammu minna. Ta vajus tahtmatult mõtteisse. «Praegu ei mõtelnud ma hoopiski temast, kuid, mu jumal, kui ilus ta on!»

Taamal väikese lihtsa vana purskkaevu juures märkas ta idamaises riietuses tütarlast. Vesi langes kaarekahe nirena ja tütarlaps pani vallatades kannu kord ühe, kord teise nire alla. Siis aga pöördus tütarlaps ümber, ja oma imestuseks tundis Puškin temas ära Maria.

Vahel võttis Puškin endale vabaduse hüüda teile üksnes eesnime järgi:

«Maria, mis te seal teete?»

Maria vaatas talle vaikides otsa.

«Kas Zara teid selliselt ehtis?»

«Olen mägede neiu,» vastas lõpuks Maria, ja polnud võimalik aru saada, kas ta tahtis sellega öelda midagi tõsist või lihtsalt naerda tema üle.

«Või nii!»

«Jah, just nii! Puškin ju, ratsutas seikluste jaoks. Ma sain sellest õigel ajal teada.»

Nüüd löid ta silmad ja seejärel ka nagu särada

kõne lõpselikumast naerust, ning ta tegi, nagu tahaks ta Puškinile kannust vett visata...

Kõnes Jelenat Puškin ei kohanud, kuid selletagi ei Jelenat kogu hommiku temaga olnud, ja Puškin päästis viimaks nende «kolme männi» vahelt lagedale, juba paiksest soojendatud tee.

Mingeid seiklusi selle sõiduga ei kaasnenud, kuid ta saadi ta oivaliselt.

Õigul suundus ta otse mägedesse. Teerada oli üsna kerge ja metsik põõsastik hakkas jalustesse kinni. Kuid hobune ja ratsanik olid ühtviisi heas tujus ning olimeetised igas liigutuses; ja eelkõige nad mõnust — hingamisest. Õhk oli puhas ja soojalt lõhnava. Tahtis sulatas vaiku. Rohutaimi ja lilli oli vähe, kuid tahtis, et võimas lehestik ja okastik valgus mägedelt pöördena alla ning ujutas üle kogu ümbruse. Seal, kõrgemal, kus rohelist oli pisut vähem, olid üksikud puud avanud oma lamedad kroonid. Tuul puhus tahtis ta rabistas sõidul Puškin kuube. Tema heledatele, tippidega pingule tõmmatud pükstele olid karedad puud jälgi jätnud. Pükstel olid ratsasõidu harrastajana asukoha võtnud kaks-kolm ettevõtlikku kuive-tanud ritsikat. Samovari ja hommikusöögi oli Puškin meeliks unustanud. Taltsutamatu kihk kiskus teda edasi, aina edasi!

Lõppoolse mäeaheliku tagant, mis kalda pool teravalt kaljuna üles kerkis, avanes jälle varjundikalt sillerdades sinine meri, sinisem kui taevas ise. Tõlmade ees avardus lõpmatu kaugus, ja polnud kerge ette kujutada silmapiiri kauget joont. Karumägi rõhus tugevalt oma karvase rinnaga ja surunud oma sasipea meelale, jõi rohelist niiskust ega saanud janu täis. Mäel valendasid mõned väikesed purjepaadid, näis, nagu otsiksid nad midagi. Üksik puu kaldal sirutas tahtis poole oma liikumatuid oksid.

Puškin ohkas tahtmatult. Peatanud hobuse, vaatas ta üht ääretusse kaugusesse. Mõttlikult laskis ta hobuse jalle käima ja suundus Ajudagi poole.

Vähehaaval kadusid hurtsikud. Ka puud jäid hõredamaks. Kord saar, kord tamm; rohelistes tõrud vaadates nagu pisitillukesed linnukesed oma korralikult

punatud pesakestest välja. Hobuse kapjade all raga
sesid teokarbid.

Hüpanud üle väikese jõekese, sattus Puškin üsna
Ajudagi vaatepiirkonda. Maastik oli täiesti tühi ja laige.
Näis, et selliseks jääb ta ka igavesti. Kogu teel oli
talle vastu tulnud ainult kaks elatanud puuraiujat, ke-
naeratades oma helkivaid hambaid nahtasid. Muide
ühel neist oli ka püss õlal.

«Kas jahil?»

«Jah.»

«Kas lubatakse?»

Mees heitis käega.

«Aga kuidas seda maakohta kutsutakse?»

«Artek,» ja hammaste helkides lisas ta muiate-
juurde: «Vene keeles aga oleks see nagu põldvutt».

Puškinile meeldis väga see lihtsameelne nimetus.

Varsti valdas teda hoopis teine meeleolu — ülev ja
romantiline. Tõusnud mitte just kõrgele mäetippu
laskis ta lõpuks hobusel puhata ja sidus ta puu külge.
Ja Puškini mõttelend, nagu see temaga sageli juhtus,
ei mananud üksnes esile kujutletavat kauget maa-
tikku, vaid kandis teda ka muistsetesse aegadesse.
Nagu vanasti ruutel, pannud hobuse kammitasse
võttis seljast oma raudrüü, peast kiivri ning istu-
allika juurde murule, nii ka Puškin. Aga kus on
«tema»?

Oli vaikne, vari oli tihe ja liikumatu. Puud seisis
nagu poolunes ja mere mürdlainete kohinat oli siin
vaevu kuulda. Rohelise lehestiku vahelt helendas ka
meri rohelisena. See oli imeilus nagu muinasjutu.
Puškin seisis ja temale endale märkamatuult liikus
tal hääletult huuled...

Seal kaldateel, kus mets on pühas rahus,
su nime hüüdsin, nime ainulist;
seal kõndisin ma tihti, kogu ilmast lahus,
ja ootasin uht kallist kohtumist.

Pole viga, et ta alles esmakordselt siia sattus. Ta
ratsutab siia jälle, ja kui ei peakski tulema, siis jäi
see koht mälestusse südamelähedasena.

Tagasi kihutas ta tuhatnelja: oli hilinenud! Vast

... on, viinamarjavaljad, kõrgemal — tubaka
tõttud ning üksildased paplid; kivist turbanid —
... pöösake, millele kadunu mälestuseks
... varvilisi, nüüd juba pooleldi kõdunenud
... riideribasid; madalad onnid ja pikkades
... pööd... Ning kõikjal taevas ja mäed, mäed
... viimaks ometi — armsaks saanud maja
... Ja rõdu, kust lehvitatakse rätти ning hüü-

... Hilines!

... Maria hääle ja naeratab. Nüüd ei ole
... tatarl riietuses, vaid heledas suve-
... lint mustas juuksepalnikus. Aga kus
... Jelenat

... kui ta hobuse seljast oli maha hüpa-
... ratsutid üle andnud ning maja poole
... Jelenat. Jah, ta oli tõesti sirge ning
... nagu see armas küpressike. Tema tumesini-
... vaatasid avameelselt ja sõbralikult. Oma
... naeratusel tuli Jelena talle vastu just
... ja isegi tegi kerge viipe tema poole
... Ma olin nii mures teie pärast!»

... kohmetus ja punastas: hetkeks tundis ta end
... raudlasena, kuid sootuks teisel põhjusel — ja
... Jelenat asus ta Jelena tõlgete kallale.

Jelena tõlkis (muidugi proosas), kuid mitte vene,
... keelde, milles ta oli rohkem kodus
... parandusi: nähtavasti oli ta otsinud täp-
... ja väljendeid. See liigutas Puškinit, ning
... Jelena töösse nüüd «erapoolikult». Talle pol-
... mingi lihtne tõlge, vaid aken, mille kaudu ta
... pilgu Jelena sisemaailma.

... Temast oli Puškin palju kuulnud Žukovski
... Ivanovitš Turgenevi kaudu. Vürst Vja-
... kirjutas möödunud sügisel Varssavist Turgene-
... luuletajast vaipustatud kirju ja Puškin
... «Kogu see aeg ma lausa unen poeesia põh-
... sügavikkudes; loen ikka ja jälle lord Byronit,
... kahvatute prantsuskeelsete katkendite järgi.
... on kalju, millest hoovab merena poeesiat»,
... Pole kahtlust, et kui ma otsustan millalgi midagi

õppida, siis võtan käsile inglise keele üksnes Byroni pärast.»

Ja Vjazemski saatis üksikuid värssse «Childe Haroldist», mida ta oli proosas tõlkinud, ja kirjutas tõlke lõppu: «Milline poeetiline udu! Sukeldu sellesse ja värskenda tundeid, mida on kõrvetanud maa lämmatava kuumuse tolm. Mis on teie pidulikud oodid, mis on teie külmad poeemid? Mis on kogu see konventsionaalne keel, sõnade, väljendite ja mõistete summetria? Tilk, mille endasse neelab sinendav, kuid vahel ka sünge ookean nagu taeva pale, mis temas peegeldub.»

Puškinil oli meeles, millise mulje olid talle siis need kirjad ja see tõlge jätnud. Kuidas see kõik innustas! Pjotr Andrejevitš oli ise oma kirjade, Byroni keele rääkima hakanud...

Kuid nüüd, Lõuna mere ääres, keskpäeva paikese all enda jaoks uut ilu leides tundis ta üha kindlamalt, kuidas päevast päeva tugevnesid temas endas uued kavatsused. Neid sunnitas elu ise, ja kõigepealt muidugi rannak!

Aga millest kirjutada? «Valitsuse vastu» on keelatud... Ning ta oleks peaaegu otsustanud vaikida. Kuid kes keelab — ta pole selleks sõna andnud! Kirjutada inimese hingest, mis tõstab massu ahelast vastu? Kes taltsutab selle massu hinges, kui see ei asu üksi temas, — seda teadis ta päris kindlasti...

Kaukaasia muljed olid nii tugevad, et nad kiskusid teda eemale isegi kavatsatud stepiröövli poeemist. Mägine maastik, metsikute mägilaste iseloom ja elulaad — kõik see oli nii kooskõlas kangelase sisemaailmaga. See kangelane sündis temas endas, ta polnud kellegi poolt sisendatud.

Jah, see oli siiski Jelena käekiri — veel pisut eba kindlad, vildakad read; tütarlaps oli kummardunud mõtisklenud nende üle, ja see kuidagi erutas Puškinit.

Talle meenusid Jelena leebe rinnahääl ning ta lihtsad, osavõtlikud sõnad: «Teie hilinesite. Ma olin nüü mures teie pärast!» Tema ütles seda talle...

«Nikolai, vaata, milline suurepärane tõlge, ei tea miks ta selle katki rebis?...»

...loomat otsustati kaugemale magedesse jalutus-
...lähendada. Õige küll, taevas tõmbus pilve ja
...vahetevahel taevast uuris, oli päris mures,
...Jelena ta neid ka ei hakanud: mis sellest, kui
...marjaks, eks sõjaretkil ole hullematki näh-
...võttas eemalt vanemat tüdart, jah, Krimmis
...võttavalt paranenud. Puškin oli nukker, et
...ei tulnud. Tema oli see, kellel end tõesti
...Jelena. Ta vaatas Jelena poole, ja tõeline kur-
...ta sudant. Puškinile nais, et see neiu enam
...ning et kogu see perekond, kellele ta ka
...ingeliselt lähedaseks saanud, jääb Jelenata

Ta kuju ama vaatlen vaimus,
on kõrvus tema kõne hell,
ja lahkumise hirmus aimus
nii raskelt lasub sudamel

...võttas Puškin talle ette ei lugenud, nad olid
...lähendatud.

...hetkel kuulis ta Jelena häält:

...lühitsege siis hästi!»

...viimane ärasaatmiseks öeldud sõna, enne kui
...kond — see polnud küll suur, kuid naiste
...tused on ju aeganõudvad — lõpuks minema

...il polnud kalduvust kaua endas kurbust

...Mõlemata Jelena soovile, täitis ta selle siiski.

...huldse võõras mõistusepärane ja otsekui sunni-

...tuudus ühele hingeliigutusele. See tegi teda

...taelikumaks ning rikkamaks. Ta ei reetnud

...endas ega petnud kedagi, ta jäi enda ees

...aks. Ja see ei tähendanud sugugi, et tal olek-

...munud sügavad ning tugevad kiindumused.

...lausa leegitses tema ees, ta tunnetas seda

...delt ja nooruslikult, et kõik elav temas eelkõige

...leidis. Ainult nõrdimus — see oli talle tõe-

...võõras. Lühikesed väsimushood, mis teda väga

...tasid, näisid talle haigusena, millest vabane-

...karsitult ootas.

Peale Jelenat jäi koju ka Zara. Ta seletas, et ta ei tahtvat Jelenat üksinda jätta. Kuid ka üldse... Imelik asi: seal mägedes, kibitkas ja sõidu ajal häiris Zara silmade tuli, mis kuidagi sarnanes öösel kaugel vilkuva tulelõkkega, mõnikord tugevasti Puškini kujulust, siin aga oleks see justkui kustunud ja ainult söekeseks muutunud. Aga võib-olla oleks kõige õigem seda lootusetuseks nimetada? Noh, jäta nüüd, kas olipa Zara temasse üldse kiindunud? Ükskõik, Puškin oli Zarale siiski tänulik — selle eest, et ta peaaegu täielikult kehastas tema tšerkessi neiu kuju. Isegi see lootusetus ja vastamata tunnete illusoorus, — kuigi see kõik oleks ainult fantaasia! — viisid nii harmooniliselt lõpule suurepärase «mägede neiu» kuju — kirgliku ja melanhoolse.

Koju jäi ka Nikolai: haige jalg ei lubanud tal kaugemaid jalutuskäike teha. See-eest naerdi salamahti, ekspeditsioonist võtab osa tervelt kaks guvernanti, miss Matten ja tema kuju teisik ning paariline — maneerne Sonetška! Kõike pani ta tähele ja kõiki manitses korrale. Raske oli naeru tagasi hoida, kuid ta — ümarik ja käharpäine —, pigistanud suuka kokku, oma kasvatajale silmadega märku andis, et Jekaterina ojust üle minnes sukki paljastas, mis muudugi oli ülimal määral *shocking*. Kuid ka miss Matten oli siin jõuetu: Jekaterina Nikolajevna hoidis tervet ranges ja aupaklikus kauguses.

Praegu kõndis tema kõrval Puškin; ja kellega ta pidas minema? Selliselt kahekesi olid nad väga harva olnud. Jekaterina astus uhkena, saledana, oli temast pikem. Nende vestlus algas Byronist. Nüüd oli Puškin oma sõprade duvees ning ta rääkis, nagu räägiks Nikolaiga — ägedalt ja tuliselt, Jekaterinale mitte milleski järele andes.

Jekaterina Nikolajevna silmitses huviga oma kahe vestlejat pitsiga ääristatud päevavarju alt, mis heit ühetasast mahedat varju näole ja lahtisele päevitamise kaelale. Talle valmistas suurt lõbu seda innustunud noormeest pisut õrritada.

«Teie ütlete: inimese ülim õnn on vabadus; ent ka te nii Byronit jälgite, kaotate oma vabaduse.»

«Tuleks vaatas alt üles talle otsa: kas polnud see ta vabandus, venna hääl?»

«Tuleks Aleksander Rajevskil olid deemonlikud silmad, mis oli raske vaadata, siis vaielda Jekaterina Nikolajevnaga oli võib-olla veelgi raskem. Ja kas saab vaadata, kas on vaja vaielda merega või päikesega, või lihtsalt palmiga kaldal? Kõige enam sarnas ta — nii rahulik ja täiuslik oma ilus — nimelt palmiga. Ja Puškin vastas talle hoopiski mitte talle kohta; tal tuli äkki tahtmine näha teda lihtsalt naeratavana, ning pisut vaikinud, otsekui järele mõeldes, vastas ta veidi keeruliselt:

«Byronit kaitsta — tähendab oma vabadust kaotada loomule järgneda; teiega nõustuda — tähendab teile järgneda ja ... samuti oma vabadust kaotada... Mul on palju raske otsustada, kumma vabaduse ma kaotan pean? Andke nõu!»

Jekaterina Nikolajevna hakkas tõesti naerma ja ütles korraga mitte üksnes ilusaks, vaid ka tõeliselt meelaks.

«Ah, see valikuvabadus,» vastas ta niisama leid-
uvalt.

«Nad hakkasid elavalt lobisema tõsistest asjadest, kuid tühjast läbisegi; aga eks ole ka muretu lobimine mearmas, kui vestluskaaslased on teineteisele vihavad ja kui see vähenõudlik keskustelu sätendab vihmaltik päikesepaistel.

«Lihtsalt mitte palm!» parandas Puškin iseennast. Jekaterina Nikolajevna õlgkübara alt — kuidas ta ei märganud! — vaatas välja värske roos, mille erepunane nagu hommikul, vaid õrn, kahk-
lane, kaunite ja täiuslike joonte tagant õhkus talle vastu. Kuidas see nüüd oli — mitte ei tule
idamaine laul õõbikust, kelle oli võlunud

Marta aga oli tüdinenud «kahe guvernandi» saatel ja käimisest ja teda pahandas pisut ka see «vabandus» jutt eespool. Need seal justkui oleksid unustanud või, mis veel halvem, justkui oleksid unadeta öelnud: «Noh, sina, väike, mis sina ka

sellest aru saad?» Ta jooksis ette, peatus ja tegi vanema õe ning Puškini ees sügava reveransi.

«Kas ei oleks aeg, lordid,» ütles ta rõhutatud viisakusega, «kas ei oleks aeg teil seda oma ülikooli lõpetada? Ja nüüd, Puškin, — kes jõuab ennem?»

Ning otsekohe, kleiti põlvede kohalt kätega kinnu hoides ja sellega nagu ennast ise edasi tõugates, pistis ta jooksmas.

«Näete, selle puu juurde! Näete, sinna!»

Ta hõikas hingeldades ja lehvitas käsi nagu lind tiibu. Ja Puškin, unustanud targa kaunitari, jooksis tütarlapsele järele. Üsna puu juures oleks Puškin ta tabanud, kuid tütarlaps põikas osavalt kõrvale ja Puškin pidi taies hoos peaaegu vastu tüve lendama.

«Mitte raasugi pole teist kahju! Mitte raasugi!»

Kuid sealsamas jooksis ta Puškini juurde tagas mustapüüasena ja õhetavana ning pani oma peod vastamisi.

«Sellepärast, et olen teile pahane. Kas saite haiget?»

«Ei, haiget ma ei saanud, kuid mispärast te pahane olete?»

«Vabaduse ja Byroni pärast,» vastas ta; ja oli väga uhke, et nii toredasti vastas.

Mis jai Puškinil üle? Praegu oli Maria kõigist armsam.

Kaugel mägedes oli neile vabas looduses šokolaadi valmis keedetud. Teener ja toatüdruk ootasid neid seal juba ammu. Väikese keeduraua alla oli tuli tehtud ja rohule valge laudlina laotatud. Puškin jäi teiste pisut maha.

Nii see vahel temaga juhtus: keset rõõmuküllast eluvust tekib äkki tungiv soov hetkelise üksinduse järele. Peterburi aegadel läks ta niisugusel korral vabariõdule — isegi talvel, kuue väel. Ta väljus ja nägin linna kohal laotuvat taevast; tähed pilgutasiid ta silma; kerged hõljuvad lumehelbed, mis tema õlgadele ja naole langesid, olid talle lähedased ja imearmsad. Ägedus ning erutus raugesid kohe ja tunded asusid jälle oma kohale.

Praegu polnud tal küll vajadust end rahustada, kuid veidi vaikuses viibida oli siiski lausa rõõm. Niiviisi

...eda taelikku hingelist rahu, mida ta üldse ei saanud. See polnud lihtsalt vaikimine: hääled ei kuuldud; temas endas; ja see polnud ka elu ega sura puudumine; elu ei kadunud kuhugi, vaid jätkus rütmiliselt nagu pulss, tõusis ja langes jälle. Mida sooviks ta praegu? Ei midagi, lombas hinge.

...ei voolanud loodus üle äärte. Kõik temas oli vaikne ja selge. Isegi päike näis pilvede all olevat karja keskel karjamaal olevat.

...teokarbid olid kleepunud kuivanud rohu- ja heina. Legendikel õitsesid tervete pesakondade kullukesed valged kirikakrad. Nende kohal olid ankollane liblikas. Lillele laskudes pani ta

...ojana kokku ja näitas nende kahkjasrohekat värvusega pahupoolt. Üksikud mesilased tegid kiiret lennu. Madalad jässakad tammepõõsad

...siin-seal teerada, mis kohati üsna järsult tõusid. Kivine, mägedest voolavatest vihmajärvest

...uuristatud; see ojasäng paljastas kivimi — ja krobelise, mis meenutas tundmatu puu koori hiigelkrokodilli nahka. Ja see kõneles juba

...paljudest pikkadest sajanditest, mis on loonud ja hävitanud, ja päev ei kujunenud lihtsalt tänaseks päevaks, vaid sellest sai päev, milledest koosneb iga

...ei filosoferinud. Kõik see liikus vaikselt ja rütmiliselt ta hinges. Ja milline vaikus! Vaikisid kõik, mis polnud olid puud, ei liigutanud end ja vaikisid

...meri ise, mis kadus kaugusse ja näis, et kaugemal

...ilmas ta kaugemal mäeveerul, siit nähtamatul mäel väikest eeslit, viinamarjakorvid koormaks

...tema kannul sammus mees, lauldes mingit õhtulaulu. Selle selge, küll arusaamatu, kuid nii tugev

...tutud inimhääle peale Puškin sinnapoole pöördus. Raslike astus ja kandam ta seljas kõikus kergelt, ta ei mõeldud millegi omast, millegi, mis tema meeli

...Ja kohe asendus igavikupäev armsa, koduse mehega, sellesama eluga, mis iga hea ojaakesena voolab — küll hajuvana, kuid siiski ainu-

reaalsena — mitte mälestustes ega unistustes... Mil-line rõõm on seda tunnetada!

Ka Maria seisis muust seitskonnast veidi eemal. Ta vaatas otse enda ette ruskele kivisele teele ja oli millegi üle sügavasse mõttesse vajunud.

«Nii üksinda, Maria Nikolajevna?» küsis Puškin talle lähenedes leebelt; ta oleks Marial käestki kinni võtnud, kuid vahel Maria seda ei sallinud.

Tutarlaps tõstis oma kauni sügava pilgu Puškinile ja oleks nagu iseendalt küsida tahtnud: kas öelda talle või mitte? Tema pilgu jargi oleks võinud arvata, et ta tahab rääkida oma suhtumisest temasse. Kuid Puškin luges sellest teistsugust, sügavat mõtet: üksilduse hetkel, mis talle osaks oli saanud, mõtles Maria vist küll millestki ainult temasse endasse puutuvast...

«Millest te mõtlete?» küsis Puškin veel kord ja juba päris vaikselt.

Puškin hääletoon liigutas Mariat.

«Ma mõtlesin... See tee, vaadake, kui kivine ta on... see tee on minu tee...»

Miks? Mis see õieti tähendas? Vaevalt ta seda ka selgesti mõistis...

Puškin oleks talle veelgi lähemale tulnud, kuid Maria astus sammu tagasi, otsekui taandudes oma ootamatust avameelsusest. Näis, et ka tema tajus seda tagasipöördumatut, käest põgenevat kiiret elu... Ja tahtmatult, otsekui püüdes seda kinni hoida, pigistas ta kokku oma väikesed päevitunud sõrmed, Puškinilt pilku pööramata. Puškin seisis temast paar sammu eemal tõsisena, kuid ta süda oli kerge, ning ta näo valgustas kahekordne valgus — päikese ja mõtte valgus. Maria oli veel lapselik ega mõistnud, kui hea ja otse füüsiliselt kütkestav on inimese hea mõte. Ent siiski, ehk küll ta ei suutnud oma mõtet peita, tahtis ta ise sellest lahti rabelda, ja avanud poe sirutas ta mõlemad käed Puškini poole.

«Noh, andke mulle ka omad!» hüüdis ta kõlavalt (ta tahtis, et ka murelt). «Mitte nii. Peopesad allapoole. Mina hakkan lööma. Te ei taipa ka ilmaski midagi otsekohe...»

Oh, ta taipas kõike, mis puutus Mariasse; taipas

...et Maria sel hetkel mängu alustades enda eest peoda puudis. Kuid Puškin oli kuulekas ja mängu Maria hoidis oma peod rahulikult Puškini käte vahelades õige tasa oma sooje sõrmi, tõmbas siis alati ootamatult ühe käe välja ja lõi laksu Puškini otsa.

«Laste «laksulöömise» mängus oli Maria üld-annetatud meister, ja Puškin sai alati peksta. Talle meeldis väga, et see Mariat rõõmustab, ning ta teeskles vihastamist selle üle, et ta Mariast kuidagi võitu ei saa. Kuid seekord mäng ei sobinud ja Maria vange-... oma alüsimusta peakest ning jooksis ära, Puškinit hõlpsalt jättes.

Üleval ei saadud kuigi kaua pidutseda: kostis müristada lähene äike.

«Ei kesta äike kaua, kuid on tugev. Esimest korda on viis. Ta sähvatas seal justkui põhjast. Ei olnud roheline ega roheline, vaid päris ehtne must. Kõik, mis toimus üleval, peegeldus kohe ka vees. Ümmastatud pilved keerlesid ja vahutasid meres, neid ümbritsevad kuldsed tulesähvatused. Näis, et ka mürista-... kajaastub kuskil meresügavuses.

...alustasid kõik ärevusse ja hakkasid jooksuma, et... pääseda. Siis lepiti olukorraga ja mindi... porilompide — täitsa nagu soldatid sõja-... Puškin oli pisut mures Jekaterina pärast, kuid... reipalt, avamata vihmavarju.

...plaanil oli tedretähtede tõttu roostevärvi jume, ...ta pidigi olema, kuid praegu oli ta näost otse... muutunud. «Mis maa ja mis inimesed need... Tõul küll, ka tema kaasmaalased pole veel looduse... jõe suutnud allutada, kuid neile siin valmis-... isegi lõbu ja nalja! Teda ärritas ka see, et... vandik Sonja märja kanapojana ei kellegi... Puškini ligi hoidus. Too aga vaatas Mariat ja... nähes, et tutarlaps oma lapselikult rõõmsa... tagasi saanud.

...jõenire Avunda, mida siin muide nagu kõiki... algiriks nimetati, oli äkki vahutavaks mägi-... muutunud. Vihm oli juba üle, kuid jõe sogased

tumekollased veed voolasid mitmes harus kaugel merre.

Üleminek sellest mässama hakanud jõesst polnud sugugi kerge ja seda operatsiooni tuli juhtida Puškinil kui ainsal kavaleril. Ta täitis seda ülesannet auga, ja põlvini vees seistes; näis, et ta hommikune unenägu on täide läinud: päev ei möödunud seikluseta.

Inglanna üha kasvav ärritus leidis lõpuks ka oma pärase lahenduse. Miss Matten, kes viimasena üleminekut üritas ja oma neitsiliku piha nii tugevalt tagasi painutas, et korsett kriuksatas, oli juba valmis «musjöö Aleksandri» õlale toetuma, kuid otsustas hetkel, mil oli vaja hüpet teha, näis talle äkki, et ta noormehel lubamatult lähedale läinud, ning ta laskis käel langeda. Nüüd ei saanud kavaler oma daami enam toetada. Inglanna plartsatas vööst saadik vette. Puškin talle järele...

Pilved taevas jooksid kiiresti nagu üleannetud lapsed, ja kui lõpuks koju jõuti, säras päike jälle rõõmsalt, nagu oleks ta naernud äsjase lõbusa nägu üle. Puškinil nägusatele heledatele pükstele, mis nüüd olid šokolaadikarva, ei saanud ilma naeruta vaadata väärikust kaotamata sammus miss Matten, paterdades nagu äsja soomülkast välja roninud part. Ja kõik need sedki olid läbimärjad. Käimisel ümbritses igaüht neid vaevumärgatav kerge aurupilv. Kuid mis võib olla lõbusam: olla tubli, saada vihmast läbimärjaks ja kanda vada päikese käes! Nii teevad kõik: linnud, mehed, loomad, taimed, puud...

Kodu lävel võttis neid naeratusega vastu kuiv soe, sale ja habras Jelena. Ta hoidis käes rasket viinamarjakobarat. Veidi eemal seisis sama eesel, keda Puškin oli näinud mägedes. Noor laulumees sidus kinnist lahtivõetud marjakorvi.

Päikesevalgus langes neiule selja tagant, kullas üksikuid esilekippuvaid juukseharaid ja piiratas kogu ta kuju kerge valgusejoonega. Veidi kergitades käsi viinamarjakobaraga oli sõrmede vahelt roosakas viinamarjad ise aga — pikergused ning läbipaistvad nagu neiu sõrmed, mida päike läbi valgustas.

Kodus asusid kõik end pesema ja riideid vahetama.

Kõik mängis Nikolai klaverit ning helid täitsid kogu ruumi. Muusika oli vahetevahel kuulda isa häält, kes tõhusalt koduseid käsklusi andis:

«Olenud Sina, vennas, oled kuiv, aita Katerina tubliks ules otsida. Tüdruk on need teab kuhu panud...»

«Inglannale aga pane sinepit sukkadesse: see on õrn...»

«Marta ja Sonja voodisse, kuni sooja saavad.»

Puškin andis end oma «hoidja» — Nikita — meele. «Hii! See tõmbas tal kiiresti saapad jalast, ülikonna peost seljast, hõõrus teda kareda linaga ja ulatas talle pesu, millel oli viimasel ajal nii tuttavaks saanud kannikese lõhn: Rajevskite juures pandi pesu kuivatatud kannikesi.

Ühberiietumine ei võtnud palju aega, ja Puškin läks Nikita ära, kuid viivitas ise allaminekuga. Nikolai mängis midagi nukrat, isegi unistavat, midagi see-äärmiselt näilikult ei oleks pidanud sobima sellele talle viivile hiiglasel. Oli aeg, mil Puškin Rajevskist tulnud Nikolaid tundis, ja näe, — praegu elab ta koos. Praegu ta otsekui näeks siit pöördumist kõiki selle maja elanikke ning ka nende keskel. Tal oli siin nii hea nagu ei kunagi, nagu seda polnud oma koduski, omaste keskel. Miks on see nii?

«Juba palju selle üle mõtelnud: «Mitte pere- ja sõbrad!» Ja oli juba harjunud mõttega — elada. Ta on küll võõras, kuid millises sõbrali- kes! Siin pole keegi tema vabaduse kallale löönud, ta on nende keskel olnud nagu oma, kuigi üldiselt; selles on mingi isesugune võlu ja meeldejätav, mingi ainulaadne veetlevus.

«Ta ei väljunud enne õhtut. Ta kirjutas, siis viskas kõrvale, nõjatas pea kätele ja vaatas avatud akna ja Puhta ja sileda lehestiku vahelt vaatasid ta silmades harvad tähed, rahulikud, selged, nagu ta neid piiskus puhtaks pesnud. Sel tunnil «Puškin» tavaliselt hulkuda mere kaldal või purskkaevu juures, kuhu rahuliku sinendava vee ajal kandusid üksikud hääled madalaist hurt-

sikuist, arkvel olev meri aga mühiseb lakkamatult, kauged mäed oleksid nagu lähenenud ja püüde lehestik on iga hetk oma õist jutuaajamist alustamas... Kas saab seda unustada?

Seda ei saa unustada! Juba hüütaksegi alt: õhtust sööma, samovar on laual. On kuulda naeru. Nikolai hakkas midagi lõbusat mängima. Süüdati küünlad Noorus. Lõunamaa. Tauria süda.

Ei, mitte ilalgi, mitte midagi unustada!

VIIES PEATÜKK

TAURIAST LAHKUMINE

Uudis: aeg on ära sõita! Uudis: Inzov on Jekaterinoslavist Kišinjovi üle viidud, — uus maa, Bessarabia, ootab Puškinit.

Need kolm nädalat Gurzufis, Tauria südames, olid küll pikad oma meeldivas ühetaolisuses, kuid lendasid mööda nagu lühike õnnehetk. Elu muutis jälle suunda Puškini viimase aja elu möödus liikumises, mis saarnes tohutu suure impeeriumi ühest otsast teise voolava jõega. Ja näis, et nüüd on jõgi lõpuks oma suudmetsa jõudnud, kus ta merega ühineb, et nüüd on saabunud helge puhkus... Kuid see ainult näis nii: jälle hobuse selga, jälle rännakule!

Rajevski-isa sõitis esimesena välja ja võttis Puškini kaasa: neil on üks tee ja eelseisev mägedest üleminek sünnib koos. Kõik sõidukid ja teenijaskond jäeti daamide käsutusse. Ka Nikolai jäi ema ja õdede seltsi. Mis parata! Suur tänu saatusele selle õndsaja aja eest, kuid ära sõitma peab siiski. Puškin heitis isegi nalja Tema hoidja oli alati nõudnud, et enne ärasõitu peavad kõik vaikselt maha istuma, ja lisanud: «Ärge ahjuurde istuge!» — see pidi halba tähendama. Nüüd siis hoiatas ka Puškin hoolitsevalt teisi:

«Ärge ahjuurde istuge!»

Kõigile oli väga hästi teada, et hertsog Richelieu palees polnud ühtegi ahju; see meenus kõigile, kui

... ja hertsogistatnudki keegi selle üle. Rajevski lõi naise kätt alla ristimärgi, aetas kõigi ette põse suudlemiseks. Naise ees aga tegi ta kummarduse ja peale suudles veel ta truud kätt; naine omakorda vastas.

Samovar reis ei olnud kerge, kuid Rajevski-isa tundis juba Kaukaasia tervisvetel viibimist ning puhkust. Ta oli täiesti tervena ja karastatuna. Tütred olid aga õues veel kord õrnalt ja aupaklikult. Puškin surus vaikides kõigil kätt; liigutus ühelt tütarlapselt astusid kõrvale ja Puškin võttis hobuse seljas istudes libiseda pilgul üle selle noore pesakonna.

... tundes tundusid õdede saledad kujud kuidagi armsad. Kui armsad olid nad kõik koos ja kui armas Puškin omaette! Ja igaühelga neist oli ta pilke ees. Nagu kokkuleppel vaikisid nad üksmeelse liikumise hetkel. Vaikisid — millest?... Kes Puškin ohkas. Ta ei võinud ju kuidagi aimata, et nad kõik koos ja igaüks eraldi vaikisid — temale

... ja merega kestis kauem. Tee kulges piki kaljulist maastiku. Hobuste kabjad aina plagiidid punnal ja nende kabjalöögid kõlasid nagu mõnelt taotud jamb, meri aga laulis ja laulis laia laia mõõdupäraselt heksameetris lüüsi Tauria ja Tauria püha Hellase — mille poeetiline varjund rannikul — rahulik pidulikkus ja tänapäevatu elu helisev rütm ei seganud sugugi südames, hinges, mis maailma laiahaardeliselt avardas avaralt ja harmooniliselt, nagu see on see es, kus on ruumi küll kõigele, kuid pole ühtegi kitsikusele.

... ja lahkuva Puškini mõtteid sõnadega väljendades väga viljakaid hingeseisundeid, kus ühest tundeisest erutusest tärganud tunded ja mõtted liiguvad ning värelevad, seega mitmekordselt tundeisundist pole veel sündinud sõnalise teadlikkuse vormid.

... ja tänapäev oli juba mälestuste valda vajumas.

kuid tarvitses ainult astuda selle maa pinnale, kui hak-
kavad helisema ka kõige salajasemad tundekeeled.
Kogu noorus oma rahutuse, tungide ja tempudega
ning tugeva erutuse hetkedega elustub kujutluses ikka
ja jälle. Tegelikult võis öelda, et sõbrad Puškinit maha
ei jätta, sest ta ise peab neid meeles. Näis, et nüüd
võib mõelda Mariale või Jelenale või Jekaterinale, kui
neile mõtlemast segas vist küll nende vaikimine, mis
lahkumise hetkel jäi lukuna rippuma... See-eest ei
seganud miski mõtlemast Nikolaist ja eriti sellest, kui
das nad hüvasti jätsid.

Kahekesi jäädes sülelesid nad teineteist, ja nende
tasakaalukas vahekord, kuigi alati soe ja sõbralik, ei
siiski juba mingi igapäevasuse, harjumuse kirmet
mida päevast päeva märgata võis, — see vahekord ka-
kis nüüd esile erilise jõu ning teravusega, ja hetkel
tundsid nad kuidagi otse läbinägelikult oma varjat
mata nooruslikku lähedust: sõprust ja ustavust. Puš-
kinile oli see tunne — sõpruse tunnetamine ning kinnit-
tamine — üks kõige pühamaid. Oli vähe, mida oli
saanud sellega ühele tasemele seada. Ja niihästi Nika-
lai kui ka Puškin mõistsid mõlemad, et nad kaotavad
palju eelseisva pika lahusolekuga, mille lõppu pole
selgesti näha. Kuid tõelistel väärtustel on see kumm-
line omadus, et neid on lahus olles võimatu kaotada
sest need on osa meist enestest. Niisiis, sõpru-
sust jättes Puškin neid ei kaotanud.

Seda teed kulgesidki tema mälestused ning mõt-
lused. Isegi loodus, ajuti metsik ning majesteetlik, ei
kaotanud nüüd teda. Ka peab ütlema, et pärast Kauka-
asi ei erutanud Krimmi mäed teda sellise jõuga kui il-
lustena mõjuvad lumised hiiglaslikud mäetipud...

Ometi ei rännanud ta mingi erakuna, kes on
maailmast lahti öelnud. Tallo-
mistas suurt lõbu, kui nad oma hobuste sabadest
hoides mööda mäestmestikku jalgsi üles ronisid; ka
sed muide ei ilmutanud seejuures mingisuguseid ra-
hutuse tunnuseid.

«Me sooritame nagu mingit salapärast idamaist
betalitust,» ütles Puškin naerdes.

Tähtsalt nõustus temaga Rajevski, kelle näole

naeratus. Ja läbi selle naeratuse tulid
jälle võluvalt silmade ette Gurzufis veedetud
päevad ja alles äsjane, kuid juba nii
haumishetk, kui need tütarlapsed lahkujaist
ja nagu ujuvad pilvekesed eemale astu-

Ikka veel nägi Puškin nii pap-
kuid ka vmapuuväate, kuid see, mis eriti sügavalt
diaas ja südant igatsusest kokku tõmbuma
oli kask, põhjamine kask!

otsustas möödasõidul külastada Georgijevski
näitas Tauria reisijaile veel kord kogu
peaaegu püstloodis mäed otse mere kaldal
mets — mitmesaja-aastased tammed, kasta-
ja viigipuud. Hiiglasuur habemesse kasvanud,
taoliselt ühe silmaga munk, kes nähtavasti
elanud tormilist elu, näitas neile kloostrit,
oma tugeva õlipuust sauaga vastu kive.
välimusele vaatamata paistis ta kogu aeg
õpetatusega.

palus isa-kloostriülem oma eluruumidesse
Puškinil polnud tahtmist temaga kaasa
«palus end vabadusse jätta».
märkas,» sõnas talle õues karvane hiig-
ladas te silmitsesite kord minu isikut, kord
kas te ka teate, et tõelise Polüfemose pahk-
oli õlipuust, ja samuti Heraklese oma, nagu
krokritos? Muinaskreeklastel, lubage ette kanda,
õlipuu igavest haljust ja mittekõdunevat
merose sangarite sõjakirved kinnitati noorest
varre otsa...

monk pilutas oma ainsat silma, vaatas ringi ja jät-
tasandades:

olete noor mees, teile võib seda öelda. Tule-
meelde — nii mürdumatu on õlipuu, et
oma abielusäangi — ja mis on selles häbi-
kuhu ta tegi selle säangi? Ikka jälle vana
kannule.»

ei suutnud naeru tagasi hoida. See inimene
ka oma välimusega nii naljakalt vana õigeusu
kohandatud mütolooilisi mälestusi.

Kuid õpetatud kükloobil Polüfemosel ei puudunud ka poeetiline soon.

«Ma ei joo juba kaksteist aastat!»

Ning ta ohkas sügavalt oma kangelasteo suurust mõttes ja hakkas siis usaldavalt jutustama, kui raske ta oli võõrduda sellest saatanlikust joogist ja kuidas kuu vaim teda sellega veel nüüdki mõnikord kiusab. Siis läheb ta «laiadele okastele» — just nii ta ütleski, nagu öeldakse: «laiadele teedele» või «välja vabadusse». Läheb ja hingab vaigulõhna.

«Võtan noore palsamikoore, urgitsen seda küünte ja nuusutan. Aga kuidas ma nuusutan? Et-te ku-jutades! Kuid kas ei ole needsinatsed unistusedki juba patt. Ja niimoodi väikeste vaheaegadega — nagu tops tops järel; ja kuidas kunagi juhtub: kord «joon» tuub kord kaste terviseks, mis läigib ja leemendab õlile nagu parim kalamari. Aga pimedal ööl joon eriti õnd jumalikult õndsa tundega — tähtede terviseks... Ja see on jumalik, kuid see-eest kahekordselt patt, sest kõik on ju tõeliselt pettus. Aga kuulge teie, noor m... mene!»

Ja kahmanud kiiresti oma sauat, keerutas ta seda enda ees kohutava jõuga, nagu oleks see mingi väärmatu argument, mis teda lõpuks siiski kuradi kiusatusest kaitseb.

«Ja kummatigi arvan oma mõttes: see on andeksantav! On andeksantav — sellesinatse petmise süü pärast, ja nagu see on kindlaks tehtud, nende lihtsamelsete magusate tumete pärast, mis selle mängu kaasas käivad...»

Kloostri õues oli, vahetevahel kuulda kuiva, meloodilist praksumist, ja puudelt langes alla rohke okkalist vilja. See langes ja lõhkes. Ja lõbus oli maast võtta ning sõrmede kerge liigutusega selle okkalist kesta kõrvaldada. Veidi korrapäratuid, nühkivast kastaneid oli väga meeldiv katsuda — jahedad, lühikesed ja siledad, kuid pisut soojemad tuhnil, kaardel selgesti piiritletud laigul. Puškin oli selliseid kastaneid ka Gurzufis näinud. Ta kummardus ja võttis neid pool kolm tükki; hoidnud ja soojendanud neid veidi aega pihus, pistis ta need masinlikult tasku. Kui palju

meeldivam «aromaatsete» nunnade ja paadurite hõnguga kloostriruumidest!

... oli, millest ka puu ise on oma nime saanud. Ja väsimatu kükloop jätkas jälle juttu Hellasest: et tolleagse maailma ülemjumalanna ise — Zeusi — et ahvatleda Zeusi ja et ta istuks kodus — mööda maad kaunitaride järel, — neid oli palju —, eks see valitsejanna — ta nimi oli — alvinud end ikka sama oliiviõliga, mille magus m... pidage meeles, jällegi lõhn! — tungib läbi taeva

... ja millal, ainult palju tagasihoidlikumalt, oli tal samasugust juttu Hellasest ja neist pühadest — õlipuust, loorberist ja küpressist?

... kerkisid Puškini silmade ette uuesti korter ja läikiv parkett, küünalde vastuhelgid ja rohkearvuliste raamatute hingus ja too putk ning selles noor küpress ja selle kõrval masuguse noorusliku puhta rangusega, niid ja veidi nukker.

... küsis vaikselt:

«Mingite aina õlipuust, aga mida ütlete küpressist?»

... vaatas altkulmu.

... küpress on surmapuu.»

... lahmatult kortsutas Puškin kulmu, nagu oleks talle midagi meesse torgatud.

... juba peaaegu soov lahkuda sellest klassikalise

... harrastajast, kuid ka Polüfemosel endal pol-

... taimist jätkata süngest teemat. Puškin sai temalt

... kloostri läheduses asuvad mütoloogilise Diana

... peavõimed, ja munk juhtis ta läbi metsa ning näi-

... te ka tecraja, kuid kaugemale ei sõandanud

«Mül patusel ei ole sünnis minna sellesse muinasaja ... kohta... see on,» parandas ta end salakavala ... aga, «ma tahtsin öelda, sellesse paganliku jäl- ... klopasse.»

... onud vasaku käe rinnale, langetas ta alandlikult ... sügavalt oma salkus juustega pea, ja pisut hiljem, ... oma parema käe sauast, puudutas sel- ... kummardust» tehes otse maad.

Puškin mõtles: kas anda talle või ei sobi? Paberraha oli vestitaskus. Milleks talle siin raha?

«Täna teid vaevanägemise eest,» ütles ta viisakalt ja sirutas pisut häbenedes talle siiski raha.

«Too aga võttis selle vastu väga lihtsalt.

«Noh, olgu,» ütles ta. «Kui õieti arutada, siis peab iga töö olema tänuväärne.»

See ootamatu kõnekäänd sundis Puškinit uuesti nägema, ratama, ja sammudes juba üksinda eemalt paistvate varemete poole, kordas ta ikka veel endamisi: «Iga töö peab olema tänuväärne.»

Omaaegsest uhkest templist olid säilinud vaid varemed, millede järgi võis küll vaevalt midagi kujutleda. Nii inimesed kui ka aeg olid siin hävitustööga küllalt vaeva näinud. Palju sajandeid on möödunud sellest, kui kustus viimane tuli Diana templi altaril, aga ometi, kui elavad on siin kerkivad mälestused! Nagu oleks, tuhk altaril kustunud, mitte aga jahtunud, ning nähtamatu soojus nagu puudutaks veel rändaja nägu. Ja hoopiski ei sure need tunded, mis on seotud Ifigeneia legendi endaga, kahe noore ning õilsa kreeklase, Püladese ning Orestese sõpruse jõuga, kui üks oli valmis teise eest surema ja mõlemad vaidlesid omavahel, kellel neist tuleb hukkuda...

Puškin seisis kaua ja vaatas lähedalolevat sinist merd, samasugust sinist taevast pea kohal, ümbruse võimsat rahulikku rohelust ja igivana kivist maad. Ta oli siiski täiesti üksinda — vahest ainult kahekesi selle sügava vaikusega, millesse upub isegi aeg. Ja need rahulikud tukkuvad kivid jutustasid tummal keelel sellest mütolooilisest minevikust, millest oli lobisenud ka see vana der inimene kloostri. See minevik oli, aja poolde kauge, kuid kas ka siis ei tuksunud südamed samuti ega peitunud rinnas õilsad tunded? Puškin vaatles mõtelnud selle üle, kuskohal olid kunagi valendanud sambad ja asunud ohvrialtar. Temale oli see sõprus mälestussammas, ja järk-järgult hakkasid need mütolooilised legendid, mis tulid sajandite sügavusest nagu liaanid mässima end ümber selle inimese nime, keda ta nii tihti oli meenutanud sellel oma matil

maad mägedes. Tema avatud rinnas hakkas jälle domnina sõprusetuul...

Tšaadajev oli see nimi. Ta mõtles temast niisama palju kui Nikolai Rajevskist, kellega ta tema juures oli tutvunud. Puškinil oli palju sõpru, kuid see oli tema sõprus, mida polnud puhitsenud poollapselikud tunded, vaid too küpseva nooruse kuldne sõprus, mis lootakse ning sepistatakse uusi vaateid, millega elada!

Viimase Peterburist lahkudes astus Puškin enne äratamist Tšaadajevi juurde sisse jumalaga jätma. Too ei kaskinud teda äratada. Nii nad siis ei teinud. Kuid enne ärasõitu Gurzufist toodi Rajevskile tahtsaid pabereid Kiievist ja nende seas ka Tšaadajevi kiri Puškinile, mis oli saadetud Rajevskite aadressil. Selles noomis sõpra ja lausus mõne kibeda sõna ebaõigusest. Kas siis tõesti sellepärast, et ta Peterburist lahkudes ei jätnud Tšaadajeviga hüvasti, kas too tema tunnetes kahtlema?

Kas ta istus üksikule kivile, mida kuumad päikesed olid tugevasti soojendanud. Ta vajus mõttesse ja mõenes täielikult endasse.

Ei vaikse au ja õnne ootus
meld enam peta iganes.
Kui habras udu lahtus lootus,
kui uni noorus põgenes.

Kuid köeb veel, ilma et ta väsiks,
meis soov — ei aeg sest võitu saa:
me ootame, et Isamaa
meid võitlusesse minna käsiks.

Me unistame kogu aja,
et jõuaks vabaduse tund,
nii nagu kohtumisest und
näeb noor ja ustav armastaja.

Niikaua kuni hindab põu
au, vabaduse ideaale,
kõik leegitseva hinge jõu
me pühendame isamaale.

Mu sõber, usu, tõuseb ta,
kord vabadusepäike hele,
mil virgub unest Venemaa
ja vägivalda rusudele
me nimed raiub särana.

(Tõlkinud A. Sang)

Puškinile meenusid praegu need värsid, mis alles hiljuti olid Tšaadajevile kirjutatud, ja temas elustus nende innukad õised vestlused, lugemised ja vaidlused.

Milleks siis need jahedad kahtlused sõpruses? Kas oli see vähem tugev kui Orestese ja Püladese sõprus? Ei, see oli isegi rohkem kui sõprus, olgugi kõige tugevama sest neid ei sidunud omavahel mitte ainult isiklike tunded teineteise vastu; see oli kirglik unistuste aeg isamaa hüvanguks kangelastegude kordasaatmise aeg.

Päike oli loojumas. Ümberringi valitses rahu ning vaikus. Nagu iseendast tekkisid hinges kerged tunglevad read. Kord oli see muinsuse hingus, siis jälle noor, kuumad mälestused. Seal on ta, see ammune elu sünge tempel, mis seisab varemetes! Kuid mälestus sõprusest, kangelasteost elab igavesti. Ja kuidas on kooskõlas tema noore usuga, et nende nimed säilivad vägivalda rusudel... Kuid hetk oli vaikne, ta vaatas oma minevikule juba kaugusest, ja ka see oli looritatud aja sinkjashalli uduvinega.

Tal polnud kaasas ei pliiatsit ega paberit, et üles kirjutada hinges pakitsevaid ridu, ja kui ta kloostri juurde tagasi tuli, ujusid temaga õrna pilvena kaasa niiha need read, milles ta meenutas kreeka noormehi, kelle sõprus on üle elanud sajandeid, kui ka teised, mis nendega tihedas seoses, kuid neist tugevamad, eremad. Ta ei korranud neid kuuldavalt, kuid need helisid temas ta aeglase käigu taktis — read omaenda pärast ja enesest.

Tšaadajev, mäletad veel seda,
kui keset kuumi nooruskuid
ma tahtsin tookord nimetada
nii julmalt ahervarsi muid?
Kuid kord nii tormitsenud rinnas
on illid teinud imesid.

Sin jälle heldimus on hinnas:
pea pühitsetud kivipinnas
on näha meie nimesid.

Ja loopoolest, lahkudes kirjutas ta soojale, aegadest jätitud kivile sõrmega omaenda ja Tšaadajevi initsiaalid. Need värsid olid tihedalt ning lahutamatu seotud oma kuumaga läkitusega ja otsekui liitusid sellega kindlalt mällu ka ilma pliiatsita.

Kloostri. Puškin magas halvasti. Näis, et tema kordus tuttav haigusehoog, suu kuivas ja kerge kahmuvõhrin jooksis paar korda üle selja. Hommikune kahmuhall leidis teda juba virgununa ning ta ei saanud omaenda. Oli vaikne ja näis, et erutuseks polnud põhjust. Kuid nii juhtub ka merel: sile kaugus muutub vaikne, kuid ometi tekib kord siin, kord seal üllatav virvendus; õhk on liikumatu, taevast kummitavad veevoogudes on juba tunda kuskil tekkinud, veel nähtamatut lähenevat tormi...

Andi oli see ka tõepoolest palavik, mis põgusalt lahve, enne kui esitada oma järjekordset fanatistlikku küsimist, kuid oli ka midagi muud, seestpoolt tulevat. Andam, et Puškin pärast seda, kui ta oli toonud andami sõprusele, mis talle oli püha, vähehäbiandusekski vabanes rahutusest südamel, ent tõepoolest otsekui valmistas eneses ruumi uuele tundele, mis joana purskus välja teistest allikaist.

Andi küsis ta eneselt: «Kus ma olen?» Ja vastas: «See pole veel Bahtšissarai!» Ja niipea kui ta ütles selle sõna lausunud, meenus talle, et õeste juurest lahkudes oli ta neile öelnud: «Kui Bahtšissaraisse, siis meenutan teid!» See polnud üldiselt õige, nagu ei olekski ta enne Bahtšissaraisse minna kavatsenud neid meelde tuletada või kavatsenud ära unustada. Kuid nii see peaaegu juhtus. Ent selleks fraasiks olid omad erilised põhjused.

Ammu Peterburis, kui ta Rajevskitest ainult tundi, oli too kunagi jutustanud, et õed tõid kaasa huvitava idamaise legendi — khaan Põlisskistusest Maria Potocka vastu. Poola vürstitar Põlisskistuse vang toredas Bahtšissarai lossis, kuid ka

khaani ennast kütkestas tema ilu, vankumatu meelekindlus ja hinge puhtus. Kristlannast kaunitar hukkus khaani lemmiknaise armukadeduse tõttu, kelle khaan oli unustanud uue vangi pärast, kes ei sarnanenud ühegi tema orjadest kaunitariga. Ta nuhtles julmalt süüdlast naist ja püstitas Maria kalmule marmorist mälestussamba — purskkaevu, mille õeksed Rajevskid nimetasid «pisarate purskkaevuks».

Juba tookord oli see jutustus Puškini loovat fantaasiat erutanud, kuid hiljem unustas ta selle ja alles õhtul enne ärasõitu Gurzufi väikese purskkaevu juures, kuhu noored olid tagasi tulnud lahkumisjalutuskäigult merekaldal, meenutas Maria Puškinile tahtmatult seda legendi.

«Ja seal on meie «pisarate purskkaevu», ütles ta, sidudes oma harjunud viisil naeratust mingi varjatud tõsise mõttega; muide, ta pilk ütles siinsamas lõpuni ka ülejäänud: «Jah, — pisarate purskkaevu teie ju sõidate meie juurest ära!»

«Jah, ma sõidan ära,» vastas Puškin ja jäi tahtmatult seisma vaikselt suliseva vee juures. «Kuidas ma tahaksin, et sa, Nikolai, veel kord jutustaksid...»

«Mida siin jutustada,» vastas Nikolai, «sa oled juba üht naisvangi purskkaevude keskel kujutanud...»

«Missugust?»

«Aga Ludmillat Tšernomori aias, ja võrdlesid isegi aeda «Tauria vürsti» aedadega...»

«Kuidas see sul kõik meeles on!»

«Mitte halvemini kui sinul... Kuid miks siis õigupoolest mina peaksin jutustama?» naeratas Nikolai ja ütles naljatades: «Miks siis mina, kui siin, võib öelda, sulilavad algallikad?»

Õed hakkasid naerma. Kuid Puškin palus neid tõsiselt ja istus igasuguse etiketi vastaselt madala aia kivile, ma ei lähe siit kuhugi! Hetk vaikust — kes pidi alustama? Ja alustas Maria.

«Mul on alati nii kahju sellest vürstitarist,» lausust mõtlikult ja just nagu oleks ta teda ise tundnud. «Tema elas kodus vana isa juures, kes oli temale uhke. Mul on palju, kuid tema oli üksinda ja väga ilus. Ja see oli

... ta oli väga vaikne, kuid ka rõõmus ega aimanud midagi naeratust...»

... lühikeses läks Maria vahel pisut segi, kuid õed ei lasknud teda kohe ja lisasid üksikasju. Tema sõnad ei mõjutanud Gurzufi väikese purskkaevu allalangevate veevoolude lakkamatu vulisemisega.

... Maria elavalt asus kirjeldama khaani naise armukadedust, hakkas tema õrnas hääles helisema tõeline krig ja isegi saabuvas videvikus oli näha, kuidas lükkisid tema pisaraist niisked mustad silmad.

«Juta ta mulle! Tee nii, et ta lakkaks sind armastamast!»

... na Nikolajevna naeratas veidi seda kuulates: «Kuidas sa osad, lasti teada, milline armukadetseja oli tema naine!»

«Üldse,» ütles Jekaterina, olles tark ja mitte oma mõistust varjata, «üldse pole see ainult ühegi loogu, see on islami maailma kokkupõrge kristlusega, nii lahinguväljal kui ka tunnete osas. Seal te näha kõrvuti risti ja islami kuud — purskkaevul...»

«Aga kuidas siis teisiti?» vastas Maria. «Ainult nii, kui khaan temaga ühineda.»

... ohkas ka Jekaterina Nikolajevna kuuldavalt: «Mida sa ütle, kuidas sa võtad, õiget mõtet, kuid too-õnne tundes tugevat erutust. Ka see ei jäänud Puškini meelde.»

... ka Puškin ise andus täielikult selle ammuse legendi poeetilisele võlule... Kuid legendi tõelise aeglase ja ometi nii kiiresti möödumise kordumist ei võtnud peaaegu üldse jutust osa. Maja... joudes küsis Puškin temalt:

«Aga miks teie vaikisite? Mida teie ütlete selle legendi kohta?»

«Ma ei ütle selle kohta midagi. On palju muudki peale selle, mis on ületamatuks müüriks inimeste vahel.»

... ta vaatas talle kurva ning selge pilguga otsa; kas ta sellega oma haigusele?

... Puškin ei jätkanud seda lühikest kõnelust. Kiiresti

pimenedes lahenes õhtu ja nais, nagu hõljuks Jelena kuju veel maise, kuid juba ärilendava kerge varjuna...

Kõik see meenus nüüd Puškinile, nagu oleks see olnud eile. Ja juba tana on ta Bahtšissarais ning naeb purskkaevu! Sellest siis see ärevuski... Ta kargas kiiresti üles ja riietus.

Oli imeilus särav hommik. Varased linnukesed, kes olid peitnud end Polüfemose viigipuude okstesse, proovisid aralt oma häali, mis öisest niiskusest pisut kähisesid. Lehtedel ja rohul hiilgasid sillerdades kaste pisarad. Nagu pääsukeste pesad rippusid munkade kongid kaljul. Näis, et meri on käeulatuses. Hiigel trepp, mis oli otse kividesse raiutud, viis vaiksesse avarasse, hommikuselt piimjassinisesse kaugusse. Kui armsaks oli talle saanud see lõunamaa! Ja ometi vajub see minevikku... Ja kas on talle saatusest määratud siia kunagi tagasi tulla?

Puškini süda tõmbus kokku. Huvasti, meri! Huvasti, Tauria!

Kuid tõeline jumalagajätt Tauriaga oli Bahtšissarais.

Nad saabusid sinna, kui päike kaldus juba marga tavalit loodesse. Suurem osa teerajast kulges mööda kitsast mäekuru, mille mõlemal küljel kerkisid järsud kaljurahnud. Kohati läbisid neid põiki suunduvad lõhed või nad tasandusid kaugusesse inimtühja kiltmaana siin-seal mustendasid koopad — inimeste kätetöö koopalinnad.

Ühe sellise inimeste iidse asukoha läheduses nägid meie ratsanikud huvitavat vaatepilti: kahe mägiõie võitlust. Need mõlemad eraldusid selgesti sinise taeva taustal ja see andis nende kahevõitlusele mingi erilise romantilisuse. Nad pörkasid nii kõvasti kokku, et näis, nagu ei saaks nende teineteisesse tunginud kolpa enam lahti kiskuda, kuid seda ühist pead raputades rebisid nad end viimaks siiski lahti ja eemaldusid teineteisest teatud kaugusele, mis jäi alati samaks nagu tõeline kahevõitlusel, ja juba lähenesid nad uuesti ja ikk uuesti teineteisele — tõttamata, pead kallutades ning pööramata vastaselt tähelepanelikku ning pinevat pilku ja... jälle — tugev ning täpne hoop, mis lõi vist sademaid. Kumbki ei tahtnud alla anda...

... lähedal orus sõi rahulikult ja gratsioos-
... siidja karvaga kaunitar, kes muide las-
... kõik see temasse kuidagi ei puutu.

... võitlejad!» ütles Nikolai Nikolajevitš, isegi
... lilledes vaatama.

... kamesel kahevõitlusel meenutan neid,» aval-
... arvamist ka Puškin.

... teekonnal polnud Puškin üldse jutukas,
... tavaliselt polnud midagi selle vastu, kui

... reisikaaslane sõnaahtraks muutus. Ent
... võttis neid vastu helisevalt ja rõõmsalt.

... kivist värava juurest, mille Potjomkin
... sõidu puhul ehitada lasknud, läks

... kus otsekui varjud vilkalt liikusid val-
... kaetud naised. Kohalik rahvas

... teist päeva rõõmsat pidu. Pärast tantsu ja
... mis saatsid igivanu sõjakaid võistlusi, hak-

... mehed kohe lõbutsema, täites rõõmsa hulgana
... turuplatsi. Kuid ka naised ja tüdrukud ei

... pärast rasvast tallepraadi kodus istuda ja
... naabrite juurde, et veel kord maiustada mand-

... viinamarju süües ja tahtmist mööda vadis-
... pidupäevade sündmuste üle. Kohalikust tahu-

... kivist ehitatud majakesed olid väikesed ja pime-
... kuid igaühe juures kasvasid kõrged paplid, oli-

... ja vanad pähklipuud.
... jõuti turule, seda kõrgemaks muutu-

... ja seda rohkem oli palkoneid. Turuplatsil
... mure; keegi kuhugi ei läinud, kuid kõik olid

... loed olid alles lahti, kohvikud täis kiilutud,
... tšeburekisooklates valitses samuti ruumi-

... oleks meelsasti hobuse seljast maha hüpa-

... kireva rahvahulgaga segunenud, kuid ta
... uksi ja ka väsimus võttis tema üle võimust.

... turuplatsist ja mitmest kõrgete valgete
... mošest, sõitsid nad kallakust alla ja üle-

... väikesel mudasel jõekesel, mille mõlemale
... korrapäratult sinna-tanna ehitatud maja-

... nae, ongi khaani loss!
... juva päikese kahvatud kollased kiired valgusta-

sid õue ja ehitisi, mis olid ebaühtlased — kord kõrgemad, kord madalamad, kord vanad, kord uued: aeg olid jätnud siia palju jälgi. Need ehitised asusid tihedalt koos või sulasid üksteisega hoopis ühte, luues muinastututuse roosavärvilise linnakese mulje.

Teel oli Rajeovski Puškinile Bahtšissaraist ühtlasi jutustanud. Loss oli mitu korda põhjalikult purustatud — küll Minini, küll feldmarssal Lassy, küll vürst Dolgorukov-Krõmski vägede poolt. Kolmkümme aastat tagasi oli viimane khaan Šagin-Guul lahkunud oma pealinnast ja viinud lossist ära peaaegu kõik, mis seal oli väärtuslikku, kuid neli aastat hiljem oli Potjomkin selle lossi Katariina sõidu puhul korda seadnud. Kahe aasta eest käis siin Aleksander jälle Aleksander! Kuid Puškin oli temale juba Taga-Aasia rogis andami toonud ega mõtelnud temast praegu enam. Teda vallutas nüüd islami maailma hõngus.

Peaaegu mitte midagi polnud vanast järele jäänud... Kuid ometi, imelik küll, tundus igal pool tunda mineviku hõngu, nagu poleks see kuhugi hävinudki, ja hulk lagunenud või isegi täiesti purustatud haaremitube jutustas möödunud ajast rohkem, kui mini ning salapärasemalt kui siis, kui need oleksid tervena säilinud. Roosid punetasid päikese kaes eredalt, viinapuud väänlesid vabaduses, võimsalt olid hiigelpaplid, võisteldes kõrguselt minarettidega heites pikki värelevaid varje... Ja see elu rütmid ning elav hingus täielikus inimtühjuses ja vaikuses rõhutas eriti, et kunagi siin aset leidnud toredad pidused on jäädavalt möödas...

Nagu selgus, teati juba Rajeovski saabumisest talle olid lossis toad määratud. Kohalikud võivad ilmusid otsekohe tervitama, majutama ja hoolitsema Puškin aga, kes polnud seotud etiketiga, unustas võimuse ning haiglase oleku ja ruttas kohe purskkaevu vaatama.

Kuid purskkaev oli ainult väike detail nende rohke arvuliste ehitiste, hoovide, väravate ja uste seas. Kui palju oli kõigele sellele kulutatud kivitahu ja mullakaevajate, puuseppade ja laudseppade, kuu-

te ja graveerijate, müürseppade, kunstnike ning ehitiste töövaeva! Kuid peamisteks ehitajateks-arhitektideks olid muidugi olnud meistrid päikesepaistest loodud maadest.

Ja kui palju sündmusi oli siin olnud, kui palju elu ja hingas nende seinte vahel: pisarad segunesid meelehärm metsiku kirega, palved unisid, kui palju mälestusi, mõtisklusi ja... kuri-

... Puškinile oli just see detail, see tagasihoidlik ja mälestussammas, mis oma piirjoontega väikest lihtsat kabelit, see purskkaev, kust ainult tilkadena, mis sarnanesid elavast jutustavate aeglase ning tagasihoidlike just see oli selleks tõeliseks keskpunktiks, kokku jooksis, kus nii ammune kui ka ühte sulasid; just siin avanesid nagu võluks kõik ukSED ja kõik südamed, nende hulgas oma süda. Omaenda mälestused otsekui liitunud segunesid nendega, mis olid kuulnud armastustest. Ning ta nägi kõike — nii tänapäevast möödunud; nii haaremineid kui ka õed pehmed ilmusid elavate varjudena ta kujutlusse ühe võluga, ent vaikides; nende eest kõneles veetõrjumise rütm, veepisarate muusika.

... oli ta koos nendega, keda ta oli lubanud lossis meenutada. Kuid nemad — kas nad ootavad?... Ja äkki, otsekui vastuseks jõudis haal, mis sundis teda võpatama. See hääl...

... Nikolajevitš oli keeldunud Bahtšissarast lahkest abist, kes teda tingimata saata tah-
... nuti üksinda khaani lossi vaatama tulnud.
... vaikselt mööda pehmeid vaipu ja punutud
... Puškinil polnud kuskilt leida. Kas too püsi-
... tõesti oli jooksnud turuplatsile? Kuid vii-
... ta ühe läbikäiguruumi sügavuses noor-
... duotti, kes seisis sügavais mõtteis, käsi rinnal,
... püüaks ta vaigistada südametukseid.
... leksander!» hüüdis Nikolai Nikolajevitš tasakesi
... vastas talle.

Puškin pöördus kohe ümber ja sellise hoogsa eluvusega, nagu oleks ta seda kutset oodanudki. «Need on nemad,» mõtles ta ebausklikult, «nad ei vaiki enam nagu lahkumisel, nad meenutavad mind.» Selles isalikus toonis oli midagi ühist neile kõigile, midagi kõrgemal määral «rajevskilikku». See polnud kellegi hääl eraldi, kuid meenutas neid kõiki.

«Mis teil on, Aleksander?»

«Minul? Mitte midagi... Palavik raputab mind.»

«Tühi jutt, olete endast ära. Aga te pole veel haareri varemeid näinud? Me sõidame varahommikul lähme. Tahan ka khaani kalmistule minna.»

Ja Rajevski võttis rahulikult ning käskivalt ta käest kinni.

Puškin veetis öö rahutult. Ta heitis vara magama, põhjendades seda palavikuga: palavik oli nii veres kui ka hinges. Sõnu veel polnud, kuid juba helises palavikuline rütm, ujusid värvid ja nägemused. Kuid mähkis ta end linadesse ja püüdis uinuda, kord sirutus kogu pikkuses ja heitis käed üle pea.

Siis kandusid ta juurde hääled kõrvaltoast. Rajevski algas uus külastajate vool. Tähtsad eakad linelanikud tulid üksteise järel väljendama oma arvust ja austust. Heatahtlik ja teadmishimuline kummal esitas neile asjalikke küsimusi või päris te huvitavat tühja-tähja: kuidas tänavu vaestele ja armiseks määratud oinaid, võistlustel taga aeti ja tapeti ja miks sunniidid usulistel talitustel pesevad käämblast küünarnukini, ši-iidid aga vastupidi küünarnukist kämbalani; ja kas on õige, et ramasaani paastu ajal ei tohi isegi supelda, lilli nuusutada ja sülge alla neelata. Seejärel aga läks ta juba üle olulisemale: maaharimisele viinapuuistandike jaoks, võistlustele ning kastmisele ja viinamarjade kuivatamisele.

Ka Puškinile oli kõik see, mis puutus kommete väga huvitav. Isegi öösel meenutas ta kuuldut: unustada üles märkida! — ikka neilesamadele lastele, millele oli juba kogutud nii palju märkmeid Doni ja Kaukaasia kasakate, tšerkesside ja ossetide

ning loomusest... Kuid jutud, mida ta libisesid kuidagi mööda, ei köitnud teda kutsunud temas esile elavat ja vahelduvat, nagu see tavaliselt oli, ainult tema terav meelitas kõik selle — igaks juhuks. Ja ta sulgeda silmad, kui kohe kerkisid päikesevalgus ja see, kuidas varjud katusele libisedes, langes aeglaselt, tilk tilga järel, nagu vesimäe aeglast juttu, mida võis kuulata

kuulata, kuid lühike hommikune uni sügav ja tervena, kõigile elu muljetele. Kõik oli temas rahunenud, oma kohale, kunk arkab uuesti ning hakkab jälle laulma, loomingu, kui selleks saabub aeg. Simferopol ja lahkumine Rajevski Kišinjovi. Perekopi taga ootavad teda mereäärased stepid. Ta aias juba ette, see kujuneb. Midagi rõõmsat pole, aga ta õhkub kõigest ajalugul!

Siis juba seda ühetasast, ühetoonilist sileid lin-seal üksik vana akaatsia punakate lehtedega, kuivad sasisit maisivarred, peataid koirohu puhmastikud ja suvekuumuses rohulaigud; samasugune on ka maa, hall ja vana mongoli nägu. Kuid siiski kõikjal elu! Oh, need stepid, kus on sajandeid hobuste kabjad ning vihisenud õhus viskelingud. Ja need jõed, Dnepri ja Doni jõed, mis tuli ületada, neil olid kunagi slaavlaste purjelodjad Voogas metsik, kites kogu ääretu veteavaruse... ja sinna

minna. Puškin õlgu: jah, veel pisut on ta uuesti üksinda. Kuid need kolm tšerzofis, Tauria päike ja meri, need jääs talle meelde, ja elu — see on kõik

liudune ja hall, läänest aga puhus tuulemahe, sõbralik ja alati noor. Midagi oli veel

vaja meelde tuletada, midagi, mis oli juba olnud, kui mis ootab teda ka ees...

Ja talle meenus see hea: Kišinjovis ootab teda Inzov

KUUES PEATÜKK

KIŠINJOV

Inzov kolis Kišinjovi juba suvel. Talle anti kasutamäekünnal eraldi seisev kahekorruseline maja. Ivan Nikitiš ise kiitis selle valiku heaks. Ta ei armastanud müra ega ülearuseid askeldusi, siin aga oli hea õhuvärske aed, viinamarjaistandus ning vaikus. Ta ise asus elama ülemisele korrusele, alla said korteri kaks-kolmele vallalist ametnikku. Ülevalt avanes vaade linnale ja orule, kust voolas läbi aeglane jõe, mis moodustas madala järve. Päikese tõus ja loojang olid siit hästi näha.

Kindral tõusis vanainimese kombel vara. Ta oli teinud korralduse jätta aknad eesriietega katmata päike teda ärataks.

Viimasel ajal hakkas ta märkama, et ta vähehaaval paksemaks laheb, ja võttis selle vastu tarvitusele võtta nõusid. Tema kasinalt sisustatud töötoa seinale olid diivani kohale üles riputatud püssid ja teised jalgade tarbed, nurgas aga seisis väike komplekt tööriistu tavaline vikat ning ämbrike luisuga, raudlabidas, pöialabidas ja kolmekandiline pika varrega kõblas. Ta oli niitis aias ja mäeveerul rohtu, kõblas õunapuid, istutas köögiviljaaeda ning lillepeenraid; puust labidas õunatalve. Nii tahtis ta, nagu ta ise ütles, «oma noori kinni püüda.»

Sügise lähenedes päike teda muide enam ei äratanud, sest päike hakkas ise iga päevaga hästi ärkama. Ka täna tõusis Inzov koiduajal ja enne kui end külma veega pesema hakkas, puristas ta end rääkis endamisi, nagu tal harjumuseks oli:

«Pole, vennas, parata, nüüd tuleb sul endal äratada!»

... päikese piimjas hommikueelses udus

... kahedat, kuid tugevat häält kuuldi ka tema tube. Teenijad peretoas, kitsed kuulasid aias, laululinnud ning kõnelesid papagoi ja harakas — avaral terrassil kuuldi üles riputatud puurides — kõik, mis elas, reaktiivile.

... ulatas talle jämedakoelise jaheda käest aga toimetas ta ise, seejuures oma talle tasakesi kaasa lauldes:

«...! Ratsiooniks! Gratsiooniks!»

vaga rahul oma tavalise «mehise» lauluki oli hõõrumise lõpetanud, võttis kapist üles suure punapõselise õuna — «omaenese»

Nagu alati, nuusutas ta kõigepealt õuna, tahtelepanelikult kõiki selle värvivarjundidest kuni meeldiva värskes rohekaskollaseni, kuni ta oli õuna nuusutanud ja üles murdis ta selle tugevate sõrmedega üheks kühklastades seejuures juba lapsepõlvest seadik mäletavat krudinat. Ivan Nikitiš ei sallinud, kui puuvilja noaga lõikas; ta pidas seda ehtsaks tööriistiks ning ebaloomulikuks teguviisiks. Seejärel lõi ta samovari üles panna ja läks siis alla. Üks linnu ja saanud vastutervituse, astus ta

... teine pool. Lehed püsisid veel tugevaks, kuid öökülmad olid neid juba krimpsustanud, eselt koolutanud ja eredate värvidega kirjutasi palistasid mitut värvi daaliad, mungatrid. Teeradadele oli õhtul värsket liiva. Kõikjal oli näha peremehe kätt.

... jäi Inzov peatuma. Ta oli juba ammu tahtnud kasvuhoone jaoks. Nüüd kaalutles ta, kuhu panna selle nurgakivi. Talle oli juba meelde tulnud apelsini- ja pomerantsiistikuid. Ta jumaldas taimi, ka tema maja seinad olid seestpoolt kaetud troopiliste taimede mustri. Mäe lõunaveerul olid viinamarjaistandust aga kavatses ta

juba tuleval kevadel vähemalt kaks korda suuremaka teha.

Ivan Nikititš ei sallinud arste ja ravis end oma moodi — tööga ning hommikuse värskes õhuga. Selleks oli tal õige vaist: ta ei väsitunud end, hingas läbi nina uhetasaselt ja rütmiliselt ning püüdis sel ajal mitte millelegi mõelda, ja see viimane, nagu ta ise naerdes armastas öelda, õnnestus tal eriti hästi. Ent tulemused?

Tal oli oma tervisefilosoofia. «Et olla terve,» rääkis ta, «on vaja ainult kaht asja. olla hea inimene ja olla rõõmus.» Tööd ja õhku pidas ta ainult headu abivahenditeks: kui oled vabas õhus töötanud ja hinganud, siis mõistad paremini inimesi.

Tavaliselt oli tal läbi vaadata üsna palju asju, mit üksnes teenistuslikke, vaid ka maakonnakohtus isegi Tauria kohtupalatis varem läbi arutatud kohtuasju, samuti ka hoolekandekomitee liikmete poolt läbi vaadatud ja nüüd temale kinnitamiseks saadetud asju. Iial päeval nõudis ta enda jaoks terve karahvinikvassi:

«Seni kui teie magasite, teenisin ma endale kvassi välja!» Ja sekretäri ettekannet kuulas ta ainult peal kõrvaga ega teinud mingisuguseid otsuseid.

«Edasi!»

«Ma ütlesin ju: järgmine!»

Resolutsioon aga oli kõigi asjade kohta ühesugune:

«Vähendada karistust ühe astme võrra!»

Mõnikord katsus sekretär ka vastu rääkida:

«Olete liiga hea, teie ekstsellents. Selles asjas

«Sa ei saa millestki aru,» seletas talle Inzov. «Karistuses on peaasi see, et inimest on karistatud, kui kübeke headust, mis inimese vastu on üles näidanud, aitab teda edaspidi vääratuste eest hoiduda, et saad aru, mille idu see on? Mitte ainult parandada vaid ka tulevaste heategude idu; see on «väärastatav silmamise teel». Ja kui juba taim seda tunneb, et omaks võtab, kuidas siis ei peaks inimene tegema!»

Nüüd oli Ivan Nikititš rääkimisest väsinud ja väsis. Ta vaatas sekretärile otsa nägi tema lõpl

... muutunud ilmet, muigas ja näitas talle, et ta ära läheks.

... eemaldus ja arutles hoopis segadusse satnud inimesi: mis see kindral... kas veab teda... või on ta tõesti säärane võimatu filosoof? ja äkki võrdleb seda taimega... Tõesti, paus solvav! Aga Ivan Nikititš ise mõtles: «Oh, halb, et ma tõesti paranen...»

Kui tänane päev ei olnud hea. Daaliaid rohides nägi ta kaht haruldast mugulat; viinapuuväate õis murdis kogemata katki tugeva oksa; ja kui ta läleleeda tagasi tuli, lõi ta neetud kõplaga lo valusalt jala pihta...

... lühikult toitis ta hommikul ise nii linde kui ka... ühena aga tegi ta selle kohta ainult korralduse, et jooma ja kirtsutas pahaselt nina akna suu... ühena kuuldus koera kiunumist. «Nii see on,» ütles ta kindlasti tühja kõhuga, see loll ei oska... tema juurest ära ajada... Koerakesel on ju... muidu saaks ta ise...» Djulinka oli vähe... temata tõugu rebasekarva emane koer, kes oli... juurest ära jooksnud ja tema juures hoovis... leidnud. «Tal pole ei isa ega ema,» kõneles... temast üsna tõsiselt, «usaldas enda minu... Valu vigastada saanud jalas suurendas veelgi... olvat haledustunnet vaese koera vastu. Ta... lepuks üles ja läks akna juurde, kuid koerte... oli juba lõpetatud, ta oli hiljaks jäänud. Ka... onunud rõõmustavalt.

... juhtus tal päeva esimesel poolel igasuguseid... Ta muutus umbusklikuks, ei lasknud endale... enda ja mõtles kahtlevalt: «Vist pole kvass... ole kasulik... Ei tohi nii palju kvassi juua!»... mõnusa kvassita näris teda tusk. Ettekanded... id tana mingi norimisega. Sekretärile tegi ta... et too ei olevat küllalt vormi kohaselt riid... ta ei oskavat seista ja et paberid... Paberid olid... tavalas, ja Ivan Nikititš peaaegu rõõmustas, kui... et üks lehenurk oli kahekorra. Tükk aega... ta seda ise hoolikalt ja silus küünega, säilita... puures haudvaikust. Sekretär võttis hiljakesi

oma taskuräti ja pühkis Inzovile märkamatuult juba teist korda laubalt reetlikku niiskust. Lõpuks hakkas kindral ka iseendale tüütavaks muutuma...

Ent sel hetkel, haruldaselt parajal ajal, astus sisse toapoiss ning teatas, et seal olevat keegi noormees nähtavasti reisiija... pea paljaks aetud, pigimut peas...

«Mis sa veel välja ei mõtle... Tea, kust see reisiija peaks tulema?»

Puškin aga ei mallanud enam ukse taga oodata.

«Krimmist,» ütles ta sisse tulles ning naerdes.

Sekretär astus ettevaatlikult kõrvale — ära ootama kuidas sündmused arenevad.

Inzov kargas laua tagant üles, unustades oma hantli jala.

«Aleksander Sergejevitš!» hüüdis ta rõõmsalt. «Võtaks ometi Kust te siis tulete? Kuidas läheb Rajev kitel? Ja mis sina siis, kas oled ikka tõesti pea paljaks ajanud või oled muhamedi usku läinud?»

Puškin astus Inzovi juurde. Nad kaelustasid teineteist.

«Noh, mis siis sina seisad?» pöördus Inzov sekretäri poole. «Kõik näib ju korras ja lõpetatud olevat? Ja mis jäigi, sellest kannad mulle homme ette? Aga oota!» hüüdis ta temale järele. «Ütle seal, et me võtame kvassi toodaks... Ikka unustavad! Ja terve karahvin täis.»

Puškinil, kës teda naeratades vaatas, oli tõesti tunda teika peas, nagu päevitunud ja kare. Tihedate, narmetega veelgi suuremaks kasvand kulmukarvade alt oli ta rõõm jälle näha Ivan Nikititši südamlikke helesiniseid silmi.

«Ja kus te peatusite? Ja miks te otsekohe meie juurde ei tulnud? Aga miks sa tõepoolest pea paljaks ajasid? Ja kus?»

«Simferopolis. Palavik piinas, siis ajasingi juurde maha.»

«Noh, näita siis!»

Puškin võttis tšibeteika peast. Pea oli tugevasti kinnistatud mustatud.

«Niiviisi aeti,» hüüdis ta käega üle pea tõmmates.

«Oota, et issand halasta!» Ning ta hakkas näidama, et seal seisab madal pingike ja sellel aset-
unmargune ilma kõrvata tassike...

«Tea, tea... Armastan ise sellisest juua.»

«Noh, seebi jaoks. Ja pintsel — nagu ehtne maalri-
pintsel ja veel säärane kaabits, kaks ettepoole painu-
tunud, keskest teritatud... sellega võib oina-
da ja siis haarab ta raps! su pea oma põlvede
vahel, kukla poolt seebitama... siis kaabit-
akse poolt... Kraaps! Kraaps! Nii võiks ainult
laupida!»

Kõik seda näitas Puškin sellise poisikeseliku elat-
usega, et Inzov südamest naeris; nähtavasti oli ta
matult jälle paranenud.

«Aga palaviku vastu...» ütles ta äkki hoolitsevalt.
«Noh, näitan teile. Kas näete seda luisku? Seda
nõuet joovad niitjad, — nagu käega pühib ära!»

«Noh, me kohe proovimegi... kvassiga, kui lubate!»

«Noh, kohtusid, vana ja noor, rõõmsalt ja koduselt.
Näitas ta enda juurde lõunatama. Lauas oli
— komitee teenistujad ja mõned linna-
vahtamata nende auastmele või positsioonile.

«Noh, te seltskond. Pakuti veini ja puuvilja. Pere-
veeriti eraldi lillkapsast — «oma köögivilja-
...»

«Noh, lühidelt pane kindral istuma enda kõrvale ja
näidake teile Kaukaasia ja Krimmi üle,
...»

«Noh, eriti üksikasjalisi andmeid tahtis ta
...»

«Noh, taimestikust: loorberitest, plataanidest,
...»

«Noh, õlipuudest, okas-glediitšias ja pukspuust,
...»

«Noh, kõva nagu luu.
...»

«Noh, lasimusi kuulates pidi Puškin endale tunnis-
...»

«Noh, ta polnud nii mõndagi tähele pannud. See-
...»

«Noh, juba suure põhjalikkusega kõnelda õlipuust
...»

«Noh, juba suure põhjalikkusega kõnelda õlipuust
...»

«Noh, juba suure põhjalikkusega kõnelda õlipuust
...»

Juba pakuti madalates väikestes tassikestes väga kanget kohvi. Harilikult kadus Inzov pärast lõunat oma tuppä uinakut tegema, kuid täna ei tahtnud ta ära minna: istus ju tema kõrval selline elav ning üle meelik noorus! Ta palus Puškinil ka karulugu jutustada.

«Mis seal jutustada? Oleks vähemalt hirmugi tundnud, kuid ka seda polnud.»

«Seda parem. Kuulame muinasjuttu heast karust.»

«Õige, — see on peaaegu sinust,» mõtles Puškin ja seda salajast mõtet tahtmatult otsekui jätkates alustaski nõnda:

«Kuid ta oli päris noor! Asi oli nii. Tagasiteel Gruzist jäin ma kord kindral Rajevskist pisut maha Rada kulges järsaku serval. Eemal oli väike auul maisipõllud. Oli udune hommik. Äkki hakkas hõõr norskama ja oleks peaaegu teelt kõrvale karunud. Hoidsin teda tugevasti kinni. Vaatan — all on karu väike, minust veidi madalam. Peatasin hobuse ja mõtelge ometi — jäin imetlema! Ta söi rahulikult maisi, ja missuguse isuga!»

Siinkohal libises Puškinil pilk tahtmatult Inzovi. Too nokkis heasüdamliku ilmega ning väga hoolikalt oma armastatud lillkapsa peakesi, mis veel taldrilised olid jäänud.

«Ta tegi nii. Laskus kükakile ja haaras korraka maisivart esimeste käppade vahele, siis ajas end sinna ning rapsis maha nende tõlvikud. Ja asus siis sügavalt mõnuga maiustama... Väga tore karu!»

Puškin ei naernud Inzovi üle, ta imetles teda, kuid muutus siiski valvsaks, kartes, et keegi ehk luba endale ebakohast võrdlust teha. Ta oli valmis kohe vastulööki andma. Kuid õnneks tundis oma sõbrale naljast lõbu üksnes ta ise. Keegi avaldas ainult kahtluse veeri mööda kahtlust juhtumi tõepärasuse üle. Puškin oleks muidugi ka siin väärilt vastata võinud, kuid ta ei tahtnud rikkuda seda lihtsust ning heasüdamlikkust, mis ümbritses Inzovit, ning ta piirdus ainult lühikese märkusega:

«Kui ma vahel ehk midagi luiskan, siis küll ainult sõprade kohta!»

Need kõik olid läinud, pidas Inzov teda veel hetkeks

«Ta oli nii nagu hommikul: vigastatud jalas

hvel, teises — lihtne kroonusaabas. Astunud

naarde, küsis ta tasa:

«Teda ju tunnete Mihhail Orlovi, kindral Rajevski

«Tema? Ta on nüüd siin diviisi komandöriks.»

«Kuid vilksatasid kiiresti läbi pea Peterburi, Pod-

«Ja Aleksander Rajevski jutud. Tema kaudu oli

«Podorovitš kord ka noorele Puškinile tervi-

«Tund. Nüüd tundis ta selle uudise üle nii suurt

«Tund, et isegi võpatas.

Inzov vaatas talle teraselt otsa ja ähvardas kergelt

«Tema

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

«Tema (ümberpaigutus... Olgugi osalt vabatahtlik, on

suits mattis kinni küünlavalguse; keelte, riiete, vähimuse ja kommete elav segu.

Linn oli alles hiljuti Türgi riigi valduses olnud. Kuid ka venelased polnud siin veel lõplikult kanda kinnitanud, ehkki neid siin nii vähe polnudki. Ülekaalus oli teenistuslik rahvas, riigiametnike ja sõjaväelaste mundrites. Kõik oli ühte kallatud ja segi loksutatud ega olnud veel settida jõudnud, kuid oli märkimisväärne, et polnud tunda võitjate ja võidetute olemasolu; polnud arglikke, ärahirmutatud pilke, varjatud umbusaldust või vaenu; aga teiselt poolt oli samuti pigem rahulik peremehelik asjalikkus, seejuures ilmselt mingi koduse varjundiga. Viimase sajandi vältel olid Vene väed selle linna juba mitu korda vallutanud.

Sõda Kaukaasias oli sootuks teistsugune, selle teinähingus kõrvetas isegi kaugusest. Seal oli kirge ja hasarti nii ühelt kui ka teiselt poolt; seal kõrgumäed ja lõikasid pilvi. Siin aga nägi Puškin ühte linna kaupmeeskonda, kellel näis olevat ükskõik, kas ja kellega kaubelda, rahvas aga oli puruvaene ja tõstnud häält ja endist tagasi ka ei tahtnud. Suur tähtsus oli ka sellel, et uue võimu esindajaks oli siin selline puht-vene iseloom, nagu seda oli Ivan Nikitš Inzov. Uue maanurga valitsemine ja asustamine slaavlaste-põgenikega ning ukrainlastega, kes ihkasid vabadele maadele pääseda, samuti sakslastest kolonistide küllaltki suurte gruppidega nõudis Ivan Nikitš tohutu suurt hoolt. Ja kuigi ta oli tuntud heasüdamlikkuse poolest, mille pärast teda mõned koguni hulkimõistsid, ei seganud see teda põrmugi lahendamisinimhulkade juhtimise laialdasi küsimusi sageli peaaesusteni, alati aga targalt.

Puškin ei saanud korraga kõigesse tungida. Kirev ning eksootika haarasid teda algul tugevasti kaasa, takistasid teda oma mõtteid koondamast. Ta hakkas igatsust tundma päris poisikeselike tempude järele ning ajuti valdas teda otse tagasihoidmatu soov anda tada mõne bojaari uhket habet ja vaadata, mis selle välja tuleb.

Ta kodunes Kišinjovis kiiresti ja soetas endale tütuvaid ning sõpru, mängis kaarte (ning kaotas), kihutas

lõpitses daamide ümber, käis ballidel, nalameelselt, pilkas, puistas epigramme, tülitsestati oli rosinaks Ivan Nikitš Kišinjovi kvasendalendas nii mõnigi kord lakke.

Tema räägiti, tema üle peksti keelt ja levitati mitmeid jutte. Ta teadis seda ega kippunud kõike sellest eemale: paljugi, mis kellestki räägitakse, las lobi-keel mis sellest! See isegi nagu õilistas teda kuidagi

Inzovil oli ametnikke, kes olid temaga koos Jekaterinopolist Kišinjovi tulnud. Vanade tuttavatena lubasid tal endale Puškini ja tema viibimise kohta Dnepri äärel keelt peksta. Eriti paistis selle poolest silma ta komitee sekretäre, Antonjev, kes oli varem mitu korda kohast minema kihutatud ja kaua aega Jekaterinopolis kohata ringi logelnud. Ta aeti igalt poolt ümber kahe omaduse pärast: joomise ja terava keele. Kuid tal oli suur perekond ja Inzov «korjas ta endale nagu mahajäetud mustlaskoera Djulinkagi. Inzovi jaoks, kellele ta oli ihu ja hingega ustav, oli ta Puškini tõsiselt armukade ja tal polnud midagi selle kohta et tal luuletaja kulul lõbusas seltskonnas veinijoomises keelt peksta. Sellest allikast voolas hiljuti rohkesti vett.

Inzov küsis, et keegi Puškini klubisõpradest küsis ilmselt ta la lootusega ajada kimbatusse inimest, kellele tal polnud midagi ligimese kimpuajamise vastu. Inzov tõsi, Aleksander Sergejevitš, räägitakse, et ta on kord Jekaterinoslavis kubernerit juurde lõunale istunud, vabandage mind, otse paljastele jalgadele istunud ja tüllest aluspükstes...»

Inzov kuulas seda suure huviga ja vastas naerdes: «Huvil oli väga kuum... Noh, ja siis, kuidas ta seltskonnas arenes?»

Inzov ise ei mäletaks? Aga nii, et kubernerit naine ta meelgelik ega märganud hulk aega, kuidas teie seltskonnas võõrastetoas edasi-tagasi kõndis, kuid pärast ta nägi seda läbi lornjeti ja saatis teda toast välja.»

Inzov ei aetud minema?»

Inzov, Aleksander Sergejevitš, peaks see ju pare-

mini teada olema. Või tahate ehk öelda, et see pole tõsi?»

Puškin tegi näo, nagu tuletaks ta meelde.

«Noh, kuidas teile öelda,» vastas ta lõpuks nagu täiesti tõsiselt. «Allikas, kust te seda olete ammutanud, on üpris soliidne. See oli ju muidugi Antonjev. Õige küll, ta lakkus sel ajal köögis panni, nägi kõik ja kuulis kõik... miks siis mitte uskuda! Hakkan ehk seda ka ise edasi jutustama. Aga kas te midagi muud pole kuulnud?»

«Kuidas pole kuulnud!» ei jätanud lobiseja järele. «Teie austajad — üks seminari professor ühes oma sõbraga, sealse rikka mõisnikuga — olevat teid külastanud, teie aga olevat neid niiviisi vastu võtnud...»

Puškin seisis, veiniklaas käes, ja kuulas tähelepanelikult.

«Just nimelt nõnda, klaas käes, ise aga sõite kaaviariga saia.»

«Nii et sai pistoda asemel hammaste vahel?»

«Just nimelt. Ja teie olevat küsinud: «Mis teil vaja on?» Need aga avaldavad austust ning vaimustust teie talendi üle...»

«Ja mina palusin neid istuda ja veini proovida?»

«Ei, mitte, te olevat suvatsenud neile vastata, igasõna selgesti rõhutades: «Noh, nüüd olete mind näinud. Nägemiseni!»»

Seekord Puškin vihastus: tema võivat nii ebaviisakalt vastu võtta külalisi, kes tema juurde poesia üle vestlema tulid. Lubage siiski, armuline härra...

Ta rüüpas aeglaselt tubli lonksu veini, hammustas tüki võileiba ja astus siis kaasvestlejale nii lähedale, et see tahtmatult sammu taganes.

«Noh nii,» ütles Puškin mäludes, «et oleks tõendoline, ütlen ma nüüd teile: «Näгите Puškinit? Rääkiste temaga? Noh, ja jätkub teile. Nägemiseni!»»

Ning ta pööras talle selja.

«Näib, et seekord sai tä siiski oma jao,» mõtles samal ajal ta vestluskaaslane ükski jäädes, kuid vaatigiaks juhuks ringi, kas keegi polnud sündmust pealt näinud. Kuivõrd ta varem oli soovinud pealtnägijal niivõrd oli ta nüüd siiralt rõõmus, et neid ei juhtunud

... loomnast on kergem veenda, et mitte endale ... antud, vaid et «see värsitaguja on oma ...»

... oli oma tagasihoidlikele mõõtmetele vaatamata ... Majakesed — suuremalt osalt õhukeste ... kuidagi kergel käel ehitatud savionnid, olid ... paigutatud. Vahestes suurtes majades ... keda siin muide oli rohkesti. Kõik ... peale kõige rikkamate, keskmised ... ametnikud ning ka ohvitserid — olid ... taredesse.

... elas muide üsna mugavalt — kohaliku ... «meistri», nagu teda tituleeriti, — sissesõit- ... komisjoni liikme Naumovi juures; ... enda juurde lasknudki. Sel mehel ... kastanipruun habe ja rahulik ning range, ... kooni, siis vähemalt katedraali ktiitorit mee- ... Kuid silmad olid Ivan Nikolajevitšil (kõik ... nime ja isanime järgi) nii ülbed ja välja- ... — mida ta põrmugi ei varjanud —, et isegi ... Kozlov, kes oli oma väljendustes väga ette- ... kord tema kohta, et «ega ta muidu olnud ... riigimetsades». Ja tundus, et see oli

... majake oli puhas ja korras, koridor jaotas ... pooleks: vasakul kaks toakest ja paremal ... meenutas kuidagi Puškini hoidja hoo- ... Mihhailovskojes.

... amasti hilja koju, heitis Puškin voodisse, ... päeva muljeid. Õo jooksul need otsekui ... hommik oli tervenisti tema päralt. Vaa- ... noorusele teadis Puškin kogemuste põhjal ... ümbruse üle selgusele jõudmiseks on ... pealt, et iseendas selgus valitseks. Seda sel- ... vaskust andis talle päeva esimene pool.

... ajovis viibimise neljandal päeval, ja just ... kirjutas ta oma vennale Levile lühikese ... oma reisis, seda endale mõttes korrates. ... üisest retkest Džinalile ta vaikis, pidades ... Rajevskile antud sõna. Ta kordas ikka ja jälle, ... oleks veel tahtnud viibida Rajevskite pere-

konnas, kuid kõik see oli juba kaugel. «Nüüd olen üksinda mulle tühjas Moldaavias.» Ka Orlov, kelle juures ta eile lõunat sõi ja kus teda külalishakelt mõneminutilise sõbralikult vastu võeti, — ei tema ega need huvitavad inimesed, kellega ta tema juures tutvus, pole veel selles tühjust täita suutnud. «Kunagi loen sulle oma mälestusi meid Mustast merest ja Doni kasakaist — nüüd ei ütle ma sulle neist sõnagi.»

Kõiki neid märkmeid hindas ta väga ja kavatses neid kord seada. See oli reisiaruanne, kuid ainult iseendaks. Siin oli ka laule ja kõnekäände... Kasakas rääkis: «Oma tahe on rohem kui tsaar!» Ja teine vastas: «Anna mõistusele voli, ja ta võtab kahekordselt.» Ja välilaagris lõkke juures oli ta kuulnud: «Sina kõnele mõistusest, nagu võiks siis kõike võtta, rahvas aga ütleb: mõistus käsib, aga tahtmine võtab.» Seda viimast mõistis Puškin väga hästi...

Ülestähendused olid kirevad ja katkendlikud. Mõnikord esines ka luulerea kerge visand: mõte, intonatsioon, möödavilksatanud kuhu piirjoon. Kuid enamasti olid need napid faktide ülestähendused, vahel sellise kirja pandud (ettevaatuse pärast), et ainult ta ise võis neist aru saada ja meelde tuletada, milles asi seis. Siin on ta ees märge Taganrogi kohta: mitte samas kus oli maganud keiser Aleksander, vaid Doni talupoegade ülestõusust, mis suudeti maha suruda ainult kartetšiga. Nimelt kihutas kindral Tšernõšov niivõrd suure Martõnovka-Golodajevka¹ (on aga nimi!) keldris juures laiali kahekümne tuhandelise talupoegade sõjaväe, kes oli relvastatud hangude ja vemmaldega... Nii oli märgitud: «20 000 hangude ja vemmaldega — Golodajevka küla — kartetšiga». Ja nende mõne sõna järel tuleb tuikab ning kohab väljapääsu leidmata ikka see «priius»! Kas tohib sellest kellelegi kirjutada? Ja kunagi nad ju veel kohtuvad? Ning ta hoiatas oma korda nooremat venda, kes õppis veel ülikooli aadressiõppionis.

Ljovuška oli talle Kišinjovi juba kirjutanud, kuid mitte Inzovi, vaid Orlovi aadressil. Saanud eile k...

¹ Golodajevka — näljaküla. Tõlkija.

... avanud selle, ei suutnud Puškin ennast ... ning deklameeris kuuldavalt oma viieteistkümne venna varsse, paroodiat Žukovski «Rahva Jumal, keisrit kaitse sa».

Ljovuška kiri ise oli veel poollapselik ja lühike, kuid pikad ning nõrgad, kuid etteloetud varsi mõeldis kõigile. Täpselt truualamliku hümnistihendi Ljovuška:

Puigake peenike,
võõras me Venele
priiusepõlveke
meil' läkita!

Fjodorovitš Orlov käis mööda tuba ja kordas

me Venele... Täpselt. Võõras me Venele!» ... kellest küllalt, et mind üksi kõrbesse saata. Puškin endamisi. «Naib, et ka tema seda...» Puškin on üksinda. Tõsi küll, teda armastatakse, kuid see on pime armastus, nad ei oska teda hellitada. Ja kes võiks teda juhtida — Vassili Lvovitš? Imelik küll, kuid nad ei ole tundunud Puškinile suurte lastena, elu ... nad ise nad ainult vaaruvad ühelt küljelt ... nagu neile mugavam on...

... üldas vennale — ettevaatlikult, kuid küllalt ... sinu sind värsside eest; rohkem tänaksin ... Jumala pärast, pea poeesiat heaks ja ... tekseks, kelle juurde sa võid vahel sisse ... loeks unustada tuhjad jutud, ajalehed ja ... ut lõbu tunda tema armsa lobisemise ja ... ule; kuid temasse armuda on meeletus. Orlov kordab vaimustusega: Võõras me Mina ka. Andesta, mu sõber! Emban

... ohkas kergendatult, ent oli ka rahul ... kergelt ja naljatlevalt tõi sulg välja poeedi ... keda Lev oli parodeerinud ja keda tema ... heaks ja targaks vanaeideks. «Lev võib ... hakkama saada: näitab Žukovskile... Siis ... nalja!»

Nii õpetas ta nooremat venda Ljovuškati, kuid endas suhtes ta ei teadnud hasti, kas ta veel kaua vastu peab. Läbi tema Kišinjovi kireva elu ning askelduste tundsid järjest tugevamini esile hoopis teist laadi jooned.

Venelasi ei olnud linnas palju ja mitte nemad ei andnud linnale ilmet ega tänavaelule koloriiti. Kuid nad olid siin peremehed ja andsid endile paljude asjades aru.

Orlovi juures tutvus Puškin kohe esimesel päeval väga huvitava inimesega, Ivan Petrovitš Liprandiga. Orlovi diviisi jäägripolgu alampolkovnikuga.

Välgatades pisut oma heledaid pungis silmi, tutvustas Mihhail Fjodorovitš Liprandit järgmiste sõnadega:

«Ja siin on veel üks pariislane. Üheskoos, võib oeda vallutasime Euroopa pealinna. Palun härraseid tulla vaks saada.»

Alles noor, umbes kolmekümne-aastane süngel, kuid elavate silmadega mees tõusis diivanilt ja suudab Puškini kätt. Ta käsi oli kuiv ning kuum.

«Kui minu vend Aleksei Fjodorovitš poleks teid huseariks minekut ära laitnud,» jätkas Orlov ikka Puškiniga kõneldes, «siis oleksite ehk koos Ivan Fjodorovitšiga omal ajal Tsargradi marssinud!»

Liprandi paljastas tõsiselt jäädes kaks rida ühetõeliseid, tubakast pisut kollakaid hambaid.

Tema, see uljas riiukukk ning duellikangelane, kelle ka Puškinile oli jutustatud, jäi sel õhtul väga sõnakuuljaks ja silmitses rohkem ise Puškinit. Ent kui Puškin koos temaga külalistahke peremehe juurest tänavast astus, kutsus ta teda viivuks enda poole.

«Teie mainisite Ovidiust ning tema väljasaatmist maale ja kahetsesite, et teil pole tema «Kirju Maale» mere äärest». Suvatsege sisse astuda, ma annan teile kõik, mida soovite Ovidiust hindan ma kõrgele ja on olemas kõik tema tööd.»

Liprandi seinal rippusid kuldööök, mille ta oli võtnud vapriuse eest lahingus, ja mõned püstolid. Muus osas polnud see mitte sõjamehe, vaid teadlase kabinet. Seintel olid välja pandud maakaardid ning torkas silma Balkani kaart, mida oli nähtavasti uuritud ning pingsa tähelepanuga uuritud. Mitte üksnes linnad

et ka paljud väikesed külad olid märgitud mitmevärviliste pliiatsitega. Laual kerkisid väga korralikult laotud viinad ning lebasid torru keeratud joonid.

Kuid see siin on pandud ametiala, kuid ka inspiratsiooniks,» seletas peremees pisut mõistatuslikult. «Lühine raamatukokku.»

See oli suurim tuba majas ning kogu ulatuses täis raamatuid. Siin oli klassikute toredaid Pariisi väljavalitud teaduslikke foliante ajaloo ning geograafia teemal ning reisikirjeldusi. Erilisel lauaklaasil olid arvne, peremehe enda koostatud kataloog elavate raamatutest ja raamatutest.

«Siin mul erilised haruldused,» ütles Liprandi, «võttes väikese võtmekesega tohtu suure ja tugeva kasti, mis hoovas idamaist hõngu. Seal oli kenakeid araabia- ja türgikeelseid käsikirju.»

See raamatukokk oli oma valduste keskel praegu kõneline. Kuigi lühikest kasvu, näis ta endast ülevõttevat, ja just nagu selleks, et kas või veidigi ületada teiste surelikkudega, tõmbus ta kergelt ümber kummalisel kombel sobis kogu tema kõhnale koguga. Ta nägu oli tõmmu ning ilmekas. Lepuannia suguvõsa järeltulijana, kelle soontes elavalt ka mauride verd, säilitas ta oma süngel ja ranget väärikut. Silmade süngus võib-olla alles, kuid seda pehmendas süttiva pilgu hakkas rääkima oma raamatutest ning Idast, viimatu sõja lähedusest.

See tubli tund. Puškin lahkus tema juurest sõnadega ning tundega, et ta oli kohanud silmapaistvat huvitavat inimest.

See kohtusid nad sageli ja hakkasid tihedalt üksteist mitte küll täiesti sõprusest, kuid vastastahvatu huvist teineteise vastu. Liprandi polnud armastusväärne ja häid omadusi oli tal vähe. Näis, et ta Puškinit just sellespärast armastama võimaldas tal olla parem, kui ta tavaliselt armastasid teineteist täielikult ja Liprandi hinnangult: sellise suhtumisega polnud teda heli-

Tema kaudu tutvus Puškin paljude inimestega. Balkan — slaavilased, rumeenlased, türklased — lakkasid talle olemast abstraktne. Liprandi majas kohtas ta serbia vojevode, kes olid kodumaalt põgenenud ja unistasid selle vabastamisest. Need olid kirklikud tõmmud mehed. Inimlik kest suutis vaevalt katta neis leegitsevat tuld, mis moodustaski nende tõelise olemuse. Liprandi olid neil nähtavasti ainult asjalikud suhted, nad abistasid teda teaduslikus töös oma mitmekesiste teadmisega Balkani poolsaare geograafia alalt. Puškin ei pannud midagi, kuid teadus oli siin muudugi lahutamatu seotud elu, poliitika ning tänapäeva plaanidega.

Kišinjovi eri hõimudest koosnevat rahvast jalgrattal õppis Puškin lugema balkanlaste — serblaste ja bulgaarlaste — süngelt vurrulistelt nägudelt. Need mõtelnud ainult tänasest päevast, õnnestunud aritmetika, piljardipartiist. Nende kõigi südameid valitsas üksainus mõte ja isegi siis, kui nad mõnes odavas restoranis kohalikku haput veini jõid, tundus iga klaas rüübatud lonks kõrvaltvaatajale sarnasena teoga.

Muide, mõnedest Liprandi nappidest, kuid selget väljendustest taipas Puškin peagi, et esmajärjekorras oli valmimas midagi muud. Olukord Kreekas oli veel raskem kui Balkani slaavlastel. Ja kuigi Kišinjovis kreeklased olid rikkamad, kaubitsesid edukalt ja rahulikumalt, pidasid nad siiski omavahel millegi aru, valmistusid millegi vastu. Kreeklased olid kavimad ja kinnisemad, kuid nad ei olnud küllalt kavitaipama, et nende rõhutatud tagasihoidlikkus oli paljuütlev.

Puškin lütseumikaaslasel Gortšakovi õde oli abivürst Kantakuzeniga ja elas Kišinjovis. Ta palus Puškinil külla kutsuda. Siit tekkis tutvus vendade Ypsilantidega, tuliste kreeka patriootidega. Noored Ypsilantid jumaldasid oma vanemat venda Aleksandrit Vene keisri tiibadjutanti. Nende isa, endine Moskva ja Valahhia hospodar, oli põgenenud Venemaalt mõni aasta enne Bessaraabia ühendamist ja suutnud aastat neli tagasi. Puškinil oli juba Peterburis teadusministeeriumides ning keisrikojas tunti väga kreeka kavatsustele vabaneda, türklaste võimu

all nägi ta oma silmaga nende ideede tekkimist ja ümbritsevas elus.

Aleksander Ypsilanti ei jätnud talle suure riigitegevuse muljet, kuid ta sobis väga hästi oma ülestõusnud meeleolu juhi ossa. Isegi võõrastetoas hoidis ta pead laenu peaks ta leegitsevat kõnet sõjameestele, enne kui läks lahingusse viia. Ja tõepoolest, teda võis imetleda ja temale järgneda. Tormata lahingusse, ei tahtnud ta vaenlane või hukkuda, mitte aga istuda oma kaitse all, mitte olla tema kõrguse saatjaks ilusasti ehitatud ja mitte pidada paraadõppusi! Juba selle tõttu ise nõudis hobust, tulekahjude purpurist ja püssirohusuitsu pilvi.

Tulel selliseid erutavaid muljeid, tundis Puškin heites teravalt piiri lähedust, mis iga hetk võis muutuda kaardidel sakilise tulejoonena süttida. «Kas ta endalt ärgates. Ja see mõte sundis teda hõlpsalt vaatlema Vene vägesid, keda Kišinjovis nähtaselt.

...vagi... Noor üheksateistkümnene sajand tundis teda heldelt peaaegu katkestamatult üksikult ja järgnenud sõdadega. Hea võitlejana, kes püsis kogu aeg, vaatas ta rahulikult võimalusele jälle ühineda (mõnikord korda!) kokku põrgata vana vaenlasega. Noored kindralid ja noored polkovnikud, kellel Puškin siin läbi käis, olid kõik mitu korda olnud ning neil olid teenetemärgid mitte ainult paradmundreil, vaid ka nende all. «Need märgid,» naljatasid nad, «on meile baromeetri märgid.» Haavade valu oli paljudele tuttav, nagu oli jäänud kuulus Pariisi hiiglasuur baromeeter tõusva ja langeva veega.

Ka siin, nendes undreisse pandud ridades ei ole nii lihtne, kindel ega vankumatu, nagu see oli hea ajal ja nagu see võis näida ka nüüd silmist.

...mäletas, kuidas vähe aega enne tema väljasaatmist Peterburis käratseti, lugedes ning arutades sellest ära kirjutades Mihhail Fjodorovitš Orlovi nimelt ta pidas Kiievis Pübliseltsi pidulikult koos-

olekul, kus ta jõuliselt ning kirglikult vana konna kaitsjatele kallale tungis.

«Mõtelge,» kõnelesid salongides vanad tähttordenite kandjad, «millega võib kõik see viimaks lõppeda! Kuidas räägib ta kõige auväärsematest inimestest!»

Kõnelesid ja meenutasid peaaegu tsiteerides nendevoodi kõrval käeulatuses lebavat käsikirja, mis juhmuidugi oli laostavalt mõjunud nii mõnelegi kalligraafist polgukirjutajale.

«... Need inimesed on kõikjal ning alati ühesugused. Mitte vooruste, vaid üksnes meie isade kommete harrastajad, kõige uue laitjad, valguse vaenlased ja pimeduse valvurid, — nad on täielikult keskaja barbaarsuse sigidikud. Prantsusmaal kiusavad nad taga valdameelsust, Saksamaal kaitsevad feodalismi jäanuseid, Hispaanias puhuvad lõkkele inkvisitsiooni tuleriitu. Ka meil olid nad meie suure reformeerija isad, nad kukutasid vaenlased, nad ässitasid tema vastu massid Moskva streletsid ja praegu teevad just nemad ka selleks, et viia meie rahvas tagasi endisesse harimatusse ja tõkestada teaduste ning kunstide sissetungi. Need poliitilised vanausulised on veendunud, et nemad on need äravalitud, kellele kõik teised inimesed on orjadeks määratud... Ja nad ahnitsevad enda kätte kõik taevased ning maised annid, kõik eelised, kõik rahvale jätavad nad ainult töö ning kannatuse; sinu tekkinud kõik tüüanlikud valitsemissüsteemid, nad algust tuleb otsida mitte hiiwõrd valitsejate aulades, kes kui nende ümber lipitsejate nuputamises.»

Isegi niisuguseid mehi nagu Aleksander Ivanovitš Turgenev hämmeldas veidi see Orlovi kõne. Vjazemski kes arvas, et sulelt, mis on teritatud mõõgaga, ei võt rohkem nõudagi, tähendas targalt: «Meie valitsejaskas mitte valida, vaid meisterliku läbinägelikkusega endast eemale tõugata.» Selle peale vastas talle Turgenev: «Ma peaksin teda tsaari lähedal, kuid hoida teda löa otsas.»

Orlovi adjutant Konstantin Aleksejevitš Ohhotnikov kes oli väga tark ning vähese jutuga mees, näitas Puškinile üht kõige esimest käskkirja, mille Orlov andnud diviisi ülevõtmisel Kišinjovis.

ühtlune sügispäev, Puškin läks akna juurde, vaadates eesriide ja istus aknalauale, käes hallivõitu paberist leht, mis oli hoolika kirjutaja käega kirjutatud.

Võttes juhtima esimest jalaväediviisi, pöörasin ma ühele minu tema piiriäärsele asukohale ja alamväeüksusele. Vaadanud läbi endise asjade käigu, ma arakaranute ning desertöörade suure hulga. Edasi luges Puškin ärakargamiste põhjust ja esmajärjekorras kuritarvitustest sõdurite toimetuse. «... kui vastu minu ootusi sääraseid kuritarvusi kuskil mulle usaldatud polkudes ette tuleb, ma süüdlased minu eest kaua varjule ja ma kindlasti ei ole ees oma ausõnaga, et annan nad sõjaväele, ükskõik missugune au- või teenistusaste neile oleks; kõik nende endised teened lähevad tühja mühistamatu süü tõttu, sest pole teeneid, mis võivad päästa säärasel korral süüdlast ülemat raskest olukorrast.» «... Ma palun härrasid ohvitseride tõsiselt oma ülesannetega, viibida tihti soldatite seas, tegeleda nendega, kasvatada nendes kõiki soldatite puudustes ja hädades, anda neile näidet lookuses, äratada nendes armastust Isamaa vastu, kes on nende kätte usaldanud oma kaitsmise ja elu.» «... Ma ise pean ausat sõdurit oma sõbraks.» «... Rangus ja julmus on kaks erinevat omadust. Rangus on kohane nendele, kes on loodud juhtima, aga omane ainult nendele, kellele ei tohi olla mingit juhtimist. Sellest reeglist ma juhin oma häärad ohvitserid võivad kindlad olla, et see, mis määratakse julmuses, kaotab jäädavalt juhtimiskõlblikkuse.»

Kõrskav kärkimine, mis kostis tänavalt, sundis Puškinilt aknast välja vaatama.

«... leada, milles soldatit süüdistati. Ta seisis tikk-ohvitser aga oli mõõga välja tõmmanud ja hüüas karjus toorelt. Läbi sõimu võis Puškin siiski kuulda sõnadest:

«... ja poleks sellest diviisist, teeksin ma sinust ühe rosslõhe! Kasi kuradile, kuni veel alles

Puškini kaed väratasid. Ta lükkas akent, kuid see ei läinud lahti, ja seni kui ta riividega jändas ning akna viimaks lahti sai, ei olnud ohvitseri enam seal. Ta oli naabermaja nurga taha kadunud. Puškin tahtis tana vale joosta, kuid Ohhotnikov, kellele samuti veri näkko oli tunginud, peatas teda.

«See lurjus... see härra ohvitser,» ütles ta marga tava värinaga hääles, «on Sabanejevi adjutant Radil. Ma tunnen teda. Jah, oma kodus võiks ta kahtlemata, kui mitte puruks hakkida, siis...»

Ta ei lõpetanud. Ärevus takistas teda rääkimast.

Puškin haaras tal käest kinni.

«Ma mõistan teid,» hüüdis ta elavalt, «te olete temaga sõjajalal!»

«Aimasite õigesti,» vastas Ohhotnikov, «ja nimetasite seda väga täpselt. Kuid päris sõda on veel ei. Olen praegu vaba, kas tahate meie kooli vaata minna?»

Puškinil oli juba aimu Sabanejevist, korpuskomandörist, kelle staap asus Tiraspolis. Kuid ta polenud teda veel näinud. Selle kogemata huultelt lihtsenud sõnakese «sõda» olid õieti sünnitanud Ohhotnikovi sõnad: «Oma kodus». Jah, ka sõjaväes olid oma isoleeritud territooriumid ja teravalt vaenulikkusleerid...

Hall päev oli jahe. Tõusis udu ja taevast oli juba näha tekkivate pilvede kontuure. Püstaedade tagant lausujuvalt keereldes tänavale kollaseid lehti.

«Pehmel talvel juhtub, et isegi rästad, need armastavad linnud, jäävad meile talvitama.»

Puškin vaatas imestades Ohhotnikovi poole. Kuid see fraas lindudest, mis oli nii lihtne ja ootamatult lähendas teda lõplikult sellele karmile inimesele.

«Niipalju kui mina tean,» kõneles vahepeal Korjantini Aleksejevits, «asutas meil esimese Lantsu süsteemiga kooli Nikolai Nikolajevits Rajevski Kiievi. Seal juhatas seda meie kindral ja suurendas koolinistide arvu neljakümnele kuuesajani. Ta paigutas sellesse ettevõttesse niihästi oma energiat kui ka likku raha. Teie ju seda asja vist sugugi ei tunne. Lapsed õpetavad meil üksteist ise: edasijõudjad ja

... edasijaid, õpetaja aga teostab ainult kõige lihtsast järelevalvet.»

«Lütseumis oli meil pisut teisiti,» naeratas Puškin, «meil hoidsid sageli just mahajääjad edasijõudjaid

... suures puuhoones. Üks aken oli avatud, ja see ei kostnud ainsatki häält. «Vist polegi seal lütseumi,» mõtles Puškin, kes oli harjunud lütseumi õhuga.

... olid täis. Lühikeste juustega, elavate ja ühesuguste vormikuubedega poisikesed, kes sisse tulles korraga sõjaväeliselt püsti. Nad olid muidugi erilist huvi mitte kapten, keda nad ei tundsid, vaid see pikakasvuline poiss, kes esimesest pilgust näis, kes ühes kapteni tuli. Kuid poiss oli riietatud täiskasvanu sarnanenud põrmugi kantonistiga... Nii huviga vaatas Puškin seda Kišinjovi

... olid jaotatud vastavalt nende edasijõudmisklassidega jagu koosnes kaheksast inimesest. Igal selles klassis oli oma vanem, klassi korrapidaja aga seisis klassis, millele olid üles riputatud silpideks

«Lühike õppetööd!» käskis Ohhotnikov, ja kõik pead kummardusid madalate lüngus kastidele, kuhu oli ühetasase kihina riputatud liiva.

... olid liivale nagu mere ääres — kes sõrmega, kes pulgakesega — neile öeldud sõnu. Sellele vastajasti lugemine. Igaüks üksikult, siis jagude lõpuks kogu klass kooris. Kõik see oli väga kiire ja pisut nagu mängu, kuid see nõudis tähelepanu.

... kui mõttesse ja surus huuled kõvasti kokku, et ei saaks seda siis, kui ta lahendas rasket matemaatikaülesannet. Ta vaatas nõutult Ohhotnikovi poole, ja too ei ütelnud tema mõtteid lugenud.

«... võib-olla tahate,» ütles ta naeratades, «et teie ka kargataks sügisesel päeval? Lugege neile

midagi «Ruslanist»... Näiteks seda, kuidas ta elava peaga võitles!»

Puškin hämmeldus.

««Must loor» on mul kõik värvid peast välja loonud... Ainult seda ma loen...» Ja ta hakkas tasakent meenutama «Ruslani»:

Kust leida värvi, sõna head?
Ta elusat näeb äkki pead.
Sel uni suured silmad sulle;
kui norskab — tõusvad kiivrisuled...

Kümmed säravad noored silmad tungisid tema nagu mesilased lilleõide. Valitses niisamasugune stepi vaikus kui see, milles sangaril tuli astuda võitluse huiglase tohutu suure peaga. Puškin tunnetas tema elavat, põnevat ja pingelist vaikust. Kummaline, poeet ees ta erutus ja tema hääled värises pisut. Kuidas sarnanes ning ühtlasi ei sarnanenud meeldejäänud lugemisega Deržavinile! Seal oli ta ainult temale loonud ja see suurepärane kaheksateistkümnendat sajandit kehastav vanamees, tema kohtumõistja, oli olnud tema ees nagu tohutu suur küngas. Siin aga... Peaaegu ei näinudki neid, kuid tundis hammaralt samal ajal selgesti, nagu kuuleks ta tõepoolest elavakaja, kuidas nende noorte südamele löögid kuuluvad all tema südamelöökidega ühte langevad.

Kui ta minema hakkas, piirasid poisid ta ümber. Nad olid vaimustatud ja nende hääled vulisesid nagu oja vool.

Tänaval selgitas Ohhotnikov talle:

«Me peame nendega ka mõnesuguseid vestlusi, kui rohkem vanemaealistega; meil on ka koolid sõdurite ja junkrute jaoks. Mihhail Fjodorovitš kavatses sinna sõuda silmapaistva mehe jäägripolgust Akkermanni nimelt Rajevski.»

«Kuidas? Rajevski?» hüüdis Puškin. «Kas ta on kindrali sugulane?»

Ohhotnikov naeratas ja vastas hüvasti jättes:

«Ei, see Rajevski on omaette ja sootuks isesugune.»

Kuid Puškinile oli juba see nimigi armas. Üks päev des jalutas ta linnast välja.

See oli vahepeal selginenud. Pilved, mis enne suhtumist olid nüüd võimsalt üksteise otsa kuhjandega vahel sinas mägijarvedena mahe taevas. Nad ilmaga helisevad sammudki, mõtted aga olid sammudega võidu.

Minut poolteist kuud, aga kui palju elamusi nende elu oli mööda vilksatanud kirevate päevade jooksupäeva tutvusi, mõtisklusi ja vestlusi... Lugemine. Millest siiani on vaikitud, kuid mis mustandid peaaegu valmis. «Must loor», mida nüüd juba ei leia, — moldaavia laul, mida ta kuulis «Kaukaasist». Ja kohe, kui talle meenus «Must loor», hakkis tema kujutlusse armeenlane Hudobašev, kes esimeses ja parema jalaga kraapsates, luuletuse võttis ja valmis oli esinema Puškinile rivaadiks. Puškin oli peaaegu naerma pahvatamas, kuidas ta armeenlase diivanile paiskas ja taitsa selga istudes ütles:

«Kas te arvate, kas kavatsed minult kreeklannad

lõpetada meenus ka suur rumalus, kui ta piljarditoas mängis punšiklaasi taga riidu läks Kišinjovi postkonnas. Veksejeviga ja ulaanipolkovnik Fjodor Fjodorovitš kindral Orlovi vennaga, ise aga vist süüdi ei olnud nad lepitati ära. Liprandi lepitati neid. Ja Fjodor Fjodorovitš — see on tõesti võimeline. Kuidas ta kahekümneaastase ohvitserina kaotust kaardimängus peegli ees tulistas, kui ta plahvatas ning kuul tungis läbi lõua, aasta kaotas ta lahingus jala ning kaib nüüd puu-

kaotas Mihhail Orlovi tagasitulekut, kes oli juba ära sõitnud.

Siis, kindral Rajevski kaks poolvenda, kes olid Kišinjovi Mihhail Fjodorovitšile külla, kutsusid oma ema nimepäevale Kamenka mõisa, kus nad suure perekonnana elasid. Orlov andis oma sõbra Nad kutsusid ka Puškinit ja kinnitasid, et nad ei jõudvat teda ära oodata. Puškin aimas osalt, kuidas ta üksnes nimepäevas, kuid teda milleski ei oodatud ning ta oli veidi solvunud, et temale

oli määratud justkui lihtsa daamide lõbustaja osa. Enne pisut järele mõtelnud, lõi ta sellele kaega: peaasi, et näeb jälle Rajevskeid. Aleksander ja isa peaksid kindlasti seal olema, aga kui õed ja Nikolai jäävad Kiievisse, siis — mis keelab teda samuti Kiievisse sõitma? Luba paluda pole seal kelleltki! Kui vaid Inzov ta siia välja laseks.

Puškin ei märganudki, kui ta oli tõusnud ühele mähkünkale, kust avanes vaade kogu Kišinjovile. Kõne linnake oli ta jalge ees. Valendasid majad, pruunikas laikudena paistsid aiad, hõre lehestik läikis kahvatu päikese kaes, mis hetkeks läbi pilvete vaatas. Bõki jalg lookles aasal, nagu oleks ta kaardile joonistatud. Siis tuleb elada, ja kuigi ta ehk Kamenkasse läheb, peab ta ju siia tagasi tulema... Aga kas kauaks, ja üldse, mis saab edaspidi?

Ta istus sügiseselt jahedale maapinnale ja pani kogu ümber põlvede. Kerge tuulepuhang liigutas pisut kõrgemates ta lühikesi juukseid. See jahedus on väga meeldiv, see teeb värskeks ning erksaks; ei tohi pead nõrgestada.

Möödunud poolteist kuud olid tal silmade ees ja ta ei saanud vaatas ta tagasi nagu kõrgendikult. Nii mitmeid sised ja kirevad, kuid vahel ka tugevad olid Puškin Kišinjovi-muljed. «Inimturu» kerge pildi all oli sügavuses tunda teise, väljapääsu otsiva suure elu liikumist. Ei, ei! Ei tohi norutada.

Puškin heitis pikali ja sulges silmad. Nõrk päike kiir libises üle ta suletud laugude ja sellest kogu puudutusest tekkis südames ebamäärane muudatus. Uuesti ärkasid temas ellu Kaukasus ja Gurzuf, Tauri meri, ja nagu koidukumas nägi ta lainetel Nereidi. Veel ei sünnitanud muusika sõnu, kuid kunagi tuleb ka need! Nõrk naeratus mängles ta huultel, siis ta võpatasid ja pooleldi avanesid kerges ohkes. Lõpuks märkamatu Puškin uinus.

Kui ta — käed pea all — ärkas, ei taibanud ta leida kus ta viibib ja kuidas ta siia on sattunud. Ta hakkas vaatama taevasse ja nägi seal midagi, milles oleks jätkunud tema noor põgus uni.

Päike oli kaetud kummaliselt mustendava hatuga.

... polve leekiva palistuse tagant tulvasid kiirte kiired, milliseid ta varem kunagi polnud näinud. Otsekui oleks päike olnud vanglas, kuid nüüd on ta vabalt laulnud. See oli imekaunis! Puškin hüppas üles ja muutis mõlemad käed ette, nagu tahaks ta neid maad sülelda. Olles hetke niiviisi seisnud, tõus ta peod kokku; avas need siis jälle ja pani nad tagasi maale. Ta tegi neid liigutusi ebateadlikult, kuid tugevasti ja ägedalt peksis rinnas ta

... omaenda elu pulsi ja helesiniste võimsate kiirte sulas kuidagi ühte, otsekui oleks temas ühinenud samasugune leekiv palistus nagu sel pilvel. See on võitlus, on võit, on laul. Elada on

... ta hakkas mäekünkalt alla, nagu armastas seda teha, ja oli mullestki tulvil: nii vist voolavad kõrgustelt peatumatud veed...

... kes all, kui ta oli pisut lõõtsutanud ja kindla sammutusega üdamelööke rahustanud, tuli tal jälle vajadus lauljafada. Talle meenusid rästad... sooja linnud... «Noh, mis see siis ikka on, ka vabadust armastav lind, katsun siin talvitada...» ... enne veel — Kamenkasse! Kamenkasse!»

SEITSMES PEATÜKK

TJASMINI KALLASTEL

... ühelt kõik läkski. Orlov kõneles Inzoviga ja hea meele Ivan Nikititš lubas Puškinile ka selle uue ära-

... tal Rajevskiga lasksin ma su puhkusele «lavast,» ütles Inzov talle lahkumisel, «ja Rajevski juurde lasen ma sind nüüd jälle. Nii et siis olid sa haige ja said terveks, nüüd aga on ette nähtud — ära haigeks jää. Kamenkas on karde-

... kes pilutas Inzov oma vasakut silma, püüdes

selle liigutusega rõhutada, kui tabav oli tema poolt tehtud vihje. Puškin muide mõistis selletagi, mida Inzov silmas pidas, kuid teeskles, et ta arvas midagi muud. Ta pani käe südamele ja vastas naerdes:

«Selle eest ma vastutan. Ärge kartke.»

«Eh, vennas, mis selle eest... Sa parem vastuta, näe, selle eest!»

Ja vanamees koputas kollakate sõrmedega oma labale.

Selle naljatleva vestluse taga peitus muidugi tõsisist. Igatahes lootis Puškin kohata Davõdovite juures nimepaeval rohkesti uusi ja huvitavaid inimesi. Just viimastel päevadel jõudsid Kišinjovi kuuldud Semjonovi polgu relvastatud mässust Peterburile. Midagi oli valmimas ja küpsemas. «Tõeline sõda on veel ees,» meenusid talle Ohhotnikovi sõnad, kes samuti valmistus Kamenkasse sõitma. Puškin küsis endalt sageli: «Aga kus on minu enda koht? Ja mis on minu elu eesmärk?»

Välja sõita otsustati varakult ja Orlov kutsus Puškin eelmisel päeval enda poole õõbima.

Ka lõunale jäi Puškin tema juurde; pärast lõunat joodi veini, kuid külalised ei jäänud pikemaks istuma ja lahkusid ebatavaliselt ruttu. Visanud end diivanile pikali, kuulatas Puškin Orlovi kabinetist kostvat hääli; seal korraldas peremees ise mingeid tema endale nähtavasti eriti tähtsaid pabereid. Võimalik, et ta kavatses need kaasa võtta.

Äsja kümnete küünaldega valgustatud ja kärene kast jutust ning hüüetest kõmanud ruumikas tubas nüüd hämar ja päris tühi. Valgust langes kitsa läbi ainult kabineti paokil ukse vahelt. «Tal on praegu tegemist, kuid millest ta seal mõtleb? Ega mõtle veel idee. Mõtted tulevad ja loovutavad oma koha teile, idee aga ei lahku inimesest, see järgneb temale kõikjal.»

Puškin teadis Mihhail Fjodorovitšist üht saladust, mida sosinal üksteisele jutustati. Ja kas Kišinjovi üldse sai olla saladusi: seal tavaliselt teati üksteisest isegi seda, mida üldse kunagi polnud juhtunud. Orlov ei ole veel peigmees, kuid sõidab naituma

vaga enesekindel, kuid kas ka selles? Ja kas alles üldse kindel olla? Küllap palub ta Orlover Rajevskit nii isaga kui ka õega läbi rääkida. Aga asjata ole ka selline kirjavahetus nende vahel.

Orlov sulges silmad ja nägi märke tõusvat kivist maastikus millegipärast pikka, kitsast varju, mis hõlmas kogu pind pisut kõverdas, ja alles siis ka Nikolajevnat ennast, pitsidega päevavari ja kollane roos juustes... Orlov ei olnud veel rääkinud, ka Puškin oli vaikinud. Ja seal kumagi tähtsate asjadega ta ka tegeleks, mõtiskeldemata temast.

Kuid palju aega niiviisi möödus, on raske öelda.

«Aleksander Sergejevitš, kas jäite tukkuma?» kuulis Orlov häält.

Orlov motelnudki tukkuda ja avas kohe silmad.

«Tuleb tõesti magama heita,» lausus Orlov ja tõusis aeglaselt edasi-tagasi sammuma.

«Meie nais, et ta ütleb just praegu midagi, ja ta rääkis selle kohta. Kuid Orlov alustas rääkimist millestki muust. Puškin oli üldiselt viinaklaasi juures nii mitugi korda tema kuulnud. Kuid otsest tõsisemat kõnelust Orlov kunagi ei olnud. Orlov rääkis mõtlikult ja iseenesega. Ja Puškin andis talle sõnatult vastust.

«Nüüdpeast ma õieti Kiievist ära läksingi. («Ma läksin väga hästi, miks sa ära läksid... Oleksin ka Kiievis ja hirmu pärast — mitte et ära läksin, vaid ära põgenenud!»). Siin saan ma teha kõike, mida tahan, nagu ma õigeks pean, siin olen ma vastutan kõige eest ise, eks ole?» («Seal aga sa iseendalegi ülem ja seal sa ei saanud iseendast vastutada!»)

Orlov esitas oma sõnatud repliigid ägedalt ja viibis, kuid kuuldavalt ei öelnud ta midagi.

«Võimekus ei ole meie ajal voorus,» jätkas Orlov, «tule vastu tunnen ma usaldust. Alles hiljuti maan ma öele, et elan täiesti rahulikult, ja selleks peab olema, ei vaja ma juba ammu midagi muud

kui seda, et mitte õnnetu olla. Kuid kas on see nii?»

«Need siis ongi tema mõtisklused!» Puškinile näis, et ta teda nüüd hästi mõistab.

«Õde saatis mulle hobuseteki, see on suurepärase isegi ainulaadne. Kas olete näinud? Ma näitan teile. Oleksin väga õnnelik, kui saaksin selle mõne muu lahingu järel hobuse seljast maha võtta, rohelise aasale laotada, kõrguses liuglevaid pilvi vaadata ning meenutada...»

Puškini süda kihvatas. Vaevalt märgatava kiht muigega lõpetas ta tekkinud vaikuses Orlovi lause:

«Meenutada... õde?»

Kuid Orlov poleks nagu midagi märganud.

«Jah, õde ja kõiki armsaid ning lähedasi inimesi.»

Nüüd tegi Puškin oma sisimas endale etteheiteid. Tema ees oli inimene, keda ta siralt ja sügavalt austas. Kõik, mis ta rääkis, tuli südamest ja lahust meenutamine polnud tema juures ei dekoratsioon ega kiitlemine. See on inimene, kes isamaata ei hingata. Juba Kaukaasias oli Aleksander Rajevalle jutustanud, kuidas Orlovile, kui ta alles kuu teistkümne-aastane oli, anti kuldmööök Austerlitzis ülesnäidatud vapruse eest, ja tema oli mõõga võtmisel nutma hakanud, kui kuulis, et lahing kaotati. Ei, talle polnud kallid ei isiklik edu ega kuulsus. Ta tohib siis teda kadetseda, temale kiivas olla? Ja Puškinit valdas soov hüpata diivanilt, haarata selle sõbra ja ilusa mehe mõlemad käed ning soovida talle õnne.

Kuid samal hetkel pööras Orlov sõjaväelase oravaga kannapealt ringi ja ütles seltskondlikult, näidates:

«Eks ole tõsi, minust saaks hea lapsehoidja? Ma uinutasin teid ju päris magama.»

Ja nad soovisid teineteisele head ööd.

Sel aastal oli Ukrainas soe ja päikesepaisteline suvi. Käes oli juba novembrikuu teine pool, kuid paigutunud metsadki veel paris raagus. Vahetevahel hakkas mõnda mõni parvest maha jäänud hiline haiguse kuskil lombi ääres seisis külma kartmata ühel juunil.

... ja kung, meenutades Puškinile Mihhailovskojet. ... sulol rohetas veel ädal ja, pead maas, naksisid nuk- ... el lumbad seda usinalt; pilved liuglesid taevasinas ... miselt. Hommikuti aga langes metsatukkadele ... udu ja päike oli tõustes kahvatum.

Kõhuke Puškin väristas end koiduaegses jaheduses, ... unega laaõlgne turske ning hommikusest ... tujust ja tervisest otse pakatav Mihhail Orlov ... oma reisiplüü. Puškin vaatas teda silmi pilu- ...

«Minna kissitad minu poole! Ega ma päike ole.»

«Tuleki, teilt peegeldub päikest,» vastas Puškin vih- ...

... kui Orlov poleks eile tema tahtmatut tunde- ... katkestanud, oleks ta siis vaevalt küll ise ... avameelselt juttu alustada. Nüüd oli hoopis ... olukord — päevane aeg, reis, lihtsus.

... teinud nekrutiiteenistusse sa oled astunud, ... tea,» jätkas Mihhail Fjodorovitš naljatoonil, ... inatades, nagu tal heas meeleolus tavaliselt ... oli. «Seda ma ei tea. Kuid pea on sul paljaks ... ellest tulebki, et sa külma kardad.»

«Päike, kindral, varsti põetakse ka teil pea paljaks,»

Puškin talle elavalt, ja nahes oma kaasvestleja ... tulet, lisas seletuseks: «Ma mõtlen teenistust ... juures.»

... Fjodorovitši põskedele tõusis puna. Ta ... valja terve suitsupilve ja pahvatas piinlikkust ... maerma, võib-olla pisut kõvemini, kui ta seda ... olinud.

«Kas seda tead?»

«Tuleki.»

«Ah!» ähvardas Orlov veidi hämmeldunult Puš- ... meega. «Tunnen sind ja sinu «Musta loori», ära ... mustakadetseda mõtle!»

Nüüd pidi Puškin omakorda punastuma ning ta hak- ... püüma Kamenskasse oodatavate külaliste üle. Kuid ... Fjodorovitš ei peatunud sel teemal kuigi meel- ... ja Puškin jäi vart, et kaasvestlejas mitte üle- ... tevaatlikkust esile kutsuda. Oli ju huvitavam ... näha ja mõistatada.

Reis oli iseendast väga meeldiv. Jälle veeresid rattad mööda maad, keerlesid põllud ja jooksid sujuvalt silmapiiril puud.

Kui suurelt maanteelt keerati künklikul maastikul metsarohkele külavahetele, laskudes järjest madalamale Tjasmini oru suunas — selle jõe suunas, millest ta seniajani oli ainult kuulnud, — hakkas õhus tunduma magusavõitu, veidi imalat määnduvate lehtede lõhna. Puškin sirutas jalad välja, võttis peast kübara ja selle all oleva pigimütsi. Külma õhu puudutus nahale meenutas veidi kümblust.

Ta naeratas endamisi. Et täielikult tunda talle lapsest saadik armsaks saanud sügise hõngu, puudus nüüd veel ainult köögikorstnaist tulev mõrkjas suits, mida tuul vastu kannab; mõisas aga võtab neid vist vastu teelistele nii meeldiv pirukate lõhn, mida küpsetatakse nimepäevalapse, eaka lese Jekaterina Nikolajevna auks, kes oli emaks algul Rajevskite, hiljem Davõdovite sugukonnale.

Hobused kiirendasid traavi, sest jõe ja asula üle kõrguvalt mäenõlvalt hakkas paistma kahekorruseline suur härrastemaja ja sellest mõlemal pool arvukad kõrvalhooned. Majatiib ulatus otse aeda, jõe lähedale. Allpool, tammi juures seisis vana veski; peaväravasse asuv ilus torn meenutas mausoleumi. Asula kate kiriku väheldased ristid läikisid päikese käes. Kirik oli uhiuus puuehitis, ja talle lähemale jõudes tundus, nagu lõhnaksid alles ta värskeid palpe. Ukrainalikult valendasid tared nii talurahval kui ka juutidel, kes terve jõekalda enda alla olid võtnud.

Härrastemaja juurest algav aed oli tühi ja rääp. Aias sammus säärsaabastega noormees, püss üle õla ja kaks koera kaasas. Sõidukit märgates peatus ta, võttis kübara peast ja hoidis seda pisut dekoratiivselt valge sirutatud käes, tervitades selle žestiga külalisi. Puškin vaatas korra tema poole ja tundis ta juba eemalt.

«Aleksander!» hüüdis ta liikuvast kalessist maha hüpates.

«Kuhu nüüd? Ta tuleb meile vastu!»

Kuid Puškin ei kuulnud, mida Orlov talle ütles. Hüpates üle kraavi, mis aeda maanteest eraldas, jook-
146

si järele komistama, kuid haaras kinni painduvast puuoksast ja hüppas kergelt ning osavalt üle tiheda võsaga kaetud muldvallile. Koeri hoides tuli Aleksander Rajevski talle väarikalt vastu. Nad kaelustasid teineteist.

«Aleksander, olen väga rõõmus, et meile pääsesite!» ütles Rajevski siira rõõmuga, kuid vaatas sõbrale otsa.

Puškin silmitses teda särava, süttinud pilguga.

«Orlov ootab sind...»

Kuid Orlov viipas sel hetkel kutsarile ja too kihutas loomaga uljalt edasi.

«Kuidas on, saite sõpradeks?»

«Tule Orlovi,» vastas Puškin tõsiselt ja kortsu-
147

ga. «Lõpliku hakkab ta Orloviga rääkima õest,» mõtles Orlov ajal ja küsis pisut kogeldes:

«Kas teie omadest... siin on? Kes sõitis?»

«Ma tean, kellega sa sõbrustasid!» vastas Puškin naerdes. «Ma juba kuulsin, nüüd tean kõik...»

«Puškin kohmetusest mõnu tundes jutustas ta, et ta end küll juba sõiduvalmis seadnud, kuid jää-
148

nud järele tervise pärast siiski Kiievisse («Noh olgu,» ütles ta ka Kiievisse... Lähem tingimata sinna!» ütles Puškinil mõttes)... ka Nikolaist vend ei taht-
149

149

«Ma ei lubanud.»

«Ah, saan aru,» naeris Puškin lõbusalt. «Räägi, et Kamenkas on kardetav kliima! Aga mind,» ütles ta, «ei lubati...»

«Nimelt kliima,» muigas ka Rajevski vastuseks. «Kuidas on,» ei suutnud Puškin end talitseda. «On tulnud? Räägi. On huvitavaid inimesi?»

«Nagu inimesed ikka,» vastas Aleksander naerivalt tavalise irooniaga. «Kahju ainult, et sa ei tules pole.»

«Kahju, inimestele ma pean jahti,» vastas Puškin naerivalt jälle naerma hakates.

Ja mõlemad suundusid maja poole.

«Pigem küll hakatakse sinule endale jahti pidama. Daamid ootavad pikisilmi. Muud ei kuulegi kui Puškin ja Puškin: «Millal ometi Puškin saabub?»»

«Sellest mulle juba jutustati.»

Nimepäevani oli veel kolm päeva aega ja piruka lõhna polnud veel tunda, kuid õu oli juba täis sõidu keid. Püstakil aisad meenutasid kõrget sügisest umbrast rohtu mahajäetud kõrrepõllul. Inimeste vahel sagisid koerad, valju kisaga sõimasid üksteist kutsarid.

Viimasel ajal oli Puškin suures rahalises kitsikuses. Pealegi saabus üsna arasõidu eel Bessaraabia kubermanguvalitsusse Kišinjovi nõudeleht ümmarguselt kahele tuhandele rublale — Peterburis tehtud vana võla sissekasseerimiseks. Paberi oli edasi saatnud Jekaterinoslavi kubermanguvalitsus.

Puškin kurtis Inzovile:

«Miks nad seda Kaukaasiasse, hiljem aga Gurzufi või Bahtšissaraisse ei saatnud? Korralagedus! See vald mu paadi madalikule...»

«Eks vaatame... Sina sõida,» vastas talle Inzov. «ja küll me siin pärast midagi nuputame!» Ta lubas ühtlasi ka Peterburisse kirjutada, et saatku vähemalt palgasummagi välja.

Kuid Puškini kohta ei saanud siiski lihtsalt öelda, et ta oleks kehvalt elanud. See määratlus poleks kuidagi sobinud. Ta ei kulutanud peaaegu midagi, polnud, midagi kulutada! Vahel tegi ta laenu; vahel, kuigi väga harva juhtus, et ta kaardimängus pisut võitis; vennale kutsus ta oma kirjades alatasa: «Ma vajan väga, vaja raha!...» Ta sõi Inzovi juures või kuskil külalises üsna harva aga trahteris, kus tuli maksta; kuid et teravalt andis end tunda riiete ja jalatsite puudumine. Õieti üksainus viisakas püksipaar veel oligi talle jäänud... Ja seepärast ei lubanudki ta neile vastu tulla, nud teenril mingil tingimusel oma kohvrit sisse võtta, kuigi raske see just ei olnud! Ning kui jõudis kohale kuhugi kauemaks kohmitsema jäänud Nikita Kozl, hoiatas Puškin teda naerdes ja valju häälega:

«Kanna ettevaatlikult. Ära end ära venita.»

Kodunt raha ei saadetud. Ja nüüd siin pestes

ta rüetudes kujutles ta tahtmatult isa korterit. Kuidas ta kuulas isa hommikukuuves oma kirjutuslaua peal, tooli käetugedele toetub ja elevandiluust laudaga kaes keerutab. Olga aga seisab ta ees, käes oma järjekordne kiri. «Mida ta siis tahab?» ütleb isa oma kõrgematele nootidele üle minnes: selliselt alustab ta alati nii kaitset kui ka pealetungi. «Ja üldse, mida ta kõik minult nõuate? Kas pean oma hommikukuuves või mööbli ära müüma? Ma teen kõik, mida ta tahab. Mida saab mulle ette heita? Ma kirjutan talle kirju... (Kirju ta ei kirjutanud.) Ja lõppude lõpuks ma ju ära kadunud pojast lahti öelnud...» Puškin pestes ja puristades elavalt laua ja tema järjekordse ilusõne tooni ning ta näo sudamest naerma, nagu seda enam kaua jäänud juhtunud. «Jah, Kiievisse — sõidan tingimata! Kuid nahtavasti on ka siin hea olla!»

Kõnalt trepilt kostis hääli ning naiste hüüatusi ja kiiret valdas nüüd juba unustusse jäänud tunne, mis Peterburis veedetud muretutest noorus-

ajast, kui ta läbi saali astus, et siia tulla, leidis ta vahejuhtum. Uhkelt riietatud õrna ja armsa noorusega tütarlaps, kes kikivarbail üle toa joöksis, tõi teda märgates äkki ja kergelt oma valge kleidi all kinni võttes oli juba valmis tegema sügavat sisse astumist, kuid tardus imestusest sellesse poosi. Puškin meenalt tema tahtmatust suulingutusest sõnatahtust: «Puškin? Siis siisugune ta ongi!» Ja alistas ta vallutanud ülemeelikule tujule, tegi tütarlapsi naljaka grimassi. Tütarlaps laskis ootamatult sõrmede vahelt lahti, pigistas peod kokku ja hüüatus naeruhooos põrandale. Siis hakkas ta ise poonitud põrandal liugu laskma, nagu oleks ta kändel.

«Adèle! Adèle! Tule ruttu siia!» kuulis ta, kuidas tütarlast ukse taga prantsuse keeles hüüdis.

Hüüdamine reetis, et too on sünnipärane prantslane, ja ümber pöördudes jõudis Puškin avanenud vahel silmata kellegi kerget kuju, üleskammitud nägu ja sõrmustega koormatud kaunist käekest; kiire

naisepilk sähvatas uudishimulikult tema poole. Arvati vasti oli see Aleksander Lvovitši, Davõdovite vanema venna naine.

Kui Puškin lõpuks oma tualetiga valmis sai, muutus ta kohe harjumuse kohaselt seltskondlikuks nagu Peterburis ballidel; säravate silmadega laskus ta nagu sevast trepist alla.

Aleksander Lvovitš, erakordselt suurt kasvu naine, vesti alla vaevu mahtuva suure kõhuga paks mees esitles teda üleolevalt ja oma väarikust tundes oma naisele Aglaja Antonovnale, kelle silmis välgatas lõbus sädemeke.

«Ma olen teid juba näinud,» alustas Puškin tema lobisemist hetke pärast, kui mees oli eemaldunud. «Ma tundsin teid kohe ära. Te olete täpselt selline, nagu ma kujutlesin. Teel mõtlesin ma palju teile.»

Muide, seda kõike raakis ta, hetkekski mõtlema et teine võib seda uskuda. See oli tavaline seltskondlik lobisemine, ja see kena kolmekümneaastane nobinik, kase ja edeva naeratusena naine, graatsiline kui porselanist nukuke, oli muidugi selliste süütute naljatamisega harjunud. Muide, oma komplimendi ütles Puškin osalt ka torkeks kiivale mehele, kelle üleolev suhtumine teda ärritas. Ja ometi löid need tähtsusetud peal asjad noore perenaise ning külalise vahel mingi tavaliku põgusa läheduse, nii et nad lõunalauas mitu korda pilke vahetasid, nagu oleks neil omavahel väike saladus.

Adèle istus ema kõrval ja teda vaatas Puškin hoopis teistsuguse pilguga kui ta ema. Kuid ka tütarlast ei oli raske ära tunda. Ta istus lauas nagu täiskasvanu ainult pisut liiga sirgelt. Ka tema nägu polnud tavalise lapsenäoke. Lauba puhas joon ja pisut viltune silm löige andsid meeldejääva omapära; alles kujunemise tütarlapse kitsad õlad ja sale kael rääkisid vaikselt selgest varajasest kevadest. Jooksu pealt oli ta tütarlapsele grimassi teinud, nüüd aga vaatas ta tema areldi otsa, nagu võiks isegi pilk heidutada ja hoida teda seda ainulaadset ja kordumatut, mis oli nagu laupõlv ise.

Nii tekkisid Puškinil sageli omapärased suhted

kellega ta pool tundi tagasi isegi tuttav ei olnud, vahel juhtus see ka esimesest pilgust.

Kui ta lauda istuti, vaatas ta ringi, otsides pilguga Rajevskit — Nikolai Nikolajevitši. Kindral tuli sisetubadest oma puruvana emaga alles siis, kui kogu kõik külalised juba koos olid. Orlov astus tema juurde ja nad kaelustasid teineteist kõigi naha. Puškin ei julgenud seda teha, kuigi tundes teda selleks sundisid. Nikolai Nikolajevitš naeratas talle lahkelt, surus sõbralikult tema kätt ja esitles teda emale. Orlov oli vanakesega juba ammu tuttav.

Laua taga istudes ei tegelnud Puškin muidugi mitte ainult daamidega, ta uuris silmadega kogu seltskonda ja sai sellest kiiresti üldpildi. Siin puudus Peterburi seltskonnale korraldatud lõunasöökide väarikus ja Kiäinjovi mõnevõrra vabavõitu pidutsemine, — siin valitses sundimatu vabadus ja see eriline heatahtlik ümber kuidagi kodune toon, mida Puškin nii väga hindas. Ta istus, olles nautinud seda vist esmakordselt oma elus Rajevskite pool Gurzufis.

Kindrali daames hiilgas vaheldumisi mõisnike ja nende kate daamidega üsna palju sõjaväemundreid. Puškin silmitses ahnelt ka neid veel üsna noori ohvitse, paides nende käitumisest ja pilgust välja lugeda nende varjatud mõtteid. Ja tõepoolest näis, et nad on üldiselt teist laadi inimesed. Rajevski oli kõigist neist kõige vanem. Puškin võrdles tahtmatult seda kaht põlvkonda.

Kindrali austustundega, mis tema juures nii haruldane oli, segus ta aeg-ajalt kindral Rajevskit, kes vana ajast oli kõrval istus. Nikolai Nikolajevitš paistis talle üldiselt väsinuna, suvine tervist tähistav päevitus oli kadunud ja kurrud halliksläinud oimude all selgesti nähtavaks muutunud.

Ja Puškinile meenus, kuidas ta Rajevskit esmakordselt oli näinud odaval trükipildil, mis kujutas tema kangelastegu 1812. aasta Isamaasõjas; võtnud käekõrvale oma pojad Aleksandri ja Nikolai, kes siis olid alles poelakesed, läks kindral vaenlase tule alla ja hüüdis oma sõduritele: «Edasi, mehed, tsaari ja isamaa eest! Mina ja minu lapsed, kelle ma ohvriks toon, avame

teile tee!» Puškinil oli selgesti meeles, kuidas ta poisikesena oli neid trükipilte vaadanud ja kuidas tal vaime mustusest jadinad üle selja jooksid.

Tõsi küll, see kangelaslik võitlus on juba ammu minevikku vajunud; tõsi on ka see, et suhtumine tsaarisse on nüüd teravalt muutunud nii Puškinil kui ka teistel noortel, kuid Rajevski sangarlikkus ei ole sellest tuhmunud. Kas pole ta nüüdki endiselt vapper, aus ja sirgjooneline? Ja mis kõneles temast hiljuti Orlov! Tsaar tahtnud Rajevskit krahvisseisusesse tõsta. See aga vastanud talle sama devinsiga, mida üks Rohan'idest oli Prantsusmaal kuulutanud: «Keisriks ma ei saa, kuid hertsog olla ma ei taha, olen Rohan!»

Ka need noored teadsid, mis on sõda... Kuid nendele tõeline sõda on veel ees. Ka seal ootavad neid omad katsumused... Kuidas nad neile vastu panevad? Puškin heitis pilgu Orlovile. Rahulikuna ja mõõdukalt elavana vestles ta armastusväärselt naabritega. Kuid Puškin luges tema selgetest, veidi pungis silmadest välja ka mõtlikkust, mida polnud raske aimata. Siiski huvitas Puškin praegu midagi muud. Esmakordselt tundis ta taie selgusega, milline eriline koht on Mihhail Fjodorovitš Orlovil tema teiste tuttavate ja sõjaväelastest sõprade seas... Ta oli kõige vanem noorte hulgas ja samal ajal kõige noorem vanemas põlvkonnas. Kellele seisis ta lähemal ja mis oli talle kõige iseloomulik?

Mis puutub noortesse ja vanadesse, siis oli Puškinile selles tutvusringkonnas kõik selge. Rajevskit ja Inzovit austas ta kui suurepäraseid ja temale tõesti armsaid inimesi; pealegi oli Rajevski ka tõeline rahvuskangelane. Ohhotnikovile ja teistele noortele ohvitseridele, kellega ta Kišinjovis oli tutvunud, lähendas teda ühise ellusuhtumine. Nendega oli kerge olla ja kõik oli juba poolest sõnast arusaadav. Aga kuidas on Orloviga? Ta ütles Puškinile sageli «sina», Puškin aga jäi austavalt «teie» juurde... Mingi piir eraldab teda teistest. Rajevski ja Inzov — seal on vanusevahe ilmne, siin aga — midagi muud.

Ka Mihhail Orlov on tõeline sõjamees; ja Mihhail

ei erine oma vaadete poolest millegagi noortest; Mihhail Orlovis on ka midagi oma, mis teda eraldab nii ühest kui ka teisest põlvkonnast, ja see vist on see, mis teda teiste seas esile tõstab... neist kõrgemale asetab. Orlov on riikliku mõttelaadiga, ta on sünninõu riigimeheks, kui talle ainult tõelist võimu anda. Ta tunnen endas rohkem võimeid kui ma oma olukorras rakendada saan,» — need on tema enda sõnad.

Pejuures ei mõelnud ta karjäärile ega kuulsusele. Nagu on ehtsaid briljante, nii on ka Orlov ehtne. Puškin ei saanud seda tunnistamata jätta.

Kuid temas polnud ülemeelikust ega nooruslikku võimust, ei olnud õitsemist... («Mis peigmees niisugune võimust seda mõtles Puškin ülemeelikult.») Ja isegi teaduse; mida tal tõesti pole, see on vaade elule mitte ainult alla, vaid ka üles, nagu on Ohhotnikovil ja Orlovil. Orlov on noor, kuid juba kahekümne kuue aastaga kindral ja kui kaua on ta juba olnud juhtival kohal Puškinil aga pole kedagi käsutada, tal pole juhtimise kogemust. («Niisiis, teisest küljest, mis peigmees võimust olen!») Ja ta tühjendas viinaklaasi põhjani.

Kuid need mõtted lendasid tal kiirelt ja kokkusurumise peast läbi, neist tõttasid veelgi kiiremini ette «mõttused» mõtted, mis pigem sarnanesid välkkiire sõnadega kui lennuga. «Kõrge ülemus! Võimukandja!» Puškin võis hetkeliselt ka ebaõiglane olla.

Kuid oli ta küsinud Orlovilt, kelle väärikas rahu teda veidi ärritas:

«Kui ütlete «Elada oma isamaale kasu tuues ja sõprade poolt leinatuna — see on tõelise kodaniku ülesanne.» Kuid surra isamaa eest?»

«Minu elu on selleks mitu korda valmis olnud,» oli Orlov väga lihtsalt vastanud.

Puškin oli vaikinud: veenvamat vastust ei saanudki. Kuid küsimust esitades oli ta mõelnud muule, mõttel, nagu ta tundis, olid valmis paljud noored; kas oli see Orlovile teadmata?

«Ma ei taha ma temale mõelda,» katkestas Puškin oma mõttekäigu ja naeratas sealsamas Aglaja Antovna. «Näib, et ta tõesti on minust huvitatud,» ütles naine «Ja kui elav ning naljakas ta on!»

Nagu lõke ei süttinud pidu korraga, kuid hakkas kuivanud okste kombel mitmest kohast tuld võtma üksikute hüüatuste ja naerurõkatustega. Pisut veel, ja varsti lööb see kõik kärarikka leegina lõõmama.

Lauas oli perenaiseks seitsmekümne-aastane tumedapitstanus mõisaproua. Temast vasakul istus kindral Rajevski, kes oli ta esiklaps ja ainuke poeg esimeses abielust. Lauda istudes aukraade ei arvestatud ja Puškin võttis aset — muide, saadud ettepaneku kohaselt — nende lähedale. Ka selles oli midagi meeldivat, sest nõnda tundis ta end siin oma inimesena. Aeg ajalt ulatusid üksikud laused nende jutuajamises temani. Kord jäi ta ka tähelepanelikumalt kuulatama.

«Kas on tõsi, emake,» ütles Nikolai Nikolajevits vanakese poole kummardudes ja tema pikki sõrmi suudeldes, nagu oleks ta teda sellega ette valmistanud intiimset laadi küsimustele; seejuures levis tema avalmeelsel, kuid karmivõitu näol südamlik naeratus, «kas on tõsi, et teie siis, kui olite emaks saamas, veel nukudega mängisite?»

«Ah, kallid sõber,» vastas vanake kahvlit eemal hoides, et see kogemata poega ei riivaks, ja käesuudlusele laubasuudlusega vastates. «Kas pole kogu elu mäng ja kas pole inimesed nukud osavates kätes, kes mänguga harjunud?»

Poeg vastas talle väarika lõbususega:

«Mis minusse puutub, siis olen ma kogu eluaeg nagu lapsepõlveski soldatit mänginud!»

«Sa naljatad, mina aga ei räägi seda sugugi naljaks. Osata seda mängu, millest ma räägin, on suur asi. Meie ajal seda teati ja osati, teie olete selle unustanud teil, näed, pole peas muud kui i - d e e d! Võtaksid sinagi kas või Vassili Lvovitši käsile. Ka kõik need sõbrad käivad ringi patuste mõtetega.»

Ning ta libistas kiire lõbusa pilgu üle noorte ohvitseride.

«Ärge, emake, kurvastage!» hüüdis talle rõõmsalt vastu Davõdovite kõige noorem poeg Vassili Lvovitš, kes viimaseid sõnu oli kuulnud. «Teie pange oma lootused Aleksander Lvovitšile. Minu vanem vend on isadele truu: tema söögilauast kaugemale ei lähe. Prae

gi vaadake ainult, kui vaimustatud ja süvenenud ta

Kõik, kes seda kuulsid, puhkesid lõbusasti naerma ja pöörasid tahtmatult pilgu Aleksander Davõdovile, kes suure hoolega oli ametis rasvas ujuva kalkuni kallal ja kes ei kuulnud midagi, veel enam — vaevalt üldse oli võimeline sel hetkel midagi muud tajuma. Tema rasvunud õlad vajusid nagu pagunid suure valge salvräti kohale, mis kattis ainult poolest saadik tema tunda, kaelust ja kaelasidet; allpool tungis voltidena esile suur kõht, mis aga aastatepikkuse harjumuse tõttu tema omanikku põrmugi ei seganud. Linnuliha söödi ilma kahvlita, kusjuures koib või tiib võeti delikaatselt sõrmede vahele; kuid Aleksander Lvovitš lubas endale palju rohkem: ta näris krõbinal maitsvaid kondikesi, neelas neid alla või lutsutas neist välja üdi, jätmed aga sülitas oma taldrikule; ta huuled ja sõrmed läikisid rasvast, ta lakkus neid piinlikkust tundmata ja käärdas alles siis salvräti lõua alla. Siin oli i d e e d e n i tööpoolest kaugevõitu.

Märganud lõpuks, et ta millegipärast on saanud tähelepanu keskpunktiks, sirutas paks Davõdov selga, nii et tugitool, millel ta istus, paigalt nihkus, pühkis see veel kord tugevamalt üle ja kuulutas valjusti:

«Kodusest kalkunist pole küll midagi paremat! Lollid on need, kes Peterburis elavad. Eks ole tõsi?»

Ja naernud oma teravmeelsuse üle, viipas ta usaldavalt vanale ülemteenrile:

«Ehk on köögis veel. Vaata järele.»

Kui toas hakkas hämarduma, süütasid teenrid pikad küünlad nii laual kandelaabrites kui ka seintel pronksist lühtrites. Kristall lõhisesärama, ristlevad varjud langesisid laudlinale ja taldrikutele. Tulevalgel muutusid need naistel salapärasemaks, meestel tähtsamaks. Noorterühmades löödi kokku pokaale ja Puškin kuulis tusaseid, kuid vaimustatud klaasitõstmisi vabaduse ja Napolis ülestõusnud karbonaaride terviseks. Küünlalde värelevas valguses näisid ohvitserid talle vandeseltslustena. Joodi mõistu n e n d e ja t e m a terviseks, kuid Puškini kõrval istuv, temast pisut vanem noormees oletas seda mõistukõnet.

«Et meie perenaist mitte ärritada, aga kõik ju mõistavad niisama,» lisas ta tasa.

«Ka mina mõistan,» mõtles Puškin, «muidugi, selle terviseks, kes «võõras me Venele...»»

«Napoli on kaugel,» ütles ta tahtmatult kõvasti. «Ka meie võiksime proovida.»

Talle meenus Liprandi, kes oli kavatsenud vabatahtlikuna Itaalia rahvaarmee minna ja ta tahtis sellest ka oma naabrile jutustada, kuid, kohanud tema selget pilku, mis oleks nagu keelanud liiga palju lobisemast, pidas ta seda usaldusmärgiks ja tal läks süda soojaks. Puškinile näis, et veel pisut — ja teda kutsutakse nõupidamisele, kus teda pühendatakse vandenõusse, plaanidesse ning tõmmatakse kaasa vandenõust osa võtma... Peterburis polnud nii. Peterburis vaikiti või lausa citati kõike. Siin on inimesed teistsugused: mida kaugemal troonist, seda vabamad on mõtted ja teod!

Puškin joobus viinast harva, kuid kogu see õhtu, mis ka pärast lõunasööki kujunes vabaks ja lõbusaks, suur seltskond, piduehtes naised, Rajevskite armsad näod, naljatused ja terviseks tõstetud klaasid, õnnelik teadmine, et ta pole Kišinjovis, eriti aga millegi ebatavalise eelaimus, mis nüüdsest peale tema ellu tungib, — kõik see joovastas teda tugevamini kui viin.

Ta vestles ka oma lauanaabri, vana tuttava Ivan Dmitrijevitš Jakuškiniga, keda ta oli kohanud juba Tšaadajevi juures Peterburis.

Nende esimene kohtumine oleks peaaegu tüliga lõppenud. End esitledes nimetas Jakuškin oma nime Puškin, äsja lütseumist tulnud nooruk, tegi niisuguse näo, nagu oleks ta kuulnud: «Ja — Kuškin»¹, ning vastas reipalt ja teeseldes, nagu oleks ta yalesti kuulnud:

«Lubage, lubage... kuid mina olen ju Puškin!»

«Mul on au juba teada, et teie Puškin olete,» järgnes vastus, ja kuigi lahtmatult viisakalt, oli sellega siiski mõista antud, et see nali oli ebasobiv.

Nalja peeti ebasobivaks, kuid solvus mitte uus tutvav, vaid Puškin ise, keda oli seni nii hellitatud, et iga

¹ Ja — Kuškin (Я — Кушкин) — mina olen Kuškin. Tõlkija

sõna vaimustusega vastu võeti. Ta silmitses oma uskaaslast üleolevalt, veri tungis talle pähe ning oli juba valmis õige teravalt vastama. Kuid nende astus Tšaadajev, Puškin tabas tema rahuliku nolla pilgu, mis oli maistest kirgedest nii kaugel, et tema juuresolek hajutas igasuguse isikliku tüli võimaluse. Ta piirdus sellega, et küsis Pjotr Jakovlevitšiga samale sammudele pahaselt: kes see ülbe erariides noor- mees õige on?

Rahulikult ja asjalikult nagu alati jutustas Tšaadajev varske uudise erruläinud staabikaptenist Jakuškinile, — kuidas ta Moskvast viibides oli avaldanud soovi surmata keiser Aleksander... Noorsugu rääkis tollal palju Venemaal valitsevast raskest olukorrast. Loeti Tšubetskoi kirja, kus oli öeldud, et tsaar vihkab ja põlvub Venemaad, tahab mitu Vene kubermangu liita Poola külge ja viia ka pealinn üle Varssavisse. See pahandas ja tekitas kõigis suurt rahutust. Kui ärevus oli viimse piirini jõudnud, ütles Aleksander Muravjov, et tsaar tuleb surmata, ning tegi ettepaneku liisku teha. Siis võttiski Jakuškin sõna. «Te olete hiljaks teinud!» hüüdis ta. «Ma olen otsustanud liisku teha end ohvriks tuua ega loovuta seda au kellelegi.»

«Kui vapper mees!» hüüdis Puškin süttides. «Ma lohen ja surun tal kätt.»

«Oodake,» peatas Tšaadajev teda niisama rahulikult. «Talle ei maksa seda meelde tuletada. Ka siis nõudis ta vaeva, et ta rahuneks ja sellest mõttest loobuks. Ja ju mängite malet? Muide, tookord, kui tema tulisust juhutada püüti ja talle öeldi, et ta homme ka ise ümber mõtleb, ütles ta: «Teie ütlete, et ma ümber mõtlen, kuid ma olen praegugi täiesti rahulik. Tahate, mängime malet ja ma võidan teid!»»

Niiviisi rahustas Tšaadajev Puškinist ennastki, kes muerma hakkas.

«Pärast seda, mis te mulle jutustasite, olen ma nõus teinult matti saama ja ma annan sõna, et ma siis ei muutul!»

Kohtudes nüüd siin, meenutasid nad kohe naljakat vahejuhtumit oma tutvumisel.

«Ja tõesti, kes siis teid ei tundnud? Ka siin — kes ei tunneks Puškinit ega tema sütitavaid värse?»

Jakuškin oli selle ajaga muutunud. Pärast lõunasööki jutustas ta, et ta on nüüd maale Smolenski kubermangu elama asunud ja tegeleb majapidamisega. Maaelu oli talle oma jäljed jätnud. Ta kõneles nüüd palju rahulikumalt ja asjalikumalt üksildasest elust külakolikas ja oma pärisorjade vabastamise plaanidest, heites ainult harva oma naabrile avameelse pilgu.

«Naib, et poolakad meid enam ei ähvarda, elu on nüüd muutunud kindlamaks. Ja ma olen neile, pärisorjadele, juba ettepaneku teinud, et ma lasen nad vabaks. Mina seletan neile seda, nemad aga vastavad mulle ikka üht ja sedasama: me oleme teie omad, ma aga meie oma.»

«Te siis tahate, et maa jääks teile, ja nemad... oleksid omaette?» väitis Puškin elavalt vastu, taibates kiiresti kogu asja tuuma.

«Ma tahan, et nad saaksid vabaks ega oleks orjad. Pärisorjuslik olukord on selline olukord, mis häbistab neid ja mind; vabadus, see on ju ülim õnn.»

«Teil on muidugi õigus. Vabadus, see on ülim õnn. Aga millest nad siis elama hakkavad?»

Jakuškin viivitas veidi vastusega, nagu endamisi otsustades, kas jutustada või mitte: vaimaks ehk puutub nagu tahaks ta oma õilsusega edvistada. Kuid heitnud pilgu Puškinile, otsustas ta siiski rääkida avameelselt.

«Ma alustasin sellest, et vähendasin neil mõisategu poole võrra. Õpetan nende lapsi ja olen ka taiskasvanuid võõrutanud maani kummardamisest ja minu ees palja peaga seismisest.»

Puškin kuulas suure huviga; ta silmis säras lugupidamine kaasvestleja vastu.

«Aga maa... tahtsin anda neile pärisomanduseks ilma igasuguse lunarahata nende talud, karja ja muu varanduse. Mis aga puutub põllumaasse...»

Nüüd vangutas Jakuškin mõtlikult pead, justkui endaga aru pidades. «Kuid hoopis ilma maata... ei saa ka mõisnik... kuidas ja millest ilma maata elada»

«Mida et Puškin teda vaikides mõistis, ning Jakuškin...»

«Mida puutub põllumaasse, siis oli minu soov selline: et nad üles harida palgatud tööjõuga ja pool anda neile...»

«Kuidas te lõpuks otsustasite?»

«Ma ei taha seda Peterburis taotlema, kuid seal ei ole minu tingimustest kuuldagi ja öeldi kõigest ära. Tuleb vabalt ka imelik sealt midagi loota...»

Jakuškin lõpetas selle nukra kõneaine, muutudes laususe häält madaldades:

«Tahate, nägin teid Kišinjovis!»

«Millel? Kuidaviisi?»

«Ta tõna hiljuti.»

«Vabalt Orlovi pool?»

«Kõik Kišinjovis.»

«Näe see Puškinile saladuseks.»

«Mulle, mis oli tulvil külalisi, tantsisid öhtul kõik. Kõiges ette epigramme: kõik siinolijad tundsid neid ja kõik kiitsid neid.»

«Kuid veine ära ei koristatud ja ruum ei jäänud...»

«Kõik veel kokku joonud,» ütles Puškin, kes oli... ja võttis kindral Orlovi käevangu, mida... ei teinud «Seal joodi kogu aeg t e m a t e r...» Joome ka meie...»

«Kõik tulevase nimepäevalapse terviseks?» ütles... vihjele reageerides lihtsalt ja rahulikult. «Eks...»

«Kõik usaldus ja otsekoheus tegid Puškini relvi... tõstsid sõbralikult klaasid ja Puškinil polnud... tuju ballisaali tagasi minna. Ta läks üles oma... mantli õlgadele ja märkamatuult trepist... laskudes väljus majast.»

«Kõik karge ja tähine. Kergest külmast kahutanud... pisut jalge all ja otsekui meelitas astuma. Kõik hõre. Puud ei surunud end üksteise vastu... oli küllaldaselt avarust mõtiskluseks. Endale... laskus Puškin jõekaldale, ja tähise öö... näis Tjasmin talle suure jõena. Jõe voolu...»

võis rohkem tunda kui silmaga näha, ja ainult kalda ääres sulises tume vesi laulvalt.

Jõe kaldal istus Puškin otse rohule. Ta pea oli kalda vastu. Sargikaeluse vahelt puges külm ka rinnale. Pärast vased rohked muljed asusid nüüd siin vaikuses õigetele kohtadele. Just nagu täna söögitoas. Kõik on jalgade all. Segipaisatud hääle kõmin. Kuid veel hetk — ja kõik istuvad korrapäraselt ritta, saabub vaikus. Puškin teadis hästi, kuidas see muljete korrastumine temas toimub, ja armastas seda väga.

Ja kogu sellest kirevusest — naljakast ja tõsisest välisest ja hingelähedasest, kärarikast ja vaevatuks aimatavast — tõusis esile midagi nagu hoopis tühi. Jakuškin oli käinud Kišinjovis ning Puškin polnud seda teadnud... Kišinjovis! — kus poole tunni pärast teatakse kõiki uudiseid linna igas kohvikus.

Ja mitte et mõni, vaid koguni tema ise ei teadnud. Mis see tähendab? Ilmselt oli Jakuškin jutuhuos tal liigset rääkinud. Mida siis tema eest varjatakse ja miks?

Jah, terav mälu teda ei petnud, see säilitas kõik vajaduse korraks ja tõi kõik viibimata ette.

Tal on palavikuhoog. Bahtšissarai. Nikolai Nikolajevitš vestleb tatarlastega.

«Me ei varja end, teie ekstsellents kindral-paša, šiiitide juures aga on see teisiti, nad varjavad end hirmu pärast. Kui nad kohtavad sunniiti, peavad nad end sunniitideks nimetama. Ja isegi siis, kui kümne šiiidi hulka on sattunud üksainuke sunniit, peavad kõik kümme end sunniitideks nimetama...»

Puškinit oli see juba tollal hämmastanud: kuidas ikkagi saladust hoitakse! Ent kui muhameedlased hoiavad saladust kartusest, siis mispärast tehakse seda siin? Omade inimeste vahel? Kas nad tõesti võivad arvata? Kas saab keegi seda oletada?...

Puškin tundis, kuidas tal raevust ja meelepahast põsed hõõguma hakkasid. Ta tõusis kiiresti üles ja hakkas mööda tumeda ning tähtedega ülekülvatud jõe kallast edasi sammuma.

Käimine rahustas ja väsitask teda varsti. Ta oli ehk pisut üle versta ära käinud. Kallas oli järsk ja kivine

keel, kus jõgi käändus vasakule, mustendas vastaskaldal kalju, ümbrus muutus kitsa mäekuru sarnaseks. Puškin laskus alla vee äärde. Käärude kohal pisut kokkuhoitud jõgi kohises tumedalt... Nii, nii! Seal paisus vesi näib vesi seisvat, ta nagu ei liiguks sugugi, sarnaneb tiigiga, aga kuidas ta siin kohiseb! Kuid kas see siis hoovus voolab aina mööda, aina mööda? Ja kas tulebki niiviisi seista ja... vaatlema jääda? Ei, mitte kartusest. See pole tähtis! Nad ju tegelikult varjagi, mida mõtlevad. Kuid mida nad kavatsevad võtta? See sarnaneb ju tõelise kongressiga! Ja kui teema eest varjata taheti, poleks Orlov teda ilalgi endaga kaasa võtnud...

«Kuhu sa kadusid?» küsis Aleksander Rajevski, kui Puškin tagasi tuli.

Jalutasin jõe ääres,» vastas too. «Ja vaatasin, kuidas vesi mööda voolab.»

Sin aga mässas rahvas jälle ja tõsteti jälle...»

«Sa naerad ilmaaegu. Sa tead väga hästi, et klaase tõsteti vabaduse terviseks.»

«Sellepärast ma naerangi. Viinaga vabadust ellu ei vii.»

«Asi ei seisa viinas! Aga karbonaadirid?»

«Kas sa siis kunagi pole näinud, kuidas jänesed jooksvad? Oota ainult, kui austerlane läheneb, siis näeme!»

«Aga, Aleksander, eitad alati ja kõike, ainult halba ei jaatad. Ja mina tahan magada.»

Juba pooleldi unehõlmas, alustas Puškin juttu Rajevskist-isast. Ta ei tahtnud enne magama jääda, kui tal leppinud sõbraga, kelle peale ta vihaseks oli saanud.

Rajevski eitas ka seda oma isa kangelastegu, oli kujutatud värvilistel trükipiltidel.

«Ole tõsi!» lausus Puškin pahaselt, hetkeks unetunnetusest võitu saades. «Seda usuvad kõik ja nad ei oleks piltegi trükitud.»

«Jah, tead ise paremini,» vastas Aleksander Nikolajevitš rahulikult.

«Sa lihtsalt naerad mind.»

«Ma olin ju ise seal, seepärast naerangi. Kui tahad,

küsi isalt. Ta ei valeta. Või Batjuškovilt — ta en ju
poet ja oli isa adjutant. Minu isa muinaslugusid ei
vaja. Ta on nendetagi vapper.»

See juba meeldis Puškinile Ometi lõpuks räägib ka Aleksander tõelise uhkusega oma isast. Ja Nikolai Nikolajevitš ise! Vapraid inimesi pole maailmas vae, aga näe, üks saab kuulsaks ja teda hakatakse ülistama ning talle kindulaule laulma, inimene aga võtab akla ja ütleb: see pole tõsi! Tulen ilma selletagi toime! See pole enam vaprus, see on suurus.

Puškin hakkas uinuma ja korraga haihtus kõik see mis teda oli piinanud ja erutanud, ning selle asemel tekkis midagi muud, mis oleks justkui peatsis vabanud: ta silmade ette kerkis otsekohe Gruzuf.

Mere poolt puhub soolane ja karge tuul, varjud on mustad, päike helendab pimestavalt. Ja terrassil seisab Nikolai Nikolajevitš ning narritab lapsi. Käes tal on viinamarjakobar, aga kui maatlapsed Maria ja Sofia tahavad seda haurata, tõstab ta selle kõrgemale ja nad ei kuuli seda võnna. Puškini narritab selle lühisaate üle. Kuid äkki avaneb üks ja terrassile jookseb Adèle. Ta libiseb mööda põrandalaudu nagu uiskuu ja kohale jõudes teeb kõrge hüppe ning napsab viinamarjakobara ära. Siis pöörduv ta ringi ja suundub alaslasti ning tähtsalt ata poole. Siin märkab ta Puškini kuid ei laski kasi kokku ega lasku neerdes põrandale nagu hommikul, vaid moodau temast ikka naine rahulikult, peaaegu suursuguselt. Tal on veidi viltasid silmad ning ehaavaliselt puhas laubajoon. Jätkab ei sõnuda talle läheneda.

Kõik see erutav ja tahtis, mis oleks nõudnud selgust päevavalguses, haihtus kuni Puškini ärkamise ka see suur, — nagu hakkas taale naelma — keenuks ja palav tunne, mis teda mõttes sundis Orloviga k võitlusele minema, seegi haihtus: selle üle oli ju kullat mõtteid mölgutatud; selle asemele tulid viim marjad, tütarlapsed ja meretuul... ja Rajevskite p konnast kõige nooremad, nende kõrval ka Adèle. M see on, ja mispärast?

Kuid nii see oli.

Nii jäi esimese päeva rohketest muljetest kõige el

vanall meelde ei miski muu kui see armas kaheteist-
aastane tütarlaps: Puškin oli noor ja Puškin
kõiges kogu aeg — sageli seda ise märkamata — hinge-
juhtust.

KAHEKSAS PEATUKK

MÄLESTUSVÄÄRNE ÖHTU

Davõdovid olid p rattu rikkad. «Need on lollid, kes
 Peterburis elavad.» Ja t epoollest, siin oli kõike või
 megu kõike, mida Põhja-Palmiras oli külluses, kuid
 olnud mingeid  ukondlikke kitsendusi. Siin oli just-
 kui omaenda  ukond, kus pole ei t utut etiketti ega
 pealesunnitud paraadlikku toredust. Elu kulges laialt,
 lausaalt maakoha põldude, metsade, jõgede ja step-
 p ruse oli peaaegu  aretu; jahid, sõidud naabri-
 l  ja linnadesse — Kiievi, Odesse, Ki n-
 iadud, valimised, ballid ja jumalateenistused;
 r stsed ja matused... Hobused tallides ei
 jõude.

...da juures võtsid Davõdovid kaugeid ja lähe-
...da meelsasti ja külalislahkelt vastu. Kuid ka
...da külalisteta oli maja siis onupoegi ja onutütreid,
...da siinulast ja muid ulalpeetavaid mees- ja nais-
...da. Püüdsid veel üksnes neegripoisi ja
...da, aga muidugi mitte sellespärast, et neid oleks
...da saada või et neid oleks tülikas olnud
...da, vaid nende vastu ei olnud lihtsalt huvi. See-
...da ka siis kõogiukse kaudu seal rohkesti igasugust hul-
...da rahvast: palverendajaid, munki ja nunni ning
...da vaimust vaeseid. Neid võttis enne vanaproua
...da vastu vana ülemteenri tütar, keda kas-
...da nimetas kui kasutütart. See kahvatu näoga
...da olevate silmadega neiu, kellel kleidi peal keti
...da rippus küpressipuust ristike, äratas söögilauas
...da kuni tähelepanu. Kui isa roavaagnaga tema juurde
...da tõusis neiu üles ja suudles ta kätt. Selline oli
...da.

Ja kogu see hulk inimesi — kasvandikud ja armu-
leivalised — sõid ja jõid, said riideid ja jalatseid ning
kingitusi.

Jätkus kõigile: vanakese Davõdova varandus oli nii
suur, et tema teine mees Lev Denissovitš Davõdov
kord mängu ajal naljatades koostas temale kuuluvate
mõisate nimede algtähtedest terve lause: «Lev armastab
Jekaterinat.»

Ja see Jekaterina oskas nüüdki veel toetada oma
majesteedist nimekaimu, «emakese Jekaterina» kuul-
sust, ja tema nimepäevast õhkus seda möödunud ajastut,
mis tema meelest oli alles lähedane minevik, mida
aga noorem põlvkond ainult kuulu järgi tundis.

Tänujumalateenistust pidasid kaksteist vaimulikku,
külalisi oli üle saja inimese, lauad nõtkusid roogade
ja jookide all, mürisesid tervitussaluudid. Ohtul aga,
Tjasmini tumedates voogudes peegelduva ilutulestiku
ajal, veeretati lihtrahva jaoks välja mitu vaati viina.
Ja nimepäevalaps ise, unustanud «kodususe», esine-
sel päeval nagu vanasti õukonna ballidel kogu tore-
dusega, nagu oli kohane tema hiilguse vürst Grigori
Aleksandrovitš Potjomkini armsale õetütrelle.

Kogu ruumikas maja ja tiibhooned sumisesid nagu
mesilaste tarud pereheitmise eel. Kogu see päev oli
täis helisid ja sära. Vaidlused ja naer; pokaalide hele
kõlin ja piljardikuulide summutatud kõlksatused; kan-
nuste kõlin ja neidude kiirete jalakeste sahin põran-
dal; aroomid ja tubakasuits; köögihõngud ja jumala-
teenistusest saali jäänud viirukilõhn; klaasitõstmised
söögisaaalis pidusöögi ajal ja tants õhtul koduorkestriga
ning dirigendiga, kes täielikult andus sellele tähtsa-
ülesandele; kaardimäng eakamatele ja lõbusad mängud
noortele; küünalde sära päratu suurtes kuumakskõetud
tubades ja kuuvalgus maja tühjas härmatanud aia-
selline oli see nimepäev ja pidutsemine püha kannataja
Jekaterina päeval.

Puškin, kes nagu teisedki tantsupõrandal keerles ja
vaevalt oma daame jõudis kohale saata, ei kaotanud
siiski sugugi pead. Need esimesed kolm päeva äratasid
temas kord lootust, kord petsid teda. Ta ei suutnud veel
nii ruttu ära tunda neid inimesi, kes teda huvitasid.

Kõige elavamalt ja isegi innukalt vestlesid noored
ohvitserid; mõned neist olid veel poisikeste sarnaselt
õhelnud ja õhetasid seda nurgelisust ületada püüdes
tutarlapsed; nad tahtsid naidata end kaitumises
vabadena ja oma arvamuste väljendustes eriti
kutsuvatena, kui jutt kaldus tsaari perekonnale.
Kui varem, Peterburis, Tšaadajevi jutt Jakuškinist
Puškini kujutlust elavalt sütitas, siis nüüd kuu-
ta suurima huviga küpsemaid arutlusi, milledes
tõeti põhjalikumalt riigikorra küsimusi meil ja
Euroopas ning meie peamist siseküsimust — talu-
de vabastamist pärisorjusest.

Päev koguneti lõunaks vana perenaise Jekaterina
Tšaadajevna poole ja seejärel mindi võorastetuppa,
kus valitses juba noor Davõdova, sündinud hertsoginna
de Grammond. Tema ja Puškini vahekord jäi samaks,
see oli kujunenud nende esimesel jutuajamisel:
ilmselt meelitatud, et noor poeet ei jäänud meeli-
te ja komplimentidega maha tema teistest austaja-
t ning luges tema palvel isegi luuletusi.

Kõige kord, kui sinisilmne Adèle kella üheksa ajal
«tule» juurde tuli, et emale ja isale head ööd soo-
l, ning toast lahkudes jumalagajatuks tema meelest
grasele poeedist külalisele reveranssi tegi, — nais-
kümile, tõsi küll, ainult viivuks, nagu oleks
tema lahkumist midagi puudunud. Ja selle kao-
tundesahvatus sidus teda uuesti tema enda lapse-
põlvga, mida ta peaaegu polnud tunda saanud. Kuid
suurema innuga ühines ta jälle lõbusa ja kára-
tikka külalisteringiga.

Aleksander Lvovitš Davõdov, kes oli pooleks tun-
nks tukastanud, vahel sekka ka norsanud ja unest
jõudu ammutanud, muutus äkki elavaks ja sai
oma endise armastusväärse eurooplase liikuvuse.
Ta ütles, et tal on ehtsa hertsogi maneerid. Kuid need,
kui kõnelesid, naersid pisut selle paksu mehe üle:
abiellus oli «jame ots» muidugi perenaise, tõelise
hertsoginna käes, mees oli tituleeritud ülemkihi hulka
pääsenud ainult «naise kaudu»... Tõenäoliselt oli
temas jahtumas Potjomkinite soo kunagine kuum veri:
tema ta muidu oma kasvu ja valkja ruugepäisusega ning

suursugususega poleks nii elavalt meenutanud juba legendaarseks muutunud «hiilgust».

Õhtu oli märkamatult ööks muutunud ja noorem Davõdov, Vassili Lvovitš, kes oma tumedate juuksekiharatega rohkem küll Puškiniga kui oma vennaga sarnanes, vaatas kord ühele, kord teisele väljavalitute hulgast, küsides pilguga: «Kas tund pole tulnud?»

Seejuures pilgutas ta silma ka Puškinile, kellega ta, olgugi tublisti temast vanemana, juba esimesel päeval sõnasõprust jõi.

Puškin armastas eriti seda aega, mil daamidega jumalaga jäeti ja Vassili Lvovitši ruumidesse siirduti. Selles üleminekus ühest majapooldest teise oli omajagu salapärasust, sest kutsutud polnud kaugeltki kõik, ja need kokkutulekud iseendast olid tüüpilised «meeste» olengud, see tähendab tõsised ja ühtlasi lõbusad, mis viisid väärikalt lõpule pika päeva, lisades sellele kaalu ja tähtsust.

Väga ruumikas tuba, kus põrand oli kaetud üheainsa suure vaibaga, diivanid seinte ääres, mis kaunistatud maalide, esivanemate portreede ja perekonnale kuuluvate relvadega, püramiidriiulid portselaniga, laapid raamatutega, nurgas ilmatu pikkade vartega piibud tohtu suur kamin, kust õhkus rikkalikult soojust, ja lõpuks juba aegsasti valmis pandud jahutusnõu šampanjaga ning jäätükkidega, millest jahedust levis, see tuba ei täitunud korraga. Algul olid mehed sõna kehvad ja nende hääled vaiksed: suur ruum ja vähe inimesi. Kuid aegamööda loitis siin ja seal süüdatavat piibu tuli ja kõlas kellegi ülemealik hüüatus. Inimete tuli juurde, suits varjutas näod, paukusid kõrgelt tõsteti klaase ja puhkes vaidlus. Peremees, see hommikukuu selga pannud, mundrid on lahti nõõritatud, vein voolab ja ajamõiste on ununenud, kellalööke pole kuulda ja unele ei mõtle keegi.

Puškin on koos kõigi «väljavalitutega». Ta suitsetab joob ja isegi käratseb; tema teravmeelsusi ja poliitilisi torkeid korratakse kooris. On kuulda, kuidas kord siin kord seal meenutatakse tema epigramme Foti ja Arak-tšejevi kohta. Ta on sattunud üldisse voolu ja tal on vaba ning kerge: see on elu ise.

Uud astub ta akna alla. Katte tagant tuleb külma õhu ei seleta, kuid ta teab: kuu paistab aeda, puutuvad valendavad ja maapind hingab üksinduses. Ta kuulab jões tumedalt jooksvat vett ning jõe vaiki-
vad kaldajärsakuid. Ja tal hakkab jahe. Tema kõne-
viisus raugab. Paremini kuulata teisi. Ta eemaldub
nast ja istub kaugemale laiale diivanile.

Selliseid üksildushetki inimeste keskel viibides oli
avanenud ka Peterburis, kuid pärast lütseumi-aastaid
maailma ellu sukeldudes ei olnud talle kunagi
tundunud, et ta pole niisama täiskasvanud nagu teised.
Kui siis oli teda aeg-ajalt piinanud teadmatus ning ta
oli usutlenud sageli sõpru, et need teda asjasse pühen-
daksid... Kuid isegi Puštšin, kõige lähem ja südame-
likum sõber, oli ainult naeratanud vastuseks oma
aurepärase avameelse naeratusega ning surunud tuge-
valt ja soojalt ta kätt. Jah, just nimelt nii: avameelne
naeratus, kuid suletud suu! Ja just enne Puškini välja-
astumist oli Puštšin sõitnud Bessaraabiasse õe
juurde, — kas ainult õe juurde?...

Seda kõike juhtus ka Peterburis, kuid ometi ei olnud
tal tunnet, nagu seisaksid juba otse suletud ukse
tagant ja tarvitseb vaid tõugata, kui oledki sees.
Kui ise oli ta nüüd kasvanud ja muutunud.

Juba üle poole aasta on ta näinud midagi muud kui
Molka ja vaade Nevskile ning kauguses paistvale
Admiraliteedi tornile: tema ees on avanenud Vene-
maa, Seal, Peterburis, jäi impeerium imperaatori varju,
vanes tema ees maa. Mõõtmatu ja paljumeelne,
sõnni haarav ja nii endast kui ka temast, kodumaast,
mõtlema panev... Ja need ei olnudki kaks erinevat
asja: hinge põhjas sulasid nad ühte.

Venemaa — see määratu suur sõna ei olnud talle
nagu abstraktne mõiste, see kätkes endas põhjatuid
mõtteid ja labipaasmatuid metsatihnikuid, lõputuid steppe
loomuste teede ja lilledega, koirohu ja parmudega,
metsikuid mägesid ja mereavarusi, mõõtmatuid põlde.
See kätkes endas inimhulki mitmesugustes seisustes ja
olukorras; ta on neid näinud, on kuulnud nende kõnet
ja laulu, kord metsikut kurguhäälset, kord kõlavat,
milles kaeblikkus ja igatsus vaheldub metsiku ulju-

sega... Ja sõnad maast, pärisorjusest ning rahva vabadusest manasid nüüd esile reaalseid, liha ja verega kujusid.

Kuid millegi suure ja otsustava ootus, mis teda juba teel oli piinanud, kasvas siin päevast päeva, ja nüüd küsis ta endalt, nagu ta ei küsinud Peterburis: kas on ta kõigeks küllalt valmis, kas pole ta endiselt lõbus poisike ja noormees seltskonnast? See küsimus võiks paista kummalisena, sest ta teadis ju väga hästi, mille line positsioon oli tal seltskonnas ja kuidas teda hinnati; kuid nüüd oli küsimuses midagi muud... Ja mis nimelt? Kui ta astub üle läve, siis saabki teada. Miski oli juba olemas, millest teadsid paljud, kuid tema veel mitte. Ja alles pikkamööda, hoolikalt ringi vaadates õppis ta vähehaaval tundma tõelisi inimesi. Nii ulatus temani ka muusikute lugu, mida Jakuškin oli tema eest varjanud.

«Jah, muidugi, suurepärane lugu! Ja sina ei teadnudki?» küsis Vassili Lvovitš tema juurde diivanile istudes. «Jakuškin... sa tead ju, et ta pole rikas, ta päris aga isalt pärisorjade hulgas kaks muusikut, kelle mõlemad olid silmapaistvalt andekad. Ja neid kauples endale rikas naaber krahv Kamenski, pakkudes kumbagi eest kaks tuhat; Ivan Dmitrijevits aga vastas talle: «Mina inimestega ei kaubitse!» — ja andis seal samas, krahvi juuresolekul, mõlemale vahaguskirja. Kas pole õilis?»

Jakuškini teguviis liigutas jälle Puškinit. Veel enam see äratas temas kõige palavamaid tundeid. Kuid hoolimata üha suurenevast lugupidamisest, mida ta tundis Ivan Dmitrijevitsi vastu, ja sellest, et ta oli üht-teist juba kuulnud tema õnnetust armastusest, millest oli olnud tal maaüksindusse mineku põhjuseks, huvitas Puškinit nüüd kõige rohkem küsimus: Smoleński mõisnik, peaaegu erak, kes ei igatse seltskonda ega «nimepäevale» sõitmist kauge maa taha, — miks on ta siin, tuhande versta kaugusel kodust, ja mida tähendab tema salajane Kišinjovis käimine? Puškin oli endale juba sada korda ütelnud: «Ei, ei! On midagi, millest ma ei tea!»

Nimepäeval jõudis Kišinjovist kohale ka Ohhotnikov.

Puškin oli tema tuleku üle väga rõõmus. Konstantin Aleksejevits näis talle maal puhkusel viibides palju majalikumana kui teenistuse ajal ja veelgi sõnaahtramana. Sellest, kuidas teda vastu võeti ning kuidas tema Jakuškin, kes näis teda lausa oodanud olevat, kohe piljardituppa diivanile teistest eraldi istus, vahel sedamaid äge, kuid summutatud vaidlustas, võis Puškin järeldada, et adjutant pole oma kohalt sugugi väiksema tähtsusega. Just vastupidi, Ohhotnikov — aastate poolest vanem ja Ohhotnikovi otsene ülem — kuulas vahel nii tähelepanelikult ja vaatas oma alluvale nii ebatavalise tõsidusega otsa, et selle võis eksimatult aimata, et siia kogunenud inimeste vahel valitseb mingi teine, salajane hierarhia. Ohhotnikov saabus kohale tihti, kas pika sõidu või mõne tõsise haiguse tagajärjel, ja rääkis järsu, kuid summutatud häälega. Aga millest ta rääkis? Kui keegi tema lähenes, ja seda juhtus mitu korda, jäi Ohhotnikov sõna pealt vait ning tema hallide silmade terav pilk tihedate, nina kohal peaaegu kokkukasvanud kulmude alt nais varjamatult ütlevat: «Hea küll, ootame!» Ohhotnikov juhtus see nii ka tema endaga, kuid Puškin kohe oma hetkelise solvumise maha: «Ma pole Ohhotnikovis ja see Ohhotnikov pole moldaavia bojaar.» Tema salajasi mõtteid ei usaldanud Puškin siiski kellegi, isegi mitte Aleksander Rajevskile. Vahel näis, et Ohhotnikov on kõigesse pühendatud, kuid Puškin kartis vaistamatult tema skepsist, mis kõike lahkas ja iga tunde puhangu jahutas.

See-eest tekkis mõnikord vajadus üksindusse tõmbumiseks inimestest eemale põgeneda. Teda meelitas maja lähedal olev suur hall koobas, kus Aleksander Lvovitš lõbusaid suvepidusid korraldas. Talle meenus sama koobas, ainult märksa vaiksem, kauges ja armastatud Gurzufis; seal oli hea värse kirjutada. Siin aga ei saanud ta enam kirjutada. Ta viskas põgusalt paberit ümber, üksnes mõned poolikud vär siread — fragmendid, mõned tüüpilised mälu, oma hiljutisest rännakust kaugematesse paikadesse Kaukaasias. Mälu tundeid ja nõudsid oma kohta nii tserkesside hobuse- ja lüüsi kui ka lendlevasse pilveloori mähitud lumised

mäeharjad silmapiiril ja kaljude vahel vahutavad ojad mägedes.

Davõdovite feodaalmõisa ülikkuste mõju all parodeeris ta naljatlevalt ja kõlavalt kümnendat käsku, tundmata kadedust nende maiste rikkuste üle ja tehes erandi ainult kenale väikesele hertsoginnale Aglaja Antonovnale...

Ei ligimese vastu oda
ma ihu ega solva teist.
Ei himusta ma tühtki neist:
ei tema veist, ei tema koda...

Aga kui «võõra vara mittehimustamine» mingi raskusi ei valmista, siis võita «kadedust sõbra õnds» üle, kellele kuulub «kehastatud ingel», on juba palju raskem. Ja Puškin küsib naeratlevalt: «Kas õrnu tundeid ohjeldan?»

Neid värse ei usaldanud ta veel paberile panna, need olid vaid hetkeline vallatus ja meelelahutus, neid võib ehk üksnes Aglaja Antonovnale endale salamata sosistada; mõtted aga tuikasisid lakkamatult kuusamujal. Ja tõelist puhkust leidis ta ainult aias.

Kamenka aed, mis maja juurest järsult otse jõenlaskus, oli talle üliarmsaks saanud. Puud seisid reatikkude, kuid nad olid vabaduses ja otsekui nautisid teenitud vaikust ning rahu. Siin oli hea ja kerge hingata ning mõelda. Talle meeldis, kui ta jahutav märkas puul õuna, mis seni oli harvade, veel lamamata lühete vahel varjul olnud ja nüüd äkki nähtavale tuli. Õun tuli oksa küljest kergesti lahti ja langes pehmelt pihku. Soojendanud seda pisut, sõi Puškin sitnsamas õuna ära: see meenutas talle varajast noori Zahharovos.

Varsti aga, kui pidukära majas lõpuks vaibus, nimepäevakülaliste hulgast mõisnikud laiali sõitsid ning ainult omaksed ja kõige lähemad tuttavad veel mõne päevaks peatuma jäid, muutus ka majas ävarama kuuldamaks ja nähtavamaks, mõtteväljatused öeldud sõnad aga sädelesid vahel ootamatult, nagu küps õun aias, mis seni oli okste vahel peidus olnud.

«On midagi, millest ma ei tea...» Mu

lugu, Puškin ei teadnud, et Mihhail Orlov alles hiljuti Lätis, kus ta Kiievist Kišinjovi sõites sees käis, oli lõpuks astunud salaühingusse, mille olemasolu Puškin ei teadnud. Ta ei võinud teada ka Jakuškini sõidu põhjust, aga just tema kaudu saigi Mihhail Fjodorovitš kutsuda eelseisvale nõupidamisele, kuid kõheldes, kas minna või mitte minna, sõita või mitte sõita Moskvasse, palus ta Jakuškinit koos temaga Kamenka külastada. Samuti ei teadnud Puškin, kuigi ta kõigi meeltega tundis Orlovi, ja tema adjutandi vahel valitud suhte iseärasust, — et Ohhotnikov oli Heaolu Lühikese ammune ning innukas liige ja et tema Moskvasse minna sinna sõitma ka oma kindralit veenab.

Las, ohkud ja poliitilised läbirääkimised toimuvad ja ning lahenevad soodsalt: Mihhail Orlov sõidab minna.

Kuid kutsunud oma organisatsiooni niisuguse suunõuõnõlgutasid Jakuškin, Ohhotnikov ja Vassili Lvov. Davõdov, «Tultšino duuma» Kamenka valitsuse esimees, mõtteid rohkemast: nad vaatasid lootuse ja ega Nikolai Nikolajevitši poole, kes omakorda üldiselt huviga jälgis teda ümbritsevaid noori. Salaühingu liikmetele oleks selline kuju olnud hindamatu väärtusega, kui ta oleks liikumise etteotsa asunud. Kuid ei Orlov ega Rajeovski poolvõrd Davõdov ei sõnastanud sellest otseselt rääkida. Veel enam, nad ei rääkinud sellele kuigi suuri lootusi. Nikolai Nikolajevitš oli küllalt avara silmaringiga ega olnud omavahelises jutujamistes just tagasihoidlik. Otse vastupidi, ta lähen avalikult Araktševit ja oli igas suhtes iseseisev, kuid just need omadused — otsekohesus ja iseseisvus välistasid, kalduyus mitte kellegi mõju alla sattuda — just need olidki suureks takistuseks. Et Nikolai Nikolajevitš oli juba hetk valmis ohverdama oma elu isamaa eest, «kui ei olnud vähimatki kahtlust, kuid kas oli ta ka vabaduse sõdur»?...

Ja sobrad otsustasid Nikolai Nikolajevitši proovile panna, viies tema juuresolekul jutu võimaliku salaühingu eesmärkidele ja kasu, mida selline ühing vabamaale tuua. Seejuures oli otsustatud mitte avaldada, et selline ühing juba eksisteerib ja et nemad

on selle liikmed. Selle vestluse juures viibivad ju ka mõned külalised, keda ei kavatsetud üldse kaasa võtta: siin mõeldi nii Puškinit kui ka Aleksander Rajevskit, kes oma skeptilist suhtumist ei püüdnudki varjata. Puškini suhtes ei tekkinud küll kellelgi kahtlust, et ta meelsasti salaühingusse astuks. Nad võisid ise näha ja hinnata seda tulist siirust, millega ta oma veendumusi avaldas, ja kui ta millegagi patustas, siis ei olnud tema oma äärmiselt järskude ja otsekoheste väljenduste tõttu. Kuid just see oligi kardetav: Puškin oli Kišinevi jõe väljasaadetud ja valvealuse olukorras; järelikult oli ta liialt politseiagentide silma all.

Ometi jäi see öhtu Puškinile kauaks meelde ning ta nägi hiljem sageli unes, kuidas ta sõprade juurest ilma üleriieteta lahkus ja aeda külma kätte tähtede all rööstis...

Ja tööpoolest, sel päeval algas juba hommikul lumetorm, pakane ja puuksad, rohi ning mullapind härmata. Puškin iseenda niiskusest, muutusid kuivaks ning karmiks. Oleks tahtnud, et ka hinges valitseks samasugune seigusus ja karmus, ning Puškin läks sellele lahkumisele öhtule eriti ärevil meeltega. Homme sõidavad Rajevskid Kiievisse ja Orlov oma kaaslastega Moskvasse. Puškin jääb üksinda; Vassili Lvovitš palus teda veel Kamenkasse külla jääda.

Tänane koosviibimine ei sarnanenud sugugi eelmisele. Tõelise elevusriikaste koosviibimistega, kui majas veel paljud külalised oli. Kõigil koosolijail oli nüüd tahtmatult tühine, isegi pisut pidulik ilme.

«Teie, sõbrad, lahkute homme,» ütles Vassili Lvovitš tugitooli istudes ega tõmmanud isegi nagu tavaliselt selga kodust kuube. «Millal me jälle üksteist näeme? Ja mis kõik vahepeal selle aja jooksul meie kallid sõbrad maal võib juhtuda?»

«Aga mis saab juhtuda,» lausus Orlov piipu poppades, «meie riigis, selles Araktšejevi pärusmõisades.»

Esialgu püsis vestlus tavalise jutuajamise raamides. «Kalli isamaa» olukorrast, kuid Puškin muutus kiirelt valvsaks, kui sama Orlov, pühunud, õhku ütles suuta pilve, esitas mõtliku ilmega küsimuse:

Aga kas ei oleks Venemaale kasulik salaühingu loomine?

Nüüd see... algab...» mõtles Puškin ärevalt ja tõstis jalad enda alla; see oli tal lapsepõlvest pärit harjumus: muinasjuttu kuulates tõmbus ta kõige põnevamal või salapärasemal kohal kerra — et hädahoitu korral hüppeks valmis olla.

«Arutame läbi... Arutame läbi!» vastasid ühtaegu nii Jakiškin kui ka Vassili Lvovitš.

«Arutame, kuid ma paneksin ette valida korra kohalt ka koosoleku juhataja.» Seejuures pöördus Mihhail Fjodorovitš Rajevski poole.

Tema ettepanekut toetasid ka teised.

Mis siis ikka,» ütles Nikolai Nikolajevitš pooleldi tõusmises, pooleldi tõsiselt, jäädes endiselt istuma tugitooli, talle meelepärasel tugitoolil, «me hakkame avaldama arvamusi poolt ja arvamusi vastu. Kas teie soovateks meie läbirääkimisi avada?»

Aleksander Nikolajevitš vaatas teraselt isa poole ja kerge muie libises üle ta huulte. Aleksander Lvovitš Fjodorov kortsutas pahaselt kulme ja pomises küllaltki kuuldavalt:

Milleks see komöödia, ei meeldi!»

Kuid temale ei pööratud tähelepanu.

«Kes siis tahaks esimesena sõna võtta?»

«Kui käsitate,» lausus Orlov õlgu kehitades, «siis ehk teie...»

Puškin märkas, et Mihhail Fjodorovitš oli siiski poolt erutatud. Ja arusaadav, sest kõiges selles, mis ta ütles, oli tema seisukohalt peale üldise tähtsusega ka tema isiklik huvi. Ta oli juba kindlalt otsustanud paluda Jekaterina Nikolajevna kätt ja taotles, nagu Puškin õigesti aias, Aleksander Nikolajevitši vaheldusloobitust selles erutavas asjas... Seepärast oli ta oma osa ammu ette piiritlenud: olla objektiivne — nii poolt kui ka vastu. Ja siiski pidi ta oma harjumuse kohaselt enne viivu vaikima, nagu poleks ta päris kindel, et suudab säilitada oma tavalist rahu. Muide, see tema vaikus andis ta kõnele erilise kaalu.

«Te teate seda ise ja ma pole seda ka kunagi varjanud, et pärast sõda võõrastest maadest tagasi jõudes

koostas in mina keisri nimele kõige truualamlikuma avalduse pärisorjuse kaotamise kohta Venemaal. Sellele kirjutasid alla ka paari kõrgemad aukandjad. Aga missugune oli selle avalduse saatus? Ja missugune on meie poliitiline suund viimastel aastatel?»

«Prius anti eestlastele ja lätlastele,» tähendas Vassili Lvovitš, «aga süda-Venemaa samal ajal...»

«Ka poolakatele!» hüüdis Jakuškin vahele. Poola küsimus oli teda alati erutanud.

«Poolakatele?» jätkas Mihhail Fjodorovitš, ja üldine meeleolu tõusis kohe. «Nüüd ma ütlen teile: hiljem koostas in ma teise avalduse protestiga Poola kohta. Sest samal ajal kui vene sõdur, vene talupoeg... kui meie pärisori valas sõjas oma verd...»

Orlov koneles alati hästi, võib-olla pisut pikalt, kuid ladusalt ja ilmekalt. Ent tema tänane kõne olnud selline. Algu hakkas ta kõnelema tagasihoidlikult ja muutus siis abstraktselt, kui ta algamööda unustas ta igasugused kõrvalised kaanulused ja andas oma tõe lste e mõttele ja kõhklustele ning rääkis, et sõnade taga peituvad tõelised tunded, erut sis need ka nüüd kaulajad, kutsudes neis esile mõtteid vastamiseks.

Nii kõneles ta avalikele väljaastumistele pandud loostuste nurjumisest, valitsusega kokkuleppe saavutamise võimatusest. Kuid ta peatus ka oma salajastel kahtlustel: kas vene ühiskond on ka küllalt küps põhjalike muudatuste vastuvõtmiseks?

Vassili Lvovitš Davõdov, pidades samas koosoleku eesmärki, paudis oma sõnavõttus samuti skeptiliselt. Jäbada, sama hoiak oli ka Jakuškinil, mis teraselt jälgis Puškinut väga imetama pani ja teda silvalt kurvasti. Ja ainuüksi otsekohene ning järeleandmatu Konstantin Aleksandrovitš Ohhotnikov, keda Orlovi kõhklusei järele valtsalt riivasid, tungis harjumuse kohaselt kohata võinatelt ja tegi toorelt kallale kõneleja igasugust reservatsioonidele.

Kõneldes tõusis ta püsti ja jäi seisma aema juures. Millile juhuslikult oli kate ette tõmbumata jäänud Kiiunaide ja kalma tuisuu kahekordses valguses. Ta pikk, kõhetu ja nurgeline kuu eriti omaparase Tundus, nagu oleks ta tulnud otse kaugetest ääretute

dest ja vaesuses virelevatest maadest. Nagu oleks Venemaa tõepoolest seisnud tema selja taga.

Luulates neid sõnu ja seda lühikest, katkendlikku tundi Puškin, kuidas temas jäljetult kadus pisut vaimulik suhtumine Ohhotnikovisse, mis oli viimastel päevadel tahtmatult tekkinud tema sünge kinnisuse tõttu, et ta jälle ning veelgi tugevamalt kui Kišinjovis aralikkude inimest armastama on hakanud ja et tema sisemaailmas samal ajal kõik omale kohale leht tema veri vaimustusest ja võitlusjanust pulbit-
lakkab.

«Õige... kõik on õige!» sosistas ta kuuldavalt, endale märkamatu, ja tundis kuuma rõõmu, et ise — lõpuks ometi! — on valmis hüppeks. «Mida midagi ütelda?» pöördus tema poole Aleksandri Nikolajevitš, kui Ohhotnikov oli lõpetanud. «Ma tahan öelda!» hüüdis Puškin, ootamatuks juhataja luba ja haaratud tõelisest erustusest.

«Ma kiiresti diivanilt ja astus keset tuba, otsekui oleks oma sõnade eest vastutust kandma. Nikolai ei peatanud teda ja vaatas tema poole tähelepanemakult ning mõtlikult.

«Ma tahan öelda, et kogu meie piisimine seisab selles, et kõik ausad inimesed ühineksid võitluse vastu. Salahing on vajalik! Mida me võime teha? Siin oli juttu sellest, et kõik hingud meil varsti ära keelatakse, — siis seda ei tähenda see, et tuleb tõtata ja meie üritust asi lükata?»

«Juhataja küsis:

«... üritust nimelt?»

«... Aga kõike seda, mida me kavatsime teha, peaks. Ja esimene samm on talurahva vabastamine. Nikolai Nikolajevitš! Pool aastat tagasi olime Jekaterinoslavis, seal võtsid ju ülestõusust kõik põlluharijad ihkavad vabadust. Jakuškin laskis oma muusikud. Hästi: muusikutele pole maad. «Mida mida peab tegema põlluharija?»

«... ki ei takistanud teda ka nüüd ja sedamööda, hüüdis Puškin üha enam süttides hakkas oma vaateid

arendama, väljendades mitte üksnes tulisust, vaid vastandades Lääne mõttelaadi meie omale, vastandades rahvast ja valitsust, — hakkasid kuulajad temale teistsuguse pilguga vaatama, ja kui nad varem olid noore poeedi peaaegu unustanud, siis nüüd mõtlesid nad ainult temale. Kas polnud nad temasse liiga kergelt suhtunud, oletades, et ta ainult poesiaküsimustes on tõeline asjatundja?

«Ja kui Läänes rahvad sõdivad keisritega, siis kas pole seda liikumist salaühingud ette valmistanud? Kas pole siis karbonaaride võitlushüütuks: «Kättemaks hundile lambatalle piinamise eest?»»

«Noh, keisritest ja huntidest võiks ka tasemini rääkida,» lausus laisalt seni kaugemal tukkunud vanem Davõdov.

«Teie, Aleksander Lvovitš, aimate õigesti, kui muretsete ka huntide pärast,» vastas Puškin talle kiiresti. «Kuid pidage meeles, et kui vabaduse andmine põllu- ja hõimurahvastele viibib, siis ei käi ka huntide käsi hästi! Ma oleksin ka ise...»

Ei tea, mida Puškin oma ägeduses veel oleks öelnud, kuid nüüd tõstis käe koosoleku juhataja.

«Ma oleksin ka ise...» kordas ta Puškini sõnu ja naeratas talle kergelt pead vangutades. «Ma oleksin ka ise tahtnud mõne sõna öelda. Ma ei eita, et salaühing oleks kasulik.»

Kõik muutusid valvsaks neid sõnu kuuldes; Rajevski aga loetles rahulikult peamiselt Jakuškini poole pöördudes kõik need juhtumid, kus salaühing saaks kasu. Kuid nüüd, kui kõik see polnud muidugi see, millest unistasid vandeseltslased. Ja pealegi võis kuuldavalt öelda, et nad sõnade taga aimata veel midagi muud. Jakuškin mõistis ka seda ning ta ei tundnud end kuigi hästi. Nikolai Nikolajevitš oleks nagu talle öelnud: «Te panete mind proovile. Milleks seda?»

Ja Jakuškin ei pidanud vastu.

«Te teete ju nalja,» hüüdis ta koosoleku juhataja poole pöördudes; nüivõrd läks talle südamesse selle läbitungiva pilguga mehe etteheide.

Järgnes ebamugav segadusehetk. Rajevski vaatas Jakuškini poole, lastes tal edasi rääkida.

«Te teete ju nalja,» kordas Jakuškin veidi erutatult, «on kerge tõestada. Ma esitan teile küsimuse: salaühing oleks juba olemas, siis te tõenäoliselt ju ei ühineks?»

«Miks mitte?» vastas Nikolai Nikolajevitš mõne-vahega kuivalt. «Vastupidi.»

«Siis andke mulle oma käsi!» Samal hetkel tundis ta, et ta on palju kaugemale läinud, kui see kõik oli kavatsatud.

«Kui nali, siis nali, siin on mu käsi,» vastas Rajevski. «Ma olen korraga juba kõigile selge, et loole tuleb panna ja et kõige parem oleks see naljaks pöörata. Puhkusest üleni punetades ütleski Jakuškin üldiste hirmude saatel:

«Teil on õigus... Noh, muidugi mõista oli see kõik ainult nali.»

«Miks sa ütled?» pöördus tasa Puškini poole Aleksander Nikolajevitš, kes tema kõrval diivanil istus. «Näe, see oli neist kõigist targem.»

Vaevalt küll Puškin midagi kuulis. Sel hetkel oli tal meelde tulemast sellega, kes kellest targem on. Ümberolev oli kõik jälle rahulikumaks muutunud. Oli olnud juhtu, kuid ühtlasi ka nalja, nii nagu see ikka olemas on. Võib-olla kukkus see nali ehk veidi kohutavalt välja, kuid üht-teist ta ometi selgitas. Jakuškin mõvles aga, et kõik muutuks naljaks ja et naer kataks ära tema pisut ebaõnnestunud kavatsuse; ta oli veel üsna noor, noorus aga kardab kõige rohkem naeruvõrdsesse olukorda sattuda, ja ta ei pannud tähele, et Mihhail Orlovi kortsus kulme äga Ohhotnikovi kinnitatud pilku. Muide, leidus küllalt ka naerjälgi...

Nüüd oleksidki kõik lahkunud ja õhtu oleks lõppenud lõbusalt šampanja joomisega. Kuid Puškin astus siiski kord selle suure toa keskele.

Ta oli erutatud nii oma kõne pärast, — kui ta ärritatud oli, siis näis talle, et ta ei oska rääkida, — et ta sellepärast et Jakuškini viimase küsimusega näis üldiselt avanevat... ei, mitte lootus, vaid juba kindel, et salaühing on olemas! Kõik see, mis on noor ja õnnelik, kõik see, millest on tulvil kangelastegudele püüd-

lev noorus, täitis tema olemust. Viimaks ometi, viimaks ometi!

See hetk oli talle hoopis eriline, vaimustusele lähedane rõõmu hetk. Nüüd avaneb talle kauaoodatud elu eesmärk, mis kõike valgustab ja kõike õigustab, mida ta on oodanud — just nimelt siin. Nii pole ta lõpuküksi! Ja see Jakuškin... Ta pani nad proovile ja avaldas siis kogu tõe. Ja seejärel äkki — ootamatult — vapustus: ei! Kas tõesti — ei?

Tal läks silmade ees mustaks. Vaistlikult puudutas ta sõrmi: need olid külmad.

Solvumine ja kibestumine, hämmeldus ja raev mäsasid temas. Ta poleks tahtnud ikka veel uskuda, kuid vastupidist uskuda ei saa. Milline õel, julm nali!

Tema häält kuulates pöördusid kõigi pilgud tema poole. Ta seisis nende ees — kõigile tuttav, alati lõbus, trotsiv ja tormakas, teravmeelne armas seltsimees, ja tõeliselt tark, nagu ta äsja oli end näidanud — sale väikest kasvu Puškin. Kas see on tõesti tema? Teda on raske ära tunda: kuidas ta väriseb, kui kahvatu peaaegu tuhakarva on ta nägu... ja pisarad läigivad ripsmetel.

Ta astus keset tuba ja ütles üsna tasa mõned sõnad. Kuid need kõlasid sellises vaikuses, et läksid otse südamemesse:

«Ma ei ole kunagi olnud nii õnnetu kui praegu. Ma juba nägin... kui üllas võiks olla minu elu. Ma nägin enda ees kõrget eesmärki. Ja see kõik... see kõik! Kui õel oli ometi teie nali!»

Ning ta jooksis välja, jättes oma vanemad sõbrad hämmeldavasse vaikusse.

ÜHEKSAS PEATÜKK

«KULDSETE KUPLITE LINN»

Iga torm raugab kord ja vaheidub ajutise vaikusega. Kuid elu ei peatu ainsakski silmapilguks, ja see vaikus on samuti täis liikumist, kõrvalt nähtamatut na-

gust ka sisemiselt mõningal määral tajumatut. Selles vaikus otsekui toimuks «jõudude ümberasetumine», mille tekivad uued suunad ja uued võimalused.

Puškin elas läbi suurt sisemist vapustust. Ta pettus, nagu pettub jõgi, leides oma hoogsas liikumises eest mitte ääretu avaruse ega kääru taga vürastunud kühava ja vahutava kose, vaid umbse paisu, lumelaviini, mille oli kuulnud Kaukaasias. Ent kuigi lained tagasi tõmbad, niredeks ja jugadeks purunesid ning keerisid poorlesid, muutes liikumise keerulisemaks, tulid siiski uued vood lakkamatult ja varskete jõudude otsib teed ning väljapääsu.

See oli ka Puškiniga; pärast Orlovi, Rajevski ja teiste üivate külaliste ärasõitu muutus elu väliselt väga raskes, meenutades Tjasmini veskijärve. See oli üsna rangelt korrapärane maaelu, mis kulges ühest teisele. Kuid härrastemaja värava taga oli ka teist, talurahva töörohket külaelu. Puškin oli teadnud, kuid võib-olla just seeparast meeldiski talle üldse kootide kolksus, vaadata, kuidas tuule kaes kühk ja kuidas raskete teradena langeb rikkalik saak, kuulata vankrirataste kriginat ja jälgida härja ühelt astumist.

Rahvaga läbikäimiseks talle suuri võimalusi ei antud. Tema asi oli tühjendada lõbusa pidulaua ääres pokaal valuduse eest ja sootuks teine asi — valvata majapidamise ja tulude järele. Peamiseks meistriks sel ajal oli «hertsog» Aleksander Lvovitš ise. Siin ei seganud teda ei tüsedus ega tulnud talle ebakohasel ajal midagi. Ta ei lasknud isegi vända, heasüdamlikku ja järeleandliku loomuga, Vassili Lvovitšit, valitsus-koosseisule kuigi lähedale.

Ja ometi nautis Puškin iga päev rahva imeliselt laulud murrakut, kuulas laule ja muinasjutte; ühte-teist ühendas ta ka üles: «Kae, vend on venna hangu otsa tõud!» ütlesid tüdrukud küüd vaadates. Nemad seletasid talle ka, miks näiteks jänest karta tuleb: jumal, looi igasugused loomad, jänese aga unustas ära, seega kurat tobu ole, ta voolis ise jänese valmis ja jättis talle ka villast ning tuulest saba; jänese rõõmus-õnne ka tema kellelegi meelde tuli, ja seitsaadik ongi

ta kuradi juures «eestvedajana» teenistuses, kurat aga lidub tal kannul «üheksa küünart tagapool».

Kord ajas Puškin isegi «hertsogi» enese naerma. Sõgituppa teelauda minnes küsis ta viimaselt valjusti

«Kuidas on, Aleksander Lvovitš, ma kuulsin, et te räägite: «Anna mulle andeks, mu kallis, et sa mind peksid?»¹ Kas siis teiega seda juhtub?» Ning ta vaata kelmikalt Aglaja Antonovna poole.

Puškin oli seda äsja karjaulaudast mööda minnes kuulnud ja see kõnekäänd näis tema meelest Fonvizinit väärivat. Aleksander Lvovitš niisugust väljendust kunagi ei tarvitanud, kuid see iseloomustas oivaliselt tema abielu. Kõik hakkasid naerma ja Davõdov tõstis üles oma lihava sõrme ning ähvardas sellega noormeest:

«Ah, võrukael!»

Ja kuigi ta oli oma naise pärast Puškinile armukade meeldis see kõnekäänd talle siiski niivõrd, et ta seda tarvitama hakkas.

Üldse oli majas pisitundeid rohkem kui küllalt Aglaja Antonovna omakorda oli Puškinile armukade oma kena tütre pärast. Kuid Puškin imetles Adèle siiralt. Neil kujunes omapärane vahekord, sest Puškin ei kohelnud teda sugugi nagu väiksest ja tütarlaps hindas seda väga. Nende vahel oli sõnelusi ja leppimisi. Kõrvaltvaatajale võis see näida päris «romaanina», ükskord segas Jakuškin isegi vahele.

Naiste suhtes tagasihoidliku ja kohmetu maainimesena hakkas tal kahju väsest tüdrukust, keda poeet «mõõledalt» kohtles. Puškinile tegi see nalja ning ta hakkas hakanud oma uut sõpra vastupidises veenma.

Ent Adèle ei olnud talle muidugi ainult laps ja vahel rääkisid nad päris tõsist juttu, kuigi mõnikord lapselikult tembutasid.

Kamenkas oli rohkesti raamatuid ja neid hoiti ilusti järelevalveta. Puškin läheb võõrastetuppa. Adèle istub diivanil. Tema kõrval lebab väike kitsas raamat, kott järgi otsustades palveraamat, põlvedel aga on paljalt oma viieteistkümne naela raskune Voltaire'i «Neit

¹ Ukraina nali: «Прости мене, моя мила, що ты мене била» Tõlkija.

paantsuskeelne väljaanne. Puškin tundis seda suurepärases köites raamatut, mis oli välja antud just Prantsuse revolutsiooni aastal.

Mida te siin uurite, Adèle?» hüüdis ta üsna kohkunult.

Tulge ja vaadake, mis sel naisel rinnal on?» ütles Adèle, osutades ühele gravüürile, mis oli küll suurepärast teostatud, kuid vist kõige siivutum kogu raamatost. «Minu arvates on need väikesed majakesed küll imelik!»

Puškin tõstis pilgu Adèle'ile. See oli süütu nagu lumikülm.

Kohe meenus talle, et sellel pildil otsustavad muulad ja poisiklutt ja vana munk Jeanne'i rinnal tärinavad, kumb tema omandab; ta meenutas ka omaenda mõtteid, mis teadmata kuidas tekivad, kuid mis amult vilksatavad ja niisama silmapilkselt kaotuvad. Ta oli korra mõelnud, ka mina teen kindrali ettepaneku täringuid heita... Ja nüüd punasvärvi selle tütarlapse ees — mitte häbist, et Adèle vaatub midagi nii sobimatut, vaid sellepärast, et tal hakkas häbi enda pärast.

Ei, need pole üldse majakesed, lausus ta kogeldes, «need on mängutäringud.»

«Aga miks nad siis tema peal mängivad?»

«Sellepärast, et nad mõlemad on räpased eeslid ja halvad inimesed!» Ning ta võttis tütarlapselt raamatu ja pani selle ise kappi. «Aga mis palveraamat see on?»

«Mingi mitte palveraamat! Kui palveraamatut loe-»

«Siis ei naerda.» Ning ta turtsatas. «Siin on kõik»

«Te ainult vaadake: teda võõrustatakse ja laud»

«atud. «Varsti ilmub lauale», vedas ta sõrmekesega»

«lehekülge, «tursakala rukkileivaga, mis oli»

«ja kõvem kui meie kangelase soomusrüü.»

«Mõelge vaid: vanem kui soomusrüü! kõvem kui soomusrüü! Ja kuidas ta oma hambaid ära ei murdnud...»

«Aga aga sai hakkama, sai hakkama!»

Ning ta puhkes naerma lapselikult ja kõlavalt, sütitades ka Puškinit.

«Ja vaadake, missuguse nime ta oma hobusele on pannud. Hobune oli aga... Oodake...» Ja ta leidiski:

«Vaene setukas oli ainult luu ja nahk, kuid meie kangelase meelest oli ta parem kui Aleksandri Bukefalos ja Cidi Babieca. (Neid ma ei tea!) Neli päeva arutati, mis talle kõige paremini nimeks sobiks, ja õigust öelda, ega olegi naljaasi välja mõelda nime, mis pidi kuulsaks saama kogu maailmas ja mida järeltulev sugu ülistab! Mõtles ja mõtles meie rüütel ja leidis viimaks hobusele nime: Raudjas — nime, mis tema arvates oli meeldiv, kõlav ja paljuütlev.» Mõtles ja mõtles! matkas tütarlaps naljatades, pillas «palveraamatu» põlvedele pani käed näo ette ning vappus naerust.

Puškin oli juba taibanud, kuid võttis siiski raamatu kätte. Muidugi: «Don Quijote Manchast. Cervanti teos. Tõlgitud Floriani prantsuskeelse tõlke järgi V. Žukovski poolt». Ja needsamad portreed — nii Cervantese enda kui ka Floriani oma, mida ta mäletab juba varasest lapsepõlvest ja mille kohta ta kunagi oli onu Vassili Lvovitsilt küsinud: «Onu, miks Cervant Florianil vürud maha pügas?» Kas saab selliseid momente hinda mata jätta? Need on kui aken, millesse sa pilgu heidad ja kus naed suurt imet — iseennast väikesena...

Ja sealsamas kaldus mõte ka Žukovskile. Kui armsalt ta Rocinante puht-veneparaselt Raudjaks ristas! Ja eessõnas — Puškin lehitses nüüd ka ise õhukest kõitekest: «Mul jääb soovida, et seda kõike minu tõlkes loetakse Florian.» Edasi lisab juba Žukovski omalt poolt juurde: «Ja minul samuti. Floriani tõlke kirja.» «Oh, kallid Vassili, oh, kallid don Bazile, kui vallatled, ent oled armas!» Kas kiita sind või sõidelda? (Hakkan juba värssides mõtlema...) — sind võib ka sõidelda, kuid armsaks jääd sa siiski.» Puškin oli Adèle'ile nende minutite eest tänulik. (Need värsired kirjutas ta hiljem isegi üles, kuid niisama visandlikult nad jäidki.)

Paks Aleksander Lvovitš (korra ja tähtsuse mõtte kirjutas just nimelt tema kui vanem) pöördus kirjutaja Inzovi poole, milles ta selgitas, miks Puškin nii kaua Kamenkassse oli jäänud; igaks juhuks võis seda «õigustavat paberikest» Inzovile vaja minna: «Teie ekstsellentsi loal on A. S. Puškin olnud seniajani meie juures külas, kuigi ta kavatses koos kindral Orloviga Kišinjovi

tagasi tulla; kuid ta külmetas end väga tugevasti («Pole viha, sulg kuulas sõna,» hüüdis Aleksander Lvovitš kõikide kuuldes. «Jumal tänatud, hanesuled kannatavad kahtlusega») ega ole tänini võimeline tagasisõitu ette võtma. Lõpuks oma kohuseks teie ekstsellentsile sellest teatada ja seepärast kinnitan, et niipea kui Aleksander Sergejevitš tunneb oma haiguse pööret paremusele, sõidab ta viivitamata Kišinjovi tagasi.»

Kirjad käisid aeglaselt ja Puškin naljatas, et Inzov pole vist veel tema vana ning unustusse jäetud võla loomõudmise asja ära korraldanud ning seepärast viivitabki. Kuid vastus tuli siiski.

Seniajani olin ma härra Puškini pärast mures,» kirjutas Inzov, «kartes, et ta vaatamata tuulisele ja tuisu- lisele ilmale ning karmile pakasele asus teele ja sai kuskil rasketel stepiteedel õnnetuse osaliseks. Kuid saanud teie austava kirja selle kuu 15. päeval, olen ma rahulik ja loodan, et Teie ekstsellents ei luba tal teekonda võtta alustada, kui ta jõu poolest täielikult kosunud on.»

Puškin oleks armastusväärset Ivan Nikititšit otse ümardelnud.

Aeg siin ei lennanud, vaid läks. Puškinil oli küllalt vabu päevi ning ta ei raisanud neid. Ta tuhnis tundide viisi Davõdovite suurepärase raamatukogus, jäi vahel lõuna püsti seistes lugemagi, olles haaratud mõnest raamatust, mille ta oli ainult lehitsemiseks kätte võtnud.

Sünsete kohtade minevikust oli veel säilinud ka elavaid mälestusi. Tjasmini suudmes, Žoltõje Vodõ jõe laududel lõi Zaporozžest marssinud Hmelnitski oma lahuksa tuhande meheliise sõjaväega poolakaid — ümmakordselt — kolm päeva kestnud verises võitluses. Ja seejärel hakkas nagu kevadine voog kihama kogu Ukraina talurahvas... Kamenkas oli rohkesti raamatuid ka ajaloo alalt. Alati lukustamata kappide alumis- telt riiulitele oli kuhjatud mitmesuguseid dokumente, mida ei lõhnanud üksnes ammuse tolmu, vaid ka elava ajaloo järele. See kõik kokku äratas huvi Ukraina mineviku uurimise vastu, mis oli seda meelitavam, mida sunn astus rahvas ise väga tihti areenile, püü-

des oma saatuse juhtimist omaenda peremehekätesse võtta.

Igori kuulsat sõjaretke meenutas ta Doni ääres, nüüd on aga tema ees Tatištševi neli mahukat köidet! «Venemaa ajalugu kõige vanematest aegadest, kolmekümne aasta jooksul väsimatu tööga kogutud ja kirja pandud õndsas salanõuniku, Astrahani kuberner V. N. T. poolt». See suurepärane kogu annaale, millest nüüd osa oli juba kaotsi läinud, näis talle tõelise varaaidana ka Karamzini kõrval. Juba selle lõpetamata jäänud töö pealkiri, mis oli mõnevõrra kohmakas ja veider, ning aukraadi ja ameti ühendamine tagasihoidlike nimetähedega, — kõik see äratas huvi ka selle Peetri-aegse andeka tegelase isikliku saatuse vastu, mis talle lõpuks kuigi armuline ei olnud. Tema teoseid oli soovitanud vaadata Vassili Lvovitš: seal räägitavat ka Tjasminiist.

Puškin sattus ka talle seni teadmata üksikasjadele Igori vangipõlve kohta polovetside juures ja vangilaatide põgenemisest. On ju ka «Lugu» ise kirjutatud mõne Igori sõjakaaslase poolt, ja palju sellest on kirjutatud kahtlemata vangipõlves! — kui selgesti see ilmneb! Ja tahtmatult kandusid mõtted iseendale: ka tema väljasaatmine, mis sarnanes vangipõlvega, ei saa ega tohi teda takistada olemast see, kes ta on: poeet! Ja kui Igori vangipõlvest kostis hääl, mis kutsus võitlema, võitma ja ühinema, siis kas pole selles ka tema enda saatuse tahe? Kas polegi selles pääs surnud, umbse päeva tagant, mis tõkestab vete vaba voolu?

Ja juba rõõmsamalt ütles ta, kuidas Svjatoslav Venemaa rahunenud pinnal viis aastat pärast Igori sõjaretke koos oma langu Rjuriku ning družinaga paatidel Dneprist alla — just siia lähikonda — Tjasmini suudmesse sõitis, kui tohutul arvul nad metsloomade püüdsid ja kui lõbusalt nad pidutsesid.

Puškin oli ajaloo uurimiseks veel noor, kuid tal oli läinud midagi meelest, ja kui neil seemnetel oli määritatud visalt idaneda, siis seda tugevamad võrsed töötasid neist kasvada hiljem. Ajalugu ajalooks, ent mõtted keerlesid tal nüüd peamiselt muu ümber — kaasajal ümber, ajalugu ainult toetas neid, näidates elu liikumist ja andes julgust. Takistused, ebaõnnestumised ja ka...

... — kas ajalugu neid vähe tunneb, kuid ta räägib sellest, kuidas need vallid ja paisud purunevad üha juurde voolavate, elavate, ammendamatu veevoogude poolt...

Puškin nägi juba oma «Vangi» lõpplahendust, aga need köitis järjest tugevama jõuga «Röövlite» süžee: ta näis, et seal saab vabamalt ja rohkem öelda!

Kamatuid oli nii peahoones kui ka väikeses hallis armastega majakeses, mis asus otse aias; seal oli ka piljardilaud. Puškin armastas seal täielikus üksinduses istuda. Vahel katkestas ta kirjutamise ja hakkas samal ajal kord tormakalt kiiresti, käsi rusikasse pigistades, minna kaugele enda ette sirutades, kord jälle väga aeglaselt, tõustes varvastele ja laskudes kontsadele, ise end nagu vedru. Ühes nurgas nagisesid põrandalauad sellest hakkas helisema väike kroonlühter, otsekui ütles ta sellele pisut kaeblikule häälele. Puškinil see ei meeldinud, kuid ta peatus, viivitas veel mõne hetke ja ütles siis midagi sõnatult sosistades piljardilaua ümber, kus teda ootas lõpetamata mustand. Ta heitis selle täies pikkuses kõhuli ja hakkas kiiresti uusi ridu paberile visandama. Nüüd oli tal juba väga raske tööd katkestada.

Vassili Lvovitš oli tema vastu väga tähelepanelik ja sulges vahel tema järel ukse, et Puškini laialipaisatud mõtetest ühtki kaduma ei läheks.

Puškini meenusid alati Rajevskid.

Ühe tuppä minnes oli Nikolai Nikolajevitš talle väga sõbralikult öelnud:

Kui tuline te olete! Noh, aga poeedile seda ehk ei olegi olegi. Sõitke meie poole Kiievisse, tuletame teid minevikku. Nikolaid rõõmustaks teie tulek.

... erutas Puškin. Rajevski-isa oli temaga väga sõbralikult kõneldud. Ja mis tähendab — minevik? Need on Rajevski jutustused sõjast ja rahust, mida ta nii väga kuulata armastas, või on «minevik» nende ühine elu ja reisid? Ja miks ei nimetanud ta ühtegi sõnaga tütreid, vaid ainult Nikolaid.

Sellest mälestusväärsest õhtust ei rääkinud ta kellelegi, ammugi mitte Nikolai Nikolajevitšile endale.

Orlov oli ära sõites väga mõtlik. Ohhotnikov aga seevastu väga ergas nagu külm talvehommik ning ta surus eriti tugevasti Puškini kätt, otsekui öeldes: «Sõnad ja kõik muu — sel pole tähtsust, ärge pange tähele, peamine jõud seisab muus.» Kuid midagi taolist ta ei öelnud, poetas ainult nagu muuseas:

«Selle adjutandi kohta — mäletate? — ma kandsin kindralile ette, ja see saatis järelepärimise Sabanejevile, küsides, kuidas viimane kavatses adjutanti ohvitseri mundri diskrediteerimise pärast korralt kutsuda. Tuleb torm!»

Puškin võttis Ohhotnikovi sõnatu nõuande omaks. Ta oli hiljem ka ise taibanud, et see, mis toimus, oli küllaltki keeruline ja mitte päris arusaadav, kuid kõige tõenäolisem on, et salaühing on siiski olemas! Adjutandi asi aga... Tuletanud meelde oma raevu ja seda, kuidas too tema kaest ära oli pääsenud, rõõmustas ta Orlovi üle, et too asjale lihtsalt käega ei löönud, nagu oleks teinud iga teine kindral, ka kõige haritum. Orlov on üldse väga tubli! Ja seejuures ohkas ta endale märkamatuks.

Jekaterina Nikolajevnale püüdis Puškin mitte mõelda. Vahel see õnnestuski, kuid ainult seetõttu, et Rajevskite hulgas ei olnud Jekaterina üksi... Puškin armastas õhtuti jalutada mööda Tjasmini kallast kuni selle kohani, mis meenutas talle Gurzufi madalaid rannakaljuseid. Tähed süttisid tumedas taevas, ja unistuses kangastusid talle lõunamaine merekallas ning hilissuve rahulikud õhtud. Õhtu ja meri — need olid tal alati seotud Mariaga. Kui päev ja päike, kirka värvid ja lõhnavad roosid — kogu see majesteetlik ja ligipääsmatu ilu, mis hinge haarab ja sügavalt rahutuks teeb, — kui see kõik kandis Jekaterina nime, siis õhtune täheke, rahu ja vaikus olid — Maria. Ja imelik ta teadis, et just nimelt rahu polnud selle temale kalh tütarlapse rahutus hinges, aga tema jaoks oli seal rahu.

Tulles kord õuest külma punetavana ja elavana ütles Vassili Lvovitš Puškini poole pöördudes:

«Eessõitjad saatsime juba välja. Terve voor — kaevu

linnund. Aga meie ise? Ega me vanapiigad ole, et elu-
pögal istume, tuule vingumist kuulatame ja selga
andame. Sõidame õige Kiievisse, vaatame seda pea-
vene linnade ema, sinu «kuldsete kuplite linna»,

armastas vahel nii keerukalt väljenduda. Ja veel
armastas ta mõne ootamatusega üllatada. Ta
mõeldes, et Puškin oli juba ammu märganud kodu-
ettevalmistusi, kuid polnud tahtnud teda ilma jätta
ettevalmistamise lõbust, nagu ta seda ise nimetas.
Ta olekski raske olnud mitte märgata — eriti Aglaja
Ivanovna majapoolal. Võis arvata, et ükski väepealik
pole ja raskele sõjakaigule minnes vist küll nii
ettevalmistusi ei tee. Tüdrukute jooks läbi võõ-
raste magamistuppa tekitas säärast tuult, et volan-
döörid aina kerkisid kui pilved; kostis avatavate
ulatelavate kirstude kriginat, võtmete kõlminat, loki-
de ja kaaride lõginat. Lakkamatult lükati midagi,
mumeldi, lõigati riidet; imetlushüüded, ohked ja naer.
Kõik oli guvernante ja ammede hoolde antud ning
ta jättis mõttes temaga juba hüvasti. Ka Vassili
Lvovitš naine Aleksandra Ivanovna ei sõitnud Kiie-
ri ja jäi koju tibatillukese esiklapse Mišaga.

«Tead, Puškin,» kõneles Vassili Lvovitš jälle, «sinu
kindral käskis, et sul ei lubataks pikka reisi ette võtta;
ta mõtles sõidust Kišinjovi, kuid sõit Kiievisse meie
võttes ainult tugevdab su tervist.»

Ta oli väga rahul oma lühikese kõnega, mille ta oli
ette valmistanud, ja Puškinil ei olnud midagi
vanema sõbra säärase nõrkuse vastu. Ta rõõmustas
ette uue reisi ja Rajevskitega kohtumise üle,
õhtu selle üle, et lõpuks ometi näeb ta oma luules
õeldud linna.

Nalste ettevalmistused on lõpetatud, meeste omad ei
võta palju aega, saanid seisavad ukse ees, väljas look-
ab madal tuisk, talvine saanitee — kõige venelikum,
meie looduses olla saab. Puškin tahtis kas või
mitu korda sõita. Kutsar tema kõrval tõmbas labakin-
ni kätte, ajas rinna ette, kohendas mütsi ja kergitas
troika liikumist paigalt, kuljused kõlksatasid ja hak-
kasid siis lakkamatult helisema, tuul ja lumi peksid

uljalt vihisedes näkku, lumehanged vasakul ja lumehanged paremal, teelisi tervitades vilksatasid mööda teetähised; ühtaegu külm ja soe, südames aga on üsna palav — viib ju tee Kiievisse!

Postijaamade majakesed olid üksteise sarnased nagu vöödilised verstepostid. Ainult et nad polnud vöödilised, vaid kroonu ookerkollasega ühetaoliselt üle värvitud. Ka hoovid olid kõik ühtemoodi. Tagapool ruumikad tallid, külgedel postipoiste tared, aidad; keset hoovi kaev. Kõik nagu väike kindlus: maja seisab tugevalt, otsekui toetuks ta mugavalt maapinnale, paljad päevalillevarred paistavad tõrvikute valgusest (on õhtu), nagu oleksid need lumme pistetud relvad, ja hoov on hästi piiratud: postid ja postide vahel pakisudest laudadest tihe plank. Tugeva kahe poolega sissekäigu-ukse kohal on veel ka tibatillukesed savitatud kindlused — talveks maha jäetud pääsukesepesad, postijaamaülemate tütarde lohutus: jah, pole kuskil sellist jaamaülemat, kellele jumal poleks saatnud ruuge juuksepalnikuga ja lehviga häbelikku tütar!

Nii käidi aeg-ajalt postijaamades ka keha kinnitamas ega laiseldud selle tavalise tegevuse juures, lõbutseti mõõdukalt, tervitati tuttavaid ja tehti tutvust võõrastega; juhtus, et tasase lumetee suigutusest unustena istudes diivani korjule toetuti ja pisut ka tukustati.

Välja ei tarvitsenud minna, jaamas oli kõike silmas peetud, kuid Puškin oli uudishimulik ja hoov ei huvitanud teda sugugi vähem kui puhtad toad. Ta astus sisse ka postimeeste tarre, kus juba lävel lõi vastu värske leiva, lambanahksete kasukate ja postimeeste higilõhnade paks leitsak. Ümar punapõskne teenipühkis laia põlle ainsa liigutusega leivaraasukesest tammepuust laualt ja lükkas kellegi poolt vedelema jäetud jalatsid pingi all: saapad kolksatasid, vildid aga libisesid peitu sahinal. Naridelt, kus ripnes kasukate ja vammuste ääri, tõlid nähtavale hallid habemed välkusid tervitamisel hambad, ja ainult silmad, ja enda peremehed, vaatasid vahel kord kelmikalt, kord üleannetult. Kaks-kolm mehekogu kerkis ka pinkidel. Soojus rammestab, kuid uudishimu on unest tugevam olge lahke, küllap asja ka oli?

Vahepeal oli noorik — kas nüüd nõiduseväel või tuleb see nende juurde niisama, iseendast — juhtinud talve oma sõrmega teab kuhu ja öitses nüüd nagu tavalis. Akna taga vihiseb tuisk, vilistab korstnas, talv loagis toonides; kuid laua ümber on juba veerand pärast, kui oli ununenud, et äsja ainult endamisi näidi, näod samuti öitsema löönud ja habemedki pole enam sinkjad; raagitakse seda ja teist, kuid «asjasse pole vat»... küllaltki hea ja erutav jutt. Noormees on parinud midagi, aga näe — keelepaelad läksid nagu iseendast lahti. Kuid ka külalise juttu tahaks kuulda, oma ja võõrastest maadest — siis oleks seal ka se käinud. Niisugustest maadest ja linnadest pole midagi kuulda olnudki. Mis linn see Napoli küll peaks olema, näe, vähkred siin paril, seal aga on vist tublisti rohkem hakatud...

Puškin oleks nagu terve pokaali veini tühjendanud. Lemale andsid need retked (ta käis neil kaks või kolm päeva) võimaluse täiest rinnast hingata.

Kuhu te kadusite?» küsis vanem Davõdov haigustunult.

Käisin õues tähti vaatamas.»

Missuguseid tähti? Tuiskab ju!»

«Need ongi niisugused tähed, mis maa peale laskuvad.»

Sellest rännakust jäi peale nende postijaamahoovide sügavalt hinge ka üks laul, mida oli laulnud noor nukker postipoiss.

See polnud ei röövli- ega armastuslaul, kuid selles oli midagi, mis tungis sügavalt hinge. Laulu lühikestes kaherealistes värssides (lauldes teist rida korrati) oli midagi pilt elust, mis katkes kõige öitsvamas nooruses. Tõlme lüüriliselt läbituntult ning eepiliselt rangelt oli midagi antud! Read olid lühikesed, nagu oli lühike elu ise, kuid refrääniga nagu oleks tahetud seda elu jätkendada, lasta oodata lahkumisega kalli kodumaa ootust, viivitada, viivitada...

Lumi lendleb künka taga,
kasakas all orus magab.

Silmad kinni kogunisti,
nuut ta jalgel lebab risti.

Päitsis kaaren kraaksub tal,
tirtsul tants on jalge all.

Ja juba esimene rida, mille viis oli aeglane ja heljuv nagu tumma lumise stepi kohal liuglev lumehelbeke, andis pildi mitte kibedast hingematvast valust, vaid vaiksest ja muusikalisest lahendusest. Surm vaatas noortesse silmadesse, kuid süda rinnas tuksub veel soojalt, veel pole laul teda maha jätnud, laul aga on elu ise — viimse hetkeni... Juba kraaksub kaaren pea kohal, kuid veel ei lase ustav ratsu teda ligi. Jookse, hobu, steppi mööda, seal on ätt ja memm, vii neile viimne teade pojalt...

Hobu, miks sa kurvaks jäid,
trampides mu ümber käid?

Kabja all jääb kõvaks maa,
merest juua vett ei saa.

Kappa, hobu, kappa parem
stepiteele täna vareml

Jookse, kappa kodu kaeda,
hüppa taadi pistandaeda...

Sadula taat võtab maha,
memm on kaame nagu vaha:

«Ootab luht ja ojake,
kus on poeg, mu pojake?»

«Ema, pead sa säästa halli,
poeg sul leidis kaasa kalli,

kosis kauni, ma ei varja,
murueide maasikmarja.

Võta peotäis liiva, ema,
kaljule siis külva tema.

Külva, küll siis kasvab rohi,
poega jälle näha tohid...

Liivata ei virgu poju,
sõjast ta ei tule koju.

Sõjast ta ei tule koju...

Kulm ei olnud küll käre, kuid ega asjata öelda, et ta surub pisarad silmist. Laul oli lõppenud, ent viimane hõljus veel kaua õhus, suurte aeglase lumeräitsakute sujuv ja mõtlik keerlemine jätkas seda.

Puškini ohkas tahtmatult endale mõeldes: ka tema on noor, ka tema oli võõrsil, ja kuigi ta vanemaid harva meelde tuletas, olid nad ikkagi tema ätt ja memm.

Ta laulu kujundid, vägilase verd ihkav kaaren ning tema ustav sõber ratsu, kuidas see kõik südant haas! Aga temas alati elav kunstnik — poeet — jälgis oma ajal, kui lahutamatud olid sõnad ja meloodia, kuidas tekkisid, mänglesid ja helisesid need imeväärsed sõnad ja sõnariistad. Jah, vahel värsid marsivad, vahel elav oma erilist, muusikalist elu. Ja elav värsirida ei ole oma võngetes mingit survet ega oma keerdudes mingit vägivalda: tunne allub temas vabatahtlikult oma meelele, mõistus aga nagu aimaks, mida talle toob tunne ja mida see talle kingib; kingitused aga on mitmekesised ning igaühes neist on elu puhas hingus.

Ta laul ise kui ka selle ajal tärganud mõtted, mitte tema vana selged, kuid muusikaliselt mõistetavad, sulavalt ühted. Üksteise järel libisesid tõldsaanid sujuvalt üksteisele, siledat teed, tasa krigisesid kergelt suigutades üksteisele, ja aeg ise oleks nagu laotunud lõputuks silmapiir aga eemaldus ja eemaldus...

Ta kui eredalt ja tormiliselt see-eest kõik jälle hingus, kui juba lähimas postijaamas Puškin läbi ajalehe jaetud ukse postimeeste ruumikasse tarre vaadates nägi, kuidas tema nukrameelne postipoiss, heitnud lootsiduse ja nukruse jalge alla, hoogsalt tegi süti- ja tšepaki uljaid hüppeid. Ta tuiskas nagu lennul mööda tuba, andudes tervenisti liikumise tuhi- mule. See oli täiesti ootamatu!

Kunna käega haaras Puškin ukselingist, kuid ta ei astunud ust ega astunud sisse. Miski hoidis teda tagasi. Puškin ei raatsinud ta hirmutada ega häirida seda tema pidutsemist, mis oli nagu paduvihm, nagu äike, mis libi pilvede elavatele särav jumal Aeg ei seis- ta, vaid kees. Jah, üheainsa niisuguse hetke tasus tõepoolest ette võtta sellist vaevarikast ette, nagu seda on maailma loomine!

Kui Puškin niiviisi ka ei mõtelnud, siis tundis ta just nii: surm on paratamatus, ja silmakirjalik oleks maha salata nukrust, mis meid aeg-ajalt tabab, — aga kui vajalik on kõige selle juures elu võidurikas ja sädelev pale, elu triumf!

Rõõmsana, kergena, ülemeelikus tujus tormas Puškin postijaama magamisruumi, paisates nagu tuulehoog rõõmsate hüüatustega segi end magama seadnud Davõdovite une-eelsed kõnelused.

Kiiev kerkis reisijate silme ette koidikul. Juba kaugelt helkisid kirikute kuldsed kuplid suurte veetilkadena silmapiiril. Linna kohal seisis külmavine ja mõni aeg oli näha ainult mägise kalda piirjooni ning kirikute saledaid õhulisi siluette, nagu oleksid need noorel poeedile otse jarsaku servale vastu tulnud. Ka tema ise tõusis mitu korda istmelt, et saada paremat ülevaadet sellest imekaunist talvisest panoraamist. Varsti jäi see küll metsade varju. Vassilkovo pool, kust meie teelised sõitsid, seisis need tiheda, paljude verstade pikkuse kaitsevööndina.

Metsatee oli kergem kui lagedas stepis, kus tuulelakkamatult hangedest lugulaulu keerutasid. Ja milline ilu valitses siin! Võimsa oksamustriga vanad tammed vägilased olid pealaest jalatallani hõbehärmas, nagu kataks neid hiilgav soomusrüü. Läbi metsa sõideti tase ja keset vaikust kostis kord siit, kord sealt külma kangete rabedate lumekamakate langemisel ja pudumisel tekkivat katkendlikku kristalset kõlinat. Otsekui oleksid kordamööda siin ja seal paotunud oma saagihoidmisest väsinud puude peod ja lasknud saagi vabalt imeliselt sinas sügaval puude vahel lumi, mis oli tuhade tillukeste linnujalajälgedega kirjatud. Troikade lähenemisel lindude harvad haältsused vaikusid, kui linnukesed ise ei kartnud ega tõusnud lendu. Liikumistult mõnel haralisel oksal istudes vilgutasi nad oluselt oma uudishimulikke silmakesi, kuulates vaikusena nagu tõelised asjatundjad seda nii varasel tunnil häälekordset kuljuste kontserti.

Varsti hakkasid puude vahelt paistma linnahooneid. Linn ja mets segunesid märkamatuks. Siis hakkas mets

linna ja maantee ronis märke. Hulk kirikuid oleks hulkuma hakanud, vahetades iga teekäänaku taga kohta; ärkas varajane turg; nagu linnud lendasid la harvad inimehääled; askeldavad perenaised hoolisid selle eest, et korstnatest tõuseks suitsu — otse-kohe pärast: igaühel on ju hea pildilt vaadata, kuidas suitsu kerkib! Nii lihtsameelselt, lahkelt ja kiirelt avaness oodatud kulalisi vastu võttes muisine Kiiev.

Kiiev võtsid Rajevskid enda juurde: nii oli kokku kiiev. Süda põksus üle armsa majaläve astudes, ka otse oli kena: soojad käepigistused, lahked pilgud. Oli ruumikas ja kodune ning hingas korrapäraselt terve ja rahulik elusolend. Oli paevad veeresid üksteise järel kiiremini, kui seda tahtnud. Oli palju inimesi ja palju liikumist. Oli vahel ka vaiksusi, täis perekondlikku rahust ja hubasust. Orlov oli juba Moskva-reisilt tagasi pöördunud. Oli tunda, et kõik läheb ladusasti, nähtavasti heaoluettepanek vastu võetud. Orlov tuli igal õhtul kiievi kõigi vastu ühesuguselt lahke. Kuid Puškin juhust nägema teda kord ka varjamatus õnnes säravate silmadega: nad sõitsid kergel saanil Jekaterina Nikolajevna kahekesi linna.

Kiiev oli külm ja selge. Hobuste ninasõõrmetest paisus tunduvalt hõbused kaapisid lund ja lingutasid kõrvu. Puškin istis oma sõidukaaslase saani, mähkis ta ise soojas kaitsele ja pani talle paksu karumahast saaniteki. Puškin ümber, istus siis teiselt poolt peale ja võttis kätt lingutusega tallipoisi käest siidiga tikitud ohjad. Hobused seda just ootasidki nagu viiulikeeled esimest korda. Puškin seisis akna juures ja nägi kiiev. Ta nägi ka seda hetke, kui hobuste lakad lehkisid ja Jekaterina kitsalt kinnastatud käsi tõusis naabri käevangust kinni haaras: nii akitselt ootamisest kärsituks muutunud ronkmustade paar, kellele oli üle visatud helesinine õhuline villiselt laskusid vist kõrgelt Olümposele alla taevale. Puškin mõeldis, ent kui rajevskilik, kui Jekaterina kajakale omaselt kelmikas ja usaldav oli see inimene ja naiselikult mõistetav žest.

Puškin nägi ka kaugemale, isegi sinna, kuhu silm ei ulatunud: edasi kulges tee suurte, talviselt rangete ja ainult siin-seal väikeste pruuniks tõmbunud õietiiva-kestega ehitud pärnade alt. Pärnad olid vanad ja raagus, kuid mis sellest? Praegu olid need vanad pärnad kiiresti kihutava saani kohal noortes, uimastavates õites ja neist levis meelõhnalist soojust; nii see vist ka oli, kuid et selles lõplikult veenduda, tarvitses vaid vaadata mõlema näoilmet, kui nad koju tagasi tulid. Ei, midagi pole maailmas kaunimat kui õnneliku inimese näoilmet.

Ja Puškin jättis Orlovi neil erilistel päevadel täiesti kult rahule, ei nokkinud ega pilganud teda, ainult hetkeline valu läbis vahel ta südant. Kuid miks see tunne just nüüd teravaks muutus? Näis ju, et kõik kolm õde on talle ühtviisi armsad, ja ometi piinleb ta ega leia endale kuskil kohta, tundes armukadedust mitte üksnes enda, vaid kuidagi kogu perekonna parast, kust nii omavoliliselt lendab välja kõige ilusam linnuke.

Ta tunnistas endale, et kõrvalt vaadatuna võis see näida üsna rumalana: mis puutub siia perekond, pealegi veel võõras perekond? Kuid nimelt need mõisted — oma ja võõras — need just olidki väärad, võltsid ning järele kult polnud need ka arukad: oma või võõras, temale aga oli see tõeline perekond, ja see oli kõigest kallim.

Puškin valitses enda üle ja keegi ei märganud tema hinges, kui ehk ainult... Jekaterina Nikolajevna ise. Hoolimata erilisest olukorrast, milles Jekaterina neil päevil viibis, piisas tal tähelepanu ka selleks. Veel rohkem: talle näis meeldivat, et isemeelne poeet tema pärast kannatab, ning võib-olla oleks ta meelsasti lugesid neid värse, milles poeet oma laastatud südame avas:

Ma enam ihasid ei hinda,
ei armasta ka unelmaid.
Jäid ainult pünad minu rinda,
seal tühja koha täitjaks said.

Kui külm ei mõista enam nalja
ning saabub talvemarü eht,
on värisemas oksal paljal
veel üksik hilinenud leht!...

Ja kohe, kui nad saanisõidult tagasi olid jõudnud, läks Puškin üksi välja ja jalutas samal teel, kus Mihhail Borovitš oli nagu roõvides Jekaterinat sõidutanud. Kui mitu korda ja kui mitmetes paikades on ta näinud puudel tuulte mängukannina alles jäänud lehti vastu vaatavat sugislehekest. Ja praegugi, käes pöeldes, nägi ta jälle seda üksildast lehekest, mis oli sama, mida tahtis endast öelda tema oma.

Kuid neid värse ta Jekaterina Nikolajevnale ei näidatud. Ta otsustas neid isegi mitte «Kaukasuse vangi» pidulada, kuhu need olid mõeldud: tal oleks olnud valus näha neid trükitult ja tema uhkust riivas mõte, et Jekaterina oleks siis üngimata kõike aimanud.

Kuid poeet on poeet ja tema süda ei saa tühjaks. Ta ei tühjus on tumm ja surnud. Ning ta kuulas ka soojust oma südame vaiksemat muusikat, vaiksemalt ja ligutavamalt hingas selles Rajevskaia muikas ja kindlas majas Jelenal. Otsekui paiketi kahvatu, kuid selge, ilmus ta vaikuses ja tõi helgust.

See oli talle vaevalt küll kasuks olnud. Neiu ei saagi ja pärast tantsu, mida ta väga armastas, ei saanud kae südamele ning kahvatas hetkeks. Puškin ei tahtnud mitte mõelda nüüd küpressile — «surma» —, kuid Jelenat vaadates mõtles ta tahtmatult, et ta naiseks on talle antud —

et vestlustele meie ringis
ta armsat huvi osutaks,
et säraks sarm ta puhtas hinges,
mis kannatajat kosutaks...

Ta hakkas tõpoolest arvama, et võib-olla üksnes Jelenal oma vaikusest näeb ja mõistab tema kannatusi; ja kohe ja tähelepanelikult heil oli neiu tema vastu... Maria? Ah, Maria — temaga polnud nii lihtne. Ta langes oma isoleeritud maailma. Ta ei tee kellegi ega milleski mööndusi. Ja kui ehk, siis vastu annab end ära tervenisti. Mariaga tegeles Puškin hoolimatult, hooti, kuid oli hetki, kus ta ise oli valmis hoolimatult neiuale pühendama.

«Mida ma siis tahan?» küsis Puškin vahel endalt. Ja tema ette ilmusid kujundid merest ja maast.

Kui puhub pehme lõunatuul
ja paitab mere sinipinda,
loob lahti purje mastipuul,
vib vallatlema lainerinda, —
siis mere hingus mulle hea,
võib mured homse varna anda,
siis muusa laulgi mind ei pea
end lainterütmist lasen kanda.
Kui aga laine vihaselt
lööb valget vahtu vastu kallast,
ja äike löögi-ihasel
toob välke alla pilvevallast,
siis merest kaugeneb mu samm,
ning veetleb vaikne metsarada:
maa mulle näib siis ustavam...

Nii oli see muidugi Gurzufis: rahulik hingemeri —
tunnete ja stihia harmoonia, olemasolu taiushikku,
mida ei lõhesta ükski mure. Kui heldelt antakse seda
lapsele ja kui kitsilt kingib seda saatuse taiskasvanule!
Merel tõuseb torm ning äike, ja inimene põgeneb maale.
Siin pole merd, meri on kaugel, kuid kas pole need
lained, mis tõusevad rinnas, kui suda tuikab ärevalt
ning kirglikult? Ja siiski tahaks vahel rahu, ainult
rahu...

Siis näis, et ei maksa kahetseda mööduvat tormi
ega äikest. Siin sulasid tahtmatult ühte nii Kamenka
tulemata jäänud ja temast moodunud tormi ka
ka praegu tema ees tõusnud, kuid samuti tema
mööduv ülevate tunnete torm. Ja vist poleks
mõetelnud hädaohule, kui ta ise oleks olnud paadis
purjed pingul vaimustusest ning kirest! Tema aga j
sunnitud kõrvalvaatajaks, ja siin kaldal ümbritseb te
rütmiliselt ning rahulikult hingav perekond, —
mida ta pole tunda saanud ei lapsepõlves ega tormal
noorpõlves: suur jõud on maa, tugev kindlus on rahu

Aeg ja tunded oleksid nagu iseenestesse tagasi po
dunud, ja tema — salaühingu tunnustamata liige, k
nitari poolt hüljatud nooruk — püüleb, mõtleb, k
tab. Ons see nõrdimus, nõrkus? Ah ei, seda ta vi
ja sellega poleks ta leppinud. Võib-olla tundis ta h

all, et tema enda sisemised heitlused ei sarnane pör-
mupi jõuga ega ole milgi määral võrdsed vaprate tegu-
kond rahu ja mõtisklused, vastupidi, säilitavad
tõusevad vaimujõudu ning hindamisvõime selgust
mõistavad ette tegudeks. Kuid see kõik kokku ei
olnud niivõrd õige ja arukas mõte, kuivõrd lihtne ja
terve vaist.

Ohtutel istuti sageli ümmarguse laua taga. Samovar
oli juba kustunud. Lambivari joonistab maagilise ringi,
vaitses rahu ja vaikus. Rajeovski-isa laob pikale-
venuvat pasjanssi. Meenutatakse Gurzuffi. Kindrali
abitudrest Anna Ivanovna oli saanud ehtne Zara: ta
oli Krimmi jäänud. Mida veel meelde tuletati? Tuhat
mõttesugust asja: kuidas leiti tükike kivistunud vaiku,
milles lebas tibatilluke putukas nagu sarkofaagis; kui-
ta helerohele, «haldja karva» suur palvetaja-putu-
tus terve tunni liikumatult, koledad sõlmilised
ripakil, ning üksisilmi jälgis möödajooksvaid
tikaid ja satikaid; kuidas seal kõrval süütult, otse
voolas välja veenire; ja kuidas hommikuti kaste
someralt liivalt küpresside varju taganes...

Puškin soris taskus ja võttis välja... kastani.

«Kuidas? Te olete selle alles hoidnud?» hüüdis Maria
tahtmatult ja punastas.

Kord loopisid nad vallatades kastaneid ja Maria vis-
tas talle kastani kogemata Puškinile näkku. Ta kohkus
ja küsis Puškinile juurde joostes: kas läks otse silma?
Tulnud veidi Mariat, ütles Puškin naerma hakates,
et «mugugi mitte silma. See rõhutatud vastus
oli ilmselt tähendama, et talle on löödud haav palju
kõrgemale — otse südamesse... Kõik see oli muidugi
apoorlik nali. Kuid näe... nali on jäänud meelde!

Puškin sattus segadusse. Ta oli küll meelitatud, et
talle seda mäletab, kuid... see polnud seesama kastan.
Kord ei tulnud tal mõttessegi kastanit ära peita, ta
ilmselt täiesti unustanud ja see ei tulnud talle meelde
nii, kui ta võttis taskust juhuslikult säilinud
«Pudifemose» kastani. Mis teha? Õnneks aga Maria
kusimusele vastust ei nõudnud ja jooksis naiste
kõrvalt, kust ta mõne hetke pärast tagasi tuli, hoides
müra vastas mingit, nähtavasti küpressipuust kasti.

«Aga mida mina teile näitan,» lausus ta selle erilise tooniga, mis Puškinit alati oli liigutanud. «Isa, kas võib?»

Kaardikuningate ja -soldatite strateegilise asetuse üle juurdlev isa noogutas mõtlikult pead.

Ka Jelena nihutas end lähemale. Ta kummardas pea ja valgus mangles tema üksikutele eraldunud juuksekiharatel. Maria oli erutatud. Tema siledaks kammitud süsimustad juuksed läikisid. Ta avas kastikese ja Puškin nägi mitut vatile asetatud väikest medaljoni ning taipas otsekohe — ta teadis juba varem nende olemasolust. Nikolai Nikolajevitš junior oli hiljuti jutustanud nende saamisloo.

«Sa ehk oled sellest juba Batjuškovilt kuulnud. Ta oli pealtnägija. Nad sõdisid koos Leipzigi all. Paremal ja vasakul olid väed puruks löödud. Üksnes grenaderid pidasid veel vastu. Minu isa, nagu räägitakse, oli sümp ja vaiks, ainult silmad põlesid tal. Ja äkki kahvatas ta ning ütles: «Batjuškov, vaata, mis minul on,» võttis ta käe ja pani selle oma mantli alla ja siis mündi alla. Batjuškov ei saanud kohe aru, mida ta tahab. Siis laskis isa ratsutid käest, pistis oma käe põue, tõmbas selle välja ning vaatas: käsi oli verine. Ta oli raskesti haavatud, ja kui haava seoti, ütles ta ebatavalise eluvusega:

Je n'ai plus rien du sang qui m'a donné la vie,
Il a dans les combats coulé pour la patrie!¹

Nojah. Ja muidugi ei jäänud ta lamama, vaid oli veel terve nädala hobuse seljas ega lahkunud oma grenaderidest. Siis teda opereeriti ja tal võeti rinnast välja seitse väikest luukildu. Meie daamid tegid neist endas mälestuseks medaljonid. Ainult et nad neid ei kannud ja väga harva ka kellelegi näitavad, sa saad ju selle aru.»

Puškin mäletas seda kõike ja sai sellest ka väga hästi aru. Seda enam oli ta liigutatud, et talle näitas seda perekonna reliikviat näha toodi. Ja veel kes

¹ Kõik veri, mis on mulle eluks loodud,
on lahingutes tilgatumalt isamaale ohvriks toodud.

Maria, kes oli nende seast sisemiselt kõige uhkem ja uhkem, kui ta seda tahtis, teatavat vahemaad hoida.

Need luud olid osake elavast inimesest, kes istus luuamas, ja kunagi olid need olnud tema verrega kaetud, — verega, mis oli valatud võitluses kalli kodumaa eest, nagu ta seda ise prantsuskeelsetes värssides oma võitluskaaslasele, vene poeedile, ilmekalt ütles.

Ja Nikolai Nikolajevitš otsekui oleks aimanud, millised mõtted läbisid sel hetkel Puškini pead. Järgnenud vaikuses, mis nähtavasti ärataski tema tähelepanu, lausutas ta tasa, vaevumärgatava muigega, laialilaotatud laartidelt pilku tõstes:

«On aga saatus: aina poeedid, kes minu luid imetlevad! Mis sul, tüdruk, pähe tuli? Oled ju ise samuti lugu minu luust...»

Kui keegi võis endale praegu naljatamist lubada, siis muidugi ainult tema ise.

Sama päeva hommikul oli Puškin Mariat juba kord kohanud, — kui nad kogemata silm silma vastu raamatukogus kokku said.

Kas tahate kuulata värse?» küsis ta Marialt. Tütarlaps noogutas ja toetus aknalauale.

«Krimmist?»

Arvasite õigesti.»

Puškin luges tavaliselt oma luuletusi ainult siis, kui temalt seda paluti, ning ka siis mitte alati. Ja see, et ta ise avaldas soovi neid lugeda, oli väga erakordne. Noh, tühendas, et ta oli otsustanud Mariale midagi öelda, midagi pihtida, mida ta tavaliste otsekoheste sõnadega ei saanud väljendada. Noh, aga need... olid ju lihtsalt värssid!

Ning ta hakkas lugema:

«On hõrenemas heljuv pilveahel.
Oo ehatäht, täht nukker nende vahel,
su kiired hõbetavad närbund tasandikke
ning lahti tukkuvaid ja musti kaljutippe.
Ma armastan su habrast valgust taevateel,
see mõtteid äratav, mis minus suikvel veel.
Ma mäletan, kui tõusid sa kui sõbrasilm,
meid valgustasid nii, et armsaks sai maailm,
kus paplid sihvakad all orus kõrguvad,

kus mahe mürt ja tume küpress tukuvad
ja tasa kohiseb keskpäeva raugeline laine,—
seal jõude kõndisin, pead rõhus mõttepaine.
Mu jalus mõtlik meri, kõrval mägihari,
kui hurtsikule laskus südaõine vari,
kui udus otsida sind püüdis neiuuke,
ja sinu nime tasa ütles teistele.»

Juba esimese rea juures tõstis Maria pea ja pilutas silmi, nagu vaataks ta mere ja taeva kaugusesse. Üle tema näo libisesid kõik tundevarjundid — naeratuseni kuni range tõsiduseni. Puškin oli lõpetanud ja ootas, mida Maria ütleb. Lõpuks tegi tütarlaps käega instinktiivse liigutuse Puškini poole, kuid tõmbas käe kohe jälle tagasi.

«Seda ei tohi trükkida... viimaseid ridu...» ütles ta kõlatult. «Ei tohi... ma ei taha...»

Jah, neil mõlemal oli sel hetkel, mida meenutada, kui mälestustel üldse on võimu millegi nii kergesti hajuva üle, nagu seda on tuule puudutus, mille kohta ei tea, kuidas üteldagi: oli või ei olnud...

Puškin tundis, kuidas Maria erutus, ning ta pidi juba tema poole ebakindla sammu astuma, kuid pilku tõstes nägi ta, et Maria oli enesevalitsuse juba täielikult tagasi saanud.

«Andke siia, tahan neid ise vaadata.»

Maria võttis paberilehe ja luges tähelepanelikult ning väga pikkamisi luuletuse läbi.

«Värsid on head,» üles ta. «Aitäh värsside eest! Ja lõpetas päris ootamatult: «Aga kui rahulikud nad on! See tähendab, et neis on kas väga palju või üldse mitte midagi.»

Nüüd oli Puškini kord vaikida. Seejärel, otsekui jättes talle aega järelemõtlemiseks, väljendas Maria ka teistsugust arvamust:

«Kõige parem on esimene rida!» Ning ta kordas seda aeglaselt, sõnu eraldi rõhutades, nagu paneks ta neile mingi erilise, omaenda tunnetuse elust, omaenda elust. «On hõrenemas — heljuv — pilveahel...»

Enam ei öelnud Maria talle midagi ja läks varsti ära, jättes Puškini pisut hämmeldunult ja osalt luuletatult ning võlutult maha. Üle kõige selle

lõpp kõlama Maria sõnad: «Kas väga palju või üldse mitte midagi.» Nii ei olnud vist küll mitte keegi varem kunagi kõnelnud.

Samal päeval hoidus Puškin Mariast isegi veidi eemale. Maria ei poordunud kordagi Puškini poole. Aga tema laua ääres lambivalgel pärast näilikult tühiseid, mõlemale armsaid malestusi... ah-jaa, kuidas ka see kastan! Ei, ei, see pole oluline, pole. Kas ei meenunud Maria talle ka seal Georgi-kloostri, kui ta seda siledat ja jahedat kastani oli peos soojendanud?... Hoopis muu on oluline, see tõi selle... Kuidas see küll välja kukkus: «Luu luust...» Nagu oleks Maria toonud ka iseenda... tunnetust!

Tema mõtted nagu oleksid hetkeks tööpoolest sega

...est olid nad öösel selged ja kindlapiirilised. Sel hetkel ei mõelnud Puškin magama heites Jekaterinale. Ta ei olnud. Kuski kellatornis lõi ühetooniliselt linna öövaikuses kires kukk. «Mida ma siis tahan?» Ja kui eriline on Maria. On ta mitmepalgeline? Ei. Kui mitmesugune ka inimene näib olevat, oma olemuselt on ta üks. Aga kui teda on raske ühest seisundist hinnata, siis tähendab... on ta sügav, suurepärane. Jah, «kas väga palju» või... «üldse mitte midagi».

Tema mõtted olid nüüd väga selged. Kuid selgus oli juba küsimustes. Vastust veel ei kujunenud. Vastus ei tulnud värssides. Ta tundis, kui palju ta neisse on pannud... mitte oma ideid, vaid oma mõtisklusi, iseenda. Seda oli vist ka Maria mõelnud. Või rääkis ta mõtteidki muust... tema tühnetest enda vastu? Kas oli vaja neid värsside ette lugeda?

...ei saagi uinuda. Kas on tarvis sellele üldse mõelda? Võib-olla on see kõik ainult kujutus? Kuid ta otse kivist välja voolav ojake hakkas ka temas selge, puhas ja ootamatu rõõm.

...veel kord, — nagu oleks kõik see, mis oli põhiloominguga iseendast, teadmata kuidas kindlalt oma meelde asetunud, — veel kord mõtles ta väga tõsiselt ja ainult lapselikult: «Aga võib-olla leiaksin temas,

rahutus, mingi rahu!» Rahu — see on aga jõud ja tugevus, see ei segaks, vaid abistaks.

Puškin oleks võinud Mariast mõelda võib-olla ka nädalas, rahutus, leiaks ka Maria rahu! Kuid seda teist mõtet Puškinile sel mõtisklustele pühendatud ööl siiski ei tulnud... Ta ringutas — veel viivuke — ja uinus kohe.

Ja mõni hetk enne une tulekut kuulis ta all müra, esemete kukkumist ja kellegi tugevat häält, see oli tuttav, ent talle ei tulnud meelde, kellel oli selline nagu külmast kähedavõitu hää, millele mõne tunni pärast sai osaks teda üles äratada.

KUMNES PEATÜKK

KONTRAKT

Niisiis, Puškin ärkas ikka sellest samast kummalt sest mürast. Ta eraldas hästi Nikita ettevaatliku, holetava sosina, kuid ei suutnud ikka veel arvata, kes on õine ootamatu külaline. See hoidus ka nähtavasti taga, et mitte kogu maja jalule ajada, kuid ometi vingus ta hää vahel nagu mõök, kui seda tupest välja tõmmatakse, ning korraga tekkis tunne: pole enam linna pole maja, seinad on kadunud, pimedusse hajunud on lage väli, lumetuisk... nuut vihiseb. Kuid mis see siis ometi on... ja kuidas võib mitte ära tunda? Muudugi on see Davõdov — Deniss!

Puškin süütas ruttu küünla ning haaras tugitooli hommikukuue.

«Vaata kus ootamatus! Noh, Nikita, rütem! Lähe sisse!»

Toa uks polnud ööseks suletud ja tõmbi saapanid energilisest löögist paiskus see pärani. Ust niiviisi lah paisata võiks ainult järsk tuuleil äikese ajal või mõnest ööst ilmunud hiiglane.

See hiiglane ilmuski lävele. Ta peatus, kõikudes kergelt kauge küünla ähmasest valguses. Kogu tema vägevus oleks nagu sellesse tõukesse läinud ja nüüd

ta ilmselt tasakaalu. Ja see hiiglane oli vaevalt Puškinist. Habemesse kasvanud ning mehine, lumuri dolman selga visatud, kiiver viltu peas, ise ulpas ja meeletult joobnud. Ta oimudelt langesid juuksemad rongastena alla põskhabemele; kahar põskhabemele maestikuojade kombel keereldes salkus habemele, mis lõua alt kui maruline murdlaine välja pais- ja just nagu tormist vigastatud kalapaat, mis ei taha põhja minna, vaatas sellest kaosest välja väike ahtake nina. Mõlemal pool nina aga kerkisid ohverdavalt vurrud nagu kaks kaljutippu... See on Davõdov!

Deniss Vassiljevitsš sirutas Puškinile eemalt käe.

«Nojah, jalad ei kuula sõna... Kus on sul siin diivani?»

Ta trummeldas sõrmeotstega vastu pead ja deklameeris imekombel kindlalt ning kainelt, pilgutades laulvalt oma elavaid rohekaid silmi:

«Kui sulle juhtimise õigust omistada, siis meil on täieline õigus komistada!»

Ja kummardudes hõõrus ta tugevasti oma kangeks- jaanud reit.

Deniss Vassiljevitsš! Kust siis sina ilmusid? Tuled lauinguvaljalt.»

«Vaata see osalt ongi... Aga kas mäletad, kelle värsid need on? Kui mäletad, siis tule ja suudle mind!»

Kuid Puškin, kes hämmastusest jäi hetkeks hommi- tunde kohendama, jõudis vaevalt tema suunas liigutada, teha, kui Deniss Vassiljevitsš ise, kes lõpuks nõr- choost jagu oli saanud, kergelt, peaaegu üles hüpa- me toa Puškinile vastu jooksis, ja nad kaelustasid teineteist tugevasti.

«Aga sina võisid arvata, et ma... Kaks-kolm pudelit joonult! Aga ma tulin siia juba paari tunni eest. Laha minema Davõdovite kofterisse, seal ma alati... tulin aga, tead, on teise majja asunud. Ei hakanud ma ja — siia! Panin asjad maha — ja restorani. Mõelds ma jaharahvast äratada? Aga oli nälg.»

Ah siis sina see olidki? Uinusin parajasti, kui kuul- di, kuidas asjad kukkusid.»

Davõdov vaatas talle nagu midagi meelde tuletades otsa.

«Ahaa! Sa ütled, et justkui pärast lahingut?»

Ta istus diivanile ja tõmbas sõduri kombel üksnes jalgade abil saapad maha.

«Kas piipu pakud?»

Ja võtnud seljast pealisriided, heitis ta diivanile pikali, kloppides enne padjad kohevile.

«Eh, kui hea! Justkui tubli heinakuhi... Eks kuula siis. Seal trügis üks kaptenike ligi. Noh, palus luba lauda istuda. Näen, vurrud tal juba märjad, tahab neid niisutada. Egas midagi, eks niisuta! Palun väga! Jõime. Raägime ühest ja teisest. Ja kuidagi vihjas ta juttu sees Bagrationile. Sa ju tead, et ma vürst Pjotr Ivanovitši... nae, kus kannan, — südame all. Ta elab mul siin! Ja kui ta nimetas seda kallist nime, tõusin ma püsti. Aga tema? Istub ja jõllitab mulle otsa, ei saa aru. Mina kamandan: «Püsti!» Tead, rõõgatasin nii, et klaasid laual klirisesid. Tema aga vahib kui ogar, kui kivist puuslik. Istub ja jõllitab. Noh, siis tõstsin mina ta püsti!»

Ja Davõdov näitas täpselt, kuidas ta kukla tagant oli kinni võtnud, ning edasi kujutas ilma sõnadeta, ainult žestidega, kuidas ta kaptenikese oli nurka visanud, ja tegi seda nii ilmekalt, et Puškin laginal naerma hakkas; isegi judinad käisid tal üle selja.

Oli tõenäoline. Võis uskuda.

«Ja nüüd — duell? Tulid mind sekundandiks kutsuma?»

«Vaata, kõigepealt tulin ma siia, et sind suudelda. Ja duell? Milleks siis duell? Ta vabandas. Ja tema poolt ettetoodud motiivid... olid kullalt kaaluvad. Juba enne lauda istumist oli ta, nagu selgus, täis...» — Ja Deniss Vassiljevitsš tõmbas sõrmega üle oma kaela. «Selgus, et ta oli juba pool tosinat võtnud. Ma kontrollisin. Tal oli lihtsalt raske püsti tõusta. Sülgasin. Andestasin.»

Ja tuletanud jälle meelde (võib-olla polnudki unustanud), küsis ta veel kord:

«Noh, kelle värsid need siis ikkagi on?»

Puškin muigas tema autorinõrkuse üle ja vastuse andes kordas ning jätkas:

«Kui sulle juhtimise õigust omistada, siis meil on jääteline õigus komistada! Nii võime komistades, kuis me ka ei püüa, su kõrgust vastu kivi raskelt ära luua!»

Deniss Vassiljevitsš oli väga rahul. Pannud piibu kõrvale, keerutas ta mõtlikult vurru.

«Jah... Aga üks sõna on sul siiski meelest läinud. Mul pole «kõrgust», mul on ainult «võimsus».»

«Kuid kas ei mõtelnud sa «kõrgust»,» küsis Puškin naerdes, ja ta naerust oli näha, et ta selle sõna meeleka oli muutnud.

Ma sain ka «võimsuse» eest väga tubli peapesu.»

Ja üks tutt olevat, nagu räägitakse, täitsa valgeks looritud, kuid pole nagu märgata.»

Vaata ette, kellelegi teisele poleks ma seda kinkinud,» vastas Davõdov kulme kortsutades ja puhus läbi oma tõmmatud huulte; nii tegi ta alati, kui ta endas mõeldud rahulolematust «välja puhus».

Davõdov oli oma valmide eest kaardiväest jalaväkke võtnud, hall juuksesalk aga oli tal olnud juba noorelt peast ning ta värvis seda hoolega. Säärane nõrkus oli sel kangel mehel. Ja kui talle midagi meelde tuli, ei mõelnud ta ära lõbust paar-kolm aastakest oma õlgadelt maha visata.

Ütlesin nõnda seepärast, et see oleks sulle väga meeldnud,» lausus Puškin lepitavalt. ««Anakreon dolma» — seejuures valge juuksesalguga — tore!»

«Mäletad ka seda!» elustus Deniss jälle.

Mina mäletan kõike, ka seda, kuidas sa Vojeikovi nimesi aadresskalendris oled märgitud: «Tegelikult ei. Apollo kindral-adjutant Bacchuse ja Venuse ühendamise küsimuses.»

«India vallutaja Bacchus ehk teisiti mu nimega Dionüsos — see on tõepoolest nii, kuid Venuse... Tead, ma abiellusin hiljuti.»

«Kuid ikka keerutad sa oma värsse nagu vurrusid, vurrusid nagu värsse.»

Oled õigesti mõistnud. Ma pole luuletaja riimide

ja värsijalgade, vaid tunde järgi. Ja mu värsid on pärit vinaklaasi tagant, vahel aga retkedelt käputäie oma hulljulgetega tintmusta pimedusse — see kõik on üks ja sama. Sina saad sellest aru. Aga ma armastan, kui aru saadakse. Muide, seni kui akna taga pole veel valgeks läinud... Minu lipukirjaks on: «Liiglobisemisest pole kasu!» Magama!»

Kuid kõneldi veel paar tundi ning ka lipukirja korraldusi mitu korda. Nad vestlesid paljudest asjadest. Davõdov kiitis «Ruslani» ja Puškin tunnistas, et ta temale mitmeti tänu võlgneb.

«Sina oma värssidega andsid mulle tunda, et võib algupärane olla!»

«Ja mina, sa olid siis vist aasta kolmene, ennustasin su saatuse. Kas tead seda?»

«Missuguse saatuse?»

«Ikka praeguse. Kas sa seda lugu ei mäleta: tsaar mõistis magnaadi surma: — «torkava tõe ja püha õiguse eest». Too aga vastas talle valmiga...»

«Jõest ja peeglist. Mäletan. Peegli saab puruks lüüa, aga oma inetust ei saa jões maha pestal»

«Monarh ta juttu uskus nagu piiblisalmi, seepärast andis talle elu, vabadust... Ma pisut vääratasin! — andis... pagendust, sest muldu meenutaks see tõsilugu valmi.

Nõndaks, Puškin. See ongi sinu lugu... Aga kuidas elab Aglaja Antonovna? Õitseb nagu teeroos? Endist viisi?»

Puškin teadis sellest Davõdovi ammusest kiindumusest oma paksu onupoja Aleksander Lvovitši naise suhtes. Sel teemal oleks ehk võinud ka põhjalikumalt kõnelda, kuid ta kartis mõne torkava märkusega riivata Denise Vassiljevitši, kes seltskonnadaamide suhtes säilitas alati rüütelliku delikaatsuse.

Nii hüppasid nad ühelt teemalt teisele, kuni Denis nagu mingit ringi lõpule viies jälle oma «kapteni kesele» sattus. Too nähtavasti kipitas tal nagu kontkurgus, mille oleks tahtnud endast rutem «välja radkida».

«Jah, tead sa, too kaan ikka... Pärast sattusime

... ma olin teda tublisti kainestanud. Nagu selgus, olin ta Ruštšuki all, lipniku aukraadis, siis kui ta me «las käia» Kamenski, kes tuli Bagrationi asemele, juhtis vaenlasele puru silma ajada. Ja mõtle, ta austab Kamenskit. Mis sa ütled! Loll! Noh, ma siis tuletasin talle meelde, kuidas seesinane väejuht saatis Basnjaga-agaale ütlema, et, näe, ma tulin sõjaväega ja jätan kolm tundi otsustamiseks — kas minud alla või paned vastu, too aga vastanud, et teretab teda saabumise puhul, et ta võib isegi väravad avada ja teda otse Ruštšuki kindluses seisuse kohaselt kühugi võtta, kuid ta ainult palub kõigekõrgemat — kuhu ta kõikvõimas Vene vägi oma kaitse alla. Ja me pidime kaheksa tuhat meest Ruštšuki all magama, kuid Kamenski Ruštšukki ikkagi ei vallutanud... Sihukesti ei muutata! Ja oleks see jutt toimunud seistes, siis oleks ta sellele lõtkõrvale kamandanud: «Istuda!»

... oli nii tõelise kire kui ka liiglobisemise viimane... Uljas tuur oli lõpetatud. Davõdovit ei kiigutanud, nagu mõnikord sadulaski, mitte viinauim, vaid talle uni.

«Aga vahel juhtus...» hakkas ta haigutades rääkima. «Tunni maal, kus me Nikolai Nikolajevitšiga... Jõeke ja mäed... see tähendab mitte mäed, vaid mets... ja mul on vaja... Mis mul siis vaja on...»

Ning ta vajus pisut küljeli, pööras silmad ära ning kätt kätel langeda, liigutas veidi vurrusid (vist oli meratus), ajas suu prunti ja sosistas:

«... mis mul vaja on... magada.» Ja «magada» ta nähtavasti juba magaja.

... muutus hiiglane korraga lapseks; ulja löögimehe katele võtta ja kuhugi mugavamale asemele viia.

... hukmed jäidki laialisirutatult paigale, nagu oleks neist omaette uinunud ja nagu ei seoks neid

... Uni tuli silmapilk, rabavalt. Ja alles veidi hiljem oleks nagu tekkinud mingi magava «mina» tervik-

... tunne. Jalad tõmbusid koomale, ka keha keeras küljeli, käsi nihkus põse juurde ning seejärel põse

... minasõõrmed hakkasid veidi liikuma, suu avaneks pillina ja äkki pani võimas norskamine õhu värin

... nagu polekski norsanud inimene, vaid kasaka

lahinguratsu. Deniss Vassiljevitsi nagu aga muutus väga heasüdamlikuks ning lapselikuks.

Puškin enam magama ei heitnud. Varsti vaatas ka valgus kahvatu ribana aknast sisse. Uni oli lõplikult läinud. Tundus, nagu oleks Puškin hangest kamalu täie lund võtnud ja sellega nagu hõõrunud. Mõtted lahkunud. Kuid hinges puhus nooruslik ja värskendav tuul. Rinnas tekkis ammu unustatud muretusetunne. Ees oli päev, päike, inimesed, pakane. Ja on hea, et on nii palju päikest, nii palju inimsilmi.

Tuba oli täis suitsetatud, asjad korratult laiali pillatud, kostis norin ja vilin, kuid hea oli toas olla, seal lõhnas värske, karge lume järele.

Kiievi vastu tundis Puškin suurt huvi ja Kiiev küll kestas teda. Kütkestas oma iluga — talve soomusrüüslas pandud võimsa Dnepriga, järskude mägedega, põlis- tammede ning pärnadega ja kaunitari-papluga, nagu seda siin õrnalt, naiselikult nimetati; avaruse laia haardega, otse metsadesse või steppi kulgevate laiade tänavatega, mööda nõlvakuid laiali pillatud puhaste majade keste, rohkearvuliste sepikodadega ja telliskivi- ning nahavabrikutega, mitmekesiste kauplustega, mille oli nagu haaranud oma võimsasse pihku kaubahoovid kaks Podolil ja üks Petšerskil; oma rõõmsa ning hea kuva inimhulgaga, mis voolas kingult kingule ühe suguse kergusega kas üles või alla; ka tema on nagu sellega harjunud. «Ei tea, kas oskan enam tasasel maal käia, olen sellest hoopis võõrdunud!»

Oli ka teine Kiiev, mis keset elevust, jutukõminat, müra säilitas oma sajanditepikkuses vaikuses minevikul selge helina. Otsekui aeg ise oleks valatud neid katedraalidesse ja kellatornidesse: iidne Venemaa kõige algläte.

Puškin käis igal pool; tema alaliseks tšitšeroone neil matkadel oli Nikolai Rajeovski, kes väga hästi tundis minevikku tundis.

Kaugelt silmapiirilt üle avaruste hoovas juba kevad tuul surmatud vürsti Askoldi haua kohal. Jumal teab, kas seda vürsti oli kunagi olnudki, kuid rahva legend järgi võitis Venemaa tema ajal esmakordselt ajaloost

kuulsa nime. Oli küll sündinud see, et kakssada aastat ilmusid äkki Tsargradi müüride alla, mille tähele hiljem Oleg lõi üles oma võitjakilbi. Ka see selgus järele, et see kaugus ning Tšertoroi, mis väsimatult Dneprit kaevab ja on oma jääkatte juba nüüd murdnud, — see kõik oli juba ka siis. Ja talve lõpu lahenedes helises samuti põõsastikus tuul, õõtsutades murdes jääpurikaid kibuvitsapõõsaste okstel.

Enne Davõdovi saabumist oli Puškinile kord meenunud luuletajast partisan, kes kombe järgi ja puhatusena nimetanud lollideks mitmeid silmapaistvaid kõrgeid aukandjaid, kuna need mahapõletatud linna pealinna saatusest tuimalt vaikisid, ja tundis siis nende kohta lendu ütelse: «Nad on muretud toonekured Trooja varemeil.» Puškin lüüsis lõbusalt ja ütles kindas kätt Nikolai õlale panemal jatoonil:

«Noh, mu mitte muretu toonekurg, kuhu läheme?»

Ja nad suundusid kloostrisse. Teel fantaseeris Puškin: «Askold vist ei olnud Askold, vaid Askald, ja see oli tema väljamõeldis. Nii ütles ta: «Saagu!» Ja sündiski.»

«Sa hakkad piiblikeeles rääkima.»

«Piiblikeel on tugev ja otsekohene. Pane tähele, ma kirjutan midagi piibli teemal!»

Kloostriõues oli rahvamurd: palverändureid naisi ja mehi, novitse, kes müüsid mitmesuguseid imettegevaid pühaste, armetuid kerjuseid, kes näitasid oma haavu pühasteid ja korjasid puust kausikestesse raskeid loopikalisi rahasid, mis suuruselt ja kaalult ei jääda maha «Vene riigimündist» — rublast, kõigi ihaldatavast; vastiku kriiskava häälega lauldi psalme hääle, siinsamas aga pakkusid kärarikkalt oma kottidele noorikud, rätikud peas: «Päevalil-li-i! Päevalil-li-i!» Oli ka mõdumüüjaid, kuid neid kloostriõuele ei lastud ja nad seisid väravate juures roosad, lahked, vöötatud vammused, juuksed järsult poolpikaks lõigatud ja kaelad terava noaga puhtaks kratsitud otse- otse Jaroslavl'i või ka Kostroma agulite rahvas. Siin olid ka linna riidekaubaga ja juba vanast ajast

kuulsate süda-ukraina kangastega: kuked kiresid heast tihedast lõuendist katerättidel nii kõvasti, et oli tahtmine rääkida valjemini, sest mundu ei oleks ehk kuulnud.

Koobastes oli see-eest umbne, vaikne, jalgade sahin ja palvetajate sosin, salvimisõli lõhn ja küünlatahm. Kauaks ei saanud siia jääda. Kalmistul seisatasid nad Iskra ja Kotšubei kalmu juures. Puškin märkis endale üles ka nende hauakivile raiutud vanaaegsed värsid ja proosalise hauakirja: «1708. aasta juulikuu 15. päeval raiuti surnuks sõjaväe-killavooris Belaja Tserkovi tapal Borštšagovtse ja Kovševoje juures suursugune Vassil Kotšubei, peakohtumõistja, Joann Iskra, Poltaava polkovnik. Nende surnukehad aga on juulikuu 17. päeval Kiievisse toodud ja samal päeval pühas Koopakloost ris siia paika maha maetud».

Ukraina rahva ajalugu? Võib-olla. Aga võib-olla ka poeem: poeem Ukrainast. Ja mitte enam munnasjutt vaid tegelik elu — kohutav ja ilus...

«Lähme, ma näitan sulle veel midagi... Vahesed teavad seda ja vahesed käivad seda vaatamas.»

Ja nõutanud kelleltki loa, viis Nikolai ta astma mööda väikesesse kaunis kirikusse, mis asus kloostri sissekäiguvärava kohal.

Uste tagant läks veel üks keerdtrepp. Ja see, mis oli seintel, oli tõesti imevärselt kaunis.

«Saja viiekümnes Taaveti laul,» ütles Nikolai. «Ja hing kiitku issandat!»

Aja jooksul pisut tühmunud ja kustunud seinmaalil on näha mägesid, puid, sildadega magiojasid ja nende vahel sammuvad paradiisi poole vagade neitsid ja pühade meeste salgad. Maa peal ja vees on mõni loomi ning linde: ühe küüruga kaamel, sakiliseks ja gatud kõrvadega pisitilluke, paabulinna suurune elevant ja sealsamas elevandisuurune lillelise sabaga paabulind, kroonike peas, peenikeste jalgadega, kild kõrvadega ja rotikoonuga koer, siis ahvid, vähid, jaan linnud, luiged, tuvid, hani ja siinsamas lametel õõtsunud sireenid ning näkineid — ja kõik sammuvad paradiisi: iga hing kiitku issandat! Ja värvid? Rüüded kordavad värvilistest mustritest ja vagad neitsid ei anna

olema lihavuse ega ereda põsepuna poolest neile kiievlastadele tänavail, kelle vaaremade järgi kloostri noortel ning lihtsameelsed kasvandikud neid kunagi olid näinud.

Puškin oli võlutud. Ta naeris südamest, andes oma mehega väärilise panuse ristiusu-ainestiku naiivselt poliitikule käsitlusele. «Ka mina peaksin midagi poliitsemalist kirjutama!»

Ma ka nüüd... On varane hommik, Davõdov magab, ta pole veel keegi ärganud, ainult vaikselt tänavalt on vahetevahel kuulda, kuidas seal krigiseb lumi kella kerge ruttava sammu all, — nii tekkis ka nüüd ta tahtmine välja vabatusse minna. Harvad, tasakaalu ainult asjaosalistele pühendatud kellalöögid teavad kogudusehikmeid varasele jumalateenistusele. Ta on polnud veel Sofia kirikus käinud. Vaja minna! Mina, kulla sõber, oled vist mõistuse kaotanud,» ütles unine Rajeovski silmi hõõrudes; Puškin oli ta hõõmatult äratanud.

Noh, Nikolai, kullake, lähme! Kuidas ma siis ilma saan?»

«On sul seal kohtamine või?»

Midagi taolist!» naeris Puškin. «Tahan end patust puhaks pesta ja mäestikuõhku hingata.»

Tänaval oli jahe, kerge ja hea. Üles tõusta ja varaste jumalateenistusele minna — kui erakordne!

Vaisti tuleb ära sõita. Kuid ma pole seal veel käinud! Püha Sofiat ei tohi aga solvata...

Liikumikas sungevoitu pühakojas oli rahvast vähe. Tund ikonostaas säras tuledes, kõige kõrgemal aga paistis tumeda habemega karm Kristus. Õhk kirikus oli raske, lauluviisid kõlasid süngelt, tähtsalt. Ta samm kiviplaadidel kajas tumedalt ja hajuvalt tundelest vastu.

Nikolai viis Puškinä Jaroslavi sarkofaagi vaatama. Ta oli kelleltki kuulnud, et Karpaatides hutsuulid veel peagi tarvitavad samasuguseid katusekujulise kaadri puusärke. Sarkofaag oli kaunistatud sisseraiutud kivistega: kreeka tähtedega ristid, sõõrides taevast tulnud, sümbolistlikud kalad, taimed, linnud oma paadide juures. Kogu see marmorist ehitus sarnanes

pisut majakesega, mis oli ilustatud ja kohandatud surnu eluasemeks. Väikesed õnarnad meenutasid akna-kesi, kust surnu võiks üht silma pilutades maailma vaadata ja kust ka temale võiks pilku heita...

Kuid ka kogu kirik, mis kunagi oli olnud täis elu ja tuliselt osa võtnud sündmustest, sarnanes nüüd osalt ise hauakambriga. Kas oli mõtet siia tulla? Nikolail on õigus: nii varasel tunnil võib küll ainult kohtamisele joosta...

Kuid ootamatult toimus «kohtamine» siiski. Ikonostaasi ja sambaid silmitsedes nägi Puškin äkki suurepärast mosaiiki — neitsi Maarjat. Tal ei olnud last süles, ta polnud ka mingi püha neitsi, vaid tõeline maine tütarlaps. Ta oli tootamas, ketras: ühes käes koonal, teises lõng, lõnga otsas kedervars... Ta on peatunud ning vaatab... Ja võlvkaare teisel poolel astub, sandaalid jalas, pika, hoogsa sammuga peangel Gaabriel.

«Ta käes on sau,» seletab Nikolai, «kõigi rändurite ja jumala saadikute sümbol»

«Ka mina olend rändur,» muigab Puškin, «ja olen luuletaja, järelikult samuti jumalate saadik. Kuid see pole ju sau, sa vaata lähemalt.»

Tõepoolest, sau näib rohkem sarnanevat tohutu suure liliavarrega, — kuid miks on ta punane? Ja see seal parema käe ülestõstetud keskmise ja nimetissõrme kohal on pigem küll õiekroon kui sau. Krooniv rist. Varre ülemises otsas aga leegitsevad valgete tähe-kujuliste õielehekeste vahel granaatkivi värvi täpid. Vaevalt saab taevane saadik armsa patuse maa peale astuda, kui juba tuli teda äkki puhkenud kirega kõrvetab. Ja seesama tuleleek on juba põlema süüdanud Maarja kedruse — koonla, lõnga ja kedervarre.

Nad pole veel teineteise lähedal, kuid näevad teineteist. Neid lahutab ruum, see on täis küünalde leegitsevat merd ja iga küünal on nagu avatud põlev süda. Ja äkki eraldus kooris varem teiste hulka eksinud noor naisehää ja selles hääles väljendus kogu õitsva, juubeldava elu küllus. See oli imeväärselt kaunis, nagu oleks päike võlvid laiali lükanud ja kõrguses särada hakanud.

Kunagi taandusid nii piibel kui ka Parny ja Voltaire alateadvusse ja nende asemele astus kirikust mosaiik, mille kahvatutest värvidest vaatas purpurne labi paganluse päike, mitte ka paganluse... vaid see, mis loob maakeral elu. Ja põlevate küünalde laskumine ning nende kohal värelev õhk — kõik see, mis Puškinis mingi ootamatu, poeetiliselt selge, ülevõtte ja samal ajal puhta — loomingulise kavatsusega. Kas kavatsusena? Veel mitte... Küll aga eelmuusena. Ja kõike seda tajus Puškin mitte kui ristitud muüti, mille üle võiks ka naerda, — ei, see oleks olnud tükike maist, lõunamaiselt kirklikku elu. Ja kui müüt, siis koguni mitte kristlik — sellest õhkub veel palju vanemat aega. Hellast: maisest ilust võlutud jumalate laskumine maa peale.

Selles tulede valguses, mida veel tugevdas rikkalikult kullatud ning reljeefse taimornamendiga kaunistatud altari peavärvade vastuhelk, oleks otsekui olnud ka Puškin enda nagu, kes seisis kokkusurumise huultega, pilk liikumatu. Tema näoilme muutus kõlas hinges tekkinud varjatud erutusega, mis kord kord, kord uuesti süttis. Nikolai ees, kes seisis tema kõrval, ei jäänud midagi varjule sõprus on tähelepanelik, ja sellises vaimustusehoos ei olnud ta Puškinit üldse näinud.

Mis sul on?» küsis ta tasakesi. «Aga tõesti, sa sa ju ise sarnaned praegu Gaabrieliga.»

Puškin ei naeratanud ja vastas õige lühidalt: «Aaagu. Lähme.»

Nii juhtuski, et sel hommikul eostus temas uus tüp — «Gavriliad», mis on alustatud Kiievis ja hiljem lõpule viidud Kišinjovis.

Deniss magas ikka veel, kui Puškin tagasi tuli. Teda ei laidud juba taga otsimas, kuid käsk oli teda mitte laadida.

Oma tuppa minnes kohtas Puškin Aglaja Antonovna. Nii vara polnud ta kunagi Rajevskite pool käinud. Hõlmikuses rõivastuses noor naine oli värske ja lõhnava nagu alati. «Selline on igavene Eeva, kes oma

sõprust maoga pole veel lõpetanud,» tuli tal mõttesse. Ja muidugi oli ta rõõmus, et Denissil naist kaasas polnud...

«Aga kes on see luuletaja,» küsis Puškin lõbusalt, «ja kas tuleb teil meelde, kelle järele ta õhkas vist nii:

Kui palju vaevleb vangilangenuid,
kui palju piinleb ärapõlatuid
ümber kaunitari eluasemel!»

Aglaja Antonovna vastas rahuloleva naeratusega ja hoolimata hommikutunnist, sirutas käe lauakese poole paberossi järele.

«Kunagi hulguti ringi,» vastas ta teeseldud tagasihoidlikkusega ja langetas isegi silmad. «Nuüd aga vist magatakse ega taheta ärgata. Kuid räägitakse, et teie olevat vara üles tõusnud ja välja läinud. Kuhu?»

Seejuures tõstis ta üles oma hallid kollakate tule-sädemetega «kirjud» silmad, — nagu Puškin need kord oli ristinud, — mis olid imelikud, kuid väga ilusad.

«Käisin kohtamisel.»

«Ahaa! Noh, muidugi... Aga millal noor poeet minule luuletuse kirjutab? Lah-ku-mi-seks,» venitas ta.

«See mölgub tal mõttes,» vastas Puškin ja muigas seejuures õige väljendusrikkalt.

«Kirjutan nii, et sul, emake, sellest paha hakkab,» mõtles ta endamisi hetkelise tigidusega. Muide, tõti öelda ei olnud seda põhjustanud üksnes Aglaja Antonovna, vaid ka tema ise. Millega see naine nii võlus? Võlus ta aga tõesti kõiki.

Puškin teadis mõlemat Deniss Davõdovi luuletust, mis olid pühendatud endisele hertsoginnale, praegusele ehtsale vene mõisaprouale, ja teine neist luuletustest meeldis talle väga. Tulnud elevas meeleolus oma tuppa, kummardus ta magava luuletaja kohale ja deklameeris kaunis tasa:

«Sa ära oma juttu koo
mu hulle, tuisupäiseid retki,
mu meelde möödunud uimahetki
sa ära too, sa ära too!»

Ta luges tasa, kuid ilmse kirega, mis nagu nuttis neis lühikestes ridades.

võimalik, et Deniss Vassiljevitši und poleks ka kahuripauk, kuid need lühikesed read sunnivad teda kiiresti üles hüppama.

«Kus ta on?» küsis ta silmi vidutades ning uimasena hõltsesest ärkamisest. «Või oled see sina tema asemel?»

«See olen mina — sinu asemel:

Mu tee ära juhata
mind jätnud õnnetust ja häda!
Las kiretormid rahuneda
ja värsked vermed puhata!»

Andtunniga, sõjamehelikult kiiresti, oli Deniss Vassiljevitš söögilauda minekuks täiesti valmis.

«Aga kes võttis ta Puškinil küünarnukist kinni ja tõusis, teda vurrudega kõditades, talle kõrva, kuigi valtselt, ent ikka niisama kähisevalt ja kiunuvalt:

«See, vennas, on möödas. Seda tagasi ei saa. Ära tuleta meelde! Aga värsid, ütled sa, on head? Süda kirjutas.»

Päev oli imeilus; räästad tilkuksid päikese käes. Läbi avatud õhuakende kostis linna lõbusat müra.

Deniss Vassiljevitš võeti sõbralikult vastu. Lühikese aja jooksul otsustati ühiselt välja sõita Podoli — Kontonkale. Asugu ta pärast seda Vassili Lvovitši juurde, kontraktõ sumises ja kobrutas linnas juba ammu, kus Podoli üle niisama võimsalt kui Dnepr. Kuulda saadale sõitsid mõisnikud kokku nädalaks või kaheksa päeva — rahapunga tühjendamaks, äri ajamiseks, pummelamiseks ja näitlejannade ümber lipitsema. Sõideti kaua, sadade ning tuhandete verstade tagant, ja sadu, mil ka tuhandeid maksti üksnes eluruumi eest. Linnas oli ühele ääre. Moskva ja Nikolski tänavast oli raske sõita jalakäijate pärast, kes Mostovaa tänavat (või selle sillutatud tänav) kaudu ikka sinna — Podoli, kontraktõ platsile — tõttasid. Ja kuhu need küll kõik suhtusid!

Deniss Vassiljevitš, kes õosel vendi Davõdoveid üles tõusnud, katsus peavarju saada «Rohelises Võõraste-kontoris», kus ta oli harjunud peatuma, kuid seal olid kontoridki täis. Talle pakuti vabanduste saatel madalale kontori-puldi kõrval. Palunud näidata täp-

selt, kuhu ase pidi üles tehtama, sülitas ta väga täpselt just sellele kohale.

Aglaja Antonovna käis viimastel päevadel igal õhtul Kontraktõmajas korraldatavail kontsertidel ja vahel ka teatris. Seal esines nii vene kui ka ukraina trupp. Teater oli korralik: kahed loožid, kümmekond punast kaleviga tugitooli, parter meestele, amfiteater ja rõdu.

Selle aasta sügisel võtab teatri rendile äsja priiklastud noor näitleja Štšepkin, kes oli seni teatris päris orjana mänginud. Ta oli Puškinist juba kuulnud, kuid ei võinud aimatagi, et too on Kiievis. Noorele poedile, põlualusele, kes loata oli Kiievisse sõitnud, andis Nikolai Nikolajevitš sõbralikku nõu end mitte väga palju näidata.

«Kas teate, kes siin komandandiks on? Andrei Andrejevitš Araktšejev, Aleksei Andrejevitši vend, keda te nii palavalt armastate. Kuigi see pole just niisugune marutõbine koer, on ta ikkagi sama tõugu.»

Puškin jäi Araktšejevi kohta antud määratlusega rahule ja võttis nõuannet kuulda.

Teater oli tiheda «Keisriaia» taustal üsna kena. Sammastega eraldatud nelja portikuse tõttu sarnaneb hoone mõisa härrastemajaga. Mitu malmist laternat ootas videvikku, et valgustada silindreid ja daamide kübaraid. Praegu, kus teatrist sammu mööda sõideti meeldisid Puškinile eriti kaks vasakul kasvavat noort paplit. Neis oli noorust, saledust ning ka mõtlikkust. Ta pöördus Maria poole, kes istus samas saanis. Ta oli Maria tõsiduse koju jätnud, ta tumedad silmad särasid elavalt. Ta võttis väljasõitudest harva osa ja kevade-eelne päikesesära ning liikumine valmistas talle veel lapselikku rõõmu. Ta heitis pilgu Puškinile, kumbki ei lausunud midagi: piisas pilgust.

Kuid ka need ütle mata jäänud sõnad, — sõnad, mis mitte üksnes et endale kohta ei leidnud, vaid seda ka ei otsinud, — ka need jäävad meelde!

Kui Maria hetkeks nende kahe paplikesega kohakuti sattus, hakkas nagu iseendast helisema üks värsiride millele järgnes osake teisestki:

Kui pappel kõrgendikul siin
ta sihvakas...

Helises, sisemuses kajas vastu — kord ja veel kord, nagu kadudes seniks kuhugi mälu salajastesse kurdu-
dusse, kuni tuleb ta tund; polegi vaja üles märkida.
See see ununes. See «praegu» on tulvil tänast, mis
kord ja kiiresti kaob. Hetk — ja juba laskub
mineviku kerge vine. Ent ka sellele ta ei mõtel-
dud tema eest «mõtlesid» hingamine, südame tuksu-
sust ja puhas rõõm vaadeldava kauguse üle.

Kaugus, kuid ka rahvas — paremal ja vasakul, ees,
taga, nae, lõpuks ka Dnepri kallas, inimest erutav
vaaratus.

See kaubaturg võttis enda alla tohutu väljaku.
See umbritsesid hoonetemürakad. Nende hulgas oli
Väimuliku Akadeemia hoone. Puškin noogutas
nagu tuttavale: seal oli omal ajal õppinud ka
Rudõkovski, kes «hulgas preestrikuue klistiiri»
nagu Puškin tema kulul nalja oli heitnud.

Liidahoovi nelja jämeda sambaga kaunistatud sisse-
käigust vasakul asusid arvukad joogimajad. Sealt
hõlpsalt simbli- ning kitarrimängu, joobnute jorutamist
nimeste üldist häätekõminat, mis oli tugev kui
murdaine mürin. Vahel ilmus mõne salakõrtsi
mille kohal rippus üsna keskaega meenutav
mis kujutas kas luike, hauduvat kana või karu,
prassima kukkunud keigar, kes viinaumas
mahlaua taga on maha mänginud kuue ja vesti, uuri
mniketi ühes kõigi ripatsitega; mees vaarus nagu
druug tuule käes, ta saadeti aga minema koguni
muhkelt: nii visatakse ehk ainult tühi õllepudel
muhnikusse. Kuid kõige märkimisväärsem on see,
druuse ohver alistus teda varitsenud paratamatusele
vähimagi protestita, isegi mingi peaaegu filosoof-
maeratusega, millest paistis labi mõtisklus eba-
liku korra üle maailmas, kus sellised ebameeldi-
dumused korduvad haruldase järjekindlusega.
Kõikis ukraina, vene, juudi ja poola keel; armeen-
d ja turklased kauplesid idamaiste maiustustega;
maades näidati õpetatud metsloomi, pardi-
kuid ja pooleid; poola ning itaalia kaupmehed müüsid
ja siidi ning nende telkide ees jaids seisatama
ainult poola aadlikud, vaid ka kähara juukse-

tutiga turjakad noormehed; kui ei ostagi, siis on, mida jutustada! Turuplats pole ju seinte vahel, sinna on vaba voli: siin trügisid külg külje kõrval poola panid ja juudid, aadlikud, kaupmehed ja mõisnikud, ametnikud ja mustlased, preestrid ja parisnikud.

Kontraktõmaja sambad, joogi- ja söögimajade seinad, tarad ja kaubakastid kirendasid kuulutustest, mis pakkusid küll lõhnaseepe, küll imettegevaid värve, kontserte, oopereid ja vodeville.

Polnud põrmugi tahtmist lahkuda lõbusalt laadalt. Saabusid üha uued saanid ja reed, paberist lilled lookadel ja rakmetel; hobuste lakad olid punutud tugevaks palmikuiks ning ehitud kõigis võimalikes värvides lintidega. Vahel moodustasid need saabujad terve voori, mida saatsid veiderdajate pasunate ning lüüride helid. Nae, seal visati poisikeste kambast ühe säärase kirevamustrilise kehakattega pasunapuhuri pihta lumepall. See lendas otse pasuna laia kõrisse, pasun piuksatas haledasti ning jäi vaht. Siis avas õhk kõri arlekiin ise ja nüüd läks lahti lõbus vastastikune söimlemine.

Rajevskid vaatasid seda kõike saanist väljumisel. Puškin aga ei püsinud paigal ja tal lubati rahva sekka rütslema minna. Ta heitis pilgu ka peahoonesse; seal polnud trügmist vähem. Hiiuglasuures alumises saalis ja mõlemas tiivas oli üksnes müügivitriine ja lette rohkem kui kakssada. Seinte ääres müüdi pudukaup, hõbe-, pronks- ja terastooteid. Läikisid pistõdad, seelviisid ja peeglid. Keskel olid kahte ritta asetatud kapid ja lauad nii vene- kui ka võõrkeelsete raamatitega, piltide ja gravüüride, portselanist ja mereväe esemete ning kujukestega... Puškin sai siin terav tunda kõiki ebamugavusi, mis on seotud rahapuudusega. Tal jäi üle vaid imetleda teisi.

Müünud ära peedid või nisu, avas mustmullamaad saabunud mõisnik kõik oma sisemised ventiilid. Ka teenripoissi käisid tal kannul. Ühel oli käes punane rahapaun, teisel kummaski käes korv. Kaupade eest maksti niipalju kui küsiti. Üks poistest võttis rahaga ulatas auväärsele kaupmeheisandale, teine aga võttis vastu kallist kaupa: taskukelli, kirjused sulle, po

l, portselanist lamburineiu, mingi silmahakakaduse, nugisenaha või gravüüri.

mitmejargulised, väikeste kroonluhtrite sarnarvarõngad või smaragdist silmadega ussikuju-likdevõru anti vahendajata üle naisele, kes need mega nagu vaasist küpsise vastu võttis. See pisike sõrm nagu kärbsenäpi saba ilmtingi-ndi kõverdatult püsti. Täpselt samuti läks abitaskusse pisike elegantne mängutoos, kau- metsarohke järsaku kohal asuva šveitsi maja-odega.

ke seda kokku nimetati «asjade korraldamis- ja sõideti ju oma asju korraldama!

vaatepildist end suuri vaevu lahti kiskudes ta kin üles. Seal valitses juba täielik «meelte- see, mida nimetatakse põhjalikuks «välja-! Eh, Denissi oleks siia vaja... Kogu resto- aus viinaaurudesse ja tubakasuitsupilvedesse; vaskpillid, laulsid viiulid. Itaalia lauljannad mestama ja heldima oma koloratuuriga, ja kül- nii mõnelegi paksmaole, et ka tema kurk sel- ta vibreerib ja ta õigupoolest ise ööbik on.

kõige suurem menu oli siiski «Madridi tantsi- oma balletinumbritega. Ja kuigi need his- tud, nagu paljud seda kinnitada teadsid, olid ja üles kasvanud mitte apelsinide ja lehvi- ul, vaid Varssavi umbsetes agulites, klõbis- el nii sütitavalt kastanjette ja lehvitasid viker- vilisi seelikuid, et leidus ainult üksikuid, kelle ei hullutanud, kuid pimestas see kõiki.

korjas kõik selle üles nagu mahapudencnud ent tagasiteel puistas ta selle naeru ning nal- tutult jälle laiali.

oli ka lõunalauas, kuhu olid kutsutud ka Davõdovid. Deniss Vassiljevits ületas ise- Ta tuletas meelde, kuidas ta oli kohanud Tilsitis, kuhu vürst Bagration teda kui oma sageli oli läkitanud.

on ta niisugune, nagu portreedel kujuta- Ka tema rüht on hästi tabatud. Nägu aga pole sarnane Napoleonil on puhas nägu, pisut

tõmmukas jume ja väga korrapärased näojooned. Väike sirge, vaevalt märgatava kühmuga nina. Mõned kulmud ja ripsmed, aga helesinised silmad. See annabki talle erilise võlu. Kuid kasvult on ta vana kaks arssinat ja kuus verssokit; mõõtsin ta täpselt end jargi ara.»

Kõik naeratasid.

«Aga mis sellest, ega kõik pea hiiglased olema. Nõu ka meie Puškiniga oleme väikest kasvu, sellest hoolimata... sellest hoolimata...»

«Joome poeetide terviseks!» pani Aglaja Antonovna naeratades ette, ja kõik ühinesid temaga.

«Ja mis te ütlete!» jätkas Deniss üha enam hoolisattudes. «Kui vaim on ebatavaliselt suur oma mahesta jaoks, siis peab ta kas või ainult ruumipuudust tõttu välja puhisema, peab välja purskama!»

Keset üldist elevust tabas Puškin endal Aleksander Rajeovski terava pilgu. Mida ta ütelda tahab?

Puškin ei teadnud, et Mihhail Fjodorovitš oli Moskva kokkutulekul endale täieliku tegevusvabaduse jätnud, kuid teadis juba, et Nikolai Nikolajevitš kavatses Orlovi kosjad vastu võtta ja ainult viivitab mille pärast lõpliku vastusega. Aleksander Rajeovski pilgust vastates küsis nüüd Puškin oma pilguga: «Kuidas sa kas ettepanek on vastu võetud?» ja too noogutas jätkuvalt pead.

Samal hetkel andis Nikolai Nikolajevitš ülemteadmise märku. Toodi vahuvein. Kui see oli pokaalidesse kallatud, tõusis Rajeovski-isa, pokaal käes, laua tagant üles, kinud pisut vist kartusest, et ta haäl sisemist erutust võiks reeta, ütles ta oma otsustavad sõnad rahuloleva ja tasakaalukalt, ainult veidi vaikselt, mis silmapilgu suurust veelgi rõhutas.

«Panen ette juua peigmehe ja mõrsja terviseks!» osutas klaasiga tütre ja Mihhail Fjodorovitši poole tema lähedal istusid.

Kõik tõusid püsti. Deniss Vassiljevits hüüdis valjult «Hurraa!» Teised mehed toetasid teda. Peigmees suudles mõrsja kätt. Vanad Rajeovskid suudlesid neid naisemaid. Nüüd läksid kõik üksteise järel kihlatutele soovima.

Deniss oli seda teadnud. Oli seda oodanud. Ent tal ei olnud aega isegi pea ringi käima. Ta sai aga endast kohe hoida. Mude, Jekaterina Nikolajevnal polnud mahti midagi öelda. Tavaline terane tähelepanu oli ka teda hoidnud pilgul maha jätnud. Orlovil särasid silmad. Ta tõusis kiiresti õnnitlejate kätt, ja oli näha, kuidas ta talle tulvil siirast õnnetunnet.

«Tuleb aeg ka sinule, vennas...» lausus Deniss ülespoole suu silmapilk.

Deniss tahtis midagi vastata, kuid jäi vait. Ta tundis, et tal silmad kipitama hakkavad. Tõmmanud sügavalt hinge, pööras ta pea kõrvale.

«Hoidu jalgis teda eemalt, ning ta kasi, mis ikka veel hoidis, varatas. Ta pani pokaali ruttu lauale, et mitte maha loksutada. Seda kõike Puškin ei teadnud.»

Deniss oli võinadala esimesel päeval. Paar päeva hiljem läks ta Kamenka Davõdovid koduteele. Perekondlikul kokkutulekul nad olid olnud, kodus aga ootas neid ema, ja Vassili Lvovitši naine, kes oma tillukese esikolmele koju jäänud. Ja Kiieviski — müra, prasing ja lõbustustest, olid juba küllastunud kõik inimesed. Denissana küllastamatu Aglaja Antonovna.

Deniss Puškinile jääb meelde Kontraktõ, jääb meelde see ja see lõunasöök. Järgmisel päeval oli Rajeovski pool vastuvõtt, ja kolmandal päeval sõitis ta uhesõitjaga Kamenkasse. Õigemini — Kamenka Kišinjovi. Imelik, ta igatseski juba «koju». Teist päeva tal polnudki.

Viimase päeva hommikul läks ta üksi, ilma Nikolajevitšiga — linnaga hüvasti jätma.

Deniss vaatas mäel ja vaatas alla linna. Seal on Kreščatõorg, seal Peruni kuningas ja Kuradi Kandam. Deniss mõtles, et Perun, kui ta troonilt tõugati, puhkes Dneprile ja vesi Dnepris tõusis. Jah, võib arvata, et tal polnud just lõbus... Puškin kahetses, et ta ei saanud endale võtta mullasid Kuldväravaid. Need olid kaetud mullaga, et paremini säiliks. Rahvasuu aga rääkis, et keegi Deniss Bonjak oli nad ühes endaga stepi kaasa võtnud. Deniss ka, et üks Mihhailiki-nimeline vägilane võtnud Deniss kaenla alla ja sammunud nendega üle

mere otse Tsargradi. Neis suust suhu kantud rahva juttudes, mida oli siin kuulnud ja mis nüüd spontaanselt meelde tulid, oli midagi avarat ning rahustavat. Mis juhtis kõrvale iseendale keskendatud mõtted. Rahva elu on surematu nagu meri või stepp; see ei ole rahva vaid liikumine.

Allpool lookles tavalise külateena Boritševi mälestõus, mida mööda Igor tuli vangist tagasi «püha Püha goštšaja jumalaema juurde». Kuski koobastes puhast kroonikakirjutaja Nestori põrm. Meenus Mazepa majapaplite rivi, kiviplaatidega sillutatud teerada; räägitakse, et maja juurest läinud maa-alune käik Dnipro rini... Ja kuski üsna all, Podolis, seisis pisut teiste majade vahel, millede akende arv Magdeburgi õiguse põhjal sõltus peremehe jõukusest, väike majakus oli peatunud Peeter Suur — Venemaa vägev valitseja.

Kui Puškinit häiris midagi, millele nimegi ei anda, põimis ta vana harjumuse järgi sõrmed üksteise läbi ja pigistas neid kõvasti. Ta oli kindad koju unustanud ja tundis seetõttu kohe, et nimetisõrmel midagi puudub. Jah, puudus sõrmus, millega ta harjunud oli ja mida ta harilikult nagu ei märganudki. Nüüd kui sõrmust ei olnud, oli seda kohe tunda. Kuid ka tal sellest ei olnud. Nii oli isegi kergem ja lihtsam tal sel vastuvõtul või ballil, nagu seda Rajevskite tantsjaskond kõlavalt nimetas, korraldati muude lõbusate hulgas ka loosimine. Puškin pani mängu sõrmuse, see sattus Mariale.

Tagasiteel tegi Puškin pikema ringi. Ta tähelepanu köitis väike kirik, mille ukseid olid avatud. Nikolai talle jutustanud, et selles kirikus on vürst Ypsilanti hauamonument, kuulsa Canova töö, kuid seni pole ta aega leidnud siia pilku heita. Eile õhtul tulid Kišinjovist värsked uudised, et Kreeka ülestõus olevat juba sündinud fakt ja et Aleksander Ypsilanti selles kirikus maetud hospodari ja patrioodi vana Ypsilanti ühe käega poeg, olevat üle piiri läinud ja et tema juurde voolavat nüüd igalt poolt koolitav relvastatud rahvast. Oli raske öelda, kas see täpne tõele vastas, kuid kuulujutud ennetavad ju sageli su

muud. Kuidas võiks siis nüüd niisama kirikust mööda minna?

Kirikus oli rahvast vähe. Peeti mingit poolkodust ühiskondlikust. Hauamonument oli nõrgalt valgustatud, kuid silm eraldas selgesti figuuride piirjooni — ingel ja surnud vürsti kuju. Puškin seisatas pisut aega ja kummardus siis lähemale; varjus hauamonumendi all oli mingi tume ese. Vaatas lähemalt: värske lepunane roos!

Surm pole surm, kui elavates elab mälestus. Keegi ei käinud, ülestõus ei ole väljamõeldis! Kellegi meenused löövad ka siin ühes nendega, kes võib-olla juba võitlevad oma kodumaa ja rahva vabastamise eest.

Kui hea see on!

Kamenkasse peatuma ei jää! otsustas Puškin ükselt. «Kiiremini sinna! Nüüd on ajalugu —

ÜHETEISTKUMNES PEATÜKK

ÜLESTÕUS KREEKAS

Kuidas Puškin ka kiirustas, et Kamenkast rutemini välja sõita, tuli tal siiski seal veel peatuda.

Manelu kulges endiselt aeglaselt ja pisut uniselt. Kõik Davõdovitele oli rahu pärast Kiievi kirevaid meelepärase. Sündmused olid lihtsad, kodu- ja loppes lehm, tekkis tulekahju, vesi uuristas paisu. Kuid Kišinjovist ulatusid Kamenkani mitmesugustest tekitavad kuuldused. Ülestõus ei olnud veel algust Aleksander Ypsilanti oli tõepoolest koos juba üle Vene piiri läinud ja seal algas kohe liikumine. Bojaarid lahkusid oma põlistest mõisadest ja suundusid Bessaraabiasse. Kõik see pidi ka Puškinil erutama, sundis ka teda lahkuma.

Kõikmestel päevadel pärast tagasitulekut kippus teda ühe piinama üksildustunne ja nukrus. Nagu ränk ja ühe õnnetus meenus talle see mälestusväärne hetk, mis oli möödunud siin, just siinsamas! Ta kordas ja teravdas veelgi neid värsiridu endast:

«Üksinda veel raagus oksal värisemas nukker leht...
Ja eriti sügavalt tundis ta just siin, et see pole üksnes
Jekaterina Nikolajevna pärast... See on ju peaaegu
täpne pilt sellest, kuidas ta pärast koosolekut aeda
jooksis ja üksinduses sellist sisemist külma tundis nagu
ei kunagi enne...

Nii oli see korduvalt juhtunud. Ta mõistus ja mõtted
olid valvel ka kõige tugevama meeleliigutuse hetkel.
Kuid juhtus, et see tõusis sellisest sügavusest, et ka
tema ise alles mõne aja pärast oma luuletusi üle luge-
des äkki hoopis teisiti aru sai nende tõelisest mõttest.
Nüüd jäi ta lõplikult kindlaks, et neid värsse poeemi
ei tule võtta.

Kuid ka Rajevskeid ei saanud ta unustada. Ta oli
ikka veel Kiievi õhkkonna mõju all ja kogu see ma-
ning perekond kõitsid teda vastupandamatu jõuga. Ta
sõelus oma mälestusi, kurtis oma saatuse üle ja te-
endale etteheiteid tegelikult asetleidnud vaikeste apa-
duste ja kujutletavate suurte ebaõnnestumiste pärast.

See kõik ei olnud sugugi tema moodi!

Ent niipea kui ta jai silm silma vastu oma kirju-
parandatud käsikirjaga, murutus ta jälle iseendaks.
Vaevumärgatav naeratus eksles vahel ta huultel. Ta
tegi käega liigutuse ja käsi peatus nagu mõtiskluse-
siis asusid sõrmed uuesti tegevusse ja ta kirjutas eda.
Huuled olid nüüd tugevalt ja valjult kokku surutud.
Tunded ja mõtted, tahe ja kirk sulasid üheks suure
päraseks tööpingeks. Siin oli kogu ta olemus. Tervet
iseendas: võimas ja painduv, otsiv ja kindel selles, et
otsitava leiab. Ja leidnud selle, mida ta tahtis väljen-
dada paberil, leidis ta ühes sellega ka iseenda.

Viimaseil Kamenkas viibimise päevil ei lahkunud
ta peaaegu üldse vaiksest piljarditoast, kus ta lõpetas
ja viimistles «Kaukasuse vangi». Töö oli pingeline, kui
sellele vaatamata ei kurnanud see teda, vaid andis
koguni uut jõudu. Ja nukruse asemel tekkis imeline
värskendav rõõm. Ja kuidas saab olla sünge, kui hoo-
ges on valgus? Ja missugune «õnnetus» saab su-
murda, kui sa ise oma igapäevases töös lakkamatult
ületad takistusi — lammutad ja ehitad!

Nüüd on käsikiri valmis. Puškin on terve, hingeli-

lammutused on nagu minema pühitud. On aeg ära sõita!
Kõneldakse, et Kišinjov olevat tundmatuseni muutu-

... ta jättis huvasti pererahvaga, kes teda nii küla-
... oli vastu võtnud, kuid kõigist Kamenkasse
... inimestest oli vist ainult Adèle see, kes
... teda kerge pilvekesena teel.

... sõidate ka tuleval aastal vanaema nimepäe-
... kosis ta lahkumishetkel.

... kirjutan teile luuletusi. Tingimata,» vastas Puš-
... talarlapsele kiiresti ja tegi liigutuse, nagu tahaks
... paudutada siledat juukselahku tema armsal peake-

Kuid ka see õhuline pilveke hajus ruttu. Kõik püüded
... edasi!

... olla on Kišinjov muutunud, kuid ka tee sinna
... lamatuseni muutunud. Kõikjal postijaamades ja
... ta sõidukeid Moldaavia ja Valahhia põgeni-
... les linnas endale peatuspaika poelnud leidnud ja
... ning mõisaid maha jättes oma senise vürstliku
... pärast värisid.

Puškin jälgis neid suure huviga. Võis arvata, et see
... rahvuslik sõda, kuid ilmselt on sõda eelkõige tuli,
... millele ei saa täpseid piire näidata. Ja see kuidagi rõõ-
... teda. Endalgi tuluke pilgus, silmitses ta lopsa-
... ladeid, uhkeid kasukaid ja kinnastatud käsi,
... tugevasti saanikorjust kinni hoidsid, et saatus neid
... nende rasvunud elulaadiga, millega nad põlvest
... harjunud olid, esimesse teeäärseesse hange ei

... ed vähenesid küll järjest. Kevad hõljus juba
... õhus. Lumi oli muutunud sõmerjaks ja mada-
... kohtades vajusid hobusekabjad sisse, lärtsusid
... üles mullusest sõnnikust kollakat sulavett.
... ed linnukesed sadistasid rõõmsalt ja vallatasid
... lumblesid uimastavas õhus, mis oli tais valgust
... unise niiskust. Laskudes nõtkuvale oksakesele,
... nad end lõbusalt ehtima, ajades kaelal ja kuk-
... dhelt ning võidukalt turri imetillukeste sulgede
... viku.

Kõneldades ja jõudu kogudes olid kogu tee ulatuses

kõik jõed oma rabedat ja pragunenud jääkatet murd-
mas. Rõõmsalt ja vallatult õõtsutasid nad lahtisulanud
parvi kalda ääres, otsekui kutsudes ka neid rännakule —
kaugemale vanast paigast. Ja põldude ning järsakute,
lume ja paljandite kohal kuhjusid ning lagunesid, tõu-
sid jälle ja lendasid edasi pilved värskes sügavas taeva-
sinas. Maailm oli üksainus liikumine, kevad käärisk!

Kišinjov oli tõesti palju muutunud. Tänavad olid
tulvil rahvast ja sõidukeid. Sõideti veel nii saanidega,
mille jalased vedelas poris krigisesid, kui ka nagisevate
vankritega, millele oli mitu hobust «pitsis» ette rakan-
datud. Hobused nende veidrate korvvankrite ees olid
niivõrd kondised ja nõrgad, et näis, nagu suudaks iga
üks neist suure vaevaga ainult iseennast ja enda taga-
astuvat vedada, sõiduk aga lohiseks kuidagi iseenese
edasi. Näis, nagu ei teeks linnaelanikud ja kõik siia
sõitnud muud, kui aina liiguvad ühest kohast teise
inimesed ummistasid tee ja tõuklesid paigal.

Tarvitses kellelgi tuttavat kohata ja temaga juttu
alustada, kui nende ümber kohe kogunes inimesi ja in-
eemalesammujat peatati ning pariti temalt, milles ta
seisab ja kas uudiseid on. Tundus, nagu oleks maju ja
kohvikuid vähe, neis valitses ruumikitsikus: on la-
dam, kui pea kohal on sinine taevalagi. Ja istuda
üldse võimatu ning ebaloomulik, kui mõtted on ärevad
ja veri soontes tuikab ning purustab mingit jääkatet
seda keerutades ja kuhugi ära viies...

Puškin võttis mütsi, peast. Juuksed olid tal juba
ammu jälle pikaks kasvanud ja tuul liigutas ning s-
neid. Ta ei mallanud paigal olla. Oleks tahtnud pu-
tõusta ja seistes läbi rahvahulga sõita. Kuid ta ei
kehitas end vahetevahel ja vaatas ringi, nagu tah-
ta näha, kust see ohjeldamatu inimvool küll välja pu-
kas. Ta muigas selle lapsiku soovi üle ja juhtis sõidukit
otsejoones kogu Bessaraabia kõige kõrgema ülem-
maja ette.

Ivan Nikitiš oli kodus ja võttis ta terrassil vastu
«Noh, jooksik, kuidas on?» ütles ta kavala naeruga
sega lahkelt. «Loodan, et elus ja terve? Teid otsiti
mööda linna taga nagu nõela. Kuulsin, et linna polit-
olevat ette kandnud, et te olevat Moskvasse sõitnud

... ja andeti jarele ka võlanõudmise leht, ja üsna kena-
summale.»

Puškin vaatas häbelikult, kuid avameelselt tema
sõnadesse silmadesse.

«Te selleks, et saaksin tulevikus ise teie tervise üle
nami valvata, lasksin teie asjad enda juurde üle
Teie käsutuses on kaks head tuba... Te ju teate
paremal pool all, aknad aeda.»

«Teepoolest — kogu Aleksander Sergejevitši kasi-
nandus ootaski teda seal. Ette aimamata sattus ta
korterrisse.

Lõunaalauas räägiti uudiseid. Inzov oli Puškini reisis-
Orlovi kaest juba kuulnud ja teadis ka noore
kihlusest. Pulmad pidid tulema maikuus ja
Kiievis. Pärast seda sõidavad noored siia.
Orlov usustab endale juba teist maja.

Inzov ise tundis suurt huvi majanduslike küsimuste
kas Kamenkas oli hea viljasaak, kas peedid kas-
magusad ja kas külm polnud neid näpistanud, kas
olid talvel kõrged: kui hanged on kõrged, siis
ka rukis kõrge!

Puškin vastas kõigele: maal elades kuuled ju kõigest
lahtmatult; ja Inzov vaatas teda heakskiitvalt
segi mingi uduse lootusega: ehk saab noorest
peedist kunagi ka tubli peremees?

«Ah meil siin?» vastas ta Puškini kannatamatuile
küsimustele. «Näed isegi, missugune möll. Minu kana-
on vist vaiksem. Ma arvan, et ka krahv Kapodist-
ise ei püsi Sankt-Peterburis. See on ju tema käte-
Seda kavatses ta ammu. Kuid ma kardan... Ta
kehv mängija: kui mitu korda olen ma teda
alul võitnud.»

Pärast lõunat, enne lõunauinakule minekut kahekesi
ütles ta usaldavalt Puškinile, et Aleksander
olanti oli talle käskjalaga kirja saatnud. Ta olevat
keisrile kirjutanud. «Näib, et nüüd võib sündmusi
...»

«Ja mida ta teile kirjutas?»

«Niisama... ühtteist. Õigust öelda, olen juba unue-
nud. Noh, käskis kõiki tervitada.»

Puškin sai aru, et ta oli kaunis kohmakalt küsinud,

kuid solvus siiski pisut. Inzovile pahaseks saada aga oli peaaegu võimatu. Kindral sirutas kohe käe ja tõmbas Puškini endale diivanil lähemale.

«Vürst on pealiskaudne,» ütles Ivan Nikitits millegipärast häält tasandades. «Ja nii ootamatult võttis ette. Istus Raudja selga ja kihutas minema!»

Nüüd Puškin juba naeratas.

«See on Žukovskist?»

«Nojah, päris don Quijote. Ma austan ja armastan teda, kuid tema edusse ma ei usu. Sündmusi aga tuleb siiski oodata. Te teate ju, et Valahhia hospodar Aleksander Succo, sinu nimekaim, suri jaanuaris, hetairistid aga kasutasid seda olukorda — salaühing.»

«Salaühing?»

Kui imelikult kõlasid need sõnad Ivan Nikititsi suus. «Kas te siis ei tea? Ja mis seal imestada? Kui võib olla salajane diplomaatia, miks ei või siis olla salaühinguid, millest rahvas võib kasu saada?»

Kuidas tuli kindralit mõista? Kas ta üldse ei aimanudki selle, tõelise salaühingu olemasolu või oli ta nii avara pilguga, et tunnistas selle vajalikkust teatava vastukaaluna riigis valitsevale Araktšejevi survele, nagu ta pidas vajalikuks õhuakna avamist?

Inzovi pilk oli selge ning avameelne, ja vastust neile küsimustele ei saanud sealt välja lugeda. Kuid tema toon oli nii usaldav ja lihtne, et Puškin, igasugused küsimusi puudutamata, tundis end äkki Kišinjovi tagant tulles ja Inzovi katuse alla asudes peaaegu nagu kodu olevat.

Inzov majutas ta enda juurde: noore inimese eest peab ju hoolitsema! Tubadest pääseb otse aeda, aknadest avaneb lai, avar vaade jõe, linnale ja kaugetele mägedele... Kuid aknad ise (või pole te, kallid kindral, seda märganud) — aknad on ju trellitatud: võib-olla varaste kartusel? Kuid Puškin ei pahandanud. «See on selleks, et ma öösiti välja ei roniks, suvel rohtu ei talaks, lilli ei murraks. Hakkan käima ukse kaudu millal ja kuhu tahan. Aga muidu,» süttis ta äkki, «kui tahan, põgenen kas või veel kord Kiievisse või Kamenkassel!»

«Ja mitte ainult kreeklaste üksi,» jätkas Inzov. «ka

moondaavlaste ja valahhid — kõik tõstavad mässu. Ainult et need sõdivad kaigaste ja kirvestega. Nägite, kui palju bojaare siia kokku on sõitnud? Valahhia sõjand Teodor Vladimiresco on neist kõriloikajatest terve väeosa kogunud. Vürst Aleksandr on raske nendega... Kas Orlovi juurde lähed? Tuleta talle meelde, mis ta teinud istungit. Siin pidi pahandus juhtuma. Sabanejev tahtis asja üles võtta...»

Ah selle lurjuse adjutandi pärast?»

Kas te seda lugu teate?»

«Jah, mäletan. See juhtus minu siin olles. Ma kahetsevan et lasksin tal minna. Noh, kas läks maruks lahti?»

Maruks või mitte maruks, kuid ma ei tahtnud, et see lurjuse pärast, nagu teie ütlesite, tuleks ebameeldivusi inimesele, keda ma austan. Orlov aga ei kirjutanud nagu noorem vanemale, vaid nõudis ise seletust, sellest... sellest need ebameeldivused tulevadki. Minna aga peatasin Sabanejevi.»

Inzov tõusis ja lõpetas õige tõsiselt:

«Praegu pole niisugune aeg. Peab hoidma jõudu ja peab hoidma inimesi. Sest kes teab, ehk on meil sõda...» Seda aga otsustab keiser.»

Kahetkümmne esimese aasta aprill ja mai olid Puškinile tema tõusu kuudeks. Ta vallandas täielikult kogu oma mõtte kogu oma noore kirglikkuse.

Inzov pani ta paastuma. Ametnikele oli see kohustus. Kuigi Puškinile palka ei saadetud, oli ta ometi «paastunud» Puškin paastus... ja kirjutas oma «Gavriliidi». Nii kergendas ta oma hinge, võideldes keiser Aleksandri silmakirjaliku vagatsemise ja tema sõbra, «lunche, variseri ja ususalga arhimandriit Foti vastu. See polnud antud lubaduse rikkumine, see polnud «ratsusevastane», see oli lihtsalt vaba ümberjutustus. See polnud apokriivaraamatu muistendist, mis nii õnnestunud langes ühte püha Sofia katedraalis saadud isikliku poeetilise elamusega...

Kord tabas Inzov Puškini piiblit lugemas. Ta oli just lõpetanud ja enda jaoks alla kriipsutanud: «Kui inimesed Kiievis hakkasid ja nendel maa peal tütreid sünnitama, siis vaatasid jumala pojad inimeste tütarde peale,

et nemad ilusad olid, ja võtsid enestele naiseks, keda keegi välja valis», ja veel: «... jumala pojad hakkasid inimeste tütarde juurde käima, ja need tõid neile lapsi ilmale...» Kuidas see kõik sobis!

Puškini ilme oli elav ja ta huultel mängles naeratus. Ivan Nikitiš imestas pisut selle üle. Kuid ta oli rahul, et tabas oma hoolealuse pühakirja lugemiselt, ja hakkas rääkima piibli suurest valgustavast tähtsusest. Ta teadis, kuidas seda tuleb öelda.

«Te ju ise naerate arhimandriit Foti üle. Ja seda õigusega, ta kardab nii väga meie piibliselt ja kardab ka piibli laialdast levitamist, pidades seda rahvale väga kardetavaks.»

Puškin vastas naiivselt ja ülemeelikult:

«Ma kavatsen ka ise midagi piibliteemal kirjutada.»

«See on suurepärase, tõesti suurepärase. Ka selts tuleks teil astuda.»

«Sinna on tarvis raha anda, aga te teate isegi, kui palju ma juba teile võlgnen...»

«Noh, mis nüüd võlast. Saad rikkaks, annad tagasi.»

«Ei, ma loodan, et ma varsti saan ka ise oma oma sisse maksta, kuigi mitte rahas.»

Puškin naeris ja Inzov lahkus tema juurest veidi nõutult: Puškin oli kuidagi liiga tagasihoidlik ja vagu. Ega muud, kui võtab jälle ette midagi valitsusevastast. Aga muidu — kes saab noori keelata vallatlemast? Isegi oma aias ei sallinud Ivan Nikitiš pügatud puukesi, kõik, mis elas, pidi endale ise teed leidma... Noh, ja poeedid — nende teed on ju tundmatud... Ivan Nikitišil oli oma filosoofia.

Nõnda ärritas Puškin ka oma sõpra, kolleegiumi sekretäri Aleksejevit, öeldes, et ta kirjutavat poeetiliselt kaunist juuditari. Aleksejev kartis päris tõsiselt, et Puškin lööb üle tema armsama, kauni Maria Jeroovna, kes oli küll puhast verd moldaavilanna, kuid keda näolaadi pärast juuditariks kutsuti.

Suur paast on aga pikk ja jumalateenistused Blagovestšenjel, kus ta koos Inzoviga paastumas käis, olid väga väsitavad. Ja Puškin kurtis humoristlikes värvides selle üle Vassili Lvovitš Davõdovile:

Ma targaks sain ja olen vaga,
nüüd paastun, kindlas usus aga,
et jumal andestab mu vead,
nii nagu keiser värsiread.
Ka Inzov paastub. Ära andsin
parnassi jampsi, välja kandsin
ka lüüra — see on sõge kink.
Mu osaks rist ja palvepink,
ning kuivatatud seemed söögiks.

Davõdovile ta päris avameelselt ei pihtinud, et ta juba Voltaire'i unustanud ega millegi vastu vahetanud. Ta vastupidi, Kišinjovi sõpradele andis ta mõista, et loobunud varem «maast ja merest», pöörab ta nüüd pilgu taeva poole.

«Ja ega palju puudu, et pärast ka põrgu käsile võtan!»

Kuid oli see siis põrgu või paradiis, «Kaukasuse» või «Gavriliaad», — kõigepealt kajastus selles tema tänapäeva elav elu, mis piinas, rõõmustas ja teadeti teda mitmesugusel viisil. Ja jälle algas väsimatu võitlus iseendaga — täpse sõna ja õige kujundi otsimine ning selle kaudu ka iseenda leidmine ja tunnusdamine.

Puškini jätkus aega, jõudu ja huvi kõigeks. Ta kirjutas sõpradele kirju ja luuletusi, milles nali vaheldus mõtiskluse ja rahuliku mõttega, ta vaidles kirglikult ja kannatamatult, avaldas meelepaha, unistas ja teinud plaane — küll Orlovi ja Liprandiga, küll endamisega, küll ka endamisega!

Luulevormis kirjutatud läkitused olid adresseeritud Davõdovile Kamenkasse, Delwigile, Gnedištšile ja Tšaajevile Peterburisse.

Vahel, kui ta väsis tõsistest ja erutavatest vaidlustest, lobises ta niisama tühja-tähja, põimides tõestatud lugusid väljamõeldistega, jutustades postitamisest tantsinud postipoisist, kes talle üldise elevuse tõttu sageli meelde tuli, ja ka sellest, kuidas ta Kiievis Lössaja Goral käis ja mis temaga seal juhtus (Kišinjovi daamidest mõni isegi osalt uskus seda), ning — veeluklaasi juures istudes — Deniss Davõdovist, kes tont tont oösel ukسلävele oli ilmunud.

Deniss Vassiljevitišile mõtles ta erilise õrnusega:

Husaar-poeet, kord lõbuaplus,
hea hulk su vurrukihaaid,
kord lahingute metsik taplus
su muusalt ülistada said;
ent kui su lüüralt rahumeeli
sai maha sõjatolm ja lein,
siis ümberhäälestatud keeli
viis hellisema arm ja vein.

Ajuti aga tajus ta teravalt, et ta on tegelikult pagenduses, ja talle meenus üha sagedamini teine pagendatu — poeet Ovidius, kelle Augustus oli välja saatnud Musta mere rannikule, pea samadesse paikadesse. Ning ta mainis rooma laulikut nii Gneditšile kui ka Tšaadajevile saadetud luulelähitustes.

Tal tarvitses vaid meenutada Tšaadajevit — mitte hetkeliselt, vaid õhtul oma toa vaikuses, kui hajusel päevased erutused ja andsid maad mõtisklustele ning rahulikule vestlusele.

Sel maal, kus ma ei meenuta mu möödunud aegu,
kus paos Ovidiuse põrm mul seltsiks praegu,
kus kuulsusel mu kõrvus habras, kustuv kaja,
mu väsinud hingele nüüd sind on väga vaja.

Ma võrgu rebisin ja välja pääsin sest,
uus rahu rahutuse tõrjus südamest.
Ja üksindus siin taltsutas mu tõrksat vaimu,
sain vaikselt tööst ja mõtiskluste võlust aimu.
Mu päralt päev; peab sõprust aruga režim;
mu mõtiskluste rida kinni lükib riim;
head hüvitust pean maksma iga aasta vastu,
mis keevas nooruses, on tühja joosta lastud:
pean hariduses jõudma aja kõrgusele.

Puškin võttis Liprandi käest jälle väga tihti raamatuid. Ta mitte üksnes ei lugenud neid lehekülgi neid, kes ja mitte ainult ei juurelnud loetu üle, vaid ta sidunud teadmised, uued mõtted endiste teadmiste ja juba omaseks saanud seniste mõtetega. Ta ei võtnud midagi vastu valmilt, kas või teadusliku, kuid mõnevõrra siiski surnud pagasina. Ei, üks läbis teist, ja see, mida ta juba varem teadis ja millest ta oli ka enne mõelnud, hakkas elama uut elu.

Sageli juhtus, et vaieldes Ohhotnikovi või Vladim Fedossejevits Rajeenskiga, — sellesama isesuguse

Rajeenskiga, kellest Ohhotnikov juba enne Kamenkat oli rääkinud, — avastas Puškin äkki, et on mõndagi, millest tal aimu pole. Ta ei näidanud välja, et see nii on, ainult punastas veidi ja läks samal õhtul koos Liprandiga tema poole. Aga Liprandil, sel imelikul raamatukoil ja mõistatuslikul inimesel, leidis kõike.

Olles mitte just lahke inimeste vastu, endassesulgunud ja vähese jutuga, andis Ivan Petrovitš Liprandi viim küll kogu oma kasina armastuse Puškinile. Tema tuge ja tuhm pilk selgines vähehaaval ning muutus avameelseks ja lihtsaks, tema žestidki, tavaliselt kitsa-moodulised, muutusid loomulikumaks ja pehmemaks. Oma uue tutvava, noore poeedi avameelsust ja ekspansivsust tasus ta tõsise sõprusega. Ja näis, et miski ei olnud seda murda. Oma raamatuid ta üldse teistele meelsasti ei andnud, kuid otsida Puškinile vajalik raamat oli talle lausa rõõmuks, selleks väheseks rõõmuks, mida ta veel oli võimeline tundma.

Viskasin talle jälle mõned halud,» mõtles ta endale. «Oma veidi omapärasel viisil, «ja kuidas need ravigi süttivad, — see on alles tõeline leek!»

Nii täienes Aleksander Sergejevitsi elu mitmest küljest ja mitmel viisil. Nii sai ta võrdseks selle «ajandiga, mis «ei jõua veerandini välja, ilma et ei tolmuks mõningaid imelikke sündmusi».

Suuri «sündmusi», millest mõtles ja kirjutas Orlov, ei ei olnud, kuid nende eelaimus hõljus muidugi juba õhus. Ja püsis meeles ka Inzovi ütlus: «On siiski olnud sündmusi.»

Keiser Aleksandri poolt «püha lahutamatu kolmainu ümmel» rajatud Püha Liidu kongress, mis Troppaust Laubachi, Napolile lähemale oli kolinud, otsustas Itaalia korra jalule seada. Aleksander andis käsu saata oma austerlastega välja neli vene korpust Jermolovi ülemjuhatusel all.

Peade sellest tekitas üldist ärevust.

Orlovi juures oli rohkesti külalisi ja jutt hargnes mitmes suunas. Keisri otsust saata vägesid võõrale maa revolutsiooni maha suruma pidasid kõik üksmeelseks mitte ainult veaks, vaid ka teoks, mis rüvetab riigi relvade au.

«Me oleme harjunud rahvastele vabadust tooma, aga mitte neid orjastama!»

«Vabastama võõramaisest anastajast, mitte oma rõhujatest,» kostis nurgast Konstantin Aleksejevitš Ohhotnikovi kõlatu hää. l.

«Ma ei räägi,» sõnas Orlov, «et Vene väed läheksid karbonaaridele appi. Kui nad ei segaks, ka sellest oleks küllalt.»

Nüüd viis Pavel Sergejevitš Puštšin, ühe brigaadi komandör kindral-majori aukraadis, jutu sõjale Kaukaasias. Puškin teda ei sallinud ega uskunud Puštšini veenete siirust. Orlov seda sõda ei pooldanud ja Puštšin püüdis nüüd oma ülemusest kuidagi ette jõuda. Puškinit erutas aga Kaukaasia küsimus endiselt. Kui ta kindral Rajevskiga sealt läbi sõitis, ulatus sõja hõngus ka temani ja teda haaras tahtmatult selle romantika. «Kaukasuse vangi» epiloogis oli ta alles äsja venelva kuulsust ülistanud. Ta teadis, et Orlovile polnud see meelepärane, ja seda kangekaelsemalt jäi ta oma seisukohale.

«On midagi, millest nad siin aru ei saa,» kordas ta endamisi. «Ei saa igavesti elada relvastatult alalisel kallaletungi kartuses, sellele tuleb lõpp teha. Kuid tuleb aeg, kus me hakkame elama rahus ja sõpruses. Talle tuli meelde, et ta oli sellest vestelnud reisi ajal kindral Rajevskiga...

«Jah,» kõneles Orlov just nagu Puškini mõtetele vastates, «üldse arvan, et mägilasi alistuma sundida on niisama raske kui Kaukasuse mägesid tasaseks siluda. Kaukaasia küsimust ei saa lahendada tääkidega, vaid aja ja haridusega...» (Siin noogutas Puškin jaatavalt. «Jah... haridusega... õigel!») «... aja ning haridusega, mida ka meil pole piisavalt.»

Siinkohal Mihhail Fjodorovitš nagu peatas iseennast ja hüüdis vaba, nooruslikku liigutust tehes hoogsalt:

«Ja ometi, sõbrad, selles lakkamatus sõjas on midagi ülevat ning Januse templi ei suleta Venemaa ees, nagu seda ei suletud Rooma ees. Kes peale meie võib uhkustada, et ta on näinud igavest sõda?»

«Selle poolest see emake Venemaa tõre ongi, et kui mil tema nurgas käib ikka kaklus!»

Puškin matkis Deniss Davõdovit, keda peaaegu kõik sõjaväelased tundsid, nii õigesti, et see tekitas üldist hämmastust.

«Seda Deniss armastab! Niimoodi armastas öelda tema sõber Kulnjev.»

Aga, mu härrad, kui Kaukaasia on üheks nurgaks, siis on meil ju teine nurk samuti olemas... Milleks siis veel võõrastes maades sõdida?»

Ja üldine vestlus võttis nüüd teise suuna: kas tuleb Balkanil sõda või ei tule?

Vene vägesid koondati igaks juhuks juba piiri äärde. Puškin teada ka Ypsilanti üleskutse, milles ta omal riisil muuseas rääkis sellestki, et Imperium sellele üleskutselastele heaks kiidab. Kõik mõistsid, et selleks Imperiumiks võis olla ainult Venemaa. Kuid mis oli selle eesmärk? Ypsilanti kirjutas keisrile ja vastuseks sellesse vabastas keiser ta Vene sõjaväe ohvitseri nimetuse. Ypsilanti enda väed aga ei olnud kuigi suured. Ta läks üle Pruti jää üldse ainult paarisaja ratsanikuga. Nüüd kogub ta Jassys «surematu polgu» kaardiväge, kelle kohta Weltmann oli kord pilgates öelnud, et «need on näljased ainult leiva järele, kuid ei janune kuulsuse järele». Puškin oli sellele vihaselt vastanud ja kahetses, et teda siis Kišinjovis ei olnud, kui Ypsilanti ja tema kaks venda Venemaalt lahkusid. Ta oleks neile kaasa läinud.

Selle vestluse üldkokkuvõte: olukord on selgusetu.

«Järgu esialgu karantiin, eks edaspidi näe. Kuulda, et taadetakse keegi armee staabist olukorraga tutvuma. Võib-olla Pestel.»

«Kellelega mindigi laiali.»

Pestelist oli Puškin juba Kišinjovis ja Kamenkas kuulnud. Temast räägiti kui targast mehest, kellel täpsemat kujutlust Puškinil temast ei olnud. See oli huvitav teada... Pesteli ettekanne läheb staabi-ülema Kisseljovi kätte ja too saadab selle keisrile, kellele see võib suurt mõju avaldada.

Õhtu veetis Puškin kreeklaste seltskonnas ja ületas seal kõiki oma kirklike väljendustega. Ta kõneles Rooma ja Kreeka iidsetest suurtest rahvastest, kes oma vabaduse ja õiguse nüüd jälle enda kätte võtavad. Küllap kujut-

les ta, et viibib ka ise Jassy väljakul Ypsilanti lippude all. Neist lippudest teati Kišinjovis täpselt rääkida; neist oli kolm. üks kolmevärviline, teisel lehvis loorberileht ümbritsetud rist ja kiri. «Selle lipu all võidame», ja kolmandal oli kujutatud taaselustuv fooniks. Puškin oli veendunud, et Kreeka võidab.

Tema jutukaaslased kreeklased imetlesid teda, kuid olid oma kõnedes palju ettevaatlikumad. Nagu Wellington, nii ei olnud ka nemad kuigi hea arvamusel «hullu, kuid kauni» vürsti vägedest. Isegi neid nina tusi — arnaudid, panduurid, haidukid ja talgaarid hääldasid nad usaldamatuse varjundiga.

«Sõjakas rahvas, kuid nad ei mõtle sugugi meile vaid endale. Ja keegi neist ei kavatse selga tõmmata «surematute» lahingumundrit, mis on kaunistatud Aadama pea kujutisega. Moldaavilased ja valahelad ühinevad Vladimirescoga, too aga hakkab riistade bojaare.»

Puškin oli nõrdinud. Ta sammus aeglaselt koju. Kevadine öö oli linnale laskunud, pehmelt ja madalalt vaatasid tähed maa poole. Siin-seal helkisid akendest taga kirikust toodud vahaküünlad: oli palmipuude puud, laupäev. Eile peeti surnud metropoliidile uhked matused, kui palju oli lilli! Ja kui vaikne on nüüd ümber ringi! Kuskil haugatab koer ja vannub keegi nähtamatult, kes pimeduses porisesse kraavi on sattunud. See vaikus ja selline poolunine rahu tegid Puškini rahulikuks. Oleks tahtnud rinna valla päästa. Oleks tahtnud anda endast kõik maailmale. Kuidas seda teha?

Käes sõda!... Viimaks heisatud
ja lehvimas on võitluslipud!

Võib-olla seal, lõunas, selle pimeduse taga on ju leegitsemas võitlustuli ja trummid kutsuvad lahinguusse... Näe, Davõdov, poeet ja sõjamees, on kroonitud kahekorde kuulsuse pärjaga... Kui tore!

Ja mõtisklustest sündis rütmiline pikem ning aeglasem võnkumine:

Kas kahekorde pärg mu kuulsust kroonib,
või tume lõpp mind ootamas on ees...

Ilmselt Davõdovit meelde tuletades meenus jälle sõda ja jälle riivasid südant kevad ning nooruslik

Ka sina, armastus!... Kas lahingute kära,
kas tormijooksud, retked, kuulsuspärja veetlus
siis eal ei tõrjugi mu vanu mõtteid ära?

Ta sammus ega pannud tähele, kas jalge ees oli kuiv või porilomp. Värsid tekkisid ja kadusid nagu muusika. Jah, tuleb otsustada... Ja äkki meenutalle see nimi: Pestel!

1812. aasta aprill. Lihavõtte laupäev. Paastuaeg oma sõja ja talv on läbi. Puškin on Pesteli juures

Pavel Ivanovitš Pestel oli end juba kindral Inzovile ülenud ja temaga ning kuberner Katakaziga nõu pidanud. Seni oli Puškin teda näinud ja temaga tuttavaks saanud ainult möödaminnes. Kuid Pestel ise oli tulnud teda sisse astuda ja Puškin vaatas nüüd huviga ühte inimest, kellest ta oli palju kuulnud ja kes, nagu ainult alampolkovniku aukraadis, rääkis kindrali nõi, nagu dikteeriks talle vajalikku välist viimast ainult austus nende eluaastate vastu. Tegelikult sõda oli näha sellest, kuidas kindralid temasse suhtusid, ei tundnud ta end mitte üksnes «omaette», vaid ka vanemana, targemana, kogenumana. Juba üldiselt, kuidas ta küsimusi esitas, oli ilmne, et tal oli väga selge kujutlus olukorrast, ja mis peamist, et tal oli kõige kohta kindel arvamus.

«Noormees on mind ära väsitanud,» tunnistas Nikititš avameelselt Puškinile. «Oled ehk tähele pannud, kuidas mõnikord suvel on: taevast näib selge valgus ja silmapiiril ei ole ainsatki pilvekest, aga see on raske, täis äikest ja elektrit. Nõnda ka siin. Kui ta ise ennast ära ei väsita, siis on ta küll vägi-»

Puškinile näis veidi imelikuna, et kohtumine Orlovi lühike ja et asjalikuks kõneluseks eelistas Pestel Pavel Sergejevitš Puštšinit, kindral-majori

aukraadis brigaadikomandöri, kes tema juurest peaaegu tuikudes välja tuli.

«Ainult ametiasjadest, ainult korpusest, ainult ohvitseridevahelisest distsipliinist. Justkui oleks saabunud kindral-revident.»

Ja Puštšin läks nagu väsinud hobune, kes juba õhu tunneb allika lähedust, jalamaid kangemate jookide juurde, et «loputada kuiva kõri», nagu ta ise ütles.

Tõsi küll, Pestel lõunatas Orlovi pool, kuid juureolijate katsed viia jutt mõnele teravamale teemale väibusid iseendast. Külaline mitte üksnes et ei toetanud neid, vaid jäi kuidagi eriti demonstratiivselt vaikselt. Ja Mihhail Fjodorovitš peremehena ei paistnud sugugi solvuvat, nagu arvates, et nii peabki olema. Külaline silmitses vahel teravalt kord Ohhotnikovi, kord Vladimir Rajevskit, kuid ka nendega ta vestlust ei alustanud.

«Katsugu keegi tema juuresolekul juua nendevõtma terviseks, nagu joodi Kamenkas!» mõtles Puštšin. «On see ükskõiksus, tagasihoidlikkus või lahinguline ettevaatlikkus?»

Ja nüüd on Puškin visiidiga Pesteli juures. Pavel Ivanovitš istus tema ees — tasakaalukas, rahulik, mitte põrmugi üleolev ja kõige vähem küll ametlik.

Kui poleks olnud täidlast, seejuures siiski sümpaatseid huuli, oleks võinud ta nägu ilusaks pidada. Suu selgesti väljavoolitud isemeelse kühmuga nina, kõrge laup, mustad, sirged taha kammitud juuksed, mis ei varjanud ilusat peakuju, ja niisama must, peaaegu must kiv pöskhave, mis ulatus ainult kõrvalestadeni ja peitnud mitte allapoole, vaid juuste suunas kammitud, korrapärase avaga ilusad ja säravad mustad silmad; need silmad ei leegitsenud, vaid just särasid ja peis peetudid keskendusvõime, tarkus, tahe ja kindlus. Olgugi just see pilk jättiski valitseva, peaaegu käskiva mulje.

Kuid ta külaliseks oli poeet, ja Pestel ei hakanud rääkima võimalikust või lähedasest sõjast, ülestõusust ega isegi ajavaimust, vaid ta kõneles neist põhialustest millele kõik rajaneb.

Ta oli kolmekümne-aastane, kuid oli juba Borodino kaasa teinud, haavata saanud ja silma paistavalt varsti pärast seda oli krahv Wittgenstein ta oma ülemjuhatajaks määranud. Nüüd on Wittgenstein teise polkovnik Pestel. Wittgenstein oli kord tema Orlovile tähendanud:

«Tol kõlbab kõigeiks: anna talle juhtida armee või ta ühiskõik missuguseks ministriks, ta on igal pool kohal.»

Kuid ta ei ole ta aga ei komandör ega minister, ta ei ole jutukaaslane. Ja ta kõneleb temaga nagu seltsimehena, nagu iseendaga nooruspäevil. Ta ei ole tal on kõige kohta juba oma otsus, temas on kohal kohal. Ta ei oota mingisuguseid avastusi, vaid ei jaga ka õpetust. Ta väljendab end.

«Päikesevalgus voolab suure sirge joana tупpa. Toas on ta iluoligseid esemeid. On avar, puhas ja jahe. Pestel on korralduse mitte küttä, ta ei armasta liigset. Kuid jalas on tal soojad karusnahksed saapad: need vasti annab Borodino all saadud haav end veel.

Nad räägivad materialismist ja mõistusest. Puškin mõelab isegi oma lütseumis loodud luuletust: Jumalust otsib mu mõistus, kuid süda mul seda ei anna. Ta tunneb: kaheksateistkümnes sajand on teistkümnenendale naabriks. Ta tahaks oma kogemuste põhjal öelda, et tunded ja mõistus ei tohi ühes teineteisele vastu rääkida: nad otsivad ja eksivad ning leiavad koos, ja kui nad peaksidki lahku minema, siis üksnes selleks, et teineteist rikastades ja üksteist pidades lõpuks mingi uus täiuslikkus ja harmoonia leida. Kuid seda kõike on veel raske haarata ja suuga väljendada. Sellised mõtted alles küpsevad, neid pigem aimad päevade kiires voolus, kui tajud kogemuste põhjal. Pealegi ei ärata Pestel vaidlusesse astuda, nagu ei tule kellelegi mõtteid väljatõlkida ja joosta korrapäraste lillepeenarde ja väljamõeldetud klumpide vahel. Puškin kuulab tähelepanelikult ja tajub omamoodi meenundunult.

Kõik esemed heidavad varju. See on seadus. Ja kui mõistus käsib, peab tunne seda taluma. Kord rajaneb distsipliinile, ja kui tahate, siis rajaneb ka maailm distsipliinile. Mõistus on selleks, et käskida. Ei ole sellist jõudu ega sellist olukorda, mis takistaks mõistust oma tahet ellu rakendamast. On vaja näha teid, hinnata olukorda ning on vaja tegusid — organiseerida.

Ja võib-olla oli just see viimane sõna «organiseerida» Pesteli põhisõnaks, mille kaudu sai pilku heita sellele, kuidas ta ise maailma vaatab ja kuidas ta oma osa maailmas mõistab.

«Te kavatsete midagi ja te püüdate selle poole, et võita. Elu pakub selleks mitmesuguseid teid. Tule leida üks neist ja sellest vankumatult kinni pidada. Kõik peab olema läbi mõeldud ja arvestatud ning keskendatud sellele, et just see tee viiks võidule.» Ta teatavasti kändatud sellele, et just see tee viiks võidule. Puškini suunas sõbraliku žesti ja jätkas naeratades: «Teie juures on see hoopis teisiti. Te võite tegelikult käigust otsida. Kuid meie jaoks ei ole mustandeid ega variante. Neid ei tohi olla ega olegi.»

See oli arukalt ja õigesti öeldud ning naeratus on alati hea, sest ta avab pisut inimese lihtsa sisemaailma. Kuid see oli ainus naeratus kogu vestluse jooksul.

«Ka teie ei saa teisiti,» jätkas Pestel. «Aga häda meile, kui tähtis üritus on usaldatud niisuguse inimese kätte.»

«Täna alandlikult!» ei pidanud Puškin vastu.

Kuid Pestel ei naeratanud nüüdki.

«Ma ei kõnele muidugi teist,» tähendas ta asjalikult kainenel toonil ja vaevumärgatava rahulolematusega, «jutt oli pisut kõrvale kaldunud. «See, mida teie teete, on niivõrd suur, et me ei suuda seda täiel määral isegi hinnata.»

Puškini see tunnustus suurt heameelt ei valmitanud. Ta oli sageli näinud vastuseks oma värsside kuulajate elavaid, säravaid pilke, kuid Pesteli juures oli see küllalt kaine ja asjalikuks tunnustuseks. Esmakordselt elus kohtas ta midagi sellist. Kuid ta sai jagu tahtmatust rahuldamatusest. Kiire ja terav mõte läbis ta aju: «Ta on ka mind oma min-

plaanides arvele võtnud, ja ma isegi arman, See on hea! Kuid kas siis ka mina ...»

«Mõte katkes ega olnud enam vajadust sõnade Puškini oli nendetagi selge, et ka tema oma- vaatab Pestelit, kelle mõtted on selged nagu see valgus, mis teda praegu üle kallab, — vaatab huvitavat inimest, keda temagi saab omamoodi ...» Kas pole tõsi?

«Al olid väikesed, hoolitsetud käed. Vasaku käe toimes läigatas päikese käes sõrmus, kui ta katt tõstis, nagu märku andes, et ta jätkab tead mõttekäiku. Kelle sõrmus see võis olla — või armsama oma? Puškin teadis juba, et hukkaaslane pole abielus.»

«Kuid inimesi tuleb eemal hoida,» jätkas Pestel. «Iga kõhklus, igasugune ebakindlus on hukka- see on tee kaotusele, mitte võidule. Julgusest ei ole midagi. Julgus — see on mingisugune «üldse»,» mis peaaegu põlgusega. «Me ei vaja «üldset», vaid tead et. Iseloomu ja mõistust. Tapset iseloomu ja mõistust.»

«...» meenus ja imetles endamisi Inzovi määrat- luse ta ise ennast ära ei väsit, siis on ta küll ...»

Kuid mida tähendab siiski see «meie», «Ta kõneleb kui võimumees, kui väepealik, kus tema sõjavägi? Kas Aleksander Rajeovski eksis, Moskvas, kus Orlov kais, on kõik kuidagi ...»

«...» teadnud, et Pestelit Moskvas korraldatud kong- ressil olnud ja et otsus Heaolu Liidu sulgemise kohta temata vastu võeti. Veel vähem teati isegi, et Pestel keeldus sellele otsusele allumast. «...» Lounaühingu juhtimise enda kätte. Ohhotni- Vladimir Rajeovski olid nüüd Orlovist rohkem ...» varem Puškin oli seda marganud, kuid selle ...» ei teadnud. Ta kaldus arvama, et Mihhail ...» tegeles praegu muuga, oma isiklike asja- ...» oli ka loomulik ning arusaadav ...»

«...» taakis veel ka õiglase maakorralduse plaani- ...» seda nõudsid kõrge moraal ja praegu ...» paisorjuses oleva töötava rahva enda huvid.

Kuid ka selles polnud vähimatki tundeavaldust ega mingeid vaimustushüüdeid. Kõik oli asjalikult läbi mõeldud, välja arvestatud ja kaalutletud.

«Seisusevahed tuleb kaotada: nii pärisorjade kui ka tsaaride seisus,» tähendas Pestel sarkastiliselt ja naratuse asemel välgatas esmakordselt ta mustades silmadest tuli.

«Seaduse ees on kõik võrdsed ja kõigile kindlustatakse isiklik puutumatus...»

«Ja trükivabadus,» lisas ta Puškini poole vaadates. «Ja siis ei ole teie värsid kättesaadavad üksnes meile, vaid kõigile — üldise kirjaoskuse tulemusena!»

Nüüd Puškin tõusis. Esimest korda kogu hommiku kestel, mis oli tulvil jahedust ja valgust, tundis ta, kuidas rinnas midagi kuumalt tuksatas. Selline lihtne mõte! Ja see tuli selle karmi, endassesulgunud inimese huultelt kui mingi reaalne võimalus. See mõte süvis diskis teda üles tõusma.

Pestel aga rääkis juba maa õiglasest jaotamisest ja riisugusest majanduslikust korrast, mille juures maa annaks küllusesprodukte. Ta tarvitas nimelt seda sõna, mis iseendast meenutas peotäit küpset puuvilja.

Ta rääkis ka vabrikutest:

«Ja kui põlluharimine kindlustab kõige täpsemat alust eraomandusele ja ebavõrdsusele ning kaitses orjust, siis avavad vabrikud tegelikult uue rikkaliku allika, mis teeb inimese kõigi maade kodanikuks ja levitab sõltumatuse ning vabaduse vaimu.»

See ei olnud Puškini küll päris arusaadav, kuid millegipärast ta nõustus, kui Pestel tungivalt kinnitas, et vabrikute arendamine viib kunsti ja teaduse õitsengule.

See oli kõige originaalsem Puškini jutukäaslase poolt väljendatud mõte.

Jah, ta kõneles kui väejuht, kes oma võidus näeb õilsat eesmärki — isamaa õnne. Ta mõtles inimese ja ehitise kujutluses oma riiki. Kuid oma riiki ehitamisel haaras ta pilguga kogu maailma nagu mõni maailma vallutaja.

Tahtmatult küsis Puškin, mida ta arvab Napoleon ja Pestel vastas otsekohe:

«Vaejuht Napoleon oli tõeliselt suur inimene, aga... Aga kui Venemaa peaks tema katset kordama, siis tuleb seda teisiti korrata. Ka Napoleon ei tõstnud esile riigisugust, vaid annet, kuid oleks tulnud lugu kuulda ka rahvaste annetest. Aga millest koosneb rahvus? Kõik tõesti ülikaist ja aadlist?»

Jumalaga jättes kõneles ta, nagu inimesed ikka kõnelevad, kõige olulisemast — oma isiklikest asjadest. Pestel ei rääkinud oma ülesandest, ta mõtles ainult suuremale, ta rääkis kutsumusest.

«Nüüd,» lisas ta, «lahingu käiku ei otsusta ei kindel ega raudne iseloom, ei oskus ega teadmised: otsustab vastu võtta tapselt väljaarvestatud silmapilgul, kellest ei tohi maha jääda ega neist ette rutata.» «Nüüd astus tänavale. Ta ei tuikunud ega olnud lüüa, nagu tema asemel parast sellist jutu- ja teistega oleks võinud juhtuda... Talle oli olnud Pesteliga suurt naudingut pakkunud. «See on tõesti omapärasem inimene, keda ma tunnen,» mõtles ta endamisi. «Kui saaksin ta Tšaadajeviga kokku viia!»

Meeneldes Orlovi ja Inzoviga, meenutas Puškin mehe nime «Laibach», kuid selgus, et ka Laibachis ei olnud riiklike asjaajamiste kõrval Puškinit ei unustatud. Sealt saabus järelepärimine tema käitumise kohta, mille oli koostanud krahv Kapodistrias ja heaks kiitsid tsaar, kellele nuhid olid ette kandnud, et sundida teda olema poeet avalikult, isegi kohvikutes pilkab avalikkusele tema ülemusest ja selle vastu tundis ta alati huvi.

Meeneldes Puškin end tööpoolest ei piiranud, kuid meenutas Nikitištš, kes seda kõike hästi teadis, vastas järeleandumata täieliku heatahtlikkuse vaimus. «Puškin, minuga ühes majas, peab ennast hästi üleval ja ei segases olukorras ei võta seesugustest asjadest mingil määral osa.» Ja ühes sellega ta taotles, et Peterburis määratud palk — seitsesada rubla kuus saadetakse, sest «mitte saades seda palga- ja toetust isa käest, on ta minu täielikul ülalpidamisel, kuid tunneb siiski mõningat puudust viisakusest.»

Ja lõpuks Inzov saavutaski, et Puškin sai palga kätte ja vabanes teda ähvardanud kahe tuhande rubla suurusest hagist, mis talle Kišinjovis teistkordselt oli esitatud. Otsustati, et Puškin annab kirjaliku seletuse, et ta parun Schillingile mangus kaotatud summa kustutamise laenukirjale allakirjutamise momendil oli veel alaealine ja et ta seda võlga tasuda ei saa, sest tal pole mingit varandust, ei kinnis- ega vallasvara. Nii lõpetati ometi kord jäädavalt see koormav asi, ja mõisa-teenija, kellele parun oli oma õigused kinkinud, ei saanud midagi.

Puškinil oli süda raske. Kord unistas ta sellest, et talle antaks luba kas või lühikeseks ajaks Peterburi sõi, siis jälle mölgutas ta tõsiselt mõtteid, kas mitte salaja Ypsilanti juurde kaduda. Ta kirjutas talle kirja ja saatis selle ära ühe noore prantslasega, kes Ypsilanti juurde sõitis, et Kreeka armeesse astuda. Puškini kannatusi nähes lubas Inzov tal lühemaks ajaks Odessasse sõita.

See sõit oli Puškinile suureks meelelahutuseks. Ta nägi jälle merd ja laineid ning teda valdas kararikas sadamalinna kevadine elevus. Linn oli ikka veel täis uudiseid ja sündmusi. Puškin kahetses väga, et teda polnud siin nendel esimestel päevadel, ning ta kuulsi ahnelt kõiki jutte linnas äsja valitsenud meeleolust.

«Targemate vaimustus on haripunktil,» kirjutas Puškin ühele oma lähemale sõbrale, «kõik kreeklaste mõtted on suunatud ühele eesmärgile: iidse kodumaa iseseisvusele. Odessas nägin ma huvitavat pilti: pooldes, tänavatele ja trahteritesse kogunesid kreeklased, kes müüsid poolmuidu oma varandust ja ostsid sõjamoõku, püsse ning püstoleid. Nad kõik raakisid Leodasest ja Themistoklesest, nad kõik läksid selle õnniseene Ypsilanti sõjaväkke. Kreeklaste elu ja varandus on tema käsutuses!»

«Kummaline pilt! Kaks suurt rahvast, kes juba ammu on põlastusväärseks olukorda sattunud, tõusvad ühtaegu põrmust ja ilmuvad taas elustunud ilma poliitilisele areenile. Ypsilanti esimene samm on hiilgav ja tore! Ta alustas edukalt — 28 aastat vana kaotanud käe, eesmärk on õilis! Nüüdsest peale ku

...kas surnuna või võitjana Ajaloole. Kadestus-
...saatus...»

...kui kadestas siiralt kõiki, kes läksid sellest õil-
...jast osa võtma. Selliseid vabatahtlikke sõtta-
...meid ei olnud vähe. Tal oli juhus näha ka
...nikke, kes olid tulnud kohtadest, kus arenes üles-
...Ta küsitles neid põnevusega, kuid nende kaest
...andmed olid katkendlikud ja juhuslikud. See-
...ta tahtnud ta kuidagi kasutamata jätta Pesteli
...tulekut ega jäänud kauemaks Odessasse.

...uutel kohtumistel avanes Pestel Puškinile hoo-
...est kuljest, mida ta ei osanud veel määratleda,
...mis tekitas temas siiski nõutust.

...avia hospodarisse Mihhail Succosse, kes teel
...se Kišinjovi saabus ja siia peatuma jäi, suhtus
...nii, nagu sobib suhtuda inimesel, kes krahv
...dust pooldab. Tõsi küll, ka siin ei väljen-
...ta vähimatki vaimustust ega oelnud mingeid
...fraase, kuid ei varjanud ka seda, et ta kreeka
...edu soovib.

...kin jälgis huviga mõlemat vestluskaaslast.

...ko, kellel ei puudunud mõningal määral näilikku
...maatsust tema erakordse sisemise tormakuse kõr-
...mida ta küll igati püüdis taltsutada, kuid mida ta
...siiski varjata ei suutnud, oli eluliselt huvita-
...see «tsaari silm», nagu ta Pesteli kohta oli Puš-
...eksponentselt kõrva sosistanud, näeks seda, mida
...ega naeks üht-teist sellest, mida ei ole vaja näha
...võttavalt sellele talitas ta ka vestlusel, alustades vali-
...complimentidest oma külalise andekuse ja mõistuse
...«millest ta olevat igal pool palju kuulnud»
...isna varsti ta taipas, et see on hoopis ülearune
...ab ennem kahju kui kasu tuua.

Kuid merekallastel võrsunud rahvas oskab oivaliselt
...tuult ja juhtida purjesid, ja seepärast viis
...podar väga osavalt, üldist tooni muutmata, — vas-
...korral oleks see olnud liiga märgatav ja jäme —
...komplimentid ja siirast südamest tuleva kõrge
...Pestelilt üle kogu rahvale, kelle väärikas
...ja esindaja too oli. Seejuures andis ta väga osa-
...mõista, et Kapodistrias seisab väga lähedal tsaa-

rile ja keiser ise peab tõsise vene inimesena oma usu vendade hellenite üritusele kogu hingest kaasa tundma.

Puškin jagas täiel määral kõiki Succo tundeid, kuid teda jahutasid Succo diplomaatilised keerdkäigud mõtete väljendamisel. Ta silmitses rahulikku vaikivat Pestelit, kes millegagi ei reetnud oma suhtumist sellesse, mida ta tahelepanelikult kuulas. «Milleks see mang?» mõtles Puškin endamisi. «Kas pole see ilma selletagi kullalt selge, ja mis alust on Succol mõelda, et Pestelit on tarvis milleski veenda? Ta nagu tahaks Pestelit millegagi üle trumbata.» Ja kui nii, siis ei tahaks Puškin, et see kaval variser vene ohvitseri uk trumpaks.

Ja Puškin vaatas veel kord varjus istuva Pesteli poole. Kuid näis, et too ei vajanudki seda soodsat varju; tal polnud midagi varjata ega tarvidust kaval dada.

Nüüd hakkas ka Pavel Ivanovitš Pestel rääkima. Ta kirjutab ettekandes kõigest täpselt nii, nagu on tegelikult. Ka ei kahtle ta tsaari suures usalduses krahv Kapodistriase vastu, kuid oma isiklike tunnete väljendamiseks, milleks ta muide pole ka volitatud, ei ole ometi mingit tarvidust. Sellest kõlas läbi mingi kuiv kroonulik noodike. See polnud muidugi Pesteli omane, kuid milles siis asi seisab, mis selle taga peitub?

Pestel rääkis nii, et ei saanud tekkida vahimatut vajadust talle milleski vastu rääkida. Kõik oli selge ja täpne. Veenda ei tarvitsenud teda milleski. Ja näis, et ka Succo ise oli lõpuks rahuldatud. Kuid Puškinile ja siiski hinge üks küsimus. Kahtlemata kirjeldab Pavel Ivanovitš tegelikku olukorda täpselt. Kuid ta pole ju mingil määral kroonuametnik. Ja tema mõttekäigu peab olema kindel suund. Kuid milline?

Puškin osutuski läbinägelikumaks kui diplomaat Succo. Viimane kartis kõige rohkem, kas ehk Pestel ei pea seda liikumist puhtsõjalisest küljest nõrgaks, ja rahunes pärast rea selgitavate küsimuste esitamist Pesteli arvates oli ülestõus alles algastmel ja arenes küllalt hästi, pealegi polnud Ypsilanti Kreekas ülen

«et lounas arenesid ka tähtsad sündmused iseseisvalt. «Publi» mõtles Succo; aga kuigi Puškin ei teadnud, milles see just väljendub, tundis ta ometi, et Pestelil oli põhiküsimuses — kas tuleb Venemaal kreeklaste abistamiseks välja astuda — mingi eriline seisukoht.

Ja need kahtlused häirisidki Puškinit. Pesteli näost ei saanud midagi välja lugeda. Pöörduda inimese poole küsimusega selle kohta, mida see ise varjab, ei ole vist sobiv. Ja milleks üldse rääkida sobivusest! Igaüks küsiks, tema aga oskab sellest, millest ta rääkida tahab, nõnda vaikida, et ei tihkagi küsida. Ja küsiks, ei saaks niikuinii midagi teada, satuk- lusest ise ebamugavasse seisukorda. Imetlusväärne

See lahkumist küsis Pestel püsti tõustes nagu selts- lase viisakuse pärast, kui kauaks Succo veel Bes- soviasse jääb ja kuhu ta siis kavatseb sõita.

Kui kauaks, — ei tea. See kõik oleneb olukorrast, sõita mõtlen Itaaliasse.»

Omistatud maa. Suurepärane loodus,» lausus Pes- tel viisakusega. «Seal muidugi puhkate pärast kõiki pahandusi.»

«Ah, minu seekordsel reisil on täiesti eraviisiline olukord,» vastas Succo mingi erilise värinaga hääles.

See vastus valmistas Pestelile ilmselt heameelt. Ta ei kahtlenud, et Succo kavatseb Itaaliasse sõita, kuid ta ei tahtnud siiski täpne vastus sellele, millele ta tahtis kiinnitust oma süütu ja armastusväärse küsi- musele. Moldaavia hospodari Mihhail Succo edasise sõidu kohta. See kõik selgus Puškinile aega- ajalt jurgmiste päevade jooksul.

Juudetes mõneks ajaks Kišinjovi, kirjutas Pestel kiirus- lusega, kuid see-eest põhjalikult oma aruannet. Üksi- kord valitud inimestele ei teinud ta oma aruannet teada, kuid tähendas seejuures, et ta teeb seda ainult nende vastu ja et Succo ei pea sellest midagi teadma.

See aruandes käsitles Pestel väga põhjalikult ja täpselt kogu faktilist asjakäiku. Succo poleks saanud midagi ette heita: ei mahavaikimist, liialdamist ega kumma poole kasuks ega faktide erapoolikut

valgustamist. Niisama puhast tõtt oli Pestel talle ra-
kinud, oeldes, et mingeid nõuandeid ega omapoolset
arvamusi selle kohta, kas Venemaal tuleks end Kreeka
asjadesse segada või mitte, — ei hakka ta esitama.
Kuid ta avaldas oma arvamust teises, vägagi olulise
küsimuses.

Pestel kirjutas, et Kreeka sündmustel «võivad olla
olulised tagajärjed; kui eksisteerib 800 000 itaalia ka-
bonaari, siis võib poliitilistel eesmärkidel ühendatud
kreeklasi olla veelgi rohkem. Ma arvan, et Ypsilanti
ise on ainult relvaks varjatud jõudude kä-
kes kasutatav tema nime ühenduspunktina».

Millest juhendus Pestel neid ridu kirjutades?

Inzov pooldas teda. Ta ei tundnud just suurt õrnu-
ei kreeklaste ega üldse ülestõusude vastu, mis nähti
talle rahva mässudena. Kuid — mis peamine, ta
pooldanud üldse võõramaistesse asjadesse vahelesega-
mist ega olnud «igas nurgas» sõja pidamise austaja.
Tema hoolitsuste ja mõtiskluste sfäär oli territoriaalselt
piiratud ja need olid korraldava iseloomuga hoo-
sused — uue provintsi asustamine ja korrastamine.
Seevastu ei olnud Orlov, nagu seda võis kergesti ma-
gata, mitte üksnes valmistuses, vaid tal oli tekkinud
põhiline lahkavamus Pesteliga, ja tema käest Puškini
kuuliski, millise positsiooni oli omaks võtnud aruanne
autor. Ka Puškin ise oli mitte vähem imestunud, isegi
ärritatud.

See aga, et Orlov teralt kategooriliselt nõudis mitu
millegagi märku anda, et ta midagi teab, ja et ta Pestel
lilt selle kohta midagi pärima ei hakkaks, ärritas teda
veel rohkem.

Niisiis oli Pestel ilmselt selle vastu, et võimas Venemaa
osutaks abi nõrgale ja allasurjutud Kreekale
kuigi ta sellest otseselt ei rääkinud. Ja see on see
revolutsionääri seisukoht? Kas see oli üldse mõeldav?

See jäigi Puškinile kummaliseks häirivaks mõistatuseks,
millele ta leidis lahenduse teisel kohtumisel
Pesteliga, mis ei toimunud Kišinjovis ja mis jäi
nende viimaseks kohtumiseks.

Kuid selle inimese määratu suur seesmine jõud kõl-
siiski lakkamatult Puškini tähelepanu. Nad puututi

mitu korda kokku, kuid alati teiste inimeste juures-
olekul, ja neil kohtumistel ei avanud Pestel tavaliselt
võrd küll veeranditki oma tõelisest isiksusest.

Kuuekümmne kuuendal mail, Puškini sünnipäeval, tuli
Pestel talle külla.

Sel päeval tõstis Inzov klaasi peosüüdlase terviseks
ja soovis talle õnne «tema tähtsaks kirjanduslikuks
töökaks».

Kõik lõunasöögist osavõtjad jäid teraselt kuulutama
ja olid juba valmis «hurraa» karjuma ning provintsi
olena poolt poeedi vabadustarmastava muusa oota-
matu tunnustamise pärast klaase kokku lööma, kui
Inzov neid käeviipega peatas.

Sellel töö, millest ma rääkisin, on suur tähtsus meie
provintside, tõeline riiklik tähtsus.»

Vist ainult Puškin üksi hakkas aimama, kuhupoole
olemus oma jutuga tüürib. Ta joonistas muliates küü-
naga laudlinale Inzovi profiili.

Ma mõtlen seda suurt tööd,» lõpetas Inzov, «mis on
minu ülesandel käsil meie kallil sünnipäevalapsel, ja
minelt Moldaavia seaduste tõlkimine prantsuse keelest.
See suurepärane prantsuse keele tundmine ja minu
poolt oodatud hea venekeelne proosa...»

Inzovit ei lastudki lõpuni rääkida. Kõik pahvatasid
koogu ühest suust naerma, aplodeerisid ja õnnitlesid
oli sünnipäevalast kui ka vanamehelikult teravmeelset
Inzovit. Vastuseks töötas Puškin, kui ainult tema
kõrvaltents seda lubab, püüda mõned osad tõlkida

des, nagu ta seda hiljuti oli teinud Moosese küm-
ne käsuga. Kindral piirdus sellega, et teda sõrmega
näitas.

Kõik lõunasöögist osa ei võtnud, ta ei tulnud Inzovi
kõrvalt, vaid läks otse Puškini tubadesse, ja alles pärast
selle kodune pidutsemine oli lõppenud. Koos teiste
Inzoviga, Puštšini ja Aleksejeviga, läksid nad nelja-
kümmet. Puškini ettepanekul otsustati jalutada
Jassy-poolse väravani — vangilaagrisse röövleid
võtta, keda viimasel ajal oli seoses ärevate sünd-
mustega õige rohkesti siginenud. Nende hulgas oli nii
mõned Pruti tagant kui ka vene omi, kes olid siia
kõrvalt tulukese peale kokku tulnud. Puškin oli Inzovi

käest kuulnud vene röövlist Tarass Kirillovist, kes omasuguste hulgas oli kuulus vägitegude poolest, ja seda meest tahtis ta näha.

Puškinil hakkas uuesti mõttes liikuma ja mitme sugusel viisil ümber kujunema juba ammu kavandatud teema vennastest röövlitest.

Kohtumine Kirilloviga ebaõnnestus. Röövel tekitas pettumuse juba oma välimusega. Tõsi küll, ta oli tublisti habemesse kasvanud, nagu see röövli juures peab olema, ka kulmud olid tal kortsus, silmis aga välkuõel tuluks, ent ta oli väikest kasvu ja niivõrd kõhn, et meenutas tagaaetud nälginud hunti. Ta oleks muidugi võinud palju jutustada, kui ta oleks tahtnud, kuid näis, et tal polnud selleks tuju, ning ta vastas küsimustele väga napisõnaliselt.

«Kas on tõsi, et sind tabati ühe munga juures?» küsis Puškin.

«Mis siis sellest, et munga juures,» vastas Kirillov. «Munga ja munga vahel on vahe. Kindralid, need on ühesugused!»

Seejuures heitis ta vaenuliku terava pilgu түседale, kuid pisut lõdvale Puštšinile. Too kehtas veidi oma kõhtu ja pidas vajalikuks vastu vaielda.

«Kuid siiski, kullake, ka kindraleid on mitmesuguseid.»

«Võib ju olla, et on,» vastas röövel kiiresti. «Ainult sina, teie ekstsellents, sina oled, nagu näha, ühesugune!»

Puštšin sundis näole mingi naeratuse ja astus eemale võttes vaikival laiaõlgasel Aleksejevile käe alt kinni.

«Näe, vist ei meeldinud,» ütles Kirillov vaevumärgatavalt muiates.

«Sa, vennas, oled ju päris taibukas,» toetas Puškin teda naerdes.

Pestel jutust osa ei võtnud. Kuid seekord ei olnud see ettekavatsetud külm vaikimine, mis iga seltskonnahäiris ja pidurdas. Praegu oli see millegi üle mõttev inimese vaikimine.

«Ma lähen ka välja,» ütles ta tasa, Puškinit kaasa puudutades.

Ja ahelates istuva mehe poole kergelt noogutades

läks ta eemale. Röövel saatis pilguga eemalduvat undalakasvulist, saledat ja ranget ohvitseri, kes temaga ei olnud ainsatki sõna vahetanud.

«Näe, seegi,» jätkas Kirillov pärast lühikest vaikust, nagu ennast kontrollides. «Ka sellest oleks võinud röövel saada, kui saatus oleks tahtnud. Meil on silmasuguste jaoks. Nägid ta sõrmust? See on ema sõrmus. Mõte emale istub meil, röövlipoistel, kõigil mullames.»

Kuid Puškin imestas veel rohkem, kui Kirillov juba tema tase juurde lisas:

«Või jälle meiesugusest röövlist võiks saada munk. Meie traditsiooni on juhtunud... Sa tule üksi, kunas tahad. Meie meesime vabamalt.»

Väljudes mõtles Puškin sellele julgele iseloomustule ja Kirillovi võimele inimeste hindamiseks. Midagi oli ta õigesti taibanud ka munga suhtes: kas hävita maailm või eemaldu maailmast. Kuid nii ühel kui ka teisel puhul peab olema juhtiv mõte. «Ainult et mina ei ole ju kuidagi munga moodi,» naeris ta endamisi. «Tule aga... peaaegu küll. Ta ju naeratabki ainult meid...»

Kuid esimene, mida ta valguse kätte tagasi jõudes nägi, oli pooleldi munga riides mees. Midagi oli selles mehes tuttavat. Ent mööduvas suures inimeste hulgast ei saanud ta teda hästi silmitseda. Puškinil meenud vaatasid kaugemal seistes vanglahoonet, mis ehitatud suurtest kividest ja oli peaaegu kõige parem kogu Kišinjovis. Keegi eemalseisja osutas talle sellele vaata, mis on värava kohal! Puškin tõstis pea üles — valjusti ning sarkasmiga — hingepäästvat võitlust värava kohal, nagu ta jõudis hetkega sellele.

«Mitte hukatuseks, vaid päästmiseks.» Ja ükki kostis nagu kaja, ootamatu hüüd möödaminuvate inimeste hulgast:

«Oh, kui head lukud! Aga juhtub olema neidki, kes lukudest nagu saavad!»

See hääl oli tuttav... «Kas tõesti on see minu vana mees?» Samal hetkel aga ähvardas tunnimees

püssi kergitades kerjuseid ja need lisasid sammu; ei jõudnud enam lähemalt vaadata.

Muide, Puškini tähelepanu kiskus eemale veel midagi muud. Alguses ta kuulis, ning kui vaatas oma kaaslaste poole, siis nägi: Pestel naeris!

See oli lühike, spontaanne ja suurest sügavusest vallapääsenud naer, ühtaegu õel ja juubeldav, mis saananes äkilise välgusähvatusena. «Ei, selles inimeses ei või kahelda!»

KAHETEISTKUMNES PEATÜKK

KUUM SUVI

Pestel sõitis ära. On suvi. Austerlased vallutasid Napoli. Skuljanõ all löid türklased kreeklased puruks. Ypsilanti põgenes. Venemaa ei toetanud. Suur tõusuline laine vajub tagasi. Suvi on kuum. Tolm ja leidsid Suri Napoleon.

Kišinjov kihas sissesõitnud inimestest. Üksnes arnaut oli ligemale kuussada. Aeg-ajalt kaovad nad Pruti taha. Osa hukkub, osa tuleb tagasi; nii oli jooksus ka Georgi, kes Liprandi juures elas: oli mõned päevad kadunud, tuli tagasi, nagu poleks midagi juhtunud. Kuid paljud olid ka lihtsalt röövinud: mõne aja röövinud, kaovad samuti Pruti taha; need aga, kes roovisid seal, otsivad pelgupaika siin. Kišinjovis nimetati neid «vabaltõu pajaiks». Nähtavasti ühele sellisele kambale sattus ka Puškin.

Kord õhtul möödus ta oma esimesest Kišinjovi korterist Tema endise peremehe Ivan Nikolajevitši aknast paistis nõrk valgus. Puškin vaatas aknast sisse. Raskel küünal oli pistetud madala pudeli kaela. Poolhämardistustid mitu inimest ja sõid õhtust. Oli huvitav, mis rahvas see on, ja Puškin koputas aknaraamile. Valguskustus. Mõni hetk hiljem kostsid sees sammud, kuid ust ei avatud. Kellegi hääl küsis tasa:

«Mis vaja?»

Ka Puškin viivitas vastusega ja pidas veidi endama. aru. Jah, see oleks nagu seesama munk, kes hiljuti

... juures mööduva rahvasumma hulgast hüüdis, neidki, kes lukkudest jagu saavad... Veel kiire... mis mälus ning Puškin nagi vana õlipuu krobelist... mõnda lõhkenud, kastanipuult langenud vilja ja hõgu puhast, päikesest üleujutatud kloostriõue... Kuidas ta kohe ära ei tundnud?

«Põida ära oma õlipuust malakas, Polüfemos, ja ava ukse.»

Kuuldus mõtlikku urinat, seejärel avanes pisut üks ja lahi prao piilus ainuke silm pulstunud kulmude alt.

«Ära kardada, tuleta meelde Georgijevski kloostrit ja Tema templi varemeid.»

«Juba tuletasin,» vastas Polüfemos ust avades. «Olen olnud mitu korda näinud, kuid hoidusin lähemale astumast.»

«Miks siis nii?»

«Noh, meie olukord on sedakorda säärane... Astuge ette, olge külaliseks.»

Puškin astus sisse. Munk süütas küünla. Tuba oli tühi.

«Aga õhtusöögi unustasite koristamata,» ütles Puškin. «Või sööte, teie auväärsus, üksinda seitsme inimesele?»

«Kuid muigas ka munk:

«Tema seitsme eest ma ei jaksa, kuid juua ehk kull.

«... mitmeaastast põuda kaob niiskuse minusse nagu

... se pinda. Aga see...» ta vaatas kausi, lusikate

... paladeks murtud leiva poole ning vangutas pead.

«... rahvas!»

«... te ammu seda endale lubasite?»

«Aga pärast teiega kohtumist,» ohkas vägilane.

«... «Küllap vist üleliia südamlilikult vestlesin siis

... Ja see teie paberikene kah, sinine rahatäheke

... kahe oksaga, tamme- ja loorberioksaga, oli mulle

... oks. Olin ju harjunud vanaaegsetega — oma möö-

... mil ilmliku elu kohaselt. Siis oli, et võtad rahatähe

... sellelt: «Armastus isamaa vastu toob sellesinat-

... kasu!»

«... ja vanglalgi. «Mitte hukatuseks, vaid päästmise

... just nõnda, härra. Ülemus õpetab alati oma õil-

sailt kõrgustelt meid, selle elu madalikel viibijaid. Noh siis, näete, vanakuri võrgutaski mu ära. Näen, et noor isand on korraliku välimusega ja ilmutas asjadest arusaamist, aga siiski hakkab järsku mõtlema, kas see paberike on ehtne, riiklik, või lihtsalt ehk annetamiseks? Noh ja otsustasin järele proovida, kas seesinane vahetatakse eluvee vastu, mida hing ja ihu ühtevõimsalt himustavad. Noh ja... lubasingi. Siis aga järgnes üksteisele, mõistke kohut nagu soovite, kas on see hukatu seks või päästmiseks.»

«Ja kuidas on, kas juba lähedal tolele pealkirjale?»

«Seni veel vabaduses. Jalutan läheduses ja silmitsen. Ega ma niisama kõnni. Seltsimeestele mõtlen. Tarass Ivanovitši pole te juba kaua suvatsenud külastada?»

Puškin oli tõesti Tarass Kirillovi juures olnud juba korda kaks või kolm. Ülemus talle seda ei keelanud ja vangid armastasid üksteise võidu teda oma lugudega lõbustada, tema aga kuulas neid huviga.

«Aga tema... kas ta mõtleb sellele?»

«Aga kes neist ei mõtleks? Küllap kotkadki ahelale keda nad poputavad, sooviksid ära lennata, kuid ketik on tugev!»

«Aga need linnukesed lendasid kohe minema,» naeris Puškin õhtusöögi jäänustele viidates.

«Jah, meil on siin täpselt kohandatud. Sellest ajast kui teie need ruumid maha jätsite, on elamine täiendunud — sisse- ja väljapääsude poolest. Ettevaatus aga ei ole meie asjades üleaarne.»

Puškin lobises meeleldi oma juhusliku Polüfemosiga, kuid veel meelsamini kuulas teda. Ärakaranud muhki oli ka sõjas käinud ega mõtelnud sugugi oma ilmliku elust loobuda.

«Ei! Olen patud ette andeks palunud — mitte üksnes minevased, vaid ka eeltulevased.»

Rahatähtede juurde tuli ta veel kord tagasi ja hakkas suure õhina ning asjatundmisega jutustama, kuidas Moskvas kaheteistkümnendal aastal prantslased Marjine metsas fabritseerisid võltsitud sajarublaseid — «kuid ka vene meistrid ei jäänud neist maha». Puškinile tundus, et ka Polüfemosele endale polnud see «kuldne käsitöö» võõras.

«See on küll paberlik, aga kuldne käsitöö!» Nende jutu peale ilmus ka peremees Ivan Nikolajevitš Naumov. Ta ei kohmetanud sugugi, nähes enda juures oma endist üürnikku.

Aleksander Sergejevitš, teie vabandage nõnda-öelda... tööalaga seotud ebaviisakust, kuid teie äraolekul, kasvas niivõrd tarvidus korterite järele, et ma valisin tema ekstsellentsi mõttele, et teil on nende rahulikum kui minu juures!»

«Ta tahad öelda, et sulle oli nii kasulik, kuid mina vist maksin korralikult,» ütles Puškin talle üsna karmilt.

«Teate, Aleksander Sergejevitš, asi ei seisa üksnes kaudses,» vastas peremees, «vaid selles, ärge solvuge, et teie ei ole sugugi äriinimene.»

Noh muidugi, siin tehti täna «äri» ja nähtavasti mitte teie! Puškinil jäi valida üks kahest: kas lõplikult lõpetada või naerma puhkeda. Mitte tema ei valinud, see moment ja see ei osutunud ägedaks, vaid kerge-õeliseks, ning Puškin hakkas naerma; nii oli see mulde alati: Puškin solvus väga kergesti, kui «solvaja» peale end millegipärast temast kõrgemaks, kuid siin taolisi taolisi ei olnud.

Peremees oli huvitava välimusega: kas kelm, kes oli tundnud pühaku ilme, või pühak, kes proovis uut tööala. Tööd ei olnud vist talle sugugi uus. Valerahade oli ka tema hästi teadlik, ning ta võttis munga jutust väga elavalt osa. Ta koguni parandas jutustaja.

«Nii te, mu sõber, ajasite segi. Need kaks tuba, kus te tehti, olid just Preobraženski põlatute kalmistul. Ma olen neid, nagu oleks see praegu.»

Polüfemos kortsutas kulmu ja tuletas meelde. Oli väga tõenäolik, et neid mõlemaid sidus ammune sõprus, üks ning seesama kunstiharrastus.

Aga kui osavasti olid järele tehtud!» pöördus Ivan Sergejevitš tõelise vaimustusega Puškini poole. «Ainult dekoratiivallkiri näis kuidagi teistmoodi, mitte omakäele olevat ja värv oli pisut tumedam. Ja et neid ära ei jätta, vahetati neid seitsmeteistkümnendal aastal riipungas ehtsate vastu ümber.»

«Mida nägid, mida kuulsid?» küsis öhtul Inzov Puškinilt.

«Aga miks nad küll mind nii usaldavad,» jäi Puškin mõttesse, ja vastus Inzovile sisaldas osaliselt ka vastuse iseendale:

«Noh... kohtasin vanu tuttavaid, sõpru oma tööalalt.»

«Kas tõesti luuletajaid?»

«Ei, ainult trükkaleid!»

Ja tõesti, taoline rahvas usaldas Puškinit. Tema ei olnud neist hoopiski vaimustatud, kuid nemadki teostasid ju osalt sellesama korra õonestamist, mille vastu Puškin vahel nii kirglikku viha tundis. Ka tema ise — mitte ainult värsside ja epigrammidega, vaid ka tegudega, isegi oma vallatlusega, mis oli paljudele nii mõistamatu ja segas nende lugupidamist ning arusaamist Puškinist, oma tormitsemisega, mis mõnikord ületas viisakuse piirid, — ka tema lammutas kord instinktiivselt, kord teadlikult, tõstis protesti. Looming, elu neid võis muidugi vastandada, vaadeldes kõrvalt külmalt analüüsiva pilguga, kuid kõige selle sügavuse pulbitses üksainus allikas: hinge leppimatus. Võib olla, et just see tõmbaski temale ligi teisi rahutuid, kes milleski muus temaga ei sarnanenud. Ja see arusaamatu usaldus tema vastu nende poolt muutis ta kuidagi reaktiivituks.

Igatahes ei lausunud ta kellelegi sõnakestki sellest oma huvitavast külaskäigust. Isegi Liprandile ei rääkinud ta midagi. Oieti kuli mitte «isegi Liprandile», vaid eriti just Liprandile, kellele sellest ei tohtinudki jutustada, sest Liprandi oli suur seadusemees ja omas eriliselt kõrge igasuguste keeruliste asjade uurimiseks.

Puškin ei kõnelnud midagi ka oma teisest jutuaajamisest — Tarass Kirillovi endaga, keda ta varsti pärast seda vanglas külastas.

Olid rammestavalt kuumad ilmad. Kõik, kellel vähem võimalik oli tänavale mitte ilmuda, püsisid kodus. Akendele olid tõmmatud katted kaitseks lakkamatult ründavate päikesekiirte eest. Koerad lebasid varjus siruli ja liikumatult nagu lõdvalt täistopitud nahad. Isegi linnud olid vait, ja ainult tuliseks köetud õhk heli-

iseendast, ja näis, nagu võiks ta pisemastki pörutusest pillukesteks teravateks piiskadeks puruneda. Või te veri, mis helises kõrvus rängast pingutusest, et vallada oma inimlik temperatuur selles tulises ahjus, mille nimi oli Kišinjov?

Meenikül oli Puškin palju töötanud, kuid keskpäevast rauges jõud. Tuttavaid kohata ta ei tahtnud. Täna polnud ta iseendaga rahul. Eriti teravalt tundis ta oma eluviimise mõttetust. Varsti peavad saabuma Rajevisk. Ta parandas end: mitte Rajeviskid, vaid Orlovid. Katerina Nikolajevna ei ole enam Rajeviskaja! Ta tundles ähmaselt: noor kindral, kaunitarist name, ja ta astub tema... Kes? Noh, lihtsalt tuttav... noor... Tuttav! Kuid milline pörguleitsak! Ja kui palju noori ning kauneid kindralite naisi... Talle meenis Aleksander Rajeviski jutustus Jelizaveta Ksantovna Vorontsovast, kes samuti lõpuks abiellus kindraliga. Kas see auaste ise annab selle omanikele kauni elu ja võlu, külgetõmbavust? Aga kui nad saabuval, mis on sõjas!

Puškin oli pahane iseendale, sõpradele, Kišinjovile. Ta piinles. Ainus koht, kuhu ta oli suuteline minema, see oli vangla. Seal pole muidugi meelelahutust ega midagi. Kuid see on elu ise. Elu, nagu ta on, tihe tükk elu piina, mida elu tekitab. Vanglasse! Seal vähemalt pole pettust!

Ja kummaline, kuigi vanglas ei olnud jahe, ometi seal hingata. Ta müürid on nii vägevad, et isegi seal pole kerge neist läbi tungida. Hm, vanglas on hingata kui kuskil mujal... Noh, kuidas see võib olla?

Edises erutuses sammus Puškin mööda sünget koridori. Mis ma Tarassile ütlen? Ei saa ju tema juurest midagi vastust minu enese kohta?»

Puškin jäi akna alla seisma. Üksik puu näis samuti kummaliselt käes piinlevat. See oli valge akaatsia, niigi üksik puu, kuid nüüd oli ta kõik oma kitsad korrapärase lehekesed kokku tõmmanud ja longu lasknud, veel üks — ja pole enam jõudu seista — ka tema jääb oma täielikus jõuetuses. Rohulible, mis siin-seal nende taldadest terveks olid jäänud, paistsid kõhna-

dena ning hoopis pöörastena. Kahe samba juures seisis teineteisest eemal raskesti hingates, tiivad sorakil, kake noort kotkast, kes vangidena vanglaõues olid üles kasvanud. Nad ei alistunud kuumusele, kuid ka nende pilk polnud rõõmus. Puškinile meenus, kuidas neid mainis Polüfemos, ning ta sammus Tarassi juurde.

Tarass Kirillov võttis teda vastu ootamatult rõõmsalt. «Oh kui rõõmus ma olen, et tulid! Mõtlesin ju sinust. Kas tulid hüvasti jätma?»

«Kuidas, hüvasti jätma? Kas sind minema lastakse?»

«Noh, mis sa veel välja ei mõtle! Kes Tarass Kirillovit minema laseb? Kes neist on iseenese vaenlane?»

Röövli pilku tekkis viivuks terast. Sis aga laskis silmad aegamööda nagu lõdvale ja lõpuks süttis neis rõõmus ning ühtlasi kaval tuluke.

«Kas hukkun, või... vabadus!»

Ta rääkis nüüd üsna tasa, ehkki peale nende polnud kambris kedagi. Kuid need vaiksed sõnad olid tulnud sellist tunnet, et nad kõlasid nagu võitlussarv.

«Tahad põgeneda?» küsis Puškin, ärevust vaevu tagasi hoides.

«Aga mis sina arvad! Siin hukkuda? Puuri on lõhutatud. Saabub õoke, lammutame hoopis! Ma pole üksinda.»

Sellise vastuse andis talle Tarass. Külaline ise küsinudki midagi, aga too vastab!

Puškin heitis hilja magama. Öhtul hakkas kummaliselt õrna jahedust tulema ja hingamine muutus kergemaks. Ta sai vaevalt uinuda, kui häire teda äratas. Ta tõusis trummi, ja see sarnanes hädasignaali. Puškin kaardis silmapilk üles. Veel mitte täiesti ärkvel, pidi ta peagi aegu aknast välja hüppama: trellid! Ah!... Ta jooksis kiiresti ja jooksis uksest välja. Kerge pilv liugles üle kuu, mis kord valgustas teed, kord kadus. Puškin hoidis teed lühendades otse üle kraavide. Komistas nälgile palgile ja lõi jala ära. Kuid jooksis edasi.

Ta oli juba näinud üht vangide põgenemist Jekaterinoslavis.

Kas näeb ka siin? Kas läheb kõik hästi? Kas õnnestub? Kui ainult kinni ei püütaks...

Ning ta nägi. Nägi müüri vilksatavaid varje Kõlas ja pealikkus kaks pauku. Tagaajajate hüüded: «Püüa nad kinni! Pea kinni!»

Üks tund pärast oli kõik selge. Mitte kõigil ei õnnestunud põgeneda. Kuid Tarass ise ja veel kaks tema seltsimeest kadusid Lähemas jäärakus olides otsustades kiirejalgsed hobused. Keegi karjus mitme kohas, tähelepanu kõrvale juhtides. Mingi mürdosa otsustas asja ning tõi võidu. Kirillov seltsimehega on vabaduses.

Puškin sai teada ja näha ka veel muud. Ühe-seitsmeteistkümne-aastane poisike haaras põgenemise margates oma trummi ja andis häire. Üks teine röövleist lõi talle noaga silma lähedale. Haav oli sugav, kuid poiss jätkas trummilöömist.

Kõik oli vapustatud. See on elu, nagu ta on! Kirillov tahtis mõelda -- olgugi see timentaalne mõte! -- et mitte tema ei andnud hirmuhoopi. Kuid ei suutnud unustada ka seda väikest loojat; kaua ei suutnud unustada.

Mihhail Fjodorovitš Orlov hakkas tagasi jõudes elama maja kasutama. Ühes möödusid tema ametiteises elas ta oma noore naisega; siin külastasid teda omaksed ja võeti vastu teisi külalisi. Niude tema juures veel rõõmsamaks ja elavamaks. Kõik hoidus Puškin liiga sagedasest külastamisest. Orlov ei kainud eriti peale. Kui aga noortele kulla kogu Rajevskite perekond (ja koos nendega ka Davõdovid), tundis Puškin end Orlovi juures nagu kodus.

«Jät siia meiega,» kutsus teda isalikult Nikolai Fjodorovitš majaperemehe juuresolekul. «Las Ivan tunneb ilma sinuta igavust, niikaua kui meie elame.»

Orlov suutis vaevu end tagasi hoida, et teda mitte tulla. Need neli päeva, mis ta veetis koos Rajevskitega olid kogu suve kestel otsekui oasiks, tükike paradüüsi. Taervas sinas pilvituna, meri laulis hinda. Puškin külastanud Rajevskeid, ta elas koos nendega.

Peamine rahu väljus nagu alati isast. Ka tema vana-
olla rahutu, vahel koguni despootlik, kuid seda juhtu-
harva, selle külastuse ajal aga — puhkusel, omade kes-
kel, lõpuks rahulik oma vanema tütre pärast, meenuta-
ta suurt toredat pilve, mis puhkab taevasin.

Kindral külastas ka Ivan Nikitiš Inzovit, tutva-
üksikasjaliselt tema suure, rikka majapidamisega, olle-
eriti vaimustatud noortest istandustest. Kaks vanad
kindralit, kes oma rahutu elu kestel olid küllalt tundu-
saanud lahinguraskusi (Inzov oli ju koos Suvorovi
enesega Alpid ületanud!), mõlemad nad uurisid nüüd
taevast, et ennustada homset ilma, — kas ei saabu juba
ammuoodatud vihm, ja tuletasid meelde ka rahva
ennustamismärke. Öhtul vastas Inzov oma küllatule-
kuga ja teelauas jätkus seesama uinutav ning vaba-
vestlus. Neid kuulates ei tundnud Puškin igavust, va-
hakas märkamatuks tunduma endale väikese pois-
kes kasvas üles armsas kauges Zahharovos. Ja mille-
rõõm see on — unustada oma täisea aastad, muu-
vastutus, isegi armastatud töö ja olla mõni aeg «ta-
liste täiskasvanutega»...

Aga kuigi oma armastatud töö mõneks lühike-
hetkeks küll unustad, ei unusta tema sind. Lapse-
ja maaelu, mis Puškinis arkas, ei ärganud temas li-
salt niisama, mitte asjata ei teadnud, meenutanud
armastanud ta seda lihtrahva tarkust, mida oli kogun-
aastasade kestel. Mitte asjata. Veidi hiljem tuli
töö. Rahulikult ja selgelt nagu loodus ise, juba la-
põlvest armsaks saanud vene loodus, kajastusid va-
des, mis ta kirjutas pisut hiljem samal kuumal Ki-
jovi suvel ja milles ta oli leidnud ka iseennast
kajastusid need siinsed kuumad päevad kui ka sa-
sugused suvepäevad kauges lapsepõlves lihtsas
külas.

And ilma ennustada meis ei ise ärka,
me endeid vaadelda ei oska ega marka,
kuid lapsepõlvest peale põllumees ja karjus
ju määrab homset ilma taevast, öhtu varjust,
näeb ette maikuu vihma, näeb ka tõusva tuule
ning varajase hallagi, mis ohtlik viinapuule.

Kuid selle vaikuse ja rahu sekka helises ka südame-
lülka. «Kaukasuse vangi» käsikirjale joonistas Puš-
kin kolme oma lapsele kolme õe profiilid: rahulik
Jekaterina, keskel nagu norguvajunud lilleke
Jelena, teisel äärel Maria. Tema õnnestus tal kõige
vähemini Juba Kiievis oli ta neist joonistest midagi
võimalisem. Nüüd meenusid need Mariale ja ta
neid näha.

«Jelena on teil nagu rohukõrreke,» ütles ta. «Temale
ei maksa seda näidata. Kuid kas tõesti Katenka on
õnne uhke? Tõsi küll, ta on nüüd kojadaam, kuid
kas tema seda võib märgata?»

Puškin punastas pisut:

«Ta on kindraliproua!»

«Teie ütlesite seda otsekui solvunult,» naeratas
Maria vastuseks. «Teie olite temasse pisut armunud,
ehk ole?»

«Igati juhul vähem kui tema oma peegelpildisse,»
hüüdis Puškin, vihjates Jekaterinale pühendatud nelik-
kümp puudes tooni vabadusega varjata tahtmatut
hülmeldust.

«Ah, kui halb te olete! Kas te tema juuresolekul
ei leidaksite?»

«Ma teie nõuate.»

Kuid Maria ei mõelnudki õe pärast solvuda ega
õe moraali lugeda või temalt midagi nõuda.
«Kas on küll otse kinnitada, kuid näib, et tal polnud
midagi selle vastu, et Puškin ta õde pisut nõogib
ja mitte Jekaterinat ennast, siis vähemalt ta pilti.
Kas miks te enda kohta midagi ei ütle?» küsis Puš-

«Ma vaatas veel kord seda ettepoole sööstvat müt-
t ja lokkidega noort peakest; kindel, hoogne
oli niivõrd valjendusrikas, et andis võib-olla
paremini edasi seda sisemist lendu, mis oli
võimalisem väljendatud.»

«Küllisena näete te mind?» küsis Maria mõtlikult
ja tõstis väikese sõrmega üle joonise.

«Ma tuvatses sageli sõrmi rusikasse pigistada. Nii ka
teie — selleks liigutuseks tuli tal konksu tõmmata
või väike sõrm. Kogu rusikake jäi, nagu ta oli, pabe-

rile lebama. Puškin tundis hästi ja oli ammu märganud seda tema harjumust. Muidugi ei olnud see nii sama, nähtavasti hoidis ta sellises korras ja niivõrd koondatult ka oma sisemaailma.

«Näen teid sellisena,» ütles ta, peaaegu tema sõnu korrates ja ühtlasi tundes, kuidas aupaklikkus temas vastupandamatult üha soojenes, soojenes... «Aga teile see joon nähtavasti meeldib?»

«Mulle meeldib see kõik,» ütles Maria järsku sama suguse imeväärse ootamatu soojusega.

Ta tõstis käe vihiku kohale, avas kõik sõrmed ja pani sooja peopesa joonisele. Puškin nägi nimetissõrme sõrmust, sedasama, mille Maria oli võitnud loomisel Kiievis — tema sõrmust!

Kui seda ei oleks olnud, oleks võib-olla kõik kuidagi teisiti läinud, kui see tegelikult kujunes. See soe avatud peo, mis lebas tema joonisel, mis kujutas Mariat ja need sõnad: «Mulle meeldib see kõik,» mis olid lausunud sellise ootamatu lapseliku avameelsusega, mõjus Puškinile otsekui soe tuul merelt. Ja nagu avataks rind sellele tuulepuhangule, nii avanes ka Puškini hoo kogu sügavuses Mariale ja juba laulis linnukesena emene värsirida, siis teinegi:

Mu käega tehtud joonestki
sul plisab, sõbrakene õrn,

aga see helisema hakanud laul katkes, niipea kui tundis ära oma lihtsa türkiiskiviga sõrmuse. See ei juba midagi muud. See ei ole õrnus. Kuid mu jumal, kas tõesti?... Ja üks laine ujutas üle teise — tormiline — selle, mis alles oli sündinud, selle, mis laulis haprast õrnusest. Kõik temas hakkas rahutu pekslema, kuid väliselt ta tardus: hing ei jõudnud kiire vaheldumises vastu võtta ja kogu laul kanda ei üht ega teist tunnet. Kas tõesti on juhtunud midagi parandamatut?

Tõenäoliselt kestis see vaid mõne sekundi, kuid füüsiliselt, silmale nähtavalt tundus talle, et Maria ole üldse lähedal, siinsamas laua juures, ta palus talle sel hetkel olevat kaugel ja käsi vihikul tundus

olekudasena ning orvuna nagu tagasilükatud kingitus. Võpatas üleni, pingutades end, et sellest mõistmatu-
le saada. Ja nägi teda uuesti endiselt lähedal, selgena ja selgena, imekaunis naeratus näol. See nae-
peatas teda.

«Mis teiega on?» küsis Maria. «Te olite sõrmuse üle imestunud? Aga mina olin selle unustanud. («Kas teie?») Panin ta sõrme meelega, et teile näidata, muldu ehk mõtlete, et olen ta ära kaotanud.»

Kõik oli tõsi. Ta lapselik kavatsus oli ilmne. Kui Maria ainult midagi ei märkaks! Puškin pingutas end vastas talle midagi lahkelt ning lõbusalt.

Tund öösel magama heites tundis ta kibedust. Talle et Maria ei saa temast üldse aru. Ja kusagil tek-
sonadeta eleegia tema armastusest, mida ei mõiste-
Ja sellest, et ta varsti sureb. Ja ta hääli vaikib maailmas... Nii nagu Firenze's suri kahupäine lõbus Karasakov, tema kallid lütseumikaaslane. Vanakesed peavad elama ja vaatavad arukalt külmade silma-
kas homme on kuiv või sajab vihma. Ja võib-olla, et ainult üks... ta siiski armastas mind! — ainult üks pisaraid ja mäletab armastuse kauneid hetki.

Et see tuli olemuse sügavusest. Ent kõigele sellele ka nime leida: kuum suvi ja noorus. Seesama noorus, mis on nagu türkiis meie elu sõrmuses.

Need uued «Gurzufi» päevad moodusid Puškinil tähe all.

Loos Davõdovitega sõitsid siia ja peatusid reisil kaks neile tuttavat hästikasvatatud ja ülikult noormeest. Üks neist, vaga rikas ja nimekas Gustav Filippovitš Olizar, oli avalikult Mariasse armunud. Puškin oli pahane, et ta ei saanud tema peale kord ja kohus vihastuda: noormees oli («õnnetu») sümpaatne, hing oli tal tundlik ja luuleline. Talle tema veel suuremaks väärtuseks oli see, et Maria talle tema õrnadele tunnetele kuidagi ei reageerinud.

Arkas Puškinit eriti vaimustas, oli Nikolai Nikolovitš. Ta kuulis kord, kuidas see ütles kabinetis sõprale:

«Ja mis see mulle korda läheb, et ta kauge esivanem

kutsus kunagi kokku mingisuguse seimi ja teine esivanem oli kuningliku tribunali marssal, seejärel aga kõrge lauauilem ja kuulus uuesti kuningakotta. Ta isa aga oli jälle kuningliku tribunali marssal Stanislav Augusti juures ja seimi saadik üheksakümne teisel aastal ja vene edukatsiooni komisjoni liige Leedus, vend Nartsiss Filippovitš on aga Poola riigi senaator... Mis see mulle korda läheb?»

«Olete krahvi sugupuud põhjalikult uurinud!»

«Uurid, vennas, kui ta koputab perekonda: kas võib sisse tulla? Aga meie usuline erinevus, erinev arusaamine meie vastastikustest kohustustest ja lõpuks meie rahvuslik erinevus...»

Puškin ei eraldanud armastuse alal rahvusi, usulistest erinevustest oleks tal olnud veider mõteldagi, kuid sellest hoolimata kuulas ta seda praegu ülima rahuldustundega, kuna see püstitas takistuse Maria ja Olizari vahele. Kuid juba sügavamalt mõtlemist oleks väärinud «erinev arusaamine meie vastastikustest kohustustest» mida Rajeovski eriti rõhutas, — see ei olnud labane mõtteusust ja rahvusest, mida oleks võinud väljendada iga teine vana mõtteviisiga inimene, sellest paistis lühikesel Nikolai Nikolajevitši enda sisemine iseloom; ta mõtles ja toimis just «oma nupuga». Kuid Puškinil polnud aega eriti mõelda, sest jutt jätkus.

«Lisaks sellele,» jätkas Rajeovski, «on ta juba abielus olnud...»

«Välismaalasega,» täiendas Orlov.

«Jah, krahvinna de Molot'ga. Ja on jõudnud juba lahutada. Kahekümne ühe aastane ja juba lahutatud!»

«Nad räägivad meist nagu poisikestest,» mõtles Puškin tahtmatult.

«Ja aina marssalikesed,» jätkas Rajeovski sedasama teemat ilmse ärritusega. «Ja oota veel pisut, siis saad see Kiievi kubermangu marssaliks... Aga mis see mulle korda läheb!»

Ja selles ilmnes jälle Rajeovski enese õilis loomus: ta ei võinud auastmeid ja aunimesid silma otsaski sallida.

Tavaliste poliitiliste vestluste asemel toimus õhtul kodune kontsert. Krahv Olizar ei mänginud halvatult. Ta pisut naiselikud pikkade sõrmedega käed seisisid

õhust, enne kui laskusid klahvidele. Maria

kuulas teda hinge kinni pidades eemalt, kuid ta ei vabisev helk valgustas neiu veel lapselikku rõõmu. Ja nagu Puškini jooniselgi, tungis neiu pea tagasi, pisut täidlane, tütarlapselikult õrn kael, mis kergelt, alistudes helidele, ja kõik see kokku teinud inimlikult harmooniline ja sellest kõigest hooval meelimekaunist, mitte taevalikku, vaid maist ja maist, et oli võimatu mitte alistuda tema üldisele

häälele. Maria haäl ei olnud sugugi tugev ega eriliselt kaunis, kuid ta oskamata oskas ta ennast oma laulus avaldada. Ta ei hoolinud mitte sõnadega, kus inimene ennast ikkagi pisut näitab, vaid ta tukeldab ja kus alati tuleb veidi oodata, et ta saaks öigelt viisil mõista ja vastu võtta seda põhilist, milleks see kõik oli räägitud. Siin aga tunnetati iga sõna ja iga melodilist fraasi nende tõelises väljenduses ja tõeses. Ja väljendus oli elav, oma, maailmas ainulaadne temale kuuluv.

Puškin ei teadnud ega mõelnud sellele, kuidas seda võivad teised, kuid ise ta oli sellises seisundis, et ta tunnetada tähendab ühtlasi luua. Ta tundis ja tundis väga seda imepärast inimlikku omadust. Juba noorena kirjutas ta Žukovskile sellisest ideaal- ja tundeajast ja nimetas õndsaks seda,

kes kaasa saanud kauni kingi,
et kõike kaunist kalliks peab,
ja sinu rõõmu hinda teab,
sest sama rõõm ta enda hinges.

Nil imeteldava ja täiusliku täpsusega väljendas ta tunnetamise ja arusaamise erilist vormi, kus tunnetamine võtab endale uue ülesande — mõistmise. Kuid sõna «rõõm» ei olnud siin tunde määrav vormiks. See ei olnud puhang, see oli tasakaaluharmooniliselt selge ja inimlikult soe siseelu ja tunnetuse avastamine.

Alustulaulis hääle ka rahutusest, kerkisid esile küsimused, mõtiskelu, võitlus iseendaga. See ei olnud lihtne linnulaulu ürgne süütus või oja kristalsed veed, mis jutustavad maailma pidevast liikumisest.

Inimelu keerukus, teadlikkus ja teravus, mida siiski hõlmab harmoonia, inimese elava «mina» poolt ületatud vasturääkivuste rikkus — see oli, mis kõlas tol õhtul Puškinile.

Kuidas kuulatakse muusikat? Vastavalt kuulaja hinge rikkusele. Kuid teda kuulatakse ka nii, et igatühes keelkivad vastusena esile omad nägemused. Neil ei ole nähtavat kuju, kuid neil on oma elu, mis on tihedalt seotud neid äratanud muusikaliste kujudega. Nii kuulab ka Puškin.

Kord näis talle, et teda enam ei ole, et ta lüüra on vaikinud, ja siis Maria, mõistes ta tundeid, kordas tema kurbi laule, milledes peitus ta südame leek. Kord jälle päris Maria temalt karmilt aru ta tunnete kohta, mis olid kulutatud ta tormilises nooruses, ja Puškin kinnitas, et see on unustatud ning möödunud, ja sorv omakasupüüdmatult süütule Mariale seda vaikset õnne milleks ta oli loodud, ja anus mitte küsitleda mineviku üle, et ei kaoks ta usaldava hinge muretus. Ja kord need tunded ning mõtted otsisid vormi ja tooni. Puškin tajus neid veel ebamääraselt, kuid juba olid nad tekkinud, nagu see esmakordne visand Mariast, mis otseselt kui nägemus seisab ta ees — hetkeline ja kestav: elu.

Jättes endale ütle mata sõna armastus... või öelda? — armastas Puškin Mariat tõesti sel lubakesel õhtul, millesse mahtus kui mitte igavik, siis terve elu.

Need lühikesed muusikalised fraasid ja nende olemine Marias, need kõlasid juba Puškinis — esialgselt kokkupuutes tunnetega, mis otsivad sõnu. Sellele on stihiiale oli Puškin ustav orgaaniliselt. Tuleb aeg, et tema stihiia — selge mõistuse stihiia — valgustab ja muudab nähtavaks selle, mis on praegu eostatud. Need ei ole veel värsid, pole need kaks eleegiat, mis ta kirjutab pisut hiljem, kuid neid ei saaks olla, kui poleks olnud nende sündimist tänasel õhtul.

Mu sõber, unustasin tormilise ea —
need aastad jäljetult on jäänud seljataha.
Sa ära teada püüagi, mis pole hea,
mis mured, naudingud on jäänud minust maha

On puhas sinu hing, sa eal ei nukrutse,
su kirkast lapsesüdan päev ei kata uttu.
Miks peaksid teadmagi mu meeletuste tee
nii vähekõitvat juttu?

Sa ära nõua minult karmi avameelsust:
ma täna armastan, ma täna õnnelik.

See õhtu möödus, nagu möödub kõik elus. Kuid see, mis temas oli erilist, see keerukalt võnkuvate tunnete vaikus ja täius, mis olid liitunud ühtseks puhastavaks hõldekse, — see ei surnud ega kadunud, vaid saatis Puškinit, kord otsekui hääbudes, kord uuesti esile kerides, kogu ta elu kestel.

KOLMETEISTKÜMNES PEATÜKK

OVIDIUSE VENNAPOEG

1. novembril oli Kišinjovis tugev maavärise mine. Inimkond juures kukkusid lõuna ajal klaasid laualt alla ja lühtrid hakkasid helisema nagu kellukesed. Kõik, kes sel hetkel seisid, näisid kõigutavat põrandat, sead kord ühele, kord teisele jalale. Maja ragises, laev tormis, kuid pidas vastu. Kõik jooksid välja. Lapsed olid tulvil rahvast. Mehed tassisid igasuguseid asju, naised nutsid, lapsed aga kilkasid vaimustuses. Pealegi majadest peaaegu kõige rohkem sai linnas kuulada Inzovi maja mäekünkal. Seinad vajusid alla, osa katust varises sisse. Sinna elama jääda, mis ülemisele korrusele, oli ohtlik, ja Inzov kolis ülemajja. Kuid Puškin ei tahtnud loobuda oma kodust, millega oli harjunud. Pealegi meeldis talle elada noorele inimesele elada varemete keskel ja see ei olnud üksinda.

Pealegi valitses sügav vaikus. Miski ei seganud töötada. Sellessamas öö jooksul veel enam süvenenud vaikus saabus hommik. Helid kõlasid vaid hinges. Ja ühtlasi üles tõusmata sirutas Puškin käe paberi ning kirjutas järelle.

Ühel hommikul kõlas terrassilt ootamatu, kuidagi asjalik koputus välisuksele. Nikitat ei olnud kodus.

«Astuge sisse!» hüüdis Puškin.

Keegi ei vastanud. Kas ainult näis nii?

Kuid koputus kordus veel tungivamalt.

«Astuge ometi sisse, kes seal on?»

Uuesti vaikus.

Tuli hommikukuub selga tõmmata ja vaatama minna. Kedagi ei olnud. «Algas mäng vaimudega, kuid miks hommikul, aga mitte öhtul!» Ja samal hetkel märkas ta terrassi juures kasvaval puul kirjut rähni. Lind vaatas teda tähelepanelikult, nagu küsides: «Kust sa siia said ja miks sa mind tülitasid?»

See oli siis rähn! Temale oli kravülema tühjaksjäänud maja kenaks peremeheta kohakeseks, mida oli huvitav tundma õppida. See juhuslik hommikune külaline viis Puškini kogu päevaks heasse tujju ning ta kiitles mitme oma tuttava ees, kui huvitav külaline tal hommikul käinud.

Öhtuti aga, istudes väljas pimedal terrassil, kuulis ta kaks-kolm korda lõunasse rändavate hilinevad linnukeste hääletut lendu. Nägematutena ja vaikivatena lendasid nad, kuid vist madalalt, ja seetõttu oli kuulda nende väikeste tiibade tõusvat ja jälle vaibuvat kähinat. See oli imekaunis ja Puškin ei jutustanud sellest kellelegi. Ja kellele ta pidi jutustamagi? Jutustada oleks võinud ainult Mariale. Kuid Rajevskid olid ammu Kiievisse sõitnud.

Puškin käis nüüd nagu varemgi sageli Orlovide pool. Jekaterina Nikolajevna tundis end noormeestest külaliste hulgas väga vabalt. Tal endal oli mehelikku mõistust, ta oli väga haritud ja võttis samaväärsena osa vaidlustest, mis Orlovide juures kunagi ei vaibunud.

Peale kodumaiste vene asjade arutleti sageli olukorda Euroopas ja Balkanil. Kord mainis keegi alade Saint-Pierre'i tuntud «Igavese rahu projekti» ja see idee muutis kirglike vaidluste objektiks paljude öhtuteks.

Puškini sõprade arv suurenes seks ajaks uue inimmesega, keda ta seni oli kohanud vaid tema lühikestel

õnnitussõitudeil Akkermanist Kišinjovi, kuhu teda kutsunud Mihhail Orlov alaliselt elama oli kutsunud. See oli major Vladimir Fedossejevitsš Rajevski.

Rajevskitest ei tule mul puudu,» naljatas sel teel Puškin.

Ja see uus Rajevski, Ohhotnikovi iseloomustuse poolest «isesugune», omandas tõepoolest Puškini Kišinjovi elajärgu elus erilise koha.

Vladimir Rajevski oli kõhn ja pikakasvuline, ühtlasi vaikne ja kirglik, ja kogu see kirg kuulus peaaegu ühenisti poliitikale. Raske oli öelda, kumb oli leppimatu, tema või Ohhotnikov, kuid Rajevski juures kuulus see tormilisemalt, põletades tõelise tulega. Ta ei temast kees lakkamatult ning ta oli üheks kõige võimeliseks vaidlejaks, olles alati haaratud ka vaidluse ahiast enesest, kuna see meenutas mingit tõelist võitlust, mille poole ta kirglik loomus püüdles. Peale oli ta väga palju lugenud ja omas üsna põhjalikke teadmisi sellest, millest Puškinil oli ainult kõige üldisem kujutus.

Major Rajevski oli «väike entsüklopeedia», ja vaidluses igavese rahu üle käsitles ta seda küsimust, alates ajast aegadest. Ta meenutas, et Platoni kinnituse järgi on sõda rahvaste loomulikuks olukorraks, roomlased aga tahtsid rajada igavest rahu paljude suguharude orjastamisega Rooma õilsa kanna alla; et hiljem unistas Prantsuse kuningas Henri IV ühest suurest riiklikust vabariigist, mis oleks koosnenud kõigist Euroopa riikidest...

Puškin hüüdis talle vahele:

«Minu majesteetliku nimekaimu püha politseiliidu kujul?»

Jekaterina Nikolajevna kõlistas üsna tasa teelusikaga, kutsudes poeeti korrale. Kuigi teda ennast hütiti Marfa Possadnitsaks, ei armastanud ta kiiret ratsutamist ja oskas hästi hoida oma sitketes käekestes nii hobust, meest kui ka vestlusi, kui need galoppi kihutama hakkasid.

«Üldse,» ütles ta vahele oma rahustava sõna, «mulle meeldib rohkem teine Saint-Pierre, see, kes kirjutas imekauni pastoraali «Paul ja Virginie» ja andis oma

mõlemale lapsele nende kangelaste nimed. Tõsi küll, ta tundis liiga suurt huvi noorte tutarlaste vastu...

«See on väike patt,» vastas Puškin naerdes.

«Aga lõpuks abielluski ta ühega neist,» jätkas Jekaterina Puškini õrritamist. «Ta oli siis, kui ma ei eksi, juba üle viiekümne, ja hiljem abiellus veel kord, olles juba üle kuuekümne... Ennustan ka teile samasugust saatust.»

«Siis ma abiellun teie lapselapsega!»

Kuid teema oli iseendast selline, et mõeldav oli vaid lühike hingetõmbepaus, ja vaidlus jätkus uue jõuga. Kaasa haaratud uuest ideest, oli Puškin valmis ohverdama oma hiljutise sõjaromantika igavese rahu kasuks, kus Napoleonid oleksid vaid ühiskondliku korra rikkujad. Kuid siis peaksid ka valitsused muutuma...

Veel vabamalt tundsid end noormehed — Puškin ise, Ohhotnikov, Aleksejev, luuletaja Weltmann ja Gortšakov, kui nad Liprandi juurde kogunesid. Sinu kõneldi sageli ka kirjandusest. Vladimir Rajevski kirjutas ka ise värssse, kuid veel meelsamini kritiseeris ta teiste omi. Tema otsused olid asjalikud ja teravad. Weltmann lihtsalt kartis teda pisut, sest too võttis ette ratsarünnakuid ka Puškini vastu ja mitte alati ebaõiglaselt; juhtus, et tema märkusi tuli arvestada.

Vladimir Rajevski asendas nüüd Ohhotnikovi sõjalise õppuse alal. Ta õpetas soldateid ja junkruid suure innuga. Isegi sellist süütut ainet nagu geograafiat õpetades tegeles ta tõelise poliitikaga, jutustades mööda minnes endiste aegade revolutsionääridest ja päeva sündmustest Hispaanias.

Geograafiat armastas ta väga ka ise, reisides niivõrd sajandites ja maades. Sel kirel polnud piire. Oma arnauti karistas ta joomise eest sellega, et pani ta raamatu taha istuma ja geograafiat õppima. Arnaut osutus nähtavasti andekaks õpilaseks ega tundnud hirmu, ta näis isegi soovivat, et karistus sagedamini korduks. See-eest tegi ta ka suuri edusamme. Kord on leidnud Puškin Euroopa kaardil üht linna üle. Rajevski kutsus arnaudi ja see näitas otsekohe.

«Ma joon küll üsna sageli,» õigustas end Puškin «kuid nüüd töotan juua veel rohkem, et teie, Vladimir

Pelossejevits, mind geograafiaga karistaksite! Näen, et purjutamine on kasulik asi.»

Ja lõepoolest tuli end pingutada. Liprandi raamatukogu muutus elavamaks.

Rajevski istus Liprandi juures üksinda. Pühapäeviti loomatas Puškin kindral Bologovski juures ja pidi tulema otse sealt.

Küllap toob ta sealt jälle midagi lõbusat kaasa,» mõeldas peremees. «Temaga juhtub seda: pisut purju saab ta ka ise tempudega hakkama. Teie ei... Lõunatasime kord Orlovi juures. Mingil ajal oli seal ka Ivan Nikititš Inzov. Oli meid vist kaksteistkümmend, ainus eraisik oli Puškin. Meid Georgi kavalere oli mitu, oli ainult Inzovil üheksa rist kaelas. Selle auks joodi.»

Teda tulebki hinnata teistest ordenitest kõrgemalt!» loomulikult. Kuid Aleksander Sergejevits oli, nagu tavaliselt, pisut auru all, kuigi ta siis veel ei kavatsenud meie juures geograafiat õppida... Ta heitis pilgu minule ja veel ühele jessauulile (ta teadis, et need kaks ristid olid meil ainult hõbedast) ja ütles: «Aga need on väärtuslikumad kui kõik teised...»

«Lõppärast, et see hõbe kaitseb soldatit kehalise kahjustuse eest,» ütles Rajevski vahele.

«Nagu ühest suust!» hüüdis Liprandi. «Sedasama loe temagi.»

«Noh, kas keegi solvus?»

«Ei, naerdi südamest.»

«Kuid siiski, see pole naeruväärt. On vaja ohverdada, et omandada seda... eesõigust! Nii mõtleski... Ja kui ta sellest mõtles, isegi joobnuna, siis mõtles see, kui sügavalt istuvad temas need mõtted!... ta tubli poiss!»

«Siin räägitakse mind taga...»

«Puškin! Kust teie tulete?»

«Bologovski juurest. Noh, klatšigu mehed pealegi, kuidas üks daam mind hiljuti atesteeris: «Ärge

... mulle tema ebaviisakatest epigrammidest. Kogu kaitumine on üksainus epigramm!» Kuidas teile meeldib? Pole halvasti öeldud, kui ta poleks daam!»

Puškin oli lõbusas ja kõrgendatud meeleolus.

«Oodake, mis ma teile jutustan... Bologovski juure-
naerma ajab... oli Dimitri Russo. Noh, see, kes ma
elab, teenis ispravnikuna. Kindral armastab ju teist
üle tasahilju naerda ja pärib aina, kuidas too oma
maakonnas keisrit vastu võttis. Ja mis te arvate? Ahju
oli vaja kütta, keisrile lõunat valmistada. Ja Dimitri
Jakovlevitš lendaski portsu otsa... Ahi süüdati, ahi
puud, näete, olid seal harilikud...»

«Aga missugused siis need olema pidid?»

«Selles asi seisabki! «Kuidas nii tohib: keisri jaoks
samasugused puud, millega iga mats ahju kütab!» Tõu-
eks?»

Ja Puškin puhkes südamest naerma.

«Vist jäi mul õigesti meelde, talumees, tahendab, o-
mats? Noh nii. Seal ehitati veskit. Olid valmis juba
tammepuust rattad ja kiilud. Tema siis... käskis koo-
katki raiuda ja ise... kiskus ahjust põlevad haled
välja ning toppis tammeklotsid asemele...»

Puškin jutustas ja naer nakatas kõiki. Kuid järsku
jäi ta ise tõsiseks.

«Aga muide, kui mõelda, siis kas ei pea äsjavalluta-
tud maades, olgugi omal kombel, käskija vastu au-
osutama?»

See oli täiesti ootamatu: Puškin ütles seda kas tõ-
selt või naeris jälle.

Varsti tulid Aleksejev ja Gortšakov; Aleksejev
meeldiv, rahulik ja mitte liialt jutukas, Gortšakov
alles hoopis noor, meenutas ümarapalgelist häbelikku
kuid vallutatud maaneiu. Siin mängiti ka kaarte, kuid
mitte raha peale, selleks oli Kišinjovis palju teisi av-
likke kohti. Vestlus kaldus kirjandusele. Puškin luges
Rajevski palvel veel kord ette oma «Pistoda», ja
Rajevskile eriti meeldis. Alati kuulas Rajevski na-
vässe kahvatanud nao ja kitsaste kokkusurutud hää-
tega.

«Sa vabaduse silm, pistoda karistav,» kordas ta om-
lemmikrida. «Kuid ikkagi koormasite te ka selle oma-
imeilusa luuletuse asjata mütoloožiliste ja van-
kreeka kangelaste nimedega. Meie oleme venelased
peame laulma omast.»

Puškini varasemaid värssse Napoleonist kritiseeris
amir Rajevski geograafiliste ebatäpsuste pärast,
ja aga mütolooogia pärast. Nii ronis temast alati välja
hüüti. («Nagu vedru vanast diivanist!» hüüdis kord
Puškin pahaseks saades.)

Kuid mütolooogia alal ei tahtnud Puškin kuidagi
ole anda. See oli nende lahkarvamuste alaliseks

«Mitte igavene rahu, millest räägite, vaid igavene
tuli, mida harrastate,» naeris Liprandi.

«Ja ma võitlen igavesti mütolooogia eest. Ütled ühe-
sõna, kuid selle taga on surematud kujud. Kui
aga lugeja ei tea, siis selles pole mina süüdi, ta peab
teadma. Hoolitsege selle eest.»

«Aga meie oma, vene muinasaeg? Kas seda võib
olla?»

«On juba iseasi. Tean: Vadim, Marfa Posad-
... Ma kirjutan Olegist. Mälestuseks Kiievist.
... ta viibis Tsargradis ja suri oma ratsu läbi...
...?»

«Mängiti paar partiid ekarteed. Igav on ilma Welt-
... Ma. Too armastab väga seda mängu, kuigi üldse
... ta, temaga oleks lõbus. Miks ta puudub?»

«...eest oli Rajevski täna hoos. Tema lõbusus oli
... alati erilaadne. Liprandi andis sellele nimetuse
... lõbus-sünge seisund» või «heasüdamlik, kuid
... valmis major».

Vladimir Fedossejevitsš tuli ideele teha tuntud lau-
... «Marlborough läheb sõtta» ümber alampolkovnik
Adamovi «kurvastusväärse surma puhuks». Tuli veel
... noormeest ja üldises käras valmis see laulu-
... na, milles meenutati hea sõnaga ka rividriili —
... oli sellele kirglikult andunud — ja Sabanejevi
... punapõselist ülemat Wachtenit, kes oli õppuste
... metronoome tellinud. Igaüks lisas enda poolt
... inimese. Puškin ei tundnud neid inimesi, kelle
... varisatkendeid sõnastati, ning ta ise ei võtnud
... le koostamisest osa, kuid ta julgustas ja ergutas
... ning laulis kaasa neile noortele inimestele,
... allatlesid nagu koolipoisid vahetunnis. Adamov

oli surnud. Adamovit hakatakse matma, ja hääled helisesid kooris üle kogu Liprandi korteri:

Ta kannul tagatipuks
on kapralite joon,
ja Wachtenil on lipuks
ta armas metronoom!

Rongkäiku kujutati näoilmega.

Kuid varsti tüdineti ka sellest Jaguneti rühmadek. Toodi ka veini. Löödi klaase kokku ja loksutati klaasist klaasi, meenutades, et keskajal tehti nii selleks, et kui karikas oli mürki, siis saaks sellest osa ka pere mees. Keegi hakkas tõendama, et piinamistel tähendas sõna «raagi» sedasama, mis «tapa». Samas tekkis Puškinil ja Rajevskil vaidlus mustlaslaulu pärast, mida Puškin oli kuulnud trahteris ja tõlkinud vene keelde «Põleta mind, piina mind!» Mida keegi just väitis, sellest oli üldises müras võimatu aru saada. Kuid korraga kostis välisukse kõrvalt nurgast uljas konts klõbin ja seesama uljas lauluke: «Oi, põleta, põleta põleta, piina! — Lambanahka labakindad!»

Kõik pöördusid ümber, kõik puhkesid naerma.

«Larin! Kust sina tulid? Jälle Kišinjovis?»

«Larin — ülemaailmne baarin,» vastas mees nurgast. «Kus olin, sealt ära tulid, ja kuigi sõin lõunat, ei tulin ära suupistest! Aga teie seal, maimukesed, kas jätate mulle põhja pealegi natuke? Saša, kalts, tere, kui hea meel on sind náhal!»

Ilja Larin oli tööpoolest ülevenemaaline hulk. Kunagi untertseihhvahteri aukraadis tõe eest kannades kamandas ta iseendale: «Käies marss!» ja läks mööda impeeriumi rändama. Toitu vajab ta vähe, ka joogist ei olnud talle kunagi küllalt. Weltmann, tema temaga sõbrutses, kinnitas, et ema oli teda kahtlemata viinaga imetanud, mitte piimaga. Teda tunti paljudes kohtades. Igale poole ilmus ta nagu parimate sõprade juurde, kes aina ootavad, et temaga koos lõbutseda.

Kišinjovis aga, ja peaaegu esmakordselt elus, tal ei olnud teda ebaõnn kohe alguses.

Endastmõistetavalt ilmus ta kõige enne Orlovi juurde ja otse lõuna ajal. Astus sisse, raudkepp käes, la

...lav ja hiline, tolmunud saterkuub seljas, peatus ja kraaksatas kähiseva häälega:

«Tere, Orlov! Tõeline kotkas! Anna käsi!»

Mihhail Fjodorovitšile sellised naljad ei meeldinud. Ta teadis külalisele pilgu, tõusis lauast ja astus Larini juurde. See seisis tervituseks väljasirutatud käega. Larin ootamatult kamandas Orlov nagu paraadil häälega:

«Valvel! Käed alla! Vasakule üm-berpöörd! Kiirel sammul — marss!»

«Pööralt, nõorsirgelt, laskis Larin ühe käe alla, teisega loitis kepi nagu püssi õlale, pöördus vasakule ja astus uljalt sinna, kust oli tulnud. Ta ainult lubas, et ta ja kaunis kõvasti, isegi teatud õhinaga, käsklust

«Kaks, kaks! Üks, kaks!»

«Pärast seda ilmus ta ka Liprandi juurde. Oli juba suvel. Avaral õuel, mis liitus aiaga, mängis peremees ise, Puškin, Weltmann ja Goršakov. Arnaut Georgi Džavela puhus siinsamas samolõõts, tema armsam, nágus kristlane Zoitsa aga mängis kõlisevate teenõudega.

«Maimukesed! Nemad siin joovad teed ja mängivad kurni... Aga kas te ei tea, et kus on kaks kurni koos, seal peab tingimata olema ka Ilja! Ilja olen mina? Saška, kalts! Mis ta vaikib?»

«Kust sul tarvis on?» küsis Liprandi tõsiselt. «Mõni peni! Teadagi mis millega külalisi kostita-»

«Aga kas tead, millega neid ära saadetakse?»

«H, katsu saata!» hüüdis Larin ja lõi raudkepi maasse.

«Naer ja rahu oli sõlmitud. Isegi sõprus sõlmiti. Weltmann armastas sellest hiljem jutustada ja ilmselt kujutada.

«Kui nüüd, nagu oleks just Larinist puudu olnud; kui parajal ajal, ja veel üks päevake Kišinjovi kire-olekselust vahutas peaaegu ääretasa.

«Aga miks Weltmanni ei ole? Kas sa teda ei mäletad?» küsis Liprandi.

«Nägin Vaeseke kõrbebe nagu vaskkastrul. Kaks

päeva pole söönud ega joonud. Kui viimaks päriselt ära ei põle... Aga millal sa mulle Zoitsa naiseks kosid? Ta on ju maimuke, puhtakene... Ise lubasid.»

Siin astus juurde Puškin:

«Aga milleks talle kaks naist?»

«Ah, peni! Kus see naine mul on?»

«Aga viinapitsike?»

«See ei ole mu naine, Saša. Viinapitsike on mu kallim.»

«Jäta ta,» ütles Liprandi. «Aleksander Fomitš on haigestunud. Ta ju praegu jutustas.»

Puškin muutus rahutuks ja tegi Rajevskile ettepaneku Weltmanni vaatama minna. Liprandi jai teiste külalistega.

Ohtune õhk värskendas noormehi varsti. Naga poleks olnudki kära, vaidlusi, Marlborough'd ega Laroit. Iseendast tekkis hoopis teine jutt. Need olid lühikesed laused, sammude ja mõtete taktis.

«Aga siiski, meie terav noot ja katkestatud diplomaatilised suhted Türgimaaga! Stroganov ei lähe enam Stambuli tagasi.»

«Ka Lõunas ei vaibu ülestõus,» lisas Rajevski.

«Ma tahaksin väga Peterburisse, aga kui puhkes sõda, las jätavad mind siis Bessaraabiasse.»

Nii oli igavene rahu kaugeks unistuseks, elu kutsus ja rääkis teise, tänapäeva hädlega.

«Vladimir Fedossejevitš, teie pooldasite Vladimircot?»

«Jah, ta seisis rahvale lähemal.»

«Mina aga kartsin alati, et ta on Ypsilantile taga. Takistuseks sellele, et Venemaa astuks sõtta. Meie keisrit hirmutas see tõenäoliselt väga.»

Rajevski vaikus. Kas ka tema nagu Pestelgi on vastu, et Venemaa astuks välja Ypsilanti poolele? Kuid seda otseselt küsida Puškin ei tahtnud, ehkki see ju talle lahendamata mõistatuseks. Kui küsida, siis ju Pavel Ivanovitsilt endalt. Aga millal teda näha saab? Ja kas saabki?

Rajevski aga hakkas rääkima Ovidiusest. See oli praegu armsaim kõneaine Puškinil ja Liprandil. Rajevski võttis neist kõnelustest harva osa, kuid Puš-

kin luges nüüd Ovidiust väga palju, tahtmatult tema saatust oma saatusega kõrvutades, ja Vladimir Fedossejevitš hüüdis teda Ovidiuse vennapojaks.

Sellest hakkas ta kõnelema ka praegu.

«Kuidas te korraga minu onukese peale tulite?» küsis Puškin naerdes.

Ja lisas pilguga: «Ma mõistan, eks lihtsalt selleks, et kõneainet muuta?»

Näib, et see tõesti oli nii, kuid Vladimir Fedossejevitš rääkis juba tõelise vaimustusega, ja teema oli huvitav: ta kõneles poeedi saatusest.

Weltmann lamas, kuid ei maganud. Ta oli väga rõõm: ootamatu külaskäigu üle ega tundnud piinlikkust. Ta tavaliselt Ta käed olid kuumad, silmad põlesid. Ta jutustati Larinist, kuid ta naeratas nõrgalt, nii et ta üldiselt oli lapselikult naeruhimuline. Tal oli midagi muud mõttes.

«Mäletate,» hakkas ta rääkima, pööramata pilku ühele, «kuidas me kord Bõki jõe kaldal istusime ja rääkides abajas suples luik, muidugi koduluik, soga-vees... Ja teie meenutasite veel omakseid Tsarskooeloost. Kuid siin Bõki jõe kaldal — korraga luik! See ole tõsi, selles oli ka midagi mütoloogilist?»

Seda Aleksander Sergejevitš just armastabki,» ütles Rajevski.

Mitte üksnes, et armastab, ka tema ise on, mõis-... Aga muidugi mitte tema, vaid too luik tuli kaldale ja laotas kuidagi võidukalt ja pidulikult oma kotte vaid tiibu ning raputas neid päikesepaistel, heites kilelt kleepunud pori. Ja nüüd ei supelnud ta enam, vaid päikesepaistes ja oli jälle ainsagi plekita, hõlivalge, imekaunis. Ja mina vaatasin teda ning mõtlesin rõõmu.»

Mitte ainult Puškin, vaid ka Rajevski kuulas seda armustatud kõnet mõninga hämmeldusega.

«Kuid see on vaid võrdkuju,» ütles Weltmann järsku tõusnud häälega, «see pole, kuidas öelda, teaduslik, see teil on oma elulugu.»

Siin ta ohkas ja jäi vait.

«Kui mina rääkisin teel Aleksander Sergejevitšile,» ütles Rajevski, et vaikust lõpetada, «ka mina rääki-

sin, et kunagi hakatakse tema kohta nagu Ovidiuse kohta mõistatama, kus ta elas, kuhu sõitis, kus peatus ja miks pagendati.»

«Kahtlemata,» vastas Weltmann temale mitteomase energiaga. «Kahtlemata! Puškin kannab mantlit ja see mantel katab kogu Venemaa.»

Mõlemad nad olid harjunud mõninga veidrusega Aleksander Fomitši väljendustes, kuid nii ei olnud ta veel kunagi kõnelnud.

«Nõndaks,» jätkas Weltmann. «Kas te ei usu?»

Ning ta ulatas pliiatsiga täiskirjutatud lehekesi. Rajeovski võttis selle vastu.

«Noh, olgu siis, lugege. See on, Aleksander Sergejevitš, teie lühike elulugu ja tuleviku ennustus.»

Rajeovski hakkas lugema.

«Aleksander Fomitš Weltmann. Öhtul kell 9, t° 39,7 Puškin Kišinjovis: e-eh, tean, sõitis mööda stepi, kasvatas tiibu. Krimmis, Kaukaasias tugevdas jalgu, et hüpata nagu ritsikas! Hüples mere ääres, kogus selle sina, kuulas salaja laule. Aga siin Bessaraabias kasvatab vatsa koos kõigi instinktikestega, ja kuigi mul on 39 ja 7, millest ka kummalisus mu väljendustes, kuid tean ka seda, et peakene kasvab lõplikult välja ja hakkab töötama ning mänglema alles Odessas. Nokturna saatana saunaesikus. Kuid sina, Weltmann, luiskad, Puškin kannab mantlit, ja see mantel katab kogu Venemaa.»

Rajeovski ja Puškin vahetasid pilke. Weltmanni silmad olid suletud. Näis, et ta oli kaotanud teadvuse.

«Mis see on, sonimine?» ütles Rajeovski tasa. «Kas olete temale midagi rääkinud oma plaanidest Ode... kohta?»

Puškin noogutas jaatavalt.

«Tuleks arst kutsuda.»

Weltmann kuulis seda.

«Ei, ei! Jään magama ja olen homseks terve. Kallid mind... mantliga.» Ning ta pööras paremale küljele. «Mul on külm.»

Kui sõbrad ära olid läinud, lamas ta natuke aeg rahulikult. Tõusis siis küünarnukile, võttis oma täiskirjutatud lehe ja ulatas voodi peatsis põleva küünlaga.

murde. Veendudes, et kõik on ära põlenud, naeratas ta, kallutas küünla ja sirutas end nooruslikult, «rutates tuleks saama», nagu ta ise oma veidras keeles oleks öelnud.

«Vaata, kus imetegija,» ütles koduteel Vladimir Rajeovski. «Sellist kraadi, paistab, pole ta veel kunagi näinud. Aga ikkagi, kui kõrgelt ta teid hindab.»

«Ah,» vastas Puškin mõtteis. «Kuid seda tuleb veel õigustada. Aga see, et ma kasvatan kõhtu, ja instinktikestesse... Vatsa mul ei ole, aga mis puutub neisse instinktikestesse... Rajeovski, tal on õigus, neid on mul veel külluses!»

«Hul tanavanurgal jätsid nad hüvasti.»

«Hulik inimene oli see Weltmann! Ta kirjutas tühi-õhtu värssikesi Kišinjovi ballidest ning daamidest ja var-
pust, et ta neid kirjutab, kuigi ta kupleed olid tabavad ja neil oli suur menu. Kuid ta pea oli täis kümneid ja mõeldisi, üks veidram kui teine. Kord luges ta kirile ette oma moldaavia muinasjutu värssides «Mbakarjus Janko», loo vägilasest ja lollikesest, kes otsustedes nõnda kasvas, et varsti ei mahtunud enam keldrisse ja, murdes «käekesega» seina maha, koorus välja nagu munast välja. Puškin naeris tookord lagi-
kord ja nüüd neljakümnekraadilises palavikus ta otsustas koorus ise munast välja — neis kummalistes rida-
mis ta neile lugeda andis.

«Nagu iseenesest suundusid Puškini jalad mitte teed koju, vaid ringi, kuigi ta otse minnes oleks võinud veel, et lõpetada seda kirevat päeva, sisse astuda keldrisse Polüchroni juurde, kes oli põgenenud siia Ukrainoopolist koos oma noorukese tütre Kalüpsoga, kelles oli midagi originaalselt ilusat. Lesk ise oli kaitaja ja nõid, sajatamise juures tõusid ta hallid ja peas püsti ja must mütsike hüples juustel. Ta laulis Kalüpsu aga laulis kuryalt ja läbi nina türgi puudutades ühtlasi kitarrikeeli. Vist oli ka Byron kuulanud ja tervitanud...»

«Nüüd läks Puškin kõrvalist teed mööda, kuigi tead, et see maja, millest ta tahtis mööda minna, oli muinaste pime. «Las magab!» mõtles ta ja naeratas. «Nüüd, päevasest jooksmisest väsinud viieaastane ime-»

kaunis tüdrukuke Rodoes Saphianos, lahingus Skuljani all langenud kreeklasest kangelase tütar. Puškin emba kord ta kõhnukesi õlgu ja tüdrukuke, keda ei olnud hellitatud õrnustega, liibus oma kuuma kehakesega tema vastu otsekui tormi kätte sattunud linnupojake, kes poeb raästa alla peitu. Puškinile meenusid nüüd ka need linnukesed, kes lõunasse lennates temaga oma tiibade sahina kaudu kõnelesid.

Oma järjekordsest väikesest palgast, mida ta Peterburist saama hakkas, andis ta, seda kõigi eest varjate mingi osa tüdrukukese jaoks. Mõeldagu mis tahes tema kaitumisest, kirjutades vahel tema arvel ka seda, mida pole olnud. Tühja kahl! Kuid sellest ärgu saagu keegi ega kunagi teada. Aga Ovidiuse vennapojal oleks aeg kuhugi kaugemale pääseda. Liprandi saab vist komat deeringu. Kas mitte külastada koos temaga kohti, kus Ovidius kunagi elas?

Nende mõtetega Puškin uinus. Veel üks Kišinjovi päev vajus igavikku.

Õöl vastu viiendat detsembrit suleti Kišinjovis massoonide loož «Ovidius».

Mõni päev enne seda sai Ivan Nikitiš Peterburis järelepärimise kindralstaabi ülemalt vürst Volkonskilt, kes teatas, et keisrini on jõudnud kuuldused massoonide loožide avamisest või asutamisest Bessaraabias.

Teiste küsimuste seas tegi vürst tema ekstsellentide kindral Inzovile ülesandeks «teatada Puškinile kohti tema keiserlikule kõrgusele, milles seisis ja seisis Puškin tegevus, alates tema määramisest Teie juurde, kuidas ta on käitunud ja miks Teie pole pööranud tähelepanu tema tegevusele massoonide loožides? Teie ekstsellentsile tuletatakse uuesti meelde, et Teie teostaksite tema käitumise ja tegevuse üle kõige otsemat ja rangemat valvet...»

Küsimused olid teravad ja neile vastata ei olnud lihtne. Inzov oli ka ise massoon ja Puškin oli Kišinjovi loožis vastu võetud juba mai algul. Kuid Ivan Nikitiš oli ustav oma rahulikule meelelaadile ja oskas ka suhtes ümber käia. «Õilsa linnurüügi esindajate eeskujul, kes siin lest erandi moodustavad öökullid», jäi ta ustavaks oma põhiharjumusele aegsasti magama heita ja vara tõusta.

kasutades mõnikord hommikutunde oma kirjatöödeks. Nii toimis ta nüüdki.

Kuid sedapuhku ei käinud ta sulg paberil nobedasti eegi hommikul: rohkem kui kord või paar vajus ta mõtlesse ja silitas ähkides hanesule karvadega oma kätt, ütömbunud laupa. Kõike oli tarvis eitada... Kuid alati rasketel juhtumitel pani ta oma lootused kaitseleistiili päästvale udususele.

Alade, Puškin kaitumise kohta andis kindral aru tema kohaselt lühidalt ning selgelt: «Härra Puškin, kes elab minu valve all, käitub korralikult.» Kuid siin oli ta kergelt, meenutades, kuidas Puškin oli tema külalisena korduvalt materdanud nii valitsust kui ka suursuguseid seisusi riigis... «Tööks annan kirjavahetust prantsuse keeles ja tõlkeid vene keele prantsuse keelde...» Tuli veel teistki korda ohata, kuid juba sügavamalt: kui Puškin oleks ometi ka oma sagedased väljaastumised kõrgemate võimude vastu vastu tõlkinud prantsuse keelde, aga mitte tõlkinud puhtas vene keeles — teenrite kuulates!

Teise järgnes kõige õrnem küsimus — massoonide kohta. «Tema tegevuse kohta massoonide loožis, kuna see pole kindlaks tehtud... (siin kõhatas kirja koostaja tähendusrikkalt)... selle mittetöestamise tõttu ei ole seda olla, kui tal saherdust soovi oleks olnudki. Alade, labikäimine teistlaadi inimestega, mõtete ja tegevustega kui need, millest noorsugu ennast peab laseb, toob sageli selle õnneliku pöörde, et see tundakse vajadust end muuta. Kui säärane õnnis- ja tunde tundmine toimiks härra Puškinis, siis oleks tal selle tõeliseks kasuks.» Nii puudutati loožis avamise küsimust täiesti möödaminnes, uppudes sihilikult rikkaliku udustesse lausetesse massoonluse kasust...

Ja siiski, niipea kui Inzov oli kirja lõpetanud, ei olnud ja hommikukuuve mündri vastu vahetanud, kutsuti ta enda juurde loožis juhataja Pavel Sergejevitš juurde ja tegi korralduse loožis viibimata sulgeda, et see oleks vastaks siis, kui seda Peterburis lugema oleks, juba rohkem tõele.

Puškin suhtus massoonlusele jahedalt ja irooniliselt. Nüüd lõbustas teda nende rituaal, hiljem aga muutus

see igavaks. Puštšini üle naeris ta avalikult, kuid ka teiste jutud inimese sisemisest täiustumisest, mis pidi saama tulevase uue ühiskonna nurgakiviks, olid talle täiesti võõrad. Need olid ju vaid jutud, kuna nende «informaatorite» elu oli kõigile silmaga näha ja isegi päeval poleks tulega otsides olnud võimalik seal leida «uue inimese» tunnuseid. Kõik see oli väline moe kumardamine. Samal arvamusel oli ka Vladimir Rajevski, kes samuti kuulus liikmena vendlusse.

Aga kui mitte loož ise, siis Ovidiuse nimi oli Puškini jaoks kallis: just siin, Bessaraabias, tundis ta seda nime lakkamatult ja elavalt! «Ma hakkan elama maal, kui ütles Naso,» kordas ta endale esimestel päevadel Kišinjovis. Talle meenus uduselt juba siis, kui ta istus Diana templi varemeil, et Orestese ja Püladesse lugu leidub ka Ovidiusel tema «Kirjades Musta mere äärest», ja ta laenas need Liprandilt kohe pärast viimasega tuttavaks saamist.

«Muide, teie pole mulle seda raamatukest tänini taga toonud,» tähendas Liprandi, kes tol päeval oli miski pärast pahas meeleolus. «Mul ei ole pretensioone,» tõusis ta käre, «ärge solvuge. Kuid ma ei usu millessegi.»

«Milles asi seisab?»

«Ah ei milleski. Esiteks on see ebatöenäoline: Ovidiuse jutustada Orestesest ja Püladesest geedil, barbaaril, kellest ta pealegi veel halvasti aru sai...»

«Pole tõsi! Pole tõsi!» Puškin hüppas isegi pästi. «Teie olete Ovidiuse lihtsalt unustanud. Ta lisab otse, kui teie jaoks, et ta oli ära õppinud nii geeti kui sarmaatia keele.»

«Ma mäletan seda, nagu mäletan ka seda, et see polnud õigupoolest isegi mitte geet, vaid samuti võõrmaalane, pärit Tauriast. Ovidius ja see vanamees muidugi said natuke geeti keelest aru, õppisid, nagu te õpite moldaavia keelt...» (Liprandi tahtis lisada: «Ja isegi teistele õpetate, nagu päiteks Inzovi hallile papagoile!» Kuid ta valitses end suurepäraselt ega tahtnud mõne sõna pärast tülli minna Puškiniga, kes ammu juba oli tüdinenud kuulamast etteheiteid selle pärast, et ta oli õpetanud seda lindu kordama üht ebaviisakat moldaavia sõna.)

«Ma õpin halvasti,» vastas Puškin, «kuid tähtis ei ole. Kõik, millest kirjutab Ovidius kirjas Cottale, kõik on tõsi. Ma eksisin, arvates, et te olete Ovidiusest laanud, muidugi te mäletate teda. Kuid vähe on loetamisest, Ivan Petrovitš...»

«Vaja on taibata?»

«Just nimelt. Te ise kergendasite mul selle sõna vältumist.» (Vastupidi Liprandile ei olnud enesevalitsemine Puškini vooruseks) «Seal leidub ju ilmne tõend, et te vanamees oli tegelikult olemas ja et Naso teda laulus. Ovidius teadis Orestesest ja Püladesest ilma tagagi. Ta oleks väga hästi võinud seda ilma temast kirjutada. Aga muidugi, selliseid üksikasju templist teatrust ja trepiastmete arvust ta välja poleks mõeldud. Seda esiteks, aga teiseks...»

«H, oodake, las mina ütlen «teiseks»; vaevalt alustan aga teie...»

Aga mina ütlen teiseks,» katkestas teda Puškin äge ja kirklikult, «ja see ongi kõige kaunim. Jumal teab, millal sündis kaunis tegur noormehed pidasid sõpradegi elust kallimaks! Ja siis...»

«See just ongi minu «teiseks»,» katkestas teda oma sõna Liprandi (tema harjumuseks oli ägeduses oma sõna noopi rinnal näppida). «Ma küsin: kas on maad sellist sõprust? Teie näiteks nimetate vahel Vladimir Fedossejevitši oma Oresteseks...»

Puškin ägestus ja vastas peaaegu jultunult:

«Seda pole ka südame juures midagi näppida, kui seal on õigest üksainus noop!»

Liprandi jäi vait ja kergitas vaid järsult kulme.

«Teie, Aleksander Sergejevitš, ei lõpetanud,» ütles Liprandi vahele Rajevski, tõstes Puškini oma mõtlikud sõnad. «Teie ütlesite nii ilusasti: «Sündis kaunis...»

«Ei unune!» jätkas Puškin vajumustusega. «Ei kustu Sajanditeks jääb elama rahva mälestusse! See ongi kõige väärtuslikum, et see ei kao, vaid muudumiste pärisosaks.»

«Aga kuulates noogutas Vladimir Rajevski tahtmatult pead; miski tema sisemuses süttis. Puškin aga pöördus juba Liprandi poole:

«Teie ütlete, et geet oli barbar. Kas siis barbaril ei olegi südant? Kas te ise ei öelnud, kuidas nad hindavad ustavust ja sõprust? Kas tõesti ka Ovidiusest endast mälestus siinsetes paikades on kustunud? Nüüd ütlen juba mina, et ma ei usu. Ei usu ma seda!»

«Aga teie kahtlesite asjata, Ivan Petrovitš,» pöördus Rajevski Liprandi poole. «Ka mina olen uhke, et Aleksander Sergejevitš peab mind oma Oresteseks. Ma nimetan teda naljatades Ovidiuse vennapojaks, seega oli ka vennapojal õigus oma onust kõnelema hakata. Ja õigus oli tal sõpruse osas...»

«Minu sõprus on teile mõlemale teada,» ütles Liprandi ja kattis hetkeks silmad tumedate laugudega.

«...ja tal oli õigus,» jätkas Rajevski aeglaselt, kuid sügava tundega, «et meie kõigi esimeseks aukohuseks ja õilsaimaks rõõmuks on — saada omaseks rahvale. Ja kui kellestki meist jääb hea mälestus, mis ei kustu, see tähendab see: ma ei elanud asjata!»

See tahtmatult tulnud «ma» oli pärit tema kõige salajasemaist mõtetest, millest ta kellelegi ei kõnelnud, ja Puškin tundis seda selgesti. Samas mõtles ta ka iseendast (õieti mitte iseendast, vaid Ovidiusest, kuid just oligi iseendast!): «Augustus pagendas poeedi, aga ta minema, kuid poeet elas Augustusest kauem ja ta sai osaks rahva tunnustust!»

Hommikul pärast looži sulgemist meenus Puškin see hiljutine juhtum Liprandi juures. See tugev ja veelgi tema sõprust Rajevskiga ega jätnud mingit ebameeldivaid jälgi ka suhetesse Liprandi endaga.

Voodis olles nõudis Puškin piipu, mida temaga varsti polnud juhtunud. Ta saatis õhku suitsurõngaid (tavaliselt küll, peaaegu sisse tõmbamata) ja mõtles vaikides üsna pingeliselt millestki. Nikita katsus juttu alustada, aga ta peaaegu ei vastanud ja näis, et ta üldse ei kavatsenud üles tõusta; kuid äkki hüppas ta püsti ja jooksis salaja veel akna juurde. Hiline, detsembrikuu päike säras tavaliselt jalt ja sõbralikult läbi võretatud akna. Jah, sellisel hommikul sünnivad ka õnnelikud mõtted.

Küürest, peaaegu suud kõrvetades jõi Puškin kooli ja ruttas nagu ta oli — kehakatteks lühike hommiku kuub ja sametpüksid — oma kindrali juurde.

Varavast väljudes heitis ta pilgu ülemisele korrusele. Oli endises seisundis, parandama polnud veel hakatud. Aga muide, nii nagu seinad olid pragunenud ja viltu vajunud, nii nad nüüd paigal seisavadki... «Ja miks mu Inzovike kohkus ja miks ta ära kolis? Oleks võinud trepist üles tema juurde joosta...». Kuid ka nii polnud kaugel.

Inzov võttis ta vastu pikas hommikukuuues. Ta oli illegipärast mures. Kas tõesti looži sulgemise pärast? Kuid vaevalt tervitanud, ütles Puškin:

Ivan Nikititš, meie Ovidius maeti eile maha. Looži mul sõita. Ma otsin koos Liprandiga ta hauamõnnumendi üles!»

«Liprandi sõidab tähtsa asja pärast, aga mitte hauamõnnumente otsima.»

«Kas see siis ei ole tähtis asi? Poeedi nimi on kustunud nagu oleks maha maetud ka tema mälestus.»

«Ole lahke, kes sind keelab teda mälestamast! Kuid illele teekonnale ei saa ma sind lubada.»

«Aga mispärast?»

Inzov ei öelnud. Puškin süngestus. Loomult hea-õnnumlik Ivan Nikititši sisse oleks vahel nagu paha vaim pugunud. Kuid Puškin otsustas mitte järele anda ja lähtas Liprandi juurde.

«Mis asjad teil ees on, Ivan Petrovitš?»

«Ametiasjad. Kindral Orlovi korraldusel.»

«Saladus?»

«Jah, peaaegu et saladus. Vaja on teostada juurdlus 32. jäägripolgus Izmailis ja Akkermanis.»

«Aga miks te minule saladuse avaldate?»

Liprandi naeratas viisaka, peene naeratusega ning sügaval asetsevais silmades süttis eriline, ainult talle omane tuluke, mis mõnikord manitses ettevaa-

«Aga mida ma olen öelnud? Ma pole veel midagi öelnud, ent kui Inzov teid ei luba, siis arvatavasti sellepärast, et mind saadab Orlov, aga mitte tema. Tuleb pöörduda Orlovi poole. Las ta utleb asehaldurile.»

«Aga teie ise ei ole vastu?»

«Mul on üksnes meeldiv seda sõitu teha koos teiega.»

Ametiasjad ametiasjadeks, ma sooritan need üksinda. Kuid paigad on teile huvitavad. Me saame vestelda.»

«Geograafia teemal?»

«Just nimelt: Ajaloolis-geograafilisel, see on ju minu kirk ja peaaegu eriala. Otsime üles Ovidiuse hauamonumendi.»

«Seda ütlesin ka mina Inzovile. Kuid see ei ole meid maa piirides. Tomos on Doonau suudmes.»

«Teil on õigus, kuid Doonaud ennast saame siiski näha. Svinjin kinnitas oma «Isamaalistes kirjades», et Ovidius saadeti Geeti kõrbesse — Akkermani.»

«Tean. Naersin.»

«Naerge veel: Akkermani lähedal on mageda veega järv Lakul-Oviolui, mis tähendab lihtsalt Lambajärv, tema aga arvab, et ka järv kannab Ovidiuse nime.»

Puškin naeris jälle, Orlovile aga teatas ta, et tahab talvel supelda «Svinjini Lambajärves» ja palub seepärast luba Liprandiga kaasa sõita.

Jekaterina Nikolajevnat ei olnud Kišinjovis, ta ootas sünnitust ja oli Kiievisse sõitnud.

«Noh, mis siis ikka, sõit toimub tõlles,» naeratas Mihail Fjodorovitš.

Ta armukadetses pisut Puškinit oma noore naise pärast ja oli naisele äsja kirjast teatava mõnutundega kirjutanud: «Peale lõunat ratsutan mõnikord. Üks sõitis minuga kaasa Puškin ja prantsatas maha. Ta oskab sõita ainult Pegasusel ja doni setukal.»

«Ma ei kipugi ratsavakke,» vastas Puškin solvunud taibates, millele kindral vihjas

Ta naost oli näha, et ta on valmis Mihhail Fjodorovitši aadressil veel midagi ütleva, ja midagi soolasema, kuid ta talitses end, jättes selle värsside jaoks. Saabus hetkeline vaikus, nagu see nende vahel mõnikord juhtus. Kuid Orlov evis haruldast omadust: selle asemel et süvendada endas vaenulikkust, mis alati võib tekkeda inimeste vahel kõige tühisematel põhjustel, surus ta selle otsekohe maha ja seejuures sageli mitte sõnadega vaid teoga. Ta arvas õigesti, et ta sellega ei kaota, vaid võidab.

Nii ka nüüd: ta istus laua äärde ja kirjutas mõne sõna

Inzovile. Puškinil lubati sõita ja kolme päeva pärast sõita ta koos Liprandiga Kišinjovist välja.

Talvised stepid kattusid õhtuti kerge härmatisega, mis hommikul hajus vaevumärgatava uduna. See ei mõjutanud tuska. Siin-seal nõgudes helendas päikesevalguse segamini närtsinud rohuga noor värske rohelus. Kõrgel purpursed lehed polnud veel igal pool maha langenud, põldudel aga lõhestas juba ader puhanud mured.

Moldaavia külad ei meenutanud vene korrapäraseid, lamavatega külasid. Valged savionnid olid laiali pillatud, kuhu juhtus, ja nad tuletasid pigem meelde telke rändajate laagris, mis on siin peatunud vaid ajutiselt. Sellele polnud kooskõlas ainult aiad — igas külas ja talu juures.

Puškinit huvitas teel kõik elavalt. Kord jooksis ta põlvepõlve ja astus ühte sellisesse valgesse onni. Kord tüdruk, kellele ta oma soovi märkide abil selgitas, võttis tühjast vett ja ulatas talle puust kopli. Siis laks ta eemale, tõstis põllesilgu suu juurde ja vaatas mustade uudishimulike ja valvsate silmadest teraselt haruldast võõrast. Puškin jõi mõnuga kopsu vett, silmitsedes kord tüdrukut, kord valgeid seinu ja lillelist mustrit, mis oli nendele ookra punbraga joonistatud.

Ma kolkasse maetud elu vaikus, töö põldudel ja lüüdes, ääretute steppide avarus, kus nad ruttamata läksid oma rammusa hobusepaariga, — kõik see kõnetas tema fantaasiale palju rohkem kui Liprandi teaduslikud ja huvitavad vestlused. Näis, et elu polnud siin muutunud aegade saadik kuigi kaugelt edasi arenenud.

Põlvepõlve ukse juures küides madal ahi, selle suu oli täis vaevalt vaksa võrra kõrgemal. Muldpõrandal lehesid rusked kizjaki — pressitud ja kuivatatud vilku — kamakad, mis levitasid nõrka imalat lõhna. Ta taga ahjul kõhis summutatult pime vanaeit. Tema sirutas oma kuivetanud pead, mida katsid valgeid rätiku alt salkudena väljapaistvad juuksed, ja ta vahtis aeglaselt oma luitunud silmade halle ripsmeid.

Oli näha, kuidas ta hoidis kaenla all hurta — jahikoera, kellega moldaavilased steppides jäneseid kütivad ning kelle eest kodus hoolitsetakse nagu väikeste laste eest. Mõistagi, et ka vanake tahtis meelt lahutada, kuulata oma pimeduses kellegi noort päikesehst haalt.

Puškin oli janu kustutanud, ta ulatas tagasi tühja kopsiku, pöörates selle kummuli, et näidata: põhjani tühjaks joodud! ja tanas.

Tanas ta sõnaohtralt, rohkem vanaeide kui tüdrukute pärast, kes ilmselt vene keelt ei osanud. Kuid ka tüdrukute jaoks näitas ta sõrmega hurda poole, kes kõrvale kikki ajas, ja seejärel endale, nagu oleks ta jänese, paremaks arusaamiseks aga näitas hüppeid sõrmedega: üks kaks! — pistan jooksu!

Tütarlaps sai kõigest aru. Ta vaatas noorele lõbusale külalisele otsa ja naeris silmadega.

Juba väljuces pöördus Puškin siiski veel uksele ümber, ta oli kuulnud mehe kõhatamist ja mingisugust mustlaskeelset, iseloomulikku kurguhäälet hüüdu. «Kas need tõesti on mustlased?» mõtles ta arusaamatuses ja uudishimulikult ning nägi samas, kuidas hämarast nurgast lavatsilt tõusis seni märkamatuks jäänud vanamees ja sirutas käe sellesama kopsiku järele, millest Puškin praegu oli joonud.

Vanamehe kuju oli nii maaliline, et Puškin talle lihtsalt astus ja juttu alustas. Selgus, et see vana mustlane oli raskesti haigestudes oma laagrist maha jäänud ja leidnud ulualuse selles majas. Nende jutt oli lühike, kuid vanale ajale mõeldes küsis Puškin hea õnne peale, kui vanamees mäletab muistendit põgenikust, kes kummalgi väga ammu oli elanud Doonau kallastel.

«Ei... ei ole.» Ja vanamees raputas halli, kuid tükkideks ikka veel mustade kahludega pead. «Ma pole teda iial näinud. Ka isa ei ole näinud, ja vanaisa ei ole näinud.»

«Aga kas midagi oled kuulnud?»

«Nii... kumu olen kuulnud kõnelemisest.»

«Kelle kõnelemisest?»

«Ta sõitis siia mere tagant, ta jutt oli kui laul ja huultel oli mesi. Ta oli vaikne nagu laps ja hea isa. Aga ainult et ma pole midagi kuulnud. See...»

«... Ka vanaisa ei ole kuulnud. Aga imepärane...»

Talle Liprandi kõrval istudes ja teekonda jätkates mõis Puškin kaua aega oma kaaslaste juttu, vaevu sellest tähele pannes. Ning ta ei jutustanudki midagi, varjates seda kohtumist, mis teda üldiselt erutas.

«Veel sinu kumuga on täidetud see maa,» kordas ta endale, õõtsudes rappuvas vankris. Pagendatud Ovidius — hea isa ja vaikne laps — tõusis ta vaimu- ja meele nagu elav nägemus. Ja kust veel? Vana mustlase jutustusest! Kui saaks sellest kirjutada, siis tuleks kirjutada Ovidiusest tema suhu panna...

Ja imetore: sküüt, geetide juurde elama asunud vanamees, jutustas pagendatud poeedile legendi suupõlvkondadest, et see ei ununeks, nüüd aga räägib Ovidiusele endast teisele pagendatud poeedile mustlasest vanamees, ning see mälestus ei kustu rahva suus. «Ja võib teada,» mõtles Puškin (nii nagu mõnikord väga kiirelt räägitakse tähtsatest asjadest, nii mõtles ka Puškin siin iseenesest väga vaikselt), «kes võib teada, kas ka mina lüliliks selles ahelas...»

«Mille te ütlesite, Ivan Petrovitš? Ma ei kuulnud.»

Doonau äärde sõitmise päevil, nagu ei kunagi varem, leidis maal, kuhu ta oli heidetud, —

... maal, kus ma ei meenuta mu möödunud aegu, kus paos Ovidiuse põrm mul seltsiks praegu, —

... ta kirjutas Tšaadajevile, — viibis Puškin mõtteid alatasa kauges minevikus. Ja temale ei olnud see midagi poeetiliseks unelmaks.

Ta otsis muudatusi ja ootas neid ahnelt — nüüd, nüüd või kui mitte nüüd, siis vähemalt lähemas tulevikus. Ta pani nüüd hoolega tähele talurahva ja talu elu ega takistanud endas tekkivaid tundeid ja pärskumast neis tormilistes kõnedes, mis tema meelele jais tõelist hirmu tekitasid. Ja mõnikord ta mõtles, kas alati on nii olnud? Hellases oli vist teinud, kas oli nii või ei olnud?

Saarase möödunud aegade killuna tundusid talle ka mustlased, keda ta oli tundma õppinud juba Jekaterinoslavis ja hiljem kohanud Lõuna steppides. Juba nende liikumisvabadus, see vabadus, mis temalt oli ara võetud, tundus talle erakordse hüvena. Samuti mõtles ta Kaukaasia mägilastest, kui ta tulistes varssides alla hiljuti maalisi pildi nende sirusest ja avameelsusest. Kõik see tekkis temas nüüd uue jõuga ja piinas teda veel mitte lahendust leidnud loomingulise ärevusena.

Teel ta siiski ei vaikinud. Tema huvi jätkus kogu geograafiliseks igal pool võis naha ajalugu — varemeis ja põlvkondade muus. Ja Liprandi oli, tuleb tõe au anda, hindamatu kaasvestleja. Ta tundis seda maad väga hästi ja tema raamatukogus leidis kõik, mis puutus neisse paikadesse, mis Benderõ ja Kaušanõ erutasid Puškinit: Benderõ läheduses olid enduse Varna kindluse varemed, kus rahvapäraste muste järgi suri Mazepa; Kaušanõs aga, selles buudži khaanide muistses pealinnas, lootis Puškin naha khaanide ja püskkaevude varemeid ega tahtnud uskuda Liprandi kinnitust, et seal pole peaaegu midagi salvestatud. Kuid Liprandi tõttas Akkermanni.

See linnake oli eemalt väga ilus. Muistsed tornid ja Genua stiilis ehitused otsekui kasvasid merest välja. Linnalimaan oli avar ja laikles tuhmilt esimesest jaakini. Puškinile meenus jälle, kuidas Ovidius imestis jää ja lume üle, kuidas ta kõheldes pidi astuma kõvade läbipaistvate veele. Parajasti hakkas liuglevaid linnakübereid sadama.

Polgukomandör Nepeini juures, kus Liprandi peatus ja kuhu nad just lõunaks jõudsid, õnnestus Puškinil kohata Peterburi-tuttavat, vanakest prantslasest alampolkovnik Curteau'd, kes talle kunagi vehklemitunde andis. Too oli alles paari kuu eest Akkermanni lossi komandandiks määratud. Kogu õhtu lobises Puškin mõnusalt Curteau'ga, meenutades kaugeid Peterburi aegu. Teisel päeval oli ta juba hommikul Curteau juures ja vaatles kindlust.

Vanad kindlusetornid ajahambast puretud kividega kuivanud koorohupuhmad pragudega, kandsid ka mineviku pitserit. Ülevalt paistis kogu ulatuses Dneprilimaan, mis ranna ääres oli jääkütikes, mujal aga val-

... kogu oma laiuses. Tõsi, ka Doonau on suudmes ... augustine. Kuuvalgetel öödel uitas samasugustel kaladega Ovidius, meenutades tohutu suurt röömsat ja ... paistelist Roomat. Miks ta õieti sealt välja saad...

«Ma kirjutasin sellest, muidugi küll ägedusega, Nikolai Ivanovitš Gneditsile...»

«Aga kuidas nimelt? Tuletage meelde,» huvitus Curteau, temale oli meelitatav kuulda uut värssi oma kunapõlvilt õpilaselt vehklemise alal.

«Aga nimelt nii!»

Puškin tuletas meelde:

«Vaevles siin Ovidius,
keda austas Julius,
Augustus aga pagendas...»

«Rapiiriga — flankonaad Juliusele; Augustusele aga — otselöökö etteastega!» hüüdis Curteau, tahtkest habet õieli ajades ja neid mõlemaid vehklemitundeid sooritades. «Kiidan heaks! Suureparane!» Puškinil hakkas lõbus. Ta tuletas elavalt meelde: «Kui käsi küünarnukist painutatud! Kaelaba õla alla! Rapiiri ots vastase silma suunas! Kõverdada põlvist ja ajada laiali kahe jalalaba ulatuses! Põlvist täisnurga all... Keha...»

«... ja otslane elavnes veelgi!» Puškin rääkisime Ovidiusest... Aga kas keegi on selles oselnud, et ka tema vehkles? Ja muidugi mitte ainult, sest,» — ta tõstis sõrme püsti, nõudes tähelepanu, sest vehklemitunde kunst arenes kõigepealt rooma juures! Rapiir leiutati Nero ajal. Marcus Aurelius Kuid mille üle te naerate, *monsieur* Puškin?» Puškin naeris suure häälega. Vaevu suutis ta lõpuks...

«... ja, rapiir leiutati Nero ajal, aga kuidas sai Ovidius sellest vehkeldada, kui ta suri varem kui seesinane troonile astus?»

«Curteau ei kaotanud pead. Ta asus kiiresti troonile, tõstis oma kujuteldava mõõga vaenlase kõrvale ja andis siis hoobi.»

«... vehklete suureparaselt, mu kallid Puškin!» deklareeris Curteau.

lameeris ta tõelise vaimustusega «*Dégagé* ja otses-
lööki! Pean end võidetuks tunnistama.»

Nii väljus ta peenelt keerulisest olukorrast.

«Ja ka Julia, *monsieur*, pole selles loos mingit täht-
sust,» viis Puškin jutu teisale. «Muide, te ei väitnudki
seda. Juliagi oli enne seda juba aastat kümme pagenda-
tud.»

«Kuid Voltaire siiski uskus seda,» vastas Curteau,

«Ka Ovidius oli tol ajal juba üle viiekümne.»

«Ah, seda noorust!» hüüdis jälle prantslane Puškini
imetledes. «Mis tähendab viiskümmend aastat? Elate
näete.»

«Ma ei ela nii kaua.»

«Mu sõber, viiskümmend aastat on mehele alles õit-
seaeg, mõnikord koguni selle algus.»

Puškini meenusid Saint-Pierre ja Jekaterina Niko-
lajevna ennustused. «See, jumalale tänu, vähemalt ei
ennusta midagi!»

Curteau aga keerutas uljalt oma musti, ilma-
värvitud vurre.

«Lisaks sellele meenutan,» jätkas ta end saapakor-
sade kergitamisega ja tagasilaskmisega õõtsutades
«meenutan: peale Julia-vanema oli olemas ka Julia
noorem. Ja Ovidius sai midagi näha, mis lihtsusa-
likule näha pole määratud.»

Akna taga algas varane videvik.

«Kas käite öösel siin imetlemas?»

«Öösel ma magan. Tütred räägivad, et öösel on
Ovidiopol tore.»

Tütred oli viis. Kõik nad olid juba parajas eas, ku-
nagu sobib prantslannadele, koketsed ja naeruhimilised.
Lõunaks saabusid Nepenin ja Liprandi. Liprandi
oli kogu hommikupooliku polgus oma «uurimistega»
metanud. Ilme oli tal väsinud ja mõnel määral pla-
tatud, vaatamata tema tavalisele kinnisusele. Ta
lauas elavnesid kõik, tühki veel külalisi ja kõik
kaardilauakeste täha.

Nii lõppes õhtu. Puškini oli sütr tahtmine üksinda
tühjale rannale minna. Kuid vaevalt oli ta sellele
jäänud, kui preilid Curteau'd kõik viiekesi avast-
soovi teda saata, ja Puškini meeleolu langes otseselt

«Ah ei, ma olen siiski väga väsinud.»

«Siis jääge minu juurde ööbima,» tegi isa, kes saa-
si külalisi väravani, armastusväärset ettepaneku.

«Ja, lähen juba koos teistega.» Puškin vaatas pisut
hommikupool sammuvate Nepenini ja Liprandi poole ning
laskis vaikselt häälel: «Aga kui ma ei saa magada ja mul
oleks pähe... Ega mind siia ei lasta?»

«See on tühi asi!» hüüdis prantslane. «Kogu meie
kinnisus on ju kolmandajärguline...» Ning ta kutsus
Puškini ja tegi talle korralduse.

Puškin ei mõelnud tagasitulekust tõsiselt. Aga kui
tal koju jõudsid ja Liprandi varsti uinus, veendus
Curteau, et tal endal pole und. Igasugused mõtted keer-
les tal parvedena ta ümber. Tuba, milles nad magasid,
oli tugevasti köetud ja umbne. Hiline kuu tõusis linna-
aknad, katmata aknad läksid valgeks.

«Lõunuse juurest jalga lasta?» mõtles Puškin naljat-
ades, meenutades lütseumiaegu ja kuulatades Lip-
randi rahulikku hingamist. «Tema toimetab juurdlust,
kõik markmeid ja peab päevikut. Ta on tuubil täis
mõteldaseid saladusi ja arvab, et tema eest ei jää
midagi varjule. Olgu minulgi oma saladus.»

Curteu noorusele omase kergusega, kuid ka vajaliku ette-
vaatusega, mis süvendas kavatsatud seikluse veetlust,
väljus ta uuesti ja väljus kellegi poolt märkamata
õuele. «Ja homme ei ütle ma talle midagi. Aga kui
ta tuleb tagasi ja märkaks, siis seletan, et kohtumine
peeti lannaga... Las murrab pead, kellega neist
on parem.»

Linna magati. Ainult mõnes üksikus aknas vilkus
valgus. Kuid nagu laine laeva järel, saatis Puškinit kogu
öö kord vaibudes, kord kõvenedes hoovikoerte hauku-
misi. Valvur lossi ees tundis ta ära ning laskis läbi,
et hommaga saabus selline häirimatu vaikus, et näis —
kõik tundadel on tema ainus elusolend.

Puškin unustas kõik, mis oli olnud päeval — Lip-
randi teekonna, vehklemismeistri koos ta viie tütrega,
kõik selle, kui ebaharilikul viisil ta siia sattus. Vastu-
tulek vaid see oli loomulik ja ainuüksi reaalne... Ja —
kui ta ammu on siin? Vaikuses on aeg eriline: võib
olla mitte kaua, kuid ka kaua! Ja seda täielikumalt

andus ta mõtetele, mis vaevasid teda neil viimastel päevadel. Muude, siin need enam ei vaevanud, ei puhanud: siin oli neil lahe ja vaba, nagu oli vaba ja kerge värskel tuulel, mis puhus lähedaselt merelt. Pehmelt, kuid tugevalt ja avaralt puhus ta selle veevälja kohal ühe magava linna juurest teise juurde, mis vaevalt vilkus silmapiiril ja kandis surematut nime — Ovidiopol.

Ovidiusest mõeldes mõtles Puškin ka iseenda. Vahel nais talle, et nende saatused olid täiesti sarnased, ka rooma luuletaja saadeti välja muidugi lihtsalt sellepärast, et keiser teda ei talunud. Olgugi et kogu ta süü, nagu ta ka ise utleb, seisis ainult selles, et ta olid silmac. Kõike ei tohi ju näha, kuid tema muidugi nägi, ja veel enam: tõenäoliselt jutustas sellest ka kollelegi... Aga kas selle eest peab suu sulgema?

Ja ikkagi... Jah, ikkagi: palju sajandeid on ta selle kõrbe sammunud, kuid Ovidiuse nimi elab! «Kas meenutab keegi ka mind ja tuleb siia otsima mu jälgi? Ja järsku — lõpuks ometi! — siin, vaikusel, taaskord all, mis virvendas lainetes, värahtasid ja hakkasid kõlama värsid, otsekui veevood, tungeldes ja uksteise ette rutates...

Nii vestles Puškin sel pikal, kuid ka lühikesel ool vana müüri ääres teise pagendatud poeedi varjupa hingates vaba ja pisut soolakat merehõngu.

Liprandi ei aimanudki sellest midagi. Hommik ärgates ta ainult imestas, et Puškin oli juba riides, ar noh, too tõusis ju sageli vara. Puškin polnud mõelnudki magama heita, üks unetu öö ei tähendanud talle midagi. Nad sõitsid veel lähedasse väikesesse šveits kolooniasse, Šabo külla, kus Liprandi tahtis kohtuda oma tuttava šveitslasega, selle küla asutajaga. Puškin meenutas siin hea sõnaga Ivan Nikitiš Inzovit, kes ilmutas palju hoolt tühjade maade asustamisel ja keelse elanikkonnaga. Tagasi saabudes nad lõunatasid ja istusid uuesti vankrisse.

Puškin oli teel vaikne ega lausunud Ovidiusest sõna keelki, muidu oleks ta otsekohe oma öisest ekspeditsioonist lobisema hakanud. Kuid ka sel teisel ool, mis samuti möödus peaaegu unetult, ei lahkunud Puškin poeetilised mõtiskelud. Tatar-Bunarissee saabusid:

... ajal ja seniks kui neile peatuskohal kana keedeti, ... aga purskkaevu juurde pesema läks, asus ... kes rõõmustas, et ta lõpuks üksi jai, paberile ... oma temas tunglevaid ridu «Läkitusest Ovidiusele». ... tagasi tulles nagi Liprandi, kui kiiresti Puškin midagi ... teetele paberitukikestele märkis ja need siis tas ... torkas, jalle välja võttis, vaatas ja uuesti peitis ... kahju, olen unustanud vajaliku koite Ovidiusest!» ... Aga mina kahetsen kahekordselt, et ma ei võtnud ... juurest kaasa midagi söödavat.»

Puškin muutus rõõmsaks, naeris, kuid varsti — ... et teelt keerab kõrvaltee Kiiliasse, sealt aga ... pääseda ka Vilkovosse, Doonau suudmesse, — ... ta väga tujust ära, veendudes, et ta teekaaslane ... tavalt keeldub sinna sõitmast oleks tulnud ka ... rohkem kui ööpäev. Doonau suue — selles oli ... Puškinil jaoks midagi veetlevat. Liprandi teadis, ... homseks saadetakse kaks pataljoni Izmaili üle ... linnale. Puškinil tuli alistuda ja ta nägi Doonau ... Kiilha haru vaid Izmailis. Doonau kaldad olid jär ... kulm vesi aeglane ja raske: Ovidius oli pagenud ...

Linn oli kuulus mälestuste poolest. Äsja oli möödu ... 31 aastat sellest, kui Suvorov samasugusel valgel ... embripäeval kümnetunnise tormijooksuga ta vallu ... Puškin mäletas hasti jutustust, kuidas Suvorov, ... pataljon sõjanõukogu, kus otsustati võitmatuna näiva ... vallutamine tormijooksuga, kõiki kindraleid ... ldes oli ütelnud: «Täna palvetada, homme õppida, ... homme — kas võit või õilis surm.»

... lõpuks välja maganud, läks Puškin hommikul ... Slavitsiga, varustajaga, kelle juures Liprandi alati ... kindlust vaatama. Nad labisid kogu ta kalda ... osa, ja Puškin imestas väga, kuidas võis De ... Doonau poolt sellesse kivisesse kindlusse tun ... Tagasi jõudes kirjutas Puškin Irenalt, Slavitsi ... oolt, üles slaavikeelse rahvalaulu ja püüdis kaua ... koos temaga aru saada üksikuist illüüria murde ... dest; samasuguse suure huviga kuulas ta peremehe ... tust maa tavadest ja kommetest. Nagu alati, ei ... tal midagi vahele, nägemata.

Üldse veetsid rändurid Izmailis kolm ja pool päeva. Siin tutvus Puškin huvitava mehega, kindral Tutškoviga, kes oli rajanud kindluse kõrvale terve asula, millele anti tema nimi. Kindral oli massoon ja elas siin põlu all. Tal oli suurepärase raamatukogu.

«Temal on aina klassikud ja väljakirjutused neist, teie aga muudkui sõidaksite!» torises Puškin Liprandi peale. «Kui võimalik oleks, jääksin siia kuuks ajaks.»

Kuid Ivan Petrovitšil olid kõik päevad arvel. Ta saabus hilja öösel ja leidis Puškini diivanil idamaiselt kokkutõmmatud jalgadega istumas, ümbritsetud terve hulgast täiskirjutatud paberilehekkestest.

«Kas olete Irena papiljotid kätte saanud?» küsis Liprandi paardes. «Jooksime ehk veini?»

Puškin korjas lehekused kuidagi kokku ja peitis padja alla. Hommikul silmi avades aga nägi Liprandi jälle tuttavat pilti: ta noor sõber on juba ärganud, ei ole küll veel riides, kuid istub selsamal kohal ja nendeksamade paberilehekkestega; ta loeb neid uuesti, kord pead tõstes, kord langetades, ning ta käes on sulg, millega ta nagu takti lööks.

Muide, ka Liprandi kirjutas Izmailis; tema tõi sellelt teekonnalt kaasa oma aruande, Puškin — «Läkituse Ovidiusele».

Puškin töötas selle kallal ka Kišinjovis, jõulu ajal, puudutades värssides ka põhjamaist vene talve. Ta armastas seda oma läkitust: see elustas temas süda, meele armast varju, poeedi kuju, tema kurbust ja põõsumist sõprade poole...

Puškin on jälle Kišinjovis. Lumi. Vaikus. Linn juba magas. Venemaad hõlmas öö. Kuigi siin pole Doonau geedid, siiski on see nii: saatusest on ta võrdne Ovidiusega. Ja jälle mõtleb Puškin: «Kas keegi mälestab mind?»

Ent siis, kui keegi minu kaugeist järglastest kord selle unustatud paiga tühjust trotsib, siit kuulsa põrnu kõrvalt minu jälgi otsib, ja surmakünnisele astub eluring, ta juurde lendab siis mu tänumeelne hing, on armas minule, et ta mind meelės kandis.

«TORM»

Näas, et «torm», mida Konstantin Aleksejevitš Ohhotnikov oli ennustanud, jääb tulemata. Ta ise oli tõsiselt haige, köhis ja jäi vahel mitmeks päevaks voodis. Reisilt tagasi jõudnud Puškin külastas teda esimesel jõulupühal.

«Aga kas teie ei tea, kuidas lähenevad tormid,» ütles Puškin külalisele, kes istus ta voodiserval. «See ainult et torm saabub järsku. Tormid tekivad ja arenevad varjatult. Ärge muretsege, torm tuleb, kuid mitte see, mida tahaks.»

Ma mõistan teid,» vastas Puškin kiiresti, «kuid ilma selliste tumedate tormideta ei saa sündida heledad!»

«Seda te ütlesite hästi,» sõnas Ohhotnikov. «Kuid mina...» Köha ei lasknud tal kaua lauset lõpetada; ta sai haige köhast siiski võitu ja lõpetas: «Kuid ilma seda enam ei näe.»

Puškin ei osanud lohutada. Kaasa tunda võis ta paljalt, kuid kõik sõnad, mida oleks võinud kasutada, tundusid talle juba ette võltsidena, tarbetutena, ilmetutena. Sestõttu võis ta mõnikord näida külmana ja ükskõiksemana. Tal puudus see loomulik harjumus öelda midagi lohutavat võib-olla lihtsalt sellepärast, et lapsemal ta ise tundis vaid üht hella lohutajat — hoidjat. Mõnikord väga harva juhtus temaga, et ta astus välja nagu hoidjagi embas lähedast inimest ta murest. Kuid nii ei võinud ta ju kohelda Ohhotnikovi, oleks tähendanud, et ta tegelikult nõustub temaga. Ja läkski nii, et ta nõustus. Konstantin Aleksejevitš tundis mannahtavalt kõhnemaks ja isegi nagu kasvult väiksemaks. Kuid lohutamist ta ei vajanud. Ta nägi endagi enda kõrval tõelist seltsimeest elus, ja sellest liiga tõttu. Ta võttis end kokku ja rohkem kaebeid ei teinud temalt ei kuulnud.

Liprandi teeb sõite juurdluste toimetamiseks. Ka Puškin liitub temaga. Aga kas ta teile midagi kõne-

les? Raudne meelekindlus. Ma ei tea veel, milliseid teateid ta tõi, kuid ma tean niigi kõik.»

Ja tõustes padja najale ning võites nõrkuse, hakkas ta Puškinile jutustama olukorrast väeüksustes.

Kindral Sabanejev ei poolda ise kepirežiimi, kuid ta vihastub kergesti ja võtab kuulda halbu nõuandjaid. Juba suvel teostas tema staabiulem Wachten, see sama keda mainiti laulus Marlborough'st, ülevaatuse ühe Orlovi diviisi polgus. Kõik oli eeskujulikus korras, kuid see oli Orlovi diviis, ning ta noomis labi ne komandöri kui ka ohvitserid ja lubas allohvitserid ning jefreitoritel peksta soldateid keppidega kuni 20 hoobini. Liprandi avastas oma juurdlustel kohutavaid julmusi, millega olid hakkama saanud mõningad komandörid. Liprandi oskab teostada juurdlust ja soldatid avaldavad temale seda, mida nad teistele kardaksid jutustada.

«Teie olete kunagi oelnud. — Rajeovski jutustas mulle —, et soldati «Georgi» päästab teda kehalise karistusest ja see ongi medali suur väärtus. Kuid kui juti käisid Ohhotski polgust major Veržeiski pataljoniist luba küsimata kaks allohvitseri, Georgi kavalereid ja jutustasid Orlovile...»

«Kas neid tõesti peksti?» ägestus Puškin.

«Ja võtke arvesse, et nende rood seisab vaid 20 verst kaugusel Kišinjovist. Nende Georgi kavaleride juhata da oli kuus kordonit ja igas kordonis andis Veržeiski neile 20 kepi- või vitsahoopi. Läbipekstud keha aga niisutati soolveega ja viidi kaks või kolm versta eemale teise kordoni. Kokku teeb see välja sada kaks kümmeend hoopi kummalegi.»

«Mis eest?» hüüatas Puškin püsti karates.

«Eimillegi eest!» vastas samuti erutatud Ohhotnikov ja tõusis püsti. «Mingisuguste väljamõeldud korraid kumiste eest. Ma ei suuda lamada...»

Ta kutsus teda teeniva soldati. Too tõi hommikukuu, tõi ka piibud.

«Teie ei tohi suitsetada,» tahtis Puškin öelda. Ohhotnikov teadis isegi, et ei tohi. Aga mis tähendab «ei tohi», kui see teisest küljest on «hädavajalik»!

«Ja te arvate, et see on kõik? Kui te näeksite neid

need on toredad poisid ja jõumehed. Kepid ja vitsad ei mürdnud neid maha, siis seoti nad terveks ööks pataljoni komandöri akende alla püstipandud saanide vahele... otsekui ristilööduid!»

Ohhotnikov istus ja suitsetas, sirutades välja pikad sõrmed; Puškin jooksis vandudes mööda tuba

Noh, ja...» kuis ta murduva häälega. «Ja mis

«Neid vaatas läbi doktor Schuller nende polgukomandöri polkovnik Solovkini juuresolekul. Seejärel — liprandi! Ja Liprandi kinnitas kõike seda juurdluste andmetega.»

Puškin ei suutnud kaua rahuneda. Ohhotnikov aga hakkas imelikul kombel kõhimast, ta põsed roosatusid. Arvus võitis — kui kauaks küll? — haiguse.

Vabandage, ma riietun teie silma all. Ma ei või, ma ei tohi haige olla.»

Kaheksateistkümnenda diviisi õppepataljoni tööks ei loetud Kišinjovis ruume ja Orlov ehitas kokkupandud hoone selleks maneeži. Detsembri lõpuks olid tööd lõpetatud ja esimeseks jaanuariks oli määratud uue hoone pühitsemine.

Ohhotnikov oli juba jalul. Temale ja Liprandile oli määratud selle uue maneeži ehtimine. Hoone oli pooleldi valmis. Madal maapealne osa koosnes aknaist. Kolme päeva jooksul kaunistati seestpoolt kõik: seinad valgega, möökadega, püssidega, rohelisest, punasest ja valgest kalevist festoonidega. Tagaseina äärde, vastu seina, tehti relvadest kilp; püramiididena pandi välja kahurikuule ja toodi kohale isegi kaks väikest kahurit. Kaks Georgi lippu Ohhotski polgust ja kaks Kamtsatski lippu Kamtsatski polgust viisid ehtimise

Puški üle maneeži, kilbi ette; oli kaetud laud neljakuulisele kutsutud külalisele — peapiiskopile, kindralile, kubernerile ja teistele ülemkihti kuuluvatele

maneeži oli paigutatud kaheksa lauda, igaüks kahele inimesele, õppepataljoni jaoks ja

Orlovi diviisi kõigist kuuest polgust väljavalitud esin-
dajate jaoks.

Puškin oleks väga tahtnud pidustusest osa võtta,
kuid tal tuli rahulduda jutustustega sellest.

«Ivan Nikititš,» ütles Puškin Inzovile, «aidake, et
mind võetaks üheks päevaks õppepataljoni reameheks!
Tahaksin maneežis lõunatada.»

«Tahad kuuks ajaks, olen nõus,» naljatas Inzov vastu.
«Vähemaks ei saa.»

«Ei, siis parem lõunatan teie juures eraisikuna.»

Ja tõesti, ta viibis vaid lühikest aega rahvamurru
ja läks ära.

Kaks tundi enne pidustuse algust sõitis Mihhail Fjo-
dorovitš Orlov vaatama, kuidas kõik on korraldatud.

«Kõik on hästi. Täna. Aga Georgi lippude juures
pange kaks tunnimeest allohvitseride seast, ja kui lei-
dub, siis Georgi ristidega, ja et oleksid esindusliku-
mad! Süüa saavad hiljem.»

Ja juhtus nii, et õppepataljoni komandör valis õnne-
tuseks needsamad suurekasvulised toredad poisid, kes
Orlovi juures olid piinamiste üle kaebamas käinud.
Kuid keegi ei pööranud sellele erilist tähelepanu.

Kõik läks hästi ning pidulikult ja Inzovi lõunala-
muust ei räägitudki kui pidustusest. Kõigile oli varem
meeldinud, ja ainult vürst Pavel Ivanovitš Dolgoruki-
kes hiljuti saabus Kišinjovi kolooniate valitsuse teeni-
liikmena, oli pisut šokeeritud soldatite ja ülemuse ühe-
sest einest. Ta väljendas seda väga lühikese valemiga:
«šampanja ja puskar». (Muide, ka tema ise mahtus
sama lühikesse definitsiooni: «vürst» ja «kehvik»; aga
lõpmata oli tal keelel nii üks kui teine, ja kuigi ta pol-
nud halb inimene, siis just nende tema põhiomaduste
erinevusest tulenesid ta kõik teised vastukäivad omad-
used.)

Kõik näis olevat vaikne. Keegi ei rääkinud midagi
sõjalistest asjadest. Kuid isegi selles vaikususes turdis
mingit kasvavat pinget. Üksainus päev oli erand.
Ivan Nikititš Inzovi nimepäev.

Asehalduri juures oli sel tema poolt traditsiooni
selt pühitsetaval päeval mitte aipult kärelikas ja lo-
...

vand ka tõeliselt mugav. Puškini kõrval istus keegi talle
tundmata eakas ametnik, kes oli otsekui nafta-
tööstusest välja võetud. Ta jäi väga ruttu purju ja
püüdis vahetpidamata midagi endale habemesse. Puš-
kin jäi kuulatama.

«Mida te kõnelete, naaber?»

«Aga sellest räägin,» vastas mehike tema poole pilku
pannuna, «et meie peremees Ivanuška, meie kindral, on
nagu ahi.»

«Kuidas — ahi?»

«Nojah, alati soe. Eks te ise tunne — ah kui hea!»

«Toepoolest,» mõtles Puškin, «nii see on, ega siin
tõsiseks jääda. Katsu olla halvas meeleolus nii soo-
koetud ahju juures. Jumal raagib, nagu naha,
nagu õhult väetite laste, vaid ka lapseikka tagasi lan-
genud vanakeste suu läbi...»

Lugemisel päeval pärast pidustusi läks Puškin lin-
nast välja jalutama. Varasele tunnile vaatamata oli
maneežihoone juures üles rivistatud pataljon.

«Miks teil lahti on?»

«Küsitakse, et tana loetakse ette diviisiülema uus
käskkirja.»

Puškin ei jõudnud enam küsida, mis puhul Orlovi
käskkirja ette loetakse. Kõlas trummipöörin. «Val-
pataljon tõmbus nõorsirgeks. Pataljoni komandör
Gajevski hakkas valjul häälel käskkirja lugema.
Ta jäi eemal seistes kuulatama:

«Kõheksandal jaanuaril. Seni ma arvasin, et kui on
andma alamvaelastele kõva käsku, siis on küllalt,
allohvitserid neile lihtsalt selgitavad nende kohustusi
nad on õnnelikud, kui saavad täita oma ülemate
soove ja mõtteid; aga minu imestuseks selgus
vastupidine olukord. Soldatid kuulavad ülemate
käsu; üteldi: sõjaväest ärajooksmine on teile habi-
taraajooksminised lõppesid. Ohvitseride palusin ma
katumist soldatite vastu järelejäetmatult taltsu-
tada oma ülesandeid, lõpetada omavolilised karis-
pidada end oma alluvate isaks; kuid seni paljud
vaatamata minu manitsustele, minu ähvardustele
koige karmimatele eeskirjadele, tarvitavad ikka veel
mavoli nende hoolde usaldatud väeosade juhtimisel,

peksavad soldateid, aga ei karista, ja mitte ainult et ei hooli minu käskudest, vaid ei austa isegi ülemjuhataja korraldusi.»

Edasi kuulis Puškin, et käskkiri kuulub sellesama asja juurde, millest temale oli jutustanud Ohhotnikov. Orlov andis julmad ohvitserid kohtu alla. Viimaks ometi!

Üleeile, kolmekuningapäeval, sadas terve päev lund, puhus vali tuul ja möllas tuisk. Nüüd on kõikjal valge lumekate, põldudel on see kohev ja õnn, vaevu roosatades madala päikese kiirtes. Ja kui värsk ning puhas on parajalt külm õhk! Puškinile meenu kuidas ta ühest kirikust möödudes — see oli vist nelja teistkümnendal septembril — astus viivuks sinna sisse ja kuulis, kuidas altarist loeti ette kolme keisri Püha Liidu akti. Temani ulatus üle kukalde, räätide, kummargil selgade katkendlikult:

«Püha kolmainu jumala nimel... püha usu, armatuse, tõe ja rahu käsusõnade... oma lootuse jumalale...»

Ka seal oli samasugune roosakas vastuhelk, kuid mitte küünaldest, vaid päikesest, ka seal seisis inimene, kellele kah loeti ette omamoodi «käskkirja». Aga kui kaugel on üks teisest!

Major, kes Orlovi käskkirja luges, pööras end pisut teisele poole ja Puškinile ei kostnud kõik, nagu too kord kirikuski; see suvendas omakorda mälestust

«... üksikasjalik juurdlus, millega tulid avalikuks säärased metsikused, et olen sunnitud kõik need kolm ohvitseri sõjakohtu alla andma. Las nad õpivad soldatite ridades olles soldatipõlve tundma. Nende nendetaoliste jaoks ei leidu miinus ei armu ega kaastunnet...»

Mul on häbi sellest pikemalt rääkida, kuid on aeg kõigil härradel ohvitseridel, kes pooldavad Veržei ja temataoliste reegleid ja peskujusid, võtta teatavalt et ma ei ole neile seltsimees ja et nad võivad õigel ajal lahkuda sellest diviisist, kus nad leiavad minus kaastunnet kohtumõistja oma seadusevastastele tegudele. Põhikõiguse dugem meie sõjaväe ajaloo poole: Suvorov, Rumjantsev, Potjomkin, kes töid kuulsust, enestele ja kodu

maale, olid soldatitele sõpradeks ja hoolitsesid nende heaolu eest. Kõik julmurid aga, kes ainult peksu abil oma polgud väliselt korras hoidsid, hukkusid ja hukkuvad...»

Ja veel kord:

«Kõik need ohvitserid annan sõjakohtu alla ja käsin need pidada peavahis aresti all kuni ülemuse korralduseni.»

Kasin see käskkiri ette lugeda roodudes ja avalikult minu tõsist tänu alamväelastele selle eest, et on lõppenud sõjaväest ärajooksimised minu juhtimise ajal.»

See käskkiri tekitas linnas palju kära. Oleks ta siis avalikult tehtud ainult ohvitseridele ja salajaselt, kuid Orlov pidas vajalikuks sellest teatada avalikult koguile.

Kuidas saab nüüd soldatitega, mis nad nüüd veel võivad, kui neile on antud täielik voli?» küsisid nad ja piiratud mõistusega inimesed.

«Aga Orlovil selle eest pead silitata,» korrutasid niisama arad, kuid ettenägelikud.

«Blame, näeme,» järeldasid kogenud kavalpead ja kummitasid, tõepoolest oodates, millise pöörde asjad võtavad, et teada, mis seisukohale asuda.

Puškinil aga hakkasid pärast seda mitme päeva jooksmas kord silmad särama, niipea kui ta Mihhail Fjodorovi poole vaatas. Ta unustas oma naljad tema arvel, hakkas jooksma. Veel enam, ta kahetses, et hetkel ei

ole Jelkaterina Nikolajevnat Kišinjovis; mitte endast ei kahetsenud ta seda, vaid sellepärast, et ei saanud talle öelda: «Olete aga tarkpea, et valisite endale selle mehe, nagu on kindral Orlov!»

«Aga kuhu jääb siis torm?» Tormi ei olnud ikka veel, Puškin andus Ovidiuse võludele. Ta kirjutas Barabankile:

Nii Naso vari tänini
veel Doonau kaldaid taga otsib...

Koos temaga kuuvalgusel
ma tihti kõrgel kaldal kõnnin...

Pühade ajal uuesti Ovidiuse «Metamorfoose» luges oli ta eriti üllatatud legendist Aktaioni kohta, kelle ainsaks süüks jumalate ees oli see, et ta nägi, mida sureliku silmad näha ei oleks tohtinud. Kõik oli tapselt nii, nagu Ovidius rääkis iseenesest... Ja jumalanna Diana moondas ettevaatamatu jahimehe põdraks, võttes temalt seega inimkeele ning ta enda koerad sõbrad, murdsid õnnetu maha. Puškinile avaldas see kokkusattumus erutavat mõju ning ta visandas õitsekohe lühikesed read — poemi alguse, jälgides «Metamorfooside» jutustust:

Gargafias kesk metsarikkust
kiirjahti pidas paevapikkust
kord hirve järel Aktaion.
Diana-Kuu ju tõusnud on,
ja vaatab kahvatult ta poole.
Ning hämaruses Aktaion
siis vibult päästab viimse noole.

Kuid kogu sellest poemist jäigi mustandina järele vaid see algvisand.

Novembris oli Kišinjovis maavärisemine, mis kahjustas paljusid hooneid, uuel aastal oleks see nagu unustatud lainud inimestele, haarates neist kõige lähemaid, nagu Puškini enda sisemaailm lõi pidevatest tõugetest kokkuma. Ta muutus väga närviliseks ja tundlikuks, sattus kergesti konfliktidesse ja kutsus neid vahetevahel ise välja. Kõik see oli mingiks reageeringuks sellele piinlemisele ja sisemisele tulele, millel puudus normaalne väljapääs. Nii mõnigi kord ei suutnud ta toetada, kaotades jõudude sisemise tasakaalu. Kas selles nüüd veel Ovidius? Sulg nõudis midagi muud, ja Puškin hakkas kirjutama oma «Vennakseid-reeleid» — kirjutas konarlikult, üksikud episoodid, tahtnud hästi liituda tervikuks. See vihastas teda, kuid mõjus ka ergutavalt.

Nädalat kolm pärast Ivan Nikitiš Inzovi nimepärast juhtus Puškinil väga rumal kokkupõrge Lanoviga «kartulivalitsuse» vanema liikmega; nii nimetas Weymann Inzovi seljataga naljatades kogu valitsust: «Ivan Nikitiš on meil suurepärase puuvilja ning juurvilja kasvataja; ta istutab ka koloniste nagu kartuleid

muldab neid!» Lanov oli tüse, tähtis ja vana. Ta oli tark ja hoolimatu kõigi vastu, kellel polnud kõrvalt vaastet või kullalt aastaid. Isegi ta töökaaslane Dolgoruki oli tema peale pahane: «Lanovil on kuus hobust, aga mul pole oma kassigi! Aga mis see Lanov poolest on? Täispuhutud kere!» Ja nende vahel tekkisid tulisid ning pahandusi.

Lanovil ei olnud tursunud ainult kere, ka ise ta kallas ülespuhutult, ja kui tal veel ülemäärasest napsimiseest sapp laiali valgus, siis pondus ka nagu üles. Dolgorukil kadus tema peale vaadates söögiisu ning ta ei tahtnud väga teda ärritada, kõnelda tema juures. Lanov oli midagi eriti häbematu võimumeeste kohta, ja Dolgorukil ka vanameeste kohta, kes nina püsti ajavad. Lanov nimetas Puškinit kollanokaks, see aga vastuseks teda viinaninaks.

Inzov ei kannatanud «vahejuhtumeid» ja läks otsekohe pärast lõunat oma tuppa. Puškin tahtis Lanovit kutsutada ja kutsus ta duellile. Lanov oli kunagi sõbrunud Potjomkini juures ega öelnud duellist ära. «Tulge minu juurde koju. Seal lepime kokku koha ja aja suhtes.»

Puškin läks ära.

Kuid aga toimus midagi, mis ei olnud päris tavaline. Lanov ütles: «Ma õpetan teda,» ütles Lanov ärritatult Dolgorukile, kes tundes nende vahel aset leidnud loendamatu ebameeldivused. «Ma õpetan teda, nagu ma vanastigi õpetan selliseid häbematu poisinolke.»

«Kuidas te teda õpetate? Nagu räägitakse, laseb Dolgoruk suurepäraselt ja ta harjutab laskmist pidevalt.»

«Mis sellest? Ma ei mõtlegi temaga kahevõitlust pidada. Kutsun enda juurde mõned soldatid, ja kui ta tuleb, lasen talle naha peale anda, ise aga vaatan pealt.»

Kui Lanov unustas ära enda ja vürsti vahel toimunud ebameeldivused, siis Dolgoruki omakorda unustas jutiseks selle meelepaha, mille nii sageli temas esile pagendatud poeet oma teravate väljaastutustega. Ta hoiatas salaja Puškinit, ja nüüd tekkis Dolgoruki skandaal, mida lepitajal Inzovil vaevu

läks korda summutada. Puškin andis voli keelele ja sulele. Asehaldur ahvaidas teda vahistamisega.

«Teie võite seda teha!» ägestus Puškin. «Kuid ma sunnin ka seal end austama!»

Lanov teatas, et ta on haige, ja võib olla, et ta sapp tõepoolest ei pidanud vastu. Puškin andis juba teisel päeval Dolgorukile ärakirjutamiseks epigrammi oma vaenlase pihta:

Sa, tolvani, kobruta ja kaäri,
mu sõber Lanov, sa ei vääri
uht kõrvakuilu minu kaest.
Su lõust nii lai, kui edesooles
on kinkind loodus tagupoole,
et tõuseb jalg mul koigest väest.

See oli liig. Ja Ivan Nikitišin tuli korraldada, et Puškin ja Lanov tema lauas ei kohtuks.

Elu aga läks oma rada, ja noopis paigale ei jäänud ka uusaasta-pidustuse küsimus. Pärast Orlovi kuulsa käskkirja major Veržeiski ja tema mõtteosaliste kohta saatsid kindrali vaenlased, kes niigi ei tukkunud, peo korterisse kaebuse kahe roodust omavoliliselt lahkunud allohvitseri kohta, kellele senest hoolimata oli pidutsel määratud kõige austavam osa.

Peale kogu impeeriumi jaoks ühise salapolitsei ohvitseri Araktšejevi ja Peterburi kindralkuberneril Miloradovitšil erinised salajased vaatlejad ning kaebajad; paratamatult Semjonovski polgu mässu Peterburis aga organiseeriti sõjaväes veel erilise salapolitsei. Kuid salajase kaebamist ei pandud üldse kellelegi pahaks, ja sel ajal leidis vabatahtlikke alati küllalt, sel teel õiendamis sageli ka isiklikke arveid.

Peastaabist saadeti Sabanejevile kui korpuse komandörile järeleparimise sundmuse kohta. See oli Sabanejevile ebameeldiv. Ta sarjas kõvasti oma informeerijaid, kes olid selle «maha maganud». Kui midagi polnud parata ja enese huvides tuli tal teada nagu, nagu poleks õieti midagi erilist juhtunud, sõitis ise Kišinjovi ja piirdus sellega, et noomis ohvitseri, kes pani valvesse ebasobivad inimesed. Nii püüsesid mõlemad Georgi kavalierid ajutiselt hädast.

Kuid Sabanejev sõitis ära üsna arritatult, ei la

da välja paista: kui Orlov ära sõidab, küll siis veel midagi! Ning ta jättis igaks juhuks Kišinjovi oma adjutandi, kaardiväe kapteni Raditši, tolles kelle kohta Orlov omal ajal nõudis Sabanejevilt ja kelle Puškin oleks läbi peksnud, kui too kuhugi ära kadunud. Inzovil õnnestus tol korral «formi» Raditšiga kõrvale juhtida, nüüd aga seisis ta vees ja ootas... juhust. Juhus tuli varsti.

Orlov oma ärasõitu Kiievisse teostas Orlov inspektori teises brigaadis, mis asus Kišinjovi lähedal. See läks õnnelikult, kaebusi soldateilt ei esinenud. Kõrraga kõlas Kamtšatski polgu uhe roodu taguridadest soldati hüüe, et nende kapten tahtnud jätta neile kuuluvat toiduraha ja varustajat

«... kuid hiljem «lepitud ära».

«... kui lepitati, siis on korras,» pomises Orlovi kõrval Pavel Sergejevitš Puštšin.

«... kindral, see pole korras,» katkestas Orlov teda.

«See pole kord, kui minu ja teie selja taga

«... ja lepitati. Ega see ole veel kogu tõde. Kuidas

«... karistada? Kaskis tarvitada keppe?»

«... juba toodigi, kuid me kaitsesime varustajat

«... me kepid käskjalgade käes katki.»

«... leppisite ära?»

«... miks te vaikite?» pöördus Orlov kapteni

«... omakasu, argus ja... kepid. Ja kõik pärast

«... käskkirja! Kas lugesite mu käskkirja oma roodule

«... oli vihane. Pöördudes Puštšini poole, tegi ta

«... et see teostaks viibimata kõige karmima

«Aga mis teil siin asja on? Luuraja!» oleks

«... käreatanud Raditšile, kes seisis siinsamas.

«... ei oelnud siiski midagi, ainult ta põsed tõmb-

«... Sabanejevi adjutant nägi seda kõike väga hästi

«... test aru, kuid ta ei pilgutanud silmaga ja vaat-

«... pilgul ümbrust.

«... tanni pärast sõitis Orlov ära.

«... väevalt oli ta troika ära sõitnud, kui teisest

«... kihutas Tiraspoli ka Raditš. Enne seda aga

«... Puštšinile sosistada, et asi on täiesti tühine, et

diviisiülema erutus asjatult ja unustab selle varsti, et siin pole midagi uurida ja lõpuks, et nii valgustab ta asja ka Sabanejevile, «kõige heasüdamlikumale hingele». Puštšin uskus seda meelsasti: Pavel Sergejevitš Puštšin oli oivaliselt rumal!

Sabanejevile esitati kõike seda lugu, mis teiste sund muste taustal oli muidugi üsna tühine, kui tõelist sõja väemässu. Raditš kasutas paksu värvi, Orlovi suhte koguni valetas omalt poolt mõndagi juurde, näitades et Orlov olevat tema ettepaneku — teatada selle kõigest korpuse komandörile — tagasi lükanud, öeldes: «Mis mulle teie korpuse komandör korda läheb? Ma olen siin ise enda peremees!» Sabanejev ei olnud sünnipäraselt rumal nagu Puštšin, kuid ärritusega kaotas ta mitte üksi aru, vaid unustas ka kõige lihtsama ja loomulikuma ettevaatuse igasuguste juttude suhtes.

Orlov ärritas teda mitmeti juba ammu. See oli imele segu tunnetest, mis tulenesid kõige mitmekesisemast allikaist. Ta kadestas Orlovi ta populaarsuse pärast soldatite hulgas ja arvas, et Orlov just seda taotleb, et see ongi ta peamine eesmärk: tähendab, Orlov on tühine inimene; peale selle vihkas Sabanejev ise mõtet mingeist poliitilistest uuendustest, kuid Orlov ei varjanud oma vaateid: tähendab, Orlov on poliitika pealegi käitus Orlov mitte üksnes iseseisvalt, vaid kui tõeline võimukandja, Sabanejev aga pooldas lihtsalt ta mäletas Suvorovit!

Ja lõpuks — see on naljakas, kuid naljakat on näha ilmas palju rohkem, kui me arvame — Sabanejev ei väikest kasvu, kõhn, kondine, inetu ja vananev, Orlov aga oli kõrgekasvuline, majesteetliku kujuga, noor ja ilus. Ja kui särav hiiglane tahtmatult vaatas üles alla, nagu hiiglasuur vagune koer vaatab tema keerlevale (Sabanejev oli peaaegu ebaviisakalt püüsinud püsimatult) väikesele segatõugu koerakesele, kes tuse tuju tõttu oli teenistusredelil temast kõrgemal, tundis Sabanejev endas peaaegu füüsilist ärritust kiunatada ja hammustada! Kuid hiilgav muus ei võimaldanud seda juba oma massiivsuse tõttu. Nüüd aga tuli sobiv juhus, mida ei tohtinud kasutada jätta.

ta kihutaski ta Kišinjovi: tulises vihas hambad sisse ja hakkas narida!

Pavel Sergejevitš Puštšin aga ei olnud veel mõtelnud midagi ette võtta. Rumalusel on oma struktuur, oma eadused ja isegi omad peensused. Tõelise lolli jaoks on ainult väliselt ümmargune nagu arbuus, kuid see on tal palju seemnekesi.

Puštšin tundis end Orlovi poolt solvatuna. See, et ta ei ole ebakohase markuse, sellele ta ei mõtelnud, kuid ta ei temale! — teiste juuresolekul! tehti märkus, see oli muidugi ennekuulmatu ja täiesti lubamatu. Ja nüüd ta Orloviga oma seesmisi arveid. Temale pakkus Orlov juurdlusega viivitada, sest nii ta ei rutanud oma aolema kasu täitmisega. Iga pool tundi viivitamist oli ta aligakeseks tema «au» puhtakspesemisel. Raditši tahtest vähimatki taipamata läks ta rahuloleva viivitusega, tundes, kuidas saab tagasi oma ebaõiglasele paudutatud enesevääriskuse, otseteed temale üles- ja alla löksu.

Juba järgmisel päeval pärast Orlovi ärasõitu saabus Sabanejev Kišinjovi. Ta kasutas enda juurde polgukomandori ja Puštšini. Ja läks lahti selle «pahupidi Orlovi» äike. Sabanejev toimetas ise ülekuulamist, ta ei peamist tahelepanu mitte kaptenile, vaid soldatidele, kes olid julgenud mässama hakata. Ta toimetab toimimist kirega ja ülekuulamist «kepi abil». Veltrebel, varustaja ja mõned soldatid võeti vahi alla, mässusest endast aga saadeti ettekanne nii peakorterile kui Puštšini kui ka otse Peterburisse. Niisiis, kui Orlovalse juhtumi puhul maneeži õnnistamisel, kuhu Orlov ei mõtelnudki Sabanejevit kutsuda, viimane sai peamõõre peakorterist, siis nüüd juba keegi temast ei ole jõudnud, ning ta oli Raditšiga üliväga rahul.

Armustuses oli ka Raditš: Orlovil läheb halvasti! ta ei nali: teada sellisest tähtsast juhtumist ja oma talle asjus ära sõita, ilma et asja oleks selgitanud! «See on kindral Orlovi poolt otsene ametialane teadmatus», teatas ta Puštšinile piinlikkust tundmata ja mässusest oma akselbandiga mängides.

Pavel Sergejevitš oli täiesti pea kaotanud, kuid ta ei mõeldas siiski:

«Tema ekstsellents usaldas ära sõites selle asja minu hoolde.»

«Teile?» küsis Raditš juba päris jultunult, nagu oleks sellest esmakordselt kuulnud. «Kuid mida te sin olete ette võtnud?»

«Aga te ise ütlesite mulle...» vastas Puštšin abitult.

«Eh, mis ma ka iganes ütlesin, see ei vabastanud teid ekstsellentsi vajadusest mõelda.» Ja igaks juhuks ta eemaldus.

Kuid poleks vajagi olnud eemalduda. Puštšin oli täiesti löödud. Nii räägitakse ainult nendega, kelle saatuse on otsustatud. «Vaja oli mõelda... Aga kas mina ei mõelnud? Halvasti mõtlesite, Pavel Sergejevitš!»

Ja vaevalt möödus kuu, kui nelja soldati üle korraldati Kišinjovis avalik kohtupidamine turuplatsil need peksti nuudiga ja kaks neist peksti surnuks. Ka all ohvitserid, kes pidustuse ajal seisis lippude juures alandati auastmes ja neilt võeti ristid ära. Orlovit tehti ettepanek sõita «tervisvetele», kuid tema keeldus ja nõudis enda üle formaalset kohut.

Aga see kõik seisis veel ees ja Kišinjov elas oma tavalist, mõnel määral kergemeelset elu. Hiljaõhtu sõitsid siia Peterburist polkovnik Kornilovitši kabinetusse, kes juhatas uue krai topograafilist kaardistamist kaks noort ohvitseri, vennaksed Poltoratskid, Puškin tuttavad. Ta rõõmustas nende üle siiralt. Nad tead kaasa ununenud ja unustamatut Peterburi hõngu. Puškin külastas neid sageli ja nad käisid koos kasiinos tantsimas.

Sündmused valmivad ja kulgevad oma rada, noort aga lõbutsevad ja pillerkaaritasid veel mingit kindlat rada tunnustamata. Puškin oskas lõbutseada ja andis pisirõõmudele tõelise kire ja muretusega. Sel alal tal Kišinjovis teatud kuulsus ja kui teda poleks lihtsalt olnud, oleksid tühjad jutud ja lobisemine võõrast tubades poole võrra kahanenud. Nagu alati, oli tema natuke tõtt ja väga palju väljamõeldut. Kord rääkis et ta oli sikutanud habemest mingisugust tähtsaima moldaavlast, siis jälle, nagu oleks ta aknal ilusat pea

kuul märkates sõitnud ratsahobusel trepile, või jälle ühel daamil, kes armastas diivanil istudes kingi jalast alla võtta, need diivani alt kepiga välja tirinud ja ära jättnud.

«Kas on see võimalik?»

«Aga kannataja ise jutustas mulle seda eile!»

Vahetevahel juhtusid ka «beneffissid». Ivan Nikititš Orlovile kaevati, ja Ivan Nikititšil oli kombeks arutada kaebusi vana tava jargi, kõigi juuresolekul. Puškin armastas neid etendusi ja jätkas siingi lõbustamist, kui kindral teatas, et karistuseks jätab ta härra Orlovi «palja jalu», hakkas Puškin säärase kiiruga Orlovit vabastama, et kaebajadki naerma hakka-

Puškin armastas osa võtta rahvalikest lõbustustest, eriti Orlovi maadlust ja kurnimängu, mis ka talle endale meeldis. Vahel esines ta kostümeeritult — kord muinasena, sandaalid jalas, fess peas, pikk piip tähtsalt suust, teinekord juudina, mustlasena... Kord võttis ta Orlovile meenotsemoselt, kes ikka veel vabaduses oli, tema mungasid ja massis end üleni sellesse ja läks läbi kogu linna Orlovit Polüchroni juurde «ennustama, kas ta satub Orlovile või põrgusse».

Kuid eriti armastas ta pidupäevadel osa võtta molodtšia ringmängudest. Möödasõitvad bojaarid käskisid Orlovil peatada hobused ja jälgisid segaste tunnetega, kuidas noor inimene tantsis kobza saatel «džokki»: «džokki», kes nendega kaitus vabalt, nad pisut kartma, et nad armastanud, kuid samal ajal meeldis neile, et ta ei võõrastanud nende rahvust. Nende raskekaalu- lised mõtted hakkasid liikuma ja otsekui voolasid Orlovile nägu alla, pannes liikuma ka habemed — iga «tõelise bojaari» au ja uhkuse.

Selle aasta jõulud olid eriti kärarikkad ja lõbusad Orlovil ei tahtnudki lõppeda, jätkudes iseendast kuni võõraldani. Ühel sellisel öhtul juhtus kasiinos väike lugu, Orlovil oli ka oma järg.

Aljoša Poltoratskiga oli kokku lepitud, et nemad Orlovil mängivad masurkat. Puškin plaksutas käsi ja hüüdis Orlovile kameestele:

«Masurkat!»

Ta oli väga hästi kuulnud, kuidas keegi nooruke jäägripolgu ohvitser, keda ta ei tundnud, tellis enne seda vene kadrilli. Ohvitser hüdis uuesti, et mängitaks kadrilli, kuid muusikandid kuulasid Puškinit, keda nad ammugi tundsid.

Polkovnik Starov, kes seda nägi, kutsus ohvitseri enda juurde ja soovitas tal nõuda, et Puškin vabandaks. Ohvitser ei tahtnud avalikku tüli ja vabandas end sellega, et ta ei ole Puškiniga tuttavgi.

«Siis tuleb minul teie eest kõnelda.»

Puškin kutsus endale sekundandiks Aleksejevi. Ka Liprandi, kelle juurde nad varahommikul tulid, sõiti duellikohale, mis oli paar versta linnast eemal, ja ja mingis savionnis ootama, kas ehk Starov sealt mooda ei sõida: ta tahtis katsuda vastaseid lepitada või äärmisel juhul välja kaubelda mõistlikumaid tingimusi. Kuid Starovit ta ei näinud ja kõndis nüüd närvitsedes ja rahutuna nurgast nurka.

Liprandi ise oli kogenud duellant. Temast räägiti legende ja Puškin küsitles temalt sageli ta duellide üksikasju. Ta hingel oli kellegi elu, ja see juhtum oli rikkunud ta suurepäraselt alanud karjääri. Kahekümne nelja aastaseks oli ta juba kindralstaabi alampolkovnik olnud ja neljateistkümnendal aastal vene sõjaväe ja poliitilise politsei ülemana Pariisis teeninud. Nüüd oli sellest ajast möödunud juba kaheksa aastat, aga tema oli ikka veel alampolkovnik...

Liprandi oli seisnud vastase kuulide all täiesti rahulikult; sedasama omadust tundis ta ka Puškinis, kuid tema pärast ta praegu närvitseski. Inimestel, kes on kitsid armastusega, on need harjumatud tunded eriti teravad. Akna taga ulus torm, oli pilkane pime. Kuid Starov nagu poisike tahtis duelli, siis nõuab ta väga väikest vahemaad vastaste vahel. Aga Puškin? Muidugi tahab samuti ka Puškin! Duell inimesega, kes on kõigi poolt austatud, polkovnikuga, neljakümne aastasega — see on ju Puškinile tõeline nauding... ja kui värskendavalt peaks see mõjuma Kišinjovi sumbu nud õhus!

Aleksejeville ei pannud Liprandi suuri lootusi. Nii lai Stepanovitš on küll endine sõjaväelane, kuid loo

... on ta täiesti tsiviilnimene. Ta armastab Puškinit, ta on liiga rahulik ja see rahulikkus pole saavutamatu võitluses kirgedega, vaid on sünnipärane ja pole üldiselt elastne. Sunn aga tuleb olla valvel! Ent Starov nõuab kümme sammu, kaheksa sammu!... Liprandi raevutses. Ta hüppas ikka jälle püsti ja tahtis sõita duellikohale... Kuid see poleks koos duellikoodeksiga: Starovil oli üksainus sekundaar. Ja Ivan Petrovitš laskus juba ei tea mitmendat korda otsekui iseennast rusikasse pigistades kõvale lautsale, mis talle millegipärast meenutas Soomet, ... kaljust maad.

Puškin oli sageli huvi tundnud ta kümnendal aastal olnud duelli vastu, kui noor vene ohvitser kutsus ... Turu linnas ilmuva ajalehe kaudu üle Balti duellile kaardiväe leitnandi, rootslase parun ... ja valjakutse üle Balti mere võeti vastu (see oli romantiline!) ning Blom teatas Stokholmi ajalehes ... millal ta Liprandiga Turus kohtub.

... sõnakehv, kinnine Liprandi jutustas Puškinile ... nojah! — kaks kuud õppis ta torkamist ja ... parunile surmava löögi!

... mid ta ootab siin ning on üksi. Aga võib-olla on ... juba toimunud samasugune surmav lask... Ja iga ... võib kosta koputus, tuleb sisse voorimees ja ütleb: ... tuuakse!»

Ja koputus kostabki... Tuli voorimees, kuid ei jõudnud veel suudki avada, kui tema järel astusid sisse Aleksejev ja Puškin! Nagu oleks välg silmi pimestanud, ... Ivan Petrovitš pilguks silmad ja saab samal hetkel ... taeliku enesevalitsuse. Ta on juba rahulik ... lihtne nagu alati ja isegi... jah, toimekas. Ei, Liprandile ei saa ette heita liigset headust nagu Aleksejevi. Ta pole üldse hea. Milleks talle headus! Ta võib, ... olla kuiv ja isegi õel, ta on eelkõige suure ... ametnik, täpne käsutäitja, on asjatundja oma ... ülesandes pidevate sidemete alal Balkaniga. ... on nii, kuid selle kahe tunni kestel, valge ... uludes akende taga, üksinduse ja oma isikliku ... põlenud nooruse kaugete nägemuste taustal ... ta võib-olla esmakordselt, kui tõsiselt ta

armastab seda kahupäist noorukit, poeeti, riiukukke, lõbusat sõpra, kuidas ta armastab teda kogu oma kokkutõmbunud südamega, mida võib nüüd ometi jälle lõdvendada: barjäär kuusteist sammu — kaks mööda lasku! — barjäär kaksteist sammu — veel kaks mööda lasku. Kaks korda kaks on neli... Kui hea!

«Nad tahtsid veel barjääri lühendada,» ütleb Aleksejev, «kuid meie, sekundandid, ei lubanud.»

Liprandi vaatleb teda: laiaõlgne, ilus, põskhabeme hiilgavad sulanud lume piisakesed, ja kuidas on särama hakanud silmad! Tõepoolest, tore poiss — see kolleegiumisekretär Aleksejev!

«See on teist tubli, et te ei lubanud, Nikolai Stanovitš.»

Aleksejevi silmad vastavad: «Ma ei armasta teid vähem kui teie, Ivan Petrovitš.» Ja Liprandi loeb sel vastuse ära. Aga Puškin ise? Kuidas temaga on?

Puškin ise oleks otsekui suplemast tulnud: nii ta ja värske.

«Lükkasime edasi. Tuisk jääb vaiksemaks ja me jääme kame!»

«Tuisk kestab kaua. Sõidame koju.»

Üle Bõki jõe viiva sillani sõideti sammu. Saan uppumisme. Ühel tänaval hüppas Puškin liikuvast saanist maha.

«Lähen Poltoratskite juurde. Kõneleme eilse masurkast!»

Kuid Poltoratskeid polnud kodus ja Puškin jäi sedeli:

Elus ma,
Starov ka.
Duell pole lõppend.

(Tõlkinud F. Kotta)

Sellele duellile ei tulnudki lõppu. «Ta on, vana selline trotslik!» ütles Starov Liprandi poole pöördudes, kuid vastased leppisid siiski ära. «Pean ütlema,» pöördus polkovnik noore duellandi poole, «teie seisate kuulide all niisama hästi, nagu te kirjutate Puškin oli liigutatud ja viskus teda sülelema.

Ta mäletas Maria Rajevskaja keeldu: ilma äärmis-

vajaduseta oma eluga mitte riskida. Kuid kunagi ei olnud ta seda keeldu kuulata. Talle näis, et ta ei saaks endast lugu pidada, kui ta ei oleks valmis iga hetke oma au eest võitlema. Isegi see, et see duell jäi lõpetamata, häiris teda mõnikord. Liprandi kirjutas päevikusse, mida ta pidas väga korralikult, temale mõeldud näpunäidetega:

Aleksejev ütles talle, et ta ju võitles S-ga, mis ta veel tahab, ja tahtis veel midagi öelda, kuid P. istus oma ülemeelikusega põlvedele ja ütles: «Noh, vihastu, ära vihastu, kullake,» vaatas üles hüppatule, haaras mütsi ja läks.»

Puškin oli Liprandile omane, kuid elavus, millega kirjutas need read oma kuivavõitu päevikusse, polnud hoopiski tavaline tolle paljudele mõistatuslikuna tundunud inimese juures. Pikkadeks aastateks tema tulevases elus olid ta mälestused Puškinist peaaegu tähtsaimaks paikesepaisteliseks laiguks.

Talnas oli palju ennustajaid, kes eriti meelsasti ennustasid soldateile. Ühes sellega uurisid nad soldatite valja, mida neil kastud oli valja uurida. Nagu teada, ametnikud, kes siiski palka ei saanud kroonitud vaid oma klientidelt, teatasid nad süstemaatiliselt sõjaväe koludest sõjaväes. Muide, see polnud elanikkondade aladuseks. Ohvitseride jaoks olid omad nuhid, ja nad olid kõrgemas seltskonnas. Kõige ettevaatlikumad olid sisse astumast isegi vanad Polüchroni, kes, hoolimata tema nõidumiste kummalisusest, mis talle lihtsalt ligi tõmbas, ja Kalupso kirglikest lauludest, tahtis ühesuguse õigusega võis kinnitada, et ta on õige ilus kui ka inetu, säärase mõistatuslikkuse aga noortele alati teravalt huvitav. Ja siiski hoiti kõrgemad, et eit hoolitseb meie eest, aga võib ka, et Türgimaa eest — sõja puhuks... »

Kui ke on sellistes asjades orienteeruda, kuid Vladimiri edossejevitš Rajevski oli endale välja valinud ühe isik — arhimandriit, Kišinjovi seminari rektor. Arhivistid paistsid juba siis silma suure vabamõttepoolest, see erutas isa Irineid. Ta pidas end kutsu- võitlema massulise meeoleu vastu, ükskõik kus

see ka avalduks. Tulise lõunamaalasena, kirglikuna ja leppimatuna, poolserblasena, poolmoldaavlasena ei tundnud ta end mitte niivõrd hingeekarjasena kui vaimuliku sõdurina. Aga kuna võitlused inimhinge pärast on äraarvamatult tähtsamad kõigist maistest võitlustest, vaatas ta hiilgavaid sõjaväelasi üleolevalt ja pidas vajalikuks vahele segada ka sellesse, tema jaoks võõrasse sfääri.

Temal hiilgasid mitte ainult silmad, vaid ka juuksed lopsakalt lainelised nagu peainglil. Ja teda valdas tõeline kirk, kui ta astus võitlusväljale, tähendab — istus laua taha ja kastis sule tindipotti järjekordse pealekaebuse jaoks. Nii avastas ta esimesena «riigile kahjuliku õpetuse, mida esitas Rajeovski junkrutele Bessaraabia sõjaväelütseumis».

Muide, Vladimir Fedossejevitši kohta oli Sabanejevil palju materjali kogutud ilma tematagi. Ja Kisseljov, armee staabiülem, otsustas pärast kehtvat kõhklemist anda käsu Rajeovski areteerimiseks. Sellele aitas palju kaasa Orlovi kõikumalöönud positsioon, tema adjutandi areteerimine aga nõrgestas omakorda veel kindrali enda positsiooni.

Kas Vladimir Rajeovski aimas lähenevat äikest? See oli raske öelda. Selle inimese meelekindlus oli tohutu ja tavaliselt ta end oma isiklikes asjus kellelegi ei avanud. Juhtus see siiski vist ühelainsal korral.

Kord õhtul istus Puškin Rajeovski juures. Oli viide ja tulesid veel ei süüdatud. Nad ei vaieldud, ei arutunud. Oli vaikne, usalduslik hetk. Selliseid hetki juhtub pikaaegse lahkumise eel. Puškin ei aimanudki, et ta sõpra ahvardab mingi oht. Võib-olla teadis või oletas Rajeovski midagi. Nii nad istusid ja vahetasid lühikeid lauseid, milles pole tähtsad sõnad, vaid need tunded, mis on sõnade taga. Ära minna ei olnud tahtnud. Kõneldi Ohhotnikovist. Tema ja Rajeovski olid sõbrad, kuid see polnud avalikkusele teada.

«Ta tervis on väga halb,» tähendas Puškin.

«Jah, ta ei hooli endast põrmugi. Ega taha midagi enda peale kulutada, elab ainult palgast.»

«Aga räägitakse, et tal on varandus.»

«Jah, ta on väga rikas. Ta saab isalt aastas mitu tuhat

ja kulutab kõik teistele. Kõik õnnetud Kišinjovis tunnevad teda.»

Puškin oli seda osaliselt aimanud, nagu teadis seda, et ta väga hästi Rajevskist endast. Nad ei kõnelnud selles küsimuses kunagi.

«Nagu hiljutigi. Ta oli kõik oma raha ära kulutanud. Kust saada? Siis müüs ta ära viimase briljantsõrmuse ja ostis ühele haavatud ja kodutule ohvitserile, kes teinud koos temaga, viinamarjaaia ja majakese linna lähedal, ohvitseril aga on perekond...»

Siin oli raske midagi öelda ja Puškin küsis:

«Aga Konstantin Aleksejevitšil endal... Ma tahan teada... on tal oma isiklik elu?»

Rajeovski naeratas nõrgalt.

«Meil temaga ei ole selleks aega.»

Midagi lausuda oli veel raskem. Kuid Rajeovski jätkas:

«Ohhotnikov on ennastohverdav ja siiralt heategev inimene.» Ja nagu tundes piinlikkust selle üle, et ta äsja Ohhotnikoviga oli kõrvutanud, lõpetas ta tõsiselt ja tondeliselt: «Ma kadestan, et inimene, kes on minuga ühealine, on minust niipalju ette jõudnud, ületades viimased puudused.»

Selliseid vaikseid vestlusi sisemisest ja lihtsast oli Puškinil elus harva olnud, nii avasid nad lütseumis ühena ühega teineteisele oma hinge, hiljem juhtus nii ka Rajeovskiga, kuid Vladimir Fedossejevitšiga, kes ei andnud mingit usaldust vastu nõudmata ise temale oma sõna, oli see esimene ja ainus kord.

Minu päev pärast seda õhtut saabus Kišinjovi jälle sõda, nagu soldatid teda hüüdsid. Ta lõunatas Inzovi linnas ja jäi sinna ka peale lõunat. Puškinil oli aeg oma sõbra minna, kuid ta viivitas. Mingi eelaimus vaevatas teda. Seda rahutust põhjustas tõenäoliselt külaline. Too meenutas nagu tavaliselt lõunalaual, kuid polnud teesklematult rõõmus, vaid sundis ennast selleks. Ka Inzovi linnas tavalisest mõtlikum.

«Ma juba palusin Kisseljovi. Võtan Liprandi endale adjutandiks. Mitte teie oma, mitte Kišinjovi oma.» Ohhotnejev heitis tigidalt oma kuivetanud lapsekäega. «Tulge teie temaga kuidagi toime... Terviseks! Mina

aga, andku jumal, saan ilma tematagi läbi. Ma võtan noore. Juba võtsingi! See on seaduslik ka ilma käskkirjata.»

«Noh, aga ka meie Ivan Petrovitš on väärtuslik inimene,» vaidles Inzov vastu.

«Niisama väärtuslik nagu see teie major.»

Inzov vaatas kurvalt Puškini poole. Kuid majori nime Sabanejev ei nimetanud. Peale sööki läksid mõlemad kindralid Ivan Nikititši kabinetti.

Kõik see sundis valvel olema ja Puškin jäi peale lõunat söögituppa, lehitsedes mingit uut raamatut. Inzov ei armastanud pealelõunasi vaidlusi ja vaatamata lõunale viibinud isikutele läks tavaliselt oma tuppa, et olla üksinda ja tunnikese lamada. Kuid tana ei pidanud ta sellest tavast kinni. «On midagi tähtsat,» mõtles Puškin. «Midagi tähtsat... Ja kes on see teie major? Kahtlemata Rajeovski!»

Parajasti kostis seesama nimi ka ukse tagant. Vestlused said peagi lõppeda. Puškin võitis piinlikkuse ja astus uksele lähemale. Sabanejev käis ärritunud peale. Inzov ei tahtnud kuidagi nõustuda. Siis ütles Sabanejev peaaegu kisendades:

«Nii mina kui teie oleme kohustatud kasku taluma. Mina aga saan kasku kuni major Rajeovski pole areteeritud, pole võimalik midagi avastada!»

Kuulamata edasi ja unustades igasuguse ettevaatuse, ruttas Puškin otsekohe Vladimir Fedossejevitši juurde. See lamas rahunult diivanil ja suitsetas piipu.

«Võid minna,» ütles ta arnaudile, kes Puškinile ukse oli avanud.

«Tere, mu kallist!»

«Mis uudist? Sa ju hingeldad...»

Mõnikord nad sinatasid teineteist.

«Uudiseid on, kuid halb.»

«Kui juba Sabaneji külla sõitis, mis uudiseid siia võibki olla peale halbade.»

«Sa aimad õigesti.»

Ja Puškin jutustas kõik, mida ta oli kuulnud. Kisseljovilt on käsk: major Rajeovski areteerida!

«Ja midagi ei saa avastada, enne kui sina oled areteeritud. Aga mida avastada?»

Võimalusele küsimusele Rajeovski ei vastanud. Ta tõusis üles.

«Tänu tänu sulle. Ma peaaegu ootasingi seda. Kuid olukord areteerida ohvitseri ainult kahtluste põhjal, see tähendab türgi arveteõiendamise järele. Muide, eks me näeme, mis tuleb. Lähme Liprandi juurde!»

«Kuid Liprandi sõitis eile Moskvasse, sa ju tead.»

«Ivan Petrovitš sõitis ära, aga Pavel Petrovitš sõitis siia,» ütles Sabanejeviga.»

«Nii nagu tumeas,»

Kuid Sabanejev tõrvas Ivan Petrovitšit ja raakis, et ta ei ole temaga milleski sarnane, järelikult...»

«Kui ei hakanud Puškinile seletama, et Sabanejev kuulub salauhingusse kuulumises Ivan Petrovitšit,»

«Kuid tegelikult kuulub salauhingusse mitte Kišinjovi kindral, vaid noorem vend, kes kindral endale adjunktiks võttis. Siiski ütles ta hoiatades:

«Kuid Pavel Petrovitši juures mitte sõnakestki minu

«Kui vasti lootis ta võimalusele tekkinud olukorrast midagi leida ise selgust saada. Pavel Petrovitšit, kes

«Kui peatus venna juures, nad kodunt ei leidnud.

«Kui, nagu neile öeldi, läinud kohtama Sabanejevi adjunkt — Raditšit.

«Kui ole teda ikka veel läbi peksnud,» kaebas Puš-

«Kui ja Puškin lahkusid tänaval. Vladimir Fedossejevitš oli suures eriti tugevasti oma noore sõbra kätt.

«Kui eni,» ütles ta pisut väriseva häälega.

«Kui uskuselt vastas ka Puškin.

Rajeovski läks koju külaliste vastuvõtuks ettevalmistama: oli ilmne, et Raditš võtab läbiotsimisest

Vladimir Fedossejevitšil oli suur raamatukapp, üle kahe saja köite prantsuse ja vene autoreid. Ta jõudis kiirelt torgata ülemisele riiulile «Rohelise Raamatu» — Liidu põhikirja, selle vahele olid peidetud Ohvitserkovi poolt koostatud neli tingimust liitu vastuvõtmise kohta, siia oli ta lisanud ka väikese brošüüri «Kõik Põhja poegadele». Kõike seda praegu ära võtta oleks ohtlik, võidaks taibata lõhna järgi. Seda

ei jõuakski. Ja tõesti, kostis tugev koputus uksele. Astusid sisse Pavel Petrovitš Liprandi ja Raditš.

Läbiotsimine ja areteerimine oli tehtud ülesandeks isiklikult Pavel Petrovitšile, Raditšile aga oli antud korraldus juures olla. Noor Liprandi käitus ametlikult viisakalt ja kuivalt. Raditš käitus teda järele aimatult samuti. Läbiotsimine ei kestnud kaua. Kõik oli selge.

«Kas raamatud kaasa võtta?» küsis Raditš raamatukapis pilku heites.

Liprandi, kes juba oli Rajevskiga pilke vahetanud ja veendunud, et kõik kahtlane on just raamatukapis, vaatas oma kaaslastele kuivalt ja asjalikult:

«Me vajame pabereid, aga mitte raamatuid.» Ta vaatas hoolikalt Vladimir Fedossejevitši teenistus- ja asjaajamis-pabereid. «Teil tuleb valmistuda ärasõiduks,» ütles ta tema poole pöördudes. «Pean teile teatama, et olen areteeritud.»

«Noh, temast saab asja,» mõtles oma hoolitsena vurre keerutades kapten Raditš, kes tundis suurt huvi läbiotsimiste, ülekuulamise, areteerimiste, kõige seltskondlik kaaskiskuva, otse võluva politseilise asjaajamise vastu. Oleks ta kõige oma politseilise tarkusega teadnud, mis list rumalat osa ta tol õhtul etendas!

Rajevski jäi üksi. Kiiresti võttis ta riiulilt sinna peidetud dokumendid ja põletas nad ära.

Hommikul, kui Puškin tõttas Vladimir Fedossejevitši vaatama, oli Rajevski juba kaugel.

Puškin nukrutses. Ta ei saanud paljust aru ega teadnud, kuivõrd tõsine oli Rajevski olukord. Ta tundis Vladimir Fedossejevitšist nii suurt puudust, nagu ta seltsime varem poleks kujutledagi suutnud. Ei olnud ka ta meelde tulnud Petrovitš Liprandit. Orlov ei tulnud tagasi. Talle kätt tati kirju, hoolimata oma tervisest sõitis Ohhotnikov tema juurde Kiievisse «paluma diviisikomandöri, et kiiremini tagasi tuleks». Paljudele näis, et niipea kui Mihhail Fjodorovitš tagasi tuleb, on kõik jälle endine korras. Kuid ka Ohhotnikov ise jäi Kiievisse kahtluse äratavalt kauaks. Muidugi, ka temal olid omad põhjused kauem seal viibimiseks. Peterburi sõbrad olid laskunud. Esimesena lahkus kohalt Poltoratskite noor

Kek, samuti kindralstaabi ohvitser. Poltoratskid avaldasid lahkumisõhtu. Puškin tõi endaga kaasa Ohhotnikovi.

Meenutas Peterburi aegu, kuid selles oli ka midagi sõjaretke meenutavat. Retkepärased olid kõige kallimad klaasid. Need mahtusid üksteise sisse ja olid igaüks eri suurusega. Puškin austati kõige suuremaga. Ta palvis seda au täielikult. Ta jäi harva purju, kuid meenustas väga seda äkilist kergust, mis haaras nii teda kui ka, nagu ta arvas, teisi kaaspidutsejaid. Kerget ja hetkelisus. «Oh elu unenägu, lenda, sust kahju pole mul!» Mälestused muutusid temas imepärast elavaks ja nägemused kõrgelennulisteks. Nad ilmusid ja kadusid ta enda muutliku tuju ning neile omase mingi võluspärasuse sunnil.

Juba perekonnanimi — Poltoratskid — juhtis Olenin ja teiste juurde, kes kuulusid samasse ringi, nagu Ohhotnikovi, mille moodustab lambivari. Ja sellesse sõjaretke sõõri püüdlas hing nagu liblikas. Eriti meenus talle üks õhtu Oleninite juures, kui ta esimest korda tutvus noore kindraliproua Kerniga. Ta ei avaldanud sõnadest, kuid kõik temas laulis ja voogas. Ohhotnikovi herringi oli kära ja lõbu, laineharjale kerkis mingi meeletoetu sätendav sõna, mille vahusena ja värskena ta meelde haaras üksmeelse naeru ning hüüete tuul. Ka talle meelde oli mitte ainult osaline, vaid võib-olla lõbusam ja huvitavam kõigist, ent ikkagi — kaks maailma elasid talle. Vaikimisel oli oma hää: mälestused! Ja miski ei ununud nende melododiaid.

Möödub veel vähe aega, ja kõik see saab talle nähtavaks kõrvalt. Ja mitte kõrvalt, vaid nagu ülevalt: poeet tõuseb iseendast kõrgemale ja võib endast jutustada. Juba järgmisel päeval kirjutas ta:

Ma jõin — ja minu härda mõtte
viis möödunud päevadesse lend.
Nii unelmais, mis kiirel tõttel
toob elu, jälle tundsin end.
Kuis arm ja valu ruttu lahtund!
Nüüd kurbus põgenes mu eest,
nii nagu veini voolsat vahtu
ei leia peagi peekri seest.

See sõpradega veedetud öhtu jäi peaaegu ainukeseks poeetiliseks öhtuks tol saabuväl kevadel. Paastueelse andestuspühapäeva öhtul paugutasid moldaavilased võinädalat ära saates püsse. Inzov tegi korralduse anda paastueelset toitu ainult kullidele ja koertele. Puškin kõneles sellest Dolgorukile. Tema kirjutab päevikut, kindlasti kirjutab ta ka sellest. Aegamööda hakkas ka Dolgoruki omama mingit kohta Puškini elus.

Vürst oli kehastatud mõõdukus. Kuid mõnikord löunasöögil Inzovi pool väljendas ta täiesti liberaalseid vaateid:

«Mõttevabadust ei või ega tohi seadusega piirata. Sektid ja ühingud tuleb välja juurida, mitte puudutada des seejuures eraisikuid.» (Puškini meenus see pärast Rajeovski areteerimist.)

«Noh, aga omavoli?» küsis keegi Inzovi adjutantidest.

«Omavoli kui tegevus,» vastas vürst, «mis ei põhine mõistuse, kõlbluse ega ligimesearmastuse reeglitel, kahjustab ühiskonna rahu ja on lubamatu.»

Puškin ei hakanud temaga vaidlema, kuigi Dolgoruki juuresolek teda kuidagi ei kitsendanud. Suvel oli ta temaga saatnud Odessasse kirja Sergei Ivanovitš Turgenevile, kes koos Vene saatkonnaga saabus Konstantinoopolist.

Sellelt sõidult tõi Dolgoruki kaasa jutud teravnenud vahekordadest Portuga ja tervitused oma vennalt Dmitrilt, kes samuti kuulus Vene saatkonda, oli olnud «Rohelise Lambi» liige ja lugenud seal ette oma luuletusi. Pavel Ivanovitš ise oli korralik inimene, kuigi üksildane ja nukker. Puškinil oli temast veidi kahju.

Ainult ühel korral oli ta näinud teda tõeliselt vihaseks. Puškin ise ei vaadanud pealt soldatite avalikku nuhtlemist, selle eest hoolitses Inzov, pidades need vangid kinni. Kuid Dolgoruki oli seal ja nägi kõik.

«Milles seisab nende süü?» rääkis ta erutatult. «Suutmata enam kannatada türanniat, rebisid soldatid kaptenil käest need kepid, millega ta tahtis karistada nende seltsimehi. Ja seda nimetati vastuhakuks ja mässuks! Aga karistus ise? Juba ettevalmistused on hirmsad. Mina vaatasin ainult eemalt, kuid palju

hinnadel polnud häbi vaadata oma tõldadest. Ei mõista. Ei mõista inimeste verejanu. Aga kohtunikud...» Dolgoruki hakkas temale harjumatu ärrituse tõttu pl köhima.

«Aga kohtunikud? Inimesed, kelle käes on võim surma ja piinamisele, peavad olema targad ja moraalsed, aga mitte igasugused lojused, nagu nad tavalisenaalkohtus istuvad. Niisamuti audiitorid — nad muud on kui polgusekretärid, kes varisevad kinnakuõrde ees ja kellel pole ei hinge ega kõnevõimet!» Jah, Dolgoruki on korralik inimene... Kuid Puškin mõelnud Dolgorukist, vaid just neist igasugustest — kuidas ta neid vihkas!

Nad ragisevad ja nõud klirisevad tema väljenduse mõttes Inzov veidralt endamisi, kuid Puškinit ei puudutad: parem olgu ainult sõnad! Kuid Puškin kirjutas tol päeval ka oma päevikusse mõned kibedad ja avameelsed read.

«Võib ki areteerimine ja täielik teadmatus tema poliitilisest saatusest, see avalik nuhtlemine turul ja kuuldused Orlovi kohta — kõik see tumestab mu elu. Ta muutus sageli järsuks: mitte enam poliitlik vallatus ei esinenud tema juures, vaid peavalvav, kuri pilge. Ta tahtis kirglikult kellelegi oma meeleolu välja valada. Kõige aremad moldaavilaarid hakkasid tema eest kõrvale hoidma.

«Miks ei ole ta Kiievis! Kontraktõ, Rajevskid...» «See oli nagu uni. Kiievis olid praegu ka Deniss ja Davõdovid Aglaja Antonovna oli kuulda, et ta juurest lahkunud ja Venemaa alaliseks maha viies kaasa ka Adèle'i. Puškinil oli tüdrukuke kahju. Kuid needki teated libisesid mööda, liikusid tumedad pilved ja lõpuks puhkes ka tema isiklik torm. Kuidas bojaarid end kaitsid, kuid üks sattus halval ajal siiski tema tee ette. Sellistel juhtudel alati, algas kõik tühistest asja-

«Mina ja Starovi poolehjaanud duell tekitas palju. Paljud uljaspead, kes kunagi polnud püstolit kasutanud, kinnitasid, et duellid ei tohi nii lõppeda. Nad ärritas ühevõrra, kui räägiti, et lõpuks vaban-

das tema Starovi ees, või vastupidi — kirjutati vabandamine polkovniku arvele.

Kord mängis ta piljardit, läheduses aga sosistasid omavahel noored moldaavilased. Nad vaatasid tihti Puškin poole ja noogutasid samas suunas heakskiitvaid pead. Puškin aimas, millest nad rääkisid, kuid katkestanud mängu ja astunud nende juurde, hakkas ta kõnelema hoopis millestki muust. Ta ei tahtnud sugugi märgata lasta, et ta oli nende kõnelusest aru saanud.

«Kas teile meeldib, kuidas ma piljardit mängin?» küsis ta piljardikeppi osavalt ühest käest teise heitega.

«Ei, kukonaš Aleksander Sergejevitš,» vastas üks noormeestest, astudes pisut ettepoole, «meile meeldib ja me kõneleme sellest, kuidas te sundisite tähtsat polkovnikut vabandust paluma.»

Puškin ägestus ja viskas piljardikepi kõrvale. Noormehed sattusid segadusse, ja eriti too, kes oli ettepoole astunud, peitis nüüd end kõige kaugemale.

«Kuidas me Staroviga lõpetasime, see on meie kuid Starovit ma austan, ja kui teie lubate endale teha halvustada, siis võtan ma seda isikliku solvamisenähtis igauhel teist on siis tegemist minuga.»

Noormehed vabandasid «kukonaš Puška» ees, nagu nad teda austavalt hüüdsid, — veel enam, nad väljendasid oma vaimustust tema õigluse üle. Vestluse lõpus Puškin juba naljatles nendega:

«Teie õnn, et teil veel habet kasvanud ei ole. Nii kui ma toredat habet näen, kipub käsi otsekohe võtma. Nagu kass hiirele, nii hüppan ma kallale teile, mis karvane.»

Habemed tõepoolest tõmbasid kuidagi Puškinit liiga ajada segamini nende korralikkus ja ühes sellel habemekandjate ülespuhutud väarikus. Selliste «vaste bojaaride» hulgas ärritas teda ammugi moldaavlaste kõrk võimukandja Todoraki Balš. Sääraste kohta kord Weltmann oma veidra kiirkõnega naljakaid vandeid.

Ta tähtis, tähtis, väga tähtis:
kolm tolli vurret, lisaks hall
kaks küünart kantis habe tal,
pits pikast piibuvarest vahtis.
Ta tähtis, tähtis, väga tähtis!

Todoraki Balši habe, mis võis küll hall olla, oli värvitud punaseks ja märgatavalt kähardatud.

Puškin sõbrustas ja lobises tema naise Mariolaga. Mariola oli terava keelega ja lubas endale kord nalja teha Puškin duelli üle Staroviga. See oli juba liig.

«Kas sa ei taks keema?» küsis ta teie asemel, madam, oleks teie mees, siis ma ei ole, kuidas temaga kõnelda.»

«Ma olen peoõhtul Mariola ema, moldaavilanna Bogdanovna. Todoraki Balš istus kaardilauas ja mängis kaarte panustele. Tal vedas. Ta oli punane, higistades.»

«Kas muretsevalt lõbus: kui ainult kaart ikka hasti?» küsis Puškin astus tema juurde ja nõudis rahuldust.

«Kui tõusis püsti, ajades end viimse piirini puhkama,» läks naise kaest küsima, milles asi seisab.

«Kaart muutub kindlasti,» mõtles ta endamisi, naine ei võinud veel õli tulle. Bojaaril tungis veri silmadesse, ta ei saanud haält, hiljem aga hakkas päris söimama.

«Kuidas endama Puškin ei jäänud võlgu ja oli lahinguks valmis. Teda hoiti tagasi. Kuid skandaal puhkes tõelise tormina.»

Kõik külalised segunesid nagu kaardid väljajagaja käes. Kellegi nähtamatu käsi segas neid vahetpidamata. Viskuti siia ja sinna. Vanaeit Bogdan langes maale.

«Kas sa ei taks keema?» küsis ta teie asemel, madam, oleks teie mees, siis ma ei ole, kuidas temaga kõnelda.»

«Ma olen peoõhtul Mariola ema, moldaavilanna Bogdanovna. Todoraki Balš istus kaardilauas ja mängis kaarte panustele. Tal vedas. Ta oli punane, higistades.»

«Kas muretsevalt lõbus: kui ainult kaart ikka hasti?» küsis Puškin astus tema juurde ja nõudis rahuldust.

«Kui tõusis püsti, ajades end viimse piirini puhkama,» läks naise kaest küsima, milles asi seisab.

«Kaart muutub kindlasti,» mõtles ta endamisi, naine ei võinud veel õli tulle. Bojaaril tungis veri silmadesse, ta ei saanud haält, hiljem aga hakkas päris söimama.

«Kuidas endama Puškin ei jäänud võlgu ja oli lahinguks valmis. Teda hoiti tagasi. Kuid skandaal puhkes tõelise tormina.»

Kõik külalised segunesid nagu kaardid väljajagaja käes. Kellegi nähtamatu käsi segas neid vahetpidamata. Viskuti siia ja sinna. Vanaeit Bogdan langes maale.

«Kas sa ei taks keema?» küsis ta teie asemel, madam, oleks teie mees, siis ma ei ole, kuidas temaga kõnelda.»

«Ma olen peoõhtul Mariola ema, moldaavilanna Bogdanovna. Todoraki Balš istus kaardilauas ja mängis kaarte panustele. Tal vedas. Ta oli punane, higistades.»

«Kas muretsevalt lõbus: kui ainult kaart ikka hasti?» küsis Puškin astus tema juurde ja nõudis rahuldust.

«Kui tõusis püsti, ajades end viimse piirini puhkama,» läks naise kaest küsima, milles asi seisab.

sõbralikes suhetes Poltoratskitega, teie olete nende ülemus ja ta austab teid väga.»

Polkovnik Kornilovitš, hästikasvatatud seltskonnainimene, vastas, et ta proovib. Teda ennastki huvitas Puškinit lähemalt naha. Nüüd oli selleks paras juhus.

Peoõhtu oli pühapäeval. Puškin, kellega Kornilovitš oli kontakti astunud, ootas teda kolmapäeva hommikul. Temal olid omad kavatsused — kõnelda polkovnikule võimalusest sõita topograafilistele töödele koos Poltoratskitega, kes teda väga kutsusid, ka polnud tal endal vahimatki tahtmist Kišinjovi jääda. See teade ja polkovnik Kornilovitši visiidid olid väga teretulnud. Seepärast oli ta väga pahane, kui sai hommikul asekuubertööri kirja, millega teda teatav kellaajaks sinna kutsuti.

Ta hüüdis Nikitat ja kirjutas kiiruga sellele samale kirjale prantsuse keeles: «Siin on, polkovnik, kiri Krupenskilt, mille ma äsja sain. Olge nii hea ja oodake mind. Puškin.»

«Kui tuleb polkovnik Kornilovitš, anna see kiri ta kätte edasi ja palu teda oodata.»

Krupenski juures oli ka Todoraki Balš. Teda ta suudetud veenda, et tal tuleb Puškinilt vabandust paluda. Selles polnud midagi ootamatut. Matvei Jeroovitš Krupenski oli väga rahul selle ebameeldiva lahenumisega.

Kuid asi lahenes hoopis teisiti. Puškin oli väga atstatud tollest «alluvuse korrast» väljakutsest. Peale polnud Balšil hoopiski selle inimese nägu, kes end naleski süüdi tunneb olevat. Balš vaatas sellele kui vututulekule, mida ta osutas lugupeetud Matvei Jeroovitšile, Puškin aga ei puutuks nagu siin üldse asjasse. Ta ei mõelnudki seda varjata, ja see sarnanes uue vamisega. Bojaar polnud lausunud veel ainustki sõna, kuid Puškinis kees juba tema vastu viha, mis oli tulnud uue jõuga: teda oleks nagu püüdnud meelitada. Viimaks lausus Balš, pohtades kõrgilt sõnu ja rääkides sõna «paluti».

«Mind paluti teie ees vabandada. Missugust vabandust te soovite?»

Puškin tõmbas püstoli välja ja ütles ärritatult

«Niiviisi oleks mul vaja teiega arveid õiendada, k

«min pole selleks sobiv koht!» Ta peitis püstoli taskusse ja andis bojaarile kõrvakiilu.

Vahepeal oli käinud Kornilovitš, heitnud pilgu sedele ja mõistes, et tema jutt oleks nüüd juba ilmaaegne, jäänudki ootama. Puškin läks Inzovi juurde. Ivan Nikititš hoidis teda enda juures kuni lõunani ja nagu taagiti tema kantseleis, rõõmustades võimaluse üle «keelt peksta», kogu aja «pesi tal pead», seejärel sõitis kogu täis ja saatis adjutandiga aresti.

Puškin kirjutas arestis viibides lõbusaid riimitud kirju, kuid lõbus tal ei olnud.

Teda külastas Dolgoruki ja tõi vangi palvel kaasa oma isa Ivan Mihhailovitši luuletusi. See oli puhtakujuline kaheksateistkümnnes sajand ja need värsid ei sobustanud vangi kauaks. Käis ka Inzov — vestlemas «sellest, mis sind huvitab»: uudised revolutsioonist Hispaanias; see oli muidugi üheksateistkümnnes sajand. Aga Ivan Nikititš Inzov ise? Tema oli Puškini suhtes nagu valjaspool igasuguseid sajandeid. Ta pidas vajalikuks — hea pärast, üksnes hea pärast — nii aresti panna kui ka juttu puhuda «sellest, mis sind huvitab» ning saata balõkki: Puškin armastas väga balõkki.

Kuid ka Inzovil ei õnnestunud Puškinit täielikult ules sulatada. Metsik lugu Balšiga ei hajutanud tema mõtteid. Tal polnud kahju uhke habemega bojaarist, ning ta pidas end õigustatuks teda lööma. Tõsi küll, «alle eest istub ta arestis ja seekord küllalt kaua, aga mis sellest? Esialgu Puškin julgustas end: parem istuda vabades kui olla vabaduses Dolgoruki-taolise ametnikuna. Ta ütleski talle midagi niisugust. Ei tea, kas ta seda mõistab. Kuid Puškin ei olnud endaga ja tema saatusega rahul. Mõelda: torm! Kas ta seda mõistab?»

Ja lihtsalt luku taga istuda — mitte küll kogu elu, nagu ta ägeduses ütles vürstist ametnikule, kuid kas ta ei ole need kolm nädalat («Istud kuni lihavõttenil!» oli talle Inzov öelnud) — ei ole sugugi kerge! Ta kannatas igavuse all, jäi kõhnaks. Inzovi kiitsakaid kinnipeetavate kotkaid vaadates meenusid talle ahelais vanglastad, Tarass Kirillov ja see lauluke, mida ta vahel annete pomises:

Lukk vend pole meile,
ja türm pole õeks...

See motiiv ja see värsimõõt hakkasid helisema ka temas. Ja ta visandas kiiruga esimesed read vangist ja kotkast:

Nii vaikne, nii nukker ja hamar on torn.
Noor kotkas, kes vangina tiivutu, morn,
mu pagendust jagab siin päeval ja ööl,
all vangla ees veriseid palasid sööb.

Lukku tema ukse ees ei olnud, kuid trellid olid, ja siin mõtles ta enesest kui vangist. Kuid kas siis tema ükski istub trellide taga ja kas ainult tema unistab vabadusest? Ja mõtted uha avardusid ning avardusid, ja enam ei kujutlenud ta ainult ennast vangina, ei mõelnutanud ainult Kirillovit: vangla oli määratu suur.

Ja Puškin otsis, vahetas ning leidis sõnu, just neid, mis teemat süvendasid ja avardasid. Jah, ta oli pagenduses, just tema — «minu pagenduses», kuid see oli juba liiga isiklik ning ta jättis ainult vangla

Mu aknal on trellid ja röske on torn.
Noor kotkas, mu kaaslane mõttelikult morn,
all vangla ees vuhinal tiivaga lööb
ja pahunalt veriseid palasid sööb.

Ta nokib neid, silmitseb aknal siis mind.
Vist mõistab mu tundeid see tusane lind —
ta kisas on kutse, ta pilgus on plin,
kui tahaks ta öelda: «Mis teeme veel siin?»

Aeg rutata sinna, kus avarust näed,
kus pilvede peidus on lumised mäed,
kus teed pole kõrguses kellelgi muul,
kus vabana lendan vaid mina... ja tuul!»

(Tõlkinud B. Alver)

Ja siiski: isiklik oli ning jäi. Isegi pilv roomas korduvalt üle, varjutades Kišinjovi helehalle künkaid, mähkogu aja aknast paistsid. Mälestustes aga elas lumine Elbrus ega lahkunud unistused mere sinikaugustest. Kuid see isiklik leidis lõpuks teistsuguse vormi, muutis ta avaraks, mahukaks, mitte ainult enda omaks

Vangl pärast õhates õhkavad paljud vabaduses viibijad. Ja teeneste pärast, selle tõelise vabaduse pärast, mil-
lalt inimkond seni ainult unistab.

Ja kust see algas? Kotkastest ja trellidest. Inzovi
m, röövlilaulust — kõik see on siin, silmade ees,
morus, kõik on tänapäeva elavad konkreetsused;
võib lahti öelda, olgugi mitte täies ulatuses, ning oma
isiklikust ja kitsast siirduda äkki avarasse
ükslusesse inimese üle, eks tähenda see — mitte
unustada, vaid ka tegudega vabadust taotleda?

Puškin andis ka ise sellest endale aru, ja see tead-
mus tõi uhket rahuldust. See oli tööpoolest sööm
võidet õhku.

Kuid niisama tugev oli ka tegelikkuse jõud. Päevad
mõeldusid üksteise järel muutumatus üksluisuses.
Nägin istus, kuigi Puškin oli eelkõige — liiku-
line!

Inzov ei pannud ukse juurde valvet, ta usaldas
mõtet. Ainsaks valvuriks ja söötjaks-jootjaks oli ustav
Nikita. Ka tema jäi iga päevaga kõhnemaks ja vaiks-
emaks... Mõtteisse vajunud Puškin ei pannud seda
mõtet tähelegi: nii vaikne ja märkamatu oli Nikita.
Mõtted aga olid vahel kõige süngemad. Puškinile
oli, et ta on maha jäetud, unustatud. Aleksejev oli
lugi komandeeringusse sõitnud, tuli leppida Dolgo-
bini, see aga oli nagu paastutoit! Ja üldse, kus on
Nikita? Saatus on kõik laiali puistanud. Puškinile
nõuane norutunne hakkas teda trellide taga järjest
hõõpini külastama... Ja järsku avaneb uks:

Aleksander Sergejevitš, isake... öeldi, et adjutant
on kohal... kindral olla, käskinud priiusesse lasta!»
Nikita seisis uksele, ta hääle värises ja naeratus libi-
niti päikeselaik üle ta äkki värskeks muutunud
nõu. «Kui kartes huulte peatuma jääda. Akna taga
rohus päikesepaiste. Värske rohi haljendab juba
nõu virvendab tema kohal. Puškin aga on otsekui
mõeluses, ta süda on suletud. «Aeg rutata sinna, kus
näed...» Ning ta ohkas tahmatult: «Kui õige
hüü Odesse?» Ta seisab ega liigu paigast.

Mis sul on, Nikita?»

Nikita nägi, kuidas Nikital pisarad veerema hakka-

sid. Sellist vaatepilti polnud ta seni veel näinud. M. pärast? Millest need?

Ta mõistis otsekohe, mida ka Nikita ise täielikult mõistnud, kuid vahetult tundis: tema ustavat teemüllatas see, et isand rõõmu pärast ei karjunud, üles hüpanud ega mööda tuba ei tantsinud.

«Ära on nad teid piinanud, isake...»

Rohkem ei suutnud Nikita midagi öelda.

Ja Puškinisse, kes nüüdsama oli kurvastanud sõprade kaotamise üle, tuli elu jälle tagasi. Ta tormas Nikita juurde, embas ja raputas teda.

«Ei nad piina, pole viga! Paneme riidesse! Mis praegu täna on?»

Naeratus ja pisarad. Kuidas neist paistis läbi inimtruu süda! Ja just nagu oleksid tõesti avatud nina kõik lukud, on hinges jälle värske ja kerge ja kuu noorus, elu. Suur tänu, Nikita!

VIIETEISTKUMNES PEATÜKK

«LAULIK VANGLAS»

Inzov pani Puškini paastuma ja laskis ta pärast lõunavõttemommikust jumalateenistust täielikult vabastada. Balš esitas talle kaebusi, kuid «Kišinjovi suurvaht tegi korralduse tunnistada asi «aegumise tõttu lõpetatuks». Nii see tema sõna peale lõpetatigi.

Kišinjovi lihavõtted olid kirevad ja käreval. Dolgoruki solvus, et Inzov tegi visiidi enne kantseleiülema ja alles siis temale. Talle tehti selgeks, et peensus, mille ta silmist oli lasknud: kantseleiülema abielus, tema mitte; nii suurenes tema mahajaht veelgi: vaene ja — poissmees! Kuid ta lohutas end sellega, et läks järgmisel päeval maadlusi vaatama. Seal kohtas ta Puškinit.

Maadlused olid huvitavad mitte niivõrd jõu osavuse poolest. Nendes oli rütm ja Puškin tundis selgesti, kui torupilli helid ja kehaliigutused looliseks üheks tervikuks sulasid. Rahvas ümberringi tungis

... ja üks politseinik, kes üsna kartlikult vehkis, üritatud mõõgaga, ning kaks bulgaarlast, kes teda ei suutnud midagi teha. See oli muidugi üllatagedus, kuid Puškinile meeldis ka see. Ta oli juba kaua istunud ilma vabade kehaliigutusteta!

Talle meenus ka lütseum — maadlused õues — ja meenutades tuletas ta meelde mõningaid ridu oma «Kavaliiaadist». Kuid maadlused olid huvitavad ka iseenda pärast. Mitte jõud ja agarus ei võitnud, vaid osavus ja võimalikkus. Kui sageli võidetakse eluski nii!

Dolgoruki poole pöördudes ning oma sõnadesse mõtet peites ütles ta:

Nae, millest mul puudu on! Hakkan seda õppima! Maadlust nautides tuli tal tõesti tahtmine seda teha, kuid talle pakkus rahuldust ka see, et ta kuulda võeti väljendas oma teise, tahtsama mõtte, mida keegi ei võinud taibata. Talle meeldis alati ning ta rõõmuga ka luuletustest, et kui koos mõtte või tundevooga nende sügavusse on kätketud veel midagi, mida igakord ka ise täielikult ei tunneta, — siis omanud ta luuletused erilise täisverelise elu.

Kišinjovi lihavõtted on kirevad. Sel päeval oli Inzovi juures vastuvõtt vaimulikkonnale, seejärel külastasid teda juudid viulitega. Puškinil oli küll Balšiga kokkupuude, kuid juba esimesel õhtul vahetas ta lõbusaid pilke viieteistkümneaastase Anikaga, Mariola tütrekehega — kiuste ja õpetuseks emale. Ja jälle ta tantsis, ja — pistol taskus! Muide, jalutuskäikudel vahetas ta varsti tohutu suure raudkepi vastu, millest ta peale peaaegu ei lahkunud. Paljudele oli see kepp üsna iseloomoliselt tuttav: toomapäeval «virutas», nagu rääkis Kišinjovist minema joomar ja naljavend Ilja Larin. «Täna, nartsuke! Võta, vennas, minult mälestuseks: mulle kuidagi kergeks jäänud...»

Kord naljatleti Inzovi juures söögilauas selle raskesti talitsemise kepi kui Puškini «uue poeetilise saavutuse» kohta. Kuid ka tema naljatas vastu, meenutades Peetri meenutust. Sõna järgnes sõnale ja vestlus muutus tõsisemaks. Puškin jumaldas Peetrit ja pidas teda tõeliseks sõnaseks, tema troonijärglasi aga mudilasteks ja õhukeks.

«Mis sellest, et kõik värisesid tema malaka ees? Värisesid nimelt kõik, kõik olid võrdsed!»

«Kuid ta lõhkus vana korda ja vanu häid kombeid.»

«Ta kloppis vana Venemaad, nagu klopitakse tuul käes vana pehkivat ja tolmust kasukat. Kloppis ja tuulutas värskes õhus. Et ta aga habemed maha ajas, su kõlblus ei asu habemes!»

«Noh, see oli juba välismaa ees kummardamine!»

«Ei, ta tundis oma isamaa väärtust ja armastas oma isamaad. Need olid ta järglased, kes kõige välismaa ees lömitama hakkasid, valides selle, mis kõige hõlpsam, kõige hõlpsamaks aga osutus prantsustumine. Me oleme hakanud oma vene keelt halvaks pidama. Kuid see revolutsiooniline pea...»

«Tsaaril oli revolutsiooniline pea?!»

«Aga see revolutsiooniline pea,» jätkas Puškin erilise rõhuga, «armastas Venemaad nii, nagu ainult kirjanik võib armastada vene keelt.»

«Ja mida võib luua sellel Venemaal?»

«Kõike võib luua sellel Venemaal ja selles vene keeles. Kuid kõigepealt on vaja puhastada, ja see pole patrioot, kes ei soovi valitsuse vahetust Venemaal...»

Üksinduses kaua vaikinud ja nüüd verni mõjul veel erutatud Puškin rääkis samas vaimus edasi. Dolgoruki mõtles endamisi. «Vene keel on muidugi hea asi, ka minu isa kirjutas luuletusi vene keeles, kuid teenitult kuuldes on ikkagi parem prantsuse keelt kõnelda...» Need mõtted polnud võõrad ka Inzovile, nad tulid talle tihti pähe. Kuid tegelikult vaidles ta Puškinile vastu näilise korra säilitamiseks. See ei tähendanud, et kindral nõustus Puškiniga, kuid talle meeldis ikka midagi selles ennast unustavas poeetis, nagu võib-olla meeldis... igasugune elu. Tõepoolest, kuidas võib oja mitte vuliseda? Ja kui nukker oleks vaikus tuulepuhangutal

Igatahes — kõrvakiilu eest küll, kuid vabade mõtetest Inzov Puškinist aresti ei pannud.

Vürst Pavel Ivanovitš Dolgoruki imestas üldse Inzovi üle, kuidas ta talub neid vabameelseid «täiendavaid Karamzinile». Ja üldse, mis rahvas tal lauas istub! Juhatusele ja väike kantsleiametnik, kohtukirjutaja — kõik on koos ja igaüks saab oma osa usaldusest

ja hea ajal, mil nad ei ole võrdsed ei materiaalselt, kaarduselt ega võimu poolest! Kõik see ei saa kuidagi tulla ei ühist vastastikust arusaamist ega näidata igaühel kätte alluvuse ja sõnakuulmise täpseid piire...

Ilmad olid sel kevadel, nagu öeldi, ribapõllustusteenide pöud ja vihmad, pöud ja äike, vahepeal aga jumalateenistused, et põllud niiskust saaksid.

Ja samasugune ribapõllustusteen valitses ka päeval. Kord külastab Puškin kogemata ka Dolgoruki, kuid äkki võtab kätte ja hüüab: «Kergem on toime tulla polgu soldatitega kui tosina alatute ametnikukestega!» Sealsamas teeb nalja Inzov. Kõvasti käis talle keegi de Pott, maamõõtja: tema maja asus mada- lamas ja ümberringi oli üleujutus. Kuid tema palvel korteri asjus vastas Inzov naeratades: «Ka inglased asuvad saarel, aga elavad, häda pole midagi!»

Õhusõitja! Terve sündmus linnas. Rahvahulgad. Tõsi küll, et kõik trügivad tasuta vaatama. Milleks maksta tervet leu, et ronida tara taha, kui taevast on niikuinii kõik näha! Kuid Puškinil ei olnud kahju oma seitsmekümnest kopikast ning ta seisis otse õhulaeva kõrval, vaatas, kuidas itaallane Dominiciani koos abilistega kiirelt palli õhuga täitis.

Teavalmistused edenesid aeglaselt ja kuidagi kõhklevalt. Puškin vaatas tara taha ja nägi maksuta pealt- tagant hulgas Dolgorukit.

«Mida meeles oma taadi värssi,» hüüdis Puškin talle.

«Sest vähe veel, — las lenda otse pilve taha: täis puhus siidist palli ja õhku tõusis siis.»

Pavel Ivanovitš oleks kindlasti rõõmus olnud, et Dolgoruki mäletab tema isa luuletustest midagi peast, kuid ta oli kaunis kõva kuulmisega ja küsis kõneluses talle: «Mis?» — olgu siis, kui ta tõepoolest ei kuulnud, samuti ka siis, kui temaga üldse ei räägitud; isegi siis, kui ta kuulis, ei suutnud ta hoiduda harjunud talinusest. Kuid sel korral ta hoidus nimelt tagasi, ta ei tahtnud vestlema hakata, põhjus selleks oli aga ikka sama, alatine: vürst ja... vaene! Vestelda maksu-

lise pealtvaatajaga, see kuidagi rõhutab, et oled ise teataval määral madalamate olendite hulgas. . . Puškin aga pöördus teisale, temal polnud aega vestelda, teda huvitasid väga kõik käeliigutused, mida tegi too mustalokiline mees, kellel olid muistse filosoofi vagev nina ja avameelselt kelmid kaasaegsed silmad. Puškinile näis kogu aeg, et asi lõpeb mingi trikiga: pall lendu ei lähe!

Nii juhtuski. Kui pileteid enam ei ostetud ja rahutult vaid lennu algust oodati, süütas itaallane otsekui kogemata palli serva, ja see plahvatas kõigi naha põlema. Siis haaras ta oma pea kate vahele ja teeskles täielikku ahastust ning hüüdis palveid jumalanna poole, kuna uks ta abilisi piletite eest saadud rahaga kähku eemaldus.

Tekkis segadus ja rüselemine. Maksulised pealtvaatajad põgenesid tara tagant tule eest välja, tara aga vajus kokku väljaspool seisva rahvahulga rõhumisest, need tungisid sündmusekohale. Paljud nagid, kuidas Puškin leekide paistel suure häälega naeris ja itaallasele nupuka väljamõeldise eest aplodeeris.

«See ladinlane,» ütles ta hiljem, «oskab suurepäraselt puhuda mitte ainult õhku oma palli, vaid ka publikule puru silma.»

Järjekordseks sensatsiooniks linnas oli Pavel Sergejevitš Puštšini errumine: ta vabastati ametist, jättes talle kindralmajori auastme. Ta jäi korraga mõõdetult väiksemaks, munder hakkas lotendama, vest tõmbus kortsu. Ta lahkus kiiresti Kišinjovist, tunnistades end enne sõitu maksujõuetuks; võlgade katteks laks ta varandus haamri alla. Hiljem levis jutt, et Puštšin ei saanud passi välismaale sõiduks. Kuid sellised sündmused olid harulduseks.

Orlov ei saabunud ikka veel Kievest tagasi. Seal tulid kuuldused, et ta võtluseta ei alistu. Jutustati, et ta olevat öelnud: «Sabanejev arvas, et raiub mu maha ainsa hoobiga. Lõi, aga puhus sõrmedele: iseendale teha vigi.» Kas ei lootnud Mihhail Fjodorovitš liialt palju oma õigusele, kuna tema vastu töötas väsimatult hulk inimesi, kellel polnud õigusega vähematki tegemist? kuid kes see-eest kaitsesid oma isiklikke huvisid?

Puškin kolis nüüd Inzovi juurest oma sõbra Nikolai

Nikolajevitš Aleksejevi juurde tema puhtasse ja valvimaajja. Nad elasid üksmeeles ja käisid ka koos. Poltoratskid sõitsid Peterburisse, kuna olid kaardistamise lõpetanud. Kui Aleksejev töötas või läbi välja sõitnud, uitas Puškin mööda Kišinjovi tegevuseta, ilma sihita. Kevadel ei laabunud tal ka meelelahutusteks olid vaid lõunad Inzovi juurest kaardimäng klubis.

Inzovi juures kergendas ta oma südant vestlustes ja rõõmus, kui seal viibis mõni uus külaline, kelle võis kokku minna. Inzovi juures lõunatajad ei teadnud neid lahinguid. Ega ükski see vaatepilt, kui Puškin ordenitega ehitud tähtis isik läheb kokku Puškiniga, — nagu paljud teda hüüdsid, nõus tema teravate vaadetega, tema enda üle aga osatundlikust tundes, — mitte ainult see «härjavõitlus» vahel haarasid neid tõsiselt kaasa ka

kuigi oli muidugi suurepärase toreadoor ja oskas tagada ka kõige suuremaid härgi, kuid ei saadud ilma erutuseta, kui ta rääkis pärisorjusliku häälest ja teotusest. Ta muutus seejuures pisut tujuk, tõusis kord püsti, istus siis jälle, koputas lauda käega, milles hoidis salvrätikut ja heitis meemale.

«Mina ei hakka iialgi... mitte iialgi pärisorje nimel Miks? Aga seepärast, et ma ei või tagada, et mulan kindlustada nende heaolu. Ja ma pean ebaõiguste, kes võtab selle enda peale ega täida, talupojad on vaid sissetulekuallikaks.»

«Kelleks sa oma isa Sergei Lvovitšit pead?»

«Nikolajevitš tõsiselt.»

«Jätan välja,» vastas Puškin pisut ebakindlalt. «Isa on aus, kuid meil on temaga selles küsimuses erinevad vaated.»

«Millest sa elama hakkad? Tarkpea!»

«Nimelt, hakkan elama — peaga! Või kui soovite, teiega.»

«Oli rahul juba sellega, et Puškin ei hakanud isa tema, kuigi pinevus nende vahel polnud talle lõuna, seepärast oli tema teine küsimus esitatud

juba lõbusal toonil, hanesulg aga viis ta taelikku va
mustusse.

«Olen nõus sulle terve hane ohverdama,» hüüdis
ja tõusis lauast, tooli kolinal tagasi lükates.

Mõnikord hämmastas Puškin kõiki, tehes ootamatut
järelusi oma sõnaohtrates pikkades arutlustes Napo
leonist ja revolutsioonidest.

«Vanasti võitlesid rahvad,» ütles ta selgelt ja rõh
tades, just nagu räägiks see, kel on võimu, «vanasti
võitlesid rahvad uksteisega, nüüd võitleb Napoli kun
gas rahvaga, Preisi kuningas võitleb rahvaga, Hispa
nia kuningas ka rahvaga, – nii ei ole raske arvata
kes peale jääb.»

Vürst Dolgoruki lisas oma kodus seda lauset kun
tades: «Pärast neid sõnu valitses sugav vaikus. See ke
tis mitu minutit...» Ja see vaikus oli nähtavasti va
paljuütlev, sest ka siin, päevikus, peatus ta sulg il
ligasuguse poleemilise märkuseta.

Vaimu rammestus ja sellega kaasnev jõudude ar
mine kestis Puškinis edasi. Teda haaras ka kaardim
mäng. Ta sattus hasarti ja muidugi mitte võidu kaardim
 Kui oleks olnud raha, oleks ta kindlasti palju kaardim
nud. Raha aga oli vahe. Kuid leidus siiski mimesi, kes
ka temaga «kindla peale» mängisid. Ühe sellise mängu
jaga, kindralstaabi ohvitseri Zuboviga, tuli tal ja
kordne kokkupõrge.

Mängu lõpul, kus Zubov nimelt mängis «kindla
peale» ja Puškinil paljaks kooris, hakkas Puškin suu
ükskõiksusega ja naerdes teistele kaardimängijate
kõnelema, et sellist kaotust pole tarvis tunda.

Zubov nõudis seletust ja Puškin võttis duelli vastu.

Tavalist duellide paika nimetati Kišinjovis vabariik
nal käimiseks, kuigi seal oli viinamarjaistandused.
Puškin heitis sageli selle nimetuse üle nalja ja laskis
les nüüdki duellile minnes naeruga oma sekundantide
et peale vabarnate ja viinamarjade kasvavad seal
murelid.

«See duell tuleb lõbus: see on naise pärast. Ma
murdis truudust ärtuemand. Muide, mitte just ma
ei murdnud, vaid Zubov lõi ta mul kaardipakist välja.

Tõepoolest, ta tõi kübaras mureleid kaasa ja sõn

...ult, sülitades kivikesi vastase suunas. Nii seisis
Zubovi püstoli ees, kellel tuli lasta esimesena.

...mestada, et Zubov laskis mööda.
...kin loobus lasust. Kund järsku muutus ta kah
...kulmaks ja rangeks, kui Zubov selle asemel et
...laskmist, hakkas teda kaelustama.

...on ülearune,» ütles Puškin lühidalt, viskas
...unud marjad minema ja eemaldus.

...see üleannetu ja kerge meeleolu ning selle kõr
...vus ja külmaverelisus, need vasturääkivad, kuid
...ega sobivad tunded jatsid teda maha ning teda

...ajutiselt seletamatu nukrus. Nüüd, kui kõik see
...moodas, meenus talle magijäärade duell, kuid ka
...lobustanud teda. «Ei, seal oli kõik lihtsam, loo

...dum...» Ähmaselt nagu kiudpilved liikusid temas
...lud mõtted, vaevalt teadvust riivates. «Mitte võit
...ega sõbra pärast... Ja oma elu, mis kunagi ei

...olin ma valmis ära andma... Kuid kas minu
...tulub ainult mulle?» Siin peatusid mõtted. See
...mudagi väga tõsist

...mõtelnudki lõpuni neid katkendlikke mõtteid.
...need jäid temas peatuma, vajudes sügavusse.
...pärast sai ta, nagu öeldakse, «endast jagu» ja
...jälle endiseks.

...duelli-asjale ei antud mingit käiku. Puškin
...lahinguväljal» kaitunud nii, et õieti olekski patt
...teda karistada. Vastupidi, tema käitumine äratas
...ustust tema vastu.

...omisel juulil tuli Liprandi lõpuks oma pikalt reisilt
...Ta polnud kohanud ei Vjazemskit ega Tšaada
...tõi Puškin poolt neile saadetud kirjad tagasi.

...sai Puškin kirjad Delwigilt, Baratõnskilt ja
...tomastelt Liprandi jõudis tagasi väsinuna sõidust
...oma seisukorra pärast. Ta oli tahtnud Odes

...temina jääda, kuid see ei olnud tal õnnestunud.
...sellest ta palju ei kõnelnud, Puškin aga külvas
...kõnimeestega Moskva, Peterburi ja oma kodu

...Ta sundis teda jutustama kõigest üksikasjali
...pisiasjani.
...hüüa, lähen mööda Fontankat...»

«Izmailovski ja Kalinkini sildade vahel,» segas Puškin nagu väike laps vahele.

«Nojah, võib-olla käsitate maja kirjeldada? Kivide ühekorruseline, palkoniga.»

«Ta ei püsi enam kaua, see palkon... Ja põrandalauad parempoolses nurgas on hoopis pehkinud. Mula see meeldis.»

«Et põrandalauad on pehkinud?»

«Jah, et võib variseda! On romantilisem. Jubedan.»

«Niiviisi teist jutustaski see eideke...»

«Memmekene? Hoidja?»

«Läksin sinna. Kodus pole kedagi. Teada saades, et teilt on kiri, kutsus toapoisi mingi eidekese...»

Puškin vihastas ja naeris. Harilikult oli ta tavaliselt väljendamisest tagasihoidlik, kuid praegu lükkas mure teda tagant.

«Mitte mingi eideke! See on ju hoidja. Arina Rodionovna. Kas ma teile temast pole jutustanud?»

«Ma taipasin hiljem isegi. Aga kuidas ta teie juures päris, Aleksander Sergejevitš! Küll tervise kohta, kas te hästi magate, ja kas sulekott on pehme, ja mis sööte...»

«Ja mida teie vastasite?»

«Moskvas aga, kuhu ma hiljem sattusin, jutustas ma kõigile, nagu teie ise käkisite: käib mööda kõiki kaltsudes, räpane...»

«Noh, ainult mitte räpane!»

«Kaltsudes, närudes* ja ninaotsani võlgades.»

«Meil kais siin teie äraolekul üks... õhusõitja. Noh, tema teenis sadakond rubla puhta väljamõeldisega! Mõtlesin siis: näe, kus on mees — elatab end peaga. Ehk aitab mindki teie väljamõeldis. Noh, mis teie hoidjale ütlesite?»

«Puhas ja korralik. Paastub ja teeb tööd. Ei ära oodata, millal saab Moskvasse sõita ja teda külastada.»

«Ärge naerge, Liprandi. Teie ütlesite sulatõtt, kas ta oli oma vateeritud pihtjakis? Sellel on õige pisut kaneelilõhna.»

«Ta päris aina teie kohta, Puškin, ja valas pisarad. Puškinit erutasid ka sõprade kirjad. See on ju...»

maailm, kust ta oli pidanud lahkuma! Ja kui kaugel olis kui ammu see kõik oli!

Pärast lõunat heitis ta puhkama ja unus, mida ta väga harva juhtus. Nägi unes lütseumi ja nagu alati, kui ta lütseumi nägi, — ka Küchelbeckerit. Nende meenutuste ta ärkaski ja istus kohe lohtsema oma lütseumiseid vihikuid, mis Liprandi Peterburist kaasa toonud. Kogu öhtu oli ta mälestuste küttes. Toas oli vaikne, vaikus asus ka hinge. Puškin ei oleks kuul vist teadnud öelda, mis õigupoolest on õnn, kuid teadis, et ta ei eksi, kui ta enne magamaminekut ütles: «1. juuli — õnnelik päev.»

Milmed vestlused ootasid veel ees. Liprandi kiirus oma teenistusasjade ülevõtmisega. Puškin leidis ta alles kaks päeva pärast kohalejõudmist. Juba unnes meenus talle, et ta on unustanud küsida, kas ta kätte talle järele saadetud kirja, kus ta kergetasid, mõistis, teatas Vladimir Fedossejevitšile, et ta arvestades, et Liprandi taipab, kes on ja märkab, et ta ise on arestis alles kolmandat Rajevskit aga ei ole juba ammu näinud...

Kolm päeva, sõber hea,
ju konutan arestis,
ja ikka veel ei tea,
kuis elab mu Orestes...

«Ma taipasin kohe,» vastas Liprandi, kui Puškin ütles seda küsis. «Kuid mul on ju ka Orestese kirjad!»

«Kas nagite teda? Kuidas ja millal? On ta terve?»

«Ma ei võtnud neid tookord kaasa, kuid nad on mul...»

«Ma polli kindluses istuvalt Rajevskilt oli juba enne kaabunud üks värsistatud läkitus «Kišinjovi sõpradele». See luuletus erutas ja ligulas Puškinist. Noh talle alati etteheiteid teinud mütolooiliste lohkuse pärast, kuid selles läkituses Puškinist erutas oli ta ise rohkesti kasutanud mütolooilistekui sirutas käe lepituseks. Noh sõbraliku sõnapõimiku tungis südamevalu: ta järele jääda katnud on see kõike laastav vangla-...»

mürk...» Ja siiski sai vang võitu neist isiklikest tunnetest. Nagu haavatud sõdur andis ta seltsimehele edasi lipu:

Sa ulista maa kuldset aega,
me vanarahva lihtsat meelt,
ta ehtsat elulaadi, keelt,
maa puha loodust taevaalaga.

Puškin püüdis juba talle vastata. «Ei asjata sa hundanud minu poole sealt vanglast õudsest, hämarast. Mitte asjata: ta tundis juba tookord, kui palju temas veel tuleks öelda, ja nagu alati kutsus temas esile vaimutamise soovi eelkõige see, mis temas eneses juba kaarimas oli. See kõlas Puškinis elavalt vastu ja mitte niivõrd Venemaa ajaloo osas, mida Vladimir Fedosejevitš nii vahenditult tajus, vaid palju sügavamalt ja aktuaalsemalt just vaba randrahva — mustlaste osas, kes juba ammu ta loomingulist kujutlust olid koitnud.

Nii liitusid ühiseks tundeks isiklikud puhangud ja see vastukaja sõbra häälele, mis rahu rõõvis. Ja nimelt, mis rahu rõõvis! Kui meelsasti oleks ta kirjutanud, nagu ta sellele palju kordi oli mõtelnud, kummus steppides, hulkuv rändrahvas. Nii käsitles ta priiust, rõõvleid. Rõõvlike kohta õnnestus küll varem kahest vennast, kõik muu langes kuidagi ära, ei teinud ühtset tervikut. Nii kirjutas ta oma «Laulu tagast Olegist». Nii alustas ta poeemi Vadimist ega lootanud seda. Juba helisesid mõnikord «Bahtšis purskkaevu» peened nired: kaks maailma — rist poolkuu...

Sellises korratuses, ühtaegu ja üksteisest mööda lootes, jooksid temas mõtted, kuni Liprandi pakki olid. Nüüd tuli veel üks Rajevski sõber, noor leitnant Tšaušev. Ta küsis juba lävel:

«Teie sõitsite Tiraspolist läbi. Kas Vladimir Fedosejevitši nägite? Jutustage!»

Liprandi viivitas jälle vastusega. Ta hoidis juba pakku pakki käes.

«Harjumus: siisugused asjad peita kaugemale»

«Andke mulle!»

Kuid Puškin ei hakanud kohe lugema. Kuni Liprandi jutustas, kuidas tal õnnestus Rajevskit

kohtuse kaldmüüril («Saarase kallakuga,» naitas jutustaja kaega) ja kui vaevatud ilme tal oli, kui teravalt julgelt ta oli vastanud ülekuulamisele Sabanejevile. Lõpuks ta kõigi kohta ja kõike küsis, — seni silistas ta kinnitamatult sõrmega ümbrikku, nagu puudutaks ta siin Rajevski enese kätt. Ivan Petrovitš jutustas rahulikult ja üksikasjaliselt. Puškin kuulas silmi tõstmata ega valjendanud mingil viisil oma erutust, ainult meenapõseline Taušev, kellel oli veel kulge jäänud proletaaruliõpilase kombeid, segas vahepeal jutustust oma hüüatusega.

Vasõidul vaatasin ma eemalt tagasi. Vladimir Fedosejevitš seisis sealsamas ja lehvitas mulle rätti! Puškin läks akna juurde ja istus niiviisi, et teda ei nähtaks ning et ta nagu poleks näha. Ta kahetses, et ei olnud praegu üksinda.

Vassidel oli pealkiri «Laulik vanglas» ja allkiri «Jugripolgu major Rajevski». Ja need värsid olid täiesti puhtimus. Puškin tundis neis kõik ära: nende lood vestlused ja Rajevski enese...

Ons sulle valla sõbra põu?
Kas see, kes valimusest jahe,
on sõbralikku andnud nõu,
mis sihti puudleks ullas tahe?

Puškin tundis kohe ära ka selle «välimusest jaheda» värsi. Kes muu kui Pavel Ivanovitš Pestel! Kui elavalt loeksid mõlemad silmade ette Orlovi avaras soov. Läbi avatud õhuakna hõljutab tuul eesrõideid.

Peale eemaldus üksinda ja kohe lähenes temale nagu lüheleppel Rajevski. Nüüd seisavad nad mõlemad üksteisi, mõlemad ranged ja sõnaahtred. Kõnelus on vahelduv. Pestel on kasvult lühem ja Rajevski kummaripisut tema poole alla. Ja kõnelus on väga lühike. See enam-nõuanded: ennemini küll nagu otsesed korraldused.

Algne värsirida siiski: «Unelmaid ma hävitasin sõjaga». Jah: südame unelmaid mõistuse unelmatega, ta ei õnne unelmaid unelmatega rahva õnnest. Ja ta ei kui voimsalt ja hästi!

Kuid Puškin hüüdis ka kuuldavalt:

«Kui võimsalt ja hästi! Ma ei ole sellele iialgi mõelnud.»

«Lugege ometi ka meile!»

Kuid Puškin ei kuulnud, ei vastanud. Ta luges edasi — veristest ajaloo lehekülgedest, Novgorodi ja Pihkva muistsest priusest, sellest, kuidas rahvas «on viidud haa aarete» ent varem või hiljem koguh jõudu vastulöögiks. Kogu Rajeovski oli selles ebaühtlasuses ja pikas, kuid kohati lakoonilisuseni tihendatud luuletuses.

Puškin lõpetas lugemise ja istus veel viivu niivõrd ärapöördunult.

«Näete, siin,» ütles ta lõpuks, istudes Liprandile ja Tauševile lähemale, ning luges neile ette mitte väga valjusti, kuid pingsalt ja jõuliselt:

«On pilve tõmbund taevavõlv
ja rahvas tumm, — ta vastuhakul
õel nuudimeeste sugupõlv
ka mõtteid, pilke tapab pakul!»

Ta vaikis ja kordas siis viimast rida.

«Keegi ei ole veel üüranni nii võimsalt kujutanud «Ka mõtteid, pilke tapab pakul!» Hea on ka valge dünastia kohta: «õel nuudimeeste sugupõlv».»

«Ja kui täpselt haaratud!» lisas Taušev.

Puškin ohkas:

«Jah, pärast selliseid ridu ei näe me seda spartanlasi niipea!»

Ta oli isegi rõõmus, kui Taušev viis jutu teistele ridadele, mida võis ka kergemeelseiks käänata, ja võis ka ise sellest käänamisest osa. Siis aga haaras ta Tauševil käe alt kinni, surus talle mütsi pähe ja nad mõlemad väljusid. Ta ei tahtnud seltsimeestele näidata, kui sügavalt teda Rajeovski läkitus erutas, kuid valvas alustas ta siiski jälle kõnelust neist vapustavaist vaimsetest.

Vladimir Fedossejevitsši kuju ja see vanglast saadud testament seisid kaupa Puškini mõtteis. Ta püüdis neid mõtteid paberile panna, kriipsutas läbi, andis mitu korda uuesti, kuid ikka polnud rahul.

Värsside vorm oleks tal õnnestunud, kuid ta ei leia

nud oma mõtetele täpset kuju. Mõtte vorm aga ongi mõtte enese täpne väljendus. Kuid ka sulg peos aitas mõelda. Mõtted ja sulg olid lahutamatud. Paberile kinnitatud vorm pöördus teadvusse tagasi ja astus kontakti otsimise ja leidmise protsessi enesega, mis oli karm ja muutlik, kuid ka visalt sihiteadlik.

Ja kõik see ei olnud ainult mõtte otsing. Emotsiooniline elevus, inimliku tõe vahenditu tajumine, tema muusikaalne intonatsioon — kas ei olnud see võib-olla tema põhiline, mis andis mõtetele nende tõelise elu, mille elu, millel on suur võim kutsuda inimeses esile uut elevust ja mõtteid, millel on omakorda jõud innustada tegudeks ning muuta inimest ja reaalsust?

Võib olla, et kunagi ka maakera ise, mida kõrvetas pilke, kastis vesi ning jahutas tuul, — võib olla, et kunagi ka see maakera otsis esmaseid vorme kristallide, lehe, varre ja juurte vorme, ajukäärude vorme, patandades ja kõrvaldades kõlbmatut ning täiustades pilke läbi pikkade aastatuhandete. Ning nüüd valitab vormi üle inimene: filosoof ja sõdur, ehitaja ja hävitaja, revolutsionäär, maakera peremees.

Nii olid ka Puškini otsingud, Puškini looming nagu loomine tunnete ja mõistuse looming täiesti orgaaniliselt olgugi loodusest ja iseendast, kuid ka loodusest ja iseendast. Puškin muidugi ei mõelnud selle üle, kuidas need tulid tema aistingud; ja selles rõõmsas nooruses kes oli vahel ka riukukk ja tülinoriija, vahel kergemeelne ja taltsutamatu sõnades, kaardimängus, kuumuses ja lõbustustes — kõik need tema omadused ilmselt niisugustel momentidel nagu niiske käsnaga ohvilt, juurdlev järeleandmatu mõistus aga ja imeväne kuum süda, puhtad tunded, sõnade muusika, mis kergelt kandis harmoonia lainetel kallihinnalist, vaimse muretsatud aaret — kõik see oli iseenesest tema irane loodusenähtus.

Ning see ühtne loominguline seisund oli mitmepaluline. Kuumus ja külm, nukrus äpardumise üle ja loomise rõõm — kõik see asus lähestikku.

Ta oli nõudlik mitte ainult luuletuste, vaid ka enese elu. Vahel näis talle, et kogu endine elu, kõik, mida ta teadis ja hindas, — kõik see on jäädavalt möödas.

Kõik möödunud! — on veres tardumust,
ma enam varjata ei tihka,
et valgust, elu, sõprust, armastust
ja sunget tarkust vihkan.

Ju endist reipust kaotand loomus eht,
tund-tunnilt soojust jättes
on süda jahtunud. Nii kerge tammeleht
saab kiviks Kaukasuse lätteis.

Selle teema juurde tuli ta korduvalt tagasi. Mõni kord, kui tal tekkis vastupandamatu soov laua taha istuda ja kirjutada — selles oli pääsmine! — avas ta vihikus juhusliku lehekülje ja visandas kiiresti tema mitteomasest värsmöödus ridu. Ja jälle ei leidnud ta rahuldust. Ta ei nõustunud selliste vaadetega maailma asjadele mitte ainult värssides. Rajeovski küsis otsekohtunik:

Mis on siis sinu ebajumal —
su töö või mööduv kiidukõmin?

See oli ka Puškinile endale peaküsimuseks: mida ta on seni teinud ja millele on tal õigus uhke olla? Ja jälle kaalutles ta, sulg käes, kõike, millest Rajeovski kirjutas, ja visandas, peaaegu punkt punkti järel, määritud vastuse: «Ei seega uhkusta ma, laulik...» Ta ei olnud uhke ka nende oma värsside üle, millega ta oskas võita «südamete tähelepanu», ega karmi satumise üle, isegi mitte selle üle,

et keetvast ianust, tormipingest,
mis pulbitsenud noores peas,
ja vabaduseihast hinges
sain kuulsaks inimeste seas, —

Üks teine, ülevam autasu
on mulle hoidud saatusest...

Ta pidi juba peaaegu oma salajased mõtted valama otseses vastuses Rajeovskile tema «möödunud kiidukõmina» puhul ning kirjutama talle oma tõelise kutsumuse eelaimusest. Talle lastakse osaks saada kohe geim tasu: rääkida rahva nimel, elada edasi rahva nime nagu jäid pärimustes elama Orestes ja Pülades, nagu on elav ka Ovidius Naso ise.

Kuid järsku näis talle: aga kui see on ainult «rõõm unepõtte mõtetest! Ja sonimised unenäost!» Ka need kahelused olid sulele kuulekad ja... kriipsutati siin- ja seal läbi. Selle ettenauditava uhkuse hingus aga aina tekkis südame sügavusest... Ent ta ei usaldanud seda tegi oma vihikule. Selle pidi ju veel ära teenima!

KUUTEISTKUMNES PEATÜKK

SALAJANE MATK

Kui oli aega, jõudeaega olla üks iseendaga, ta ei saanud jätta arestis!

See lugu oli kõigist senistest rumalam ja ootamatum. Asehalduri lauda ilmus uus isik: eruohvitser Rutkovski, kes kunagi oli teeninud Inzovi all. Inzovil oli olnud kavatsus talle mingi koht leida. See ennast ei jätanud rumal luiskaja häiris vaga Puškin.

See soov sõitis vahel harva jahile, püss ja koer kaasas, ja harvaolekul kisti Puškin vaidlusesse ikka samal teemal. Nii Rutkovski ise kui ka keegi tõlk Smirnov, kes töötas kraivalitsuses, olid mõlemad ebameeldivad ning käitusid sündsusetult ja väljakutsuvalt. Nad pilgutasiid teineteisele silma ja itsitasid. Inzovi harvaolekul oli see Smirnov hiirest vaiksem, nüüd aga ta end Rutkovski ässitusel puhevile. Puškin ei jätanud talle käega, peamised nooled sihtis ta Rutkovski vastu.

«Kas olete praegu eraisik,» küsis ta temalt nagu sõbralt, «või kavatsete uuesti sõjaväemundri selga võtta? Kuid see on muide üksipuha: nii tsiviilametnikud kui ka kindralid on enamasti tõprad.»

Kõik see tuli Rutkovskil enda arvele võtta seoses sõlmusega, millega tema poole pöörduti, kuid teisest poolest polnud nagu põhjust enda arvele võtta, sest ta pole ju kindral. Tsiviilametnike osas aga said nii nagu kui ka Smirnov ilmselt pihta.

«Ainult põlluharijate klass väärrib lugupidamist,» ütles ta, «kes ise maad harivad. Noh, aga härrad aadli-

Puškini kõnelused asenalduri lõunalava peal
ainult temperamendi purked. Tä mõtiskle, muu...

...ndi oli jälle ära sõitnud. Puškint ei külastanud
... mitte keegi. Nii on väga kerge teda hoopiski
... Nii on kerge hoopis kaduda. Kuid ootama-
... tekita see viimane mõte nukrust, vaid kutsub
... loguni naeratuse: «Aga mis oleks, kui...» Mõõ-
... veel paar päeva ja mõte küpseb kavatsuseks,
... misega aga ei viivita Puškin kunagi.
... ei keegi tuleb küsima, ütles: «Härä läks linnast
... alutama.» Aga kui keegi püüab välja uurida.

miks härrat ka öösel kodus ei olnud, vasta: «Õeln
tuttava juures.» Aga kui küsitakse, kelle juures, üt
«Ei või teada!» Kas vastad nii?»

«Ei või teada!» vastab Nikita.

Puškin aga naerab:

«Noh hüva, pea vähemalt see meeles!»

Augustikuu on roosakas-kollane. Kaugused sinavad
Kuigi varjatult, aga õhus on juba tunda sügise kargust
Kui helisevalt kerged on sammudki inimestühjal teel
Kui hea on hingata vabadust!

Nii teostuski kõik. Vabadus? Ta oli siinsamas ka
ja juures, siruta vaid käsi, astu vaid samm, ve
samm ja veel...

Need mõned päevad, milledest Puškin hiljem vaiki
olid imeliselt sisukad. Iga päev on tulvil õhku, valgust
kerget rahu. Jah... rahu ei seisne istumises ja te
vusetuses. Laiskus ja rahu — need pole hoopiski naab
rid. Rahu on tulvil muusikat, aga on siis muusika la
kus?

Puškin sammus, kuid ta liikumine sarnanes pigem
vaikse lennuga; mõtted lendasid kiiremini. Ühte te
konda ühendas ta palju teekondi. Sellel jõudehatsel
liuglesid temas nägemused nagu pilved. Ja sündinud
sedki, kohtumised, olid osalt niisamasuguse puhta fa
taasia vili. Hiljem räägiti — mustlased, romaan
Mustlannat olevat hüütud Zemfiraks ning ta riide
nud nagu mees — varvilised püksid, lambanahk
müts, tikitud moldaavia sark, piip suus. Olnud ta
mustlasest noormees. Zemfira oli öösel ara kadunud
Puškin kihutanud talle järele... Muide, hiljem jütua
tati veel palju muudki ja umbes samas tööparat
astmes nagu kaardimängija löömist saapatallaga.

Kuid mustlased olid tööpoolest olemas, nagu oli olnud
see tüligi. Aga kõik oli lihtsam ning kenam, ja m
peaasi, hiljem meenus see kõik nagu meeldiv unenähtus.

Puškin käis mustlaslaagris ja liikus ka üks. Talle
jäänud vaid vähe sellest rahast, mis talle Liprandi
kodust saadeti. Ühes postijaamas, kus ta ööbis, kelle
ta kord vanemleitnant Tauševit.

«Kuidas teie siia sattusite? Kuhu nüüd?»

Aga teie?» küsis Puškin vastu.

Lahen ametiasjus Tultšini.»

Ka mina tulen teiega!»

Nii sattus Puškin (sugugi mitte ootamatult) Tultšini,
kus armeekomandöri feldmarssal krahv Pjotr
Ivanovitš Wittgensteini staap.

Siin Bugi kaldail laiuvaid steppe, mis olid tasa-
rahustavad, andsid Tultšini künkad kogu maas-
teise ilme, mis hasti harmoneerus siia paiguta-
tud uhvardava sõjalise jõuga. Teise armee üksikud
üksikud olid laiali paisatud tohutu suurel maa-alal,
nende väeüksuste keskus, vägede peajuhatuse ja
staap, asus siin, selles poolakate ja juutide alevikus,
kärnenisti kuulus üheleainsale magnaadile krahv
Wittgensteini, kelle kena ja lõbusa tütreaga oli abielus
krahvile kindral Pavel Dmitrijevitš Kisseljov,
krahvi lemmik.

Tegelikult oli kogu armee juhtimine Kisseljovi
kates. Wittgensteini ennast tsaar eriti ei armastanud
ja too elas peaaegu kogu aja oma mõisas, Tultšiniest
kõigest kaugusel ja tegeles seal innukalt põllumajan-
dusega. Pool aastat tagasi käis Kisseljov Kišinjovis ja
siis Inzovi juures.

Kui Nikititši juures oli raske hoogu sattuda, kuid
siis oli Kišinjov noorest kindralist vaimustatud.
Ta ei aina soovis Peterburit, Talvepaleed, Neevat,
siis sellise mulje, nagu oleks ta alles eile olnud
Petersburgis ja koduselt vestelnud keisriga. Ta oli väga
võimeline ja seltsiv, kuid ei varjanud oma seltskondlikku
olekut.

Puškin oli Kisseljoviga tuttav juba Peterburi ajast.
Ta ei üksvahe nõrkus ilutseda teatris selliste inimeste
kõrval nagu Aleksei Orlov või Kisseljov. Puštinile ei
meeldinud see sugugi ja ta tegi sõbrale korduvalt ette-
panekuid, kuid Puškin ei loobunud. See oli muidugi nõr-
kusest, kuid ühtlasi ka vastupandamatu uudishimu
pärast, keda huvitab erandita kõik iseloomulik
ja mis ei mõistnud seda, aga noor poeet andis juba siis
Kisseljovile õige hinnangu.

Kõikides Aleksei Fjodorovitš Orlovile üheksateist-
aastase aasta suvel kirjutas ta Kisseljovist

Ei kindral Kisseljovi peale
 ma oma lootust kull ei sea.
 Ei eelista ta kurjust heale,
 ma muud ei utle — ta on hea;
 kull rõõmsa pidulaua taga
 ma kuulaks teda õhinaga,
 ta seltsis olles pooled ood;
 kuid lubadustes tsaar, mees
 ei maksa midagi mu ees.

Kas kindral ise oli teadlik neist riidadest? Tõenäoliselt küll, kuid nende parast solvuda oleks olnud sama, mis solvuda peegli ule. Igatahes ei raakinud ta neist Puškini mitte sõnakestki. Põgusalt meenutasid nad Peterburit ja teatrit, ja üldse oli Kisseljov valvealuse poeeti vastu väga armastusvaarne ning isegi poetas lahkumisel mitu miilekski kohustava seltskondliku fraasi: "Te peaksite külastama meie Tultšini!"

Ja nüüd oli Puškin sinu peaaegu tema külaliskonnas. Tauševil aga oli siin palju sõpru, ja poeet pandi talle kätte. Ta seisis peegli ees ja vahtles ennast: "Nagu laval!..."

Tultšin on vaid vaike alevik, Kišinjov aga ikkagi linn ja kogu krai valitsemiskeskus, kuid juba temalt oli otsekohe tunda, missugune patriarhaalne provints oli Kišinjov, ja vastupidi, kuidas sinu Tultšinis kees elu ja liikumine! Ka Kisseljov oli oma kodus pisut teistsugune: marksa lihtsam ja mitte nii armulikult alluvaatav oma hiilgavalt kõrguselt.

Puškini ilmumise üle ei imestanud ta sugugi.

"Noh, lõpuks ometi külastate teiegi mind" ütles ta sõbraliku naeratusega. "Kuidas elab Ivan Nikitištš?"

Puškin poleks teadnud, kuidas seljale nii loomuliku küsimusele vastata, kuid Kisseljov esitas selle nii mõõdamises, et vastata polnud taivis. Otsekohe, ilma pausita, lisas ta ladusalt tervitussõnad oma naise meenutamiseks, milleta tervitus poleks olnud täielik.

"Sofia Stanislavovna! on suur rõõm teid näha. Üks tema esivanemaid oli väga suur poola poeet."

Puškin külastas Kisseljovi paar korda. Siin oli väga palju rikkust, kuid see toredus oli kuidagi harmooniline. Mitte nii nagu Kišinjovis, kus bojaarid üksteist ees kelkisid kooskõlastamata ja üksteisele kunjatasid

metega, mis meenutas vanakraamipoodi või Kiievi Kontraktõl, kus esemed kuulutasid end ise kõik oma rankade hindadega... Ja olnud seal ainult valispinnal, lausa kisendav hääle ahva hiilgav idiotism, nende ja nende lähedaste ja kadestajate — lootusetu vaimus. Siin aga oli õhkkond kull veidi uhkem kui Kišinjovis, kuid puudus hobusetalli, olgugi rikkas ja lehk.

Siin oli tõepoolest armas ning isegi vallatu ja hehk kõrgema seltskonna reegleid, naatides juures. Vaga armsad olid ka teised poola daamid, mis said nende silmad nagu künklad ja hõlpsaid melodiliseid. Kuid sinu valitses hea meel. Vaga tapses ja ladus sobitus oli sinu oma kohustuste, mõju ja võimu ring, kasutades täiesti järjestamine rikkuse või kehvuse järgi. Siin oli väga meeldiv. Nagu poltoratskite juures, kes matkapecker mahtus teisesse, nii järgne meekomandor (peaaegu nagu Issand Seebaot), staabiülema, ulejaanud kindralid ja nende staabiühvitserid mitmesuguses auastmes ja tsiviilametnikud. Nagu Tultšini kunkad, üks kum, ja kõik harmooniliselt koos.

Siin ajas oleks Puškin, kes oli Kišinjovis, tühjaks jätke tegelnud õhtatega Kisseljovi juures, ja lõbusate õdede Potocskadega, laulu ja muusikat tema siinviibimise eesmärgiks ei olnud. Kisseljov, vaid Pavel Ivanovitš Pestel. Noored ja eraldi ja siin oli keskuseks muidugi Pestel. Kõik kohtumised temaga inimeste keskel ei olnud Kišinjovi muljetele. Ja talle meenusid Vladimir Rajeovski laskitusest. "Kas see, kes on sinu jaoks, on sõbralikku andnud nõu?"

Siin mõned päevad elas Puškin koos Tauševiga ja siin tundus noormees sai talle väga armsaks. Ta tundis Delwigit, ka see oli meeldiv. Ta jutustas talle oma viibimisest sealses ulikoolis. Nii nad nad kord kogu öö. Tauševil oli väga vaba ja Pesteli juurest hilja tagasi jõudes otsustas ta loodata paikese tõusu.

«Poiss, päikest tervitama peab!» meenusid Puškinile Delwigi värsid

«Tervitame, tervitame!» hüüdis Taušev vaimustusega
«Aga mis värsid need on? Ma ei tea neid. Kas improvisatsioonid?»

Puškin luges, ja nad täitsid poeedi soovi, mille see neile oma värssides oli esitanud: lauale ilmus vein.

Nii nad lobisesidki päikesetõusuni. Puškin naen palju, kuulates jutustusi kuulsast Magnitskist, kes ülikooli revideerides tegi avalikult ettepaneku see maha lõhkuda väärsuuna pärast teaduses, millest on lahkimisvõime isegi seinad. Hiljem aga, kui ta määrati Kaasani õpperingkonna kuraatoriks, käskis ta kõik «kristlaste kehad», mis olid üliõpilastele õppevahenditeks «kristlase kombel maha matta». Matemaatika professorid — isegi need hakkasid geomeetriat õpetama filosoofia või õigemini usuteaduse vaimus...

«Kuidas? Kuidas?» kordas Puškin naerdes. «Korraldada ei suuda kõiki neid vägitegusid meeles pidada.»

«Aga üliõpilased pidid kõik sõna-sõnalt meeles pidama: «taismurkse kolmnurga hüpotenuus on sümbol töö ja rahu, kohtumõistmise ja armastuse (kaks kahtluse) kohtumisest jumala ja inimese vahemehe lahutamatu (hüpotenuus ise?), mis ühendab kõrge madalaga, taime ja vase maapealsega!»»

Puškin katsus alustada Tauševiga juttu Pestelise Lobisemishoogu sattunud noormees jäi otsekohe vastu seks, sellest aga, mis ta ütles, võis Puškin järeldada, kui suure austusega Taušev Pestelisse suhtus ja kuidas ta peaaegu kummardas ta mõistuse ning kõnevõime ees. Samasugust suhtumist võis Puškin märgata juba nende noorte ohvitseride juures. Kuid seejuures puudus neis siiski see tuluke, mis helgib silmis palayast armastuse- või sõprusetundest. Ise ta oli selle vastu väga tundlik.

Üksi jäädes istus Puškin akna juurde ega heitnud magama. Noor päike tõusis pikkamööda ja võimsalt ise oma sära kogudes, ja kerkis aeglaselt kõrgendatult kohale. Magada ei tahtnud üldse, uni oli ära põgenenud. Puškin istus ammu, lapsepõlves omandatud harjumuse järgi aknalauale nõjatudes ja põske kokk

puutunud käele toetades. Ta mõtles, ja mõtted nagu valendad hommikused pilved tõusid tahtmatult ning tahtis ühtaegu kõige mitmekesisemad.

Seda, noorte hulgas, nägi ta alati ka üht kindralit, Vladimir Sergei Grigorjevitsi Volkonskit, veel üsna noort ja väga meeldivat meest. Ta ei olnud teda varem tundnud, kuid Vladimir Rajevskilt oli ta temast kuulnud üht suurepärase hingega inimesest. Ta teadis ka, et ta on suures sõpruses kogu Nikolai Nikolajevitsi perekonnaga... Krahv Olizaril ei ole edu, kuid Volkonski — kõrgekasvuline endassesuvenenud mees. Kuid ta on Mariast viisteist aastat vanem —, kas see on võimalik? Ja siiski oli eile üks hetk, kus Puškini süda kuidagi hästi hakkas. Vürst astus ise tema juurde, ja esimest korda nad vestlesid omavahel. Volkonski esitas talle küsimusi ka Vladimir Fedossejevitsi kohta, ja ta näis kogu aeg, et ta tahab talle öelda midagi. Aga kui need sõnad olid juba ilmselt keelel, jäi ta kord vait. Puškin ei mõistnud, milles asi seis. Võib-olla tahtis ta midagi öelda Rajevskite, Vladimir Nikolajevna kohta? Ning ta küsis nende kohta

Volkonski ohkas vaevalt kuuldavalt, kuid paistis olevat rõõmus selle lihtsa ja nii loomuliku küsimuse üle. Ta jutustas kõik, mis teadis; tema viimase sõnad Kiievisse olid kõik terved. «Nikolai Nikolajevitsi tütreid... Kus nemad on?...» küsis Puškin pisut hoogsamalt, kui ta tahtnud.

Ja siis ta just tundiski — ja niivõrd füüsiliselt tajus, nagu oleks näkku puhtunud nõrk tuul, — tundis ta, mis tekkis ka Volkonskis. Vürst vastas väga kiirelt:

«Krimmis ja Odessas. Arvan, et neid pole ka Kiievis, nad on vist juba maal.»

«Tahtis veel küsida: kus nimelt, võib-olla Kiievis? Kuid ta ei küsinud enam midagi: see ei olnud võimalik, ei sobinud. Ta oleks võinud öelda ka midagi muud: «Kuidas ma teid mõistan!»» Puškini mõtetest asjadest ei räägita üldse. Aga nendele

mõtlemist ei saa ära keelata — ka iseendale mitte. Ja see oli tema südames kõige enam mõtlemapanev ja kõige õrnem, nagu kerge pilveke: Maria!

Ja ühtaegu selle mälestusega meenus kindlus, kus istub Vladimir Rajeovski. Ülekuulamised, türm. Mille seisab ta kuritegu? «Mõte ja pilk?» Aga kui põgeneda? «Aeg rutata sinna, kus avarust näed!» Ei, me ei ole vabad linnud...

Ja samas — mõtted Pestelist. Milline idiootlik maaratlus hüpotenuusi kohta! Ja ta küsis endalt naljakalt, kuidas maaratleda, mis on Pestel. Ja juba ilma naljata maaratles teda nii. Pestel on Tultšinis tõeline keskpunkt ja tema ümber on tõepoolest moodustatud sõõr, kuid selle sõõri suhtes on teised ta seltsimehed ainult puutujad ja tema ümber ruhmitudes nad sõõri läbi ei löika. Aga kuidas tahaks seda sõõri läbi lõigata ja võimalikult keskpunkti lähedalt! Nüüsi, mis tuleb välja, kui õpikus paigutada hüpotenuusi maaratluse kõrval veel sõõri ja puutuja maaratlus? Maaratlus on lühike ja lihtne — need on Pestel ja tema seltsimehed.

Kuid oleks nagu juba aeg tagasi pöörduda Ivan Nikitiši juurde. Juba täna tuleb Tultšin maha jätta. Aga kui siiski... kui nad on praegu Kamenkas? Täna ära sõita... kuhu? Kas mitte sinna?

Tänaval kostavad nurga tagant kellegi sammud. Tänavad on tühjad. Aeg on varane. Kerkis esile inimkuju: Pavel Ivanovitš Pestel!

«Nii mulle näiski, et teie olete juba üleval,» lausub tervituse asemel ja astub akna juurde.

«Ma ei heitnudki magama, polkovnik.»

«Tulen teie juurde, kui lubate. Vastuvisiidiga.»

«Jah, ma olin eile teie juures...»

«Ei, teie olite minu juures Kišinjovis.»

Ahaa, ka tema mäletab nende tookordset jutustamist! Ja Pavel Ivanovitši näole ilmub tema nii harva naeratus.

Nii toimus see viimne kohtumine Pesteliga. Pestel seletas, et astus nii vara sisse seepärast, et kell kümme sõidab ta ametiasjus mõneks päevaks Tultšinist (nüüd on tal palju tegemist Vjatka polguga — uue suuri mure), aga ta ei tahtnud ära sõita, ilma et ole

kohtunud Puškiniga, kes, nagu ta on kuulnud, hakkab juba Kišinjovi tagasi sõitma. Nii seletas ta oma varast lahkumist, kuid ta ei valgustanud mingil viisil selle tõelise eesmärgi.

Ja siiski algas ta otsese küsimusega:

«Kas te eile vestlesite vürst Sergei Grigorjevitšiga?»

«Jah, me vestlesime eile esmakordselt. Ta meeldis mulle väga.»

Pestel ootas nähtavasti teistsugust vastust. Ta näost näha, kuidas ta kiiresti midagi kaalutles. «Tahendab, Puškin ei teinud talle seda ettepanekut, mille suhtes teie olete lepitud? Muide, see oli lõpuks jäetud tema otsustada. Ja muidugi, minu esimene mulje, et see pole vaja teha, ja minu esimene otsus olid õiged.

«Kuid miks Puškin siiski kogu öö ei maganud?»

«Tahendab, et ta ei tahtnud tõe lõplikult välja uurida (võib-olla Volkonski siiski raakis midagi!), pidas Pestel tarvilikuks pisut ebasobivalt ja vaadanud Puškinile melnikult otsa, küsis väga lihtsalt:

«Kas te siis magama ei heitnud?»

«Ma imestas:

«Pavel Ivanovitš, ma ei mõista teid!»

«Vastage, ma väljendus kohmakalt. See pole midagi, aegses sellega, millest me kõnelesime. Te vist ei teinud kogu öö?»

«Jah, me lobisesime kogu öö.»

«Kas siiski on lehel varsid. Kas lubate vaadata?»

«Ei, pole minu varsid. Ennäe veidrikku: Taušev!»

«Ma nähtavasti jõudis üles kirjutada!»

«Imelik see on,» ütles Pestel, kui oli lehekese näinud. ««Petta kujutlust — ja minevikku vaadata.»

«Jah, need pole teie read. Ma annaksin kõik, et

teie tulevikku.»

«Kuidas veendunud, et Volkonski polnud kõnel-

nud Puškiniga salaühingusse astumisest, polnud isegi

teie sellele, muutus Pestel Puškini vastu korraga

melnikuks, lihtsaks, isegi avameelseks, ja nende kõne-

luse pool aastat tagasi katkes, jätkus nüüd jälle.

«Kõnile oli selle aja jooksul palju selgunud. Tal oli

peamiseks vahetevahel teha endale märkmeid nende

peaküsimuste kohta, mille üle Kišinjovis elavalt vaieldi.

Nii oli ta kunagi seoses vaidlustega igavese rahu üle teinud väljakirjutuse Rousseau'st. Kuid ka tookord mõtles ta niisama palju sellest küsimusest kui Pestel listki, kirjutades oma märkmikku: «Rousseau ei aru lenud uskliku protestandi kohta sugugi halvasti,» «Protestantismile on omased karmid otsused, teadusloogika,» — nii mõtles ta endamisi, «ja mitte vist asjata pole Rousseau ja Pestelgi oma lapsepõlves saanud tunda nimelt protestantismi mõju.» Nuud tahtis ta kontrollida, kuidas suhtub Pestel sellesse Rousseau mõttesse, ja küsis, lootes oma mälule:

«Kas mäletate, kes nii ütles: «Seda, mis on kasulik rahvale, on võimalik ellu rakendada ainult jõu abil. Sest isiklikud huvid on sellega peaaegu alati vastuolus.»?»

«Seda ütles Jean Jacques Rousseau. Ja sealsamas natuke edasi ütleb ta: «... seda on võimalik teostada ainult inimsoole julmade ja hirmsate vahendite abil. Kuid mina lisan sellele, et vahendid pole tähtsad, vaid eesmärk on suur.»

«Pavel Ivanovitš, te nagu peaksite ka rahu sõda?»

«Kahjuks ei pea, kuid selleks valmistuda — see on igatihe kohus, ja mitte ainult sõjaväelase, vaid kodaniku kohus. Ka siin on peamine — üksmeel distsipliin. Üksikud väljaastumised ei vii kuhugi.»

«Teil on nagu keegi mõttes?»

«Nagu alati.» Ja pisut vaikinud, lisas: «Kas Orlov.»

Puškin vastas elavalt:

«Sellega ei nõustu ma ilialgil Orlov kaotas oma d... sis ära sõdatite kehalise karistuse, mis solvas nende inimväartust. Ja ta kaitses oma veendumusi avalikult ning õilsalt.»

«Kindral Orlov õilsust ma eitada ei tohi, kuid ma ei räägi sellest. Mõnikord tuleb üldsuse huvid ennast hoida. Ka duellid on õilis tegevus, kuid me neis mõistlikku?»

Puškin pünastas. Katsugu keegi teine temale nõuda

... Aga see ütles ja — pole midagi. «Mis on neis mõistlikku?» Mõistlikku ei olnud. Kuid on ju olnud ka midagi muud!

Pavel Ivanovitš,» vastas ta pikkamööda ja ilma iga-suguse trotsita. «Teie teate ise väga hästi, et on oluline, kui meie au...»

«Ma tean seda kõike,» vastas Pestel kiiresti ja kärsitult, «kuid...» (Ta oleks võinud küsida: «Puškin, õelge puhtast südamest, kas teie duellides oli seda, millest saapite?» ja Puškinil oleks tulnud puhtast südamest vastata: «Ma olen ju veel noor, ja vaprus tähendab mulle tõelist au.» Ent seda kujuteldavat dialoogi ei võinud olla ega olnudki) «... kuid see,» jätkas Pestel, «on meie õnnetus. Nii tuleks sellele ka vaadata. Ja dialoogi — kõrge eesmärgi nimel, mis on inimelu eesmärgiks, kogu elu eesmärgiks, tuleb ka au eest võitlemine, kui tarvis, soodsamate aegade ni edasi lükata.»

«Kelleks aga peab selline kogu elu eesmärk enda ees hoida,» mõtles endamisi Puškin, kuid ei väljendanud seda kuuuldavalt.

Võitlus lähenes jällegi mingile teravale piirile, kuid peatunud edasi. Mõlemad vaikisid veidi. Võidetut olles nende kokkupõrkes ei olnud, kuid Puškin tundis tavaliselt selle mõistuse survet, mis sarnanes kristallilise koosneva tohutu rahnuga. Näib, et kui Pestelis oli midagi sooja, siis oli see ainult sõrmus ta sõrmes. Puškin meenus, kui tabavalt ütles selle sõrmuse kohta Pavel Kirillov; ja tal oli himu küsida: «See on teie sõrmus? Eks ole tõsi? Ma arvasin õigesti?»

Puškin liikusid samal ajal mõtted oma rada.

... ja minu arasõitu käisid Kišinjovis kahtlemata... lugused jutud ja räägiti, et ma oma referaat... turistidest olevat end nagu keisri ees kaitsnud. Kas oli nii?»

«... on muidugi tõsi,» nõustus ta, «kuid see ei ole...»

... näin vaatas tema poole küsivalt ja suure huviga.

«Õelge,» küsis Pavel Ivanovitš ootamatult, «kellele te tere olite: Vladimiresco või Ypsilanti poolt nende sõda tekkinud lahkhelide puhul?»

«Ypsilanti poolt,» vastas Puškin kõhklemata, «ja arvestamata isegi seda, et Vladimirescot toetas rahva. Kuid vaadake, mulle näis, et tema vahelesegamine takistab juba alguses Venemaa väljaastumist kreed laste toetuseks: tsaar Aleksander kardab väga just neid rahvaliidumisi!»

Pestelil välkusid silmad.

«Aleksander Sergejevitš,» ütles ta veidi pidulikult «teil on riigimehe mõistust ja te saate minust aru. (See oli muidugi öeldud inimese poolt, kes teab, mis on riigimehe mõistus, ja veel enam, kes on suuteline hoida seda teistes ja õnnestama neid selle nimetusega, kuid Puškin ei peatunud sellel vaevalt vilksataval mõttel, nagu andes sellega Pestelile õiguse nii rääkida. «Teie mõistate mind. Muidugi, meie mõlemad soovime lõpuks üht ja sedasama, kuid teie oletasite, et sellel on vaja soovida, et meie riik oleks kuulutanud Tšingis maale sõja, aga mina olin teisel arvamisel — ei soovinud seda. Meie teed ühise eesmärgi saavutamiseks lahku, kuid mõtteviisis me lahku ei läinud. Teie olete valmis kõrvale heitma kõik, mis oli takistunud teie teel, mina heitsin kõrvale selle, mis oleks võinud jääda ette minu teele. Teie kõrvaldasite Vladimirescot tundes temale kaasa. Samasugune on minu suhtumine Ypsilantisse.»

«Kuid miks te ei tahtnud, et Venemaa oleks astunud sõtta selle poolel, kellele te ise kaasa tunnete!» hüüas Puškin ägedalt. «Sellest ei suuda minu «riigimehe mõistus» aru saada.»

«Teie võite sellest väga kergesti aru saada, ja kahetse mata oleksitegi ise aru saanud, kui teil oleks olnud aega järele mõtelda, sest eeldused mõtteks olid juba valitud. Kahjulik on kõik see, kuigi ta iseenesest on hea, mis segab elu peamist üritust. Meie valitsus jõudmas kukutamisküpsuseni. Populaarne sõda oleks teda kindlustanud, rahva poolehoidu uus tõus oleks kuulutanud paljud ta patud ja kõik see, mida praegu saab... ette tuua, — kõik see oleks kinni mätsitud ja silutud ja olematuks muudetud. Ja Aleksander, kes oleks jälle pjeestaalil, kust teda juba aeg on tõugata!»

«Nii on nõnda! Jah, nüüd oli see selge. Ja see polnud...» vastas ta, vaid väga konkreetselt ja täpselt. Puškin vaatas hetke Pesteli poole. Polkovniku silmis oli lõikav heide.

«Aga miks siis,» küsis Puškin, püüdes kõike lõplikult selgitada, «aga miks te olite, niipalju kui mina tean, ka Vladimiresco vastu? Näiteks Vladimir Fedosjovitš...»

«Ei. Selles läksime me temaga lahku. Hulk ei ole võim, jõud on organisatsioon. Mäss ei ole revolutsioon. Täpne arvestus ütleb: tuleb leida jõu rakenduspunkt, siis kaob stiihilisus. Sellised asjad nõuavad täpsust, lühidust.»

«See on keisrikoja pööre, aga mitte revolutsioon,» ütles Puškin.

«Nimetage kas või nii. Tähtis on, kes asub võimu kesksel ja hakkab teostama uut korda.»

«Olgu nii,» mõtles Puškin. «Kuid siis ei ole see ikkagi revolutsioon. Kuhu jääb siisugusel korral rahvas ise? Peab olema, et meist kolmest oli kõige rohkem õigus juhtida Vladimir Rajevskil: tõeline jõud on ainult rahvas.»

Kuid nagu seda teistega kõneldes harva oli juhtunud, ütles Puškin end selles vestluses korduvalt. Kõigest sellest oli tal nüüd ilma selletagi selgem kujutus. «Kas tarvis piciasju! Ka seda juhtus väga harva — ei mäletagi seesugust — Puškin oli vestlusest vabastunud. Ja selle põhjuseks pole sugugi unetus, unetust õost oskas ta lahti saada nagu kaardist. Ta läks muus — vestluskaaslasel. Kuid noorus ei unustas endale seda kunagi. «Nii,» mõtles ta, «Pestel on minuga, temaga hakkab mul alles elu.»

Pavel Ivanovitš tõusis püsti. Mingi uus kerge laskunud ta kõrgele otsaesisele.

«Rajevskis on nüüd ilma Rajevskita tühi,» ütles ta kergelt. «Sellest, kuidas Rajevski käitub Sabanejevi suhtes, nähtub, milline mees on Vladimir Rajeovski.»

«Ta oli öeldud selle ebamäärase tundega, milles austus armastus on ühinenud.»

Vestlejad lahkusid tugeva käepigistusega, ja hetk

hiljem kuulis Puškin akna juures seistes neidsamu ühetasaseid ja selgelt eralduvaid samme — polkovnik Pesteli samme.

Niisiis, tema lühike matk oli lõppenud. Ta tahtis koo Tauševiga kõige lühemat teed tagasi sõita, kuid teda haaras veel kord mingi soe ja rahutu tuul. Ta luges üle oma raha, laenas pisut Tauševilt ja ... kihutas Kamenkasse. Üheks päevaks, kaheks tunniks ... Ainult näha ainult võtta peosse soe käsi. Ja see polnud kirk, see polnud isegi südame sund, sinna tõmbas vastupandamatult tema hing, kogu olemus, nii nagu loomingulise töö hetkel tekkis vahel samasugune vastupandamatu inimeste helide täieliku harmoonia, loodava elupildi lõpuleviimise järele.

Tultšinist sõitis ta ära väga omapäraste muljetega. See ühetasane ja rütmiline, kuid seesmiselt pingeline elu kõlas vastavalt sellele, kuidas Puškin eemaldus üha selgemini oma muusikaga, nagu oleks seda mängitud oreil. Kuid Puškini enda muusika ei sobinud selle pisut karmi helinaga. See oli keerukam ja rahutum. See tema põgenemine Kišinjovist andis talle palju Rikkalikud uued muljed uhtsid teda nagu suure inimese jõe vood. Ta oli inimeste hulgas, kuid miski ei takistanud teda ka iseendaga üksi olemast. Elust mitte eralduda ja füüsiliselt tunda oma sisemist kasvu — milline õndsus see on!

Ta sõitis sellele reisile sama teed, mida mööda kunagi liikusid oma družinadega Oleg ja Svjatoslav. Siin meenus talle «Laul targast Olegist», mille ta poole aastat eest kirjutas. Kaugusesse laiuvad rahulikud, ühetasased stepid nagu igavik. Ja rohigi stepis oli seesama needsamad olid ka pilved ja hobuse samm ja virvendamine õhk ja sinav silmapiir. Ta luges neid värsse endama algusest lõpuni. Kummaline: see laul Olegist oli sama võrra tema oma, kui oli ka nende vene piiritute avaruste laul. Laul ei olnud avarustega vastuolus, ta helitus siin vabalt ja rahulikult — omana. Puškin jäi selle oma tunnetusega rahule. Selles laulus peitus muusikade tõde: ustavus maale, rahvale, ajaloole.

See mulje oli palju avaram ja laiema haardega. Mitte

ainult see luuleteos, mitte ainult mingi õnnestunud terve elu vastavus, mille oli leidnud poeet, ei! Oli täiesti looline, nagu oleks vene stepituul sõnadeta öelnud: «Õnne, kahtlused, otsingud — kõik see on hea; elu — parem kui neid oleks vähem; töö, pidev vastutus — oh jaa, tingimata! Ja siis — siis aga on inimene tervenisti lahutamatu maast, rahvast, ajast» (Selline on ebatäiuslik tõlge sellest keelest, mida ei ole ühtegi võit või kõige lopsakamate mõtetega, kuid üksnes loomulikkusest ja oma isiklikust heaolust.)

Ta sõitis nüüd — lihtsana. Keegi oli ta iseendale tagasi andnud. Paljud allikad vulisesid ja pulisesid tema uue jõuga, kõigele jätkus ruumi, ta ei seganud kooskõla. Kui aga varjurikas juba juba läheduses silmade ette kerkis, hakkas ta hüplema veel tugevamalt ja ohjeldamatumalt, nagu lihtne külavanker, mis küll suurepäraselt oskas. Puškin oli riietatud väga hooletult, peas oli kübarat, tuul sasis ta juukseid, ise hüppas ta loomult pusti — pole siis ime, et teenijatüdruk tema juurest majja läbitungiva kisaga: «Meile toodi keegi lollike!»

Ta ei pidanud Puškin vastu ja purskas naerma, vaadates tüdrukule kätega nagu tiibadega järele. Ta oli suurima ärevuse ja õrnuse stiihiline väljend

Nüüd vaese patusena Ivan Nikititši juurde sammunud meenus ta seda ja naeratas. Maja oli pooltühi. Rahvast polnud kodus. Noh, mis siis ikka: kui mõne tunniks, siis kaheks tunniks! Ta käis pargis kõik mälestustega seotud kohad, silmitses Tjasmini haadi vooge, istus kaldal, sõi tagasi tulles suure maatoitu, jõi pisut veini ja pöördus puhanud loomaga tagasi oma Kišinjovi.

Jah, ta oli asjata sinna sõitnud! Kuid ta ei võtnud ka kui äpardust. See enesekindlus ja lihtsus, millega ta küllastasid Ukraina stepid, ei lahkunud temast. Juba ongi ta Kišinjovis ja läheb Inzovi, nagu läheks lihtsalt tema järele igatsust tundes, nagu hülga aja vaatama

Kuid ka Ivan Nikititš võttis teda vastu lihtsalt.
«Miks sa keppi kaasa ei toonud? Pole millegagi tüüa!»

«Kas nii võetakse vastu ärakadunud poega, Ivan Nikititš?»

«Ah see pole veel hästi? Kas teie, Aleksander Sergejevitsš, vahi all istumisest tõesti solvusite?»

«Pisut solvusin. Kuid ara ei lainud ma sellepärast.»

«Tuli igatsus vabaduse järele? Räägitakse, sa rannastunud seal koos mustlastega ringi? Mina aga teatasin, et saatsin ühe Novoselitsasse, teise, see on sinu, Izmail Tunnimees? Aga kas tead, mis mees on Rutkovski? Ma ise kutsusin ta siia. See aga pole mees, vaid tõeline nuhtlus, ta oleks ei tea mis teinud! Ja usu, ma ei säästnud ennast.»

Inzov viis Puškini oma kabinetti. Seal nad siis, vana ja noor, vestlesid ligi kolm tundi.

«Noh, raagi, et olid Izmailis. Aga ei, — et mustlaste juures. Tauševil ma juba käskisin vaikida. Liprandi aga, tänu loojale, pole veel tagasi jõudnud. Siiski, kõige parem — ära räägi üldse midagi. Tead sa, see ei tola... ei osutunud sugugi rumalaks.»

«Missugune minu tola?»

«Aga Nikita Kozlov. Küll ma küsisin temalt niisama ja naapidi, tema aga kordas ikka üht ja sedasama või teada!» Kas sina õpetasid ta nii valja? Kui oleksid sa noor, võtaksin ise säärase enda teenistusse!»

Puškin naeris. Inzov oli ilmselt oma hoolealuse ja igatsust tundnud, ja Puškinil on temaga jälle hea olla.

Enne lahkumist ütles Inzov veel:

«Aga sa töötad mulle? — mitte kuhugi ja kuni enam! Ja-jah. Sa kirjutad vene keeles ja sul pole üht aru teada, kuidas vanad ütlevad: «Häda on mu sinuga,» ütlevad nad, «häda on mul sinuga, mu rõõm on sinuga.»

Inzov polnud seda vanadelt kunagi kuulnud, vaid varjas ainult «vanadega» neid sõnu, mis temas praegu olid sündinud. Ta kaelustas Puškinit ja saatis ta minema.

TÖÖD JA PÄEVAD

Nii jaigi see Puškini matk varjatuks. Puškin järgis Ivan Nikititši nõuannet, kõiki nõuandeid korraga: kellele ta maks Izmailist, kellele — mustlastest, kellele — ta ei voi teada! Päevad laksid oma roobastesse, aeg möllas jälle. Kui aeg on sündmusterikas, siis ta otse möllab, aga kui pärast meelde tulevad, on midagi meelde tulla, ja mälestustes tundub, et aeg oli pikk. Üksuses on aga hoopis vastupidi: iga päev tundub lõpuks ja aeg roomab, kui aga kuu on möödunud, tundub nagu poleks teda olnudki: ta on lausa mööda lenanud! Nii tundus ka Puškinile: päevad hakkasid möllama, kuid sündmuste asemel kiirendas neid töö.

Nuud oli elu Kišinjovis võrdlemisi vaikne. Ka optikud ei uskunud enam Orlovi tagasitulekut. Koos puutudiga aitas Puškin pakkida Orlovi raamatukogu, ja Kiievisse saadeti. Ohhotnikov tagasi ei tulnud. Ta kahtlustas tuberkuloosi. Weltmann oli ära sõitnud. Harinit ei ilmunud. Ka Liprandi läks varsti erru ja ei tulnudale tagajärjetult kohta, kannatades suurt puudust, kuid ei kaotanud oma mõistatuslikku rühti. Inzov ei olnud jähil, õhtuti aga kogus omatehtud paberiümbrikkude lilliseemneid, sorteerides ja tuulates neid peotähtselt. On sügis, ja Puškin süveneb üha enam töösse. Ta peaks valmisid ka temal omad terad. Neidki on vaja koguda, sorteerida, tuulata...

Talle meenus lubadus, mille ta oli andnud Adèle'ile, et ta kirjutab talle värsid, milles mitte juhuslikult on sõnad «Adèle» ja «häll»; nii õrnalt ja rütmiliselt hõljusid need lühikesed read:

Sul veel, Adèle,
ei kurbust, angi.
Seal, kus su häll,
ja ümberringi —
kõik kui idüll.
Sa mängi, mängi!

Ta teadis, et ta ei näe Adèle'i enam iialgi, neiuke ajub täiskasvanuks ja puhkeb õitsele ilma temata.

Omakasupüüdmatult õnnistas ta teda nooreks armastuseks, kuid ei tahtnud, et Adèle teda päriselt unustaks:

Ja ilmakaras
on sul, Adèle,
mu vilepill.

Nii jaigi see tüdrukuke elama Puškini mälestuses nagu mingi ebaselge töötus temale. Mitte tütarlaps ise, vaid kujutus temast ei tahtnud Puškinis kustuda. «Ja kevad sul kui puhas kuld!» Eriti ei saa ta unustada tema puhast laubajoont ja silmade kaunist ava, kus seda, kuidas ta luges: «Mõtles, mõtles meie rüütel ja ristis hobuse Raudjaks!» ning kuidas ta seejärel naeris kogu oma kevadises puhtuses.

Värsid saatis ta Orlovile Seal leitakse võimaluse nende edasisaatmiseks. Samuti pidas ta Orlovi kaudu sidet Moskvaga. Seal oli selleks sobivaid juhuseid, ja Kiievest sõideti sageli Kišinjovi. Nii saatis ta Vjazenskile ka oma «Gavriliaadi», koguka paki. Orlov nähtavasti küll teadis, mis saadeti see on, kuid nimetas seda igaks juhuks kirjaks. «Siinjuures on pikk kiri Puškinilt. Ma ei tea, millest ta sulle kirjutab (tuli ette vaatlik olla ka Orlovil!), kuid see noormees teeb palju au vene sõnakunstile.»

Ja veel kuu aega hiljem kirjutas ka Jekaterina Nikolajevna vend Aleksandrile: «Saadan sulle kirja (ka Jekaterina Nikolajevna, teadis, kuidas väljenduda) Puškinilt... Puškin saatis Nikolaile katkendi poeemist, mida ta ei kavatse trükkida ega lõpetada. See on imelik mõte, mille on esile kutsunud, nagu mulle näib Byroni lugemine. See anti Muravjovidele, kes teevad selle Sinule.»

Nii kergendas Puškin kroonuposti, saates «juhuks kult» kord «Gavriliaadi», kord «Vennad-röövlid». Ahmu selle katkendi ta säilitaski, teised põletas ära kui ebaõnnestunud. Jah, neid säilitada olekski ehk olnud ettevaatamatu... «Kaukasuse vang» oli juba trükitud ja saabus Kišinjovi koos Žukovski tõlgitud «Chilloni vangiga». «Jõudsid päralt vangid,» kirjutas Puškin oma kirjastajale Gneditšile, kuid ei suutnud enam lõpetada

kombe! tunda sellist rõõmu nagu tookord, kui talle saadeti «Ruslan ja Ludmilla». Kui kiiresti möödub aeg ja kuidas mehistub süda! Siis liigutas teda hingepõhjal eranditult kõik: nii vinjett kui ka köide, isegi trükiti kirja formaat, mis oli täielikus kooskõlas poeemi formaadiga. Nüüd laskus vahetevahel hingele juttunuse kerge vari...

Kuid ta ei andnud sellele voli oma «Bahtšissarai muukkaevus», mis parajasti hakkas kohisema. Rajeviskud olid selle kohta juba ammu aru pärinud, kuid Puškin oskas ära oodata paraja aja. Algas on suur asi, tuleb osata seda täpselt ära aimata ja töö edeneb siis, kui ise taga sundides.

Naanud kätte «Kaukasuse vangi», otsis Puškin välja oma Gurzufi-aegse vihiku poeemi algvisandiga. Talle meenus, kuidas ta juba siis oli naeratanud Goethe «Fausti» epigraafi üle, mis kõneles noorusest, kuid alles nüüd mõistis ta täiel määral, kuivõrd noor oli ta toona ja kuidas ta praegu tahaks seda noorust tagasi

Just nagu kuulduks jälle hüüd
mu ammu ununenud õnnest

See tunne ja see sisemine meloodia olid pärit veel eel-
aasta eleegiaist. Nende helidega ja mälestustega
andis ta ise endale tagasi oma nooruse.

Ma jälle tunnen elust mõnu.
On hinges rahulik ja hea —
ei tuutuid mõtteid, süngeid sõnu!
On tunded erksad, selge pea.

Nii sai Puškin lõpuks, ise vaevalt märgates, kuidas
toimus, elu enda voolus tööga üle noist oma mõtisk-
lustest: kas kirjutada? Jälle oli muusa tema lahuta-
tu kaaslane: «On tunded erksad, selge pea».

Puškini selge mõistus oli tol sügisel tegevuses ka
nõ otsingutega. Ta katsetas proosaga, olles juba
tema üles kirjutanud kaks hetairistidelt kuulnud mol-
avla pärimust. Proosa edenes tal visalt. Isegi oma
kirjutas ta sageli mitu korda ümber. Ja see ei
andnud temale ainult oma kirjanduslike võima-

luste lihtsat laiendamist, vaid selle oli tekitanud eelkõige tungiv vajadus väljendada oma mõtteid, see oli ka hoolitsuseks vene keele eest, mida ta kirglikult armastas, kuid mis ei olnud seni veel leidnud tapseid vorme inimese siseelu kogu rikkuse väljendamiseks.

Ta ei korranud nüüd enam: «meie sajand pole poeetide sajand», vaid ta omistas vajalikku tähelepanu luulele kui ka proosale. Kirjandus — nüüd oli see saanud tema veendumuseks — see ongi tema eluteo. Ja juba siis sai ta aru, et luuletaja sõnad on tema teod.

Ta kirjutas enda jaoks märkmeid ka selle kohta, mille peab olema vene proosa, ja reageeris elavalt sellele küsimusele ka kirjas Vjazemskile. «Sa kurvastad mind väga oletusega, et Sinu elav poeesia peab ka elama. Kui see nii on, siis on ta juba küllalt kaua elanud kuulsuse, kuid mitte isamaa jaoks. Õnneks me Sind päriselt ei usu, kuid mõistan Sind hästi. Aeg kadub proosa poole ja kui Sa sellesse kiindud tõsiselt, siis tuleb Euroopa-Venemaad õnnitleda... Võta kõige pikem töö, kirjuta isevalitsuse vaikuses, kujunda meelemetafüüsilist keelt, mille oled loonud oma kirjanduse edasi saagu, mis jumal annab. Inimesed, kes lugeda kirjutada oskavad, on varsti Venemaale vajalikud, loodan, et siis läheneme teineteisele veelgi...» (Nii ootab ka Puškin peatselt «mõningaid imelikke sündmusi».)

Ja siiski, kui mõistuse külmad kaalutlused ja südame kibedad tähelepanekud kord sule alla kippusid, avaldas ta nad vennale prantsuskeelses kirjas. Muide, see oli samavõrd kiri kui ka uut tüüpi visand, mis oli kõige maal vangist ning röövlitest ja nõudis endale rohkest ruumi: eelaimuses oli tekkimas juba Onegini kuju.

Nii järgnesid «Bahtšissarai purskkaevule», kus rida muusikas oli eelkõige tunda oma südame tuksumist «Mustlased» ja «Onegin».

Kuid pingerikkad tööpäevad vaheldusid ka tegutseseta päevadega. Aeg oli peaaegu seisma jäänud. «Mikell on?» — «Igavik!»

Vürst Dolgoruki sõitis Peterburisse. Ta sõitis publikusele, kuid ei kavatsenud tagasi tulla. Inzov teda ha-

kanallinud ega püüdnudki tagasi hoida. Ta ütles: «Tühjätul!»

«Otsite aina paremat, vürst, kuid ka sinna võtate kaasa!»

Ivanovile Ivanovitš oleks selle täpse tõe üle rängalt solvunud, kuid ta ei kuulnud.

«Mida suvatsesite öelda, teie ekstsellents?»

Aga seda, ütles Inzov valjemalt, «et ise olen kolme kolme kolme teenistusaasta jooksul ainult ühe korra vabast võtnud.»

«Nagu see oli õige vürsti kohta, nii oli see samuti ka enda kohta: Inzovil polnud vajadust enda eest hoolida ära sõita.»

Puškin saatis vürstiga isale kirja ja unustas nii põhikult tema ärasõidu, et mõni päev hiljem kirjutas: «Nagu oleks ta kirja saatnud postiga, ja juba taipa — «vabanda: Dolgorukiga...»

Uus valitses Kišinjovis selline ehtne vene talv kui talv jõulude ajal. Lund oli rikkalikult. Kõik korraldasid saanisõite. Saanitekk on härrade, jalased kriuksuvad, peen lumetolm tõuseb kapjade ümber, kutsarid üle ripsmed; külm näpistab, veri tuikab: «Kutsari!» Krupenskite pool mängitakse tantsu, Varfolomei pool tantsitakse: tõeline, põline tants!

Georg Kirillovitš Varfolomei, maksuvahendaja ning ametnik, rikas ja külalislahke peremees, oli oma sõprade poolest kuulus üle linna. Tema majas oli käre ja lõbus. Tema maja ei olnud iseenesest suur, kuid ta oli sellele juurde ehitanud tohutu tantsusaali, milles seda nagu trahterit. Puškinil olid elavalt ta esimesed muljed moldaavia bojaaride lossist. Kord oli Weltmann, vaevu läbi tungides arnaukirjust karjast eestoas, ja mitte vähem kirjust kaitse ja pererahva, teenijate ja moosekantide murmujoonalt deklameerinud:

«Mõelge... kuidas see oli Deržavinil?»

Ja õhku pändikud jäid rippu, sai ballist trübuline narri!»

Weltmann armastas selliseid vabu kombinatsioone üksikuiist ridadest, siin oli see omal kohal. Nüüd ei ole enam Weltmanni, «pärdikud» aga on kõik platsis. Kuid ega üksi eksootika meelitanud kõiki siia, oli teinud tugev magnet.

Puškin siseneb ja näeb juba eemalt Pulheritsa Varfolomeid. Neiu näib talle alati hõljuvat pilves — kord roosas, kord helesinises, kord sirelilillas. Ta on napp sõnaline ja kõneleb rohkem naeratuse kui sõnadega. Tal on kütkestav huultejoon, suunurkades on napp komad, sabad ülespidi. See oli haruldaset omapära ja kena. Puškin armastas teda pisut kimbutada. Pulheritsa naeratas talle vastuseks ja sellest muutus tema suu omapära veel ilmekamaks. Õhulisest kleidist eraldus ta väike kinnastatud käsi, milles oli lehvik, ning ta just nagu ütles oma lehviku liigutusega: «Mis te nüüd! Küll te olete!» See oli vaimustav.

Muide, mõnikord ütles ta just neid sõnu ka kuulda, ja see oli... kah vaimustav.

Tundus, et noormeeste hulgas polnud kedagi, kes poleks temast vaimustatud olnud; kuid tema oli ka vastu ühesugune: kõigi vastu ühtviisi armastav ja samuti ka ühtviisi üksikõikne. Isa vaatas meeleheitel oma kätelt patjadelt, püüdes asjatult aimata, kelle saadus ta saatust talle lõpuks väimeheks. Kuid Pulheritsa saatuseks oli uinus ta kõrval.

Varfolomeil ei olnud ainuüksi kõigile mõistetav isalikud tunded. Ta kiirustas tütre nimele kinnistada oma varandust ja tüdriku pärandust eraldama. Ta nägi oma äriasjade võimalikku krahhi ja tahtis ennast kaitsta. Ta vajab väimeest — venelast ja kõva käega. Ta püüdis Gortšakovi; Weltmann paistis talle ebatäpseks, Puškini suhtes oli ta kahtleval seisukohal. Ta oleks nagu väljasaadetud, kuid teda võetakse ka vastu ja tsaar ise nagu oleks ta eestkostjaks... Kuid tal juhul võiks meenutada, kuidas tema kõrgus Kišinjovist läbisõidu puhul suvatses Pulheritsaga ka tantsida... Aga kuidas saatust ära aimata, kui saatust üles aratada?

Puškin tantsib masurkat kirglikult. Pulheritsa näeb vaevu üht naeratust teise, veetlevamaga asendades.

... koos kergitatud kleidiga on paremas kaes. Tuleb mõelda endal naeratuste vahel lausuda: «Mis te nüüd! Küll te olete!»

... lõpeb. Neiu teeb kerge higituse tänu väljenduseks. Gaasipilvest on vaevu märgatavad Pulheritsa piirjooned. Ta jookseb õhetavana ära — nagu kuum, hinga tõmbama.

... Põhkim! Põhkim!... Palume!»

Varfolomei kummardub maani, meelitab Puškini enda juurde.

«Teie olete Aleksander ja keiser on ka Aleksander. Te olete ühtemoodi. Iseäranis tantsus.»

Kõige raskem ülesanne Jegor Kirillovitšile on vene keeles ja ta kõneleb «rosoljet», nagu nimetatakse Weltmanni vene, prantsuse ja moldaavia keelt. Ta võib aru saada, et tema, Varfolomei, on väga hea bojaar, sest õnnetu bojaar on see, kellel pole kaega venelast väimeheks. Puškinit ta enam ei hõlmanud ja arutles temaga avameelselt.

«Ma ütlesin musjöö Gortšakovile, et ta võib, see on tõestada minu austust ja tänulikkust, see on tõestatud. Aga tema ütles minule...»

«Ma viipas kaega Gortšakovile. See jooksis juurde. Aga mis sina vastasid?»

«Gortšakov teab juba, milles on asi: seda lugu jutustatakse korduvalt!»

«Aga vastasin: «Ma hindan väga teie poolehoidu, kuid mul ei tule ju teiega elada!»» Ja jooksis minema.

«See on väga hea mal,» lausus Varfolomei kurvalt, «ma vajan tõepoolest väimeest...»

«Kõrge ja kõva käega?» kuis vahele segades. «Teie jätsite sellise silmapaari vahele.»

«Kes see on?»

«See on, Jegor Kirillovitš, väid nimelt, et oli. Oli minema.»

«Ta võib olla, et ei sõitnud päriselt? Ma hindan teie poolehoidu, kuid kes see niisugune on?»

«See on Dolgoruki. Ta oli teie tütre järele aru kaotanud.»

Varfolomei kuulas, suu lahti. Veidi mõtelnud, läks Puškin tõsiselt ja isegi pisut nukralt:

«Nagu, muide, meie kõik; kes enam, kes vähem.»

Dolgoruki kohta rääkis ta sulatõtt. Vürst oli habed ja tagasihoidlik unistaja. Ta oli loodud perekondlikuks õnne jaoks. Ta ei käinud peaaegu üldse seltskonnas ja imetles vaid linnapargis seda õhulist olendit, kes alati oli piiratud sõbrataride parvest, ega julgenud kunagi talle läheneda. Sulatõsi oli see teiste kohta, kuid mitte enese kohta: Puškin ei saanud aru ka iseenese tunnetest selle lihtsa ja imeliku neiu vastu. Need ei arenenud edasi, ei süvenenud, kuid ei kahanenud ka, ei äratanud tugevaid ihasid ega milgi määral kannatusi. Pulherits võis tajuda peamiselt nägemismeele kaudu kui imekaunist pilti, mida on vaevalt puudutanud tõelise elu vaarid.

«Teie ei kuula mind, see on, just mitte väga? Arvate muidu nii, kuidas see vürst on?»

«Just nimelt vürst — vaene ja vallaline. Et ta vaene on, see on hea, et vaene ja vallaline — see on halb. Kui ta aga teie väimeheks saaks, siis poleks ta enam vaene ja poleks enam vallaline. Teil oleks hea ja teile oleks hea.»

«Aga miks te mulle sellest varem ei ütelnud?»

Varfolomei plaksutas käsi. Noor arnaut jooksis teatris eesriide tagant välja. Ta oli sihvakas ja oma lillas sametrüüs ja kullatud hõbesoomusega; hinnalisest turgi sallist tsalma, teine samasugune vöö asemel, selle vahele oli pistetud jatagan.

Peremees andis talle märku ning ta eemaldus otsekohe, lastes oma raske pea alla ja andes aupakliku liigutusega mõista, et käsk on täitmisele võetud. See ajal jätkas Varfolomei kostitamist oma «rosolj». Kuid Puškin ei kuula, vaid jälgib unistavalt Pulherit, kes tantsib Gortšakoviga. Ja Gortšakov, ohimümmargune, keerleb nagu karjus-noormees kooli piiga ümber. Kui peatada nad — ja asetada teiste keste keskele, mida kaminas on terve hulk.

Weltmann kinnitas korduvalt, et Pulherit on olend, vaid aine, et ta pole kordagi näinud teda ja et ta on imetlusväärne nukumehhanism. Kuid W

on veidrik, temal nagu teistelgi polnud muidugi elu ja solvumise või nukrutsemise asemel mõnda muinasjutu. Ent elu on muinasjutust huvitav. Looduses on ju lumikelluke? Planeedid naivad hoopiski mitte põledes? Kuid Pulheritsa hingus on soe. Ja ta hingamine koos naeraga on eriti paljuütlev...

Selle eest on Pulheritsa papake tõeliselt jutu- ja pahiseb nagu sepalõõts:

«Põftim! Põftim!»

Varfolomei ja mitte just puhas, kuid imekaunis tüdrukuke, kelle silmad meenutasid väikesi punase kirsse, pakkus juba hõbekandmikule tillu- ja tassidest musta healõhnalist kohvi. Puškin tõukas napuga ja tüdrukuke hakkas tagasihoitud naerul võbisema, muutudes nüüd graatsiliseks peeneks oksakeseks. Veel pisut ja ta lehtedelt variseb maha... Kuid tüdrukuke ei pillanud kandmikku selle osavasti madalale lauakesele talle tuttavalt ees.

Varfolomei jättis Pulheritsale aega uuesti hinge võtta ja uuesti nagu puuderdada. Seejärel andis ta teatritele märku ja jälle hakkasid laulma mustad muulid. Selline on Kišinjov — põline Kišinjov! Kõik plaksutas Varfolomei käsi ja jälle ilmus Nüüd suutab ta peremehele — Puškin sirutas välja — ja samuti Puškinile, laskudes põlvedele, ei piibud. Ta pühib käele visatud musliinrätikust hinnalist piibuvart. Ratik on kullaga tikitud, sest hoovab Idamaad. Lõpuks antakse piibu- ja etatakse põrandale piibu alla vasktaldrikuke laulavad... Noorus... Otsekui kootaks vaipa karmast liigutustest, õlgade õõtsumisest, pagurust, mis valguvad möödalendava loori lubipaistavast Idamaa!

Siis aares aga istuvad diivanil ja patjadel nagu peenral kukonitsad — mammakesed. Neist loomust, kuid diivanite kohale ei kerki auru. Neil euroopalikud, kuid nagu nende keelgi ei ole siidi peale tõmmatud kullaga tikitud varruka-

teta katsaveika — fermele. Nüüd hakkasid nad koon
õõtsuma:

«Džok! Džok! Pulheritsa, džok!»

Vastuseks sellele hüüule hakkab noorte ridadest üm
nana kostma kerget laulukest, mille on teinud toosan
rändur Weltmann:

Pulheritsa kergejalgne,
Kišinjovi õrn süüid,
tõuse, tantsi tuvipalgne
babakaga džokki nüüd!

«Poftiim! Poftiim!» hüüdsid kõik korraga ja plaka
tasid käsi.

«Babaka» Varfolomei naeratas oma uhkelt diivanilt
Kord aastas tantsis ta tõepoolest tutrega džokki. See
oli harukordne vaatepilt, ja iha seda näha oli suu
Varfolomei oli kuulus ja tüse ja «tähtis, tähtis, var
tähtis» — tahtis nagu tõeline paša, vaatamata sellele
et ta noores eas seisis Jassy hospodari Muruzi tap
pukis, peos isanda piibuvars. Kuid kõige suurem tants
sus selles seisabki, et mõnikord «alla laskuda»
Jegor Kirillovitš tuli alla. Oigemini öelda — teda ta
diivanilt alla kaks suurekasvulist karvaste papaga
dega haidukki, kes teadmata kust ilmusid proua Var
folomei salajase märguande peale.

Weltmann nimetas end ränduriks sellepärast, et
aina rändas, sõites mööda kaardistatavaid paiku, kus
teda oleks ta iseärasuste parast võinud nimetada
veidrikuks. Moõdunud aastal kinnitas ta sama tantsu
ajal, et iga kord kui isa tantsides lähenes Pulheritsa
keeras ta kõigile markamatult jumaliku nuku koo
vedru üles. See oli laim! Kellegagi ei tantsinud Pul
heritsa nii kergelt ja vabalt kui oma mitte just eriti
duva papaga. Võib aga olla, et just selle karu-paša
nil mõjuski ta õhuline kergus eriti veetlevana.

Kõik võtsid osa tohutust ringmängust, mis to
peaaegu kogu ruumika saali, lauldes, tantsides, tantsu
igasuguseid vigureid. Külaliste faga jooksid kõo
peretoast, ning tüdrukutetoast kokku kõik teem
kokk ja kõõgitüdrukud valgete mütsidega, kuid

noorte nagudega nagu korstnapühkijad; omad ja võõ
rad kutsarid vammustega ja võõ vahele pistetud piitsa
dega; kirevalt riietatud arnaudid; vanad ja noored
murdlannad eredate kaelakeede, lintide, helmeste ja
kõrvarõngastega; kõik see heliseb, laulab, kõik liigub
ja viireleb, vaata, et nüüd kohe puhub viiulite, pasu
nate, vilepillide ja tsimblite tekitatud tuul neid kõiki
ohku ja kannab mööda saali laiali nagu langevaid lehti
mängus!

Kuid see on vaid raam ja tagapõhi: tantsijail on kül
laldaselt ruumi, et tardumusest, mis mõnikord tantsu
kõigus juhtub, äkki söösta teineteisest eemale ja kee
eldada, veerelda — babaka ühel jalal, Pulheritsa — lib
likana, kes lendleb lilledes keskel. Ja korraga istub
babaka diivanile. Pulheritsa nagu lendab tema põlve
dele ning embab, lehvik käes, valgetes pikkades kinnas
tega tema õhetavat kaela. Kõik hakkasid käsi
plaksutama, kõik hakkasid karjuma, väljendades oma
võnustust.

Mustlastüdrukuke tõi triumfiraatorile samal hõbe
kandmikul tassikese keedist ja kõrge peekri külma
vee — dulčessat — karastuseks. Kuni «paša» puh
kab ja ennast jahutab, peavad noored perenaise loal
nui inimeste hulgast eemalduva mustlanna Zemfira,
naine, proua Varfolomei hüüab teda Zemfireskaks ja
ta laulda. Viiulid vaikivad, puhkeb nutma kitarr.
Zemfira tegi sügava kummarduse, kõik ta ehted hak
kasid helisema nagu kellukesed, ere seelik lendles sõr
mede nähtamatust liigutusest laiali ning hetk tagasi
õhulikult uinunud lugematute voltide ja voldikeste
võng käis läbi kogu saali. Zemfiral löid lõkendama
ilmad ja nagu tule vastuhelk peeglites süttisid tuluke
ed kõigi silmades ega kustunud, kuni ta laulis:

Arde me, friže, me,
Pe kõrbune pune me!

Seeni kui helises see hääl, milles oli küll öö hingust,
all stepi lõkkesid, küll kaariku kääksumist, —
seda, millest mõnikord äkitselt julge tulelind kõrgele
lendas ja pimedusse lendas, milles tundus pipra, mägi-

mundi ja teeäärse koirohu hõngu ning äkki laksutas jõeäärne ööbik, — kuni see metsik ja ebaharmoniline harmoonilisus, harmooniline oma leekiva kire poolest mis kõik üles sulatas, kuni see hääli oma kuumusega nakku hingas, — unustas Puškin kõik ega nainud enam midagi peale nende kord valgelt, kord mustalt läigatavate silmade. Zemfira lõpetas ja vaatas metsikult enda ette. Siis otsekui ärkas, kummardas, helistas veel korra ehteid ja lahkus saalist uhkel, vabal kõnnakul, ainult pisut sisemisest rahutusest õlgu kehitades.

Põleta, piina mind,
mitte sõnagi sa,
vana mees, hirmus mees,
temast kuulda ei saa.

(Tõlkinud B. Alver)

Kõik soovisid nüüd, et Puškin neid värssse loeks sedasama laulu vene keeles, mida mustlanna laulis, kuid Puškin ei tahtnud, ütles ära. Ja alles pikkamööda eemaldus ta sellest äikesest, mis teda tervenisti oli valutanud. Tema ärevus oli jaotamatu, selles ei eraldunud midagi üksikult, see oli avaram ja sügavam igast ühe juhtumist, igast liiga kindlapiirilisest mõttest: see oli võidutseva elu enese hüüd, mis sulatas ühte kurbuse rõõmu, piina ja vaimustuse.

Jah, tema jaoks oli piduõhtu juba lõppenud. Ta tahtis lahkuda, pöördub ümber ja näeb Pulheritsat. Neiu vaatab Puškin poole, unustades sedapuhku naeratada. Kuid Pulheritsa ise on üleni nagu naeratus, nagu kasteviiroos. Puškin teeb liigutuse, et tema juurde astuda, kuid Varfolomei, kes on puhanud ja tagasi pöördunud on raske, vaid hetkeks unustatud mõtte juurde, peab teda.

«Et vaene ja vallaline, selle, see on, me muudame ära, aga et vürst, selle jätame. Õelge, kas nii saab? Mõnikord kõik... ette võtma! Nerides kätes.» Ning ta pigistab kokku oma tühja tursunud peo.

Puškin vaatab, kummardudes tema väikestesse karmadesse silmadesse ja ütleb — ilma igasuguse pillutamiseta — vaid pigem mingi vaikse kurbusega:

«Kuid, Jegor Kirillovitš, on ju vaja veel üht pisiastja: et ka Pulheritsa teda armastaks.»

Selles kogu häda ongi!» hüüatab Varfolomei; see vana lause on tal vene keeles juba hästi selgeks õpitud.

Puškin eemaldub «babaka» juurest, kuid Pulheritsa ei ole enam üks, tema ümber sädistab sõbrataride parv. Ta astub nende juurde, naljatab, jatab hüvasti, ja tema neitsikese näol hõljub juba jälle tavaline armas naeratus.

Varfolomei vaatab eemalt. Tema mõtteid reedab tahtmatu küsimus:

Aga kes ta ise on?»

«Kellest te suvatsete rääkida, Jegor Kirillovitš?» küsib teenistusvalmilt keegi läheduses olev tähtsusetu meesnik.

Ma räägin härra Puškinist. No kes ta on, õelge!»

«Puškin, Jegor Kirillovitš, on vaba linnuke, kuigi ta on vang.»

Linnuke? Ma ei mõista.»

Puškin on poeet.»

«Selles kogu häda ongi!»

Tantsitakse edasi. Varfolomei jätkab mõtteisse vajutades kohviroomi ja suitsetamist, kukonitsad-mammad ei suuda veel jahtuda, ja Pulheritsa hõljub tantsides ning naeratab, kuid ta naeratus on pisut-pisut kurbem. Kuid keegi ei märka seda. Puškin on lahkunud.

Ta on valged tänavad. Lumesadu on lõppenud.

Kišinjovi kohal on süttinud tähed. Varfolomei tantsitakse, Krupenskitel aga on kaardiõhtu.

«Nemini, kutsari!»

Puškin saatis Peterburisse palve, et teda puhkusele saadaks. Vastusega viivitati.

Kui mind Peterburisse ei lubata, põgenen ma niikui-juurest kuhugi.»

Ei sa põgene.»

Miks?»

Aga sellepärast, et sa lubasid mitte enam põgeneda.» «Nikitiš toon on rahulik ja lihtne. Ei saa öelda, veendunud. Rõhutatud veendumuse taga peitub

sageli ebakindlus, inimmene nagu veenaks iseennast, kuid aga kõneldakse nii loomulikult, nagu puhub loomulikult tuul või sajab vihm, mida sa siin veel vastu võtad! Puškin ei vaieldud.

«Lubage siis Odessasse!»

Odessasse ei palunud ta esimest korda, kuid Inzov ei pidanud seda sobivaks, vähemalt mitte seni, kui Peterburist pole vastust. Pole imestada, et Puškinil oli igav ja ta korraldas endale vahetevahel meelelahutust. Sellise järjekordse meelelahutuse lubas ta endale ühel lõunasöögil kindral Bologovski juures.

Kindralmajor Dimitri Nikolajevitš Bologovski puhutakse Kišinjovi paigutatud diviisi teist brigaadi. Ta on aastat kümme kindral Puštšmist vanem, kuid naiseliseloomu tõttu noorem. Ta armastas napsitada ja teravmeelsusi oelda, tema kohta raagiti hulgaliselt anekdote, neid ta eriti tagasi ei tõrjunud ja armastis kuuma peaga ka ise enda kohta lugusid jutustada. Kuid kõigil oli teada, et ei tohtinud tema kuuldes vihjata sellele, et ta võtuis osa keiser Pauli mõrvamisest. Tema oli see, kes tõstis juukseidpidi üles mõrvatu pea ja ta selle vastu maad. «Vaadake türanni!» oli ta öelnud ja rahulikult oma verrega määritud sõrmed mundri vastu puhtaks pühkinud. Ta oli siis kõigest kahekümne viie aastane, ja kuigi ta oli valves tol mälestusväärset üheistkümnenda märtsi ööl, oli ta vist tugevasti purjus — «kuraasiks».

Puškin lõunatas alati pühapäeviti tema juures. 1823. aasta üheteistkümnendal märtsil oli just pühapäev ja Puškinile meenus peremehele tähtis aastapäev. Bologovskite juures oli kätkest ja lõbus nagu tavaliselt. Veini oli rohkesti ja Puškin osutas sellele tublisti talulepanu. Ta istus Aleksejevi kõrval.

«Eks ole, Nikolai Stepanovitš,» ütles ta tasakesi, «kui rõõmsalt meie kindral keiser Pauli mälestab.»

«Ole vait, Puškin,» vastas Aleksejev, «sa tead ju...»

«Aga mis minul sellest on!» vastas Puškin norivalt.

«Mina tean, aga tema peab minust veel paremini teadma.» Ja peeker kaes, tõusis ta pusti ja hüüdis valjusti: «Dimitri Nikolajevitš, teie terviseks!»

«Miks? Mis põhjusel öieti?» küsis kindral arusaadavalt.

«Ma on ju üheteistkümnendal märtsil!» vastas Puškin, «olnud üldises vaikuses.»

«Oelda, ei olnud tal kavatsust seda eriti rõhutada,» vastas kindral taipab niigi. Kuid Bologovski ei

«... ja küsis, aga kui küsitakse, peab vastama!»

«... piinlik, kuid skandaali siiski ei tulnud. Bologovski leidis end kiiresti ja tuli olukorrast välja.»

«... kust teie teadsite?» poordus ta Puškinile poole.

«Lepoolest on täna minu vennatütre Lenotška...»

«... hakkasid kindralit õnnitlema. Mõni taipas,»

«... jõi puhtast südamest tundmatu neiu tervitades kindrali sõnade järgi elas Smolenskis. Kõik

«... auast, peremees aga istus malelauda, teades...»

«... kaotab...»

«... ütleks, et sa viskasid jalle vembu?» küsis kindral järgmisel päeval pärast seda juhtumit.

«... on nõrkus ajaloo vastu,» vastas Puškin süütult, «... ainult täpse õienduse.»

«... kombel ei teinud Ivan Nikititš talle peapesu. Ta

«... isegi nagu mõtlikuks ja ütles kergelt sõrmele trummeldades nagu iseendale:

«... ügune ta ka oli, kadunud monarh, kuid iga inimene peab suurema loomulikkuse surma.»

«... ütles seda üldise sententsina, kuid Puškinile

«... sel hetkel tahtmatult, mida raagiti selle inimese kohta, kes kandis kogu eluaja pseudonuumi

«... zovut.»

«... saab ka vastus Peterburist, mis oli adresseeritud Inzovile: tsaar ei lubanud Puškinil puhkusele.

«... vastas tsaarile, vabastades lihavõttenadalal ühe linnukestest, kes elasid Inzovil puurides:

On võõrsil jäänud pühaduseks
üks vanaaja komme mul:
ma vangist päästan linnukese
sel kevadpüha hommikul.

Ja rinda tõuseb lootus hele,
ei saatusega nurise,
kui ainsalegi olendile
sain kinkida ma priiuse!

Ivan Nikitiš, kellele Puškin selle luuletuse oli lugenud, oli südamest liigutatud.

«Noh kannata, anna aega. Kuid ilma ülesandeta ei saa ma sind minna lasta. Sõidad mere äärde ravile»

Puškin muutus rõõmsaks. Talle hakkas koitma lootust päriselt Odessasse üle kolida. Ta töötas palju, jahutades «Bahtšissarai purskkaev» oli lõpetatud. Alustas «Onegini». Kui ta lühikestes luuletustes reageeris otsekohastele tekkinud mõttele või puhkenud tundele, siis poeemid haudus ta kaua. Ta vajab distantssi, et näha kõike teataval künka, saavutada proportsioonide harmoonia ja anda kõigele täpne koht. Nii nägi ta ära ja embas ainsa puuguga lumiste maeharjade kauge pere, nii haaras ta linnast lahkumisel tagasi vaadates selle üldilme ja üksikute osade vastastikuse seose.

Just nii oli ka poeemidega: Kaukasus, Jekaterin-slavi röövlid, Bahtšissarai, — kõik see oli juba leidnud oma vormi, kuid mustlased otsisid end veel, nad otsisid kui randasid veel ringi tema loomingulistes mõtetes «Onegin»... — juba ainuüksi see, et poeet vajab suuremat kaugust oma Peterburi nooruspäevade pilgu heitmiseks, ennustas teost, mis ka oma meelest metelt ületab kõik senised. Kui Voltaire'i «Nero» koosnes kahekümne ühest laulust, miks siis mitte jututada «poeem, kus laule kakskümmend viis»? Mida see on pigem romaan, ja tema tegevus võib hõlmata kogu elu, kanglane võib muutuda elukaaslaseks.

Puškin elas jälle läbi seda täiesti erilist tunnet, kaasneb suure teose algusega. Midagi taolist elab ta mune läbi pikale reisile minnes. Teemoon on vapandud, kaerakott nõõridega sõiduki taha seotud. Ta algas varem kui tavaliselt, ta on noorem kui tavaline ja kasvab meie silma all. Puud on juba virgunud, kumblemavad veel külmas kastes. Veel pisut — ja puulatab neile kuivatamiseks kiirtest kootud peennääd käterätti. seda jätkub kõigeks ja kõigile. Haaled on see, kuidas nad jõuavad teie kõrvu, — kõik on noor.

Jõud, valmisolek, elevus aga pulbitsevad nagu loodised mahlad puus ja mõtted ning kujutlused paisuvad elust nagu pungad oksal. On hetki, kus näib, et nad puhkevad korraga. Kuid ollakse ju inimene, mis

... või tore puu. Te istute sõidukisse ja juhite teekäanaki toob uusi vaateid, kuid silmad on teie oma, teie oma, kuigi nad muutuvad üha rohkemaks ja terasemaks. Nad näevad kõike, kuid valivad seda, mis tarvis. Ja kõigist asjaoludest on tahtsam see, et looja ja organiseerija on ju

... ka see esialgne tunne — valmisolek õitseliseks ühekorraga — ka see ei lahe asjatult. See immutab lõpuks kogu teose. Teosel on oma mine, maneerid ja värvid ning autor vaatab sellesse vette jarves, sellesamas jarves, mille ta ise on loonud, mille ümber on istutanud puud, kuhu on istutanud tammi ja sillakesed. Hoolitsus ja mõtted, huumor, hinge rikkus ja eneseunustamine — kõik see on toorõõm, mis loob uue elava elu!

... võib-olla eemaldab see inimestest ja sündmustest toimuvad kaasinimeste ja rahva elus? Naeruvõimalus! Puškin ei sulgunud töötamiseks sugugi mungakongi: ka jõgi ei voola ju ainult virtades, vaid laskub ka vastu kaldaid.

... ja jalutas palju. Kohtab ametnikku.

«Aleksander Sergejevitš! Tulite muidugi, muusa, zefiiri hingama?»

... on imekaunis ja zefiir on tõepoolest hea. Kõik see Kišinjovi kuningastele läbib Puškin ka turu paljumeelse karatsemisega, rõivaste kirevusega, ottega, hõigetega, kauplemise ägedusega. Puškini lähe ametniku teenistuskoha suunas.

... aga ametnik, lisades veel komplimendi Puškini «parasusest», vastutuli küsimusele usalduslikult, et tal seisab ees omastkohast huvitav asi, kas kateks vangide ärasaatmine türmist, võtab Puškini kohe muusa asemel härra ametniku käevangu. Puškini tal kord ka oma vana tuttavat Polufemost kutsuda teele saata.

... ne munk kadus vahel silmapiirilt, siis ilmus ta. Sellest ajast peale, kui Puškin asus elama Aleksandri puurde, jälgis ta tahtmatult elu Naumovi, oma pere mehe majas. Aleksejev elas seal kõrval. Nikolajevitš ise märatses vahel pisut, kuid rahu-

nes kiiresti, ja jällegi oleks võinud teda kirikuküünlaid müüma panna. Polüfemos, lõbus munk, («Teie helde käe tõttu, Aleksander Sergejevitš!») andis nahtavasti täielikult oma avarale loomusele. Ta juba korduvalt kinni istunud ja vabanenud, nüüd sisetunde ta asumisele. Kuid kloostri omandatud ilmet ei targutamist polnud ta kaotanud, nagu oli sailitanud lõbususe, mis pulbitses temas Kišinjovi elu ja Kišinjovjookide mõjul.

Ja nagu varemgi tajus ta elu kuidagi muretult, nüüd ütles teda omamoodi «nagu palsamit». Kõik see ei muidugi patt, kuid «andeksantav seesinatse patte ilmsüütuse ja meelte ülisiira magususe tõttu».

Puškinil oli temast tõsiselt kahju, kui ta varem värvast väljudes hüvastijätkuks oma laia kämbla suunas ja uljalt peaga konvoi suunas viibates väljast ütles:

«Siber on kaugel, aga ehk näeme veel!»

«Mis ta mulle ennustab — Siberit?» mõtles Puškin. Kuid Polüfemos pilgutas silma ja naeratas.

«Ütlen, et Siber on kaugel, minul aga, ausad inimesed, on jälle pikad jalad!»

Nüüd naeratas vastuseks ka Puškin.

Ilmselt oli Kišinjovis mingi ajajärk lõppemas. Kõik vist tuli teade, et Orlov «arvati armeesse», kuid maa uuele kohale määramist ei järgnenud, tähendab: järele täiesti ilma kohata. Ta käis peale, et teda kohtu antaks, kuid seda ei tehtud. Nagu Orlov, nii sõitis Ohhotnikov Moskvasse ja varsti tuli teade, et ta surnud. Kõneldi krahv Mihhail Semjonovitš Vorontsi määramisest Odessasse. Liprandi oli varem tema abivuses kaua aega teeninud ja seepärast oli loomulik, et Vorontsov oleks ta enda juurde teenistusse võtnud.

Vladimir Fedossejevitš Rajevskil jätkusid Tiraspoli lõppematud rasked ulekuulamised. Kuid temalt saadud midagi teada. Mitte Liprandi kaudu, vaid teisi teid mooda jõudis Puškinini uues redaktsioonis «Läkitus sõpradele». Seal oli ridu, mis määratud otseselt temale: nad häärasid teda oma jõuga:

Las teiste laulus kõlab arm!
Aeg selleks liiga ränk ja karm,
kus vägivald meid pillub ringi
ja kisub puruks pinnapingil,
kus sõna, mõte, suutu pilk
on vandenõu, ja silmapilk
ta kistaks tapalava ligi,
kus rahvas, laubal hirmuhigi,
veel vaevalt julgeb hingata.

Nii kõlasid ka vanglast Rajevski üleskutsed nagu «mõttetunnistuse hää». Kuid näis, et ka valjaspool vangi oli sedapuhku kõrb, surnud vaikus. Puškin leida mõne üldistava kujundi, kuid kõik see jäi mõtlesse. Suur, ärev, vaba Kišinjov muutus muinavikuks, alles jäi kaardimängu ja ballide Kišin-
jovike tükike tohutu suurest Venemaast!

Kes, lained, peatada küll suutis
teid veeretanud tormihood,
kes liikumatuks tiigiks muutis
te võimsad, mässulised vood?

Vood, mässake ees tõusva tuule,
et langeks ahelate ring.
Kus vabaduse äike? Kuule!
Sind ootab vete vangis hing!

Inzov nägi Puškinini piinlemist ja lubas tal lõpuks laseksse sõita

KAHEKSATEISTKUMNES PEATUKK

SINISE MERE ÄÄRES

«Lahaksin sulle, kallid hing, kirjutada terve kirja — oma elu viimasest kolmest kuust. Asi seisab selles, et mu tervis nõuab juba ammu mereveevanne, et ma saaksin teha suuri jõupingutusi, et Inzov laseks minul Odessasse — jätsin oma Moldaavia maha ja tulin Odessasse. Restoranid ja Itaalia Ooper meenutasid mulle endisi aegu ja, jumala eest, uuendasid mu hinge. Ma siia Vorontsov, võttis mind lahkelt vastu ja ütles, et ma lähen üle tema alluvusse ning jään Odes-

sasse — naib, et see on hasti —, kuid uus kurbus ang-
tab mu rinda — mul hakkas kahju mahajaetud ahet-
test. Sõitsin mõneks päevaks Kišinjovi, veetsin need
seal ärarääkimata eeleegiliselt — ja sealt jäädavalt lah-
kudes õhkasin Kišinjovi jarele. Nüüd olen jälle Ode-
sas ega suuda ikka veel harjuda euroopalike eluvi-
dega — muide, ma ei kai kuskil peale teatri.»

Nii kirjutas Puškin kahekümne viiendal augustil
Ljovuškale Peterburisse. Arvatavasti teadis vend end
Aleksandrit midagi tema eelseisvast ümberpaigutam-
sest Inzovi eestkostmise alt Vorontsovi eestkostmis-
alla. Seda taotles Vjazemski virgutusel energilisel
Aleksander Ivanovitš Turgenev, kellel õnnestus
plaan läbi suruda niihästi minister Nesselrode (Kapo-
distrias oli juba ammu erus) kui ka Vorontsovi enda
juures. Krahv Mihhail Semjonovitš Vorontsov suvats-
anda nõusoleku ja noore poeedi oma eestkostmise alla
võtta, et «päästa tema kõlblus» ning «anda talend-
vaba aega ning jõudu arenemiseks».

Puškin sai muidugi üsna varsti tunda selle libe-
magnaadi üleolevalt solvavat suhtumist, ja sellesama
vennale saadetud kirjas rahapuuduse üle kurtes teatas
ta kindlalt: «Vorontsovi leival ma elama ei hakka
ei taha, ja kõik.»

Niisiis on Puškin jälle mere ääres, kus möödubki vii-
mane aasta tema pagendusest Lõunas.

Ta peatus võorastemaja «Renault» nurgapeal-
rõduga toas, kust avanes vaade merele. Ta tõusis a-
vara ja läks sedamaid mereranda; pärast suplust ast-
ta ühte rannäärssesse türgi kohvikusse, milliseid
oli rohkesti. Ta jäi sinna istuma, sageli seljas Kišin-
vis muretsenud kirju arhaluk, peas idamaine müts, ja
nautis kange musta kohvi lõhna. Tassid olid tilluke
poolenisti täis põhja settinud kohvipaksu; kohvipaksu
tuligi kokkuhoidlike ja väarikate peremeeste pean-
kasu.

Rannakohvikutes käib rohkesti mitmesugust rah-
välismaa laevade kipreid ja madruseid, poeselle ja
agente, nurgaadvokaate ja kindla elukutseta või sel-
elukutsega inimesi, millest võis ainult sosistades
kida. Siin sõlmiti tehinguid ja tundus raha lõhna; kol-

medumini võis siin kuulda suurte ja väikeste raha-
muutade nimetamist.

Maailmas, kuhu saabus mitmevärviliste lippudega
— oli veelgi huvitavam. Elav, paljusid keeli kõne-
leva summa oli kárarikas ja liikuv. Siin kohtuti ja
kuuldi uudiseid. Võõramaist kaupa toonud lae-
vateid puhanud kaua ja võtsid peale kodumaise raske
— või nahalaadungi. Siia tulles ei kandnud
— enam idamaist mütsi ega arhalukki, tänavale
— ta hoolikalt kinninööbitud musta kuuega ja
— katbaraga, kuid kepp oli tal alati kaasas.

Enam Odesas töötas ta väsimatult, jättes «Onegini»
— muutmisel vaevalt päeva vahele. Ta oli nüüd nii har-
— poeemi omapärase stroofiga, et tal tulid isegi
— või kasiinos meelde lühikesed ilmekad read,
— nagu ise tõttasid neile määratud kohale. Varem
— Puškin oma poeemides vabade riimide koos-
— ja jutustuse voolavust. Ta lubas endale ka siin
— loekuid ja kõrvalekaldumisi, kuid neljateistkümn-
— stroofi kohustuslik ning muutumatu vorm oli
— muutuaseks tugipunktiks: mitte poeem, vaid romaan
— les!

— romaan tervikuna ei omanud veel selgeid piir-
— püü, need olid alles aimatavad, kuid romaani jaota-
— üksikutesse peatükkidesse võimaldas keskenduda
— peatüki piirides, kirjutatud ja veel kirjutada jää-
— stroofide vahel aga võimaldas tunnetada iga
— tipset vormi ja ulatust, tema sisemist mahtu.
— lüühes olid kujunenud töö jaoks oma suur plaan
— kesed plaanid, ja iga stroof eraldi moodustas
— visil lõpetatud koostisosa. Seetõttu oli kogu
— loomiskaik, vaatamata kõrvalekaldumistele
— oma arendamisel tehtud kaanakte kitsendamatu-
— le vabadusele, siiski rangelt möödupärane.

— enam. Võiks öelda, et see rangus andiski vaba-
— eadusliku õiguse. See oli väga omapärane ja
— moodi reibas tunne. Ja oli muidugi ka kunstniku
— mis kaasneb iga uue endaavastamisega. See on,
— rutaks puu avarusse uut oksa, mis ootamatult
— ja rikastab tema nahtavat kuju, millega ta ise
— nagu oli harjunud. Samasuguseks avastuseks ja

rõõmuallikaks olid «Mustlased», mida ta alustas talvel olles Odessas juba kodunenud; seal oli värskeks rõõmuallikaks — leida elav dialoog.

Kui elav dialoog «Mustlastes» teda kui kunstnikku rõõmustas, oli sama teos ometi ka täis pingsaid tundeid, mis otsisid lahendust. Need olid üksteisega seotud, ja Puškin ületas siin võib-olla esmakordselt isiklike elamuste piiri. Tõsi küll, poeemis leidus ka tema isiklike jooni. Puškinil, nagu tema kangelaselgi «kord ihaldades kuulsusrõõmu... süda rutemini löi», «aeg-ajalt raputasid rajud ta pähe pahisedes lund», kuid ta vaatanud kõigele sellele kõrvalt. Aleko (nii olid mustlased ka Puškini enda ümber ristinud) põgenes linna vaip-põlvest, kus

kõik siirus müüakse seal maha
ja ebajumalate ees
pead painutades igamees
vald anub ahelaid ja raha.

(Tõlkinud B. Alver)

Teda ennast «jälitab seadus», ta on «pagenduse» ka tema otsib täielikku vabadust, kuid teeb seda meelevaldselt ja jääb üksildaseks, mahajäetuks. Mässulises ranges poeemis ristlevad mitmed teemad, kuid kõige karmimalt kerkib esile individuaalse vabaduse õiguse ja piiride küsimus. «Mustlased» lõpetas Puškin külmhiljem, kuid teose kapdmise ja sünnitamise valud olid ta üle Odessas.

Puškinit nähti ainult väliselt: elavana, lõbusana, teravmeelsena, vahel salvavana, vahel üleméelikuna, kuid mis on selles erilist? See võis olla armas, lõbus, vahel ka ebameeldiv, kui naerdakse sihu enda üle, vastupidi, meeldiv, kui hamba alla pole sattunud teie vaid teie sõber, ent kas võlu seisab siis selles? Puškini aga oli hurmav ka siis, kui ta just oli kedagi kriinustanud. Kas pole see paradoks? Ei sugugi. Kuigi ta ei leks ei teinud mingeid pingutusi, võlus ta oma avar loova hingega, mis ei olnud küll päris mõistetav, kuid tajutav ja elav.

Ja ometi oli hetki, mil ta sisemaailm sai nähtavaks

... oleks ning avanes vahel isegi neile inimestele, kes temalt temast väga kaugel seisisid.

Puškini oli vana tuttav «Arzamassi» päevilt — Leopold Filippovitš Wiegel, arukas, kuid ebameeldiv ja ebahaval inimene, kes teistega ei seltsinud. Kahe- kolmanda aasta suvel oli ta Vorontsovi juurde sõprusse määratud ja samasse võõrastemajja Puškini sõbrusesse elama asunud. Ta pidas päevikut ja see meeldis samapalju tunti kui pahatahtlikkust inimeste suhtes. Kuid ka see inimene kirjutas: «Puškini jutt, mis nagu elektrikepikesega puudutas minu mustade sõrmedega koormatud pead, äratas äkki tuhandeid elamusi, lohusaid ja nooruslikke mõtteid, tasandades meie vaimu vahet. Muretus, millega ta oma tulevikku vaadandis sageli ka mind oma tulevikku unustama...» Kuid need ainult varsid, millega see inimene mind mõeldas? Vahel keset tühist, lõbusat lobisemist tuleb tunda ninge või südame sügavusest helge, uus mõte, mis mind imestama paneb ja näitab, kui avar on tema maailm.»

Wiegel imetles tema lõbusat meelt ja mõistust. Lip- kes vahel Odessasse ilmus ja siis jälle kadus — Vorontsovi ülesandeid täites, nägi temas muud. Puškini, kuidas Puškin Odessas vaevles, isegi rohkem Kišinjovis. Need kaks karmivõitu inimest, kes teineteist ei talunud, olid ühtemoodi Puškini võlu all ja seda eelkõige tema mõistuse pärast. Kuid Puškini oli küllalt avarust ka Puškini tunnete: oli ta juba taas jalle mere ääres!

Puškini ei sarnanenud millegi poolest Kišinjoviga. Puškini oli kõik teisiti. Inzovi patriarhaalse kodu asemel oli see asehalduri uhke loss, kus endale kuigi suurt vabadust ei saa lubada; ärritusest väljapääsu leiad ehk mõne hetkeliselt loodud epigrammis. Mõisnike asemel, valgusid oma kirevasse ja kärarikasse, kuid üht- avarusse ja avarasse Bessaraabia pealinna, kuhu Puškini määratu suurde majandisse sõitis kokku rohkesti inimesi, kes siia elama jäidki, oli Odessas, samuti Kišinjovis ja elevusrohkes, peamine milleski muus. Puškini andis põhilise ilme kaubandus. Suurärimehi oli ka Vorontsovi lauas. Krahv oli Inglismaalt kaasa

toonud lugupidamise kaubanduse, tööstuse ja pankade vastu. Kuna ta ise oli tohutu rikas, ei olnud ta suhtes isiklikult kuidagi ega millestki huvitatud. Ta soodustas seda kõike riiklikust seisukohast. Tänu üheksateistkümnendal aastal Odessale antud vabasadamade õigustele, voolas siia tollivabalt lakkamatult välismaa kaupu, ja mitte ainult Venemaa jaoks. Transiitkaubad levisid läände — Austriasse, ja Kaukaasia kaudu idasse Pärsiasse.

Piki randa, kus oli ette nähtud Ranna puiestee, kerkisid aadlike üksikelaanute kõrval ka kaupmeeste ja pangategelaste majad, mis esimestest oma suuruse poolest maha ei jäänud ja ehituse vastupidavuse poolest solidsusega neid isegi ületasid. Palju suurärimehi elas ka linna teistel tänavatel. Mõnes sellises majas elas ka Puškin, kõige sagedamini küll prantslase Sicardi ja serblase Ivan Stepanovitš Riznitši pool. Mõlemaga algas tutvus teatris, kus Puškin oli alaliseks külaliseks. Sicard korraldas lõunaid harva ja sinna olid kutsutud ainult mehed. Ta kogus enda ümber huvitavaid inimesi, lauas tekkisid elavad vestlused ja seda maja ei meeldinud külastada.

Riznitši juures käis segaseltskond ja sinna võis kutsutud sisse astuda. See endine Austria pankur, nüüd Odessas viljaekspordi kontorit pidas, jäi ka kuidagi kõrvale. Majas oli lõbusaks perenaiseks ta noor naine, kahekümneaastane Amalia Riznitš.

Puškiniga juhtus, et aamori talle oma noolt sihtides otse südamesse tabas. Jäi see ei sündinud ainult pärast, et tema soontes voolas esivanemate kirglik vere, vaid see oli ka poeetiliselt ilu vaimustav tajumine. Juba Kiievis oli talle vilksatanud üks selline katsumus, kes teda hetkeks pimestas. See oli nagu välg, mis nappi sahvatas: Karolina Sobanska, tuntud poola romaanikirjaniku õde. Puškin kohtas teda ka Odessas, kuid mingit lähenemist sellest ei kujunenud. Ja mitte pärast, et seltskonnas selle naise poole kõõritati, et oli ebaseadusliku naise seisundis, — Puškinit peeti see vähimalgi määral häirunud! — kuid pigem sellepärast, et tal oli meheks Araktšjevi soosik, ja kerist ja salaagent krahv Witte. Mingi imeline

Puškin tagasi, ja õnneks ei pööranud Karolina ümber, ka ise suurt tähelepanu vene poeedile. Kuidas see kõik oli teisiti Amalia Riznitšiga! Ta oli veel väga noor, ja veider oli teda daamiks nimetada. Ta oli lõbus, graatsiline ja vahel ka ülemeelik. Ta ei tõi ta elevust ja kirge, käis ratsutamas ja harutas tantsu kõrval kaardimangu. Ka tanavale ilmus ta meeste kübaraga ja pika sabaga ratsutamiskleidis — lihtsuvoline, painduv ja sale.

Kommertsnõunik ja suurärimees Ivan Stepanovitš oli ühtaegu ka teatri direktor. Seal, itaalia teatri etendusel, esitleski ta oma naisele Puškinit. Amalia Riznitš oli itaallanna, pärit Firenzest, ja tal olid kordki suured ilmekaad silmad; nende varvused olid kord tumedaks nagu lõunamaa sinine taevast, ja ta võtsid nad maheda, sooja tooni. Oli raske ta pilgu eest ära pöörduda. Ta võlus Puškinit esimest hetkest: «Naeratlevad huuled, naeratlev ta silmad». Kõik sädeles ja mängles temas. Näojume ja kiirete liigutuste järgi oleks võinud arvata, et tal on suureparane tervis. Kuid ta ise vist teadis, et tal pole antud kaua elada, ning ta ruttas elult midagi suutis.

Esimesel päeval pärast teatrietendust jalutas Puškin Amalia majast mööda. Amalia seisis rõdul, võitis ta silmist juustest naeratades roosi ning viskas alla. Puškin piüdis selle lennult kinni. Kõik see sarnanes temaga mõnest itaalia ooperist. Amaliast õhkus sellele tühjale maa võlu. Puškin küsis žestiga, kas võib astuda. Talle vastati keerge peanoogutusega, sõrm näitas, et võib ja et seda tuleb teha tasa. Puškin hakkaski ta käima tema majas, ja seejuures mitte vastuvõttudel, kui oli palju rahvast; vahel saatsid Amaliat ka ratsasõidul ja ootas teda sageli pärast kuni naine ümber riietus, et koos teatrisse sõita. Teatril oli peafassad otse mere poole. Teatrihoone oli väliselt kaunis — frontooni ja sammastikega; see oli kaunis, avar ja valge oli ta ka seestpoolt. See oli teatris nagu kodus. Ja mitte ainult sellepärast, et ta mees oli teatri direktor. Ei, itaalia muusika aariad, tema ise alumisel rõdul asuvas

direktoriloožis — see kõik oli nõiduslik, nagu polekski ta lahkunud oma sünnimaalt, ja kogu see kärarikas, eri keeli kõnelev piduehtes publik oleks nagu mingi ime väel tema kui perenaise juures külas. Vahel tundus see ilmsi nähtud unena.

Mõnikord sõitsid nad teatrisse paadis, kuid eriti meeldiv oli kojutulek mööda merd, kui mitmevärviliste laternate tuli vees peegeldus: just nagu Venetsia Muusika, meri, armastus, ilu.

Raskemaks ja keerukamaks kujunes olukord vastu võtuõhtutel Riznitšite majas. Ivan Stepanoviči vastu võtud olid suurejoonelised. Suurarimees ei tahtnud asehaldurist milleski maha jääda, vaid püüdis mõne asjas teda isegi üle trumbata. Ta laevad laadisid Venemaa nisu ja tõid Itaaliast apelsine sidruneid ja mandleid, ning Riznitš võis nendega esimesena uhkeldada.

«Ega Ivan Stepanovičil ole nagu teistel,» oeldi temakohta. «Puuveli Messinast, naine Firenzest...»

Tõsi küll, nende õhtutega Riznitš üksnes ei uhkelanud, vaid ajas ka oma äriasju. Puškin nendesse muudugi ei tunginud. Tema piinas miski muu Amaliale palju austajaid, mis oli loomulik. Kuid austajate ringis oli väga rikkaid aastates inimesi, kellega Amalia kaarte mängis — hasartse, õnnelikult, mees aga seejuures alati varju. Kas ta siis tõesti... Kas tal rahal oli tööpoolest mingi võim tema üle?

See mõte piinas Puškinit ja andis tema tunnetuse eriti terava, kurnava iseloomu sest sellest ei julgenud ega saanud ta temaga ainsatki sõna rääkida. Ta tundis neid piinavaid mõtteid endast eemale. Kuid ta teadis, et ühel neist inimestest, kellesse kuidagi pole saanud kiinduda, olid Amalia üle nagu mingid erilised õigused, mida ta ei varjanudki...

Armukadedus näris Puškinit. Talle näis, et see sarnaneb mingi kohutava haigusega, mida ei saa tagasi tõrjuda, — katk või palavikuga. Vahel tundis see temas lootusetut tuskat, ja siis tundus talle, et mõistuse kaotab. Tal tõusis palavik, ta peaaegu sõltuvalt meenutas Weltmanni sonivat ennustust, just nagu Odessaga... Saatan või mitte saatan, kuid oli tal nagu lähenev tuleriidale...

Õnneks oli niisuguseid hooge harva ja need läksid kiiresti üle, nagu oli kiire ja mööduv see lõunamaine hõesooht. Mõtiskluste hetkil nägi ta ennast ja Amaliale nagu kõrvalt:

Kas mulle, armsaim, andestad sa veel
mu mõtted ärevad ja tunded kiivad?
Sa mulle truu, kuid millest kurb mu meel,
miks mind su pilgud eksiteele viivad?
Kui piirab sind suur austajate ring,
miks kõigile nii lootustandval laugel
sa püüad meeldida, et süttib nende hing
su pilkudest, mis leebed ja nii rauged?

Vahel nägi ta kaldalt, kuidas Amalia rikkalikult ehitatult mööda liugles, ning ta mõtted kandusid Venetsia. Paadis olid tema ja üks soliidseist austajaist. Seal olid kaks — poola mõisnik Isidor Sobanski ja veel pisut noorem, kuid samuti juba eakas krahv Jablonovski. Neid nähes kahtles Puškin alati: kumb? Ja Amalia sõidab ühega neist; süda tõmbus kokku... Kuid kujutlusse kerkisid õrna kaunitari sädelevad silmad ja sündisid mitte epigrammid vihatud võistlejaist, vaid kerged, nägemuslikud read Itaaliast:

Õõ on valge; taevatelgil
paistab Vesper kuldsel helgil.
Doodž on vana, kuid mis sest —
gondlis noor tal dogaress.

Jah, palav tunne noore kaunitari vastu oli ka poeetiline elamuseks. See, et ta oli itaallanna, oleks nagu ilunud Puškinile neisse maadesse, kus ta lapsepõlves oli nii mitmeid kordi kujutluses viibinud, ja nende vahel sarnanes ajuti muinasjutuga, elus kehastunud muinastega.

Nilsama kiiresti ja äkki, kui see lühike romaan algas, lõppis ka katkes. Talve algul sündis Riznitšitel laps, kuid tema tervis murdus ja mees saatis ta kevadel kodumaale. Ta sõitis kaasa kuni piirini, välismaal aga ootas teda üks austaja. Temaga koos sõitiski Amalia edasi. Kõige oli võimalik ette näha ja Riznitšite ning Amalia vahelised suhted katkesid juba ammu enne nende lahkumist. Kuid nende lahkumine kujunes siiski tugevaks ja piinavaks.

Novembris sõitis Odessasse Maria Rajevskaja oma õde Jelenat külastama, kes Vorontsovide juures elas. Rajevskid olid krahvinna Jelizaveta Ksaverjevna sugulased. Jelena tervis oli veidi paranenud ja erilist kartust ei tekitanud, kuid ta oli siiski väga kõhn ja pidi end hoidma. Ta ei võtnud isegi tantsudest osa ja ainult vaatas pealt, kuidas teised tantsisid. Ta tõmbus üha rohkem endasse. Oma vennast Aleksandrist, kes hüüdis tihti ja vahel pikemat aega Odessas viibis ning samuti Vorontsovide juures peatus, oli ta kuidagi hõõpis võõrdunud. Kuid õe küllasõidu üle oli ta nii õnnelik, et rõõmu pärast öösiti magada ei saanud.

Maria jäi Odessasse peaaegu jõuludeni. Oleks võinud arvata, et Gurzufi päevad on tagasi tulnud. Kuid midagi ei kordu ja Gurzufiga polnud nüüd midagi ühist.

Kogu Rajevskite perekond — vennad, õed ja isa — oli tugevasti Puškini südames. See vist oli ainus perekond, keda ta pidevalt armastas. Pärast Kaukaasiat ja Krimmi nende vahekorid ei katkenud, vastupidi vahel näis, et saatust ei lasegi Puškinil sellest perekonnast lahku minna. Nüüd eemalt vaadates mõistis ta, et kindral Rajevski kolmest tütredest oli talle kõige lähedasem siiski Maria, kes selle aja jooksul oli nunnilisest, vallatust tütarlapsest sirgunud puhta ja kindla iseloomuga kauniks tõsiseks neiuks. Ta tunnistas endale, et nende elus oli olnud hetki, mis oleks võinud otsustavaks saada. Kuid sellisteks need ei saanud.

Mis siis takistas seda?

Põhiline, mis neid lahutas, oli vist see, et mõlemad olid omamoodi väljakujunenud iseloom. On imeväärt ja väga haruldane, kui kaks kindlapiiriliselt väljakujunenud individuaalsusega inimest saavad ilma seda kaotamata moodustada ühtse, harmoonilise terviku. Samadamine sünnib midagi muud: üks allutab teise; üks kaotab alistub, ja sellise kalli hinna eest saavutatakse kindlus; kindlus, kuid mitte harmoonia. Maria oli välja kasvanud ja kujunenud, Puškin aga kasvas loomamatult edasi ega olnud veel kaugeltki lõpul oma kasvamisega. Väliselt küll vang, arenes ta täielikus vabades vabaduses.

Ja kuigi ta oli juba haruldaseit omapärane, karakter, arenes ta karakter pidevalt edasi. Tema pole veel saabunud aeg (seda ei tulnud ka hiljem usnata), mil oleks tekkinud käskiv vajadus korraldada isiklikku elu.

Aga kirg? Jah, see maruhoog oleks võinud nagu torm loote teelt eest ära pühkida. Kuid sellele tuulele oli juba kogu Rajevskite perekond — Puškini armastatud nende vastu, siiras ja kindel austus. Ja kirg, mis midagi ei luba ega millekski ei kohusta, niisugust tuult ei tekkinud.

Vastupidi, miski ega mitte keegi ei takistanud tema sõpru tundeid Odessas. Amalia Riznitši mehest ei pida loota ta üldse lugu; tutvunud lähemalt Vorontsoviga, ta teda solvas, hakkas ta krahvi otse vihkama.

Maria ja Puškin polnud oma suhetest raäkinud. Välistasid neid nende vahekorid endine, ent kuidagi iseendast sõltumatud teineteisest eemaldusid. Maria oli uhke ja kindlalt andnud ainsa sõna ega liigutusega seda, mis ta tegi. Puškin aga ütles endale: «Ta ei ole veel aru saanud minu tunnetest tema vastu. Krahv ei tule oeldakse ara, kuid nüüd sõidab siia Volkonski, ta jalle üks kõrgema seltskonna abielu!» Nii küll ta ei oelalt oskas ta vahel mõelda, teades ise väga hästi, et ta on Maria vastu ülekohtune. Ka Puškinil ei oelusi, kuid tema harukordne võimas jõud seisis silmas, et ta neid puudusi nägi ja tundis ega õigustanud neid. Tema raske oli oma vigu teiste ees tunnistada.

Siis, praegu ei juurelnudki ta nii väga oma suhete puudustega; tal olid teised mured, ta põles nagu küünlal, ammutas uut jõudu ainult tööst.

Kuid tema töödesse ilmus Maria siiski. «Bahtšissarai krahv» — «hall isa oli talle uhke ja oma rõõmuks ja rõõmuks», jah, nii see ka oli; «Suurnikud küll käisid Mariale naiseks ihates ja palju, palju noori hingi kaunistasid õhates» — jah, ka see oli nii. Noh, aga Maria eemal olles igatses ja kannatas ka tema

Ja tõrju meelest piinav kuju
su armastusest põlatust...

Ta kirjutas need read kuumalt ja... viskas nad minema, sest ta ei arvanud endal õigust olevat oma tunnetest Maria vastu avalikult kõnelda. Ja isegi seda mõtet ega viidet, et sellest ei tohi avalikult rääkida, ei usaldanud ta trükis avaldada. Ärgu keegi lugegu, ärgu keegi kuulgu neid pihtimusi:

Su meeletuste pulmadele
sa ära lisa enam uut!
Su luhtund armuulmadele
on makstud kulukas tribuut.

Vang vaene, võta mõistus pähe,
on hea, kui tundeid tuulutad!
Ja valjul lüüral see ei lähe,
et oma hullust kuulutad!

Ta viskas ära need read, kuid kas saab ara visata tunnet, mis neid dikteeris? Mõneks ajaks, ka pikema ajaks võisid küll temas justkui vaikida, tegelikult aga ainult sügavusse vajuda need hingestatud helid, mida tekitas temas Maria, kuid kõik tõeline, mis iganes ta juhtuks, ei saa muidugi surra, vaid ootab, et udu haib tuks ja tema aeg selgineks. Nii ei kao ka Maria Rajevskaja kuju Puškini südamest.

Aga kas tähendas tema armastus tõesti hülja tunde armastust või läksid nad teineteisest lihtsalt mööda nagu kaks laeva merel? Kuid oli ju hetki, mil nende purjed lehvisid koos ja oli raske eraldada, millised nendest on ühel laeval või millised teisel, vastutuleval... Ja kas nad kohtuvad veel kunagi, ja kui kohtuvad, kas saavad teada teineteisest kõgu tõe?

Sinisel merel ei olnud tegemist selliste küsimustega ja ta ei andnud neile vastust. See võimas stiilia ei saanud ise rahu ega andnud rahu ka talle, otsekui paratades segi aja ja kihutades üles tundeid — laine laine ja laine lainel. See ongi õige: meri ei alistu ajale. Ta sunnib ise igavikuga, lakamatult muutuva, kuid pidevalt iseendas eksisteeriva eluga.

KATARIINA II MÄRKMIK

Kolmestel päevadel pärast Odessasse saabumist näis Katerinile tõepoolest, et vabadus on tagasi saadud, ahe- ad jäid Kišinjovi, kuid ometi igatses ta sinna — just nagu huvasti jätma. Tõsi küll, tema jaoks oli Kišinjov määral juba tühjaks jäänud, läbi põlenud. Vladimir Fedossejevitš Rajevski viibis tänini vanglas, ei olnud Ohhotnikovi ega Orlove... Kuid kõik see oli, nagu mälult ei saa midagi röövida. See oli terve ja terve, nimelt vaba kasvamise ajajark, hoolimata sellest. Puškin teostas selle oma soovi ja külastas Kišinjovi.

Katerinale mõistis ta äkitselt, et ta oli Kišinjovist lahkunud, ning ta hinges liigutas end valus tunne, et ta polnud leidnud õigeid sõnu Inzovist lahkumisel. Seda juhtus temaga mõnikord. Alati ekspansivne, elav ja leidlik vaidluses, poleemikas ja jutustaja, pani ta oma vaiksed tunded sõnadesse hilinemisega, kuidagi küll mõistetava viivitamisega.

Ivan Nikitiš aga on kõiges lihtne ning soe. Ta andis oma hoolealust sõbralikult, jättis käe kauemaks ja tavaliselt tema õlale ja ütles hüvastijätuks:

„Me olasime siin sinuga nagu maal, seal oled sa vabades. Ja niiviisi seal, lihtsalt... seda ära unusta.“

Inzov teadis rohkem ja nägi kaugemale kui Puškin. Ta kuulis hinges laulis siis meri ja teda haaranud kirkumist Riznitši vastu, aga teel viibides õhkas ka tema mõnest Kišinjovi järele. Kišinjov ise ja Kamenka, Inzov ja tema põgenemine steppidesse, Tultšini... Jah, ei mõeldud ja kõik see, mis sellega ühenduses, — kas see kõik saanud toimuda, kui poleks olnud Inzov.

Inzov torises vahel ja vihastus, kuid ta ei viibinud kunagi kõrgemal, vaid tema kõrval, — Vorontsov ei vaadanudki teisiti kui kõrgustest. Inzov ei olnud kunagi, ei olnud võimukandja, Vorontsov oli tähtis ja Inzov ülem. Inzov oli lahke ja hea, seda ise märka-

mata, — Vorontsov oli mahe kaalutletud külma mahedu sega, mis Puškinilt lihtsalt marru ajas. Inzov oli täiesti loomulik, Vorontsov aga oli «tehtud». Inzov oli inimene ja noor Puškin oli temale inimene, ning miski inimlik polnud neile kummalegi võõras; kuid mis on see Vorontsov — kas tõesti mitte inimene? Ka Vorontsov on inimene ning kirgedega inimene, kuid ka kired olid temas külmad. Kuna aga auahnus on kõige kulmem kirk, siis oligi tema rohkem auahnitseja kui inimene. Puškinis aga nägi ta, — ning seejuures kauge vahema tagant — üsna lihtsalt vaigest ametnikku arhivaaritöökohal.

Kuid vähe sellest, et see ametnik istus aukandjate ruumikas raamatukogus (seal tuhnis ta suure hooletuse ning tõelise mõnuga kappides ja riiulitel, avastades enda jaoks ülihuvitavaid dokumente), vaid ta lubas endale palju rohkem. Tema sõltumatus, teravused ja ironia ajasid juba Vorontsovi marru. Kraiülem lubanud endale laskuda otsestesse sõnelustesse seltsilaka noore inimesega, sest ka krahv Mihhail Semjonovitši kired olid organiseeritud, ning ta pillas ainult harva mõned sõnad ilmse ülbusega. Teda selle duellile kutsuda? Võimatu. Ja Puškin pillas ka... epigramme.

Miski oli kuhjumas ja mitte ainult Puškini isiklik elus. Kindral Orlovil läks halvasti. Ja üldse kõik oli nii. Isegi Denis Davõdov, kes loodud sõjameheks lasti erru.

Linnas räägiti laialt Wittgensteini teise armee vägedest paraadist. Keiser jäi rahule ja tanas kõiki heldelt. Lõplikult oli unustatud ka Kisseljovi duell kindral Morozoviga, kelle Kisseljov surmas. Ka selle duelli väieldi palju, ja tuliselt kaitses Puškin surmasaate kindralit, väites, et too näitas suuremat autunnet, kui sudes duellile temast kõrgemal teenistusastmel seltsiliku. See ägedus oli paljudele arusaadav, kuid Puškin ise ei väljendanud siiski ka teist tähtsat põhjust, näiteks Kisseljov teda nii ärritas: Puškinile sai alles hiljuti teatavaks, et Vladimir Rajeovski arreteeriti just Kisseljovi käsul. Igatahes jäi Kisseljov keisri lemmikuna edasi.

Puškin kuulis midagi ka Pavel Ivanovitš Pesteli kohta. Aasta eest oli talle antud täiesti käest lastud polk ja Pestel oli selle ühe aastaga eeskujulikult londa viinud. Tsaar oli lausunud: «Suurepärane! Kaardivägi!» Ja kinkinud Pestelile nagu mõnele kolme tuhande tiinu suuruse mõisa.

Puškin ei kahelnud polkovnik Pestelis hetkekski. Tõsi, mulline peab kull olema tema meeleskindlus ja see, et ta on ta enda määranud? Ja kas tsaar tõesti ei aima? Seejuures oli armees kuni nelikümnelegradeeritud ohvitseri ja kuigi Kisseljov ise ei oost palus ning keiser oli vastu tulnud kõigile, tema palvetele, keeldus ta selle palve rahuldamisest.

Puškin ütles nais Puškinile, et maailmas kunagi muudatust ei tule. Ta kadestas Byronit, kes läks võitlema vabaduse eest, sest siin, Odessas, ei näinud ta ühegi päevade patriootilist tõusu. Püreneede parustasid Prantsuse väed revolutsioonilise Hispaania, tuhistasid konstitutsiooni ja taastasid kuninga. Revolutsiooni juht Riego hukati. Kui tsaar ei vage paraadi lõunalauas istudes sai teate, et on vangistatud, ning sellest kõigile pidulikult kuulutati. Puškin ütles Vorontsov: «Kui õnnelik uudis, teie mehed!»

Kui tsaar, nagu juba seal tsaari lõunalauaski hämmeldas, ei vabajaastumine kõiki. Puškin lahutas hiljem oma ühe epigrammiga, lisades varve veelgi paksemale värssides käis uudis mitte Riego vangistamisest, vaid hukkamise kohta.

Tsaar ise lipitsemist ülemaärast
ei naeratussegagi kiitnud heaks.
Oo, meelitajad, tehes vempu säära, te alguseski rühti hoidma peaks!

Puškin ja Rajevskit kohtas Puškin sageli. Nad rääkisid palju igasuguste asjade üle. Puškin luges talle «Tsaari purskkaevu». Luule jõudis selle kuulata ja vaadates, kuid seda huvitavamad olid mõned teised märkused. Ta ironiseeris väga ja naeris.

selle üle, kuidas khaan Girei «lahingus minestas», kor-
rates mõnuga:

Ja keevas lahingute möllus
nütid tihti pilti näha saame:
möök tõstetud, ta seisab seal,
kui oleks tardund löögi peal,
pilkk tulvil hirmu, nägu kaame,
ta tasa sosistab siis vaid
ja valab kuumi pisaraid.

«Hea, et vähemalt pisaradki, muidu oleks päris kuju,
monument.»

Puškinil oli raske midagi vastu väita. Ta mäletas el-
valt, kuidas ta Gurzufis kord samuti jäi mõttesse oma
liikumatu tšerkessi üle, kelle käes siiski «möök helki».

«Sul on õigus,» ütles ta Rajevskile, «noored kirjan-
ikud ei oska üldse kirgede füüsilist liikumist kirjeldada.
Lugejat võib see naerma ajada.»

Aleksander Nikolajevitš oli rahul, kuid ei andnud
siiski järele:

«Muide, ka pisaraist ei saa ta abi. See on lihtsalt na-
teine Bahtšissarai purskkaev: niiskust tilgutav mono-
ment!»

Puškin ei vastanud nendele sõnadele midagi, mõt-
les ainult endamisi: «Noh, hea küll, see on kriitika, loom-
halb pole ka minu leid!» Ta hindas kõrgelt niisuguse
tahtmatult tekkivaid vastavusi, ja värsid jäid, nagu
olid.

Kõik oli aga palju raskem ja süngem, kui jutt polu-
kale siirdus — kas seekord või mõnel teisel kohtumisel.
«Me kohtumised olid kurvad...»

Jälle meenutasid nad mõlemad Orlovi kirju Alek-
sander Rajevskile Kaukaasiasse. «Ma usun väga, et ühel
teistkümnes sajand ei jõua veerandini välja, ilma et
toimuks mõningaid imelikke sündmusi.»

«Seda kirjutas ta mulle kahekümnenadal aastal.
Veerandsajandi möödumiseni on vähe aega jäänud
mida näeme? Imelikud sündmused on juba alama-
kuid... Orloville enesele. Ta on «armee koosseisu» m-
ratud, see aga tähendab nüüd...»

«Moskva lähedusse?»

«Just nimelt! See aga ei tähenda praegu sugugi a-

himeelsu kuulumist, vaid kõigest «olla vabriku juures
«logolda oma asjadega». Nii on ta ise seda nimetanud
«Katjakesele. See siis ongi kogu «sündmus»!»

Ja siis Aleksander Nikolajevitš jutut Kreekale,
Itaaliale ja Hispaaniale. Igal pool olid rahvaliidumised
maha surutud. Ja kas meie juures võiks tõesti millelgi
«maailisel edu olla? Ta rääkis sarkasmi ja tagedusega.
«Ta pannud korts kulmude vahel läks järjest sügava-
m. Ta oli nii kõhn ja kondine, et sarnanes videvikus
oma kõrge kasvu tõttu mitte inimesega, vaid ebamaise
idandiga, halva vaimuga, kes laimab maaapealset elu,
tõhustab vaimustust ja nimetab kõike kaunist tühjaks
«tühjaks.»

«Tõel momentidel oli Rajevski peaaegu õudne.
«Ta süütas küünlad, kuid teravad varjud muutsid
«ta veel süngemaks. Ja Puškin kustutas küünlad.
«Ta on tal kergem vastu panna.

Hiljem, öösel, mõtles ta tsaar Aleksandrist ja Napo-
leoni. Ta tahaks seista silma silma vastu tolle Põhja-
«valitsejaga, kes tõi maailmale vaikse vangi-
«tuse, ja selle ratsanikuga, kelle ees valitsejad kum-
«muvad, karistades teda hiljem vaikuse pii-
«nas. Sõnad reastusid paberile, kuid see kavatsus jäigi
«kõige viimata.

Ka Puškin ise oli ühe koha külge aheldatud, tundes
«tõel üngistust selles «vaikses vangipõlves» ja vaevel-
«vaikuse piinas», Rajevski jutud aga võisid viia otse
«olukordadele.

Maal tühjal vabaduse teri
kord kulvasin ma koidu eel;
mu rinnas voolas õilis veri,
kui seisin orjuspõllu teel
ja oma vilja heitsin pihust.
Ei näe ma seda viljavihust,
kõik hukkus, mida ihkas meel...

Oo, rahvad, auhüüd teid ei hari!
Teid võlub söödamaade lapp.
Mis vabadusega teeb kari?
Teid ootab pügamine, tapp,
teil seltsis kõikjal nagu vari
piits, ike, kuljused või krapp.

(Tõlkinud F. Kotta)

Oli juba hiline öötund. Lambi kupli alla langes mägiline valgusesõõr, mis otsekui kiskus teda välja haurusest ning eraldas kõigest maisest, mis takistab mõtetel keskenduda.

Puškini elu jooksis ka Odessas kirevalt ja kärealt, kätkestades, kärealt ja kirevamalt kui Kišinjovis. See tõi unustust, kuid tekitas sageli ka kibedaid mõtteid. Uued inimesed siin, kellega tuli kokku puutuda, olid veel «sisse elamata». Pärast äkilist suhete katkemist Amalia Riznišiga tekkis hinges tühjus, mida seltskondlikud tutvused ei suutnud täita. Järjest pinevamalt muutuv varjatud võitlus Vorontsoviga, millel polnud näha lõppu, väsis ja ärritas teda.

Täna ei käinud ta üldse kuskil, vaid luges, mõtles ja vaatas aknast välja. Need värvid löi ta nüüdsama, kui seni polnud ta veel vastanud Vladimir Fedossejevi Rajevskile... Neid ridu kirjutades mõtles ta tema ja iseendast. Aga kas siis tõesti on niisugune tema väärtus «laulikule vanglast»? Talle meenus, kuidas ta laparandi juures akna all Rajevski läkitust luges. «Ainult nuudimeeste sugupõlv...» See rida torkas teda silma, siis sügavalt kui nool, nüüd hakkas see jälle hiline helisema, kuid sõnad kostsid nüüd teisiti: põlv on rahvaste pärisosaks olnud nuut ja ike.

«Maal tühjal vabaduse teri kord külvasin ma kord eel» — jah, see on tema, Vladimir Rajevski. Puškin kirjutanud ei teises ega kolmandas isikus, ta rääkis nagu enesest ja enesele, kuid need olid just Rajevski mõtted. Mällu kerkis Kišinjovi kool ja poisikeste jutud pead. Jah nii, «ripnas voolas õilis veri, kui se orjuspõllu teel ja oma vilja heitsin pihust». Keele saaks enda kohta ise nii öelda, kuid Puškin andis tema need sõnad vastavalt sellele, kuidas ta teda nägi, mõtles ja tajus. Ja oleks sobimatu ning julm kirjutada, et näe ma seda viljavihust... Aga edasi... edasi... Puškin endale vabaduse ja hüüdis juba iseenda nime valades välja oma mõtete kogu kibeduse ja valu.

Kibedus oli Rajevski ja iseenda pärast, ning veel palju laiemalt ja üldisemalt... kibedus kõigi revolutsioonide ja ülestõusude õnnetute algatäjate pärast. Kuid rahvahulga? Puškin mäletas jutustusi enneolemat

enneolematõusust Ypsilanti päevil, ja nimelt siin, selles Odessas, mis on praegu täis mõnulevaid vürtsikaid hake ja kaubitsejaid, kes oleksid nagu hoopis elanud oma kauge ning õnnetu isamaa.

Ta ei samastanud neid muidugi tõelise rahvaga ega elanud oma veendumustest, tundes rahva valu, vaid oleks see tema enese valu. Ja kutsudes rahvaid üles taltuma, pani ta sellesse üleskutsesse raevukat hõngu, viskas selle ette kui teadliku solvangu. See ei ole ehk olnud tema käes kõige teravam relv, aga kuidas seda kasutada, kes kuuleb poeeti ja kuhu see leheke sellest maagilisest eraldusringist?

Puškin ei näinud ennast kõrvalt. Ta oli väikest kasvatu, kähär ja kerge. Huuled on kokku surutud, käsi, üks jalg asetatud vastu teist; silmad ei ole peaaegu neegripoisikesele sarnaneva vene poisi figuur. Ta ei ole enam poisike, kuid niisugust mõttepinget koos ennastsalgava, tervikliku tundega evib ehk ainult varane noorus. Ja see käsi, mis on kokku surutud, avaneb: sõrmed on üksteisesse kinnitunud ja see kinnitab ning tugevdab midagi hinda.

Tema hingeelu oli rahutu nagu meri, mille kallastel ta elas, ning selles tekkis palju vasturääkivaid võitlustena näivaid liigutusi: kurbus ja raskemeelsus, tühjusest ta kirjutas oma kirjades ja mida konstateeris; alistumine Aleksander Rajevskile ning ühtlasi tema vastu; kirglik kiindumus Amalia Riznišisse, milles ta ennast nagu viinas uputas, ja siis vaikne katkestamine; lakkamatu ning nägematu võitlus Vorontsoviga; meri, liikumine ja igatsus sinna, kuhu ta piiride taha — kõik, mis on temale kui inimesele keelatud, ning ühtlasi omaenda sisemaailmas tundeid ja mõtteid, helisid ja kujusid, maailma, mis ta on vaba.

Puškin armastas ka arhiivitöö-tunde. Siin ei piiranud Vorontsov teda milleski.

Järjest varemini pimenes, kuid lühikesed päevad olid täis päikest ja valgust — lõunamaa õnnistus. Tuhkogu on tohutu suur, selles on vaikne, vahatu parkett läigib; kui astub kellegi jalga, on kaugele

kuulda. Kuid külastajaks, ning seejuures harval külastajaks oli ainult eakas doktor Gunchison, kelle Vorontsov Londonist kaasa oli toonud. Ta ei armastanud kõnelda ning tegi erandi ainult Puškinile.

Nii ka praegu. Gunchison oli nüüdsama väljunud. Ta kirjutas suurt uurimust ateismi üle ja tema arutlused olid Puškinile üsna huvitavad, kuid üksi jäädes kummardus ta kohe vana, juba koltunud käsikirja kohale mis teda veel rohkem köitis ja millest ta väljakirjutati tegi.

«Seda viimast tunnet, kibeduse tunnet, püüdsin minestada eneses alla suruda palju rohkem kui teisi. Mu sünnipärane uhkus, mu hinge loomulik karastumine tegeval mulle talumatuks mõtte olla õnnetu. Ma ütlesin endale: õnn ja õnnetus on iga inimese südames ja hinges; kui tunned õnnetust, sea ennast temast kõrgemale ja tegutse nii, et sinu õnn ei sõltuks ühestki sündmusest.»

Puškin jäi mõtlema. Siin oli midagi, mis avas märkmete autori hinge üsna ootamatust küljest. See naise tarkus, kes pidas õnne kõigest kõrgemaks. Kui kaugel on see kas või sellest Gunchisonist, kellele kõigest kõrgemad on tõde ja mõte.

Kuid Puškin ei hakanud siiski väljakirjutusi tegema. Ta silmitses veel käsikirja ühest ja teisest kohast, peatus ja hakkas naeratades väikese sõrme pika küünte mööda ridu vedama. Kõigest lõpuks aru saades hakkas ta pliiatsiga midagi kiiresti kirjutama.

Oli vaikne, kuid Puškinil miski pisut erutas. Ta tundis rahutust, kuid ei katkestanud kirjutamist. Imelik nagu hoovaks sellest samast paberist, mida keisririigis käsi kunagi oli puudutanud, veel lõhnaõli aroom. Nii kaugelt ei olnud fantaasia teda veel iialgi mõjutanud. Ta kergitas pead ja tundis samal hetkel kerge lehviku puudutust. Ta pööras end ning nägi üllatunud et tema selja taga seisis krahvinna Vorontsova.

«Jelizaveta Ksaverjevna, teie? Ma ei kuulnud teie lähenemist...»

«Ma ei tahtnud teid häirida... Mida teie lugesite kirjutasite?»

«See on «Katariina märkmik».» Ja huulde hammas

andis ta äkilisele impulsile järele ning sirutas viimale lehekese. Jelizaveta Ksaverjevna libistas kiiresti üle ridade ja allpool veel üle mõne

... Ma kirjutasin sellest, et ma meeldisin; järelepool kiusatust oli juba selles; teine pool tuleneb murel korral loomulikult juba inimloomuse olemusest viia kiusatusse ja alistuda kiusatusele on inimesele väga lähedased asjad... Inimesel pole võimu oma südame üle, ta ei saa vägisi rusikasse pigistada ja siis jälle vabaks

... Vorontsova lähenes nii imeliselt kuuldamatult ja oli ka läheduses nagu nägemus. Vabalt langev hõbe-õhketus oli tuhm ja krahvinna ilmus nagu mingis kauge udus nähtavale, ainult ristike pika peene keti küljes säras ta katmata rinnal. Krahvinna tõstis silmad üles ja andis naeratades lehekese tagasi. Ta põsed olid pisut.

«See on haruldaselt ebaseitse käekiri,» ütles ta. «Ma ei saa aru.»

Kuid ta naeratus rääkis muud.

«Noh, ma ei sega. Külstage meid sagedamini. Pole midagi, ärge saatke.»

Puškin vaatas talle järele, kuidas ta üle parketi üheslaikude astus, vabalt ja kergelt, kuid nüüd nagu kuuldavalt. Ja Puškin mõtles juba peaaegu ühe mõtetega, vaid südameelõokidega. See daam... krahvinna, kellele teda hiljuti esitleti... kuidas ta kohe ei näinud... ega taibanud? Kuid temas tusk... veel midagi muud: «Jah, inimese süda... ei, see ei ole võimu südame üle.»

... Odessas oli palju inimesi, kellega Puškin alaliselt käis, märksa rohkem kui Kišinjovis. Kuid lähedased Kišinjovi tuttavad olid ta hinges palju enam kohal, nad kuulusid tema kõige salajasele ja pingelisemasse ellu. Siin oli püüdnud hulk igasuguseid seltskonnatuttavaid, kuid nendega suhtlemine ei andnud mingeid jälgi, libisedes põgusalt üle hinge

Mõninga huviga vaatles ta tähtsaid ametnikke Vorontsovi ringkonnast. Nende hulgas oli ka tõelisi rariteete: ühtaegu ihnurid ja pillajad; hiilgavad iludused ja viimistletud puupead, kellel need mõlemad omadused olid õnnelikus kooskõlas; administraatorid maiasmokad, kes ei söönud ainult siis, kui nad rääkisid, muide, nad rääkisid ka kuidagi haruldaselt pikalt ja tüütult. Mõned neist muudugi paistsid teiste hulga välja — täiuslikult vastikute eksemplaridena

Selline oli kas või Brunov, balti parun, tohutu suure koleda lõuaga, mis näis veel koledamana seetõttu, et tal olid kõige peenemad kombad ja võluv, lipitsev prantsuse keel. Juba Bukarestis oli ta tabatud vargu selt, aga kuidagi pääsenud. Jäi mõistatuseks, kuidas Vorontsov võis teda oma intiimsesse ringi vastu võtta. Brunovi plaanid aga olid laiad. Puškin kuulis Wiegeli, et Brunov kukutaks meeleldi Kaznatšjevi, kes oli asehalduri kantseleiülem ja aus mees, ning istuks tema kohale kõiki asju ajama. Salakaval Wiegel, kavatades seda, et Brunov teda perekonnanime järgi saksalaseks peab, valas kord õli tulle.

«Meid on vähevõitu,» ütles ta ohates. «Kui saaks sinu
veel baltlasi või ka päris Saksamaalt ja kõik paremad
kohad omadega täita.»

«Seda vōib ka hiljem,» vastas parun.

Ja kuna niisugune imponeeriv tüüp suutis äratada ainult vastikust, siis võiks ehk meenutada veel agraaridooti, kuidas keegi Marini, kes sarnanes ussikeele mundris ja evis haiglast kirge ordenite ja autasude vastu, — kuidas too kord Vorontsovi nõnda marjuti teda mingi ordeni saamiseks esitada, et Vorontsov neid põgenes; Marini aga talle järele, tindipott ja hantel käes. Vorontsov pöördus ümber:

«Kuidas ma siin, mu kallis, alla kirjutan?»

Marini ei sattunud segadusse, tõmbus küüru ja kukkus oma selga laua asemele.

Mida võiksid pakkuda Puškinile need inimesed, Olgugi ehk huvitavad, vahel naljakad, vahel vastikad kuid hingele — mitte midagi.

Mõnda perekonda Puškin külastas. Kõige meeldis
oli belglase Blarambergi kodu. Ta ise oli arheol

...oli huvitav kõnelda. Ta oli kõigi Musta mere
...muinsuste suur spetsialist, ja nad meenutasid
...Diana templi varemeid, Mithridatase mäge
...Paul Debreux'd Kertšist, kelle Blaramberg
...ka muinsuste sekka arvas.

...oli alati palju külalisi Tema vanem tütar oli
...hispaanlasega, konsuliga; söögilauas kõneldi
...mitut keelt; Puškini sõnade järgi — «päris
...torni ehitamine».

„Kui oleks nagu millestki puudu!” Ilma

...omakorda:

...mina kahetsen väga, et olen kantseleiametnik
...alult pisut poeet, aga ma oleksin tahtnud olla...»
...kui ütles ruttu vahele:

...all! Ma tean.»

...inski flirtis väga palju Blarambergi piigadega, ja kuigi ta ei olnud kunagi abiellunud, tahtis ta väga abielluda. Ta ei saanud kunagi abielluda, sest ta ei leidnud kunagi sobivat naisele. Ta ei saanud kunagi abielluda, sest ta ei leidnud kunagi sobivat naisele.

...tunneb huvi nende neidude vastu, kuid ta

...lobises nendega, tantsis, võttis osa igasugustest
...dest ja unustas majast väljudes kõik samal het-
...timavõrd oli tallo...

...ki, kuid mitte rohkem.

... need inimesed ja kohtumised sarnanesid kogu
... mekesisuse juures lainete lakkamatu kabi

...ohld nagu taustaks, saateks tunnete tõelisele
...«Katariina märkmik», raamatukogu...

...halk parketil – see oli kustumatult hinges. Ja
...mika, mis temas siis tekkis, näis hinges...

... ja
... ja paisuvat, täites kogu elu. Nõnda ei olnud
... veel ilalgi tundnud: ta kandis seda hõltsat pil-

... Vahel äkitselt, olles võõraste inimeste

...fa endamisi — sellele, mis oli hinges.

...kuiastas nuud sageli ka Vorontsove. Piljardi-
hisid krahvi lähedased, krahvinna aga võttis
longis; Puškin ja Rajeovski viibisid alati

...test külastas Jelizaveta Ksaverjevna eriti sage-
Nuroškina, kellega muide ka Vorontsovi ja...

403

listi kurameeris, siis veel Bašmakova, Suvorovi lapselaps (nii on see sageli suurte inimeste järeltulijatega). Kõik nad olid omavahel suguluses. Mõnikord astus sisse ka krahv Langeron, Vorontsovi eelkõige krai asehaldurina, «prantslane, kes sõdis prantslaste vastu», nagu temast naljatades rääkisid Odessa irv-hambad.

Vestlus voolas sundimatult — prantsuse ja vene keeles, pisut ka poola keeles (daamid omavahel). Krahv emigrant puhkas siin vaimselt. Ta oli tänini sumu hämmelduses selle kurva tõsiasja üle, et temale etitati Vorontsovi, ega sallinud seepärast uut kraiülendat. Siin aga, daamide juures, säras ta oma endises ilus siin oli ta kavalier. Aastad olid teda säästnud ja tema figuur oli veel täiesti nooruslik. Emakeelt rääkides oli ta teravmeelne, galantne ja peen, kuid tema nõrkus oli arvata, et ta oskab täiuslikult ka vene keelt, isegi «lihtraffá khelt».

Puškini vastu tundis ta nõrkust võib-olla ka selle pärast, et ta märkas, kui sõltumatult noormees oli Vorontsovi suhtes ülal peab. Kuid peale selle arvas see kuuekümnepäevane nooruk, et ka temal ei ole poleks hilja ajaviiteks veel kirjanikuks hakata.

«Mina annan teile lähemad päevad oma tragöödiaga. Aga hõelge, kui teil üks luuletus on hea, kas te vahetate see teise vastu, mis pole parem?»

«Isegi halba ei vaheta ma halva vastu,» vastas Puškin naerdes; ta mõistis üsna hästi, millest on jutt.

Kuid Langeron ei kutlanud teda eriti, ajades teda juttu:

«No, aga inimest vahetab inimese vastu! Nii vahetate ka kätt kulli vastu.»

See mõte Vorontsovist ei jätnud Langeroni maha ning ta läks daamide poolele, et seal peeneid kulub buure öeldes puhata.

Puškin Jelizaveta Ksaverjevna salongis ei sarnanenud Puškinile kas või Orlovide juures praegu kutsutud Kišinjovis. Ta ei käratsenud, ei ägestunud, ei olnud tähelepanu keskuseks ega taotlenudki milgi viisi. Ta näis esimese koha rahulikult Aleksander Rajevski loovutavat, ning too, hoolimata oma teravast mõtte-

ei taibanud, et Puškini positsioon oli kasulik, loodi vaikselt jäänud poeet mingisugusele «kasule» mõtelnud. Ta ei lubanud endale midagi, kõige vähematki vabadust peale selle ainsa, mis juhtus tootud ootamatult ja impulsiivselt raamatukogus «Kata-tina märkmikuga».

Jelizaveta Ksaverjevna ei väljendanud tookord Puškini rahulolematust Isegi vastupidi. Näis, et ta ei taustab varjamata tunnete üle. Ja ometi tundis ta just selle pärast piinlikkust, — ei, seda mitte, kellele argust, — ta tundis tõtt just sellest oma sisetundest, mida ta ei tahtnud rikkuda, — nagu ta muutse eksimatusega tundis luuletuste vormi, leendasid just seda, mida ta tahtis väljendada. Tema näiline rahu ei olnud siiski lihtsalt vaikus, oli olnud osaliselt Jelizaveta Ksaverjevna juures-tema pilgu, naeratuse või haale võlu; see oli melk siseelu koos tunnete pideva ning harmoonilise areamisega. Kuid ta ise ei kurendanud, ei forst-tal midagi, ta teadis, et kõik tuleb. Anna tõmbas teda vahel ise vestlusesse, vahel almutses ja jättis rahule. Puškin püüdis tema meelikkude ning selget pilku ja talle näis, et ta kõik mõistab ning et temagi teab kõik.

st nende ühisest veendumusest hakkas rind ma ning Puškin tõusis ja eemaldus kiiresti akna Seal klaaside taga oli öö täitnud maailma, ja meri polnud enam lahus, ning uhed ja need-tähed olid sügavuses ja kõrguses. Sellele kos-ole oli Puškin avatud oma hinge sügavusteni nagu

Kuid ka mõistus ei jätnud teda maha, ent see mõis-tus oli mingi eriline, peen ja helge mõistus, mis ei olnud sõnastatud järeldusi. Neil hetkil kadus pea-tuhtkult piir mõtete ja tunnete vahel, kuid ikkagi oli ta oma rõõmu, mis sarnanes täiesti selle rõõ-mida ta tundis uue vormi leidmisel luules, loo-Nii olid ka tema tunded rikkad ning mitme-nagu kogu tema loomingu sisemaailm; ka tähed lüsin ja seal, ikka needsamad — igavesed tähed.

Sellised seisundid ei kesta kaua — võib läbi põleda, tuhaks muutuda; ja Puškin nagu lähenenud jalle inimestele. Seda ei saa, on võimatu ära võtta. Ta oli rahulik. Ning jälle suutis ta vabalt ning kergelt hingata, rääkida ja isegi lobiseda. Kuskil sisimas puhkas tohutu suur rõõm ja saladus, väliselt muutus see siiraks heatahtlikkuseks kõigi nende inimeste vastu. Ta ei reetnud midagi, kuid ta pidi kurgama, pidi särama. Ja Puškinile näis, et ka tema mõistab seda.

Olgu õnnistatud keisrinna Katariina märkmik!

KAHEKUMNES PEATÜKK

«SALUUT»

Talv oli tore ja elevusrohke. Uus kranilem korraldus ühe balli teise järel, avades oma ajastu täies hiilguses. Neil pidustustel Puškin niihästi lõbutses kui ka vihastas, tundis tuska ja õndsust vaheldumisi.

Kui Odessas kogu see tuttavate inimeste hulk oli temas ainult uudishimu äratanud, siis seda tugevamini kasvasid temas kaks vastandlikku tunnet Vorontsovi abielupaari vastu: kirglik armastus krahvinna Jelizaveta Ksaverjevna vastu ja terav põlgusetunne krahvi Mihhail Semjonovitši vastu. Neil ballidel aga olid mõlemad — nii peremees kui ka perenaine. Ja pärast kujunes olukord eriti keeruliseks.

See polnud õhtu Jelizaveta Ksaverjevna salongis lühike ametialane kõnelus kõrge ülema poolel. Ka oli kõik erisugune, kuid kõik oli omamoodi selge, kõik oli omal kohal. Salongis unustas ta vahel hoopis kooli olemasolu. Siin aga ta narvitses. Tema ees olid mehed, naine, ja ainult sellistena nägid neid kõik, kes olid ümbritsetud. Temale aga oli see talumatu. Ja tema Tema oli peaaegu eikeegi. Vahel läks tal see meelest, ent kui äkki kas Vorontsov mõne žestiga sõnaga, mis inimesele tema õige kohta kätte näitas, mõni teine ametnike ladvikust talle sellest meenutades märku andis, läks Puškin solvumisest ja

viis ebaõiglase kohtlemise üle lausa keema. Ja siis ta voli oma tunnetele, sõnadele ja epigrammidele, et lamata kedagi või midagi.

Ja Jelizaveta Ksaverjevna? Neil hetkil unustas ta ka tema. Krahvinnale aga kui perenaisele võis olla ebameeldiv. Puškin katkestas ise oma jutu ja tõmbus kaasvestlejast. Tal hakkas ebamugav oma talutuse pärast, kuigi see polnud tema põhiline teema. Ta kannatas seepärast, et krahvinna võib teda mõista, et ta sel hetkel võib hoida nende poole, et tal sellise vihahoo esile kutsusid. Nendega? — tema vastu?

Ja ta hoidus krahvinnast eemale, kartes oma kahtlustele kinnitust leida, siis aga äkki püüdis kinni tema helge ja... mõistva. Vahel läigatas krahvinna silmis tuluke, nagu oleks ta Puškinist isegi ergutanud: «Anna neile! Paras!» Ja jälle lõi kõik ümberringi, muutus kergeks, joovastavaks... Ja kuidas ta ometi mõelda! Isegi kahetsus, ka see muutus teiseks. Ei maksa piinata teisi ega iseennast!

Ja jälle oli ball! Kristall sädemes vikerkaarevärviliselt valade küünalde valguses, vein vahutas pokaalides, silmad särasid. Muusika rütmis liikusid sujuvalt tantsijate paarid mundrite ja ordenite helkides, kannuste rüüdes ja lõhnavate siidide kahisedes. Kuid nagu maailmas, — kui vahe sarnaneb üks asi teisega! Tantsused Kamenkas, mis polnud põrmugi vahemöödad, kus aga ühtaegu leegitses selle kohal ülevate mõtete ja tunnete tõeline tuli, kus tehti plaane suurte sündmusteks kogu rahva elus; või samuti jõulupühade ajal korraldatud ballid Varfolomei juures Kamenjovis, kus vastupidi oli kõik nii lihtsameelne ja lihtne, et neitsi Pulheritsa näis aasal õitseva lillena, krahvinna tungis põuase stepituulena ka mustlaste tantsu. Siin oli kõik teisiti, meenutades ehk osalt teist mi.

Õiget balli Tultšinis Puškin sealoleku ajal ei olnud. Ta ka seal tunnetas ta selgesti sedasama «sfääride keerak», kus igal planeedil, igal tahel oli oma täpselt määratletud orbiit. Aga Pestel? Pavel Ivanovitš? Tema ette, oli ise erilise väikese maailma keskuseks.

Ja Tultšin sööbis Puškinile mällu sugugi mitte seoses Kisseljovi, vaid just Pesteliga.

Maailm oli suur ja ühtaegu oli see ka kitsas. Kaunitar Olga Narõškinat, kes alatasa Vorontsovide juures kais tundis Puškin just Tultšini päevilt. Olga õde Sofia oli abielus Kisseljoviga ja ta meeldis väga Puškini sõbrale Vjazemskile. Tultšinis külas olles sõlmis Olga romaani oma õemehega. Näis sedamoodi, et sama lugu kordub ka Odessas Vorontsoviga, tema mehe tadipojaga. Puškin oli kord jutustanud, kuidas teda enne Peterburist välja saatmist kindralkuberner krahv Miloradovič endi juurde kutsus. Olga Narõškina kuulas ja naeris.

«Kui ma sellest oleksin teadnud, oleks mul püsnud ainsast sõrmeliigutusest, et poeeti aidata...»

Ja ta tegi hoolitsetud sõrmekesega liigutuse; sõrmekesel aga laigutas smaragd, mille luget pidi uskuma Olga Narõškinal oli olnud romaan ka Miloradovičiga! Oleks võinud arvata, et Olga oli omamoodi kollektionaär.

Ballidel Vorontsovide juures kohtas Puškin ka vanu tuttavaid: seal oli Pavel Sergejevič Puškin, luitunud ja vananenud, ning kindral Sabanejev. See elav, loomuline kalbus, kes siiski oli jalaväe kindral, ajas jaanuaris korraldatud maskiballil oma riietusega kõik naerma. Ta ilmus ballile frakis, millele oli kinnitatud hulk välismaa ordineid. Need sarasid, täriseid, järüksteise taha kinni, ning ta ise, väike, lehivate frakihõlmadega, sarnanes vilka putukaga, kes on end meele kokku määrinud ja sõelub nüüd inimeste vahel, et endalt need saravad plekid maha pühkida.

Muide, selle maskikostuumi pärast olid mitmed valriikide konsulid väga solvunud. Hiljem sai teatavaks, et ka tsaar ise oli olnud väga pahane oma kindrali selise operetliku esinemise pärast. Puškinile aga, vastupidi, meeldis Sabanejevi temp väga.

«Noh, mis siis,» ütles ta naerdes. «Ta ei pannud kindra ainsatki vene ordenit!»

Puškin ei arvanud, et ta selle tuttava persooni ümber varsti hoopis teisest küljest mõtlema peab.

Seni aga ei hairnud teda ükski rusuv mõte. Ta andis kogu hingega unistastele... Juba 12. detsembril, «suurel ballil», nagu ta seda pidustust endamisi nimet.

Ja krahvinna suust midagi sellist, mis teda väga kõigile oli teada, et Vorontsov on Krimmis olnud. Muuseas ostis ta ja ehitas umber selle maja Gurzufis, kus Puškin oli kahekumnendal koos Rajevskitega peatunud. Ehitustööd edenesid ja talveballil juba kõneldi suvest ning unis- parast meresõidust Gurzufi.

Vorontsov kutsus külalisi, ning kutsus paljusid. Puškin ta mööda, nagu poleks selle koha peal isegi olnud. Midagi tardus Puškinis ning midagi süttis. Kuid ta surus selle tunde alla ja püüdis vaos hoida, et keegi seda ei markaks. Ja siis tuli ta möödudes tema juurde Jelizaveta Ksaver- tsege puna põskedel.

«Kui ma sellest oleksin teadnud, oleks mul püsnud ainsast sõrmeliigutusest, et poeeti aidata...» ütles ta imetlus- andimatusega. «Me otsustasime suvel korral- da ühejoonelise väljasõidu Gurzufi. Te tunnete hti ja isegi seda maja. Oleksin väga rõõmus, kui te suutsite meiega kaasa sõitma.»

«Kui ma sellest oleksin teadnud, oleks mul püsnud ainsast sõrmeliigutusest, et poeeti aidata...» kuulas ja ta süda hakkas kiiresti ning ägedalt

«Kui ma sellest oleksin teadnud, oleks mul püsnud ainsast sõrmeliigutusest, et poeeti aidata...»

«Kui ma sellest oleksin teadnud, oleks mul püsnud ainsast sõrmeliigutusest, et poeeti aidata...» ütles ta imetlus- andimatusega. «Me otsustasime suvel korral- da ühejoonelise väljasõidu Gurzufi. Te tunnete hti ja isegi seda maja. Oleksin väga rõõmus, kui te suutsite meiega kaasa sõitma.»

«Kui ma sellest oleksin teadnud, oleks mul püsnud ainsast sõrmeliigutusest, et poeeti aidata...» kuulas ja ta süda hakkas kiiresti ning ägedalt

«Kui ma sellest oleksin teadnud, oleks mul püsnud ainsast sõrmeliigutusest, et poeeti aidata...» ütles ta imetlus- andimatusega. «Me otsustasime suvel korral- da ühejoonelise väljasõidu Gurzufi. Te tunnete hti ja isegi seda maja. Oleksin väga rõõmus, kui te suutsite meiega kaasa sõitma.»

«Kui ma sellest oleksin teadnud, oleks mul püsnud ainsast sõrmeliigutusest, et poeeti aidata...» kuulas ja ta süda hakkas kiiresti ning ägedalt

«Kui ma sellest oleksin teadnud, oleks mul püsnud ainsast sõrmeliigutusest, et poeeti aidata...» ütles ta imetlus- andimatusega. «Me otsustasime suvel korral- da ühejoonelise väljasõidu Gurzufi. Te tunnete hti ja isegi seda maja. Oleksin väga rõõmus, kui te suutsite meiega kaasa sõitma.»

«Kui ma sellest oleksin teadnud, oleks mul püsnud ainsast sõrmeliigutusest, et poeeti aidata...» kuulas ja ta süda hakkas kiiresti ning ägedalt

«Kui ma sellest oleksin teadnud, oleks mul püsnud ainsast sõrmeliigutusest, et poeeti aidata...» ütles ta imetlus- andimatusega. «Me otsustasime suvel korral- da ühejoonelise väljasõidu Gurzufi. Te tunnete hti ja isegi seda maja. Oleksin väga rõõmus, kui te suutsite meiega kaasa sõitma.»

«Kui ma sellest oleksin teadnud, oleks mul püsnud ainsast sõrmeliigutusest, et poeeti aidata...» kuulas ja ta süda hakkas kiiresti ning ägedalt

«Kui ma sellest oleksin teadnud, oleks mul püsnud ainsast sõrmeliigutusest, et poeeti aidata...» ütles ta imetlus- andimatusega. «Me otsustasime suvel korral- da ühejoonelise väljasõidu Gurzufi. Te tunnete hti ja isegi seda maja. Oleksin väga rõõmus, kui te suutsite meiega kaasa sõitma.»

«Kui ma sellest oleksin teadnud, oleks mul püsnud ainsast sõrmeliigutusest, et poeeti aidata...» kuulas ja ta süda hakkas kiiresti ning ägedalt

«Kui ma sellest oleksin teadnud, oleks mul püsnud ainsast sõrmeliigutusest, et poeeti aidata...» ütles ta imetlus- andimatusega. «Me otsustasime suvel korral- da ühejoonelise väljasõidu Gurzufi. Te tunnete hti ja isegi seda maja. Oleksin väga rõõmus, kui te suutsite meiega kaasa sõitma.»

«Kui ma sellest oleksin teadnud, oleks mul püsnud ainsast sõrmeliigutusest, et poeeti aidata...» kuulas ja ta süda hakkas kiiresti ning ägedalt

Oo, peatselt jalle naen ma teid,
Salgiri rõõmurikkad kaldad!

Neil talvepäevadel erutas Puškinit sügavalt veel hoopis teistsugune uudis. Ta kuulis ühelt ametnikult Odessas oli kinni võetud Vladimir Fedossejev. Rajeovski noorem, armastatud vend, kes oli Tiraspoli pääsenud, et seal vangiga kuidagi katsuda kokku saada. Noormehel polevat dokumendid korras olnud ning areteeriti. Kogu see lugu langes raske koormana Puškin hinge: see oli julm ja ebainimlik; see oli olnud nitega täisriputatud mundrite hiilguse vastik paberipool...

Ja jälle käis Puškin mitu päeva ringi, mõeldes oma vanglas vaevlevale kaugele sõbrale. Ja need polnud üksnes mõtted temast. Kuid need mõtted ja ideed mille pärast sõber kannatas? See õilis üritus, mille heaks ta oli valmis andma oma elu? Oh, kui paljud kordi ta kergendas oma hinge kujutletavas vestluses Tiraspoli vangiga, kuid need olid üksnes vestlused iseendaga.

Ja parajasti sel ajal tuli Bessaraabiast tagasi Liprandi. Ta tõi oma reisidelt alati kaasa huvitavaid uudiseid. Sel korral jutustas ta ühest vanamehest, keda oli kohanud Benderös. See vanamees mäletavat Mazepat ja Karl XII-ndat. Liikused kuuldused, et Ukrainas, Dnestri kaldal, üsna Benderõ lähedal on Mazepa haud.

«Kuidas selle vanamehe nimi on?»

«Kujutlege, tema nimi on Iskra.»

Kiievis viibides oli Puškin käinud Poltaava piirkonnas ülema Ivan Iskra hauas, kelle pea raiuti maha. Kotšubei omaga Borštšagovka alevikus, Belaja kivi lähedal, kus asus ka üks Vorontsovi mõis. Aleksander Rajevskilt, kes peaaegu terve aasta elas, oli Puškin kuulnud üht-teist kohapeal sõitnud legendidest Vassili Kotšubei ja tema tütre ning Iskra Mazepa kohta. Ukraina ajaloo vastu oli ta alati olnud huvi tundnud. Ja korraga: «Kujutlege, tema nimi Iskra!»

«Kui vana see vanake siis on?»

«Mä võtsin kokku ja minu arvestuse järgi ligikaudselt saja kolmekümne viie aastane.»

«Aga välimuselt?»

«Kujutlege, välimuse järgi on ta kuuekümne ümber. Tõeliselt, terve.»

«Ivan Petrovitš, võtke mind Benderösse kaasa!»

Nii meelitatav oli Puškinile võimalus uuesti Bessaraabiast külastada.

Liprandi äratas oma saja kolmekümne viie aastase teatavusega, kes oli palgest palgesse näinud kuulsat krahvi, krahvi kuningat, huvi ka Vorontsovis. Krahv andis talle kasu, et Benderõ politseimeister Barozzi kutsuks teda teatavaks ajaks Benderösse, ta tahtis ise vanakest näha. Tema käsk täideti, ja kahe nädala pärast Odessast tagasi pöördudes kandis Liprandi sellest ette Vorontsoville. Krahv tegi sõiduks ettevalmistusi kaks päeva, kuid asjatoimetused hoidsid teda kinni ja ta andis Puškinile loa sinna sõita.

Vorontsov oleks meelsasti lubanud oma rahutul hooletusel ka kuskile kaugemale sõita, ja kõige parem oleks olnud, kui ta Odessast üldse ära oleks koristatud... Krahvi tavalise rahulolematusega kaasnesid talle ka uued häirivad tunded. Mitte just seda, et ta oleks päris tõsiselt armukadetsenud Jelizaveta Ksaverjevna pärast, kuid ta pidas äärmiselt ebasüüdsaks krahvi solvavaks, et Puškini nime võidi üldse kõrvale jätta krahvinna nimega. Neid aga kõrvutati ometi, ja enam, — anti vihjete ja ütlemata jäetud mõtete lug ebamääraste väljendustega mõista nende kahe vahel tekkinud lähedusest ka kõikvõimsale krahvile.

See valmistas mõnu väga paljudele. Ühest küljest oli see võimaluseks avaldada kõige paremaid tundeid Vorontsovi vastu — hoiatada ja õigel ajal tema silmi avada, teisest küljest aga parastamiseks — «ahaa, sel pole ka teie hiilgus kõikvõimas... siin olete ka teie meie vaeseke sed...» Vorontsov puudis kord sel ajal väga ettevaatlikult ja tagasihoidlikult kõnelda Jelizaveta Ksaverjevna endaga. Naine peatas teda juba ühe pilguga: tal polnud õigust oma naisega niiviisi kõnelda.

Entahes oli Puškinil jälle vaba tee Bessaraabia piirkonda. Tiraspolist Benderõni on ainult kümme versta. Kuid õhus oli juba hõljumas talvine varajane videvik.

Liprandi aga pidi veel Sabanejevi juurde ilmuma. Otsustati oobida Tiraspolis. Ivan Petrovitš Liprandi peatus oma venna Pavel Petrovitši pool ja kutsus Puškinit väga endaga kaasa Sabanejevi juurde. Puškin otsis äraütlemiseks ettekaandeid, — et on tarvis teetolmust pesta, et ta on vassinud ega viitsi minna. Kuid kindral saatis talle kaskjala järele, ja minna tuli siiski.

Oma kodus nais kindral Sabanejev hoopis teinud suguse inimesena, kui ta oli ametiasjade ajamisel. Puškin oli ka varem paljude inimeste juures seda juurel märkanud; mundrit selga või seljast ära tõmmata oleksid nad otsekui vastavalt ka oma hinge muutnud. Ta oli muudugi ka kodus jutukas ja kannas, mis sunnib meenutama tema veideidamist Vorontsovide juures korraldatud ballil. Kuid isegi see «Savorovi pahupöör» oli huvitav. Puškin ei tahtnud kuidagi tema poole minna, ent kui ta sinna oli kord juba sattunud, tõi ka uudishimu. Pealegi võeti külaline rõõmuga vastu.

«Te olite ju veel paris poisike!» sõnas laulvalt kindrali naine Pulheria Ivanovna, vaadates Puškinile noorpoisikesele.

«Aga emake!» targutas mees vastu, «meie elame temaga seesugustena ühinenud noored, kuid varasemad väikesed, kuid hakkajad!»

Sabanejevi meelitus väga, et ka Puškin oli kannis ja väikest kasvu; juba üksnes see äratas temas suurepaatlat noore poeeti vastu. Kindral oskas Puškin kõneldes tõmmata ja loobis meelsasti ka ise.

«Benderõ on väga huvitav linn,» jutustas Sabanejev. «Ja õieti mitte sellepärast, et me ta türklaste käe oleme kolm korda ära võtnud, — koro krahv Potjomkin ja lõpuks Meyendorff. — vaid Benderõ on tähelepanuväärne ka selle poolest, et on suurepärane linn. Kas Ivan Petrovitš pole teile jutustanud? Sellest ajast peale, kui see purkond ühendati, on Benderõs tänini keegi peale soldatite surnud. Meie see saladus seisab, selle avastasin õieti mina. Ja te tahate, jutustan teile.»

Kuidas saab siis suguse jutu vastu mitte huvi tundma?

«Nagu ehk teate, sain ma siin. Budžakis, kumb

minu maad. Keiser annetas selle mulle pärast sõda. Poole müüsin kohe edasi vägede ülemjuhataja poole aga otsustasin asustada. Need on nii-oelda sõjate päevade sündmused. Minu käes kaib see linn. Tuula kubermangust hangiti mulle talumehi. Kõmberasujad jõudsid kohale, aga kaks perekonda jäi. Neid, näete, olevat hirmutatud: «Sabanevi teeb sõjajärgi!» Kadusid nagu tina tuhka. Siis jooksisid kulanaiast nagu hullud minu juurde. Näod — mis sugused!»

Sabanejev naitas pööraselt veidralt, missugused näod olid, tõmmates oma näo, õlad ja käed kergelt viltu.

«Teade mehed, nae, olevat aretseritud ja oodatakse teie tulekut, et neile nuuti anda. Ilus pilt, eks?»

«Missugune linnake! Aina redusolijatega asustatud.

«Linn keegi sureb, läheb tema pass uustulnukale üle:

«Lõngi passi järgi kõik surematud! See on kõik.

«Neil uustulnukail, kes minu ees hirmu tundsid,

«Lõng ei vedanud. Nõndaks see oli. Nõudis vaeva,

«Kui nad kätte sain.»

«Kas on Iskra ka samasugune?» mõtles Puškin. «Ja

«Kui suurepärane surnud hinged on elavad hinged.

«See on süžee!»

«Benderõ asjadest ei tahtnud lõppeda. Eriti

«Ehkis Sabanejev imestusväärset osavate,»

«Ehklikest valerahategijaist, kes olid endale seal

«Ehkha leidnud. Tahtmatult meenus Puškinile tema

«Ehktenos.

«Ehk paeva hommikul jõudsid Liprandi ja Puškin

«Ehktenosse.

«Ehk kus teie Iskra on?» küsis Puškin politseimeister

«Ehk zilt elavuse ja kärsitusega.

«Ehk seal, tagatrepil,» vastas peremees. «Ärge

«Ehk vaeva. Me kutsume ta siia, millal soovite.»

«Ehk Puškin ei mällanud lõpuni kuulata. Iskra! Ta

«Ehklnud kaotada ainsatki hetke.

«Ehk trepil seisis tõepoolest pikakasvuline, suur mees.

«Ehk otus vahe kummargil olles tugevale kepile. Midagi

«Ehk tütavat oli selles võimsas turjas. Kas see on või-

«Ehk Ja need jutud valerahategijaist...

Puškin hüüdis tasa.

«Polüfemos!»

Mees vaatas tagasi.

«Noh, on sul aga pikad jalad...»

Vana tuttav Krimmi ja Kišinjovi päevilt — munk ja röövel — pidi juba suu avama, kuid Puškini selja taga kriuksatas uks ja Polüfemose nägu muutus korraga ükskõikseks. Muide, Puškin jõudis siiski kinni, püüda vaevumärgatava, kuid küllaltki ilme ka kulmu ja silmaviipe, mis palusid teda vaikida.

Neid segati: Barozzi pidas ebaviisakaks jätta aschalduri kantseleist tulnud külalist tagaukse juurde, ja «Iskra» kutsuti tuppa. Puškin pidi end tugevasti vaehoidma, kuid mungaga käitus ta nagu võõraga. Muide teel endise Varnitsa asukohta said nad tasakesi paasõna vahetada.

Polüfemos oli oma osas võrratu. Ta oli rahvajuttude järgi väga täpselt välja uurinud, kuidas olid asetatud kaevikud ja reduudid, ta näitas ja seletas, nagu oleks ta seda kõike oma silmaga näinud.

«Aga Rootsi kuningat, kulla härrad, pidasin ma eemsel pilgul lihtsaks teenriks. Tõin neile mune, piima kohupiima. Mäletan, ta tuleb välja ja vaatab iga muu vastu valget!»

Ei saanud raugastunud «Iskrade», nagu ka tookord Krimmis, jätta kinkimata rahatähte, seekord küll mitte mütolooiliste, vaid ajalooliste «mälestuste» eest; polülegi oli ju Polüfemos nende heaks tööd teinud naitematele kuulus ka elutark kõnekäänd: «Igasugune töö on tänuväärne»... Puškinile meenus muuseas Aleksander Rajeovski jutustustest, et esimese suulise kaebuse Mazepa kohta saatis Kotšubei Peetrile hulkuva munnik Nikanori kaudu... Kui püsimatu on siiski veel Venemaa, kuidas ta tänini ühest kohast teise valgub, naitotsiks ta iseennast nendes Polüfemoste ja Lavinia taolistes hulkurites!

Tagasiteel tuli jälle ööbida Tiraspolis. Ivan Petrovitš Liprandi sõitis Kišinjovi, kuid tema vend Pavel Petrovitš teatas järgmise päeva hommikul Puškinile, et Sabanejev oli lubanud talle kokkusaamise Vladimir Fedossejevits Rajevskiga. See teade tuli Puškinile

ootamatult. Nagu oleks tema mõtteid loetud, ootates oli ta mõtelnud: lihasele vennale ei lubatud, aga veel temal loota on... Ja korraga selline ootamatu pööre! Ta kuulas järele kohtumise tingimused. Need olid tavalised: kas komandandi või korraldajaresolekul. Veidi viivitanud, keeldus Puškin kehteliselt, öeldes, et ta ruttab kindlaksmääratud ajaks Odessasse. See ei olnud tõsi, vaid esimene tulu seletus.

Puškin otsustas seda kiiresti, kuid seda polnud diktoond mingi üksik mõte.

Siis teda oleks rõõmustanud kohtumine Vladimir Petrovitšiga! Nii palju oli tal kogunenud teravaid, teravaid mõtteid, ja kui neid jagada, siis just Rajeovski.

Kuid kas see on võimalik kõrvaliste isikute ootamolekul? See oligi esimene mõte, mis temas sähvatas.

Noh, hästi, ja kui polekski kõrvalisi isikuid? Kas ta talle siis ette lugema: «Oo, rahvad, auhüüd teid, rahvad!» See oleks ju tapnud viimse, kas või ainult reipuse. Aga teha nägu, et lood ei olegi nii lihtne, kas on see siis võimalik? See oleks ju lihtsalt naerikas.

Kas ka teised, juba palju igapäevasemad mõtted, mis olid samal hetkel nende põhiliste, sügavusest kergete mõtetega. Ta polnud unustanud, et mitte keegi ei teadnud just Pavel Petrovitš Liprandi oli see, kes korraldab labiotsimise ja areteeris Kišinjovis Rajeovski. See oli talle alati mõistatuseks. Tema venna Ivan Petrovitšiga, vaatamata nende lähedasele vahekorrale, ei ta sellest kunagi rääkinud ja oli endamisi peapööritanud mõttel, et noorem Liprandi oli lihtsalt kuulnud Sabanejevi käsku, keda oli omakorda käsutada kõike nimetatakse lühidalt: teenistus! Ka Pavel Petrovitš kui inimene talle väga...

Kui ta Puškinile teatas kohtumise võimalusest ja ütles, et Sabanejev oli ise ilma ühegi palveta seda lubanud, tekkisid Puškinil kõige ebameeldivamad mõtted ka Sabanejevi suhtes... Aga mis siis, kui on tehtud tagamõttega ja võib Rajevskile kahju teha Rajevskile, ja võib-olla... Ja võib-olla on see

lõks määratud temale endale? Ka Vorontsov ise lasi teda nii kergelt tulema!

Ning ta oleks tahtnud põgeneda sellest paigast, kus kõik oli nii ebaselge ja kus kõik oli võtnud kahtlase pöörde.

Puškin tundis nüüd tõepoolest hästi kõiki neid «sipelgakäike», nagu seda nimetas Liprandi, kõiki neid salakaebuse iseloomuga kavalusi ja riukaid, mille ta nägiks oli Wachten, Sabanejevi staabiülem. Kuid... ta tarvitses seda kõike arvesse võtta?

Kõik need mõtted käisid üksteisega risteldes otsustamist Puškini peast läbi, kuid kõige tähtsam oli ikkagi see, et ta poleks saanud endaga kaasa viia teist röömu, usku, vaimustust...

Ja siiski jalgitas teda kogu tee kuni Odessani mõtet, et ta oli nagu põgenenud hädaohu eest. Tal oli halb enesetunne. «Nimetasin Oresteseks, kuid kohtuda ta tahtnud! Pestelil ehk on küll tarvis end hoida, kuid mis mõtet on minul?»

Ka hiljem ei saanud ta kaua aega vabaneda sellest kibedast tundest, kuid samal ajal mõistis ta nüüd ühe eluteede ega piinelnud enam nii nagu algul, kui ta lasti nasse sõitis. Aegamööda tuli ta ühele järeldusele, ja ta sellele kindlaks: nagu Vladimir Rajeovski, Pestel, Orlov, nagu Ohhotnikov oma eluajal, nii jätkab ka tema see sõda. Järelikult peab ehk ka tema ennast hoidma.

Aga kus on tema hääl? Kes kuuleb teda kõrbes?

Ent tuli juhus, mis selle meelekibeduse hajutas

Käes oli juba kahekümne neljanda aasta suvi. Meeldunud kuud olid olnud sündmusterohked. Elu võis nagu jõgi, kord kiiremalt, kord aeglasemalt, teha looke ja pöördeid. Riznitsit enam ei olnud. Oli sõitnud ka Maria Rajevskaja. See-eest ilmus ootamatult tema vend Nikolai. Ta oli nüüd juba polkovnik, aukraadis ja siirdus Sumski husaaripolgust üle Kuma maa ratsaväepolku. Ta tahtis Peterburist endaga ka võtta Lev Puškini, kuid see kavatsus nurjus. Alexander igatses oma Ljovuška järele, ootas ja kutsus teda, aga see kõik polnud nii lihtne.

Kuid oma sõbra Nikolai tuleku üle oli Puškin siiski

hõõmus. Nad hakkasid raákima kümnetest asjadest nagu Peterburist, Ljovast, Nikolai teenistasajast, Puškini elust Odessas; ka tuletasid nad meelde oma tutvumist — kui ammu see juba oli! — Tšaada- ja Peterburis, ühist matka mööda Lõuna steppe Kaukaasiat ning unustamatuid päevi Gurzufis, kuhu nad kavatsesid sõita Vorontsovid...

Nad rääkisid ja nende jutul ei tulnud lõppu. Mida nad vesteldes puudutasid, — võib-olla tuli see just nende haalest ja leebest kaitumisest, kuid Puškini silm kerkis uuesti helge kujutus kogu Rajevskite põlvkonnast. Ta polnud neid kunagi unustanud, kuid need olid otsekui puhkasid temas ning ta ei puudunud Juba Maria nimi iseendast, see armas nimi, mida ta ei julgenud isegi mõttes nimetada, juba see kord; seda ta mõistis. Kuid just Maria oli see, kes tema mees Nikolai Rajeovski saabumisega eriti tugevalt mõjutas.

See oli omaette lugu. Bestužev oli «Poljarnaja Zvezda» avaldanud «Eleegia», sellesama luuletuse, mida Mariale Kiievis ette luges ja mida Maria hiljem ise luges. Maria oli talle valjult ära keelanud seda viimaseid ridu, kuid Bestužev avaldas need Puškini tahtmist siiski. Äsjailmunud «Poljarnaja Zvezda» numbri oli Nikolai kaasa toonud, sest postitamine oleks luga pikale veninud. Bestužev andesta. On arusaadav, et ma teel üht-teist lugesin.

Puškin avas raamatukese just oma luuletuste kohalt selle otsekohe:

Kui hurtsikule laskus südaõine vari,
kui udus otsida sind püüdis neiu,
ja sinu nime tasa ütles teistele.

See lugu hakkas õhetama. Kuid ta talitses end ega ütleski sõna, ainult tõstis pilgu Nikolaile. Tema otsis vaatas Nikolai talle otsa südamliku naeraga ja nahes, et Puškin vaikib, katkestas ise selle vaikiva ja imeliku vaikuse. «Mida!» ütles ta erilise leebusega. «Kui hea oli seal meie noored me siis olime!»

Puškini süda läks veidi kergemaks. Tahendab, pole tarvis midagi raakida, midagi seletada ega suvendada. Kui lähedane talle Nikolai ka oli, ei tahtnud Puškin temalegi seda saladust usaldada. Ka Maria polnud mõneltavasti vennale midagi raakinud. Jah, siitsaadik on kord korras, aga kui ta seda ise näeb?...

Ja samal õhtul kirjutas ta Bestuževile, parandades kirja mustandit mitu korda: «Muidugi, ma olen sinu peale pahane ja oleksin valmis sinu lahkel loal ka teab kui kaua riidlema. Sa avaldasid just need varjatud mida ma palusin avalikkusele mitte esitada... Sa ei aimagi, kui palju see mulle meelehärmi valmistab. Need... puudutavad naist, kes neid on lugenud. Ning ta andis endale sõna neid vähemalt mitte ühe luuletuskogus avaldada.

Niiviisi oma saladust lähedasele sõbrale avaldama, jättes rääkis Puškin sellest siiski teisele inimesele, ta oli küll meeldiv, kuid kaugeltki mitte nii lähedane kui Nikolai. Veel enam, sellelesamale Bestuževile paljutas ta kuu aega hiljem, seoses oma «Bahtšissarai puu kaevu» peatse ilmumisega, veel ühe külje oma valu korrast Mariaga, millest samuti ettevaatuse mõtt oleks tulnud vaikida. «Olen rõõmus, et minu Püskk kohab. Kompositsiooni puudulikkus pole minu Panin ebausklikult värssidesse ühe noore naise jutuse.»

Puškin ei võinud muidugi kuidagi arvata, et ka need read trükki satuvad. Kuidagi juhtus, et sündsustunde Bulgarin, ajakirjanik, kes ei pidanud paljudeks oma meigale poole toppida, kuhu see vahegi toppida andis avas võõra kirja ja torkas need read oma ajakirja «Literaturnõje Listki». Ka see pihtimus võis Maria silma puutuda... Puškin oli pahameelest raevu saanud. Samale Bestuževile kirjutas ta suvel: «Pea tõustama, et selle naise üksainus mõte on mulle rohkem väärt kui kogu maailma ajakirjade ja meie puht arvamusel kokku. Mul hakkas sellest pea ringi keerama.

Tõsi küll, Puškin pea kais tollal ringi teisest tervenenisti haaranud tundeist, kuid ometi selgus, et kaugel oleva Maria kuju ei olnud temas sünninud olnud muutunud üksnes mälestuseks. Ega samas

Oli ju Puškin esmakordselt oma elus tunda midagi tähendab sõna perekond — veelgi enam ja soojem kui sõna. armastus. Perekond on haaranud kogu elu; see on see, mida ta oli unustanud nautinud just Rajevskite juures, ja amult juures.

See kõik oli olnud ja moodunud ega kordu vist üldgi elus. Nikolai siiasõit pakkus talle rõõmu veel kord seda õhku: «Tauria! Kui hea oli seal noored me siis olimel!»

Nüüdki vanad olnud! Nende jutuaajamised kaugemale üle argipäevaseuse piiride. Nikolai kirjandust, veel enam — ta sai ka aru kirjutada. Puškin hindas väga tema arvamusi, ja nende naine ei sarnanenud sugugi kõnelusega Rajevski vennaga. Nikolai ei armastanud kritiseerida, vaid ta valjendas laialdasi ja printsiipiaalseid mõtteid, ja see, mida ta ütles, ei olnud kunagi samal tekkunud teravmeelne eksrompt, vaid eelnenud tunde tulemus.

Need ajal keerlesid Puškini mõtted draama «Mustlastest», mille kallal ta praegu töötas, üha tragöödia vaimu. Nad rääkisid ka kõigest

Nikolai Nikolajevitš sõitis ära. Ja nagu see tema muutus pärast tema ärasõitu veelgi tühi, kui oli enne siiasõitu. Nüüd hakkas Puškin Pjotr Andrejevits Vjazemskit, kes tema kutsumisel suveks Odessasse sõita ja oli palunud tema valmis vaadata. Kuid hiljem see kavatsus tüüdi ootas Puškin ainult Veera Fjodorov. Hilgi oli ka see meeldiv, kuid Puškinil ei olnud lähedast sõpra. Tema suhted Aleksander Puškin olid väga keeruliseks muutunud. Puškinile meeldis, ja mitte ilma alusetult, et Rajevski on Jelizarovjevna pärast talle armukade ning võib-olla nad drigeerib tema vastu.

Filippovitš Wiegel armastas õli tulle valada. Ta soomlane, kõrget kasvu, esiletükkivate põse- ja rääkis ta mesimagusa tooniga, tõmmates

oma niigi tillukese suu meeldivalt (nagu talle endale näis) noobikeseks kokku.

«Millegipärast tekib mul, Aleksander Sergejevitš alati soov võrrelda teid Othelloga, härra Rajevski Aleksander Nikolajevitši aga just Jagoga, tema ehk ustava sõbraga...»

Need mõtted ja kahtlustused olid piinavad. Paljavalikumad, varjamatult vaenulikud olid tema suhte Vorontsoviga. Ja kui Puškin oma tunnetes Jelizaveta Ksaverjevna vastu üldse ei esitanud endale küsimust, et tohib, milleks, mis tuleb edaspidi (nagu ei tunne seltsid küsimusi kõik, mis elab, mis alistub üksnes selle kesse kutsele, elule endale), tundis see-eest krahv Mihail Semjonovitš neid küsimusi liigagi hästi ja valmis neile ka järsud ja kindlad vastused.

Võitlus nende vahel aina teravnes. See pidi võrdne võitlus. Kogu kirk ja kogu raev epigramma näol olid Puškini relvaks, kogu reaalne jõud aga asehalduri käes. Muide, ka Vorontsov kasutas suu ja tema kirjad pealinna valmistasid võimukalt poeedi uut pagendamist.

Peale selle ei häbenenud krahv kohelda Puškini alandavalt kui oma kantselei väikest ametnikku, saatis ta poeedi võitlema rohutirtsuparvede vastu, ei saanud kuidagi kuuluda krahvi kantselei «ametniku» kohustuste hulka ja tahendas otsest meeltamist. Puškin aga pidi alistuma. Kuid ta tegi ka otsuse, kui ta on tõesti ametnik, siis on tal õigus nõuerrulaskmist. Ta kirjutas ametlikke kirju Aleksander Nikolajevitš Rajevski otsesel kaasabil, kuid need ei halvendasid tema olukorda.

Ja lõpuks viimane solvang — teisiti seda ning ei saa — Puškin jäeti Gurzuffi kutsutavate nimekirjast välja. Musta mere laevastiku peakomandöri poolt asehalduri käsutusse antud jahtlaev «Uta» lahkus pidulikult Odessa sadamast, jättes Puškini dale maha. Väikesest kahurist anti lahkumisele Reis oli kuu aega edasi lükatud Vorontsovide vaimse tütred haiguse tõttu. Kuid Veera Fjodorovna Vjazemskaja käest, kes parajasti selleks ajaks oma leida Odessasse saabus, kuulis Puškin, et abielurahva

and teravad lahkkelid. Lõpuks oli krahv oma labi surunud.

Puškin oli solvatud, kuid samal ajal tundis ta krahvi mitte enam jõudu, vaid ennem nõrkust, kartust... See ei olnud sihitud üksnes tema, vaid ka krahvinna vastu... Kuidas see neid nüüd tähendab!

Ka tajus ja aimas Puškin õigesti...

Peale selle peaks krahvinna tagasi tulema. Seni aga Puškin sageli üksinda mööda tolmust Odessat — mõtles, mõtles...

Kui sõitis ta lühikeseks ajaks Kišinjovi, kuid ei varskendanud teda. Temas kasvas soov lähedalt neist paikadest. Vahel mõtles ta põgenev, kuid selle võimalusesse ta ei uskunud. Mõtted edastele sõpradele, kelle seltsist ta ilma oli. Mõtles sõpradest... ja lõpuks ka endast. Mõtles, kutsumusest, eesmärgist Järjest juurde jõust, mida ta vahel otse füüsiliselt tundis. Mõtles ihaldas hing vastukõla! Leiaks ta vastu kõik hea!

Kõik eel sammus ta niiviisi mõttesse vajunult, lüüsi välja Paike saatis madalaid kiiri, muutus kuidagi nagu pikemaks. Lage ja tühi, ei nimhinge Puškin astus sügavas mõttes nii, nagu ta käis väga harva. Endale märkas, et ta aeg-ajalt. Mõtted olid sõnatud, kuid lasid kõike seda, mis pakitses hinges. Ja viimased muutusid selgeks jah, kus on tema haal? Mõtles teda kõrbes? See oligi kõige teravam torge, mis andis valu.

Kas äkki peaaegu komistanud mingile esemele, muutus seda tahtmatult käega: midagi külma! Kolm suurtükitoru. Masinlikult hakkas ta otse vaatlema.

«Kes te olete?» hõigati äkki.

«Tõstis pilgu. Eemalt tuli kiiresti tema poole

«Kes te olete? Kes te olete?»

«Puškin,» vastas ta lihtsalt.

«Välja andis talle au ja jooksis käega vehkides

ning midagi huüdes kiiresti minema Kogu laager astus ärevusse. Puškin astus pisut kõrvale, sest mehed jooksid otse suurtükkide juurde.

«Valvel!» hüüdis ohvitser. «Kuulata käsklust! Rohke vade juurde! Valmis olla! Tuld!»

Lajatas kogupauk. Ohvitser astus säraval, erutunud punetaval naol Puškini juurde

«Mul on au end esitleda: korrapidajaohvitser Grigorov.»

Puškin surus tal naeratades kätt.

«Aga miks te tulistasite?»

«Teie auks, Aleksander Sergejevitš! Venemaa armee tatud poeedi auks!»

«Ja ta mantel katab kogu Venemaa,» meenus Puškinile jällegi Weltmanni ennustus Puškin oli väga lihtsatatud Kerge puna kerkis ta nakku Lähenesid ka teised ohvitserid. Nende järel kaugemal — sõdurid.

«Tulge, tulge! See on ju Puškin Andsime ju kogu paugu tema auks!»

«Täna. Täna kogu südamest. Ega te ometi mitte pärast pea vastutust kandma?»

«Las kannan vastutust. Olen rõõmus, et see nõnda juhtus. Me austame teid rohkem kui ülemust.»

Grigorov kõneles pisut pateetiliselt. Nagu paljusid. Kuid see oli eriline, vaimne paraad. Puškin tundis seda. Ta oli ka ise erutatud.

«Te raägite nagu tõeline sõber,» vastas ta mulle. mul on väga vähe sõpru.»

«Oo, teil on palju sõpru! Me tunneme teid hästi loeme teie toid.»

Puškinile meenus, kuidas ta hiljuti loodud «Läkit sensorile» oma nime nimetamata oli endast kui vabariiklaste poliitiliste laulude loojast kirjutanud:

Ta käsikiri aga ei kao Lethe hõlma,
vaid sinu püsatita rändab laia ilma.

«Niisiis on sellel linnalähedasel legendikul, keda ma jalutasin, mu värsid enne mind jalutanud» Noor mees naeratas

«Mis seal on, kas tõesti küpsetatakse kartuleid,»

Grigorovilt. «Olen juba ammu unistanud... nagu teie juures. Kas see teil distsipliini ei riku?»

«Mul ei lahutata distsipliini südamest,» hüüdis noor ohvitser samasuguse paatose ja siira otsekohesusega.

Puškin käis nii sõdurite juures kui ka ohvitseride juures. See lõkketuli on kui lahinguväljal, kui välilaag-
ri ohvitseride telgis.

See lubusat austamispidu jäi Puškin mõttesse.

See meelde Kreekas hukkunud Byron. Alles hiljuti oli Puškin kirjutanud ühele oma sõbrale ja kurt-

lusele kreeklaste laostumise üle, mida ta nägi Odessas ja

mis ta solvas. «Miski pole siiski olnud nii rahva-

ke kui kriipsutas selle sõna alla) kui kreeklaste üri-

ku. Ta seda mõistiski. Ta tahtis ka Byronist kirju-

da kuid esialgu see ei õnnestunud.

On vaikne — laine sinine
taas viib Ateena tuhka.

seal kõrges kääpas puhkab.

See mõtete valitsejast oleks tahtnud mitte nii loogiliselt, vaid läbituntult ja eredamalt kõnelda. See oli poeet, kes ühendas vabaduse, lüüra ja mõõga!

See pererahvas märkas külalise hetkelist mõttesse

muutust. Kõik jäid tahtmatult vait, ja äkki saabus

vaikuses Puškin virgus. Pisut väriseva käega tõstis

laetud pokaali ja sõnas üsna tasa:

Byroni terviseks...

... langes vabaduse eest,» lisas Grigorov.

Siis tõusid klaasid kokku ja mõni hetk hiljem

alustati jutuajamine uue jõu ning elavusega.

See viis poleks Puškin nii aeglaselt astunud. Vastu-

tuldes oli tungiv vajadus ületada kiiresti ja kergelt

stahes avarusi. Kuid teda paluti polgu vankrisse

astuda juba päris pime, kui ta linna jõudis. Odessa säde-

stahes. Meri püüdis kinni nende vastuhelgi ja lopu-

stahes mänglevalt lainetes. Mereäärne vinutuul oleks

puškinit tagant tõuganud.

See tema mõtted ja tunded ei olnud praegu rahu-

tud. Vastupidi, kõik sisemised pilved olid hajunud. See polnud vaikiv rahulolu. See oli nagu mehine selg valmisolek vastu võtta kõike, mis saatus eluteele saadab. Viimastel päevadel tekkis tal aimus, et merest ja Odessast tuleb lahkuda, et tema elu muutub jalle. Tal näis, et need noored sõjaväelasedki, kes teda selle rõõmu ja pidulikkusega vastu võtsid, ühtlasi saavad teda ära... Ja see ärasaatmine oli vist küll märksa mõjuvam kui too saluut Vorontsoville! Jah, mis ka juhtuks, ta omandas täna haruldase kindlustunde. Nae, ta ei eksisteeri ainuüksi selles kuues, kübaras ega saabates. Tema olemasolu ja suhtlemine inimestega on palju avaram. Ning ta pole üksi. Tal on sõpru. Võib-olla pole sõpru.

Puškin ei tahtnud täna enam kedagi näha. Ülejäänud aja veetis ta oma ruumides. Hilja öösel hakkas nagu lähenevat tormi ennustades mühisema. Ja kui hääle oskas meri, õhtuti kohiseda armastusest! Peatset lahkumist aimates tundis Puškin, et see merekaldal veedetud aasta ei sarnanenud teiste Lõunas viibimise «kuivade aastatega». Ta polnud mere ääres esmakordselt, kuid seda oma eluperioodi oleks ta nagu täielikult end kandnud.

Kui «viimased kolm kuud olid võrdsed romaaniga, nagu ta kirjutas vennale Ljovuškale juba Odessas viibimise alguses, siis mida peaks ütlema kogu selle aja või ka ainult viimase nii piinarikka ja kalli suve kohta? Jah, selle romaani talletab ta endas. Puškin andus kergesti mälestustele. Kõige lähedasema ja salajasema omaenda merestiihia võtab ta endaga teele kaasa. Need mälestused erutasid teda juba praegu. Nad tekkisid talle nagu kapriisselt, kuid ustavatena mingile tunnetusloogikale. Nad ei rikkunud vahel üksnes järjekindlaid vaid ka aja proportsioone, kuid ometi oli ka selles olemus moodi tõde. Aga teekond — see oli paratamatu.

Merelt kerkis kergelt õõtsuv udu, ja Odessa oli nagu kattunud mineviku vinega. Puškin oli vanha juba ammu lahkunud. Ta on oma teas. Valgust pole stüüdatud. Kuid see kohtumine linna taga ja «saluut» — need näisid läbi virvendava udu ja ebame

tuude nägemuste sinavas kangastuses helendava maja-

ana. Kuu vahe või palju, kuid neli aastat on jälle seljataga. Ta on ees, ja üsna varsti. Jäävad mälestused. Seda vaimuomadust oli Puškin alati kõrgelt hinnanud. Mälestused olid ka varem tema elu täitnud. Ja need need niisama elavad nagu sündmused ise, laudu nagu külastaks minevik olevikku. Ja eluga ei ole nad nii kiiresti kaduvad kui oleviku

See ka oli, sest Puškin oli varsti sunnitud Odessast kuma ja põhja poole, Mihhailovskojesse sõitma. Viimased sinise mere ääres veedetud päevad — need viis ta endaga kaasa.

PUSKIN MIHHAILOVSKOJES

ESIMENE PEATÜKK

HÜVASTIJÄTT ODESSAGA

Need samad tõkkepuud, vöödilised verstepostid, pikemad, sõnnikulõhn, suitsevad korstnad; seesama tuul, mis troika kapjade alt üles kerkib ja mida tuul ise silmapiiri poole kannab, ja tuul ise — parast-
poole, põletavalt kuum. Kõikjal oli juba tunda vilja-
õhna ja tuuleveskid vehkisid tiibadega; eemal
hiirekarva sarvloomade kari, tee lähedal seisis
üksiku hõbedase papli varjus; pannud oma
nagu voolitud pead uksteise kaelale, vehkisid
põnnude peletamiseks lakkamatult ja rütmiliselt
lõõmav palavus. Sinine taevaskollendav

... sõitis nüüd sedasama teed mööda, kus oli
... kaks küüd tagasi oma anekdootlikul ja alanda-
... indeeringul rohutirtsuparvede vastu. Tol kor-
... sattunud ta nendele parvedele kohe, need ilmusid
... kolletest; sõit aga polnud iseendast halb,
... Puškin armastas.

... lääres oli tookord kõik samuti nagu praegu, ainult
... olnud nii palav, tee oli pehmem ja stepp kui õie-
... ohk oli tulvil uimastavat lilletolmu, ritsikate soi-
... ja rohutirtsude saagimist. Puškin muidugi tai-
... juba siis, et «lord» Vorontsov kavatses tema vastu
... unakut, kuid tal polnud veel selget kujutlust,
... nende tüli lõpeb. Ta käärtas sõprade seltsis,
... epigramme ja kirjutas auväärsele, heasüdamli-
... Kaznatševile, kantseleiülemale, teades väga

hästi, et sellest ka krahv ise teada saab. Oma palka ei nimetanud ta ametniku palgaks, vaid valjasaadetud vangi pajukiks ja oma kirjanduslikust tegevusest rääkis ta kui käsitööst, kui eratööstusharust, mis annab talle ülalpidamise ja sõltumatuse. Kuid puüdes siiski jääda tagasihoidlikuks ja veidi järele mõtelnud, märkis ta kirja ümberkirjutamisel: koduse sõltumatuse. Ja nüüd anti talle see kodune sõltumatus: ta sõidab nüüd hästi pagendusse kui ka koju, ja teda küüditatakse ilma sandarmita!

Käskkirjale alistudes ja mõningal määral tõelise kolleegiumisekretäri osas esinedes lendas Puškin tookonnana läbi Hersoni, Jelizavetgradi ja Aleksandrii maakonna, tehes ka ise hüppeid nagu rohutirtsud, nõuades neist ette jõuda, — jaamast jaama paigast paika. Tagasi jõudes kõneles ta rohutirtsude küll üsna ükskõikselt, kuid nende ilged parved mõjusid talle siiski rabavalt: kohati lamasid nad kuhjades maapinnal, kihisedes ja tumedalt, vastikult sumisedes. Üksikud putukad hüppasid ta rinnale ja varrukale. Nad olid kollased nagu sidrun ja nende suured kohmakad sinetavate lõugadega pead vaatasid välja kitsa tumeharilise kaeluse vahelt nagu upsakate ülemate pead kellele jumal on ülekohut teinud; hoolitsetud küünte põlastava, kuid täpse nipsuga heitis ta nad maha tõlksisse.

See-eest puistas ta alles üsna hiljuti, ainult kolm nädala eest, põhjalikult oma südant vanale sõbra Aleksander Ivanovitš Turgenevile, andes lühikese, kuid täpse iseloomustuse oma šefi kohta: õukonna tallalõhkuja ning väiklane egoist. Too šeff nägi poeedi kolleegiumisekretäri, tema aga arvas endast midagi muud...

Kuid siiski, arva kuidas tahes, kõik on otsas: nagu oli pagendatu, nii ta selleks ka jäi!

Viimased päevad Odessas olid kõik meeldejäänud neid saaks järjekorras üles lugeda.

Ta lahkus küll Odessast, kuid ühtlasi võttis selle lihtsuse endaga kaasa. Veel enam: võttis endaga kaasa oma sealse elu. — palju terviklikumana ja helgemana; kui

... pisiasjad hajusid iseenesest (või pühkisid murema kauge teekonna tuul, mis nii värskelt puhus?), ja esile kerkis kõige olulisem ning eriti oluline kõige sügavamalt südamesse jäänud. Krahv sõitis Gurzuffi nagu mõni idamaa satraap, kaitseväest tulistati, kui lippu laevamasti heisati. Puškin lahkusid... kavalierid ja daamid — kokku kuni Puškin kutsutud külalist, kuid Puškin nendest ei olnud. Viha ja solvangu pärast oli ta valmis oma sõrmi hammustama. Tal oli valus eriti selles, mis oli lõpuks juhtunud üsna ootamatult. Puškin kuulas, kui ta oli lausa meeleheitel... Nüüd oli tema ellu astunud.

Kuid Puškin ei läinud, kuid jälgis kaua eemalt, kuidas hõbedaselt helkivate purjedega kaunitar-jaht lahkus. Ka siit viirastusid talle krahvinna Jelizaveta kaunitar-jaht valge kleit, tema uhke hoiakuga kaunis kaunitar, mida Puškin oli suudelnud, naljatades, krahvinna teeb temast hea katoliiklase. «Aga ma olen ka katoliiklane!» oli krahvinna vastanud; siis Puškin ristist mööda... Puhus värskene mere- jaht loovis. Ons sellele naisele teekond kerge? Kuid tunded pani ta hiljem ka paberile:

Ma hüüan: sõida üle mere,
õrn, tiivuline kaunis jaht!
Mu arm on seal, mu lootus ere,
sa ole tema pant ja vaht!

Kuid Puškinil silmapilkne sentimentaalne tunne. See oli sügav ja täiuslik tunne. Jaht libises talle oma kontuure muutes ja üha vähenedes, kuid nagu oleks ka eemalt ulatunud temani nende silmade kiire pilk, pisut kelmikas, pisut nuk-

Kuid ei suutnud ta kohata isegi armsa Vjazemski naist, vürstinna Veera Fjodorovnat. Vastutuli-vahele märkates läks ta voorimeeste seisuplatsile. Kuid hoopis vastu värskust ühes hobusesõnniku lõhna-vahele tuttav habemik voorimees Berjoza, kes tema esimesena märkas, sõitis ulja mürinaga ette, krahvisteta plüüsvammusest uhkelt kaardus välja

punaste särgivarrukatega käed ja ergutas keelt lask-
tades raudjat hobusepaari.

«Renault' suvilasse!»

«Just nii, teame,» vastas Berjoza kõhklemata.

Puškinile meeldis, et sin sinise mere ääres kastan-
ja paplite maal on sellise põhjamaise hüüdnimega me-
see meenutas talle seda kaske, mida ta nagi Krinu
mägesid ületades: nii kodune, vene puu... Puškin
juba üsna tublisti Berjozale võlgu, kuid sitke veon-
seniajani veel muret ei tundnud. Nende ümber tekkis
tolmupilv.

Renault' suvila näis elutuna, nagu poleks siin kunagi elanudki. Muide, Puškin nägi, kuidas terra tuli vana teener, kes ilmselt oli teinud viimaseid aastaid rästusi eluruumides. Sõitja käskis enne maja ette jäämist peatuda, hüppas välja ja jooksis tuttavate künkade ja küngaste poole nagu kohtamisele. Siin oli ta kõik armas ja valuline. Koobas oli täis niisket jahetust ja lakkamatult kostis nagu teokarbis rannaäärsete künnete raugematut kohinat. Ta seisis ega julgenud ükstele istuma jääda; see oleks veelgi teravdanud üksikust valu. Siin, läbi allarippuva kiviraami sädeles ja peegeldus meri ahendatuna. Niisama ahendatuna peksles jalgade all tema enda süda. Ja Puškin astus aeglaselt välja päikese kätte. Ümberringi oli vaikus ja pinnalt valt hele valgus. Ilus suvila lebas õnnelikuna oru põhjendades lagedate küngaste taustal. Vanal kommuunikatsioonil Jean Renault'l oli hea maitse olnud!

Puškin ei teadnud, mida peale hakata. Ei olnud ega liigutusi, mis oleksid lahutanud temas ja tõusvat tuska. Ta pidi kivile istuma, kuid erisugust rahustavat sisemist lahendust ei tulnud. Põlmaapinnast õhkus kuumust, ja Puškin heitis vaistlikult otse rinnuli maha. Väikesed kivikesed olid põlmetavalt kuumad ja kõrbenud rohu kõrred koojase tolmuga lõhnasid vängelt ning teravalt. Ta tundis kuidas süda päris kuuldavalt vastu maad pekslema oli kustutamatu kire.

Kuid siis hüppas ta äkki vetruvalt püsti, ja kuklas, raputas pead nagu pärast kümblust; ka juuksed lehvisid õhus. Kübar lebas siinsamas lülil.

ta võitis selle üles ja raputas end: küllalt meeletustest!
Nüüd oli ta valmis kohtumiseks hea vürstinna Vja-
zslavajaga.

Palju lüürilisemad olid matkad kuuvalgetel öödel —
 kuu nenasamasse Renault' suvilasse. Rinnas pulbitseva
 kuu vere ja nagemusliku kuupaistelise jaheda mere-
 vahel oli tekkinud mingi harmooniline tasa-
 ang üksildus ei valmistanud siis nii teravaid kan-

Ja need jalutuskäigud olid alati palju kestvamad. Ta
... aja ja märkas tundide möödumist ainult selle
... andas kuuvalguse värelev sammas mööduks kii-
... re tungivast teravast kivirünnast. Tema mõte
... avaram ja liikuvam ega keerelnud ainult arm-
... ber, kuigi armsama kuju oli kogu aeg südames.
... meri hingas, liikus lainetena ja hõbedane val-
... lükunud temast. Tekkis vastupandamatu igatsus
... randade järele. Ometi ei leia mõtteid selles
... mas veel oma sõnalist kehastust — see tuleb
... märksa hiljem.

...as ei olnud kedagi, kes oleks võinud temas
...kas või ainsagi jälje sellest varjatud süsaelust.
...etnud end millegagi, ainult Veera Fjodorovna
...kaja naljatas sel teemal, midagi osaliselt aima-
...maga naljatas ka Puškin. Vjazenskaja oli armsalt
...k ja Puškin meeldis talle. Kuigi ta oli Puškinist
...tat vanem, olid nende suhted mõnevõrra liiga

... on kõik teie armsamad hüljanud...»
 «Ei, vürstinna, tahate sellega öelda, et nüüd pean
 minna neid hülgama, sest saatus on teid mulle jät-

...raakis sellise ettearvestatud kelmikusega, mis
...des mõnevõrra ka eemaldab
...ma punastas kergelt ja kaldus otsesest vastu-
...vale;

„Igan, et igatsete kõige rohkem Olja Narõškina

«dugi. Mõnus naine...»

«... te räägite!»

see pole siis tõsi? Mees magab terve päeva.

Tema unisust on onupoeg krahv Vorontsov juba ammu hindama õppinud.»

«Selles on teil, kallis Aleksander, õigus. Kuid see pole imelik, et Elise ei näi mehe suhtes sugugi armu kadetsevat. Õelge, millest see tuleb!»

Niiviisi tasapisi ta keerutas, et Vorontsova suhte midagi välja uurida, sealjuures muidugi tugeva kavaldades, sest armukadedus Jelizaveta Ksaverjevna vastu oleks võinud Puškinile vägagi mugav olla. Vürstinna pisut ironiseeris ja naeris selle romaani üle.

Põhiliselt olid nad Puškiniga suured sõbrad. Vjazemski palus naist taotleda, et Odessasse üle tooda Küchelbecker, Puškini sõber lütseumi päevilt, ning nad koostasid ühiselt selle kohta kirja Vorontsoville. Neid väga energilistest taotlustest ei tulnud siiski midagi välja. Krahvi šokeeris tugevasti Vjazemskaja julge käitumine, ja vürstinnat ülima viisakusega koheldes, sallinud ta teda tegelikult silmaotsaski ning püüdnud naist temast eemal hoida. Samuti ei suutnud ta saada vürstinna sõprusest väljasaadetud poeet. Kuuldes, et Küchelbecker on poeet, mõtles Vorontsov arvavatavasti: «Aitab mulle ühestki!»

Puškin ja Vjazemskaja jalutasid palju; lapsed koju hoidja hoolde.

Väljas muutus vürstinna kaunimaks: polnud peaaegu ning ta unustas, et ta pole ilus. Ta painduv keha hõlguvabalt, jalad olid väikesed. Mere ääres läks ta välja ulatuvaile tohutuile kivimürakaile, kuid ta ei iga kord üheksanda laine ees. Siiski kord, kui Vorontsova veel siin oli, ujutas vahutav lainevall kõik need üle, ja daamid pidid läbimärgadena suvilasse jooksema. Puškinil oli siis pööraselt hea meel ning ta meeldis hiljem õnnelikult naerdes, mitu korda «seda sõna Vjazemskaja kirjutas oma mehele, et ta hakkab looma armastama sõpruse armastusega. Ükskord nad kahekesi ligi tunni kivilidel tugeva vihma kätte tormis purunenud laeva väadelda. Puškin oli sõnaga Huuli närvides vaatás ta süngelt, kuidas lained järebalaid rebisid. Vjazemskaja ei uudishimutsenud, teadis, et Puškini mõtted ei olnud tema juures.

Kui aga Vorontsova lõpuks Krimmist tagasi tuli

«mõtles, üksinda, polnud Vjazemskajal enam põhjendatute tegemiseks: need vähesed päevad «parast sõjajärgsest paastu», nagu krahvinna ise tema kohta ütles, põles Puškin kui küünal. Muide, Jelizaveta ei reetnud end millegagi. Ta jäi endiselt elegantseks ja liikuvaks, pisut tseremoniaalseks, et võõraste juuresolekul isegi Vjazemskaja ja Puškini seltsis koketselt käituda. Ta oli kinnise iseloomuga, ja see oli tema armas; ta hoidis nende ühist saladust. Ta ei saanud nädal — juuli lõpp lõmmatavas ja karmas. Renault' suvila elustus uuesti.

«Krahvi jahtlaev sõitis Odessast Gurzuffi tervelt ühe päeva. Kui noor krahvinna tagasi tuli, naljatas ta, et ohked, mis ta merele saatis, olidki tormi tõttu krahvinnat merel kinni hoidnud. Jelizaveta saatis talle õrna kiire pilgu ja vajus mõttesse.

Kas seal valendavad tiivad,
kas seal laev ei purjeta?

«Lühtsaid värse armastas krahvinna väga ja korraldusi rannal seistes ning vaadates, kuidas lainevine õrna katte all sinisesse kaugusse kaob; ajal liugles tuule käes tema loor, puudutades hõlkeid kuldseid lokke. See vaike kaunis laev talle armsaks saanud helidesse midagi ei ühtki laeva? Kuid miks ta nüüd korraldusi talle üldse omane rahuldatus, unistades see ka oli, aga tema võluvalt suukeselt rääkida poorata, ja tema sõnadki kõlasid nii et see kõik kokku liigutas ja sundis tema armastama.

«Jalutasid Vjazemskaja, Vorontsova ja Puškin ühesi. Neil jalutuskäikudel ei mainitud ühtki Semjonovitši nime üldse. Puškin oli üldiselt tasakaalutu: kord mõtteis ja morn, kord karmult ülemeelik. Tema sünge ja mõtlik olek

daame eriti ei liigutanud ja sellega ta midagi ei saavutanud, kuid vallatuste ja lobisemise üle naersid nad lakkamatult. Kord hüples ta kividel üle vee, kummardus ja pritsis vett päikese poole, kord jooksis teistele ette, peitis end põõsaste taha ja kargas sealt silmi poritades välja nagu ehtne jaaguar.

Vorontsova pilku looritas uha sagedamini kurbus. Ta teadis juba, et tema Puškinile saatust on otsustatud, Puškin peab Odessast lahkuma, kuid ta ei teadnud päris kindlasti, kuidas ja kunas.

Samal ajal kais kindralkuberner ja isegi õukonnakitsides ja kiretu iseloomust ning ka alamates kaitseleiringkondades asjaajamine, millele oli kaandunud krahvi võimukas kasi. Koos inglasele ühiskonda, mis isegi tema viisakuse eriti solvavaks muutunud krahvi Vorontsovisse koondunud kangekaelsus, kuskus, üleolev põlgus ja terav enesearmastus, mis ei lasknud unustada ka kõige tuhisemat pisiasja. Ta ei talunud enam üldse seda noormeest, kes endast nii palju arvas ja midagi ega kedagi arvestada ei taha.

Post kappas lõunasse, post kappas põhja.

Teiste kirjade seas, mis olid täis muret varsside raha pärast, kirjutas Puškin suure paastu ajal ettevalmatult uuele lähedasele sõbrale: «... Loen Shakespeare'i ja publiti, puha vaim on mulle vahel nii pärane, kuid eelistan ikkagi Goethet ja Shakespeari. Sa tahad teada, mis ma teen. Kirjutan romaane, poeemi kirevaid stroofe ja võtan puhta afeismi tükk. Puškinile oli meelde tulnud doktor Gunchison.

Ja samal ajal ning samuti põhja oli teel Vorontsova kiri krahvi Nesselrodele — noormehest, kellel ei puudunud talent, kuid kelle enda huvid sunnivad suurendama krahvi taotlema tema eemaldamist Odessast. Lipnikud panevad tal pea ringi käima, tegelikult on ta aga ainult nõrk jälgendaja lord Byronile, kelle kasuks on vähe head öelda. See kõik kisub teda eemale klassikaliste poeetide tundmaõppimisest ja selle asemel on tema eemaldamine Odessast parimaks teoks tema endale. «Kõigi nende asjaolude tõttu otsustan teie hülgust see keisrile teatavaks teha ja temalt kohta otsust paluda... Kordan, krahv, et ma ei

saavutan tema enda huvides...» Selliseid palveid hiljuti; Vorontsov kirjutas ka keisrile endale, ja ta teadis, et ta võib, mitte kaudselt, vihjetega Byronile ja teistele, vaid selgemalt.

Vast aga oli Odessasse teel hoiatus Puškinile tema võimudega. «Palun väga, ole ettevaatlik, onas ka kirjas. Ära mangi oma tulevikuga...» juba küllalt manginud paaži nalju valitsusele, ta küllalt narritanud, aitab juba!... Me ei saa tema vastu välja astuda; me saame ainult lapsetembutada. Selline tembutamine aga lõpuks tüütu. Puškin kirjutas sõbrale vürst Pjotr Andrejevitš Vjazemskile.

Enne hoiatuste jahiretkelt tagasi tulles esitas Puškin ka lahkumispalve. Ta kirjutas sõbrale Aleksander Nikolajevitš Rajevskile selle palvekirja prantsuse keeles selliste mõrkavate väljendustega, nagu puudutaks asi teda ennast, niivõrd solvunud oli ta sõbra vastu. Ka kirjutas Puškin ise — nüüd juba Kaznatševile — tagasihoidmatult kahest üksteisele võrast protesteerimisest ja sõprusest, millele ta ei tahtagi pretendeerida, eriti aga protesteerimisele sõbra poolt. «... Niipalju kui tean, ei ole midagi väärtamat kui protesteerimine... Minul on selles demokraatlikud eelarvamused, mis väärivad ainult ühe ühikuse eelarvamusi. Ma ihaldan ainult üht. Olen väsinud sõlbumast ühe või teise mehest või halvasti seedimisest...»

Enne palve anti edasi ikka samale minister Nesselrodele ja lõpuks tuli ka vastus. See läbis kõik instantsid ja oli tehtud lihtsalt, täpselt ja asjalikult. Krahvi kõige valitumad hanesuled, ülemad panid oma kätt alla nagu puha talitust sooritades ja neile allusid puistati sealsamas traualalamlikult liiva. Ja Puškin kinnitas poeediks sündinud noorele kolleegile sekretärile ettemääratud saatust.

Enne kutsuti välja ja Puškinile kuulutati otsus teha välja pagendamine Pihkva kubermangu, teha juurde. Teatati marsruut: Nikolajevi, Jelizavinski, Kremenetski, Tšernigovi ja Vitebski kaudu

(«See marsruut Kiievit ei puuduta.») Ning lõpuks makati välja reisiraha 1621 versta kaugusele, kolme hobuse eest — 389 rubla 4 kopikat.

Ja nüüd polnud loetud mitte üksnes päevad, vaid tunnid.

Valjasaatmisest sai ta siiski teada enne selle ametliku väljakuulutamist. Ta jooksis nagu meeletu otus Renault' suvilast Veera Fjodorovna juurde. Vjazemskaja nägi juba aknast seda ahtakest tumedat kühk, kuidas ta palja päi üle platsi jooksis. Oli palav, Odessa tolm kuumenes õhus. Esimesel pilgul valmistas Puškini nägemine Vjazemskajale nalja ning ta kehtelt ühelt jalalt teisele, valmis naerma pahvatama: vürstinna oli lapselikult naeruhimuline. Ta pidigi Puškini võtma familiaarse lausekesega, nagu: «Mis hernes hirmutis see on!», kuid ta läks akna juurest ära ja kohendada ketikest kaelal ja seada kõvemini kehtniigi juba keerduks lokke. Nii ilmus Puškin ette tema mata ja sugugi mitte naeruväärsena: ta ilme oli tõeline. Uskumatult äkki oli ta kõhnenenud, näojooned olid teravnenud, kollakad põsenukid tungisid selgelt esile.

«Ma pole teid kunagi niisugusena näinud...» ütles vürstinna ja tema toonis kajastusid ühtaegu meelkaastunne ning headus. «Te tulete Elise'i juurest?»

Puškin noogutas. Ta spuu oli paakil, kuid ta ei vandanud ainsatki sõna.

«Ega te ometi tülili läinud?»

Puškin tegi liigutuse, nagu tahaks ta lõpuks võtta kübarat peast, kuid ainult äigas üle pea. Ilme meelselt vaatas ta oma käsi. Raske kuldsõrmus lämbis sõrmes.

«Olen vist teie juurde tulnud ilma kinnaste ja kübarata. Andke andeks.»

«Ma saadan teenri teie kübarale järele. Hea, et pead sinna ei jätnud.»

«Ei, pead pole ma veel kaotanud,» vastas Puškin pärast pikemat pausi, «kuid...»

«Mis siis on?» küsis vürstinna ja astus Puškini

lahemale. «Noh, tunnistage üles!» Ta sasis kergelt tema tumedaid kuldse helgiga juuksekiharaid.

Puškin tõstis temale oma sinised silmad. Tema pilgus polnud enam ei segadust ega kärsitust. Veera Fjodorovna näis ta sel hetkel solvunud poisikesena.

«Mind saadetakse välja. Kodukohta. Ja tema keeldus... Ma tahan laevale, ja siis... merd mööda. Olla... jah, aidake mind selles»

See oli tõepoolest poisikeselik mõte. Hetkeks käis ta labi Vjazemskaja südame; kui just mitte otse hädalust, siis kübeke kibedust oli selles ometi: «Kui armunud ta siiski on!»

Vastasolevas trümoos peegeldus tema ees istuv noor-ohutirtsu kombel ristamisi asetatud jalgade, kahetükk ja isemeelselt püsti aetud peaga; ta nägi noormehe kõrval ka ennast: kõhetu, kitsas, kuid siiski laia hõluga ja selle — paraku! — inetu, kuid iseloomuliku nööga, milles ainuüksi mahedad, kuldse helgiga kastanpähklid silmad tõesti ilusad olid. Ja need silmad, mis ta lasti naerda oskasid, vaatasid nüüd väga tõsiselt. «Ta keeldus... kuid millest? Kas Puškin tõesti võis tõsiselt mõelda, et Vorontsova nõustub temaga põgenemise?» Kui Vorontsova poleks juba ammu varem teadnud, et Puškini ärasõit on paratamatu, vaevalt oleks ta

Kuid ka endamisi ei tahtnud ta lõpuni mõelda, tahtnud kuri olla.

Ja erutatud poeeti pisut rahustanud, hakkas ta koos Puškiniga päris asjalikult arutama kiire põgenemise võimalusi. Lõpuks haaras ka teda selle kavatsuse ebasõbralus. Puškin kargas pusti ja seisis tema ees, valmis mõne midagi alustama, viivitamatult tegutsema.

«Ma käin juba täna laevadel ja kuulan kõik järele» ütles mõte — põgeneda! — vallutas teda terveniisti. «Makatas ka kuidagi tema enda pooleliolev poeem «Elased» ja temas edasi elavad varsked muljed sõnadest ning laagnelust. Olgu kas või metsik, kui ta oleks vabadus! Õised unistused merest hakkasid ta jälle pulbitsema. Ta hõõrus kaela, nagu nooriks ta pinguli seotud siidist kaelaside, mis sargikaelust

«Aga raha?»

«Raha leiame!» vastas Vjazemskaja vandeseltslane toonil.

Puškin käis tõepoolest ka laevadel, kaasas poolmaur, poolmaur Morali, kelle juures ta viimasel ajal sageli «epigrammidest puhkamas» oli käinud. Puškin armastas kogu südamest seda «Egiptimaa poega», kumbki maur Ali oli pärit Tuniisist. Morali oli suurepärase kehakohetusega, tema kollane näonahk oli pisut rõugearnaline. Vanasti oli ka tema olnud kapten, kuid nüüd oli ta selleks liialt rikas, seepärast hüüdiski Puškin teda poolnaljatades ja pooltõsiselt «erukorsaariks».

Maur elustus kohe, kui kuulis sõna «laev». Ta püüdis väljaminekuks selga täieliku paraadülkonna. Punasest siidsärgi peale tõmbas ta rikkalikult kullaga tikitud roosaka villase pihtkuu, ta otseselt põles paikesepõlmetel. Jalas olid türki kingad ja põlvini ulatuvad sukad. Uhket riietust kroonisid kaks idamaist rätti: üks oli seotud vöö kohale laiadele põlvpükstele ja varjas oma kirevate voltide vahel tervet komplekti püstoleid; teine, lumivalge rätt raamis mauri kogukat pead. Ta jätnud maha oma suurt raudset jalutuskeppi, mis saanud nanes pigem kangiga.

Oma kepi võttis kaasa ka Puškin. Kišinjovis omandatud harjumusest ei olnud ta ka siin loobunud.

Nii nad sammusidki kahekesi mööda plataanidest paplitest, saterkuubedest ja halattidest, vilkaist laste ja korve kandvaist aeglastest naistest, jättes seljataha rohkesti tuttavaid majauksi ja restorane. Uhked üksteisega elanud vaheldusid väikeste majakestega; kerra tõnitud nendel või siruli visanud kassid lebasid kuumadel kividel. Idamaistest sööklatest hoovas lambaliha, vürtside, õliseemnete ja mandlite lõhna, mitmevärviliste puuviljade kuhjakesed kirendasid telkide all. Puškinil süttas uus kavatsus üha rohkem. Must saterkuubistust laimamatult ta väheldasel kehal, tõmmud põsed olid punasid. Ta tervitas kiire peanoogutusega paljusid tuttavaid: mehi troskades ja naisi kalessides. Tema kõrg sammus Morali, pikk, laiaõlgne ja tähtis, lumivalge talle näbani alt läigatasid sõena tema silmad. Möödud ja möödusid ümber ja saatsid neid pilkudega.

loobunud, luitunud taeva all puhus tuul mere poolt. Kõrtsid ja sõtsusid järskude mustade kulgedega laevad, need puhkavad purjed lipendasid laisalt. Inimestel ei olnud: nad pesid, puhastasid, laadisid ja laadid. Laisk ja liikuv, morn ja muretu mitmes keeles rääkiv rahvas.

Siis käisid nad laevadel, kuid midagi asjata ei olnud muidugi välja ei tulnud, kuigi unistus lahkuda polnud sugugi ainult hetkeline fantaasia. Juba talvel oli Puškin kord oma nooremale sõbrale kirjutanud, et kui võtaks õige salajärgi ja kübera ning sõidaks Konstantinopolisse vaatama.

Morali oli korsaar, naitas ta laevadel, kus neid kühkulahtlusega vastu võeti, oma uljust pealt kangete jookide juures. Puškin, kes oli oma ettepaneku lootusetusest kohe aru saanud, ei jäänud mere- ja sõjapörmu maha ja kõditas lahkudes oma mere- ja sõjapörmu sõpra.

Nii pidutsesid nad tervelt kolm päeva. Puškin ei jätnud, kuid purju ei jäänud, ta pea püsis selgena. Veera Fjodorovna tegi samal ajal hoolitsevalt ettepaneku tema ärasõiduks. Puškin astus mõnikord mõtteks ajaks tema poole sisse. Veera Fjodorovna leidis temaga päris tõsiselt, ja Puškin ei pahandanud. Aleksander Sergejevitši vana teener Nikita poordus kõigis asjus nüüd otse Veera Fjodorovna poole, ja isegi kalessi, mis Nikita asjalikult valis ja ning pärast ägedat tingimist ara ostis, jättis ta vastu vürstlinna – Puškinil hoolitsev

ta näis Veera Fjodorovnale, et ta kõigest aru saab. Ta ei jätnud päevadel oli ta ainult üks kord näinud Jelisei Ksaverjevna, kes oli ebatavaliselt sünges meeleolus ja vist väga kannatas. See meeldis Vjazemskajale, ta hakkas nii mitmeski oma arvamusel kahtlema. Mis aga puutub Puškinisse... Puškin sõidab ära, ta ei jätnud ära kaunitar Rizniš, kellest ta oli ainult üheksa päeva eest ometi ei surnud poeet selle lahkumise kurbus. Puškin jättis keegi päris õigesti tema kohta öelnud, et ta ei kiindumuse objektid võivad muutuda, kuid kirg

jääb temal endiseks. Ka vürstinna hakkas nuud tema kaudu niiviisi mõtlema.

Ja ainult üht Veera Fjodorovna ei aimanudki, aga oli teiseks okkaks Puškini liigselt usaldava sõbra Aleksander Rajevski suhtes. Need kahtlused kerkisid äkki ja teravalt, kuigi õigupoolest üht-teist ka varem ähmaselt silma paistnud. Sellele oli Puškin kord vihjanud ühes kirjaski: «...Ja ega ma ei teagi, kes õieti on mu sõbrad»; ta kirjutas sel just oma teravnenud suhetest Vorontsoviga... just Jelizaveta Ksaverjevna oli nende viimastel milisel kohtumisel midagi sellist, et tal sähvatas rane mõte.

«Rajevski ju hoiatas teid!»

«Milles? Me kirjutasime ju selle lahkumise temaga koos!»

Kas mitte seesama sõber, kellel oli tema kohutav, peaaegu maagiline mõju, — kas mitte ei korraldanud kõike nõnda, et ta nüüd Odesse kihutati? Ja kas mitte tema krahvinnat salaja orjasta? Kuid sellest mitte ainsatki sõna ei Vjazemskajale ega kellelegi teisele; isegi endas püüdis ta mõtteid summutada või kustutada.

Pjotr Andrejevitš Vjazemski võlgnes Puškini «Bahtšissarai purskkaevu» eest, kuid Puškin ei nud kogu summat vastu võtta, sest teose valpusega oli olnud kulusid, ja ega Veera Fjodorovna endalgi raha olnud; äga ta muretses; võib-olla ta ise kellegi käest, kuid Puškinile maksis kord. Peale selle oli Puškin parajasti kaardimängus võitnud, kuid 600 rubla jäi tal saamata, ka selle summa ta Vjazemskaja käest, kellele Puškini võlglaste ära maksta. Ettevalmistused olid lõpul — tuli maksta.

24. juulil tegi Vorontsov Simferoopolist Odesse peale krahv Gurjevile Puškini kohta koostöö. 29-ndal võeti Puškinilt tema enda käega koostöö allkiri valjasõidu ja marsruudi kohta; 30. juulil käis ta operis ja juba 31. juuli hommikul sõitis ta.

Puškin tegi ja tasus oma võlgu. Just enne sõitu avas ta akna klubimajas, kus ta elas, lükkas

teisele ja kummardus rinnukil aknast välja. All platsil seisisid voorimehed.

«Hei, kellele ma võlgnen!»

Paljudele ja tema hüüdu kuulsid kõik. Kõige hulgas oli ka voorimees Berjoza, kes sai kõik sõnate ja kauase ootamise eest veel lisagi.

Vjazemskaja, kes sealt läbi sõitis, nägi kogu seda tavalikku stseeni ja pidi tahtmatult naerma.

Tema endi lahkumine oli lühike. Vürstinna kummitas talle pisut lähemale, vaatas oma Aleksandrile otseselt nagu sinisesse merre, surus tugevasti seda tallevald käharpead, tõmbas selle silmapilguks tugevalt enda poole, kuid lükkas kohe ka eemale. Puškin läks teda tuliselt ja tundega.

«Tõde viga, Aleksander! Meie ei unusta teid. Meie unustame teile...»

«Lühike ja paljuütlev «meie» oli Puškinile julge ja kallis sõna. Ta äigas kiiresti üle oma kipramise lauba ja keeras kannapealt ringi.

«Saatsid teda Veera Fjodorovna parfüümi lõhnad südamest tulevad sõnad: «Hei, Aleksander, olge mehine!»

«Ta järgnes mõttele, verst verstile ning postijaama lauale.

«Munakueine: munapuder sibulaga, tükike pöönin-
ipunud sinki ja klaas veini. Kärbsed sumisevad
«Lavad vopsudes vastu klaasi, pildikesed piibli
«Laudlinal laulavad punased kuked. Mis posti-
«Näe on, ei ole isegi tüdart! Haige naine
«Kõrge kardina taga. Puškin astus akna alla.
«Postijaamade hoovid sarnanevad üksteisega
«Nõrgesed. Ta naeb, kuidas tema pikakasvu-
«Lähemega Nikita kalessi juures talitab: ka
«Hoolitseb ta nagu lapsehoidja. Kuid hoovis
«Põhjust tulev post kohtus põhja mineva

«Ta vaatas ega teadnud (ja kuidas ta seda võiski
«Hiljuti oli siinsamas postijaama hoovis
«Post postiga kohtunud. Põhja poole läks see-
««Kõrge tallelakkujalt», keda ta alles äsja

niisuguse meeleheaga oli meenutanud, vastu aga välisminister Nesselrode poolt sellelesamale «tallalukujale» adresseeritud kiri, milles tsaar avaldas oma taht Puškini kohta.

Nagu nüüd, nii loobiti ka tol korral kotid lausa kuid korralikult vankritesse, hobused norskasid niisireipalt, postipoisid kohendasid oma vööd ja uurisid loovast, kas ehk ajab pilve; postijaamaülem aga, keda oli paistetanud põsk halli rätikusse mähitud, kahtlesamuti segaselt ja kidakeelselt, sest haige põskest takistas karjumist. Kuid ta ei saanud jätta söimamisa ega kärkimata selsamal põhjusel, miks ei saa vaid hästi kostev kaja. Ka tema oli selleks teelahknud kus ristlesid lihtrahva vaikiva Venemaa ja jumalõnnistatud häälega härrasrahva teed. Kuid ei temakirjakandjale ega postipoistele läinud põrmugi koht mis peitus lõunast põhja ja põhjast lõunasse rändates postipaunades ja -kottides. See oli ladvakihi juhtajamine.

Monarhi tahe Puškini kohta... Jah, temal oleks olnud huvitav näha, kui pühalikult see kõik sõnastatud, ent selle meelevaldse tahte sisu tundis Puškin küllalt hästi ja juba täitiski seda. Juba Ode oli ta kuulda saanud, et tema kirjake ateismist oli Maas vas võõrastesse kättesse näpatud ja oli ettekäändeks ajasaatmisel. Selle üle tuleb Puškinil veel kirjavahet keisri endaga! Seni aga saadeti teda nagu posti eest põhjast lõunasse, nüüd aga — lõunast põhja.

Hommikueine on lõpetatud. Küüdpassis märkus teatud. Jaamaülem ohkab mähist kohendades. Tal pole asja ei posti ega läbisõitjaga: hea seegi, et pole paadunud kakleja, vaid näib olevat üsna rahulik ja mune.

Hobused hakkasid liikuma ja jälle ollakse teel: nad järgnevad verstadele, mõtted mõtetele...

TEINE PEATÜKK

TEEL

Puškini mõtted olid vahel üsna katkendlikud ja kippu minema. Maantee raputas paiguti tublisti. Kozlov, härra kingitud tatari vammus seljas, ei kas küll vahest valjusti ja nohistas nina, kuid igaüks seganud ta milleski. Maantee jooksis sujuvalt ja tasaselt; lage stepp oli täis lõhnu, ja Puškini meel veidi laienesid. Ta vaikis küll, kuid ei saanud hoidu, sest iga teravam mõte kutsus esile liigutuse. Ta ei taotseki raputas endalt midagi maha. Kuid juba Vorontsovist? Käigu see Vorontsov kus? Kuid temast nii palju mõelda, siis nagu sõltuksid kõik temast. Krahv on oma töö teinud, kuid... ka ei saanud! Olge nii lahke, jääge rahule, teie hiil-

Nii lisandas Aleksander Sergejevitš salajasele, suu- ja tõrnilisele tundele ka seda ülemeelikust, poisitõhku tigidust ja lõbusust, mis temas pulbitsesid iga tema ägeda nooruse ajal; ja niiviisi ei olnud need tunded põrmugi vastukäivad, vaid koguni täiesti üheteist.

See tavaliselt, erutas ja kihutas teda tagant igaüks. Nii oli see lapsepõlves, lütseumiaastatel, Peterburis, Kšinjovis, nii oli see ka Odessas. Võita rünnak vahel isegi sihitult norida, et kokkupõrke tulemuseks tekiks päris tõeline, kas või tinglik väärtus; au, tuleb kaitsta, püstol käes, — selles tuikas elu. Tõelisele saärasele isikule ei maksnud mõteldagi, et see oli kahju...

Küll laulik Taavet väike mees,
kuid Koljati ta pani maha,
kes nagu kindral meeste ees
ei krahvist väiksem olla taha.

Ku poleks siis enam irvitada tohtinud, suur mäng ja tõsidust ja austust. Kuid siin oli käiku lastud loomata võim, ja seepärast tundis ta lõbu, andes mõtteis pihta vihatud feodaali näol tavalisele

armukadetsejale, targale lollpeale, keda oli õnnestunud petta.

Muide, seejuures sulges Puškin tahtmatult silmad ja mis näisid tal nagu tema emalgi veidi pundunud olevat. Selle liigutuse juures oli kohe rohkem tunda näkku puhuvat tuult ja vaevu margatavat jahedust; võis näha see niiskus, mida tuul kandis kaugelt — kas tõesti Dneprilt? Kulmud pisut kipitasid tuulest, seda ma ei näinud ta alles nüüd; kuid kõik need austingud olid meeldinud. Suled silmad, ja miski ei võrrenda enam nende ees teie kisu eemale, ja maailma tunnetad rohkem kompimise meelega, kõige õndsalikuma ja teravamaga kõigis meie meeltest.

See vaevalt tunduv niiskus õhus, need puudutused ja see, kuidas tihe õhuvool väsimatult ning õrnalt puutub, — kõik see on kaugel nii mõtetest kui ka võimudest, see on elu enda, hiljutise elu maitse, mis nii kiirelt uuesti meeltesse kerkib, tänapäeva tunne. Mälestus ei kerkinud esile mitte sõnadena, vaid elav nagu ilmsi ja seda uhtsid tunnete vood, ümbritsesid kombatavad kujud. Puškin liigutas vaistlikult suud, nagu värskendaks kuivi huuli, ning avas ja sulges silmad. Nende sina oli sügav ja nende niiske helk oli hell.

Kui saaks niiviisi olla ja rahuneda, kuid nagu püüdis ta lakki kirjale, mis on täis õrnu tundeid, nõrgusid ja jälle lahkumisvalu, temale tehtud ülekohtu kibedust. Ning ta sirutas äkki hoogsalt jalgu, kehtas õlgu, pöördus mis oma pikad sõrmed uksteisest labi ja trummeldas nendega postipoisi seljale.

«Anna piitsa! Tee sõit!»

Tal polnud millekski ega kuhugi rutata, kuid vajadus liikumise, kiiruse järele. Jalgsi minnes olid ta malmist jalutuskeppi enda ette teele loopinud ja sellele järele jooksnud.

Hobused lisasid traavides sammu. Puškin vaatas oma kõhnu, väikesi, kuid tugevaid käsi ja tõstis neid silmade ette. Kindad vedelesid istme all: pole tarvis milleks need nüüd! Küüned alla oli maantee kollal tolmu kogunenud. Ta tahtis küünealuseid puhastada, harjakesed aga olid väikeses laekas jätame õhtuks!

Õnnetult vatti mähituna oli selles laekas ka kallimad esemed — salapärase karneoolkiviga ja juudikirjaga sõrmus — mälestus ja talisman. Igaüks tahtis ta hoida, et sellele teel midagi ei juhtuks; ta ainult heitis pilgu tolmuse kalessi taga.

Õnnetu muudkui magas. Pead ta enam ei noogutanud, ta ei jaksalt tagasi heitnud ja toetas nüüd istme koltunud polstrile, püüdes asjatult naaraselt pikki koibi mugavamalt välja sirutada. Ikkiv kõrisõlm liikus aeg-ajalt ta soonilisel lahtavasti pimas Nikitat janu ning ta neelas. Ta ei olnud oli süütu, rahulik. Puškin imestas, kui ta võib inimene magada. Siis turgatas talle pähe mõte. Ta tõmbas istmepadja alt tolkneva õle- ja lödidas sellega Nikitat kõrva tagant: lapselik. Nikita reageeris sellele ainult veidra pealiskaudselt. Seejarel ronis õlekõrs mööda põske, ja ta hakkas tõmbema, nagu tahaks ta tülitajat kutsutada. Kõige naljakam oli aga nina ümbert, mis nähk kurdus, ninasõõrmed tõmbusid kokku ja jäid jälle, kuni lõpuks kostis kõrvulukustav pöskhabemega mees hakkas rähklema, vidurid ja avas siis oma valkjad silmad, milles pesitsid sügav, raske uni. See oli nii sügav, et hästi ei nähtud teener unerammestust võita püüdes maadalt pahvatas:

«Ehk samovari põlema puhuda?»

Teener Sergejevitš hakkas lõbusasti naerma: «Odessa — näe, siin nad nüüd kõrvuti on! Mõnda toibus unerammestusest ka Nikita, omanikule noore härraspoja hoolsa hoidja range ja hoolne ilme. Ta kohtles Puškinit sageli veel nagu teel oldi juba kolmandat päeva ja videvikus tema Kremenski. Kõige ehtsam Ukraina. Jah, ja Odessagi — need on seljataga. Hingamugavam, ühtlasem, ka mõtted on rahulikud. Kogu elutunnetus terviklikum ja lihtsam. Vilksatasid külad sagedamini mööda. Valged vanakesed, poolalasti lapsed, orgudes jõulud kaharate aiaküngastega ja koerte

heleda haukumisega. Päevalilled küünitasid oma r
keid päid üle varbtara. Koogiviljaaedades lebasid
vitsad kui põrsad päikese käes. Otsekui poriprit
lendasid rataste alt lihtsameelsed kanad; kaelad
kombel õieli, sisustasid haned — ka mitte targad, li
tigidad. Rahvas tee ääres oli sõnaaher, vastumeel
kergitati kõrgeid mütse; juhtus, et mõni vastutu
noormees vaatas meelega taevasse, nagu oleks
aeg kurgedel minna... Kohmakad, kuid visad mõtted
liikuvad nende soojade sinkjashallide tallenahast m
side all.

Õhtuks andis palavus veidi järele. Juba kaugelt
tunda Dnepri hingust, mis kuumust jahutas, ja
puhus neile mõlemale näkku — laiana ja värsket
Varsti hakkas läänes punetama päikese loojangu

Ja seal, loojangu pool, kuskil Tjasmini voogude
dal, on talle nii mälestusväärne Kamenka...
pannakse süüks kaht kirjarida «afeismist», seal
olid hoopis kangemad ja palju maisemad jutud. Ta
poegade vabastamine, tsaariperekonna hävitamine
on nüüd märksa rahulikum ja arukam, kuid ka nüüd
kogu tema sümpaatia — seal. Kui vaid olukord sood
taks, küll siis kõik need inimesed näitaksid, kes
on...

Meenus talvine ukraina öö: akna taga härmid
puud, kamina praksumad lõõmavad halud, põle
küünlad, määratu suur saal, mundrid, salaühingu
ja julged kõned... ja kui julmalt tema üle naerit
usaldatud? Ometi tundis ka tema suurt kasutat
jõudude tagavara. Ta räägib ka ise veel keisriga

Ning ometi uinutas tee, jooksid verstad, la
maantee. Kui palju mälestusi! Noorus, kus sa
kas tõesti juba möödunud?

Kamenka... Kiiev, Rajeviskid... Kui saaks
saata kas või lühikese sõnumi! Marsruut aga on
ja Kiiev on talle keelatud.

Loojangukuma muutus üha varvikamaks — lo
vamaks, olles kõrgemal siit-sealt lõhestatud rohu
lähipaistvate ribadega. Selle taustal kaks ük
puud — vist kalmistu; üks neist oli viltsu vajunud
vastukaaluks löikus kõver oks kirglikult nagu

...esse pilve rahu, loojangu ühinemine raevuka

puks läigataski kaugel silmapiiril kitsas veeriba.
...see kasvas, ja juba paistiski jõgi täies suuru-
...kaldal on Kremensug.

...lord ammu oli ta siin juba käinud. Sellesama
...kes tema eest nagu hea lapsehoidja hoolitses.
...oli siis alles poisike, kuigi... kuigi ka siis näis
...teda Peterburist välja saadeti, samuti vägisi
...ja korratust elust välja kisti, — ka siis nais
...noorus on seljataha jäänud. Millegipärast käib
...temaga kõikjal kaasas, teravnedes öösiti,
...kui ta viibib maal ja on vaikne.

...maletate, harra,» lausus ka Nikita Kozlov lee-
...koduselt, «maletate, kuidas me siia ratsutasime?
...istel kõrvalteedel? Ja sa taevake, labi mitme

...vastas

...laetan kõike, Nikita.»

...lendas vanaharra teele saates ütles: «Vaata, et sa
...at iga kurja eest hoiad.»

...ohkas: ees oli siis kohtumine kallite sugulas-
...ga

«Jah, ja kuidas Sergei Lvovitš veel kinnitas: «Vaata,
...et sa seda laekakest hoiad. Kui tagasi tuled —
...aruu.»

...kin vaikis jälle, kuid naeratas.

...aga oli lühike naeratus. Kõige rohkem riivas
...«Labi mitme maal!» Ta nägi, et Nikita oli üliõnne-
...et nüüd ometi läheb sõit kodukanti...

...le võimsa jõe sõideti tõrvikute valgusel. Parv oli
...Linnakaless meenus väsinud, tolmust putukat,
...põudnud ise ule lennata. Mõned laternad särasid
...teisel kaldal ja nende peegeldus hüples ning
...tugevas voolus. Hobused norskasid ja kippusid
...ole Rässakas väsinud postipoiss katsus priipas-
...on t kubeme kohalt.

...annata tsipake veel. Kui jahtud, siis ujutan.»
...urast kõnnita, et jalust kangeks ei jääks,» tähen-
...Nikita jälle iidse, maameheliku hoolitsusega ja

armastusest, mida ta tundis loomade ning vanarahva tarkuse vastu.

Postipoiss ei vastanud, ainult pomises midagi habemesse ja silus tugevasti oma vurre. Puškin mõeldi pahase pomina sisu: kõnnitamine või asi! Kas tema postipoiss! — ei tea, kuidas hobust kõnnitada või temast eest hoolitseda!

Puškin ise jutust osa ei võtnud, kuid armastas kuulata. Sõnade taga võis alati kohata uut iseloomu, uusi keid tundeid. Juba üksnes raamatutest väga enamat kõnekeel oli naudinguks. Niiviisi kuulas ta kord rahva keelt ka Doni ääres...

Särgi all tundus jahedust ja see kippus õlgadele. Odessa laava hangus temas pragunedes: terve aegade elust! Kuid see jõgi, hääletu, võimas ja vaevalt pilgu haaratav, on küll teistsugune stiihia kui meri, ent mitte vääriline.

«Kui sa neid ujutama lähed,» kõnetas ta äkki postipoissi, «siis ütle mulle. Hüppan ka korraks vette.»

Ta vaatas oma saapaid ja pükse — kõik oli tolmu. Pikad küüned paistsid videvikus mustadena.

«Kui te aga end ära ei külmeta,» lausus Nikita ettevaatlikult.

«Eks sa kõnnita mind pärast, et ma jalust kangeks jääks,» matkis Puškin teda naljatades.

«Küllap me teame, mida valmistada,» vastas teine kuulekalt ja mõistvalt.

Ometi tuli mõlemale meelde, kuidas Puškin nõel tat tagasi Jekaterinoslavis samuti kergemeelselt ujuma läks ja pärast palavikku jäi. «Hea veel, et Rajev harrased üles otsisid, muidu oleks võinud hoopis hukkuda!» Ja Puškinile tuli elavalt meelde, kui ta pärast külmavarinaid üleni higisena ules astus. Nikita Kozlov oli kuskilt — oli ju suvi! — välja oli vana jänesenahkse reisikasuka, mille ta oli «juhuks» kaasa võtnud, ning kattis sellega noori hoolikalt kinni.

Tanane suplus läks õnnelikult. Puškin sukeldus puristas vees: oli eriline mõnu olla mägedas vees! Ta otsustas nüüd lõpuks välja magada ja

meenuldes jalad sirgu; silmi sulgemata vaatas ta kaua taevasse.

«Lille Kremetšug! Sin sulges ta nende aastate tee, nagu oleks heitnud lingu maailmaruumi ja tõmmanud selle tagasi!» Puškin silmitses lumine Kaukasus ja lõunamaine Ukraina, Moldaavia, meri, Odessa... Ja tema homme hommikul jälg-jäljelt sama teed, kust ta Peterburist välja sõitis, laheb reis põhja poole.

«Tõmbus ta kiiresti kerra nagu lapsepõlves ja pan-
nol kokku, aetas käed pea alla magada! Ja hea
tunne undki ei näeks!»

«Sammus, suplus, jahendav jõeõhk ja lisaks kõi-
gi ei näinud midagi unes; nähtavasti oli Odessa
poolt seljataga.»

«Jätkas reisi ajal, pärast kauaaegset kodukohast
võõruse tundeid, tekib mingi piir, kus meie sisemaailm
on ühel pool ärasõit, lahkumine, mälestused; tõu-
siis aga märke, vaatad tagasi ja naed all seda maad,
siis lahkusid. Mälestused on elavad ja põletavad,
siis kujud jäävad eemale valuliselt. Siis aga üle-
siis ja viivukese aja pärast jääb see maa seljataha
siis pool kerkib udust ja vilgub see, mis on tulemas.
siis kumile on see minevik, kuid kaugem, mis ei
siis a pükesena, vaid läheneb uduvinena ja muu-
siis siis tuttavaks, uuesti reaalseks. Need mälestu-
siis ei aja samm-sammult taga, vaid hoovavad
siis kiirelt ja varskendavalt; isegi ehk noorenda-

«Nii jäi seljataha kuum ja kuldne Odessa ning kujut-
siis kerkima tuhmilt laikivate jarvede jahe-
siis kaugel ees ootas Mihhailovskoje.»

«Läks veeres Puškin vanker edasi — Lubnõ ja Pri-
siis ni ja Tšernigovi suunas. See oli küll veel
siis kuid siin vilksasid juba sagedamini mööda
siis rojakallastel pajuvõsad. Ühel teelõigul vilksa-
siis siis talu: varajane kollendus oli õrna puud juba
siis nudutanud.»

«Siis siis märke. Puškin ei pidanud enam vastu,
siis nagu pealt maha, jooksis puu juurde ja raputas
siis siis siis. Mõned kollased kettakesed langesid suju-

valt keereldes alla. Puškin jälgis tõsisena nende lüpsmist. Siis libises ta pilk salu taha metsa sügavusse ning ta nägi suurepärase mätast, mis oli tihedalt kaetud lopsaka põhjamaise samblaga. Sammal oli nagu lapsee põlves: talvel akende vahel kohevatel vatipatjadel kevadise sulaga paljanditel metsatee pervel. Laupäevanes ja meel muutus põhjusest röömsaks. Iseenesse läksid peod suu juures kokku ning ta huikas naeröököll, tekitades segadust väikelindude peres. Sarapõh hakkas õotsuma ja nahtavale tuli mühklilik ja uudemate pähklikobar. Annaks endale voli, laheks kaugele, kui Nikita hõige peatas teda ning ta jooksis tagasi, hüpates kui poisike üle roheliste mätaste. Valminud pähklikobar oli siiski pihku surutud. Tal tekkis nüüd soov liikuda ja tembutada, igatsus inimeste, nalja ja naeru järele.

Talle meenus «reetur» Rodzjanko, kes elas siin läheduses. Nad pidid juba Odessas kohtuma, kuid Rodzjanko jäi tulemata. Nad olid Peterburis varem kokku puutunud, kui Rodzjanko veel kaardiväes teenis. Puškin oli siis väga frondöörlikult meelestatud, ja Rodzjanko grammis oligi vihje uuele episoodile, kus nooruk Puškin näitas teatris oma naabritele Berry hertsogi teatrisportreed, mille alla oli kirjutatud: «Õppetund teatrispoetidele». Aastalt vanem Rodzjanko oli siis ettevaatavalt tult tema üle naernud ja Puškin oli väga vihastanud. Kuid see kõik oli väga ammu! Rodzjanko elas nüüd üsna rikkas mõisas Horoli maakonnas. Tema luuletused olid üsna siivutud, mida Puškin muide kergesti andestab, palju harvem oli see, et need olid nõrgad. Kuid põlvest oli too rasvunud laiskvorst heastüdamlilik ning joomakaaslane lõbusatel päevadel. Puškin kavatses külastada.

See ei olnud lubatud, kuid paraku just see, mis ei ole lubatud, ongi meelitatav. Ega see Kiiev ole, ja teie keeld ei puutu. Peatuskohas astus Puškin kiirustades hobusetalli. Hamaras tallis näsis kaeru posthoburangid kaelas. Pikemalt mõtlemata hüppas Puškin hobuse selga, ja enne kui teda jõuti peatada, oli ta minema. Talle valmistas lõbu sõpra üllatada: hõõreraava taga tõmbas ta selga oma moldaavia ülikonnasid, olid nüüd jalas punased tohutu laiad püksid ja k...

«...voo ei olnud küll nii lai kui Morahil, kuid ere... turgi fessilt rippus alla pikk tutt, õlgadel aga... abarnakarva keep.
«...Rodzjanko küla?»
«...ukrainlast vastasid peanoogutusega. Nad vaa... kummalisele ratsanikule kaua järele.
«...mustlane, võrukael!»
«...tihti mustlane — koguni ungarlane!»
«...õõlgedalt, seni kui kõige vanem neist võttis... tuge mütsi
«...teda te ei märganud, et mustlasel olid kollased... kabjad?»
«...muid tegi ta endale kolm korda ristimargi ette, aga jänd vait «Vaata kus lugu! Vana Tarass... poolest vanasarviku enda ära!»
«...anko nagi Puškinist aknast ja sattus vaimustusse.
«...aknast välja kallutades oma pika piibuvar... kima ja hüüdis:
«...Kust nii akki?»
«...asel, kuhu ta otseteed sööstis, teritas Rodz... juba ka teisiti:

Nüüd taplustormides ta jälle
verd janunedes kihutab!...

Puškin tundis ära oma «Bahtšissarai purskkaevu» ja... naerma. Nad kaelustasid teineteist, ja vana... nagu käega pühitud.
«...Porfiri!» huudis Rodzjanko vanda. «Tule ja... Puškinist; vaevast sa teda enam näha saad!
«...valmista seal kähku midagi... Meie Kaukasuse... kiire.»
«...vaheldus värssidega Arkadi Rodzjanko luges... katkendit oma poeemist, mille nimeks oli... See nimi ajas Puškinist naerma. Ta luges... ka oma varsse. Kogu eine ajal jälgis Por... tades, kuidas imetlusväärse külalise suhu kadu... ilma rostbiifi viilud ja kuidas ta suust lendasid... lüvustatud värssiread.
«...mutati ka Peterburit, tuttavaid naisnäitlejaid, «...Lampi»: laupäevi Vsevoložski pool.

«Nikitale ma kirjutasin, Vsevoložskile. Kaotasin kogu kaardimängus talle vihiku luuletustega. Tahan tagasi saada.»

«Avaldad trükis? Lüürikakogu! Siis hakkame Anna Petrovnaga lugema!» Ja peremees pilgutas juures kavalalt silma.

«Missuguse Anna Petrovnaga?»

Vennas Porfiri pidi juba suu avama, et vastata, kui see Anna Petrovna on, kuid Arkadi Rodzjanko vaadates talle nagu ninasarvik otsa:

«Porfiri, ära luiska!»

Puškin puhkes lõbusalt naerma ega pärinud enam, hakkas jutustama, kuidas ta kord suurel reedel Vsevoložskit kainestanud ja kirikusse vinud, et jumalat paluks ja ühtlasi oma tantsijatarile pilgutada daks...

Vestlus omandas nüüd pikantse varjundi ja Anna Petrovna jäigi Puškinile esialgu saladuseks.

Tee Rodzjanko poole osutus pikemaks, kui postkas mas oli raägitud, ja Puškin sai Rodzjanko juures olemise vält pool tunnikest olla.

Hüvasti jattes ajas Porfiri Puškini naerma, osalt liigutas teda:

«Vennas ütles, et ma teid ilalgi enam ei nae. Lähemast tugevasti suudelda.»

Rodzjankoga lobises ta küll Peterburist, aga küll ei gel see on! Ja kui kättesaamatul! Kuidas oleks ta sinna tagasi saada, kuid möödasõidul oleks ta vist enne Mihhailovskojes ära käinud. Elaks seal ühe lüüsigise, hingaks ahnelt metsade ja küla õhku, lõpetaks «Mustlased».

Ta teadis, et ta omaksed on Mihhailovskojes, ja teadis rõõmu eelseisvast kohtumisest. Vanemate järgi ei igatsenud. Miks? See oli talle kuidagi iseenesest selge, ja asjaolu, et vanemad talle lähedased polnud, ei vaevanud teda. Oli küll nii läinud. Ta hindas väga oma esivanemaid ja sügavalt kuigi seal oli küllaltki tühedat. Need aga olid esivanemad, ning nad olid — kujud! Vanemate vastu ei nad elasid, olid tunded tuhmunud. Terav oli ehk

arst nende pärast, mitte niivõrd isa ihnsuse pärast, kui siiski vägagi tunda andis, kuivõrd tema petliku eluga varjatud tühise elu pärast. Oma ema Puškin armastas, kuid ka see armastus oli laiguline, vahelduva vulveloleku ja külmusega: ema kuulus isa leeri, ja nad olid võõramad kui esivanemad.

«Näe, mil ta õega sõbrustas, mil nad koos mängisid, ette kandsid prantsuskeelseid komöödiaid, mida Puškin siis kirjutas. Kuid ta jõudis Olenkast liialt kiiresti ette, ja teisest küljest jõudis õde omamoodi niivõrd kiiresti vennast ette. Aleksander oli alles poisike, ja ta oli juba sirgunud preilik, kes seltskonnas lihtsalt sõna «õde» ise tuhmus ja luitus kuidagi. Teine poiss oli Ljovaga: kuigi alles poisiklutt, oli ta täisväärtuslik, v e n d ! Siin ei olnud üldse vastuolusid, Lev oli lihtsalt arukas, andekas. Temagi oli alles poisike, oli see, et ta nimetatakse «omaks vennakeseks», ning Puškinil Ljovaga suur sõprus, sõprus aga on õilis sõna.

Küll, Ljovat armastati ka kodus, teda hellitati, ja tema pärast keegi ei kadetsenud, kuid Puškin ei armukade ega püüdnud teda üle lüüa; teda haimas kartus, kas nad lahusoleku ajal poissi oma sõbrast vennast ei sunni võõrduma.

Ljovaga oli pansionis juhtunud skandaalne lugu. Ta teadis sellest juba Kišinjovis, küll ainult kirjanduse kaudu. Ljova heideti pansionist välja «mässu» — mida ta tõstis vene kirjanduse õpetaja — selleks kaitseks ja armsa Kuhlja kaitseks. Puškinile tulid tema enda vahejuhtumid lütseumi päevil «jesuulitetskiga, kes klassi ülevaatajaid õpetas kasvandike silmist kõike välja lugema... Ja kuidas nad lütseumist minema puksisid! Omastkohast oli ta arv, et Ljovuška nii vaarikalt välja astus, kuid ajast peale ta siiski logeles tegevusetult nagu abarik. Kuidas nüüd, mil ta on jäetud üksnes oma ja iseenda hooleks, tema kasvatus edeneb... Ta oli sel puhul Delwigile, oma lähedasele sõbrale, ütelnud: «Ma tean, et nad tahavad mind tema südame maha kustutada, — see on neile kasulik. Kuid ma arvan, et me jääme sõpradeks ja vendadeks mitte mees meie aafrikaliku veresuguluse tõttu.» Ta kirju-

tas ka vennale Ljovale endale, mitte nii nagu Olenkale tema armsatest koerakestest, vaid kui endast nooremale täiskasvanule, andis nõu ja noomis. Ka nüüd, mõeldes eelseisvale kohtumisele, püüdis ta kõigepealt kujutleda, kuidas vend Lev välja näeb.

Ja juhtus parajasti nõnda, et ta Tšernigovis kohtus oma venna pansionikaaslast, algajat poeeti Andriju Podolinskit. See oli meeldiv!

Kohtumine oli küllaltki naljakas.

Seitsmeteistkümne-aastane nooruk, kes pansioni lõpetamise järel Kiievisse sõitis, seljas alles munder, na sarnanes lütseumi omaga, nägi võõrastemaja saali, kuidas einelauaruumis leti ees sammub edasi-tagasi kummalise välimusega, toapoisi moodi mees. Jalas olid tal vöö kohalt puusale nihutatud laiad kollased noorkingpüksid, seljas kortsunud värviline särk, kaet ümber kulunud tume rätik. Andrijuša ise aga oli rõõpuhas, hästi välja maganud ja veidi lapsikult tähtis. Ta jälgis tundmatut huvi ning nõutusega ja oli väga imetunud, kui see tema juurde astus ning väga tuttavlikult tema poole pöördus:

«Kas olete Tsarskoje Seloo lütseumist?»

«Ei ole.»

«Tähendab, pansionist. Te olite siis seal koos minu vennaga?»

Noormehel oli väga piinlik, kogu tema tähtsus oli nagu käega pühitud, ta kohmetas ja küsis ainult:

«Kellega on mul au?»

«Olen Puškin.»

Podolinski silmad löid särama: selles nimes oli noortele midagi maagilist. Aleksander Sergejevits võttis nooruki heatahtlikult käevangu.

«Joote? Või ei joo?»

Punastades ja häbenedes tunnistas noormees aru, et ta pole veel oma karskuse piiri ületanud.

«Ei joo? Pole tähtis. Noh, kuidas lövid¹ seal no märatsesid? Kas te Kúchelbeckerit tundsite? Eks ta on naljakas?»

Podolinski astus pansioni pärast Levi lahkumist, ku

¹ Lev — lõvi. Tõlkija.

lugu oli palju kära tekitanud, ja Puškin kuulis selle esmakordselt asjaomase inimese suust. Lugu oli küll vana lapsik, kustutati küünlad, sahis-kelega, tehti müra ja karjuti. Kuid see kõik tundus värskendav ja tõeliselt õilis.

Mulle raägiti veel, et ta olevat peksnud üht korraldajat.

Puškin naeris.

«Kui kaua nad kaua. Puškin oli nagu alati — ei muutunud oma tahtsusega ega suurustanud, vaid pigem muutunud, et nad on võrdsel jalal. Podolinskil aga tundus, et ta ei saanud süda seisma jääma. Varjatud ärevusega ütles ta Puškinile, et ta luuletusi kirjutab.

«Kui luuletuskogu ilmub, saatke mulle!»

Podolinski näitas Puškin talle oma küüdidipassi.

«Küüdidipassid pole sugugi veel lõppenud. Vaa — seda!»

Küüdidipassis olid loetletud kõik teel olevad

«Nagu geograafia tund. Ja poole sellest olen

õppinud. Ainult Kiiev, näete, on mulle keela-

«Muu aga olen just teel Kiievisse sugulaste juurde!»

«Kas te Rajevskite perekonda tunnete?»

«Jah, muidugi!»

«Ja annan teile kaasa kirjakeese kindral Rajevskile.»

Puškin hakkas kiiresti enda kohta sõnumit kirju-

«Tundis jälle teravalt ja tuluselt, oma tunnet sõnas-

«kui piiritult kallis oli talle kogu see perekond.

«Ta ei lubanud endale palju, vaid kirjutas väga

«Ta tahtis ainult seda, et tema sõbrad teaksid,

«et ta saatus on muutunud.

«Podolinski silmitses teda eemalt ja nägi nüüd

«hoopis teistsugust inimest. Kuidas võis ta kas

«võibki teda teenriks pidada? Ka polnud ta enam

«nõrk ja lihtne jutukaaslane nagu alles nüüdsama.

«Ta maganud ka tema veider reisiühikond, see isegi

«kuidagi sobiv poeedile rännakuteel. Seal ta

«oli ääres kirjutas tavalist kirjakeest. Kuid kir-

«on Puškin väga tõsine. Ta unustas hetkeks

«hüüdnasolu ja sai iseendaks

«ta lõpetas ta kirja, luges selle läbi ja palus küü-

nalt ning kirjalakki. Hajameelselt kobas ta sõrme, ku
pitserisõrmust ei olnud. See oli laekakeses.

«Võtke,» lausus Podolinski, «needsamad initsiaalid
A. P.»

Puškin võttis Andrjušalt pitseri ja hakkas aada
kirjutama. Ta tilgutas lakki kõrgelt ja puhus pal
tekkivat leeki.

Toas oli nüüd ka teisi läbisõitjaid, oli kuulda j
kõminat «Ta ei sarnane kellegagi,» mõtles And
Puškinilt pilku pööramata.

Ja tõepoolest, ka Puškini kerges harmoonilises ka
oli mingi salapärase jõud. Väikest kasvu küll, n
ometi suurena; ning ta oli elegantne ja tõsine.

Andrjuša, poeet, mõtles sügava liigutusega: «I
nagu põder lammaste keskel.»

Reisi ajal oli veel üks väga kärarikas kohtumine

Tõsi küll, postipoistele, kirjakandjatele ja talupo
dele, keda teel kohati, ei öelnud Puškini nimi. Kuid
ohvitserid, linnakodanikud ja noored mõist
kes olid nakatatud viimastest meeleoludest, tema
luuletusi peast ja olid vaimustatud nende
vabadusideest.

Isegi Arkadi Rodzjanko, kes teisel päeval sai k
kena Anna Petrovna Kerniga, keda ta läbisõitnud
lise eest oli varjanud, lausus temale:

«Kas teate, kuidas ma ütlesin: see on lõun
roos jäistel lumeväljadel!»

Need muidugi olid kõrgelennulised sõnad, ku
olid öeldud laisa ja küünilise inimese poolt tõel
dega.

Anna Petrovna oli pahane, et ta kohe ei olnud
sõna saatnud; ta vihastus ja kirjutas pika kael
oma sõbratarile Anna Nikolajevna Wulfile, ta
naabrile Mihhailovskojes.

Määratu suures sünges riigis puhkes aeg-ajalt
rahulolematus — külades, kasarmutes, — ning
ladvikus liikus tuul, mis puhus trooni poole. Ne
muidugi ainult jutuaajamised veiniklaasi taga
pärisorjast kasaka poolt täistopitud pika varre
popsutades. Kuid ikkagi kõneldi

magnaadist — rahva ihul paisest,
küll pärisorjast kerjusvaesest,
küll taevalisest isandast,
ja vahel muidugi ka maisest.

Puškini oli alati kitsas selles kehtas, millesse teda
ning ta tegi vahel kõige ägedamaid kehaliigu
eda purustada. Kõik oli seotud tema isikliku
ning seeparast oli kõik nii eredalt emotsio
Ning selles oligi see määratu jõud, mis teisi

oli ka teine, nähtamatu Puškin, kes pikka
lupses ja iseendalegi päris arusaadav ei olnud.
oli isikupärast, kuid teistsugune vool, mis ühi
kondlikuga: varasest noorusest peale tundis ta
huvi oma esivanemate vastu, kes olid põimi
dukku ja allutatud selle raskele, halastamatule
Ta sõitis ja mõtles Pihkvale; see õieti pol
note, vaid pigem tunne, et ta läheneb linnale
al midagi juhtub.

See kõik oli veel Puškinis varjul. Väliselt oli
oma avaldustes vilgas, süttiv; ühtele eba
teistele kütkestav. Nii läbis ka tema värss
nii süttisid aeg-ajalt sel teekonnal ka kohtu
reda leegina.

See ka Mogiljovis, kuhu ta jõudis issanda
päeva eelõhtul ja jäi ööbima.

Teis hommikul läbi une puhadeaegset kuiku
de helinat, viirastus talle, et Nikita viib teda jälle
Ivan Suure kellatorni nagu vahel lapsepõlves

Ta tõgub ja läheb vastumeelselt. Labi avade
et Kreml on lihavõtte puhul rahvast täis.
tevad pearätid ja talumeeste vammused voogavad

kuskil sügavuses. Niiske aprillituul rebib jalgu,

aga langeb alla kirikukella helin. Ja akki

kasi Nikita laiaist, peost välja, jalg komistab
du kohal, ta lendab alla ja — ärkab.

ta peksab, kuid see on unenägu, üks neid kordu
unenägusid, mis meid eluaeg jälitavad. Vahel tead
mes, mis järgneb.

olm kestis ka ilmsi edasi, kella löödi kuskil üsna
dal, nähtavasti hommikupalvuseks. Nikita oli juba

ammu üles tõusnud. Koridorist kostis selgesti hääle
sahinat, ta puhastas seal hääre tolmuksid saapaid. Puš-
kini meel läks rõõmsaks ning ta hüüdis Nikitale Kõn-
jovi keeles taieist kõrist:

Nikita, anna riided siia,
loõb juba metropoli kell!

Kuid mitte mingisse «metropoli» ta muidugi
mõtelnudki minna. Sel korral pani ta selga parema
riided ja läks välja tänavale vene lõikega siidsa-
kuid uleriideks oli siiski linlik sinel. Ta tahtis tulla
minna ja endale õunu osta, et nendega hinge lüüa
tada!

Linnas valitses elevus. Oli ilus hommik. Man-
ces mängis polguorkester. Hommikune jumalateenistus
oli ammu lõppenud, tänavail jalutas piduriides rahvas.

«See on võõras,» ütles kornet Kutsinski oma kaarte-
sele, eemalt Puškinile osutades «Hüppan korneti
postijaama sisse ja kuulan järele, kes see on.»

Kuid üks jäänud ei hakanud teine noormees ka-
lase tagasitulekut ootama. Ta tõttas tundmatule järele.
Temast mööda jõudes pöördus ta ümber ja tundis kord
Puškini ära.

«Te ei tunne mind?» küsis ta särasilmi, kuid
«Olen lütseumi endise direktori Jegor Antonovi
Engelhardti vennapoeg, pühade ajaks kutsuti ma
korpusest Tsarskoje Selgosse ning ma deklameerisin
teile ja Delwigile luuletusi.»

Puškin kaelustas teda:

«Sa oled suureks kasvanud, Saša. Ma mäletan
olid tragi kadett.»

«Aleksander Sergejevitš, missugune õnn! Kuid
te siia sattusite? Ma ei suuda... Ma ei usu oma silmidele.»

Ta ei mällanud paigal seista ja muudkui liiguti
käsi, nagu tahaks rõõmu pärast hüpata. Teda piinas
kärstitus, et aga saaks ruttu jutustada ja Puškinile
tele näidata. Seltsimeeste salka nähes sööstis Puškin
Engelhardt nagu poisike nende poole.

«Puškin on siin! Puškin on siin! Puškin on siin!» hü-
dis ta ühe hingetõmbega ja tõi sõbrad Puškinile juurde.

Õnustades oma noorusliku uhkuse, andsid kornetid
«ja valjendasid poeeti nähes oma vaimustust. Liikle-
mine kõnniteel oli häiritud. Uudishimulikud linna-
lased peatusid ja vaatasid seda sinelis ning punases
õun lüheldast tõmmut meest, keda piirasid ohvitserid,
nagu oleks ta vangi langenud.

Ja sedamoodi näiski olevat. Puškin ei lastudki
minna.

«Pealt läks kogu salk postijaama. Teel tormas
«kõnena vastu punapõskne kornet Kutsinski.

«On Puškin!» hüüdis ta. «Ma vaatasin reisi-
sissekannete raamatust järele. Vannun teile,
«on Puškin ise!»

«On õigus,» vastas talle vangistatu naerdes.
«Korraldussekretär Aleksander Puškin, kes sõidab
«Pihkvasse «omaenda tarviduste pärast.»

Kutsinski kordas hämmeldunult:

«Ei, ma tundsin kohe ära, kui teid nägin...»

«Ütle mulle.»
«Kõnariid naersid, meeleolu oli neil ülev, kuid nad
«tund, millega seda valjendada. Aga mille muuga
«mõnapanjaga! Kuid esimesena nõudis šampanjat
«oolamatu külaline — ning uhtlasi peremees —,
«olid vaevast saanud üle postijaama lave astuda.

«Mindi Engelhardti vennapoja ja Kutsinski
«kes elasid koos. Seal alles läks pidutsemine
«Aina tõsteti terviseks klaase. Puškinit sun-
«vasse lugema. Ta ei keeldunud. Värsid olid
«talle aplodeeriti, teda kanti kätel ja pilluti

«Jutt eel puhkes äike, kõmisedes Dnepri kohal. Ära-
«võibis, ja nüüd mindi kogu seltskonnaga võõraste-
«ja. Jutt muutus üha elavamaks. Nõuti ka kaarte
«Puškin tõmbas juba taskust kimbu rahatähti:
«Läks käia, teen kaasa! Näete, siin on raha.»

Kuid keegi istus klavikordil täha ja hakkas mängima
«kurba ritornelli. Kõik vahetasid pilke, nagu olek-
«tund vandenõus, ja nihkusid laiali. Puškin nägi, et
«siin istub ohvitser, peas punane türgi fess ja seljas
«moldaavia mantel; tema ees rippus diivanilt pöran-
«nuglasuur leinaloor. Nagu hiljem selgus, oli laulja

selle teelt targu kaasa võtnud. Ritornelli järel kosti ilus kurb hääl:

Musta loori ma vaatan kui meeletu, ning
kurbuses kaebleb mu tardunud hing...

Seejärel eraldusid noormeeste rühmast veel kaks inimest ja hakkasid väga kunstipäraselt, vaevumärgitavate kergete liigutustega miimiliselt seda kirglikult õnnetu armastuse lugu kirjeldama.

Kuuldus, et «Musta loori» esitatakse Moskvas teatrilaval, oli alles hiljuti Mogiljovi ulatunud. Miimilise saade loodi improvisatsioonina selsamal õhtul. Ja Veretovski muusika näis nüüd kõigile mitu korda ilusamana, sest seda kuulati Puškini juuresolekul. Laulja kandis melodiat ette kirglikult ning hingestatult, kui kõlasid sõnad:

Musta loori ma võtsin ta elutust peast
ja verise mõõga siis pühkisin seal, —

pühkis noor miimik traagilise ilmega tõepoolest omatervavat mõõka loori külge. Kõlasid kiiduavaldused.

Kaardid jäeti sinnapaika ja jälle voolasid vein mu vestlus; lauldi ka kooris.

Äike oli ammu möödunud. Võorastemaja ukse ees hirnusid hobused. Oli pime, postipoiss tukkus pulki. Nikita Kozlov aga heitis kannatlikult pilke kärarikaste valgustatud akendele.

Puškin hüppas hüvastijätkuks lauale ja deklameeris:

Kuis armastan, kui pidu keeb,
kus rõõm on kõigi tuju kandja,
ja vabadus, mis võrdseks teeb,
on lauas ainus käsuandja;
kus hommikuni sõna joob
on summutamas laulukaja,
kus ruum meil kitsikust ei too
ning pudeleid on järjest vaja.

Valjude hüüete saatel hakati teda uuesti otsustama. Punane särk lehvis leegina küünalde valguses. Noor ohvitser vürst Obolenski karjus:
«Härrased! Härrased! Täna on meil erakordne pidu»

men ette, teeme oma ebajumalale šampanja-

... oli juba teoks saamas. Kuid Puškin oli
«Ta vaatas aknast välja ja nägi Nikitat.

«Mõnabrad, ei,» ütles ta naeratades. «Täna kogun
tulevad. Mul poleks muidugi midagi šampanjas suple-
ma vastu, see oleks ju oivaline. Kuid aeg on sõita.
Lõunakiire.»

«Kõik on lähemal seisjaid ja surus teistel tugevasti

«Nikita-Nikituška, aita mind istuma,» pomises ta
... juurde taarudes.

... viimaseks naljaks, sest niipea kui Nikita oma
... abistamiseks välja sirutas, kargas Puškin
... sõidukisse.

«Kui õnnu on?»

«Lõunat, aniisid ja pirnõunad.»

... hilisesse öösse ja magava linna vaikusse.

... nagu poleks üldse olnud. Ainult külmad tähed
... kõrgel. Puškin vaatas enda ette. «Mõne värssi

... võinud lugemata jätta. Toredad poisid, kuid suurt

... ei saa.» Nikita uinus kohe, kui kohtadele

... Puškin vaatas ja kattis ta sineliga; oli jahe.

... unud magama ka linnast välja jõudes. Rahu-

... ei lahkunud temast, peas aga tunglesid vär-

... «Kui päralt jõuan, istun laua taha!»

KOLMAS PEATÜKK

SOROTI KALLASTEL

«Soroti kallastel oli selge, labipaistev. Vaevu-
... augustikuu kolletus oli segunenud õhuga
... oosakad pilved ujusid oma roosaka peegelduse
... vesi aga näis liikumatuna.

... loega puupingil istus mõisaproua Ossipova
... tatar esimesest abielust — Anna Wulf. Okste
... kohal, mõned oksad aga kõikusid
... otse järsaku kohal. Mihhailovskoje metsad

puhkasid eemal vaiksete järvede kallaste lillakas lüps-
paistvas uduvines. Ümberringi valitses vaikus, annu-
hoonete poolt kostsid selgesti uhtlased tugevad koo-
matsud ja kuuldus käremaid sõnu; oli rukki pro-
peks. Ema oli seal, õed Zizi ja Alina aga olid läinud
Puškinite poole — «Lõvi kuttima», nagu Zizi oli tea-
nud. Anna jäi üksi; ta ei tahtnud olla inimeste seas
oli jälle selles mõtisklevas meeleolus, mis viimase
ajal oli talle nii omaseks saanud.

Hoides oma päevitunud lahtist kaela veidi ettepoole
ja käsi rüpes, silmitses neiu jõge enda ees ja avastas
üle jõe. Ei olnud kedagi, kes oleks teda imetlenud, ta
ta säilitas alati oma elegantse hoiaku ja hinda-
endas. Õeke Zizi võis palavaga kuni lõunani alus-
kus ringi kekselda ning õdesid-vendi narritada ja
siis kiljudes joosta tualetti tegema, kui silmapa-
ilmus kellegi sõiduk. Ja mida saavki talt nõuda ko-
viisteist aastat! Ning Anna ohkas sügavalt: tema
kaksikümne viis... See aeg, millal ta aastate
mõelnud, on ammu möödas. Mitte üksnes elu ka-
vaid ka suvi oli jahedalt kustumas.

Alateadlikult ja tahtmatult andus see näilikult
lik, priske neiu sellele salajasele harmooniale, mis
valitses tema ja liikumatu, rammestava õhtu vahel.
Näis, nagu voolaksid tema elupäevad niisama vana-
matult nagu Sorot all orus ja niisama kustuks ta
peegelduv elu. Kui palju endasse maetud puhast
kui palju igatsusi, mis ei leia valgapäasul! Seesama
kumatus, mis on ümbruses, valitseb ka temas.
Maja on alati tulvil inimesi, kuid kellelgi neist ei
sügavust ega kaalu. Teda ei mõista ei ema ega Alina.
Ta on üksi ja uhke. Ning pole inimest, kes teda mõ-
taks.

Ta kaalus veel kord mõttes kõiki. Enamuses neid
Vanemad poisid puuduvad. Vend Aleksei, Tartu
õpilane, sõitis paariks päevaks Pihkvasse ja on seal
neljandat päeva. Mõttlik Miša, see seitsmeteistkümnepäevane
aastane filosoof, kes on tasane kui hiir ja raatide
nariib kui hiir, on külas tädi Litsa juures. Kodu-
uksnes vallatu Valerian, kes arvatavasti rehepeksu-
res põhus hullab. Ziziga on veel vara sõbrutseda.

...nagu tuulispea mitmele poole korraga...
...need on Wulfid; aga on veel kolm Ossipovi.
...teist korda abiellus, ilmus majja võõrasisa-
...üle Anna väga rõõmustas: Alina oli küll
...siiski õde, ja näis, et sõprus oleks võinud
...Näi see ka oli — lühikeseks ajaks, siis aga
...nad temeteisest. Alinaga pole sugugi kerge,
...kaalutu. kord järsk, kord mõttlik ja tunneb
...vist ainult tikkimisraami ja klavessiini
...putöö ja muusika harrastaja! Sel talvel, veeb-
...ema uuesti leseks, ja kaks tüllest jäid talle
...ada. Miks mitte sõbruneda nüüd emaga? Oh,
...line see on! Kõik on maailmas nii keeru-
...uldse, omaste hulgast sõpra ei leia.

...teks Olenka Puškina... Neiu — lausa tore-
...iseloomult liiga pehme, veelgi enam — loiu-
...valgust! See, mis Ljovuškale — olgu ta muidu
...tuisupea — on klaasis, on Oljal alustassis.
...on nii: Anna leiab vahel õnnestunud võrdlusi!
...on väga kena, elav, liikuv ja lobiseb vahet-
...Kuid mis temas siis eriti meeldib? Eriti
...kuidas ta loeb ette tõelise Puškini

...ohkas, tema kõrge rind tõusis, pilk tumenes
...hüpigistatud sõrmedest jooksis läbi keegi värin.
...viss aastat on sellest möödunud, kui nad teme-
...maati nägid. Kui elavalt on meeles see kauge
...ka tema («Aleksander!» sosistas Anna) ega
...te ei tea, ei aima... Ah, tema hing on kui
...hual — lilled. Ta pigistas silmad kinni ja
...veel kord, mitte enam nii sügavalt. Kas saatus
...nad veel kohtuvad? Kas ta maletab? Kas ta
...veel teda? Ja kes oleks, kellele saaks sellest
...pisutki rääkida? Vahest ehk onutütrele Anna
...le, ja sedagi ainult sellepärast, et ta on kaugel
...male rääkides näib, nagu ei räägiks inimesele,
...või pöösale... Kuid ka Anna Kern pole
...ua elumarki andnud. Pealegi on temaga seal
...Bodzjanko, arvatavasti samasugune karu nagu
...omad naabrid. Naabrid! Peštšurov? — lausa
...Bokotov? — vuih!

Neiu naksutas sõrmi, tõusis pingilt ja kohend. kleiti, siis tõstis ühe jala üles ja vaatas seda; tõstis teise ja vaatas. Kunagi oli Puškin talle öelnud, et ta on kaunid jalad, ja nüüd hoolitseb ta kõige rohkem oma jalatsite eest. Tasakesi astudes laks ta maja poole. Kased, noored tammed, vana kuusk... Ta vaatas ümber ja mõtles: «Kuidas see kõik võiks elada ja hoida, kui ainult... kui ainult...»

Kõik pika puumaja üksteist tuba on tühjad. Aknad on avatud. Kärbsed sõeluvad sisse ja välja, nagu oleksid nad elamu tõelised peremehed. Koogist tuleb suitsu, seal askeldatakse ja sealt tuleb läheneva õhtu söögi lõhnu.

Anna laks otse soõgituppa ja avas puhvetkapi. Kapis olid sakate ovaalsete õnaratega kristallvaas seisis keedukook. Kuid neiu tõusis kikivarvule ja võttis riulilt veekeedusega. See oli paks, kollakat värvi karusmöögi keedis; sellist keedist armastas Puškin! Ning ta panti Puškini auks klaasi rohkesti keedist, kallast karahvili vett peale, segas ja jõi klaasi mõnuga tühjaks.

Kogu selle lihtsa protseduuri sooritas ta kiirustades ja kaunite liigutustega, otsekuu rituaali täites. Siis tundis ta äkki isu ning hoolimata igasugusest riigist, kükitas ning võttis kapi alumisest osast ja võid, kodust suitsusinki, väikese leivakese — väikese lõhnava. Isukalt sõi ta seda kõike ja puhkis siis ta täidlastel huuled salvrätikuga korralikult puhtaks.

Niiviisi võttis ta maainimeste kombel, kuigi hirmuga, õhtuoodet, et lühendada pikka vahet lõunast õhtusöögi vahel. Nii kergenes ainelise abil veidi hingeline vaev ja Anna laks aeda.

Aias tatsasid ja mangisid kaks väikest õkest aastane Maša ja kaheaastane Katja. Nende hoidmine oli linakarva patsiga ja sellesse tugevasti põlvunud sinise lindikesega tütarlaps mõisateenijate perekonnas oma pruunikate, pisut kooritavate silmadega naist järele valvas. Muide, ülemjärelevalvet kehtastas Anna Bogdanovna. Pereproua araolekust meelega hoidus istus koltunud näo ja tüseda ninaga auvaarne vaht toolil ja kudus talveks sooja villast salli. Võinud valkusid tal vardad käes ja prillid ninal. Ta hoidis

«...ajalt lõngakera ja harutas varuks lõnga oma laiali-
...poolvedele.

«...meie omad pole veel tagasi?»

«...teie, kallid preili, ise ei teaks, et Mihhailovsko-
...me ood tagasi ei tulda!» Ta hää, kuigi see oli
...allik, kõlas siiski pisut mürgiselt.

«...ei, nad kavatsesid Lev Sergejevitšiga meile
...olla ühelge seda mammale, ma ise lahen neile vastu.»
...ed askeldasid mängulabidate ja -ämbritega liiva-
...Vanem meisterdas tähtsalt nohisedes
...linvast kooke, ja kui järjekordne kook valmis
......oele:

«...Mäh, nüüd kopsa!»

«...mes sammu, et kook oleks nahtavam.

«...punetav priske Katjake astus asjalikult jalalt
...tammudes ja tasakaalu otsides liivahunniku
......ning vaatas veel kord küsivalt õele otsa, —
......ikka võib?»

«Kopsa! Kopsa, noh!»

«...Katjake kopsaski oma lihava rusikakesega, millele
......kohal oli nagu niit ümber seotud, — kopsas
......liivakuhilale, ja see varises laiali. Kentsaka
......ega vaatas tilluke tüdruk, et just praegu oli
......ja nüüd enam ei ole. Maša aga keksles par-
......alas käsi ja naeris laginal, kõhtu külanaiste
......atega kinni hoides.

«...mõttes, et kui tema asemel oleks siin Zizi,
......muidugi kohe mängust osa — niihästi küp-
......ka kopsaks. Mispärast tema ise ainult pealt-
......jaab? Miski temas takistab teda nii lihtsalt
......uhtumast; kord tunneb ta nende vastu pea-
......nõust nagu karbist väljapugenud alasti tigude
......od jälle rohkemat kui õrnust, lausa hetkelist
......võtaks ja kallistaks kas või surnuks.

«...neil mõlemal näiliselt vastandlikul tundel oli
......likas: ka temal endal oleksid võinud olla sama-
......lapsukesed! Terve vulkaan rahuldumata ja
......tundeid kerkis rinda ja vajus lahendust leid-
......tagasi.

«...praegu ei tahtnud Anna end nende mõtetega
......ja laks kannapealt ringi keerates ruttu eemale.

Ta ei kavatsenud ema juurde minna, kuid nähes teda juba kaugelt rehepeksuplatsil, luud kaes, terade kühjajuuress, tõmbas miski teda sinna poole. On ju tegelikult nii talumatu olla alatasa üksinda! Vaene ema — ka korda leseks jäänud, ometi on ta veel nii noor ja tunne ennast mitte põrmugi nunnana...

Nagu ehtne maainimene, ei armastanud Praskovja Aleksandrovna töö juures tegevuseta vahtida. Viljapeks oli lõpetatud ja toolistest oli kohale jäänud ainult Nikanor, kõhetu ja nigel, kuid usna arukas mees ja rohkem käsutaja kui tootegija. Praegu oli tal ka naistetoõ — põhu kokkuriisumine; ka väike valla Valerian ei seganud õe imestuseks siin teisi, vaid puudis isegi kaasa aidata, loopides viljapäid kõrvale. Praskovja Aleksandrovna ise aga pühkis pika kaseluu hoolikalt ilusasse kunja uudsevilja teri, mis külabil olid juba tuulatud. Perenaise silmale oli meel pärane see tasasele viljapeksuplatsile puistatud tera kuhjake ning ta silus osavalt selle ebauhtlasi külabil loopis välja tühje viljapäid, ohakanuppe või rukki pruune seemnetupse.

«Noh, Nikanor, oleme sinuga tana mehemoodi teinud! Mis sa arvad, kas annab mõõtu kuus... kuupool välja?»

«Vihud olid nüüd küll tõesti päris rasked, aga me tuli ju keskest läbi kõigest neli mõõtu.»

«Mis mullusest raakida! Kui palju mullu kevade vesi ära võttis ja suvel põuaga kõrbes, hea seemne neli setverikku saime. Sa ainult vaata, kas siin ütle?»

Nikanor vaikis. Ta teadis väga hästi, et saab ka kuus ja pool: ta ju ise valis hakatuseks välja raskemad ja raskemad vihud. Perenaisele tuleb ju terad meelt valmistada! Kuid selget, kindlat ja rahulolevat juttu oli ka Nikanoril endal meeldiv kuulda.

«Kuulukse, Puškinitel ei andvat nelja mõõtu välja!» Aga muret hääles tunda ei olnud kuigi langud ja elati sõpruses, tuikas perenaise majandus sooneke tugevasti.

Anna vaatas kõrvalt ja imetles ema. Tema väheke keha oli veel väga sale ja ilus; võib-olla ehk pisut

... mitte rohkem, kui sobib pisut üle nelja-astasele naisele, kes on vabalt üles kasvanud lapsepõlvest meeles, kuidas ema hobuseid jooksutas, samal ajal kui isa kodus ringi askeldas, lastega kantseldas või pika hommiku-õhtumadesse takerdudes moosi keetis. Siis vaatas ta mu ja vaimustusega, kuidas ema otsekui tantsumisel õuel, jalas kõrged kitsenahast säärmad kinnastatud kaes lühike kantsik ja juuksed ohvimas. Praegu oli tal kollane lilleline rõõmsate moodsa pähe seotud: see kaitses tolmu ja... Kui elav ja liikuv ta on! Nagu puhast ja mustades elavates silmades niiske nooruslik

... istus lähemale ja suudles ema õlga; talle hoo-... u kuuma keha ja varske kõiistava tolmu

... «Annette, lippa, tutreke, ja too mulle aida... Me mõõdame ja koristame terad kohe ära.»

... «Täna! Ema ei hinnanudki ega mõistnud tema... must. Aga ometi oli see nii ilus ja südamlilik!

... «Tea, emake, kus te neid hoiate. Saatke Valerian, mine võtmete järele!»

... «Narra, mitte sinna, mitte sinna!» torises samal... Nikanor. «Õled jäävad õlgedeks, aga pra on ikkagi... nõuavad, et oleks puhtaks pekstud.»

... «Kall,» vastas ema kuivalt. «Mine, Valerian,... med peaksid olema Anna Bogdanovna käes»

... «Bogdanovna on tudrukute toas!» Ja poiss... minema, hupates vaheldumisi kord ühel, kord... tal.

... «Väga Aleksandrovna ei olnud rahul ja heitus... koorpilgu. Alumine huul venis pikaks ja kogu... muutus usna ebameeldivaks. Miski ei lähe... Ikka, näe, peenutsemine ja delikaatsus!

... «Seisis veel pisut ja läks siis omakorda solvu... kibestunud ära.

... «Tahtu oli nii rahustav ja vaikne, et mis tunded... massaksid, ikka sulaksid need tahes-taht... leks nukuruseks.

... «Nagu kuma oli juba kustunud ja taevalaotus

sinas. Neiu laskus mäest alla üsna aeglaselt, nagu ole-
iga ta samm mingi mõttega seotud olnud.

Rada oli üksainus. Anna sammus Mihhailovskoi
poole.

Olga Sergejevna valutas pea. Vanad Puškinid istu-
vad murelikult paraadtrepil. Terasaak oli kehva-
Obrok oli visa sisse tulema. Võlad. Suvi on lõppenud.
Millega pealinna minna? Ljoval pole teenistust. Kuid
võib niiviisi pealinna ilmuda?

Ljova teenistusega saab ehk veel kuidagi hakkama.
Kõik võimalikud sidemed on käiku pandud.

«Sa tead, Nadine... seni kui ma elan, teen ma ke-
mida suudan — ja mida ma ei suuda. Teen rohke-
kui teeks ükski teine isa.»

«Ma tean seda, mu sõber,» lausus Nadežda Ossipov-
võsinult ja pisut rahulolematult; ja näis, et see rahu-
olematust sai toitu tema sügavast umbusust oma ma-
tegutsemisvõimetesse.

Sergei Lvovitš aga seda ei märka. Ta tunneb oma
vaartust. Ta on suur strateeg ja diplomaat. Peab ole-
väga peene mõistusega inimene, et sellises olukorras
väljapääsu leida. Oma pika, terava ja looduse poolt
üsna haledaks jäetud nina tõstab ta arateenitud tõe-
sega kõrgele. Ta kitsad õlad oleksid nagu loodud raskete
õlakute jaoks ning mõnevõrra sisselangevate
rind lintide ja aumarkide jaoks. Muide, ta seisab li-
gemal kogu sellest võltsist hiilgusest ja tüütust järe-
misest. Tõelised vaartused on vaimses elus. Seda
teravmeelsus, peen mõte ja sõnademäng. See on ma-
võrra kaugel nii elu proosast kui ka liialt kõrgest
filosoofilistest lendudest. Filosoofia teeb vanaks, aga
on vaja olla noor ja mitte lasta oma võludel kinni
minna. Ja seda esijoones! Kuid paraku ka asjatoma-
sed hoiavad kinni. Ta pöördub tagasi küsimuse juurde
kuidas saada Ljovale, koht Võõrausulistele vaimu-
asjade departemangus. Ja siin ilmneb papakese li-
litsev käsi.

«Parun Ivan Ivanovitš. Dibitšiga — räägitakse...
Ning ta noogutas paljuütlevalt pead.

«Minister admiral Šiškoviga, Aleksander Semjonov...»

...räägitakse...» Ning ta pilgutas nüüd paris
...silmi.

«Mole Aleksander tegi ju sellest Šiškovist laulu...»

«Oslovi nime all, kas oled unustanud? Vassili
...saadetud lakituses!» meenutas Puškina usna
...ja küllaltki sapiselt.

«Lvovitš tõmbas oma kitsad huuled peenikesse

...laskis kuuldavale kerge vilega sarnaneva ohke.

«Mu vaene poeg! Oma anded on ta pärinud minult,
...temperament...»

...sirutas ta oma väikesed kaed ülespoole,

...vestist eemaldamata. Kuid naise poole

...ta kohkus. Hetkeks näis talle, nagu oleks

...vilksatanud panter. Üle Nadežda Ossipovna

...kollased ja veripunased laigud. See oli

...kuid siiski oli ta sel hetkel ka sädelevalt

«Tõeline talent,» ütles ta prantsuse keeles, «on nagu

...Ning ta laskis õhus nipsu. «Aga minu tempera-
...»

«Ma tunnen! Seda ma tunnen!» hüüdis Sergei

...haledalt. «Kuid, kallike, ma ju tegin nalja.

...olete ka teie ise nii mitugi korda pahandanud

...kuid hukkalainud poja pärast.»

«Aga ma võib-olla isegi vihkan teda, kuid oma esi-
...ma solvata ei luba.»

«Kuid oli see sinu isa, kes sind laostas! Ta prassis

...hi, ta pillas kõik selle... orjatüdruku

...»

«Kelle mõisas ja kelle majas te praegu istute,

...Lvovitš?»

«Mõltsid tülisid oli ka varem olnud, ja ega Sergei

...neid vihapuhanguid nii väga kartnudki, kuid

...olnud selleks sobiv, ei tekkinud kooskõla ega

...mõistmist, mille suhtes ta väga tundlik

...võivad teenijad seda kuulda... See talle

...«Kuid selleni Nadine ilalgi ei lasku...»

...ta kartlikult. «Ta pole ju üldse selles süüdi, et

...esti ärritub. Tal algab see periood, kuidas see

...oli... sellise raske nimega. Kuna ma seda

...» Ning ta otsustas vaikida, seda enam, et Ljo-

vasse puutuvates küsimustes ei olnud veel kõike ar-
räägitud.

Kuid neid segati. Trepiesisele ilmus mees, kellel ol-
seljas kroogetega vene palitu, juuksed püगतud ka-
last saadik järsu randiga, pikad vurrud ja ruuge lõ-
habe. Sirgelt alla lastud käes hoidis ta nokkmütsi.

«Mis kuulukse, Mihhaila?» küsis Sergei Lvovitš talt.

«Lubage ette kanda, et oli valesti arvestatud.»

«Noh, seda parem, ma olingi juba päris kurb. No-
mõõtu kuhelikust, see on — nagu teie pool öeldakse
kesine!» Sergei Lvovitš edvistas vahel mõne vene lüh-
rahva sõnaga.

«Nii et kolm ja pool, nagu natuuras välja tuli

Mihhaila Kalašnikov vaatas altkulmu: ta tah-
näha, missugust mõju see teade avaldab. Härra sai tül-
vihaseks:

«Kuidas — kolm ja pool? Aga Praskovja Aleksan-
rovna rääkis mulle, et tema Nikanor lubas viis
kuus! Maad on meil ühesugused, ilm üks ja seesam
Sa lihtsalt ei oska...»

Mihhaila Kalašnikov oli parajal ajal terava keele

«Palju sa ise oskad!» ütles ta kohe lõbusa muigega
kuid Mihhaila Kalašnikov oskas parajal ajal ka su-
pidada. Kõik see jutt oli alles algus kavalale plaan-
mille nad koos valitseja-emanda Roza Grigorjevna
olid välja haudunud. Sergei Lvovitšil läks hari po-
punaseks:

«Ma võtan ja vahetan su Nikanori vastu! Kiru-
kohe Praskovja Aleksandrovna! Mis sina arv-
Nadine?»

Nadežda Ossipovna vastas talle prantsuse keeles

«Ma ei mõista, milleks üht naru teise rämpsu va-
vahetada?»

«Sa arvad nii? Ei, sa oled juba liiga... Aga sa
arvet ma ei või kuidagi sallida. Tee, kuidas tahad
mingisuguseid vähendamisi ma vastu ei võta.»

«Sedasi arvame ka meie,» lausus Kalašnikov rabe-
kult ja julgustavalt. «Keskest läbi peaks mõni pool
üle nelja tulema. Pingutame! Jah, viie ligidale! Jutt
jäänud kuhelikud on tera poolest üsna rammusama

«Kuidas sa ütlesid? Rammusamad?... Rammusa-
mad! Jah, see vene keel läheb põhjustest otse järeldus-

«Originaalne! Tähendab, viie ligidale? Noh, siis
«...» Pidiid juba mu päris välja vihastama. Lahed
Roza Grigorjevna juurde — ta on aidas — ja ütled, et
«...» viina annaks. Ole ka edaspidi püüdlik!»

Kalašnikov lahkus aeglaselt ja väarikalt. Tema plaan
«...» lihtne: viljasaak oli hea, aga nemad Roza Gri-
gorjevna otsustasid arvestada rehepeksul ainult neli
«...» Aga et härra ei tahtnud rahule jääda, oli vaja
«...» vähemaga hirmutada, et seegi heana paistaks.

«...» leiavad paraja paiga...
«...» lühikese stseeniga jai Sergei Lvovitš kui linn-
«...» tusti rahule.

«...» Nadine, mul tarvitses ainult oma valjust
«...» kui viljasaak oma silma all tõusis. Aga kui
«...» mis võib ju... seda... nii-öelda ergutada! Selle
«...» tuleb osata ümber käia, ma tunnen teda läbi

«...» uski oled sa temaga millegipärast leplik...
«...» leplik!» tähendas Puškina pahaselt.

«...» kimes ta kartis, kas mitte tema abikaasa, kellel
«...» kus naiste vastu, ei ihale tüdrukutetoas tikki-
«...» taga istuvat Mihhaila ilusat tütarit Oljat.
«...» võib ju kõike uskuda...

«...» oli abielurahu jalamaid taastatud, kui jutt
«...» kaldus See oli nende ühine nõrkus. Levi-
«...» ja vahel oldi teineteisele tema pärast armu-
«...» lev oli juba kahekümne aastane, ameles agaralt
«...» ja oli üldse paljaks võimeline, kuid temale
«...» ikka veel kui lapsele. Arutati veel kord põhja-
«...» läbi kõik sõbrad, kellest võis abi loota. Nais, et
«...» end korraldada. Kuid Levist oli kahju lah-
«...» vanemad ohkasid mõlemad.

«...» tal on veel vara teenistusesse minna, kuid
«...» tuleb ju sellega harjuda! Pealegi oled sa tead-
«...» rahalisest olukorrast... Kui Aleksander oleks
«...» nimene...»

«...» kõigepealt — kui ta oma vanematest hooliks,»
«...» poolt ema.

«...» h, ta ei armasta mind! Miks ta oma isa ei armasta?

Seda on võimatu mõista!» Ja käekesed kippusid üles, kuid üks kriuksus ja need jäid rahulikult peale lebama.

«Olga Sergejevna palub teid,» ütles vana lapselaps sisse astudes «Ta oli juba suukumas, kuid virgus jalle

Hoidjal oli tanu peas ja prillid ninal. Seljas valgeid tappidega must jakk, põll ees. Jalas pehmed sussid.

«Mis on, ega ometi preilil palavikku ole?» küsis Puškina murelikult.

Kui Lev oli neil mehega ühiseks armastuseks, Olga oli nende ühiseks murelapsiks: nõrga tervise ja mis seal salata — ikka pole veel õigeid kosilasi. On ju perekonnas kõige vanem laps... «Ning kui perekulu nõuavad kleidid ja kingad!» oli Sergei Lvov tihhti arvestades ohanud ja ohtes arvestanud.

Lapsehoidjast hoovas rahu, nagu puult saada varju ja jahedust. Seda tundsid vahel tahtmatult vanad Puškinid.

«Mis palavikku temal,» vastas ta aeglaselt. «Väga nagu kurk. Ainult et igatseb.»

«Kakskümmend seitse aastat... aga kosilasi pole mõtles isa. «Tahes-tahmata igatsed!»

«Igatseb? Mille järele?» küsis Nadežda Ossipovna tahtmatult; kõige rohkem kartis ta põhjusetut igatsemist.

«Mille järele? Eks ikka venna Aleksander Sergejevna järele, tuli vennake meelde ja meel läks nukraks.

«Ah nii on lood!» Nadežda Ossipovna tõusis turgulise, pikk ja sale, sailitades oma jaskude liigutalutsutamatu graatsia.

Vana hoidja andis talle ukse juures teed, ise nurgaga viivitades. Ta tahtis oelda valitseja-emandale Grigorjevna kohta ja ka Mihhila kohta, keda ta ei sallinud, et need kahekesi on kahtlaselt priinud hakanud, kuid ta hoidis end vaos, sest tagarääkimist ei kannatanud. Muide, oli ka teine põhjus Olja Kriukovale oli talle väga meele järele ning ta ei tahtnud tema isale varju heita.

Äkki kõnetas Sergei Lvovitš teda ise.

«Sa oled kõik meie lapsed üles kasvatanud. Keda siis nendest kõige rohkem armastad?»

«Ilus silm ja silus kergelt sõrmega laupa, nagu...» küsimus rohkem iseendale kui hoidjale öeldes.

«Kõik teie lapsed nagu omad,» vastas Arina venna põikleva väarikusega.

«Noh, võid minna!»

«Miks, ilma naiseta ja üldse ilma ühegi kõrvalt,» näis Sergei Lvovitš korraga nagu luituvat.

«Kas oli ta vana puukoi sarnane, kes aegamisi ja elu lõpule uuristab.

«Hoidjad armastavad kõiki neid lapsi, keda ei...

«Kas ma siis tõesti Aleksandrit ei salli?»

«Kas ikka veel noorusliku kergusega ja toetus...

«Õhtune niske kargus oli juba laskunud...

«Hastanud puule. Kirendav lillepeenar maja...

«Kumenevasse videvikku. Hilised valged tuba...

«Lõhnasid uimastavalt. Paigi kohal vilkusid esi...

«Lõplikud tähed. Tutre toas põlesid küünlad, ja...

«Lõheva varju järgi võis kohe ära tunda tema...

«Lõunamargil kuju.

«Lõunad seal raagivad Aleksandrist. Olga armas...

«Lõunani vaga! Aga mina... Kas ma ei armasta...

«Lõunapole tõsi!» Ja elatanud mehe silmad tõmbu...

«Lõunaks.

«Lõunataalsed pisarad olid ärkamas, ning ta võttis...

«Lõunastaskust oma väikese, pitsiga palistatud kreemi...

«Lõunakuud kaugel, kostev rataste marini koitus ta...

«Lõunakuu, ja sedamoöda kuidas ta kuulatas, laskus...

«Lõunamatult tasapisi taskusse tagasi: tarvidus nina...

«Lõunapisarate järele oli moodas. Ta oli uudishimulik.

«Lõunakuu on meie juurde? Ja kes võiks see olla?»

«Lõunakuu. Ljovuška... Peab küsima, kui ta tagasi...

«Lõunakuu.

«Lõunakuu.

«Lõunakuu.

«Lõunakuu.

«Lõunakuu.

«Lõunakuu.

«Lõunakuu.

«Lõunakuu.

«Lõunakuu.

«Lõunakuu.

«Lõunakuu.

«Lõunakuu.

«Lõunakuu.

«Lõunakuu.

«Lõunakuu.

«Lõunakuu.

«Lõunakuu.

«Lõunakuu.

«Lõunakuu.

tärganud kujundiga. «Jah, oma ande on Aleksandri pärinud minult. See on meie üldine puškinlik ande. Kuid ma ei mõista, miks Jevpraksia äkki Ziziks hakkab takse, Euphrosyne... on ju ikkagi lõpuks Jefrosina. Ja kõigele krooniks on ta veel Praskovja tütar... muigas, polemiseerides sel viisil Ossipovidega, kelle viljasaak ulatuvat kuueni... Aga kas nad ei kiitnud?»

Kahvatu jume elustas jälle ta nägu. Rataste noor tuli järjest lähemale. Ta kallutas end poolest keelele üle rõduääre, kuid samal hetkel puudutas kellegi keelavalt ta õlga. Ta püüdis nobedalt käe kinni, kuid see kadus veidi ja suudles seda.

«Olga on tujust ära,» ütles Nadežda Ossipovna. «Ta oli tukkunud ja halba und näinud. Aleksandri käest pole enam ammu kirja tulnud. Sa kirjutad talle veel tana.»

«Ka mina seisin siin ja mõtlesin sellest samast temast!» lausus Sergei Lvovitš tuliselt. «Kuidas tahaksin teda oma embusesse suruda! Näed, tasku üleni märg rätt. Isa pisarad...»

Anna läks kõrvalist metsateed mööda ega kohutunud noorte seltskonda, kes tegid pika jalutuskäigu jõe ääres, mis lebas päikeseloojangus nii kauni sileda saka vaibana. Tagasi tulid nad jõe kallast mööda ja läks neidusid Trigorskojessa saatma. Teda ei tühnud põrmugi see, et ta pidi vestma juttu mõlemale poolele nii Ziziga kui ka Alinaga; ta polnud kummassegi armunud.

«Kord, kui ma poisikesena Veneetsias olin, armu- musta paapulindu. Kas teate, nad käivad seal meil ulatuvates loorides ja meenutavad ise gondleid.»

Lev luiskas häbenematult ja itsitas ise kaasa; Jevpraksia aga näis seda pisut uskuvatki.

«Nagu nunnad?» küsis Jevpraksia.

«Ei, nad on rohkem küpresside moodi. Nii kiire, seda mulle vend Aleksander.»

«Ta pole teile vist enam ammu kirjutanud?» küsis Alina.

«Jah, viimati kirjutas Peterburisse. Rääkisin ju talle. Käsib ära müüa «Onegini» esimese laulu...»

«... ütlesite ju «peatüki!»»

Noh, õpetajanna, pange mulle kaks! Õige, eksisin.»

«Savva ei meeldinud, et tema juttu katkestati. Kuid ta vihkustas sellega, et ta venna asju ajab.»

«Ta kirjutab teile harva!» õrritas Alina edasi.

Kirjutab tihti, aga meie post on liialt uudishimulik.

«... me istusime temaga gondlisse...»

«Aga kes gondli eest tasus?»

«Mina te ometi pärite! Kirjutasin arvele alla ja saat- tasin selle juurde.»

«... hakkasid naerma.»

«... paabukana kinkis mulle veel käevõru!»

«Näed, paabukukk!»

«... naitan... kui meeles on!» Ta lobisemine

«... liiale, kuid ta lootis, et Jevpraksia selle

«Naete, seda paigakest armastas vana Alek-»

«...»

«... raakige nagu surnust,» lausus Alina ebausk-

«... tõusid Savva maele. Videvik tihenes. Järved

«... ja rahulikult voolas all helesinine vaikne Sorot.

«... vasakul, paistis silmapiiril musta tapina kaless.

«... ometi meile?»

«... meile sõidab...» lausus Jevpraksia mõtlikult.

«... pole kedagi tulemas.»

«... teieks valdas teda kurbus. Ta läks eemale ja istus

«... mille oli sinna pannud legendaarne preester

«... Jevpraksial oli meeles ka pealkiri: «Suvel 7021

«... allesinatse kivi papp Sava». Ta istus kergelt: nii-

«... teieks mooda lennates maha hiline lind. Lokid rip-

«... mõlema põse kohal ja lukusid rütmiliselt. Poleks

«... muutada, kui ta niisama kergesti kivilt kerkiks ja

«... kohale lendaks.»

«... vana teda imetledes vaatama, kuid see ei seganud

«... samal ajal Alina kätt võtmast; tütarlaps nagu

«... seda märganudki. Öhtune vaikus seisis võluvana

«... kohal. Lev pigistas tasakesi ja ettevaatlikult jahe-

«... tõrmi. Paaril korral vastati ka temale käepigistu-

«... Kuid see sündis kergelt ja tahtmatult. Tütarlaps

«... hoopis kellelegi teisele: tema kasuvend Aleksei

«... tundud ikka veel tagasi tulnud...»

Äkki küsis Jevpraksia kivil istudes:

«Kas Puškin on teie moodi, Lev? Mul ei ole mu meeles — olen ära unustanud»

«Ma olen ka ise Puškin!» vastas Lev uljalt.

«Lugege meile luuletusi,» palus Alina ja tõmbas käe ära.

Lev vaikis viivu ja hakkas lugema katkendit «Onnist»:

Ta laulis armust armu sunnil,
hing lauldes puhas-pilvitu
kui lapse uni koidutunnil,
kui kiretu ja kõrge kuu, —
see õhkajate jumalanna,
kes hõljub üle taevaranna...

(Tõlkinud B. Alver)

Kuu tõusiski parajasti metsa kohale, riivates ulatuvaid puuoksi. Kõik muutus vaikuses nägemiseks. Esimesena tõusis Jevpraksia ja soovitas üksteisest kinni võtta.

«Lähme. Niiviisi saame üksmeelselt edasi!» Ja viivitades lisas ta: «Ja Lev ei saa ühest gondlist hüpata. Ärge naerge: pärast luuletusi on minu arv üldse parem vaikida.»

Koju jõuti alles hiliseks õhtusöögiajaks. Praskovja Aleksandrovna ei olnud selle üle sugugi pahane. Tema rohkelt askeldamist ja peas tuhat majandusmõtet — rukkist, linast, kartulist. Pealegi oli tal teen sooritada karistusakt, mille süüdlane oli oma juba ära nutnud ja magas. Jevpraksia oli Anna Aleksandrovna käest otsekohe kõik teada saanud ja rääkinud sellest millegipärast punastades ja hingeldades, salaja Alinale ning Ljovale:

«See Valerian ikka küll! Ta saadeti võtmeid tooma. Tema aga otsemaid tüdrukutetuppa ja teeb muud (Talle meeldis väga, et ta oli osanud öelda: «mürrtsu»). Ja mis peaks küll teda tüdrukute järele tõmbama?»

Ninake kerkib, ninasõõrmed paisuvad pisut ja ta davalt sosistades surub ta käe rinnale.

«Aga kuhu siis Annëtte jäi?» küsis Praskovja.

«...veidi hajameelselt. «Ta läks ju teile vastu, luge lauda!»

...lõpuks tagasi tuli, ei astunud ta kohe tuppa, hetke märkamatuna lävel. Ta oli tulnud tõttarind tõusis ja vajus — niihästi kiirest käierutusest. Ta ei suutnud kohe oma uudistest olla õnnelik, et tema üksinda teab seda tähtsat. Küünalde värelevas valguses vaatles ta teelauas istuvaid tuttavaid nagusid. Kas neile üldse rääkida? Nii ta mõtles, teistele nagu ainult alla vaadates. Ta heitis Levile pilgu ja ei ole sarnane! On siiski sarnane, samuti aga oleks parem, kui ei sarnaneks, siis ei teadagi. Heitis pilgu emale ja õdedele. Kui-
...loik arevusse satuvad!

...ei seleta ma neile midagi. Ainult ütlen...»
...kerkis elavalt, otse nägemuslikult kujutlusse, ...videvikus Mihhailovskoje metsasalus oli ...anud. Ta oli mõttesse vajunud ja meenutas, ...oli siin kainud, kui siin kedagi ei olnud, kuidas ...astunud, raamatuid sirvinud ja unistanud. ...luluseni ei ulatunud rataste tume jutt, ja päris ...kõik kostis hobuste norskamine otse tema selja ...lappas eemale, peitis end ja hakkas puutüve ...pühama. Kaless oli uus, kuid selles ei olnud ...erakordset. Üks inimene istus taga, teda ei ...naha. Kuid äkki tõusis istmelt teine, sinel õlga- ...ütles midagi kellelegi õhuruumi. Selgelt kostis ...sõna: «Tere...» — ja istus siis hõlmu vahe-
...lommates jälle oma kohale.

...tundis ta kohe ära. Kogu kehast värisedes surus ...tu puutüve ning silmadest hakkasid kiiresti ...imustuspisarad, langedes tihedalt kätele ja ...Nonda seisis ta kaua, ühtesoodu tasakesi kor-

«jah! Tere!»

...tuli ta vana männi tagant välja ja hakkas õnne- ...naerma. Tal oli häbi ja ta oli õnnelik ning uhke ...teda valdas ebatavaline tunne. Terve hulk ...il värsiridu hakkas peas keerlema. Ning ta läks ...toostes koju.

«Sina, Annètte?» märkas Jevpraksia teda esimesena ja kõigi pilgud pöördusid ukse poole.

«Jah, see olen mina Puškin sõitis koju. Nägin teda

Puškin ärkas varavalges ega taibanud kohe, ku
on. Aken oli ööseks lahti jaanud ja hommikutuul lu
tas kardinat. Voodilinat olid varsked. Naib, et kod
Ta kergitas end voodis ja vaatas akna poole. Puud
gutasid talle vastu oma kastemarga lehestikku, lu
tas tuttav veeribake. Muidugi kodus! Olid lõppe
stepid ja metsad. Olid lõppenud melonite, madal
onnide ja kanepi lõhnad. Oli lõppenud raputav suit

Alles üleile oli ta mõõda sõites käinud Despot-Za-
vitši pool. Peremeest ennast ei olnud kodus, aga ka-
teda vastu võeti! Pärast lõunasööki jalutas ta o-
puude vahel nagu uus Aadam ja pani nimesid koll-
tele ja punastele õuntele. Kuidas see tuli? ... Jah, ta
olid husaarid Mogiljovis, kes ond teda veennud
astugu tingimata sinna sisse. Pihkvasse aga ei sõit-
vaid tuli otse koju. Mõte, gu, mida tahavad!

Ning ta ringutas, sirutades kaed ule pea. Kogu n
alles magas, oi vaikne ja nais, nagu tukuksid seia o

Kodustega kohtumine oli päris südamlük. Niipea
troika Mihhailovskoje parki käänas, muutus kõik
raga koduseks. Sorot ja metsatukad, aasad ja
mad — kõik mahtusid ühte sõnasse: kodupesaks
olid silmad pisarais (kuidas ta on vananenud!).
surus teda kaua vastu oma kõhetut rinda (kui ke
veel on!). Viis aastat üksteist nägemata — see on
lalt pikk aeg! Puškin oli rõõmus, et ei olnud ük
võõrastamist. Ainult kuidas nemad... kas j
kauaks maale?

Hoidja! Hoidja tuli keldrist piimakannuga ja A
sandrit nähes lõi käed üllatuses kokku ning pillas
maha... Kuidas küll Puškin naeris teda kaelu
Isegi isa ainult vaatas kõõrdi kannu kildudele
nud midagi. Hoidja ning vanaema Maria Alek
Hannibal, — see oli ju kogu tema muretu laps
millal iga päev avanes uue eluna. Las sõidava
(jutu sees vilksas midagi sellist), kuid hoidja
temaga!

— Aga kus on Olga? Mida teeb Lev? Lev on tubli poiss ja tundugi jälle tüdrukutega! Olenka magab. Ta kavatses juha Oliat äratama minna, kuid...

"Juba Oljat äratama minna, kuid uks avanes ja pal-
 ladeaga ning särgiväel viskus ta vennale kaela
 hoovas unist soojust ja neitsilikku värskust. Õe
 on kui allikavesi. Imelik küll... Ja see on
 minuke tütarlaps, kes kõigile teistele on liht-
 salaps, aga, näe, talle ka veel õde. Selles oli
 treflev ebamugavus. Ta suudles õrnalt õde —
 tugude ja vallatuste kaaslast. Ta nägi ennast
 juures korvis, kuhu ta on ema eest peitu-
 kuulab muinasjuttu ja vaatab, kuidas koltu-
 valguvad hallid vardad; näeb ka oma õde,
 ee vanale mopsikoerale pikka salli ümber
 sealjuures midagi tema kohal sosistab.

„jõudnud kõigele vastata, naeris õnnelikult
 and lahti venna tolmuseid kasi
 „tsutad“ Nuüd sõidame koos! Oled ehk mehele
 ja Aleksander lagistas naerda.

„Mulle kirju ole?“ küsis ta akki tõsiselt ja taipas
 see, et neid ei võinudki veel olla ja et see küsi-
 mus olid ettevaatamatu.

Iljovka tuli varsti tagasi. Ta hüppas kolinal labi
 kappi, kui teised juba ihtulauas istusid. Kaks
 vaim võtsid «kadunud poja» tagasihoidlikult ja
 vastu. Munde, keegi majas ei aimanud veel, et
 tal on endiselt pagendatu.

...ad.» lobises lauas varke Puškin (Lev oli muu-
...aga varkeseks), «Annõtte oli sind nainud ja
...htsalt nagu Sinai maelt «Puškin tuli koju!»
...lahti!»

«Tuli koju, tuli koju... Ja me laheme juba homme
Kumma järele sina jooksed? Ütle enne ära. Et
võitlust ei tuleks. Kas mäletate, mammake, kuidas
mu Pavel Issakovitsi, kui olin veel poisike, noorem
venda, Lev, praegu, kahevõitlusele kutsusin? Preili
tuli Lošakova ja tal olid valehambad. Seda märka-
sin hiljem.»

ja deklameeris kohe luuletuse, mille sel puhul oli ku-
jutanud Pavel Issakovitš Hannibal:

Ehk küll Saša, nagu vali,
välja kutsus Hannibali,
aga Pavel Hannibal
teab: ei tülks sobi ball!

Vennad tuletasid meelde ka onu Vassili Lvovitš Põkinit, — muidugi õige ettevaatlikult, et kuidagi mitte solvata isa, kes oma vanemasse vennasse tõsiselt suhtus. Kuid veidi piinlik vahejuhtum tekkis siiski, kui Aleksander lõbusasse tujju sattudes tädikese Anna Lvovitš aadressil vennale liialt kõvasti kõrva sosistas:

««Bahtšissarai purskkaevust» ma viskaksin
«külma eunuhhi» lugupidamisest tädi kauaaegse ne
likkuse vastu...»

Lev turtsatas valjusti, Sergei Lvovitš aga tahn

pahaselt:

«Kuigi minu õde Anna Lvovna küll puudub, on laua ääres teie õde.»

See ei olnud just päris kohane märkus ja Puškin vastas:

«Noh, Olga on selleks küllalt noor, et seda oma arvele võtta, ja küllalt täiskasvanud, et nali aru saada. Ära pahanda, isake! Olen rõõmus, et tulin, ja lobisen rumalusi.»

Sellist kodust tooni oli Aleksandri suust haruld
kuulda, ja isa oli meelitatud ning rahu jalule sead.

Hoidja Arina Rodionovha käis edasi-tagasi laua talitades. Ta oleks justkui nooremaks läinud, ta soovatasid peenikeste kurrukeste vahelt nii selgelt linnupojukesed pesast.

«Ei oska mitte rääkidagi, kui rõõmus ma olen, kui meie juures tagasi oled, me kulla noorhännakel!» ütles ta, kui Puškin talle veini kallas ja nad klaasid kopsa kokku löid.

Ja see oli tema, kes tegi Aleksandrile aseme ja toast kättpidi välja Levi, kes kuidagi ei raatsinud tulla korda...

Niisiis, kodus! Ka Trigorskojes teatakse seda ja
takse. Asuda tööle? Hasti! Aga edasi?

"Ta hakkis tekkis südamesse nagu tõmbetuulest kui mitte
 ... siis vähemalt terava tusa eelaimus. Sun
 ... teda nähtamatu piir. Ta ei olnud sõnagi
 ... oma praegusest seisukorrast. Kuid see pole
 ... ja kurvastab teisi. Sellega, et ta teisi
 ... oli ta harjunud. Muu on tahtsam: kas ei saa
 ... piirist kuidagi ega ilalgi üle astuda? Nii ei
 ... Odessas. Eriti veel Kišinjovis. Seal ei olnud
 ... formaalne pagendus. Kišinjovist tegi ta
 ... menkasse, Kamenkast Krievisse; külastas Odes-
 ... lultšmis. Ka Odessas ei peetud teda lõa otsas.
 ... talt vabana lahkuda. Kirjutada, müüa!
 ... ta mõtted mujale. Kes enne teda oli oma
 ... muinud ja kas saab luulest elatuda? Vanade
 ... lagi oli see aadlikule häbistav. Kuid enda
 ... ta seda kindlalt otsustanud, las nimetavad
 ... adisuseks! Ta meenutas ka iseenda mõtteaval-
 ... ta, ma kirjutan ainult inspiratsiooni tujude
 ... kui värsid on kord juba kirjutatud, sus
 ... on neile kui kaubale, saan nii ja nii palju tükist.»
 ... looming ei mõtle tasule. Kuid tasu tuleb hiljem.
 ... see on seaduspärane.

**Ei inspiratsiooni müüda,
kuid käsikirja müüa võib!**

... Just nii... Ning ta hakkas riietuma.
riietudes sattus ta pilk oma paljastele tursunud
veenidega jalgadele ja pähe turgatas uus mõte:
hakkaks taotlema siit ravilesõitu?... Kuhu?
...? Välismaale? Ammune unistus! Ei lasta.
... lasta...
... olid liikuvad. Ta oleks nagu siia pikemaks
... sattudes heitnud pilgu rohketele väljapää-
... tele. Kuid ta mõtted üksteist ei seganud; ei

seganud üksteist ka tunded: temas on palju avastanud
mitte kunagi mingit kitsikust.

Hankida raha ja...

Ta ainult vilistas ja laks pooleldi riidetunult piljati
tuppa. Sealt paistsid aknast õu ja kõrvalhooned
nägi, et hommikukuuves isa keerutab Odessast oot
kalessi umber, aeg-ajalt seisatades ja pead noogutades.
Palja peaga Nikita andis seletusi. Ülekuulamine
üksikasjalik, ja arvatavasti mitte üksnes kalessi ja p
konna aaretelaeka üle, vaid ka selle üle, kuidas ka
maade taga elati...

Õuel ei olnud peale nende mitte kedagi. Üksnes
kunite kirju karja hulgas astus upsakas isakall
sinakaslilla lott loua all. Ka kalkun seisatas aeg-aj
justkui hindavalt ringi vaadates.

Kalkuni ebamäärane sarnasus isaga võis nalja
näida. Kuid Puškin ei naernud. Ta hõredad k
tõmbusid veidi kokku. Midagi naljakat siin ei olnud
seisis ja vaatas hulk aega, unustades, et ta pole
täiesti riides.

Ei, see pole sugugi naljakas, kui kitsas ja p
maailm vaatab sulle vastu oma juhmi, kuid p
upsaka peremehepilguga.

Ning alustatud lausete katked ühinesid ruttu
mõtteks:

«Ja kui ei lasta, — siis hankida raha ning —
neda! Põgeneda välismaale!»

NELJAS PEATÜKK

ESIMESED PÄEVAD

Puškini väljasaatmine lausa kohutas tema
Kuid tal oli ka vaenlasi, Tumedad kuuldused l
dest Odessas olid juba ammu põhjamaile ul
Vennad Bulgakovid, postiülemad mõlemas p
olid kirjavahetuses ja andsid teineteisele edasi v
uudiseid. Konstantin Jakovlevitš kirjutas Peter
Aleksander Jakovlevitšile Moskvasse: «Keegi

ollud... Pajataja oli teab kelle käest kuulnud, et
«... Puškin on end maha lasknud...» Ning lisas
«... kahetsevalt juurde: «Ta võib küll oma hinge
... kuid mitte iialgi ihu.» Vend, kes samuti
... juttu ei uskunud ja pagendusest juba
... oli, vastas vennale: «Puškinist ei ole kellelgi
... Vorontsov on juba ükskord hea ja vastutulelik,
... temaga ei saanud see tuulepea läbi. Kull hak-
... Odessat taga igatsema, kuid aidata
... Vassili Lvovitš kardab, et see annab isale
... hobi.»

... kirjutas oma naisele Vjazemski: «Ma loodan,
... ei saa keegi surmata, olgu siis mõni loom!»
... nalja: «Aga kui ta enda maha laskis, siis
... parandas ta kõik oma paberid mulle. Kui
... edvikus kavatseb end maha lasta, siis palun
... niiviisi talitada. Paberid mulle, aga kasud
... kellele tahab. Nõndaks! Parast seda võib ta
... tava, kui süda soovib. Mina pole talle takistu-

... naljad muutusid ka meelepahapuhanguiks. Puš-
... pagendamisest kuulda saades kirjutas ta Aleksan-
... vanovitš Turgenevile: «Kes on selle ebainimliku
... kordasaatja? Või ei ole roim panna vene külasse
... selline tulihingeline, keevaline noormees? Nähta-
... on valitsust laimujuttudega meelitatud. Ja kuidas
... karistada süü pärast, mis ei käi ühegi sea-
... alla? Kas siis kummaski pealinnas ei leidunud
... kes oleks suurem süüdlane kui Puškin? Kui
... on nende hulgas pori ja verega määritud! Siin
... olvordatakse inimene mõtlematu sõna, ettevaata-
... vürsirea pärast... Ja kas need, kes oma võimu
... ajal kasutavad, ka ise aru saavad, mida tähendab
... mine vene külasse. Peab vaimu poolest vägi-
... olema, et selles katsumuses vastu pidada. Mul on
... pärast hirm. Ja miks ei lubata tal välismaale
... »

... samal ajal krabisemast ka kroonusuled.
... oma eeskirja Puškini väljasaatmise kohta
... le, läkitas Nesselrode sellest koopia ka
... Baltimaade kindralkubernerile markii Pau-

luccile ühes kaaskirjaga, milles ta soovitas Puškini suhtes tarvitusele võtta vastavad karmid abinõud, teda «tagasi tuua vooruste rajale ja rahustada ta fantaasia üleküllust». Paulucci tegi Pihkva tsiviilkubernerile Aderkasele kohe korralduse võtta Puškin järelevalve alla, niipea kui ta saabub.

Puškin Pihkvasse ei ilmunud, lõi käega ja sõitis ette teed Mihhailovskojesse. See oli juba keelust ülemine. Ning kuuldud oma valvealuse päralejõudmist andis Aderkas kohe korralduse tema väljakutsumise Pihkvasse, järelevalve tema üle aga tegi ülesandeks Puškinite läheduses elavale naabermõisnikule Lev Matvejevitš Rokotovile, sellelesamale, kelle meenutades Anna Nikolajevna Wulf oli öelnud «Vuih!»

Rokotov oli vallaline, piiratud mõistusega, kipp end noorendama ja prantsustama (kuigi ta prantsuse keelt halvasti oskas) ning üldse «tooni pidama». Ta juba üle neljakümne, paraja vatsakesega, kuid ta ei olnud aga flirtima, eelistades noori tütarlapsi, kellele küünarnukki pigistades armastas öelda: «Värskeid võrse, nagu kurgike!» ja limpsas seejuures nende temale pandud kohustusest kuuldud sattus ta ärevusse ja kuigi ta nooremas eas oli teeninud Vene saatkonnas Dresdenis ning hiljem isegi Välisasjade Kolleegiumi salajasel ekspeditsioonis, tundus see ülesanne talle siiski liialt piinlikuna. Ta otsustas keelduda, toetades oma nõrgale tervisele, ning ratsutas nüüd otse otse auväärse Sergei Lvovitši jutule.

Mihhailovskojes valitses ikka veel esimeste valitsuse päevade meeleolu. Puškin oli oma pagendusest juba vabale raakinud. Nad olid nüüd üldse lahutamatuks käinud sageli Trigorskojes, kuhu oli Pihkva järele jõudnud ka Aleksei Wulf. Kord juba targanud puumisemõtte aina kasvas. Wulfi sellesse muude ei puudunud ja kõiksuguseid plaane sepitseti ainult kättes. Vahel tekkisid Sergei Lvovitšil kull kurjad kahtlused, ometi oli ta veendunud, et Aleksander oli Vorontšikov Odessas lihtsalt tülli lainud ja teenistusele käppunud. Seda segasemad tundusid algul naabri vihkamist, oskas tulla kõige ebakohasemal ajal (just enne lo

matema vapustavam oli äkki avalikuks tulnud hirmus

Rokotov alustas juttu ääri-veeri mööda; kui suurt ta tunneb, et poeg on isa juurde tagasi tulnud, ta kahetseb, et ei leidnud eest «meie kauni kodu kuulsusrikast laulikut» ennast, kes muide — üldesalagu avameelsust — lubab endale vahel midagi nii-öelda «puhtprantsuslikku», mis Põhja-Prusiasse kalduvas poliitilises kliimas... kahtlematu tema loodab... oma kallastesse tagasi val-

Sergei Lvovitš oli juba hommikust saadik tujust ära. Ta ei meeleks anti lauale mitte just värskeid mune, vaid ka veel kuidagi talutav linnas, ometi mitte liiga oli liiga soolane; Lev oli eile uued püksid saanud ja varjas seda; öösel krõbistasid rotid, mis ajab see luuvalusalvist haisev naaber ka veel segast segast juttu: püüab ilmselt venitada ja öelda: «Lõpuks, valinud sobiva silmapilgu, küsis ta, kuid otseselt, missugune asi õigupoolest on külalise nende tagasihoidlikku asupaika tootma? (Kahtlemata on lõuna juba valmis, kuid söögi jaoks tuleb pakkuda ka veini, aga veini on napilt ja selle osaks ajas see vänge kampri, kaetisrohu ja rosmali lõhn teda iiveldama ning rikkus söögiisu...)»

«Endstage mu avameelsust,» — Rokotov isegi kerkis end istmelt ühtaegu galantselt ja nõrdinult, — «rolli ma endale võtta ei saa... Tervis ja kõik ütlen ära. Muidugi, kokkuleppel meie kuberneri ja liimarsali Aleksei Ivanovitšiga tehti mulle teatavalt tellents Boris Antonovitš von Aderkase poolt nii-öelda mõlemate poolt... pidada järelepeedi kui väljasaadetud üle, kelle teod — võimad otsused — on ühiskondlikus elus poliitiliselt mõeld ja väärivad hukkamõistmist, — mn-jah, õigemal järelevalvet. Kuid ütlen otsekoheselt ütle!»

Sergei Lvovitš, keda äsja oli piinanud nälg ja samal ajal tusk tüli külalise pärast, kes nähtavasti ära ei mõelnudki, unustas äkki kõik. Tavaline, mis vane vajus äkki kuhugi ja silmade ette kerkis

hirmuäratav metsik tühjus. Ta kuulas ega julgenud ainsatki sõna lausuda, tema kujutlusse aga kerksed jubedad pildid. Aleksander, tema poeg, on majestuaalsel käsul maale välja saadetud! See määras au ja ähvarduse kõigi perekonnaliikmete heaolu, esmajoones aga tema enda kui laitmatult puhta aadliku ja riigi ustava aadli heaolu. Loendamatud hädad ilmusid nüüd ukse tagasihoidlikult elavast perekonnast, kes küll varem ei jäänud ja uleni võlgadesse sartunud, kuid pole mitte kaotanud usku parematesse aegadesse, on saanud mitte häbimargistatud ja hüljatud perekond. Vaene laenuõnnetu poiss! Nüüd ei maksa mõteldagi tema kärele, kõik puruneb, kõik variseb kokku! Vaene Olga! Mis kosilasi nüüd veel saab olla! Õnnetu ema ja muremurtud isa! Missuguseid lööke veel on oodata meie Hiibil?

«Ma arvan...» puistas auvaärne külaline jalle teie südant. «Ma nüi väga hindan teie arvamist... Ma, te ei võeld, isegi ei kahtle, et te selle otsuse heaks kiitate. Nüüd jäi ta vait.

«Mida sun heaks kiita või kiitmata jätta?» küsis Sergei Lvovitš hajameelselt. «Mul ei ole õigust arvutada kõrgemalt poolt tulevaid otsuseid. Monarhi tahtmine on püha ja tõrksaid tuleb taltsutada.» Poiss higipiisad siginesid ta sisselangenud meelekohtades.

Külaline vaatas talle imestunult, peaaegu hirmu otsa.

«E-e... ega ma sellest... Ma mõtlesin ainult andestage mu avameelsust, — oma otsust. Kas te ei kiidate otsuse heaks kiidate? On see võimalik, et teie seltskonnast kõigest varem midagi ei teadnud?»

«Ma võtsin ta isamaja katuse alla vastu kui äärmiselt õnnatud poja,» vastas Sergei Lvovitš juba deklameerimisviisil sellega nagu mingit tugipunkti leides. «Vaatasin teie kojutulekule kui sügavate tunnete puhanguks ja patukahetsusele. Ma sirutasin talle oma käe. Ma ei tahtnud laia silmaringiga ja tõeliste tunnetega inimene.»

«Ma hindan kõrgelt teie arvamust,» poetas ta kasvatatud külaline igaks juhuks vahele.

Ehkki peremees talle otsa vaatas, raakis ta mõnda, otsekui oleks ta ees õhk.

«... veel? Ma saan seda kõike teada nagu antiik-tragöödiates kõrvalise isiku kaudu... Ainult ehk mõnede klounidega kloun lööb nõndamoodi külma, ükskõikse oma hoobi otse südamesse.»

Võnvalt küll andis Sergei Lvovitš sel silmapilgul mõnda vahimalgi määral aru, kuivõrd ebakohased olid tema ülespuhutud tundevalangud. Rokotov isegi tõusis pisut turri. Antiiksetest tragöödiatest ei teadnud midagi, küll aga pidi end tundma ebamugavalt, lootes loamatult ringihulkuva klouni ossa. Ta ei tahtnud nüüd teha või kuidas talitada. Lõpuks ta ja kohendas segasena oma frakihõlmu. Muinasloost poleks ta ära oelnud... «Kuid jumal anna lõunasöögiga! Ilea seegi, et poega emast ei saad, raagitakse ju, et see oma kepist üldse ei lahkuvat...»

Külaline tundis ilmselt hirmu, kuid oli ka tige. Ta oli tahtnud pisut uhkustada, oma mõeliseusega edvistada, kuid äkki võtab kõik oma loomatu pöörde!

Nüüd ta hakkas juba vahehaaval puhkima, ahmides loogudes julgust, et mõnesuguse valitult peene mehega, millel ei puuduks ka torge, taastada oma positsioon, kui äkki ta kõrvu kostis sõna. Ta vaatas aknast välja: kaks noort meest huppasid parajasti osavalt hobustelt maha. Ta ei võpatas ning ta tormas midagi ebamääraselt uksest välja, et mitte pealtvaatajaks olla. Ta ja poja vahel ega sattuda viimase viimase loomatu paljastuse parast...

Külaline täiesti märkamatuks ära lipsata, sest venelased askeldasid veel hobuste juures. Kuid ta ei teadnud seda ja hüüdis rõõmsalt:

«Kas näeme? Kas juba lõuna söödud? Tervist, Matvejevitš!» ja esitles: «Minu vend Aleksander Matvejevitš Rokotov!»

Külaline keppi käes ei olnud, kuid ta oli just energiliselt õhus lühikest rooska plaksutanud. Kui ta lähenes, meenutas Rokotov mõttes kunagi teinud ning tema tasast meelt. Kõik hakkas talle pausi päeva ajal lausa fantastilisena, järelikult ka

võimalikuna näima. Puškin tuli ruttamata Rokotovi poole. Ta nägu õhetas kiirest sõidust. Ja muidugi oli kõige leplikumas, isegi lõbusas meeleolus, kuid vana nimesele, kellest ta ainult kuulnud (tõsi küll, aega naeruväärset kuulnud) oli, lähenes ta siiski p tagasihoidlikuna ning tõsisena. Seda kõike nagi Rokotov, kuid mänglevat jõudu ning tagasihoidlikkust s gendas ta tahtmatult kui pingulolekut: pagendatu lahenenud talle, vaid tungis peale, nagu vabu tades loogiks või hüppeks. Üksisilmi Puškini p vaadates tundis ta ebamääraselt, et selja taga on kuhu vajaduse korral saab eest ära hüpata.

«Mulle on teist juba räägitud,» ütles Aleksander Sergejevitš lahkelt, surudes ta niuskeks tõmbunud «Trigorskojes muud juttu ei kuulegi kui armat väärselt naabrist.»

Rokotov sulas ja heldis äkki kui laps. Juba see ta õnnelikuks, et ei olnud mingit otsest ohtu, ja veel see lahkus!

«Oh, mis te nüüd!» hakkas ta mesimagusa hää siristama ega märganud üldse teise pilget. «Kas te kodumail? See siin on vist teie kaless?»

Puškin võttis ta käevangu ja viis oma Odessa kiti vaatama. Hirmunud kulaline lõi otse õitsele. Ta hakkas teda juba piinama soov teha noorele vana peremehele midagi meelepärast. Ta oleks tahtnud öelda: «Kuidas saaksin nuhkida teie tegude järele, kui ma olen teid juba hingeliselt armastama hakanud. Ma hindan nii väga teie arvamust...» kuid teen küllaltki piinlik, ja kuidagi vastu tahtmist lipsa suust palju olulisemad sõnad:

«Kas te ei tahaks oma kalessi mulle müüa? Andage mu avameelsust, see on mulle nii südame... nud!»

Puškin rõõmustas. Tal ei olnud raha ja kui ole nii vähe, et sellega polnud midagi peale hakata

«Heameelega, Palun.»

«Ja teie hind?»

«Pea Nikita käest järele küsima, palju ta maks. Te pole veel lõunatanud? Lahme lõunale!»

«Ei, ei! Ma palun vabandust. Mul on väga kuu

«...olegi on mul reuma... kas pole märgata?» Tõepoolest, muuvalusalvi lõhna ka õues tunda.

«...napilgul ilmus akna juurde isa. Ta oli põrutanud juba pisut toibunud; paras annus esmaabiretoorikat rahustas teda alati. Ja õuel Aleksander lähenes mõtles ta juba rahulikult. «Nagu oleks ta paremas korras! On aga siiski tubli poiss!» millise pöörde võtab jutt kalessi ümber, teri- korvu ja hakkas aegapidi üha rohkem muret tunda, et poeg jätab hinda alla.

«...süa, Aleksander,» kutsus ta, kui kannatus kat-

Poeg astus ta juurde. Üle aknalaua kummardudes Sergei Lvovitš ruttu ja tõtates sosistama:

«...teda lõunale kutsu. Jätsime juba hüvasti. Kõõ-... sook ara... Kõrbelõhna kõik kohad täis.»

«...lahju! Ja mu kõht on nii hirmus tühi.»

«...vaid. Ma tean, Nikita rääkis mulle. Poolteist Nii ka ütle.»

«...oli muidugi odavam, kuid Aleksander Serge-... kus isa sõnu ja ütles selle hinna

«...Rokotov kuulas ära, tegi valulise grimassi — kas... mavalude või ülemäära kõrge hinna pärast —

«...aldas siiski peanoogutusega oma nõusolekut ja... kiresti jumalaga jatma. Puškinile tegi oota-

«...ingitehing rõõmu. Rahul oli oma leidlikkuse... Sergei Lvovitš, kuigi ta pisut kahetses, et ette-

«...tud kõned kaotsi läksid... Tal oli juba kujut-... mis terve stseen, kuidas õilsameelne isa häbi-

«...ab jumalavallatut poega, kuid see kaless ajas... tegi.

«...as nende vahel leidis siiski aset. Kuid see ei... tragoodiaks, sest poeg ei olnud korda saat-

«...mingit kuritegu, oli ainult vaikinud, et isa mitte... ja kõik. Lõpuks oli ka Nadežda Ossipovna

«...est teada saades küll väga kurb, kuid ei vihas... Ainult hetkeks valgatas ta silmis terav pilk ja

«...ta luigekael.

«Mu esivanemaid on alati taga kiusatud,» lausus ta

«...Ja mu vanaisa põgenes kaks korda teenistu-

Seepeale hakkas Aleksander naerma, tõusis ja suudles ema imeilusat kõhna, kahvatut kätt.

Sama päeva õhtul saadi senstvopolitsei kaudu eeskiri: Aleksander Sergejevitš Puškin ilmugu võmata Pihkvasse kuberner von Aderkase juurde.

Mis puutub Rokotovisse, siis valdasid tõelised hirmu värinad teda alles hiljem. Ta käskis kutsaril hobuseid taga kihutada, nagu oleks tal rõovlijõuk kannul. Nii tal õnnestuski pääseda nii piinamisest kui ka rüüstamisest. Tema venda, erupolkovnik Nikolai Matvejevitš, olnud kodus, see oli linna läinud (kolmapäeviti Ostrovi ispravniku juures kaardimäng), nii ei olnud lihtsalt kedagi, kellele oma südant puistata. Siis ta pereemandale käsu kohe samovar üles panna ja tee vesi keema läks, pani tulised pudelid — ühe male teise põrnale, ning asus lamaskil olles värske vaadamoosiga teed jooma.

Pihkvasse sõiduga Puškin ei kiirustanud ja ta range eeskirja võimude juurde ilmumise kohta ei mõne päeva pärast. Kuid see muistne Põhjamaa meeldis talle väga ning ta jäi sinna vähekeseks tuma. Ametlik visiit läks ilma igasuguste «kannuteta», mida olid oodanud ja kartnud kodused. Kuberneril väljakutse oli ärevusse ajanud. Von Aderkasele oleks tahtnud, kuid ei saanud vihastuda. Puškin aga ta juba esimeste lausetega naerma, võttes temalt kogu relvad.

«Lihtsalt otsustasin ennast enne jões puhtaks ja niihästi reisirõõmusest kui ka Kišinjovi anekdootide

Vana Pihkva-Venemaa üllatas Puškinit. Talles talle eredalt meelde varase lapsepõlve mälestused. Bolšije Vjazjomõ külas ja iidset fresko ta tuhm seintel. Puškin oli neid silmitsenud, kui maeti ta vaimu remat venda Nikolaid, kes suri Zahharovos, vana Hannibali mõisas Moskva lähedal. Tookord oli ta ise veel vaike ega mõistnud, mis on surm, kuid ta siin vaatas seintelt elavana vastu ammune surnud. Nüüd Karamzini lugedes tundis ta juba selge minevik üldse ei sure, vaid jääb meie sekka ja tekitab isegi edasi — ajaloo näol. Nii oli ka selles kuu

bolšjal tunda Godunovi epohhi segaste aegade liikumist.

Siinamas Vjazjomõs oli ta imetlenud kirikust väljast hallide kelladega vana kellatorni, mille kaudu ta nägi taevast. Lähedalt, kerge ja kaunis — see oli ta kujutlus. Siin, kunagises vabalinnas, mis oli jassakate, madalate, justkui saiataignast küpsetatud leivate juures oli kümneid niisuguseid kõrgu- ja madalaid kellatorne. Ning kui ta sammus Veliki ja kaudes seisva kremli kallakutel, kerkisid tema meelde elavad mälestused kustumatust ajaloost. Puškin nägi siin elu ja tegevust; rahvahulkade käramist, tulukõmin turuplatsil, vankrite krigin ja hobuste hüümine — kõik need hääled, mida ta ahnelt kuulata oli aga möödunud aegade rahvahulkade kõmina ja mis jätk. Oma tööle Puškin otseselt ei mõelnud, kuid teadmis teadis ta väga hästi, et «Mustlastel» on juba «Onegin» aga käib eluga kaasas ja õigupoolest lõppu ei olegi. Oma aega Puškin nii väga ei planeerinud, kuid lähenesid sügis ja talv, ning aeg ise ta ees laia lumeväljana, avarusena. Ning ähmas, kuid järjekindlalt hakkas selles avaruses suitsema, ta virvendama muistne Venemaa, nagu ootaks ta taast. Selle muistse Venemaa kired ei ole ka taustunud. Võtkem kas või Godunov! Kes oli õigupoolest Godunov, kes istus vere hinnaga omandatavale Troonile? Troonid on praegugi verised ja praegugi tuluke nendele rahuliku südamega.

Siin käis Pihkvas restoranides söömas, mangis majas kaarte, naeris ja naljatas, heitis ümber, kuid tõusis iga päev vara. Tal oli ka teine tegevus, mis arenes kuidagi nagu iseennest üldse nahtamatu ja vaevalt aimatav. Selles hingas ta endasse iidseid aegu ja mõtiskles. Ta olnud ta mõtted seotud otsese tööga ega erilise kavatsusega. See oli lihtne, temas endas ogaaniline elu, sisemine kasv ja seaduspärasus. Pihkvast lahkudes võttis ta endaga alles udusena loominguilise kavatsuse elavatest iidsetest aegadest, mis küll tihedalt olid hinge tunginud, kuid ei and tal veel vaadelda ei terviku varjatud konst-

ruktsiooni ega üksikuid kujusid: kuuldus ainult rah-
hulkade kõminat ja kauguses terendas üksildase, sõn-
hukkumisele määratud isaari ähmane kuju.

Ta ei tundnud erilist muret, et vanemad ootaval
pööras teelt Trigorskojesse sisse. Talle oli meelepa-
see maja oma korratu, kuid laheda eluviisiga. Ta
ei riivanud sind miski ega tarvitsenud alatasa pa-
olla. See oli nagu jõeäärne aas — avar ja ühetah-
ei midagi erakordset. Tüdrukud olid kõik osalt
nagu. Pihkvalaste pehmed näoovaalid, selge ja
ninad — ei, need polnud kullininad, — alumised hu-
led kõigil isemeelselt ettepoole. Mis puutub mu-
sesse, siis ka sellega nad muidugi ei hulga. Kuid
polegi nii väga tarvilik! Aga see-eest, missuguseid lo-
ja keediseid seal saab, milline soojus ja kulalistad!
Ka Praskovja Aleksandrovnna ise unustas rukki ja m-
kui Puškin nende juurde ilmus.

Ka nüüd, kui Puškin kummardas, et suudelda tema
pisut pondunud kätt, millel oli värske tilli lõhn (ta
soolati kurke), võttis ta Puškini pea oma kate vabalt
ja suudles tugevasti kahlus meelekohta.

«Oletegi koju tagasi tulnud,» ütles ta säravalt
hõlmates selle mõistega mitte üksnes Mihhailovskoi-
vaid ka Trigorskojet.

Puškini pärast ta õieti muret ei tundnud. Astus
tuttavate kaudu samme, et Aderkast veidi pehne-
dada ja talle kainet suhtumist sisendada; ta arvas
poeedil ongi kasulik elada maa vaikusel, kus hea-
tada ja puhata. Nendes kaalutlustes ja hoolitsustes
kabeke egoismi, sest Puškin tõi nende maaellu rõõmu
ja sära, laia maailma tunnetust, luulet. Trigorskoje
muutus äkki kõlavaks ja kirkaks... Ja seda kõike
tada, kaotada teda — ei mingi hinna eest!

Anna seisis saali nurgas, kui Puškin sisse astus. Ta
jalge ees põrandal oli väike pitsrätt nagu üle aäre ma-
loksunud vahukuhjake. Neiule põgusalt pilku heite-
pas Puškin kohe: ei märganud isegi seda, kuidas
maha pillas, nii suur oli erutus! Erutusest õheta
neiunäos oli kõik selgesti kirjutatud: mure mööda
päevade pärast — kuidas see kõik kujuneb? — kas
saadeta edasi? — ehk jätavad Pihkvasse? — ja muu

«...rõõm, mida ei saa kuhugi panna ega kuskil
...sõnna oli ta väga armas.

...puresolekul Puškin tema kätt suudelda ei
...kätt suudeldakse daamidel! Kuid teretamisel
...miski neiu kätt pisut kauem peos. Anna lan-
...tema elava pilgu ees ja muutus veelgi häbe-
...mahakukkunud taskuratti nägi. Ta tõm-
...oma kää tagasi ning kummardus, et
...põrandalt taskurätt. Kuid samal hetkel kummar-
...Puškin. Nende laubad pörkasid tugevasti kokku,
...hakkas ootamatusest laginal naerma, ja aitas
...elava neiu üles, ikka veel ta käest kinni

...kaksis nagu väike kuradike.
...plaksuga nad suudlesid!» hüüdis ta.
...nagu kitsekese! Nüüd aga peab ka päris kor-
...ole!»

...Aleksandrovnna kulmud tõmbusid kortsu-
...ometi vait! Ma lähen, Aleksander, lasen
...lauale panna.»

...enne kui ema, oli ka Anna toast lahkunud.
...pörkas nagu pall vastu seina,» naeris
...«Pörkas ja hüppas eemale... Aga meil
...tana saunal!»

...ma on siis laupäev?» küsis Puškin naerdes.
...on ka päevad segi läinud. Muidugi laupäev.
...me kirikusse!»

...va on teil?»
...Alekseiga vihtlema. Öhtul aga saame värsket
...Skoda saatis meile. Ta võttis täna tarudest

...vauja.»
...Puškin läks sauna üksinda, ilma teenrita. Vahetus
...kohvris kaasas.

...sisis vana tuttav kuusk, lihtne ja suursugune.
...del läikisid rahulikult seemnetiivakesed ja
...juba esimesi tõrtusid. Nõlvaku alt paistis
...hall ja tuhm. «Kui armsasti ta punastas!»
...Puškin äsjast kohtumist Annaga ja surus
...sõrmed kaepigistuseks. Hakkas siis naerma,
...ka lahti ja katsus, kas laubale pole muhk
...Nüüd tabas ta pilk kellegi valget kleiti.

Tahelepanelikumalt vaadates taipas ta kohe. See Alina ule jaaraku viiva sillakese juures. Mis ta teeb? Selge, ootab kedagi. Kuid keda? — Aleksander!

Oletus oli õige: ta nägi põõsaste taga kiiresti sammuvat Wulfi. Tähendab, see oli varem kokku lepitud. Noor üliõpilane rühkis nagu vargsi. Kas hüüda? — maks!

Vend oli veel saunas. Ta uhas keset aurupilve kibu järel endale pähe. Saun oli kuum ja kühm. Länguvajunud tahmased aknad olid vaevu märgatavad.

Lev tahtis ukse kriuksumise peale ümber pöörata, kuid libises ja oleks peaaegu kukkunud.

«Miks sa siis tagasi tulid? Kas löid kartma?»

«Ei, ta jookseb reipalt kohtamisele nagu kõutsid rohul. Aga sul on siin nagu Tartaroses...»

«Ah, Aleksander! Aga mina arvasin, et Wulfi tagasi...»

Ning nad hakkasid üksteise võidu lobisema. Aleksander kirjeldas talle ilmekalt oma Pihkva päevi. Levgi olnud kitsi vastama, luiskas ja pani värvi juurde.

«Isa oli vist väga mures?»

Lev hõõrus vennal selga.

«Koledasti kartis! Pani ise luugid kinni. Ja öösiti trepil vaatamas, kas juba tulevad...»

«Kes?»

«Kogu perekonda areteerima! Kas hõõrumine kõvasti?»

«Ei, pole viga! Võib kõvemini. Ja mida isa rääkis?»

Suured veeloigud sauna pörandal ja see, et ta vaadates kukkuma pidi, andis Ljovale hoogu juurde.

«Mida veel! Muudkui kurtis... Noh, valitsejate mingisuguste tüütute asjadega...» ja Lev imestas Sergei Lvovitsit. «Igasuguste tühiste asjadega. Sa ju, Lev, ma pole siisuguste asjade jaoks maailmas elanud!» Sa ainult kujutle Kuskil seal on kuum ja märg. «Mis? Sajab läbi? Suis nühi kuivaks! Mida parata saan?» Või, näed sa, lehm on kärvanud su silmad õigel ajal, et ei osanud niisugust teha, et poleks maha jäänud!»

Üleni seebine Puškin naeris laginal.

lata, jätta juba. Muidu võin ka mina maha jääda, et nühi kuivaks.»

Tal riietusid pikkamööda ja kaua. Ljova pihtis Wulfi ootama ehk õigemini oletusi nendest. Vennad jutlesid meelselt nagu mehed omavahel. Puškin oli ka ise kogunud, et Alekseil «silm unistab, suu haigutab», mis ütleb vene vanasõna, ja see on halb tunnus. Kuid ta ei meeldis talle siiski. See oli hoolitsetud noor mees, ilus, hästi kasvatatud; vahel rääkis ta üsna aru-ollu, pealegi asjadest, millest Puškin vähe teadis. Võib-olla oli see kõik ka mujalt kuulnud, kuid jutt oli selge.

«Muid, vennas,» lausus Puškin ringutades. «Ma olen ees, kuidas ma sind hoiatasin külma «ahvi-õnnetuse» eest? See on aga hullem. Seda asja ei saa sinu hoida,» ja ta osutas oma laubale. «Ei saa, sinu laheb see rikki.»

Puškinit ootas soojendatud lõuna, hiljem joodi teed. Ta oli tõepoolest suurepärase ja nõrgus hapratest meestest välja, kollane kui merevaik.

«Kui sa oli jalutades sisse astunud ka Olga Sergejevi Tema jaoks oli see küllalt pikk teekond, ja tema oli just sagedane külaline. Teda võeti hõisatesse.»

Puškin hakkas teda küsimustega pommitama. Ta ei tahtnud le panemata öe markuse, et teda kodus piki-õnnetuse oodatud, kuid tundis elavat huvi selle vastu, kas ta lüüa Peštšurovi poole sõitnud.

«Külla?»

«Peštšurov saatis ise millegipärast isale järele: et isa sõidaks.»

«Täheleb, asja pärast?»

«Ma ei tea.»

Pihkva on vait jäänud, nüüd hakkab Opotška rääkima. Täheleb Puškin, Lev aga hakkas kujutama, «krooksub» aadelkonna peamees Peštšurov, see, keda meenutades Anna õhkas: «Kui igav!»

«Kui huvitavam oli teelauas Alina. Puškin vaatas Alina uudishimulikult. Räägitakse, et ta on täiesti oma isasse läinud. Too oli olnud pika kasvuga, huvitu, äärmiselt tagasihoidlik, kuid suurepärase õhutusga. Alina roosa suuke oli kaunihooneline»

ja graatsiline, sõrmed saledad nagu joonistatud ja keele lisaks oli tal ainulaadne, üksnes temale omane pigustus: kui ta midagi tähelepanelikult kuulas, tõstis vasaku käe suu juurde ja asetaski nimetissõrme vahele huulte. See oli vaistlik edvistamine — hirmu meelitamine ja tõrjumine ühtlasi. Aleksei tema kõrvalt vahetas laua all närviliselt jalgu ja saatis oma kogu kehaga kujulistest silmadest pikki igatsevaid pilke. Ta vahtus ja piinles igatsusest.

Ka Anna oli veidi erutatud. Puškin, kes tema kõrvalt istus, oli elav ja naljatas, vihjates paljutähendavalt silmiloomingut, kuidas kitsekased laupadega suudlesid. Kuid ühel öhtul meeldis talle kahtlemata Alina kõige rohkem talle valmistada lõbu neidu õrritada.

«Kui ilus on pargis silla juures!» rääkis ta oma naabrile, nii et Alina iga sõna pidi kuulma. «Kui võtan ma raamatu kätte ja lähen sinna lugema määratud teile kohtamise. Kas tulete?»

«Ei,» vastas Anna punastades ja lüüsis edvistades. «Märk kardan teid.»

«Rohkem julgust!» vastas Puškin ja vaatas ise Wulfi poole, kes silmad maha lõi ja käsi hõõruma hakkas.

«Pimesikku mängima!» käsutas Jevpraksia äkki taatorlikult, kui lauast tõusti.

Puškin omalt poolt toetas teda ning ka teised istujad tusid väikese despoodi käsule: kui pimesikku, pimesikku!

«Kuidas sa ütlesid?» küsis Wulf Puškinilt.

«Ütlesin: «Rohkem julgust!»»

«See tähendab?...»

«Just seda see tähendabki!» vastas Puškin päraselt, paljuütlevalt silmi pilgutades.

Jõgi hakkas kaduma videvikku, tiigist hoovas ta dust. Tamm künkas, alles noor, kuid osanud juba tugeva krooni kasvatada, sirutas vee kohale salt ja mõjukalt oma laiud kämbaid. Kaugele olid ringidena, kord paisudes, kord raugedes tulevad hääled: hüüatused, naer, käteplaksutamine. Praskovja Aleksandrovna istus üksinda tiigi pingil. Noorte mängudest ta osa ei võtnud ja kehtemalt nende sädinat. Sel öhtul valdasid teda va

... Ta oli rõõmus, et noored niiviisi vabalt... vallatavad, sumisedes nagu tarust välja... mesilaspere, rõõmus, et seal nii puhtsüdame... tahetakse, kuid uhtaegu oli meel ka kurb, et... istub ja vaevalt kull kellelegi meelde... armastanud endas sellist meeoleolu ja leidis... valjapääsu oma vastukäivatest tunnetest, motted tuttavaile radadele.

... Vaat kus ta oli tavalik peremees. Siin... temaga ja lõppes temaga, sin olid kõik... tema mured, kõik õnnestumised ja ebaõnnestumised tema omad. Kavatses hakata ehitama uut... ehtsat, mitte sellist, nagu see endisest... saanud sarnaselt. Tärkasid kahtlused, jatkub selleks jõudu... Viljasaak oli hea, see on... Ja nüüd algasidki need lõputud «agad»... teist võis kohe maha kriipsutada, teistega oli... siiski, olgu kuidas on, aga nüüdsama erut... teda enam ei riivanud, ta oli oma sisemise... tagasi saanud.

... kirjutas, kui keegi nagu lennult talle kaela... kaded kaed põimusid ümber kaela ja kuumad... suruti ta näo vastu. Jevpraksia hingeldas... ja nuuksus.

«Mis sul on? Jäta ometi järele!»... oli emale nii harjumatu. Isemeelne tüdruk ei... oma kallistustega hellitanud. Kuid nüüd oli... ema juurde jooksnud nagu väike laps, ja... olekski lapsel joosta, kui talle ülekohut...

«Miks sa nutad? Mis juhtus? Räägi ometi!»... riidles... Sõrmus... võeti tagasi! Ta... mulle ainult näidata toonud, aga mina mõtlesin,...

«Miks? Missugusest sõrmusest sa räägid?»... «Miks! Sõrmus oli aga paabulinnu kingitus...»... ei saa aru. Aga kes siis riidles?»... riidles! Ja Jevpraksia hakkas solvunult... trampima.

Praskovja Aleksandrovna ei saanud algul millestki... aegapidi selgus kõik. Lev oli toonud sõrmuse,

kuks. Ta avas Parvy kõite ja leidis kohe Proserpina loo. Naeratus libises üle ta pinguli huulte, mis oli valmis midagi sosistama. Kuid pea vajus ning ta uinu endale märkamata.

Jälle oli ta saunas, mis sarnanes Tartarosega, ja ujusid pilved. Seal oli ka morn jumal Aides oma üksikõikse naisega. Kuid... kõik muutus, ja see näis kättesaamatuna, sai tõelisuseks: sõrmus oli temale armastatu oli temaga...

Soovidele vastuvõtlik,
tema suudlustele tõttik
andma aarded pühamad

Kõik segunes unes ja jälle ilmus kõik uuesti uuesti selgetes, õhulistes toonides. Nende melodiliste heli jäi kõrvu kõlama nagu esimene päikesekiir, tungib läbi uneuima.

Õnnelik teeb ukse lahti,
kerkib imestusest kulm,
sest sealtkaudu salamahti
lendab välja petlik ulm.

Puškin on voodis. Ta silmad oleksid nagu tuba. Ta pilk on suunatud kaugemale, kuid see «kaugemal» temas endas, ta sisemaailmas. Ta kirjutab sulle kiirelt üles lühikesi ridu, luuletuste algridu ja mõne lõppe ning selles kõiges pulbitseb tuiksoonena kuu öö intonatsioon. Puškin kirjutab oma «Proserpina»

VIIES PEATÜKK

KIRJAD

Päevad veerevad päevade järel. Hommikuti hõõgnaknasse sügis ja külmad veenired jooksevad klaase alla — hooti, kramplikult, nagu oleksid nad pisarad. Kuid varsti seab päike korra jalule: kuumad muutuvad jälle läbipaistvalt heledaks ja pilved liiguvad. Nii vaheldub ka hinges süngus loomine selgusega.

Luunaseks on muutunud tubjas sajakoorne puu ning lehed paistavad nagu tulukesed harvenevas metsa-vaikus. Närtsinud rohi koltub ja ainult smaragd-õied sammal helgib päikesepaistel veel eredamalt. Rändlinnud lendavad lõuna poole ja ränd-õelikud hõljuvad kõrgel õhus oma võrkvaipadel, hõljuvad kaugel maastikku. Inimesele aga pole antud...

Kinil on perekonnas kitsas, mõnikord tundub igav. Thigorskojes. Alati ei mängita ju pandivõtmist...

Õnnas on igav: isa on melanhoolsem ja närvi- kui harilikult; nukker on ka Nadežda Ossipovna, elab Peterburisse, ei armasta maaelu ega kannata sõda. Kuid see pole veel kõik! Puškin hakkama, et isa jälgib iga kord väga teraselt posti. Ta läks alati palkonile ja võttis posti oma vastu. Seejuures avaldas ta kahtlaselt elavat viir, miks ei ole kirju Aleksandrile...

Kirju tööpoolest ei olnud. Puškin ei-andnud kellelegi, mitte Andrija Podolinski kaudu Rajevskitele, mis saadetud kirjakeses, oma uut aadressi. Kuid ta ühel hilissuve selgel päeval esimese sõnumis tungis üle tema varjatud asupaiga piiri. Oli kiri Vjazemskajalt, mis oli saadetud Pihkva meri kaudu. Kiri oli isast mööda lipsanud. Mitte legi ja mitte miski hinna eest ei oleks Puškin näinud neid kalleid ridu. See oli esimene teade Odes-

Puškin väljus kodunt ja luges lõhnava lehekese veel kord üle. Kiri oli Veera Fjodorovna kohta. Kõik, mis polnud vestlustes mahtunud ja mida ainult vaevu võis aimata pilkudes intonatsioonides, õhkus avameelselt nende lehekülgede ebaühtlastest ridadest, ja veel selgemini vahelt. See oli sügav, puutumatu tunne, mida ei valjendata ainult nii suurest kaugusest... Kiri ei olnud ainsa ki sõna ja Puškin sai sellest sellises kirjas tööpoolest polnud temale ruumi. Kiri oli kummaliselt erutatud. Teda valdas ühtlasi üheline tunne: talle näis, et ta on vürstinna Vee-

rast vanem - ja ta luges talle mõttes õrnu sõbralikke manitsusi. Nii oleks kõnelnud võib-olla Onegin Tatjana naga vastuseks Tatjana ülestunnistusele. Veel enne kogu Vjazemskaja kiri meenutas talle just Tatjana läkitust. Puškin oli lugenud temale neid ridu juba näiteks ääres, Odessas... Tookord Puškin kõhkles, kas saad panna vene neiut kirjutama mitte prantsuse keeles, milline just peab olema see ülestunnistus.

Tatjana kiri Oneginile oli kirjutatud varem, kui ta nõudis romaani kõik, kuid Puškin otsekui oleks ta nüüd selleni jõudnud: see oli imelik kokkusattumus.

Ma vaatlen hingehärdusega
Tatjana kirja, mis mu ees,
ning ikka loen ta ridu — ega
saa ial küllalt lugedes.

(Tõlkinud B. Alver)

Kuid Puškin ei säilitanud siiski Veera Fjodorovna kirja. Ta ei tahtnud armsat sõpra kompromiteerida, aimas kodust luuret — nii enda kui ka oma kirjavahetuse üle ning ta hävitas lehekese samal jalutuskäigul.

Jõeekses pesti lambaid ja seejärel püüti neid ka. See lõbus vaatepilt avanes Puškinile kohe metsast väljõudes. Kogu mõisa naispere oli siia kogunenud. Igaüks salt särasid veepiisad paikeses, huuled ja kiljed olid veelg. rõõmsamad. Puškin ei märganud esialgselt mäekaldal istus ja vaatas pealt Sergei Lvovitš. Puškin jooksis kiiresti peaaegu poole vahemaast ja taadis alles siis ära isa halli oõmutsi. «Ta on nähtavalt veendunud, et see talle hästi sobib,» mõtles Puškin ja pidi juba sammu aeglustama, kuid läks siis jällegi peaaegu joostes: ah, ükskõik! Ja veel mingi vallatu naine sähvatas peas, ta puudutas taskus kirja.

«Sa jalutad?» küsis isa hooletult.

«Jah.»

«Aga mina vaatan majapidamise järele.»

Poeg naeratas: isa pilk ei jäänud tema ees vahele. Kinniseotud jalgadega lambad olid saagiks eadale asjalikele naistele, kes sõrmedega osavasti puhastasid

neid ja seda pingule tõmmatud nahalt lambadele püüasid. Seda oleks ehk veel võinud nime-
majapidamiseks, kuid tütarlaste lõbus võitlus
mõnede, vees sulistamine — vahel loom pääses
võit ja ujus minema, kitsas koon õieli, sarved taha
võitnud, tema järel aga hüples vees nobe paljasjalgne
tütarlaps, pekstes ja pritsides kätega vett, naerdes ja
see sarnanes pigem mingile mütoloogilisele
olendile. Niisugusena võttis seda tõenäoliselt ka Sergei
Lvovitš, kes oli täiesti süvenenud vaatlemisesse; tema
silma ei jäänud vahetpidamata siin.

Õhtu kestis mõnikord ka kuival maal. Nägusal Olja
tõusis üles ja läks loomadele lähemale, kui ta veest
välj tulles noorhärja poole vaatas, ja tema erutatud
silmad lükkas enda lahti ning pistis tuttavat maad jalge
all. Tõusis üle aasa punuma. Tütarlaps tormas talle
koju ja paljad jalad välkusid päikesepaistel, pats
pats, märk kleit aga liibus kiire jooksupaistega tihe-
rõõmiga ta noore saleda keha. Lammas oli väle ja
kõik tuli teda tublisti taga ajada. Puškin jälgis
võitlust jooksupaist ja osavuses. Ei Vorontsovat ega
mõnikat, isegi mitte kõige kaugemat mõtet nen-
nõud sel hetkel olemas. Nagu kergelt tuuleõhku
tõusis tema poole sellest tulesest noorusest, nendest
õhust lükkumistest ja nobedast jooksupaist. Puškin
tõusis nagu vastuseks sellele hingusele ja pilku
tõusis aina vaatas. Nae, nüüd lõpuks püüdis kinni.
Õhtu, haaras lamba pooleldi süle ja tirib teda
koju. Olenka juuksed helendasid päikese kaes,
õhustid niiskelt, põsed hõõgusid. Hämmeldus ja
muutsid ta eriti rõõmuvaks.

Õhtu sundis Puškin ringi vaatama — võib-olla
õhtu pilk Olenka suunas. Ja ümber poordudes
õhtu ka Sergei Lvovitš seisab ja vaatab, kael
õhtu silmad on piludeks kitsenenud ja välguvad
õhtu umade alt nagu ambliku silmad. Vastik
õhtu meenus kiri. Ta võttis selle põuest ja rebis
õhtu all katki — aeglaselt, risti ja põiki. Isa

«Kas see on?»

«Jah.»

«Miks sa siis katki rebid? Kellelt see on?»

«Armsamalt.» Ta heitis pilgu isale. «Aga, muide, soovite, — kubernerilt!»

Ta ei püüdnudki eriti varjata temasse kuuluvat vaenulikkust ja pilget. Sergei Lvovitš hakkis tema, kuid hoidis end vaos, mis oli harukordne. Ta gutas haäletult huuli ja puüdes astuda kiirust läks lühikeste, tihedate sammudega maja poole. Kinil oli pisut ebameeldiv nii üksi jääda ta oli nud midagi muud, oli valmistunud vastama tusele ja välja ütleva kõik, mis nende päevade hingele oli kogunenud. Selle asemel tuli väljantsalt solvas isa. Niid eemaldus ka Puškin vastassuunas, minnes mööda Soroti kallast allapoole. Ta sõrmede vahel oli katkirebitud kiri. Puškinil oli jast kahju, kuid hävitada see tuli, ta säilitab selle mälus. Ning seisma jäädes rebis ta lehekese väletükikesteks ja hakkas neid vette pilduma. Jõged need vastu rahulikult ja ükskõiksest. Tilkukesed kesed ujusid Trigorskoje suunas ja kadusid varsti pis silmist. Puškinil tõmbas vägisi sinna poole järele... kuid — igav on vahel ka Trigorskoje veel miski juhtis võimsalt ta samme kodu sinna, kus kestis lammaste pügamine. Ta suutis hetkelise ranuolematuse ja suundus hoidja tava.

Pisut tähtsalt, kuid rahulikult ja lihtsalt istus heitide keskel, jälgides too kükku ja noppides välja sinna kinnijaanud saviseid takjapaid (keeles). Vaikseksjäänud lambad lamasid umbkõõritades alandlikke silmi. Pesemine oli lõpet ning ka Olenka tootas muud suurte lambarat. Puškin istus ning lobises eitade ja hoidjate aeg-ajalt heitis ta pilgu ka tütarlapsele. See oli likult töösse süvenenud ega tõstnud langetatud silmi nii oli ta kena. Siiski (ainult üks kord) tabas tema pilgu. Silmad olid hallid ja vaatasid lihtsalt selgelt, meenutades jõevett.

Õhtul oli Puškin vanemate vastu väga leebe

Wulf hakkas ära sõitma. Suvevaheaeg oli lõppenud.

Vihhailovskojesse viimast visiiti tuli tegema, et kõik noored teda saatmas.

Tuukin ei läinud kohe külaliste juurde. Kirjad olid juba suureks rõõmuks ja ta oli just praegu saanud mõnigi lütseumiaegselt sõbralt — poeedilt ja Delwigilt. Teda kiskus kaasa terve sulanduslike uudiseid ja mõtteid. Delwig kirjutaskovskist, küll Vjazemskist, küll Baratõnskegi ettepaneku «Ruslani», «Vangi» ja «Vai purskkaevu» teistkordseks väljaandmise hoidlikult kirjutas ta ka endast, tanas kiiduste eest. Lubas varsti kuula sõita. «Niipea kui saan kõik korda, olen sinu juures.» Siin hakkas ta juba järele mõtlema ta teadis küllalt hästi, kuidas ta parandaks aeglaselt rutata. Ja kui meeldiv, mitte valjasaatmisest ja mitte mingeid deklaratsioonest, et ta sugugi ei karda, nagu võiks nende kasus teda kompromiteerida. Selliseid õilsusele muutus oli ääreni tüis teine kiri, mille Puškinud juba mõne päeva eest — Aleksander. See kiri torkis okkana hinges ega nõudnud austust kui ehk värse ja sedagi ainult südame jaoks... Delwig aga oli lihtne nagu metsaaja, ta oli ta oma «Õite» suhtes siiski agar hoolit-

Ta ja lugedes pöördus Puškin iga kord tagasi juurde, kus Delwig ütles: «Proserpina» varsid, vaid muusika. See on paradiisilinnu kuulates ei märke, kuidas möödub tuhat need ukseid on mulle ammu tuttavad. Nende oli mind juba lütseumis sageli Elüüsiümist. Milline imeparane kaunitar on sinul Tõde!» Ta vaatas jälle, terve hulk Tsarskoje Seloo lugupeetud viihjas parun, kerkis mällu... Puškin seda tõelise sõpruse ja rõõmsate, muretute elutunde aega. Aga kuidas ikkagi eksis Delwig, arvas ta Proserpina oli sündinud nendest mälestustest... Tõepoolest, milline «imeparane kaunitar»

oli rahul. Jäägitult avalik oma värssides, oli

ta neis avatud — iseenesele. Värsid võrsusid nagu puul ja olid täidetud elavast mõttest ainult tervikuga. Temale olid nad lahutamatud elust, neil voolas tema elav südameveri. Kuid milleks ennast niiviisi teistele? Milleks? Mis on maa tegemist nende salajaste südamelöökidega, kui ta neile kõigile võõras?

Ja talle meeldis, et oksti peeti tervikuks, on üksusteks ega otsitud juuri, mis temas peidus. «Ah, Delwig, Delwig! Sattusid sinagi eksitusse! Tead ja tunnend neid maa-aluseid juuri, sest okspoeet, kuid pimedas maa all sa natuke eksisid. Puškini silmad muutusid leebeks ning ta nägi südamlilikult ja kaua.

«Nüüd rahaasjadest,» — kirjutas talle Delwig ostust-müügist. Siin polnud tal midagi varjata vastupidi: heites oma väljakutse, püüdis ta selle et teda õigesti mõistetakse. Juba esimesel homikul Mihhailovskojes oli ta visandanud selle valem inspiratsiooni müüda...» Kui ta siis hiljem pilgust toast tagasi tuli, ei olnud lehte enam aknalaual, oli selle õue puhunud, aga ta jõudis veel näha, kuid ühe silmaga aednik Arhip lehekese sealsama võttis.

«Mis sa sellega teed?» küsis Puškin temalt ta tult.

«Näe, paberileheke sattus ette,» vastas Arhip piipu süüdata.»

«Pole midagi,» käis Puškinil siis mõte peast. «Inspiratsioon ei ole müüdav, kuid käsikiri kõlbab või piibu süütamiseks.»

«Kuid milleks kirjutada?» mõtles ta nüüd. «Mida ma valin?» Ja teda tõmbas jälle vihiku juurde. Kuid nähtavasti siiski mitte väga; ootasid tal lapsed... «Tarvis minna. On aeg...» Ning ta läks laste juurde.

«Delwig teryitab kõiki,» ütles ta kodustöö poördudes. «Kõiki nimeliselt.»

«Kuhu te kadusite?»

«Vabandage mind, härrased, ma vestlesin sõbraga.»

«Teie vestlesite sõbraga, millest — pole teile

Anna, kui Puškin tal kätt surus. «Mina aga vestlesin sõbratariga. Ja samuti kirja teel...»

«Millest — pole teada!»

«On väga teada: teist!»

«Kui teile kirjutab?»

«Väike ära!»

Anna osanud arvata, kuid Anna veel ei öelnud. Anna mõlas sellele vestlusele paremat aega: praegu oli palju inimesi.

Anna lihts ringi oivaliselt heas tujus. Ta oli saanud teate, et Ljova teenistuse asi on edasi läinud, kõik, keda ta oli palunud, olid «sõnakese».

Nüüd lobises Sergei Lvovitš lõbusalt sõbraga tütarlastega. Nadežda Ossipovna vaatas neid; ta oli vali ainult tudrukutega teenijas-

hoolepanu keskuses oli täna Wulf. Nagu ikka, oli see veidi dekoratiivne oma kitsas, pihast pingul keha. Vatiga tõstetud õlad olid klassikaliselt lihtsad, kui ta pead profiili keeras (teades, et profiil oli). Ta oli ühe jalaga juba Tartus ja kõneles üsna kõrges stiilis pikalt ja laialt professoritest ja õpetajatest. Alina oli nukker ja mõtlik. Puškin teadis, kõneles, et niipea kui hajub tolm ärasõitja jalgadest, ta tema jalgade ette ega tõuse enne kui... Anna jätmine oli rõhutatult sügavamõtteline ja ta juttu kuulates tabas Anna enese tahmatust. Ljovuška aga oli pisut armukade selle pärast. Kõik oli nagu alati.

Anna jalutati pargis: Wulf Alinaga, Ljovuška Alinaga, Puškin Annaga. Alles seal jutustas Anna, mis ta oli saanud oma nõolt Anna Petrovna Alinaga. Viimane kaebas armukadetseja Rodzjanko, kes polnud näidanud Puškinit, kui see oli teel Mihhailovskojesse. Ta kirjutas selle kohta:

«Tuhatus... tuhat õrnust, kuigi teie pole neid ühtegi teeninud. Mitte põrmugil!»

Puškin oli olnud Kernist mõttes nii kaugel! Temale ei olnud suureks ja rabavaks ootamatuseks, kuid ta ei olnud oma muljet ja vastas üsna hooletult.

«Näe, missugune Anna Petrovna see on! Rodz-

janke nimetas mulle teda, kuid ei lubanud tervennal, nagu mulle meenub, sõnakestki kõnelda.»

«Ja tegi hästi. Ma ütlen, et teie pole seda üh väärt.»

«Ma olen tuntud patune ning lähen pärast sinu otsekohe põrgusse. Ja lähaksin sinna rõõmuga. Põrgusse läheb kole palju kenakesi, — kuid ainult asi segab mind: et teie muidugi lähete paradiisile. Päästke mind ära, ma ei taha enam põrgusse minna.»

Puškin näiliselt lõõpis temaga, ja kuigi Anna me et ta lihtsalt lobiseb, siiski kiskus ta süda kokku: «Päästa! Oo, kuidas tahaks seda! Kaitsta kõigi eest kaatega, soojendada seda lokkis pead!» Ning ta v pimeduses õrnalt oma kaaslaste poole ja andis oma taelikult tema võimusesse.

Aga kuidas oleks ta tõmmanud käe tagasi, kui oleks teadnud...

Puškin jaoks polnud olemas aastaid. Viis a. Tühi asi! Ta kõndis pimedas mändide all armsa lapsega, kuid nägi nagu ilmsi mitte metsa, mitte teid vaid Oleninite suurt heledasti valgustatud saali. Konna leina puhul tantsu ei olnud, mängiti mõlata mist ja pandivõtmist. Nagu suured kalad akvaariumis liikusid raskelt auväärsim Ivan Andrejevitš K ja lihtsalt auväärne Ivan Matvejevitš Muravjov A tol. Pant tuli anda Krõlovil ning ta pidi lugema oma valmi. Ta pandi istuma toolile keset saali ja kogunesid tema ümber. Tõmmanud taidlaste keste sõrmedega üle oma ümara nao, vaatas ta selt, valitse kavalusega ringi, pilutas rohekaid köhatas ja algas tõsiselt ning selgelt:

Too eesel tõtt ja õigust tundis...

Seal müksas nooruke Puškin Aljoša Olenin sosistas talle nagu mingi leiu üle rõõmustades

«Need värvid on minu onust Vassili Lvovitšist täpipealt!»

Naeruhimuline Olenin turtsatas üle kogu saali et kõik pea poorasid, kuid Puškin jõudis võtta süütu ilme ning tal tekkis iseenesest värsirida:

Mu onu tõtt ja õigust tundis...

... veel ei mõtelnud, missugune jõgi saab sellest naljatlevast allikast, milles ta võrdles oma onu eesliga!

Teadnud oli tol õhtul lihtsalt ilma põhjusega lõbus ja

... oli läinud Oleninite poole varakult ja leidnud

... kümneaastase Anetška, kellele mängis

... lobusat sbiitenimüüjat — nagu oleks sbiiten

... jooksnud ja sbiitenimüüja end ära kõrvetanud.

... meenus tüdrukuke isegi nüüd, kui see möödus

... sellise kiirusega, nagu toimuks kõik pea-

... agselt; ta nägi rõõmsat lapsenägu ja kui-

... tõusid imestusest ikka kõrgemale ja kõr-

... peatusid alles siis, kui kõrgemale tõusta

... võimalik...

... alati: ükski mineviku joon ei kustunud —

... varss, mis kuidagi oli köitnud, näod (mitte

... könnak ja hää, lõhnad, helid — kõik oli

... metaahselt peidetud, taiesti valmis uuesti

... malestuse esimesel puudutusel...

... see oli ainult umbruseks ja taustaks, mil-

... kerkis noor üheksateistkümnendaastane kindrali-

... kelles olid säilinud kõik noore tütarlapse joo-

... see oli tema, kes kirjutas Puškinist «tuhat

... nimelt teda oleks võinud ta näha «reeuri»

... juures...

... etendamisemangus oli Kern tol õhtul esinenud

... kes hoidis kaes korvikest lilledega. Puš-

... emelikult naljatanud, et madu, kes peab

... tema rinda, on, nae, see! Ja osutanud tema

... Poltoratskile, — nii ilmselt oli see temasse

... Kern vihastus, kuid ka õhtusöögi ajal tema

... kes kostitas Puškin teda lõbusate naljadega,

... tema, kellele ta kõneles põrgust, paradii-

... nakestest ja et tema saab paradiisi ja nii ei

... kin ise paradiisist mööda, — kõneles seda-

... kordas nüüd Annale.

... oleks seda teadnud, kuid oleks ta tõmma-

... oma käe ja milline solvang oleks langenud

... talle! Kuid Anna ei teadnud, ja Puškin pigis-

... matult ta sõrmi.

Tookord õhtusöögi ajal oli kõik lõbus, vallatu kerge. Ja ainult siis, kui hakati ära sõitma ja Pol ratski aitas Kerni sõidukisse ning istus ise tema k vare, Puškin aga seisis neid saates trepil ja Kern lahkumiseks pögusa pilgu oma sametistest, mu veetlevaist silmadest, — lõi Puškini süda tugevalt nagu nüüdki. Need silmad ja pilk olid samasugused Bakuninal, tema esimesel lapsepõlve-armastusel Hobused hakkasid liikuma ja kõik liikus koos dega... just nagu nüüdki.

Puškin tõstis Anna käe aeglaselt huultele ja seda ettevaatlikult.

Mälestus oli nii lühike, kuid nii täielik! Puškin nes silmapilkselt mälestustest ja lahti laskmata lase kätt tõstis selle koos oma käega kõrgele nigu gutas õhus.

«Õhtu on kaunis,» ütles ta. «Kuid kõik on vi läinud. Tarvis ka meil minna.» Ning ta vaikis ja

Õnnelikult vaikinud Anna aimas sel hetkel midagi halba, kuid ei jõudnudki selgusele teda nud arevuse üle

Aegamoöda kogunesid kõik jalle trepile. Vm tuli ärasõitev üliõpilane ja pisut varem Alina ebatavaliselt erutatud, Wulfil aga oli väsinud ja varjav, kuid väga rahulolev ilme. Nagu näha Puškini pögusat nõuannet hoopis omamoodi mo

Väsimatu Jevpraksia tahtis mängida «vimmast» kuid oli juba pime. Siis võeti teine, rahulik m visati rätikut põlvedele ja õeldi mingi sõna rätikupüüdja pidi sõna ära arvama ja lõpuni Kuid ka selles vaiksuses mängus tuli väike rumal juhtum, millel oli isegi tagajärgi.

Lev, kes sel päeval oli Anna suhtes lootuse nud, jändas harjunud viisil Jevpraksiaga. Juba käigu ajal kõneles ta temale muu lõputu loba nagu oleks neil kodus mingit erilist kaaviari, toodud spetsiaalselt isa jaoks, kes ei anna seda legi teisele. Lev hullutas Jevpraksiat õhtusöö ütlema: «Ah, kuidas, ma tahaksin musta viari!»

«Noh, ütelge ise! Aga te ei saa sellega hakkama»

lühate kihla vedada? Kui mina võidan, siis ma annan teid kõigi nähes!»

Mis te veel ei taha... Noh, väikest sõrme ehk küll!» Lev rätiku viskamist mängima hakati, teatas Lev, et «kõik utleb keelatud sõna, kas või mängus. Olga meenuna kuulis seda. Ta oli jäänud vanemate juurde: peaks polnud paarilist ning jalutada ta eriti ei omandanud. Kodus oli kaaviarist juttu olnud ja oli keelatud seda mite pakkuda. Kodurahu valvurina aga süngi vahele.

«Puhun, Lev, jäta see mõte. Isa vihastub.»

Kuid Levile tuli mõnikord mingi tuju peale. Ta oli ja mõelnud ja rõõmustas selle üle juba ette, et hialdatult tõsise näo, hüüdis ta rõhutades ja

«Kaa-vi-ar...»

«Kõik, nagu peaks midagi veel järgnema, vis- ku Jevpraksia põlvedele.

«Mina ootamatu, et kõik pahvatasid valjusti

«Kuid Sergei Lvovitš, kes ka sellest mängust

«Tundis ebameeldivat vihjet, pigistas ranul- huuled kokku ja krimpsutas oma õhukest

«Kas see siis on?» küsis ta. «Terve fraas. Kuidas seda

«Sergejevna, kes alati oli väga vaikne, ütles ja vihaselt:

«Noh, Lev, oled lihtsalt rumal, ma keelasin sul seda üle naljatada»

«Aga mis vaistis väikest skandaalikest ja küsis süü-

«Kas selle üle siis?»

«Kaaaviari üle!» selgitas öde pahaselt ja mõtle-

«Mille põrmugi ei saa aru,» ütles Sergei Lvovitš vihaselt ja tõusis.

«Jevpraksia, rätik põlvedel, piinles naeru käes ja kätte:

«Kõik reegli järgi! Valesti! Kuidas saab seda lõpe-

«Tõusis Lev üles ja selgitas rahulikult kõik:

«Ah väga lihtsalt, Zizi. Must ja punane so-
tar!»¹

Efekt oli suur ja isegi Sergei Lvovitš ei saanud pid-
oma tavalist peenehäälsust naeru.

«Rumal, kuid teravmeelne,» ütles ta eemalt.

Külalised ei jäänud õhtust sööma ja sõitsid va-
ära. Olga läks pisut torisedes oma tuppa. Vennad ja
kahekesi trepile. Tubadest kostsid nendeni üksikud
sed.

«Ma ei tea, mis teha,» kõneles Sergei Lvovitš, ja
enam ja enam ärrituses. «Asi ei ole Levis. Lev
lihtsalt laps. Ma ütlen sulle, et need on kõik Aleksan-
teribud. See on tema õpetatud, halb mõju. Rumal-
naljad! Võõraste ees!»

«Ah, Ljovuška lihtsalt teravmeelitses, ta oskab
isegi,» arvas Nadežda Ossipovna.

«Jah, teravmeelsus pole paha,» kinnitas Sergei Lv-
ovitš, «kuid selles oli ka mürki. Lev aga pole mure-
võimeline. Kas sa mõistad seda: küsimus ei ole mitte
teravmeelsuses, vaid propagandas!»

«Missuguses?»

«Irvitamine vanemate inimeste üle. Lugupidamat-
vanemate vastu. Naete, selleni viib afeism!»

Lev oleks seda kuuldes peaaegu naerma pahvatada
kuid Aleksander jai tõsiseks.

«Kas kuuled?» küsis ta valvsalt.

«Ah, loba! Kas maksab seda tähele panna!»

Kuid Sergei Lvovitš ei rahunenud

«Omas majas... omad lapsed... See on ah-
pikaldane mürk! Kas sa tead, et Olga ei loo
söögilauas risti ette? Seda pole seda märganud?»

«Ka mina unustan vahel,» vastas Nadežda Os-
sipovna rahulikult.

«Sina — see on teine asi... Nii on lugu. Põhjus
ei ole üldse mitte poliitikas! Ma pole kunagi
poliitikast kõnelnud, teie teate, et ma ei omista tähtsust
poeetide poliitikale, ja minu etteheide sersab selle
ta ei austa, küllaldaselt religiooni.»

¹ Vene keeles: Черная икра (must kaaviar)
Черная и красная смородина
(ja punane sõstar). Tõlkija.

Lev tundis, kuidas ta vend võpatas.

«Mis sinuga on, Aleksander?»

«See on tsitaat! Ma sain kirja Rajevskilt. Ja seal on
sõnad! Lase mind... Ei, ma pean talle kohe
peaegu ütlema... Ta on minu kirju lugenud!»

Puškinit haaras värin, ja akendest langevas hajuvas
õhul oli selgesti näha, kuidas ta silmad süttisid.
Hilja ja ning teravmeelsust needes suutis Lev teda
tagasi hoida.

«Ma ei saa siin seista. Lähme siis metsa. See...
muretab mind!» Ja Puškin rebis käega oma kae-
«Seni ma ainult kahtlesin, nüüd aga... veendu-
»

Puškin oleks nüüd võinud kogu oo kõndida; Lev oli
õnnelik. Uue jõuga tekkis Puškinil tahtmine põge-
da. Brutatud Lev lubas selles asjas kõik korraldada,
ja ta pealinna jõuab. Teda rõõmustas ainult see,
et see skandaal suski ei puhkenud ning et nad koos
võivad mingisuguseid plaane, — see oli õhuavaks.
Lev hakkas leppisid nad kokku isegi salakirja kohta, mida
võivad kasutada kirjades: pankur pidi tähen-
dama saatmist valismaale, kirjavahetus —
kattetoimetamist... Puškin unistas Tšaadajevi
murest: too oli erru lainud ja viibis juba ammu
võl isamaa piire. Tuleks tema aadress muut-

«Nüüd pöördusid tagasi hilja, kui maja oli juba
and ka üksi oma tuppa jaades ei suutnud Puš-
kin rahuneda. Und ei tulnud ning ta ei saanud
uneda.

«Mida? Põgeneda? Ta andis endale selgesti aru,
et põgenemine on raske ja igal juhul aega-
võlv asi. Kuid elada niiviisi päevast päeva? — Või-
b võlutus spiooniks!»

«Kuidas hakkas temas kumiseva veri nagu pingul
»

«Oli väga jahe, kuid Puškinit hakkas äkki vac-
hivus ja õhupuudus. Ta viskas kõrvale vaiba,
laskis tõusis ja tegi akna pärani lahti. Jalgu ja
et rinda puudutas õõ hingus, ja vähehaaval hak-
ta rahunema. Jah, seal trepil poleks ta enam enese

est vastutanud ja oli hea, et vend ei lasknud t
minna. Kirjade jaoks vaja anda Ossipova aadress.
Ah, et nad rutem ära sõidaksid!

Kui ta uuesti asemele heitis ja sooja hakkas saama,
siirdusid mõtted lõpuks mujale. Ta meenutas juba
seda ammumöödunud õhtut Olenimite pool, kuid m
Kern ei olnud nüüd enam keskuseks, vaid seekor
mõtles ta erilise poisikeseliku heameelega eeslist
onust. See mõte värskendas teda ning ta hakkas fanta
seerima. «Ma lisan esimese rea juurde veel märk
kust ma selle võtsin ja et see on Onegini om
aga mitte minu! — et lugeja segi ei ajaks!

Nii puistas ta kaudselt siiski sudant, kui mitte t
isa vastu, siis ometi lähiskaudu.

«Märkus on seal tingimata tarvilik!» Ja mõeldi
kuidas seda täpselt paberile panna, ta lõpuks unust

Temast kauemini valvas ainult Anna Trigorskaja.
Kuid tema mõtted olid teistsugused...

Omamoodi äreva õo veetis ka Sergei Lvovitš. Jum
küll, mis karistus see on! Võttis ta ju ometi Aleksand
vastu nii omakasupüüdmatult ja rõõmuga, kuid ta
suguseks piinaks muutus ärakadunud poja tagasi
dumine perekonna rüppe...

Kuidas see õieti tuli ja millest algas? Kalle
Rokotov; hiljem Peštšurov...

Jah, see oli just selsamal päeval, kui Aleksand
Pihkvast tagasi tuli, kuid enne Praskovja Aleksan
rovna poole läks, ja tema äraolekul, juba hommik
saabus ratsanik kirjaga Peštšurovilt, milles see
kõrgesti austatud naabrit ja aulikku härrat Sergei
Lvovitšit tulla kiiresti väga tähtsas asjas tema po

«Niisiis... algab...» oli ta siis mõtelnud ja hakk
ohates frakki selga panema. «Kindlasti poja pärast
Aleksandri pärast...»

Veel nüüdki maletas Sergei Lvovitš elavalt, kui
ta kogu tee oli lakkamatult endamisi torisenud
kas polnud tal selleks 'osalt põhjust? Jah, Alek
Nikititš Peštšurov, hea naaber — see oli üks asi
ta oli alati rõõmus temaga kokku saades, kuid aadeli
peamees, kes kutsus aadliku välja asja pärast, j
kiiresti, — see oli juba hoopis midagi muud! Pe

lalle lõpuks ülemus, kuigi oli peamees! Ka
he pooldest oleksid nad võinud võistelda...
noorem oli see Peštšurov — kurat võtaks! —
oma kümmekond aastat... Ta oleks võinud
Ja Sergei Lvovitš pani sus kord kätt süda-
and silus peopesaga kõhtu, mis äkki valutama
need kõik olid hingelise erutuse signaalid ja

laks kõik nõnda.

es märkas kohe mõnevõrra haput ilmet saa-
adliku näol ja asus seda hajutama, puistates
ka meelitusi.

poleks endale kunagi lubanud teid tülitada ja
õitnud ise, kuid asjaolud on niisugused, mis
ranget konspiratiivsust... Kõne on Aleksan-
gejevitsšist, teie parijast, kes on hiljuti saabu-
maile. Palun teid istet võtta!»

Nikititš ise ei istunud. Tal oli nõrkuseks
da, et seistes sailitab ta rohkem majesteetlikkust.
majesteetlikkust ei olnud — ei istudes ega seis-
vult oli ta vaike, kujult nigel ja tugevasti vim-
toma ainsaks talendiks oli kõne sujuvus ja voolav
ne keel. Ta kõneles alati ainult prantsuse keelt
lu i peale nende juhtumite, millal tuli astuda
sõpradesse matsidega, tähendab talupoegade ja
dega).

Alustan teid, Aleksei Nikititš. Kuid ma paluksin
ette vahet teha Puškin-poja ja Puškin-isa
Ning Puškin-isa tõmbas nimetissõrmega ener-
joone vasemale ja joone paremale.

urov kummardas külalise ees, paljastades nae-
oma esimest jänesehammast; see kummardus
tervet võluv fraasi. Ja sedamaid tundis Sergei
end madalas, laias nahkses tugitoolis märksa
malt; ta laskus seljakile ja sirutas jalad välja.
urov ootas, kuni külaline oli istet võtnud, ja
us, puistates kogu aeg ilukõnelisi väljendeid,
oli külluses.

vähe on meil haritud, tõeliselt peeni inimesi,
Lvovitš! Meie mõisad on ju nagu pärlikarbid,
määratud hoidma sellist üksikut pärlit. Meie

sajand on muutumas robustseks ega hinda tõelisi toodeid. Suvatses ise mõelda: oleks ju lihtsalt kole, kui mingi kasvatamatu politseiametnik tahaks oma naise teie majja toppida! Kui palju võiks sellest tekkida meid tetusi, arusaamatusi, tõde moonutavaid kuulduisi isegi au rüvetavat laimu! Noorusele aga on omased kiindumused. Kõike seda tuleb mõista ja isalikult õiguse käega... nagu naised triigivad batisti...»

Nii triikis ka Peštšurov, «nagu naised triigivad batisti», ilma eriliste raskusteta minema külalise küsimused, kas ta peaks vahetult osa võtma «eestkostja» nagu tema armastusväärne võõrustaja delikaatselt nimetas kodust luuret ta poja Aleksander Sergejevi järel.

Aadli kõrge usaldusega austatud peamehe tõelise kohus seisab ju kõigepealt selles, et kõlblus tema halduse alla usaldatud territooriumil... jah, õitseks siin nii nagu kõrtele põllul ja lilledele aasal on kuum kuum ühtemoodi talumatud, nii valitsevad needsamad seadused ka ühiselus. Hellus, tark sõna, asjade juhtimise tungimine... («Teie täiesti erakordse mõistuse ja loogilisusega...») Kuid selleks, et terveks arstid, vaja tunda haiguse tekitajaid. Tuleb targu üles leida see nii-öelda umbrohi ja need halvad mõjud, mille toimele nad võrsuvad ja õitsevad. On kahtlemata sõpru Odessas... Need tuleb välja selgitada. Ja Lõuna-Venemaal, kuna Lõuna on rahutu. Ning ainult Lõuna on rahutu?

«Kuid siin me läheneme nii-öelda kõrge poliitilisele küsimustele. Minu õepoeg krahv Gortšakov, duuma liige, teie poja lütseumikaaslane, nagu te teate, ja tema hoolega nende nähtuste peegeldumist Inglismaa poliitikas. Oo, Albion näeb kõik, teab kõik! Või meie Semjonovski polgu lugu Peterburis, mis alles algas juti lõppes. Sellest on juba möödas ainult kaks aastat, kui minu polgule anti tagasi endised õigused...»

Nooruses oli Peštšurov lühikest aega teeninud Semjonovski polgus, ja kuigi tal tuli sealt varsti lahku võtta, seejuures solvaval põhjusel — «figuuri puudumise pärast, siiski armastas ta meenutada «võitlus» sõjaaega». Nii ka nüüd, lausudes sõnu «minu polgu»

peetluse ta isegi käega seda kohta, kus tema rinnal oli pidanud rippuma sõjamehe aumärk — väike kuldne rippumiskõõl, mis puudis end sirgeks ajada, mistõttu tal korraldus tekkis ka ettepoole midagi küürutaolist. Kuid ta ei viivitanud ka Sergei Lvovitš ise oma deklaratsiooniga välja astumast ja kaks prantsuse ojakest kinnisid Pihkva kolmas vulisema ühiselt, üksmeelselt. Vahupeal oli kätte jõudnud lõunaaeg, Peštšurovil olid suurepäraseks veinid. Seetõttu oli Sergei Lvovitš jõudes ja visiidist kokkuvõtteid tehes väga meeleolus. Tal oli meeldiv teadmine, et veel ühe kord, seejuures kõige raskemas olukorras, oli ta ühiskondlikul kõrgusel seisnud. Kogu piinlik küsimus oli ta mõlema poolt asetatud kõrge moraali valgusesse. Ta must segunes äkki meeldiva helesinisega. Kirjutas. Mis on selles siis erilist?... Omade vahel?... Talumatute tegevus oli võetud tooreste ametnike käest lahus osavatesse ning delikaatsetesse kättesse... isa kes võiks olla veel lähem! Ja olgem lõpuks... kes oleks võinud nüüdki väita, et ta ei ole oma vanemat poega? Kuid see armastus pidi olema täiesti tark armastus.

Peštšurov meenus talle uuesti Rokotov ja mõttes kohtles teda väga karmilt. Provintsi lobasuu! Lubas osta kinnistusi ega ostnud. Aleksander isegi kirjutas talle — ei tulnud. Ei tulnud ise, ei tulnud ta vend. Ebaõnnestus Rokotovi natuuris. Ja see äratulemine üldkõrvalt asjast... Kui poleks olnud armastusväärset Aleksei Nikititš Peštšurovit, kes oskab tõepoolest hinnata peen inimesi, oleks kõik võinud tõesti teiselt poolde võtta.

Peštšurovi mälestus peost libisenud poolteisest tuhandest inimesest Ivan Matvejevitš Rokotovi, määris ta mõtles, määris kõiges ja kindlustas ühtlasi Sergei Lvovitši enda positsioone.

Kuid kõik need mõtte peensused ja keerutused, kõik muuskurlik kaunishingelisus, mis oli vajalik enese kaitsmiseks, ununes tegelikkuses ruttu. Ta oli võtnud enda peale mingi osa ja tõlgendas seda osa kohuslikult. Selle osa täitmist turgutasid kaks väikest näitlemist tung ja külgesündinud taltsutamatu

uudishimu. Ta pidi kõike teadma ja võõras kirjaümbri-
tõmbas teda ligi nagu magnet. Ühtlasi oli sel teel nii
valditud igasugune vahetu oht nii endale isiklikult ka
ka teistele, mitte milleski süüdi olevatele perekon-
liikmetele! Lõpuks — ja võib-olla oligi see kõige
tähtsam, — ärritas Aleksander ise teda lakkamata
tult...

Ka täna oli Sergei Lvovitš väga ärritatud ega saanud
kuidagi unuda. Pealegi oli tal üldse delikaatne koma-
ning kui tuli ette sellist erutumist nagu enne, ja
muutus see lihtsalt õnnetuseks: iga hetk tuli voodist
välja hüpata ja paljaste jalgadega tuhvleid otsida.

Jah, kuigi kõik oleks nagu hasti läbi mõeldud, mis
kokku lepitud, kuidas tegutseda, ja olgugi et see kõik
valdab perekonnalt ohu, aga kuidas elada koos? Elamine
on raske. Mitte ainult raske, vaid koguni talumatu.
Aga Aleksandrit pole võimalik umber teha. Ta pole
olnud aupaklik vana isa vastu ja ta suhtumine ema
on ainult kuidagi sallitav. Ta ei tundnud millelegi
ega võtnud enda peale uhtegi perekondlikku mu-
Ta elas ebaviisakalt omaette ja kiskus Olgat ning
vanematest eemale. Ja see lugu «musta kaaviariga».

Ei, Lev tuleb ära saata ja tarvis ka meil oma
valmistuda ärasõiduks... Kuid Aleksander? Aga
seal teha!

Ja vaene isa ringutas isegi lina all pimedas oma

«Jumal on tunnistajaks, et ma tegin tema he-
kõik, mis on inimliku jõu piirides, ja õiglus ei ole
mind süüdi!»

KUUES PEATÜKK

HÕÕGÜV LAAVA

Pärast Wulfi ärasaatmist ilmus Puškin isegi teele
harva. Hommikuti ta kirjutas oma toas, seejärel
Trigorskojessa. See ajajärk oli talle raske, kuigi
valt keegi tema kodustest seda täies ulatuses mõ-
Trigorskojes tunti tema tuleku üle alati rõõmu.

... pisut Annat, ülistades Anna Petrovna Kerni
omapoolseid juurdekirjutusi Kernile saadeta-
madesse. Puškin jutustas nüüd neiu ka oma
annest Oleninite juures ja sellest, kui võluv oli
noor nõbu. Ühe Anna kirja aärele kirjutas
worth'i sõnad: «Kuju, mis meist 'möödus,
nagime ja ialgi enam ei näe.» Kuid Anna ei
armukade. Ühes oli ta sugavalt veendunud: need
omad jalutuskäigul põrgust ja paradisist, mis
olnud temale, ei olnud paljad sõnad; selle
oli hää — vaikne ja arev. Ning ta säilitas
hardalt oma südames, samuti ka seda, kui
hõlksult ja õrnalt oli Puškin suudelnud tema
See-eest näis armukadetsevat Wulf, kes ka
Anna Petrovna suhtes polnud ükskõikne. Öde kirjutas
talle rahustas teda.

... ta valmistas see kõik veidi nalja. Kuid ainult
Peaaegu füüsiliselt tajus ta survet, mida
talle avaldanud ainult isa, vaid üldine seotusetunne,
ta oraldumise tunne; ta tajus oma üksildust
... kui kunagi varem. Peaaegu otsekohe
Wulfi ärasõitu saatis ta temale luuletuse järele,
... Jazõkovile, noorele poeedile, kes ka Tartus
... keda ta endale jõuluks külla kutsus.

... kirjutas ta poisikeselikult lõbusalt, heites
... tusa ja nagu tavaliselt tabava lausega vooli-
... ondades uhtekokku terve nende korratu elu:

Pidutsegem siis, mis muud,
üksiklase elu algust!
Näen Trigorskojes vaid kuud,
Mihhailovskojes koiduvalgust:
päev meil armust hõivatud,
öösel kõik me karskus nurjub;
kord me kõrvadeni purjus,
kord me maani armunud.

... neid ridu Trigorskojes ette luges, plaksutasid
... nagu oleks kõik see juba olnud ja just nimelt
... kõigilt neilt oleks küsitud, kuidas nad oma
... illevad, ja igaüks oleks raäkinud täielikku tõtt,
... puudulik, hall ja lunklik oleks olnud nende
... Nüüd aga hakkas neile endile näima, et tei-

siti, kui kõnelesid need võluread, polegi võim
öelda; nii see on ja nii see jääb igavesti.

Jazõkoviga Puškin tuttav ei olnud, kuid omaste
kel piineldes soovis ta üksijäämise korral näha
kui eraku juures külalistena elavaid ja vabu in
kellele saaks avameelselt ja vabalt oma hinge av
nagu ta tegi seda lükituses. Mis sellest, et ta Jazõ
ei tundnud? Temani ulatus juba selle noorukist la
taja kire põletav leek: «On iidsest ajast sid
poeete omavahel lüt» Ja Puškin avas talle oma
maailma enneolematu otsekoheusega:

Mind ikkâ kiusatud, ja praegu
paos ahelad mind rõhuvad.

Neid «ahelaid» ei näidanud ta siin, Trigor.
kellelegi, pannes oma lükituse Jazõkovile eraldi ü
kusse, usaldades ainult temale, tundmatule, kuid
nalikule poeedile, oma teise tõe kibedad read.

Muide, ta kirjutas talle ka rõõmust, mitte nõu
alistumisega. Jõuluks ootas ta enda poole v
nõud juba peatselt pidi ära sõitma, ja sõpra Delw

Delwig valmistas talle palju nalja, kuid ka li
teda. Vastuseks tema kibedaile kaebeile lohutas
«Suur Puškin, vaike laps! Mine, nagu laksid, see
dab, tee, mida tahad; kuid ära vihastu inimeste
kes ilma sinutagi on küllalt ära hirmutatud! Sinu
on üldine arvamus olemas ja see maksab hästi
Ma pole näinud ühtki korralikku inimest, ke
pärast ei manaks Vorontsovi, kelle kaela nüüd
on langenud.» — «Ajakirju hakkad kõiki saama
ja vend (vanemaid Delwig nüüd enam ei mee
nud), loodus ja raamatud — nendega ei, sure
vuse kätte. Kui ehk mina sulle selle kaasa toon
Peterburi rõõmutust elust jutustas ta: «Ei ole ke
kes politseinikke peksaks. Vilu ja vinge...», «
garini esilekerkimisest saadik on meie Kirjandus
hukkumas. Lurjus ajab lurjuse kukil lurjust t
«Ma arvan, et Žukovski on luulele pääsmatult
nud. Ta õpetab suurvürst Aleksander Nikolajev
vene kirjatarkust ja — räägin ilma naljata — kuh

... ja aabitsa koostamisele. Iga tähe jaoks joonistab
silpide jaoks aga pildikesi.»

kui oli saadetud käsipostiga: selle tõi Ossipo-
kukk Arseni, kes kahe koorma kapsaste, porgan-
ja õuntega sõidu pealinna tegi, kõik hästi ära
ja oma pererahvale igasugust kraami ostis.
«politseinikke nägid?» küsis temalt Puškin.
«Nii. Seisavad oma postil.»

Ja keegi ei peksa neid?»
Jätkes Arseni ei imestanud põrmugi küsimuse üle
võis filosoofiliselt, Delwigi toonis:

Aga näib, härra, et ei ole kedagi, kes neid pek-

niku ei puhkenud isegi naerma. Ta elas sel ajal
tuhat, pingelist elu. Ja kui isaga küpses päevast päeva

arvatud tuli, siis kokkupõrkeid maailmaga oli
võidki. Laava ei olnud hoopiski tardunud ja
võim tekitas aeg-ajalt tõukeid. «Kõnelus raa-
matute ja poeedi vahel» arenes ägeda tulega

ja kui ta kavatses seda käsikirja «ära müüa»
ajuhatust «Onegini» esimesele laulule, siis oma
«Onegini» allutas ta amult võitluse taktikale.

Ja järele kukutas ta ebajumalaid ja eelarvamusi
kõhnut mitte niivõrd «raamatukaupmehega»,

ja ta pani ka arukaid mõtteid, kuivõrd elu

õnne see kujunes; osalt oli see küll ka võitlus
kuulsuse ja isegi armastuse illusiooniga.

Siidant ei lugutanud. Kuid ta kriipsutas läbi

lõpmatult, närides sulge, tõustes üles ja
võitlusest välja, pilku aga varjasid nägemu-

... ja küünlavalgel, unustades öö ja inimesed.

Ja taga paistus seinal kühmutõmbunud must,

lakumatu vari ning sule vari libises kiiresti

hukut vihkut, mille ta oli saanud Kišinjõ-

... pärast «Ovidiuse looži» sulgemist. Ta oli kõi-

... onluse margid kustutanud ja kolm vihi-

... võtnud. Ovidiuse nimi, kes samuti oli pagen-

... kes samuti uitas pagenduses Musta mere

... talle nii lähedane! Ja ebausklikult armas-

... vihikuid, kuigi nende paber oli väga halb.

pärast nende kohtumist Kaukaasias kahekümne aastal ennustas ta, et Aleksander Nikolajevitš «rohkem kui kuulsaks», hiljem aga pidas teda inimeseks, «kellele on võib-olla määratud juhtida väga tähtsaid sündmusi». Ka Kamenkas, teiste tahelepanu väärsete inimeste hulgas, jäi Aleksander Rajevski üheks aastaks, mitte kellegagi võrreldavaks, inimeseks, kes pole millegagi rahul ja põlgab kõike.

Ta naeratus ja vali pilk,
ta kõnelused, tulvil sappi,
jaid hinge nagu mürgitilk.

(Tõlkinud F. Kotta)

Kui ta pead viltu kallutades ja peenikesi käsi madalal rinnal ristates tungivalt ja lõikavalt oma kaasvestlejale otsa vaatas, hakkas sel halb line «daemon»! Kuid ta on ka sõber... kuni vajajani, kuni tekkinud kahtlusteni. Need kahtlused nasid. Puškin mainis kord kirjas Kaznatšejevile: «Ega ma päriselt teagi, kes õieti on mu sõbrad», aga kordas ta seda «Oneginis»: «Ta vaenlased, ta sõbrad (mis olla võib üks ja seesama)».

Puškinil oli üldse oivaline mälu, ja nüüd, kui ta mälestused viimastest Odessa päevadest uuesti üles kerkisid, näis talle, nagu kuuleks ta oma ametniku Filipp Filippovitš Wiegeli mesimagusat pöörast häält, kes võrdles teda Othelloga, Aleksander Rajevskit aga Jagoga...

Puškin laskis siis selle hoiatuse kõrvadest. Nüüd aga ei läinud see peast. Ta mõtles kaua Aleksander Rajevski kirja üle ja leidis tajutavat võltsotsekui joonestatud ridades. Eriti oli talle vastukõik, mis puudutas kirjas Vorontsovat. Mõlemad koos maal... Juba üksnes see mõte pani ta värisema.

Rajevski ja Vorontsova olid sugulased: vana Brannitskaja, Jelizaveta Ksaverjevna ema. Rajevski ema tädi, kuid suhted nende vahel olid olnud keerukad ega piirdunud tavalise sugulaste lise suhtumistega.

Juba Kaukaasias jutustas Aleksander Nikolajevitš

oma varasest romaanist maal. Tema jutustamine tundus tütarlaps esimesena Üheksateist-aastal omas kahekümne nelja aastane Aleksander polkovniku aukraadi ja kangelase oreooli tõttu osavõtjana. Oma hiilgava mõistuse ja oma omapära juures pidi ta tugevat mõju avaldama maakaunitari fantaasiale, kes tundis igavust eluses. Elise oli temast pisut vanem ja avaldas hirmust. Nais nõnda See oli prantsuse tüdruk, mis meenutas oma stiililt Rousseau'd. Ta pidas talle jutluse... Kui nad aga kaheksa aastal uuesti kohtusid ja Elise oli juba hiilgava Vorontsovi abikaasa, siis alles tundis Rajevski, et Elise on lootusetult armunud...

Kui Mašuk kuulasid seda juttu. Kauge mälestus pud sadelesid, meenutades omapäraseid pilvi. Ta tundis tundmatute lõunapoolsete magnaatide maailma keskel Elise üles kasvas, asendus kergete põhjamaa mõisate lihtsate piltidega; võluva tüdruku lootamatu kuju, kes kirjas avameelselt rääkis unnetest, vapustas Puškinist... See ei olnud võrreldav tema isiklikus elus! Selline usaldus vangistasid teda kui ideaal. Ta kuulas hirmust peaaegu sõnatult, aga kuidas tõusid tema sisus unistused!...

Alates arenes tema loomingulises fantaasiaslik romaan, muutes alatasa oma piirid, kuid põhiliselt vaid süvenedes. Ja see, et ta ei romaani kangelannat isiklikult ei tundnud, ei vaid kord Peterburis näinud, kahekümne aasta taivel teatris — õhulisena, hõljuvana nagu õhupilt, see just andiski arganud fantaasiale tõmmu. Kuuldused sellest, et Odessasse tuleb Vorontsov, eelnesid hulk aega tema ilmunisele. Alates, ja Puškin alustas Odessas 9. mail kaheksa aastal «Oneginit». Rajevski kuju liitub vahel autori enda kujuga; sealsamas kerkis ka Tšaadajev — samuti Onegin. «Esimene peakujutab endast midagi terviklikku», kirjutas ta «Onegini» kohta vend Levile. «Ta sisaldab võtiskonnainimese Peterburi elu kirjelduse 1819.

aasta lõpul.» Ning ta kõneles selles esimeses peatükis oma isiklikust tutvusest romaani kangelasega:

Kui temagi mu kombel salgas
suurilma konventsioonid,
siis meie lähem tutvus algas.
Mu sõbras mulle meeldisid
näojooned, iseäralikkus,
natuur, mis unistama tikkus,
ja teravmeelsus, külm ja napp.
Ta hinges oli tusk, mul — sapp.
Lein, pettumused, lõõskav iha
ei olnud kummalegi uus;
kaasinimeste kavalus
ja pimead Fortuna viha
uhtvusi ootas noorusmaal
meid ähvardavalt lähedal.

See kõik nii kütkestavaid jooni
toob vestlusse, et viimati
ma harjusin Onegini
epigrammatilise tooni
ja naljatuste lõikava
sappmõruda sarkasmiga.

(Tõlkinud B. Alvet)

Odessas ilmus Rajevski järsku Puškinile nagu sumatu nägemus»: Puškin luges talle esimest peatükki niihästi kahekesi olles kui ka sõprade juuresolekul vaadates aeg-ajalt teineteisele otsa, naeratasid omaette nagu «Cicero auguurid».

Kas see ei ole siis sõber? Kas see ei ole ka töös, mis on mõeldud pikkadeks aastateks? Ja mis tugevam neist sidemeist, kus saatused ristlevad enam täidavad ka loomingu. tähendab, põlvkonna olemasolu kõige salajasematel impulssidel?

Kuid ometi tundus, otsekui oleks vastu suurt laine, mille eest ei saa kõrvale põigata, nagu kõrvale põigata iseendas esile kerkinud tormide kui käitumine elus on tingitud tegudest või neid dümisest, siis siin on lugu pahem: enda eest pole kaitset. Ja tegudel on omad erinevused, need on mepalgelised, ajuti isegi kavalad, neid tuleb vaadata kuid siin selliseid vaagimisi ei ole. Ja kui vastutust võib eksida!

Kui Rajevski poleks olnud erilise sõber, jätkuks epigrammistki. Kuid siin oli teisiti: kui juba välja tuli, siis kõige sügavamate juurtega! Ja niipea ei olnud selle augu kohale uus sõprusepuu... isegi need sellest olid Puškinile piinavad. Jalutades metsa puudusid teed ja rajad, kergitas ta oma raskeid ja rapsis tugevate löökidega üksteise järel lammaldunud oksid. Ta pöördus jalutuskäigult ja külm kortsus, range. Juhtus, et tema pärast jäi ta taas vaikseks.

Kuid ta ei saatnudki Rajevskile ei kirja ega värssed «hõlavalusest», mida oli nõudnud hiljutine kibedus. Lõpuks sõbra kõned olid kunagi olnud «salvavate» nagu olid «salvavad» ka Onegini vaidlused; ta vastas temale nüüd samuti «salvava vaikimise». Kuid endale esitas ta teravalt küsimuse: «Need kahtlused, mis kaasnesid ta elule, olid «hõlavalusest», siis on ta valmis põrmu langema, «hõlavalusest» sõbralt andestust. Kui aga on teisiti, —

kui aga ise tunni kõrval tund
sa tema laimajate killas veetsid,
ta ahelasse panid keset und
ning muigel suuga vaenlasele reetsid,
ja kui ta luges sinu südamest
kõik salajase oma kurval pilgul,
siis mine ära, aitab küllalt sest,
ning rasket otsust teenib sinu ilgus.

Õnustasti ning, otse talumatult ärritasid teda need kirjas, kus Rajevski kirjutas Vorontsovast, nimetatuna nagu romaanis Tatjanaks: «Nüüd ma jutustan Teile. Ta võttis Teid tabanud õnnetusest kõige elavalt, ta tegi mulle ulesandeks Teile seda edasi ja tema soovil kirjutangi ma Teile sellest. Tema ja hea süda nägi kõiges toimunud ainult ülekohut, «hõlvalusest» Te langesite; ta väljendas seda mulle kogu teaduse graatsiaga nagu tõeline Tatjana.» Puškin peaaegu raevutses. Kuulda vaid nende igatsemade kaja, mida sulle jutustab... kes? Oli solvav «hõlvalusest» sedagi, et nad isekeskis temast kõnelesid, nime- tema nime... Ja see konventsionaalne toon, need «hõlvalusest» lakitud read, kui tal endal lugedes on südames

lahtine haav! Rajevski otsekui paitas oma kirjas kuu
tari sõnadega ja otsekui kõrgelt laskus kirjasaajani.
võttes teda rõõmustada ning õnnestada. Kuid ühegi la
ei suutnud ta kinni katta oma üleoleku ja heaolu
net: kõik see tungis ridade vahelt ilmselt esile.

Puškin tegi pingutuse, et mitte kirja kägardada
see paberinutsakana vastu seinu või aknast va
visata...

Pisut rahunedes hakkas ta järele mõtlema, et ta
ei saagi olla. Tatjana romaanis ja Vorontsova? ...
ta teda Odessas nägi, polnud ta, mõistagi, ena
armas ja arglik maaneiu, kes talle unelmates
Kuid romaani kangelaan kujunes poedis ja see ei
sunud hoopiski mõnest üksiku naise kujust, ke
tema elus mingit osa etendanud. Ta nägi ja tajus
luues tema endas siiski lihtsana, reaalsena, elav
temale omistas ta naise hinge kogu võlu, mida mõn
esines eluski... Vahel pörkas ta negatiivsete
eest tagasi: ei, minu Tatjana ei ole selline!

Ja muidugi polnud Vorontsova, kes tol lõunat
Kaukaasia ööl Podkumoki sosina saatel andis, se
aimamata, esimese tõuke tema loomingulisele
lusele, mingil moel see Tanja Larina, kuid
oli ta temast lahutamatu. Selle nime, selle kuu
sed võlud tulenesid temast ja pea hakkas tema
ses nii magusalt ringi käima, nagu oleks unenä
lisuseks muutunud. Käis ringi mõnikord nüüd
kõik oli juba kaotatud...

Ta ei ole Tatjana, kuid muidugi ei ole ta ka
gune, nagu ta esineb Rajevski kirja ridades
hakkas taipama, et teisiti kui viisakalt ning seltsk
kult ei saanudki ta kõnelda temast Rajevskig
krahvinnast on tingitud see tagasihoidlik toon
pole põhjustanud tema ja mis polegi adress
temale, vaid Rajevskile. Samuti kui Puškin, va
tema oma tundeid ega oleks neist kübetki k
usaldanud. Ja pikkamööda, kuid pidevalt k
tungis kuum õrnus tema hinge, sest võib-olla
ta tema lapse tulevane ema... Kuidas ta seda
kuid oli ometi valmis vastu võtma kõik, mi
olema...

puškin, keda ahistasid kodused ning kes
võitlust Trigorskoje kitsas ringis, iseendaga ja
elavate minevikukujukudega uksi jaades
lahinguid, jagades hoope paremale ja vasa
puhastades enda ümber ruumi.

nennele päevadele langes veel üks hoopis eri
mus, mis vapustas Puškinit hingepõhjani.

udune hommik vaatas aknast sisse. Tavalisest
ei virgunud Puškin otsekohe täiesti. Akna
olid vanad ja praokil; Puškin hõõrus kaela:

on labi tõmmanud või magas ta halvas asen
maks toetus ta küünarnukile. Põrandal paberi
lual avatud vihik ja sulg, mis on pistetud otse

maardunud küünlajalg: rohekaks tõmbunud
olnud küünlavaha. Oli millestki mõtelnud, kui

jaades küünlale puhus, oli midagi unes näinud,
meenu; nähtavasti polnud midagi tähtsat.

nillal nad ometi ara sõidavad! Lev juba tegi
hirsõidust. Puškinil oli küll kahju, kuid harilik

ilma vennata ei viivita ka vanemad enam
mistas teda. Olga ehk ei sõidagi? Ta raakis, et

teda üksi jätta. Ah ei, mis on neiu! sin
teades teha? Ja pealegi on tal aeg abielluda,

endale peigmehi
siiski meenus! Eile tuli teade, et tädi Anna

on raskesti haige, vist sureb. Kuid mille üle
la? Sin pole mõtelda millestki. Ei, nähtavasti

muud...
teki avaldas see teade, mis teda täiesti ükskõik-

is, mõju ta päevaplaanile: vanaonu Hannibal
amuti varsti surra! Ta jõi kiiresti teed ja väljus,

midagi ütle mata; ta ei läinud talli ega parki.
maja tagant ringi ja suundus jääkeldrist möö-

labi põõsaste otse järve äärde. Põõsad olid juba
hall vesi oli jätnud kalda aarde valget vahtu

tuule kaes. Kalda olid veidi soostunud
duvalt kahutanud hommikune külm, kuid

oli juba jälle soojem udu hajus, kuid pil
madalalt järve kohal. Tee oli suiski kuiv.
ks mööda parempoolset kallast pilliroo ja

te taha. Sin ja seal paljastusid kaskede

marjad, mustad juurepuntrad, mis olid läbi põimunud nagu sõrmed. Need maa-alused käepigistused sunnivad teda korda paar seisatama: see oli nagu karm sõrm aeg, nagu sundmuste labipõimumine, nagu esivanemad... Ta mõtles minna uksildase vanakese, oma vanonu Pjotr Abramovitš Hannibali juurde. Vanamees võtnud kedagi vastu ja kõik olid ta unustanud. Kõik ta nime peaaegu ei nimetatudki. Ta oli juba kaheksakümne aasta vana, ja kuidas ta seal oma lapsed urkas elas, ei teadnud keegi. Täname hingeseisva tõmbas Puškinit tema poole.

Puškin ei rutanud sugugi. Vanakese Hannibal, Petrovsk, polnud kuigi kaugel, sinna võis minna tunniga, kuid mõtteisse vajunud Puškin ei kurnustanud vaid istus vahetevahel mõnede kannule, mis oli talle talis sitkeid kännuseeni: katused katuste kohal, punakas-kohased, kus aga naskem ja varjulisem, hallid, kaetud valkja samblikuga. Jätsakutes sahnasõnajala nartsinud lehvikud: kuivanud eksootika, nartsinud kaugetest aegadest. Üksik mustiline leht, mis on enenud surija — lugles tammepaalt alla musta smaragdsele samblale. Okkad ja sammal. Ent suguvõsa maal metsas rohetas kohati palukas sügisese haljusega. Puškin kummardus, et noppida punast marja, ja ta ladvas tillukest valget õit. See oli nii ootamatu, et ka marja ei puudutanud. Üha enam süvenes ta kelli. Pikkamööda kaela poirates pigistas ta kannu lihast.

Luuletuste kõrval tegi Puškin ka mitmesuguseid märkmeid. Need erinesid nüüd neist lühikestest kirjutustest, mida ta oli teinud Lõunas; eriti Kiieles ja mida hoidus siis posti teel Ljovuškale saatmiseks. Nüüd tegi ta märkmeid isiklikust elust; selline vapustuleb aastatega, temal palju varem kui teistel. Ta märkis isikuid, sündmusi, märkis üles üksikuid neid mitmesuguste inimeste jutustusi. See oli enne kõiki materjal.

Selleks läks ta ka vanonu juurde: oleks teada saanud midagi esivanemaist. Ta oli tema juures juba olnud — parast lütseumi lõpetamist, kahekesi (ta

ka seda meelde tuletama ja üles kirjutama: oli oljakas! Vanamees hirmutas juba siis inimesi. Petrovitšist, oma pojast, kõneles nagu võõrast ohvitserist, muide, see Venjamine oli juba juba. Ta oli tsivulkohtu palatis moosnike esindajastujaks; Puškin kalastas teda Pihkvas; ta oli Hannibalide vastu mõningat nõrkust. Puškin kohale jõudis, oli õu inimtühi. Kõik kandis taluse pitsi Puškini vanaisa, Nadežda Ossip Abramovitš, oli olnud maias naistele, andnud katmata ihu, täidlast vorme, valget nahka; tema läks ka hauda. Tundis seda asja ka Pjotr, kuid talumiseks kireks oli siiski viin, napsid: nende helkivalguse käes, nende maitse, lõhn ja kõige selle hõõguena tihe ja helisev udu peas. Mihhaila Kalašnikov, kena hallisilmalise Olenka kaval isa, oli oma teenistustail seisnud ohjeldamatu ja sünge kahurväe teenistuses ja nad mõlemad olid isiklikult palju vaeva piinlust ajades, kusjuures Pjotr Abramovitš katsetas mitmesuguste uuendustega apalal. Ühe selase kaise juures lõi soojendatud polema ja klaas lendas laiali nagu vesi; Mihhaila on veel praegugi armid. Lisaks sellele sai ta veel hõrra käest: Mihhaila peksti läbi.

«Et ei jaa püsivaid jalgi järele,» meenutas ta. Meie nahk on peksuga harjunud. Kuid tuli ette, et ta linal.»

Pjotr Abramovitš polnud alati erakuna elanud. Ta oli suguvõsas ja oli olnud riigiteenistuses — mõõnud kaheksateistkümnendal sajandil Pihkva kuberniku aadelkonna peameheks. Kuid järgmiseks kolmnastaks teda enam ei valitud, ja ka teenistuse alal ta peale kahurikuulide puudujäägi lugu; kohtu alt ta teda ainult ta vend Ivan Abramovitš Hannibal. Pjotr oli julm, kuid ka sentimentaalne. Ta armastas laulu. Toosama Mihhaila Kalašnikov, keda ta manna õpetanud sakslasest proua vana teener, juldas õhtuti kandlel, mängides vanamehele vanu laule, kord nukraid, kord lõbusaid. Vanamees istus tal pajuviitstest punutud toolil, pehme padi istme poolringis tema ümber olid nagu alamad aset võtnud

vaikivad teenijad. Vahetevahel ilmusid vanakese põlvedele ka pisarad. Nad uhtsid luitunud kollaseid laudu ja tilkusid talle otse põlvedele, kõhnadele soonelistele kätele, kuid ta istus edasi nagu raidkuju, näilise kõnetavusega oma kidurat vanainimese selga sirgu ajades.

Vanake polnud kunagi jutukas olnud. Tolle küllatuse ajal, seitsmeteistkümnendal aastal, alustas ta vanust. Jõi ise ja käskis pakkuda ka oma noorele küllatusele ning alles pärast lõunasööki pääsesid ta keelelõuad valla, vanake sukeldus elavasse pärimustesse. Ta küll, aeg-ajalt läks ta segi ja jutustas nii, nagu oleks kõik see sündinud tema endaga, aga mitte ta kadunud isaga.

«Meid vendi oli kokku üheksateistkümmend, kui noorem olen mina. Neid viidi isa juurde, käed seotud, nõoriga kinni! Mina üksi jooksin vabalt ja ujusin purskkaevude all. Me olime keisrid.»

Poisikese röövimisest türklaste poolt jutustas ta vähidalt ja mitte enam esimeses isikus:

«Haarasid ta kinni kuus meest. Viisid ära. Muid sõrmi.»

Nüüd ajas ta selja sirgu, tõstis põlvedele vanad nelised käed ja kattis nendega otsekui kilbiga oma mad.

«Ja rätik võeti tal suust alles felukis. Ma nägin, kuidas hüppas vette ja ujus nagu roosa flamingo. Ta ustav õde, keda hüüti Laganiks. Ta ujus eemal laeva taga, kuhu mind viidi, tervelt kolm tundi uppus. Nii uppus Lagan, mu unustamatu tädi abessiinia neiu.»

Olga surus end siis, ehmunult venna ligi ja Pjotr Abramovitš libistas oma aeglase pilgu temale.

«See on Lagan,» ütles ta, nagu oleks teda lõpuks tundnud, ja vaikis.

Need mälestused ja Pjotr Abramovitši jutustamine kui ka lood temast endast tunglesid nüüd elavalt Pjotri peas. Hoovil aga jäi kõik endiselt vaikseks. Ta korraks piiskele pingile istuma, mõeldes, mis teha. Vanakese langes kiir langes tammedele. «Ei, on veel elu läbis Puškinit ebausklik mõte, ning ta astus terra...

...oli maha varisenud. Takud tolknesid palkide...
Ta lükkas ust, see andis järele...

...oli siiski soe. Vanamoeline sisustus, diivanid...
...lud, sentel vaibad ja relvad.

«Kugulasi ega eakaaslast mul ei ole,» kuulis ta...
...raugalikku häält, kõlatut ja kähisevat, kuid...
...veel küllalt tugevat.

...vastamata pöördus Puškin otsekohe hääle...
...nagi nurgas oma vanaonu.

...sarnanes pärgamendiga. Tumedad huuled

...oli tugevasti jonnakalt kokku pigistatud. Kort-

...seis nagu tühi nõlvak põskede lagendike

...mis samuti olid kortsudest läbi uuristatud ja

...nagu tuulest, põuast ja ajast pleekinud kivi-

...kustikel. Ainult nina oli teravnenud ja selle

...olid ülemäära järsud. Silmi oli tal nähtavasti

...avada; kollasest vahast laud tukslesid kergelt

...jouetul linnul. Käes oli kepp, mis oli pigistatud

...sõrmede vahele, laual aga oli pooleldi täis

...paberileht ja liivatopsist tolknes välja sulg.

...mestuseks polnud ei nalivkasid ega viina.

...õed, vaimehed on issandas puhkamas,

...psed, olen jaanud mina üksi; olen kõige vanem

...dale suguvõsas.» Ja vanamees jäi vaik.

...ütles:

...on poeg Venjamin Petrovitš. Ta saatis teile

...teile.

...Abramovitš tegi pingutuse ja tõstis sõnakuul-

...laud; vilkusid silmad, ja mitte ilma uudishimuta.

...tunne,» ütles ta kõlatult. «Minu poeg oli noor

...See pole tema.»

...astus Puškin talle lähemale.

...olen Puškin»

Vanamees toetus tooli korjule ja silmitses külalist

...siis viipas nimetissõrmega, keppi käest lahti

...noogutas pead, tegi veel liigutuse, nagu

...üles tõusta, ning lausus väga selgesti:

«Puškinid on rämps! Aga istu!» Ning ta osutas sil-

...toolile.

...istis otsekohe. Ta ei solvunud põrmugi, kuid

...aga vestelda polnud kerge. Hea oli, et ta ei imes-

tanud vaikimise üle ja jättis ise mõned küsimused vastamata, kas lihtsalt vaikis või kõneles midagi muu ette. Nii ütles ta järsku:

«Kirjutan märkmeid,» ja vaatas Puškinile silmi.
«Kuid ei suuda. Käed ei kuula sõna. Ja... kavat
flöödina, kuid tuleb välja trumm. Võta endale.»

Vanamehe nägu muutus. Imelik pehmus, nii matu, peaaegu ebakohane kurbus peegeldus selles. Ei kestnud kaua, kuid Puškin oli siiralt liigutatud. Ta ise, nii kirjutas ka vanaonu oma märkmeid; ja ta need temale. Ta võttis lehekese ja peitis põue.

«Selleparast ma tulengi teie juurde,» ütles ta. «Kõik
lame vanadest aegadest.»

«Vana aja kohta on kõik üles kirjutatud, teine m...
kript on saksakeelne: suguvõsast ja vürstiriigist
otsin üles ja annan teine kord. Kuid enne surma.

Ning ta pilutas silmi.

Tekkis vaikus. Puškin ei teadnud, mida öelda.

«Aga kas siin... on enesest?» lausub ta viimaks.

Vanake vaikis, noogutas siis jaatavalt ega t...
enam pead:

«Ka siin ma tahtsin enesest. Kuidas ma siin...»

Puškin lakkas viivuks kuulmast ta häält. Talle
nus nüüd see, mida ta ärgates kuidagi polnud su
moelede tuletada... aga kuidas ta võis unustada!

Ta oli mõelnud surmast ja sünnist ja kust. Küünla, öösel aga nainud unes et talles oli sünnilaps. Elise lamas voodis valgel padjal, püüdes jalge juurcs oli tema laps. Elise vaatas tüdarta, ilmsõnaks oleks naeratanud, kaunis ja karm. Puškin ise oli res segaduses, ta tahtis silmi korvale pöörata ja kelduseks vaadata kas või aknast välja, kuid kael ei lanud sõna. Ent vaadata edasi sellele karmile vald naisele ja imikule linadel käis tal üle jõu. Ja ta pingutuse ning arkas. Pool pead oli kuum, teine külm; jahedus tuli aknast. Ta pööras teisele kül magades läks unenägu meelest. Aga siiski tuli v hommikul tõmbas teda Hannibali üksildasse urgut üksi Anna Lvovna, kes pidi surema, vaid nähtav ka see lapsuke, kes võib sündida.

Valipeal aga lõpetas vanaonu oma jutu, ta väsis ära, ta oli tõmbunud teravaks, ja ka külaline igatses juba kodus olemise kätte.

„Aul, kapis...» sosistas veel Hannibal. «Ja seal
kaks pokaali.»

1000 Puškin ei kuulnud. Ta väljus vaikselt, nagu oli

muutuseel muutus ilm. Hooti puhus põhjatuul. Ja ta puhangut saatis lehtedest hõredaks jäänud, kõige punulatvade kurb müha.

on tõstis selle müha peale korduvalt pea ning
nukralt haabumisele määratud sügislehtede
õhugulist sadu.

...igu läks täide»: Puškin oli ebausklik. Mitte

... val, kuid lõpuks ikkagi saabus ka kauaooda-

puvõlt võetud vana koraan: enda oma oli ta liigne

... ja jõudis voetiud vana koraan: enda oma oli ta kiire
... endu lõttu Odessasse unustanud. Muidugi oli see

Uudis, mis äratas temas huvi muhamedi maailma

14. Apr. ja omamoodi elutark raamat leidis temas
tutukaia. Araabia kõrbetest ja liimast, mis

histukaja. Araabia kõrbetest ja liivadest pärimuse hõõguvad nägemused ja kuum soojus

...talle võõrad, vene keel oli valmis sellele saatuse

lo hingusele vastu käjama.

ajal läheduses, puistestest paremat kätt oli kunagi
 ja teadmata mis otstarbeks lühenes sõltuvalt

... Juba oma esimesel sõidul Mibhailov

1. Puškin sealt pingi ja laua Nüüd neid

... tegi ta korralduse ja ustav Nikita korral-

...praksus, jale all hahras kshobh...

...keereldes tammeleht Puškini pelgupaik oli

...nada ja keegi sinna ei lainud.

...aga suundisid kerged sammud läheduses teida

...Päev oli päikesegaisteline, vihmne, jahk

... Päev oli paikesepaisteline, vaikne, üks vii-
 nojadest päevadest. Olga oli valgesse riieta-

...torenburgi rüüt ulatus peaaegu maani ja lehvis

...Lambel, ta kiirustas ja näis uleni valgena nagu

in vaatas kummalise neerufusoga; nii ehk tuli

III vaatas kummalise naeratusega: nii ehk tuli

ingel Muhamedi juurde. Ta ei mõistnud Olga ilmutust kuidagi seletada.

«Olga, sina siin?»

«Vaata. See on ju sinu «talisman»...» Olga ulataski vennale raske lakkpitseriga ümbriku. «Lev ütleb, et täpselt!» Ta oli tugevasti erutatud. «Posti võtsin ma minna vastu...»

Vana koraan kukkus kirja vastu võttes kaest. Tema oli täpselt samasugune salapärase sõrmusega, mille ta Puškinile oli kinkinud, mõistatusliku ja dikeelse kirjaga.

«Ma ei sega. Ma ei sega...» sosistas öde kiire eemaldus niisama kuulmatult ja kergelt.

Puškin ei hoidnud teda tagasi, kuid viivitas püüdnud surmamisega ning vaatas öde järele, kuni see lõpuks oli ära lennanud. See hetk oli eriline, kauaks meen jääv. Nagu elav lind oli tema kokkupigistatud peo sees kiri.

Kiri oli lühike, kuid Puškin uitas seekord kuni viikuni mööda metsa, unustades kõik. Tuhanded tunnid erutasid teda. Ta on tema jaoks elus, kirjutas! Ta võib võinud ka mitte kirjutada... sellest, kuidas kirjutas. See sidus neid väga tugeva sidemega. Puškin jättis korduvalt ja sulges silmad. Ei, kui sünnib laps sellest teatatakse isale, siis see pole lihtsalt armastus vaid — abikaasa, naine...

Ja jälle kõndis ta, vahetevahel õlgu kühitades, kuni oleks veennud ja veennud kedagi... saatust, võimades teda võimatus, tehes kõige tulisemaid plaane.

Kui aga saabus ood ning ta end oma tuppa lükkas, ei suutnud ta siin kõndida ega töötada. Ta meelekaalus kasvas iga väiksema mõtteliigutuse juures, kuni murdis teda, jõud kippus ules ütlema.

Inimene nõrk ja arg
tõttav on ja arult sõge, —

laulis temas koraan.

Aga ei, olgu muud mis on, kuid mõistuselt ei ole pime. Ta mõistis nüüd: võimatu on võimatu, Elise Vorontsovi naine, ja Puškini tütar (ta oli veendunud

... on Vorontsovi tütar... Mõttetus, kuid nii

... puüdis ta unuda. Kuid uni põgenes. Kukkunud olid talle otsekui tunnikellaks; valitses vaitus. Mõneks hetkeks vallutas teda küll suure rõõmu tõttu uni ja lendasid mööda mitmesugused mõtted: vesi, puud, müha, vari. Kuid niipea kui ta aitas, virgus Puškin jälle.

Kõik kinkis ta Jelizaveta Ksaverjevna vanemale tütrele oma koerapeaga kaunistatud kepi ja kirjutas sellele varsi. Oma kirjas meenutas Rajevski ka seda, kuidas ühtlasi joonist, mida Puškin kunagi oli lubanud. Milline küll tuleb ta väike öde... Milline? Ta meenutas oma unenägu, meenutas Hannibali jutustust, kujutles elavalt, kuidas see läheb ja kuidas kõik tuleb sellest teada. Kui ta ise veel seal oleks, võtaks ta endale kogu vastutuse, aga mida ütleb raevunud öde Elise üksi?

Kandlaali muidugi ei tule. Kõik kaetakse kinni ja maailma lakiga ja kasvatatakse üles noor naine Vorontsova, kel pole aimugi, et tõeline isa on Puškin. Veel enam, ta kasvab suureks ja õpib teda kuni poeeti. Millisena kirjeldatakse talle ta vanatut isa?

Kõik ärevus aina kasvas ning et anda sellele rahulolu, tõusis ta üles ja istus laua taha. Seostas, kuid pingelised read voolasid ta sulest, neis olid ühed ja samad sõnad, mis lakkamatult koputasid kuumas ajus. «Laps, ma ei ütle põhjust», ütles ta ütle sulle põhjust — «põhjust», ja ta ütles «Ma ei ütle sulle põhjust», «Sa oled üksik minu vastu» — «Laim kirjeldab» — «Mu sõnad — mu jooned — sulle» — «Mu salajased sõnad» — «Ja laim kirjeldab kõigesti — ebaõigete joontega mu

... need salajased põhjused on vankumatud. Ta ei julge teda isana õnnistada.

Mu laps, ei tohi hial ma
sind õnnistada nagu isa...

Ja pole võimalik jutustada isegi põhjust, mik või seda teha, jättes vaba voli laimule ja vaenlastele. Aga mis jääb siis endale? Ainult lahkumine igavest «Jää jumalaga, armas laps!»

See ei olnud enam luuletus, see oli otsekui kaua tulevikku huutud hädakisa.

Ta vastab talle, kuid tema hävitab muidugi kirja, nii nagu ta palub hävitada ka käesoleva luuletuse.

Õo. Ja ammu see oli, kui ta nüsama kirjutas «Pöpinat»? Kuid need ei ole muidugi enam värssid, on nagu laavapurse hõõguvast kraatrist. Ja kui ta hakkas midagi arusaadavat tulema, siis ei olnud hoopiski see, mis nõuaks kehastamist, ja ta viskas sule käest.

Kuid ta istus nii veel edasi, pikk särk seljas, kuidagi pistetud pehmeisse tuhkleisse, mis hoidjalt oli kinkinud. Üksainus kord siiski sirutas ta ka järele, et parandada pealkirja: «Lapsele». Last ei olnud veel maailmas olemas, seni vaid «liigutas väetust ta südame all»... Nii ta parandaski.

Ja see pool tundi oli otsekui iseendaga silma vastu seismine, ning see oli seda pingelisem, et möödus täielikus vaikuses, mis oli sügav kui öö.

Hommikul lõpetas ta «Mustlased», tuletades meelde ka «piinavaid unenägusid».

Kord varases nooruses oli ta loomisrõõmu üldi kirjutanud: «Kõik maised rõõmud unistuste Poeet on võimsam saatusest.»

Nüüd oli teistsugune hetk, teised ajad ja olukorrad. Ja poemi viimased read olid nagu ohe koraani ohe iseenese pärast:

Ja suured saatustlikud kired
meid saavad kätte igal pool.

TÜLI

...oh oktoobergi. Ööd olid juba külmad, kuid ei koetud. Kõikjal ümberringi uinuvad linnad ei olnud varutud. Pealegi ajasid ahjud juba möödunud talvel, kuid pottseppi ei olnud nende kutsumisega viivitatud. Vanemad Puškini võinud kannatada, et nende kohalviibimisel jäeti savi ja prugi, talumehe lambanahkseks. Ja varsti sõidetakse ju Peterburisse!

Istus oma õigustesse. Maja juures elanud oli juba ammu ära lennanud. Kodulinnud tõusid hoonete ümber, suled sassis, isegi uhke oli luitunud ja halliks lamnud. Ööel raiuti tühjalt sugavates künades päevad läbi kapsaid ja lõksed sõid isukalt matsutades külmi kapsajuuri, kapsarauad helkisid väledates kätes nagu sõjapölv. Kiire käigu juures praksusid pargis jalge all lehted ja tammetõrud. Läbi hõrenenud metsatuka paisnagale lähenedes kõõgi suits, mis kõrge sambana tõusis. Pikad helid kõlasid kristalselt ja venivalt, lendasid üle järve nagu aeglased linnud. Taevast tõusid, mõtlik, selle mõtlikkuse taga peitub lihtne lumi.

...polnud veel riides, kui Lev ta uksele koputas. Ajal tõmbas teda eriti venna poole: varsti on

...Jouluks sõidan tingimata siia,» kinnitas ta iga kord, ja loennast selles veendes.

...lõngas juba Peterburi järele, valgustatud võõrutubade, lobisemise ja Aleksandri luuletuste deklaratsioonide järele, mille juures ta võtab kõik vaimus- ja hüüatused vastu sellise näoga, nagu oleks ta lühikest aega kirjutanud. Kuid talle ei võinud märkida, jaada, kuidas vend siin piinles, muutudes üha üha kergemini ärritatavaks. Ta ei teadnud Aleksandri salajaste murede põhjust, kuid pidas et ta ise polnud venna suhtes ilma patuta.

Ja sörmuse pärast ära muretse,» lausus ta äkki

süüdlaslikult. «Toon selle ise ara või saadan M...
laga, kui sa ei karda.»

«Ma kardan ühte: kui viimaks röövlid sulle...
tungivad ja su paljaks röövivad,» vastas Puškin...
des ja oma tualetti lõpetades.

«Ah, mis nüüd röövlitest, nende jaoks on pole...
Näe, selle järele polegi vaja kaugele minna. Näe...
akna taga.»

Aleksander vaatas ja nägi paunaga ratsanikke...
parasjagu sadulasse istumiseks jalga tõstis.

«Milleks tema siin käis?»

«Ma ei tea... Andis isale allkirja vastu...
paberi.»

Lev sattus korraga segadusse. Kuid võis ma...
et ta juba teab, keda see paber puudutab.

«Noh räägi: kas minu kohta?»

Ljovuškale oli kästud vaikida ning ta vaid noo...
jaatavalt.

«Nõutakse andmeid käitumise kohta?» küs...
sander järsult. «Kirjavahetuse kohta?»

Lev hakkas jälle kogeleva, kuid juba ta nae...
Puškin, et ta oletused on õiged. Ta ei hakanud...
tama. On lõpuks aeg seletust saada. Seda nõu...

Ja lükates käega vända, kes püüdis teda tagasi...
läks ta otseteed isa juurde; ka Lev läks talle...
Tüli oli vältimatu, kuid see ei puhkenud siiski...
kohe.

Isa istus laua ääres, seljas soe hommikukuul...
välja sirutatud, ja kummardus mingi paberi...
mille ta ukse kriginat kuuldes otsekohe oma...
kõhna kaega kinni kahtis. Ta poordus ümber ja...
rahulolematult sissetulijate poole.

«Ma töötan,» ütles ta kuivalt, katt paberilt to...
«Mis mood see on vajaduseta sisse tulla?»

«Ma arvan, et poeg võib isa juurde sisse a...
ette teatamata,» vastas Aleksander end vaos...
«Ja pealegi tõi mind teie juurde tähtis asi. Palun...
lõpuks luba meievaheliseks selgituseks.»

«Missuguseks selgituseks?» läks Sergei Ljovu...
keema. «Missugused võivad meie vahel olla selgit...
Ma saan aru, kui sa kahetsustundest aetuna tu...

mu juurde norus päi, ma paneksin töö kõrvale, sest...
olen toeline isa. Kuigi sa oled mu poeg sinni...
...»

...vaata, ta vanemale pojale otsa ja jäi vait, mär...
...hambad, too kahvatas. Ljovuška seisis kõrval...
...samuti ärevuses ja kannatades.

«Häda aga,» ütles Aleksander ikka veel tagasi...
...»

...happas Sergei Lvovitš endalegi ootamatult üles...
...kiiresti jalgadega trampima. Ta hääli tõusis...
...nii kõrgete toonideni, et sarnanes pigem...
...»

...and toast lahkuda, mind rahule jätta! Ma ei...
...rääkida! Ma ei taha sind näha!»

...hambad kokku ja muutus veel kahva...
...hambad midagi öelda, kuid ta huuled liikusid...
...hambad. Ta astus kiire sammu isa suunas...
...jirsku tagasi ja jooksis välja. Lev tahtis...
...kuid lõõtsutades käskis isa tal jääda...
...vaikus.

...istis. Hinge tõmmates istus ka isa...
...tahtsin sulle ammugi öelda... Ma keelan sul...
...selle koletisega! See on õudne: olla isaks...
...kel pole inimlikke tundeid... Jah, jah... see...
...vardjas! Ma tegin selle endale praegu sel...

...ei kuulnud sellest midagi. Otse trepilt...
...ta talli ja jõudis vaevu oodata, kuni Nikita...
...hobuse saduldab. See oli vana teenri alaliseks ees...
...Ka temal tuli koos vanemate Puškinitega...
...... ja ta nukukses veidi meeldunud...
...mis nad Aleksander Sergejevitšiga koos...
...Ta armastas vahetevahel ka lobiseda...
...... aegu, kuid praegu ei lubanud ta...
...... sõna. Härra oli vihane, sellisel korral...
...... ette!

...... kihutas otse mööda alleed ja läbi metsa...
...Hobune oli erk ja ratsaniku ärevus kandus...
...... edasi. Kord oli see metsik kihutamine...
...... hobune, keda hoidis tagasi tugev sakutus.

aeglast sammu, tõstes kõrgele esijalad ja otse te-
mudes paigal. Liikumine toibus alati. Pa-
pikkamööda võitu oma vallandumata jaanud
mist. Aga kus on valjapääs? Nendevahelast selg-
siiski ei toimunud. Ta võib ju ka hoopis
kõnelda, kuid siis tuleb tal oma kodu maha jätta
sõita. Kuhu? Ta on kinni seotud. Asuda Trigorin-
Kuid niigi elab ta seal päevade kaupa. Paluda
et talle määrataks uus väljasaatmiskoht? Aga kuhu
sis? Ah, kas pole ükskõik!

Vasitanud kahetunnise sõiduga mu enda
hobuse ning aeglasel sammul tagasi sõites ma-
äkki Olgat ja Levi. Nad laksid ees, samuti koma-
See käimine polnud just päris harilik. Vene-
muidugi armastasid temeteist, kuid mingit
samuti tavalist lihtsat õrnust nende tunnete
Seekord aga jalutasid nad kahekesi ja nende
oli äge.

Puškin kuulis ainult üht: kuidas Olga ebata-
temale mitteomasel kombel hüüdis:

«Ta ei oleks pidanud Aleksandri kohta mu-
ja sina ei oleks pidanud temale seda lubama!»

Selge, et kõne oli isast. Armas Olga

Olga oli tema poolt...

Ja neile järele ratsutades ning sõidu peal ma-
tes võttis ta õel tugevasti kaelast kinni ning
teda põsele. See oli tormiline õrnus ja Olga vi-
roosaks.

«Ära Levi peale vihastu. Ma oskan ka ise
vastata.»

Nagu selgus, oli Sergei Lvovitš nooremat po-
tund aega kinni pidanud, talle kõige kõrgema
manitsusi lugedes ja Aleksandri aadressil ontra-
teravamaid väljendusi tarvitades. Olga ei var-
neid oma jutustuses; kui ta ärritatud oli, ei suutnud
midagi varjata. Lev tundis end räbalasti. Ta
väga kokkupõrget ära hoida tahtnud! Ta vau-
kulmu vanema venna poole ega suutnud
aimata, mis edasi saab; väliselt oli Aleksander
malbe ja rahulik.

«Isa ei ole täna suuteline enda eest vastut-

lema seda maja ette jõudes sellise paluva tooniga,
mu loolaks ta äikest lõplikult kõrvale juhtida.
Kuid vend viskas temale vaikides otsekui vastuseks
«Moi ja jooksis kiiresti trepist üles. Hobusega jää-
«Lev ei suutnud teda nüüd juba kuidagi tagasi
«Isa ukse taha jõudes koputas Puškin tasa. Talle
«Muid on ta oma pahameele üle isand.

«Muid ma tulen sisse loaga,» ütles Aleksander üle
«Muid ja jäi eemal seisma; siin oli ka ema. «Seda
«Moi,» motles Puškin. «Korraga lõpp.»

Ma pole sind vist tulla palunud,» ütles Sergei
mürgiselt ja kergitas oma väikese pea poja

«Ma pole teid palunud minu kirju lugeda,»

Aleksander kohe ägedalt. «Oodake... ma rää-

«Teie olete kohustatud mind kuulama. Ma

«Ma juurest lahkuda, kooselu on mulle talu-

Kuid ka teid ei tahaks ma sundida... elama

«Ma, keda te vihkate ja kellel te ei arva olevat

«Mihhike tundeid...»

«Märkas, kuidas isa ennast kaitstes ja talle

«Ma peene käe üles tõstis, kuid tal oli tarvis

«Ma tõestada; näidates, et kõnelus Leviga

«Ma teda, lõpetas ta pingutusega:

«Ma ei taha teid sun-

«Ma elama koos vördjaga!»

«Ma nüüd seda sõna ja äkiline värin käis

«Ma ülesti tõusis veri pähe ning ta ninasõõrmed

«Ma hobusel; kogu ta enesevalitsus, millega

«Ma tundud raakima, kadus jäljetult.

«Ma, sa solvad isa!» Ja Nadežda Ossipovna

«Ma ei oleks üles tõusnud, enese tugitoolil sirgu.

«Ma mulle isa sündimise järgi, nagu mina olen

«Ma sündimise järgi. Eks ole nii, isa? Vist nii te

«Ma? Kuid isad ei ole s'p'i'o'o'n'i'd, millised kole-

«Ma olekaldki nende pojad!» Ta hää hakkas helisema.

«Ma luba seda! Ma olen sunnitud majja edasi jääma

«Ma teilt seletust.»

«Ma kuuldes nihutas Sergei Lvovitš, kellel

«Ma oli niigu poja poole, end koos nahkse tugitooliga

kiiresti seina äärde. Oli selge, et ta kartis midagi, kui sõnu, ja Puškinile näis järsku, et isa tugitooli avaramaks muutunud.

«Teie kardate mind,» jätkas Aleksander, «kuid pole ju keiser, ja mina tuln teie juurde ilma salata.»
«Vaiki, Aleksander!» hüüdis ema uuesti.

«Sa solvad ju monarhi!» kiunus isa. «Kus nad mised on?» Ja ta sirutas välja kõhetu, maiguse variseva käe, püüdes ulatuda paberiteni, mille all läikis väike hõbekelluke.

Kuid Puškin jõudis isast ette. Kahe sammuga oli laua aares ja haarates vasema käega kelluke ja sellega tugevasti vastu lauda. Kaeblik helin oli lühike ja nõrk, kellukese keel katkes. Nadežda Ossipovna sis pusti ja istus uuesti; ka tema oli kahvatu. Ta ütles, et poeg vihjab keiser Aleksandri osavõtule omade mõrvamisest.

«Teil on siiski õigus,» kummardus poeg kergelt poole, saades nähtavasti enesevalitsemise taga tegi seda võõraste kätega. Ehk tuletaksime me Kogunes ju rahvahulk ja oli õukonna õõ. Mida olen üksi ja relvitu; ja nagu naete, on päev. Ja legi...» siin puhkes ta naerma, «pealegi ei vaata trooni!»

Kõige hirmsam selles oli ehk see ootamatu na-

«Mida sa siis tahad?» ütles isa nõrkeva häälega.

«Ma tahtsin ühte. Teile ja emale näkku oodata täielikku tõtt. Ma tean kõik.»

Ja lõplikult ägestunud Puškin hakkas välja tooma kõike, mis oli kolme küü kestel südamele kulpunud et ta avaldavat vennale laostavat mõju ja et ta õele ateismi, rääkis nende rumalast kartusest, et väljasaatmine võib nad kõik hukka saata, ja selle alatu on võtta endale kohustus läbi lugeda, et olla ka postilt kinni püüda kirju; Svjatogorski abile ülema munk Joona visiitidest, kes on tema jaoks jälitajaks, ning salajastest kõnelustest tema lõpuks sellest paberist, milles nõutakse kinnitada andmeid tema käitumise ja mõtteviisi kohta...

Kuid peaaegu kõik tema vihased ja otterlikud hüüatused olid määratud kurtidele kõrvadele, kes

toibunud Sergei Lvovitš esitas naeruvõimalikke vastuväiteid.

«Kuidas sa siis ei avalda kahjulikku mõju,» küsis, kui alles möödunud neljapäeval, maale Molière'i, aga sina tulid sisse ja ütlesid teile: «Naib, et pilv on üle läinud, Svjatogorskojasse!»

«Kui oleks Puškin selliste süüdistuste puhul oma puhkenud, kuid nüüd ei saanud naerust olla ning ta vastas ägedalt:

«Olete teie, kes rikute Levi, ning juba põhja-

«...as?»
«...et ka teda salaja üle kuulate: mida ma sellest teile kirjad on? Kas teile pole sellest lugemise läbi Rajevski kirja? Ärge ajage mind teile tõestada.»

«...deles... Ma austan Rajevskeid... Mõned teie asi. Aga sina... millal see oli?... päeva tagasi! Maletad, Nadine? Olga istus teie lähed äkki mööda, häbi öelda, valgeis

«...rikungi öde?»
«...rikudki öde! Samuti ka oma afeismiga.»
«...saanud Sergei Lvovitš eitada üht: et ta ei ettepaneku vastu võtnud.

«...laadus pisut viivitades:
«...mõtelda, et teie olete minu isa! Kuidas teid hirmutati...»

«...Puškinid vaikisid mõlemad ja Aleksander, pisut jahtunud, tundis, et jätkata oleks talonges valitses kibedus ja tühjus. Nii kaua taluajamist edasi lükanud. Lõpuks see toimus sellest välja tuli? Mitte kui midagi! Lõpuks tühjusesse rääkinud...

«...lõpuks lahukumist vanematest kordas ta veel emakeega:

«...ei tohi seda enam olla! Ma nõuan seda teile viimast korda.»

«...umber pöörduda ja väljuda, kuid nüüd, kui möödas, kui selgitus oli läbi, osutus kõige

raskemaks just ära minna, teha lihtne pööre olid otsekui kangestunud. Pärast kõike seda ei likku, mis äsja oli olnud, tundus nimelt kõige kum eriti raskena. Kuid Puškin pööras järsult ja sai sellest üle; ta väljus toast ega lausunud ainsatki sõna.

Levi enam ei olnud, kuid ukse taga koridoris teda Olga. Ta tavaliselt kahvatutele põskedele olnud ere puna.

«Ma jään sinuga! Nemad ei mõista sind, sinuga!» kordas ta ning ta silmad olid pisarais.

Puškin surus õe kätt; käsi oli kuum. Muide, ta sai Aleksander sel hetkel millestki pariselt aru: rus isaga vapustas teda. Nii vahe kui nad olid olnud dased ja nii äge kui Puškin arrituse puhul olnud oli saarane vestlus poja ja isa vahel esmakordselt. Olga purunes kogu perekonna elulaad, kus haad kõrgendanud seni alati ainult vanemad mehed. Vanemate vaikimine rõhus teda tumedalt ja ta pääses tema ängistatud rinnast kuuldavale kergendusohe, niipea kui ta jälle isa karjumist. Olga surus end ehmunult ta ligi, nagu kunagi Hannibali juures.

«Pole midagi... pole midagi...» ütles Aleksander ühe käega õde emmates, teise käe kokkupuutades sõrmedega aga niisket otsmikku puudutades. «Pole midagi!»

Oli kuulda, kuidas Sergõi Lvovitš jõuga akna lükkas. Tema viimane ja kõige suurem ehmatus sellest, et talle näis, nagu oleks Aleksander nad poolt lukustanud. See pani ta hetkeks kangestuma, kui see möödus, tormas ta akna juurde.

«Inimesed! Siia!» kõlas ta tugev meeleheitel ja otsekohe kuuldus maja igast otsast käre meelekujutleda jooksmist nagu metsas sipelgapesad, mis keppiga torgatud.

Köögis hakiti kotlette ja äkki vaikus ka seal. Line hääl, asendudes hetkeks vaikusega, siis lo kõvasti paukuma ukseid: kõik tormasid nad siia...

«Lahene ära!» Ja Olga tõmbas venna peaaegu vägijult endaga kaasa.

Et tulid neile juba vastu mõisatüdrukud, kes olid vaele viisanud oma pitsid ja tikandid ning jooksid otse metaku kisa peale, nagu joostakse häire puhul. Olga lüppa astus Puškin sisse harva. Siin oli puhtus, mis puhakujud, riulike raamatutega.

«Kas ei karda?» Ja Puškin lükkas akna pärani. Tema tuga valitses vaikus. Seesama kohevil ja märg oli, kes esimesel hommikul pärast Puškini lahkumist oli talle isa meenutanud, tuhnis sügihetkusega sõnnikus.

«Kas jahedat õhku hingates ja kuulas teraselt haali, mis kajasid majast ja sulasid otseks kõminaks. Varsti aga kõlas jälle kõigist ühest. Ta oli nahtavasti juba koridoris ja tõenäoliselt tegi vehkides kisendas katkendliku ja terava:

«... mind!... Ta võttis hoogu!... Ta tahtis minna siia!... Ta oleks võinud lüüa, läbi peksta!» Äkki ei uskunud oma kõrvu. Kõige tavalisem inimvõime arguse, rumaluse ja laimu vastu võttis temas otse jõuga võimust. Ta unustas Olga ja hüüdis äkki rõhuga pressiooniga, kuigi mitte kõvasti, aknast välja «kõrge» sõimusõna. Seda juhtus temaga harva, ta ei võltskendas alati. Kuid Olga otsekui ei taibanud ei kuulnud üldse, sest ta küsis süütult: «Kas ütlesid?»

«Kas ütlesid?» pöördus vend tema poole. «Mina olen oled siin?»

«Ole hea, too mulle klaas vett.» Olga läks välja, andis Puškin endale voli ja teda otse vana hästi isakalkun akna all, kes otsekohe otse meele. Nõnda jäigi ta Puškini ainsaks otsekohe, senikauaks kui Olga Sergejevna otse tagasi tuli.

TRIGORSKOJES

«Keisrihärja kõige kõrgemal tahtel saadeti muud vanemate mõisa, mõeldes sellega kergendada mu muret ja poja saatust. Valitsuse tähtsusetud suhted avaldasid tugevat mõju mu isa südamele ja tasisid ta umbusklikkust, mis on vabandata- dusega ja hella armastusega teiste laste vastu. Taisin tema ja enda rahu pärast paluda Tema la- likku Kõrgust suvatseda mind üle viia ühte om- lusse. Ootan seda viimset armu Teie Ekstsellentsi- kostmise...»

Nii kirjutas Puškin samal päeval Pihkva kub- Aderkasele, asudes elama Praskovja Aleksand- Ossipova juurde, kuni vanemad ara sõidavad või- tus mõnel teisel viisil laheneb. Ta oli sunnitud lo- elama asuma ja Praskovja Aleksandrovna and- rōõmuga peavarju.

Teel Trigorskojessa mõtles Puškin oma olukor- ja kujutles selgesti selle täielikku väljapaas- See, et isa inimeste juuresolekul oli karjuntud lah- raskeid süüdistusi, ähvardas tuua au kaotust ja karistust. Siis otsustaski ta astuda selle mee- sammu. Sest tal ei olnud valikut.

Ta palus Praskovja Aleksandrovnat saata see- Pihkvasse. Ossipova manitses teda energiliselt li- likkusele. Kuid Puškin ei võtnud nõuandeid ku- sai ka Praskovja Aleksandrovna peale pahasek.

«Mida teie tahate? Et mind areteeritaks ja vab- paigutataks? Kui teil hobustest kahju on, sa- talumeestelt vankri või lähen ise jala!»

Ta oli suures ärevuses ja Aderkasele kirjutas- sis ta vahetevahel püsti, kastis käterati ma- surus seda vastu kuumat otsaesist. Kuid nüüd, kui Praskovja Aleksandrovnaga, toibus ta siiski ja ta käe kohale kummardudes vabandust.

«Kuidas võisin ma öelda seda lollust hobuste et teil on ehk kahju... Ajage mind ära.»

Vastuseks suudles ka Praskovja Aleksandrovna

meelekohale, hingates sisse tema juuste eri- Naus, nagu oleks saabunud rahu, kuid hetk- Puškin jalle kara ja nõudis, et ratsakäsk- ole teele saadetaks.

Siis saadetigi. Puškin ise andis talle üle saa- kubernereri jaoks. Ossipova aga ei püüdnudki- tõrksat külalist tagasi hoida: käskjalg sai- ja range käsu. Ja see käsk oli järgmine- tulata; Pihkvas paberiga mitte kellegi juurde- seal kolm päeva ja pöörduda tagasi ning- hilines halva tee tõttu ja et kubernereri pol- ametnikele aga ei usaldanud tähtsat pabe- ja lõpuks, hoida seda kõike kõige suure- Nii tahtis Praskovja Aleksandrovna

noandel kirjutas Puškin pisut hiljem ka- See kiri kujunes samuti ärevaks.

toimunud stseenist ja andes edasi kõik- küsis ta vanemalt sõbralt: «Sinu ees- oigusta. Kuid mida tahab ta minu suhtes- süüdistusega saavutada? Siberi kaevan- kaotust? Päästa Sina mind kas või kindlu- Solovetski kloostri- Ma ei räägi. Sulle- kannatavad minu pärast vend ja õde, — päästa mind.»

viirastusid jalle nooruse õudused, kui teda- Solovkisse välja saata taheti. Tookord- Karamzini abil Tšaadajev, nüüd pöördus ta- pole, kellele ta usna hiljuti oli kirjutanud, mitte veel täie avameelsusega; kuid juba tol- oli ta saatnud tervitusi Karamzinidele, nagu- et varsti tõuseb ta pea kohale jälle

juba lõpetatud kirjale: «Kiirusta: isa süü- kogu majale teada. Keegi ei usu, kuid kõik- seda. Ka naabrid teavad. Ma ei taha nen- tada — otsusta ise, mis saab, kui asi jõuab- Kohtu korras isa laimu tõestada oleks- omus, ja minu üle ei olegi kohut. Olen väljas-

pool seadust.» Ja alles kõige lõpus teatas, et ta kirjutanud ka kubernerile.

Praskovja Aleksandrovna kaotas neil päevil rahuliku maainimese une. Ta kaalus tekkinud olukorras igast küljest ja otsis sellest väljapääsu. See oli raskem kui mistahes keerukas majanduslik probleem. Üht ta ei kahetsenud: et pidas kinni kirja. And Puškinile nõu Žukovskile kirjutada, kirjutas ta temale, kuigi polnud temaga tuttav.

Selles kirjas rääkis ta Puškinist kui inimesest, kes «enne tegutseb ja pärast mõtleb», Aderkasele, kes talle palvekirja kohta aga, et «tegin kõik, mis ma saan, et sellesinatse tagajärgi ära hoida». «... Aidake seal, kus te olete; mina aga, kasutades ta nõu sõprust ja usaldust, püüan kui mitte vulkaani tunda, siis vähemalt juhtida laava tema jaoks, et ta teed mööda...»

Oma plaanidesse Puškini kirja suhtes kuba pühendas ta ka Levi, kes lõpuks ära sõitma astus, oli saanud teenistuskoha Peterburis. Ka Aleksander käskis vennal tingimata Žukovski juurde minna. Vastuseks ütles ta, et ärasaatmiseks ta koju minna ei kavatsenud. Nad otsustasid, et Lev sõidab Trigorskojast läbi.

Saabusid ootusepäevad, kuid Puškin ei lakanud loota. Lev viis trükkimiseks kaasa «Onegini» ja peatüki ja Puškin seadis korda oma komedii. Pjotr Abramovitši külastamise mulje all kirjutas ta nüüd oma vaarisastki, mainides ka Lagani, kes viimasele oli ujunud.

Neil ärevail päevil mõtles ta endiselt ka põlvkonna üle, isegi ehk rohkem kui kunagi varem: see on ainsa löögiga puruks kogu sõlme. Kuid imelik, et nende mõtetega, mis olid muutunud juba täiesti erinevaks ja peaaegu alalisteks, kaasus nüüd mingi kõhklemine.

Nii kirjutas ta vennale jumalagajatuks:

Ma põlgan etteheite vada
ja lähen, tühi südamega,
et kodutolmu raputada
saaks võõrsil reisiriidetelt.
...
pöödi pagu õnnista

...märkis äkki väsinud käega iseenda

Ta üle teine taevaskumaks,
taab kurvalt — — — haaletumaks,
m kustub võõrsil üksinda

...midagi ka isiklikku, lõgata endal labi igapäevaelused kunagi kohtuda... Kirglik igatsus... massas temas vahel samasuguse jõuga... tuul metsas, kui ta Hannibali juurest... Legendus ja tüli isaga, sõpruse kokkuvärske lahutus armastatud naisest — kõik see teki-... vahel hetkelise mõtte isegi enesetapmisest. ... temaga olnud juba kord Peterburis, kui krahv... Ivanovitš Tolstoi-Ameeriklane levitas tema... kuuldusi, et teda olevat kutsutud Salajasse... ja seal läbi pekstud. Ta tuletab seda ka... valmistudes duelliks laimajaga... Aga... oleks seda teinud, oleks ta sellega ainult... tühjajutud õigeks tunnistanud. Kas polnud... «... mis samuti?»...

...selle oli ka midagi muud, mis ei luba... ...nii toimida. See oleks olnud ehk kerge... ...kus ta isiklik elu kees ja vahutas... ...seal purustati mõnigi kord joomingute... ...peekreid, kuulates klaasi lõbus-kurba kli-... Nüüd hoidis elu ise teda tugevasti kinni, ta... ...sootud tuhandete niitidega, eelkõige aga... ...See tundus kergena mõnikord ka Lõunas —... ...ja sõita kaugele oma lahkuseta kodu-... Kuid juba siis jäi ta oma luuletuses «Merele»... ...mõttesse: mida leiab ta piiri taga? Ta oli... ...huglikult tahtnud reisida koos oma sõbra Tšaada-... ...keda ta tõeliselt austas, nagu võib-olla mitte... ...tõesti, ja nüüd kujutleski ta seda keelatud reisi... ...sõita otseteed Tšaadajevi juurde... Kuid... ...reisida ja iseasi on isamaaga igaveseks hüvasti... Mida hakkab ta seal tegema? Ta viiks endaga... ...võitluse paatose, mis siin on aheldatud;... ...seal, — kas ei kõlaks see tühjuses?... ...tahtnud ennast sugugi piirata. Võitluse stiilia,

ja nimelt poliitilise võitluse stiimia nõudis avaldumiseks, kuid ta ainus mõök on ju sõna. Ning ta mõtles, kas tal olekski võimalik maha isamaad, kiskuda end lahti kõigest kodusest sassist, kas ta sellega koos ei kisuks juurtega välja loomingulist elu? Ja kas see isamaagi, mis on tema vastu olnud karmim kui enne, ei hinda ajal siiski kuidagi soojalt. Ning kas on see ka lahendus: lahkuda isamaalt, kui see avarus ja töövaikus kutsuvad teda keskendatud ja suunatud mingu juurde?

Kuidas oli veel vaja kõiges selgusele jõudmisele jõuda tähendas aga Puškinile: mõelda ja sessis; ja mõelda nimelt kujunditega.

Kõik see ei kerkinud muidugi korraga ega teadvusse: teadvus oli veel liialt tegevuses teadlusega, selle hingelise kõleduse ja korratuse, üksteise otsa nagu pilved kuhjusid armukade kahtlused, tagakiusamise kibedus ja mõrkjad kuulsusest ning naise armastusest, isa ja lahendamatu konflikt... Selline oli ta «igavuse» sügavamal, otsekui maa sees, kust vaevalt terad veel valguse kätte polnud jõudnud tulla juba eelaimus loominguküllastest päevadest.

Oli sügis — aeg, mil Puškin eriti palju töötas kui kuum suvi asendub juba külmade tulede guga; nii oli ka temal: läve ees oli juba üksikkus, tulvil tormilist siseelu. Ja kahe stiimia paad käivad kaasas igasuguse loominguga — tunnetemõtete sisemise tule ja külma selge meisterlikkuse ril — oli midagi sarnast sellega, kui aken algul on ent hiljem külma hinguse mõjul kattub troopilise mustriga. Seda kujude rahulikku tekkimist ja mist, milledesse tungib mõte ja elu, tajus Puškin nüüd täiel määral, vaatamata oma mittepaikale.

Nii voolasid juba nüüd «Onegini» avarate ta võitlusind ja elevus. Ja imelik, siin oli vabam hingata, ning tahtmatult vähendas ta oma nööri pinget, mis muutis ta üksildased rünnak sarnaseks noole lennuga.

Neil kuumadel maaelu päevadel viskas ta

armaste tütarlaste kohta, kes teda ümbritse-

Nüüd sinuga ma päevi jagan,
mu lage Pihkva kubermang.
Su preilid talumatud aga, —
kas saan ma olla nende vang?

Stroofi ta siiski ei viitsinud viimistleda ja üldse talumatutest preilidest kahju... Ja mis teadmine oli ju hetki, kui nad näisid palju armsa-

ma, kõik ümbritsev muutus «Onegini» stroofide otsekui episoodiks, ja kerge huumori hingus vasside kohal nagu tuuleke. Nii meenutas ta meenues ka sedasama Tolstoid-Ameeriklast, kel- tulumiseks ta valmistus, tulistades püstolit pea- lül hommikul; nii meenutas ta ka omakseid:

Hm! hm! On's tele omakseile
ehk tuska teinud haigused?

(Tõlkinud B. Alver)

unustades, kes on «omaksed» ja kuidas neid tuleb kohelda — «neid külastada jõuludel» — ütles lugu huvasti kergelt, tigiduseta:

Et uuesti siis unustada
nad võiksid meid... Jah, olgu nad
veel kaua-kaua kõbusad!

(Tõlkinud B. Alver)

Atleevaid ridu pühendas ta ka Vorontsovale, arm- laajale. Armastus on küll kindlam sõprusest ja veel, kuid ka tema pole vankumatu:

Truul naisel tuleb rõhku panna
ka sellele, mis arvab mees...

(Tõlkinud B. Alver)

«On» kees, ajas üle äärte ja sädeles ning oli qvar ja mahukas kui järved ja kogu silmapiir tele, metsade, põldude ja nende kohal laiuva

taevaga. «Oneginist» rikkam ja ümbritsevast maailmast avaram oli vaid Puškin ise. Tema oli kõrgem ulatus veel sellest kõrgemale; veel enam: ta tõusta kõrgemale ka iseenesest.

Puškin ootas iga päev käskjala tagasitulekut, vast, kuid oma paevakava ta peaaegu ei muutnud. Trigoriskojes töötas ta lõunani, kaies vahel vahepeal tulistamas (jahil ei käinud ta kunagi, käsitseda ainult püstolit), pärast lõunat ratsutamas, lobises koos teistega või mängis kaarte, kuulis muusikat ja laulu. Ilm oli pidevalt halb.

Tuli püsis kõigi silmade ees nagu lahtine raamat, majas valditi sellest kõnelemist. Oma teistest teadest aga ei pühendanud Puškin kedagi ja Praskovja Aleksandrovna üksi teadis üht-teist või aimas. Temaga kõneles Puškin üldse usaldavamalt ja rohkemalt kui teistega: võib olla, et kõigist mõisade majas elavaist naistest oli üksi temal rikkalikult mulikku mõistust. Juhtus, et Puškin vestles tavaliselt ka kreeklaste ülestõusust, Ypsilanti sõjast, suse sammudest, tsensuuri põhikirjast (ta ei parajasti värssides läkitust tsensorile), isegi sõjakast ja sõpradest, keda oli seal leidnud.

Ajuti need vestlused vaibusid. Kuid peaaegu iga päev tuli Puškin tema juurde lobisema ja mõneminutiliseks. Praskovja Aleksandrovna oli rõõmus, et ta ei räägi enam kindlusest ega isast. Võib-olla ta ei tahtnud veel kuidagi hästi! Vanemad Puškinid olid tavaliselt pahased, ta teadis seda, kuid üldse ei võtnud ta väga tõsiselt: osalt valmistasid nad talle nautimise, oskamatusena majapidamise alal ja oma alustanud elevusega. Kui vähe sarnanes nendega ta ise! Ta oli täiesti lihtne ja siiski — kui isegi.

Ta oli lihtne. Viimasel ajal ilmnes nende seas isegi erilist laadi intimsust. Sageli kõneles ta temaga millegipärast lastest, ja mitte ainult lastest, ka sünnitusest, selle raskusest ja kuidas ta kulgeb, isegi tahtaegadest ja pärivusest, kuidas ta laps isasse, ja kes, sagedamini, — tüdrukud võivad.

Kõik need olid pudemed ta salajaestest. Laps ja ema tekitasid ta kujutluses ikka veel

ta polnud ta kunagi sellistest imelikest asjadest mõelnud ja üldse oli mõte lapsest tema jaoks esmaselt praktiliseks küsimuseks.

Peaaegu tema kohta ebatavaliselt mõtles nüüd Puškin mõnest lastest (kõik need olid tüdrukud): Sophia — tüdruk, oma lemmikust — vaikesest kreeka tüdrukule, kelle isa langes võitluses türklaste vastu, ja juba juures, ja Gurjeva tüdrukukesest, kes oli sündinud just enne tema arasõitu Odessast; ja Fjodorovnal küsis ta tema laste tervise üle, ja tema oli viinud Lõunasse ravimisele. Tõsi, ta osalt kavaldas. Nadenka Vjazemskaja juba Odessas *Milie*, see harmoneeris, ja Nadenka ja, nagu ta emale seletaski, kuid ta lühendiks sõnast *mylady*, nagu ta tagaselja, ta ei nimetas. Veera Fjodorovna paljastas seal, ta kavaluse, ja *Milie* tervise järele küsides ei polnud Puškin sugugi, et ta mõistab väga hästi selle küsimuse kahesugust mõtet... Sellised tingimused ja poolvihjed olid nende kirjavahetuses tavalised.

ta töötas hommikul nagu tavaliselt ja noored, ta hakkas, läksid seenele. Kuid täna tal töö ei polnud — ta ootas, et Lev, kes täna pidi pealinna, ta temaga hüvasti jätma tuleb. Ja üldse olid ta mõtted laokil. Millegipärast meenus talle kogu aeg, kuidas ta harjus ära selle linnakesega! Ta tundis ta puudust ka Inzovist. Temaga polnud ta mitte ainult anekdoodid tema sealse elu-olu ja isalikud aretid; ja mitte ainult soojus ning rõõm, mida hoovas sellest rahulikust ja puhkevast päikeseloojangut meenutavast inimesest. Ta oli ka oma filosoofilist ja moraalselt laadi. Kaheksateistkümnenda sajandi lõpu mõtte õilsus oli temas labi põimunud erilise soojusega. Ja ta oli ustav sellele, milles ta uskus. See oli vist ainus inimene Puškini tuttav, kellel ei olnud majas ainsatki pärisorjast, kõik olid vabad palgalised. Puškin vestles sageli Praskovja Aleksandrovnaga, ning

ka praegu tõmbas teda oma külalislahke poole.

Ta otsekui aimas. Temal ei edenenud kirjutust. Praskovja Aleksandrovnal ei edenenud töö. Praskovja Aleksandrovna istus võõrastetoas üksinda. Tema istus ta kõrval lauakesel, kuid käed olid tegevusetu. Tema majas valitsev vaikus viis mõtlikkusele. Kuidas ta aimas sisse astuda!

Puškin tuli sisse, vaikis pisut, astus mõne sammuga ja jäi eemal seisma.

«Nii see on: mõnel on raske isaga, aga temal on raske ilma isata. Kui mind nii-öelda üle anti loomisele Vorontsovile, rääkisin ma lahkumisel temale Ivan Nikititsiga, et see teda ära ei unustaks ja aitab.»

«Teie mõtlete ikka sellest oma plikakesest, Sophiast?»

«Aimasite õigesti, temast. Noh, aga kellel on raske?»

«Seda ma juba vist küll ära ei aima,» naeratas Praskovja, «pova mitte ilma kavaluseta.»

«Imelik asi,» ütles Puškin toolile istudes ja kahtlusega vahele rippu lastes. «Vanakestest ja lastest olen ma kuidagi ühtemoodi. Ka looduses on alati naine lõpuga, koit ehaga.»

Praskovja Aleksandrovna katsus algul jätkata oma lust isast, ta tahtis väga, et kuidagi toimuks leppimine, oli ju ka Sergei Lvovitš lähedal sellele, et teda meheks võis nimetada... Kuid Aleksander Lvovitš lõpetas nii ootamatult! «Koit ja eha», homa öhtu — see on nagu raam, mis mahutab enda kogu elu. Tahtmatult mõtles Praskovja Aleksandrovna endale, temagi tunneb vahetevahel juba ühtlasi hingust... ja mõnikord ei ole see temale kunagi näe, tema, noor mees, saaks nagu kõigist elust aru... Missugune inimene! Praskovja Aleksandrovna imetles Puškinit.

«Ja tema, Ivan Nikitits, andis mulle mõtte: tulla tuleks viia Peterburisse, Smolnõisse. Noh, tore, külastaksin teda seal... Sest kunagi olen jälle Peterburis! Ma kirjutasin temast ka Zule

...kevad. Ta lubas küll asja korraldada, loodan nõuannetega mulle enesele...»

«Nii lugemisega?»

«Muide, muutu inglise!» Nii kirjutas ta mulle.»

«Nad hakkasid naerma.»

«Küll, see oli just enne mu nimepäeva. Kuid kirjutasin temale sellest veel ka siit, alles hiljem, et ta lõpuks siiski Maria südant liigu-

...nimetate juba keisrinna ennast lihtsalt...»

«Nii, ka tema on naine,» naeratas Puškin, «nii valdasid nad lobisemishoogu. Puškin

«Ja muutus rõõmsaks. Juba eile olid nad aja-

...arutama oma sugulust. See sugulus

...Praskovja Aleksandrovna õde Liisa,

...oli terve suve kulas olnud ja sealt otse

...juurde sõitnud teine poeg Mišenka

...oli abielus Jakov Issakovitš Hannibaliga, Puš-

...pojaga. Kuid Puškin tahtis nähtavasti

...hakkas nagu eilegi enda poolt

...nimesid, minnes nendega sassi, mui-

...kuid osalt ka nagu tõsiselt. Siis räägiti

...kuidas Jekaterina Hristoforovna Kru-

...juures elas tüdrukuke Sophianos), ise

...kasvandik, oli kinnitanud, et ta

...Comnenade valitsejasoost. Nad lobi-

...mõlemad, nagu poleks mingeid raskeid

...ja Praskovja Aleksandrovna ei

...enam mingile oma õhtule ega päikeseloojan-

...olud muutunud paremaks. Tänane päev oli

...pääsesepaisteline, mitte enam muutlik. Üks

...egi avatud ja sealt paistis sügiseselt lage ja

...aed. Puškin tundus sel põhjamaisel taust-

...eredana. Näis, et lõunamaise suve kuu-

...läbi tema tõmmu naha, ehkki peidetult,

...olla just seetõttu eriti kuumalt ja täielikult.

...ja Aleksandrovnal oli siiski õnnestunud teda

...panna! Aga kui Puškin hakkas meenutama,

kuidas teda olid tüüdanud platsindad ja kaim
kõigi Kišinjovi sõprade juures ja kui head vene
söödi Krupenskite juures, virgus Ossipovas pere

«Kas te külmaseeni koorega armastate?»

«Jah-ah, miks mitte...»

«Ma saatsin nende järele vankri ja kaks suurt
Tahate, lähme vastu?»

Kuid samal hetkel kostis terrassilt noori tütar
hääli ning naeru ja kohe jooksis ka sisse Jevpraksia

«Emake, ema! Puškin!... Kui tore oli meie ja
käik!» Ning ta hakkas end kerge seeliku lehm
mööda tuba keerutama.

Tüdrukud aina õhetasid, olid lõbusad, rõõmu
et olid saanud palju seeni ja leidnud otsekoh
Puškini Anna astus emast mööda otsejoone
juurde ja ulatas talle kimbukese viimaseid seeni
sin olid kaks kõhnukest rukkilille, kukel
köömen, valge ristikhein ja peotäis kummeleid

«See on teile.»

Annal olid vaiksed päevad. Seni polnud veel
romaanid tekkinud, kuid ta oli õnnelik ja kuidagi
lik, et Puškin elab nende juures ja magab nende
katuse all. Ema hammustas rahulolematult h
rõõgu läks karmimaks, kuid sel hetkel muutus ta
pisut kahvatudes, tõeliselt kauniks. Puškin h
poole tähelepaneliku pilgu, kuid võttis tütar
vastu.

«Aga mis mina teile valmistasin!» ütles Jev
sosistades ja tegi ülinaljaka näokese.

«Aga kus on seened?» küsis ema end ta

«Me hilineme nende valmistamisega lõunak
der Sergejevitš armastab neid.»

«Oh... külmaseeni on terved koormad
palju!» Ja Jevpraksia hoidis veiderdades ka
ja isegi õõtsutas ennast: sedavõrd raske oli

Õuest kostis parajasti vankri loginat. See
Valerian saagi juures, valvates seenekorve.
võrukael, kuid vaatas ka peremehelikult
järele.

¹ Kohalikud rahvustoidud. Tõlkija.

oliti tänas Annat lillede eest, kuid õieti tead-
si, mis nendega teha, aetas nad pooleldi hajameel-
olekulauale. Ent temas üha suurenes see uuesti
teadvõõrdatud kergendustunne. Ilus sügisilm, mis oli
nagu jirgnenud, mõnus päikesepaiste läbi avatud
... kes tõi kaasa metsade lõhnu, — kõik see
nagu tuulepuhang tema salajaste mõtete kibe-
... tajus ta läbipaistvat selget sügist ja
... peal, ja tore oli hingata seda päikeselist

leitud õed olid väga armsad, ta naeratas neile,
... juures silmitses ka Alinat. See tütarlaps ära-
... alati kujutlusvõimet. Puškin nokkis teda
... juhtus, et nad koos naersidki, kuid ta tundis sel-
... et tema juures tal edu ei olnud. Nii ka nüüd —
... hõlguva, tasakaalukana, tõmbas Alina teda kumma-
... enda poole. Pikast kaimisest ja vaigulõhnalisest
... ohetas Alina nagu teisedki, ja kuigi ta
... kahvatus talle sobis, muutis naha alla tõusnud
... veel kenamaks ja sugugi mitte külmaks, —
... polt... Nüüd oleks õige hetk läheneda, kuid
... tundis tuttavat argust. See oli alati ehtsa tun-
... tunne tunnus... Ja ta ei võidelnud selle vastu.
... kovja Aleksandrovnale ei jäänud märkamata
... hajane häbelikkus, mis peaaegu milleski ei väl-
... nud. Ta erutus ka ise ja... armukadetses. Teda
... märkamatult omakorda Jevpraksia kogu oma
... himu värskusega.

... terrassilt kellegi ähkimist ja uksele ilmus
... jarel Valerian. Poisike meenutas toimekat
... tõukab enda ees tohutut raskust. Ta liha-
... pingul, põsed lõkendasid. Ta polnud karsinud
... ning ema ees kiidelda tahtes, kuigi talle võis
... ema tõrelemine, oli ta ikkagi ühe korvi
... tünd. Korvi sanga vahel oli tal tohutu suur kimp
... hoid sügislehti: vahtra- ja haavaoksakesi.

... koha unustas Jevpraksia oma tähelepanekud,
... tükki buketti ja ulatas selle sügava ning kent-
... naga Puškmile. Puškin embas teda ühes
... okstega.

... olid olete minust kindlasti tüsedam!»

Puškin nokkis teda sagedasti ta tüseduse pärast. Heks lähenesid nende naod jahedate okste varju. Kuid see jättis teda täiesti kogemata ja lihtsameelselt.

Näis, et nõnda lõdvenebki toas tekkinud kepp, kuid akki astus esiplaanile Valerian. Kui kepp ametis õrnade, ent tihkjate jahedate seente omadusega, paiskas poiss Puškinile otse näkku — talle nute sügavaks ehmatuseks:

«Aga meie kohtasime metsas Sergei Lvovitš! Sergei Lvovitš kõneles meile...»

«Valerian, ara luiska!» ütles Anna talle karmult.

«Ma ei oskaks niimoodi välja mõelda. Kõik...» kui ta ütles... Poiss vaikis, hoides härjavarsa pea all, ja hakkas üksisilmi oma jalgu vaatama.

«Noh, mida siis?» küsis Puškin süngelt. «Mata nimelt ütles Sergei Lvovitš metsas oma naabrile...»

«Te teate seda isegi!» Ja punetav, põrnitsev Valerian ütles silmi tõstes kiiresti: «Et te sündsusetult võtate kätega... ja kuidas te julgesite...»

«Noh, tead, aitab!» katkestas teda Puškin ja pöördus akna poole; oli näha, kuidas tal kõrvad punaolidsid.

Niisiis, hoopis lühike hingetõmme; äge talu vallutas uuesti ta meeled ja süvenes. Ning et see ei rabis järsku, rahu hetkel, siis oli selle mõju terav. Puškin liigutas otsekui valu käes õlgu ja allavajunud kate sõrmed kõvasti kokku.

«Mis sa näpistad? Tola!» karjus Valerian järele Zizile; kuid ema vaatas poisi poole sellise pilguga, mis otsekohe vaikis.

Siis ütles Alina keset üldist piinlikku vaikust:

«Teie isa palus edasi ütelda, et teile on kiri tema käes.»

Puškin pöördus ägedalt ümber. See veel puudunud! Ah, mis siis, kui see kiri on Vorontsovalt? Ja see on käes! Ja kuidas seda temalt kätte saada, kui ta on juba pärast kõike seda, mis nende vahel toimunud, kestab? Jah, isa polnud lõpetanud oma meelestatust, sest...

... Puškin kogemata Praskovja Aleksandrovna Puškinit hammastas, et too seisis käsipõsaga, kes poega nekrutiks saadab. «Noh,» ütles Puškin ja suundus terrassile.

... võrd erutatud ja oma süngete mõtete võitluses olnud isegi head tervist. Kuid uksele pöördus.

«Kui sa, võib ehk teie vankriga?»

... Aleksandrovna oleks tahtnud teda peata, kas ta tuleb neile tagasi, öelda, et ta ise on kirja järele... kuid ei sõandanud. Puškin pinge, mis ajuti muutis tummaks ka tema meelt.

... Nikita.

... vaikusel väljusidki kõik teda saatma; kõik, tema jai võõrastetuppa, istus klaveri taha.

... «Harakat-varast» mängima. See oli Puškinile tuttav, kuidas sõjavaest põgenenud soldat...

... kohtamisele tütre juurde ja kuidas see...

... juures, kes prillid on koju unustanud, ette...

... teerimise käsku, muutes isa tundemärke...

... polnud kuidagi otseselt seotud Puškiniga, kuid...

... behde kirglik pinge tungis talle südamesse...

... kiiresti vankrisse.

... mitte ainult muusika eest polnud Puškin...

... Talle oleks üldse olnud parem, kui...

... teda saatma poleks tulnud. Talle oli pi...

... mingi osake tema «minast» sai nagu nähtavaks...

... tunne oli ka puhtfüüsiline nagu siis, kui...

... vahides ilmneb, et oled rietatud liiga kodu...

... omni silmist kaduda!

... «Kas tulete tagasi?» julges Jevpraksia järsku...

... teie teie vaid käega:

... «Jah,» ütles ta kolisema ja kadus varsti silmist Voro...

... lunka taha. Oli veel näha vaid, kuidas äge...

... püsti tõusis ja kätega vankriredelitele...

... võiks see sõitu kiirendada. Jah, ta oli...

... «aga ühtlasi — kui eriline!...»

... «Kui sa pöörded kõik seal veel võib võtta!» mõtles

Praskovja Aleksandrovna endamisi õhates ja sisinenud Anna Bogdanovna küsimusele, mis teha, lühidalt:

«Marineerida!»

Mis nüüd veel lõunast! ... See poja eelseisev mine isaga erutas teda väga. Ja just täna peab Pihkvast tagasi jõudma ... Aga kas ainult see? Varmukadedus oma koduste suhtes möödus, kuid ilmest oli ta mõistnud, mis kiri see on ... — ta nud täpselt aimata, kuid igatahes naiselt, keda kirglikult armastab ... Veel enam, järsku oli kindel: selles romaanis oli midagi lõplikku! Ta nud ka Annaga kahekesi jääda ja läks otseteed Isegi Jevpraksia, ka tema oli kuidagi vait jäänud kutsus Valeriani lepituseks endaga kaasa parki töörusid korjama; väsimus oli talle tundmatu.

Rossini puhtad helid täitsid õhku. Anna seipisut üksi ja läks vaikselt võõrastetuppa taga läinud kaugale. Ka ükselt oli näha: aknala mahajäetud peotäis lilli, mille Puškin oli sinna Aken oli avatud; nagu kevadel laskus neile lillelane liblikas ja lendas jälle vabadusse. Kuskil tas Puškin praegu töövankris ...

Mängides kuulis Alina selja taga tagasihoidsumist ja terrassi suunas ruttavaid samme. Ta vaadanudki Anna poole. Ta mõistis niigi ümberringi toimus. Ta vaid sulges heidet ohkas vaikselt ja mängis edasi.

Puškin aga lausa hüples rappuvas vankritunnete segadus oli nii suur, et ta vaevalt rüü murinatki kuulis.

Maja lähedusse jõudes ei käskinud Puškin enam jooksmata ajada ja vankrirattad hakkasid haledalt logisema. Sellest kostis korraka isa hää. Ta rääkis keelelegi vihaselt.

«Mitu korda ma sulle seletan, et on vaja Aga sina ajad ikka oma juttu. Nii on parem tada! Aga kiri on tähtis ... ja ametlik.»

Puškin nägi lõpuks isa. Sergei Lvovitš ja näitas hoidjale, kuidas hanel on suled

ning kuidas on need kõverdunud vases ainult vasemas tiivas on kirjutamiseks suled. Puškin taipas sedamaid, alles vankril hoidluse sisu. Ta ise neid hane peensusi ei tund- la plii endamisi muigama. See vist lõdvendas ka jalgad temas.

«Kes Sergei Lvovitšit väga tähelepanelikult meenordus korraka vankrilogina suunas; silmanud, et vankris, lõi ta käsi kokku, jättis vanahärra jooksis nooruslikult oma kallile kasvandi- Sids nägi teda ka isa, kuid ei liikunud pai- et poeg tervitaks esimesena. Nii nagu ta asetatud, nii nad jäidki — dekoratiivselt. hüppas liikuvalt vankrilt kergelt maha ja hõogsalt hoidjal käega ümber sooja kaela:

«Tere, tere! Mis, kas tapsite hane?»
«Noorhännale tee kaasa. Täna õhtu eel, tead, villja.»

«Kas tõesti täna?»

«Tuli mõnikord ette selliseid veidrusi. Ta tea- hanti venna ärasõidust, kuid tegi näo, nagu ei

poelt nii, et täna,» vastas hoidja kiirustamata.

«Loovas kodust soojust ja hubasust. Sügise üld tal vatitopikesed kõrvades. Ja kui Puškin «võistat hoidja talle kõrva:

«Kas tõesti?»

«Kas otsekohe, kuidas hoidja tema järele oli ei vastanud midagi, pöördus isa poole talle eemalt. Sergei Lvovitš aga oli endi- meelaval seisukohal; ainult muutis käte asendit alla nüüd rinna kohal mõlema käega tugevasti aknate reväärdest kinni.

«Jaa. Kuulsin, et teil on minu jaoks kiri?»

«Tah sind juba mitu päeva,» vastas isa. «Kuid o ju kodus ... Oled külas!» Ja kuiva suud mai- loas: «Kiri on väga paks ja isegi valguse käes da midagi läbi. Ainult nuusutasin: lõhnaõli pole «Ta liigutas nüüd paremat kätt ja tõstis pikad «õrmed nina juurde.

«Sergei Lvovitš oli alati suurel kõrgusel! Eks kat-

sugu poeg midagi vastata! Pole nii kerge. Kui poeet, aga sinugi jaoks on see nii peen, et võib-olla millestki kinni haarata!

Kuid pojal polnud mingit soovi sõnalahiingu ning ta lihtsalt vaikis; vanemale Puškinile oli see pool võitu.

«Lähme, saad oma kirja kätte,» lausus ta püüdes tolle õpetliku karmusega, milleks teda ta seisund, vabastas lõpuks hommikukuu vasema käe ja suundus tubadesse.

Puškin ei rutanud talle järele. Ta ei olnud sellist kohtumist isaga. Sergei Lvovitši juures märgata piinlikkuse varjugi ega temale nii omakust. Ta nagu tundis enda all mingit uut pinda. Kiri see on, mida ta kavatses kirjutada ja mille vaja isegi erilist sulge?...

«Ka teie emake kurvastab väga,» lausus hoides sobiva hetke. «Näe, vist tulevadki ise.»

Ja tõesti, Nadežda Ossipovna ilmuski häälilt. Tal oli seljas kodune sametjakk, pea oli katnud kin vaatas talle otsa ega tundnud oma südame meelt.

«Noh, tule, tule lähemale!» ütles ema ja hoidjale. «Kuhu sa kadusid? Või on naabrite noomast magusam?»

Puškin suudles ta kõhna tõmmut kätt.

«Noh, nüüd on hästi. Aga muidu oleksime peale siin Olgaga üksi. Noh, kuidas on, ega kätega vehkima ei hakka?»

«Ma pole ju vist vehkinudki.»

«Ei, ei, see pole hea,» lausus Nadežda Ossipovna võimatu oli täpselt aru saada, kelle kohta ta tagasihoidlik etteheide käis. «Hoidja, mine Sergejevitšile, et vend tuli teda saatma.»

«Lev pole neile näidanud,» mõtles Puškin teagi...»

Kaks päeva tagasi oli Puškin Levile ette lugenud kirja Žukovskile, Lev kirjutas selle ümber ja näitab vanematele, et neile on vaja teatada, et olla aitab see kaasa lepituseks... Puškin näi järelle ega olnud vastu. Ja nüüd... mitte midagi

midagi veel hetkel sirutas ema, kes oli oodanud, kuni ta läheb, kuidagi eriliselt käed välja ja pani talle õlgadele. Vanast jakist hõngus Puškinile polve, Moskvat ja talve. Ta tõstis silmad ema poole, kuidas ema näojooned väratasid. Nadežda Ossipovna üksisilmi pojale otsa ja poeg märkas, et talle tunglesid kuumad tunded, mis veel ei leidnud talle huuled liikusid hääletult. Siis tõmbas ta end enda poole ja sosistas talle otse näkku: «Kui sa tõesti nõnda mõtlesid? Aga mis saab siis, kui sa oled kindluses?» Ning ta embas poega optikult ja tugevasti, surudes teda oma rinnale.

«Kui sa tõesti nõnda mõtlesid? Aga mis saab siis, kui sa oled kindluses?» Ning ta embas poega optikult ja tugevasti, surudes teda oma rinnale. «Kui sa tõesti nõnda mõtlesid? Aga mis saab siis, kui sa oled kindluses?» Ning ta embas poega optikult ja tugevasti, surudes teda oma rinnale.

«Kui sa tõesti nõnda mõtlesid? Aga mis saab siis, kui sa oled kindluses?» Ning ta embas poega optikult ja tugevasti, surudes teda oma rinnale.

«Kui sa tõesti nõnda mõtlesid? Aga mis saab siis, kui sa oled kindluses?» Ning ta embas poega optikult ja tugevasti, surudes teda oma rinnale.

«Kui sa tõesti nõnda mõtlesid? Aga mis saab siis, kui sa oled kindluses?» Ning ta embas poega optikult ja tugevasti, surudes teda oma rinnale.

«Kui sa tõesti nõnda mõtlesid? Aga mis saab siis, kui sa oled kindluses?» Ning ta embas poega optikult ja tugevasti, surudes teda oma rinnale.

«Kui sa tõesti nõnda mõtlesid? Aga mis saab siis, kui sa oled kindluses?» Ning ta embas poega optikult ja tugevasti, surudes teda oma rinnale.

«Kui sa tõesti nõnda mõtlesid? Aga mis saab siis, kui sa oled kindluses?» Ning ta embas poega optikult ja tugevasti, surudes teda oma rinnale.

«Kui sa tõesti nõnda mõtlesid? Aga mis saab siis, kui sa oled kindluses?» Ning ta embas poega optikult ja tugevasti, surudes teda oma rinnale.

«Kui sa tõesti nõnda mõtlesid? Aga mis saab siis, kui sa oled kindluses?» Ning ta embas poega optikult ja tugevasti, surudes teda oma rinnale.

«Kui sa tõesti nõnda mõtlesid? Aga mis saab siis, kui sa oled kindluses?» Ning ta embas poega optikult ja tugevasti, surudes teda oma rinnale.

«Kui sa tõesti nõnda mõtlesid? Aga mis saab siis, kui sa oled kindluses?» Ning ta embas poega optikult ja tugevasti, surudes teda oma rinnale.

«Kui sa tõesti nõnda mõtlesid? Aga mis saab siis, kui sa oled kindluses?» Ning ta embas poega optikult ja tugevasti, surudes teda oma rinnale.

«Kui sa tõesti nõnda mõtlesid? Aga mis saab siis, kui sa oled kindluses?» Ning ta embas poega optikult ja tugevasti, surudes teda oma rinnale.

«Kui sa tõesti nõnda mõtlesid? Aga mis saab siis, kui sa oled kindluses?» Ning ta embas poega optikult ja tugevasti, surudes teda oma rinnale.

«Kui sa tõesti nõnda mõtlesid? Aga mis saab siis, kui sa oled kindluses?» Ning ta embas poega optikult ja tugevasti, surudes teda oma rinnale.

Kuid see leheke oli siiski ainult kaasa pandud. Kiri oli vürst Sergei Grigorjevitš Volkonskilt. Kirjas jutas pärast Kaukaasiast saabumist, kus ta oli olnud vetel käinud. Kirjas oli uudiseid: kindral teatas oma eelolevast abiellumisest.

Aknalaua istudes luges Puškin: «Teatan Teid kihlusest Maria Nikolajevna Rajevskajaga. Ma olen Teile kõnelema oma õnnest, minu tulevast naise tundsite.»

Juhtub, et kui minevik on tunginud sügavalt, tõuseb ta virgudes äkki nähtavana silmade ette, kui lükkab täielikult eemale kogu oleviku. See tunne ilmselt polnud surnud; ta vaid ei liigutanud, ootades nägemiseks, ja aeg voolab temast mööda puutumata, rikkumata.

Puškinil oli see Maria Rajevskajaga hoopis teine tema avara olemasolu piirides oleks nagu olnud mingi eriline, iseendasse sulgunud salajane elu analüüsinud seda tunnet, see oli ilma selleta olemas — iseenesest ustavana. Ja kui imelik, sellel oli ka nimi — lühike, kuid ammendav: Maria.

Ta läheb mehele. On pandud punkt, kuid nendes on midagi sellist, mille üle pole võimu — see on. Nii tunneb vähemalt Puškin. Aga tema?

Puškin sulges silmad ja laskis kirjal põlvlehtedega. Nii leidiski teda Lev.

«Mis kiri see on?» küsis ta ärevalt.

Puškin ei vastanud kohe.

«Kas mäletad,» sõnas ta vaikselt, «ma läksin sulle Kišinjovist, selsamal ajal... ei, juba septembris, ma reisist... ja Rajevskitest...»

«Kõik ta tütre on suurepäraseks,» tsiteeris otsekohe, edvistades oma mäluga. «Vanim tütar, dane naine...»

«Siin on kõne nooremast. Aga kui hästi sul meeldib!»

«Ma tsiteerin Aleksander Puškinit!» lausus ta, olen alati mõelnud, et selle kirja peaks laskma kanda.»

«Minugipärast, kuid see peaks olema ulatama Oota, kui lumi tuleb...»

Kuid, Puškin kuulis omaenda häält, mis kostis nagu kätt kätt.

«Mäletan sealt muudki,» jätkas Lev. «Vaba, ta oli armsa perekonna keskel, elu, mida ma nii ei mäletan ja mida ma eales pole tunda saanud.» Puškin peatas teda Aleksander, kuid kordas ka. «Mida ma eales pole tunda saanud.»

«Katkestas venna mõtiskluse nobeda naljaga: oh, aga siin sõidab «armas perekond» varsti laiali, mis esimesena. On naudingut ka perekonna puudumisel.»

«Ma venna hingeseisund tundus talle ainult mõt-

mine õhkkonna pingel lõdvenes tunduvalt. Nüüd tundus Aderkas, ja kiri temale oli nagu kõva päkel, mis kergesti katki ei hammusta. Ossipova käskjalga tundus ikka veel tagasi...»

«Mida oli hani ja ärasaatmise puhul isegi pudel. Varem olid mõttes: kuigi vaid mõneks päevaks tegi armastatud Ljovuška lahkumine rahu. Aleksander vaatas vahetevahel ema poole, ja nii kui see hetk oligi — seal trepil! — südamele. Nüüd soojem. Isa poole ta lõunalauas ei pöördunud, võinud osa ka Volkonski abiellumise uudisest.»

«Ma mõjul elavnes Sergei Lvovitš märgatavalt ja talle tagasi, naljatamisvõime. Nadežda Ossipovna ütles, et peigmees kaldub juba neljakümne ligi, aga pole veel kahekümnenegi, reageeris ta väga kiiresti.»

«Ma küsisin ühelt talunaiselt: «Kas sa, vana-hellusid armastuse pärast?» — «Hirmu pärast,» vastas ja külavanem tahtsid mind poolturnuks.»

«Ma pidi midagi ütleva, kuid talitses end. Seejärel lausus Olga Sergejevna päris lihtsameel-

«Kas see eideke on?»

«Ma ei, mehelemineku küsimused huvitasid teda ainult.»

«Ta on sinust kaunikesti noorem, kuulsid ju, isa, kasutades juhust Olga nokkimiseks

«Kuid Maria Rajevskaia ei sundinud ju... tähendas ema.

Puškin vastas tõsiselt ja endalegi ootamatult «Mõnikord sunnib saatust.»

See oli tema ainsaks reageerimiseks kogu juhtumile.

Lev ei osanud pakkida. Kõike tuli tema ees pidada ja pakkima kutsuti Nikita Kozlov: tal oli kogemustega reisija kuulsus; teda aga juhendas Sergejevna. Vennad läksid jalutama. Nad rääkisid kord elavalt kõigest. Aleksander luges ette ka mõnede misluuletuse; Lev oli liigutatud ja töötas, et teha nemise heaks kõik.

«Ei tulnud meil nii välja, nagu kokku leppisime, ma saadan sind siiski Trigoriskojeni,» ütles Alek.

«Aga märkus eesli ja onu kohta viska peast maha!»

Lev muutus nukraks ja palus väga, et onu võiks jääda. Kuid Puškin ei tahtnud nüüd enam pidada juba niigi pinevat vahetorka vanematega.

Nooremat poega saatsid vanemad vana konda selt, jälgisid, et keegi ei istuks ahju äärde. Istunud vaikides, löid nad üles tõustes ikooni ees risti tegid üksteisele ristimärgi ja suudlesid kanna. Lvovitš võttis kuuataskust räti, seekord oli see tallest niiske.

Trigoriskojes, kuhu nad jõudsid, kui oli juhtunud puude vahelt paistsid valgustatud aknad, lahkumine teistsuguseks.

Siin oli laual rohkem kui üks pudel ja Ljovna kõvasti jõi, tegi palju kära.

«Ausõna!» hüüdis ta püsti tõustes. «Mis teie buri! Mu mõtted ja mu süda on siin, teie juures!»

«Vaata, et hüppab nüüdsama gondlist püsti naeris Jevpraksia.

«Mis tõsi, see tõsi, Zizi: hüppan jõulu ajal... rist siia ja suudlen teid kõiki... Ausõna!»

Õhtu oli kärarikas ja lõbus. Ljovuška pulmalju tütarlastele, kuid jõudis siiski Praskovja Aleksandrovnaga rääkida millestki ka tõsiselt, ja

... murelik. Armast venda embas Ljovuška lõp-... osistas talle lahkumisel kõrva:

«... muista minu üle kohut! Ma tahan ju, et kõik... rahulikult... Nii ma jutustangi Peterbu- Aga sõrmuse parandan ma ära, mina võtsin ta... ta ise ära...»

Puškin märkas ka neid salapäraseid läbiraakimisi Aleksandrovna ja Levi hämmeldust; viimase tun-... pani mõtlema. Kuid vennalt ei küsinud ta

... mõelduk minema veeres, pidas Praskovja Alek- sandrovna Puškini kuidagi aralt maja ees kinni.

«Kas teate, ei olnud õnne,» ütles ta, «Jegorka ei saa... kokku.»

«... ei saanud kokku?»

«... meriga.»

«... kirja jättis?»

«... julgenud. Kiri on minu käes.»

«... vaikis. Pimeduses ei olnud näha ta nagu. Kii-... talle venna jutt; mis see tähendab: «ma

«... et kõik möodus...» Nagu oleks ta juba tead-...

«... te Levile ütlesite?»

«... Aleksandrovna ei vastanud midagi. Mis... vastata, kui kogu see plaan oli välja mõeldud

«... Ta seisis pimedas ja kartis hirmsasti, ... umab kõike ja vihastub.

«... Puškin ei reetnud end millegagi ja vaikimine

«... magama!» kõlas aknast kutse.

«Zizi ilmub alati ebasobival momendil! Ema läks... alla, käskis tal uinuda ja lõi akna kinni.

«... kui ta pöördus tagasi kohale, kus ta oli vestel-... Puškiniga, ei olnud teda enam seal. Vaid eemalt

«... poolt kostis ta energilisi samme.

AVAR SÜGIS

Mõni päev hiljem sõitis ka Olga Sergejevna. Ni hails Kalašnikovi saatel ära. Puškin jättis temaga hüvasti. Sel sügisel oli öde väga armas ja vana oma tavalisele hajameelsusele avaldas venna palavaid tundeid, alistumata vanemaile ja vabade nende sõna kuulmata.

Näis, et kui võrrelda seda Levi käitumist palvis Olga ka suuremat austust. Kuid imelik lobasuul ja diplomaadil, õieti lihtsalt luiskajal kal oli vanema venna südames kindlam koht. Venna nooruslik elavus ja tormakus meenutas Aleksandrile kuidagi ta enda Peterburi-aastad juba ta saatiski Ljovale ärasõitva Olgaga lõbus täis nalja ja ülemeelikust.

Ta ärritas venda niihästi Anna Wulfiga, kelle ise olevat kurameerima hakanud, kui ka selle Ljova olevat temale Anna pärast armukade ja nendeda Anna ees. Ta küsis, kas Piiter lõbutseb ja on «Oneginiga»; ärasõiduõhtut meenutades liigse huvi pärast veinide vastu, hirmutas, et võib saada tõeline tuisupea, tuuletallaja; küs Ljova saadaks pika nimekirja järgi: Lebruni teod, oode, elegeid; väävlitikke ja kaarte (et Lev neid maateaduse kaartidega, lisas: «s. o. mänguk «Jemelka Pugatšovi elu» ja Muravjovi mööda Tauriat»; ja sinepit, ja juustu; ja viin samas sekka: «Mida teevad meie kirjanduse tõprad?»

Kuid selles põgusas ja kirevas kirjas teat oma luuletustest koraani aineil ja andis nagu korralduse ka tähtsa asja kohta: «Ütle minu Žukovskile, et ta vaikiks temale teadaolevatest mustest. Ma ei taha mingil tingimusel musta pailailovskoje tarest eemale viia — ja sina, kallihoida keel hammaste taga.»

Sellega lõppes tüli isaga, nii kustus ka kura kasele.

1. kui Lev teele saadeti ja Puškin Praskovja loovnast lahkudes üksinda parki läks, kaldus ta uhkena omast kinni pidada ja kurikuulus kiri guberneri ära saata. Ta istus siis ligi tund aega lal. Oovaikuses oli kuulda, kuidas sügaval tu kaldaid loksus, oli hämaralt näha ta läimla. Vaikust segas vahetevahel ainult habraste nork praksumine: unine vares hakkab äkki vana männi ladvas, hüppab orav või liigub hõlvalt maapinnal mingi väike loomake. Puškin tõus sellele ja vaevalt märkaski seda, kuid rahustasid teda nähtavasti spontaanselt vaikiva ja orgaanilise elu käiguga, ning ta vaibus ta ärevus, andes maad rahulikule ole. Noh, mis siis... ei tulnud välja? Aga olla on nii õigemgi. Saatus?

oluvne ja ekspansiivne Puškin alistus mõnikord. Muide, praegu see polnudki juhus. Ta aimas, oli mängus Ossipova käsi. Sellest kõneles Ossipova hämmeldus ja Levi ebamäärane käitumine. kõige tähtsam oli: isa oli andnud järele ja loobundale võetud ülesandest.

Praskovja Aleksandrovna vaatas hommikul Puškinult aralt, kuid uurivalt otsa, aga Puškin oli rahulihne, nagu poleks midagi juhtunud. Oma läki-Aderkasele võttis ta enda kätte, ilma et ta Prask Aleksandrovnale midagi oleks seletanud. Väheal hakkas äga Ossipova ise sellest vaikimisest aru

alku kirjutas nüüd koraani aineil. Tormiliste aaste läbipõimimine saatuse puhangutega oli nüüd lähedane. Nii oli ta sellesama sõnaga «saategeerinud ka Maria Rajevskaia kihlusele: «kord sunnib saatus.»

Hommikul luges Puškin Volkonski kirja veel kord. Ta ei tundnud suurt sümpaatiat selle heastidam-kindrali vastu, kes talle näis küllaltki piiratuna; tallas teda aastate vahe. Ja milleks veel see väljaanne Aleksander Rajeviski eest: «Tean oma koged, et ta sõprusetunne on õilis, seda ei muuda l asjaolud.» Puškinile tegi nalja, kui vürst toetus

oma «kogemustele»: teda oli alati väga kerge petta. Seejuures hoiatas ta veel tühjade juttude eest, Moskva keerutajad on teile kõrva puhunud»; nii ka armas Veera Fjodorovna «keerutajate» ja kandjate kilda.

Kuid siiski olid selles hallis ja loius kirjas need read, mis sundisid Puškinit tõsiselt mõtlema, sest ta sattusid just temas liikuvatele salajastele kavatsustele. Volkonski kirjutas: «Suure Novgorodi naabrite mälestused veetše kellast ning Pihkva piiramised, nad Teie pieteetliku tegevuse objektiks, Teie tegevuse esivanemate ja kaasaegsete kuulsuse monumendid».

Puškin mõistis vürst Sergei Grigorjevitši hõlma oli poliitilistest vabadustest, mis olid mattunud neid hämarusse ja mida oli vaja meelde tuletada. See oli Pihkva rahvast, kes oli kaotanud oma õigused ja kiski talle Kišinjovis ja kirjutas vanglast Vladimir Fedossejevitš Rajevski...

Kuid Pihkva, kuhu voolasid Velikaja jõe kaardid, õise Soroti vaiksed veed, rääkis Puškini kirjajututlusele juba midagi muud. Ta oli ammu romantilised kavatsused muistse Vene kohta, tugevamalt veetles teda praegu Borisi ajajärk, mis palju keerukam, temale aga ühtaegu ajalooliselt kaasaegne...

Puškin ei elanud kogu selle aja maal sugulastele ainult isiklikku elu, kui kuumalt see temas põles. Temaga oli alati nõnda, ja kui ta tollesamaa kasele kohtumisel naljatledes ütles, et otsustas pealt end jões oma Kišinjovi-aegsetest anekdootidest puhtaks pesta, oli see ainult pooleldi nali. Ta oli teadlik sellest, kui tühisena ja kergekaalulisena tema elu paistma kõrvaltvaataja pilgule (ega loob sellest kuigi palju), ja ometi olid need aastad tema kasvu ajad — iga mööduva päevaga ta sisemiselt. Ning seepärast peitus noores mõnikord nii tulises ja kergemeelses, isegi väljavalas, ka teine inimene — palju vanem, kaalult jahedam. Kuid siiski ei ölnud see kahepoolne vaid ühtsus. See, mis teistes oli segatud ja leige, temas väga teravalt lahus, vastastikku kumbki

tagavõttes. Tema isiku keerukus oli seepärast ühtne ja lihtne.

Ette ei loonud tookordne taitelik üksildus, mida eludus terav poliitiline vestlus mõne sõbraga, kelle tingimusi loomingulisteks kavatsusteks, mis teinud ja sügavamad ta isiklikest erutustest, luulest ja taotlustest. Siin, maaelu avaruses, oli ta ainult selles vaikuses, mis lõpuks tõotas ta loelikuks, võis sadestuda ja küpseda midagi

... pärast linna — pärast noorpõlve Peterburis ühtaegu oli rahutu ja ebaterve, pärast kära-kišinjovi ja pingelist Odessat nende eredate, ka tühiste erutustega; pärast kõike seda «hulka» — jõudeolevate hulkade virvendavaid meeli, kus inimestevaheliste suhete sügavus ja kiirus polnud nõutavad, veel enam: kus neid tembeldati halva tooni avalduseks, kus kahjatud, kärarikas ja ühtlasi pinev, — pärast nende jalgadele püsti ajavat oleskelu tekkimist ometi selle asemele silmapiiri avarus ja loodri ja looduse selgesti tajutav kulg, mis inimeste tegusid — lihtsaid, ruttamatuid, täis elu mõtet.

Kaheld ka vürst Volkonski kirjas Puškini jaoks need read — Vene elava ajaloo meenutamine. «See inimesi ja vana Venemaad ta armastas. Iljuti kirjutas ta vennale muude ülesannete ja unusta Fon-Vizinit kirjutada Fon-Vizinit. Mis pagan tema on? Ta on venelane, kõige venelane.» Nii oli tal kahju Fonvizinit isegi meenutamine pooldest Venemaast eraldada!

Alati suure töö künnisel, kui aeg ise otsekui vabata vaba teetammi üldisele kavatsusele, kinnimõtte, mulje, mälestus, mis kuidagi on seotud temaga, eriti selgelt kui esimene elav konkreetne asetub imeteldavas proportsioonis just sinna, kuhu ta koht.

Need Maria üle olid kokkusurunud ja lühikesed, mõeldud neile voli. Nii pannakse punkt pärast mõeldavat väljendit: «Hülgas.» Edasi ei avas-

tanud ta, ei selgitanud iseendalegi, mida õieti
dab «hülgas», millised õigused võisid olla
kuidas oleks võinud olla teisiti...

Kuid mida kaugemale jäi see põhifakt, seda
maks muutus ümberringi... Nii meenus talle
«hüljatu», kes muide tegi Mariale juba tõelise
paneku: krahv Olizar, poola poeet ja massoon, kes
hakkas kirjutama talle läkitust, kuid kum-
haihtus ka siin armastuse teema ja sulg jooni...
iseenesest kergeid visandeid venelaste ja poola
vahelistest suhetest, sellest, mis huvitas teda Sere-
ajastust, millesse ta üha rohkem süvenes... Kuid
see läkitus lõpetamata.

Kuid siit tekkisid mõtted nende rahvaste lii-
dest, kes olid lähedased keelelt ja verelt: slaavi
slaavlased. Ja lõpuks ta ohkas, meenutades
noorukiunistusi igavesest rahust rahvaste va-
talle meenus elavalt söögituba kindral Orlovi
jälle Kišinjov... Aga mitte enam Maria, kes
sädelev õde, võimukas kaunitar kindraliproua
rina Nikolajevna: kindral komandas diviisi, tege-
ralit. Ega asjata kujutatud perekonnaalbumi
vits käes, ja meest tema ees põlvili...

Puškin oli juba varemgi mõelnud Marina-
hakanu kaaslasest. Ta oli Lõunas näinud ja
paljusid poolatare, tal oli küllaldaselt värve
elavaid ja võluvaid, et anda Marinale ta
koloriiti, kuid Puškin vajab võimukust! Tema
mahukad, nad pole portreed, neis voolavad
kokku veed igast suunast: nii ühines ka
Rajevskaja orgaaniliselt Marina kujuga.

Sa vaata salaja, kui peegli juures taas
su kullake seab lilli ehteks otsmikule,
kui mangib lokiga ja ustav peegliklaas
toob esile ta uhkuse ja pilgu tule.

See oli Kiiev, veebruar ja Kontraktõ, ja see
portree, kuigi vaid kerge visand; noor kaunitar
päeval minema traditsioonilisele ballile, mil-
das aadlimarssal Kiievi kuulsal aastalaadal n-
d

Marina Nikolajevna tuppa oli siis praakil ja
enda nälja:
«Teil puudub vaid teemantidest kroon!»
Nikolajevna arritus äkki millestki, vihas-
peale ja vastas Puškinile ägedalt, ilma et
poordunud:
«... võib-olla on teil õigus!»
Ta on, mis ta sellesse lausesse peitis, kuid ta
sel hetkel oma kõrget taset.
Olizarile puudusid värvid, need olid vaid
mõtted, mitte kujud... Need avarad aja-
pildid vajasis hoopis teistsugust kunstilist
mõtet. Ent Marina kuju oli otsekui elav.
Ta ei teise külge lülitades, paljumõtteliselt,
talle terviku avaras kavas kohta otsides
üksikud motiivid ja kujud — enne
harmooniliseks ühtseks tervikuks.
Tema teos — Segadusteaajastu ja isehakanud,
ja venelased, tsaar ja bojaarid, rahvas, —
varjutas tema isiklikku elu ja tema siseelu
d, kuid leidis nendest endale toitu. See oli suur
«Borisiga» tahtis ta anda ajalugu, nagu
poeet; ja ühtaegu hellitas ta lootust tuua
lahutatud deklamatsiooni asemel elavat ja
tõet, eelkõige aga hoolitses ta suure lihtsuse
üks sündmuste selge sügavusega. Juba
«lastes» katsetas ta elavate tunnete ja kir-
ga, aga kuidas oli siin, «Borisis», kõik ava-
ja paeluvam! Ja kui palju vastutusrikkam
ka lugeja ees, kelle juurde ta läks mitte
ald tõega! Ajalugu, kroonikad, ühtsele plaanile
d piltide vaheldus — see oli oluliselt uus tema
mõtlemise jaooks: loominguline ind ja töö pidid
lahutamatud.
Andis talle mitte ainult avaruse, vaikuse ja
voimaluse.
Talle kõigepealt terved lademed elavat inim-
tuudust ahnelt ja imes endasse nii oma hoidja
hoolivna ladusat, südamlikkku kõnet kui ka
põhjamaist murret, mis oli paljus säili-
d jaalgse lihtsuse ja energia. Ta armastas

kuulata külalaule videviku ajal. Nagu kangad ja nad järve kaldale ja nende viisidest paistis läbi muistne elulaad, elav minevik.

Mõisnikke ta ei sallinud ja võõrutas nad varsti ära, lastes teatada, et teda pole kodus ei võlunud Pešturov, Rokotov ega teised nendega tegelased; oma vaimulikku nuhki, Svjatogorski ülemat Joonat, püüdis ta küll eemal hoida, kuid kohtamisest siiski ära ei öelnud. Mis temalt See munk polnud talle ei isa, onu ega isamees võis koos napsigi võtta; ta oli irvhammas ja osalega, pealegi teadis ta väga palju huvitavaid asjast ja tema juures nägi Puškin ka kloostri raamat ning üleskirjutusi, huvitavaid kohalikke detaale tema kaudu sai osalt selgeks ka muistse vaimuliku seisuse osatähtsus.

Nüüd kerkisid Puškini kujutlusse juba ta tragöödia üksikud tegelased, ajuti kuulis ta nende salajasi intonatsioone... Ka kloostriüle oli sobiv sule alla võtmiseks.

Ja nagu on laulus teineteisega lahutamatu viis ja riim, nii tõi ka siin mõnikord mitu väljendusriikas käänak munk Joona kõnes püüdes ta salajase mõttekäigu. Selsamal viisil sai mõista ka varjatud sisemaailm, mis oli omane kaudselt ainult temale üksi, vaid kogu seisusele, kes oli nii tähtsat osa etendanud. Sel kombel joonis lihtsameelsus kõnekäändude, ja naljadega omakorda joont, mis ühendas taevase mitte ainult ühelega, vaid ka «ilmalikuga» selle sõna kõlme tähenduses.

Kord joonistas Puškin ühele oma «Mustla» tütrale selle munga profiili ja Joona ei tulnud lihtsameelne ega hoopiski mitte naljahammus peakate andis talle karmust ja habetunud nägu olnud teadmine enese tähtsusest.

Palju lihtsam oli väike külapapike Voronit perekonnanimega — Rajevski, hüüdnime lihtsalt Škoda! Tõsi küll, Škoda tegi kahju

Škoda — kahju. Tõlkija.

kodus Popovkas kui väljaspool seda ja oli pigem ühe uskeldaja, hädavares ja rüblik. Ta kahjustas ja üha peamiselt oma isiklikku vara, olles seetõttu üha oma manguma ja järjest ahnemat makse tema näis olevat korraldus valvata niipalju võimalik pagendatud poeedi järele. Kuid see niipalju kui võimalik oli hoopis vahene ning papp ei lubustas valvealust Puškinit.

Ühte asjata ei palunud Aleksander Sergejevitš tema endale «Jemelka Pugatšovi elu» ja seejärel järgmises kirjas lisaks veel kas või kuiv ajaloo teade Senka Razinist, Vene ajaloo ainsast poeetilisest «hukust»: nad mõlemad elasid veel rahva meelel Doni-äärsetes kasakate steppides koos Rajevskiga reisides olid nad kuulnud laule Razineist, keda Puškin oma kirjas viga tehes ühendas Senkaks. Ka Pugatšov esines korduvalt ta luuletuses Praskovja Aleksandrovnaga...

Ühe armastas temaga vestelda. Ossipova kaudu tuli talle eelkõige palju külaelust: Ossipova tundis hästi koljakümne ja rohkem versta ringis; maletas ühele. Aga see armas naine ja tubli mõislane armastas rääkida ka laiematel teemadel. Ühe riigi põllumajandus põhjalikke uuendusi, milleks polnud raha ega krediite, viljahinnad ühe aastaga. Naabrid kartsid iga vabamat sõna ühe «lase» hirm häiris nende unerahu. Kuid Puškin ühe ka talurahvamässudest omamoodi, ja ühe ühelediv näha, kuidas ka Ossipova noorte ühe ühe heitis oma taidlase käega: ühe mis on ajaloos olnud ja mida kõike võib

oli muudugi pisut naiselikult, kergemeelne, kuid ühe olnud siiski kitsarinnaline. Oma nooruses polnud ühe üheid jooksutanud, vaid oli hoolsasti lugenud Iloma ja Bütsantsi ajalugu. Tema silmaring, ühe olnud vaid oma mõisaga, meeldis Puškinit ühe haruldus naiste juures.

Ühe oma kodusistumisest ammutaski Ossipova poliitika sarnaneb ilmaga — võib tulla head

ilma, kuid võib tulla ka tormi, puul aga peavad
tugevad juured, siis peab ta vastu.

«On aga vastupidav naisterahvas see meie Puškin
Aleksandrovnal!» laususid tema kohta kuskil
talumehed ja meenutades võib-olla Hannibali
orjadest haaremeid, lisasid muiates: «Hea seegi
aga mitte mees!»

Nii nüüdki, püüdes mitte enam noorena ajaga
pidada, õppides koos lastega isegi inglise keelt,
ta rahulikult vana korra jooni, vähimalgi määral
võõrastamata või häbenemata. Ja see maad
vastupidavus, terviklus, enesekindlus, mingi «
lähedus» avaldas ka Puškinile mõju, teda
alistades.

Oli veel üks väike kodune maailm, kus Puškin
kerget hingas. Ta armastas tihti olla hoitud
too aga viibis sageli tüdrukutetoas. Veel
avar valge tuba, kus võis näha puhtaid õmblust
ja pitsipunumise patju, kus võis kuulda nõela võt
nõela torkimist labi paberi, niplamisvarraste
kõnet, tüdrukute rahulikku hingamist ja noli
kude saatel kostvat sosistamise kahinat, — see
oli hoidja tõeline residents.

Pärast õe ja Mihhaila Kalašnikovi ära
Puškin Mihhailovskojes elades siia äha
sisse. Ja iga kord, kui ta üle selle läve oli
taale peaaegu arusaamatuks, kust on pärit
tütarlapsel Olenkal, Mihhaila tütrele, see ka
luigelik õrnus ja lume heledus, millest v
lauludes, mida Puškin ei väsinud kuulama
rile panemast.

Ja nii suur jõud oli sellel maaelul, siin
tõmbavus sellel lihtsal looduslähedasel olul
enda parast, mis ei põletanud üksnes m
isegi kõige tulisemad isiklikud teemad lah
aegu nagu böliinades — kergelt ja laulvalt
oleks kõrvetatud kae jahedasse ojja pist
ema... isegi see ärev mõte voolas nagu
karestikke peegelsiledalt ja lihtsalt, mahku
liku armastuse varskesse hingusesse...

Peaaegu täiesti tahtmatult kõlasid need

... kui alles üsna hiljuti — pooleldi jutustusena,
... nagu osa vanast perekonnakroonikast, nagu
... l'jotri külastamise otsene vastukaja. Ka nüüd
... ta oma massoonivihiku ning ta pilk peatus sellel
... visandil:

Kui naist mõtles võtta kord mooramaa mees,
... moorlane bojaare siis külastas.
... aride tütreile silma ta heitis,
... lida endale kallist slit kaasakest,
... kaaren üht valget luigekest.
... must oli murjan, nii süsimust,
... valge aga, lumivalgeke...

... need mitte juhuslikult rahvalikku laadi värside
... mudugi soojemad ning intiimsemad kui mingi
... tudinud lugu» Nii tuli ka tema kõige varja-
... alkustnurgakesest järsku soojenedes nähta-
... ajalugu, millest ta kogu aeg nii väga oli
... Samasuguse õigusega oleks võinud küll ka
... telda: nii vilksatas kauges ajaloos, mis tema
... palnud hoopiski surnud, ka elavat ja isiklikku.
... ka see isiklik nõrgenes oma teravuses ja muutus
... teel leebemaks ning lihtsameelsemaks, siin
... Puškinit ennast Olja Kalašnikova väle-
... sõrmede all lihtsasse mustrisse põimitud.
... oma hoolealuste keskel — tatsava sammul,
... ja tähelepaneliku piiguga, vahel pisut tori-
... lobusalt naljatav või kentsakalt tähtis, —
... Puškinile ainult ettekäändeks, et tütarlaste
... ka tema ise oli Puškinile armas kui
... elav meeldetuletus.

... armastas meenutada oma Moskva-lähedast
... auulus vanaemale Maria Aleksejevna Hanni-
... teda nimetati ning ka ise ta kirjutas —
... lova, nii oli venepärasem). Sergei Lvovitš
... ei armastanud, kuid Maria Aleksejevna ja
... sipovna viibisid Zahharovos pikemat aega,
... mõnikord talvekski. Lapsed elasid suvel
... mas ja asusid alles külmade tulekuga suurde
... oli sisustatud vana punasest puust mööbliga,
... patjadega tugitoolide, arvukate peeglite ja
... aegadest säilinud uhke mööbliga.

Mõisas oli tihe ja varjurikas park, viljapuude
allee. Kõik see oli minevikus, nii Zahharovo ise
lütseumi toake, kus ta seda kallist nurgakest me

On ikka minu koduküla
Zahharovo mu silme ees;
jõekaldal seisvad tara pikad,
sild, metsasalud varjurikkad
seal peegelduvad lainjas vees.
Seal kingul majake ja laiast
terrassist parki minna võid,
kus Floora ja Pomona aiast
mu kätte lilli, vilju tõid,
kus mulle vahtrad seltsi löid
ja vanad värisevad haavad
mu järel nukrutsema jaid...

Ja siin on teine küla, mis samuti on muutunud
seks ning armsaks, ja jälle on temaga ta vanu
Hoidjale on juurde tulnud palju kortse, kuid ta
tanud kogu oma endise elavuse ja temast hoidja
loomupärast hingesoojust. Vanaema Maria Alek
nat armastas Puškin väga, tema ju õpetas tal
tarkust, aga kui lõbus oli vahetevahel õpingute
joosta just hoidja juurde, kus ei olnud vaja
kätt ega kraapsata jalaga:

Või vahelduse sunnil
kesk õppust, õhtutunnil
on viivud kallid need
kui hella eide juures
ma lõhnavat joon teed.

Hoidja kõige armsamaks meelelahutuseks
jäl — kiirustamata ja naudinguga juua teed
lameda põhjaga, kullatud äärega alustassilt, ja
mata kõige tulisemat, millele on vaja aina
viisi pikka aega juba ette mõnu tundes
joob lõhnavat teed, mis on kingitud talle hoidja
list laekakesest, on hoidja vaikne ja isegi
kuidas ta see-eest hiljem külaudiseid par

...Kus aias äkki hakkas
kõik kapsas õitsema,
kus asja ees, teist takka
lõi oma naist Fomaa,

Antoškal balalaika
kesk mängu purunes, —
jutt eidekesel sujub,
kui kõrtsikut ta kujub,
kõik läbi tuulab ta;
kuid mina istet võttes
jään vakka raskes mõttes,
ei teda kuula ma...

Edasi mäletab, kuidas ta juba oma «Linnakest» kir-
de röömustas, kui kergesti sobisid värssidesse
külaväljendid: «jõudetunnike», «ilmatumalt
«tirib kokku»... Tõsi, ta oleks nagu kogu
hoidja lobisemist poole kõrvaga kuulanud, kuid
oli kõik meelde jäänud, sest see oli ju suur õnne-
kapsad õide läksid ja päid ei kasvatanud...
olid nad võrdõiguslikud: ta kuulas hoidjat ja
ta kuulas teda. Puškin luges talle sageli oma luu-

Kuid oma mõtiskluste vilja
harmoonilistes kujudes,
mu unistusi õhtul hilja
loen ainult vana hoidja ees...

Edasi aga kuulis ta omakorda palju mälestusi
enda lapsepõlvest. Tema isa oli olnud kasu-
danud lastetu talupoja Pjotr Polujektovi
juures kasvas ta üles, naitus ja soetas
Kui aga Pjotri naine suri, abiellus too teist
«laste perenaise» — lese Nastasja Filipjev-
olid omad lapsed. Nii elatigi ühise suure
«hunnikus»! Kuid perekond elas üks-
Nastasja Filipjevna ei teinud vahet oma laste
poja laste vahel, olles neile ühtaegu «vana-
ta hoidjaks. «Minu meelest on kõik lapsed nagu
tavaltses ta öelda, «nende vahel ei tee ka
ise vahet.» Vaike. Ariša armastas teda ja
armastuse väikeste laste vastu.
«metsugune eriline sa oled, memmeke,» armastas
öelda, «mul on vanaema Maria Aleksejevna ja
aga sinul oli vanaema ja hoidja kõik ühes-
sama Filipjevna! Ta on sind, teesõber, isegi
hella hoidja hellitanud!»

Puškin nimetas hoidjat «Oneginis» Filipjevn
omistas talle ka Arina Rodionovna enda jooni:

«Ma kuulaksin
mõnd muistejuttu...» — «Oota'nd vähe,
nii ladusalt need lood ei lahe.
Mis mäletan ma, vana muld?
Kord võisin vesta otsatult
küll tontidest ja kollitajast
ja piigadest ja paljust muust.»

(Tõlkinud B. Alver)

«Memmeke! Selle ma kirjutasin sinu sõnade
hüüdis kord Puškin, lugedes talle ette Tatjana
ja tema hoidja vahelist stseeni, ja rõõmust
nähes, kuidas hoidja kortsus palged roosaks tõi»

Mihhailovskojes lõunatati hilja. Puškin kirju
nani (kõige sagedamini oma märkmeid, mille
kiindunud), pärast lõunat ratsutas ta (käia oli
ja ta palus jälle Levi, et see talle ometi kord
saadaks), õhtuti aga, kui ta ei jäänud Trigo
kuhu sõitis väga sageli, jooksis ta vanemate lüh
igavuse peletamiseks otse hoidja juurde ja ko
aknale.

See oli väike, külaliste jaoks ehitatud alama
viimasel ajal keegi seal ei peatunud ja ho
suvel pusivalt sinna, olades nagu omaenda
majakeses. Ammu on juba sügis, varsti talv
kuid tema elab ikka veel seal, õnneks on seal
ei vaja palju kütet. Kahetoaline majake, korr
kel, asetses otse järsaku serval. Sellel sooj
puhkesid sirelipungad teistkordselt ja vaata
tades aknast sisse. Siin oli soe, härrastemaja
suitsevaile ahjudele käega. Nurgas lavatsil
kerra tõmbunult alaline majasõber — hall
kõuts. Ta pilutas veidi silmi, tundis ära, et on
keeraskiiresti teise külje, sulgedes uuesti
tõmbudes teokarbina kerra. Ka Puškin istus
Tuul raputas aknaluuke, kahistas katuse õlga
kord rüüpasid mõlemad klaasikese: Arina Ro
kostitas kallist kulalist.

Nad lobisesid palju, kuid nad võisid pil

1. Muide, selliseid hetki tuli ette harva: hoidja
puukas ja teadis palju igasuguseid lugusid,
muid rahva fantaasia ja mida põlvest põlve
Need olid muinasjutud nõidumistest, kuid
oovlitest ja neidude röövimisest.

2. Oli alati mingi töö käsil: ta kas kudus sukka
mööpauut, kraasis villa või paikas vana seelikut;
aga muinasjutt teda ennast kaasa haaras või eru
ta vaadanud ta enam töö poole, vaid ta silmad sih
tid enda ette, just nagu näeks ta tööpoolest seda,
mis ei saa olla. Ning ta jutt oli ilmekas, looduse-

3. Meie Tsareevitš mõtles ja mõtles ja viimaks
«Noh, võtaks teda see ja teine! Kui puua siis
«aga minu pea kõige kallim ole.» Aga Marja
vana ütleb: «Sina, Ivan Tsareevitš, ära kurvasta,
püksid jalast, riputa teiba otsa, aga homme võta
si ja jaluta kiriku ümber: kus on liigset, löika
kui pole tasane, seal tao siledaks...»
Marja naeris, kuid Arina Rodionovna säilitas tõsise
aknastatud ilme.

Marja Tsarevna ütleb: «Aga nüüd põgeneme
Ja säilitas kolm korda Ivan Tsareevitši aknale,
korda oma aknale, siis istusid nad hobuste selga
hulaid minema. Hommikul saatis tsaar Ivan Tsa
ta juurde küsima: «Kas sa, Ivan Tsareevitš,
il veel või mõlgutad mõtteid?» — «Mõlgutan
ol,» vastas sülg...»
Marja meeldis Puškinile jutustus papist ja Bal
ja teda lausa vaimustas poeetiline muinasjutt
Baltaanist.

4. Võõrasema laevameestele: «Mis ime see on,
«kus on ime: merekäärus kasvab tamm, selle
«kõljes aga on kuldketid ja neid kette mööda
kõljes; kui läheb üles, jutustab muinasjuttu, kui
alla, laulab laule...»
Marja kõutsil aga oli juba ammu magamistest ja
loomisest villand, ta hüppas lavatsilt maha ja
«lõksalt lõngakeraga mängima. Ja juba kaks
kats plikake maja juurest joostes: «Õhtust sööma,
kuelakse!» — «Õhtust sööma, laud on juba kae-

tud.» Kuid hoidja jutt on vaja lõpuni ära kuulata, pole ainult ajaviiteks... «Kuulan muinasjutte, jutustas Puškin vend Levile, «ja parandan selle neetud kasvatus puudusi. Kui toredad on need jutud! Igaüks neist on poeem!»

Puškin märkis mõned hoidja jutustused ka lühidalt siinsamas üles, kord aga visandas neile epigraafina motiivi kõutsist: «Tamm roheline käärus...» Visand oli lühike, kuid nagu tavatu tublisti maha kriipsutatud, mahatõmmatud riidaga leidusid sellised:

Seal keti küljes kõuts kaib ringi,
kui poleks kass, vaid murjan mingi,
kord muinasjuttu nurrutab,
kord võigast viisi kurrutab.

Niiviisi, võttes ühe episoodi imedest, mis võlaevameestele mõistatada andis, ja ühendades halli kassiga, kes nurrutas hoidja rütmilise kordel lavatsil, lõi ta kassi kuju, kes muinasjutustab... Aga muide, siinsamas tegi ta paranduspäeval, ööl kõuts harituim» — «Ööd-päevad harituim — käib keti otsas ringeldes». Need parandustekkidis temas võib-olla osalt alateadlikult ta korra tõttu. Mis sellest, et ta praegu koos kassil oli? Kas ei olnud ta siin ühtaegu ka keti tema teab palju ja õpib veel nii mõndagi, kuid tutud samuti keerlema oma mõtetes — ööd-päevad...

Nii täiendasid hoidja muinasjutud ja talupoja laulud, ajalugu ja kroonikad tema haridust, noorusest alates oli olnud peaaegu eranditult raamatuprantsuspärane, kuid hoidja ja Ossipova, Olaf ja Nikova, külaeided ja talumehed, kellega ta vestles, — need asendasid talle nüüd võõrkeelset kondlikku vestlust. Ja kõik see oli rahulik, lihtne, rütmiline ja temale niisama vajalik. Palju satub sellest ka paberile juba sel talvel, jääb ootele ning hoiule hilisemaks ajaks... Puškin sel avaral sügisel sügavalt maaelu ja nii vaibus temas terav isiklik valu ja rahutus.

olude pocetiline pinge temas voolama uude võim-
pöörangi.

See elamuste teravus, tung põgeneda ning kõik see kattus nii tema enda avara hinga ka maaelu sügisese avarusega, mis hajutas tunde; olles kull vabaduseta, leidis ta just selle hääle.

Siis ei õigustanud Vjazemski kartusi, et ta ei pea vastu «sellele piinale». Ilmnes isegi tema oma maaelu pagenduses sageli nukrustatud raevu sattudes tugevnes ning karastus ta. Siis jõi üle vaid oodata vanemate ärasõitu... Siis algab suur töö.

KUMNES PEATÜKK

KÜLAKE PARNASSIL

Kui Puškin kui ka Vjazemski viimasel ajal vaibast Odessat katkes nende kirjavahetus: nad lootsid oma lähedust rõhutada.

Siis kartis Puškini pärast osalt ka seetõttu, et tema enda järgi: ka tema ise oli tookord politsei kätte all — pärast seda, kui kahekümne esimesel talve keelati tagasi sõita teenistuskohale, kus teda perekond ootas, ja ta solvunult talurja kõige kõrgema nimele, paludes end kolmanda tiitlist. Suvel oleks ta väga tahtnud kolida. Ta «elistaks Odessat», nagu ta ütles, «kõigile teistele kubermangu- ja pealinnadele, sest seal on meri ja päike, kaks minu jaoks, aga on vaja teada, missugune on see meri ja missugune oleks valve minu järele, mis iga mu sammu, iga mu hingetõmmet valvatakse, siis ei avita mind ei meri ega

poete sidus tihe sõprus. Kui nende ühis-
elundis oli midagi ühist ja nad mõlemad
omade järelevalve all, siis oli neil ka trükkis

avaldamine peaaegu ühtemoodi mitte kuigi tsensuuri üle oli neil alati elavaid kõnelusi. M istudes otsustas Vjazemski kuidagi võitlust ab teatas sellest Puškinile juba Kišinjovi. «Suu nek,» vastas talle Puškin, «et me kõik ühne Birukovide peale kaebaksime, võib halbu tuua. Sõjaväekoodeksi alusel loetakse seda kui rohkem kui kaks ohvitseri ühekorraga vad. Ma ei tea, kas kirjanikud sõjakohtu alla vad, kuid meie ühine kaebus võib meie peale kahtlustusi tõmmata ja suuri pahandusi te Aristokraatlikud eelarvamused sobivad mitte aga mulle — vaatan oma valminud nagu kingsepp saapapaarile: müün kasuga, vanem leiab, et minu saapad pole vormi neid, rikub kauba ära; mina kannatan ka kaebama jaoskonna pristavile; kõik see kuu juurde.»

Tookord Puškin muidugi naeris — lõbus jovlikult, kuid tõeliselt oli ta kitsikuses; juba oli ta kirjutanud Bestuževile tsensuuri kohta minu poolt Tsensuuri, mu vana sõbratari, kullake on tarkust juurde saanud... Näen takistusi luuletuse «Ovidiusele» trükkimisel, k eite saab ja tuleb petta, kuna ta on väga tavasti on teda minu nimega hirmutatud; nimetage, vaid esitage talle minu laulud ük nime all... Tähtis on, et minu nimi tem tuks, ja kõik on korras.» Vjazemski püüdi seid ka välismaal trükkida lasta, kuid sellest loomulikult midagi välja.

Nüüd aga katkestas Vjazemski vaikim põhjusel: ta oli väga mures Puškini rahaasj Nende materiaalse murede vastu oli Vjaz väga õrn. Ta ise oli küll rikas, kuid ta ra kõvasti sassis: tal lasus kunagine tohutu dimangus. Mõõdunud suvel askeldas ta kogu müügiga ja ostjatega — Önnistegija komisjoniga Moskvas. Ta kirjutas naiselo «Siis alles saabub mul raske aeg, kui pais mind uputab ligi pool miljonit rubla või

üle 1200 inimest! Hirmus ja valus on mõelda, igavusele ja askeldustele tuleb arvutada, ümber teta, üles kirjutada, alla kirjutada!» Puškin tegi teda eriti rahutuks üks uus pahandus; sel- ta teatas lühikeses asjalikus kirjas, mille ta saa- Moskoesse.

Ilmet «Moskovskije Vedomosti» ilmus sel sügisel lue, et tuleb müügile «Kaukasuse vangi» uus venekeelses tõlkes, kuid koos kogu venekeelse See kellegi Oldekopi väljaanne ei võimalda- Puškinil endal poeemi uut trükki välja anda. ra raamatukaupmees Širjajev ostis Oldekopilt 1000 eksemplari, kinnitades Vjazemskile, et olja oli müügiõiguse eest maksnud vahetult Ser- ovitsale. Küsiti järele Žukovskilt, tema pidas nõu niga ja selgus, et kõik oli selge kelmus. «Oldekop ta ja valetas. Minu isal pole temaga mingit ojad olnud,» kirjutas Puškin ise Vjazemskile, ka tema soovile saata asjaajamiseks volikiri. müüd selgus, et ka volikirja olemasolu poleks raamatud peatada «Oldekopi vangi» müüki Mosk- raat siinsed raamatukaupmehed on selle ise ost- ja tegemist tuleb teha müüjaga, mitte aga ost- «Aga õigel on raske õigust leida.» Puškin da uut teadet Oldekopi kohta ja ainult kirus: talle ja asi tahe.»

Vjazemski mured ja kartused olid muidugi endatud. «Ei või ometi Puškinil paljaks ta,» hüüdis ta Žukovskile saadetud kirjas. di sellestki, et teda rõhutakse.» Ja kaebas Alek- Ivanovitš Turgenevile: «Nüüd on Puškinile jää- val külake Parnassil, aga kui ka seda laastama mis jääb talle siis veel üle?»

Suure mõisa omanik Vjazemski, mõeldes ametisele seisukorrale ja elatudes ise oma küla- madavaist sissetulekuist, Puškini kirjandusliku omamoodi väga tabavalt külakeks Parn- l ainult poeedi enda read andsidki talle tõe- setulekut. Kuid Puškin arvestas praegu vaid oma lue esimese peatüki väljaannet. Seda oli vähe llo tegid muret mitte ainult Oldekopi kelmused.

Puškin tahtis juba ammu välja anda oma luuletuste kogu, kuid ta varasemad värsid, mis olid juba ette valmistatud, ei olnud enam tema käsutuses. Need «pooleldi ära muinud, pooleldi maha murtud» Nikita Vsevolodovitš Vsevoložskile — oma sõbrale, teatriharrastajale ja muusikantormilise «Rohelise Lambi» asutajale, keda ta janko juurde sõites meenutas ja keda nähtavasti igatses ka Delwig, kui ta oma kirjas ütles kedagi, kes politseinikke peksaks. «Rohelise Lambi» liikmed olid vaimaauru all olles sagedasti need «seid piilureid» kimbutanud... Puškin armastas Vsevoložskit, kuigi nende suhted olid pealiskaudsed ja koos palju rumalus teinud, veiderdanud ja... Puškinil tuli Peterburist ära Lõuna- ja andis ta sõbrale oma käsikirja väljaandmiseks sada rubla oli ta temale võlgu — kaotus kaotus — ja viissada võttis ta endale reisirahaks, et sel, et Vsevoložski annaks selle vihiku trükkitultudest kogu tuhande. Nikita Vsevolodovitš lahendas jaandmisega mitte viivitada ja järgmise aasta arvas Puškin juba, et tema raamat on trükitud näinud. Kuid põlu all oleva poeedi luuletusi ei polnud sugugi nii kerge ja tekkis koguni küsimus nagu Vjazemski kirjutustegagi, — kas mitte Pariisis trükkida lasta. Kuid ka see mõte ei teoks.

Puškin tahtis nüüd seda oma käsikirja välja anda kuigi kavatses sellest kasutada väikest osa Vsevoložskile: «Müü mulle mu käsikiri tagasi sama 1000 eest (ma tean, et Sa mulle vaevalt ilma aga ma võtta ei taha). Raha saadan Sulle niipea kui saan.» Kohe selle järel kirjutas ta Delwigu tuževile ja palus teda kohtuda «selle parima hetkelise nooruse hetkeliste sõprade hulgas» ja nutada talle — «armsale unustajale egoistile» vihikut luuletustega, mis tema juurde on saanud.

Mitu korda arvutas Puškin pliiatsiga ridu, ja rublasid — oma võimalikku tulu. Neil hetkedel ta lütseumiaegse Puškiniga — kahupärase

teaduse oma vihatud matemaatika taga, millesse, kuigi ta, tuli ikkagi süveneda. Puškin tegi Vjazemski talle ettepaneku anda välja luuletused ja eleegiate kogu kui ka katkendid «Onegini» lõpuks täielik kogu ja arendas lisaks oma «kulakesest»: «See ongi Su tore obrokiküla! Lõpuks üienda oma valitsejaks!» Puškinile oleks see olnud, kuid ta ei tahtnud teistele sekeldusi tekitada, et «Onegini» trükkib vend Peterburis, Vjazemskit mitte vihastuda, et ta ei andnud seda raha vihastu, kallid, tunnen, et kaotan Sinu luuletaja, kuid praegustes tingimustes tõmban iga teine väljaandja endale tahtmatult lõpu ja rahulolematuse.» Vennale tegi ta üleslopuks kokku leppida ka Vsevoložskiga.

Enne talv, kuid Sergei Lvovitš polnud veel korraldanud, kuidas ta poeg siia jääb ja millest ta elab. Kõigi ta mõtete keskpunktiks oli õe surm. See teade lõi ta täielikult roopast ja rohked pisarad muutusid nohuks ja suurel tõttu jäi ta isegi märgatavalt kõhnemaks. Nõrk valgustas ta nägu vaid mõtte juures, et kohutavalt Leviga. Puškin vaatas isa irooniliselt; tal polnud tädi vastu mingeid tundeid, ja mitte ilma mõtlemiseta silmitses ta ka ema: näis, et avaldada üliküllus ka teda pisut ärritas.

Viimse, õpetusena mahajäävale pojale, kui ta nooruse kestnud askeldust ja torisemist lõpuks oli pakitud, pidas Sergei Lvovitš vajalikuks anda talle kasulikke näpunäiteid, sealhulgas ka majandusse puutuvaid.

«Jää siia üksi ja see on osalt hea... mõtiskluse mõtiskelu, kas tead, ülendab ja puhastab meie mõtteid. Kõigekõrgem teab, mis ta teeb, ja tema teed on vaimatud.»

«Oletame, et on nii...» Ja Aleksander naeratas

«...on aega,» jätkas isa pisut juba hoogu sattunud mõtelda enda ja oma seisukorra üle. Ma ei saanud mingeid vabandusi. Peaasi on see, mis

toimub hinges, nii-öelda kõikenägeva silma ees...
puhas iseenda ees... Olen alati seda püüdnud jätkata...
parast...»

«Kas Mihhaila Kalašnikov tuleb varsti tagasi?»
Hetkeks peegeldus jutlustaja naos segadust. Tema
küsimus oli absurdne ja katkestas täiesti tema
ta mõtted, kuid samal ajal oleks see nagu Sergei
vitšit kutsunud läbi katsuma oma puhtust...
isa imelik õrnus Olja Kalašnikova vastu polnud
Aleksandrile märkamatuks.

Puškin-isa neelatas ja sai enesevalitsuse tagasi.

«Sa küsisid Mihhaila kohta... parajal ajal...
dugi, ta on pärisori ja sina pead talle korraldusi teha...
ja teda käsutama. Kuid tal on majanduslikku...
ta on meie huvidele ustav kogu hingega...
üksinda ja võid temale toetuda. Aga muide...
vaatas ta pojale teravalt otsa. «Aga muide...
võtan ta valitsejaks Boldinosse.» Nii tahtis Sergei
vitš omakorda hirmutada poega ka Olenka...
ärasõiduga.

Aleksander silmitses tähelepanelikult tootud...
jooksis vaike ämblik peremehelikult mööda...
tut võrku. Isa vaikis, jälgis ta pilku ja...
midagi erilist, lisas veel, andudes uuesti...
duslikele mõtisklustele:

«Mihhaila Kalašnikov ja Roza Grigorjevna...
on kaks inimest, keda ma täiesti usaldan. Kalašnikov...
gorjevnaile võid sa igas asjas loota.»

Puškin ei süvenenud majapidamisesse...
tundis siiski inimesi isegi nende kaitumise...
jargi, mida ta tahtmatult tahele pani. «Kena...
mõtles ta, «tõepoolest: kaks sulli.»

«Oo, inimesi peab tundma!» lõpetas isa, «inimesi...
peab nägema ja mõistma. Seda võimet pole...
ühel.»

Juba oli ka perekorraldus laegas koorma...
Nikita toimetas hoolega kalessi juures: selles tult...
maaelu puhkust sõita pealipna. Harvade koht...
kokkusaamiste puhul hoidus Rokotov kalle...
nimast ja see ese hakkas paistma peremehelikult.

...kutsus Sergei Lvovitš seda kõige rahulikuma

...puudutas pisut hõõrdunud sõidukikeret...
...oli ikkagi Odessa... Kuid ta ei tahtnud

...kutsus ta.
«Olen siin.»

...vaatas temale otsa ega teadnud, mida oelda...
...oli tahtis nimetada ta nime ja kuulda vastust...
...eda pikakoivalist siidjate vurrudega ja...
...vitunud naoga meest ja vaadates neisse...
...tavalisse silmadesse, mis akki niiskused, tun-
...et ka tema saadab kedagi...

...vaid, nii nagu oli armastanud nalja...
...ovis:
«Aga ikka, tsaar Nikita, vaata siis, et sa tütreid...
...pand!»

...elles suhtes väga häbelik ja Puškinile oli...
...hommikord lõbu teda oma valjamõeldud mui-
...Nikita neljakümnest tutrest nokkida...
...onukesel oli nüüd akki hea meel,
...hasti aru, et selle naljaga meenutab...
...laps nende sõbralikku lõbusat elu...
...aases. Aga temagi ei osanud midagi

...nad mõne hetke vaikides, siis pöördus...
...laputades umber ning sammus otsejoones...
...risti ette looma, huvasti jätna!

...spovnal oli hommikust saadik migreeni...
...hoidis kokku niihasti higutusi kui ka...
...naga toimus hüvastijätt lühidalt ja kui-

...hõlplik ja ära noruta. Hoia külmetamise eest...
...seal kuidagi rattad käima.»

...libises üle Puškini näo hetkeks mingi vari:

...oma...
...trepil ja vaatas eemalduvatele vane-
...Aga kui õuest oldi välja jõutud, jai tõld...
...akki seisma ja Puškin nagi, kuidas...
...kergitades tõstis ules nimetissõrme —
...poeg sinna läheks. Ja tahtmatult jooksis

Puškin, aga mitte ei sammunud, tõlla juurde, nagu oleks ta olnud alles poisike.

«Mida ma unustasin ütlemata...» tähendas Lvovitš asjalikult. «Ahjud... paranda ära, mulda külma hakata. Aga külm on talvel, kas tead... olid div. Noh, liigu!» Ja ta viipas kõhna sõrmega. «Nas, just nagu kutsarit kergelt selja tagant...»

Puškin oli vihane. Nadežda Ossipovna jõudis siiski ruttamata käe sirutada ja poja juukseid kergelt ta põski silitada. Puškin haaras ta sõrmed suudles neid. Kuid ka see lahkumissuudlus oli nagu sügisene leht.

Sõitsid ära...

Puškin uitas tol päeval kaua ringi, puhates ja sest vaikusest mõnu tundes. Ta ei sundinud end lema ja jõudis koju puhanuna, nagu oleks kuum.

«Oled vist küll näljane?» küsis hoidja hoolitses kattis kiiresti laua.

Kõik oli nüüd lihtne ja hoidja seisis sundimata kõrval. Lamp põles soojalt ja söögitoas oli majas palju avarust.

«Ahju kütma hakkame sinu toas. Noh, ka teta toas... Seda sara siin ei jõua keegi soojaks kütta»

Puškin noogutas pead, olles kõigega nõus. Ütles talle «sina», nagu kõige südamlikumal. Kõik oli korras ja hea.

«Pole viga, mu tuvike, küllap elame...» ütles embas teda, kui ta oli söönud ja oma tuppale üles tõusis: hoidja kasutas jälle kõiki ammuseid

Erilist töömeeleolu siiski ei olnud, vaikus alles harjumatu, ta kuulis veel vaikust. Aga nagu enese kiuste koguni igatsus kára ja hää vanemad sõidavad pealinna, seal on juba Olga ja! Kuid õhtul võttis ta siiski rahulikult käsile oma med; järjekorras oli kunagine külaskäik vanade Abramovitši juurde, — kuidas see teda viitas ja rahul oli, et ta temast maha ei jäänud.

Ka terve järgmise päeva veetis Puškin töötades oma toas. Kogu aeg valas vilu üksinduses oli palju rikkam ning sisukam. Ma

...ol talulepanu. Hoidja hoolitses ta eest: majas valit-vaikus. Ka öösel oli hea: ilma unenägudeta puhkus. Hommikul aga kavatses ta, hoolimata sügast porist, trigorskojelasi külastada. Hoidja sõitis kisse liturgiale, ta armastas kloostri jumala-

...läks ratsa ja kiire kellahelin teatas, et lõu- jumalateenistus on läbi. Ta sõitis ruttamata. Tut- tused kummardasid vööni, talumehed võtsid porist. Üks taat pidas ta mõisa piiril kinni ja lahule tuld. Vabandades tülitamise pärast, alus- tati juttu, alistudes vajadusele välja öelda. Teda sel pikal jumalateenistusel oli vaevanud: «...kui ma väeti olin, kinnitasid taadid: «...ohver murrab jää», aga kui vaadata, jääd veel... James, ütlen ma, istub veel rohelises, ei paista... valjagi. Mis see küll peaks tähendama?»

...tubakakoti, harutas lahti ja hakkas selles... otides soppidest mahorkakübemeid.

...sina arvad?»
...arvatagi. Lobisetakse mitut moodi. Kas ehk... aga jälle oodatakse ka kergendust, justkui... sundust tahetavat kergendada. Või pole tõsi?»
...elavusega suunas ta ratsanikule oma vai- minimesesilmade pilgu: neis loitis oma tuluke, ...ilmitses juhuslikku jutukaaslast huviga, kuid... midagi. Vanamees ootas veidi ja nähes, et... vasta, puistas tubaka niisama aeglaselt kotti... ja hakkas nõõri siduma.

...miks sa piipu põlema ei pane?»
...libu unustasin koju. Agä et soldati moodi plotskit... tuda — paberit pole.» Ja ootamatult, otsekui üles... hää, hüüdis ta peaaegu karjades: «Aga räägitakse, ...kt-Peterburi on jumala abiga minema uhtunud, ...üks koht on jäänud... Nagu peopesa.» Ja püh- luredalt käelt mahorkatolmu, lõi ta endale vastu

«pole midagi kuulnud... Aga kui pole paberit, —...võib» Ja Puškin otsis taskust Aderkasele määratud... oli taskusse jäänud sellest ajast, kui ta kirja... ovju Aleksandrovnalt tagasi sai.

Igaks juhuks rebis ta kirjast välja ühe pikuti raamat, et midagi aru saada ei võiks. Talle valmistas selle hävitamine imelikku rahuldust, kui tema lauldas ja sid suitsupaberiks, miks siis mitte popsutada A. ja Solovkit?

Nüüd, kui sinine suits keerles valgete vurrude ümber, oli kõik korras. Kuid toda vestlust Puškin ikkagi ei meletanud, ja käänakul ümber pöördudes nägi ta, et vana mees talle ikka veel järele vaatab Ulejantovi kirjakirjast rebis ta tükkideks ja heitis tuulde.

Trigorskoje läheduses tuli Puškinile ratsanik vastu. Ta andis edasi sedeli Ossipovalt. Praskovja Aleksandrovna teatas talle lühidalt, et postiga on tulnud kirjad Lev Sergejevitšilt ja Žukovskilt, ja peab tulla juttu ajama.

Ka Praskovja Aleksandrovna oli lõunase tunde teenistusest Voronitšis osa võtnud. Ta kaes ühe rätikuke ja selle seest võttis ta parajasti valge kirikuleiva jumala sulase Joanni mälestuseks, mida Puškin üle läve astus.

«Kull aga jõudsite kiiresti! Kui hea meel mul näha!...»

«Igaühel on nähtavasti oma tubakakotike» ütles Puškin naerdes ja tema kirikuleiva-nutsakule vaadates.

«Tõin teile kolm ennustust: et meil tuleb nälg, et tuleb mäss ja et Peterburis on veeuputus!»

«Kust te teate?»

«Vanataadilt. Kohtasin teel nõida.»

«Jah, Peterburis on veeuputus, üleujutus! Jätke ennest räägiti.»

«Noh, siis ei saa ka ülejäanud vältida.»

Puškin oli lõbus, kirjad olid meeldivad. Ja kuigi kas oli paastu tõttu mustikatäidisega, siiski ei sulas suus.

«Selles paastus on ainuke hea asi ta nimetada, et varsti on jõulud. Siia sõidavad Ljovka ja Wladimir wigit ootan.»

«Jah, täna lauldi juba kirikus esimest korda, et on sündimas, laulge kiitust...»

Lõunalauas istus ka küllasõitnud Rokotov. Ta oli lõbus. Säätuslik Odessa tõld, mis takistas teda

küllastamast, oli viimaks Peterburisse sõitnud. Kõik tundus ta isiklikult, kui teel Ostrovi ja Pihkovi. Sergei Lvovitš kubernerile visiti teha kavatsust sõitma poeg, kuid ta ei sõitnud). Puškinid Stehnovosse, Ivan Matvejevitši enda residentsi, sisse pöörasid: Nadežda Ossipovna ütlasti, et kange tee on migreeni puhul asendamatu. Rokotov praegu jutustaski.

«Andlesin siis teie emakese-kaunitari kdekost ja Vabandage mind, kuid õrnema soo puhul ei tule ma vaimustust tagasi hoida!»

«Kõik silmad läikisid nagu värske pruuni laki» ütles tema enda sõnade järgi — «uimade ja tõredat lillelava» vahtis. Jevpraksia surus kinnult turtsatuse salvrätikuga kinni, ja isegi tema kattis suu käega ega teinud talle märkusi, ise naerma pahvatada. Kuid Ivan Matvejevitš olunud sellest põrmugi, hoopis vastupidi: ta oli tähelepanu keskuseks.

«Teie kaunitar-emake: «Andke mulle kanget tee on mul esimest sorti, kuid ainult õietee!» Noh te teate isegi: see tee on rohekas ja lahjavõitu. Ja teie kallid emake polnud rahul, tõusis üles ja läks loputuskauksi. Ja kus siis Sergei Lvovitš talle välja laduma, miks ma pole tõlde aru? «Aga millega oleksite teie sõitnud?» He-he-hee! Huvastijätuks siiski suud-
«Maastan peeni inimesi kõigest hingest!» Ja ta ohkas jutustaja südame põhjast: «Nii see on, ma ei maantee ääres: kõik pööravad sisse!»

«Nii mõtles Ossipova ja heitis pilgu Puškinile. Kuid ei võtnud vaevaks ennast tagasi hoida ja naure häälega naerma.

«Kirjutas nii Aleksander Sergejevitšile kui Aleksandrovna: mõlemad kirjad olid umbrikus — Ossipova nimele. Ta kirjutas oma «mässu», et ei tea, mida teha, keda paluda ja mida loota, ja et kõik selgus, tänu jumalale, iseenesest, aga oleks ehk isegi kahju võinud teha. Isegi lauldes kirjades peaaegu ühtemoodi. Puškin kujutles

elavalt Žukovskit ette: hommik, hommikumana kamin, heasüdamlikkus, laiskus...

«Kuratlikult taevalik hing on sel pooltürklane ja dis Puškin pooleldi naljatledes ja pooleldi Praskovja Aleksandrovna aga tuletas sedamaid meelde «Kuradike, muutu ingliski!»

Puškin rahustas teda nüüd lõplikult, tunnistas et ta havitas Aderkasele määratud kirja, ja nad otsustasid homme Peterburisse kirjutada, hea juhusega saata käsipostiga.

Hüvastijätul tuletas Ossipova meelde, et üldse moodub nelikummend päeva tädi Anna Lvovna mast. Ka selle peale vastas Puškin naerdes.

«Noh hüva, ma lasen pidada hingepalve, kes jumatateenistuse, olenevalt sellest, kumb on vam.»

Kodus aga ütles talle hoidja, et Olga Sergejevna sõites ka temale kinnitanud, et peetagu hingepalve, kui surmateade saabub tema ajal...

«Ongi hästi, eks sina sõida!» Ise ta aga heitis oli juba öö.

Puškin kirjutas vennale alati lõbusaid kirju, kuid kord sattus ta eriti hoogu. Vanemate arasõnu ja koormanud teda enam miski.

Sulgenud juba kirja, milles ta lobises kõige rohkem Peterburi «uputusest», meenutades veinivaadid ning ta avas ümbriku uuesti ja kirjutas nendest, — et Lev ostaks neid «odavamalt ja juba. See uputus on hea juhus». Kiri oli adresseeritud Sergejevitšile «ta oma kapakeste vahele» ja kirjutas pitseri juurde, kus oli avamise jälge avasin!» Hoidjale aga, kes oli mures tädi Anna hingepalvuse pärast, tegi ta korralduse veel midagi kohta:

«Sa ütle ka kloostriülemale, kui ta meie hoidja peab: ma olin eile Ossipova juures ja kuulsin uputusest, ja nüüdsama kirjutasin Levile, et ta panna Peterburis kinni mõne veinivaadi: need ujuvad merel vaid! Niipea, kui kätte saan, tulgu maitsma.»

Üldse valmistas see uputus Puškinile palju nalja

Euroopa, toibu ehmatusest,
«maks norutada pead,
sest Piitris pääses uputusest
«Poljarnaja Zvezda» — nuud tead!
Bestužev, siht on sinu vaeval,
kaob pilv Parnassi kõrgusest,
sest oma õnnistatud laeval
sa päätsid veist ja inimest.

ta teeris ta hoogsalt naljatledes Peterburi kirja. Kuid hiljem mõtles ta tõsiselt ka hoopis. Teatri sulgemine ja ballide ärakeelamine on tõu. Seda nõuab sündsusetunne. Muidugi võta kõrgema klassi lõbustustest osa, kuid aja ajal ei pea teda solvava tõredusega ärrit. Kodnikud võivad valgustatud härrasmaju tallklaasist aknad sisse lüüa ja kahju teki. Ja edasi kirjutas ta vennale valitsuse poolt antud kohta: «Miljon on suur asi, — kuid sool, kuid kaer, kuid vein? Sellest ei oleks talvel üle mõelda, olgu siis üksinda või komiteedes. See ei ole lähel mul meelest, ta pole hoopiski nii lõbus, mees pilgul näib. Kui Sul peaks pähe tulema midagi abistada, siis anna Onegini rahadest. Ja juba, ilma igasuguse suulise ja kirjaliku kärata.» avaldati annetajate nimed.)

Jäi Puškin lõbus meeleolu püsima, ja kui ärastused Peterburist, mis olid seotud peoõh- Oleninite juures, kus noor kindraliproua Kern endast Cleopatrat, kelle ümber sõelus austasid talle tõuke mõtiskeluks ja peo kirjelduse kirgliku kuninganna juures ning ta alatusliku visandi kuninganna erakordse saadust, siis nüüd, vastates Rodzjankole ja tema Anna Petrovnale endale saadud tervituste eest, naljatas, meenutades Rodzjanko mõisat Lubnõ ja peaaegu lõõpis: «Seleta mulle, kulla mees, on see A. P. K. ...; kes minu kohta oma nõole õnni sõnu kirjutas? Räägitakse, et ta on väga lühid — kaunis on kägu kaugel Teatri armumisest ja tundes igas suhtes Sinu erastada talenti, oletan, et Sinu asi on korras või mõni muu.»

Ta tuletas Rodzjankole meelde tema «Muide, Baratõnski on kirjutanud poeemi vihasta — Soomlannast) ja see soomlane imearmas Mina aga kirjutan Mustlanna. Meeldib? Anna meile kiiremini oma Triina, on alles Parnass! Siis on alles kangelanud! alles tore kamp! Kujutlen, kuidas Apollo neid kisendab: miks te ei anna mulle teda? Aga ta neetud Phoebus, vajad? Kreeklannat? Itaallan poolest on neist Soomlanna või Mustlanna hõlpsam. Edasi järgnes kergel käel juba lausa ebaõnnelik: Puškini juures ei mõjunud see selline, oli elav ja lõbus ega sisaldanud endas mingit patoloogiat ja ebatervet erootikat.

Muide, ta tuletas meelde ka venda Porfirit ja talle tervitusi.

Nüüd oma «Cleopatrat» uuesti üle lugedes, ka Puškini mõtted jalle minevikku, ei olnud juhu, hästi siin kui ka «Ruslanis» võitlesid kaunita kolm... See oli tema noorpõlvemälestus, ajast, kui kolm sõpra, lütseumi kasvandikku, olid aegselt armunud ikka tollesesamasse Balbilla kelle kuju siis põgusalt litus Kerni kujuga ja ta hiljuti toda kauget aega meenutades oma muist kirjutas.

Need märkmed ulatusid nüüd tunduvalt ka Elu, «mida ta nii armastas ja mida ta nii nautinud», kavatses ta meelde tuleta, nagu ta lubas, mitte enne, kui lumi maha tuleb, kui ta saabunud ikka veel, ja talle meenus kunagi pääsmatu, pikaleveninud sügis Lõunas, kui tal viimaks saabus Muravjovi «Teekond mööda Taauriat». Seda mälestusekillukest ei kirjutanud ta muudkui kutele lehtedele, vaid üldisse massoonivihikusse tas selle kirjana Delwigile. Need mälestused võinud olla ka artikliks; Delwig paluski talt ja suuri jaoks sobivat proosat.

«Teekond mööda Taauriat» elustas Puškinit ja mälestusi ta enda rännakuist nois armsais paikkondades ja kerge kurbus hõljus kogu aja selle kuni Rajevskite perekonda ei meenutanud ta nunnad

elav, kes oli erru läinud, elas kaugel, ja unistus tema temaga koos oli unistuseks jäänudki. Puškin ei leidnud näha kas või ta näojoonigi, kuid Mihhaila, kes viimaks Peterburist tagasi jõudis, tõi ta parandatud sõrmuse, kuid ei toonud Tšaada-... ed. Ja kuidagi ei saa talle ka endast märku

tekiti võrdles mõttes oma mälestusi Muravjovi muist. Need olid täiesti erinevad. Teose «Teekond Taauriat» autor andis palju ruumi oma mitme-... murimistele. Puškin aga oli Diana templi... tähendanud tõelise sõpruse kohta käivad... ed pärimused oma isiklike tunnetega kau-... bra vastu...

...s siis, kui Delwigil tõepoolest õnnestub need mälestuslehekeseid trükki anda? — tema aga pidi... ka oma värsid Tšaadajevile ja saadab talle...? Jälgib ju Pjotr Jakovlevištš ka võõrsil... kodumaist kirjandust? Ja Puškin hakkas... kutama oma neid varsistatud mõtteid, mis olid... tanud muistse templi varemeil. See ei... tal otsekohe. Kui need juba varem oleksid... sus meenuksid tapsemalt ja kindla-... olid nad vaid hinges hõljunud nagu udu, ... ole muutunud nähtavaiks kastepii-kadeks. ... nimelt värssides mõtelnud, ja neid üles... tabada oli veel raskem kui leida täpset... mis erutab uue näidendi loomise hetkel. ... sulg pisut kõrvale ning tal tuli teda pea-

...higiseks tõmbunud akende paistsid puud, ...agus oksti tuul õõtsutas. Kus on päike ja noo-

...õrnusega ohkas Puškin tolles Lõunale pühen-... katkendis vaid küpressile mõeldes, mis Gurzufis... puures kasvas: «Ma armastasin öösel ärgates kuu-... kohinat ja jäin kuulutama tundide kaupa. ... paari sammu kaugusel kasvas noor küpress; ... ta teda igal hommikul ja kiindusin temasse tun-... on sarnane sõprusega. See on kõik, mis mulle... est Gurzufis on meelde jäänud.» Kõigest

muust (paljust ning väga paljust...) Puškin ei
vaid kusitles sõpra:

«Tee mulle selgeks: miks lõunamaine meremets
Bahtšissarai omavad minu jaoks seletamatut
Miks on minus nii tugev soov külastada uut
paiku, millest ma lahkusin sellise ükskõiksusega,
on mälestus hinge kõige tugevam võime ja
kõik, mis temale allub?»

Sel aastal venis sügis enneolematult pikaks
nud, kallasteni vett täis Sorot veeretab oma
muutunud vett. Jälgides iga päev seda aeglast liikumist,
oli Puškin kord, juba enne vanemate
kontrastiks visandanud Trigorskoje neidude ja
paania laulukese. Kõik olid sellest vaimust
otsustasid üksmeelselt, et Verstovski, kes oli ni
tunult viisistanud «Musta loori», peab tingima
jutama viisi ka tolele romansile. Alina loo
kerge motiivi, Jevpraksia aga, meenutades Lev
teldavaid seiklusi Veneetsias, lõi käsi kokku ja hü
dis:

«Kus ometi õnneseened! Itaalias käisid ja Hispaanias
käisid!»

«Jah, Hispaanias on veel parem: neli korda
mem! Kuid ma ei võtnud Levi endaga Hispaania
kaasa: on veel liiga noor!»

«Aga kas te mind oleksite võtnud? Kas ma
veel üleliia noor?» õrritas Zizi ja ta silmade
rohelistes tulukesed.

Puškin ootas lund ega asunud «Godunovi»
veel kestis salajane spontaanne töö sisemuses.

Trigorskojes köeti kaminat ja kaminat
madalpistes tikitud vapiga meenutas mineviku
istub töö taga, lastetoast kostavad tütarlaste
hääled. Valerian on õues, seepärast on maa
Juhtus, et Anna lugestis mõnda vanaaegset
Eriti hästi lugestis ta armastuseavaldusi, mis olid
tulvil tunnet, mille pinget aina kasvas. Puškin
ta intonatsioone; vahetevahel Anna haal hõlma
ta enda südame varjatud erutust. Alina istus
raami taga rangena, kergena: peene k

meeldunud kaela joon oli graatsiliselt puhas; meele-
langevad lokid heitsid põskedele kergeid

oli selle neiu vastu endiselt erilisi tundeid.
toas polnud, tundis Puškin temast ilmselt
isegi ta vestluse toon teistega kõneldes
kuulis kaugelt ta liigutusi kõrvaltoas, ta
hahinat, ja need hääled valmistasid talle sala-
mu. Aga kui ta siis uksele ilmus ja selgete,
ilmadega istujate poole vaatas, suundudes
oli oma tikkimisraami taha, haaras Puškin
et väljendust mitte leidnud tunnete tusk.

Armastas jännata Jevpraksiaga, «taljesid
vabalt ja julgelt naljatleda vaese Annaga,
kutsusid temas esile seda vähem vastu-
tunda selgemini Anna neid omalt poolt väljendas
olijad olid vahel jämedavõitu, sest neiu kohme-
Puškin); ta sõandas hoida oma peos ka
Aleksandrovna enda täidlast kätt; kuid
oli just nagu läbipaistva ja puhta klaasiga eral-
Kõik oli näha, kõik oli selge, kõik oli musi-
ne, kuid ta muutumatult rahulik ja ühtlane käitu-
oli nagu piiriks, millest üle ei astuta.

lind tundes tema vastu ei olnud kirglikud, kuid
oli ta ka pahane: neiu, iseendale — tõsiselt.
oleks tahtnud? Väga võimalik, et ta oleks
isegi pettunud, kui Alina oleks temale
valjendanud, ja siiski oli tal kiivalt kurb
tundada, et see on täiesti võimatu, samal
jah, ta osalt armukadetses eemalviibivat
eemalviibivat ajuti teravamalt kui siis, mil ta
ta kujutles väga elavalt, kuidas neiu mõnikord
madama, hoolimata ilmast, aga see kangelane
tolla kuskil kokkulepitud kohas ja kuidas ta
talle ei istunud enam tikkimisraami taha, vaid
mängima, valades muusikahelidesse oma tun-

ta oleks siis Puškin ise temalt soovinud?

Ei sõanda nõuda armastust, —
mu ingel, seda ma ei väari
küll oma pattudega just!

Kuid ainult armu teeselda
te oma kaunil pilgul laske!
Ah, petta mind ei ole raske!...
Ma rõõmsalt valmis pettumal!

Ja kirjutas talle, matkides André Chénier'd

Sa narbud tummana; su südant kurbus purustada
su neitsilikel huultel naeratuski sureb.
Ei ammugi su nõela all loo elama
ei mustriid ega lilled.

Edasi vihjas ta neiule Wulfi puudumist
nooruki kuju kaudu, kelle järele igatsetakse

Puškin kirjutas talle värssse. Vastuseks Alina kirjutas ja vaikis, peites värssid raamatu vahele. Puškin lahtiselt ta põlvedel; see lühiajaline tahele, kirjutas ja erutas Puškin. Kuid ometi ei tulnud järke. Ka Puškin ise unustas Alina kergesti, kui ta oli Mihhailovskojesse tagasi jõudnud. Ta küsis, kas ta on häinud juba teel, ja kõik õigused laksid üle kätte. Puškin seale naisele: lähedasele Olenkale, kelle hingega ta kogu maja, ja kaugele piinavale Vorontšikovale kirjutas napilt ja harva, kuid oskas lüüa hõlpsalt ja sügavalt.

Detsembri lõpp. Lund ei ole ikka veel. Ma ei ole tunnud öövaikusse. Ahi köeb. Varsti on jõulud, saabub juba homme. Kuid oleks soovint, et Delwigit. Kas nad tõesti ei tule?

Puškin istus vaikselt, mõtteisse süvenenud, ja oleks toad pühadeks korda seatud ega tea, mis taha, või nagu poleks laual ainsatki paberilehte. On suletud, sulg teritamata. Puškin ei kahtlenud meeletu ega põgenenud selle eest. Oh, ta ei ole jalutanud; oli sügav pori, kuid kalossid ei saadud. Raagus oksad vaatasid aknasse. Eemal avarused: porised teed, postijaamade majakad, maa, küla, võõrad maad. Ta ei tea isegi, kas aadressi; vend pole seniajani teada saanud. Ta ei või üldse loota. Kas mitte pühendada oma nõusse Wulf? Võib-olla saab põgeneda Tartusse.

Kuid ta pilk langeb talismanile ja mõtled

«Värss: Kas elu sisaldub ühes, kahes tuleks välja jätta, kuid kahju on — meeldib,» ja hiljuti Levile Peterburisse ja et ei oleks talpitausi, tegi vennale korralduse panna värssile «mõeldekaupmehe kõnelus poeediga» alla 1823. aasta. Puškin keegi seda rida Jelizaveta Ksaverjevna kirjutada...

See oli väikese pikliku laeka. See liigutus oli Ja otsekohe vaatasid temale otsa läbi silmad, nagu mereniiskuse kcoris. Puškin taksatas, kuid taltus samal hetkel: ta on kaugel. Sel öötunnil ei tahtnud ta end tulla. Väike pakike kirju, mis saabudes oleksid rõõmustanud, ei toonud neil tusa- võitlust lohutust. Kallitel lehekestel olid jäljen- nusest sõrmusest, nagu tal endal sõrmes. Ta leide havigamisega, kuid havigatada oli vaja. Puškin sooja, puud praksusid põledes... Kuskilt mälu sugavusest aga kerkis esile isegi kindlad read nagu oleksid silmade ta tuletas siiski meelde vene keeles:

«Lugege ega lugege ialgi üle oma armastatu tugevam vaim nõrgeneb sellisest lugemi- ke teil ongi, heitke tulle kõik ta kirjad ja pures: «Põlegu sel tuleriidal ära ka mu kirjad, et ei põle. See Ovidiuse «ravim armastuse» rooma luuletaja ka ise kasutas, visates «võlklud kirjad» — see ei kõlvanud Puškinile. Puškin just see mälestus noist Ovidiuse rida- andiski talle nagu viimse tõuke...

«Huvasti! Kui kaua ju ei vasi
«Mund painamast! kui kaua tõrkus käsi
«Mundmast tulele, et põleks kõik mu rõõm!...
Kuid küllalt, tund on käes. Šind pärib leek ja lõõm...

Luuras ahnelt lehe lehe järel, põles pitsat ja iljem valendasid kokkurullunud lehtede kergel vaid armsamad read, mida ta teadis peast. Puškin — tuis tule juurde ja habras tuhk jäi ta sõrmede kui ta üht lehte puudutas.

Oli möödunud suurem osa ööst. Ta tõusis püsti ja lukkas akna juurde astudes kerge kõrvale: akna taga oli valge. Puhas ja puutumata kattis ühtlase vaibana kogu ümbrust.

Nii lõppes sügis; nii kattis lumi lõpuks ta külakese kõrgendikul. Pidulik ja rahulik lihtsus ta möödunud kuumadel päevadel. Ja enne vaatles Puškin aknalaua istudes kaua talle avanevaid kaugusi.

ÜHETEISTKUMNES PEATÜKK

JÕULUD

«Kui ma tsaar oleksin, siis kutsuksin Aleksandri Puškini enda juurde ja ütleksin talle: «Aleksander Sergejevitš, teie kirjutate suurepäraseid laulusid. Aleksander Puškin kummardaks minu ees ainult minna aga jätkaksin: «Ma lugesin teie oodid. See on kirjutatud pisut segaselt...»

Puškin kirjutas, kriipsutas läbi ja naeris vestlus paberil keiser Aleksandriga valmis palju lõbu. Ta juhtis viisakalt vestluse oma «keiserlikust oodist» kõrvale ja soovitas parem lugeda kaht laulu «Ruslan ja Ludmillast» või «Kõrguse vangist» esimest osa, «Bahtšissarai purskkaevu».

«Oneginit» trükitakse; mul on au saada eksemplari Teie Kõrguse raamatukogusse. Aleksander Sergejevitš Krõlovile, ja kui Teie Kõrgus soovib, aega...» — «Olge nüüd ikka, Aleksander Sergejevitš. Teie värsside lugemine on meile meeldivaks saanud. Meie keiserlik reegel on: tood ära teie oodid eest ära põgene.»

Nii kirjutas ta tsaari jõudeelu kohta hoidjate juttude laadis, kuid mitte hoidja, vaid omaniku nasjuttudest: «Terve, priske, toidetud ja tervet vaevatud...»

Puškinil on vanad arved tsaari Aleksandri nimekaimuga. See oli tema salajaste värsside hästi teada.

...oli Puškin alles hiljuti tsaari kohta kirjutanud:

Tsaar kasvas trummi müra sees,
nii sai talt uljas sõjamees,
kes Austerlitzis põgenes
ja hiljem Moskvast värises.

...mõttis selle laulukese pühadeks Peterburisse sõit-
...Nikolotoviga vennale ja oli pisut hirmul, kas see
«tuisupea» kirja ära ei kaota: ei olnud sugugi
...tühise laulukese pärast kindlusesse sattuda.

...oli nüüd olid selles kujuteldavas vestluses tsaariga,
...oli Puškin vihikusse visandas, mõlemad vestlejad
...võtsid vastu tagasihoidlikult viisakad. Puškin vest-
...Vorontsovist ja sellest, miks ta temaga ei sobi-

...ning oma «afeismist», mille ta «koolipoisi naljaks»
...ja mõtles osalt juba päris tõsiselt, kas tal ei
...kirjaga Aleksandri poole pöörduda. Muide, ka
...visandi lõpetas ta sünge lõbususega: «Kuid siin

Aleksander Puškin keema ja ütleks mulle palju
...mõt (kuigi osalt tõtt), mina vihastuksin ja saadaks
...Siberisse, kus ta kirjutaks poemi «Jermak
...kõrvalt...»

...oli Puškinil ei olnud käsil «Jermak», vaid «Boris»
...ajalugu tuikas ta sule all. Ta kujutles juba sel-
...tõenäsi tsaari ja nõdrameelse Nikolka vahel, kellel
...raudkübar, keha ümber aga on mässitud ahe-
...«Tsaar, tsaar tuleb!» — «Jätke ta rahule. Palveta
...onnetu Nikolka» — «Ei, ei! ei tohi palve-
...Hermias Herodese eest — jumalaema ei luba.»
......kirjutaja Pimen koostas juba oma hirmsat
...Borisi peale...

Meid nuhtleb jumal suure patu pärast,
et oma valitsejaks tsaaritapja
me panime...

(Tõlkinud A. Saul)

...kui Segadusteaajastu teema ei kukkunud Puški-
...laevast ja seda ei inspireerinud talle ainult
...«Vene riigi ajaloo» lugemine — oli saabu-
...ajaloolise tähtsusega riiklike huvide küpse-
...Kaheteistkümnenda aasta Isamaasõda, mille

võimas hingus oli puudutanud Puškini poistpõlv-
taid, uue ühiskondliku laine kasvamine riigi poliitiliste vaidluste hoog ja kirk ta noorusaastail. Kõik see buris enne asumisele saatmist ja pärast Kamenkas, Tultšinis ja lõpuks kõik see, mida ta ja kuulis oma rännakuil Lõunas ja mida ta sellest kuulis, — kõik see avardas ta isikliku olemasolu, kuigi ei olnud vahetult temaga seotud.

Üha sagedamini meenus talle katkend kindra kirjast, millest Aleksander Nikolajevitš Rajev juba Kaukaasias oli kõnelnud. «Kõikjal hõõguv tuha all, ja ma usun väga, et üheksateistkümne ei jõua veerandini välja, ilma et ei toimuks mõni imelikke sündmusi...» Puškin mõtles sellele juba Lõunas viibides. Mõnikord näis, et suured mused on üsna lähedal, kuid need eelaimused olid petlikeks, ja lained otsekui mõõnasid tagasi.

Kuid siin maaelu vaikuses ja avaruses iseenesest jäetuna nägi ta ka olevikku mõninga vahemaa pealt, kuna minevik, vastupidi, oli nagu lähemal olnud — ja tema mõtledki voolasid rahulikult sügavamalt, temas tekkis sündmuste pidev, ta mõtles ajast suurtes mastaapides; ja nagu olnud need lihtsalt mõtted, vaid need olid tihedalt tihedat temas arganud elavate kujudega.

Segadusteajastu, suurte sündmuste ajajalg, ta kuma lõi isegi riigi olemasolu, haaras teda ikka võimsamalt, omandades üha selgema kuulides voogasid tugevad kired ja tunded.

Kuid miks siiski just Segadusteajastu?

Eriline huvi just selle ajajargu vastu tekkis väga varakult, ja selle juured peitusid üsnagu nii esivanemate kroonikas kui ka isiklikes mälestustes, mis olid seotud ikka tollesa lähedase mõisa Zahharovoga, mida ta vaatamata tabki koos teise, selle läheduses asuva küla neid üle päris Leedu piiri äärde.

Vaevalt kahe versta kaugusel Zahharovost tsaar Borisi kunagine valdus — Vjazjoma. Boris ise oli kiriku ehitada lasknud. Hljomka isehakanu linnalähedane loss, kus oli

Almszek. Kirik polnud suur, kuid selle pool-
hõljusid nägemused, ja vanaema Maria käest kinni hoides kuulas poisike ahne tema jutustusi tollest õudsest ajast — tõelisest Moskva riigile.

See oli puhas ja seda oli rikkalikult. Kogu tohutut tasandikku kattis ühtne valge vaip. Kirevus tõusid, jõgedest pääses üle jalgsi. Ja kõigi osaks tõusid ning tuisud. Mõte töötas selgemalt, rahva ja rahva saatus kangastus suure otsekohe-
Tšaadajev viibib kaugel. Kuid sõpru lei-
Peterburis kui ka seal — Lõunas. Kerkis esile Pesteli kujut: tema profiil, mis väariks gra-

See kaais Puškin peale Ivan Ivanovitš Puštšinile, obrale lutseumipingilt, et see avaldaks talle, kunagi käis ta ka ise armsa lombaka Nikolajevitš Turgenevi juures tema poolt asutatud ja XIX sajandi ühingu» koosolekuil (ka see «ühing», kuigi mitte eriti vormistatud, eesotsas oli ja lutseumi professori Kunitsõniga); ühin-
ajakiri. Unustada ei saanud ka Kamenkat: ole arevat õhtut, kus salajane uks talle juba avavat... avaneski ja sulgus uuesti; saatuse-
ta nuud hoopis eraldatud ja üksi. Kusagil
ja Peterburis sammuvad teised monoliitse
miks ei teki nukrust ja eraldatusetunnet, et ka siin pole ta üksi — pole maha
pole kadunud?

Kerkis ta teadvusse erilise selgusega ta kirjani-
tohtu suur ühiskondlik tähtsus. Ta oli suletud
territooriumile, nägematu ahel tamme kül-
tal liikuda ainult läheduses — paremale,
kuid ta teadis väga hästi, et ta viibib, ja see-
südamega, ühtaegu paljudes kohtades.
Odessas ja kogu teekonnd mere äärest siia oli
veel kord veennud. Värsid värssideks, kuid
ju tegu — tunde elav põlemine, mõtete külv.
tradimine andis jõudu ning kindlust. Ta tee oli
teistsugune kui sõpradel, kuid tee suund
mis nendelgi, või igatahes lähedane.

Kui kaugelt ta läheb? Selliseid küsimusi endale ei esitanud. Ta vaid tundis, et ta tee polnud kõrbesse; maal, sõpradest lahus, tundis ta mini kui kunagi varem enda katkematut seost ajal kujuneva ajalooga. Kuid süvenedes selles aja liikumisesse ja kõmasse, tajus ta ka vastupidist voole, ning kerkis ülesanne: mitte bojaarid ja vaid tsaar ja rahvas. Ajalugu ja kaasaeg ajaloost sügavaid juuri Puškinis ja temas aina rohkem huvi selle hiiglasliku uinuva jõu vastu, mis sel harva oli vihase hüüuna ajaloo tumma vaikuses rinud. Kõik muutus siin hirmsamaks ja keerukamaks ega seostunud kuidagi lihtsalt aadlike frondega.

Kuid siin sattus Puškin sisemistesse vastustesse ka iseendaga. Talupojad peavad olema vabad ja oskajad, kuid see vabadus ei ole mässude vabadus, alustugede kõigutamine oli talle hirmus. Ent sellele köitis teda terava huvi ja isegi... selleski Razini vabavägi ja talumeeste juht Pugatšov. Kuid muidu oleks ta Stenka Razinit «Venemaa ajaloo poeetiliseks isikuks» nimetanud. Rahvalukumise väljakutset, oli ka vaimustust ja hoogu. Nii Puškin tolle kõrvalrajakese kaudu loominguks «mässajatega».

Ja luues nüüd kindlalt oma viiejalge end tundis Puškin, kuidas ta geenius mehistus. Tema puudumine, mis oli lubatud vaid kõige haruldases erandina, aitas tal täpsemalt ja selgemalt ta sündmusi ja mõtteid, iseloomu ja isiksusi. Ta lendlevaid ridu, mis sulgesid endasse tormilise kujundi või pingsa tunde, asendas nüüd bojaarimistes ja Pimeni mõtisklustes tööparanev kõne. Muide, ta tundis oma vabavärsis ka teiste kurgede peidetud jõudu. Veel enam vaist ta tõi ta sisse ka proosat, jälgides mitte niivõrd peare'i kui oma eksimatut vaistu, et see muutis paremini esile tõsta mitmesuguseid inimlikke suguses sügavuses ja nende keerukaid omavahelisi suhteid.

Ei, Puškin ei hukkunud külas! Kuid ta sisemine oli niivõrd peidetud, et isegi Praskovja Aleksandrovna

halepanelik sõber, paljutki ei märganud ega aimanud. Nagu eemalt vaatavale Vjazemskile, nii paistis talle olukord vahel ka temale väljapääsmatuks.

Tal oli Praskovja Aleksandrovna alles hiljuti kirjutatud vastuses Žukovskile valutava südamega ja üllatavalt: «Oleks soovitav, et ta maapagu siin talle löpeks; vastasel korral... ma kardan olla õiglane, kuid sooviksin, et Teie, armuline härra Andrejevitš, mind mõistaksite. Kui Aleksander suutnud siia kauemaks jääma, siis tuleb meil, venelastel, tema talendi, tema luulegeeniusega jumalaga võrrelda, et teda ennast saaks milleski süüdistada.

Õnneks on hullem Siberist ja tulisel hingel pole talugi peale hakata. Ta on nüüd niivõrd süüvinud olukorrasse, et pikema kaalumise hüpab tuest ideele, — ja siis on hilja tagajärgede üle järele mõelda. Kõik siin öeldu pole tühi mõttemõlgutus, vaid palun Teid, et Lev Sergejevitš teada ei saaks, et ma kirjutan. Kui arvate, et Prantsusmaa või teiste riikide-taguste naabermaade õhk ja päike on vene keelele kasulik ega ole kahjulik ka meie kotkale, siis kirjutage, millest praegu kirjutan, igaveseks salakuks. Teie aga teisel arvamusel olete, siis mõelge selle üle, kuidas äralennust ette jõuda.»

See oli ennastsalgav, sest tarvitses vaid hetke aega, et Puškin Trigorskojast lahkub, kui ta siiski sõnulsetamatult tuhmus ja kurbuse tundus. Ossipova oli uhke, et Puškin puhendas «Koraani jaljendused» ja et tema nimi on sellega Ainult eelseisvale lahkumisele mõeldud. Ta, kui sügavaks olid muutunud tema tunnetused vastu. See oli tugev ja ustav tunne, kuid ta ei mõelnudki ta esmajoones endale, vaid teistele. Ja oli tõesti päevi, kus ta tundis hirmu Aleksander Sergejevitši saatuse pärast, kes ta järele teda oma Venemaalt põgenemiseks oli pühendanud.

Praskovja Aleksandrovna ei oletanud, et ka Lev plaanidest teab, kuid viimase kaudu immitsesid talajased kavatsused ta Peterburi tuttavate ja ulatusid nüüd siia. «Pagana moodi ei meeldi

mulle Peterburi jutud minu põgenemise kohta. leks peaksin ma põgenema? Siin on nii hea! sellesama hüüatuse järel küsis ta Levilt mõistu, ja on lood just põgenemise mõttes.

Lõppude lõpuks jäigi Puškin neile oma
kindlaks ja valmistas isegi tasapisi põgenemise
nii saatus vend talle Mihhaila Kalašnikoviga
esemete hulgas ka reisilambi ja kohvri; kõik
Puškini poolt tellitud. Kuid nähes, et Lev ise ei
pühendas Puškin oma saladustesse ka Wulfi,
järgmisel suvel võõraid maid kavatses külastada

Aleksei Nikolajevitš Wulf suhtus asjasse tõsiselt ja kõndis kaks päeva tähtsalt mõtteis mooda mööda maad, et sel korral leidus temas tõelist mehisust ja panu teise inimese vastu. Vähemalt Puškin oli liigutatud tema ettepanekust, et ta võtab Aleksei Sergejevitši endaga kaasa kui pärisorjast teenik, oli kahtlemata asjalik mõte!

Wulfil aga olid veel omad salajased mõtted ja mõtiskledes mooda võõrastetuba sammus. Talh olnud väga meeltmööda, kui Puškin neist jäänud jäänud oleks lahkunud. Osalt häiris teda Alin Sergejevitsi varjamatu pilge tema kulul, mida ta ei dugi märkas, osalt ei meeldinud talle, et Puškin silma Alinale, kuid kõige rohkem oli talle vana see liiga vaba, nagu talle näis, käitumine suhtes, mida nende rahutu naaber endale luba tundis, et tema au kohustab teda tollest viimast olust tõsiselt rääkima. Kuid tal ei jätkunud ot ega põhjendatud ettekaänet.

Väliselt olid nende suhted sõbralikud, Puškini olid seejuures siirad: tütarlapsi on palju, kuid meest ei ole, ent mille poolest ei sobi hadakornid meheks ka Wulf? Jõi ta tublisti, oli noor, mitte temaga võis vahetevahel isegi tõsisemal teemal telda; koos hullasid nad ka Trigoriskoje noori perega. Alina oli uuesti õitsele puhkenud ja juba koguni oma kasuvenna seltsis sõidu Oputškasse. Vere poolest olid nad teineteisele võõrad, kuid perade oli neil ühine, ja see lõi võimaluse omavahel läheduseks.

Puškini heitis nende kulul nalja. Ta uus töö, mis andis tegevusse tema sisemised jõud, vabastas samal ajal ta vundimatus eksistentsis ka tolle lõbusa Puškini, andes niisama rõõmsalt nagu lumekristallid päikesele. Tema külaskäikude puhul jõuluajal tundis ta mitu rõõmu Praskovja Aleksandrovna. Ja kui ta läks kogu maja, kui Puškin sisenes lumise põsk-
... tuues endaga kaasa talvise õhu värskust ja
... nalju!

"Mina ei lõbutsenud Puškin nüüd ainult Trigors-
 kile, lootud tõi rõõmu kaasa ka tollesse maailma-
 mis pesitses, hingas ja töötas Mihhailovs-
 kedrates, kududes, tikkides ja pitsi niblates.
 Kõik see, kuid see-eest saabus ta kulluslikuna, tore-
 luse krudisemise, harmas puude ja kriuksu-
 lastega. Jää peidus ja lume all puhkavale
 tihedustid mäest kelgud ja mõnikord lendasid kel-
 tikud tükid.

... ja vaatas seda lõbusat kelgutamist. Ed tõukas ta kelku tagant ja hüüdis sõitjatele: "Ei hoolinud oma härraseisusest, jooksis koju töö hoidja lähedad vildid jalga."

... Olgaga! hüüdsid tüdrukud. «Tema juhib
kogu perekonda!»

«...b kõige paremini ümber! Ma istun ette.»

...kuidas on, noorhärja, aga mina juhin teid
...logi Olenka ettepaneku.

peetud hõõgusid, pearäti sõlm oli lahti läinud ja
 märkas, kui soojalt helkis ta kaelas ketike:
 ta oli nahtavasti unustanud sõrmuse, millest
 talle oli kirjutatud, kuid medaljoni oli ta saat-
 nud alles eile õhtul pani Puškin, sobivat hetke kasu-
 tades, talle kena ehtesjakese kaela. Ta tah-
 si ka kätt piha ümber panna, kuid Olenka libises
 tema eest. Nüüd vaatles Puškin, kui osavalt
 ta kuklasõlme oma kukla taga pingutas, olles võt-
 nud labakindad ja hoides neid otsapidi hammaste

«Oot küll, ma istun su taha.»

It oli väike ja istuda oli kitsas. Poolel teel, kää-

naku kohal, hüüatas Puškin nagu ehmudes ja enda ees istuval neil ümbert kinni. Kelk läks pilk ümber ja Puškin Olenkaga lendasid hoopis lahange. Omastkohast läks see hasti: tütarlaps ootamatusest, Puškin aga suudles lennult teda punetavale põsele. Ja kui kukkumine oli tahtmatu, siis suudlus ei paistnud tüdrukut nagu panevatki. Olenka vaatas tema poole vahumärgilikkusetundeta ning ta hallid silmad kohtusid tema silmadega, mis nüüd vabas õhus paistsid olema aegu päris sinised. Ei, praegu ei mõelnudki eest ära joosta!

Puškin vaatas teda ning ta silmad näisid öelda: «Kas mõistad?» Ja näis, et Olenka mõistis teda.

Ta kuklasse heidetud pea otsekui uppunud lumepatja ja sealt sarasid silmad — rõõmsad narmekad. Kõik see kestis vaid mõne hetke. Kõik Olenka püsti, raputas end lumest puhtaks ja Aleksander Sergejevitš ei tõuse, haaras kummita varrukast kinni ja tõmbas ta pusti.

Üleval mäel võeti neid vastu naeru ja Puškin juhtis nüüd ise kelku ja sõidutas kella mööda.

Õhtuks oli ta lubanud Ossipova juurde sõita, sõitnud; kogu selleks päevaks vallutasid teda mõtted. Hoidja oli heas tujus ja rõõmus, ta jättis ennustamist. Muide, ka Puškinil oli sellel päeval aimu, talle meenus Žukoyski «Svetlana».

Ja tõesti: õrrelt võeti unine kukk, ka pimestatuna hulk aega ei taibanud, mis temalt takse, ja märgates lõpuks ometi iga tütarlapse määratud nisuteri, valis nende seast otsekui vajunud ühe välja (saab esimesena meheks), aga juba elavnedes nokkis ara ülejaanud teine. Tati ka vaha ja uuriti, missugune kuhu keele pealt paistab; lauldi kahe katerätiga lauldes vaagna kohal lühikesi ennustuslaule ja vanda välja võetavate sõrmuste või korvarõngaste juurele mingi laul satub, kusjuures pandi juttu Olenka, kui poollauldes hüüti:

Kõuts see kutsus kass.kest
ahju peale magama.

ole sattus reisitee ning ta oli rõõmus, kui aga ulatatud vahatükikeste varje, lõbustas ta õunades sõrmede varjudega küll luuke, küll ka kaks suudlevad, kuidas Arina Rodionovna istab, küll munk Joonat, pappide rumm. Nis, kõik need kujud ilmusid üksteise jarel vana seinale. Taheti end ehtida, aga kuhu kuld välja siiski mindi — kütmata sauna oma lundama.

oli kuum ja välja joosti kerges riides; nii-
lõus ka Puškin. Tuhandete verstade kaugu-
kulm õo kõrgel seisva kuuga. Härmatise-
heitsid lühikesi musti varje. Lumi helkis
mael, kadudes hõbedasesse kaugusse. Trepilt
naerute naeru ja haali. Puškin vaatas hele-
vasse ja otsis Suurt Vankrit. Ja meenus
Õhtu ja meri. Tähed. Maria Rajevskaja,
tütarlaps, küsis: milline täht? Tema seisis ta
mardas ja ütles vaikelt: «Maria täht.»
poordus Maria tema poole ja Puškini huu-
datasid kergelt ta jahedat põske, puudutades —
hüüanud ka. See jättis nende vaikeseks saladu-
munt see kerkis nüüd Puškinil silmade ette...
pooksis õuest otse trepile. Puškin pertis end
le, sirutas ootamatult käed välja ja embas
Olja Kalašnikovat.

te ehmatasitel» sosistas neiu Puškinile otse
toetas hetkeks pea ta õlale, kuni Puškin teda
Minge, minge, kulmetate end ära! Ja...

aga ei näinud midagi või tegi näo, et ta
nae. Kõiki ajas laiali kuke ootamatu kire-
oli pugenud pingi alla ja kõik unustasid ta
määratud tunnil andis ta endast märku.
mindi laiali.

roosel argates kuulis hoidja Puškini toast kahi-
hoid; talle näis, et Puškin kellegagi vestleb.
pani jaki selga ja astus ukse juurde, seisatas.

Kuuldus ainult Puškini häält ning seejuurest imelikult ja segaselt. Kas ta viimaks pole hoidunud? Hoidja astus sisse. Küünal oli varjatud raamatu ja must pea padjal viskles kord paremale, kord vasemale. Hoidja puudutas pead. Otsaesine oli tal gamine poolavatud suust katkendlik ja külm ongi, külmetas end ära!»

Puškin veetis rahutu öö. Vahetevahel tuli ta vusele ja nägi silmi avades hoidjat.

«Kuidas, see oled sina?» lausus ta nagu inimese, et see pole keegi teine. Muide, hoidja juuresolekul tundis ta seda märgatavalt ning ta alistus kohe hoidja ette võttis. Pannud sokkidesse sinepi, hoidja need temale ise jalga, hõõrus ta rindkerega, keetis kuivatatud pärnaõitest teed. Puškin ahnelt klaasitäie ja muutus rahulikumaks.

Hoidja oli väga mures ja laks ära alles sinine, hakkas valgenema, enne seda aga kuivatas kogu ta niisket otsaesist. Mõned juukseahlad olid tal seale kleepunud ja Puškini nägu muutus vanemaks. Hoidja vaatas, kuidas ta nüüd lamab, ja talle meenus elavalt, kuidas ta teda oma kesena vannitas, tema aga pritsis jalgadele seebiveepiisad lendasid talle näkku. Hoidja tekkis kesse ristimärgi — eemalt, et Puškin ei näeks väljus toast.

Ka Praskovja Aleksandrovna oli oma kodu. Puškin oli talle lubanud, et tuleb tingimata ta haruldaselt ilus, taevast paistab ere kuu, kuid ta ei tule ega tule. Kas ta on terve? Ja kui teelt kehelin kostma hakkas, pillas Ossipova töö käest ja kas mööda võõrastetuba kõndima. Miks mitte? Aknad olid jäätunud, midagi polnud näha. On ta kuidas keegi õues aeglaselt ja asjalikult sõidul tuli.

«Kes seal siis lõpuks on?»

Ja talle teatati, et saabus — Peštšurov! Ta oli puhkemas ja kohtles kutsumata külalist selliselt.

Külaline suudles kätt ja küsis esijoones kummalikult, kas siin ei viibi härra Puškin.

«Võib-olla on ta kuskil teistes tubades, kuid ma meie poeedi üle kõnelda just teiega... salaja...»

Aleksandrovna süttis... Muide, kogu see osutus eriliseks ja erutas Praskovja Aleksandrovna niivõrd, et ta ei maganud peaaegu kogu öö. Ta hakkis järgmisel hommikul hobused ette raketite otsustas ise Mihhailovskojesse sõita ja Puškini külastada. Ta oli mures tema tervise pärast ja tahtis talle ise kõigest jutustada.

Ta võttis ta trepil vastu. Pärast seda ärevat ööd tundis ta mureliku ilmega.

«Kas haige?» küsis Ossipova ärevalt.

«Vaatan... Ma ei tea, kuidas teile öeldagi, Praskovja... Kogu see öö põles kui küünal.»

«Ajendan end ja tulen tema juurde. Sina vaata, kas ta on ärkvel või magab.»

«Õh, oli külm, jää oli aknaklaasidelt ulatunud alla lauale. Üleriideid selga jattes laskus Praskovja Aleksandrovna ärevana madalasse leentooli. «Tule Üksi. Ahjud kütmata. Kutsun välja...» ja ta enda juurde.»

«Tule!» tulnud Seinal ragises kell, kuid ei löönud: «...» diivani seljatoele vajunud. Praskovja Aleksandrovna jättis see väike seik kõige raskema mulje, ta end kauem valitseda, tõusis ta ja suundus... kuid samal hetkel sisenes hoidja. Ta nägu... Ossipovat; see oli hoopis teine nägu: värske ja... ja iga kortsuke temas naeris.

«Kas mul on, hoidja?»

«Kas mul midagi! Astun nüüdsama Aleksander Serdjukovi tuppa, aga tema seisab — andke andeks — tuleks just supelnud, hõõrub end käterätiga. «Noh, kas teeb?» Tema aga ainult naerab. «Kõik on paremas korras,» ütleb ta, «kas mul siis midagi...»

«...»

«...»

«...»

«Sa valvad tema järele halvasti. Vaata sa mu ära!»

«Aga see on juba härra oma tahtmine... Ma arvan, et ta ei sõida minu juurest päriselt moka kile.» Ja hoidja hakkas üksikasjaliselt jutustama pist ja tärpentinist.

Puškin tundis end tõepoolest täiesti tervena sana.

«See polnud niivõrd külmetus,» ütles ta siiski ja tervitades, «kuivõrd... Ma ei oska teile öelda. Ning ta hakkas naerma. «Andestage, kuidas ennustasime ja mulle tuli teekond.»

«Noh, on ainult üks teekond: otsekohe minu juurde hakkas ka Ossipova naerma. «Teil on aken, aga mul on kohv koorega... Ja mul on teie jutustada!»

Teel langes saaniteki lund, hobused paus. Praskovja Aleksandrovna žestikuleeris ilmet ja väikese seemishahkses kindas käega:

«Kujutlege: ta ilmus! Ja kus hakkas laulma, kohustatud...», «aadliku püha kohus», olevat ta nund, kuidas te eksamil lugesite «Uskmatust» ja inimesi tulevat päästa, ja et naise käeke võivad tugevamini kui kõis...»

«See ongi tõepoolest nii!» nõustus korraks ja püüdis lennult kinni ta käe.

«Tõepoolest nii! Aga kas teate, mis oli kõige paremaks?»

«Aiman!»

«Kas tõesti?»

«Minu kirjad saadetakse teie kätte.»

«Nojah! Ja tal oli häbematust...» Siin hakkas Praskovja Aleksandrovna hääl värisema ning ta ei enam midagi öelda.

«Ma saan kõigest aru. Aga mina oleksin...»

«Nii ma tegingi!» hüüdis Ossipova ägedalt. «Ma arvan, et ma ei pea teda enam kinni!»

Puškin haaras uuesti ta käe ja pigistas seda tugevalt ning siiralt.

«Ja mis te arvate?» Ta võttis taskust kella ja ütles: «Nojah, näib, et on tõepoolest juba hilja. Muud

teha...» Kuidas teile see «salakaval eestkostja» meeldib? (Selline oli tolle aadliku hüudnimi.)

Praskovja Aleksandrovna oli sel hetkel erutuse tõttu valgeks; ja süda oli tal kerge. Nii tahaks aina sõita, ja kihutada, ja sisse hingata seda lumetolmu, ja kallist käepigistust...

«Il karu koopast välja!» hüüdis ta võõraste tundes rõõmsalt. «Võtke vastu! Aga kus on

Ja pirukad? Andke aga... puhvetis... seal on? Kes ei armasta jõhvikaid suhkruga? Eks teie teate, Alexander Sergejevitš?»

KAHETEISTKÜMNES PEATÜKK

KOHTUMINE SÕBRAGA

Jõulud on möödumas, ongi möödas. Niisiis, Lev ei tuleki. Ka mitte Pletnjov ega Delwig... Hoidja, töö on lühike. Öösel kauge huntide ulumine. Hommikul on vaim ja külm talveilma selgus. Kuid toa kütab kütaks.

Praskovja seisis pesuväel akna all, puhastas harjaga akna ja vaatas hangesid ning lumega koormatud. Valgeküljelised kirjud harakad hüppasid rõõm-aknadel, raputades puude lumeehteid, ja kädistasid ennustades. Ei, kedagi ei tule! Hoidja jutustas, et kass pesi suud, mis samuti ennustas külalisi, et kedagi ei tulnud. Jõulud aga on möödas...

Samal hetkel kuulis Puškin kuljuste kaugest rõõmit. Oli alles kell kaheksa hommikul; kui see on külaline, siis tuleb ta kaugelt! Öösel oli tuult teki, õu on lund täis... Ja korraka nägi ta, kui lähutab metsik troika, väravad paiskuvad laiali, ja hõrges härra ja teener — ilma postipoisita! Viljalt tuttavlikku ja Puškin tormas trepile. Hoogu and hobused viisid sõiduki trepi eest mööda — hange, aga sealt jooksis juba kasukasse takerdunud lumme uppudes armas, armas Puštšin, keda ei oodati! Puškin oleks talle peaaegu lumme

vastu hüpanud. Ta ei tundnud üldse külma ja kannatamatusest ühelt jalalt teisele tammude öösärk seljas, käed tervituseks üles tõstetud, bad olid peenest söepulbrist mustad.

«Kallis! ... Hullumeelne! ... Tere! ... ära! ...»

Puštšin süleles ja suudles teda, kattis oma kasukaga ja viis ruttu majja. Nii leidiski ta hoidja. Nad kädistasid nagu harakad: hüüdes hüüatustega; ärevusest ja rõõmust olid neil hääled kemas. Hoidja taipas vaid, et see on keegi, kes igatseti, ja ruttas ka ise sülelema tundmatut. Kellel oli alles kasukas õlgadel ja lumi veel juuksel. Puštšin mõistis otsekohe, et see on hoidja, tema kaudu erilise teravusega oma pagend. Oli olukorda maal; ta silmis läikisid pisarad.

Voodi eesriie on kõrvale lükatud, voodi on vabastamata; korratutes on ka kirjutuslaud täiskirjutatud paberilehti, näritud ja põletatud täpselt nagu lütseumis... Ja kuhugi pole kutsa riputada, ja kus saaks pesta?

Lõpuks tuli ka Aleksei, kes oli oodanud, ta kohale postipoiss, kes metsas auklisel teel oli välja kukkunud.

Puštšin ütles:

«Ta teab sind peast!» Ja oli uhke oma teadmisele, aga hakkas armastatud Puškinit pikema südamata suudlema.

Jutt puhkes peaaegu ainult küsimuste näol. Puštšin uskumatu, et nad on jälle koos, ja hetketi näkivad toad on kõrvuti, nagu olid lütseumis.

«Sinu number on neliteist, aga kus on minu kolmeteist? Kuidas sa välja hüppasid! Kas sa oled sooja saanud, sõber? Mäletad, kuidas sa mulle ütlesid:

Sa võõra juurde tõtta
ja tulnuks kaissu võtta.
Kuid ära laulikule
peauksest vastu tule...»

Aga ise oled trepil sargiväel... Kallis pois, kuidas elad?»

«Kuidas sina minu juurde sattusid, mil viisil?»
«Ma ei pühade ajal, keetis Arina Rodionovna neile
võõra tee asemel kohvi. Puškin ei olnud suur suitse-
võõra niud süüdati kohe piibud.

«Ma ei, vanemate juurde, Pihkvasse öde külas-
...»

«Ma tean, tean küll, mis öde!»

Puštšin ei vaielnud oletusele vastu, kuid viis jutu
võõra nad naersid mõlemad südamest, kuidas onu
oli Lvovitš ärevusse sattus, kuuldes, et Puštšin ei
ole Moskvas mitte ainult pealinna, vaid külastab ka
võõra poluulust vennapoega: «Kuidas? Ta on ju järele-
...» Ja koguni vaimuliku valve all! Aga muide,
... teda minu poolt!»

«Muidugi valas pisarakese? Nii ei lastud ka Levi
... juurde. Räägitakse, et tsaar ehmunud koledasti,
... Peterburisse sõitnute nimekirjas ka Puš-
... perekonnanime — see aga oli vaid Ljovka!»

«Mina ei tea, kuidas mina kahekümnendal aastal
perekonnanime nägin. Sõitsime õega mööda Val-
... manteeid Bessaraabiast...»

«Ma ka tema Bessaraabiasse sattus,» läbis Puški-
... seal pole temast mingeid jälgi, ma pole kel-
... midagi kuulnud.» See mõte vilksatas vaid het-
... ja ununes kohe. Ta vaatas Puštšinile otsa ja oli
... et kuuleb tema häält.

«Võõra on teel väljakannatamatu, valitseb kuumus,
... meelelahutuseks on postijaama raamatu lehit-
... Ja mis sa mõtled: näen, et eile on Puškin sõit-
... Jekaterinoslavi! Ma ei teadnud ju sinu kohta mitte
...»

«Kuidas mind Peterburist välja saadeti?»

«Ah. Aga mõtle ikka: oleksid sa päev hiljem sõit-
... oleksime tingimata kohtunud!»

«Ma minust Peterburis ja Moskvast kõneldakse?»

«Ma leidis Puštšin tarviliku olevat pidada väikese
... teemal, et Puškin unistab ilmaaegu oma min-
... poliitilisest tähtsusest ja et vaevalt küll tsaar nii
... elmus, kuid on tõsi, et ta luuletused on «tuntud
... Venemaal» ja et ta sõbrad ei jõua tema tagasi-
... ut ara oodata.

«Sa kõneled nagu tõeline õuekohtunik!» Puškin pisut pahaselt.

«Aga mis siis,» vastas talle rahuliku väärtusega Puštšin, kel oli harjumuseks oma mõtteid avaldada. «Kas see pole aadliku asi? Aga tead, seda, kui suurvürst Mihhail Pavlovitš tegi muudkui kuse, et mu portupee pole seotud vormikohaselt, ma läksin, tahtsin ma — ära kohku — politseikonna ülemaks hakata! (Puškin ei ehmunud, vaid tahtmatult naeratama: talle meenus Delwigne enam kedagi, kes politseinikke peksaks!) Ja oled sid mind peaaegu põlvili sellest loobuda. Minu et rahva ja riigi teenimisel pole ükski amet...

Puštšin oli noor ja tugev. Ta kirjgas ning lihtne ja tõsine nägu õhkus tervisest. Hoolimata leebusest, väljendas ta oma veendumusi suure selgusega. Ja üha uuesti, nagu seda oli sageli juba nautis Puškin, kes ise oli hoopis teistsugune — hõimatu, muutlik ja kirglik, kes ei alistunud sõbra mõistele, — Puštšinit kõigest südamest.

«Ma tean,» ütles ta, «ja hindan sind, kallid, mis teeb Gortšakov? Mulle meenus, kuidas ta mul seltskonnas liikuda ja karjääri teha. Kas ta oleksite salauhingusse vastu võtnud?»

Nii alustas Puškin, kes nähtavasti vastas meenutas hiilgavat lütseumikaaslast, äkki kõnelusi, mis Puštšinile olid piinavad: kui sageli kahelnud, kas mitte kõike Puškinile avaldada, kuidas ka praegu nagu tavaliselt kaasakutsuvalt nüüd oleks olnud mõttetugi, kuna Puškin ei Kuid ta ei hakanud siiski tagasi ajama ja kinnitas ühingu olemasolu:

«Vaevalt tuleks Gortšakov meie juurde, kuid ma ei üksi. Selles on sul õigus.»

See oli muidugi ülestunnistamine. Ja nüüd Puškin järsku piisti, teda haigras ulmal mees. Ta teadis, et salauhing on olemas, et võib olla mas ka otsene vandenõu, kuid see avaneti praegu esimest korda kinnitas kõiki oletusi, et tasakaalust välja.

«Tea! Ma tean! Ära räägi! Ma teadsin muidugi...

See on kindlasti ühenduses major Rajevskiga, Tiraspoli kindluses ja kuni siiani pole temalt kuuldetud teada saada! Puštšin! Sa võid mitte Või-olla on teil omamoodi õigus, et te mind...

...oli säärases ärevuses, et ei märganud, kuidas tema nime mainimisel ta sõbra näos midagi võpatas. Ta tahtis midagi öelda, vastu vaielda, kuid Puškin ta kae kokku ja jätkas peopesi hõõrudes jõuliselt kühlastunult:

«...moistan. Või-olla ei väärigi ma seda usaldada mitmesuguste rumaluste pärast... Jah!»

...katkestas Puštšin teda viimaks. «Aleksandri!...» Ja ei teadnud, mida öelda.

...seisis tema ees süngestunud ja väikesena. Ta tekkis põskhabet, mõjuks ta päris poisikesena. «...võib teda solvata? Kuid kuidagi polnud võimatu sõnadega väljendada. Puštšin astus ta juurde...» Kae oma pagendatud sõpra vaikides ja tugevalt.

«...kõigest aru, ära arva,» sosistas Puškin talle

...nad hakkasid teineteise ümbert kinni hoides...tuba edasi-tagasi sammuma nagu vanastigi.

...võta siiski teatavaks,» lisas pärast vaikimist...«mul on ka iseenesel mõningat kaalu! (Puštšin...kae tugevasti õlale.) Kas tahad, laheme...hoidja juurde?» Ja tõepoolest, mööda tuba käia

...ja võttis neid vastu oma tavalise naljaka täht-

...tulemast meie juurde! Vaadake tütarlapsi ja...töömu nende tööst.»

...tegevus vaibus üle selle läve astudes otsekohe. ...on see imelik, kuid suhtlemine Olenkaga...muid alati tema mõtteid. Ta vaatas tema...olevika vastas otsekohe pilguga Puštšin mar...mõtles endamisi: «Mille kaunitar! Üksi...» Peremees luges neid mõtteid ja nad...naeratuse.

...nad tagasi tulid, küsis Puškin:

«Aga kuidas on sinu Olenka Paltšikova? Ma ei
mida sul Pihkvas tarvis on...»

Kuid Puštšin ei vastanud talle midagi, raputades
eitamise margina tõsiselt pead, ja Puškin ei
enam edasi.

Puštšin oli Ostrovis oosel kolm pudelit kirkat
veini ostnud ja lõunasöögi ajal paugutas Puškin
likult kõrge. Meenusid endised ajad... Tõulett
klaase — Venemaa ja lütseumisõprade tervit

«Kuidas Kūhlja käsi käib?»

«Ikka endiselt. kusib nõu, kuid toimib päris
otse vastupidi!... Kas mäletad meie esimest päeva?
Niipea kui tsaarid lahkusid, hakkasime lütseumi
lumesõda pidama! Aga nuud on meie lütseum
põlenud...»

«Jah, pärast mind, siis toimus just minu vältumise
mine... Mulle jutustas hoidja hiljuti loo rõõv
mehest — terve poeem! Ja rõõvel oli otsekui me
Sazonov: meelitas tema kombel voorimehele
pis...»

Meenutati ka kuulsat lugu kogel-mogeliga
tabati ebaseaduslikult pidutsemiselt just sel la
Ivan Malinovski nendega kokku lõi — Bakunin
seks, kellesse kõik kolm olid armunud.

«Mäletad!»

«Ja kuidas veel... Bakunina terviseks!»

Ka nüüd joodi tema terviseks. Puštšin ütles

«Kui kahju, et ma oma lütseumi-aegse päevikut
tasin! Seal oli toredaid piasasju, mida nüüd
mäleta... Miks sulle Engelhardt ei meeldinud

Puštšinile meenus, kuidas kord tema kiri Kat
ninale Engelhardti kätte sattus ja kuidas too
kult, ent muidugi tagajärjetult käsile võtti.

«Miks? Aga ikka sellesama pärast!» vastas
Puškin, kes oli veidi purju jäänud: ta oli
võõrdunud. «Mina armastasin Malinovskit
mulle. Mäletad, Ivan oli meile nagu peremees
mina vandusin talle truudust ning sõprust...
tuli see — hoopis teistsugune ja võõras! Ei
tele olen ma truu.»

naistele? Kas on tõsi, sõber, et ka Odessas? ...
tagiti midagi armukadedusest.»

«Eeda ma sulle ei ütle... Kas tead, Puštšin? ...

«Ma ei ütle midagi! Kui see ainult minu saiadus
... Ja... Ei, neis asjus ei usalda ma sindki.» Ning
ta naerma. «Kuid sina ütle mulle: kas sa saak-
... noh, lihtsa ja harimatu tutarlapsega?»

«Ma ei imestanud põrmugi:

«Selle, ma olen selle üle korduvalt mõtelnud.
«Tõin ka praegu nii. Kui mu armastus on... tõe-
... kui tõelist õnne ei ole määratud, siis parem
...»

«Kas sa, Puštšin, tõsiselt räägid?»

«Tõsiselt. Ka minul oli hoidja — Avdotja
... ta hellitas meid väga, ja meil poistel, mul
... olid suured sõprussidemed maja naistepoo-

Ah nimmoodi! Ja sina ei oleks kartnud...»

«... et ei.»

«... ja millegi puhusikliku üle mõttesse, kuid
... on naersid sõbrad jälle südamest, meenuta-
... Puškin lütseumis kena toatüdruku Nataša
... medas koridoris oli suudelnud vana kojadaami
... tsaar ise oli sellesse asjasse vahele seganud.
... tookord aitas ju Engelhardt sind hädast välja!
... ole tema suhtes õiglane. Ta vist lõbustas
... tsaari, nii et too naerma hakkas... Mäletad,
... plantsuse keeles ütles?»

Puškin kirtsutas pisut nina nagu tsaar ja imiteeris
... devalt:

«... omavahel öelda oli vanatüdruk ehk vaimusta-
... armees nii õnnelikult eksis?»

«... kesid nad lõunalauas, hüpates ühelt teemalt
... mõistes teineteist juba poolelt sõnalt. Hoidja
... aid ja tundis rõõmu. Tüdrukutetuppa saadeti
... dmistatud nalivkat ja labi koridori oli kuulda
... al sumiseti. Puškinil tuli korraga idee tingi-
... tsojorskojesse sõita, et oma armsaid naabreid
... kuid Puštšin oli selle vastu:

«... ei jõua sindki ära vaadata! Tõin sulle «Häda
... pärast», on suurepärane asjake. Sa ei tunne

seda peaaegu üldse. Ja loe mulle tingimata ka oma oma!

«Noh, hästi.»

Puškin hakkas Gribojedovit ette lugema. Istus ja kuulas tahelepanelikult, ta armastas Puškini lugemist. Kui sageli kõlasid talle tuttavate hoopis teisiti ja kui sageli astusid seni varju kujud nagu päikese kätte. Puškin luges ka nõu innuga, üha enam süttides. Kuid imelik, Griboj värssid olid Puškini lugedes ikka niisama hilgaval alati: neis oli kõik juba antud ja avastada midagi. Mis see on: väärtus või puudus? Ilma. Kõik ühtviisi valgustatud, mänglev ja sädelev.

«Tead mis?» katkestas äkki Puškin. «Tead, keegi kõigist targem? Vastus: Gribojedov! Tema on Tšatski? Kellele ta kõneleb oma tarku mõtteid? Kõigile? Skalozubile? Moltšalinile? Meie Moskva vanematele? See on andestamatu, see on — pärlite loomine...»

«Aga iseloomud? Aga gribojedovlik värss?»

Puškin noogutas vaid pead ja luges edasi. Ta nähtavasti midagi ütlemata, tundes tõelist nauditust, kuid ühtlasi ka nagu lõhenedes seesmiselt oma komöödia vahel, kus aeglastes jambides tundus ajaloo komöödia ja Gribojedovi komöödia vahel, mis on nii tõeline ja moskvalikult veetlev ning kerge; niivõrd olid nad erinevad, veel enam — niivõrd olid nad vastandlikud.

Keegi sõitis treppi. Puškin katkestas poolel ja vaatas aknast välja ja muigas pahaselt.

«Noh, hästi. Jätkakem ehk ka seda komöödiat,» peitis Gribojedovi seletust andmata ära laua lauale palveraamatu pühakute elulugudega.

Vaevalt küll oli selleks vajadust, kuid Puškin lõi sõbrale uut kulalist kõigi kunstireeglite ja

Hetk hiljem ilmus uksele munga kuju, tüüpiline ja suure peaga. Ta silmad hakkasid puhuma, ta ütles kohe uudishimulikult tundmatut külalist pühakust.

«Siinse kloostri eestseisja Pühadelt Magedelt vustas ta end ise, pannes mõlemad käed rinnale.

«Auvaart isa Joonas,» lisas Puškin. «Aga see on Puštšin, mu vana sõber.»

avatud palveraamatut ja peremehe paastu-
tades Puštšin end mungal õnnistada. Tema järel
tagasi hoides Puškin.

«Kas sa võin teid teenida?» küsis ta Joonat istuma
«Kas soovite teed? Kohe tuuakse.»

«Aga kuidas siis nii...» ütles munk mõtlikult, habet
Puštšinit uurivalt vaadates. «Puštšin Puštši-
nina mõtlesin, et see on Pavel Sergejevitš

Ma pole teda kaua aega näinud...»
«Ma olen Ivan Ivanovitš,» venitas Puštšin, «kuid
sa oled pisut ka Pavel Sergejevitši. Me kohtusime
kaksmündal aastal Kišinjovis...»

«Sa oled massoon,» tähendas Joonas rangelt. «Ja
sina oled ka oma isade maa maha jätta, kuid ei
tule... Jah. Nüüd aga on usin palvetaja ja
kõhulane.»

«Ma olen Ivan Ivanovitšiga süvenesime enne teie
Ja vihjet ärasõidust võõrastesse maadesse
panemata jättes silitas Puškin avatud raamatu
lehti.

«Aga peaaegu pilkeks pidada, kuid Puštšin lausa
«Aga, millist austust väljendas Puškin nägu.

«Aga see vestlus jätkus vaevaliselt, kuni pakuti teed
«Aga le rummi. Siis muutus ka auväärne kloostri-
«Aga üks. Muide, ta ei viibinud kaua ja vabanda-
«Aga vanu sõpru, sõitis minema.

«Aga oli hämmeldunud mitte niivõrd visiidist kui
klüümisest.

«Aga ta isegi pühakute elulood välja tõid?»

«Aga vastata: «Aga miks sina end õnnistada
«Aga otsustas mängida lõpuni ning teeseldes
«Aga pisut ka parodeerides onu Vassili Lvo-
«Aga kibedusega:

«Aga kuidas siis muidu? Ma olen ju järelevalve, pea-
«Aga järelevalve all!»

«Aga Ta nautis ette, kuidas kergeusklik Puštšin
«Aga kvas seda stseeni tolelesamale kallile onu-
«Aga komöödia oli teda juba tüüdanud:

«Aga Aitab sellest!»

«Aga hingepäästva palveraamatu diivanile,
ta uue innuga Gribojedovit lugema.»

«Sa rääkisid värssidest?» hüüdis ta järsku. «Nendest on ju lihtsalt vanasõnad!»

Puškin luges ka oma loomingut, kuid vahepeal pimenema. Nad ei küsinud tuld. Kahekesi duvades vaatlesid nad, kuidas sinine hamarus tulla hakkas. Vaikuses süvenes jalle too eriline lähedus, mida on hirm valjusti lausunud ja peletada. Puštšin oli tulvil poeesia hingust, ta oleks ta vaadanud sõbrale otse südamesse, ta täielikult avaneks. Kuulates hoidis ta vaevu tundeid, mida põhjustasid varid ja poeet ise, ta avalikuks kõik saladused...

«Tead, ta keeldus...»

Ta ütles seega tasa, nagu iseendale. Puškin hääles ka ja nende vahel algas niisugune elav vestlus nende varases nooruses. Siin ei varjatud enam midagi. Ja Puškin sosistas kiirustades ning ärevalt kaardid ja asemast. Siin ei jaanud midagi utlemata. Puštšin Vorontsova ja et valmistus olema kaugelviibiv. Puškin ei saanud oma poolikult avameelset kuulas tema muresid, ta oletusi, kuidas saadakse et teda jälgib mõte lapsest, et Vorontsov on. Puškin ise on kaugel ja ei saa kuidagi tulla seista, — kuulas ja pigistas vaikides suu. Käega oma kirgliku sõbra väheldast kuumust talle näis, nagu täna juba korduvalt, et ta kutsus seumis katkendlikku ja rutakat pihitumust, mis ülestunnistustest, kahetsusest ja rahutusest.

«Kuid ära sa kellelegi... Kuuled, mitte... ge! Tööta mulle! Eriti mitte Vjazemskitele... näib, et vürstinna sellelgi teab, aimab... Ma ei t... nud rääkida, aga nae, räägin... Kuid sinu... vaikida.»

«Ka mina ütlesin võib-olla midagi üleare...»

«Ei, ei, ära räägi nõnda. Ma teadsin nii... hakkas küsitlema: «Rõlejev? Bestužev? Aga... tad, kui me lombaka Turgenevi juures kokku... sime — ajakirja pärast... Ma veendusin juba... sinna kuulud.»

«Tead, mis ta mulle pärast semjonovlaste... ütles?»

«Miks teid ülestõusnute hulgas ei olnud? Oled te pidanud seisma nende ridades!»

«Aga kas sina lähaksid? Ütle!»

«Ma vastas kindlalt ja rahulikult:

«Ma on vaja, lähen!»

«Ma põles. Ta huuled liikusid. Ta võttis endal väiksest tugevasti kinni, nagu end millestki tugevalt hoides.

«Ma vastasidki talle?»

«Tema ees ma vaikisin. Kuid kas tahad, ma ütlen, mõtlen? Ma mõtlen, et see pole võimalik enne kui homme aasta pärast.»

Puštšin jäi vaik. («Tähendab, palju hiljem, kui saajand...» «Tema ees veerandini...») Siseneks hoidja ja... käärid küünlad. Ta käed olid tahma ja sütega ning... pisut.

«Ma end, memmeke, ära oled määrinud?»

«Ma in ahjud küdema panna... aga kas keegi...? Tahma on siibritel ämbrite viisi.»

«Noh, ära aga maja maha põleta!»

«Ma in segas vahele:

«Ma mulle veel. Ma tahan sind kaua ja palju kuu...»

«Ma Puškin luges...

«Henes ärasõidutund. Puškin dikteeris Rõlejevi... «Mustlaste» algust ja kiitis tema «Mõtteid». «Mõtteid» ei meeldinud talle üldse, kuid ta ei tahtnud... Rõlejevit solvata.

«Ma ja sülele teda minu nimel.»

«Nausuta: ving!»

«Ma in kartis vingu ja ruttas ranget korda jalule... Ragisesid siibrid, avati õhuaknaid. Nukker... seisis üksildaselt kasutamata, hooletusse jäetud... Meelepahahoos tegi Puštšin etteheiteid isegi...»

«Kui ma siia ööbima jääksin, oleksin ma juba enne... kukelaulu surnud! Ja vaata, siin on piljard: mis... — sellel võib ju uisutada!»

«Ma in kinnitas kohmetuses:

«Jah, tõesti, olen süüdi... Kuid neetud ah...
«Ära vihastu,» ütles Puškin lepitavalt. «...
süüdi minu pea. Ta on mul kõvavõitu. Unustas
sulle Vjazemskite jaoks raha anda. Ma võlgnesin
ammu kuussada rubla.» (Need olid Puškinil m
«viimased».)

Nii tungis nende kohtumisesse ka osake p
raha, ving ja piljard, mida polnud võimalik m
et lühendada talvist päeva. Puštšin ei tahtnud
kite jaoks raha võtta:

«Sul läheb siin endal vaja!»

«Kõige vajalikum on võlg tasuda. Küllalt

Oli juba üle kesköö, kui jälle lauda istu
Aleksi ja šampanja, ning näis, et juttudel ei tui

«Juba laulab kukk sulle teist korda, aga alne
jumal tänatud, elus ja terve!»

Kuid lõpuks valdas mõlemaid nukrus. Puškin
les nii elavalt, kuidas ta uuesti üksinda jääb. Kuid
ta sõpradest poleks siia sõitnud, poleks ta uk
terav olnud.

«Oleks õdegi siin koos minuga!» ohkas ta talu

«Millal küll jälle näeme?» väljendas Puš
salajase mõtte.

Kell lõi kolm. Hobused trepi ees tilistasid ka
Saabus lahkumistund.

Puštšin vaatas oma pagendatud sõbra toimu
ja tundis, kui valus oli tal temast lahkuda. «M
jälle näeme?» Kui aga see nägu küünalde vahel
kas uduseks muutuma, ei kannatanud ta valpe
ras märkamatu pisaraid pühkides kasuka. Pühk
tijätt oleks olnud talumatu. Sõbrad sõlelesid ve
ja Puštšin peaaegu jooksis saani juurde.

«Lase käia!»

«Hüvasti, sõber! Hüvasti!»

Nii kinkis saatust Puškinile pärast lumerohkeid
pühi kohtumise sõbraga. Ta jäi trepile seisma, t
käes. Harvad lumehelbed langesid küünlatulle
kustutanud seda.

KOLMETEISTKÜMNES PEATÜKK

SUHTLEMINE VÄLISMAAILMAGA

• Talle toimus suhtlemine välismaailmaga ainult kir-
kand. Post omas Puškinile jaoks erakordset täht-
Ta tellis raamatuid, sai almanahhe, ajalehti, ja
paev, mil saabus post või juhuslik kirjatooja, eral-
teistest «mitte-postipäevadest», just nagu oleks
muud tuul kaugest maailmast tema metsade- ja
võde-tagusesse kolkasse. Juba ainuüksi trükimust
vmske postitempli lõhn kirjal erutasid teda. Nii
ta ka ise vestlustesse ja kirjanduslikesse vaidlus-
tus toimusid kaugel — Peterburis, Moskvast, sel-
le pikendades nähtamatuid, kuid tajutavaid
tus koitsid teda tamme külge Mihhailovskoje
tus»; nii astus ta oma pagenduses ühendusse
maailmaga.

• Nõnda aega ei hoidunud ta enam kirjutamisest,
and, et ta oma kaugel sõpru kirjavahetusega
omateerib. Alles hiljuti oli ta ühele oma Odessa
kirjutades alustanud järgmiselt: «Torm on
vaibunud, julgen oma pesast välja vaadata
elumarki anda...» Talle meenus järve ääres
toonekurg. Puškinile oli meelde jäänud, kuidas
ootamatut sügisrahet tervelt kaks päeva pol-
pikka nokka tohutust pesast manni otsas
toonud, kuid see sobis hasti ka tema enda kohta.
toonekurg oli ammu ära lennanud, tema aga
veel vanemate talvepesas, kuid julges juba
teha».

• Lõppes ka isikute ring, kellega ta viimasel ajal suht-
Nii kirjutas talle Rõlejev: «Puštšin tutvustab meid
and, ja laks üle «sinale», oletades, et omab sel-
«nii hinge kui ka vaimu poolest». Ja tule-
nagu ka Volkonski uuesti meelde Pihkva
toonud, kus «lähmatati vene rahva vabaduse viima-
«ahvatused». Üksnes sellestki oleks Puškinile jät-
ud, et mõista neid ühendavat salakõnet. Kuid
ta ei reageerinud sellele just eriti, hoidudes oma
tootes kirjandusele lähemale. Samasugust erilist

Puškin elas mitu päeva Gribojedovi «Hada no pärast» muljete mõju all. Ta oli sellest väinud, kuid vaidles ka autorile vastu. Kunagi, juba ka, oli ta üht Deržavini värssi parodeerinud, «suitsu» «poriga». «Ka isamaa pori meile mõnus». Gribojedov ei parodeerinud, ta ainult tas sõnad teisiti ja tuli välja nagu valatud:

Ta värss on selge, hiilgav ja hoogne, selle v
sus ei jää Krõlovist maha; ja sihib ta vääran
otse meeleskohta. Puškin teadis juba peast v
toist-Ameeriklasest, kellega ka temal olid omad
arved:

Viimane rida oli talle eriti paljuütlev, ta lükkas dis, kuidas see hüüatus teda vihatud vastasega lepitanud, kuid tegi siiski naljatlevala tõsiduse üldise nähtuse omamoodi arusaadavaks: jah, isegi targal inimesel raske olla mitte sulgi. Ja teatavasti zemskile Puštšiniga saadetud kuuestsajast kullast pidas ta just seda rida õigeks oma Odessa kaudu väljastpoolsele kohtale, kes kokkulepet rikkudes polnud nudki seda raha üle vürstinna Veera Fjodorovna «Savelov on suur lurjus. Saadan sinjuures talle kirja. Saada see talle (ümbrikus) Odessa kaudu juhu korral, sest kui posti teel, siis ta seda pole kätte saanud. Vabandan ja mõistan teda mõisteldi» — ning ta tsiteeris Gribojedovit.

632

Nel talvel avaldas Puškin kirjavahetuses sõpradega
 meelsasti mõtteid kirjanduse kohta: Vjazemskiga
 ta tema viimaseid luuletusi ja kirjutas talle
 elumärkuse ka «Mustlastest»: «Ma vist kirjutasin
 ühe, et mu «Mustlased» kuskile ei kõlba; ära usu, ma
 ei teinud — Sa jääd nendega väga rahule»; Bestuževiga
 kirjutas ta oma «Onegini» pärast, seistes poeesia õiguse
 üle, et ta vabalt «elupilte» ja kinnitades, et «olek-
 on juba põrunud, kui puudutaksin satiiri»; ootas kan-
 tslerilt Baratõnski uut poemi, tundis rahutust
 kirjanduse pärast ja lubas siudata küünla Soome-
 laadialkubernerile Zakrevski eest, kui see aitab
 vaimu Abramovitšil välja pääseda tema pikaleveni-
 tusest ja kannivisilisest soldatipõlvest; tänas Wulfi kaudu
 kovi, kes Puškini sügisesele läkitusele lõpuks vas-
 tustas poolsega — «imekauniga», nagu Puškin seda
 ütles; ta kiitis heaks, neid kergelt parandades,
 et Tumanski värsid, mida ta Vojeikovi «Kirjandus-
 lüuendites» oli lugenud.

11. 1516 teate, kuidas ma Nettisse armunud olen.
11. 1517 lake vaid, kuidas ta mind noomib! Noomib ja
11. 1518

633

tades, kuidas ta kord Kišinjovis lihtsalt hobune maha oli kukkunud, mille üle kindral Orlov viisil heameelt tundes oli naernud, teatas Puškin gile samuti naeruga, kuid ühtlasi kiivalt, et ta ei naerud ometi õhku istuma jääda, kui all polenud. Haige käsi andis end veel praegugi tunda ja võttis ta taskust aeglaselt, üldist kannatamata des, lehe luuletusega.

«Pole tõsi! Pole tõsi!» keksles ta ümber Jevpraksia. «Tema pole kirjutanud! Tema poleks hakanud!»

«Aga kuulake, Zizi!»

Ning ta luges:

«Mind kuulge, te ei tunne end,
seks veel ei piisa teie hoolet:
te arm on rohkem mõttelend,
kui seda ta on õigupoolest.
Te olete küll väga armas,
ja lisaks luuletaja ka,
kuid, andestage minu karmus,
teist midagi jääb vajaka!»

«Tõsi! Tõsi!» hüüdis korraka Jevpraksia, hüüatuses oli nii palju hasarti ja nii üksmeelt, et tasid teda nokkides teised, et Puškin sattus segadusse.

Ainult Anna vaikis ja kahvatas, seejärel punastades. Ta sai aru, et kõik see on nali, ta siiski juba Nettle armukade... Aga kui Puškin sõitma asus, ütles ta:

«Pole tõsi, et teis «miski» puudub, kuid te olete ja halb.»

Puškin puhkes vastuseks naerma. Ta ei midagi parata; ta mõistis ka ise, et oli Anna julm, kuid Anna alistumine ja vaikne ustavus andis teda sageli: Annas polnud midagi, mida oleks kätte võidelda või ületada... Kuid ka Nettle teda väga vähe.

Ta töö, kulges nagu tavaliselt. Innustuse momendid, mis valdasid teda «Borissi» kirjeldusi vaheldusid aeg-ajalt teise, ettevalmistava tööga, luges ja mõtles palju ning pingsalt. Talle olid

Alfred Schlegel kui ka Sismondi ja kümned teised muutud. Enam kui kunagi varem mõtles ta «Borissi» oma läbi plaani, ülesehituse ja stseenide omavahelise seotuse. Kuid stseeni nõdrameelsega nihutas ta tsensuuride kaalutlustel algusest tahapoole, et see lugeja eest välja ei paistaks.

Toos oli kõik teiste eest luku taga, sellest ei midagi kirjutanud ta kellelegi. Ta varjas ebausklikult oma kavatsust ning ka näiliselt lähedasi sõpru põgusalt puudutades ei avaldanud ta kübetki oma muldusest. Ilmsest nalja heites tegi ta vennale järele soovitada Rõlejevile «ta uues poeemis paistab Peter I saatkonna hulka ka meie vaarisa. murjanilõust mõjuks veidralt kogu Poltaava pildile». Mitte sõnakestki ei lausunud ta aga et tal endal Puškini liinis esivanemad juba olid «Godunovis». Kartes venna lobisemishimu, ütles ta venda juba ette: «Hüvasti, uusi luuletusi kirjutan «Märkmeid», ka vastik proosa on mind huvitanud». Nüüd ei tule Peterburis kellelegi pähe, et kirjutab uut suurt tööd!

Ka Gneditsile soovitas ta, kõneldes tema Homeroose

«Ma ootan Teilt eepilist poemi. «Svjatoslav» vari rändab ülistamatult ringi,» ütles ta Teie mulle kunagi. Aga Vladimir? aga Mstislav? aga Donskoi? aga Jermak? aga Požarski? Rahva lugu kuulub Poeedile.» Sellesse viimasesse lausesse lisas ta oma tõelise veendumuse, kuid nimetades rea nimesid, Godunovi ta isegi ei puudutanud. Nettle tähendas ta süngelt: «Mul on palju alus- asju, kuid pole midagi lõpetatud.»

Alas ta kaugusest, oma Mihhailovskoje üksinda, silmas ajakirju ja almanahhe, raamatuid, Gribovi veel ilmunuta komöödiat, Gneditsi lõpetamata «Iliast». Nii kirjutas ta veebruaris vennale: «Ajakirja näen erakordset mõtete käärimist; see ennustab Maastoriumi muutust Parnassil. Miina olen välis- elu ja näib, et asi minusse ei puutu. Kui Palei on nagu alustatud, saab ministriks Rõlejev.»

Puškin lootis venna taibukusele. Siin mängiti aina tšadega ja Lev pidi aru saama, et Aleksander pole

loobunud oma välismaaplaanidest ega protsessi ministri kohale Peterburi Parnassil, vaid nahtavasti tuleb Rõlejevil tema asemel ministriks hakata. Vihjas ta sellele, et jõe ületamise stseen «Põhiliialt sarnane samasuguse stseeniga «Kaukaasiasis», endamisi aga kaalutles Rõlejevi teisigi võtteid, kuid juba poliitilisi...

Mõnikord tuli kirjavahetuses puudutada ka elulisi küsimusi. Mitte ainult Odessa Savelov on tanud teda, sundides Puštšini kaudu ära saama viimased kuussada rubla (just äsja oli ta Pletnjovilt pool tuhat), vaid ta ei leidnud mingisugust abinõu ka roõvkirjastaja Oldekopi. Vjazemski soovitas tal Šiškovi poole pöörduda. Puškin ikka veel ei julgenud. «Onegini» trükkisialgu üldse polnud usku «et ta tsensuurist läbi ta kirjutas selle oma edu Šiškovi arvele, kedagi ei tas Gneditš. Peale selle leidis Puškinil «Teisetsensorile» ministri kohta meelitavaid ridu, oli piinlik tema poole pöörduda isikliku palve pärast polegi ma soandanud Sinu nõuande. Oldekopi asjas tema poole pöörduda. Alustades mõningal määral õilsust vaja. Ma olin alati kavatsustega — pidasin silmas meie sõnakunsti ja upsaka Krassovski korralekutsumist. Krassovski oli trükivalmis Oldekopi-väljaandekirjutanud.)

Nii meenutas ta prooças ja nalja kujul oma kaugeltki mitte naljatlevat luuletust, mis oli pühitud tollesamale neetud vaenlasele Vorontsovile:

Oo, meelitajad! Tehes vempu säärast,
ka nurjatuses rühti hoidma peaks.

Kuid teda haaras tõeline raev, kui temani ulatus kuuldused, et ka «Bahtšjssarai purskkaev» on trükitud, samuti koos tõlkega, kuid seekord proua keeles! Ja seda just ajal, kui oli väljavaateld poeemide avaldamiseks teises trükis... Puštšin tas talle Moskvast, et kolme poeemi eest ühise andena makstakse 12000 rubla. «Ma pean neid

hüüdis Puškin kirjas vennale, «nii suren isa Oldekopi armust nälga. Hüvasti, olen maruvihane.» Põlvus müük osutus nüüd «trükikoja uue keldi» võimatuks. Puškin jõudis otsusele, et Oldekopi otsustanud teda sustemaatiliselt röövida, ja ta andis kõik muu, istus Šiškovile kirja kirjutama, paludes end kaitsta varastamise eest. Ta oli nii raevu, et «Bahtšjssarai purskkaev» lasus tal niivõrd raskelt solvanguna südamel, et ta mustandis isegi eksis, arvates, et Oldekop andis selle poeemi uues trükis kolm kuhekümne neljandal aastal...

Ta ei saanud seda kirja siiski ära, puistas ainult kätt; hiljem sai ta teate, et ka kuuldused olid olnud vale.

Ma aga oli hädasti vaja. Juba detsembris palus ta venna «tõmmata Onegin tsensuurist kiiremini välja...» Ma ei saanud. Ära kaua kauple värsside pärast — lõika, või tükelda kas või kõik 54 stroofi, aga ainult raha, ei parast raha!»

Ma otsustasin rääkida Oldekopist, kui seesama armas venn Peterburis mingi poõrase joovastusega deklareeris vasemale ja paremale «Mustlasi», ja tuli pöörduda Besstuzjevi poole: «Noomi mu venda, et ta sõna ei võtaks — ma ei tahtnud, et see poeem enneaegu tuttavaks saaks, nüüd pole midagi parata, pean ta trükki tooma enne kui ta tükksaaval laiali kantakse.»

Kuid mõnes asjas ilmutas Ljovuška Aleksandri karm hoolitsust. Kohkudes oma lobisemisest, luki kirjas Vjazemskile ümber igasugused kuuldused venna põgenemisest välismaale ja ütleb, et need kuuldused on Peterburisse jõudnud Moskvast; kuid samas rõõmustab, et võib lendu lasta uue huvitava kuulduse ja teatab: «Ühes «Onegini» juurde kuuluvas kirjas oli hävitav väljend Vassili Lvovitši kohta; ta soovis seda väga säilitada tahtnud, aga vend Vassili vennapoeg jättis selle välja.» Siin meenutas ta oma eesliit! Nii taltsutamatu oli tema sünnipärane hõõsk. Venna luuletusi ei suutnud ta iial ega ühe sõnaga hingimisel enda teada jätta.

Kuid peale venna oli veel ka sõpru, kes Puškini ei pillasid, tehes seda tõelise graatsiaga. Küsides

Trigorskojes sama amet, mis Roza Grigorjevna! Hailovskojes.

«Kaks nõida sõbrutsevad!» nii määratles nende lahenemist, hoolimata oma heasüdamlikkusest.

Arina Rodionovnale ei meeldinud valit ega pörmugi. Korduvalt oli tulnud teda paljastada süüdistada väikestes kelmustes ja kuulujuttudes. Hoidja ei sallinud ka Mihhailat.

«Kuigi ta on sinu isa,» ütles ta Olenkale, «hangel on vabam ilma temata: nagu oleks tal puhtaks puhitud. Tunne elust rõõmu, kuni oled tööta ja naera. Niiviisi, õnneseen!»

Puškin ei süvenenud majapidamisesse, ka ei olnud tal obrokil, palgalisel tool või teoorjuses. Ta ei teinud oma maalapi, see huvitas teda vahe, oietud ta ei teinud pörmugi. Teisiti olid lood, kui ta kaua ei teinud laulu või vastutulev vanake viis jutu oma aegadele. Ta kohtles talupoegi nagu teisigi inimesi: nad teda huvitasid, jäi seisma, ajas juttu, ka ei teinud polnud huvitavad, — läks mööda... Seepärast ei ka temasse endasse lihtsalt: mitte tavaline vahe, kartus või vihkamine nagu Hannibali ajal, ka mitte armastus; pigem — harjumus ja ükskõikne elu ja tegevus oli arusaamatu, kuid vähemalt jumalale, ei rõhunud.

Mõisainimestega olid suhted vajaduse tõttu ebasõbralikud. Ka siin olid suhted tasakaalukad, mitte ebasõbralikud, kuid ka mitte ükskõiksed.

«Meil on Aleksander Sergejevitšiga kerge, ta ei ilma upsakuseta,» tavatses oelda ühe silmaga. Arhip, popsutades piipu ja sintides jutukalt oma amsa silmaga.

«See on juba, nagu öeldakse: ei isasse ega teisse kinnitab läbi habeme ka vana Vassili. «Annulla» et on lihtsameelne: hiired narivad aidas nina, tema ei kuulegi.» Saaraseks hureks, kes vana närib, oli Mihhailovskojes pereemand Roza Grigorjevna.

Tema peamiseks afääriks oli toosama vilja vilja mille nad juba sügisel koos Mihhailaga välja tood. Kevadeks hinnad mõnevõrra tõusid ja Roza Grigorjevna oli juba veskis kokku räägitud, kuidas...

«...hürraste eest varjatud «ülejäägid». Kuid vana... mutus päev-päevalt tigidamaks ja käitus nii, et... ei kannatanud välja, ja tekkis skandaal, mis ei... puudutamata ka Puškinit.

«...skojes Ossipova juures polnud võimalik mi väga... ksta, seepärast palus Anna Bogdanovna lubada... Grigorjevna kutsel tema pool külas käia, ja... tasõstra-nalivka (või neile eriti meeldiva kase-nalivka) karahvini ja roosa pastilaa juures istu... ja lõksutasid niipalju kui süda himustas: koltu... rōugearmilise jämeda ninaga Anna Bog... ja paevitunud peedivarjundiga punane Roza... ovna, silmad olid tal kitsad, ilmetud, kuid ajuti... neis vaenu ja õelust. Nende sõbralik vestlus... puusaagimisega: üks annab järele, teine tõm... nagu palke saagisid nad üksteise järel läbi... hürrasrahvast ja seejärel mõisateenijaid.

«...oli lõhnav, paks, tee kange, küpsised värs... ei olnud kodus.

«Jälle teie omade pool?»

«...mõistagi, et seal. Meie juures, Roza Grigor... kui teed pakutakse, kahiseb kogu maja tärkel... luspesust.»

«...mõlemad auvaärsed daamid armastasid vii... ja valitud sõnu, samuti ka peeneid kombeid, ... nad küsimustele lihtsalt, tungides asja ole... Valge lina kadus siis laualt ja vestlejad tund... nii vabalt, nagu oleksid kohtunud karjalahud.

«Aga kelle ümber siiski meie Aleksander Sergejevitš... kriti? Kellega ta kokku elab?»

«...nii, kokku elab? See ei paista välja, Roza... ovna!» vastas talle delikaatne külaline mõninga... silmitsedes laudlina ja sõrmust oma vasaku... es sõrmes.

«...mis minusse puutub, Anna Bogdanovna, siis... mida ma näen. Kas tõesti vana proua...?»

«...ei ole vana, Roza Grigorjevna,» vastas Anna... ovna põiklevalt, «pole hoopiski vana.»

«...larra on lihtne, kuid, naed sa, oma on ära... Teie ikka ei usu mind...»

«Aga miks Arina Rodionovna järele ei voolu?»
Kui aga jõuti Arina Rodionovnani, siis andis Grigorjevna endale täieliku vabaduse.

Nii, üks sõna teise järele, nautisid nad vestlust. Kui kõik oleks korras olnud, kui nad lõpuks lõpuks poleks sattunud tüdrukud kuulsid nii mõnda aega kasid omavahel sosistama; asi ulatus ka hoidja hoidjaga tuli Roza Grigorjevna oma kallist tunde ära saates kõige teravam kokkupõrge.

«Mis see tähendab: laimad kull hoidjat, kull ja pillud tüdrukuid poriga... Häbitu mustata! Ma näitan, mis loom sa oled, kull sa veel õpid tunda, mis tähendab häid inimesi mustata!»

Vastuseks pani Roza Grigorjevna käed oma kõhnadele puusadele ega jäänud võlgu. Ta ütles laimu teisele, pipardades kõike seda hoidja aadressil, ja kaotas lõpuks igasuguse tunde ning habi.

«Ma tean kõik, mu armas... Ja sina tead hästi! Ja kui asi ette läheb, arutan viimse mudu. Aga mis puutub Mihhaila Ivanovitšisse, siis ei paljugi üle nuriseda, ära arva! Miks näiteks on Olenka nii valge nagu härraste portselan? Ja see Olenka on juba äärmiselt sarnane! Kas mitte Sergejevna, preiliga? Missugune patt! Missugune patt! Ah sa häbitu vanainimene!»

Hoidja toppis sõrmed kõrvadesse, sülgas ja emanda pitsidega pühapäevapõllele ja eemaldus resti, kui suutis.

Vihast ning solvumisest jäi ta peaaegu happele mitu päeva kollane kui vahaküünal. Olenka kogu tüdrukutetuba muutus vaikseks.

Hoidja toimetab vahepeal oma uurimisi. Tal on suhtes juba ammu kahtlusi, aga kui ta asjas järele del oli, otsustas ta Aleksander Sergejevitsi juurde Juhus tuli talle appi.

Puškin kirjutas viimastel päevadel erilise töömeeleolu ei jätnud teda maha uneski. Ta küünla peatsisse ja pliiatsi ning paberi voodi laua nii tekkisid üksikud fraasid, paar-kolm värsku, vahel ka stseeni kavand... Palju tuhmus päeva

... ja need mustandid kirjutas soodest ker-
... Peterburi kahvatus valguses puhtalt ümber
... kuulud esiisa Abram Hannibal.

«Muid aga ei ole teist murjanit: ise panen paberile
... kirjutat ümber,» naljatles Puškin enda üle Ossi-
... juures.

... oli alati hea uni. Unenägusid oli mitmesugu-
... kirjutas või tuhnis arhiivi tolmus või kihu-
... kasakate salgas või vilkusid küünlad kiri-
... heites helklevaid varje vanade ikoonide tuh-
... kullale, või kukkus ta Ivan Suure katedraalis,
... teda oli viinud, kitsalt trepilt alla, nagu
... lapsena, nagu lendas nüüd alla tema
... Grigorjev... Jalle see tavaline, korduv unenägu.
... rekord viirastus eriti imelikult: ta oleks nagu
... lamab oma voodis ja kuuleb korraga
... häält, liikumist seina taga. Vaatas — on
... trepp, ta läks astmeid mööda üles, vaatas lae ja
... väljalt välja ning nägi seal kuueteistkümnendat
... rahvahulga liikusid ähmaselt, kirevalt, oli
... naiste kiljumist ja noor bojaar rajas
... seljas nuudiga teed endale ning hobusele.

... kutsus uks ja Puškin ärkas, jõudes unes
... imestada ja imestusest hüüatada, ning unustas
... oma kummalise unenäo. Lävel seisis hoidja
... mida ta vajab.

«Ma kutsusin sind?»

«Mida?»

«Mida? Aga miks oled sa nii kollane ja kõhnaks
... Kas tervis on halb?»

«Olen terve, mu kotkake, aga säärase tume-
... juures võib mõnikord ka terve välja näha
... argis...»

«Mida? Kõnele.»

«Mida? On niisugune, et kuidagi ei jõua välja
... alata. Kui sa pahaseks ei saa, siis ma

... jutustas, kuigi kaugelki mitte kõigest. Puš-
... kuulus teda karmil ilmel.

Ja paari päeva pärast kirjeldas ta vennale ühe järgmiselt: «Mul tekkis pööre ministeeriumis: olnud Roza Grigorjevna ära ajama ta sündaumise ja sõnade pärast, mida ma ei tohtinud teha. Muidu oleks ta surnuks piinanud hoidja, kes pärast juba kõhnaks jäi. Ma käskisin Rozal mulle esitada. Ta näitas mulle, et talle pole viimase aasta (1823 ja 4) eest midagi makstud(?), ja et 200 rbl. aastas, kokku 400 rbl. Minu arvates saada 100 rbl. Sularaha on tal 300 rbl. Sellel temale 100 rbl., aga 200 saadan Peterburisse. Järele ja teata üksikasjaliselt, kui palju on talvud anda ning kas ta on nende 2 aasta jooksu saanud. Ma moodustasin komitee, mis koosneb Arhipist ja külavanemast. Käskisin välja ja avastasin mõningaid kuritarvitusi, s. o. moodustatud setverdi. Muide, Roza on sulgi ja varas. Käskisin valitsusohjad enda kätte.»

Nii kuivavõitu, asjalikult ja napilt kirjeldas ta lülitumist majapidamisse, kuid siiski ta närvis tehes oma ununenud unenägu: vana Venemaa käsikirjade lehekülgedelt ümber ja ootas teda teistest päris ilmsi ta magamistoa seina taga.

Ilm oli päikesepaisteline, selge. Kerge poollüügis sügav sinine taevaskõrgus. Aida räästas rippusid hõõgavärvilised jääpurikad, sädelles päikese käes; harvad pilved gesid nende küljest kollaseks muutunud lumele, leevikesed uhkeldasid oma tulipunaste esistega. Puškin seisis, pihtkasuka hõlmad talv ümber sall. Tema poolt moodustatud «komitee» tas teda imestuse ja aukartusega. Ka talle oli nii harjumatu esineda peremehe osas!

Kõige jõledamat, mida Roza Grigorjevna väljaja mõtles, hoidja Puškinile siiski edasi ei keel ei paindunud! Tal pudenes keelelt ainult:

«Ja tookord ei olnud Sergei Lvovitšit neil juurde»

Puškin ei pööranud neile arusaamatule mingit tähelepanu, hoidjal aga käisid külma keha juba ainult mõtte juures, mis oleks Puškin Grigorjevna teinud, kui ta oleks kuulnud Puškinut valet.

Puškin ootas venda enda juurde ka pärast jõuluhinu kartused minule küllasõidu suhtes pole leitud. Ma ei ole Schlüsselburgis ja kokkusaamisest füüsilise võimaluse juures oleks mõtetu julmus kahest vennast sellest ilma jätta...» Kui aga Lev sõitnud ka võinadalaks, tuli talle napilt kirjutada: «Ma on kahju neist rangeist ettevaatusabinõudest, mis suhtes on tarvitusele võetud»; nähtavasti keelasid ta vanemad. Otseselt nende poole ei pöördunud Puškin isegi asjas, ka juhtumist Roza Grigorjevna kaudu, kuid Rozalt võetud kakssada rubla Peterburisse, sest ta ei soovinud jätta enda kätte ainsatki kopikat vanemate raha.

Puškin ootas ka Delwigit. «Ei jõua enam, vajan Delwigit. Delwig, kas oled elus?» nii kirjutas ta suures talle endale selle ainsa küsimuse.

Delwig oli elus: teda oli näinud Peterburis elusana vana Aleksandrovna, kes seal mõne päeva viibis. Delwig siis, kui Delwig Mihhailovskojesse sõitma hakata, saabus Peterburisse ootamatult ta isa poja endaga kaasa Vitebskisse, kus see haiges-õelandal päeval pärast omaste juurde jõudmist Delwig mu lähedase tuttava — Palaviku — kätte...»

Delwig olin paranemisel ja kavatsen Vitebskist välja minna nädala neljapäeval, järelikult olen laupäeval juures. Peterburist kirjutasin Sulle mitu korda, kuid mul oli külas pisut vabalt mõtleval inimesel. Ta ei pidanud vajalikuks mu kirju posti viia. Ma ei kõik sarnanes Delwigiga!

Delwig külastada kavatses ka Küchelbecker, nagu ka Moskvas kirjutas, kuid Puškin pani sellele tõrjusa. Ta oleks rõõmus olnud ka Bestuževi juures. «Ah! Kui õnnestuks Sind Mihhailovskojesse viia...» Samal ajal küsis ka Rõlejev: «Me võime Bestuževiga Sind suvel külastada: kas sa ei taha? Kuid esialgu olid need vaid sõnad ja Puškinile ei meeldinud vana rahvalaul, mis vastas kohalikule meele ja mida nad mõnikord koos Leviga olid laulnud»

Teiste hulgas istudeski kedagi ei näe ma...

...Kõndis neiukene
 aias toa taga,
 seal ta Pihkva kirjutajat
 igavisi pragas.
 Teda igavisi pragas,
 etteheiteid jagas.
 «Ah sind, kurti kirjutajat,
 külla sa ei sõida!»
 «Oleks minul kinki tuua,
 siis ma tuleks ise.
 Lähme parem, kullakene,
 siit Sanktpiiterisse...»

See lauluke oli hea selle poolest, et sellest lä-
 gesti läbi ta enda üksilduse ja mahajäetuse mõtte-
 Ja korraga saabub «Sanktpiiterist», kuhu «Pihkva kir-
 jutajal» on tellitud sõit, paks kiri — annab
 käsikiri Vsevoložskilt!

Puškin oli selleks ajaks juba ise alustanud
 hilisemate luuletuste umberkirjutamist, jõudnud
 oodata seda vana vihikut, mille ta kunagi ammu
 Peterburis, oli trükiks ette valmistanud. Toksinu-
 mikul, kui see viimaks siiski saabus, kirjutas ta
 peaaegu anudes: «Saada mulle ometi mu neid kir-
 kiri, et saaks hävitada, umber kirjutada ja teha
 metada. Kui kahju, et Sa minu juurde ei tule!»

Vend oli talle tehtud ülesannete täitmisel vii-
 ratu: viivitas kaua isegi tindi saatmisega, nüüd
 kinil tuli seda lahjendada veega ja kirjad noor-
 rusketeks, otsekui oleks prussakad neid kinni
 (Prussakaid oli kõõgis tööpoolest parvede viilud) ja
 lähenes kevad, kuid, vend polnud ikka veel
 kalosse, mida Aleksander temalt juba saanud
 Parny kõite saatis ta mitte temale, vaid Anna-
 pühendusega; üldse oli tal tuhandeid patukesi, kuu-
 des kätte oma noorpõlvevihiku, andestas ta
 kõik ja asus otsekohe, minutitki kaotamata, tööle.

See polnud enam lihtne kokkupuude maailma
 haaras sama noorus, nagu kohtumisel Puškin
 jälle ilmus ta ette Bakunina armas kuu, kelle
 pühendatud palju luuletusi. Kuid ta oli hah-
 jättis välja paljugi: mõni luuletus näis talle an-
 matult nõrgana. «Uskmatus», mida meenutas ta

kohtumisel Ossipovaga, veendes teda toimetama Puš-
 kinile «leebet järelevalvet», muutus tollesama juh-
 tiku vastikuks, ta tõmbas maha ka «Platonismi»
 ja kirjutas selle kohale kindla käega kõvera rea: «Pole
 võimalik tahan olla normaalne inimene»

See oli vihik lõpuks tema käes, sellega jälle ka-
 rused trükkimiseks. Ta polnud vennaga rahul
 selleparast, et too Vsevoložskile korraga tervet
 kirja polnud maksnud.

Puškin tõusis vahetevahel püsti ja silmitses seistes
 ta muurt vihikut, mis oli ühtlase sekretäri-käekirjaga
 kirjutatud. See oli oma, kuid pisut oli selles ka
 tema ja tänase Puškini vahel oli aeg. «Temale»
 Bakuninale, kuid niisuguse pealkirja võis anda
 ka... Värsid meeldisid talle, ta muutis neid
 pisut, aga kui palju oli pärast seda olnud teisi
 teisi. Ning ta kriipsutas pealkirja läbi.

See mäe otsast vaatas ta järve, kus lained randa
 liid. Nii vaatles ta aeg-ajalt oma minevikku: see
 oli talle tuttav ja omane. Tervelt viis aastat on
 olnud! Tunnete ja nende sõnalise väljenduse küllus
 tõi talle neil hetkil tundus, et süda oleks rahul
 olnud.

Voib tundekülluses vaid sõnachtrust laita,
 et nende kirjust kambast näegi kasu ma.
 «Et õnneks südamele, võite uskuda,
 kas kõigist sõnust vähe on, või ühestainsast aitab.

«Kirjutas selle avatud leheküljele, otse äärele, ja
 läbis samas läbi. Kas piisab talle sellest «ühes-
 tü» Näib, et kogu ta elutee on olnud teistsu-
 line»

«Vend Lev ja Vend Pletnjov! Üleeile sain kätte oma
 pealkirja. Saadan täna ära kõik oma uued ja vanad vär-
 sused. Ma pesin musta pesu kiiruga puhtaks ja traagel-
 duseks uut. Kuid teie abiga loodan, et proua Pub-
 lina mulle vastu põske nagu laisale pesunaisele.
 «Kõik need, kirjavahemärgid, komistused kirjas,
 need palun teil endil parandada — mul ei jätku
 aega. 60 pala! Kas piisab üheks kotteks? Kas

ei tuleks täienduseks saata Tsaar Nikita ja 40 tütarit? ... Andestage, lapsed! Olen purjunud.

Puškin töötas kaks päeva ja ühe öö nende vahel jõi ka veini, et end ergutada, kuid purjus oli ta muremata ööst ja teda haaranud tunnete ning murede tulvast. Ta ei tahtnud seda olukorda pikendada ja tahtas kõik korraga.

Nõnda lahenes lõpuks ka nii kaua Vsevolodile eliseks olnud vihiku ja luulekoite sisukorra lühike. Ning samal ajal saabus lahendus ka Puškini teinud suure probleemile, mis teda möödunud tormi ajal oli piinanud. Midagi juhtus juba pärast mälestusväärset jõulupühi, mis olid justkui pöördepunkti. Oli lume- ja tuisurikas, pehme. Aeg lendas muredega: nii kihutab sõiduk mööda head tunda. Päevad möödusid uksteise jarel — selged ja rõõmsad, helkivad, eriliselt läbipaistva õhuga. Kevadet ei olnud, toda käharpaist ja kärarikast kevadet. Puškin hästi jagu ei saanud ja mis teda toetab viis. Kuid siiski oli kevad selgetel päevadel juba tavalises kulas — oma taevasinaga, mis oli täis päike ja kadeka katuseräästas, heliseva õhuga. See kevad ei seganud, ei häirinud, temas oli kergust, niiskust ja rõõmu.

Puškin oli muutunud palju rahulikumaks ja meele selle aja jooksul vaid ühel korral Vorontsovi kirjas: «Kas krahv Vorontsov on päralt jõudnud teada saada, mis ta seltskonnas minu kohta on teinud; muud aga pole mul vajagi teada.» Vaevalt et Lev aimata, millest oli kõne selle lause lõpus, kuid imelik, kuid ka arusaadav vajadus — kirjutada teile ainult endale sellest, millest kõigile teistele tuleb teada ja mida ta talvises sinavas videvikus oli avaldanud ühele inimesele. Kuid Puštšin oskab saladusi hoida kirjutades Moskvast: «Paljud Sinu tuttavad ja hõimulikud pärivad Sinu, ule. Ma rahuldun selle mööda nende uudishimu.» Puškin luges ja tahtis tollele suurepäraselt arusaadavale väljendile: «Lust mööda» ... Teises kirjas aga oli öeldud paljudest davalt: «Tähtis päev» (päev, mida Puškin mäletas, — Aleksandri troonileastumine pärast

...), käis ka eriti Vjazemskite kohta. Vjazemski oli raskesti haige ja Puštšin külastas teda sageli: «Lati räägime tingimata Sinust, — vürstinna on Suuremõel.»

Puškin oli täiesti veendunud, et ei unustata luba-... Vjazemskitele mitte rääkida ... Aga kui-... tuli vihastada, kui ta seejärel sai kirja ka vürs-... Vjazemski endalt Vürstinna kirjutas oma poja... surmast ja mehe haigusest, kuid siinsamas omases läbipaistvate vihjete keeles tundis kaasa... Puškini rahutusele, mille ta oli usaldavalt aval-... Puštšinile ...

... oli Puškini saladus, mida vürstinna juba... talle taiehkult teatavaks saanud.

Mis on sõprus? Pohmeluse kerge kihk ...

... oli Puštšini kahtumisest solvunud. Luuletuse... milles olid valja valatud tunded pärast... Mihhailovskojesse, jaigi lõpetamata. ... rida sõpruse kohta, mis ta oli kirjutanud, ... mõtelnud Puštšinile, käskis ta nüüd ven-... oma luuletustekogusse mahutada, kuid kriipsutas ... otsekohese läbi.

... oli, kuid mõlema sõbra kirjavahetus kat-... ajaks ... Vürstinnale aga vastas Puškin ... lihtsalt: «Puštšin jutustas teile ilma-... rahutusest ja oletustest, mis osutusid eks-... Ta ei väljendanud oma mõtet, kuidagi selge-... vürstinna pidi mõistma niigi, sest Puškin vastas ... vihjetele. Kuid vahetult selle järel ... Odessa kohta: «Mul ei ole mingeid suhteid ... Ma ei tea absoluutselt midagi, mis seal toi-

... oli tõsi. Sidemeid Odessaga ei olnud, kuid ... ta Belaja Tserkovist, lühikese oodatud teate. ... oli Jelizaveta Ksaverjevna sündinud ... ristimisel sai nimeks Sofia, ja et kõik on ... oli seda teadet oodanud, kuid ikkagi üllatas ... oma äkilisusega. Niisiis, kõik on toimunud! ... oli imelik vaadelda neid väheseid rahulikke ridu

ja naha läbi nende — elavatena, kaugel — emme. Kui sageli oli ta oma ärevas kujutluses seda pildinud ja kuidas kõik õigupoolest oli lihtne!

Ta istus laua ääres liikumatult, kokkupigistatud med olid kulmad, rind kuum, peas aga kord kord kustusid sõnad, mida seni veel kunagi polenud. «Sofia Puškina...» Ta katsus tunda kuid selle esimese kerge liigutuse juures libe näo otsekui kramp ning ta tõmbas sugavalt hinge tütart nimetatakse ning ta kasvab ules kuni Sofia Vorontsovaks!

Ta avas peo ja haaras laual lebava sule, ja ta des instinktiivselt selles tavalist tugipunkti. Kuid tookordki, esimese teate puhul sügisel, ei ta temale, nüüd juba sandinule, midagi kirjutada. «Sa oleksid sündinud» — ja käsi langes ning me rea. «Kui Sa oleksid sündinud» — ning ta kriitika läbi ja viskas sule käest...

«Kui Sa oleksid sündinud minu juures»
«Kui Sa oleksid sündinud minu omanäo või teisiti, kuid ta ei suutnud isegi rida lõpetada, tohtis ta temast nii kirjutada ja teda nii nimetada mis oli võimatu elus, ei mahtunud ka sõnadega.

See terav ärevus kestis siiski vaid lühikest aega aegu ainult hetke. Ta rebis kirja katki ja läks oma tuuletu keskpäev ja niiske kevadpäike täitis õhku kohal.

NELJATEISTKÜMNES PEATÜKK

PARUN

«Maša ruttas alla sellesama kleidiga, mille kambrisse oli tulnud. Ta avas ukse ja kangas Onufritši kõrval pingil istus roheline mündi väikest kasvu mees; see isik puuris tema pilgu, mida ta oli kunagi näinud mustal kaardil uksele seisma ega suutnud edasi minna. «Tub male,» ütles Onufritš, «mis sul on?» — «Ma on vanaema must kass,» vastas Maša end unustades.

kalalise poole, kes imehikult pead keerutas ja on pöördunud täiesti kinni pigistades teda armunud. «Sa oled hulluks läinud!» karjus Onufritš. «Missugune kass? See on härra titulär-...» Aristarh Falaleitš Murlõkin, kes teeb sulle au ja palub sinu kätt.»

«Sõnade juures tõusis Aristarh Falaleitš püsti, ta otsustas otsustiliselt ettepoole, lähenes Mašale ja tahtis ta kätt. Maša hakkas valjusti kisendama. Onufritš hüppas südametäiega pingilt püsti. «Maša tähendab!» karjus ta. «Missugune mühakas sa oled nagu talutüdruk!...» Kuid Maša ei kuulanud. «Ma ütles ta temale aarmises erutuses, «õelge, Maša, see on vanaema must kass! Kaskige tal kindlasti ära võtta ja te näete, et tal on küüdnägu.» Maša sõnadega väljus ta toast ja jooksis oma kamb-...

Aristarh Falaleitš pomises tasakesi midagi omaette. «Maša ja Ivanovna sattusid äärmisesse segadusse; Aristarh Murlõkin astus nende juurde ikka endiselt naerata. «Sellest pole midagi, mu härra,» ütles ta tugevalt puhistades, «pole midagi, proua, palun mitte muretseda! Homme tulen jälle; homme võtab mind kal-... ja paremini vastu.» Seejärel tegi ta neile mitu sõnadest, oma umarat selga mõnuga välja sirutades ja lahkus toast. Maša vaatas aknast ja nägi, kuidas Aristarh Falaleitš trepist alla laks ja tasa jalgu liigutades maldus; kuid jõudnud maja otsani, pöördus ta tagasi nurga taha ja pistis noolena jooksmas. Naabri akna loor hakkas teda valjusti haukudes kõigest jõust kassama, kuid ei jõudnud talle järele.»

«Maabunud vaikne nädal ja ühes sellega kevad...» Maša sattus üha enam Delwigi peatse külaskaigu mehele. «Mind nakatab juba eemalt ta laiskus.» Maša paastus üksinda, Puškin ei andnud ta pealekäimist järele. Hoidja kutsus teda kloostriksse kas või kuni maarjapäeva jumalateenistusele, kuid Puškin ei naerdes:

«Mina ei punu lindki pesa, ja mina peaksin töö-... — paastuma!»

Ning ta eelistas sel pühapäeval voodisse jääda. Pogorelski uue novelliga «Laferti saianaine», mis oli ilmunud äsja saadud «Kirjanduslikes Uudistes». Puškini meeldis väga see fantastiline jutustus nõiamõõda tema mustast kassist, ning ta pikutas voodis kuni hommikuni, hüppas siis riietamatult üles ja hakkas pöördumata hoidjat nahes valjusti näuguma.

See oli juba teine kass, kes talle nii väga meeldis. Hiljuti kiitis ta kirjas vennale väga Izmailovi.

Te armastate kassi, sest
tas näete orvukest...

Nii oli ta üpris vaimustatud ka Pogorelski kahe kirjutuse vennale ülistavalt: «Mu kullake, kui meeldiv on vanamoori kass! Ma lugesin jutustuse ühe korda kaks korda läbi. Nüüd aina jampsin Trifon Fulehovi Murlõkini kujul, astun silmi kissitades graatselt ettepoole ja tõmban selja looka.» Ta ajas segi kasside nime, kuid otse nakatudes titulaarnõunik Maršali maneeridest, soovis lihavõtte ajal Trigorskoi kassid pühi mitte teisiti kui temale järele aimates — kõnele pudikeelt ja isegi jättis kindad kätte:

«Soovin häid pühi, proua, palun mitte vihastada. Pösele ja huulte! Homme tulen jälle ja homme meeldib mind mu armsam uuesti ja innukamalt...»

«Visake kindad ära! Võtke kindad käest! Tal on kindlasti küüned!» hüüdis Jevpraksia vaimustades oma valget kleiti kohendades; ta juba teadis, et «Laferti saianaine» ja meenutas sealt vastavat stseeni.

Asi ei seisnud muidugi mitte niipalju kasside kui ta enda heas meeleolus. Luuletused olid lõpuks kogutud ja ära saadetud; pingelised mõtled ka «Elise»-ist, mida oli juba pehmendanud jõuluaegne armastus Puštšinile, asendusid rahuga; miski ei olnud teostunud ja taandus nagu iseenesest, öösiti lapsete unes ei ilmunud. Kodus õhkus nii hoidjast kui Olenkast rahulikku soojust. Kui hoidja mõnikord leski, siis olid ta manitsused tulvil armastust, ja Puštšinile näis vahel, et ta elu on selginud põhjamaal, ja lised ihad on temast lahkunud. Seltskondlik kassid

muusikas ja küünalde säras kahvatus lume ühe-
valenduse ja maaelu lihtsa vaikuse ees ning
ruumi teistlaadi tunde.

Millest see algas? Kas mitte lammaste pesemisest,
õhkus muistset idüllit:

Kogu küla lammastest
tunnen kalli utekest,
kelle pehmet villa paitan,
oja ääres pesta aitan...

Ei tsaaridega jaga maid,
ei kadesta ka jumalaid,
kui tema palmikuile mõtlen,
ta silmi näen ja pihta nõtket...

Tõlkest ei viinud ta kuhugi, kuid tsaare küll tõesti
ei kadestanud...

Ta visandas kord postpaberile ikka tollest-
oma maaelu muusast:

Oo leebed jumalad, kes mäel ja metsades,
mu vaim ja värsid teiega on vestluses,
ma teie hulgast leidsin minu muusaks hüütu,
mu noore sõbratari, lihtsameelse, süütu,
kuid üliarmsa, nagu võlutari viis,
kel ikka vallatused peas, kes tundub siis
kui mahe tuuleke või kuldne mesilane,
või suudlus põgus...

Andudes nüüd täielikult «Borisile», visandas Puškin
vahel ka romaani stroofe, põgusalt ja kergelt
maaelu kujutades. See ei meenutanud millegi
märkmeid või «üleskirjutusi»; teda ei kitsen-
nud miski. Muljed tungisid nagu läbi mingi nõia-
ja omandasid üksteisega kokku puutudes uue elu,
kõik oli kergem, õhulisem, kuid imelikul kombel
laulukam, tähendab — rikkalikum ja mahukam.
Tollest polnud midagi, et kõik ei olnud nii, nagu oli:
oli ehtne.

«Onegin» edenes läbimõeldud plaani järgi ja kuigi
«muusal» polnud selles kohta, siiski oli ka tema
distanud need lühikesed värsked read:

Suur vaikus, uni, suveilmad,
veevulin, haljad metsateed,
noor linalakk, ta sõstrasilmad
ja kevadvärsked suudlused...

(Tõlkinud B. Al)

Nii peitis ta ära isegi ta silmad — hallid, ja
maised.

Kui erinev lõunamaisest aga on siin kogu elu
on uued paigad ja uued linnad ning elulaad on
kindlate piirjoonteta. Kus aga linn on küll vana
nagu Kišinjov, seal on toimunud vana elu täielik
rang. Siin aga on elu iidne ja muutumatu ja
rahulikku muinsust. Pikk suurpaast meenutas
lapsepõlve, mil neljandal nädalal, ööl vastu
päeva, oli vaja kuulata, kuidas paast «murdub»

«Jällegi, kullake, magasid maha... Aga ma
ragin oli!» naljatas hoidja hommikul.

Ja särgiväel voodis seistes raputas laps pead
ütles tõsiselt, et hoidjale mitte alla anda:

«Ei, ma kuulsin. Hoidja, ma kuulsin!»

Paastu-maarjapäev sattus seekord vaiksesse
lasse; Puškinile meenus ta Odessa «Linnuke»
saatis vennale ka selle, — lisaks äsja saadetud
kirjale.

See muidugi oli mõtisklus ka iseenda üle
siis, kui ta selle luuletuse kirjutas, kui ka nüüd
dus oli endiselt kättesaamatu! Kuid temas liiku-
mingi ebamäärane lootus vabadusele, puurist pa-
sele. «Boris Godunov», millesse ta peitis oma
kud Aleksandri vastu, parodeerides isegi ta
tuues välja sortsid ning vihjates nendega
tsaari müstilistele harrastustele ja pannes oma
jastusi ka Pimeni kujusse, — see «Boris» võis
kasulik olla. Temas ta nagu kohtus Karamzini
tolle esimese ajaloolasega ja viimase kroonika
tajaga.

Mõnikord mõtles ta lugedes: kas pole liiga
Kas poleks ehk parem välja jätta? Ei, mitte
hinna eest! Talle oli kallid just elavaks muu-
ajaloo ja isiklike tunnete täius. Oma isiklike

motteid ei sidunud ta mingi kindla kujuga ega pai-
dunud ennast otseselt tragoodia tegelaste hulka.
kui Pimen mõistis tsaari üle kohut oma kongi-
kuses, nõdrameelne aga paiskas talle oma süüdis-
dud makku avalikult väljakul, siis ka Griška Otrep-
sõk varustas Puškin endale lähedaste iseloomujoon-
te. «...Ta oli kirjaoskuses üsna tugev, luges meie
mõlkaid... kuid ega see kirjaoskus olnud talle
nõu jumala poolt antud...», «Kinni püüda, kinni
püüda vanakurja sulane ja saata ta Solovetskisse iga-
li pattu kahetsema.»

oli temas äratanud nende varase nooruse
tunded, ja keset pingsat tööd oma ajaloolise
kallal, kus ta oli sunnitud paljutki summu-
ma, paastis ta vahel maskeerimatult lahti ka poliiti-
d kured. Ning raskesti ühendatavad asjad sobisid
suurepäraselt ühte. Ka see selge rahu, mis valit-
nud ta isiklikus elus, ei takistanud sugugi, vaid
mistas kaasa neile järskudele, kuid üldistavaile
mõtanguile, mis nii imepäraselt olid kõrvalseisjate
peidetud. Üha teravamalt ja selgemalt tõmbas ta
enda ja sõprade vahele. Ta küsis endalt kordu-
ma: tema oleks nii vastanud, nagu vastas temale
Kui on tarvis — lähen? Kas oleks samuti
tema, kui oleks toimunud ülestõus? Puškin
end ka endale otsest vastust, kuigi teadis kind-
et võimalik võllas teda ei kohutanud. Ta heitis
te asjade üle lihtsalt nalja:

Et nüüd ja edaspidi ma
ei sõandaks pettepilte luua,
end lasta püütult üles puna
ning elust hoopis kaduda.

oli ta esitas endale küsimuse poeedi erilise osa
ta poliitilistes tormides ja isegi selle kohta, kas
nõu neisse, kui kuulud ainult iseendale. Oma
Chénier'sse», mille ta pühendas oma sõbrale
lad Rajevskile, kätkes ta kogu oma südametule,
mõtiskluste sügavuse ja pisarate muusika:

Elu elu hülgasin, kus laisalt säästsin jõudu,
ja säästsin ummisjalu hädasõnu, õudu...

Kas on rahulikul poeedil õige koht tormiden?

...Te kuhu, minu lootused,
mind kaasa viisite! Mis teha võiski mees,
kes teenib armastust ja lüürat vaikuses...

Ja jälle meenus Puštšin: «Ma arvan, et võimalik enne kui kümne aasta pärast.» Oma aistingute järgi oleks ta erinevalt Mihhail Fjodorovitš Orlovi eelaimusest seda tähtaega veelgi pikema kuna ta ei näinud tõelist jõudu, kes suudaks ta eest kukutada, ja veelgi vähem oli veendunud enese suhtes, oma isiklikus kõlblikkuses selle võtteks. Tema André Chénier, kellega ta ühte sulas, küsis kibedusega:

Kas kohane ma pingutama lõtvu olu
ja perutavat hobu holdma vaos?

Kuid hetkeline usupuudus vaheldus tõelise jõuga, ja tapalavale mõistetu hüüdis nagu see, kes võimul:

Oo ei!
Arg nurin, vaiki. Luuletaja,
sa rõõmus, uhke olla võid:
sa üle neist, kes teotusaja
ees alandlikult norgu löid...

Poeedi kuju, kes laulis vabadusest, kuni selle saabumist ja hukkus giljotiinil, näis talle ainult minevikku, vaid ka võimalikku tulevikku dates lähedasena ja omasena. Vana monarhi aastas seepärast, et Chénier oli ajalooliselt teotatud, ja peale selle tegi see Puškini enda jaoks trükkis ilmunise kas või kujutluses võimalikuks, kuni peapõhjus oli veel milleski muus. Tema vabadustas kaugemale. Ta ei alistunud rõhuvaile mõttekõneles kangelas suu kaudu veendunudult oma vabadusideaalist, ja rahvast, kes vabaduse järele janusid.

Ja rahvas leiab sind, kui võrdsustunde kaitses
ta vabaduse kaisus magusat näeb und.
Siis möödas sunge tormi tund!

Võis arvata, et lihavõtted oma kellahelinate, kulit-
jate kirjude munadega, «Kristuse ülestõusmisega»
hõlpsaga õues, laulude ja tantsudega kisuvad Puškini
mõttest lahti. Ja tõesti, ta võttis kõigest elavalt
kuid ükskord, kui ta oli hüüdnud, et talle sadul-
taka hobune, ja seda ei kuulnud, astus ta kööki ja
otsekohe, miks ta siia oli tulnud.

Neil laoti määrdunud kaarte. Mängiti «pikka nina»
«põrgust» «bardadõmi»; korduvalt otsustas poti-
mängiageda partii ja vaimustatult tõmmati vana
põrguga üle nina. Puškin vaatas seda huvitatult:
hüüdis enam kuueteistkümmes sajand, vaid pigem
põrgus! Vihaselt praksusid puud paratu
ahjus. Keeva katla kõrvalt paases vahete-
vaid lai sinine suitsujuga, mis segunes mõrkja
hõnguga; lõhnas hautatud lambaliha, higi ja
väljahingatud vodka ning sibula järele. Hea-
ja vaikne aednik Arhip veiderdas ja tegi
paremini kui ükski teine; ta ainus silm väl-
kult ja tuliselt. Keegi ei morganud sissetul-
t, nagu polekski lihavõtted ja vene küla, jah,
poolest, nagu polekski see meie planeedi pinnal,
id ta sisemuses: tõesti tondid! Ka Puškin ise ei
hüüdnud end Aleksander Sergejevitsina, vaid võib-
Pauština, kes vanakurja sabal siia oli lennanud.
mis oli tervenisti läbi imbunud otsivast ja mitte
ees taganevast mõttest, vaimustas teda neil
õnne jõuga, ja temas endas valmis kuskil
vastukaja. Ta seisis pisut ukseävel ja väljus,
sumata.

Edal hallil paberilehel visandas ta pisut hiljem,
košmaar temas selgus, üksikud katkendid
tol hetkel pulbitsenud «põrgulikust poee-

«Mis trump on?» — «Ärtu!» — «Nüüd saad pähe!»
«Minu üle lõon.» — «Sa oota vähe.»
Näe, looja!» — «Jah, tõin külalise!»...
«Mõõn sõber Faust, me doktor ise!»
«Mis seal kumab ees?»
«Mis seal katlas keeb?»
«Faust, he-he-hee!»

Vaata, kalaleem!
havid, tsaarid sees —
vulksu, vulksu, keel!»

See supp tsaaridest ja havidest kees Puškinile dasti: see oli toosama «tsaaride saatuse», mille ta «gini» tsensuuri pärast asendas ohates «...» eluga.

Parun jäi endale truuks: pühadelaupäeval ei linnud ta kohale ega kirjutanud midagi. Delw... pariti järele ka Trigorskojes ja Jevpraksia juba tas teda, tugitoolis jalgu kaugele välja sirutades. Praksiale meeldis see, sest villased sukad, mis kogu talve tüütasid, olid lõpuks kõrvale pandud. Ta helesinised jalakesed näisid talle endale liig... Üht kätt hoidis ta natuke eemal, nagu oleks piip, teine käsi lebas kõhul.

«Kas on sarnane?»

«Kuidas sa julged, Zizi!» vihastus ja naeris, kuid Zizi julges kõike.

«Teie ütlete: kas ta on veel elus? Mina aga ei kõõgis, et kui elusale hingepalvet pidada, siis...» tab aknale! Proovige.»

Vembutav tüdrukuke, kes nüüd juba... kujunemas, tegi Puškinile palju nalja. Nuud... tas ta veel julgemini, kuid selle taga oli üht... mini tunda, et ta endine lihtsameelsus asend... ebamäärase igatsusega. Puškin kirjutas... lühikesi kirju ärasõitnud Nettile, kes olevat... letuse saatnud, ja andis need kirjad Jevpraksia... ta need koos omadega edasi saadaks. See polu... konnas uudiseks: niisamuti kirjutas Anna... gejevna kaudu Levile; selline saladus andis... erilise erutava võlu. Ka Puškin ise võttis... sellest intriigist osa ja õrritas tundelist Anna... hiljuti oli ta Anna nähes ära põletanud... jakese, mille oli tema kaudu saatnud Lev, k... praksia võttis asja täie tõsidusega, teda... et kirjavahetus käis tema kaudu ja et tema... duse kaasosaline.

...lipse lobisemine koolnuist ja hingepalvetest... Puškinile meelde Byronit: homme oli ta surma... Juba hommikul oli talle silma torganud... sisekaanel märkus, mille ta oli teinud Odessas, kui ta sai teate Byroni hukkamisest Kreekas.

«Teie mis, Annette,» ütles ta hiljem, juhuslikult... kahekesi jäädes, «homme on Byroni surma...» Korraldame talle hingepalve: teie oma kodus, tema oma kodus.»

...tõstis tema poole oma suured silmad. Puškin... talle eriti sageli tähelepanu ning neiu ei... kas ta naljatab või räägib tõsiselt.

«Naljatab?»

«Jah. Siiski mitte, ei naljata.»

«Kuidas teid mõista?»

Anna hääl värises pisut. See küsimus kõlas tõsise... sügavamalt: kuidas ta peab üldse mõistma... Temas oli nii palju õrnust ja jumalda... et Puškin poolt oleks olnud küllalt ühest sõnast... Anna oleks talle nagu pisar rinnale langenud. Kuid... just Puškin vältiski. Sellepärast oligi Trigorsko... hea olla, et ta ei tundnud end millegagi ega... rohkem seotud olevat, kui ta ise soovis. Ent... hakkas tal Annast hetkeks kahju.

«Teie, minu hingepalve võib olla maskeraad:... palub patuse eest, kuid teie palve peab olema...

...tõstis taskuräti silmadele ja jooksis ära. See... Puškinit tõsiselt, kuid ühtlasi ei seganud teda... Praskovja Aleksandrovnaga mõne partii... kui oli kaotanud rublat poolteist, sosistas... praksiale jumalaga jättes kõige kavalama ja... saladusliku ilmega:

«Kui korraldatakse hingepalve tõelisele surnule, võib ka tema tulla. Vaadake, et Byron teil aknale...»

...mõtlist sõitis ta edasi Popovka suunas ja kopu... hobuse seljast maha tulemata piitsaga preest... dnale.

«... Larion on kodus?»

...utamise peale ilmus kuue-seitsmeaastane tüdru-

kuke; kell oli juba üheksa ligi, kuid ta polnud magama heitnud.

«Kas isa on kodus?»

«Isake on kodus.»

Škoda hakkas nagu tavaliselt askeldama jätetud taha, kuid rahunes otsekohe. Küünlatahi otsas oli tuluke ikooni ees pragises. Ilma linata laual poolkustunud samovar, seal olid ka linnast toodud kurvad barankad. Ohuke raamatuke oli talle male nihutatud; Puškin tundis ära: «Bahtjarski purskkaev!» Väike Akulinka seisis põrandal selles suus.

«Kas tõesti laps loeb sellist... ilmalikku raamatut?»

«Mis sa temaga teed! Värsside võlu... Armas, ta on nurus välja. Aga mina olen süüdi, tegin pattu, olen nud vastu.»

«Kas Praskovja Aleksandrovna andis?»

«Surmanuhtluse ähvardusel... et jääks elama seks.»

Tüdrukuke võttis lõpuks sõrme suust, kuid vaatas ikka veel Puškini poole alt üles. Kuigi ta oli olnud pikk, oli tüdruku isa veel lühem. Hall peapüür, papirüü, mida ta alatasa näppis, läikis tema näo ümber, gival kõhul, mis ainult rõhutas tema üldist tugevust ja kondilisust. Ta silmad hakkasid armastusega vaadates nähes särama; midagi veidra sõpruse taotlust neid kaht nii erinevat inimest.

Puškin ei peaks Škodat usaldama ja Škoda ei peaks kavaldama ning temalt kõik välja nuhkama. Selle asemel valitses nende vahel lihtsus ja avatus. Kaval ja leidlik Škoda ei suutnud Puškinit üldagi vastu seista ja tema mõjule alistuda. Puškin ei isegi mõne vaba sõnakesega valitsevate võimude ja siinsamas vabandas end naeratusega, mis näitas, et see olevat nii... hinge pimeduse ja «nõdra» pärast.

Škoda oli väga tundlik ainult usuasjade, ta ei siin oli ta niivõrd naljakas, et tahtmatult tekkis talle seda õrritada. Lausub külaline mingi «vabanduse» ja juba tõstab Škoda oma käed kõrgele ning ta neab (alati kolm korda):

«Jumalateotus! Jumalateotus! Jumalateotus!»

Ja iga kord näis, nagu hüüaks ta saatanaile:

«Ei, ära puutu!»

Škoda oli lihtsameelne ja mitte eriti tugev kirikutunde. Ta uskus siiralt kuraditesse ja kodukäijade rukkidesse ja metsavaimudesse; ise veidi võib ta kahjutuks «tonte» rukkis, mida tageduametust kaela manades naabri põlluribal rukkimise kokkusiidumisega valmistati. Kuid ka pärast palvet, mis nõiduse kahjutuks tegi, värisesid ta pead ja käed, kui ta rukkiipeade sõlme läbi lõi. Kui tihti põgenes ta Mihhailovskojest, häiri- ja joremehe mõnest uuest «rõvedast» sõnast!

Ja nagu tavaliselt, loobus Puškin teest.

«Tulin teie juurde asja pärast. Homme tulen hinalvet pidama jumala sulasele Georgile. Ainult teie teate,» — Puškin tarvitas segamini «teie» ja «meie» — «see Georgi pole isegi õigeusklik.»

Škoda muutus valvsamaks.

«Aga nimi on kuldaväärt ja õigeusklik, sellega võib kahjutuks teha. Ah ei, madu ta ei võitnud ja langes vabaduse eest. Kuid tuleb nii välja, Škoda, ta ise ongi märter.»

Aga kes ta on, kui küsida tohin...»

«Olge mureta, kõik on korras: ta oli mõisnik nagu teie, teie rikkas mõisnik.»

«Tuleme, et on nii ja et teie mind, patust, ei peta...»

«Jah, teist usku?»

«Jah, teist usku.»

Škoda jäi mõttesse. Ta ei teadnud täpselt, kas võib palvet pidada teiseusulisele. Ettevaatus ja hirm ei ülekkaalu.

Aleksander Sergejevitš, ütles ta paluvalt, «see ei ole ootamatult... Aga mis siis, kui keiser ise...»

«Aga kas ei saa oma palveid pidada salaja oma südames. Südamest tulev palve on...»

«Aga teie siis kardate?»

«Ei ei karda, aga olen ettevaatlik.»

«Kuskil vilkus ka see «heledake», mida oleks või-»

nud teenida, kuid ta tõrjus selle eemale. «Hõõ! satuse eest, papp Škoda!»

«Tõsi küll, ta oli patune. Ja mässaja.»

«Seda enam. Ka mässaja! Või mis nüüd sellest mässaja!... Aga ei, kallid Aleksander Sergejevitš jätke, palun teid.»

«Ma ei hakka sundima,» muutus Puškin «kuid, tähendab, ka mulle jätaksid sa hinda pidamata...»

Nüüd hüppas Škoda püsti ja laotas värisevat Ta hääl hakkas kähisema.

«Kuidas nii võib! Mis te ometi räägite!»

«Aga sedasama räägingi: ka tema oli luuletaja minagi.»

«Ja kirjutas luuletusi? Kas häid? Ma ju teate, kuidas ka mina luuletusi armastan. Ma linka kordab teie «Linnukest» kui kõige parvalmi.» — Tüdrukuke tuli eesriide tagant kerratõmbunult juba uinumas oli olnud, ta tõrjus teda käega: «Oota! Oota! Ma ei tea, kuid kaanonites... nende õiglase valjuse juure luuletaja eest pidama ma... ei, ma olen koheselt»

Puškin polnud kuidagi oodanud säärast erust oli vallanud Škoda. Ta tahtis temal õlast kinnirata ja patsutada tema kondist, hädist seahoidis end tagasi, tõusis üles ja ütles jumalale

«Niisiis, homme ma tulen teile. Hingepalve on nile!»

Škoda suutis vaid ahhetada.

Kevadine sula õõ oli täis nähtamatut elukumist. Puškin laskis oma täkul sammastatukõnelus Škodaga oli olnud veider ja ootamatu gutav, kuid ta ei mõelnud enam sellele. Ta voolasid teises, tavalises suunas. Voronitš! Nii see väike külake, kuid kunagi oli olnud meid versti enda alla võtnud linn, kunagi Niihästi Pühad Maed kui ka Savva mägi Mihhailovskoje — kõik see oli olnud Voronitš kus ta praegu oma muistsét lugu kirjutas

Kuid minevik on temal alati elust lahutamatu. Ahmaselt kerkis praegu kujutusse Isehakan

omune, Leedu piir. Ta lippas, tõsi küll, jalgsi... Aga tuleb osata hästi ratsutada! Kas ei peaks tellima ratsadelt õpiku? Ka Byron ratsutas hästi, samuti Atahleri.

Aga mis siis, kui kodus ootab Delwig?

«Ja Puškin kannustas hobust.

Delwig saabus hoopis hiljem, lumelagunemise ajal, p kose kaes läikisid lombid. Teel kaotas ta ara kubara, tuul rebis selle peast ja viis Velikaja ploomiku. Ta juuksed olid sassis ja jahedad. Puškin tundis seda, kui ta teda embas, surudes kallist pead vastu.

«Mis sul siin on: sulekott või madrats?» küsis ta pärast sülelust ja suudlusi ning kobas käega. «Tead, põrutas hullusti! Olen meeletult rõõm ja nähes...»

«Nii rõõmus, et kas või kohe põõnema?» Ja Puškin meeldas teda uue hooga. «Kuidas sa siis oma kubara kaotasid?»

«Aga tead, tuul. Ma hüüan talle: «Kuhu sa lähed?»»

«Ja tema ei vasta?»

«Lust nimelt, ei vasta ja lendab otse vette. Veider...»

«Teeme suitsu?»

«Tõime»

Ning nad hakkasid tormutama.

Puškin suitsetas kergelt, suitsu sisse tõmbamata, meelt tegi rohkem suitsu. Delwig aga suitsetas rõõm moodi, ta ajas huuled torru ja pigistas need rõõm, puhudes suitsurõngaid. Teda oli väga meeldiv, et ta pisut naljakas vaadata: lütseumis mõjus ta rõõm taiskasvanuna, nüüd aga paistis labi ta täiskasvanud, paksuvõitu ja soliidse olemise õieti tootav poisi ja kogu ta askeldamine ajakirjade ja ajakirjapoolt asutatud almanahhidega oli otseseks jatlütseumi ajakirjadele ning ringide perekondlikkoesiale. Mõnuga hakkas ta oma kohvrit sorima, mis sisaldas ainult arusaamatuses, kuhu midagi panna Puškinlikus korralageduses. Diivanil vedeles kookukukuub; lihtne vana kulunud kaardilaud oli ka kookukirju, voodi vaevalt korrastatud, üks kahest kookukukust lonkas.

«Sa nagu oleksid oma laiskuse unustanud!
«Aga sina nagu oleksid alles eile päralt jäänud!»
vastas Delwig naeratades ja kohendas prilli.

«Mina olen alati nii!»

Delwig oli end juba pesnud ja kamminud. Ta juuksed langesid nüüd pehmelt väikestele kordadele. Laup oli avar ja kõrge ning valpe mõistust; nina lihav ja labasevõitu; seda lepit sate täidlaste huulte naeratus; selles peegeldus kaval, rahulik mõte ja lihtsameelsus.

«Janunen!» ütles ta kohvrast «Oneginit!»
«Seda ma otsisingi. Mulle näis akki, et olen unustanud!» Ning ta silitas ettevaatlikult ja raamatu kaant. «Janunen kuulda, mis tuleb Maletad, sa ise kirjutasid mulle: jumal teab, me seda koos loeme. Aga näe, õnnestus... midat peatükki kirjutad?»

«Neljandat. Kas sa «Edat» ei toonudki? Kuid Baratõnskiga — soldat või ohvitser? Mina ei et tood ta kaasa — vabana!»

«Soldati aukraadis ja Zakrevskaja salongis. Arvan nud meeletult ja oleks nagu edu.»

Puškin puhkes naerma.

«Noh, siis kõvendab kindralkuberner eestla et aga silmist ära saaks! Luuletajad võimukad abielumeestega ei sobi... Aga mina arvasin, et kiindunud lihtsasse soomlannasse. Eda Baratõnskaja... Eks kõla kaunilt?»

«Jah, väga võimalik, et on kiindunud. Üks teist,» lausus Delwig aeglaselt. «Baratõnski on line luuletaja.»

«Jah, ei sega,» tähendas pärast lühikest mõt ka Puškin. «Sina ütled: sellepärast, et on lu Noh, aga sa ise? Tunnista üles! Kavatsed abiellu

«Võib-olla abielluksingi,» vastas parun emba lusega. «Kuid on tülikas, tead... Kuidas... n raga abielluda! Ja pisut häbenen...»

«Mispärast?»

«Aga sellepärast, et norskan. Sa tead väga ja Puškin naeris jalle; hinges oli rõõmu ja hõ

paun! Ta nautis juba ette, kuidas ta teda Trigoriskojes näitab.

«Noh» on leitud ja kohver unustatud: laiskus ja naeratus astusid oma õigustesse. Kuid Delwig muu elavaks veiniklaasi juures lõunalauas, vest- kirjanduslike küsimuste üle. Ta oli nendega tuttav, teadis kõiki ajakirjade uudiseid ja kirjandid ning kes kelle vastu järjekordselt int- pilutades prillide taga silmi, heitis ta pea (Kuidas Zizi oskas ette aimata!) ja naeris tult, kuulates Puškini uusi epigramme. Eriti talle viimane neist, Katšenovski kohta: «Ah see see tossav žurnalist!» Pärast lõunat piipu tades ja suitsupilvedesse uppudes ta isegi terav- luse, kuid nagu tavaliselt pisut kohmakalt:

«Küsisid kirjas: kas ma olen elus? Ma võiksin ka nagu filosoof: Ma mõtlen, jarelikult teerin.» Kuid sina väidad: «Elus — tossab ja sellepärast vastan: «Ma suitsetan, jarelikult eksisteerin.»

Delwig oli oma vaimusünnitusega väga rahul ja tundus seda iga uue piibutäie juures.

Kui vaikseks ta jäi, kui Puškin hakkas lugema veel tundmatuid stroofe «Oneginist»! Ta unustas vaasimuse. Isegi ta näoilme muutus. Silmad olid lõõgastunud, unistavad, kuid ka valvsad, neis vilksatas onnasetuluke. Näis, et ta ei kuula ainult kõrva- vaid ka huultega: helid laskusid huultele ja need need liikuma; ta suu väreles värsside rütmis ja need vahetevahel naeratusesse. Tüse keha näis unustatud ja maha jäetud, käed ja jalad olid lõõgastunud. Ta kuulas tollesama «paradiisilinnu laulu, kuulates ei märka, kuidas möödub tuhat aastat». Ta katkestas lugemise ja Delwig hüppas diiva- tult, uhtaegu raske ja kerge kui suleke.

«Aleksander!» lausus ta teda emmates ja puh- loogu kehast värisedes õnne ja rõõmu pärast «Poesia... meie poeesia...» Ja rohkem ei ootnud ta midagi öelda.

Delwig oli rahunenud, pani ta diivanil istudes ikka oma paksu käe Puškini jalale ja just nagu klah-

videle surudes kordas peast üksikuid kohti, mil talle otsekohe meelde jäänud.

«André Chénier'd» luges ta endamisi. Või oleks Puškini lugemine teda samuti sütitanud omaette lugedes tegi see hoogne, kirglik tuli teda soojaks.

«Sinu «Onegin» on parem,» ütles ta. «Pohh, ole poeetide asi. Sa näed seda ka ise: sinu tühik hukkus.»

Puškin poleks nende südameverega kirjutatud side pärast kellelegi alla andnud, kuid nüüd vaid iseennast: ei oleks pidanud näitama! Ta ei äkki vastuväiteist ja kuulas alistunult kõike, mis rääkis küll tabamatusest ja salajasest hingamisest, et poeesia on nagu lehtede kahin. Ta vaid:

«Delwig, kas sa tõesti sellest sugugi aru ei saanud? Ma Peterburis oleksin... räägitakse, et seal ta takerdus ja jäi vait.

«Nojah, räägitakse,» vastas Delwig rahulolevalt täiesti ükskõikselt. «Räägitakse, et oleval... ühing Rõlejev ja Bestužev teevad kára! Kuid... ju halvad kirjanikud.»

Bestužev ja Rõlejev olid konkurentideks... hõlpsalt kirjastamisel ja seepärast pidas hästik... Delwig oma kohuseks lisada:

«Tõeliselt hea on Rõlejevil vaid «Tšigir... vanem»!»

Puškin ei hakanud kõnõlema, kas Rõlejev on... mitte. Teda üllatas, et Delwig, tähendab, paljud ühingu olemasolu aimavad, ning et kõnelust... tele asjadele juhtida, küsis ta:

«Noh, aga kas sa «Rohelise Lambi» oled... nud?»

«Mis on «Roheline Lamb»? Kas Jakov Tolstoj... jutanud sulle: «Ah, lambil kustus tuli, sest... pes õli.» Aga muipe, ka mina kuulusin ühte... gusse.»

«Kas ma valesti ei kuulnud?»

«Mitte sugugi. Ta on isegi šifreeritud — li... Hariduse Sõprade Ühing ehk nüüd juba surnud

Pudrijevna Ponomarjova salong. See ongi kogu mu... ang!»

«Ta tahtis Delwig naeratada, kuid naeratus muutus... haigutuseks. Ja Puškin mõtles: «Noh, kuidas... leena peale vihastad!»

«Aga kas sa ei kartnud minu juurde sõita?»

«Noh, mis sa veel välja ei mõtle!»

«Ma kartnud, sõitis. Aga vanemad ei lasknud isegi... vil tulla! Tubli poiss, hirmu ei ole, ka laiskusest sai... Temasugusele polnud ka see naljaasi!...

«Mõtad, Delwig, kuidas me sinust lütseumis laul... kui sa vanemate juurde sõitsid: «Delwig mõtleb... magada saab igal pool?»

«Maagi mulle unest, olen täiesti roidunud!»

«Noh, magal! Siin on diivan. Ööseks annab sulle... ilja ise sulekoti, — näed, ripub aia peal?»

Delwig jäi magama ka ilma sulekotita. Otsekohe... pisut ta huuled ning ta hakkas hingama kerge

«Puškin seisis ta juures natuke aega ja vaatas... Poesia — lehtede kahin...» Ta mõistis seda ka

«... kuidas jääb kõige muuga? Ning ta meelutas... örnusega: kahekümnenda aasta mais, taeva-

...nemise pühal, kui teda Peterburist välja saadeti... parun ja Miša Jakovlevi vend — ainult nemad

...ki teda Kalinkini silla juurest kuni Tsarsko-

...Puškin järgmisel päeval parun Anton Antono-... Delwigi Trigorskojessa viis, meeldis ta kõigile era-

...selt. Ta astus sellesse temale uude seltskonda pisut... ja pehmelt, nagu oleks alles eile siin olnud ja

...koju läinud, jõudmata välja magada.

...skovja Aleksandrovna oli teda juba Peterburis... ja sealjuures uduselt isegi Annast või Alinast

...tead. Mis siis ikka, pole viga, pole halb peigmees... pisut... nagu öeldakse pürukate kohta — nätskel!

...tana virgusid ta lootused vähehaaval jälle. Del-... gulas siiski üles ja lobises elavalt. Eriti kena oli ta

...vastu; ka Annale ta meeldib. Ja mis seal öelda:... võib veel oodata!

...lõunalauas jutustas Delwig lõbusa loo, kuidas ta

kord lubanud oma sõpru kostitada uhke lõuna ja kutsunud nad kõige viletsamasse sööklasse, kus lusikad olid laua külge kinnitatud, lauale aga üksnes putru ja kapsasuppi... Ta jutustas lõpuks temale omase heasüdamliku kelmikusega, jõi praetud kokku ja asetas väga galantselt käe rinnale. Kuid nüüd kõhu hästi täis, jäi ta pärast lõunat varsti loiuks.

«Nagu karu, kes pole kevadel täiesti üles ärganud, mõtles temast Jevpraksia, kuid sellest hoolimata ei loob ta teda meeldivat mühakat.

Delwig ähkis ja kohendas prille.

«Aga bulvarit ei ole enam. Tead, Puškin Onegin jalutas. Puud maha raiutud.» Ja ta läks pikalt ning magusalt.

«Aga *Euphrosyne* — see on väga armas. Nii nimetati üht kolmest graatsiast.» Ning ta kattis suu kätt.

Pool tundi hiljem pandi ta võorastetuppa maha. Ta ei protesteerinud, vabandades sellega, et ta oli teda väga väsitanud.

«Need hanged... justkui häll, aina kiigutavat pärast haigust.»

«Kuid näib, et sa pole pärast palavikku kõhnemaks jäänud.»

«Vaiki, Puškin! Niisiis teie loal...»

Luba anti. Võorastetoas ei süüdatud tuld ja vanad kandus teistesse tubadesse õnnis ning harmoonia norkamine. Jevpraksia jooksis sageli ukse juurde, lahkus sealt mõtlikult ning pead vangutades. Ta läks endale vastu külgi ja rääkis:

«Aga meie Antonile ei tee see muret. Nii on norkab!»

«Vaiki, Zizi, ta võib kuulda!»

«Kuulgu kes tahes, temale aga lase või suuteta. Kuid ka selles hukkamõistus sisaldus teatav imelikkus noot.

Delwig magas paar tundi ja lõpuks läks Puškin äratama. Parun oli unest roidunud: magusad juuksed olid sassis, nagu õhetas: oli kahju teda otsustada jalule ajada. Ja jälle hakkasid mõlemad (delwig ja Puškin)

hüpata lobisema — lütseumiaegsetest seikadest, kunapöörde vempudest ja vallatustest...

Jevpraksia koputas uksele, suutmata ära oodata teinud väljumist.

«Kas suvatsesite tõusta?» Ta lõbustas end nagu uue soovitava nukuga rääkides.

«Tulge sisse, Zizi!» hüüdis Puškin. «Siin pole nagunii midagi näha.»

Jevpraksia ei lasknud seda endale teist korda öelda ja kasutas kohe Puškini kutset ning täiskasvanute nalolekut, kes oleksid võinud takistada.

«Kuidas leil meeldis?» laulis ta, nagu oleks Delwig poolest mängukaruke, kes just äsja oli tulnud saunast.

«Kuidas magasite? Mida unes nägite?» Ning ta läks kombekalt eemale tugitooli.

«Muide, mis ma nägin?... Jah, vist sõin õunu... süüetatud, suhkrutolmuga üle raputatud õunu!» Delwig sirutas end ja tegi pisut urisevat häält.

«Ah kui kahju, et lõunaks ei küpsetatud!... Aga tead nii hüütakse: Anton An-to-no-vitš?»

«Ka tema isa on Anton Antonovitš,» naeris Puškin.

«See on meie suguseltsis kombeks. Vanaisa ja vaarad olid ka Anton An-to-no-vitšid,» nokkis teda Delwig isanime venitades.

«Ah, kui naljakas! See tähendab — teie olete visad!»

«Kui tahate, ma toon teile aida pealt värsked õunad!»

«Jutt, lähme aida peale!» oli Puškin nõus. «Seal on tore. Ja lõhn on iseäralik.»

Jevpraksia haaras sellest mõttest otsekohe kinni; ta ei olnud ka vanemad õed, kiiresti tõmmati kasu-ol selga: selles oli vaheldust. Ainult Praskovja Aleksandrovna muutus pisut rahutuks: aidas on pime, kuid viimaks kuhugi tuld ei poeta! Ent noored ruttasid suitsedes ukse poole.

«Delwig, ega sa seal suitsetama ei hakka?»

«Hakkan õunu sööma.»

«Antonovkad on juba otsas!» teatas Jevpraksia. «Kui aga soovite sissetehtuid, suvatsege aida keldrisse!»

«Tahaksin sinavat kevadõhtut oli aidas eriti pime. Sisse-

käigul süüdati latern. Lõhnad all polnud k...
ainult õunalõhnad: lõhnas hiirte, tõkati ja jahu j...

«Olge ettevaatlik, siin on kaaluvihid,» hoiatas Anna
kuid Delwig jõudis juba otsaesise vastu kaalul...
kopsata.

«Saite haiget?»

«Mitte sugugi.»

«Aga siin on trepi kõrval tõrs,» vatras Jevpraksia
«Hiirte jaoks! Peal on kanepiaganad, nemad
arvavad, et kanep. Tulevad — ja sulpsi vette. V...
ette, et ka teie ei kuku!» ja pisut mõeldes lisas
mõnikord on meil siin ka siil.»

Delwig astus nüüd ettevaatlikult, käsipuust l...
hoides.

«Kuidas sul seal oli?» tuletas Puškin meelde...
hallist vanamehest...»

«Ei mäleta. Olen ära unustanud.»

«Samasugust redelit mööda, Zizi, kuid akna juures
ronis vanamees tütarlapse poole üles, tema aga...
talle peeglit. Vanamees kohkus, mõtles, et on...
vana, ja lendas alla...»

«Aga milleks ta ronis?»

«Tütarlaps ise kutsus teda!»

«Noh, kui kutsus, siis see pole aus!» venit...
kuid sealsamas ümber pöördudes peaaegu k...
jahmunud Delwigile näkku:

«Seasingid! Ettevaatust!»

Mööduti õnnelikult ka sinkidest. Trepp lõppes...
ningul olid suured ämblikuvõrgud ja tolm, seal...
lesid rattad ja hobuseriistad, sõiduki kere, lina- ja kanepipeod. Tohutud varjud hüppasid...
katuse lattidel. Jalad astusid mööda hõõvlil...
tuhka. Kõik jäid tahtmatult vait.

«Paremale, siia,» sosistas Jevpraksia ja h...
astuti paremale poole, erilisse õunaosakonda.

Siin oli põrandal paks kord põhku, mis oli j...
pesadeks — iga sordil oma osakond. Suurema...
olid pesad muide juba tühjad, mis ei takistanud...
praksiat isegi teatava pidulikkusega hüüdmast:

«Heitke maha ja valige, mis kellelegi maitseb.»

Puškin lükkas tütarlapsed külapoiste kombel nalja-
...ksteise järel otse põhkudesse, nagu tõugatakse
hüpphange.

«Haha, Delwig, et sa jälle magama ei jää! Kas te kõik
...kuite, kuidas ta norskas?»

Delwig tahtis midagi vastata, kuid Jevpraksia kõne-
...vapralt vahele:

«Lütsamees peabki norskama!»

«Kõik hakkasid naerma ja elavalt lobisema. Delwig
...monuga õunu ja tegi vaid harva lühikesi märkusi,
...helades ära Anna ja Alina; juba lapsest saadik ei
...anud Anton Antonovitšil nimed meeles.

Hoogu sattudes avas Jevpraksia laterna ja kustutas
...ole.

«Kelle käsi see on? Arvake ära!»

...dgasid väikesed külanaljad. Delwig ajas nohi-
...ka käed segi, kuid suudles kordamööda kõiki neid
...metoodiliselt ja ruttamata oma õunase suuga. Prei-
...tegi see nalja, nad elavnesid, kuid Puškin jäi
...opus vaikseks. Seda juhtus temaga.

Imelik nukrus haaras südant juba siia üles ronides.
...nd, mitte küll nähes, kuid tundes, et Delwig on
...laste keskel, vaatles ta oma maaelu otsekui kõr-
...lt ja see tundus talle korraga nii kitsana ja vaesena.
...lles nüüdsama oli ta videvikus sõbraga diivanil mure-
...lt vestelnud, ja kui kiiresti ta nukrus praegu muu-
...sisemiseks karmuseks ja pingeks! Mis Delwigil
...ol Sõitis siia ja läheb jälle... Ja nii jääb alati, päe-
...l päeva, pikkadeks kuudeks, võib-olla aastateks?

Anna kõrval hingas Alina, kelle kerged kiharad
...hitasid Puškini kõrva. See oleks pidanud teda eru-
...ning ta oleks praegu võinud karistamatult huul-
...puudutada seda lähedast ja õrna pöske: hetk
...kohiv ja kõik oleks olnud lihtne, kuid selle asemel
...ta oma üksildustundele alistudes ettevaatlikult
...dele, hüppas kiiresti ja kergelt nagu häiritud
...loom jalule ning astus pööninguakna juurde.

...karmus ja keskendatus muutusid nagu äkiline
...lvtumedaks tusaks. Nii juhtus temaga alati ootama-
...lt ja kõige sagedamini kevadel. Sisemine päike tuh-
...akitselt ja kõik hajus kuhugi. Palgile tõustes vaa-

tas ta välja tollest väikesest aknakesest mitte paistsid hallidena puutüved ja oksad, mis olid varem olnud. Jutt ja naer kostis nüüd otsekui kaugusest tulla. Nad kõik juba peaaegu unustanud.

«Mis sinuga on, Puškin?»

«Pole midagi. Vaatan niisama.»

Pääsmine oli selles, et see kestis alati lühikest aega. Kuuldes hetk hiljem kõrva juures arevat häälelugu: «Aleksander! Mis teiega on, õelge!» puüdis ta oma kinni Anna käe ja tõstes selle huulile, vastas peaaegu pilkega, kuid väga loomulikult:

«Minuga? Mitte midagi. Võib-olla olin teie armukade.»

Muidugi, Annale mõtles ta kõige vahem, kuid tundis pimeduses, kuidas veri talle näkku tungis.

Teised ei pööranud Puškini eemaldumisele mitte tähelepanu — seda juhtus temaga mõnikord.

Kuid nii, nagu see süinge pilv ootamatult ilmus sama kiiresti see ka hajus ja kadus. Öhtulauas nägi Puškin nagu tavaliselt, ja keegi poleks temast midagi märkanud. Ka sellega oldi harjunud: mõnikord kuulis ta keset vestlust ja naeru ning läks nurgas asu diivani juurde; seal istus ta vaikides, üksinda, et ta süvenenult ja vaatas hajameelselt, nagu eemal oleval pulbitsevat elu.

Öhtulauas oli valgust, puhas laudlina ja vein. Delwig sattus jälle hoogu, võludes uuesti pisut meele jäänud Praskovja Aleksandrovnat — perenaise. Delwig oli üsna musikaalne ja laulis; ta deklameeris oma rahvalaule ja Jevpraksia pealekäimisel meelde ka «Chloed»:

Chloe kord halli vanaätti
tahtis kurjalt pilgata:
nagu noormeest vastu võttis
oma külaliseks ta.

Armastaja tõntsil jalul
akki maha lajatas.
Iga palgile ta valus
otsmikuga vajutas.

«Muide, Jevpraksia Nikolajevna, teil on veel vara laule kuulata.»

Mitte Jevpraksia Nikolajevna, vaid lihtsalt Zizi, ja «pole ka teie hoopiski vana!» vastas Jevpraksia peaaegu veendunult.

Kõik hakkasid naerma. Tuli tõesti peaaegu niimoodi, et Zizi meelitas Anton Antonovitši edvistades laule, et see seal pimedas otsaesisega palke loeks. «Muide, missugune on Zizi? Ta hõljub nagu liblikas laule... Aga nood istuvad ja õitsevad nagu roosid, õitavad. Raske on mul nendega, oi kui raske!»

«Te nii mõttesse jäite, Praskovja Aleksandrovna?» küsis Puškin ja Praskovja Aleksandrovnat ta laule toonist, et ta oli tema mõtteid lugenud. «Pärast,» vastas ta, reageerides Puškini laule kavalusele: kuidas ta kõigest aru saab, küll teie olete inimene!

«Seda märkamata ohkas Praskovja Aleksandrovna hoopis teisiti, kergelt ja muretult: «Ja milleks te mõteldate ja muretseda? Kas see, mis praegu on, kas see pole... rõõm?» Ja mõeldes: «rõõm», valis kõige lihtsama sõna.

«Kui ehk veel luuletusi lugeda?» Ning ta silmad olid juba rõõmsad.

«Miks mitte? Noh, Delwig, loeme koos,» vastas Puškin.

«Kuidas koos?» erutus Zizi.

Kuid Puškin ütles vastuse asemel:

«Mina vist mäletan algust. Meenutagem möödunud aega. Kas mäletad Košanskit? See oli meie professor ühis...»

«Mida nimelt?»

«Kõhvinna Ožarovskaja surma puhul». Aga sina mäletad oma paroodiat «Kutsar Agafoni surma puhul».

Delwig laiutas käsi, kuid Puškin juba deklameeris:

«Ei sarm, ei ilu, ei su noore õnne algus,
ei abikaas, kes hõõgus armuväest,
ei sinu lapsed — vaevu näinud ilmavalgust,
ei pisaradki paastnud raske tõve käest...
Ja suri Ožarovskaja!»

Agafon aga oli lütseumi kutsar, erusoldat, nää rase habemega!»

Delwig pigistas alistunult huuled kokku, kolis prille ja hakkas lugema pikkamööda ja tähtsalt, hauakõnet pidades:

«El habe punane, ei vanapõlve õnn,
eit igerik, kes tuikus armuväest,
ei hobusedki päästnud raske tõve käest...
Ja suri Agafon!

Ta kustus nagu kabjaraua tuli õös,
kui hobu hirnatas, kes väsind raskest tööst...

Nii tembutasid tollel õhtul mõlemad poeedid meenutades õnnelikke lütseumipaevi. Aga kui Delwig hakkas daamidele naitama mingisugust naiajakalorit kaartidega, jäi Puškin, kaed seljal, seisma. Ta mõtles oma hiljutisele tusale. «Kas ma ei ole kaardemängu kardan ma mõistust kaotada. Kuidas ma saan ootamatult. Neetud esivanemad!» Ta unustas laususe valjusti:

«Kui ometi kevad kiiremini mooduks!»

«Millest sina seal räägid?»

«Ma seisin siin ja mõtlesin, et hea oleks mulle midagi luuletada midagi tädi Anna Lvovna surma puhul. Sina oled selliste asjade peale suur meister...»

Delwigit saatsid kõik ühes summas nagu tõus ja võtsid lahkumisel temalt sõna, et ta sõidab täna päev.

Kuid iga päev sõita — see ei kuulunud pikema Anton Antonovitši stiili. Pealegi tundis ta Puškinist rahulikult ja kiirustamata — täielikku rõõmu kahekesi olles. Ta armastas oma rahutut sõpra südamest; ka Puškinil oli tema seltsis hea olla neil päevil jälle rõõmus ja aktiivne. Puhandil tunnikese, võis Delwig ka öö läbi vestelda.

Puškinil tekkis korduvalt kiusatus lugeda Delwigi kas või natuke, kuid ta võttis end kätte ja püüdis vihjas vaid, et ta on sellele teemale mõtelnud. Puškin ei käinudki väga peale, teda võlus peamiselt Delwigi rika. Koos vaatasid nad veel kord läbi luuletusi...

Kui uue kavatsetava kogu jaoks. Delwig pooldas painutamises ranget korda, Puškinil aga oli vahel tuju teisel raamatut segi puistata. Vaieldi ka üksikute luuletuste üle; kuid siin oli Puškin rangem ja kaldus mõndagi välja jätma.

Nagu sageli endisel ajal, parandas Puškin Delwigi otsusi! Too muidugi eksisteeris omaette ega olnud Puškini õpilane, kuid kuulas alati tema sõna. Puškin suhtus Delwigi märkustesse teisiti ja olles järeleandmatu, muutis mõnda vaieldavat väljendit või üksikut sõna vastupidiselt, veelgi teravamaks. Kahekesi koos luuletati ka ülemeelik «Eleegia Anna Lvovna surma puhul». Selles ei saadud läbi muidugi ka ilma onu Anna Lvovitšita, kes «niisutas» Anna Lvovna puulõuget ühele poole; mainiti ka tsensorit...

Delwig armastas neid kergeid värse ja seda perekondlikku stiili. Ta hindas väga kõrgelt ka Puškini mõtlemist hiljuti, loomulikult mitte trüki jaoks, kirjutatud luuletust «Oodi tema hiilgusele krahv Dmitri Ivanovi Ilvostovile». Ta võttis mõlemad kaasa, üleandmisel ka veel haigevoodis lamavale Vjazemskile, kellele Puškin, kuigi ta ümberkirjutamist silmaotsaski, ühendas, oma käega puhtalt ümber kirjutas ka «Onev» teise peatüki.

Ka jalutuskäike nad ette ei võtnud. Kaimine väsi Delwigit. Kuid ta armastas väga laskuda Soroti laudale ja teokarpe korjates austrite järele õhata. Igal sellisel rahulikul jalutuskäigul tunnistas ta ootamatult:

«Tõtt öelda, naisevõtmine on muidugi kasulik asi.»

«Kas sa pole mitte armunud kellessegi Trigorskojest? Noh, ütle? Ma hakkan isameheks.»

«Ma kardan, et olen armumiseks liiga laisk. Kuid sa, perekond... Tõepoolest, selles on midagi... muid ta on liiga noor.»

«Ah nõnda — Zizi! Noh, siis ma isameheks ei hakka. Ise ehk ise. Kuid mis peigmehed meie oleme! Sul on vahemalt teenistus...»

«Millest ei tea, kuidas lahti saaks. Vaata, see on minu meelest. Tead, ma palusin auastme kõrgendust, aga ta ei anna, mis ta mulle vastas... Sain vist juba novembris.»

Ja hoogu sattudes tõmbas Delwig taskust poolkatunud ametliku kirja.

«Ja nüüd sa kannadki seda endaga kaasas?»

«Jah, nüüd ma kannangi.»

Puškin luges seda ametlikku paberit ja ütles: «Vastavalt Teie kirjale ma käskisin juba ammu teile seda paberi Teie esitamiseks järgmise väljakuulutamise auastme saamiseks, kuid ma esitan selle siis, kui te armuline härra, olete täiesti korda seadnud Teile kuulutatud raamatukogu osa, millest vastavalt minu lühikirjusele mulle peab teatama Keiserliku avaliku raamatukogu juhataja härra õuenõunik Krõlov.»

«Noh, ja kas seadsid korda?»

«Aga kuidas seda korda seada! Ei ole võimalik. Oleksin seadnudki, kuid Ivan Andrejevitšil võeti sellest teatamine veel niisama palju aega...»

Sellega nõustus Puškin täiesti: valmikirjutaja Krõlov oli muidugi ametlikes asjades Delwigist veel parem laiskvorst. Delwig pani paberi jälle tasku ja ütles huuled koomiliselt ning alistuvalt prunti:

«Ja mina esitasingi juba errulaskmise palve...»

Nii naerdes ja vesteldes jõudsid nad sel päeval gorskojeni. Kõlasid hüüded: «Miks te nii kaua pole käinud?»

«Issand, jalgsil!»

«Lubasite luuletusi tuua, kas töite?»

Luuletused olid Delwigi käes. Praskovja Aljonašovna oli ta kirjutanud «Lõunalaua laulu». Need luuletused olid kirjutatud juba varem ja pühendatud tema sõbrale; midagi uut polnud juurde kirjutatud. Kuulda: «Mihhailovskoje, 23. aprillil 1825. a.». Anna Nikolajevna oli ta tõepoolest kirjutanud mälestuseks nende kodust, kus lõi õitsele rõõmus rus.

Kus teid ma nägin, kus te pärast
ma tundsin tundeid helgemaid,
kus Hümenaios küünlasaras
nii ennustavalt armsaks sai.

Nii ma näis ta endale peatset abiellumist.

Albumid täienesid uute autogrammidega; alati meeldiv. Kuid värsid tädi Anna Lvovna

puhul šokeerisid pisut Ossipovat. Ta ei leidnud neis midagi vaimukat. Puškin aga lehvitas tema märkuse poolt fraki hõlmu ja pudistas talle viisaka kummitusega, jälle titulaarnõunikku Murlõkinit matkides:

«Ma loodan, proua, et minul ja Delwigil lubatakse ka mitte tark olla.»

Kõige rohkem lõbustas end Jevpraksia ja kõige meeldivam Delwigi vastu oli Anna. Need read Hümenaios küünalde särast, mis tema neitsilikus kujutluses

ilutsid esile pildi peigmehe ja pruudi laulatusest, erutasid teda sügavalt; need meenutused sellest, et ta oli võimeline selliseid mõtteid teatama. Ja see polnud põgus, möödaminnes pillatud

vaid oli kinnitatud paberile ja jääb siitpeale meelde meeldetuletuseks. Kuid ühtaegu tekkis ka talle ta päevi täitev kibedus: Puškin polnud talle üldse reakestki kirjutanud... Puškin armukadetses...

Kas tõesti? Ta jälgis teraselt, kuidas Puškin suhtub tema käitumisse Delwigiga, kuid — paraku — Puškin oli tähelepanematu või ükskõikne. «Kuidas see kõik võib elustuda ja õitsele puhkeda!» meenutas ta oma unistusi, kui Puškin polnud veel saabunud. Kuid kõik oli niisama nagu akna taga: kõik oli paljas midagi ei õitsenud... Anna ootas nüüd Kerni, kes teadis seda peab mõistma: ta usaldab talle kõik ja ta ei ole nõu.

Kõne ärasõitu viibis Delwig nende juures veel üheksa korra. Talle korraldati tõeline pidu, mille tulemusena ärasõitjale meenus ta kõige armsam vene vanaema: «Kui kolm inimest sulle ütlevad, et sa oled purunenud, siis heida magama.»

Magada tuli nüüd sõidukis — kuljuste helina saatel. Hüvastihoi, peigmees!

Delwig sõitis minema niisama kergelt ja lihtsalt, nagu oli tulnudki. Hüvastijätuks mängiti saalis ärakulunud koldest läbiuuristatud laual partii piljardit. Otse üheksa eel palus ta endale mälestuseks tollesama kirja mustandvihiku, mis oli nii kaua Vsevoložski olnud. Puškin andis reisiks kaasa ka oma kübara, mille Delwig nende päevade jooksul oli jõudnud vanaks

kanda. Ta vehkis sellega kaua, jättes hüvasti Mida-
lovskoje ja Puškiniga.

Tema külastamisest jäänud jälg ei olnud sügav. Puškin tundis hulk aega millestki puudust. Tema tähendas külalise kohta.

«Hea noorhärä, aga nähtavasti lühikese elu. Ma aina kipub talle uni kallale.»

Ka Trigorskojesse jättis Delwig endast hea mulje. Pärast tema ärasõitu pakkis Jevpraksia lõpetusse oma viimased mänguasjad, mis veel lapsepõlves saadik seisid mälestusena tema voodi juures riiulil.

«Nendega pole võimalik mängida, nad pole ehtad.»

«Aga mida ütlete teile?» küsis Puškin Annalt.

«Mida mina ütlen? Aga seda, et ta on teist parem kui...» Ja Anna jäi sõnal peatuma, lõpetades mõtlemisi: «Kuid ma armastan siiski teid.»

Ent Puškini eest polnud võimalik midagi võtta. Nad vaatasid teineteisele otsa ja Anna hakkas mõtlema muust: oma nõo Anna Petrovna Kerni peatsast saabumisest. Ta tahtis oma nukraid mõtteid hõlpsalt ja lausus naeratades — otsekui kerge naljana:

«Aga mina ennustan teile, et te armute minu nisse nimekaimu! Tahate kihla vedada?»

VIIETEISTKUMNES PEATÜKK

KAUNIS HETK

Anna naljatlev ennustus, et Puškin armub Kerni, ei teinud Puškinile üksnes nalja, vaid lõi elavalt kujutlusse unustamatu öhtu Oleninite juures, hea korviga kaunitari Cleopatra ja kuidas see äratas tema noorukiarmastuse Bakunina vastu. Kunagi kirjutas Rodzjankole Ukrainasse oma ülemeeliku kirja Anna Petrovna kohta: «Räägitakse, et ta on väga kaunis, kuid kaunis on kägu kaugel t.» Nüüd läks ta lähemale, kuid mingeid erilisi tundeid «väga kaunise» vastu Puškin endas ei avastanud. Ja see juhtus kult sulest pudenenud iseloomust, milles oli rohkem

rohkem kui siirast kiitust, leidis nüüd vaid kinnitust. «Tõeline» Rodzjanko hilinenud vastuses, mis sõnastuselt oli puine ja kohati isegi konarlik, kuid sisult läbipaistvalt küüniline; seda isegi ka Anna Petrovna enda poolt lisatud ridades, mis sisaldasid vaid edvistamist, mitte aga mingit võlu.

Rodzjanko kirjutas muuseas Kerni kohta: «Nüüd on talle pähe Jermolai Fjodorovitšiga ara leppida: ta ei elustus ammu jahtunud soov omada seaduslikke õigusi ja minu laul on lauldud. Tookord võis vabandada oma teo ja kogenematusena, aga millega nüüd? Ole mulle nimel vahemeheks.» See veel puudus! Kuid eks vaatame, vaatame...

Kevad aga aina erutas ja kiusas ning ainuüksi nende linnade tõttu oleks mõnikord tahtnud pealesunnitult kodupesakesest põgeneda.

Fjodorjev kirjutas talle: «Peterburi on mulle tülgas, see ei soe, ei lämmata vaimustust; hing kipub steppidesse.» Puškin vastas talle samas toonis: «Sinul on igav Peterburis, aga minul on igav maal. Igavus on mõtlevalaendil omadus. Mida teha?»

Nii kiri kui ka vastus — mõlemad kurtmised — olid tühised. Kevad võidutses täiel rindel, kuid ainult linnud kaotasid Puškini tähelepanu. Sinutihased olid juba juba põhja poole rännanud, künnivareste ja lõokeste kohalt hakkasid snistama lõunast tulnud käosulased, kopsukesed ja suitsupaasukesed ning tohtu hulk linnu tunduid ja tundmatuid. Õhetava loojangu ajal, mil õhtul, kui lumi veel maad kattis, laisalt tiibu linnade kohale lennanud toonekurg, kes aastast eelne se ära lendas ja endisele kohale järve taha tee leidusse tagasi tuli. Kust ta saabus? Võib-olla Aafrikast. Kõik need lindude kauged lennud tegid Puškini rõõmsaks.

Fjodorjev unistas stepist; Puškinile oli stepp tuttav; Peterburi lämmatab vaimustust, aga vaimustust on väga võimalik, aga mis minna? Mis teha? Ja jälle tekkis põgenemise soov. Kavatsus reisida koos Wulfiga teenri nime all, aga: Wulf ei sõitnud välismaale. Kuid päeva- ja ööajale kerkisid uued võimalused: Žukovski oli muu-

tunud väga rahutuks kuulduste pärast Mihhailov
sõbra tervisliku seisukorra kohta.

«Armás sõber,» kirjutas ta suures erutuses, ja
sind võimalikult kiiresti vastata sellele kirjale, ja
vasta inimese moodi, mitte meeletult. Kuulsin
vennalt ja emalt, et sa oled haige. Kas on see tõsi?
on tõsi, et su jalal on midagi veresoone laienemise
list ja et sa juba ligi kümme aastat hoolitsed sel
elaniku eest, lausumata kellelegi sõnakest. Ma
mõista sellise salapärase armastuse põhjust aneurüsmi
vastu ega saa seda sinuga kuidagi jagada». Opo-
tškas pole kedagi, kes sinu aneurüsmi eest
seks. Sind siia tuua pole praegu võimalik. Kuid
et on võimalik korraldada nii, et sa sõidaksid
elama ja end ravima.»

Puškin vastas otsekohe. «Mu inimese moodi
on selline: oma aneurüsmi olen ma kandnud kümme
aastat ja võin jumala abiga kanda veel aastat
Järelikult ei ole asjaga kiiret, kuid Mihhailovsko-
matab mind. Kui tsaar lubaks mind enne ravi väljasa-
sõita...» Ning ta lisas mustandina kirja «Kõige V-
male», märkides: «...vist ei ole minu poolt midagi
alatust ei sõnas ega teos. Kirjutan prantsuse keele
kui see näib ebasobivana, võib tõlkida, vend
jutab ümber ja kirjutab minu eest alla.» (Lühike
mitmekülgsete talentide hulka kuulus ka oskus
allkirja järele teha.)

Puškin pani sellele kirjale suuri lootusi ja
mõttes juba hüvasti kinkude ja metsasaludega, ja
dega, Sorotiga ja toonekurega, kes seisis vees nap-
nimees ja valvas tähtsalt ning tähelepanelikult
ettevaatamatut kalakest. Praskovja Aleksandrovi
oma Aleksandri pärast ühtaegu rõõmus ja kurb
tema ustavus liigutas Puškinist ning ta kirjutas
mõned sõbralikud read:

Võib-olla lendan nagu lind
siit paost, kus päevi veetsin rahu-
kus unistustest tulvas rind,
kus malbest külamuusast mind
ei keegi suutnud hoida lahus.

Kuid alati ka võõrsil veel,
nii nagu ütleb mulle aimus,
Trigorskojes ma õhtu eel
jõekaldal, nõlval, metsateel
ja pärna varjus kõnnin vaimus.

Nõud ridu lugedes Ossipova isegi poetas mõne pisara
ja luuletust käest pannes embas kallist poeeti.

«Aga meie kõik... aga mina...» püüdis ta kõnelda,
kuid ei suutnud sõnadega midagi väljendada.

Kiri keisrile oli koostatud temaga kujuteldava vest-
luse stiilis. Puškin kõrvaldas ainult iroonia, kuid jättis
alla lootuse «suuremeelsusele». Ta polnud tõtt-öelda
põl väga rahutu oma «aneurüsmi» pärast, kuid toetu-
soperatsiooni edasilükkamatusele, palus luba eemal-
dada Euroopasse, «kus ma poleks ilma jäetud
anuurüsmist abist.» Kiri oli lühike ega rahuldanud
Peterburi sõpru ja omakseid. Nad ei pidanud võima-
ski sellistest asjadest juttu teha ja Puškin kuulis
nii, et ta kirja ei esitatud, vaid selle asemel kirjutas
Nadežda Ossipovna ise, järgides Žukovski ja
Gomzini nõuandeid. Ta kiri oli tundeküllane
kuigi selles oli vaid tagasihoidlik palve Riia-
hta, järgnes vastusena armuline luba sõita... Pihk-
va.

Puškin oli raevunud, kuid hoidis end vaos, lubades
vaid iroonilise läkituse Žukovskile: «Tema Kõr-
gusele, arm liigutas mind kirjeldamatult, seda
om, et sinne kuberner oli mulle juba teinud ette-
paneku Pihkvasse elama asuda, kuid ma pidasin rangelt
hoia kõrgema ülemuse käsust. Hankisin teateid Pihkva-
linna kohta: mulle soovitati seal kedagi Vsevoložs-
ki, kes olevat väga osav veterinaaralal ja tuntud õpe-
taja maailmas oma raamatuga hobuste ravimise
 kohta. Vaatamata kõigele sellele, otsustasin ma jääda
Mihhailovskojesse, kuigi tunnen Tema Kõrguse isa-
liku hoolitsust ja vastutulelikkust.» Puškin lootis, et
nende sõnade mürk puudutab ka Žukovskit, kelle peale
sõda samuti vihane.

hiljem kirjutas ta Delwigile Peterburi sõprade kavat-
suse kohta taotlust uuesti esitada: «Ilmaaegu; minu

ema kiri on selge; vastus on lõplik. Pihkvas me
on arste — mida mulle veel vaja on?»

Pihkvasse ta ei sõitnud.

Veresoonte laienemine, millele Puškin toetub, takistanud teda sugugi ta jalgsirännakutel. Magedeni kõndimine oli talle lihtne asi. Teel vaist ojadest hüppas ta üle. Toekad talutared, mis olid põhjamaiselt kõrgel asetsevad väikesed, võtsid kiire rändaja vaikimisega vastu. Harva ja kaob sedamaid akna tagant uudishimuliku tüüsi silm või seirab teda mõtlike pilkudega valgepinnas suure kõhuga põngerjas. Astu segamatult ja mõtteid!

Mäe otsas asuv klooster helkis oma kullatud torga või kõneles mõnikord oma kelladega. Puškin Joonaga harjunud, tundis tema nõrkust vastu, kuulas tema kõnekäände ja avastas endamatult temas oma Varlaami: tollal oli tal käsil stseen Leedu piiril.

Tol päeval läks ta kloostrist ka Trigorskoje poelnud hingegi; kõik aknad olid avatud. Kõneles kestvalt ja pisut monotoonselt üksinda. Puškin astus lähemale ja jäi kuulatama, teda ei määtsa. See oli Anna, kes luges, nagu Puškin taipas, teise «Don Quijotet». Seda stseeni Žukovski tõlkinud, ta mäletas seda kindlasti. Prantsuskeelse näis olevat ladus ja õnnestunud ning Puškin jätkas kuulama, jälgides samas ka rahulikku kodust stseeni Praskovja Aleksandroyna kui ka Jevpraksia ja Varlaami olid süvenenud toosse, kuid kuulasid tahetepanet ka lugemist.

See oli stseen kõrtsis, kui pärast koomilist Santa Hermandadile, ühele laskureist, korraga neile et neil on käsk kinni võtta don Quijote, kes vabastab; ja see oli täiesti niisama nagu Griškovi jevi tagaotsimised tsaari sulaste poolt.

Puškin ei pidanud vastu, kahmas kepi ja hüppas hooga üle aknalaua.

«Kuradile Santa Hermandad! Tundemärgid on

meil, kuid ma hüppan aknast välja ja põgenen ära.

Tema äkiline ilmunine tekitas Ossipova võõrastetoas segaduse. Anna pillas tasa karjatades raamatu kaudu, et maal läks ketrus sassi, Jevpraksia hakkas kiurk ja keris jalad enda alla, ainult Alina jäi rahul. Anna vaadates Puškini poole oma selgete hirvesilma-

lust sedaviisi: vaatab järele ja kontrollib! Hästi! teid, Alina! Aga mulle viirastus kogu aeg «las-varas»: mäletate, kuidas teie seeni tassisite, et ma söitsin vankris minema... Täna väga!» Alina tõstis mahakukkunud raamatu üles ja vaatas, et see tuleb. Edasi hakkas preester don Quijote tundma kontrollima.

«Jah, aga minul hakaku ise kontrollima ja Joonale ühena...»

Alina teiega on, Aleksander? Kas te sonite? Mis puudub kloostriülem?»

«Ei, Praskovja Aleksandroyna! Tervist kõigile! Abundage mind, ma ei soni sugugi, kuid tema... Ise-kõne... haarab tingimata noa ja hüppab aknast välja nagu mina!»

Puškin oli lõbus ja kargles mööda tuba, kujutades lütlevalt Ossipova võõrastetoas «kõrtsistseeni». Ta astus lennul Jevpraksia diivanilt, nii nagu ta seal jalad enda alla tõmmatud, ja hõljus selle elava kõnele, mis vallsisammul põiki üle kogu toa, ise kõnele-

«Maa aga haaraksin veel sellise... sooja kassikõne... endaga kaasa... Noh, mitte nauguda!»

Alina jõudes kirjutas ta «kõrtsistseeni Leedu piiril» kerguse ja hooga. Otse nautides põimist ta Varlaami kõnesse kloostriülem Joonaga kõnekäände ja nalju:

«See on pitsi pistmine, teine — nina tõstmine», Alina aga on üks mureke: joome põhjani, klaasi kummutame ja vastu põhja põmmutame!» Kui Varlaami kõne kõrtsis tõepoolest hüütud Joonaks, oleks ta tõepoolest niisama naljatanud, nagu tegi seda auväärne kloostriülem täna oma söögilauas, kõneldes niihästi «mest valaskala kõhus» kui ka «Joonaga kõhust»...

Puškin käis sel kevadel tihti Pühadel Mägedel; ta pakkus huvi rahvahulk kloostri juures, mis igal aastal peale jumalateenistust laata meenutas. Tõuviljaku viaeg oli möödas ja talutööde pinge vähenenud. Mõned kel polnud üldse midagi teha ja nad sõitsid kokku just tilinal, uhkeldades hobuste ja rakmetega; loomade puude juures sõimeldi kohtade pärast.

Nelipühade ajal oli kirikus lämmatavalt kuum; inimeste hingeõhust, higist ja vahaküünalde lohnast. Külgaletari läheduses kuumutas läbi klaasuste küttepäike; ta sulatas oma heleda kiirgusega küünalde ümber need viirastuslikuks.

Sel pidulikul päeval olid Wulfid ja Ossipovid perega kloostris. Kõik läks rahulikult ja vaikselt, nagu alati, ent palvuse ajal, kui kolmandat korda viitati rohule, mida rikkalikult oli puistatud vana külmadele kiviplaatidele, tormas Jevpraksia ümber uhket valget kleiti kergitades peaaegu jooste juurde: tugevast lillelõhnast oli tal halb haku. Ema oli «skandaali» pärast tõsiselt pahane, ta väljus muiates Zizi järel. Kiriku müüride taga ta ses tagasihoidlik laot.

Nelipühade ajal polnud laot eriti suur: peamised kutulek seisis ees «üheksandal reedel». Kuid ta põgeniku üles, viis Puškin ta siiski vankritega läbi paari-kolme odavate maiustustega telgi nurgale valiliseemneid ja kreeka pähkleid müüvate juurde, kes seisisid oma kottide kõrval. Kerjused tahtesid neid ja Puškin andis neile peenraha, ilma et seda lugenud. Kuid ta unustas isegi oma noore lase, kui pimedad vanu vaimulikke laule laulma hakkasid.

Ta erutus oli kahesugune. Iga kord, kui ta läbis just, eriti pimedat, läbis teda terav haledustunne võimalik abistada! See haledus sarnanes pimeduse sellele ei jargnenud ei järelemõtlemist ega mõeldavat tunnet: torkas ja kadus, jättes ta tummaks. Hiljuti piinles ta värsside kallal: mida kirjutada dale Kozlovile, kes saatis talle, hoolimata oma pöörest, raamatu isikliku pühendusega. Teda aitas Vjazemski, kes oma artiklis «Mungast» juhtis ta

väljaandjate lausele: «Õnnetus, mis on hukutav hinge, oli temale loovaks geeniuseks.» Puškin luges ja otsekui vabanes köidikuist:

Poeet, kui kadus sinu ees
kõik maailm pimeduse-uttu,
su geenius siis virgus ruttu.

Kas polnud sellised ka need pimedad? Jah, kuid nad olid sügavamalt — laulu viisi ja sõnadega, mis olid vanaaegse nurkliku slaavi kirjaga joonistatud... Ta kuulas neid. Teda valdas sisemine erutus, kuid mida suudaks ta nende heaks teha? Ta võttis kumme viie rublase paberraha ja ulatas poisikele. Hinge põhjas oli tal häbi, et nende eest tuli hinnata rahaga... Ta hindas väga neid vaike laule, pidas neid meeles ja kirjutas üles; oli kaugete aegade rahvakultuuri ja keele elav alugu.

Kui jumalateenistus lõppes ja kõik vaba õhu kätte läks, ütles Puškin:

«Kuid oleks kõigil hea minu poole pargi punuma õhu, kuid kodus ei ole pirukat. Zizile aga kuluks pärast lüvet tühja kõhu peale pirukas vägagi ära. Ootan teid minu poole üheksandal reedel.»

«Eest aga nüüd meile!»

«Mida pole parata: see-eest läki nüüd teile.»

Puškinil oli raha ja enne üheksandat reedet andis ta taljale laialdased volitused: pirukas, lõuna ja vein. «Kõike seda võib... aga kuidas meil on?...» Hoidja ütles kulusid.

«Mina kostita, vaid sina,» vastas Puškin naljalt. «Raha sain ma ju sinu eest.»

«Kuidas nii: minu eest?»

«Aga nii! Kuussada rubla? Kas oled unustanud? Aga hoidja hoidja eest! Kas sa ei usu, et nii maksti? Oleksid saanud Delwigilt küsida. Mul tuleb sagedamini sinuga telda — saame rikkaks!»

Raha saades kiitles Puškin ka Vjazemski ees: «Vest-eest hoidjaga sai vend 600 rbl. Sa näed, et see on järelikult peab hoidma luku taga.»

«Luku taga» ei käinud muidugi mitte raha, vaid

värsside kohta, raha ei osanud Puškin ka ise hoida. Ta kirjutas sellest nii vabalt, olles veendunud, et ta oli sellest kahest tuhandest, mis ta Pletnjovilt saanud, juba Vjazemskitele tasunud tolle Ode malestusväärse võla, samuti tapselt 600 rubla vurstinna Veera Fjodorovna Puškinilt vastu võtnud. Puškinil oli veel ettevaatamatust muistisnale lootä...

Ta muudugi ei hoobelnud. Ta tahtis näidata, et on raha, et Vjazemskitel ei tuleks pahelehtida. Ta saata. Oleks ta vaid teadnud, et vurstinnal polnud midagi tagastada! Nii pidi see võlalugu veel kehtima.

Üheksandaks reedeks koguneti juba celmaris, õhtul; kaugemalt tulnud rahvas oobis kloostri mäeveerul, kaupmehed aga löid telgid ules.

Vaatamata Arina Rodionovna ahastusele ja näitsikute-toa üldisele kilkamisele, läks Puškin selles rõivastuses, mida ta mõnikord ainult kodu dis: seljas punane sitssark, mis oli võõtatud hea võõga, peas Odessast kaasa toodud õlgkubari poolt külaliste jaoks ostetud mitmesugusest toidust võttis ta kaasa viis apelsini.

«Hakkan, memmeke, Laatsarust laulma, võtate puhastamiseks.»

Habemik ja asjalik Pjotr, kes Puškinil kuni täitis ja parajasti hobuserakmeid rasvaga määritaminekuvalmis isandat nahele rangid maha hobuse saanud mõeldagi, kindlasti võtab ta kaasa oma Aleksander Sergejevitš seletas talle, miks: et karmisel ei väriseks; harjutab kätt...

Ja Puškin võttis tõepoolest kaasa oma saaduste ehtsa palverandurina. Jumalateenistusele läinud, et mitte rahvast ehmatada vaid astuda ja pimedate salka kloostri varavate juure tundsidi ta siiski ära, kuid ta ei vastanud teinud ega hüüetele. Vahetevahel, süvenedes oma ootust ta hoogu, võttis mõnelt lauljalt pika kepi kätte ja raputas neid laulu taktis, vahel eemaldus ja likult apelsine, koorides neid oma pikkade künkadega oli maaliline; linnapoodnik (Opotškast) Lapin toon

monuga vaadates isegi kauplemise ja arutas, kuni ta sois palju ta neid soõb? Ta tuli jala... Kuidas ma temaga sõidan... sellis arutas endamisi Ossipova, kelleni isegi kirikus uhu käiv sosin oli ulatunud. «Miksake Puškin!» lambus Jevpraksia naerust. «Lähem sinuga vene tantsu tantsima!»

«Kõik need jutud jõudsid ka ispravniku kõrvu, kes seisis kaskjalase juures, ja kudulaulu sõnade vahel, milles ta armastas kahedavõitu bassiga kaasa laulda, korraldajate kaskjalale lühidalt ja energiliselt, ja end tahtsast ametlikust paberist lahti kiskudes, läbi oma hallide vurrude käsu vaatama minna, et ta sünnib, ning kord jalule seada. Kaskjalg nagi varavas tohutut rahvahulka, kes oli sulgenud kaskjalase kloostri. Vilunud silmaga tegi ta kindlaks, et kaskjalga ja nõudis kapten-ispravniku nimel karmilt kaskjalase lõpetamist.

«Lühendasulane Aleksei ei ole mõnitamine,» vastas ta ja laulis uhes pimedatega edasi.

«Kas sa sihuke oled?» küsis politsei teener lähemale, et ta ahvardavalt.

Ta kin ägestus ning pigistas keppi, lähemal seisjad läksid eemale, kaskjalg kõige kaugemale. Puškin ei saiski end tagasi.

«Kas kapten-ispravnikule,» lausus ta rahulikult ja rahul. «et kui tema mind kardab, siis mina teda ei kard. Utle talle, et värava juures laulab Laatsarust —»

«Kas kutsus ta kaskjala sõrmeviipega enda juurde?» ta talle usaldavas toonis veel teise korralduse, mis tahtvastis paris õpetlik, sest kuulaja surus käed kaskjalga kulgi ja lausus segaduses: «Lähem, teie kõrgeausus!»

«Nii, mine, kuhu kasti.»

Rahvahulk saatis politseiniku silmadega ja sumises kaskjalga aadressil heakskiitvalt.

«Kas juba, teame, ei lase end solvata!»

«Lähem hārā, aga kuidas, vennas, läbi võttis!...»

«Kas saatis enda juurest minema...»

«Lähem — saatis, kuhu vaja!»

«Jaa!... Puškin on Puškin!»

Kapten-ispravnik kuulas ettekannet pead viltu des; seejuures heitis ta pilgu Ossipovale ja tõeliste rastele parempoolse kliirose juures, otsustades mis — lugeda juhtum olematuks ja järelkult tagajärjeta. Ta noogutas pisut oma kummardumisele kui aga käskjalg andis edasi ka selle, mis Puškin oli juurde lisanud, vabandades seejuures, et ta pole küll sünnis... kuid oma teenistuse pärast... ja nii edasi, agestus ispravnik:

«Tola! See öeldi sulle, ja jätagi see endale! Kõlbab siis kirikus midagi säärast raakida! Ja vurre sakutades hakkas ta otsekohe härdalt laulma kaasa laulma.

Kuidas Praskovja Aleksandrovna Puškinit taski, kuid seekord murdis ta talle truudust: ta rõõmustas, kui Rokotov pärast jumalateenistust suudlema tulles esitas päris deklaratsiooni: et ta ei öelda... paludes vabandust avameelsuse pärast tahaks täna prouat külastada ja kõrgelt hinnata arvamist... nii-öelda pidada nõu... härjaval. Rõõm, et kuidagi leidis väljapääs ja pole vaja poole sõita, segunes Praskovja Aleksandrovna otse erakordse tusaga; endale voli andmata ja et ta ümber mõtleb, vastas ta õhinal:

«Me leppisime ju ammugi selle päeva kokku... Kuidas sain ma seda unustada!»

Selle ettekäändega vabandas ta ka Puškini, kin naeratas ja tegi talle, vaikides kummardumise Ossipova istus tõlde ega märganudki, kuidas tal põlvedele pisar langes. Ka Ivan Matvejevitš, kes võõrastetoas mett ja meelitusi pillas ta huupi ning vabandas end lõpuks tugeva poole Rokotov katsus olla armastusväärne ka preihde, kuid needki hakkasid teda nagu kokkuräägitud häbematusatega pommitama.

Üksi jäädes poetas Puškin endamisi vaid mõne sõimusõna. Täna oli ta üle pika aja heas meele rõõmus. See «habiväärne temp» jumalateenistuse osavõtnud härrastele-aadlikele oli talle tõeliseks dinguks. Juba hommikul, kui see talle pähe tuli, tun

dis ta sellest mõttest suurt lõbu. Tal oli tunne, nagu oleks ta liialt istuma jäänud, ja tuli tahtmine oma mõõdu noorust elustada.

Üks päev eest oli olnud ta sünnipäev: kakskümne viis aastat! Selle eelõhtul kirjutas ta kirja Pjotr Matvejevitš Vjazemskile. See kiri oli tervenisti pühendatud kirjanduslikele küsimustele; värske mulje all kirjutas ta ka «Don Quijotet»; kuid kas võis isegi Pjazemskile, olgugi lähedasele inimesele, kõike usaldada? Ta tundis endas selgesti ja täpselt seda piiri, mille ta avameelsus oli ehtne, Žukovskiga aga tuli olla üldse diplomaat ning isegi kavaldada. Ja kui ta ei hange kõige tähtsamat, millest võis tõeliselt telda vaid iseendaga!

Ja oligi hea, et keegi peale hoidja ta sünnipäeva täpselt ei mäletanud. Ta veetis selle päeva üksinduses ja nagu ignoreerides veel üht aastat, mis oli laskunud ta üle, mõtles välja selle nooruslikult lõbusa vembu. Ta rikkuda talumatult vastikuks muutunud «viis aastat korda mingi vaba või mõnitava valjaastumisega» tal alati veres. Selle tõukel kirjutas ta epigramme. Selle tõukel kutsus ta duellile. Nii pani ta end maksma ja hoidis väljakutseid teistele.

Hoidja ohkas, nähes, et Puškin tuli tagasi üksinda. Ta mõnistas juba Trigoriskoje proua ees uhkustama ta me salliga, mille talle oli kinkinud Aleksander Matvejevitš, samuti ka kõigi maiustustega, mida ta oli saanud ja mille pärast oli koju jäänud. Kuid Puškin lohutas teda varsti: üle kõige armastas ta, kui ta vandik oli rõõmus!

«Noh, hoidja? Pidu! Tassi kõik tüdrukutetuppa ja ta juhtimine enda kätte. Ma kostitan kõiki.»

Hoidja oli oivaliselt õnnestunud ja Olenka, kes neli tundi saadik nukrutses, et ta pärg oli ara uppunud, ei muud laua taga nagu moon lilleaias.

Ja kui see rahvapidu juba lõpule lähenes, tormas ta Anjutka, kes oma lapseliku vajaduse pärast ei jooksnud, kisades majja tagasi:

«Auke! Trigoriskoje härrased sõidavad õue!» Ta lõi kolku ja oleks kohkumisest ning vaimustusest pead pöörandale istunud.

Anjutka ei eksinud. Kutsumatu ning kutsutud line Ivan Matvejevitš Rokotov oli ühiste pingute Trigorskojest minema saadetud ja Jevpraksia pöör märatses, nõudes, et hobused kohe ette rakendata Mihhailovskojesse sõitmiseks. See oli väga piinlik. Praskovja Aleksandrovna põles häbist ja kahtluse lisaks kõigele on varsti ka Puškini nimepäev. Ei, nii on tõesti parem kui kodus istuda, teha kuhu siin käsi ja jalgu panna ja peaasi, — mega peale hakata.

«Sokutasite minema?» küsis Puškin mõistvalt. «Täna on teie koht ja lisas naerdes: «Noh, aga kuidas teile mu tänane väljasõit seltskonda?»

Praskovja Aleksandrovna embas teda vana ärevalt: kallid, ei olegi pahane!

«Noh näete, Zizi,» ütles lõbus peremees tüdruku teretades ja kurba nägu tehes, «pirukas on küp nud! Hiljaks jäit!»

Ka Kerni oodati nagu Delwigit kaua aega. Delwig ilmus ta samuti täiesti ootamatult. Anna tõstis oma onutütar ja ootas teda igatsusega, unustades et usaldab talle oma südamepiinad ja mured. Ta ei olnud alles voodis, kui noor naine, harutades jooksnud oma kübara tolmunud lint, tormas teda embrats. Tüdruku liigutused olid karmid ja kerged nagu alati. Ta oma heledais kiharais oli teekonnalt kaasa toonud lõhnava tuule. Nagu alati, mängles ta lihtsate joonte taga sisemine elu, silmad olid selged ja meeleus värske.

«Kas avame akna?»

Ja karmelt tõukas ta oma väikese, poolkinnastatud käega vana akna lahti.

«Unimüts! Ah sind, unimütsi!» Ja heites ühe vaid reisisalli, istus ta Anna juurde voodile.

Nad ei olnud teineteist näinud kaua aega. Nad olid suvest saadik, kui Anna külastas Kerne ja vana kuni talveni. See oli tol unustamatul üheksanda aastal, kui nad mõlemad olid olnud sõjaväelastest, mis korraldati manöövreid vaatama keisri auks. Nad elasid tookord Tartu linnas.

Väikese Valga linna serval aiaga majakeses, ning ka seal oli Anna Kern, kes hommikuti armastas vara hommikul samuti avanud akna ja pugunud nõo juurde. Anna lõi. Harjumus hommikuti voodis lobiseda oli jäänud nende lapsepõlvest, kui nad kasvasid koos maal. Anna elas, prantslanna Benois' hoole all ning lugesid madame Jean-Lise'i jt. tundeüllaseid romaane. Kõik muutus elavaks nüüd nende mälestustes ja vestluses, ning nad libisesid põgusalt ühelt asjalt teisele — ühelt ammuselt juhtumilt, inimeselt või isegi lihtsalt mingilt meeldetulnud üksikult hüüatuselt teistele juhtumitele, inimestele ja hüüatustele.

Kubar oli Anna Petrovna ikka veel peas; Kern näppas kassiläinud lintide kallal, kuni kaotas lootuse neid inimese kombel lahti harutada.

«Noh, aga kuidas on Puškiniga? Kus ta on?» hüüdis ta ikki juttu katkestades ning rebis järsu tõmbega jalga lahti; nii oli ta kunagi vastumeelse mehe juurest ära jooksnud.

Anna tõusis voodis istukile.

«Puškin! Ah, tema on siin!» Ja haaras käega südamest.

«Ta on siin, Mihhailovskojes, siin-»

Kuid ta reetis end tahtmatult oma äkilise liigutusega ja häälega, mis hakkas korraga helisema ja katkestama. Kern mõistis, et Puškin elas tõepoolest Anna südames.

Puškin ilmus sinna samal päeval lõunasöögi aegu. Anna lauas istujad kuulsid äkki õues ägedat koeraaukumist. Jevpraksia hüppas püsti ja jooksis akna juurde.

«Noh, muidugi tema: Puškin tuleb! Koos koeraga ja appi käes. Ärge ehmatage, nõbu, ta hüppab otsekohe sisse.»

Kuid Puškin ei hüpanud aknast sisse, vaid jäi seisma ja silmitsedes teraselt seltskonda, sirutas parema käe masinlikult oma tüsedat keppi. Kepp ei sattunud ukse kõrvale nurka ja kukkus kolinal maha. Kõik hakkas naerma. Jevpraksia plaksutas käsi, Puškin tõusis häämeldunult lõunatajaile.

Võimaseil päevil polnud ta üldse Kernile ning ta

peatsele saabumisele mõtelnud; või kui ta meenutab seda, siis ainult kui Rodzjanko sõbratari; selles peab vähimatki veetlust. Ja seda tugevam oli nüüd tema mine vapustus. Justkui värske tuul oleks tema talle puhunud ning ta unustas otsekohe oma kakskümne kuus rasket aastat. Jälle tekkis temas, kahenedes ühte sulades, nooruse õhuline ja puhas nagemine, mis seisab neid saates trepil ja vaatab, kuidas Anna ta eemaldub koos Poltoratskiga, tema kaudu aga hõlguv kaugusest veel varasem noorus ja Bakunina kupele on nagu merevaiku müüritud ja on jäänud tema püsima kogu eluajaks. See akki tagasipöördumuse tunnus muutis ta kõnnaku ebakindlaks ning ta leidis, et paar sõna, et külalist tervitada.

Sügavale kummardusele vastates langetas ka tema sõbralikuks tervituseks oma pea, nii et paistis tema sõlm, mis kerkis nähtavale kui raske kroon. Ta hakkas armsalt õhetama ning ta heledad kiharid vihkese roosa kõrva ääres Puškini meelest nõidu liikuma.

«Viimaks ometi näen ma teid!» ütles Kern veidritult, ja pisut vaikinud, lisas julgelt: «Kas me teame, kuidas oli Oleninide juures? ...»

Puškin mäletas seda kõike, kuid oli ka unustanud. Kuidas oli ta võinud unustada seda õrna riimide neid imekauneid näojooni, mis nii jarku jälle ärkasid? Ta ei leidnud korraka vastuseks sõnu, ja kogu lõuna ebaharilikult vaiksena. Toitu ta ei puudutanud, võttis ainult vahetevahel õhukeid keese rukkileiba ja määris sellele võid.

Õnneks ei pööranud keegi temale erilist tähelepanu. Perenaine oli tegevuses esindusliku lõunaga, ja jälgis Wulfi. Sügavalt taldriku kohale kummardades Jevpraksia oli niivõrd tegevuses hanejalaga, et tema tavaline tähelepanelikkus polnud nüüd ta elav. Üksnes Anna heitis, nagu tavaliselt, vahetevahel tähelepaneliku pilgu. Kuid mis võis ta aimata? Ta ainult imetles vaikselt oma Aleksandri ja viimase ebatavaline tagasihoidlikkus tundus Anna veetlevana. See-eest, käitus lauas täismehena Wulf, aina heitis oma kaunile nõbule varjamatult imetlust.

... ja rääkis prantsuse keeles pikantseid kahemõtteid. Puškin ei pannud neid peaaegu üldse tähele ega meenud neid kuidagi, vaevalt endale Wulfi olemasolekut aru andes. Ta oli huvitatud vaid ühest: käituda loogi ajal, mis näis talle vältavat kauem kui tavaliselt, kuidagi nii, et ei märgataks tema sisemist erumist. Näis, et seda keegi peale Kerni ei märganudki. Lõuna ka pärast lõunasööki ja kogu õhtu vältel ei meenud Puškini tavaline elavus tagasi, ja alles kodu sammudes haaras teda uuesti see ebatavaline elavolu, nagu nende kohtumise esimestel hetkedel. Elavus ei kõlanud enam nali ega naer. Ja suveöö lõhn ning värske avarus ja omaenda üksildane samm teele, rohul sädelev kuukiirgus, kõik see oli kui harmooniline inspiratsioon, ilma värssideta ja meloodiaga, kuid valgus kogu ümbrusesse, kogu kaunile loodusele, ja oli niisama omane kui südame tuksumine talle.

Nii kadusidki üksteise järel need kiiresti lendavad mõtted, kord kuumad ja päikesepaistelised, kord soojad ja vihmased — «Pihkva taeva püha piserdusnõu!» — Puškini kahesugune suhtumine Kernisse jäigi muutumatuks. Kord süttis temas tuline kirg noore koketse vastu, kes oli nii maine ja võluv, kord hiilgas tema kaju kui kaugel päike läbi taeva laotusel liugleva pilvemetise ja siis sarnanesid ta õrnad ning puhtad jooned äkki ilmunud nägemusega; Puškin ise oli rõõm ja julge ja rõõmus, siis jälle läks taandudes üle lihtsate komplimentidele, kord muutus araks ja nukraks. Kord päevad lendasid kiiremini kui kunagi varem, kord võeti ette jalutuskäike. Suplemine jões; heina- ja lõhnavad marjad; sipelgapesad metsas. Anna Pet- koketeeris nii Wulfi kui ka Puškiniga. Wulf lootas vahel heameelest isegi veidi oma musti vürtsi, näis, et tal on suurem menu. Kuid Kern pidas end joont väga teadlikult: tal oli kahju täditütrest. Ta pühtis talle oma salajast armastust seda suurema hõkkusega, et tal tuli seda tunnet varjata kõigi ja looge muidugi ema eest.

Monikord sarnanes Trigoriskoje õhkkond äikese-eel-

sete lämmatavate tundidega ja isegi rahulik ning tavaline kaalukas Alina näis närvitsevat: Wulf oli kindraliprouast liiga ilmselt võlutud. Ka Anna, küll Kerni usaldas, pidi Puškini üha kasvavat mõju märkama. Isegi Praskovja Aleksandrovnale kaotas mõne kord enesevalitsuse. Temagi oli salaja valmis Puškini «oma Aleksandriks» pidama. Peale selle oli tal ette nähtud viimaks toimub tema katuse all midagi paratamatut. Ta oli isegi rõõmus, kui kulla sõitis üle poole tundi, end noorena tundev Rokotov, kes samuti pidi mängu lülituda: siis toimus hingematvas üldhügieenilises pinevuses ikkagi mõningane lõdvenemine ja ka mõned läksid kas või lühikeseks ajaks segi. Oli taiegi võimalik tõiiseks jääda, kui Rokotov innukalt Anna Petровна kätt suudeldes ja kuidagi huuli sisse imedes nautis selle draamade pilku heites lausus selliseid sõnu: «Vaimustav naine!» (Ja vaikis.) «Mina isiklikult ei taha!» (Ta rääkis prantsuse keeles.) «Niisugused naised on seltskonnale kahjulikud...»

Ja kõike seda ütles ta seesuguse tähtsa näoga, nagu omanike mitte lihtsalt rumalale, vaid eriti rumalale inimestele.

Puškinit kõneldi iga kord ka pärast seda, kui ta juba koju läinud. Anna Kern armastas küsimusi esitada kõige selle üle, mis vähehaaval oli muutumas perekonnapärimuseks: mida oli Praskovja Aleksandrovnale öelnud surnud Anna Lvovnale puhudes elegia kohta ja mida temale oli vastanud Puškin. Kõik need pisiasjad muutisid Kernile alateadlikult armsaks.

Ja ainult Puškin üksi ei paistnud midagi märkavat ning astus vabalt ja kergelt kõigest üle. Kui ta sõltumatuksena, muutisid kõik need naiste keerutused, kavalad tagarääkimised järsku olematuks ja need osahisid ise unustasid kõik, nagu polekski maad muud kui suvi ja kuum päike ning Puškin, kes võõrastetoas frakis ja kaeflasidemega, käsi ilmekalt asendis, silmad säravad, näol aval naeratus, mis hea nähtavale toob.

Niisugune oli ta ka tol malestusväärsel päeval, kui ta tõi kaasa musta massoonivihiku ja luges

kuumaverelisi «Mustlasi». Luges neid kõigile, luges ta uskiski ainult Kernile, ja viimane tundis seda, andus tervemisti hoogsatele kirglikele värssidele ning Puškini häälele, mis kõlas talle Ovidiuse häälena neist-kuuladest «Mustlastest».

Tal imeväärne luuleand
ja hää, mis nagu meremüha...

See võib-olla kõige enam andus ta meeldivale tunnetusele, et Puškin loeb nõnda — temale. Alles eile olid nad Annaga Soroti kõrgel kaldal istudes meenutanud ühte teisele lapsepõlve-aastaid ja rändavaid mustlasi, kes tulid majja tantsude, ennustamise ja lauludega... Ja see vihik naiste jalakeste ja korduvate profiilidega muutis ta nagu reliikviaks muutunud.

Siis, Puškin luges luuletusi väga harva. Kuid ta luges kord ta jutustas, justkui oleks sealsamas välja tulnud, ja see oli väga põnev! Jevpraksia tõmbus kagorasse sisemisest külinavärinast, mis jooksis tal selja poole, kui ta kuulas õudset muinasjuttu sellest, kes sõitis voorimehel Vassili saarele.

Kuid Kern tajus seda võlvat inimest ka veel teisiti. Ta oli naabermõisnik, kirglik jahimees, oli Puškinit kutsunud koos armastusväärse kirjaga jahisarve pronks-õhuse otsas. Puškin oli kingituse üle rõõmus ja ta ei olnud nagu väike poisike. Ta heitis selle vaskearve kõrvale ja puhus pasunat nagu Roland, kutsudes võitlema ahingusse... Ossipova väikesed tütreid vahtisid ta parani silmi, teadmata, kas naerda või hirmu tundida.

Ainult üht peitis Puškin rangelt: keegi ei näinud, mis ta vahel kannatas.

Ta jäi ta kord Trigorskojasse tulemata. Hoidja teatas hommikul ja Puškin ei tahtnud teda üksi näha. Nüüd jootis juba Puškin teda pärnaõietecga ja ta ei kasukaga, et ta higistama hakkaks. See üksik-õksik veedetud päev ei läinud talle kaduma. Vastupidiselt oodatule jõuga vallutasid teda endised mälestused. Jah, tal oli igatsetud õnn ning ta kaotas selle... «Mustlaste» lugemine ja vaimustatud kiitused Trigorskojes olid mahajäetud maakolkas triumfiks. Tema Marina

nõudis lsehakanult hiilgust ja kuulsust. Kuidas
tema anda endast elumärki ja kuidas vallutada
tähelepanu ning tunded? Puškin eitas «Jutusa-
raamatukaupmehega» kuulsuse petlikku ahvatlusi.

Mis kuulsus on? Kas sosistus?
Või vähikute võidujooks?
Või rumalate vaimustus?

Jah, ta põlgas sellist kuulsust, teades siiski, et
raamatukaupmehel oli õigus, kui ta ütles:

Kuid naiste suda kuulsust anub;
te looge neile...

Ja kahe-kolme versta kaugusel veetlevast Kerno-
unustas ta üksi jäädes ja oma viimasele aastale
vaadates Kerni täiesti, nagu poleks teda üldse olnud,
ning talle meenus uuesti Odessa, kus ta «tuhet
poeedi nimest igavust tundes» lihtsalt ei mõtelnud
kuulsusele, nagu ei mõtelnud ka hirmsale lahkumisele.
Nüüd aga, olles veetlevate mälestuste võimuses, mõ-
tas ta oma pagendusest kibedusega ja igatsusega
hiilgava kuulsuse kaudu olla lähedane oma kuu-
armastatule. Kuigi see oli vaid ahastusesööst ja kuu-
see oli vaid hetkeline unistus, ent tunnete piir
määratu tugev.

...Ja praegu?

Õopime ahastus, laim, pisarad ja piin —
sai mulle osaks kõik... Kes olen? Seisan siin
kui rändur piksehoos kesk inimtühja nõmme.
Mu ees on pimedus! Kuid iga hingetõmme
on tulvil ihaldust, uut kirge tunneb rinn:
ma kuulsust janunen, et minu nimi sind
nütüd kõikjal ümbritseks ja sulle kõuekajal
kõik minust kõneleks. Kui vaikselt õhtu ajal
sa kuulatama jaad, see rõkkav kiiduvägi
võib-olla äratab ka mälestuse siis,
kui põrmus palusin kord ahastuse sumnil
sind öisel alateel me lahkumise tunnil.

(Tõlkinud B. Alver)

Mis ma olen? kus ma olen?» — nii kurtis
ta hiljuti ka kirjas Delwigile, võrreldes oma olukorda
oma esivanemate olukorraga, kes võtsid osa Romano-
vite troonile valimisest: «Kuus Puškinit kirjutasid vali-
miskirjale alla! Ja kaks tegid kolm risti, sest ei osanud
kirjutada! Kuid mina, nende haritud järglane, — mis
ma olen? kus ma olen?» Ja ainus, mis võis teda tõsta
tuhuridest kõrgemale ning erutada armastatu kujutlus-
võimet, oli just kuulsus.

Neljanda tervis paranes õhtuks, ja korraga saabusid
tematult külaskäigule husaarid, kelledega Puškin
il Mogiljovis pidutsenud. Ta kohtas neid teel metsas
ja kirjutas nad Mihhailovskojas, kuid järgmisel päeval
kohtas nad kaasa Trigorskojesse; ja keegi seal ei või-
nud aimatagi, mis teda oli vallutanud eile: nii muretult
olus ta rõõmule ja nii tasakaalukalt tähelepanelik oli
ta kõigi vastu.

Need neli päeva koos husaaridega olid eriti lõbusad.
Ta laulis palju ja kordas igal õhtul teiste romans-
side hulgas tingimata ka pimedas Kozlovi «Veneetsia
lõbusid».

Õo nii sume, lõunamaine,
kevadõhku hingas suu.
Tasa veeres Brenta laine,
hõbedaselt säras kuu...

Et et niisama rahulikult voolasid ööd ja päevad
rohi kaldal, kuid Praskovja Aleksandrovna kannatus
joud ütlesid üles. Ta mõtles juba sõidule ja tütre
et vennatütrel äraviimisele Riiga. Seal kavatses ta
kuulmatu Kerni elatanud abikaasaga ära lepitada.
Nüüd hoidis ta tagasi oma ärritust «lõbusa lese» pärast
noomis karmilt nelja silma all Annette'i. Viimane
mõttus tõepoolest vahetevahel peaaegu vastutusvõime-
tuna, tehes endale kibedaid etteheited nagu väike flika:
«Miks ma ütlesin Puškinile, et ta armub, ja taht-
sin kihla vedada! Kui ma poleks midagi öelnud, poleks
ilmselt ka juhtunud...»

Kord, kui Puškin oli vaevalt lahkunud, puhkes tõe-
like maru. Anna nuttis, sest Puškin oli temaga hüvasti
sõimata ära läinud. Onutütar katsus teda lohutada; siis
õudis Anna jalaga põrutades:

«Ole vait! Aga kui ta sinuga poleks hüvunud!...» Ja hakkas valjusti nutma.

Ta nutt kostis kõrvaltuppa emani, ja kaotanud ta enesevalitsemise, karjus Ossipova sealt hüsteeriliselt.

«Küllalt! Kasige kõik minema! Ma ei suuda! See on hullumaja!»

Kuid Anna hüüdis talle läbi nutu omakorda:

«Sa oled ise armukade! Sa oled kade igale ta ja pilgule! Sa ise oled hull!»

«Mi-is? Korda! Mis sa ütlesid ema kohta?»

«Jätke, tädi! Rahunege. Kõik see on vaid nõiadest...»

Kuid tädi ei mõtelnudki rahuneda. Ta seisis punetades ärritusest ja vihast.

«Ka sina ole vait!» hüüdis ta vennatüttele rahulolevalt. «Kõik olete ühesugused head! Kas ühest on saanud tuli isu kahe järele? Sõida mehe juurde! Aitab! Ta silmad sind ei näeks. Ma viin teid mõlemad homme hommikul ära... ka hüvasti jätta ei lahkunud teid võtku!»

Stseen oli lühike, kuid äge ega sarnanenud ühele ööga, mida hõbetas rahulik kuu. Keegi ei märganud, kuidas kummargile tõmbunult libises akendest välja Aleksei Nikolajevitš Wulfi vargalikult arg ja põgenes «patu eest» heinaküüni.

Praskovja Aleksandrovna sai lõpuks enesest tagasi ja ütles head ööd soovides tagasihoidlikult.

«Me sõidame homme Mihhailovskojesse oma visiidiga. Oleks viisakuseta mitte minna. Ning te pole käe-jala juures: hobustele on vaja kaeru anda.»

Hommikuks olid majas kõik kassid purjus: Anna maha valanud terve pudelikese palderjani. Ma ei pööranud emasse, siis andis ta oma tupp sulgudes endale voli; seda pöörast ööd mäletasid toatüdrukud kogu elu.

Hommik aga saabus selge ja rahulik. Vastu tuli kindel otsus, piinlikkus eilse ägeduse ja sõneluse asemel ka südamepehmus, kaastunne tormaka vastu, keda lihtsalt on vaja säästa, — kõik see dikteeris Praskovja Aleksandrovnale rahuliku

hüvunud, millega ta hommikul ärkas ja millega pani kogu rahu kogu majas.

Puškin saabus ka ise Trigorskojesse ja näis, et ta teate eelseisvast ärasõidust tallest rahulikult. «Ta on täna kuidagi üleliia mõistlik,» mõtles Ossipova ettevaatlikult, «kui selles viimaks mõnd tõuksu ei ole! Jah, ikkagi on kõige parem ära sõita: loomult ettevaatlikku hoiab ka jumal!»

Õnnetu meeleolus tuletati Trigorskojes meelde Delwigit.

«Ta on väga hea. Ja ta meenub mulle nagu vaikne tahendas Anna.»

«Nagu vaikne järv,» kordas tema järel Puškin. Anna Petrovna,» pöördus ta Kerni poole, «te sõidate täna Peterburisse, näete Delwigit ja ma olen veendunud, et armute! Kas tahate kihla vedada?» Siin naeratas Puškin ja vaatas Annale silma. «Näete, kuidas Annette punastas! Tema ongi armunud. Ma kutsun teda niigi juba *mademoiselle* parunesiks.»

Tohnus lühike vestlus Puškini ja Kerni vahel ka läbi silma all. Kern imetles Puškini süsimusta lemmikloobust, kui tallipoiss seda oheliku otsas joogikohalt viis.

«Kuidas tahaksin temaga ratsutada!»

«Miks mitte, ma käsin otsekohe saduldada.»

«Kui tädi viimaks ei vihastu?»

«Miks? Ma ei tohi ju teid saata...»

Tallis pandi hobusele poolsalaja naiste sadul.

«Tulge tingimata tagasi!» Kuidas ma hakkam elama teieta?»

Kern raputas pooleldi eitavalt, pooleldi kavalalt. Kullakarva linnid ta kübaral, mis harmoneerisid ilmade värvusega, löid lehvima ning tekkis mulje, et ta ei naerata ainult huultega, vaid kogu olemusega.

Nii oli see temaga alati: mitte ükski ta liigutus ei läinud omaette ja igale hingeliigutusele andus ta tvenisti, jäägitult. Puškin imetles teda nii väga!

«Ma vaatasin ainult ühe silmaga teie värsse, mis te mulle Rodzjanko jaoks andsite. Need on väga ebadeli- kalsed, need värsid. Mis see on?»

Võib kiita naist, kes kutsub kure,
et tooks see lapse järel last,
kui puhand on ta parajast.
Kull õnnelik see mees on vast,
kel jagada nii meeldiv mure:
eal teda igavus ei pure...

«Kuid te heitsite ju neile ainult põgusa pilgu!»

«Ma tean neid peast.»

Puškinile tuli meelde, kuidas oli edasi, kuidas oli sule all naljatlev ja kerge, seda ei oleks ta mingimisel valjusti öelnud... Anna Petrovna... kas juba väga tõsiselt:

«Ma ütlen teile: teie saite õigesti aru. Mul on aastane tütreke, ja ma sooviksin veel last. Anna mulle kord näis, et ta võibki mul tulla... Joon Fjodorovitsilt... ma võpatasin üleni. Mingid tavad ei suudaks mind sundida teda armastama last, kes on pärit temalt! Ma vihkan kogu seda konda. Ütlen teile seda avameelselt.»

Puškin kuulas teda ja vaatas talle imestusega. Ta tundis hästi nende silmade muutlikkust selged ja õrnad, kord mänglevalt koketsed, kord tühjed nagu pilv, kuid praegu olid need inimese silmad, kes sõnades on välja öelnud oma salajase mõtte. Sõnad nõudsid siirast vastust ning ka Kern ise oli jast kaugel. Kuid selle avameelsuse taga oli veel miski, mis ei avanenud korraga, ja Puškin ei teadnud, mida vastata. Ta lausus vaid vaikselt:

«Kas te siia enam tagasi ei tule?»

Näis, et Anna Petrovna oli oodanud midagi teemat. Hetkeks välgatas ta elavais silmis tuluke, mis lõi oma kindaga Puškini käele:

«Hobune ootab. Aidake mind sadulasse. Aga ära vaevalt küll... ei, ei tule! Sõidan Peterburi armun seal Delwigisse, nagu te mulle soovitate.»

Siin võttis ta sõltumatu ja isegi pisut uhke hoiak mis ebatavalise elavusega jälle meenutas Puškini lütseumiaegu ja Bakuninat, kes talle alati oli pooldanud sellise ligipääsmatuna.

See oli, nagu harva elus juhtub, mineviku täpne kordumine, sest oli olnud just samasugune

ja Puškin oli samuti abistanud... Seepärast ta peagi võpatas, kui Kern juba sadulas istudes ja liikumise rõõmu ning eelseisvat meelelahutust ette nautides oma kõrgusest uuesti naljatades ja nökkides lõbusalt rääkis:

«Ma mäletan paljusid teie värssse. Kuid tahaksin teada, kellele te vihjate «Oneginis»:

Veel pilt: ma sadulasse aitan
noort kütkestavat iludust,
jalgrauda unistades paitan,
peos tunnen talle puudutust...

(Tõlkinud B. Alver)

«Minge kinkida mulle oma «Onegin»! Olen õnnelik, kui need värssid on pisut ka minu kohta.» Ning ta andis Puškile piitsa.

Puškin seisis ja vaatas talle järele. Kern ratsutas aut ebakindlalt, kuid kartmatult, ja linnid lehvisid talle tuules, pea kohal roosatas aga väreldes õhk, nagu temast nagu elustus.

Kui ta oma lubadust, käskis Praskovja Aleksandrovna pärast õhtusööki hobused ette rakendada ja kõik need Mihhailovskojesse hüvasti jätma. Ainult Praskovja jäeti koju; ta palus küll väga, kuid ema oli peoleandmatu.

Puškinis kuu, siristasid rohutirtsud, tundus õite ja tee-õhku lõhna. Wulf istus ema kõrval. Märgates, et Puškin kiirustas istuma sellesse sõidukisse, kus olid Kern

Anna, tahtis ta ka Alinat kaasa kutsuda, kuid uhke ema võttis Zizi ümbert kinni ja siirdus temaga majja. «Pole midagi, istu vahel ka mamma kõrval,» mõtles Puškin põgusalt ja rohkem ei tulnud Wulf talle üldse min meelde. Õhus valitses kerge jahedus ja jahe oli Kerni kinnastamata käsi. Kuu valgustas kaamelealt, Puškinit vasakult poolt.

«Teile — önn tee kaasa, mulle — lahkumise kibedust. Kuid see,» Puškin viipas kergelt käega hõbedase kivi suunas, «see on kena juba sellepärast, et ta meenustab sellist imekaunist nägu.»

Esialgu segas teda pisut Anna juuresolek. Ta varsti ei märganud ta enam Annat ja vestles talle vaikselt ning südamlikult; harva kõneles ta nii meenutasid nad toda kunagist õhtut Peterburis.

«Kuidas saab Olenineid ja Cleopatrat mitte meenutada? Aga mäletate, mis ma lobisesin teile pöörgust ja pöörgust: tahaksin minna pöörgusse, kus on tohutu ilusaid naisi, kuid teie olete ju paradiisis...»
«Mind, ma ei taha enam pöörgusse minna!»

Puškin oli unustanud, kuidas ta kord Anna juures jalutades sugavasse mõtteisse vajudes ja Kerni meenutades oli kuuldavalt öelnud neidsamu sõnu, ja nüüd oleksid need Anna kohta käinud. Kuuldes neid jättis mõistes nüüd kõike, võpatas vaene neiu ja tõmbus ukse nurka. «Oh jumal, ja mina elasin neist õnnelikuks! Ning ta võttis kokku kõik oma jõu, et mitte ennast puhkeda. Ei Puškin ega Kern märganud seda!»

Anna Petrovna andus öö võlule. Ning ta ei märganud Puškinit, nagu kuulatakse muusikat, tasa kaasa lootes ta kõne taktile, mida oleks võinud nimetada kavalaks ja ahvatlevaks, kui see poleks olnud lausa usaldav ja siiras.

Ja nagu oleks ta alles nüüd tõeliselt kuulnud, kui Puškin Kerni esimesele küsimusele nende kohta vastas Trigorskojes: «Aga kas mäletate Olenineid?...» Kern alustas siis lauset, kuid ei lõpetanud. Oo, Puškin meenutas isegi seda! Ja nüüd selgub, kui kurvalt ja unustavalt oli ta seisnud trepil, kui Kern ära sõitis, ja kuidas oli kadestanud Poltoratskit, kes Kerniga sõbrustas. Kuid nüüd on ta ise temaga koos...

Talle näis nüüd, et isegi aeg on võidetud, et möödunud aastate on ta tagasi saanud noored, pehmed tunded... See öö ja sõit olid nõiduslikud.

Kuupaistes libisesid mööda vanad mehed, mehed sid vanaisa maavalduste piiril. Puškin ohkas talle tult ja jätkas endiselt vaikselt, peaaegu iseendaga.

«Niisama jaan ka mina nüüd üksik!»

Ülejäänud osa teest nad enamasti vaikisid. Mõlemad jahedus hingas mõlemaile näkku. Kern andis talle oma kätte. Nii väga oleks tahtnud seda mitte vabastada, nad liginesid majale!

Anna hüppas sõidukist esimesena välja, jooksis sel ajal, kui teised ta järel aegamööda väljusid, trepist alla ning hüüdis sealt nõrga häälega:

«Minge, minge jalutama! Ma ootan siin omi.»

Puškin juhtis Anna Petrovna alistuvalt ja rõõmsalt alla ega kuulnudki tasast oiet pimedal trepil: «Mu jumal, mu jumal! Kõik öitseb siin, aga kui raske on minna! Neiu kattis naokätega ja laskus pingile.

Vaadake talle pealegi aeda nagu lahke peremees!» Puškin kinnitas Praskovja Aleksandrovna sõidukist, et ta kahele põgenikule vastu sõitis.

Puškin ei lasknud seda armulikku luba endale korraga ning nad mõlemad peaaegu jooksid aina edasi, mööda kuuvalguse pitskangast ja komistades kade puude paljastunud juurtele. Öövaikuses lõhnasid puud, polnud tahtmist vaikust segada ja nad ei teadnud väga vahe. Puškini süda põksus ja tardus nooruses. Ta tundis kogu oma olemusega, kui kaldu oli talle Kern neil hetkil. See vestlus oli muidugi kui meelestajavõime, kuid see ei valjendunud sõnades, vaid tunde kohta, vaid häälevarjundis, selle varjamata tunnete täiuses, mis mahub vähestesse sõnadesse.

«Mets ja kuu. Vaadake: meie kahekesi oleme püütud sõnavorru.»

Puškin vastas:

«Tõel oli selline neitsilik ilme, ja kas pole tõsi, teie meeladagi ristitaolist?»

«Jah, mul on alati rist olnud,» ütles Kern, ilma et ta mõelnud, ja just sellepärast tundus see tema kõige salajasema tõena.

Puškin surus ta kätte enda vastu. Teise käega võttis ta oma rinnalt heliotroobioksakese ja andis temale. Puškin surus selle südamele.

...Ärasõit tuli ruttu. Praskovja Aleksandrovna ei ootanud oma ärasõite. Puškinil õnnestus Kerni viimase silma all näha. Ta täitis Kerni soovi ja tõi talle «Onegini», kuid lahtilõikamata lehtede vahel silmas Kern neljaks murtud postpaberit. Puškini käsi võpatas, kui ta üle andis neid värse, mis ta öösel oli kirjutanud. Nad sündisid tal pingutamata ja olid ker-

ged nagu hingus. Kuid südames oli segadus: kus...
Ta teadis, et nad ületasid mõõtnatult...
«Temale», mille ta Bakuninale oli kirjutanud, ...
oma olemuselt olid nad samad värssid ja ...
samad tunded. Kern vaatas temale otsa, kuid ...
võimatu lugeda Puškini peidetud mõtet. Siis avas ...
lehe ja hakkas lugema. Need värssid tungisid otse ...
messe:

Kui ime jäi see hetk mul meele,
kus nagu põgus nägemus
sa, kaunis, ilmusid mu teele —
kui puhta ilu geenius.

Kui süda mures troosti vajas,
kui elulärm mu ümber kees,
õrn hää! veel kaua kõrvus kajas,
hell pilk veel seisis silma ees.

Aeg laks ja elu marus ruttu
kõik unistused hajusid
ja paksu unustuse-uttu
su haal ja pilgud vajusid.

Ja keset halli oleskelu
siis õhtusse mu päevad said.
Mul polnud armastust, ei elu,
ei vaimustust, ei pisaraid.

Kuid ärkamine jõudis hingel'
ja nagu põgus nägemus
sa jälle ilmusid, mu ingel —
kui puhta ilu geenius.

Ja valgus sügav rõõm mu rindu
ja süda lööb taas joobumust:
ta jälle tunneb eluindu
ja pisaraid ja armastust.

(Tõlkinud A. Sang)

Ta rind tõusis ja vajus, nagu õhetas.

«Kui tänulik ma teile olen! Kui suurepärased te olete!» Ning ta vajutas lehe südamele.

Puškini pea kuumas samuti. Ta oli juba ...
täiesti unustanud ja tundis vaid üht: armas Kern ...
dab ära, tema aga jääb üksi, hakkab igatsema ...
tagasitulekut ootama. Kas ... jõuab ära oodata?

Anna Petrovnat kiirustati. Ta avas oma reisilaeka ja ...
«Onegini» ja endale pühendatud värssid ära peita.
Kuid miski nagu oleks temas välgatanud. Ta naeratas ...
«Ütles liigutatult:

«Kummaline! Teie esimene rida: «Kui ime jäi see ...
hetk mul meele» — see on selle kohta, kui te mind ...
«makordselt nägite. Ka keiser ...»

Puškin katkestas teda, hüüdes peaaegu lämbudes:
«Mis oli keisriga?» Ta käed läksid külmaks.

«Ka keiser ütles nagu teie. Ta pöördus minu poole ...
tagasi anda. Kuid pari elt ära võtta ja katki ...
hetke, mil ma teid nägin!»

Puškini silmade ees hakkas virvendama, ta tõmbas ...
«edalt enda kätte ega tahtnud seda mingil tingi- ...
tagasi anda. Kuid pari elt ära võtta ja katki ...
oluda polnud võimalik ning ta loobus lõpuks vastu- ...
sõut.

Lovja Aleksandrovna sõitis Riiga kogu perega.
Kogu jäid vaid väikesed — Anna Bogdanovna hoole ...
«Kum ne oli kararikas. suudluste, huiatuste ja ...
õrte haukumisega.

Wulf oli juba eile trepil piinelnud, ning ka täna ...
«eks Puškin talle sõidukis kohta andnud. Kuid poeet ...
«talle nüüd siiski taltsalt selle koha: ta jäi koju, ...
«lainud saatma.

Nii jäi see kaunis hetk tõepoolest ainult hetkeks...
«Ilmus ta eluteele uuesti — Aleksander!

KUUTEISTKUMNES PEATÜKK

TSAARI VARI

Wulf saatis ärasõitjaid ja järgmisel päeval oli tal ...
«kiniga pikk kõnelus. Nad rääkisid kauem kui kunagi ...
«em — neli tundi. Nad kõnelesid Kernist. Kuid ka ...
«ne seda oli Puškin üks jäädess sügavasse mõtteisse ...
«junud. Mis oli õieti juhtunud? Ta teadis muidugi ...
«ole juttudest, et Anna Petrovna oli tsaar Aleksand- ...
«korda kolm kohtunud. Iga kord, kui ta tsaari mee-

Aga sellepärast, et «siis võis vabandada n... ruse ja kogenematusesega...» — siis!

Ta heitis käed üle pea, sirutas jalad välja ja lõi nii veerand tundi. Aga kui ta seejärel kiiresti üles gas, oli ta peas vaid üks mõte: kõigest sellest — p... neda, põgeneda!

Saabusid päevad ilma Kernita ja Trigorskoj... radeta. Ka Wulf järgnes neile varsti Riiga. Puškin... külastanud keegi ning ta veetis oma päevad tal... üksinduses, hoidja seltsis. Ainult Ivan Matve... Rokotov pidas viisakuse pärast tarvilikuks järg... päeval pärast Praskovja Aleksandrovna... «Mihhailovskoje erakut» külastada Kirjas Prask... Aleksandrovnale kaebas Puškin, et «oleks olnud... tusväärsem jätta mind üksinda igavust tundma... igavust tal ei olnud: töö ja jälle töö ning kirjaval... äkki esile kerkinud Riiga.

Juba enne Anna Petrovna ärasõitu oli ta lõpetanud «Borisi» esimese osa ja viimaks ometi avaldanud... saladuse kirjas Vjazemskile: «Olen vahepeal, mu k... ette võtnud sellise kirjandushiku kangelas... eest sa mind kaelustad, romantilise tragoödia! V... et sa vaikid. Sellest teavad väga vähesed» N... lisas juba lõpetatud kirjale: «Mu ees on mu trago... Ei suuda vastu panna soovile välja kirjutada... kiri: Komöödia Moskva riigi tõel... hädast, tsaar Borisist ja Griška O... jevist. Kirjutatud jumala sulane Ale... sander Sergei poeg Puškin 7333. ... tal Voronitši linnuses. Kuidas kõlab?» Mu... Vjazemski oli «Borisist» juba kuulnud Žukovskilt, ... lele nähtavasti Delwig oli seletanud, mis Puškin... «telgedel». Ees oli veel kaks osa, kuid esimene oli... valmis.

Juuli lõpul kirjutas Puškin kirjad Annale, Kern... ja Praskovja Aleksandrovnale, ühtlasi aga ka... kirja Nikolai Rajevskile oma tragoödia kohta. See... küll ära saatmata, kuid kirjavormis oli mugavam... kergem väljendada mõtteid ka iseenda jaoks. «Ol... dade tõepärasus ja dialoogi usutavus — need on tr...

da ainukesed tõelised seadused.» Ja Shakespeare'i kohta: «Ta ei karda kunagi kompromiteerida oma tege... last, ta laseb tal rääkida elava sundimatusesega, sest on veendunud, et omal ajal ja omal kohal ta sunnib teda leidma sõnastuse, mis vastab ta iseloomule.» Ja enda kohta: «Kirjutan ja mõtlen. Enamik stseene vajab vaid mõtlemist; kui jõuan stseenideni, mis nõuavad inspi... ratsiooni, siis ma kas ootan ära või hüppan neist üle. See töömeetod on mulle täiesti uudne. Tunnen, et mu valmijõud on saavutanud täisküpsuse, ma suudan... luda.»

Kuid mõnikord tuli inspiratsioon iseenesest, küsi... poeedilt, kas ta külastab teda sobival tunnil. Nii... ntas Puškin kord kuuvalgel ööl. Järvedes läikis... hõbedaselt ja kujutluses tekkis samasugune öö, ... ning purskkaev, Marina ja Isehakanu kohtumine... Marina buduaaris, milles ta kasutas ära mäles... tusi Jekaterina Rajevskajast, oli peaaegu lõpetatud, ... ees seisis veel ball Samboris, ja öö purskkaevu... ees aias oli veel hoopis kaugel ees. Kuid Puškin... ehtus vete sulisemisele ja ta peas tekkis kirklik ning... dialoog, milles pörkasid kokku poolatari pinev... udmus ja Isehakanu kirklik armastus. Kusagil heli... veel Puškinis endas kunagiste kohtumiste järe... ja äsjane soov taotleda kuulsust armastatu pärast... samaaegselt tõstis kirklikult ja nõudlikult pead... jaatamise uhkus. Kui see oleks juhtunud laua ja... beri taga, oleksid otsekohe voolanud värsid, kuid ta... utas põldudel. Teda vallanud inspiratsioon oli siiski... tugev, et ta deklameeris pikkade osadena kuulda... valt seda duelli kahe kire vahel, kus mees võibab vaid... ast seda, kui laseb kaiku oma vastase relvad. Ent... öike seda hoogsat deklamatsiooni kuulas pealt vaid... hobune, liigutades arusaamatuses kõrvu ja taipamata, ... mda ta peremees temalt soovib.

Kodus ootas teda Kerni kiri, mis oli Trigorskojest... elasi toimetatud; oli soov otsekohe vastata; värsid ja... kiri segasid teineteist; ta torkas sullejupi huupi tindi... potti — tint oli ära kuivanud; järgmisel päeval avas ta vihiku, luges läbi varem kirjutatu ning kirjutas edasi. Kahe nädalaga, kuni ta asus kirjutama stseeni pursk-

kaevu juures, oli temas eneses miski muutunud. Stseen kujunes juba teistsuguseks. Ta oli siiski rahul, kuid vahetevahel tundus, et tookord, rahulades kuuvalgusest üleujutatud põldude vahel, oli olnud veel palavam ja sundimatum.

Puškinil oli erakordne mälu, ta võis endas aastaid kanda mõnda fraasi või mõtet selsamal teemal, kuidas see temas oli tekkinud.

Kuid ta luuletuste improviseeringud ja unenäod haarasid teda nende tekkimisel sedavõrd, et ta ei jatkunud enam tahelepanu neid tapselt meelde. Nii oli see hiljuti, kui ta püüdis meenutada, kuidas Krimmis Diana templi juures oli «mõelnud värsside» ja poordunud mõttes kirglikult Tšaadajevi poole.

Vabadel hetkedel kirjutas ta nüüd ka palju muuseas Riiga. Ta tundis eemalt, kuidas seal hõõr oli tulikumaks kõetud. Praskovja Aleksandrovi saadetud kirjadel oli pooleldi asjalik, pooleldi maatiline iseloom. Puškin oli väga erutatud sellest, mille võtsid tema taotlused sõita Tšadovi dr. Moieri juurde: «Mu sõbrad hoolitsevad mu eest väga, et kõik lõpeb minu paigutamisega Schlüssellburgi kindlusesse, kus muidugi puudub Trigorskoje nädal, mis, nii tühi kui see ongi käesoleval hetkel, on mulle ometi lohutuseks.» Kui ta aga kuulda sai, et Moier võib Žukovski palvel sõita Pihkvasse Puškinile operatsiooni tegema, kaotas ta juba täiesti tasakaalu ja kirjutas kirja otseselt kuulsale arstile, vannutades teda mitte sõitma, samuti kirjutas ka Praskovja Aleksandrovnale: «Taeva pärast, proua, arge kirjutage mu eest midagi dr. Moierile äraütle misest, sellest tuleb ainult tarbetut sekeldust, kuna ma juba olen kindlasti otsustanud.»

Puškin võttis end kokku, kuid lakkamatult tundis tsaari pikka varju, mis jälgis teda kõikjal. Ta soovis vaid üht: et sõbrad ta rahule jätaksid, kuna ta ei tahtnud sõita Pihkvasse, sest Mihhailovskojes polnud veel midagi politsei otsest järelevalvet. Tõsi küll, ka maal kahtlustas ta mõnede oma kirjade hilinemise tõttu «kavalat hoolitsejat». Peštšurovil oli kokkulepe poole asutustega. Puškinil tekkis mõte heita pilk talle end

ja veenduda, kas ta oletused on õiged, kuid tal ei õnnestunud oma paljukogenud vestluskaaslaselt midagi välja uurida. Peštšurov oli üle igasuguse määra armastusväärne ja tegi näo, et ta isegi hästi ei tea, kas ta külaline elab viimasel ajal maal või Pihkvas...

Ootamatu külalise üle oli siiralt rõõmus peamehe naine Jelizaveta Hristoforovna, sündinud Krupenskaja. Puškinile meenus Kišinjov. Naerdes tuletas ta meelde, kuidas ta oli joonistanud Jelizaveta Hristoforovna öde, Kišinjovi asekuberneri abikaasat; joonis oli ja on sarnane, sus aga lisab talle juuksed ja kelleltki: «Kes see on?» — «Aga see on ju teie autoportree!»

Tean, tean... Öde kirjutas mulle: kuid pange sellesse omaale joonisele pähe tanu — ja jälle on Katenka... Teie olete imetegija!»

Aga kas te Pavel Sergejevitši ei kavatse külastada?» — Peštšurov ettevaatlikult. «Ka tema on osalt kišinjovlane ja päris teie üle kunagi väga soojalt järele.»

Puškin mäletas Pavel Sergejevitši Puštšini väga hästi, kuid tal polnud vähimatki soovi temaga kokku puutuda. Peštšurov märkas seda ja muutis otsekohe teema: kuidas ta ootab enda poole kallist õepoega, Puštšini hitseumikaaslast Saša Gortšakovi; kõige rohkem ta jutustaski viimase diplomaatilistest edusammudest Londoni saatkonnas.

Kuid mitte kõik sõprade kirjad ei jõudnud Puškinile kätte ja see tegi talle kõige rohkem muret. Isegi üks Helwigi kiri ei jõudnud temani. Puškin avaldas naljatunnil lootust, et võib-olla uus teener, kes asendas eelmise Nikitat, niisama kui too kaotab lihtsalt kirja kätt tuues ära. «Tunnen Sinu pärast väga muret: kas sa pole oelnud midagi üleaurust ja järelemõtlematut; ehk osavõttu võib ka teisiti tõlgendada ja ma saan olla oma parima sõbra ebameeldivuste põhjustajaks.»

Tõde ta parunist sõbra eelseisvast abiellumisest huvitas teda väga. Puškini juurest tagasi tulles nägi Helwig oma tulevast mõrsjat esmakordselt, kuid juba peoni algul palus oma vanemalt luba abiellumiseks. «Mulle unimüts pole nähtavasti maganud,» mõtles Puš-

kin naeratades. «Trigorskoje mõjutas teda nähtavalt tugevasti abiellumise suunas!» Ta soovis sõbrale oleva sündmuse puhul õnne: «Saa õnnelikuks, see on kuradi keeruline!» Ta kirjutas ka Annale lühikese nimetades teda, nagu sageli, *mademoiselle* parunessiks, mis õieti tähendas: tütarlaps, lasksite mõne juhuselise parunessiks saada! Aga kui see võis Annale teada, siis milline tunne oli tal samas kirjas lugeda «neetud küllasõit, neetud ärasõit, neetud kõlas südame tõelise oigena ärasõitnud Kerni juhtumist».

Niisiis, kasutades Anna Petrovna suhtes diplomaatilist tooni kirjades, mida ta adresseeris Ossipova nimel, ei säästnud Puškin üldse vaest Annat. Tõendades, et tema tunne Kerni vastu ainult sarnaneb armastusega, tunnistas ta siiski sealjuures: «Igal ööl juba mõõda aeda ja ütlen endale: ta oli siin; kivi, millel komistas, lebab minu laual närbunud heliotroobide keske kõrval.» Oh, Anna mäletas seda Puškinil õnnelikku lahkumiseelset ööd omamoodi!

Kernile endale kirjutas Puškin täiesti avameelset. «Ma märatsen, ma laman Teie jalgade ees.» Ossipova aga kirjutas ta Kernist, teades väga hästi, et Anna Petrovna heidab pilgu ka sellesse kirja: «Tal on pöördumõistus, ta saab kõigest aru; kurvastub kergeks lohutab end niisama kergesti, käitumise võtetes on ta kuid tegudes julge; ent ta on üliveetlev.» Puškin eksinud, ka see hinnang jõudis Anna Petrovna kätte, kuid Ossipova sai kirja vennatütre jaoks, kohkunud ta võtmast seda enda täielikku valdusse.

Puškin kirjutas mõnikord ka mehest. Riia kindralkubermangu komandandina oli too lähedane kindralkubermangu markii Pauluccile ja võis «härra Aderkase ja tema järelevalvest» mõndagi teada. Ossipova lubas talle juhul kõik järele kuulata ja andis Puškinile et Jermolai Fjodorovitši kaudu saadud mitmesuguseid kuuldusi. Kuid Kernile endale kirjutas Puškin mehest teisiti — kõik südameilt ära: «Kuidas on Teie abikaasa podagra? Loodan, et tal oli suurepärane haigusehoog pärast Teie päralejõudmist. Paras, kui Te teaksite, millist austusega segatud vastumeelset tunnen ma selle inimese vastu!» Ja teine kord: «Ja

loodku mind moraali jutlustamise eest, kuid ikkagi tuleb mehesse suhtuda austusega, muidu ei taha keegi mees olla. Ärge kitsendage väga seda käsitööd, ta on maailmas vajalik... Püüdke kas või kõige väiksemal määral korraldada suhted selle neetud härra Kerniga. Mõistan väga hästi, et ta pole suur geenius, kuid lõpuks pole ta ka täielik lollpea.»

Oma otsestest tunnetest kirjutas Puškin Anna Petrovnale tuliselt ja täieliku otsekoheusega, milles üheargusel määral oli nii kirge, mis haaras teda vahetevahel metsiku jõuga, kui ka teravat sarkasmi, mis oli lähedane küünilisele avameelsusele. Nii ühe kui teise oli vallandanud temas ühine valu: ei paranenud ega kaotanud kinni värske haav, mille oli talle löönud Anna Petrovna võimalik ja tõenäoline lähedus tsaar Aleksandrile, kes oli tunginud isegi Puškini isiklikku ellu...

Kuni Anna Petrovna veel Trigorskojes oli viibinud ja Puškin veel midagi ta noorpõlveloost ei aimanud, olid ta tunded tummad ja kinnised, ta justkui kartis kujutada sõnadega seda võlu, mis hooväs temasse nooruse naisest. Pigem lubas ta endale Rodzjanko kombel pimedat nalja, kuna see oli vaid künism sõnades, lihtsalt tinglikkus, mis lõpuks mingil viisil ei tunginud tema teisesse, tõelisesse tundes.

Nüüd oli kõik muutunud, argus oli kadunud, mõlemal stiihiad tungisid teineteisesse ja teda kõrvetas kogu mis janunes valdamise järele. Talle said mõisteta-

Anna Petrovna tulevase olemasolu allikad. Tema kullaromaan Ukrainas ei paistnud enam juhusena. Ja ohlasi äratasid temas tsaari õnnestunud Poltaava manöövrid» pöörast vastikust, mille vari langes, olgugi õigustamatult (Puškin teadis seda) ka Anna Petrovna. «Loen Teie kirja äärest ääreni ja ütlen: armas! Tu! jumalik! Kuid sealsamas: ah vastik!»

Ja samas kerkis ta kujutlusse rikutud mõistusega ja loomulikult ilus Aleksei Nikolajevitš Wulf, kes alalõpetas kaebas oma vere «paksuse» üle ja keda Puškin kunagi oli ebatervislikelt armu kõrvalteedelt juhtinud õigele teele, — see paljulugenud, suuresõnaline illopilane ja ihar liiderdaja, keda miski ei häirinud,

kellega Puškin katsus sõlmida sõbralikumaid suhteid ja üle minna «sinale», kuid oli sunnitud pöörduma tavalise seltskondlikkuse pinnale ja tarvitama seltsis temaga ükskõikset «teiet». Kuidas oli Puškin puudutanud juba ainult ta küüniline hüüatus: «Juba keiser mööda ei läinud, siis see juba on mööda väärt!» Nii suhtus ta mängeldes sellesse, mis Puškin tõeliselt valu valmistas.

Ja nüüd oli Puškin Wulfi Kerni pärast armunud. «Mida võtate ette oma tädipojaga? Vastake mulle täiesti avameelselt. Saatke ta kiiremini oma ülesse, ma ei tea, miks, kuid ma ei armasta neid üliohtlikum kui härra Kerngi. Väärt inimene on see Kern, soliidne, mõistlik jne. — ainult üks puudutus — ta on Teie mees. Kuidas saab olla Teie mees? Ma ei suuda seda kujutleda samuti kui paradüümi!»

Puškin armukadedust Wulfi vastu süvendasid tema matult mõtted sellest, et nüüd on sealsamas ka tema ja järelkult, kui nüüd Anna Petrovna tädipojaga midagi juhtubki, on kõik varjatud: nii Rodzjanin ka seltskonna silmis, kus kehtib üle kõige seadus, et kõik olgu väliselt korras, — jah, see oleks «võrduslik» laps!

Nii polnud see kirglik tunne, sarnanedes jõevoole, mis ei saa peatuma jääda, takistatud isegi nende sõnadega, mis nii äkki olid Puškinile ette tekkinud tormavad üle tõkete ja jõgi voolab kohisedes neid kärestikke.

Puškinil olid sel suvel tänu Praskovja Aleksandrovna hoolitsusele kõigil akendel kastides ja potides lilled. Ta ise poleks millegi taolise eest hoolitsenud, kuid see armas tähelepanu liigutas teda tõsiselt üldse, sattudes nüüd tühjaks jäänud Trigorskoje kodus ta sageli käis kirjade järel, tundis ta iga sõna ka hea perenaise enda puudumist. Annale saatis kirjadele kirjutas ta alla «proosaline jumaldaja», kelle povale aga kõneles ta endast kui inimesest, kes armastab teda «väga õrnalt, küigi hoopis teisiti».

Puškin võttis Praskovja Aleksandrovna asemel kogu vastu ja saatis neid Riiga edasi, vestles Anna Bogdanovna

novnaga majapidamise üle ja hullas lastega. Lapsed armastasid teda väga. Juba esimesel päeval, kui täiskasvanud ära sõitsid, jäi Maša, kui ta küllalt oli nutanud, harukordselt vaikseks jäänud tõmmut onu teraselt vaatama. Ta näis millegi üle mõtlevat ja kui oli järele mõtelnud, ütles ta huuli prunditades ja sõnade lõppe venitades:

«Sina, Puškin, tule meile-e! Ka meie oleme Trigorskoje preili-id!»

Puškin mõtles hetkel hoopis millelegi muule. Kuid taaski haaras ta tüdrukukese süle ja tõstis oma õlale.

«Aga miks sina vaikid?» küsis ta paksukeselt Katjalt; ka tema oskas juba rääkida, ainult pudistas tugevasti.

Meie ka Trigorskoje preili-id!» kinnitas ta mõninga vaevaga ja pälvis sellega teisele õlale tõstmist.

Näete, mul on nüüd kolm pead!» hüüdis Puškin ja astus trümmi ette, et tüdrukukesed ise selles võiksid osaleda.

Puškinil oli hea meel võimaluse üle kas või hetkekski oma mõtteid mujale juhtida. Isegi uhke Anna Bogdanovna unustas seda vaatepilti nähes oma meeleolu. Puškinil vastu kalli sõbratari Roza Grigorjevna armu arveteõiendamise pärast. Ka härraste ärasõidu üle oli ta alati rõõmus, saades siis täielikud perenaise-õigused teenijate üle.

Eriti lõbus oli Puškin lastega siis, kui teda ootasid kirjad Riist, Väikesed võrukaelad olid seda märganud ja jooksid kord kirja näidates põosastesse; Puškin meele järele. Ta oleks nad otsekohe kinni püüda võinud, kuid ta haaras mööda ja kukkus maha, kutsudes välja kõlava naeru. Lõpuks jooksid lapsed majja, üle terrassi võõrastetuppa ja sealt otsejoones diivani alla ja Puškin ikka nende kannul. Naerust nõrkedes alistusid tüdrukukesed otsekohe ja Puškin ronis diivani alt välja, kiri käes...

Väga lõbusas ja muretus meeleolus, mida nüüd harva juhtus, sõitis Puškin koju, kuid kloostri kaudu ringi. Viimaste nädalate vihmad ja tuuled olid asendunud suurepärase ilmaga. Päev oli selge ja vaikne. Metsas mänglesid päikeselaigud hobuse jalgade all.

Niisama mängles kirjaridade vahel koketselt ja...
 ka Anna Petrovna, ja Puškin ei mõtelnud praegu...
 viibivale Tartu keigariile ega ta vahetule lähed...
 Kerniga. Kuid üks asjaolu äratas ta tähelepanu. A...
 näis talle, et ühel kasel on mingi pliatsikiri. Ta põ...
 hobuse teelt kõrvale ja hüppas maha.

Tohu pealmine kiht oli juba osalt maha puden...
 ja võimatu oli aru saada vihma käes kustunud...
 dest; võib-olla oli keegi siin kohtamise määranud...
 vaatas puud teisest küljest ja märkas noaga valje...
 gatud läbipõimunud monogramme: A. P. ja A. W...
 taipas otsekohe, kes peitusid nende initsiaalide taga...
 Ja kõige krooniks nimetas ta end Anna Petrovna...
 heites kõrvale mehe perekonnanime, aga võib-...
 nimetades end koguni neiupõlve nimega: Poltor...
 kaja!

Puškin lõi keema ja tal valgus veri näkku. See...
 polnud tal nuga kaasas ning ta kraapis monogramme...
 nii palju kui võimalik küüntega, kuigi ta küünt...
 hoidis. See oli niisama kui lütseumiaegadest arm...
 saanud Ariostol «Märatsevas Rolandis»...

Nii kutsus see ootamatu avastus, kuigi selles pehu...
 otseselt midagi kuritegelikku, kuid mis siiski peh...
 oleks rääkinud ka kohtamistest, Puškinis esile l...
 ja tunnete tõelise segaduse. Kuid Kerni hääle om...
 intonatsioonid kirjaridades tungisid otse südame...

Puškin ei andunud siiski Rolandi kombel meele...
 tele, kuigi päikesepaisteline päev muutus tema j...
 märksa kahvatumaks ja hingele langes kibedus...
 kaste. Ja mitte praegu, vaid alles aasta pärast, kui...
 les metsasalus haljendasid uued lehed, tuli tal lo...
 tahtmine teisendada just neid oktaave Ariostost

Kui metsas jalutamas käib,
 ta puudel kõikjal tähti markab,
 ja salahirm ta põues tarkab —
 käekiri talle juttav naib:
 ta seda lugemast ei väsi,
 mis kirja pannud kalli käsi...

Nad kunstikauniks monogrammiks
 on ühendanud pimed siin;

Orlandol vaadata on piin,
 sest iga taht kui sudant rammiks.
 Ja kogub jõudu sangar-mees,
 et tõrjuda, mis teda rusub,
 ei taha uskuda, kuid usub
 ja otse teeskleb enda ees,
 et nimed, mida kohtab ikka,
 ei kirjutanud mitte too,
 vaid hoopis teine Angelica.

Nii linnuke, kes võrgus sipleb,
 kel võetud vabadusse lend,
 veel rohkem võrku mässib end.

Aga niipea kui need read olid kirjutatud, vaibus ta...
 tunnete teravus ja eemalt näisid see metsalagendik,
 lask ja monogrammid ning läbi lehestiku tungiv päike...
 talle vaid puhaste läbipaistvate mälestustena.

Ta ergutas nüüd hobust, et nagu alati leida kiires...
 lukumises rahu. Vahetevahel puudutas ta sadulas...
 tudes kuivanud puuoksi ja nende praksumine oli talle...
 meeltemööda.

Varsti möödus ta kloostrist ja traavinud üle kolle...
 lavate nurmede, oli ta juba oma Mihhailovskoje met...
 sasalus, kus laskis hobusel sammu käia. Vastutulev...
 elatanud talupoeg võttis mütsi peast. Puškinil polnud...
 jututaju, kuid miski talupoja näos äratas ta tähele...
 panu.

Mis on?» küsis temalt Puškin.

«Ei, ei ole leitud,» vastas vanamees.

Puškin vaatas terasemalt ja tundis ära tollesama...
 temale tundmatu taadi, kes oli teda teel peatanud ja...
 emustanud, et Sankt-Peterburg uhutakse jumala abiga...
 maapinnalt minema. Jah, needsamad vurrud, seesama...
 abaldunud müts ja sama mõistujutt! Puškin ei kiirus...
 tanud küsimusega, keda pole leitud, ja ootas rahulikult...
 jutu järke. See ei lasknud end oodata.

«Räägitakse, et juba kolmandat päeva uitab mööda...
 metsa, aga keegi pole näinud. Käib kui nägematu. Mis...
 oks?»

Äkki Puškin taipas.

«Kas vanaonu on kodunt ära läinud?»

«Võib-olla läks, võib-olla auras ära.»

Puškin andis hobusele piitsa. Ta oli kavatsenud

vanaätt Pjotr Abramovitši uuesti külastada, kuni on veel elus, meenutades käsikirja, milles oli kirjutatud «suguvõsast ja vürstkonnast». Ta kuuls selja taga vanamehe hüüdu:

«Kas sina pole teda leidnud?»

Puškin pöördus kiiresti tagasi ja hüüdis vastu:

«Ei! Ei ole!»

Kaks-kolm mõisainimest ruttasid ukse juurde ja kartes järelepärimisi ja härra viha. Kuid Puškin mõtelnudki küsitleda, ei mõtelnud ka vihastuda. Terrassile oli pärani lahti. Ta sidus hobuse rõnga ja astus tuttavasse tuppa. See ei sarnanenud vana koolnu viimse puhkepaigaga. Kõik oli siin hämar ja ei olnud kõdunemise lõhna. Kõik oli terve ja puumatu. Ebausklik hirm ei lasknud nähtavasti mille puutuda. Tollelsamal laual, mille ääres vanal mõõdunud aastal istunud, lebasid üksteise peal täiskirjutatud suureformaadilised poognad. Puustastus lähemale ja heitis pilgu ülemisele paksule pöörnale: jah, see oli toosama käsikiri, tihedalt täis rõõmsa gooti kirja. Vanaätt polnud lubadust unustanud ja jätnud selle enne surma lauale.

Puškin võttis selle jutustuse — legendi või tõe — teie põlvedele määratud testamendi — ja pistis ta liialt kokkukeeratult tasku.

Ta püüdis siiski üht-teist küsida. Seletused olid sellistel kordadel ikka, vasturaakivad nii kadumise kui ka kadumise viisi kohta.

«Aga miks keegi ütlema ei tulnud?»

«Arvati, et on ehk teie juures, Mihhailovskoje.»

«Hakkasite kartma...»

Tagasiteel taandusid temast ta isiklikud tunded nagu oleksid need end tühjaks ammutanud. Ta silmitses puid. Kui palju olid need üle elanud nimesid, kes neid olid vaadanud, ja kui paljusid elaval üle veel edaspidi! Ja mis siis, kas surra on hirmu. Kuid küsimuses endaski polnud hirmu.

Koju jõudes teatas Puškin juhtunust ametivõimudele. Seejärel vaatas ta manuskripti. Saksa keele talle raske, kuid üksikuis kohtades sosistas ta endale:

«Musi, mõistatades ja taibates neid ammujuhtunud sündmusi oma esivanemate elust.»

Ohtul istus Puškin trepil, kuid märgates ühesilmailist aednikku Arhippi, kes kastekannuga lilleaias ringi lais, läks ta tema juurde — suitsetama. Võib-olla tahtis ta lähenevas hämaruses instinktiivselt teise inimese lähedust.

«Näe, kust see siia on lennanud!» tähendas jutu mees Arhip, puudutades noort üheaastast taime.

See oli tilluke jalakas, mis oli möödunud sügisel ei tea kust siia sattunud seemnest idanenud. Nii ta oligi ilude seas keset peenart endale asukoha leidnud.

«Tead mis, Arhip,» ütles Puškin äkki, kuid asjalikult, nagu oleks sellest juba varem mõtelnud. «Pane, vennas, tugikepp ja seo ta kinni, et üles ei kistaks. Kui on siia lennanud, las kasvab suureks.»

Ja vaikselt ohates astus ta trepile tagasi.

Saanud teate Gortšakovi saabumisest Ljamonovosse tema juurde, sõitis Puškin otsekohe Peštšurovi mõisa.

Ta leidis vana koolivenna haigena eest.

Gortšakov lamas kušetil ruudulise inglise pleedi all. Ta oli ikka veel ilus, kuigi oli kõhnaks jäänud; nagu oli haiglaselt kahvatu. Puškinil oli hea meel kohata lütseumiaegset sõpra, kuid see tunne ei sarnanenud sugugi avameelse lähedusega Puštšini ega õrna sõprusega Delwigi vastu; ka Gortšakov ei taotlenud omalt poolt avameelsust; pigem vastupidi, ta oli alati olnud pisut tseremoniaalne ja isegi ehk pisut kõrk. Need iseloomujooned näisid olevat välja arenenud, seda võis märgata kohe esimestest sõnadest. Armas lütseum oli vajunud mälestustevalda, nende teed olid ilmselt erinevad; veelgi enam, nad läksid kumbki eri suunas.

Hallikassinise pleedi all end välja sirutades ja metoodiliselt hoolitsetud käega pleedi lühikesi narmaid sõrmitsedes rääkis hiilgav noor vene diplomaat, Londoni saatkonna esimene sekretär, olgugi lamades, pisut ülevalt alla:

«Soovitasin sulle, Puškin, ammu juba seltskonnaga rahus elada, sul on ju terav mõistus ja üldse talenti. Sa võiksid karjääri teha.»

Puškin vastas märgatavalt kuivalt:

«Mul on oma karjäär.»

Kuid Gortšakov naeratas:

«Põlualuse karjäär? Mulle kõneles sellest Vjazem...
Sa justkui naudid oma pagendust, toidad end sellel...»

«Noh, seda ma ei saa oelda. Mind võib-olla ajada...
isegi oksele... kuid süüakse seda, mida pakutakse...
muigas Puškin talle vastuseks.»

«Tjaa... Võib-olla on see osalt ka ravim. Ma olen...
kuidas mina ka jöin seda tervisevett Spa kuurordis...
tahad või ei taha, muudkui joo!» Ja Gortšakov hakkas kirjeldama kuurordi võluseid. «Kujuta et...
metsaorg, tuhat jalga merepinnast kõrgemal, rühm...
tunneb seda kohe. Suurepärased vannid ja valge...
publik...»

Ta hakkas innukalt üles lugema kõiki tituleeritud...
kuulsaid mehi, kellega ta seal oli koos olnud ja sõbrust...
tanud; Puškin haigutas tahumatult. Kuid oraatorit...
ei peatanud ning ta jätkas oma pikka loetelu. Puškin...
katkestas teda:

«Kuid ka meie kolmas on diplomaat! Ütleme...
või Rokotov, samuti peen ja hiilgava mõistusega.»

Gortšakov sai muidugi pilkest aru (Ivan Matvejevitš...
Rokotovi hiilgavast mõistusest oli ta juba onult kuul...
rud), kuid ei lasknud seda märgata, ja et lõpetada juttu...
Spa kohta, täiendas ta oma kõnet märkusega, et...
vanaaegne linnake — juba kuueteistkümnendal saj...
dil oli ta aristokraatia kuurort — on pärast revol...
siooni hoopis laostunud.

«Ütle, Gortšakov,» küsis äkki Puškin, «kas sulle...
tehtud ettepanekut salauhingu liikmeks astuda?»

«Kui juba sina seal ei ole,» vastas Gortšakov...
upsakalt, «siis mispärast peaksin mina sinna kuuluma...
Ja üldse ei saavutata õilsaid eesmärke salasepitsur...
Keiser Aleksander Pavlovitši poolt asutatud lüh...
kasvandikul ei sobi tema kõrgeistisündinud...
vastu minna. Lõpuks võlgname me kõik monar...
Ei, Puštšini mõistan ma hukka.»

«Kuidas, kas sa tead?» hüüdis Puškin ettevaat...
tult.

«Ära karda, ma pole pealekaebaja. Mulle tehti...

endale ettepanek liikmeks astuda, kuid ma lükkasin...
alle ettepaneku tagasi.»

Puškin istus, naost punane: ta ei oleks pidanud seda...
tonelust Gortšakoviga alustama! Ja ikkagi esitas ta...
sel küsimuse enda kohta:

Kas sa võtaksid mind välismaale kaasa? Vajan...
st.»

Kui sa oleksid Peterburis, ma mõtlen, siis oleks see...
titne. Kuid pole minu võimuses sind Peterburisse...
linna võtta.»

Ilma naljata: kui ma oleksin Peterburis kas või...
ilma loata ja mul oleks vaja salaja Venemaalt lah-
kuda?»

Gortšakov mõtles asjalikult järele, midagi iseendas...
kuuludes ja vastas vaikselt:

Ma teeksin seda iga lütseumikaaslase heaks.»

«Tõesti?»

Puškin tõusis kiiresti toolilt, astus mõned sammud...
mööda vaipa ja istus koolikaaslase kõrvale: lõpuks...
kuulis ta midagi tõeliselt lähedast. Kuid lütseistis...
uus üuesti diplomaat. Ta puudufas Puškinit varru-
kalt.

«Me oleme mõlemad Aleksandrid, ja me ei astu...
kunagi välja kolmanda Aleksandri vastu.»

Puškin kargas püsti.

«Kuule, ärgem kõnelgem tsaarist!»

«Siis ma helistan: jöome rummi.» Ning ta helistas...
vaikest Buddha kujuga hõbekellukest.

Lõuna ei möödunud ilma Peštšurovite tüdrukute-
melaste näitamiseta. Vanem tütar Sonja oli Peter-
buris, kaks nooremat aga — Olümpia ja Glossalia (liht-
suhva keeles Glafira ja Olümpiada) viibisid kodus; neid...
andati alati külalistele.

«Need on kaks tõelist muusat!» esitles neid isa.

«Ja kuidas nad musitseerivad!» täiendas ema.

Puškin teadis juba hästi, kuidas nad musitseeri-
vad... Kuid midagi polnud parata! Ning ta kuulas...
kannatlikult, kuidas nad mängisid, küllalt kaua ja kül-
lalt varesti, ja kuidas nad pärast näitlesid komöödiat...
ning lugesid värse. Ta vaatas neid ja mõtles: «Hea...
müüa! Ei tea, kellele kinkida, kuid endale käib üle jõu.»

Vanemad olid vaimustatud, et külaline kiitis nii meele kui ka deklameerimist. See kontsert ei rikkunud meeleisu, ja vaadeldes lauas Jelizaveta Hristoforovna tüvaid kreeka näojooni ning oliivniiskeid silmi, meenus Puškin jälle mõnutundega Kišinjovi: lõuna oli oivaline.

«Täna on meil tõeline kirjandusõhtu,» teatas Albi Nikitiš pärast seda, kui Olümpia ja Glossalia põsööki oma ruumidesse läksid. «Esimese numbri andsid meie kallid lapsukesed, kuid nüüd palume teid, korda ka teid, meie kallis Aleksander Sergejevitš!

Vaevalt küll meeldis Puškinile säärane talonikõrvutamise, kuid ta ei pidanud end uhkeks: viin tal kaasas ning ta luges ette «Borisi» alguse. See aga luges ta halvasti: ta tundis selgesti, kuidas kummitate külmus temale kandus.

Siiski ta värsse kiideti, kuid talle meenus seejuures et ka tema ise oli imelapsi kiitnud. Gortšakov pilgatas talle silma:

«Aga kas mäletad «Munka ja seelikut?»»

«Lihtsalt «Munka»,» parandas Puškin meelepäraselt. «Sina ise ju hävitasid ta.»

Gortšakov oli selle käsikirja kunagi tõepoolest kätte võtnud.

«Jaa,» lausus diplomaat ebamääraselt, nähtavasti mitte soovides sellel pikemalt peatuda, «võib-olla hävitasin. Kuid seal oli hea dialoog — mäletan, et viimases jambis.»

Puškin kortsutas kulmu:

«See rämps... Kuidas võib võrrelda!»

«N-noh... võrrelda võib. Ja kas tead, Puškin? Siin on sul midagi üleaarust.»

«Aga näiteks?»

«Kas või sülg. Milleks see? Määrivad süljega silmi või midagi taolist. Kas poleks parem maha kirjutada?»

«Sina oled ju nüüd Londoni elanik ja loed kindlasti Shakespeare'i: temal leiad veel muudki.»

«Noh, see pole põhjendus: millal elas Shakespeare? Meil aga on üheksateistkümmes sajand.»

Puškin kahetses, et oli nõustunud lugema. Ta ruttas koju sõitma, leppides kokku, et tingimata külastab

Gortšakovi. Ta südames valitses segadus, ja väljumisel veel kord sülg meelde tuletales ütles ta tusaselt:

«Ärge tulge saatma, ärge tulge!»

Üksi jäädes ja toapoissi tähele panemata jättes sülitada ta eestpoole ka ise — otse kenale kirjule vaibale. See kergendas pisut ta südant, ja meenus hoidja muinasjutt:

«Ja ütleb Marja Tsarevna: «Jookseme ära!» Ja sülitas kolm korda Ivan Tsareevitši aknale ja kolm korda oma aknale — istusid hobuse selga ja kihutasid minema.»

Ja Puškin ei sõitnudki enam Gortšakovi poole.

Puškin unistas Kerniga kohtumisest. Tulnud Ljamonovost tagasi, lõpetas ta kahe-kolme päeva jooksul oma «Borisi» teise osa. Ja mõtles sealjuures: «Aga mis oleks, kui lipsata Peterburisse, kuni Gortšakov on veel seal? Ta ju peaaegu lubas... Ja kutsuda sinna Anna Petrovna...» Algul ootas ta viimase tagasitulekut, Trigorskojessa, kuid nüüd oli selleks vähe lootust: tädi ja vennatütred suhted olid nähtavasti halvaks muutunud. Mida ette võtta? Põgusad mõtted Peterburist naasisid siiski teostamatuina ning ta hakkas kalduma Pihkvasse sõidu poole, mõteldes, kuidas oleks neil võimalik kohtuda seal.

Kärsitu kirk vaevas teda, kui ta kirjutas: «Hüvasti, peagu on öö, ja mu silmade ette kerkib Teie kuju, oia on täis kurbust ja magusat õrnust, ma nagu näeksin Teie pilku, Teie poolavatud huuli. Hüvasti, tunnen end olevat Teie jalgade ees, emban neid, tunnen Teie olvede puudutust, annaksin kogu oma vere tegevalikkuse ainsa hetke eest. Hüvasti, ja uskuge mu meelel: see on naeruväärne, kuid siiras.»

Ja piiblistiilis unistas ta sellest kuumades värssides:

Mu kirk, mil on nii piinav keste,
ei ole tulest vagusam;
mind suudle sa: su huulte neste
on veinist, mirrist magusam.
Mu poole naaida peake ilus
kesk vaikust kodupärna vilus;
me arm ja õnn on ühtejääv,
kui õhtuvarjus lõpeb päev.

«...Te peate tingimata sügisel siia või Pihkvale sõitma. Ettekäandeks võiks olla Annette'i haigus. Mida Teie sellest arvate? Vastake mulle, vannutan teid, kuid mitte sõnakest sellest A. Wulfile. Te sõidate siia või? Seni aga ärge otsustage midagi oma mehe vastu. Tere...»

Kui selgus, et Ossipova lahkub Riist Kerni eest kaasa võtmata, tõusis soov teda naha viimse poole Puškin oli kirjutanud juba eelmises kirjas: «... kindel, et ma ei kuulu nende hulka, kes kunagi soovita otsustavaid abinõusid, mõnikord on see võimatu.» Ja nüüd ta kirjutab juba, et Kern jätab ta maha: «...jätke ta sinnapaika, kuid kas teate, kuid jätke sinna kogu pere, võtke posthobused Ostronovi ja sõitke... kuhu? Trigorskojesse? Hoopiski mitte! Mihhailovskojesse! See on suurepärane projekt, juba veerand tundi piinab mu kujutlusvõimet. Kuid kas mõistate, milline õnn oleks see minule? Te ütlete: «Aga kõmu? Aga skandaal?» Ah, mis pagan! Kui mehe juurest äraminekuks tehakse täielikku skandaali, muu ei tähenda enam midagi või tähendab vähe.»

Puškin tundis, et kui see projekt teostub, siis ta tädi ja vennatütre vahel täielik lõhe. Kui aga Praskovja Aleksandrovna lõpuks kogu perekonnaga ühineb veendus Puškin, et täielik lõhe nende vahel oli juba niigi tekkinud. Nähtavasti massasid tormid ka Kerni Riias. Anna jutustas peaaegu õudusega Puškinile, et gest sosinal ja Puškin noomis nüüd Kerni: «Aga sammeme Teie mõlema lepitamiseks, kuid pärast teie viimaseid mõtlematuid tegusid kaotan ma lood edule...», «...Teie olete oma tädipojaga «sina ja mina» Teie ütlete talle: «ma vihkan su ema» — see on ju teie mees! Oleks tulnud oelda: «Teie ema», isegi nüüd midagi poleks tarvis olnud oelda, sest sel lausel oli täiesti mõju.»

Puškin jäi nüüd mõtlema oma äsjase, palavast sünninud projekti üle — Anna Petrovna sõidu Mihhailovskojesse, otse tema juurde. Ta isegi ei teadnud sellegi enam eriti peale, kuigi kirjutas:

«Kas kõnelete tõtt, tehes naos, et kiidate mu ettepaneku heaks? Annette'il jooksid sellest kumavärinad üle selja, minul aga hakkas rõõmu pärast pea ringi käima. Kuid ma ei usu õnnesse ja see on väga vabandav.» Ta tundes ei olnud sugugi nõrgenenud ja endiselt unistas ta kohtumisest Kerniga nelja silma all, et aga tagasisõitnud Ossipovast karmust ja järeleandmatust õhkus, hakkas ta uuesti Pihkvale mõtlema... «...sõitke vähemalt Pihkvassegi. Seda teha on Teil kerge. Juba üksnes selle mõtte juures hakkab mu süda peksma, silmade ees läheb tumedaks ja olen lausa nõrkemas.» Kuid temast ei lahkunud ka mõte, mis oli tekkinud pärast Gortšakoviga kohtumist: «Või kas ei oleks Teil veel parem Peterburisse sõita? Te teatate mulle sellest, eks? Ärge petke mind, imekaunis ingel! Kui tänulik oleksin ma Teile, kui lahkuksin elust, olles õnne tunda saanud!»

Muidugi teadis ta hästi, et omavoliliselt Peterburisse sõites tuleb riskida, kuid Kerni pärast oli ta valmis tegema kõike. Muide, üht ei pidanud ta võimalikuks. Kern soovitas uuesti kirjutada Aleksandrile. Puškin lüüsis hoolitsuse ja nõu eest, kuid teatas: «Selle järele toimida ma ei suuda.» Ja tõesti, seda Puškin ei suutnud. «Minu olemasolu peab otsustama saatust: ma ei taha end sellesse segada. Lootus näha Teid uuesti — kaunina ja noorena — see on ainuke, mis mulle on kallis. Veel kord — ärge petke mind.»

Ta pidi juba kirjutama daatumi — «22. septembril. Mihhailovskoje,» kuid lisas veel: «Homme on Teie tädi sünnipäev, järelikult olen ma Trigorskojes.» Ja otsekui vastuseks sellele avas hoidja kriuksuva ukse ning Puškin nägi enda poole sirutatud kirja. Kiri oli muidugi Trigorskoje perenaiselt, homsel sünnipäevalapselt. «Me ei näinud teineteist suvel nii pikka aega,» kirjutas Praskovja Aleksandrovna, «et tahan Teid homme näha kogu päev enda juures.» Sõnad «kogu päev» olid alla kriipsutatud; teiste sõnadega, ta kutsus teda juba täna õhtuks. Võib-olla oli ta otsustanud, et temaga põhjalikumalt Anna Petrovna üle kõnelda? Mis siis ikka, ta on selleks valmis! Ning ta lisas kirjale viimased read: «Teie mõte panna Annette mehele, et

Te leiaksite tema juures varjupaiga, on vaimust, kuid ma pole talle sellest veel teatanud. Vas jumala nimel selle kirja peamistele punktidele, ja ma usun, et maailm väärrib veel seda, et temas elada.»

Oma Trigorskoje sõprade juurde saabus Puškin segases meeleolus ja vestlus nendega ei tahtnud hõlmedeneda. Puškinile meenutas siin kõik puuduvat Anna Petrovnat. Perenaine aga ei kõnelnud demonstratiivselt temast peaaegu sõnagi. See tähendas, et nende suhted olid katkenud alatiseks. Ei, nähtavasti ei toimunud kõnelust, mille pärast ta sõitiski Trigorskojesse peatondliku pidupäeva eelõhtul.

Saabus siiski hetk, kus Puškin jäi Annette'iga kahekesi, kuid vaevalt alustas ta temaga juttu, vaevalt mainida Anna Petrovna nime, kui Annette nutma hakkas:

«Ikka te kõnelete temast! Kõik teie mõtted on tema juures. Jätke mind... Ei, ei... halastage minu peale!»

Puškinil oli sel hetkel südamest kahju sellest noorest äpardunud elust, milles koomiline oli segatud valus. Kuid mis võis ta vastata?

Neiul voolasid pisarad ojana. Kuid vaevalt kuuliti ta oma ema lähenevaid samme, kui ta nagu tuulehõõr haaratuna vastasukse kaudu kadus.

Kuigi Praskovja Aleksandrovna kõike seda ei näinud, ometi märkas ja mõistis ta kõike ja jäi endale paandumatuks. Ka tal endal oli väga raske. Ka tema ise oli unistanud kõige üle põhjalikult läbi rääkida, kuid jõudu piisas ainult vaikimiseks. Masinlikult ta käega liigutuse õhus, nagu oleks midagi otsinud, lõpuks leidis neutraalne lause:

«Te olete täna kuidagi mõtlik, kas olete väsinud?»

Puškin vastas kiiresti:

«Mitte sugugi!»

«Siis olete ehk haige? Käs ei soovi puhkama heita? Minge heitke magama ja ma käsin, et kogu majas vaikseks jääks.»

Puškin kuulas otsekohe sõna, tõusis ja läks temale määratud tuppa, kus teda ootas värskelt tehtud kakaõliivanil; nähtavasti seda tegemas perenaine käiskil.

Puškin armastas väga sügist, kuid praegu seisid puud

pimeduses kuidagi valvsatena, süngetena. Oleks olnud parem, kui poolraagus okstes oleks tuhisenud tuul: «Kõnnimine pinge oleks leidnud kergemini mingi lahenduse. Harjumuse järgi katsus Puškin käega otsaesist. Otsaesine oli tõepoolest kuum, kuid ei, see polnud külmetus: see oli ta mõtete ja tunnete palavik. Ja kohe virgus temas ta sisemaailm, mida ta inimeste seas vaikuna sundis.

Raske oli tal kõnelema hakata Kernist tema tädiga, kuid mitte kõnelda Anna Petrovna endaga oli talle lihtsasti võimatu. Ta laskus kiiresti tugitooli, võttis ühonnataskust oma veel sulgemata kirja Kernile ja hakkas seda uuesti lugema: jah, ta kõnelus Anna Petrovna nimega oli teostunud. Ta pani kirja jälle taskusse, kuid jäi tardunult nagu midagi oodates istuma. Nii istuvad postijaamades reisijad, kelle jaoks ei leidu hobuseid. Mida on temal oodata?

Muidugi, ta teadis, millist ohtu tähendas temale oma-voliline sõit Peterburisse, kuid Kerni pärast oli ta kõigepeaks valmis. Võimalik, et pärast seda sõitu jätab saatus talle vaid ühe tee: põgeneda välismaale! Kuid see oleks peaaegu võrdne füüsilise surmaga.

Ta kirjutas Kernile prantsuse keeles: sellest harjumusest — väljendada oma tundeid keeles, mis oli selge, nagu loodud ja viimistletud — polnud ta oma kirjavahetuses veel täiesti üle saanud. Kuid nüüd, kui kõlas tema kirklik kõne — avaldused, kutsumised — nägi ta korraga otsekui kõrvalt endas inimest, kes pole üksnes valmis ennast ja kõike, mis temale kuulub, armastatud naisele ohvriks tooma, vaid kes on kõik selle juba ohvriks toonud, ja teda valdas veel kujunenud tunne, mida ei saanud enam kuidagi prantsuse keeles väljendada. Miski kerkis temas kiiresti sügavalt pinnale ja lõi keema.

Talle tundus, et ta ei näe Anna Petrovnat enam ilalgi ja tema mällu kinnistunud kuju seisis ta ees täiesti olavana, nagu siis, kui nad siinsamas Trigorskojes teineteisest lahkusid. Ta peaaegu nägi teda enda ees: kuidas ta õnnest säravais pärani silmis peegeldusid varsside read, mis olid määratud temale, ja tundus, et ta ise on muutunud «kauni hetke» kehastuseks.

Jah, sellele kaunile kujule oli ohverdatud kõik, temas elas, mis teda erutas. Just temaga, sega — tahtis ta «tunda õnne», ja pärast seda või surm...

Kuid surm muidugi teda ei ähvardanud. Oli muud, surmale lähedast: osta kohtumine Annaga hirmsa hinnaga... Sel juhul jäi ju vaid üks lühidus — maha jätta kodumaa ja kõik, mis sellega seotud. Ta oli valmis kõike maha jätma, kõigest lahkuks, tema pärast — ja kaasa võtma vaid mälestuse loomast õnnest tema läheduses. Ta peas kihasid ta mitmesugused killukesed: looming, kuulsus, põletav armukadedus Wulfi vastu, *Annette*'i kannatliku kuju, võimatus rahuldada kustumatut kättemaksu Tolstoi-Ameeriklase vastu, kes oli teda nii solvanud, et see ei ununenud kogu elu kestel.

Äkki näis talle, et tal ei ole enam valikut, et ta see on juba sündinud... Ja terav külmatunne ta kogu ta olemusse. Kõik lamas ta jalge ees, nagu lamas nud tammelehed sügisel... Ja kõik — tema jaoks kõik on toodud ohvriks temale, tema elavaks elamiseks, mille on esile toonud mälestus? Jah, jah! Ning see äkiline «jah» oli nagu vulkaani purse.

Kuid seda pole võimalik prantsuse keeles väljendada! Ei, seda pole võimalik väljendada ka kui erutav proosa see olekski... Kõrval lamas tema leheke jaanilille joonisega. Ta keeraski teise külje oma pinevate mõtete niiti, jätkates alustas isegi valgetähega. Ta kirjutas need värsid ilma ühegi pauseta: «mustand» taandus ja muutus samas täiesti temas eneses. Ta luges' endale:

Su mälestus saab ohvriks mult:
kõik hingeluüra puhtakeelse,
kõik neiu nutu hõrdameelse,
kõik kiivad mõtted armunult —
kõik kuulsuse ja kiidukära,
kõik unistused, mõttesära,
kõik kättemaksu, mida palus
mu süda kannatuse valu.

See oli imelik tunne. Põletades end peaaegu tühjaks neis lühikestes ridades, ta ühtlasi leidis

uuesti. Tunded vallutasid tema, kuid saanud võimu oma inspiratsiooni üle, vallutas ta sellega oma tunded. Tema osutus neist tugevamaks: poeet võitis!

Mõtlilikult kastis ta veel kord sule tindipotti ja märkis oma tava kohaselt juurde aasta ja kuupäeva:

1825
Trigorskoje 22.

Kuid sel hetkel kuulis ta, kuidas saalis kell lõi kaks... «Ei ole enam kahekümne teine,» mõtles Puškin, «kahekümne teisel kirjutasin ma kirja...» Ta kriipsutas kiiresti läbi ekslikult kirjutatud numbri ja märkis uuesti:

Trig. 23.

Ja otsekohe uus heli: koputus uksele. Ta ei olnud samme kuulnud. Kes see võis olla? Praskovja Aleksandrovna? Kiri oli juba peidetud, lehekesel värssidega aga polnud tint veel kuivanud... Kuid ta keeraski selle peaaegu konvulsiivselt kokku, kuskil tugevasti sõrmega surudes, seejärel murdis veel kahekordselt kokku, juba põiki, ja pani südame kohale rinnataskusse.

«Jaa, jaa!» hüüdis ta isegi mingi elevusega. «Kes seal on? Astuge sisse, Praskovja Aleksandrovna!»

See oli tõesti Trigorskoje perenaine.

«Vabandage mind, kuid teie aken on kogu aeg valge ja ma hakkasin kartma...»

Ta seisis lävel, nüüd mitte niivõrd ärevana kui segadusse sattununa. «Miks siis ka tema ei maganud?»

Puškin valitses enda üle täielikult. Ta naeratas:

«Aga teie ju ka ei maganud! Kuid mina ei hakanud kartma: võite mind noomida.»

Praskovja Aleksandrovna vastas väga tõsiselt:

«Vaadake, Aleksander, teie ei mõelnud minust niivõrdki...» ja ta näitas väikese sõrme otsa. «Kuid mina mõtlesin teist sellest hetkest peale, kui te ära laksite, ja ma...»

«Ja te saite mu haigusele jälile?»

«Jah, sain jälile. Ja ma kirjutan talle kohe homme. Las sõidab süa.»

Nõrk puna tõusis poeedi põskedele. Ka tema muutus nüüd tõsiseks. Ta astus Praskovja Aleksandrovna juurde, võttis ta käe ja suudles seda aupaklikult ja õrnalt. Ossipova vastas talle suudlusega juustele ja läks kiiresti ära, unustades ust sulgeda.

Näe, kuidas kõik pöördus: värvid võivad ka saatma jääda. Ja mis värvid? Pole vaja mingeid võõraid muid.

Ah kui raske ja keeruline on elu ja siiski kui väärselt lihtne!

Nii muutus see Trigorskoje perenaise sünnipäev, mis öösel nii ebatavaliselt algas, lõbusaks ja pidulikult. Aleksander Sergejevitšil oli seks puhuks kaasas uus käsikiri.

Nataša küsis, pilgus plin:
«Kas tunned seda sõrmust siin?»
Kõik seda kuulda jõudsid
ja karmilt kohut nõudsid.

Puškin luges ette oma «Peigmehe» ja ütles naerdes: «Kuidas mu röövel meeldib? Aga see on ju Delwiga kohta! Kui hea, et ta siin meil niisugust vempit teinud.»

Kuid ka Praskovja Aleksandrovna võttis Puškini sõna, et ta tingimata Pihkvasse sõidaks. Sedasama nõudsid ka Žukovski ja Vjazemski. Kui talle kord luba on antud, on see sõit hädavajalik, muidu võidakse tal lele vaadata ebalahkelt.

Puškin teadis seda ammu, kuid ei tahtnud alistuda. Niigi on ta elule vari heidetud. Nüüd taheti teda juhendada ja tema eest mõeldi läbi iga ta samm. On ravi ei võtnud ta tõsiselt: teda ei häirinud aneering ning jalg absoluutselt. Kuid selliste asjaolude juures polnud peaaegu enam võimalik Praskovja Aleksandrovnale ära öelda ja leping temaga muutus kahepoolseks.

Puškin ohkas ja ütles:
«Hüva. Sõidan neil päevil.»

SÕIT PIHKVASSE

«Neil päevil aknast sügist nähes istusin ma vankrisse ja kihutasin Pihkvasse,» nii kirjutas Puškin pisut hiljem Žukovskile, sellest sõidust aru andes. Sõbrad käisid talle juba ammu igati peale. Žukovski kirjutas tema praegusest reputatsioonist, et see «ei kõlba kuhugi». «Tee, mis on sinu ees avatud, viib otse suurte tegude juurde; sul on palju jõudu, sa tunned oma jõudu ja tulevik on veel sinu päralt. Kas tõesti jäävad sellest ainult viletsad varemed?»

Puškin mõistis väga hästi, millistele «varemetele» vihjas Vassili Andrejevitš: hiljuti oli «Severnaja Ptšela» avaldatud tema läkitus «Tšaadajevile», sama, mille ta oli suure vaevaga taastanud ja millest saatis kirjas Delwigile kaks rida:

Ma tahtsin tookord nimetada
nii julmalt ahervarsi muid...

Hiljem väljendas Žukovski lapidaarse lühidusega oma mõtte selle kohta, milline peaks olema Puškini elu: «On aeg taltuda. Su elu on olnud meelikõitev epigramm, kuid ta peab olema ülev poem.» Ja kuu aja pärast korjas ta jälle veel lühemalt: «Lõpeta olemast epigramm, saa poemiks.»

Saades loa Pihkvasse sõiduks, jäi Puškin veel rahulikult koju, kuid vürst Vjazemski juba manitses teda, kuidas sellel sõidul käituda: «Ainult ole hea, ära astu seda esimest sammu vasaku jalaga.» — «Tööpoolest, võta mõistus pähe ja meenuta Hemnitseri koera, keda lga järgmine kord jälle lühemalt seoti. On olemas veel selline köidik, mis korraga vaigistab hingamise; sultante juures nimetatakse seda aunööriks, meil aga Uraali mäestikuks.» Vjazemski oli tervenenenud ja veetis aega Tallinnas, kurameerides Olga Sergejevna; ta suples meres ja avaldas erilist kalduvust teravmeelsusteks.

Tehes näo, nagu alistuks ta sõprade palvetele, teatas Puškin juba augusti keskpaiku, et ta sõidab Pihkvasse,

aga mitte varem kui hilissügisel. Just siis tekkis e m kordselt projekt kohtuda Kerniga sügisel nimelt Kuid umbes samal ajal kirjutas ta öele väga viha avameelse kirja, milles tähendas, et vanemad ootava ega jõua ära oodata, et ta kiiremini koristaks end Mikhailovskojest kas või Pihkvasse isake nahtava igatseb Mikhailovskoje salude järele! Vjazemski Olga Sergejevna parast paris kurjaks. «... kirja öele sakutan sind kõrvust ja mitte naljaks, vaid tõel ja valusalt.»

Puškin luges vürsti kirja ja urises. «Sinu vaene sai su kirjast ainult pisaraid, mitte aga selgust. Nuttis kogu päeva («Kuid miks ta siis nuttis, kui ei nud aru? Ja raske oli mitte aru saada!») ning pisarsilmi Moskvasse. («Jah: mitte Mikhailovskoje. Igal juhul võin kinnitada, et sinu isa ei teadnud muu sinu emakese kirjast keisrile ja järelikult ei ole kogu selles asjas osaline.»

Suin hakkas Puškin juba naerma: «Nad ei saanud aru!» Vjazemski ise sai igatahes kõigest väga hästi aru. Kuid võtnud kohe kõrge isikliku noodi, rundas Vjazemski Puškinit ka edaspidi üldiste argumentide ja kaalutluste valinguga. Puškini vastumeelsusele Pihkvasse sõita andis ta otseselt poliitilise varvingu manitses tungivalt: «Hoia end! Palavik massab, massab, leegitseb ja lõpeb sellega, et kurnab oma olukorralt lõplikult ära. Sul on küllalt juba olnud erutusi ja küllalt sädemeid on süttinud sellest elektripingest. Puhkaksu ujuda pärivett, oled vooluga küllalt võidelnud. Muidugi mõista ei soovita ma ujuda parivoolu poole kaldale, et end põhjamudas määrida...» Ta selgitas lähemalt: «Hing peab olema tugev, aga pole hea, kui ta ajab okkad püsti igal kohtumisel.» — «Sinu nina on saanud rahva omandiks. Mis sul puudub?» — «Kui sind pigistati teistest kõvemini, siis süüdistas oma peadestaali, mis on teiste omast kõrgem.» — «Sa istud alati lilli, kuid ei arvestanud kliimat. Külma tegi oma töö ja see ongi kõik!»

Sügis kallutas mõtisklusele. Puškin sõitis ja kaalus les. kui ehk tõepoolest mitte vasaku jalaga Pihkvasse astuda. Ta oli võimudest juba võõrdunud. Ka mõtle

ta Vjazemski argumentidele: «Sa oled uhke oma tagakiusatu seisundile...» — «Tagakiusamine annab ülevõimu tagakiusatavale ainult seal, kus valitseb ühiskondlikus arvamuses kaks voolu. Meil aga valitseb koljal üksainus õigeusklik kirik.» Kas polnud Vjazemski viimane vaide õige? Kus on siin «vool», millele võiks toetuda? «Vaevalt mähkmetest valjas,» mõtles Puškin Gortšakovist, «aga juba päris riigimees, kes on teinud olemusega keisrile andunud.»

Vaene, isegi kerjuslik maanurk avas ta ees tee panoomi. Kui oli sunnitud üldse mingit rikkust, siis oli see kuld ja seegi varises juba kehvale liivale. Peterburis on üksik, kuid suski kõrvõimas. Kui kauaks veel?

Meie pole veel jõudnud isikliku lugupidamise ajani,» jätkas Vjazemski temaga vestlust. «Opositsioon ja meil viljatu ja tühi töö igas suhtes: ta võib olla maette kodukäsitööks, kuid ei või saada tööstuseks. Rahva hulgas pole ta hinnas.» — «Sa seisad millegi usuguse teenistuses, mida meil ei ole.»

Vjazemski kirjutas ka oma värsssteosest «Kosk», kuid tema mõtted ja noomitused olid ise nagu kosk. Puškin vastas neile paberil üsna ettevaatlikult: «Sinu mõtted avalikust arvamusest, tagakiusatu seisundi tühiusest ja kannatustest on (oletame) õiglased, kuid talist... see on minu religioon; ma pole enam fanaatik, kuid olen siiski veel usklik.»

Kuigi see oli lühike vastus, poleks Puškin ka praegu võinud midagi olulist lisanud. Ta tundis nimelt sedasama. Puškin ei tahtnud manitsesid teda rahunema ja leppima. Peab olema poeem, mitte aga epigramm. Olgu nii, tal pole epigrammidest puhkamise vastu, kuid ta tahaks ainult puhata, ent talle ei võimaldata isegi seda! Olla poeem! Kuid kas oli ta kunagi põgenenud poeemist? Ta mõtles meenus «Borisi» juurde. See pole epigramm ega poeem, kuid nimelt just see pole mitte ainult teos, vaid on ka tema ise: sellesse on pandud nii palju iseennast, et teos ja autor on lahutamatud. See on elu ise, milles üksikud nimesed tegutsevad ja alluvad ise tegevusele, kus on oluvõrra ruumi niivõrd mõtetele ja avarale tundele, kui ka poliitilistele väljaastumistele. Nii mõtiskles ta iseenda, oma isikliku elu üle. Ta ei saanud olla

passiivne, nagu kujutles «ülevat poeemi» Žukovski, kirjutas veel nii: «Kas kuuled, Byron Sergejevi? Kuid pea silmas: Byron lüüral, mitte aga tegelane. Kommentaare sellele leiad sa Vjazemski kirjas, milles on sinu jaoks palju tabavat tött.» Puškin oleks kindlasti mõistnud ka ilma kommentaarideta, kuid rahumeelne tav Žukovski ei taibanud üht: lüüra pole mitte omaduse suurus, vaid on tegudest lahutamatu, veel enam, lüüra on tegu ise.

Tee oli pikk, kuid Puškin peaaegu ei märganud seda. Vahel mõtles ta ka muust, kuid isegi need mõtted kesed mõtted viisid ikka sama küsimuse juurde: «Meeenutades, et Pihkvas elas kuskil Ivan Ivanovi Puštšini öde, tuli talle äkki selgesti meelde ka Puškin ise ja kuidas ta oli öelnud: «Kui on tarvis — lähene!» Kord oli see Puškinit üllatanud ning ta oli endalt küsinud: kas mina läheksin? Ning vastas nüüd: «Jah, ma pole küll enam fanaatik, kuid siiski usklik. Lähene ka mina! Puštšin arvab, et see pole võimalik varem kui kümme aasta pärast ja siiski läheksin ma.» Mis siis tõepoolest on elu ilma fanatismi ja tule? Mõttes kordas ta uuesti ja veendus ikka rohkem, et et tema töö, tema põlemine ja «fanatism» — kõik see «lühiras». Just seda ei mõista «soe» Žukovski.

Mida lähemale jõudis Pihkva oma muinsusega, oli Puškinile praegu nii elav, seda enam süvenes ta «Godunovi» stihiasse.

Ta saabus õhtu eel, peši end, sõi pisut ja läks kuhugi sisse astumata luusima neile omal ajal nii mõndagi näinud tänavatele, kus ohtralt istutatud puude all olid siia-sinna sattunud ka mõned paplid, mis meenutasid ähmaselt Lõunat. Väikesed majad olid poolikult peidus õhtustes aedades; vanade kiviplatide vahel õitses kohati teistkordselt piimnõges. Tänavatel jooksid ümaranäolised neid jässakate nokkmütšide kaupmeestega. Kostis omapärane järsk kõne.

Puškin läks üle tühjenenud turuplatsi; kaubaputid vahel hulkusid koerad, nuuskides jäätmetehunnikeid saaki. Poisikesed hirmutasid hakke, kes lendlesid sumu parvedena, valides kohta, kuhu laskuda. Pskova jooks

hoovas muda- ja kalalõhna. Selle kaldal asus vanast ajast hiiglasuur kalaturg, ja tornis, mille kaudu kulges kõik üle jõe, hoiti omal ajal samasugust kalakraami koortele toiduks. Puškin kujutles elavalt koortekarja, kes kunagi valvas kindluses kaupmeeste kaubaladusid ja ühiskondlikke magasiaitu vaenlase kallaletungi puhul, ning püssirohukeldreid. Varjule mindi muide koos karja ja kogu muu varandusega. Samasugused laod olid ka maa-alustes koobastes saledate kellatornidega kaunite kirikute all, mis olid nagu sõsarad lapsepõlvest meelde jäänud Vjazjomõ kirikule, ja paljudes teistes juurdeehitistes, kus vanasti asetsesid ka kõrtsid.

Puškinil oli meeldiv pärast pikka istumist vankris (tõld oli paraku koos vanematega pealinna sõitnud!) jalgu sirutada ning ta hingas täie rinnaga seda kaugget muinsust. Jah, kunagi kihas siin elu, kunagi oli vanal Venemaal olnud ka linnakodanikkude opositsioon. Puškinini mõtetes elustusid vanad raamatud ja kroonikad. Kolm ja pool sajandit tagasi kirjutas Stefan Bathory kantseleiametnik oma ülestähendustes: «Imetleme Pihkvat. Issand, kui suur linn! Otsekui Pariis.» Üks välismaalane arvas tollal linnas olevat üle 40 000 maja, maksuraamatud märkisid üksnes kauplusi kuni 1300. Labi linna olid veerenud Leedu sõjad ja Liivi sõjad; talupojad ja linna lihtrahvas olid keemas kui vesi tulel. Siin oli ka oma Isehakanu — Isidor, Novgorodist põgenenud diakon... Ja viljamäss, mille ajal kõvasti mõisnike tuuseldati!... Ka poeetidel, kui neid siis oleks olnud, oleks paraku halvasti läinud, kuid nende asemel tootasid küllalt hästi nõdrameelsed! Ega asjata kirjutanud Vjazemski Puškinile ikka sellessamas kirjas: «Žukovski kinnitab, et sa peaksid katsuma ära sõita nõdrameelse isikuna.» Mis seal ikka, «Borisis» ma juba «soitsin ära» isegi ilma selle nõuandeta.

Pihkva oli nüüd rahulik ja vaikne. Ainult põlualuse külalise sammud kajasid tumedalt ja üksildaselt. Õhtuse jumalateenistuse jaoks oli aeg veel varane ja valvur kõõritas hellebardi alt uurivalt võõrast kärmesti astuvat tõmmut härrat. Puškin pilgutas talle lõbusalt ilma nagu tuttavale ja astus laia võlvkaare alla. Lõhnas kremli avaruse ja kitsuse järele.

Puškin oli siin juba käinud. Kuid saabudes seeloodi õhtul ja olles vaba inimestest ning kaardimängu ja kõnelustest arstidega ja ametlikest visiitidest, tundis ta eriti täielikult selle huvitava linna hingust. Ta ei kahetsenud, et oli siia sõitnud. Kern ja sõbrad ei ootanud teda enam. Jahedus ja vaikus asusid nüüd neid pooleldi varisenud müürides, mis väljendasid siiski selgelt siin kunagi tormitsenud sündmuste rikkust, rahva hulkade liikumist ja kirgede möllu. Nii sisaldas ta raamatu väike maht kogu maailma.

Katedraalis polnud teenistus veel alanud, kuid ta oli avatud ja Puškin astus sisse. Suitsune hamarus tõusis ülikõrge lae alla, mis puhkas hiiglaslikel sammudel. Oli tunda vaha ja tolmu, õli ja vanade riidest esemete lõhna. Puškin rõõmustas, et oli üks. Vurst Volodi mõõgaks nimetatud vana itaalia päritoluga mõõk mõõk Dowmonti hauamonumendil, ikoon, mis kujutas jumalaema kaitset Stefan Bathory poolt ümberpihitud Pihkvale, — kõik see kõneles legendide vaimu ja ajaloo kuminaga täidetud aegadest.

Nimetatud ikoon rippus parempoolses korvise ehituses, ja kellegi poolt hairimata uuris Puškin selle hulka aega. Sellel oli kujutatud kogu Pihkva linn lühikute, müüride ja kindlustustega. Punaste lippudega ülestõstetud mustade mõõkadega poolakad olid rüürganud; suurtükid sülitasid neile tuld vastu; ka paadid võtsid lahingust osa. Allpool olid läheduses Bathory telgid; üleval aga istus koos kõrgem nõukogu Pokrovskaja torn oli kõigi Pihkva pühakute katedraal. Pilt oli naiivne, kuid täis elu.

Puškini väljumise momendil oli jumalateenistus juba algamas. Mõõda tõttas vaimulikke ja saloppides laotasid juba vaibakesi külmadele kiviplaatidele. Aegunud kerjused olid rivistunud trepile kahel pool selgikäiku. Puškin väljus kiiresti ja peaaegu jooksis paremal asetsevaid müürijäänuseid, hüpates üle püürohekeldrite avauste otse kremli teravasse nurka. Seal, Pskova ja Velikaja jõe ühinemiskohal, vaatas ta vana purustatud torni avaustest (kusjuures talle pole meenus Walter Scott) nagu akendest kaua aega üle Velikaja, kord üle Pskova jõe. Kirikute kaunist

Uspenski-Paromenski kirik oma imeilusa kellatorniga peegeldus mahedais õhtuvärvides Velikaja vees, eemal mattus sügislehestiku kullasse Ivanovski naisklooster, teisel kaldal aga paistis sumedalt Snetogorski peapiiskopikloostri kõrge teravik.

Pskova taga oli pilt lihtsam: kirikud sarnanesid seal värskelt küpsetatud pehmevõitu präänikutega. Kogu Pskova jõe pind oli palkidega üle külvatud, nagu oleks sinna keegi sigareid puistanud, ja poisikesed sõelused nendel julgelt ning kindlalt nagu veeputukad. Väike tõeline ämblik laskus Puškini käele ega tahtnud minna. Kalurid hõikasid kämblaid suu juurde panes kumedalt vastastikku: uu-uu! Kivi lõhest sirutas end valgusesse kidur kellukaõis, ta helesinised kroonlehed värahtasid vahetevahel nagu jahedusest.

Polnud tahtmist ära minna. Nii oli Puškin kunagi labi öö istunud Akkermanis Dnestri limaani kaldal tornis, imetledes kaugusest paistvat Ovidiopoli. Sealt oli ta kõnelnud Ovidiuse varjuga. Nüüd ümbritsesid teda kremlis teised varjud... Ka nüüd võtsid teda vastu õhtu ja öö, linna tuled ja tähed taevas. Talle meeldis see täielik, koduta ja voodita üksindus...

Kuuldes varasele hommikupalvusele kutsuvat aeglast kellahelinat, millele vastasid kellad kümnetest kirikutest, avas Puškin puhanud laud ja ringutas. Ta polnud täna vestelnud Ovidiusega, kuid oli sel vabas ohus veedetud ööl tuletanud meelde oma noorust.

Hommik hakkas alles koitma, õhk oli jahe. Ettevaatlikult jalaga kive kobades laskus Puškin jõe äärde, kummardus ja pritsis endale vett näole. Siis moodus ta tavavast ja valvurist, kes hiljem, pärast tukastamist, mäletab ehk ainult tema pekešši ja põskhabet selle kohal (mida kõike unes naha ei saa!) ning sülitab risti ette lüües ebausklikult.

Võõrastemajas võttis Puškinit vastu unine portjee, kirudes arvatavasti endamisi kirjanikuhärrat, kes vihutus vist hommikuni kaarte mängida või pummeldas kuskil salaurkas Pskova taga.

Puškin ei heitnud magama; pärast lühikest und tundis ta end erakordselt värskelt ja kergelt. Ruttamata muutus ta ümber ja pesi end, siis hakkas korduvalt

kutsuma teenrit, põrmugi vihastumata, et tema heli talle miste peale kedagi ei ilmunud. Lõpuks läks elu sujuv liikvele, Puškin jõis teed ja veidi hiljem sõis ka hõimikueinet.

Siin pooltühjas üldsöögisaaalis õnnestus tal kõnele sisseseõitnud ja nähtavasti asjatundliku arstiga. Too hirmutanud Puškinist sugugi operatsiooniga ega muude muude arstlike ebarneeldivustega, hoiatades ainult talle liigse liikumise eest: mitte ratsutada, mitte palju jalgikäia ja muud taolist. Puškin kuulas poole korra. Temale oli tähtis ainult, et oleks, mida öelda külade nerile.

Keskpäeva paiku astus ta jälle tänavale ja katkestas voorimehe. Päikesepaisteline ilm muutus väheloomsoojemaks. Puškin ei tundnud sugugi väsimust. Ta oli rõõmus, erk ja täiesti terve. Oo värskes õhus oli ta ainult karastanud.

«Siis kubernerist juurde?»

«Jah, kubernerist juurde! Ah, mis kurat kubernerist juurde, kas või tsaari juurde! Kas pole ükskõik? Teda ei ole vaja ainult!»

Voorimees nõõtas hirmunult hobust, sakutas oma kätt, kuid ei pöördunud enam veidra sõitja poole.

Aderkas võttis haruldase külastaja vastu rafineeritud viisakusega. Tal oli endal salajane kalduvus võtta kogu septseda ning ta tahtis neid Puškinile ette lugeda ja kuulda nõuandeid, aga võib-olla ka kiitust. Aderkas ei enda tagasihoidliku arvamusel jargi oli tal mõni sõna üsna kenasti õnnestunud. Teised külastajad olid talle järjekorras, millal lõpuks tuleb kabinetist välja, et aadlik, kes kutsuti sisse otsekohe, niipea kui tema teatati. Kuid kabinetis kujunes olukord varsti muutunud suguseks, et mitte kuberner ei võtnud vastu pagendatud poeeti, vaid Puškin näis enda pool vastu võtnud temale visiiti tegema tulnud kubernerist. Provintsihaldur administraatorile imponeeris väga tema külastaja mitte ainult oma poeedikuulsusega, vaid ka tema figuuriga, sujuva prantsuskeelse kõnega ja küllaltki sundimatusel. Pealegi, olgu kuidas on, ent kas ta näiteks mäletab Aderkast? Veider on seda

mõtelda... Kuid Puškinist näeb ta võib-olla igal õõl unes. Kuratlik erinevus!

Niisiis, mis te õieti soovite?»

«Ma ütlesin teile, et arstid ei võta siin kuidagi ette operatsiooni. Kui paljusid ma olen palunud! Operatsioon on aga siiski vältimatu. On hädavajalik sõita pealinna, võib-olla isegi välismaale.»

«Jah, ma mõistan teid. Asi on tõsine. Kõsimuses seisab elu või surm...»

«Just nimelt.»

«Mina suhtungi sellesse kõsimusesse nõnda, siin ei tohi naljatada. Kas või välismaale?»

«Just nimelt nii.»

«Ma kannan ette ekstsellentsile... härra markiile. Loodan, et teie lõunatate minu pool?»

Puškin lõunatas kubernerist pool ja parandas tema värsikesi. Kuberner andis nõu külastada ka peapiiskoppi. «Mis seal ikka... Võib külastada ka peapiiskoppi...» mõtles Puškin endamisi, kuid ei rutanud selle visiidiga. Ta käis oma Pihkva tuttavate pool, otsis üles Venjamin Petrovitš Hannibali, kes oli aadli poolt kaasistujaks Pihkva tsiviilkohtupalatis.

Too teadis juba oma isa ebatavalisest surmast ja kavatses ametist loobudes Petrovskojesse elama asuda. Puškinist üllatas erakordne hulk flööte, mis olid armastusega paigutatud erilisesse laia kappi. Hannibali kõne oli veidi takerdunud, ja polnud päris selge, kuidas saab ta täita oma kaasistujakohustusi. Puškinile meenusid Pjotr Abramovitšist sõnad selle kohta, kuidas ta kirjutab oma märkmeid: «Mõtlen flöödil, kuid tuleb välja nagu trummil.» Kas pole Venjamini teenistusega sama lugu? Puškin palus teda midagi mängida, ja korraga muutus ta hoopis teiseks. Ta sõrmed olid peened ja liikuvad, helid voolasid melodiliselt ning nukralt.

«Aga vaadake siia,» ütles ta ja võttis seemismaha talle välja haruldaselt laia, kümnest ühtlaselt lühenevast pilliroo-vilekesest kokkupandud flöödi. Puškin vaatas huviga.

«Seda nimetatakse Paani flöödiks.»

Puškin palus näidata, kuidas seda flööti mängitakse. Kuid Venjamin Petrovitš raputas pead ja vastas lühidalt:

«Seda ma ei oska.»

Kombe kohaselt tuli Puškinil sellel sõidul ka kaasa mängida. Mitu korda käis ta jõe ääres ning turul jalutamas. Käigud Aderkase juurest laadijate juurde ja turult peapiiskopi majja olid talle väga värskendavad. See viimane visiit lõbustas Puškinit ka omaette.

Postil seisvad politseinikud tundsid Puškinit hästi ja isegi tervitasid teda kätt mütsi juurde tõstega. Kuid vahelduse mõttes ei noogutanud ta mõnikord neile kui tuttavaile, vaid vaatas rangelt. See tõstis veel enam lugupidamist tema vastu.

Samasuguse austusega tervitas teda peapiiskop kardpaeltiga mundris uksehoidja. Ta teatas külalisele algul vaimulikule teenrile, laitmatult rietatud ilu ja heledate siidsete lakkide ja peaingli pilguga noormehele. Teener teatas lennul trepist üles joostes isiklikule sekretärile; isiklik sekretär kummardudes — piiskopile.

Kõrge vaimulik oli tüse ja tema peamiseks patuse näis olevat kõhuorjamine. Kõiges muus oli ta küllalt heasüdamlik, milleks muide oli soliidseid põhjusi: peale kroonupalga sai ta summasid piiskopkonna arvukalt kloostreilt, kõnelemata armuandidest, s. o. vabadustlikest annetustest. Peale selle oli peapiiskopil meelekasutada (isiklikke kapitale ei tohtinud peapiiskop olla), lisaks sissetulekud maast ja metsast ning tuumast toov piimafarm Sneti mäel.

Kuuldes haruldase külalise saabumisest, käskis peapiiskop kutsuda mungast ökonoomi ja koka: oli tavaline aru pidada lõunasöögi üle. Samaaegselt tegi ta ka teinuduse. paluda! Hommikupalvuse oli ta oma kodu kirikus aegsasti ära pidanud, ametlik vastuvõtt, mis kestis kella kaheni, oli samuti läbi ja piiskop tundis juba «admiralitunni» lähenemist (ta oli kunagi laevastikus olnud). Puhkus kella neljani? Kuid kas võiks poeediga pole puhkuseks?

Puškin läbis ooteruumi: ikoonid ja peeglid. Saali keskkel seisis kaleviga kaetud laud, sametine mööbel; seintel kõrgemate vaimulike ja peapiiskopi eelkäijate portreed, pildid Pihkva ajalooost. Piiskop ilmus Puškinile juurde lahkena, peaaegu naeratavana: võttis ta juurde vabamõtletajat! Puškin astus tema juurde küll õnnistatult.

sõnu vastu võtma, kuid kätt siiski ei suudelnud. See ei tulnud välja demonstratiivselt, kuna tark peremees olukorrast aru saades pani käe ta õlale ja suudles teda umbkaudu kuhugi.

«Kuidas olete meie maile saanud? Ma austan teid kui «Jevgeni» isa, olles ise isa Jevgeni.»

Ta naeratas oma kalambuuri üle, kuid ka Puškin hindas seda täiel määral: sellisest tervmeelsusest poleks ta ka ise ära öelnud.

Nii algas vestlus piiskopi poolt antud toonis. Ta ei osutunud mitte ainult armastusväärselt lihtsaks, vaid ka haritud inimeseks ja viis külalise varsti oma raamatukogu vaatama.

«Ma ei armasta kohmakaid kappe ja tolmunud teadust ning andsin kõik fundamentaalse üle seminarile. Sinna, näete aknast; ka ümber paigutada oli lähedal. Kuid haruldusi ma säilitan... Mis on tarvis? Ma olen kinni.» Ta pöördus teenri poole, kuid samas meenus talle: «Ah, ökonoom! Vabandage mind hetkeks...»

Üksi jäädes võttis Puškin kapist huupi väikese kõite. Pealkiri täitis terve lehekülje: «Muinsuste tempel, mis sisaldab Egiptuse, Kreeka ja Rooma jumalate nimesid, genealoogiaid, pidustusi ja nendel olnud kombeid; vanaaja tähtsaid mehi...» jne. Puškin lehitses hooltult raamatukest ja tahtis seda juba tagasi panna, kui korraga naeratas huvitatult: jutt oli Parny'le ja temale endale armsast Proserpinast.

«Nüüd tuleb avalikuks teha, kust seesinane jutt alguse saanud on. Proserpina, kes ep olnud omal ajal kõige viimaste iluduste seas, tõmbas enda poole rohkesti kosilasi. Nende hulgas oli üks ülivaga rikas mees, nimega Pluton, kes armu tagasundimisel haaras ühel öhtul väljal jalutava Proserpina kinni, pani ta enda kõrvale tõlda istuma ja kihutas, kuhu süda kutsus. Proserpina ema, kes sellest silmapilk oli teadust saanud, tormas sõjariistus meestega röövijat taga ajama, ent Pluton, kui ta nägi tema järele jooksvate inimeste hulka, kaotas lootuse niihästi oma elu päästmiseks kui ka oma saagi endale pidamiseks ja juhtis hobused otse järve, mille kallast mööda ta sõitis, ja otsustas ühes Proserpinaga uppuda, et tõendada armukesele oma

tundmuste palavust ja tahtmist üheskoos surma minna. Aga vesi, kuna tal oli osaks saanud õnn Venust summutada, ei ütelnud ära ka tema kaitsealuste varjamisest.

Mida kaugemale Puškin luges, seda lõbusamaks muutus, vahel naeris ta peaaegu laginal.

«Andestage, jäin kauaks ära... mind kutsuti edasi lükkamatu asja pärast. Kuid nagu näha, polnud teil ka ilma minuta igav.»

«Olen teiega nõus,» vastas Puškin naerdes, «semine nari raamatukogusse pole seda ehk tarvis.»

«Ah, jaa... tühi asi,» lõi piiskop heasüdamlikult käega. «Kuid siiski, vanasõna osutus õigeks: kes otsustab see leiab! Ärge minu peale pahandage, olen lihtne inimene.»

«Miks pahandada!»

«Muuseas, meil on ühel ikoonil, nn. «Jevsei ikoon», paganlikud filosoofid kujutatud koos prohvetitega.»

Nüüd jutustas Puškin omakorda kirjadest Kiievi kloostri sissekäigu juures templis: ka seal oli seda paganluse lähedust kristlusele. Veel enam, nad seltsid kõrvuti ja nende peamiseks ühendajaks oli poeetlik avar ja ühtne maailmatajumus.

Isa Jevgeni reageeris ootamatult:

«Ma olen ju meremees olnud ja igasugustes imelike maades viibinud. Inimsoo juured on mitmekesised, nagu looduse juured, kuid nende läte on üks. Nii on iga mõte sugulane igale teisele mõttele.»

Kuid mitte ainult Pihkva peapiiskopi kõne polnud omapärane, vaid omapärane oli ka see kombinatsioon ise: poeet ja pagendatu — meremees ja kõrgem vaimulik. Nende mõlema peale langes loojuva päikese madal ja

«Ja maailma ajalugu on nagu puu,» jätkas peapiiskop, «puu vappub tormides, kuid selle okste vahel hoiab jumala hool pealtnäha väikesi, kuid kalleid väärtusi.»

Ning ta hakkas näitama:

«Vaadake kas või seda... tõeline haruldus: «Sünnisari» 1684. aastast. Seda on olemas veel ainult üks eksemplar Roomas. Või, see «Evanageelium», pööralt tähelepanu pealkirjale: «Seesinane raamat on kirjutatud aastal 7040 (1532)»...»

Puškin vaatas jooniseid: paradiis, linnud, päike, Eeva ilmub Aadama küljeluust; nimede andmine; ingel hoiab Eeval käest kinni; ja et segi ei aetaks, on alla kirjutatud: «E v v a, A d a m».

Hiljem läksid nad hoovimajja, mis kaetud vahekäigu abil oli ühendatud peapiiskopi eluruumidega. Seal elasid, õppisid ja laulsid, tundsid igavust ja lahutasid meelt poisikestest lauljad, viiekümnest liikmest koosnev koor — väike vaimulik lütseum! Nähtavasti oli ka poiste juurde tunginud teade, kes nimelt neid külastab. Sada lapsesilma peatusid Puškinil. Neile oli see imeasjaks. Mõni neist teadis üht-teist Puškini värssidest, teised olid kuulnud nime, kolmandatele oli temast märgitud. Puškin ei teadnud seda arvatagi, kuid temale meenus major Rajeovski kool Kišinjovis ning ta ohkas tahtmatult: jah, maailma mitmekesisus on suur...

Maja vaadeldes pööras Puškin tagasiteel tähelepanu peidetud väikesele, järsult keerduvale puutrepile, ta tahtis avaldada uudishimu selle otstarbe kohta, kuid hübenes: selgesti eraldas ta sealt hoovavat peente lõhnaõlide lõhna.

Söögisaalis olid seinad kaetud damastiga, vaip üle kogu põranda, peegliausel kell, seitsmeharuline küünlajalg, portselanist esemed; kujukesed olid muide jällegi enamasti mütolooilised. Laua kohal rippus pisut ootsudes ja meloodiliselt helisedes kaunis kroonlühter kahekümne ühe küünlaga. Lõunasöök ise, muidugi paastutoitudega, kuid veinidega, oli suurepärase; vesteldi Deržavinist ja Hemnitserist, ja... Parny'st. Kuid peapiiskop ise, tänu jumalale, värss-ei kirjutanud.

Puškin kiitis sousti ja nalja armastav peremees vastas:

«Soustil pole viga! Meil on aga ka Nikolai kirik Soussõl.»

Kui külaline lõpuks üles tõusis, et lahkuda, surus «isa Jevgeni» tal seltskondlikult ning sõbralikult kätt ja kordas:

«Armastan lobiseda omadega!»

Enne ärasõitu jõudis Puškin külastada ka Jekaterina Ivanovnat, oma armsa Puštšini õde; ta oli juba ammugi

unustanud, et oli Puštšini peale vihastunud. See kogu
tus jättis Puškinile nukra ja vaikse, kuid pisut erut
mulje. Jekaterina Ivanovna meest Puškin ei näinud.
Nende väike majake oli puhas ja korralik. Kõik
kanaarilinnud hüppesid puurides. Venda meenutades
Jekaterina Ivanovna ainult ohkas.

«Mis on? Kas Ivan on terve?»

«Terve küll, kuid ma tunnen alati väga hirmu tema
pärast.»

Just nii ta ütles, mitte «kardan», vaid «tunnen
hirmu.»

«Ta on arukas, kuid ka väga keevaline.»

Jekaterina Ivanovna tõstis silmad: need olid
sugused nagu vennal — avameelsed, ausad, pisut ka
mid. Puškin ohkas tahtmatult ega soovinud
kedagi Pihkvast külastada.

KAHEKSATEISTKUMNES PEATÜKK

PÖGENEMISKATSE

Puškin saabus Pihkvast ühtaegu rahustatuna ja
tatuna. Palju elusid ja inimsaatusi voogas Pihkva
kremlis temast üle, ja tema enda saatuse ei tundnud
talle nüüd mingi piinava erandina. Ei kuberner
isegi mitte peapiiskop, kelle kohta ta hakkas kirjut
tama ülikentsakat kirja. Vjazemskile, kuid põletas
ettevaatusest ära, vaid just see üksildane öö, täis
vust, ja muistne linn ise ning veel kalli Puštšini k
möödalibisenud vari — kõik see jäi temasse elam
lest sügisest sõidust.

Kummaline: kõigist neist müüridest, tornidest, l
avadest ning ka kirikutest, kus kunagi peeti palve
maa-aluste püssirohukeldrite kohal ja otseses lähed
ses kõrtsiga, hõõgus elu, ühiskondlike jõudude h
mist, visa võitlust, mis oli kestnud sajandist sajande
Selles oli lihtsust ning ülevust ja see andis jõude
olgugi jahutades, kuid karastades.

Sedasama hoovas Puškinile kogu see aasta ka tem

«Boris Godunovist», keda ta sageli kirjutas «Gudunovi»
kujul, nagu kuuldes selles aegade kõmina¹ vastukaja.
Kuid praegu vaatas ta enesele ning ka Borisile otsekui
kõrvalt ja tunnetas ise, kuidas ta selle töö kestel on
kasvanud. Ägedad kirepuhangud, poliitilise kättemaksu
mõtted — kõik see jääb ka edaspidi — see käärib veres
ja erutavas õhus, mis verd uhab, kuid — rohkem kui
ialgi varem — ei tähenda kõik see nüüd sugugi eruta
tud närve; Puškinile näib, et ta nüüd rohkem enda üle
valitseb.

Ja tema esimeseks katsumuseks sai jällegi Kern.
Abikaasade saabumise hetkel Puškinil seal ei olnud ja
ainult ristlevatest jutustustest sai ta kujutluse, kui
lõbusalt see saabumine sündis.

Anna Petrovna sõitis Riist välja oma abikaasa ette
panekul, kes teda tädiga lepitada lubas. Ta ei olnud
Praskovja Aleksandrovna kirja veel kätte saanud ja
kartis väga temaga kohtumist. Kindral sammus, nagu
see kindralile kohane, mehiselt ette, jättes naise tõlda.
Kuid Anna Petrovna ei püsinud tõllas ja tõttas nobe
dasti ise maja poole — otse läbi metsasalu ning aia.
Tädi väljus nagu sõjavägi kindlusest — ümbritsetuna
kõigist omastest. Anna Kern sai aru, et rahu on teh
tud ja viskus tädi rinnale...

Puškin leidis eest juba täiesti mõnusa stseeni: isegi
Jermolai Fjodorovitši kuub oli pooleldi lahti nõõbitud,
ning ta näol peegeldus võit, mis oli saavutatud vaen
last vapralt rünnates. Juba ainuüksi sellest endaga
rahulolu ilmest võis saada kujutluse sellest vaprast
sõjamehest ja võluvast abikaasast. Puškin vaatas tema
poole vaid põgusalt ja kohe süttis temas, esmakordselt
kogu selle aja kestel, terav haledustunne Kerni vastu,
kes pandi mehele vägivaldselt, alles päris tüdrukuke
sena, ja pealegi säärasele «aardele»! Selles täiesti ülla
tavas tundes kahvatus sedamaid ka see Poltaava vari,
mis oli Anna Kernile manöövrite ajal langenud.

Kindral kohtles saabunut kõige valituma viisakusega,
nagu vaid oli suuteline, ja raputas kaua Puškinil kätt
oma laia higise kämlaga. Tekkis kõnelus ühistest tut

¹ Гуд — kõmin. Tõlkija.

tavatest sõjaväes, eriti aga kindral Rajevskist. Kõik tahtis ka enesest kindralit-sõjameest kujutada ja puha olematuid lugusid. Puškin püüdis tema poole mitte vaadata, kuid seda rabavam oli mulje, kui ta vahtsunutud oli talle otsa vaatama.

«Näete, seda armi! Näete, kõrva taga?»

Kindral pööras oma lõtva kaela, mis meenutas lüüsi, rat naerist, ja Puškin nägi alla vaadates tema raudvõltsi, väikese põskhabemega ja Aleksandrit jäljendavaid oimudega, mehisusele pretendeerivat raugaprofiili: tema huul pisut ripakil, ülemisel huulel aga punetav, lihavalt alla rippuva nina all pruunikad nuuskutubalaigud.

«Jah, imetlusväärne. Näen. Teie olete tõeline kindral.»

«Tema mees on väga armas inimene, me tutvustasime ja saime sõpradeks,» kirjutas Puškin hiljem Aleksandri Wulfile. Kuid ta sai peaaegu pöörituse selle «armsa inimese» otsesest lähedusest, pöördus kõrvale ja läks minema; kindral ohkas talle raskelt ja aru matumatuses järele.

Puškin oli rõõmus, et Anna Petrovnat sel heledal kohal ei olnud: ta polnud veel välja tulnud. See ei olnud küll viisakas, kuid Puškin läks terrassi kaudu õue, otsis üles veetünni ja kopsiku, pesi käed hoolikalt puhtaks ja hõõrus taskurätiga kuivaks.

Tal oli imelik tunne: kohe näeb ta Anna Petrovna, kuid seda erutust, vaimustust, ärevat viha või palvetamist täitsid tema kirju, — kõike seda praegu ei olnud. Ja ometi oli ta siiralt rõõmus tema tagasituleku üle. Võib-olla oli see seepärast nii, et vastikusetunde mehe vastu ja kaastunne naise vastu tõrjusid teinetei eredamad tunded eemale, kuid oli veel ka midagi muud — nagu tuikaks veri temas rahulikumalt ja intensiivsemalt: tulgu, mis tuleb! Ta läks tagasi voodi rästetuppa.

Kindral lehitses parajasti kummargil olles Praskovja Aleksandrovna albumit; paistsid ainult tema mehele vateeritud õlad, ikka veel sirge selg ja laiad, ümmargused härjapuusad. Anna Petrovna sisenes just vastasuksest. Ta kandis kergelt kleiti ja elegantseid kingi

värsked käed olid pooleldi paljad. Ta astus kiiresti ja visatas järsku ning kergelt. Jälle hoovas Puškinile vastu sõnulväljendamatu võlu, nagu oleks tema ees jälle avanenud mingi armas kodukoht. Kuidas saab teda haletseda, kui ta kannab eneses seda täielikku ning kergelt rõõmu! Aga mees? Ta on nagu takjanupp kleidi küljes, tuleks ainult kummarduda, nupp ära tõmmata ja kraavi visata...

Anna naeratas Puškinile juba eemalt, pöörates seejuures korraks oma armsaid naervaid silmi auväärse Jermolai Fjodorovitši kummargil'selja poole. See nende vaikiv ja lühike kõnelus sisaldas eneses kõik: nii kohtamisrõõmu kui ka manitsuse ettevaatusele ning ühes sellega ülestunnistuse, et on, mida varjata.

Niisuguseks kujuneski nende vahekord neil vähesel päeval, mil abikaasad külalistena Ossipova majas viibisid. Mehega oli Puškin vahel tseremoniaalne, vahel harva aga lubas endale mõningat sõnavabadust. Anna Petrovna suhtes oli kindral ise nähtavasti rahunenud: nii Puškin kui ka madame Kern hoidsid tema ebasõbraliku pilgu eest hoolega kõrvale. Kõige rohkem pahaandas Jermolai Fjodorovitši see, et «tsiviilisik! poeet!» — lõi teda males. Puškin teadis, et malelaua on ennast kaitsta raskem kui rünnata (nagu muide ka elus), ja laastas Kerni kõige julmemate käikudega. Võib olla, et ta ainult nii suutiski taluda tema lähedust, ja teadmine, et Anna Petrovna on tema poolt ning rõõmustab mehe kaotuste üle, valmistas talle suurt rõõmu. Kaudselt oli see otsekui võitlus ka Anna Petrovna enese eest.

Mõnikord õnnestus neil ka segamatult kohtuda. Puškin teadis nüüd tema plaane ja sepitses omi. Riiga läheb Anna tagasi ainult lühikeseks ajaks ja sõidab siis Peterburisse; ka Puškin otsustas endamisi tingimata Peterburisse «jalga lasta». Lõpuks ei ole need enam ainult sõnad, vaid ka tegu! Nad mõlemad janunesid kohtamisi vabaduses ja mõlemad jätsid naerdes kõrvale Anna ettepaneku mehele panna täditütar *Annette*, et tema juures peidupaika leida.

Annette mehele panna? Isegi mõelda sellele on naeruväärt. Ta on ju sündinud neitsiks.

Ühes niisuguses kõneluses küsis Puškin poolnahtjalt:

«Noh, aga tädipoeg?»

«Ah, Aleksei on väga veider!» vastas Anna Petrovna. «Ja teid ta ei armasta, kardab.»

Puškin oli nüüd tõepoolest rõõmus, et Anna Petrovna polnud järgnenud tema kutsele Mihhailovskosse sõita. Puškin oli pärast Pihkvat rahulikum ja enesekindlam ning Peterburi külastamise kavatsus oli nüüd seotud mitte ainult Kerniga, vaid ka mitme muu huvitava elu ümberkorraldamise plaanidega: võib-olla õnnestub siiski ajutiseks Venemaalt lahkuda! Kui ta aga viibis Anna Petrovna ligidal ja temast hoovas elavat soojust, igatses ta kirklikult ainult üht: näha teda enda juures Mihhailovskos... ja unustada kõik muu.

Niisugune kohtumine toimuski. Üksainus kord. Oli kord oli neile soodus. Praskovja Aleksandrovna sõitis ühes kindraliga vistipartiiks Rokotovi poole. Ka Puškinit kutsuti, kuid ta puikles kõrvale. Anna Petrovna vabandas end haigusega ja sulges end oma tuppa pärastlõunatunnil aga, veendudes, et täditütred on puhkama heitnud, väljus ta majast nagu jalutades keegi teda ei näinud, Puškin ootas metsasalus (metsas selles, kus olid nimetähed); ettevaatuse mõttes, nad ei ole kokku lepitud, ei tulnud ta metsaservale, vaid kordis edasi-tagasi nagu keelupiiri taga.

Kogu päev oli olnud soe ja selge; järv oli õhtueelselt mahe. Elades viimaseid päevi põhjamaadel, seisis toonekurg üsna järve kaldal, nagu auvalves, hoides oma pikka, peent jalga tiiva all. Anna Kern ilmus eemal nähtavale. Puškin suutis end vaevu tagasi hoida, et mitte talle vastu tormata. Kern lähenes kiiresti kergena, nagu tuulest kantud. Ka tema tundis: tuleb mis tuleb! Kui ta juba lähedal oli, ei suutnud Puškin paigale jääda. Ta jooksis Annale vastu ja haaras ta jooksupäevast sülelusesse.

Sel lühikesel kirklikul kohtumisel ei rääkinud nad peaaegu midagi. Sõnagagi ei puudutanud Puškin ega meest ega Wulfi, nagu poleks neid maailmas olemaski!

Oli ainult armsate huulte kuum hingus, mida ta suudles, suudles, — nagu teostunud unelmat!

See kohtumine jäi saladusse, kuid ta ei toonud enesega kaasa igatsetud lahendust. Miski oli nende vahel, ja Puškin aimas: Kern ei suutnud oma täditütret Anna tunnetest üle astuda. Varjata tema eest oleks olnud raske ja võimatu, üles tunnistada aga julm. Ta otsustas mehe lõplikult maha jätta ja kutsus Puškinit Peterburi, teades, kui raske see on.

Midagi taolist tundis ka Puškin ise. Trigorskoje, Ossipovid — muidugi mitte Anna, vaid eelkõige Praskovja Aleksandrovna ise, sidusid teda. Oleks tekkinud tüli, lõhe, Trigorskoje oleks olnud ära lõigatud, üksildus oleks muutunud täielikuks ja talumatuks. Kuid seda kirklikumalt unistas ta nüüd põgenemisest: esialgu Peterburi.

Kuid nagu alati ei seganud see sugugi tema tööd. Kernid sõitsid ära Riiga ja Trigorskojes valitses endiselt rahu ning üksmeel. Sügis oli ilus, kirjutamine edenes suurepäraselt; ta töötas ja jalutas. Jalutuskäigul meenus kord sama aeg möödunud sügisel, pahanud ja tüli isaga ning kuidas ta Trigorskojest kord vankris kihutas teadmata kirja järele, mis oli Sergei Lvovitši käes, ja kui ta ära sõitis — need külmaseened, siis sügislilled, mis tõi talle Anna, ja tema ema rahulolematu pilk. Kuid nagu alati — Anna teda ei liigutanud. Praskovja Aleksandrovna pilk aga, mis elustus mälu, sundis tahtmatult mõtlema neile kurvastustele, mida ta on põhjustanud, ja Puškin tahtis temale vähemalt mõned read mälestuseks jätta. Ta ehtis ju tema aknadki suveks lilledega... Mõned neist õitsesid veel.

On viimsed lilled armsamad
kui need, mis maikuul õitsevad.
Neis peitub nukrus, imeline,
täis ilu, unelmate und.
Nii tihti lahkumise tund
on kaunim kui on kohtumine.

Ossipova oli seda kuulates hingepõhjani liigutatud, Anna aga läks oma tuppa nutma. Ja kuidas mitte nutta,

kui absoluutselt kõik möödub temast, ja isegi Zizi
suurepärase kingituse:

Jäta kurbus, jäta viha,
kui sind petab elu karm!

Puškin tunnistas kord Annale, et ta on alustanud
luuletust ka temale, kui aga Anna palus meelde tuua
tada kas või ainsa rea, juba ette rõõmustades ja vana
sedes, luges Puškin ette tervelt kaks:

Sa kahtlasele elueale vastu lähed,
kui sinu peigmehe õues tungleb vähem...

Kas see ei olnud kibe pilge! Kuid Anna oli kummaline
line neiu. Kas võis ta Puškinit mitte armastada? Ta
kunagi! See Anna suhtes õel armastus põimis ennast
üha tugevamini tema truue neiusüdame ümber. Kuid
Puškin nagu ei märganud seda üldse... Kas ta võis
malt hindas seda?

Samal ajal seadis Puškin lõplikult korda oma luuletuste
vihiku. Luuletuse «Temale» kriipsutas ta tähe
läbi, kuna nüüd Bakunina asemele asus tema süda
Kern...

Jõudis kätte lütseumi aastapäev.

Mets hõreneb — ta purpurehe vaob,
külm nurmele on külvand hõbehalla.
Kui vastumeelt päev pilvist vaatab alla...

(Tõlkinud A. Sang)

Puškin veetis kogu päeva oma toas sõpru meenutades.
Ta ennustas neile, et ta järgmisel aastapäeval
nende, ainsate ustavate sõprade sekka ilmub, sest need
sõbrad on teda reetnud:

Kuid hingetuks jäi võõra osavõtt.

(Tõlkinud A. Sang)

Nii ka täna sõpruse peol, mis oli tema ammune
hia, meenutas ta oma reetlikku sõpra — Aleksandri
Rajevskit. Kuid seda suurema soojusega voolasid
siread tõelistest sõpradest. Ta meenutas Firenzes su-

nud Korsakovi, meremeest Matjuškinit ja kõiki
kolme teda külastanud sõpra: Puštšinit, Delwigit ja
Gortšakovi. Esimesed kaks olid talle mõõtnatult lähe-
dasemad. Mis sellest, et Gortšakov teda ei külastanudki
ega polnud teada, kas ta tõesti oli väga haige, et tema
juurde sõitmata võis jätta, kuid temagi oleks nagu Puš-
kinit külastanud. Ta meenutas ka välispassi. «Teeksin
seda iga lütseumikaaslase heaks.» Oma üksildasel peol
unustas Puškin ka «sülje», ruudulise pleedi ja «Munga»
ning meenutas lüüriliselt oma külalisena ka Gortša-
kovi:

Oh Gortšakov, ma teadsin, et ei saa
sind kõita külma särava Fortuna,
et sõbraks jääd ja ilalgi ei suuna
muud sihid sind kui au ja isamaa.
Meid lahutas ju vara saatus pime
ja eri teid viis elu rajudes,
kuid kõrvalteel siis äkki kohtusime
üksteise kaissu rõõmsalt vajudes.

(Tõlkinud A. Sang)

Ta meenutas ka ennast:

Kes teenib muusasid, see loobuma
peab kõigest sest, mis juhus teele kannab.
Kuid halba nõu me noorus meile annab
ja unelmaist meid paneb joobuma.

(Tõlkinud A. Sang)

Hoogu sattudes tõstis ta vaimus pokaali ka tsaari
terviseks. Mis siis, ka tema võis nagu teisedki «tuju»
mõju alla sattuda...

Ta on ju nõrk, täis tujusid ja kahtlust
ja võimu tihti vääralt kasutas...

(Tõlkinud A. Sang)

Ja Küchelbeckeri poole pöördudes rääkis ta ühtlasi
temast ja enesest:

On aeg, on aeg! Siis jätkem hingepiini,
sest niikuinii maailm ei mõista seda...

(Tõlkinud A. Sang)

Sel hetkel oli ta valmis loobuma oma «eksimustest». Niisuguseid meeleolusid oli Puškin varemgi tundnud. Nüüd painutasid teda selles suunas intensiivselt ka sõbrad ja elutingimused. Žukovski nõudis kindlalt, et «Godunovis» väljenduks Puškini uus «vaim». «...kirjutad niisuguse Godunovi, et meil kõigil süda rõõmust hüppama hakkab: kuulsus võidab olud.» Vjazemski oli vestelnud ka Karamziniga; Karamzin saatis nõuandeid. Kuid Puškin ei taganenud millestki: tema tragöödia oli ilmale kantud ja kannatustes sünnitatud. Iseasi on lütseumi aastapäeval pokaali tõstest andestada tsaarile ebaõiglane tagakiusamine ja hoopis iseasi — kavaldada iseenda ees ning pealegi selles, mis on ta elu tõeline ülesanne. «Žukovski ütleb, et tsaar annab mulle tragöödia, et kõik andeks, — vaevalt küll, mu kallid. Kuigi tragöödia on kirjutatud heas vaimus, ei suutnud ma siiski kõiki oma kõrvu narrimütsi alla peita, paistavad välja!»

Nii kirjutas ta Vjazemskile, kui oli lõpetanud oma «Borisi». See oli pingelise töö aasta, ja viimane öö saananes vabanemishõlme.

Õrn hall härmatis kaitsis aknaid väljastpoolt. Mõnede vahel auras varane koidik. Õuele minnes nägi aednik Arhip härra uknas tuld. Ta kuulis ebaselgusi karjeid ja astus kiiresti üle õue vaatama, kas kõik on korras. Oma ainsa silmaga ei suutnud ta kardinate vahelt suurt midagi näha, kuid rahunes siiski: härra oli elus ja terve ning täiesti üksinda. Keset tuba seistes luges ta valjusti midagi paberilt, vehkides teie käega. Kuid juba rahuneedes kohkus Arhip uuesti: kas ikka on tervise juures? Näe, nüüd viskas ta paberil lauale, hakkas käsi kokku lööma ja karjus midagi nagu oleks kedagi kirunud. Arhip taganes patust kaugeemale.

Puškin ise kirjutas sellest Vjazemskile. «Tervitan Sind, mu rõõm, romantilise tragoödiaga, selles on Boris Godunov kõige tähtsam isik. Mu tragoödia on lõpetatud, ma lugesin ta endale valjusti ette, plaksutasin käsi ja karjusin: oi Puškini, oi seda kutsikat!»

Pärast oma ärasõitu ei kirjutanud Kern mitte midagi ei Annale ega Puškinile. Oma viimastes sõnades oli Puškin töötanud kohe pealinna sõita, et temaga kohutada. Kuid päevad läksid üksteise järel ja polnud mingit liikumist, polnud mingeid muudatusi tema isiklikus suutuses. «Pole liikumist,» mõtles ta endamisi, meenutades omaenese laule. Ja järsku — algas liikumine: selle lainetus ulatus Pihkva metsakolkani.

Pealinn oli tsaarita, kes oli koos haige naisega Lõunasse sõitnud, ja Puškin mõtles vahel: kui ta sinna kauemaks jääks, oleks kergem pealinna pääseda. Ta ootas ainult märguannet Kernilt. Post aga vaikus. Ka Trigoriskojes polnud viimastel päevadel rõõmu. Ossipova oli ennast külmetanud, tal oli roositaoline paistetuse näol. Kuid läbi kogu selle vaikuse hakkasid kostma esiteks hämarad kuuldused, et ka tsaar ise on haigestunud, siis aga kõmatas maaelu igavusse teade tsaari surmast Taganrogis.

Puškin seisis oma kodus saalis üksinda. Oli saabunud külm talv, kuid täiesti lumetu nagu mullu. Hoidja kuttis nüüd ruume, ja Puškin astus mõnikord saali — et piljardikuule veeretada. Ülestõstetud piljardikepp käes, vastas ta koputust kuuldes:

«Astuge sisse!»

«Kiri proua Ossipovalt».

Puškin pani piljardikepi kõrvale ja võttis hoidja käest kirjakese vastu. See oli lühike ning ta luges selle kiiresti läbi. Järsu liigutusega kükitades, nagu jääauku sukeldudes, pugest Puškin piljardilaua alla ja teiselt poolt jälle välja. Hoidja vaatas kohkunult; vaevalt taipas ka Puškin ise, mida ta tegi. Ta oli vapustatud kogu oma olemusega ja nähtavasti oli mingi hoogne liigutus sisemise pinge vähendamiseks talle vajalik: nii sukeldus ta uude ellu. Ta näol vaheldusid kiiresti vastukäivad tunded («Ja jälle Taganrogis... samas voodis!») Nii seisatas ta ning märkas ümber pöördues üllatudes hoidjat, nagu oleks see alles praegu tema ette ilmunud. Hoidjal oli kohkunud, küsiv ilme.

«Hoidja, ma sõidan... hurraa!»

Hoidja oli nutma puhkemas, kuid Puškin raputas teda ja keerutas mööda tuba ringi.

Kohe ta siiski ei sõitnud, kuigi väga kippus. Kuid mitte sõprade poole pöörduda? Ta oli erutatud: mis on teine! «Jumala pärast, mitte paluda tsaarilt midagi elamisluba Opotškas või Riias: mis paganat mul teha oleks? vaid paluda luba asuda pealinnadesse või välismaale. Pealinna tahaksin teie pärast, mu sõbrad, tahaksin veel enne surma teiega koos praalida; muidugi oleks targem sõita merede taha...» Ja Pletškovile kirjutas ta kirja alguses: «Kallis, pole muidugi luuletusteks...» Ta ootas, et nüüd, Konstantini vahitsuse ajal, paljugi muutub, ja väljendas seda mõtet Kateninile: «Truu alamana pean ma muidugi teie surma üle kurvastust tundma, kuid poeedina rõõmustan ma Konstantin I troonileastumise üle, tema on väga palju romantismi; tema tormine noorus, see on käigud koos Suvoroviga, vaen sakslase Barteni vastu... Pealegi on ta tark, tarkade inimestega on alati kuidagi parem.» Niiviisi, Aleksandrist otseselt rääkimata, ei unustanud ta siiski oma arutluses «hõõsõnaga», kuigi kaudselt, surnud keisrit mälestamata.

Ja varsti saabus kiri ka Kernilt, kes saatis talle kinnituseks täieliku Byroni ja teatas, et ta on oma mehe päriselt lahku läinud ja sõidab viimaks ometi Peterburisse. Puškini süda hakkas peksma. Niisiis, tema vari on ise eemaldunud ja hajunud... Niisiis, nüüd on Anna üksinda...

Hoolitsevalt mõtles ta ka rahale: üksinda pole kerge elada! Ja saatis viivitamata ära raamatute hinna. Ta tänas teda soojalt ja väljendas lootust, et hiljutine muudatus neid teineteisele lähendab. «Jälle võtan ma et Teile öelda, et ma põlvitan Teie jalge ees; et ma Teid ikka armastan, et ma mõnikord vihkan Teid; et ma Teile rääkisin Teie kohta hirmsaid asju; et suudlen Teie imekauneid käsi; et suudlen neid uuesti parema ootuses; et mul ei ole enam jõudu; et olete jumalik, ja...»

Ja tõepoolest, enam ei olnud jõudu. Anna nimepäeva-peol — Puškin oli Annale kuidagiviisi mõned nädalad õnnitluseks kirjutanud — oli palju külalisi. Kuid Puškin mõtles külaliste seas istudes omi mõtteid. Ainult üks jutustus hiljutisest sündmusest naabruses, Novorževi maakonnas, jäi talle meelde.

Ivan Matvejevitš Rokotov jutustas sellest pikalt, üksikasjaliselt ja ilukõneliselt keerukalt. Kuid juhtumise oli lõbus. Mees sõitis jahile, noor naine aga võttis kodus vastu läbisõitva noore ilusa reisija. Selle sõidukil oli midagi murdunud ja noormees jäeti ööbima. Öösel võttis ta ette äkkrünnaku ja sai majaproualt kõrvakiilu.

«Rünnak oli liiga ootamatu!» lisas jutustaja kavalalt nagu selgituseks.

Puškin kuulas ja naeratas, kuid ta mõtted olid tõeliselt kuskil mujal; ta tõusis üles ja läks Praskovja Aleksandrovna juurde, kes ikka veel polnud külaliste juurde tulnud.

Praskovja Aleksandrovna võttis ta vastu. Ta nägu oli mähises, kuid ta oli salli pähe köitnud, et külalist mitte hirmutada. Nagu tavaliselt viimasel ajal, hakkasid nad rääkima olukorrast Peterburis.

«Saatsin täna sinna Arseni õuntega. Oota, et ta tagasi tulles uudiseid toob.»

Puškin mõtles: «Kahju, et juba ära sõitis!» — ja hakkas oma mõtteid järgides Ossipovalt küsima, kuidas ta toimib, kui ta inimesi Peterburisse saadab.

«Aga väga lihtsalt. Kirjutan neile pileti, tundemärki, aastad ja panen pitseri.»

«Lihtsalt oma pitseri?»

«Noh muidugi. Kardan, et vahipostidel on nüüd karmim kord.»

«Kirjutan neile pileti...» Kui lihtne see on! Tagasi-tulnud Griška Otrepjevi põgenemist ja tema tundemärkide otte lugemist meenutades ütles Puškin iseenesele: «Aga tõepoolest, miks ka mitte säärase isehakanuna esineda?»

Ja kodus koostas ta, ainult pisut käekirja muutes, enese ja aednik Arhipi jaoks oivalise «pileti»; vaatas kord seda peeglis ja veendus, et on vaja enesele aastaid lisada.

Pilet

«Antud Trigorskoje küla meestele: Aleksander Hohlovile, pikkus 2 arss. 4 verss., juuksed tumeruuged, silmad helesinised, ajab habet, 29 aastat vana, ja Arhip

Kurotškinile, pikkus 2 arss. 3½ v., juuksed ruumilised, kulmud tihedad, uhe silmaga, rõugearmiline, 45 aastat vana, tõenduseks, et nad on minu poolt saadud S.-Peterburisse minu oma tarviduste pärast, ja palun seepärast härrasid komandoülemaid valvepostidel maldada neile vaba läbipääs.»

Enne kuupäeva märkimist jai ta mõtlema: kas mitte teha varasema kuupäevaga, — kui tsaari surmast teateid polnud? Nii oleks parem, et kahtlust ei tekiks... Ja ta märkis «pileti» novembri lõpuga.

Meenutades naeratusena Praskovja Aleksandrovi käekirja, kirjutas Puškin vabalt ja kergelt dokumendile alla: «Riiginõuniku proua Praskovja Ossipova lõi alla omaenda pitseri.

Öösel magas ta rahutult ja nägi unes vanaisa Hannibali, kes puude vahel kõndis. Kuid hommikul kutsus ta Arhipi ja tegi kõik vajalikud korraldused.

Nii olid kõik taganemisteed läbi lõigatud. Meenutades ainult varstine kohtumine Kerniga ei erutanud teda. Talle meenus ka Gortšakov: temal poleks vaja olnud öelda, aga kui ütles, siis ka teeb. Kuid Venemaalt lähtumist kujutles ta selgesti — oleks nagu harjunud mõtte, — ja ikkagi jooksis külmavärin üle selja. Mis on üldse praegu Peterburis? Ta teadis väga hästi, mille poolest valitsejate vahetus ohtlik on.

Arhip pakkis kõigi eest salaja sisse talumehe riided oma herra jaoks. Puškin teadis, keda võib usaldada, siis kui ta ise esineb «Aleksander Hohlovi» osas. Tema hoidja ei olnud sellesse saladusse pühendatud. Tema ütles Puškin, et sõidab oma hobustega Pihkvasse ja ka Trigorskojessa niiviisi tuleb teatada, kui sealt kutsutakse.

«Kas ikka ongi nii väga tarvis sõita?» küsis eidele ja tema toonist kostis rahutus.

Puškin ei öelnud vastuseks midagi, kuid see hoolitsev küsimus ja rahutus, mis kostis küsimusest, said teda kogu tee. Varsti nägid nad eemalt, et muud mungariietuses yaimulik üle tee sõitis.

«Vist ettekuulutus, et midagi juhtub,» ütles Arhip tagasi vaadates. «Papp tee peal ei tähenda head.»

«Noh, ma kohtan neid sageli,» ütles Puškin vastata.

meelselt: ka tema ise ei oleks tahtnud teel papiga vastamisi sattuda.

Välja sõideti videvikus, täpse arvestusega, et kolm päeva hiljem (sõit pole posthobustel!) samal ajal Peterburisse jõutakse. Öhtu oli sume ja hobused lüngitasid alatasa kõrvu ning olid ärevil. Ka Puškin tunded olid segased. Esimeseks märgiks sellest oli see munk. Puškin ei oleks teda tähelegi pannud, oleks tal enesel teine meeleolu olnud, kuid ta teadis hästi, et ended teda ainult siis erutavad, kui erutus temas eneses on juba olemas. Kas edasi sõita? Kes teda taga ajab? Kas mitte ainult võlts kärsitus? Mis on õigupoolest uut juhtunud? Kern? Muidugi, imearmas oleks teda kohe saabudes kohata, aga... Ja üsna hiljuti kirjutas ta Pletnjovi vahetalitusel küsimustega kirja sõpradele... Miks ka mitte oodata? «Kas ikka ongi tarvis sõita? ...»

«Mis seal on?»

«Jänes hüppas üle tee.»

«Tead mis, Arhip?»

«Kuulan, herra.»

«Ei, midagi...»

Puškinil oli häbi endale tunnistada — jänesele uskus ta isegi rohkem kui papisse. Ended aina kuhjusid tema enese kõhklusele. Ja meelelahutuseks hakkas ta jahti ning jahikoerte talli kujutlema. Kuidas see abielumees, kellest Rokotov jutustas, hagi jate karjaga minema sõitis:

On aeg, on aeg! sest puhub sarv,
on kütid juba jahikuues;
ju enne koitu kara tuues
erk kargleb õues hurdaparv...

Võõl vahe türgi nuga ripub,
rumm taskut pungitama kipub,
pronksketi küljes jahisarv.

See sarv rippus tal nüüd seinal. Talle meenus, kuidas ta suvel, Kerni külaskäigu ajal, seda sarve puhus ja hetkeks jahi võlu nautis.

Nataša! Jänes aiamulgus
jäi lõksu koortekarja ees.

Nii hakkas ta «mõtlemas värssides», millest oli tõepoolest üle jooksnud äsjane hall jännes, ja harjunud stiilia hakkas teda järjest rohkem magnetiseerima, reisi eesmärk aga mattus nagu uduvinesse. Sõidab kuhugi, — ja kõik... Kui eemal paistma hakkasid Vrevi postijaama tuled, tabas Puškin end hetkeks mõtelt: «Noh, oleksimegi nagu kohal...»

Jälle lippas suur kõverate koibadega jännes peaaegu hobuste kapjade alt läbi... Puškin ei hakanud enam midagi rääkima ja käskis Arhipil hobused ümber pöörata.

Ning tal ei olnud põrmugi piinlik. Kas ta pole vaba otsustama nii või teisiti? Isegi vastupidi: see, peaaegu füüsiliselt tajutav rahu valdas teda. Sedasama tundis nähtavasti ka Arhip; ja rõõmsalt kõrvu lingutades hakkasid hobused traavi jooksuma. Tähendab, koju. Jooksku nüüd kas või terve kari jäneseid üle tee: «kohuta sugugi! Ja millal peaksidki nad ringi lippama kui mitte sel õhtusel ajal!...

Hoidja võttis Puškini rõõmuga vastu ja kallistas teda tugevasti vastu rinda surudes.

«Küll on mul hea meel! Aga muidu ei saanud enam kusagil rahu!»

«Noh nii,» mõtles Puškin hommikul. «Jään ootama, ehk jõuangi midagi head ära oodata. Ja luuletusi tahaksin kirjutada!»

Pärast «Borissi» tundis ta nüüd juba suurt igatsust vabalt voolavate värsside järgi. «Onegin» oli peaaegu hooletusse jäetud, ja otsekohe tema juurde asuda polnud viimaste päevade pingelises ootuses sugugi nii kerge. Kuid see jaht ja see läbisõitnud reisija (olgu ta krahv!) ja terve see anekdoot — lausa seisavad silmade ees!

Kuid kogu see anekdoot tegi veel ka uue pöörde. Tahtmatult meenus Puškinile «Lucrece» ning ta võttis harjunud käel riuhalt Shakespeare'i. Ta luges veel kord läbi selle poemi, mida ta muide eriti ei hinnanudki. Jah, sündmused olid sarnased ja oleksid olnud täiesti sarnased, kui Shakespeare'i kangelanna oleks kohelnud Tarquiniust Natalja Pavlovna kombel (Puš-

kin oli oma prouale juba nime andnud). See oleks ehk tema agarust jahutanud ning ta oleks taganenud... Siis oleks maailma ajalugu olnud teistsugune. Mõte parodeerida ajalugu ja Shakespeare'i kerkis tema ette veetleva selgusega, ning ta kirjutas selle jutustuse valmis peaaegu kahe päevaga. Kogu selle aja oli ta eriti lobus ja astus sageli sisse tüdrukutetuppa, kus ta viimasel ajal harva oli käinud.

Kui ta hiljem Trigorskojes «Nulinist» katkendeid ette luges, olid kõik metsikus vaimustuses. Jevpraksia ei oleks pidanud seda kuulma, aga kuidas sa plikakesest jagu saad?

«Ma olen ju seda lugu juba kuulnud. Ja kui mulle on lubatud Rokotovi kuulata, kuidas ma siis ei tohi kuulata Puškinit?»

Põhjendus oli siisugune, et tuli järele anda.

Kui elavus oli haripunktil, teatati Ossipovale, et kokk Arseni on tagasi jõudnud.

«Kutsuge ta siia,» palus Puškin Praskovja Aleksandrovnat. «Võib-olla jutustab midagi.»

«Millegipärast ma ei kuulnud, kuidas sa ette sõitsid,» ütles perenaine.

«Aga mina lasksin hobused minema, proua, et teid mitte erutada.»

«Kuidas, lasksid minema? Kus nad on?»

«Peterburis. Külalisteks. Ma tulin posthobustega.»

«Mis seal on, kas mäss?» küsis Puškin välkkiirelt, seistes ahju juures, käed seljataga.

«Tõsijutt, mäss,» vastas Arseni. «Platsil lastakse. Sõjaväed sõjavägede peale.»

«Ja millal sina välja sõitsid?»

«Aga nii et neljateistkümnendal.»

«Just eelmisel päeval oleksin päralt jõudnud!» Veri valgus Puškinil peast südamesse. Ta muutus nii kahvatuks, et ta nägu nüüd vaevalt kollakast kahhelahjust eraldus.

«Aga tsaar?» küsis Praskovja Aleksandrovna.

«Ka tsaar on vägede juures. Ainult ei tea, missugune tsaar...»

«Kuidas nii, «missugune?» Üksainus tsaar on — Konstantin!»

«Mõni ütleb, et Konstantin, teised jalle, et Nikolai. Kõik olid rabatud: tähendab kodusõda?»

«Nõnda ma kuulsin,» tasandas Arseni häält. «Ei ta kohe, kuidas seda üteldagi... Pilkasel südaööd meie bojaarikesed — ministrid ja kindralid — senatisse nõudnud. Aga kui ta tuli, ratsutas sinna Konstantin ja koputab hüglamõõgaga vastu värvi. Kuidas sa siis teda sisse ei lase...»

«Võimatu!» hüüdis Ossipova. «Need on juba muin jutud!»

Kuid Arseni uskus kõike seda rohkem kui mis tahes muud.

«Ja südaööl, risti ja evangeeliumi ees, andsid seaduse järgi teineteisele vande ja läksid teinetei vastu...»

Puškin küsis, teda katkestades:

«Kas väljakul on ainult sõjaväed?» Kahvatus ta asendus kuuma punaga.

«Härrad ohvitserid ka. Ja vabandage... lihtrahv. Saalis tekkis vaikus.

«Ma ennustasin teile juba möödunud aastal ma ütles Puškin, eemaldudes lõpuks ahju juurest, ta oleks otsene hädaoht juba möödas ja võiks varjupaika maha jätta.

Ta ütles seda, kui Arsenit enam toas polnud. Kuid üldiselt jäi ta sõnakehvaks ning hakkas varsti koht minema.

Ta ratsutas kiiresti, mõtted keerlesid ta peas nagu sügislehed. Jah, nii see on: ta oleks sattunud otse korririsse või siis eelõhtul... Tema aga kirjutas samal ajal lõbusat jutustust... Kirjutas ja naeris nagu Lidin.

Kuid naeris Lidin, naabrimees, noor mõisnik kahekumne sees.

Kas ei ole imelik? Kõrvakiil, jännes... mingisugune tühitähi saatuse pöörangutel...

Muide, see mõte ainult vilksatas. Ta mõtles Peterburile ja ikka jälle tuli talle meelde, kuidas ta Arseni viimasele küsimusele massu kohta vastas:

«Nais, et lõppes.»

Koju jõudes tegi ta kohe korralduse, et saalis kaminasse tuli tehtaks.

«Aga ahjud on täna juba köetud,» püüti talle selgitada.

Kuid Puškin vihastus, mida temaga peaaegu kunagi polnud juhtunud, ja nõudis karmilt, et käsk viibimata täidetaks. Siis korraldas ta oma pabereid ja eraldas neist märkmed, mida ta juba kaua oli kirjutanud. Tekkis üsna paks paberipakk. Kuid pärast eraldamist jäi ta nende juures mõtlema.

Juba sügisel oli ta Vjazemskilt küsinud: «Miks Sa Byroni märkmikkude kaotsiminekut taga leinad? Tont nendega! Jumal tänatud, et kaotsi läksid. Ta pihtus oma lauludes ja oli vastupandamatult haaratud poeesia entusiasmist. Külma-verelises proosas oleks ta valetanud ja kavaldanud, püüdes hiilata kord siirusega, kord jälle oma vaenlasi mustates.» Ja nüüd omaenda märkustevirna ees seistes mõtles ta nagu tolles kirjaski: «Oma memuaare kirjutada on ahvatlev ja meeldiv. Kedagi ei armasta sa nii, kedagi ei tunne nii hästi kui iseennast. Ammendamatu aine. Kuid raske. On võimalik mitte valetada; siirus on siiski füüsiliselt võimatu. Mõnikord peatub sulg nagu jooksuhoos kuristiku kaldal selle ees, mille kõrvaline isik ükskõikselt läbi loeks. Pole raske põlata inimeste kohut, omaenda kohut põlata on võimatu.»

Puškin teadis, et Byroni sõbrad tema märkmikud pärast ta surma ära põletasid, ja mõtles nüüd: parem kõik ise hävitada! Pealegi olid selleks väga tõsised põhjused. Need mälestused võisid kaasa tõmmata paljude inimeste nimesid ja hiiviisi suurendada ohvrite arvu: Puškin ootas eelseisvat arveteõiendamist ega saanud ka enda suhtes rahulik olla. Ta valis välja ainult mõned lehekesed ja säilitas need Vjazemski jaoks. Ülejäänud aga — kõik tuleroaks!

Veel järele mõeldes lisas ta sellele pakile ka kirjakikese: «Puštšin, — põle ka sina! Sinagi põletasid kord oma päeviku.»

Maja magas juba, kui ta üle koridori vanemate poolele läks. Kamin põles veel heledasti ja pikad, rahutud varjud uitasid nurkades. Hoidja valmistus pühade

vastu: mööbel oli kõik kohalt nihutatud, lamp maha võetud (hakatakse telliskiviga hõõruma), lae all ripus ainult konks, kogu tuba oli nagu võõras.

Puškin ei viivitanud ja viskas paberid kohe tulla. Segunev kollane ja sinine suits mähkis endasse kogu pahmaka. Tuli ei suutnud seda kohe haarata. Puškini meel muutus piinavalt nukraks. Üleskirjutustel oli alles mustandi kuju, kuid ta oli kavatsenud nendele toetudes joonistada suure pildi epohhist.

Põlemist kiirendada soovides võttis ta tuletangude vahele kogu paberikuhja korraga ja tahtis seda koost lahutada. Kuid ebakindla käeliigutusega tõmbas ta need enese poole, tangid lõdvenesid ja juba koost pude-nev lade kukkus kamina ette põrandale. Tõusis ere leek. Puškin tahtis seda kustutada, kuid järsku närv talle, nagu oleks keegi ust kriuksatades sisse tulnud. Ta pöördus ümber. Muidugi, see oli viirastus. Ja samal hetkel nägi ta seinal oma hiigelvarju. Tuli heitis varju üles lae alla ning ta pea kõikus otse konksu küljes.

Ta karjatas tasa ja haaras endal rinnust kinni, kuid toibus otsekohe. Pool tundi hiljem oli kaminas kõik põlenud, järel olid ainult peened söed ja peotäis tuhka.

ÜHEKSATEISTKUMNES PEATÜKK

HÄIRE

Hall sügis kestis ühtesoodu,
veel ikka karu ei saand und,
ja talve ootas, ootas loodus,
kuid alles nääriluu tõi lund
õel vastu kolmat.

Puškin kirjutas neid ridu «Onegini» juurde tagasi tulles 4-ndal jaanuaril, viimaks saabunud talve värsketes jälgedes. Juba teist aastat hilines talv nõnda.

Pärast oma äpardunud põgenemist, pärast teateid ülestõusust ja areteerimistest Peterburis tundis Puškin end esmakordselt rahulikuna. Maha sadanud lumi tõi endaga kaasa mingi vaikse rahu: veel pole kõik maa-

ilmas pea peale pöördunud ja loodus peab oma korrast kinni.

Sompu mattes maa ja taeva
vihiseb ja vingub tuul...

(Tõlkinud A. Sang)

Nii kirjutas ta möödunud talvel, ja juba jälle vuriseb hoidja vakk või valguvad sukavardad ta kortsulistest kätes, jälle meeldib talle tüdrukutetuba, soojus, kodusus ja armastavad hallid silmad. Kuid kas see ongi rahunemine? Kas ei pagenud ta rahutuse ja oma mõtete eest?

Nii pöördus ta ka «Onegini» juurde tagasi nagu murerikkalt teekonnalt koju saabudes: talve võlud ja ennustused — kui meeldiv on hingata selle kerge kül-maga! Ja luuleridadesse satub midagi ka tänapäeva piasjust. Olja ennustab.

«Kes sulle vastu tuli?»

«Tuli vastu kutsar.»

«Noh, siis saad mehe nimega Agafon.»

Nii naeris Puškin, meenutades, et just nii nimetati lütseumi kutsarit, kellest laulis Delwig...

Ta küsib: «Mis te nimi on?»
Ja kuuleb vastust: «Agafon.»

Nii meenutas ta ka endeid, omistades Tatjanale midagi isiklikku, üsna hiljutist:

Kui tuli vahel siin või seal
must mungakuju talle vastu,
või — ah, mis hädal — juhtus see,
et lidus jänes üle tee,
stis hirmust Tanja jalg ei astu, —
see endeks talle tões ja väes,
et varsti õnnetus on käes.

Ta peitis end nüüd lumevaibaga kaetud metsadesse ja andis voli kujutluse lennule, kuid samaaegselt püsis temas sügav ärevus ja mõnikord haarasid teda keset voolavat värssi mõtted, ja mõteldes kõrvutas ta fakte, sõnu ning inimesi ja unustas aja.

Suure hilinemisega ja isegi selgete avamise jälgedega jõudis temani lühike kiri Moskvast. Puštšin kirjutas,

et ta sõidab Peterburisse ja tahaks väga kohtuda. Kuidas mitte igatseda kohtumist! Kuid kas oli see lihtsalt lootuse väljendus, et muutunud olukorras lubatakse Puškinil pealinna sõita, või oli see midagi kutsetaolist omavoliliselt Mihhailovskojest lahkuda, ratsutada kii resti Peterburisse ja... võtta osa mässust? Mingid kokkulepped selle kohta nende vahel ei olnud, ja ke olekski võinud ennustada nii äkitselt kujunenud olu korda; aga ikkagi, kui kiri oleks jõudnud õigel ajal kes teab, võib-olla ta polekski pöördunud tagasi, vaid oleks ilmunud otse Rõlejevi juurde! Kellele võlgneb ta kirja hilinemise? Kõige tõenäolisemalt Peštšurovile. Kas kiruda teda selle eest või tänada? Kuid lõpuks — mitte enese pärast: ta kõige salajasemad mõtted olid hoopis muust.

Nii saabusidki need «imelikud sündmused», mida viie aasta eest ennustas Mihhail Fjodorovitš Orlov, kes osutus tõeliseks prohvetiks, ja kui täpselt ta neid ennustas: «Üheksateistkümnend sajand ei jõua veerandini välja, ilma et ei toimuks mõningad imelikke sündmusi...» Ja ongi kahekümne viienda aasta detsember! Puškinile meenus ka veel teine koht sellesama Orlovi kirjast: «Üks sündmus — ja kõik minu ümber muutub... Kes meist teab, mis võib juhtuda.»

Kui mitu korda näis Puškinilegi: nüüd puhkeb karm ja puhastav torm! Siis aga tuli kahtluste ja pettumuste järk, või see pinge lihtsalt otsekui hajus ja andis maad sündmustele tema isiklikus elus. Kuid nii see muidugi ainult näis: rahutus ja ootus ei jätnud teda päriselt kunagi, ja kogu «Boris» oli sügav mõtisklus ereda kriisiepohhi üle kodumaa elus; ja ikka needsamad ka leeri: tsaar ja rahvas. Puškinil rahvas vaikis, — kuhu jäi rahvas ka 14. detsembril?

Ja ometi... ja ometi — Razin ja Pugatšov? Kuid praegu polnud tal aega tegelda uute loominguliste kavatsustega. Kui hea, et ta oma «Godunovi» lõpetas! Muidu oleks ajalugu, mis tungis nii ootamatult ning hoogsalt rahulikesse päevadesse, teda segadagi võinud.

Kas teadis keegi täpselt, et kõik nii pidi minema? Ei,

nähtavasti ei olnud Puškin oma kahtlustega üksinda, ka Ivan Ivanovitš Puštšin seadis palju kaugemaid tähtaegu, kuid õigus jäi ikkagi Orlovile. «Üks sündmus» — muidugi mõtles ta keiser Aleksandrile, arvas, et ta ära koristatakse. Kuid juhtus teisiti. Tsaar suri loomulikkude surma. Ja see segadus tema kahe võimaliku järglase vahel... Kes oleks võinud seda ennustada? Ja kes oleks võinud ennustada traagilist nurjumist?

Niisiis — salaühing. Puškinile oli nüüd täiesti selge Lõuna ja Peterburi side. Mitte asjata polnud ta terve neli aastat Lõunas elanud, mitte asjata polnud ta Kamenka ja Tultšini õhku hinganud. Jälle kerkis ta silmade ette major Rajeviski: «Maal tühjal vabaduse teri kord külvasin ma koidu eel...» Ja kadunud Ohhotnikovi võluv kuju, ja kui palju teisi, kes tundsid oma hinges seda puhast tuld. Jah, Kišinjovis viibis Jakuškin salaja, ja salaja sõitis sinna ka just nagu isiklikus asjas armas sõber Puštšin... Kuidas on kõik nüüd nähtavaks saanud, kui tuul kõik lehed puult ära rebis!

Ja kuidas selle kõige keskel on nüüd selgesti nähtav polkovnik Pesteli juhtiv osa. Tema üksikud laused kõlasid praegu mälestuses oma intonatsiooni kogu veenva selguse ja võimsa karmusega. «Kõik peab olema läbi mõeldud, arvestatud ning keskendatud sellele, et just see tee viiks võidule.» — «Iga kõhklus, iga ebakindlus on täiesti hukatuslik. See on tee kaotusele, mitte aga võidule. Julgusest üksi ei piisa.»

Ja nüüd sündis kõik äkki ning ettenägematult, ja sündis Pestelita. Areteerimised ja juurdused. Veidi hiljem jõudsid ka Trigorskojesse kuuldused, et jaanuaris hakati Peterburisse tooma ka Lõunaühingu liikmeid, nende hulgas olid ka Pestel ja Volkonski; vaene Maria! Kes oli siis vandeseltslaste juhiks Peterburis? Kes muu kui Rõlejev! See poeet, kes ei leidnud ennast paberil, kuid kindlasti leidis ennast väljakul.

Kui palju teisiti mõistis Puškin nüüd Kondrati Fjodorovitšilt maikuus saadud kirjaridu: «Peterburi on mulle tülgastav, ta lämmatab vaimustuse, hing kipub steppidesse; seal on takavaram, ainult seal võin ma teha

midagi, mis väärrib meie sajandit...» Võiks arvata, seal ma kirjutan midagi tähtsat, aga kas ei ole õigem, et seal, steppides, tähendab Lõunas, tähendab, seal, kus on Pestel... ja mitte kirjutada, vaid just teha midagi, mis väärrib meie sajandit.

Ja kui läbilõikavalt teravalt kõlasid tema read, v. küll viimased, «Nalivaiko hukkumisest»:

Mul teada on: hukk ootab meest,
kes rahva vabaduse eest
on esimesi sõtta jõudnud;
ma hääbun, aga ütle, kus
suur ihaldatud vabadus
ei ole rahvalt ohvreid nõudnud?

(Tõlkinud F. Kotta)

Puškin jäi mõttesse, ristates sõrmed ja jättes need kauaks kokku. Kas tõesti oli Rõlejevile õigus ja need ootab hukkamine? Puštšin erutas teda eriti: tema oli muidugi nimelt välja kutsutud.

Ja mõtteisse vajudes võttis ta paberi, millele oli visandatud värsid jänesele, kes tema ees oli hüpanud üle tee, ning joonistas värsilehe vabale äärele Mirabeau ja Voltaire'i ranged profiilid, pooleldi iseenda, pooleldi Robespierre'i ja armsa Puštšini, kes aasta eest oli sellessamas toas viibinud. Ja mitte kümne aasta pärast nagu ta siis ütles, vaid juba aasta pärast kutsuti ning ta läks!

Ta silmade ette kerkis ka Pjotr Andrejevitsš Vjazemski; kas tema jäi puutumata? Oma hoolitsenud kirjades väljendas ta viimasel ajal palju arukust, kuid need olid kirjad... Ja Puškin joonistas prillidega profiili.

Niiviisi sõpru meelde tuletades mõtles ta murega ka Aleksander Rajeviskile. «Armas parun,» kirjutas Puškin Delwigile, «Teie muretsete minu pärast, ja asjata. Minu olen tagasihoidlik inimene. Kuid ma tunnen rahutust ja annaks jumal, et põhjuseks. Mulle jutustati, et A. Rajeviski on areteeritud. Ma ei kahtle tema poliitilises süütuses. Kuid tal on haiged jalad ja kasemattide rõskus on temale surmav. Püüa teada saada ta as

koht ja rahusta mind.» Nii unustas Puškin pahandused ja tundis muret oma ebatruu sõbra saatuse üle. Kuid selles ärevuses oli ka kahtlus enese pärast. Kas võis Rajeviskit täiesti usaldada? Aga missuguseid vestlusi olid nende vahel olnud! Kui meenutada kas või ainult Kamenkat!

Kuid parun oli tublisti kohkunud. Ise ta väljakul ei olnud, ent jalutas läheduses nagu paljudki — uudishimust, ja nägi tsaar Nikolaid; koduteel astus parun Odojevski juurde sisse ja sai teada, et too on juba areteeritud. Moskvasse Baratõnskile kirjutas ta: «Kirjuta mulle Moskva Parnassist. Loodan, et ta ei ole tühjenenud nagu Peterburis. Meie oma hukkub alatust auahnusest. Halvast kirjanikust tahetakse saada veel halvemaks valitsejaks. Taheti anda meile niisugune kord, mille eest tuleks joosta maailma äärde. Ja kas sobib rahulikel muusadel relvastuda rahva meelepaha kannajaks?»

Delwig kirjutas nõnda muidugi osalt ka ametnike jaoks, kes kirju läbi lugesid. Ta teadis, et vähimgi poolehoid mässajatele pannakse otseselt süüks, ja teadis, et kogu Peterburi on täis pealekaebajaid. Ka Puškinile vastas ta suure ettevaatusega, et mõlemad Rajeviskid on täielikus vabaduses, kuid vaikis sellest, et mõlemad vennad olid siiski mõne aja arestis olnud. Ta teatas ka Küchelbeckerist: «Meie meeletu Kählja kukkus, nagu sa ajalehtedest tead, Varssavis sisse.» — «Räägitakse, et ta ei olnud sugugi nende kõlvatute slaavlaste hulgas, vaid lihtsalt süüdati nagu pikk rakett.» Kuid Delwig kartis Puškinile kirjutada, et ka Ljovuška oli valmistanud vanematele rohkesti muret, minnes väljakule ja võttes vastu oma endiselt õpetajalt Küchelbeckerilt palaši.

Muide, Peterburi kuuldused ja uudised tungisid siia järvede vaikusesse mitte ainult kirja teel, vaid ka suuliselt: suhtlemine Peterburiga tihenes.

Ärevus areteeritute pärast valitses ka Trigorskojes. Seal oli juba teada, et areteeritute hulgas olid ka Ossipova sugulased Sergei ja Matvei Muravjov-Apostolid ning vürst Obolenski. Annale meenusid ka poisikesed Muravjovid — Nikita ja Aleksander, kellega tema

ning ta onutütar kunagi lapsepõlves vallatlesid ja hül-
lasid.

Juhtumist vennaga kuulis Puškin Praskovja Aleksandrovna. Vanemate ärevus oli nii suur, et nad «salaja» sosistasid ja kurtsid sellest eranditult kõigile oma sõpradele ning tuttavatele, kuni jutud juhtumise levisid peaaegu üle kogu Peterburi. Tabatud Küchelbeckerit kuulatakse nüüd kahtlemata üle ka selle õnnetu palaši osas ning sunnitakse teda üles tuuma-
tama Levi sissevedamist. Kui aga venda ei puuduta-
tud kohe alguses, kui haarati paremale ja vasakule
iga tühja asja pärast, siis kas ei tahenda see, et sellele
otsustati vaadata kui lihtsale anekdoodile: noh, võttis
vastu relva, mida Küchelbeckeril kuskile polnud panna-
sest ta oli palaši nüüdsama võtnud tema poolt rahva-
käest päästetud sandarmilt, teises käes aga hoidis ta
oma püstolit; ja isegi kui Lev Sergejevitš vaikis e-
avaldanud protesti, kui seesama Kuhlja teda uut
sõduriks kuulutas, — mis edasi? Torkas palaši kuhugi
lumme ja jooksis koju kiitlenu... Ei tulnud
Küchelbecker tühjade kätega, vaid relvastatult, ta
tammunud, relv käes, vaid tulistas!

Muide, Puškin oli vennale juba suvest saadik vä-
pahane. Ta polnud suutnud temalt kaua aega teada
saada, kas Vsevoložskile on viissada rubla ära makstud
mida ta Ljovalt kategooriliselt oli nõudnud, samuti
oli veel teadmata, kas ta oli maksnud Vjazemile
pikaleveninud võla kuussada rubla, mille pärast Puškin
vahepeal enam muret ei tundnud, arvates, et Lev on
selle ammu tasunud. Kõik see piinas teda. Vend mitte
ainult ei loopinud raha tuulde, vaid pani ka tema piin-
likku olukorda. «Nüüd kirjutan Sulle paratamatu vaja-
duse sunnil. Sa teadsid, et mul läheb raha tarvis...
nii andis Puškin vennale mõista, et see võtab tema
võimaluse tõsiselt mõelda välismaale pääsemisest.

Siiski kannatas ta kaua seda Levi ebakorralikkust
kes ei teinud absoluutselt mitte midagi kirjastamis-
asjas ja ainult deklameeris paremale ning vasakule
oma kuulsa venna värssse... Kaua aega Puškin ainult
noomis teda kirjades, vahetades endise õrnuse ja nalja-
ranguse ning närvitsemisega. See oli kurb ja isegi

raske, kuid kord avanenud silmade ees ei saanud var-
jule jääda tegelikkus: kalli Ljovuška tühisus! Ja Puš-
kin katkestas täielikult suhted vennaga.

Nüüd neid jutte kuulates kujutles ta elavalt Küchel-
beckeri tulisust; niisama elavalt nägi ta, kuidas löi
käsi kokku Sergei Lvovitš, huudes appi kord jumalat,
kord Karamzini, kes «ükski veel päästa võib»; ta aimas
ka Nadežda Ossipovna salajast uhkust ja kuidas välja-
tasid ta silmad, kuuldes teateid Levi «kangelasteost».
Temast oli vaimustatud ka Olga ja arvatavasti ka Kern,
kes pärast Peterburisse asumist Puškinite juures elas.
Ljovuška oskas väga võluda naise. Selles oli midagi
fataalist, nad andestasid talle täielikult kõik ja lask-
sid end ahvatleda ta pealiskaudsest sarast. Kuid kas
võis Puškin ise uskuda, et Lev oli tõepoolest koos üles-
tõusnutega?

«Aga kuhu ta pani selle palaši? Kui ta juba kord
relva vastu võttis, siis oli tarvis ka võidelda. Teisiti
on ju naeruväärne.»

«Ärge rünnake Levi,» kaitses Praskovja Aleksand-
rovna, «ta ei ole argpüks.»

«Selles ma teda ei süüdistagi. Kuid järelpõlvele
mälestuseks ta seda episoodi arvatavasti üles ei kirjuta.
Uhkustada pole siin millegagi.»

«Tema ju ei olnud vandeseltslane, miks ta oleks
jäänud võitlema?»

«Mina mõtlen sedasama. Kuid muuseas,» lisas ta
kerge muigega, «nagu öeldakse, on eemalt paremini
näha... Ja kes võib teada, mu vahva vend: võib-olla
ülistabki aegade jooksul sinu vägitegu mõni kuulus
ajaloolane!»

Puškin oli ilmselt ärritatud ja Praskovja Aleksand-
rovnal oli küllalt takti, et kõnelust Levist lõpetada.

Ta oli nagu Puškingi kaugel mõttest, et kõrvutada
Levi kuidagi nende tõeliste inimestega, kes vaevlesid
praegu kasemattides. Ka Puškin ise oleks ehk venna
üle uhkust tundnud, kui selleks oleks olnud põhjust.
Esimesel hetkel ta peaaegu tajuski, kuidas palav tun-
netevool oli ära uhtumas kõiki solvanguid ja pettumusi.
Vend... kas tõesti?... Ennäe! Kuid samas just
nagu hoovas tema peale perekonna tahtejõuetuse, lao-

kiloleku, edevuse ja tühisuse vaimu, mis tal kodu alati hinge mattis ja mille eest ta, olgugi sunniviisil, põgenes Peterburist, raputades selle tolmu oma jalga delt.

Kord tuli teade ka Puštšinist, mis pani südame võputama. Gortšakov polnud siiski nähtavasti unustanud kõnelust Ljamonovos ja vandeseltslaste vaenlane oli ise lainud Puštšini juurde ning talle ettepaneku teinud põgeneda välismaale; temast oli see tõeline tegu. Ent — kui tore! — Puštšin loobus kategooriliselt ja pidi oma kohuseks jagada teistega ühist saatust.

Kallis, hindamatu sõber! Puškinil värelesid ripsnõed. Ta ise ei oleks käitunud niiviisi, kuid see liigutas teda. Puštšin ei paindunud, teda võidi ainult murda. Kas oli seda vaja?...

Puškin ei klammerdunud sugugi elu külge, ta oli selle korduvalt mõne solvangu pärast mängu pannud mõnikord tõelise, aga vahel ka oletatava või täiesti tühise solvangu pärast. Ta plahvatas nagu püssirohu, kuigi juhtus ka seda, et peitus endas kustumatut tahtumisiha isegi aastateks, nagu Tolstoi puhul. Kuid see kõik oli ta isiklik asi, aga kui tekkis võitlus millegi muu pärast, siis pidas ta lubatavaks ka mängu, manööverdamist, ilma selleta polnud isegi võimalik kaotada, see kuulus elu mõistesse ja oli sageli elu peamiseks tõukejõuks. Mõnikord oli see raske, kuna vahel sai riivata ka isiklik uhkus, kuid see oli ühtlasi kõrged kunst: näiliselt taganedes mitte taganeda!

Neil päevil mõtles Puškin palju ka iseenda üle. Tema uni muutus rahutuks. Tihti nägi ta unes rahvahulki koletisi, taplusi. Need tungisid isegi «Onegini» valetesse vette ning tema Tatjana unenägu oli sugulane tema enda unenägudega...

Puškin ise oli alles jäänud, aga kui kauaks?... Ja jälle algas ta kõnelust Peterburiga. Kellele muule kirjutada kui Žukovskile?

Kokk Arseni sõitis nüüd Peterburisse sagedamini kuurharilikult ja parajal juhul astus Puškin ühendusse Žukovskiga, selgitades talle, et ta polnud kirjutanud «sest tal polnud mahti enda jaoks». Enda kuulumist vandeseltsi ta eitas, kuid tunnistas, et «siiski pole ma

sandarmi käest veel pääsenud, kergesti võidakse tõestada, et olen olnud poliitilistes kõnelustes mõne süüalusega. Nende seas on mul küllalt sõpru.» Ja samas küsis jälle ärevusega: kas mõlemad Rajevskid on vahistatud?... Kuid mäletades kahekümnendat aastat, ei soovunud ta enam mingeid käendusi: ta tahtis jätta endale käitumisvabaduse. «Oletame nüüd, et valitsus tahabki lõpetada minu pagendust, ma olen valmis temaga kokku leppima (kui kokkulepe on tarvilik), kuid teile ütlen kindlasti: minu eest vastutajaks ja käendajaks mitte hakata. Minu edaspidine käitumine sõltub asjaoludest, sellest, kuidas valitsus mind kohtleb jne.» Ning päris kirja lõpus kadunud Aleksandrit meenutades ei suutnud ta end siiski tagasi hoida: «... ma ei olnud kuigi palju süüdi, vilistades talle kuni hauani.»

Kuidas käitub uus tsaar Nikolai? Puškin kirjutas Pletnjovile (juba posti teel): «Teie vist arvate mind Nertšinskis olevat. Asjata, ma ei kavatse sinna minna, kuid mind piinab teadmatus inimeste suhtes, kellega mul oli lühikest aega sidemeid. Loodan tsaari armule nende vastu.» — «Kannatamatusega ootan õnnetute saatuse otsustamist ja vandenõu avalikult teatavaks tegemist»; samuti pöördus ta ka Delwigi poole. «Loodan kindlalt meie noore tsaari suuremeelsusele. Ärgem olgem ebausklikud ega ühekülgsed nagu prantsuse traagikud, vaid vaadakem tragöödiat Shakespeare'i pilguga.» Ka see kiri ei läinud teele käsipostiga.

Nii elas ta, esialgu midagi ette võtmata.

Veebruaris viis Praskovja Aleksandrovna Anna Malinnikisse. Puškinil ei olnud sel talvel aega tütarlaste jaoks, isegi mitte nende nokkimiseks. Anna närvitses eriliselt, kord tahtis sõita üksi, kuid sealsamas ootas, et Netti tuleks temaga kaasa. Aga kui ema valmistus sõitma, tundis Anna sellist kibedust, et isegi Puškinil hakkas temast kahju. Ta saatis neid mõlemaid Pihkvani ja oli hüvastijätul Anna vastu nii õrn ja leebe, nagu seda ainult tema oskas olla. Kuid juba tagasiteel Puškin vaevalt veel mäletas teda ning kirjajad, mida Anna nüüd temale saatis, avaldades kord meeleepaha ema üle («Ma arvan tõesti nagu Anna Kerngi,

et ta tahab Teid üksi võita ja jätab mu siia kiivuse pärast», kord meenutades õnnelikke päevi Pihkvaa («Täna naeris ta meie hüvastijätku Pihkvas, leides, et see oli liiga õrn»), kord heites Puškinile ette ükskõiksust, — kõik need pikad tundevalangud ei liigutanud Puškinit üldse. Ainult vahel harva naeratas ta, lugedes, kuidas Anna vaeseke kirjeldas temale oma sealse edu meeste juures: kuidas üks tema austajatest haaras tal käest ja tahtis suudelda («Oo, see ületab isegi Teid...»).

Kõik see oli ehk isegi julm, kuid tunnetes oli Puškin lõpuni aus ning ta jättis Anna, kes oli teda nii varem oodanud, oli talle andnud oma südame, mõtted ja unistused, ilma armastuseta ja ilma tõeliste värssideta.

Puškin istus käsipötsakil, nagu ta oli tavatsenud istuda lütseumis. Seekord ta mõtiskles oma isiklike asjust. Ta oli üle saanud oma tormilisest tundest Anna Petrovna vastu, löigates selle läbi nagu noaga. Lähemine Olenkale tõi talle unustust ja rahu.

Kuid täna hommikul kohtas Olenka teda koridoris ja langetas möödudes pilgu. Puškin puudutas ta õlga ja Olenka langetas ka pea. Puškin kergitas käega ta pead ja Olenka ei varjanud enam oma nägu. Ometi oli tal raske seda välja öelda, millest oleks tahtnud kõnelda. Tema eest kõnelesid silmad, ja Puškin, nii kaugel kui ta oligi sellest mõttest, luges selle otsekohesära:

«Kas tõesti... sa ootad last?»

Olenka jaatas ripsmetega, ning tema pilgus väljendus lõpmatu ustavus, mis oli Puškinile nii tuttav ja polnud seni kunagi koormav olnud. Ning ka praegu ei küsinud ega nõudnud Olenka silmad talt midagi. Kuid Puškini sisemuses hakkas kõik liikuma. Mida võis ta vastata neile esimestele ematunnetele? Kas võis ta vastata loomuliku isatundega? Ja miks polnud ta kunagi mõtelnud isegi selle võimalikkusele? Puškinil läks raskeks Olenka siirast pilku välja kannatada. Ta pani käed Olenka õlgadele, tõmbas ta enda ligi ja suudles juustele, suutes vaevu lausuda mõned sõnad:

«Noh, pole viga. Eks me näe... Ära muretse.»

Sõnad olid kahvatud, tunded hinges segased ja raske. Ei olnud rõõmu ega isa meeleliigutust, oli üksnes tekkinud mure.

Puškin mõtles nüüd kogu selle oma romaani üle, mis nii vähe sarnanes ta teiste romaanidega. Ei olnud tema poolt võitlust ega lähenemisvaeva, ei kohanud ta milleski keeldumist, ei olnud kirglikku tungi kättesaamatu poole ega joobumust igal uuel lähenemise etapil. Kas sai ta tunda ahastuse piinu või pettumuse valu, või... kiivust? Ei, midagi niisugust ei olnud, vaid kõik tuli nagu iseenesest, muretult, loomulikult ja kestis rahulikult ning ühetasaselt, näis, et ka kindlalt.

Puškin oli korduvalt mõtelnud ka lahkumisele, kuid need mõtted olid pealiskaudsed: kuidas jääb tal mälestus Olenkast ja kui raske on tütarlapsel temast lahkuda. Niisama vähe mõtles sellele vist ka Olenka ja mitte midagi ei heitnud ette hoidja: ka tema meelest oli siin kõik nagu korras.

Aga kui järsult kõik muutus! Nüüd tekkis vastutus ja... tuhat igasugust ebamugavust. Mitmesuguseid mõtteid kerkis Puškini peas. Mis öeldakse näiteks Trigukskojes? Tal ei olnud tõepoolest ainsatki paika maa peal, kus ta oleks olnud peremees: ta elas vanemate juures. Polnud võimalik luua isegi mitteametlikku perekonda. Mis siis nüüd saab?...

Seni polnud tal elus nii veel juhtunud. Oli olnud korratust nooruses, kuid see oli kerge ja mitte milleski kohustav; olid romaanid seltskonnadaamidega. Kuid see kõik oli midagi muud. Kõige valusam oli Olenka vastutusvõimetus, alistuvus, lõpmatu usaldus. Tema ei nõudnud midagi, kuid kas see on lahendus?

Puškin tõusis, sirutas kangestunud jalgu ja istus jälle; mõtted ei jätnud teda rahule.

Ta luges uuesti «Fausti» ja tema ette kerkis Gretchen lapsega. Kuid andes kõige kokkusurutumal kujul edasi võõra teose sisu, nagu ta seda sageli armastas teha, ei kujutanud ta noort õnnetut ema, täites samal ajal just tema valuga oma «Stseeni «Faustist»». Ta ei püüdnud midagi ilustada «kahe hinge ühendusega» ja avastas endale kohutavaid saladusi. Ta tahtis olla endaga lõpuni õiglane.

«Inimeste kohtumõistmist põlata on kerge; võimatu on aga põlata iseenda kohtumõistmist.» Alles nüüd, kui nende suhted paratamatult katkesid, nägi ta kõike seda kõrvalt.

Puškin ei tahtnud kedagi õpetada ega kellelegi midagi jutlustada, kuid kohtuotsusest iseenda üle ta kõrvale ei hoidnud. Ta ei kirjutanud seda kuhugi üle. Usaldades ainult värsse, ega kahetsenud kellegi eest. See oleks olnud võib-olla kergem, kuid ei kuulunud tema loomusesse. Ta väljendas oma tulist veendumust kirjutades kord Vjazemskile Byroni hävinud päeviku kohta: «Mass loeb ahnelt pihtimusi, ülestähendusi jne., sest oma madaluses rõõmustab ta kõrge isiko alanduste üle, võimsa nõrkuste üle. Igasuguste jõelduste avastamise puhul on ta vaimustuses. Ta on väike nagu meie, ta on alatu nagu meie! Vale, lurjused: ta on küll väike ja alatu, kuid mitte nii nagu teie, vaid teisiti!»

Kas ta tõesti astus oma kunagi just siin elanud vana isa Ossip Abramovitš Hannibali jälgedesse? Neetud esivanemad! Kuid Puškin oskas nendega omamoodi toime tulla. Endassesulgununa, ligipääsmatuna igale võõrale silmale, võttis ta vastu iseenda karmi hukkamõistu ja oskas ka selle all mehiseks jääda. Mitte terav valu ei läbinud kogu tema olemust, vaid vastu pidi: tema olemus ületas valu ja sulges selle endasse nagu paratamatu koostisosa. Sündmused arenesid omal rada. Puškin oli valmis enda ja lapse eest ühel või teisel viisil vastutust kandma.

Kõik kujunes siiski teisiti. Mihhaila Kalašnikov, kes Boldinosse elama oli jäänud, palus vanalt härralt luba ka perekonna enda juurde toomiseks. Luba anti. Sergei Lvovitš, kelleni olid jõudnud esimesed ebamäärasead kuuldused, kirjutas Mihhailale mitte ilma rahuldustundeta, et võtku kaasa kogu pere: sõitku ka Olenka! Puškinile oli see muidugi igapäevases elus suureks kergenduseks, sündsaks lahenduseks, kuid tõelist hingelist kergendust see ei toonud ega võinudki tuua.

Mihhaila Kalašnikov ootas kõiki Moskvas ja tütar pidi kohe tema juurde sõitma.

Puškin kirjutas siis Vjazemskile kirja, mille Olja

Kalašnikova pidi ise edasi andma ja mis sisaldas palvet hoolitseda oodatava väetike eest. Puškin püüdis vaadata kogu asjale «Shakespeare'i pilguga»; «Muretse talle Moskvas peavari ja anna raha niipalju kui tal vaja läheb, pärast aga saada ta Boldinosse (minu pärimõisasse, kus asuvad kanad, kuked ja karud).» Siiski ei tulnud välja ei «Shakespeare» ega õnnestunud huumor. Väljendused ja kogu kirja toon olid kergemeelselt jämedad ning sihilikud, ja seda enam, mida sügavamale peitis Puškin endas oma valu: «Mu armas, mul on häbi, jumala eest, aga häbi üksi siin ei aita.»

Jumalagajätmine Olenkaga oli lühike, kuid raske. Hoidja jättis nad kahekesi. Puškinil polnud üldse sõnu. Isegi tütarlaps käitus temast vapramalt. Ta mõistis kõik ega palunud midagi: teda, pärisorja, oli härra armastanud ja nüüd sõidab ta isa juurde. Kuid just see alandlikkus ja alistumine, igasuguse «teisiti» täielik võimatus piinasid Puškinit, ja kui Olenka tuli temale kätt andma ja end tema vastu surudes alles sel hetkel härdalt nutma puhkes, tundis ta kirglikku soovi kõike ümber pöörata ja uuesti oma kohale seada!

Ent selle asemel ulatas ta Olenkale kirja, soovis suudeldes head reisi, et ei tunneks igavust... ei unustaks... oleks rõõmus ja terve...

See oli juba mais. Kuid veel enne seda kirjutas Puškin vihase käega, tige kogu maailma peale, halastamatu enese ja teiste vastu, viimase epistli Levile, kellega veel hiljuti oli katsunud ühiste sõprade surve all läbi saada sugulaslikult. Puškin sai kuulda, et tema armas vennas on heaks arvanud vabalt lobiseda Olja Kalašnikovast: vend Aleksander ei tegelevat oma külaarmastuse objektiga mitte enam värssides, vaid praktilises proosas. Ja Puškin ei pidurdanud end nüüd Levi suhtes...

Oli suur ja range soov: puhastada end kõigist aganast, kõigest tarbetust, et ümberringi muutuks avaramaks ja selgemaks. See puudutas ka tema suhteid nii Annaga kui ka Leviga. Vastuolude sõlme, mis tal tekkis suhetes Olenkaga, lahendas tema eest saatust.

Nüüd mõtles Puškin tsaarist: oli tarvis midagi otsustavat ette võtta.

Pletnjovi nõuandel kirjutati juba märtsis Žukovskile selline kiri, mida oleks võinud näidata valitsejale endale. Puškin kujutles seda nõuannet saades selgelt sõber Pletnjovi. Ta peaaegu kuulis tema pehme aspireeritud intonatsiooni, nagu poleks Pletnjov mitte kirjutanud, vaid kõnelnud Žukovskist: «Pärast seda kirja loodab ta varsti Sinuga kokku saada tema kambris.» Puškin täitis nõuande, kuid kirjutas ühtlasi: «Missugune ka oleks minu poliitiline ja usuline mõtteviis, hoian ma seda endale ega kavatsen meeletult vaielda üldkehtivale korrale ja paratamatusele.»

Žukovski arvates oli sellest loomulikult vähe ning ta ei kasutanud seda kirja. Ta tegi isegi näo, nagu poleks ta mõelnudki Pletnjovile sellist nõu anda: «Ma ei ole kuidagi seletada, milleks Sa kirjutasid mulle oma viimase kirja. Kui see on ainult minule, siis on ta imelik. Aga kui see on mõeldud selleks, et seda näidata, siis on ta järelemõtlematu. Sa pole millegi segatud — see on tõsi. Kuid kõigi väljaastumiste paberites leidub Sinu värssse. See on halb viis sõbrat seda valitsusega.» Edasi tulid harilikud õpetused «hea Geeniussest» ja «halvast Geeniussest».

Puškin kehtitas ainult õlgu: seal Peterburis on nähtavasti kõik kiiresti muutunud. Tähtsam oli küsimus värssidest areteeritute juures, kuid ka see polnud talle uudis. Puškin teadis Pletnjovi kaudu ka seda, et isegi tema värsside kogu, mis müüdi läbi ühe kuuga, olevat tekitanud rahulolematust. «Sa ütled, mu armas, et mõningaid töid ei lase tsensor enam läbi; milliseid siis? A. Chénier? Niisiis ootame uue väljaandega, aeg ei jookse eest ära, aeg annab arutust...» — «... ütle, kas oli mingit rahulolematust minu Värsside puhul? Või on need ainult Sinu oletused?» Lisades Žukovskile määratud kirja, mida Pletnjov ise oli soovitanud tal kirjutada, — kirja «kolmnurkses mütsis ja kingades», tähendas Puškin: «Toetun muide stoilisele vanasõnale: ära hõiska leides, ära nuta kaotades.»

Saanud Žukovskilt enam kui tagasihoidliku vastuse («... ära palu Peterburisse. Pole veel aeg.»), otsustas

Puškin siiski, et on just õige aeg paluda, ja kirjutas Nikolaile. Žukovski oli haige ja sõitis Karlsbadi ravile, haige oli ka Karamzin, kellele Puškin polnudki saatnud oma «Godunovi»; ka tema oli välismaale sõitmas. Puškin mõtles järele ja tegi kõik ise, sõpradelt tuge otsimata. Ta palus luba sõita ennast ravima «kas Moskvasse või Peterburisse või välismaale», märkuse «mõtteviisist», mille oli varem jätnud endale, muutis ta nüüd udusemaks ja ettevaatlikumaks, kuid mainis siiski, et ta pöördub «kindlas kavatsuses oma arvamustega mitte vastu rääkida üldkehtivale korrale», see tähendab, kuuldavalt neid mitte väljendada.

Siiski ei saatnud ta kirja seekord veel ära. Polnud nii kerge otsustada. Tema peas keerles ikka sama küsimus, mille ta oli juba märtsis esitanud Pletnjovile: «Küsimus: kas olen ma süütu või mitte? Kuid mõlemal juhul ma oleksin pidanud ammugi olema P. B-s.» Kui süütu, siis tuleks tagasi lasta; kui süüdlane, siis vastutusele võtta, üle kuulata! Kuid «nii on selle truualamlikkusega! unustatakse — ja kõik». «Mul pole mahti mõelda Oneginist. Pagan võtku seda Onegini! Ma tahan välja anda, ilmutada iseennast. Isakesed, aidakel!»

See ei tähendanud muidugi, et Puškin oleks sel ajal kirjandusest täiesti eemaldunud. Ta leidis aega huvitundmiseks isegi oma «pooleldi nimekaimu», talupojast poeedi Slepüşkini värsside vastu, kellele Akadeemia määras autasusid ja keisergi koos abikaasaga läkitas armulikult kingitusi. Nende auavalduste puhul kirjutas Puškin naljatlevalt Pletnjovile: «Mis see siis on? Häbi-asi! «Sle-Puškinile» kingitakse küll kaftaneid, küll kelli, küll poolmedal, kuid päris-Puškinile näidatakse trääsa. Olgu nii: ma loobun frakist, pükstest ja isegi akadeemilisest veerandrublalisest (mis mul on saada); aga lubatagu mul vähemalt lahkuda neetud Mihhailovskojest.»

Puškin oli juba tüdinenud maaelust ning soovis mitte ainult liikumisvabadust, vaid ka võimalusi mõtete avaldamiseks, mis temas olid kogunenud kriitika ja kirjanduslike vaidluste jaoks. Juba veebruaris kirjutas ta Kateninile viimase poolt kavatsatud almanahhi

kohta: «Kas ei tuleks meil almanahhi asemel ajakiri asutada... Tõelise kriitika hää on meile hädavajalik...» Ühtlasi manitses ta Vjazemskit: «Mul on kahju, et sa Kateniniga sugugi ei sobi. Kuid ajakirja jaoks on ta aare.» Mõtted ajakirja üle ei lahkunud Puškinil.

Ta teadis juba Karamzini haigusest. «Karamzin on haige!» kirjutas ta Pletnjovile. «Mu armas, see on halvem kõigest muust. Jumala pärast, rahusta mind, muidu kahekordistub mu hirm ajalehtede avamisel.» Ja hiljem kirjutas ta Vjazemskile: «Olen kurb, et ma ei saa Karamzini jumalaga jätta. Jumal teab, kas me näeme veel kunagi teineteist.» Karamzin valmis tükki kogu aeg ärasõiduks, kuid ei jõudnudki ära sõita. Puškin polnud teda pärast oma ärasõitu Peterburist Lounasse üldse näinud. Ta teadis, mida ta Karamzinile võlgneb. «Borisi» kallal töötades oli ta õppinud taolisel määral hindama Karamzini «Vene riigi ajalugu». Pjotr Andrejevitš Vjazemskile, kelle õega Karamzin oli abielus, kirjutas Puškin pärast ajaloolase surma:

«Ma raevutsen, lugedes ajakirjades artikleid Karamzini surma kohta. Kuis on need külmad, rumalad ja alatud. Kas siis tõesti ükski vene hing ei osuta väärilt au tema mälestusele? Isamaal on õigus seda nõuda Sinult. Kirjuta meile tema elulugu, see saab Vene Ajaloo kolmeteistkümnendaks köiteks; Karamzin kuulub Ajaloole.»

Otsustades pöörduda vahetult isaari poole, pidi Puškin siiski sõpradega nõu ja saatis ära kirja naol neile projekti oma kirjast Nikolaile. Teade Karamzini surmast muutis tema olukorra veelgi keeruliseks maks ning ta otsustas oodata.

Oli juba suvi, piinavalt põuane. Nädalate kaup polnud taevas näha ühtki pilve. Ei tuult ega vihma. Kirjutada oli peaaegu võimatu. Puškin kannatas rünnakult üksinduse all. Baratõnski, kellega tal oli tekkinud kirjavahetus, ei tulnud teda külastama, kuid Puškin igatses väga teda näha: ta oli vaimustatud tema «Edast», ja selles kujutatud armastus lihtsa tütarlap vastu tundus talle praegu eriti lähedasena, liigutas ja köitis:

On ehtsast kullast saravil
su laulus iga värsilõige.
Su soome neid on kaunim lill
kui kreeka tütar Byronil,
ja soomlane su kriitik õige.

Jazõkov istus alles Tartus, oodates raha, et liikuma hakata, ja rohkem polnudki kedagi oodata... Meelelahutust otsides ja arstide juures pinda sondeerides, kas nad annavad talle lõpuks tõendi aneurüsmi kohta, käis Puškin sageli Pihkvas, mängides seal kaarte ja pummeldades.

Praskovja Aleksandrovna, kes kevadel Trigorskosse tagasi pöördudes oli kohe märganud Puškinis mingit süngust, ei teadnud, mida teha.

«Mida te nüüd kirjutate?» küsis ta.

«Talvel — tint, suvel — liiv; nii ütlesin ma alati Odessa kohta; kuid ka teie pool on suvel võimatu tindiga tegemist teha. Isegi kaevud on ära kuivanud, mitte ainult tint!»

Peterburist tulid ebamäärased kuuldused. Uurimine käib; uurimine on lõppenud; on määratud kõrgem kriminaalkohus. Kuidas asi laheneb?

Kuid päevad veeresid ja veeresid. Ka külas muutus olukord rahutuks. Praskovja Aleksandrovna teadis kõiki selliseid uudiseid harilikult teistest varem ja jälgis valvsalt siin-seal puhkevaid talupoegade rahutusi. Ta ei kartnud otse enda pärast: tema suhetes oma «külarahvaga», nagu ta harilikult väljendus, polnud midagi ähvardavat. Aga ometi: «Kui puhkeb tulekahju,» ütles ta, «siis tuli ei hakka aru pidama, keda ära põletada, kellest mööda minna.»

Kuigi küll üldist suurt tulekahju ei puhkenud, leegitsesid üksikud kolded suure jõuga. Juba varakevadedest alates erutasid kõiki Mihhailovskoje ümbruskonna külades otse pealinnast tulnud «kindlad kuuldused», et talupoegadele antakse varsti vabadus. Kohalikud võimud ühendasid neid ootusi «detsembrikuu sündmustega Sankt-Peterburis». Praskovja Aleksandrovnaga kahekesi olles sosistas Ivan Matvejevitš Rokotov värinaga hääles, et talupojad on «päris hullunud»,

et otse «troonini» on läinud talupoegade saadikud «õelate kaebustega» oma isandate peale.

Ossipova kuulas oma vestluskaaslast pisut halvaks panevalt. Niisugune tunne tekkis temas iga kord, sol tumata sellest, millest Rokotov rääkis; juba tema aia ja hiilivas häälekõlas oli, nagu Ossipova endale tunnistas, midagi mannetut. Kuid see sosin hakkas tema kord helisema justkui kelluke, kui olukord külas muutus valjuks «mässajate nuhtlemiseks». Vestlusest Puškiniga ei puudutanud Praskovja Aleksandrovna seda erutavat teemat üldse. Ta mõistis, kuidas Puškin ilma selletagi elas läbi kogu detsembriülestõusu ja sellest osa võtnud lähedaste inimeste saatust, ning ta ei tahtnud talle veel rohkem valu teha. Aga ükskord hakkas Puškin ise temaga rääkima...

Kogu päeva uitasid taevast kerged pilved, õhtuks nad tihenesid ja õhk värskenes pisut. Seistes terrassil, pööras Praskovja Aleksandrovna näo jahenenud tuule õhule vastu: ah, tuleks ometi äikest! Majas polnud peaaegu kedagi, vaikus, Puškinit polnud kaks päeva näha olnud... Niipea kui ta sellest mõtles, nägi ta Puškinit tulevat.

Praskovja Aleksandrovna tundis hästi seda äkki võpatava südame tugevat lööki ja vastukõlavat noort värskust hingest, veres, tahtmatus naeratuses; ta poleks seda tunnistanud kunagi ega kellelegi! Kõige vähem küll Puškinile enesele... Millegipärast aga tuli Puškin täna teisiti kui harilikult, ruttamata ja kuidagi lihtsasti, mõtlikuna, kord ilmudes puude vahel nähtavale, kord nagu end nende taha varjates. Nüüd ta kummardus, võttis maast männioksakese, vaatas seda, viivitas pisut ja murdes selle siis järsult ainsa tugeva liigutusega katki, viskas mõlemad pooled kõrvale. Ossipova ei liikunud paigast ja ootas teda vaikides.

«Noh, ongi finaali!» ütles Puškin, lähenedes Ossipovale nüüd juba oma hariliku sammuga (mida Praskovja Aleksandrovna endamisi kentsakalt, kuid tabavalt nimetas «avaraks»). «Ongi finaali,» kordas Puškin suure lihtsuse ja tema kohta haruldaselt terava kibedusega. «Kui kaua me teiega sellest ka ei vaikinud, kuid kõigil maailmas on lõpp.»

«Jumala pärast! Aleksander Sergejevitš! Kas tõesti te saite teada?... Ja milline on kohtuotsus? Ärge piinake.»

«Ma ei kõnele nendest... Nendest pole ma midagi... mitte midagi kuulnud.»

Praskovja Aleksandrovna mõistis, et Puškin ei mõelnud detsembriülestõusule.

«Noh, siis ma aiman. Ma tean, mida te mõtlete. Lähme tuppa... Te olete väsinud.»

Puškin ei võtnud istet ka võõrastetoas. Ta kõndis vaikides nurgast nurka, peatus siis ahju juures. Ahi oli külm, kuid Puškin ise pikkamööda just nagu soojenes. Ta jutustas oma juhuslikust kohtumisest ja vestlusest ühe ülestõusnud talupoegade juhiga, kuidas ta nägi teda oma kolme lemmikmänni juures ja kuidas tekkis nende vahel kõnelus.

«Näen: istub ja võtab kehakinnitust. Vana sõduripaun. Läks jutuks. Jah, kuulsa sõja veteran. «Mis seal siis on — Napoleonile näkku vaadata? Olen talle ka kuklasse vaadanud. See oli palju lõbusam!» — Mõtelge, kuidas räägib!»

«Nüüd aga tuli tal endal taganeda,» tegi Ossipova häält.

«Mina ütlesin talle sedasama, kuid tema vastab: «Aeg pole veel, tähendab, tulnud.» Mõtelge, Praskovja Aleksandrovna, see on nagu ajaloo hääli: pole veel tulnud... tähendab, et tuleb! Ise ta on tugeva kehaehitusega ja laiaõlaline; juuksed punakad, tule helgiga, habe on loks, kõhvardus ja lihtsalt sassis: «Mitte habe, vaid võitlusväli,» oleks ehk Weltmann öelnud.»

«See oli vist midagi teie Stenka taolist?»

«Razini taolist? Ei! Razin oli iludus ja noor; Razinist peab kirjutama poemi, kuid see... nõuab proosat.»

«Siis Pugatšov!»

«Te olete oivaliselt tark!»

Praskovja Aleksandrovna hakkas õhetama nagu tütarlaps. Kuid Puškin kinnitas veel kord tõsiselt:

«Stenkat te nimetasite mõtlematult, aga kui täpselt ja õigesti Pugatšovi.»

Seda, millest veteran oli jutustanud, teadis Trigor-

koje perenaine ka ise: kuidas tõusid üles talupojad -- kes harkidega, kes teivaste või malakatega; kuidas, õi-
tus kohale kohtu kaasistuja sõjaväesalgaga -- ässita-
jaid kinni võtma... Kuid siiski kuulas ja kuulas ta
sündmuste elavat kirjeldust oma armsa külalise suust:

«Kohtu kaasistuja... Temale aga öeldakse: «Võta
kõik, kedagi ühte me ei anna!»»

See vaimustas Puškinit eriti.

«Oli põletamisi ja käsitsi kokkuminekuid,» lüüsi
Praskovja Aleksandrovna, suutmata end tagasi hoida.

«Jah, tal endal, ta näitas, oli käsi küünarnukist kor-
gemal kõrvetatud. Aga pääses, jooksis ära. Kuid kolm
neist põletati ju elusalt!»

«Ka siin tuleb kohus,» ütles Praskovja Aleksand-
rovna, kandudes mõttes uuesti detsembriülestõusu
osavõtjate juurde, «aga mida oodatakse seal?»

Sedasama mõtles ja tundis ka Puškin. Jah, see oli
ülestõus teise ülestõusu taustal. Seal oli ebaõnnestum-
ine ja siin oli ebaõnnestumine. Üks liikumine ja
teine liikumine; miks olid nad lahus? Aga kui nad
poleks lahus olnud...

Need mõttesähvatused sarnanesid niisamasugustele
kiiretele valgusähvatustele: nüüd-nüüd kargatab
äike...

«Vaadake,» ütles Ossipova äkki, «kas tõesti lõpuks
äike?» Ja ta lükkas kardina kõrvale.

Nüüd vaatasid mõlemad koos. Ei, see polnud äike.
Need olid üksnes läänes tihenunud pilvedes sähvatavad
põuavälgud. Ei, ei: see polnud veel äike!

Puškin kõndis Soroti kaldal. Isegi vesi luitus ja
tardus päikeselõomas. Vasakul nägi ta ratsanikku, kes
oli temast juba mööda jõudnud. Kas mitte tema
juurde? Ehk on uudiseid? Aga Trigorskojesse minne-
saab ta ise kiiremini teada!

Ratsanik oli kirjaga saadetud muidugi tema poole,
kuid uudise sai ta teada veel enne härrastemajani
jõudmist. Juba kaugelt nägi Puškin, kuidas kaldalt
viipas talle Wulf, kes suplema jooksis. Temaga oli veel
keegi võõras. Puškin kiirendas sammu. Seal seisis
kindlalt tüse lihtsa puhta ümmarguse näoga väheldane,

pisut vimmas noormees, kes oli juba lahti nõõpinud
oma saterkuue. Tal oli tõsine ilme ja kergelt silmade
kohale välja tungivad kulmud. Näis, nagu oleks ta
pisut maasse kasvanud ega liiguks ilalgi paigalt. Kuid
äkki hakkas ta veidi kõikudes ja kohmakalt kätega
vehkides Puškinile vastu jooksmas. Puškin hüüatas:

«Jazõkov?»

«Puškin!»

Nad embäsid teineteist, ehkki veel mitte tuttavad,
kuid kohe lähedased.

«Kas ammu?»

«Just praegu. Kas lähme suplema?»

«Tore!»

Puškin oli rõõmus. Veel rohkem, ta oli õnnelik poeeti
nähes! Hiljutine kõnelus Praskovja Aleksandrovnaga,
mis teda nii väga erutas, ja ka lihtsalt palavus, mis
ähvardas hinge matta, — kõigest sellest oli tarvis vaba-
neda, kõigest puhata.

Puškin naeris, lobises ja silmitses Jazõkovi. See pol-
nud lapsepõlvesõber ega lütseumikaaslane. Kõik temas
oli uus ja hakkas kuidagi värskena silma. Jazõkov oli
kentsakalt kohmakas, kuid kirglikult tormakas. Näis,
et see noormees ei saa sõna suust, kuid äkki kaigub ta
kiire ja ladus kõnevool õhus ning vaikib sealsamas
jälle.

Jazõkov omakorda silmitses Puškinit. Tema kui poeet
oli võrsunud hoopis teises maanurgas. Temas tugevasti
istuv vana Venemaa ei tahtnud alistuda ega taganeda
ta mõtteist ega verest, mis voolas raskepärases tugevas
kehas. Aga kui temas tuli lahti pääses, siis mässas see
ennenägematu hooga, kõrvetava jõuga. Jazõkov ei
valinud ega kaalunud sõnu ja väljendeid, vaid just
nagu löikas nad värskesse pinda. Ta tõrksad juuksed
olid lopsakad ja oma salkus soengut silus ta hoogsalt
kogu kämbлага. Jazõkov oli Tartust saadetud kirjades
kaua aega olnud Puškini suhtes pisut turris ning ham-
mustav, tundes Puškini üleolevat jõudu. Sellega kait-
ses ta end, hoidis oma algupärasust. Ta sarnanes mets-
loomakesega, kes oskab sirakil lamada kui laip ja
važaduses metsikult hüpata; ta ei sallinud taltsutamist
ega talunud enda üle kellegi võimu.

Kuid Puškin alistas ta siiski; otsekohe, esimesel hetkel. Ja alistas kõige rohkem sellega, et ta üldse ei tahtnud alistada. Puškin armastas inimesi mitte endi all, vaid enda kõrval ja hindas kirglikult nende iga-sugust omapära. Jazõkov vaatas ikka veel silmi pilu-tades, kuidas sukeldus ja puristas tema kõrval tõmmu keha, ning mõtles: see on Puškin! Ta nägi säravaid valgeid hambaid, valgusest ülekatutatud märga pead, seda, kuidas langesid Puškini põskhabemelt jökke veetilgad. Puškin naeris ja rääkis ning ta mõtted ei peitnud end õpetatuse või paraadliku sügavmõttelisuse kuube, vaid väljendusid samasuguse selge lihtsusega, mis avaldus praegu kogu ta olemuses: jah, see oli Puškin — lihtne ja geniaalne.

Nii avas juba nende esimene kohtumine Jazõkovi külaskäigu elevad päevad Trigorskojes ja Mihhailovs kojes. Nad pidutsesid — veiniga, värssidega, lõbustus-tega.

Kõik oli nõnda, või peaaegu nõnda, nagu oli ennus-tanud Puškin, kui ta kahe aasta eest kirjutas värss-läkituse Wulfile, kutsudes teda koos Jazõkoviga külla Zizi kordas seda tänini peast:

Päev meil armust hõivatud,
oõsel kõik me karskus nurjub;
kord me kõrvadeni purjus,
kord me maani armunud.

Puškin ise mõistis, kui hästi oli tal õnnestunud siin edasi anda joomauima, — isegi adverbid kahes viima-ses värssis oleksid nagu purjuspäi vahetanud ära oma kohad.

Jazõkov oli Trigorskoje elust võlutud. Tartusse tagasi jõudes kirjutas ta emale nendest Soroti kaldal veede-tud päevadest: «...elu või õigemini öeldes kohtlemine on täiesti vaba ja muretu, peale selle maaelu ja looduse võlud, lõpuks kunstlikud maitseained ja maiustused nagu keedised, veinid jne. — kõik see kokku moodustab midagi väga head, auväärset, ilusat, vaimustavat; ühe sõnaga — elu!» Jazõkov deklameeris meeleldi ja palju, Trigorskoje tütarlapsed kuulasid tema värssse, nagu jooksid nad veini.

Päeval valitses harilikult laiskus ja palavus. Ja kuni Puškini tulekuni ei võetud midagi ette; raamat vajus käest, suplus värskendas vaid pooleks tunniks. Kuid tarvitses ainult ilmuda Puškinil, kui elu hakkas jälle elavalt keema. Hiljem kirjeldas Jazõkov seda Puškini saabumist:

Nii näen ma tihti unes veel:
kolm mäe, ülal ilus maja,
Soroti kaar, kus öisel ajal
kuu kuldsest kumab lainjal veel.
Seal paju kaldanõlval laugel,
ja kingud, mille tagant kaugel
kesk niitu, luhta, põlluteel
üks ratsur ilmub õhtu eel,
ronkmustal hobul nelja ajab
Trigorskojesse, ta on siin —
Voltaire ja Goethe ja Racine —
me Puškin, kuulus luuletaja.

Nimelt nii ta ilmuski: päevitanud, tuuldunud, lihtne. Siis mindi jalutama, mängiti rõngamängu platsil, mis kandis «päikesekella» nimetust (platsi ümber oli istu-tatud kaksteistkümmend tammekest, mis olid Puškini eakaaslased), joodi õhtul teed tiigi ääres «tamme all merekäärus», nagu nimetas seda Ossipova.

Kord tulid rändavad mustlased väikese ahviga, män-gisid ja laulsid. Puškin rõõmustas nende üle, aga kui nad olid saanud oma vaevatasu ja minema läinud, nae-ris ta ja plaksutas käsi:

«See oli alles lõbu! Sai näha oma sugulastkil!» ning hakkas ülinaljakalt matkima pändikut.

Õhtul lõikas Mašenka papist välja väikese ahvi ja tõmbas seda niidist. Ahv tantsis, tantsis ka vari sei-nal. Ema sai pahaseks ning ka Puškin kortsutas algul kulmu, kuid pahvatas siis naerma.

«Mis sa temaga teed? Noor nagu aprill.»

Wulf ei jäänud kambast maha: ta oli meister jooma, kuid armukadetses ikka veel Puškinit — nüüd mitte Alina ega Kerni, vaid Jazõkovi pärast. Temale tundus imelik ja ebameeldiv, kuidas ta häbelik ja nurgeline sõber, kes nii palju oli urisenud Puškini peale Tartus, andus nüüd viimasele kogu hingega. Ajuti valdas üli-õpilast eriline kahtlustus ka ema suhtes. Kunagi nägi

ta, kuidas Puškin Ossipovaga pöördusid kahekesi jalutuskäigult tagasi... ja ema oli lõbus ning õhetas... Sellest tekkis terav stseen.

Wulf harjutas püstolist laskmist. Puškin ühines kohu temaga. See oli ta armastatuim meelelahutus.

Äkki küsis Wulf ettevaatlikult, kuid ilmselt tagamõttega:

«Kus te jalutasite... kahekesi?»

Puškin mõistis selle fraasi tooni ja vastas tagasihoidlikult:

«Aga milleks te, armuline härra, seda küsite?»

«Kuidas nii: milleks? Ta on ju mu ema?»

«Oma ema ei tohiks niiviisi solvata. Aga kui teil on mingeid kaht-lus-tu-si, siis pole tarvis midagi küsida, vaid ausalt võidelda püstolitega.» Ning ta saatis kuuli väravale joonistatud märgile otse keskkoha.

Wulf kahvatas, kuid jäi vaik. Öhtul jõid nad lepitust, meelepaha Puškini vastu aga jäi Wulfil kauaks, kui mitte igaveseks püsima. Tal polnud nii raske unustada oma kahtlustusi kui seda, et ta pidi taganema. Muide, koidu ajal läksid kõik kolm sauna puhkama.

Vahel pidutseti ka Mihhailovskojes. Hoidja askeldas siis hommikust peale, jälgis köögis lõunasöögi valmistamist, paigutas lauale viina- ja veinipudeleid.

Hannibalide maja oli silmanähtavalt kõdunemas, tapeedid mitmes kohas rebenenud, nii et paistis paljas sein, tihti jooksis kuskil vabalt väle prussakas. Oositi krabistasid südilt hiired ja nurkades olid nad põranda läbi näarinud.

Aga kõike seda kattis Arina Rodionovna kodune soojus ja südamlikkus. Algul ta häbenes, kuid Puškin pani talle käed õlgadele ja viis ta enda kõrvale istuma.

«Oh sind jonnakat,» ütles hoidja, kuid leppis varsti.

Pikkamööda sai pidu ikka enam hoogu ja hoidja ei jäänud noortest maha.

«Mis siis ikka,» kõneles ta, «joon või ei joo, aga napsist ma ära ei ütle.»

Jazõkovile hakkas see tema kõnekäänd väga meeldima ja üldse said nad sõpradeks.

Arina Rodionovna inspireeris poeti:

Meil pidu kees. Siis sinust koorus
me kaaslane nii hea ja hell,
sest sulle meenus sinu noorus
ja ulmad elukevadel;
sind haarasid me mõtte tuumad,
me laul, me käidud kauged maad,
me kõnekemblemised kuumad,
ja uljad klaasikölinad.

Mihhailovskojes oldi siiski harva. Elu kulges peamiselt Trigorskojes.

Trigorskojes polnud nüüd Annat ja ilma temata puhkes kõikide silma all õitsele suureks ja ilusaks sirgunud Jevpraksia. Praskovja Aleksandrovna mõtles mõnikord ka Alinale, kuid... imelikud inimesed on need poeedid: kas tõesti on nad tulised ainult värssides? Ka Jazõkov ei sobinud kuidagi peigmehe osasse. Ja tõtt öelda oli ka tema rohkem võlutud Zizist. Ei, mitte Alina, vaid Zizi, kes eile oli olnud alles plikake, rebis nüüd isemeelse käega katki temale pühendatud värssed ja juhtis õhtusi olenguid. Ta valas hõbekulbiga klaasidesse rummist ja põletatud suhkrust keedetud napsi ning hüüdis äkki:

«Kuulake: Puškin loeb! Puškin, meie kuulame! Ma tahan kuulda teie mullust Bacchuse laulu!»

Puškin polnud mõtelnudki värssed lugeda, kuid nüüd, korrigeerides pealkirja, luges siiski kuulekalt ja süttis akki:

Elagu kaunimad neid ja naised,
kellel me vastu armastus kõeb!

Joogem terviseks klaasid nüüd põhjani võistu!

Ja elagu muusad ja elagu mõistus!

Sära alati, päikene, puha!

Nagu tuligi lambis hääbub ja mustub,

kui koit saadab heleda läike,

nii totruski vajub ja kustub,

kui tõuseb erk mõistuse päike.

Sära heledalt, päike, et pimedus kaoks!

Toas oli sügav vaikus. Kõik aknad olid pärani, soe õõ hakkas vaevu taganema varase koidu eest. Jevpraksia istus tardunult, hõbekulp väljasirutatud käes, ega märganud, kuidas veniv jook valgus tilkhaaval puhtale

laudlinale. Ei märganud seda ka Praskovja Aleksandrovna — ema ja perenaine. Aga mis tähendab ema ja perenaine! Kas pole ka tema neil hetkedel noor? On siis temas tunded surnud? Allasurutud palavad pisarad ning heldimus, tumm vapustav vaimustus. Perenaine? Põrgusse perenaisemõtted! Elu... oo palav elu, kuid oled sa lühike!

Korraga katkestab vaikuse kummaline kähisev haäl, nagu öökulli susistamine. Jazõkov istub seljakil tugitoolis, ta avatud suust tungib ägeda vaimustuse hingus, mis muutub kähinaks. Äkki hüppab ta püsti, haarab teadmata miks käega õhku, nagu oleks isegi õhk veel täis Puškini häälekõla, ja poeedi juurde sööstes kallistab teda. Klaasid kõlisevad, lühike on suveöö, lühike on elu!

Nii leidis Puškin vahel tõelist unustust; teda haaras kaasa Jazõkovi tuline ohjeldamatus. Kuid tarvitses tal ainult üksi jääda, kui tavalised viimase aja nukrad mõtted hakkasid uuesti ründama. Oli ka sekeldusi.

Ta oli Aderkasele juba üle andnud oma palve uue tsaari nimele ja lisanud tõendi enda mittekuulumise kohta salaühingutesse. Kuid varsti selgus, et tarvilik on ka haigusetunnistus. Varsti pärast Jazõkovi ärasõitu sai ta lõpuks ka selle tunnistuse. Tempelmaks oli ainult kolm rubla, kuid «tänuavaldused» maksid märksa rohkem. Igatahes ilmnes, «et tal tõepoolest on alumistes jäsemetes, eriti aga paremal põlvel tõmbsoonte üldine laienemine, mille tõttu Härra Kolleegiumisekretäril Puškinil on liikumine üldse raskendatud».

Lugenud selle tõendi lõpuni, naeratas Puškin. «Täpselt, mul on liikumine üldse raskendatud!» See oli ju sama «aneurüsm», mille kohta Pletnjov oli asjatundlikult öelnud juba Karamzini eluajal: «Kõige rohkem palun Sind mitte unustada Karamzini ja Žukovskit. Nad võivad olla Sulle väga kasulikud Su aneurüsmi puhul. Säärase haigusega ei tohi naljatada.» Ta meenutas ka sõnu oma hiljutisest kirjast Vjazemskile: «Kui mind oleks nõutud komisjoni, siis oleksin ma kindlasti saanud õiguse, kuid mind on jäetud rahule ja see vist ei tähenda head.»

Igatahes läkitati tema palve, mida ta pidas juba ära-saadetuks, alles nüüd lõpuks markii Pauluccile. Jälle, nagu enne väljasaatmist Odessast, hakkavad krabisema hanesuled ja ülemate allakirjutamine toimub jälle nagu püha talituse akt ning puistatakse samas alandlikult liivaga üle; ja jälle postipaunad, postipoisid, jaa-maülemad... Ring on sulgunud.

Viimased päevad enne Jazõkovi ärasõitu Tartusse lendasid eriti kiirelt mööda.

«On küll suvi, aga kihutaks nagu kelguga mäest alla...» kõneles Puškin naerdes ja oma ühetasaseid valgeid hambaid näidates.

«Vaadake, et te ümber ei kuku!» hüüdis vastuseks Zizi ning vestlus pöördus jälle lausa «naeruks ja pilaks»: väljendus, mida Jazõkov oli kuulnud oma kodukülas ja mis kõigile väga meeldis.

Kuid sageli, eriti kahekesi jäädes, võtsid sõprade kõnelused hoopis teise ilme. Peaaegu iga päev tuli mingi uus teade talupoegade rahutustest: «talurahva meri», nagu tavatses öelda Praskovja Aleksandrovna, kohises tumedalt, kuid kuuldavalt üsna lähedal silmapiiri taga. Veel ärevamalt võeti vastu kõiki Peterburist tulevaid kuuldusi 14. detsembri tegelaste saatuse kohta. Isegi Trigorskoje perenaine kaotas siin vahel talle nii omase enesevalitsuse.

See valus teema sai kord tavaliste usaldavate, napi-sõnaliste, sõbralike fraaside asemel üldise ja palava arutluse aineks.

Jazõkovi ärasõiduni oli jäänud kõigest kolm-neli päeva ning ta mõtles erilise elevusega välja mitmesuguseid naljatlevaid klaasitõstmisi. Kuid sel korral oli ta õhtulauas vaikne ja isegi kuidagi morn.

«Nüüd hakkab ta kõnelema!» sosistas endamisi Zizi kerge grimassiga, märgates, kuidas Jazõkovi päevitunud sõrmed sirutusid pokaali peene jala poole.

Ema heitis talle karmi pilgu. Ka Puškin tundis midagi erilist ja vaatas tõsiselt poeedist sõbra poole. Jazõkov tõusis ja ütles silmi tõstmata, tasa, ulatades oma klaasi Praskovja Aleksandrovna poole:

«Teile lähedase ja kalli Sergei Ivanovitš Muravjov-Apostoli terviseks!»

Praskovja Aleksandrovnal värahtasid ripsmed. Ta liigutas huuli, kuid ei suutnud midagi ütelda. Kõik löid vaikides klaasid kokku. Laskunud tugitooli, tänas Ossipova oma poeedist külalist ja vähehaaval hargnes vestlus uuesti. Kõneldi ka teistest sõpradest ja tuttavaist. Puškin meenutas Puštšinit ja Küchelbeckerit. Erutatud oli ka tema, eriti kui ta mainis Pestelit ja oma vestlust temaga Tultšinis. Kõik kuulasid teda väga tähelepanelikult. Puškin ei olnud selliste kõnelustega helde.

«Pavel Ivanovitš Pestel ütles mulle nii: «Tähtis on, kes tuleb võimule ja hakkab teostama uut korda.»»

«Säh sulle nüüd võimuletulijaid...» tähendas Jazõkov kibeda naeratusega.

Puškin ei vastanud sellele repliigile midagi, jäi vait. Temas ärkas uue jõuga ta põhiline mõte, mis oli sündinud juba vestluse ajal Pesteliga — mõte rahvast: kuidas... kuidas on rahva endaga? Kas siis tõesti see katse detsembripöördeks oli asjatu katse? Kas tõesti aeg matab selle ja see unustatakse? Ei, ei, see on täiesti võimatu! Ja nemad ei pea nõnda arvama...

«Teie ei pea nõnda arvama!» ütles ta ootamatult ja tõusis toolilt.

Jazõkov võpatas ja pöördus tema poole. Zizi haaras koguni ema käe ja surus seda vaikides kõigest jõust. Ema ei peatanud teda ega eemaldanud tütre kätt: ta mõistis kõik. Puškini pilk oli suunatud kuhugi «üles», nagu vaataks poeet juba tulevikku.

«Need on kõik sõbrad, vennad, seltsimehed. Meie kõik armastame neid ja nad võivad kõik hukkuda, võivad kõik langeda tsaari karmi karistuse alla. Kuid mis nendega ka ei juhtuks, meie ei unusta neid iialgi... Eks ole?»

«Ei, mitte iialgi!» sosistas Ossipova kuumalt.

«Aga mis puutub rahvasse, siis ka rahvas ei unusta oma dekabriste!»

Praskovja Aleksandrovnal tahtis veel midagi öelda ja Zizi hüppas istmelt, kuid Jazõkov ei lasknud kellelgi suudki avada.

«Kuidas sa ütlesid: dekabriste? Ah, Puškin, milline sõna!»

«Jah, tuli keelele...»

Jazõkov lükkas müriinal oma tooli eemale.

«Tuli keelele!... Aga mina ei saa istuda... näe, tõusin üles, kuid jälle paneb tuikuma! Kas tead, Puškin, sa oled... oled meie põhjamaine geenius! Tahaksin nutta... Ja kuidas? Rõõmupisaraid nutta!»

Puškin ei vastanud ka nüüd midagi sellele tormilisele puhangule. Ta mõtles ainult: «Jazõkov! Ära tee ometi nii palju kära... Oh, kui palju on siin veel küsimusi, mille üle on vaja mõelda ja mõelda...»

Jazõkov sõitis ära ja Puškin jäi jälle üksi. Ta oli nukker. Oli hakanud armastama seda inimest, kelles kääris veel tormiline noorus. Ka ise oli ta neil nädalail elanud valu ja tuska unustades — kõrgelennuliste vestluste, palavate vaidluste, sügava sõpruse tähe all. Laualt polnud veel koristatud viimase pidutsemise peekreid. Üks nendest oli eriline: selle oli tol õhtul uuendanud Jazõkov. Ja mitu lüürilist värssi ilmus paberile. Puškin jäi mõttesse ning istus nagu ikka liikumatult, unustades aja. Ennast Jazõkoviga võrreldes nägi ta, kui palju oli ta temast vanem, ja nägi ka ennast sellisena, nagu ta oli. Aastad kadusid peatumatult üksteise järel ja elu möödus. Milles seisis tema elu? Armastus ja poliitika? Raamatud? Või sõprade lähedus?... Ta vaatas vihikut ja tõmbas sõrmega üle selle serva, libistades üksteise järel lehti; need liikusid ta ees vaikse kahinaga. See vihik ja teised, kõik, mis ta oli kirjutanud — kas mitte see pole tõeline elu?

Puškin tõusis ja eemaldus, et magama heita. Kuid pooleldi lahtirõivastatult läks ta tagasi laua juurde. Täiskirjutatud lehekülg. Ta pööras selle ära ja kirjutas pöördele põigiti kiiresti kolm sõna: «Siin on elu!»

Jah, siin oli tema elu, kuid elu voogas ka väljaspool. Samal päeval, 24. juulil, kui markii Paulucci sai ettekande Pihkva kubernerilt Aderkaselt koos Puškini palvelõega kõigekõrgema nimele, lehitses Puškin Trigorsko-

jes «Severnaja Ptšela» värsket numbrit. Viimastel päevadel takistasid põllutööd pealinna sõitmist ja uudised saabusid ainult ajalehtede kaudu. Ja nüüd langesid Puškini silmad Nikolai manifestile: «...kurjategijad said väärilise karistuse», «Isamaa on puhastatud temas palju aastaid peitunud nakkuse tagajärgedest», «Kõrgema Kriminaalkohtu otsus selle kuu 11. päevast viie riikliku kurjategija üle, keda seesinatsega ülespoomisele mõisteti, on üldrahvalikult juulikuu 13. päeval kell viis hommikul Sankt-Peterburgi kindluse vallil täide viidud.»

«Praskovja... Praskovja Aleksandrovna...» Ta ei suutnud muud midagi öelda, leht kukkus tal käest.

Praskovja Aleksandrovna jooksis sinna, kuid juba hetke pärast nuttis ta diivanile langedes valjusti. Sergei Ivanovitš Muravjov, kelle terviseks veel hiljuti joodi, oli ülespoodud viie hulgas. Praskovja Aleksandrovna langes diivani seljatoele, surudes käed silmadele, kuid pisarad tungisid ka sõrmede vahelt välja. Puškin ei näinud teda ega näinud midagi ümberringi. Ta käis pikkade sammudega nurgast nurka nagu metsloom, kelle ees on puuri uks kinni löödud.

Nii saabus ka see lahendus, mis oli piinanud ootamisega mitu kuud. Ja milline lahendus! Rõlejev, Pestel, Muravjov-Apostol, Kahhovski, Bestužev-Rjumin: ta tundis kõiki viit! Aga Puštšin? — Surmaotsus ja pehmendusega — Siber! Küchelbecker? — Siber! Ja kui paljud veel: nii Aleksander Bestužev ja Maria Rajevs-kaja mees Volkonski kui ka Jakubovitš, Jakuškin ja palju, palju teisi.

Puškini esimene paroksüsm möödus kiiresti. Kuid siiski valitses ta end halvasti. Ta polnud oodanud sellist karmi kohtuotsust: viis olid üles poodud, aga kui paljudel haarati kõrist, ja kas ainult neil, kas mitte kõigil, kes mõtlesid ja rääkisid, — ning seda tehti enda meelest maa hüvanguks.

Mingi uus mõte põletas Puškinit. Kiirete liigutustega põimis ta vaheliti ja väänas oma kuumi sõrmi: aga ta ise... ise — oli saanud... palve... keisrile!

«PROHVET»

Järgmisel päeval, 25-ndal, istus Venemaa teises otsas, sellessamas Akkermanis, kus Puškin kord öösel Ovidiuse vaimuga vestles, oma kabinetis krahv Vorontsov ja suvatses kirjutada Longinovile.

«Siiasõidu tõttu ei saanud ma, armas Nikolai Mihhailovitš, vastata Teie kirjale 13-ndast kuupäevast, kus Te mulle teatate, et kurjategijad on hukatud. Ei oleks saanud teha vähemat, ja muidugi on need viis, kes eluga maksid oma koledate kavatsuste eest ning hädaohu eest, millesse nad saatsid kogu Impeeriumi, selle ka kõige rohkem ära teeninud. Igas teises riigis oleks surmanuhtlusega karistatud palju rohkem kui neid viit. Ametlikult väljakuulutatud surmanuhtlus kurjategijatele tundub meil imeliku eelarvamuse tõttu kohutavana ja julmana, olgugi et meil alatasa esineb nuudiga surnukspeksmist ja läbi kadalipu ajamist, mis samuti surmaga lõpeb; ja ometi ei räägi sellest keegi, kuid seesugune surm on ju poomisesurmast tuhat korda raskem. Muuseas, praegusel korral toob see eelarvamus kasu; viie kurjategija hukkamine, mis ei ole üksnes ära teenitud, vaid võib öelda, isegi ei vasta oma proportsioonilt nende poolt kordasaadetud kuritegudele, avaldab suurt mõju ajudele, ja sellesamaga saavutab kohus täielikult oma eesmärgid! — P. S. Minu palve täitmise eest piimamüüja kuju küsimuse otsustamisel võtke vastu mu alandlik tänu. See rikastab uue kaunistusena Aleksandri aeda.»

Asjata arvas Puškin Mihhailovskojes olles, et teda on rahule jäetud. Ta eksis: teda ei unustatud. Samadel päevadel sigines Pihkva kubermangu isik, kes oli sinna just Puškini pärast tulnud ja üksnes tema vastu huvi tundis. See oli «asjaarmastaja botaanik» ja osalt isegi kirjanik, väga hästi kasvatatud neljakümnen-dates aastates aadlik Aleksander Karlovitš Bošnjak. Teenis samas Välisasjade Kolleegiumis, mille koosseisu omal ajal kuulus ka Puškin. Temal oli kaasas ka kul-

ler — vajaduse puhuks; see peatus ja jäi ootele lähemasse postijaama.

Botaanik ise aga sõitis oma vankriga ringi Mihhailovskoje ümbruskonna mõisnike juures, kelledelt ta päris nagu muuseas, jutujätkuks ka luuletaja Puškini üle. Taolisi ülesandeid ei täitnud Bošnjak esmakordselt. Ta oli juba teenetega salaagent Hersoni sõjaväeringkonna ülema krahv Witt'i juures ja poetas end omal ajal ilma suurema kärata kui väga hästi kasvatatud inimene Lõuna salaühingu liikmeks, kus ta ka paljusid reetis. Teda usaldati ja tema arvamusel oli otsustav kaal: jäägu nii, nagu «botaanik» ütles! Nüüd oli ta läkitatud «tuntud luuletaja Puškini käitumise võimalikult salajaseks ja üksikasjaliseks uurimiseks», keda kahtlustati «tegudes, mis äratasid talupoegi vabadusele», ja «meelepaha tekitavate laulude luuletamises ning laulmises».

Aleksander Karlovitš Bošnjak oli täpne mees. Iga kord, kui tal õnnestus mõningaid andmeid välja urgitseda, võttis ta toosist prillid ja kirjutas kõik oma taskuraamatusse: «mürk, mida tema teosed on levitanud, näitab, kui kardetavaks see inimene oleks võinud soodsas olukorras saada», — «Puškin on lobiseja, kes endast olematuid lugusid välja mõtleb», — «niisugune lobamokk, et ükski kuritegelik jõuk teda enda hulka ei võta», — ja kõike muud taolist.

«Aga kuidas talupoegadega?»

«Midagi hullu!» hüüdis kreisikohtunik.

«Aga kuidas nimelt?»

«Ise nägin, kui kättpidi teretas!»

Aktsiisiülem oli otse raevunud «mündilooimise» pärast, nagu ta kujukalt väljendas.

«Noh, otsustage ise: joodetakse ja kõnnitatakse hobust, tema kohe — münt pihku! Ehk jälle tuuakse talle marju... tüdrukutirtsud niisugused väikesed... ja jällegi — mündid pihku! Ei, ei, rikub kõlbeliselt rahvast ja teeb seda nii-öelda otse juurte kallal.»

«Mürk, mida viinaga levitatakse, pole väiksem kui Puškini teosed,» mõtles Bošnjak endamisi; seda ta aga taskuraamatusse ei märkinud. Aadelkonna peamees oli

omakorda raevunud niihästi Puškini raudkepi kui ka vöö ja särgi ning laia servaga õlgkaabu pärast:

«See on igale korralikule aadlikule isiklik solvamine, ja kui ta ei oleks põlualune, peaks ta vastust andma auväljal!»

Aga isegi need võimu esindajad ei saanud rääkida tema «riigi vastu sihitud tegudest». Teisest küljest, talupojad ise ja õomajade ning võõrastemajade pidajad oleksid nagu kokku rääkinud ja eitasid täielikult Mihhailovskoje eraku mässulist tegevust, rääkides temast üksnes kui lõbusast ja heast isandast või mõisahärrast.

Kuid Bošnjakil oli ka andmeid, et Peterburisse ulatunud kuulduste peamiseks allikaks oli kohalik mõisnik, endine kindralmajor ja kunagine Heaolu Liidu liige Pavel Sergejevitš Puštšin. Bošnjak teadis niihästi oma ameti tõttu kui ka haritud inimesele omase teadmishimu ajendil õige palju ning paljudest inimestest. Ja nüüd, Žadritsõ külas asuvale Pavel Sergejevitši mõisale lähenedes, tuli talle meelde lõbus lugu, mis juhtus juba Kišinjovis, kus Pavel Sergejevitš oli vabamüürlaste looži «Ovidius» juhiks; sinna oli vastu võetud ka Puškin (Bošnjak teadis sedagi). Selle maja õu, kus asus loož, ulatus otse väljakuni, kus alati tungles rahvast ja eriti palju bulgaarlasi. Ja need näevad äkki, et üle hoovi talutatakse keldrisse nende arhimandriiti, silmad kinni seotud. See oli kombetalitus vabamüürilaseks pühitsemisel, kelleks arhimandriit tahtis saada. Kuid bulgaarlased tormasid päästma oma arhimandriiti rõövlite küüsisist ja sellest tekkis suur madin. Kogu see lugu tõi Pavel Sergejevitšile rohkesti pahandust... Ja kuidas Puškin teda selle eest välja naeris! «Ehk alustangi jutuaajamist sellest?» mõtles Bošnjak muiates, kuid alustas siiski teisiti.

«Krahv Aleksander Fjodorovitš Langeron, endine Odessa kindralkuberner, kes teid oma sõbraks loeb, saadab tervitusi. Kui ta kuulis, et ma teie kanti sõidan, tegi ta mulle ülesandeks lugupeetud Pavel Sergejevitšiga tutvavaks saada. Lubage end esitleda...»

Pavel Sergejevitš oli alati olnud tüse ja lohaka välimusega. Maaoludes oli ta hoopis käest ära läinud. Jõi kapast kalja ja tappis plaksupiitsaga kärbsed.

«Puškin?» ütles ta, kui jutt sobima hakkas. «Puškin on lausa pöörane! Harimatu inimene. Ei ole mind korragi vaatamas käinud.»

«Kas te siis temaga tuttav olete?» küsis külaline meeldiva tagasihoidlikkusega.

«Ei noh, mispärast tuttav! Oleme muidugi seltskonnas kokku puutunud. Ta on ju vabamüürlane! Aga teate, mina ei ole üheski niisuguses salaühingus... Ma, näete, olen puhas nagu pisar, ja kui ma millegipärast olen kannatanud, siis küll ainult salakaebuste pärast! Ma ei salli silma otsaski neid salakaebajaid!»

Bošnjak naeratas.

«Salakaebused ja salakaebajad... see sõna ainult kõlab inetult, kuid riik vajab nii-öelda salajase tegevvõime ausaid uurijaid. On ju tähtis asjade juurteni tungida, see aga on teadus, peaaegu nagu botaanika. Ma ise olen ju õigupoolest ainult asjaarmastaja botaanik. Niisiis, mida te suvatsesite öelda Puškini teoste kohta?»

«Ma rääkisin esmajoones valekaebustest!» solvus Pavel Sergejevitš, kuid hakkas seejärel «kirjamehe» kohta lausa rumalusi rääkima, toetudes oma valedega igasugustele kuuldustele ja tühjadele juttudele, neile ka omalt poolt juurde lisades.

Hea kasvatusena külaline teda ei seganud, katkestades peremehe juttu vaid lühikeste hüüatustega, nagu «Kas tõesti!» — «Olge lahke!» — «Noh teate, see on ju lihtsalt kohutav!» — ja muude seesugustega. Ainult kord küsis ta midagi asjalikumat:

«Kas te juhuslikult ei tunne Viskovatovit, Stepan Ivanovitši? Kah pihkvalane ja samuti poeet ja isegi dramaturg.»

«Ärge teda ometi Puškiniga ühe pulga peale seadke! Tema on ju suurepärane inimene. Ta on ju mu usaldusmees! Olin temaga Peterburis kolm nädalat koos!»

Nüüd said Aleksander Karlovitš Bošnjaki mõtted ja meeletud lõpliku selguse: tal oli oma kindel arvamus kirjanik Viskovatovi kohta, kes samuti oli salapolitsei agent ning kellega tal olid omad arved õiendada... Nüüd hakkas ta mõistma, kustkaudu Peterburisse

imbusid liialdatud ja isegi lausa väljamõeldud kuuldused Puškini kohta. Ja viies jutuajamise lahkumisele lähemale, lausus ta lahkelt:

«Nagu näete, olen uudishimulik, missugune floora teie kandis üldse kasvab.»

«Missugune floora?... Näe, niisugune!» ja Pavel Sergejevitš lajatas lapiti käega vastu lauda, lõmastades korraga mitu magusa teetilk ümber kogunenud kärbest, siis tõstis peo silmadele lähemale ja lõpetas justkui pisut mõttikult: «Vist kolm. See, näete siin, on kogu meie floora.»

«Lisaks kõigele on ta ka harimatu... ja lihtsalt mühakas!» mõtles puhas ja klanitud Bošnjak vastikusega.

Ning ta hakkas hüvasti jätma; õnneks oli kärksejahi peetud vasaku käega.

Bošnjak tundis hästi Viskovatovit ja teadis ka, kuidas too Puškinit pilkamise pärast juba Peterburi ajast vihkab. Meeltmööda ei olnud ta ka Aleksander Karlovitšile endale, sest Viskovatov vaatas talle üleolevalt ja iseteadvalt kui «tõeline» kirjanik. Nina püsti!

Enne siiasõitu tutvus Bošnjak ka ettekandega, mille Viskovatov oli Puškini kohta teinud, ja võttis endale sellest ära kirja:

«Neil päevil Pihkva kubermangust saabunud usaldusväärsed isikud kinnitavad, et oma vabameelsete, kahjulike ja kõlvatute luuletustega tuntud titulärnõunik Aleksander Puškin, kes üsandas lahkunud keisri Aleksander Pavlovitši kõige kõrgemal käsul on antud kohalike võimude järelevalve alla oma ema mõisas, mis asub Pihkva kubermangus Opotška maakonnas, ka nüüd, jätkates oma pööraseid ja kombevastaseid eluviise, avalikult jutlustab jumalasalgamist ning võimudele vastuhakkamist, ja saanud kogu Venemaale ülikurva teate keiser Aleksander Pavlovitši surmast, paiskas suust välja järgmised saatanlikud sõnad: «Lõpuks ometi pole enam Tüüranni, ka tema järelejäanud sugu ei jää enam kauaks elavate kirja!» Puškini vaim ja mõtted on surematud; kui ta ka siit maailmast kaob, jääb ometi tema poolt sigitatud vaim igavesti

püsima, ja tema mõtete tagajärjed avaldavad tingimata varem või hiljem soovitud mõju.»

«Kui loll ta ometi on!» mõtles Bošnjak, mitte ilma heameeleleta veel kord seda dokumenti lugedes. «Ja kuidas ta lõpuks iseennast auku ajab! Nii, nii, Stepan Ivanovitš, oma arveid me veel õiendame!»

Jäi veel kloostriülem. Kuid too oli Puškini suhtes sõnaaher ja ütles lühidalt:

«Ta ei sega ennast millessegi ja elab nagu süütu külatüdruk.»

Sellise iseloomustuse vastu Bošnjak ei vajelnud, ta kirjutas Puškini kohta soodsa ettekande ja saatis kul-leri, keda areteerimise korral oleks vaja läinud, tüh-jalt Peterburisse tagasi.

Niiviisi olenes Aleksander Sergejevitši saatus osalt võistlusest kahe agendi vahel ja ühe agendi «teadus-likust» heatahtlikkusest. Muide Bošnjak, kes hästi eral-das mitmesuguste lilled peent lõhna, tundis juba oma ülemuse juures erilise aistmismeelega, et väljasaadetu suhtes puhub pigem päri- kui vastutuul. Nähtavasti arutleti seal: «Literaatide mäss... kuid ega saa ometi kõiki lõplikult hävitada... võib katsetada ka taltsu-tamisega.» Ja risti ette lüües võttis ta selle suuna omaks.

Võib-olla olid sellised tuuled puhuma hakanud ka Riia rannikul. Kui teda vastutusele ei ole võetud, kui palvekiri on esitatud ja ees seisavad kroonimispidustu-sed, siis on loota ka armuandmisi. Ning markii Paulucci kirjutas alluvalt krahv Nesselrodele:

«Nagu nähtub minule esitatud ettekannetest politsei valvealuste kohta, kes elavad minu Peavalitsuse järele-valvele usaldatud kubermangudes, peab mainitud Puš-kin end hästi üleval, mispärast, silmas pidades tema poolt esitatud kahetsust ja lubadust tulevikus iialgi mitte oma arvamustega vastu rääkida üldkehtivale kor-rale, julgen ma tähendada palvekirja ühes sinna juurde kuuluvate lisadega siinjuures teie hiilgusele edasi saata, avaldades arvamust mitte lubada Puški-nil välismaale sõita, ja palun alandlikult Teid, armu-line härra, esitada see tema keiserlikule kõrgusele

kõige armulikumaks otsustamiseks ja austada mind järgnevalt Teie teatega...»

Niiviisi hakkas ka kõrgemal pool aegamööda harg-nema asja edaspidine käik, milleks aga tõuke oli and-nud nähtavasti juba Karamzin.

Puškinil endal ei olnud sündmuste käigust vähimatki aimu, nagu ta ei aimanud ka tema ümber tihenenud nuhkimise õhkkonda. Ta oli vapustatud hirmsast sõnu-mist. Trigorskojes valitses vaikus ja Mihhailovskojes sünge üksildus.

Koju tuli ta hilja, hoidja magas; ta leidis käsikaudu tikud ja süütas küünla. Kõik oli nagu alati. Kuid just tavaline elu näis nüüd ebaloomulikuna, ebatõenäoli-sena sellesse tunginud ja kõike nägemisulatuseni täit-vate erakordsete sündmuste taustal, niisama nagu esi-mesel silmapilgul olid ebatõenäolistena paistnud need sündmused ise. Kogu elutunnetus oli kummutatud: kõik, mis silani oli nähtav, elav ja tunnetatav, oleks nagu sattunud tagaplaanile, ja kõik, mis kerkis pime-dusest, oli nüüd saanud tõeliseks ja ainsaks reaalsu-seks. Jah, isegi tavalised, igapäevased esemed löika-sid silma oma sobimatusega uues tõelisuses.

Ja Puškin kustutas küünla; talle näis, et niiviisi on õigem, on kergem olla.

Kuid kergendust ei tulnud. Öö oli pikk. Uni ja unustus ei tahtnud kuidagi tulla. Niipea kui ta silmad sulges, kummitasid võllad. Suur üksik kärbes, kes oli kardinate taha pugenud, ronis tüütult ta näole, nagu oleks see surnu nägu. Ta tõrjus kärbe eemale, kuid see tuli kohe jälle tagasi. Lõpuks suikus Puškin siiski viivuks. Ta nägi vist unes, justkui tõmbaks Maša Ossipova niidist ja seinal tantsiks vari ahvist, mille ta välja lõi. Aga võib olla, et see on tema enda vari laes... konksu otsas... kui ta märkmeid põletas?

Äkki ärkas ta nagu tõuke mõjul ja talle näis, et keegi — mitte vari ja mitte enam unes, vaid ilmsi — kõigub voodikardinate küljes üleval. Ta kohkus, kuid taipas kohe. See oli mälestus varases lapsepõlves üle-elatud maavärisemisest. Talle meenus see hall sügi-sene päev. Käinud hoidjaga õues jalutamas, lamas ta

oma väikeses voodis, samuti kardinatega. Ülal oli nõõri otsa seotud pajats. Ta harilikult mängis sellega, tõusis voodis püsti ja kõigutas. Ja korraga, niisama nagu praegu suikudes, tundis ta äkki tõuget — üks kord ja veel teine kord. Ta avas silmad ja nägi, et pajats hakkas ise ta silmade ees kõikumama. Ta oli siis alles kolme ja poole aastane. Ja nüüd oli tal jälle tunne, et kuskil oli maavärisemine olnud ja niidi külge seotud kõikuv tola pani ta võpatama.

Hommikul istus ta üks, vihik ees, ja joonistas visalt üksteise järel profile... Ja paberile ilmus võllas viie poodu figuuriga. Ta sulg oli tumm. Puškin katsus midagi öelda, midagi kirjutada, kuid peas tekkis ainult üks lühike lause: «Ka mina oleksin võinud nagu pajats rippuda...» Ta püüdis seda kirjutada, kuid tuimaks muutunud käsi ei kuulanud sõna ja lause jäi pooleli: «nagu pajats rip...», ja Puškin viskas sule käest.

Ta astus laua juurest eemale ja vaatas aknast välja. Midagi ei rõõmustanud ta pilku. Ta aina mõtles ja mõtles — nendest ja endast. «Ka mina oleksin võinud nagu pajats rippuda...» See lause istus ajus ja tuikas meelekohas... Selle eest ei pääse. Ja üldse oli ta vist kaotanud võime kõnelda, võime kirjutada.

Kuid ometi läks ta peaaegu masinlikult Trigorskojasse. Ka seal oli lein.

Puškin sammus mööda teed ja mõtles: mis on siis armulikkus? Ta ajju olid löikunud sõnad: «... monarhi kõrgest armulikkusest...» Ja selle tulemusena — mitte lasta neljaks käristada, vaid üles puua! Oo, alatu mõrtsukas!

Oleks tahtnud viskuda kuumale maapinnale ja nutta raevust ning meeleheitest.

Praskovja Aleksandrovna, kes muidu ei suitsetanud, suitsetas tema juuresolekul ära kaks paberossi. Ta polnud sel ööl maganud. Vestlus Puškiniga lohutas teda veidi. Ta näitas Puškinile oma salmialbumit, kus Muravjov-Apostol kümme aastat tagasi nagu ise oma hukkumist ennustas. Puškinile tuli meelde, kuidas tookord Oleninite pool, kus ta Anna Petrovna tutvus, teine Muravjov, seitsmeteistkümne-aastane noormees,

nagu väike poiss kella kümne ajal magama saadeti. Nüüd aga saadetakse ta Siberisse!

Trigorskojasse jäi Puškin paariks tunniks. Ja kui ta lahkuma hakkas, tuli Ossipoval äkki meelde ning ta ütles nagu muuseas:

«Rokotov käis siin. Ei taibanud küsida, kust ta kuulis. Amalia Rizniš on Itaalias ära surnud; te vist tundsite teda Odessa päevilt.»

«Jah, tundsin.»

Puškin läks koju aeglasel sammul. Kuu paistis ning ta valgus oli külm ja surnud. Surm järgnes surmale ja see ei vapustanud enam. Ta oli Riznišit armastanud niisama kirglikult kui Kerni. Örna igatsusega oli ta Amalia järele õhanud, kui ta teda paar-kolm päeva näinud polnud, piinava valuga oli ta armukadedust tundnud ja salajase vaimustusega jälginud teda ballil või teatris, kus Amalia istus oma igava mehe kõrval — sale, uhke, briljantide ja silmade sarades... Aga oli ka neid hetki, kus ta mustad palmikud allapoole põlvi langesid ja ussidega sarnanesid. Nende juuste lõhnast, kui ta nad valla päästis, hakkas Puškinil pea ringi käima ja süda pidi seisma jääma. Ta otsis nüüd noid tundeid ja nende pinevust — ega leidnud neid enam. Surm tõmbas Amalia ja tema vahele ületamatu piiri, ja Puškinil silmad jäid niisama kuivaks kui maa tema jalgade all. Kas on piir ka inimlikel tunnetel?

Ta ei tõtanud. Ta läks üle Savva mäe ja istus juba murenema hakanud hauakivile. Ta unistas mõnikord, et ehitab mäele maja ja asub sinna elama. Ja praegu ta mõtles: elada, kuni elu on antud.

Vaene Rizniš! Oma surmaga ta nagu laotas üldise leinaloori tema rasketele mõtetele. Täideviidud surmanuhtlus muutis ta keeletuks ja pani raevust värisema, — kuid surm on surm, sellest ei pääse, ja mitte see ei sulgenud suud. Ta tundis, kuidas tärkavaist sõnadest kerge värin üle ta keha jooksis. Surnud ei ärka ellu. On ehk hirmus nii öelda? Kuid ta tundis kogu olemusega: elavate ja lahkunute vahel — «on ülesaamatu me vahel piir».

Mõni päev hiljem kirjutas Puškin elegia Rizniši surma puhul:

Huul osavõtmatu ta surmast teate tõi,
ja osavõtmatult ma kuulatasin.

(Tõlkinud A. Tuhk)

Kuid need värssid ükskõiksusest ei olnudki ükskõiksed. Nendes oli ta enda vastu lõpuni avameelne. Ei, mitte selles ei seisa küsimus, et ei jätku inimlikke tundeid, see oli ainult elu ja surma vaistlik vastandamine. Kas ei mõtelnud ta ka poodute kujusid joonistades mitte üksnes neile, vaid ka sellele, et ta pääses võllast ja jai ellu? See eleegia oli mõtisklus surnu ja elava vahekorrast. Elav hoiab eemale surmast, ja kuigi see on hirmus, peab olema mehine ja värssidega väljendama tõde, nagu ta on.

Selle lahutamatu sideme — kahe teineteisele järgnenud surmateate — viic hukkamise ja Rizniš'i surma — ning nende värsside vahel märkis ta enda jaoks värssilehele:

Kuuls. surm. 25
Kuuls. R. P. M. K. B. s. 24

Kirju ta sel ajal peaaegu ei kirjutanud. Õelda seda proosas, mida talusid värssid, oli peaaegu võimatu. Hinge aga täitis üksnes see.

Seniajani seisid eraldi isiklik ja tänapäev; isiklik ja ajalugu. Nüüd jõudis üks teisele jarele, tänapäev ja ajalugu ei olnud üksnes kõrvuti, vaid sulasid ka ühiseks tervikuks. Oleks nagu seisnud kõrge mäe tipus, kuhu kõik selgesti kätte paistis: niihästi see, mis oli jalgade all, kui ka see, mis oli kõige kaugemates katugustes, — kõik oli lahutamatu. Ja imelikul kombel oli siin jahedust, vaatlemise vaikust.

Juba augustis katkestas ta vaikuse ja küsis Vjazemskilt, missugune saatuse on tabanud «mässavat dragomani» ja «Mirabeau'd» — Nikolai Ivanovitš Turgenevit, kes oli tagaselja surma mõistetud pea maharaiumise teel ja olevat Venemaale välja antud, ning sõandas välja õelda ka oma peamise: «Poodud on poodud, kuid 120 sõbra, venna ja seltsimehe sunnitööle saatmine, see on kohutav!», samuti märkida oma kirjast

keisrile: «Sa leiad, et mu kiri on külm ja kuiv. Teisiti ei saagi olla. Hea, et ta kirjutatud on. Nüüd mu sulg selleks enam ei painduks.»

Kui ta seda kirja Vjazemskile kirjutas, polnud kedagi, kellega see edasi toimetada, ning ta jättis kõrvale ettevaatuse ja saatis kirja lihtsalt postiga.

Niisiis, kõigi nende sündmuste taga oli ka isiklikku. Ta mõtles: see, et ma ellu jäin, kohustab. Mida sai ta teha siit, Mihhailovskojest? Ta ootas sünges meeleolus kroonimist. See sündmus pidi aset leidma augustis Moskvast. Oodata ei olnud enam kaua. Ta analüüsis oma olukorda igast küljest. Ta saaks kasulik olla sõpradele ja seltsimeestele, kui talle «armu antakse», kuid ta oli valmis vastust andma, kui tarvis, ka enda eest. Kõik, mis oli väljaspool neid mõtteid, teda ei huvitanud. Ta muigas vaid veidi, lugedes ridu, mis õde oli lisanud vürst Vjazemski kirjale. Õde kirjutas, et ta sõbrustab nüüd Anna Petrovna Kerniga ja et on risti-emaks ta tütrele, kellele nimeks pandi samuti Olga. «Võib-olla aitab see mul tagasi saada kas või osakese Sinu õrnusest.» Viimane rida ajas teda naerma: õde kujutles, nagu armastaks tema nii väga seda väetikest. Võib olla, et Olga isegi midagi aias... Noh, ja mis siis!

Niisama kergelt vahetas ta luulekeelseid läkitusi Jazõkoviga. Kuid ka siin suhtus ta Jazõkovisse oma vastustes leebemalt ja lihtsamalt. Ta võttis isegi ühe rea kunagi ammu Žukovskile kirjutatud viimistlemata mustahdist: «Kuis vallatled, ent oled armas...», kusjuures ta selle mustandi läbi kriipsutas. Kuid hoopis teisiti võttis ta vastu Peterburist suuliselt saadud teate, et kohtuotsuse ettelugemise ajal Puštšin ainsana süüdimõistetutest püüdis niihästi enda kui ka seltsimeeste nimel protesti avaldada.

Puškin surus hambad kokku ja näis midagi endamisi otsustavat, ta põsed hakkasid erutusest õhetama.

Ta kirjutas tookord värssse, kuid neist värssidest ei rääkinud ta Trigorskojes kellelegi isegi vihjamisi. Neid luuletusi oli mitu. See oli tsükel, nagu «Koraani jälgendused», kuid neid kirjutas ta veelgi suurema innuga. Ta tundis, et tal lasub nüüd kohustus — seada

end vastamisi kõigele toimuvale, ta tahtis omandada niisugust häält, mida ei saa kuulmata jätta, mida ei saa arvestamata jätta. Luuletustes oli põletav jõud ja veendumuse kirk.

Rohkem kui kunagi varem tahtis ta nüüd Mihhailovskojest välja pääseda. Ta ei neednud neid maal veedetud aastaid. Lõpuks ei olnud ta elu siin sugugi tühja jooksnud. Ta oli jätkanud «Onegini» kirjutamist ja andnud «Godunovi». Kuid nüüd oli temas tekkinud kirklik tahe, et ta luuletused otse ellu tungiksid. Mida saab poeet üldse korda saata? Kuid kas prohvetid, kes astusid sageli välja kuningate vastu, ei olnud ühtlasi poeedid? Prohvetid olid erisuguselt karastatud, see oli nii. Aga kuidas nimetada neid viimaseid läbielatud kuid teisiti kui vaimu karastamiseks?

Neid luuletusi kandis ta taskuraamatu vahel endaga kaasas. Ta oli valmis, kui selleks vajadus tekib, neid kas või keisrile otse näkku paiskama.

Ta vaatas nüüd oma «Lauludele Stenka Razinist» nagu mängukannile. Kas ei olnud see pisut härraslik, kauges minevikus asetleidnud mõllu ja mässu imetlemine. Kui juba seda teemat käsitleda, siis tuleks seda teha laialdaselt ja vist isegi proosas. Nüüd aga... nüüd aga tundis ta ajuti tõesti, et ta on üleni, tulelõõmas.

Kui kõrbe radadele viis
mind januneva hinge raskus...

(Tõlkinud B. Alver)

Nii alustas ta oma «Prohvetit».

Üksnes vaadelda ja mõista — sellest on vähe. Peab olema valmis tegudeks. Ja Puškin arendas enda jaoks pildi poeedi ümberkujunemisest võitlejaks. Sõna jääb endiselt tema relvaks, kuid mida teeb poeediga tema Seerav — inspiratsioon?

Ta kiskus välja ebatruust
ja liiga sõnaohtrast suust
mu keele, kavala ja õela.
Ja tõstes veremärja käe,
ta keele asemel, ennäe,
mu suhu pani ussinõela.

Ta mõõga mulle rinda lõi
ja sudame rihul sootuks lõhkus
ja tuleriidalt põue tõi
mul sõe, mis punasena õhkus.

(Tõlkinud B. Alver)

Niisiis avas tema inspiratsioon, ise täis verepriitsmeid, poeedis «prohveti», ja nüüdsest peale tahtis ta rääkida kui see, kelle käes on võim.

Sellist tulisust ja pinget, määratu suurt sisemist jõudu õhkus ka teistest neil päevil loodud luuletustest. Üks neist, mis oli postpaberile kirjutatud, oli avalik heitlus tsaariga. Nii oli ta ka ise — nõor kaelas — valmis eelseisvaks kohtumiseks silm silma vastu sellesama «alatu roimariga», kellele siin väljade avaruses mõeldes ta rinnust tungis karjatus ja kelle nime ta šifreeris nüüd initsiaalidega «A. R.».

Puškin tuli õhtul Trigorskojast koju. Teda oli saatma tulnud. Kroonimine oli toimunud, kuid tema osas oli kõik jäänud endiseks.

«Elate veel siin meie hulgas,» ütles Ossipova. «Kas siis meil nii paha on olla? Anna tuleb varsti tagasi...»

Puškin ohkas: kas algab kõik jälle otsast peale...

«Mis te seal sosistate?» küsis ta Jevpraksialt.

Julgust kogudes ütles Valerian:

«Me vaidleme, missugused silmad teil on. Jevpraksia ütleb, et sinised, aga mina, et mustad!»

Puškin hakkas naerma:

«Praegu pimedas ei näe. Aga tulge homme minu poole, siis näete!»

«Lapsed, te kohtlete Aleksander Sergejevitši nagu mängukanni,» tähendas ema.

«Sugugi mitte,» vastas Jevpraksia, «just hoopis vastupidi.» Ja ohkas seejuures sügavalt ning igatsevalt nagu suured.

Kõik hakkasid naerma, ja Puškin tuletas huvasti jättes veel kord meelde, et ta neid mõlemaid homme ootab.

Zizile ei tarvitsenudki seda meelde tuletada, ja hom-

mikul lippasid nad mõlemad Mihhailovskojesse. Puškin ei olnud kodus. Neid võttis vastu hoidja.

«Aga ta ise ju ütles, et ootab! Hoidja, ütle, missugused silmad on Aleksander Sergejevitšil, kas sinised või mustad?»

Hoidja kattis oma silmad kätega ja hakkas nutma. Jevpraksia kuulas kohkunult, kuidas hoidja läbi pisarate ütles:

«Öösel... Sandarmid tulid... Ja nii nagu ta teie juurest tulles oli, viisid ta ära... Oh häda!»

Valerian taganes kohkunult, Jevpraksia aga laskus pingile ja puhkes meeleheitlikult nutma.

Kaua voolasid tal pisarad. Ta vihkas kogu maailma ja keisrit. Ta oli valmis talle... Aleksander Sergejevitšile... järele jooksmas. Jookseb, ega anna teda mitte kellelegi! Kuidas jääb siin üldse ilma temata? Järved on endised, kurg... milleks see kõik, kui teda ei ole?...

Nüüd hakkas ka hoidja teda liigutatult rahustama:

«Te küsite, missugused silmad... Aga missugused siis nad pidid veel olema? Silmad olid tal alati südamlikud.»

Ja nüüd puhkesid nad mõlemad uuesti nutma.

Tõepoolest, kui Puškin kella kaheteistkümne paiku koju jõudis, kuulis ta kohe kuljuste helinat. Ta jäi kuulatama. Ei saanud kahelda: sõidetakse siia!

«Hoidja!»

Hoidja oli oma toas parajasti magama minemas ja jäi pisut kohmitsema; kui ta Puškini tuppa astus, nägi ta, et Aleksandri ees seisis sirgelt pikakasvuline sandarmiohvitser.

«Tema ekstsellentsilt härra kubernerilt on teile korraldus.»

Puškin võttis vastu mahuka kirja, avas ja luges:

«Minu armuline härra, Aleksander Sergejevitš! Praegu sain otse Moskvast Erikulli kaudu Kõige Kõrgema loa teie truualamliku palve peale, millest ärakirja siia juurde lisan. Ma ei saada teie juurde Erikulli, kes jääb siia teie tulekut ootama, ja palun teid kiiresti siia sõita ning minu juurde tulla. Kõige

suurema austuse ja teenistusvalmidusega on mul au olla Armulise Härra ustav teener Boris von Aderkas.»

Kubeneri kirja juures oli ka ärakiri parun Dibitši salajasest ettekirjutusest 10-nda klassi ametnikule Aleksander Puškinile loa andmise kohta «ilmuda siia koos läkitatud erikulleriga. Härra Puškin võib sõita oma kalessis vabana, mitte kui areteeritu, kuid kulleri saatel; Moskvasse saabudes aga ilmuda otsekohe tema keiserliku kõrguse peastaabi valvekindrali juurde.»

Puškin aega ei raisanud. Ta oli juba ammu sisemiselt sääraseks momendiks valmistunud. Tema terava pilgu ees ei jäänud varjule ka pisiasjad... Aderkas kirjutas kulleri nimetuse austavalt suure tähega, Dibitš aga oma suuruse kõrguselt — väikese tähega. Jah, kõik püsis kindlalt omal kohal! Kuid talle ei olnud see peamise tähtsusega... Ta kobas oma taskuraamatut: luuletused olid tal kaasas!

«Memmeke, ära nuta!»

Hoidja tegi Puškini ees maarahva kombel laia ristimärgi. Puškin embas hoidjat juba lapsepõlvest armsaks saanud soojadest õlgadest ja suudles mitu korda ta pisaraist märgi põski.

Õues jättis ta jumalaga ka aednik Arhipiga, kes temalt oma ainsat silma ei pööranud. Midagi pidi ütlema ka temale, talvise põgenemiskatse kaaslasel.

«Ja miks sina ei maga? Hoolitse jalaka eest. Elagu ta sada aastat!»

Sandarmid lasksid Puškini ette ning nad kappasid minema, tehes lühikesi peatusi ainult eine võtmiseks. Tee Pihkva lähedal oli lausa liiv, kuid postipoiss kihutas hobuseid säästmata.

«Kus käsite peatada?»

«Aja otse kubeneri juurde!»

«Jah,» mõtles Aderkas, kuuldes läheneva sõiduki kuljuste kiiret tilinat, «jah, meie vahel on otse saatandlik vahe!» Ta võttis Puškini vastu ikka tollessamas kabinetis. Pikem jutuaajamine ei oleks nüüd vist kohane, kuid enne kauget teekonda kuluks kas või kerge eine süüski ära!

Puškin pani paberile paar rahustavat sõna Praskovja

Aleksandrovna, ja juba kihutasid nad erikulleriga edasi Moskva poole.

Postijaamades ootamist ei olnud, hobused anti silmapilk. Kõigega, nii ülemate kui ka areteeritute, harjunud postijaamaülemad, ka need vangutasid hämmastuses pead: «Ehk on mõni eriti kardetav kurjategija?...»

Oli möödunud kaks aastat. Mihhailovskojes istumine oli lõppenud. Kunagi, kui ta siia sõitis, mõtles ta ainult Vorontsovast. Kui kaugele on see kõik jäänud! Nüüd on mõtted — tsaarist. Paigalistumine lõppes, aga kas lõpeb ka pagendus? Dibitš kirjutas: «lubada välja sõita». See oli ebamäärane. Nagu postijaamaülemadki, ei teadnud ka tema ise päris täpselt, kas pole ta ehk areteeritu. Kuid olgu, kuidas on, tulgu, mis tuleb, ta oli valmis seisma tsaariga silm silma vastu.

Vöödilised versta-postid vilksasid mööda nagu püst-tarad. Hobused otse lendasid õhus, vallutades kaugusi. Lõpuks ometi jälle liikumine.

Puškin kobas teel mitu korda oma taskut: «Prohvet» oli kaasas.

1924—1953.

TEOSEST JA SELLE AUTORIST

Romaan «Puškin pagenduses» kuulub nõukogude kirjanduse loetavamate teoste hulka ja on ilmunud mitmes trükis ning tõlgitud paljudesse keeltesse. Selles teoses annab autor elava pildi suurest vene poeedist A. S. Puškinist, äratades suurt huvi ja armastust selle vene kirjanduse särava tähe vastu ja aidates kaasa tema sügavamale mõistmisele. Ühtlasi on see romaan teoseks vene vabadusliikumisest ja kirjanike osast selles liikumises.

Romaani autor Ivan Aleksejevitš Novikov sündis 12. jaanuaril 1877 Orjoli kubermangus. Hariduselt oli ta agronoom. Kirjanduslikku tegevust alustas Novikov aastatel, kui vene kirjanduses valitses dekadents ja sümbolism, mis peegelduvad ka tema varasemates teostes. Kuid pärast Suurt Oktoobrirevolutsiooni asus Novikov otsustavalt realistliku kunsti avarale teele. Kõik, mis ta kirjutas pärast 1917. aastat, oli uue ajastu sünnitatud. «Enne revolutsiooni ei oleks ma kirjutanud romaani Puškinist,» ütleb Novikov, «igatahes ei oleks ma niiviisi kirjutanud: meie revolutsioon avab kunstnikule paljuskil silmad.» «Puškin pagenduses» on Novikovi kõige suurem ja tähtsam teos, millega ta omandas tunnustatud Puškini-uuri ja andeka kirjaniku kuulsuse. Oma elu lõppaastail töötas Novikov läbi materjale uueks, lõpetamata jäänud romaaniks «Puškin Moskvast».

Peale otsese kirjandusliku tegevuse tegi Novikov kaua aastaid suurt organisatsioonilist tööd Ülevenemaalise Kirjanike Liidu juhatuse liikmena ja esimehena, «Igori sõjaretke loo» komisjoni esimehena, Turgenevi-komisjoni esimehena, Puškini-komisjoni esimehena jne. Tähtsaks sündmuseks nõukogude kirjanduse elus oli «Igori sõjaretke loo» uus, meisterlik tõlge Novikovilt kaasaegsesse vene keelde (1938). Silmapaistvad on ka Novikovi uurimused vene keele alal.

I. A. Novikov suri 10. jaanuaril 1959.

SISUKORD

Autorilt	7
--------------------	---

PUSKIN LOUNAS

Esimene peatükk. Stepid	11
Teine peatükk. Kaukaasia	37
Kolmas peatükk. Uus teekond	61
Neljas peatükk. Gurzuf	75
Viies peatükk. Tauriast lahkumine	98
Kuues peatükk. Kišinjov	116
Seitsmes peatükk. Tjasmini kallastel	141
Kaheksas peatükk. Mälestusväärne õhtu	163
Üheksas peatükk. «Kuldsete kuplite linn»	178
Kümnes peatükk. Kontraktõ	202
Üheteistkümnnes peatükk. Ülestõus Kreekas	223
Kaheteistkümnnes peatükk. Kuum suvi	252
Kolmeteistkümnnes peatükk. Ovidiuse vennapoeg	267
Neljateistkümnnes peatükk. «Torm»	297
Viieteistkümnnes peatükk. «Laulik vanglas»	330
Kuueteistkümnnes peatükk. Salajané matk	345
Seitsmeteistkümnnes peatükk. Tööd ja päevad	363
Kaheksateistkümnnes peatükk. Sinise mere ääres	381
Üheksateistkümnnes peatükk. Katariina II märkmik	393
Kahekümnes peatükk. «Saluut»	406

PUSKIN MIHHAILOVSKOJES

Esimene peatükk. Huvastijätt Odessaga	429
Teine peatükk. Teel	445
Kolmas peatükk. Soroti kallastel	463
Neljas peatükk. Esimesed päevad	484

Viies peatükk. Kirjad	502
Kuues peatükk. Hõõguv laava	520
Seitsmes peatükk. Tüli	541
Kaheksas peatükk. Trigorskojes	550
Üheksas peatükk. Avar sügis	572
Kümnes peatükk. Külake Parnassil	587
Üheteistkümnes peatükk. Jõulud	606
Kaheteistkümnes peatükk. Kohtumine sõbraga	619
Kolmeteistkümnes peatükk. Suhtlemine välismaailmaga	631
Neljateistkümnes peatükk. Parun	650
Viieteistkümnes peatükk. Kaunis hetk	678
Kuueteistkümnes peatükk. Tsaari vari	705
Seitsmeteistkümnes peatükk. Sõit Pihkvasse.	733
Kaheksateistkümnes peatükk. Põgenemiskatse	746
Üheksateistkümnes peatükk. Häire	764
Kahekümnes peatükk. «Prohvet»	795
Teosest ja selle autorist	811

Иван Новиков
 ПУШКИН В ИЗГНАНИИ
 На эстонском языке
 Оформление Э. Тали
 Эстонское Государственное Издательство
 Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja K. Puskar
 Kunstiline toimetaja H. Viisur
 Tehniline toimetaja E. Lumet
 Korrektorid H. Kull ja H. Abo
 Ladumisele antud 18. XII 1959. Trükkimisele antud
 3. III 1960. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 51. Formaa-
 dile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 41,82. Arvutus-
 poognaid 42,58. Trüklerv 8000. Tellimise nr. 6244.
 Hans Heidemanni nim. trükkikoda, Tartu, Ülikooli 17/19
 Hind rubl. 14.80